

TORNANT A LA MUNTANYA

Migració, ruralitat i canvi social al Pirineu
Català. El cas del Pallars Sobirà

CARLES GUIRADO GONZÀLEZ

Tesi doctoral dirigida per

Dr. Antoni F. Tulla i Pujol

Dr. Miguel Solana Solana

Departament de Geografia

Universitat Autònoma de Barcelona

UNIVERSITAT AUTÒNOMA DE BARCELONA
PROGRAMA OFICIAL DE DOCTORAT EN GEOGRAFIA

TORNANT A LA MUNTANYA MIGRACIÓ, RURALITAT I CANVI SOCIAL AL PIRINEU CATALÀ. EL CAS DEL PALLARS SOBIRÀ

Tesi doctoral realitzada per

Carles Guirado González

Dirigida per

Dr. Antoni Francesc Tulla i Pujol

Dr. Miguel Solana Solana

Departament de Geografia
Facultat de Filosofia i Lletres
Universitat Autònoma de Barcelona

2011

Dibuix de la portada i les entrades de capítol:

Realitzat per **Vanesa Freixa**

Extret del llibre “*Un dia amb l’Àssua*” (2008)

Autores: Eva Lluvich (text) i Vanesa Freixa (il·lustracions)

Edita: Associació de Joves *Lo Carrisclé* i Associació Cultural *Cambuleta*

Aquesta tesi doctoral —que forma part del programa oficial de Doctorat en Geografia de la Universitat Autònoma de Barcelona— ha estat desenvolupada en el marc dels projectes “*El desarrollo local sostenible de las zonas de montaña en el umbral entre el abandono del territorio y la naturbanización*” (SEJ2006-04009/GEOG) i “*Los paisajes de las áreas de montaña. Patrones de gestión y de ocupación del territorio*” (CSO2009-08271), ambdós finançats pel *Ministerio de Educación y Ciencia*. Ha estat possible gràcies al Programa de Becas de *Formación de Profesorado Universitario* (FPU) del *Ministerio de Educación y Ciencia* i als ajuts concedits per la Generalitat de Catalunya al grup de recerca consolidat *Geografía Aplicada*.

*A tu,
simplement per ser, per
estar i per voler compartir*

*“Que la por estaria allà però, potser, per
variar, aprendriem a passar-la junts”*

Fragment de la cançó **Flor groga**
Manel. *10 milles per veure una bona armadura* (2011)

«Oi que un viatge no comença pas en el moment de posar-nos en camí i no s'acaba quan arribem a la meta? De fet, comença molt abans i, a la pràctica, no s'acaba mai, perquè la cinta de la memòria no deixa de rodar dins nostre, tot i que ja fa temps que no ens moguem del lloc físic. Existeix un mena de virus del viatge i, ben mirat, provoca una malaltia incurable.»

«L'home [i la dona] que deixa de sorprendre's és buit per dins, té el cor calcinat. L'home que creu que ja ho havia vist tot i que res no és capaç d'estranyar-lo ha perdut la part més bella de la seva ànima: el plaer de viure.»

Ryszard Kapuscinski. *Viatges amb Heròdot* (2006)

«L'hivern ja no és una estació llarga i morta; els homes [i dones] que deixaven llurs viles s'hi queden amb l'esperança d'un futur millor, que no neix de la terra sinó de l'esforç de l'home de muntanya i de l'empenta (...) de l'home de ciutat, en una estreta abraçada.»

Josep Ventosa i Palanca. *Pallars-Aran* (1961)

Agraïments

A ningú sorprendria si dic que el procés d'elaboració d'una tesi doctoral no esdevé un camí planer, sobretot a aquells i aquelles que l'han patit o l'estan patint. Es presenta com un recorregut ple de pujades i baixades, d'anades i vingudes, de canvis de direcció i d'entrebancs, de dubtes i angoixes, que sense el suport, l'ajuda i la companyia de determinades persones hagués estat força més hostil. Són moltes les persones –segur que me'n deixo a alguna persona, encara que no ho voldria, i per això demano disculpes per avançat– a qui haig d'agrair, d'una manera o altra, el que han aportat a aquest treball i el que m'han aportat a mi personalment al llarg de tots aquests... anys! Anys plens de records, gestos, moments, aventures, emocions, converses, consells, viatges, excursions, ànims i afecte que han fet d'aquest periple una experiència realment inoblidable.

Moltes gràcies, en primer lloc, als meus directors. Gràcies al Toni Tulla per acceptar generosament dirigir aquesta tesi des del seus inicis, quan la cosa encara no estava gaire definida, i per recolzar-me al llarg de tot el procés. Gràcies al Miguel Solana, que es va incorporar quan aquesta aventura arribava gairebé a l'equador, pels seus suggeriments, els ànims i la dedicació. Sense ells això hagués estat molt més difícil.

Sembla ahir que començava a donar toms pels passadissos del Departament, però realment ja fa un temps, i han estat moltes les persones que m'he anat trobant i a qui haig d'agrair la seva predisposició, amabilitat i voluntat d'ajudar-me. Només arribar a la UAB em vaig trobar amb l'Enric Mendizàbal. Ell va ser qui em va rebre i obrir les portes del departament. A ell li haig d'agrair el guiatge inicial, les mirades detingudes als primers escrits, els consells bibliogràfics sobre algun llibre que segur que encara no m'havia llegit i les curiositats de tota mena. Gràcies, als companys i companyes del GRAMP, especialment al Joan Manuel i l'Albert, que em van acollir al grup de recerca, per transmetre'm la seva passió per la muntanya, i sobretot pels Pirineus i el Pallars. En certa manera, si m'he perdut per aquestes muntanyes es gràcies a ells. A l'Anna, per recordar-me en quatre pinzellades lo fàcil que és fer mapes amb l'ArcGis, i al Joan Garcia, del Centre d'Estudis Demogràfics, per les dades sobre població i per la seva disponibilitat.

No tindrè mai prou paraules per agrair a la Maria i la Raquel tot el que hem viscut i compartit durant aquests anys. Gràcies per tot, per fer aquest camí més lleuger, per compartir les alegries, i també els dubtes i les angoixes, per les excursions al Pirineu, pels quilos de terra i d'herba, per les visites a Tornafort, pels partits de ping-pong improvisats, per les recomanacions musicals, per les festes, les cerveses i els sopars, per somiar desperts des del despatx i plantar-nos a l'altre punta del

món en només un instant i per totes les coses que encara han de venir. Gràcies a l'Àimada, pel treball colze a colze, les aventures a Molina de Aragon, per l'interès en la recerca i per les constants preguntes i suggeriments. Gràcies també a la resta de companys i companyes de passadís, especialment a l'Anna, l'Helena, el Brais, l'Hug i l'Alfons, per les converses entre passadissos, els cafès, els consells i les calçotades. Als i les de "ciències" (*Creaf&Co*), per fer dels dinars a la gespa una gran teràpia col·lectiva.

Gràcies als que m'han acollit més enllà de les fronteres de la autònoma. Al Clécio, per l'oferiment de realitzar una estada a l'altra banda de l'Atlàntic, per la seva hospitalitat i per mostrar-se sempre disposat a ensenyar-me el Brasil rural. A l'Ismael, per fer-me un lloc a *McGill*, per deixar-nos ser els seus veïns de baix, per ensenyar-nos els secrets de Montreal i per fer que ens sentíssim com a casa.

Moltes gràcies, a tota la gent del Pallars, d'aquí i d'allà, per obrir-me les portes de casa seva, per estar disposada a perdre part del seu temps en converses i entrevistes amb un noi amb cabells arrissats que feia preguntes estranyes i per estar disposats a respondre-les. Gràcies pels posteriors "*allò de les entrevistes, ja ho has entregat?*" i pels "*a quines conclusions has arribat? Ja me les deixaràs veure*", que en moments baixos han estat injeccions de força per continuar amb la recerca, i que han fet que em senti gratament obligat a buscar la fórmula més adient i sincera per torna'ls-hi tanta gentilesa, disponibilitat i interès. No els hi estaré mai prou agraït, sense elles i ells aquesta recerca no tindria sentit. No existiria. Gràcies també als barletons i barletones, que han amanit el treball de camp amb sopars, paelles i mones de pasqua; a les mOntanyanes, per convertir-se en una de les portes d'entrada a la comarca, pel curs de senderisme, pel viatge a Suïssa, pels dibuixos, per estar sempre disposades a xerrar una estona i ajudar-nos a buscar casa al Pallars; i a tots els minairions i minariones que amb el seu petit, però inestimable, "*què farem? Què direm?*" m'han ajudat a donar forma a aquest treball.

Un gràcies gegant a tota la gent de Tornafort, amb els i les que he pogut compartir aquests últims mesos, per fer que tot això fos una mica menys feixuc. Gràcies a la Núria per oferir-nos el que és actualment casa nostra i per estar sempre disposada a donar un cop de mà. A la Hannah, per les classes personalitzades d'horticultura, els sopars d'estiu i les converses al sol. A la Laia, pels cafès i els vespres ioguis a l'estudi. A la Sílvia i al Josep de Cal Josep, per ser els amfitrions del poble, uns veïns esplèndids i per descobrir-nos el bosc. A la Maria de Cal Gassetó, pel seu ritme incansable, pels queviures insistents i pel seu somriure de nena petita. A la Rosita i al Josep de Cal Pubill, per una tarda d'agost amb vistes al Montsent i per l'energia. Als de Cal Joan, pels "*com anem?*" des del balcó, per la bondat que desprenen i per tractar-nos com uns veïns més. Als de Cal Baqueró, per deixar-nos un hort en el que hem pogut jugar a fer d'aprenents de pagès. I a la

Quissa, per la companyia en les caminades pel bosc i perquè amb la seva alegria sembla que el món hagi de ser més senzill.

Als amics i amigues de Molins. Pels retrobaments, pels sopars lloquils, per tots els anys que fa que ens coneixem, les aventures, els “pitis” al Don Disco, els kebabs i les empanades que vindran, per les festes, les cerveses i els cafès, els sopars al Nimbin, les nits al Mulei, per preguntar, per la Festa Major d’enguany... en definitiva, per fer que cada cop que baixo em senti a casa. També als amics i amigues que estan escampats per aquí i per allà, perquè amb un cop de cotxe, d’avió, de telèfon, un mail, un skype o, simplement, un pensament, les distàncies es tornen petites.

I finalment, un gràcies que mai serà prou gran a la meva família, perquè sé que sempre estan allà, sempre a punt, disposats i disposades a donar-ho tot, pel suport constant i l’estima incondicional. I a la Laura, perquè ella és qui ha sofert de més a prop aquesta tesi. T’haig d’agrair infinitament el suport, les lectures en primícia, els ànims, les teràpies, les rialles, les estones a l’hort, els passejos pel bosc, i per aguantar el suplici d’estar al costat d’un que es passa el dia davant l’ordinador. Per voler viure d’aventures, i voler compartir-les. Gràcies, de veritat.

ÍNDEX

Capítol 1

INTRODUCCIÓ

1.1. PRESENTACIÓ I JUSTIFICACIÓ DE LA RECERCA.....	3
1.2. L'ORIGEN I EL PROCÉS DE RECERCA.....	4
1.3. ESTRUCTURA DE LA TESI.....	8

Capítol 2

RURALITAT(S) I MIGRACIÓ: UN MARC TEÒRIC

2.1. PENSANT EN RURAL: (ALGUNES) APORTACIONS TEÒRIQUES SOBRE LA RURALITAT I EL CANVI RURAL.....	15
2.1.1. Diferents maneres de pensar la ruralitat: un breu repàs històric.....	15
2.1.2. Conceptualitzant la ruralitat: un repte (encara no) superat?.....	24
2.1.3. Del renaixement a la reestructuració rural. Canvis i processos recents en les àrees rurals del món occidental.....	33
<i>Del productivisme a la multifuncionalitat: la reestructuració econòmica de les àrees rurals</i>	35
<i>El turisme: la mercantilització de la natura i de la cultura rural</i>	39
<i>Recuperació demogràfica i recomposició social</i>	42
<i>A mode de recapitulació</i>	45
2.2. L'ENCÍS DEL CAMP. LES MIGRACIONS CONTEMPORÀNIES CAP A ÀREES RURALS.....	47
2.2.1. Aproximació al concepte migració.....	47
2.2.2. La construcció de l'edil·li rural.....	53
2.2.3. Contraurbanització: de la ciutat al camp.....	62
2.2.4. <i>Lifestyle migration</i> : la construcció d'una nova vida.....	72

Capítol 3

DISSENY DE LA RECERCA, METODOLOGIA I ÀREA D'ESTUDI

3.1. DISSENY DE LA RECERCA: PREGUNTES I OBJECTIUS.....	81
3.2. L'ENFOCAMENT QUALITATIU: ENTREVISTES, TREBALL DE CAMP I ANÀLISI DE CONTINGUT.....	86
3.2.1. Disseny de les entrevistes.....	90
3.2.2. Entrevistes, entrevistats i treball de camp.....	97
3.2.3. Observacions: d'investigador a nouvingut.....	112
3.2.4. Transcrivint, codificant i donant sentit a les dades.....	116

3.2.5. Experiència personal, posicionalitat i la construcció subjectiva d'aquesta recerca	124
3.3. XIFRES, NÚMEROS I FONTS DE LES DADES: LA VESSANT QUANTITATIVA D'AQUESTA RECERCA.....	130
3.4. APROXIMACIÓ A L'ÀREA D'ESTUDI.....	140
3.4.1. L'Alt Pirineu i Aran: un territori en constant transformació.....	142
3.4.2. L'àrea d'estudi: el Pallars Sobirà	150
<i>El medi físic.....</i>	<i>150</i>
<i>Les divisions administratives.....</i>	<i>153</i>
<i>L'estructura territorial: els sistema d'assentaments i la xarxa de comunicacions</i>	<i>156</i>
<i>Economia i societat</i>	<i>158</i>
<i>Planejament territorial i espais naturals protegits.....</i>	<i>162</i>

Capítol 4

DEL DESPOBLAMENT A LA REVITALITZACIÓ DEMOGRÀFICA. CANVIS DEMOGRÀFICS A L'ALT PIRINEU I AL PALLARS SOBIRÀ (1860-2010)

4.1. QUAN LA GENT MARXAVA. EL DESPOBLAMENT A L'ALT PIRINEU I AL PALLARS SOBIRÀ (1860-1991)	169
4.1.1. La gènesis del procés: la crisi de l'economia de subsistència.....	170
4.1.2. Causes i conseqüències del fenomen.....	174
4.1.3. El procés de despoblament a l'Alt Pirineu i Aran (1860-1991).....	181
4.1.4. « <i>Les cases anaven tancant-se i el poble s'anava abandonant</i> ». El procés de despoblament al Pallars Sobirà (1860-1991).....	188
<i>Anàlisi inframunicipal del procés de despoblament</i>	<i>197</i>
4.2. LA FI DEL DESPOBLAMENT. LA INVERSIÓ DELS FLUXOS MIGRATORIS I EL CANVI DE TENDÈNCIA EN L'EVOLUCIÓ DEMOGRÀFICA (1991-2001).....	202
4.3. CAP A UN NOU MODEL DEMOGRÀFIC A L'ALT PIRINEU? REVITALITZACIÓ DE LA POBLACIÓ I (POSSIBLES) TENDÈNCIES FUTURES (2001-2010)	214

Capítol 5

MIGRACIONS I CANVI SOCIAL AL PALLARS SOBIRÀ

5.1. EL FENOMEN NEORURAL	231
5.1.1. Els antecedents del neorruralisme: la Contracultura americana i el Maig de 1968	232
5.1.2. El fenomen neorural a Catalunya.....	236

5.1.3. L'arribada del "hippies": el fenomen neorural al Pallars.....	242
5.2. FUNCIONARIS, TURISTES I NOUS "TEMPORERS". EL DESPLEGAMENT DE L'ADMINISTRACIÓ I LA IRRUPCIÓ DEL TURISME AL PALLARS	249
5.2.1. « <i>Jo ja no sóc de les del principi</i> ». El desplegament de l'administració i l'arribada de nous habitants	251
5.2.2. De pagesos a empresaris: la formació d'una classe mitjana local	254
5.2.3. Els nous "temporers": els fluxos migratoris lligats al turisme	258
5.3. ELS DARRERS EN ARRIBAR. SOBRE LA NOVA CLASSE MITJANA, ELS NOUS NEORURALS I ELS ESTRANGERS	263
5.3.1. La "colonització" rural d'una nova classe mitjana.....	267
5.3.2. « <i>Sóc jove, i vull ser pagès</i> »: els nous "neorurals"	271
5.3.3. Els estrangers i els "altres" estrangers	273

Capítol 6

EL PROCÉS MIGRATORI: ORIGEN, MOTIVACIONS I ELECCIÓ DE LA DESTINACIÓ

6.1. EL PROCÉS MIGRATORI	281
6.1.1. D'on venen? Al voltant de l'origen dels nous habitants.....	281
6.1.2. De què <i>fugen</i> ? El rebuig a la ciutat i la insatisfacció de la vida urbana	284
6.1.4. Quan decideixen migrar? Migració, cicle de vida i situació personal	307
6.1.5. I per què lo Pallars? Raons per l'elecció de la destinació	312

Capítol 7

L'ASSENTAMENT: HABITATGE, TREBALL I QUOTIDIANITAT

7.1. LES PRIMERES ETAPES DEL PROCÉS D'ASSENTAMENT. L'ARRIBADA AL PALLARS.....	323
7.1.1. « <i>No té res a veure viure a Sort o viure a Ginestarre</i> »: algunes consideracions sobre les pautes d'assentament dels nous habitants	323
7.1.2. « <i>Al principi és molt dur</i> »: les dificultats en arribar	326
7.1.3. Itineraris migratoris i mobilitat residencial intracomarcal	334
7.2. LA CERCA D'UN LLOC PER VIURE: LES PARTICULARITATS DEL MERCAT IMMOBILIARI I L'ACCÉS A L'HABITATGE.....	337
7.2.1. L'impacte del turisme i les particularitats del mercat immobiliari	337
7.2.2. L'accés a l'habitatge: obstacles, desigualtats i exclusions	342
7.3. «<i>I ARA DE QUÈ TREBALLO JO AQUÍ DALT?</i>»: MIGRACIÓ, TREBALL I MERCAT LABORAL	352
7.3.1. Estructura econòmica i mercat laboral al Pallars Sobirà	352

7.3.2. Els perfils laborals dels nous residents.....	358
7.3.3. Migració i canvis en l'activitat: continuïtats i discontinuïtats	368
7.3.4. Accés al mercat laboral i condicions laborals.....	370
7.4. « <i>JO CREC QUE MOLTA GENT VIVIM AQUÍ PERQUÈ PODEM VIURE COM ALLÀ</i> »: ESTIL(S) DE VIDA, QUOTIDIANITAT I RELACIONS SOCIALS.....	378
7.4.1. Estil(s) de vida: diferents maneres de viure (a) la muntanya.....	379
7.4.2. « <i>La vida aquí tampoc és fàcil</i> »: els entrebancs de la vida quotidiana.....	386
7.4.3. Fent noves amistats: les relacions socials	394
7.5. « <i>UI, TOTA LA VIDA ÉS MOLT DE TEMPS</i> »: EXPECTATIVES DE FUTUR, PERMANÈNCIA I RETORN.....	402
7.5.1. « <i>Jo volia acabar la carrera i llavors anar a l'estranger, però mira...</i> »: planificació o espontaneïtat?	403
7.5.2. « <i>Ningú es queda al territori si no té una feina i un lloc per viure</i> »: els condicionats de la permanència i els motius del retorn.....	405
7.5.3. De « <i>la nostra idea és quedar-nos aquí</i> » al « <i>no crec que aquest sigui el meu lloc</i> »: expectatives de futur contraposades?	413

Capítol 8

IDENTITAT, CIUTADANIA I XOC CULTURAL. LES RELACIONS ENTRE *AUTÒCTONS* I *NOUINGUTS*

8.1. SER O NO SER DEL <i>PAÍS</i> . IDENTITAT, ALTERITAT I CIUTADANIA	419
8.1.1. Aproximació a alguns conceptes clau.....	420
8.1.2. « <i>I encara que passin els anys sempre seràs de fora</i> »: identitat, sentiment de pertinença i resistència local.....	429
8.1.3. « <i>A vegades no és tan simple com venir aquí i ja ser un més</i> ». Ser veí: un dret o un privilegi?.....	449
<i>Accés desigual als béns comunals</i>	453
<i>Participació en la política local</i>	460
<i>Teixit associatiu i participació social</i>	465
8.2. GENTRIFICACIÓ, XOC CULTURAL I ALTRES EFECTES DE L'ARRIBADA DE NOUS HABITANTS.....	471
8.2.1. Gentrificació rural al Pallars? Adaptació del terme i definició de les seves particularitats.....	472
8.2.2. Xoc cultural, tensió social i conflictivitat.....	483
8.2.3. « <i>Visc aquí, compro aquí, treballo aquí, pago els meus impostos aquí, i per tant, sóc d'aquí!</i> ». Contribucions dels nous habitants al desenvolupament socioeconòmic de la comarca	496

CONSIDERACIONS FINALS

9.1. INTRODUCCIÓ	511
9.2. REVISANT LES PREGUNTES DE RECERCA	514
9.3. MIRANT ENDAVANT: (POSSIBLES) FUTURES LÍNIES DE RECERCA	530
Referències bibliogràfiques	537
Apèndix	585
A. Annex metodològic	585
B. Annex estadístic i gràfic	599
C. Miscel·lània.....	611

Índex de taules i figures

Figura 3.1. Esquema metodològic de la recerca.....	91
Figura 3.2. Principals eixos temàtics dels guions de les entrevistes.....	96
Taula 3.3. Nombre de persones entrevistades per a cada grup i per sexe.....	105
Figura 3.4. Relació de les persones entrevistades.....	106
Figura 3.5. Eixos temàtics seleccionats per abordar la codificació.....	120
Figura 3.6. Interfície d'usuari del programa <i>Atlas.ti 6.0</i>	123
Taula 3.7. Resum de les fonts de dades estadístiques emprades a la recerca.....	140
Figura 3.8. Localització i relleu del marc territorial de referència: l'Alt Pirineu i Aran.....	142
Figura 3.9. Estructura territorial de l'Alt Pirineu i Aran. Poblament i principals eixos viaris.....	144
Figura 3.10. Localització i relleu de l'àrea d'estudi.....	151
Figura 3.11. Divisió municipal de l'àrea d'estudi.....	154
Taula 3.12. Annexions municipals durant el segle XX al Pallars Sobirà.....	156
Figura 3.13. Estructura territorial de l'àrea d'estudi: sistema d'assentaments i vies de comunicació.....	157
Figura 3.14. Figures de protecció del medi natural al Pallars Sobirà.....	164
Figura 4.1. Evolució demogràfica de l'Alt Pirineu i Aran (1860-1991).....	184
Figura 4.2. Evolució de la població de l'Alt Pirineu i Aran per comarques (1857-1991).....	187
Taula 4.3. Taxa de creixement anual acumulatiu (%) per períodes i per comarques (1860-1991).....	188
Figura 4.4. Evolució demogràfica del Pallars Sobirà (1860-1991).....	189
Figures 4.5, 4.6, 4.7 i 4.8. Taxa de creixement anual acumulatiu per municipis (1860-1910, 1910-1940, 1940-1960 i 1960-1991).....	195
Figura 4.9. Variació relativa (%) de la població per municipis (1981-1991).....	196
Figura 4.10. Relació del nombre d'habitants per nuclis de població (1857-1970).....	198
Figures 4.11 i 4.12. Distribució del nombre d'habitants per nuclis de població (1857 i 1970).....	200
Figures 4.13 i 4.14. Relació del nombre d'habitants per nuclis de població (1970-1981 i 1981-1991).....	201
Figures 4.15 i 4.16. Dues realitats en un mateix territori: Àrreu, despoblat des de 1983, i Farrera, un cas d'assentament neorural a la comarca.....	202
Figura 4.17. Evolució de la població de l'Alt Pirineu i Aran (1981-2001).....	204
Figura 4.18. Evolució de la població de l'Alt Pirineu i Aran per comarques (1981=100).....	206
Figura 4.19. Evolució de la població al Pallars Sobirà (1981-2001).....	207
Figura 4.20. Evolució del creixement natural i el saldo migratori al Pallars Sobirà (1988-2001).....	208

Figura 4.21. Evolució del flux d'entrada de població al Pallars Sobirà segons procedència (1988-2001).....	209
Figura 4.22. Piràmide de població realitzada sobre les altes residencials registrades al Pallars Sobirà entre 1991-2001.....	210
Figures 4.23 i 4.24. Taxa de creixement anual acumulatiu per municipis (1991-1996 i 1996-2001).....	211
Figura 4.25. Relació del nombre d'habitants per nuclis de població (1991-2001).....	213
Figures 4.26 i 4.27. Distribució del nombre d'habitants per nuclis de població (1991 i 2001)	214
Figura 4.28. Evolució de la població de l'Alt Pirineu i Aran per comarques (1991=100).....	216
Figura 4.29. Evolució dels fluxos d'entrada (altes) i de sortida (baixes) al Pallars Sobirà (1988-2009).....	218
Figura 4.30. Evolució del flux d'entrada de població al Pallars Sobirà segons procedència (2001-2009).....	220
Figura 4.31. Piràmide de població realitzada sobre les altes residencials registrades al Pallars Sobirà entre 2001-2009.....	221
Figures 4.32 i 4.33. Taxa de creixement anual acumulatiu per municipis (2001-2006 i 2006-2010).....	222
Figures 4.34 i 4.35. Percentatge de persones nascudes fora de l'Alt Pirineu i Aran als municipis del Pallars Sobirà (1991 i 2001)	224
Figura 4.36 i 4.37. Relació del nombre d'habitants per nuclis de població (1991-2001 i 2001-2010).....	225
Figura 4.38 i 4.39. Distribució del nombre d'habitants per nuclis de població (2001 i 2010)	226
Figura 5.1. Portada de la revista nordamericana <i>Life</i> sobre les comunes hippies que sorgiren durant la dècada de 1960 als Estats Units	235
Figura 5.2. Imatge corporativa i edificis abandonats de l'antiga estació d'esquí de Llessui	259
Figura 5.3. Evolució de la tipologia d'habitatges al Pallars Sobirà i Catalunya (1981, 1991 i 2001).....	261
Figura 5.4 i 5.5. Projecte Grípià. Territori Ramader i Del Tros al Plat, dos iniciatives per revitalitzar el sector agrari al Pallars Sobirà.	273
Taula 6.1. Procedència de les persones entrevistades segons àmbit territorial	284
Figura 7.1. Mobilitat residencial dins la mateixa comarca d'algunes de les persones entrevistades	335
Figura 7.2. Evolució dels contractes al sector de la construcció a Catalunya i al Pallars Sobirà (1998=100).....	353
Taula 7.3. Població ocupada per branques d'activitats i sexe al Pallars Sobirà (1991, 1996 i 2001).....	355
Figura 7.4. Evolució del nombre de contractes indefinits i temporals al Pallars Sobirà	

(1998-2010)	357
Figura 7.5. Evolució del nombre de contractes (indefinitos i temporals) per mesos (2009- 2010)	358
Figura 7.6. Cartell de propaganda del Sindicat de la Muntanya Pilum-CGT i manifestació a Sort per reivindicar els drets laborals dels treballadors/es del sector dels esports d'aventura i d'hivern	378
Figura 8.1. Adhesiu vist en alguns vehicles de la comarca que denoten com el sentiment de pertinença al lloc és quelcom important en la construcció d'identitat, sobretot de la població local	436
Figura 8.2. Col·lecció de contes infantils en pallarès, iniciativa de l'Associació Cultural Cambuleta	443
Figura 8.3. Cartells informatius sobre l'ús i l'aprofitament de boscos i pastures de caràcter comunal als nuclis d'Araòs (Alins) i Llessui (Sort).....	458
Figura 8.4. Les Falles d'Isil, que es celebren cada any per la revetlla de Sant Joan, és una de les festes més importants de la comarca	467
Figura 8.5. Entrada d'un blog parlant sobre els matisos existents i les diferents actituds de determinats grups de nous habitants al Pallars Sobirà.....	486
Figura 8.6. Divulgació de les plataformes creades en oposició als projectes d'ampliació de Baqueira-Beret i de la línia d'alta tensió Aragó-Pallars.	491

Índex de l'apèndix

Annex A1. Guions de les entrevistes	587
Annex A2. Correu electrònic de contacte amb els i les (possibles) entrevistades	601
Annex A3. Calendari treball de camp	602
Annex A4. Exemples de codificació	603
Annex A5. Relació de codis amb el nombre de cites (<i>quotations</i>) vinculades	610
Annex A6. Relació de famílies creades a partir de l'agrupació codis.....	612
Taula B1. Evolució població comarques Alt Pirineu i Aran (1860-2009)	617
Taula B2. Evolució demogràfica municipis del Pallars Sobirà (1860-2009).....	618
Taula B3. Evolució del nombre d'habitants per nuclis de població (1970-2010).....	619
Taula B4. Taxa de creixement anual acumulatiu (%tcaa) als municipis del Pallars Sobirà (1860-2009).....	622
Taula i figura B5. Procedència dels fluxos d'entrada a la comarca (1988-2009).....	623
Figura B6. Mapa de les entitats de població de Pallars Sobirà.....	625
Annex C1. Notícies sobre migracions cap a àrees rurals	628
Annex C2. Notícies sobre conflictes socials i assetjament (<i>mobbbing</i>) rural	645
Annex C3. Notícies sobre el Pallars Sobirà.....	660
Annex C4. Llista de publicacions	667

INTRODUCCIÓ

«No man should go through life without once experiencing healthy, even bored solitude in the wilderness, finding himself depending solely on himself and thereby learning his true and hidden strength. Learning for instance, to eat when he's hungry and sleep when he's sleepy.»

Jack Kerouac. *Lonesome traveller* (1960)

1.1. PRESENTACIÓ I JUSTIFICACIÓ DE LA RECERCA

La recerca que es presenta a continuació sota al títol “**Tornant a la muntanya. Migració, ruralitat i canvi social al Pirineu Català. El cas del Pallars Sobirà**” té com a objectiu principal analitzar els fluxos migratoris urbà-rural des d’un enfocament qualitatiu, posant èmfasi en l’estudi de les diferents etapes del procés migratori, des del moment en què es decideix i es materialitza la migració fins l’assentament, i les relacions que s’estableixen entre població local i nous habitants en el si de la societat receptora.

La construcció de certs imaginaris i representacions socials de la ruralitat fa que en el context actual l’entorn rural esdevingui, per determinats sectors de la societat urbana postindustrial, un lloc atractiu on materialitzar determinades preferències residencials. La reestructuració econòmica que durant les darreres dècades del segle XX han experimentat una bona part de les àrees rurals dels països occidentals i l’equiparació dels modes de vida entre la ciutat i el camp, antigament força desiguals, han fet renéixer aquests territoris, capgirant una situació que semblava irrevocable i fent possible un cert procés de repoblament, que si bé no esdevé quantitativament comparable a l’èxode rural precedent, suposa una contribució qualitativa de primer ordre per tal de revitalitzar-los demogràfica i socialment. D’altra banda, l’arribada de nous contingents de població, principalment d’origen urbà, ha contribuït a què es produís una profunda recomposició social en aquests territoris com a producte de la formació de societats complexes, procés que no està exempt d’una certa conflictivitat i tensió social en què la pertinença al lloc, a la comunitat i la condició de classe hi tenen un paper destacat.

Tant al món anglosaxó, sobretot al Regne Unit, com a França, tot i que amb perspectives i enfocaments diferenciats, l’estudi de les migracions urbà-rurals, dels processos de canvi social a les àrees rurals que es deriven de l’arribada de nous habitants i de la convivència d’aquests amb la població local està força estès. És una temàtica sobre la qual s’ha generat un important volum publicacions de caràcter científic, i també que ha generat l’interès de la societat en general. Per contra, en el context català i espanyol aquest tema no assoleix una magnitud tan destacada, i no són gaires els estudis dedicats a aquestes qüestions. Tot i que el fenomen hagi despertat interès des de la Geografia i altres disciplines afins, com la Sociologia o l’Antropologia, encara no representen un volum gaire destacat pel que fa al conjunt dels estudis rurals. És per això, que crec que la realització d’estudis sobre aquestes qüestions són especialment interessant, ja que permeten, no només a la comunitat científica, sinó també a tècnics, polítics i a la ciutadania en general, comprendre la realitat de les àrees rurals catalanes, i el que és més important, les transformacions i canvi social que aquestes estan experimentant.

Per altra banda, el fet de realitzar un extens treball de camp basat en tècniques qualitatives d’investigació, com són la realització d’entrevistes i l’observació, ha fet que la perspectiva personal, com a investigador, i individual, en la manera que m’apropava als subjectes d’estudi, predominés al llarg de tot el procés d’investigació. Això ha tingut el seu

reflex en l'elaboració d'aquesta tesi doctoral, ja que l'escala microgeogràfica i la geografia quotidiana han estat les principals unitats d'anàlisi. A part de ser una estratègia metodològica triada a consciència pel tipus d'investigació que volia fer, ha estat vàlida també com a enfocament per interpretar diferents discursos sobre la ruralitat presents a l'àrea d'estudi. La convivència de discursos contradictoris, apareguts sobretot d'ençà de l'arribada de nous habitants i de la irrupció del turisme, als que posteriorment s'ha unit part de la població local, ha obligat a què es produeixi una necessària coexistència i negociació entre ells, la qual no està exempta de tensions socials i enfrontaments. El més interessant de tot plegat és que de la presència i hegemonia d'un o altre discurs en depèn la construcció d'un determinat model territorial, en tant que plasmació d'un certs imaginaris socials sobre el territori. Així doncs, és important detectar-ne els diferents discursos, saber quina relació hi ha entre ells i les relacions de poder i així conèixer quins són els dominants i quins els subalterns. Crec que és important conèixer-los i comprendre'ls per veure cap a on tendeixen els nostres espais rurals i per poder actuar al respecte. Tanmateix, en aquesta recerca només s'han abordat determinats discursos i centrats en un tema concret, però que deixen entreveure una escletxa entre autòctons i nous, que tot i anar reduint-se progressivament (o almenys això sembla), encara hi és present en molts àmbits.

Espero que aquesta tesi doctoral, tot i les seves possibles mancances i errors, sigui un gra de sorra que contribueixi a un major coneixement i comprensió de les profundes transformacions que fa gairebé un quart de segle ençà estan experimentant les àrees rurals en el context català. En aquest cas, la meua humil aportació fa referència de manera concreta a un fenomen social com és l'arribada de migrants urbans al Pallars Sobirà, però a partir del qual es poden explicar molts dels processos que hi tenen lloc; alguns dels quals es produeixen també a altres àrees rurals del planeta, i d'altres que són una resposta local, influenciada per les característiques de l'àrea d'estudi, a processos de caràcter global.

1.2. L'ORIGEN I EL PROCÉS DE RECERCA

Si bé els antecedents d'aquesta recerca es troben en la meua arribada al Departament de Geografia de la Universitat Autònoma de Barcelona amb la intenció de cursar el Màster d'Estudis Territorials i de la Població, l'interès pels temes socials i pels territoris rurals es situen més enrere en el temps. Tanmateix, la matriculació al màster va donar el tret de sortida de la meua (encara curta) trajectòria com a investigador en formació. La realització d'aquests estudis era un requisit imprescindible per accedir al programa de doctorat de Geografia, amb vistes a realitzar la tesi doctoral, en un tema que encara no estava del tot perfilat. Al mateix temps que s'iniciaven les classes, es van obrir les convocatòries de les beques predoctorals, fet que em va obligar a escollir un tema per al projecte de tesi que adjuntaria amb la sol·licitud, sense que tingués una idea gaire ferma sobre el que volia fer en els propers quatre anys. Tenia clar el tema de recerca general, les societats rurals, i el lloc on es desenvoluparia la investigació, el Pirineu; però a part d'aquests dos condicionants, la cosa era una mica confusa.

Amb tot, la necessitat d'inscriure la sol·licitud de la beca i el projecte de tesi en un grup i en un projecte de recerca va influenciar en l'elecció del tema.

Després de les reunions prèvies al màster, l'Enric Mendizábal, qui era coordinador de Tercer Cicle en el curs que jo em vaig matricular, em va presentar a l'Antoni Tulla i en Joan Manuel Soriano, car eren les persones de Departament que estaven treballant en una línia temàtica propera i en l'àrea que a mi m'interessava. Posteriorment a algunes trobades per acabar de perfilar algunes coses sobre el projecte i la beca, em van proposar formar part del Grup de Recerca d'Àrees de Muntanya i Paisatge (GRAMP), el qual en aquell moment tenia un projecte d'investigació finançat pel Ministerio de Educación y Ciencia que portava per títol "*El desarrollo local sostenible de las zonas de montaña en el umbral entre el abandono del territorio y la naturbanización*" (SEJ2006-04009/GEOG). Aquest fet m'ajudà a acabar de decidir quin seria el projecte de tesi doctoral presentat, tant a la convocatòria per a les beques de Formació d'Investigadors (FI), promogudes per la Generalitat de Catalunya, com per les de *Formación de Profesorado Universitario* (FPU), impulsades pel Ministerio de Educación y Ciencia.

L'interès pel procés de despoblament i pels nous usos del territori en les comarques de muntanya va fer que el projecte es centrés en aquests temes. Finalment, i després de reflexionar sobre quin volia que fos el tema a investigar al llarg de la beca, el projecte que vaig presentar portava per títol "*El despoblament dels nuclis rurals i els actuals processos d'ocupació intensiva del territori a les comarques occidentals del Pirineu català*". En un primer moment, però, la intenció va ser centrar la recerca únicament en el procés de despoblament de les àrees de muntanya, i veure com aquest fenomen continuava vigent en alguns punts del Pirineu, però al final els objectius anirien més enllà i es tractaria de comprendre, també, els fenòmens actuals.

Aquesta tria va influir en els treballs de curs que es feien a les diferents assignatures del màster, els quals, seguint el consells d'alguns dels professors i professores, versaven sobre el tema de recerca, per tal d'aprofitar la feina de cara a la realització del treball que s'havia d'entregar al finalitzar el màster. Amb la realització d'aquests treballs vaig anar aprofundint en l'estudi de les dinàmiques socioterritorials de les comarques de l'àmbit territorial de l'Alt Pirineu i Aran, i al finalitzar les assignatures del màster ja havia realitzat alguns treballs en aquesta línia. En el marc de l'assignatura de Teoria i pensament geogràfic vaig elaborar el que seria un esborrany del que seria posteriorment l'estat de la qüestió i el marc teòric del treball de recerca, i en el segon, per l'assignatura Geografia del Paisatge, un breu estudi sobre canvis en el paisatge provocats per les dinàmiques territorials divergents d'abandonament i ocupació intensiva del sòl que tenien lloc en aquest territoris; treball que posteriorment es presentaria, revisat i ampliat, en format d'article al *IV Simposio Internacional "Territorios y Sociedades en un mundo en cambio. Miradas contrastadas desde Iberoamérica"*, organitzat pel Departament de Geografia Física i Anàlisi Geogràfica Regional de la Universitat de Barcelona al maig de 2008.

En acabar les classes del màster em vaig dedicar plenament a la redacció del treball de recerca, en el qual ja portava treballant des de inicis de l'any 2007. El tema exposat originàriament en el projecte de tesi doctoral esdevenia massa ampli per a ser tractat en un estudi de les dimensions que havia de tenir el treball de recerca, car barrejava gran part de les transformacions que havien experimentat les comarques del Pirineu en els darrers 150 anys, i fou per això que varem decidir, juntament amb el director, acotar-lo i centrar-lo en un dels seus aspectes més rellevants: l'evolució demogràfica. No només va ser una acotació temàtica, sinó que també es va restringir el marc territorial, triant un territori molt concret com a cas d'estudi que actuaria com a laboratori per a una possible anàlisi més àmplia de cara a la tesi doctoral. El treball de recerca resultant, presentat al setembre de 2007, portava per títol "*Del despoblament a la revitalització demogràfica (1860-2006): canvis en el comportament de la població al Pirineu català. El cas de l'Urgellet i el Baridà (Alt Urgell-Cerdanya)*", i analitzava les transformacions demogràfiques ocorregudes a l'àrea d'estudi anteriorment citada des de finals del segle XIX fins a l'actualitat, incidint en l'explicació de les causes que les han motivat i els efectes que han tingut sobre el territori.

Arrel de la realització del treball de recerca em vaig adonar que determinats nuclis del Pirineu havien experimentat en els darrers anys un important creixement demogràfic, el qual era significativament més important a mida que ens apropàvem a l'actualitat. Aquesta tendència la vaig poder observar en alguns nuclis de l'Alt Urgell i la Cerdanya amb l'anàlisi estadística realitzada al treball, però després de revisar algunes obres existents sobre aquest fenomen –i d'altres sobre les noves dinàmiques en àrees de muntanya–, i realitzar una anàlisi estadística exploratòria, em vaig adonar que aquest creixement era observable a altres territoris de l'Alt Pirineu, els quals antigament havien estat severament castigats per les migracions cap a la ciutat. Trobava especialment interessant que això suposés un trencament amb la tendència predominant durant el procés de despoblament i vaig decidir enfocar la meua línia de recerca en aquesta direcció, interessant-me per les transformacions socioterritorials que des de la dècada de 1980 venien experimentant les àrees rurals.

Al maig de 2007, alguns membres del grup de recerca van participar al *III Col·loqui hispano-francès de Geografia Rural*, celebrat a Baeza (Granada). Tot i no poder assistir al congrés, car em trobava just als inicis del procés d'investigació, l'interès pels temes que allà es van tractar i la lectura de les comunicacions presentades pel companys i companyes i per altres assistents em van introduir en el coneixement dels processos de reestructuració rural i de nous conceptes que aportaven idees interessants per abordar l'estudi dels processos de revitalització demogràfica de les comarques del Pirineu català. Un dels conceptes que més em va captivar en un inici fou el de *naturbanització*, àmpliament estudiat per la professora Maria José Prados (2006; 2009), amb el que s'explicava l'atracció que generaven els espais naturals protegits sobre la població urbana i com aquest fet desencadenava noves preferències residencials i oferia noves oportunitats de desenvolupament local per a territoris en regressió. La capacitat

explicativa que veia en aquest concepte, i el fet que el meu director hagués treballat amb ell, em van portar a elaborar un projecte de tesi doctoral per accedir al Programa d'estudis de Doctorat en Geografia, aquest entregat a l'Escola de Postgrau de la UAB. La proposta de tesi presentava la intenció de realitzar un estudi dels processos de naturbanització de manera comparada entre Catalunya i Galícia, i que portava per títol "*Naturbanització: els espais naturals com a atractiu. Noves pautes en la mobilitat residencial a les àrees de muntanya. El cas de Catalunya i Galícia*". La voluntat de realitzar un estudi comparatiu s'explicava per l'interès en observar de quina manera es produïen aquests processos d'atracció, recuperació demogràfica i canvi social en dos contextos geogràfics clarament diferenciats.

Amb tot, a mesura que la tasca investigadora anava avançant i que s'aprofundia en el coneixement de les pautes de mobilitat que impulsaven a determinats sectors de la població urbana a instal·lar-se a les àrees rurals, vaig començar a adonar-me que el fenomen era molt més complex i que no s'explicava tan sols per l'atracció que generaven els espais naturals protegits, sinó que es tractava d'una decisió en la què intervenien multiplicitat de factors, alguns dels quals no havien estat contemplats per aquest model explicatiu, i d'altres que eren específics de l'àrea d'estudi triada. En aquest sentit, el concepte de naturbanització podia ser útil per explicar una part d'aquestes pautes migratòries, però segons el meu parer presentava certes mancances a l'hora d'abordar l'estudi d'aquestes noves formes de mobilitat des de la complexitat de la realitat rural i del comportament de les persones, ja que redueix les motivacions per les quals els nous habitants rurals decidien migrar a l'atracció que genera el medi natural, i específicament, i de manera exclusiva, pels espais naturals protegits, descartant-ne aquelles que no tenen cap figura de protecció (Guirado, 2008). És per això que vaig optar per lliurar-me de les restriccions que poden anar associades a l'adquisició prèvia de conceptes i abordar la comprensió del fenomen d'una manera més àmplia, tenint en compte les característiques de l'entorn, les persones i la societat que pretenia estudiar.

Després de les voltes, els tords i les reculades pròpies dels primers anys del procés d'elaboració d'una tesi doctoral, arriba un punt que la cosa comença a prendre forma. En els darrers anys de beca el treball ha estat més intens, però els objectius també són més clars, fet que facilita saber en quina direcció has d'avançar. L'any 2009 va suposar un punt d'inflexió per a la realització de la tesi. Començava a tenir els primers esborranys del que seria l'índex del treball –si sóc sincer, poc a veure amb el que precedeix aquestes pàgines–, al mateix temps que iniciava el treball de camp a l'àrea d'estudi i la revisió bibliogràfica sobre el tema en el que es centraria la recerca: els nous habitants al Pallars Sobirà. En aquesta segona etapa, el Miguel Solana es va incorporar com a codirector d'aquesta tesi, juntament amb l'Antoni Tulla, fet que valoro molt positivament i que sense cap dubte ha repercutit al bon desenvolupament de la recerca i als resultats que aquí presento.

Abans d'acabar no puc deixar d'esmentar les estades d'investigació realitzades en el marc d'aquest procés de recerca i que han contribuït a la concepció d'aquesta tesi. Durant el primer

semestre de curs 2008-2009 vaig realitzar una estada de 4 mesos al *Departamento de Geociências* de la *Universidade Federal de Santa Catarina* (Florianòpolis, Brasil), sota la tutoria del Dr. Clécio Azevedo da Silva. L'estada a la UFSC em va servir per apropar-me a la realitat dels territoris rurals del sud del Brasil i d'alguns països d'Amèrica del Sud. Vaig poder observar com les migracions urbà-rurals, associades principalment a les àrees rurals dels països del món occidental, també es produeixen en alguns països com Brasil, Argentina o Xile. Aquestes, però, tenen unes característiques específiques, com és la proliferació de comunitats tancades en les que s'instal·len persones amb un alt poder adquisitiu procedents de les zones urbanes del mateix país o d'altres països del món, generant una important segregació entre aquests i la població local. La segona estada realitzada va ser al Departament d'Antropologia de *McGill University* (Montréal, Québec), supervisada pel Dr. Ismael Vaccaro, on vaig poder estar treballant des de setembre fins a desembre de 2010. El fet de realitzar una estada a un departament d'antropologia em va permetre aprofundir en coneixements que d'una altra manera m'haguessin passat per alt. El fet que l'Ismael Vaccaro treballés en la mateixa àrea en la què s'inscriu aquesta recerca i en temes que són transversals al nostre objecte d'estudi va fer que les reunions fossin molt profitoses i que em motivessin a fer-me preguntes sobre la relació que s'estableix entre població local i nous habitants, introduint conceptes com identitat, pertinença al lloc i el sentiment de comunitat, resultat que trobareu al darrer capítol de la tesi. Per altra banda, durant l'estada a McGill vaig poder consultar algunes de les aportacions que des del món anglosaxó i francòfon realitzaven sobre les migracions urbà-rurals, fet que em va portar a conèixer, per exemple, els treballs realitzats pel *Group de recherche sur la migration ville/campagne et les néo-ruraux*, encapçalat per la professora Myriam Simard de la Université de Montréal, sobre les migracions de població urbana cap els territoris rurals quebequesos.

Per acabar, destacar que aquest treball s'ha realitzat amb l'ajut d'una beca predoctoral del Ministeri d'Educació i Ciència, el gaudi de la qual m'ha permès dedicar-me a temps complet a la realització d'aquest projecte. Tanmateix, el fet d'estar durant tot aquest procés vinculat a projectes de recerca finançats pel Ministeri d'Educació i Ciència o pel Departament d'Universitats, Recerca i Societat de la Informació de la Generalitat de Catalunya, m'han permès tenir el recolzament de tot un grup al darrera i el finançament necessari per cobrir les despeses d'un extens i costós treball de camp, l'assistència a congressos per difondre els resultats preliminars de la recerca i la remuneració durant els darrers mesos del procés; suports econòmics que han tingut una importància cabdal per a la realització d'aquesta tesi doctoral.

1.3. ESTRUCTURA DE LA TESI

La tesi que presentem a continuació s'estructura en nou capítols. El primer d'aquests capítols és el mateix en el que s'insereix aquesta descripció de l'estructura del treball: la **introducció**. Aquesta part del treball ens ha servit per presentar breument el treball, posar als

lectors en situació sobre els antecedents de la recerca i explicar de manera concisa com es disposaran els capítols subsegüents.

En el capítol que segueix a la introducció, el número dos de l'estructura, s'exposa el **marc teòric** de referència per a aquesta recerca. Atès l'objecte d'estudi que ens ocupa, l'elaboració del marc teòric ha girat al voltant de dos conceptes clau: ruralitat i migració. A la primera part d'aquest capítol ens hem dedicat a fer un breu repàs de les principals aportacions teòriques que s'han fet al llarg de segle XX al voltant de l'espai rural i la ruralitat, centrant-nos en la contribució que diferents autors i autores han fet des de la Geografia, però alhora tenint en compte el paper que han tingut altres disciplines com la Sociologia, l'Antropologia o l'Economia Política en l'estudi de les societats i els territoris rurals. Una altra qüestió que teníem interès en abordar era l'etern, i encara no resolt, debat sobre la conceptualització de l'espai rural i els diferents enfocaments des dels quals s'han emès possibles definicions del què és rural. Per tancar aquesta primera part que gira al voltant de concepte rural hem volgut apropar-nos a les transformacions que aquests territoris porten experimentant des del darrer quart del segle XX. Per contra, la segona part del capítol dedicat al marc teòric s'estructura al voltant del concepte migració. En primer lloc es realitza una breu aproximació al concepte i als elements que la defineixen –que al mateix temps fan que sigui, igual que l'anterior, un mot difícil d'abordar– i a algunes de les teories que expliquen el procés migratori i els factors que intervenen. Car l'objecte d'estudi del present treball és la migració contemporània cap a les àrees rurals, a continuació es para atenció a temes com la construcció de l'edifici rural, imaginari social que impulsa a determinats habitants de la ciutat a migrar cap a les àrees rurals; els factors que expliquen els processos de contraurbanització als països occidentals des de la dècada de 1970; i l'aproximació a noves tipologies de mobilitat de la població, com les *lifestyle migration*.

El tercer capítol aglutina tres blocs temàtics de vital importància en tota recerca: **disseny de la recerca, metodologia i aproximació a l'àrea d'estudi**. Al primer apartat s'especifiquen les preguntes de recerca que ens interessaven, i que volíem donar resposta amb l'elaboració del present estudi, i els objectius que preteníem assolir al final del procés. Segon i tercer apartat versen sobre la metodologia que s'ha emprat per arribar a la comprensió del fenomen que ens plantejàvem estudiar i per donar resposta a les preguntes que prèviament ens havíem realitzat. En primer lloc s'explica abastament la metodologia qualitativa i tot el procés seguit al llarg de les diferents etapes de la recerca, des del disseny de les entrevistes i la selecció de les persones entrevistades, fins a la interpretació dels resultats, les observacions realitzades i la posicionalitat de l'investigador. Creiem que en els estudis que aposten per un enfocament qualitatiu la transparència del procés metodològic és un requisit indispensable per dotar de qualitat i rigor a la recerca. És per això que hem intentat en aquest apartat ser el més clars i específics possible, esperem que haguem assolit aquesta comesa. Posteriorment, en el tercer apartat es comenta la singularitat estadística de les àrees de muntanya, fet que dificulta l'estudi

de la població a partir de l'estadística, i les característiques de les fonts de dades que s'han emprat per a l'anàlisi de l'evolució demogràfica de l'Alt Pirineu i el Pallars Sobirà realitzada al capítol 4, que tot seguit explicarem. Abans, però, ens detenim a exposar breument les característiques bàsiques del marc territorial i l'àrea d'estudi triats per aquesta recerca.

El quart capítol versa sobre l'**evolució demogràfica de l'Alt Pirineu i Aran i el Pallars Sobirà**, des de l'inici del despoblament fins a l'actualitat. Es tracta de l'únic capítol d'aquesta tesi en el que s'analitzen i s'interpreten dades quantitatives, però hem considerat oportú examinar aquestes fonts per tal de poder contextualitzar i caracteritzar el fenomen que estudiarem al llarg dels capítols subsegüents. El capítol està dividit en tres apartats que al·ludeixen a diferents etapes de l'evolució de la població: el despoblament, la inversió dels fluxos migratoris i la recuperació demogràfica.

A partir del cinquè capítol s'inicia l'anàlisi de les dades recollides a partir de les entrevistes i els observacions realitzades a l'àrea d'estudi i suposa la introducció al cos central de la recerca, el qual es desenvoluparà al llarg dels capítols 6, 7 i 8. En el capítol cinc es fa un repàs de les **migracions contemporànies al Pallars Sobirà** protagonitzades per persones originàries d'àrees urbanes i que s'instal·len a la comarca en etapes successives de la dècada de 1970 fins a l'actualitat. A través de les entrevistes i de la consulta de bibliografia es realitza una cronologia de l'arribada de nova població a la comarca, des dels primers neorurals que s'instal·len a nuclis abandonats fins a l'arribada d'immigrants d'origen estranger. Es tracta d'una caracterització en la què hem volgut connectar algunes aportacions teòriques amb les narracions de les persones entrevistades. En el primer apartat ens centrem en el fenomen neorural, comentant els seus antecedents, l'impacte que va tenir a Catalunya i com es va manifestar al Pallars Sobirà. En el segon apartat, exposem com la irrupció del turisme i el desplegament de l'administració van ser dos factors que motivaren la instal·lació de nova població a la comarca. I per últim, comentem els darrers moviments migratoris, caracteritzats per persones amb perfils sociodemogràfics força heterogenis. Els següents capítols, del 6 al 8, es centren de manera més específica en l'anàlisi del procés migratori i l'assentament dels nous habitants del Pallars Sobirà, aquelles persones per les què l'entorn rural apareixen com un factor d'atracció que els impulsa a canviar la seva residència "habitual" i instal·lar-se de manera (més o menys) permanent a la comarca.

El capítol sis versa sobre els factors que intervenen en **el procés migratori dels nous habitants** instal·lats a la comarca. En aquest capítol s'analitzen qüestions com l'origen dels nous habitants; les motivacions i aspiracions que influeixen en la decisió de migrar, tant les relacionades amb el lloc d'origen com amb aquelles vinculades a la destinació; el moment en què es decideix migrar i la relació existent amb el cicle de vida de les persones; i, finalment, el perquè de la tria del Pallars com a destinació d'aquesta migració.

A continuació, el capítol set es dedica a examinar **les vicissituds de l'assentament** dels nous habitants, com un cop arribat a la comarca s'han d'adaptar a un nou context social i (re)negociar la seva vida quotidiana. Aquest, igual que el capítol que el segueix, és força extens, i es divideix en cinc apartats. En el primer apartat es descriuen les impressions de les primeres etapes de l'assentament, quan les persones entrevistades acabaven d'arribar a la comarca, i algunes consideracions sobre la distribució territorial i la mobilitat residencial que caracteritza aquest procés d'adaptació. A continuació, ens centrem en la qüestió de l'habitatge i les dificultats amb les que es troben algunes d'aquestes persones nouvingudes per cercar un lloc per viure, degut als impactes que exerceix el turisme en el mercat immobiliari de la comarca. El tercer apartat està destinat a conèixer quins mecanismes empren i de quina manera es produeix l'accés dels nous habitants al mercat laboral, al mateix temps que ens centrem en la relació existent entre migració i activitat i les condicions laborals amb les que es troben a la comarca. En quart lloc, ens hem interessat pels canvis en l'estil de vida i les contradiccions que això suposa en relació a les expectatives prèviament creades, construïdes sobre un determinat imaginari social sobre la ruralitat i els espais rurals. En aquest mateix apartat també ens detenim a comentar el procés de creació de noves xarxes socials a la comarca. En el cinquè, i darrer apartat d'aquest capítol, s'aborden les expectatives de futur a la comarca, centrant-nos principalment en quins són els condicionants de la permanència, d'un possible retorn al lloc d'origen o d'una nova migració cap a una altra destinació per aquests nous habitants i quina valoració retrospectiva en fan de la seva estada a la comarca.

El capítol vuitè l'hem dedicat a les **relacions entre la població local i els nous habitants i els impactes que suposa l'arriba d'aquesta nova població** instal·lats a la comarca. De les relacions que s'estableixen entre aquests dos grups es desprenen qüestions de gran importància i de difícil tractament com identitat, sentiment de pertinença, integració, alteritat i ciutadania. És per això, que en el primer apartat ens apropem a la naturalesa d'aquests conceptes i els intentem adaptar a la realitat en la que s'inscriu l'estudi, per tal de poder aprofundir posteriorment en temes més concrets. Després d'aquesta introducció de caire més general, ens centrem en les relacions de poder que s'estableixen entre els nous habitants i la població local. Entre aquests dos grups s'erigeix una important distinció en base a criteris subjectius com el sentiment de pertinença al lloc i a la comunitat, a partir dels quals es justifiquen certes estratègies de resistència local. En el segon apartat, s'exposen alguns dels impactes que té l'arribada de nova població sobre les estructures socials de la comarca. En aquesta part s'aborda l'estudi de conceptes com gentrificació rural, i les especificitats s'observen quan aquest s'aplica a la realitat pallaresa, alhora que tractem qüestions com el xoc cultural, degut a la convivència de codis i valors socioculturals significativament distants, i la conflictivitat i fragmentació social que se'n deriva. Per acabar, es realitza un repàs de les aportacions i contribucions, en clau positiva, que la nova població ha fet al desenvolupament econòmic i social de la comarca.

En el darrer capítol de la tesi es presenten una sèrie de **consideracions finals** que tracten de donar resposta a les preguntes plantejades de manera inicial en el disseny de la recerca. No ens hi hem volgut referir com a conclusions perquè creiem que tot el que s'exposa en aquest novè capítol de la tesi dona peu a plantejar-nos noves preguntes de recerca i nous objectius, que justificarien l'elaboració d'una nova investigació, en la qual s'ampliessin alguns dels temes tractats en aquesta, es corregissin possibles errors i s'aprofundís en algunes parts que, per restriccions de la pròpia recerca, les hem passat de resquitllada. Entenem la recerca com un procés que es retroalimenta, en el que acabar sempre ens condueix a un nou inici, a un tornar a començar amb el bagatge de tot allò que hem après. És per això que no considerem aquest últim capítol com un tancament, sinó com el punt i seguit d'un procés, el d'aprenentatge, al que costa veure-li les vores.

Tanquem amb un apartat en el que es recullen les **referències bibliogràfiques** consultades durant el procés d'investigació i d'elaboració d'aquest treball, i amb **un apèndix** que consta de tres annexos: un annex metodològic, un annex estadístic i gràfic i una miscel·lània de notícies relacionades amb l'objecte d'estudi i un llistat de publicacions i aportacions a congressos que s'han fet durant aquest període investigador.

RURALITAT(S) I MIGRACIÓ: UN MARC TEÒRIC

«Vaig fugir als boscos perquè desitjava viure amb un únic propòsit: fer front, només, als fets essencials de la vida, i veure si era capaç d'aprendre tot allò que m'havia d'ensenyar. No volia descobrir, a l'hora de la mort, que ni tan sols no havia viscut. No desitjava viure res que no fos vida -m'agrada tant, la vida...-, ni practicar la resignació, tret que no fos absolutament necessari. Volia viure a fons i espremer tota la substància de la vida, d'una manera tan ferma i espartana que en foragités tot allò que no li era propi, fer una neteja dràstica d'allò que li era marginal, reduir la vida a la seva mínima essència i, si resultés mesquina, extreure'n tota la genuïna mesquinesa i fer-la conèixer al món: però si fos sublim, conèixer-la per pròpia experiència i ser capaç d'explicar-ne la veritat després d'aquella propera excursió.»

Henry David Thoreau. *Walden, o la vida als boscos* (1854)

2.1. PENSANT EN RURAL: (ALGUNES) APORTACIONS TEÒRIQUES SOBRE LA RURALITAT I EL CANVI RURAL

2.1.1. Diferents maneres de pensar la ruralitat: un breu repàs històric

El món rural, el camp, mai ha estat absent en la geografia, car ha representat, i representa, un component bàsic de la distribució de la població i les activitats econòmiques sobre el territori i de l'organització social dels grups humans. Històricament s'ha percebut com a una realitat oposada (i inferior) al món urbà, a la ciutat; però actualment, la ruralitat i tot allò vinculat a ella ha ressorgit a un ritme accelerat, esdevenint objecte d'estudi i marc territorial de referència en investigacions des de les diverses disciplines de les Ciències Socials. En el context actual el model urbà-industrial capitalista està sent qüestionat degut les evidents mostres de debilitat que presenta, i el fet rural, i consegüentment l'estudi dels espais rurals, adquireix una importància cabdal, sobretot perquè apareixen com un marc territorial en què es pot abordar l'estudi dels processos globals i els seus impactes a escala local, com a via per accedir a una major comprensió del món en què vivim: «*Rural social scientists need not just to be able to describe the processes shaping the 'rural' and their effects, we also to try to understand these processes, and to propose and critique explanations as to why particular processes operate in particular ways in particular places and have particular outcomes*» (Woods, 2005: 17).

Per la seva condició de territori subaltern, les discussions al voltant de la ruralitat han estat tradicionalment oblidades, o si més no relegades a una situació perifèrica o marginal dins el corpus teòric de les diferents disciplines socials (Marsden *et al.*, 1993; Murdoch, Marsden, 1994). Tanmateix, les transformacions i els processos que es venen produint des de les darreres dècades del segle XX a les àrees rurals plantegen nous interrogants, que per a ésser resposts precisem d'una nova estructura conceptual i de nous enfocament metodològics. És per això que la cerca de noves aproximacions a la naturalesa canviant dels espais rurals només es pot abordar des de la transdisciplinarietat, en la que les aportacions procedents dels diversos camps de les Ciències Socials ens han de servir per afrontar els nous reptes teòrics i fer progressar el coneixement i la comprensió d'aquests espais (Sauer, 1956; citat a García-Ramón, Tulla, Valdovinos, 1995). A continuació, i sense la voluntat de ser exhaustius en el tractament de les aportacions, farem un breu repàs de com s'ha abordat l'estudi del fet rural des de la Geografia i altres disciplines afins com la Sociologia i l'Antropologia.

Fins a mitjans de segle XX, la geografia rural encara no es constituïa com una disciplina amb entitat pròpia dins la Geografia, sinó com una subdisciplina sota el domini de la geografia regional. La Geografia regional francesa, seguint la tradició del Vidal de la Blache, va emprar els territoris rurals com a marc especial per a la realització de monografies regionals, obres que eren un estudi exhaustiu dels diferents elements del paisatge i de les formes de vida de les persones que els habitaven (Buttimer, 1980; Woods, 2005). Anys més tard, la influència de l'escola francesa sobre la geografia catalana va fer aparèixer una sèrie d'estudis regionals, la

majoria dels quals aprofundien en el coneixement dels espais rurals del país. En aquest sentit, són especialment destacables les aportacions de Pau Vila (1926; 1930), Gonçal de Reparaz (1928) i Josep Iglèsies (1930) aparegudes durant la primera meitat del segle XX, i que continuen, amb major profunditat i diversitat geogràfica, amb les obres de Salvador Llobet (1944), Lluís Solé Sabarís (1951), Joan Vilà-Valentí (1956; 1973) i Maria de Bolòs (1966) (García Ramón, Nogué, 1984).

Durant el període 1960-1980, quan la geografia rural ja esdevé una disciplina reconeguda als cercles acadèmics, aquesta es centra en l'estudi sobre agricultura i geografia agrària més que sobre la naturalesa geogràfica dels territoris rurals. Aquest tipus de treballs reflecteixen l'interès econòmic i estratègic que té el món rural un cop acabada la Segona Guerra Mundial, sobretot per qüestions de sobirania alimentària estatal i per la necessitat de modernitzar el sector agrícola i assolir així majors nivells de producció. És en aquest context en el que apareix una "nova geografia rural", la qual sorgeix dins el paradigma neopositivista i criticant durament els esquemes de la geografia rural d'influència vidaliana, acusada de ser únicament una ciència descriptiva. En els estudis de geografia agrària d'aquesta època s'apliquen els plantejaments de la geografia teòrico-quantitativa per tal d'establir pautes i models en els processos de configuració dels espais productius, sobretot d'aquells creats per les activitats primàries (García Ramón, 1974). Abandonada la tradició regionalista es comencen a aplicar les propostes de Schaefer (1953) per a l'estudi dels canvis en l'agricultura familiar, les pautes en els usos de la terra i la modelització dels sistemes agraris. L'obra d'economistes agraris, en especial de Von Thünen, va tenir una importància cabdal en l'aparició de la vessant rural de la "nova geografia", sobretot per l'aplicació de la teoria d'ubicació de les activitats productives en l'estudi de la configuració espacial dels territoris rurals. Els intents de generalització, d'aplicació de models, de l'anàlisi factorial i de regressió, enfocament i mètodes (quantitatius) àmpliament emprats a altres camps de la geografia, van provocar una certa renovació temàtica en els estudis de geografia rural i abandonant l'estudi de les especificitats regionals. Les obres de Chrisholm (1962) o Found (1971) representen dos dels clàssics de la geografia rural quantitativa i els objectius que perseguia la ciència geogràfica del moment (García Ramón, Tulla, Valdovinos, 1995). Aquestes corrents de pensament neopositivista impregnaren, tot i que amb cert retard, els cercles acadèmics de la geografia catalana, fent aparèixer un conjunt d'estudis en què la tradició regionalista va quedar relegada a una segona posició, fent prevaler l'objectiu de cercar pautes i models explicatius per a la configuració dels espais rural al territori català per sobre de la comprensió holística del territori pròpia de la geografia regional. Malgrat que alguns estudis d'aquesta època, com el de Tomàs Vidal (1973) o Roser Majoral (1979) es refereixen a la totalitat del territori català, altres, com el de Maria Dolors García Ramón (1975) o el de Santiago Roquer (1976), apliquen els plantejaments neopositivistes a l'escala comarcal. D'aquesta manera es deixa palesa la forta influència de la tradició regionalista a Catalunya, el que provoca que, malgrat l'aparició dels paradigmes de la "nova geografia", la comarca, com a marc espacial d'anàlisi, continuï tenint una gran importància i

sigui emprada de manera recurrent als estudis sobre temàtica rural (García Ramón, Nogué, 1984).

Posteriorment, degut al creixent interès per les inferències entre els habitants rurals i el seu entorn proper, principalment referit al medi natural i la gestió dels recursos, es produeix una certa revitalització de la disciplina i apareixen nous enfocaments teòrics i metodològics. Així doncs, i paral·lelament a aquesta visió economicista dels territoris rurals, sorgeixen una sèrie d'estudis que paren atenció a l'organització de les activitats humanes i el seu impacte sobre l'espai rural. Les investigacions sorgides en aquest context aborden l'anàlisi de la ruralitat i la comprensió de la naturalesa de l'espai rural com quelcom interdisciplinari i amb un abast temàtic força més ampli que els estudis agraris precedents. No es centren només en els processos relacionats exclusivament amb les activitats productives, sinó que s'interessen per les formes de vida, l'organització social i les relacions existents entre el medi ambient i la societat. Amb aquests plantejaments sorgeixen obres com la de Clout (1974), la qual marcà un referent en la concepció i el camp d'estudi que havia de tenir la geografia rural, fent que posteriorment a la publicació d'aquest manual sorgissin obres rellevants d'altres autors que contribuïren a donar solidesa a aquest nou enfocament de la disciplina (Pacione, 1984; Gilg, 1985).

Tanmateix, a la dècada de 1970 s'incorporen nous enfocaments teòrico-metodològics a la geografia rural, degut a l'aparició de les "noves geografies" i la importància que pren el component social en els estudis geogràfics. Un dels principals exponents d'aquest canvi fou la irrupció de la geografia radical, en el qual els investigadors i investigadores com Harvey i Peet, començaren a dedicar major atenció als processos socials, als quals els hi atribuïen una major capacitat explicativa, car els entenien com els "veritables" causants de la configuració espacial. Aquests nous plantejaments apareixien en oposició als de la geografia teòrica quantitativa, la qual fou titllada pels geògrafs i geògrafes radicals d'extremadament funcionalista, neutral, poc compromesa, i àmpliament criticada per ocupar-se únicament de la configuració espacial i de l'estructura productiva dels territoris rurals, deixant de banda qüestions de caire més "humà", que evidenciaven unes relacions socials i espacials desiguals. Tot i que les aportacions des de la geografia radical sobre temàtica rural no van ser gaire abundants, van aparèixer algunes obres, amb clara influència de postulats marxistes, que versaven sobre la pobresa, la penetració dels mecanismes i les pautes de mercat (capitalista) a les àrees rurals, la marginalitat i la situació perifèrica dels territoris rurals als països industrialitzats, els problemes del Tercer Món –molts d'ells relacionats amb la desestructuració de les societats locals, eminentment rurals, causades pels efectes del colonialisme, l'imperialisme i la irrupció del capitalisme global–, l'èxode rural o la fi de la pagesia als països industrialitzats com a efecte de la globalització capitalista. Durant la dècada de 1980 sorgeixen algunes aportacions a la geografia rural catalana que foren concebudes sota la influència de la geografia radical, però que alhora mantenen una important herència dels plantejaments neopositivistes de la geografia teòrica-quantitativa (García

Ramón, 1984). Aquest és el cas de treballs com el d'Estalella (1981) i de Tulla (1981), ambdós presentats en format de tesi doctoral al Departament de Geografia de la Universitat Autònoma de Barcelona, on els plantejaments marxistes i de la geografia radical van dirigir-se de manera preferent cap a l'estudi de les àrees rurals, tal i com demostra l'existència d'altres treballs contemporanis elaborats a la mateixa institució que feien referència als desequilibris existents entre el centre (ciutat) i la perifèria (rural) i als impactes territorials del sistema capitalista, centrats principalment en territoris de muntanya (Arqué *et al.*, 1982; Tulla, 1983; Sanclimens, Martínez Illa, 1987; Mendizábal *et al.*, 1987; DAG¹, 1988). Durant aquest període, en el sí de les anomenades "noves geografies" i amb un enfocament clarament humanista, apareixen un seguit de treballs que fugen d'aquesta visió més estructuralista de la geografia radical, per abordar la qüestió rural des dels seus aspectes més humans; el significat, les representacions, el valor que els grups humans atorguen als elements que configuren el territori i dels processos socials i les accions humanes que hi tenen lloc. Aquesta opció teòrica i metodològica és plasmada a la realitat rural catalana amb les aportacions de Nogué (1985; 1988), Martínez Illa (1986; 1987) i Campillo (1989; 1992), investigacions influenciades per les obres de geògrafs i geògrafes de renom com Tuan, Buttimer o Fremont.

Durant la dècada de 1980, però sobretot a partir de la dècada de 1990, l'estudi dels territoris rurals es caracteritza per la pluralitat temàtica i la interdisciplinarietat, moment en què les aportacions de la geografia conflueixen amb els llegats d'altres ciències socials afins, com la sociologia, l'antropologia o l'economia política, entre les quals es percep una certa fusió teòrica i metodològica, fent-se més difuses les fronteres acadèmiques imposades des de la institucionalització de moltes d'aquestes disciplines (Woods, 2005). El constrenyiment temàtic i metodològic a les acaballes del segle XX ja no és tan evident com en períodes passats, en el que les fronteres entre les diferents ciències socials eren més difícilment franquejables, dificultant l'adopció de nous plantejaments i de diversificació dels objectes d'estudi. A continuació realitzarem una breu aproximació a l'evolució de l'estudi de la ruralitat en altres ciències afins a la Geografia per tal de veure quines han estat les principals aportacions a l'evolució de la geografia rural i observar com a la llarga les diferents disciplines tendeixen a confluir i a hibridar-se. Comencem doncs amb la Sociologia.

L'estudi dels espais rurals, o més ben dit, de les comunitats i societats rurals, en oposició a les urbanes, s'inicia com una branca de la Sociologia entre finals del segle XIX i XX. Tanmateix, no va ser fins al decenni de 1920 en què aquesta subdisciplina arrancà amb força, institucionalitzant-se amb la creació de la revista *Rural Sociology* l'any 1936 (García Ferrando, 1976). Les obres de sociòlegs reconeguts, com Weber, Tönnies o Durkheim, aparegudes a finals de segle XIX i principis del XX, aportaren un important coneixement teòric, conceptual i empíric sobre les societats urbanes i rurals, les quals es concebien com a realitats socials dicotòmiques. Els estudis apareguts durant aquesta època s'encarregaven principalment

¹ Apareix a la bibliografia com a *Documents d'Anàlisi Geogràfica*.

d'identificar les diferències existents entre ambdues realitats (Gillette, 1913). Progressivament, la sociologia rural anirà abandonant aquesta oposició entre l'espai rural i l'espai urbà, substituint-la per una transició gradual entre territoris profundament rurals i altres eminentment urbans (Camarero, 1993). L'aparició de l'obra de Sorokin i Zimmerman (1929), en la que desenvolupen el concepte de *continuum rural-urbà*, apareix com un dels primers intents de trencar la concepció dicotòmica clàssica entre urbà i rural. Aquests autors consideren que no existeix un punt de ruptura entre les societats rurals i les urbanes, sinó que les diferències existents són progressives i no qualitatives, sinó que es poden mesurar "objectivament" amb una sèrie d'indicadors (ocupació, medi ambient, densitat, composició social, mobilitat, etc.) que aniran disminuint o augmentant de manera gradual a mesura que ens apropem o allunyem a una o altra realitat social (Camarero, 1993). Aquestes qüestions centraran el debat de la sociologia rural durant bona part del segle XX (Woods, 2005). Això no obstant, entre la dècada de 1960 i 1970 alguns sociòlegs rurals, com Dewey, Lowe i Peek, realitzen una forta crítica al concepte encunyat per Sorokin i Zimmerman, i introdueixen la dimensió sociocultural per a la conceptualització de la ruralitat, la qual, segons aquests autors, respon més a qüestions relacionades amb els modes de vida, els factors ecològics i culturals, l'organització social i les estructures productives, que no pas a aspectes quantitius com la mida dels assentaments o la densitat de la població. Al seu torn, a Espanya l'interès per la Sociologia rural va iniciar-se amb els treballs de Joaquim Costa sobre el cooperativisme i la col·lectivització de les activitats agràries a finals del segle XIX i principis del XX. Les investigacions del territori rural en la Sociologia espanyola van prosseguir, ja avançat el segle XX, amb l'anàlisi dels problemes estructurals que vivia el camp, centrats sobretot en l'estudi de les estructures de la propietat, l'èxode massiu de població cap la ciutat i la caracterització de diferents comunitats rurals² (García Ferrando, 1971). Altres contribucions més contemporànies de la sociologia rural per al coneixement d'aquestes realitats socioterritorials s'han ocupat de l'estudi de les relacions socials i les seves estructures, el canvi social a les àrees rurals, la casa o la família com unitat social bàsica d'anàlisi –objecte d'estudi àmpliament compartit amb l'Antropologia–, les formes de vida a les àrees rurals i els diagnòstics de la dotació de serveis i equipaments (educació, salut i habitatge), tractant temes com la privació i la penalització que suposa viure en territoris rurals en contraposició als urbans.

Igual que succeeix amb les investigacions sobre àrees rurals realitzades des de la Geografia, existeix un important solapament entre la tradició sociològica i antropològica –potser més que entre aquestes i la geografia–, ja que les investigacions realitzades per sociòlegs i antropòlegs han estat centrades principalment en els processos i les estructures socials del medi rural, i no tant en la configuració espacial o la localització de les activitats productives. Woods (2005) sosté que la principal diferència entre les investigacions procedents de la

² En les referències bibliogràfiques citades per García Ferrando en els articles sobre l'evolució de la investigació de la Sociologia rural a Espanya apareixen, sobretot a partir de mitjans de segle XX, alguns geògrafs com J. Vilà-Valentí (1970), el que demostra com en les darreres dècades del segle XX es feia evident la confluència de les diferents disciplines socials a l'hora de tractar temes referents a la ruralitat.

sociologia i l'antropologia és l'enfocament metodològic, ja que els antropòlegs, a diferència dels sociòlegs, s'integraven totalment amb els subjectes d'estudi, vivint llargs períodes a les comunitats rurals per tal d'elaborar-ne extenses i exhaustives etnografies, emprant l'observació (participant o no), les històries de vida i altres tècniques de camp. És per això que la majoria d'investigacions sobre temàtica rural des de l'Antropologia es refereixen principalment a l'estudi de comunitats rurals concretes, en les quals l'investigador realitzava una recerca integrada de les estructures socials, les activitats econòmiques, les estructures familiars, els ritus religiosos, l'organització política i les pràctiques socioculturals. Tot i que institucionalment la temàtica i l'interès per conceptualitzar allò rural no és tan present a l'Antropologia com en d'altres ciències socials, el llegat d'aquesta disciplina social es pot percebre en els estudis i en la forma de pensar la ruralitat que actualment predomina en Geografia, ja que en les investigacions sobre territoris rurals ha aparegut un creixent interès per la comunitat com a marc d'anàlisi, la preocupació per temes com la identitat o l'exclusió social i la utilització de tècniques i mètodes d'investigació tradicionalment vinculats a l'Antropologia social, com l'observació participant i l'experiència etnogràfica, per tal d'aproximar-se a la realitat rural. Aquesta herència que l'Antropologia ha deixat en els estudis rurals és àmpliament visible en obres de nombrosos científics socials interessants en aquests espais (Bell, 1994; Cloke, Little, 1997; Chakraborti, Garland, 2004; Neal, 2009; entre d'altres).

També ha estat des de l'Antropologia que molts investigadors s'han apropiat al món rural català. Durant el segle XIX les principals investigacions sobre temàtica rural estaven caracteritzades per l'estudi exhaustiu d'una visió romàntica del territori, degut a l'enaltiment del sentiment nacionalista i la irrupció del moviment científic-excursionista a finals del mateix segle (Calvo, 1997; Roma, 2004). Són un exemple d'aquest període les obres publicades per l'*Associació Catalanista d'Excursions Científiques* i l'*Associació d'Excursions Catalana* —que l'any 1891 es fusionaren per crear el *Centre Excursionista de Catalunya*—, les quals recollien en les seves obres àmplies miscel·lànies sobre el folklore, els modes de vida i la cultura popular que feien referència a les àrees rurals, en les quals es buscaven els fonaments identitaris de la societat i la cultura catalana. En els estudis antropològics, la dicotomia tradicional-modern es superposa a la dicotomia rural-urbà, entenent l'estudi dels àmbits rurals com l'aproximació a les comunitats primigènies o tradicionals, dotades d'institucions pròpies i diferenciades davant el procés homogeneïtzador de la urbanització i la modernitat. Pels antropòlegs de l'època, el món rural és percebut com un univers format per unitats poblacionals aïllades culturalment que, a mesura que es modernitzen, van perdent llurs valors autòctons i els trets identitaris locals (Pujadas, Comas d'Argemir, 1983). La "tradicció" es percep com un element del passat i definidor d'una comunitat, i és per això que sorgeixen un conjunt d'obres centrades en l'estudi d'institucions tradicionals, com la casa i la família (Breton, Barruti, 1978), la propietat (Bringué, 1996), l'organització social (Barrera, 1982) i els modes de vida i els costums de les comunitats rurals (Solé Sabarís, 1951; Violant i Simorra, 1981; 1997). Tanmateix, el canvi social i el procés modernitzador de les àrees rurals (Pi-Sunyer, 1973; Ferrús, 1980; Breton,

1981) i els treballs centrats en la situació de la pagesia (Terrades, 1973) també es configuren com un bloc important en les aportacions des de l'Antropologia catalana del darrer quart del segle XX a l'estudi del món rural. Recentment, la introducció de nous enfocaments, la ingent producció científica i la permeabilitat amb altres disciplines fa difícil discernir quins estudis són purament construïts des de l'Antropologia, però el que sí que és evident que les aportacions passades han deixat petja en els actuals treballs sobre l'estudi de comunitats rurals. En el cas del Pirineu, per acotar l'àmbit d'anàlisi al marc territorial en el que es centra la present recerca, les aportacions són realment interessants. Podem destacar els treballs de Frigolè (Frigolé, 2006; Frigolé, 2007; Frigolé, Roigé, 2006; Frigolé, Del Mármol, 2008), sobre la transformació de les identitats col·lectives a les àrees de muntanya; la tesi doctoral de Del Mármol (2010), que versa sobre els processos de patrimonialització i de reproducció de la tradició a una vall del Pirineu català; els treballs de Vaccaro i Beltran, en els quals analitzen els processos històrics de transformació i modernització a diferents indrets del Pirineu Català i les discussions patrimonials i transformacions paisatgístiques que se'n deriven (Vaccaro, 2008; Vaccaro, Beltran, 2007a; 2007b; 2008; Beltran, Vaccaro, 2007; 2008), així com l'estudi de la propietat comunal (Beltran, 1996; 2002; Beltran, Vaccaro, 2008) i la confrontació de discursos sobre el binomi natura-cultura a diferents indrets del Pirineu català (Vaccaro, Beltran, 2009); les investigacions de Roigé i Estarda (Roigé, 2006; Estarda, Roigé, 2007) sobre identitat i transformacions socioeconòmiques als espais de muntanya; o l'anàlisi de les reproduccions a escala local dels processos de l'economia global que fa Sucarrat (2006a; 2006b), centrant el seu anàlisi en una vall del Pallars Sobirà.

Una altra disciplina o tradició des de la que s'ha abordat l'estudi de la ruralitat, ja nascuda de manera més transversal a totes les ciències socials, ha estat l'economia política, la qual apareix amb força a partir de la dècada de 1970 degut a la recuperació dels postulats marxistes per a realitzar dures crítiques al sistema capitalista dominant (Swyngedouw, 2002). L'economia política estudia les relacions de producció, la distribució i l'acumulació de capital, alhora que s'interessa per les relacions socials, els impactes econòmics i les configuracions territorials que es deriven de les activitats econòmiques i de les lògiques del sistema econòmic imperant. Encara ara els estudis realitzats des de l'economia política presenten una clara influència de les teories marxistes, particularment quan es refereixen als efectes que el sistema econòmic capitalista i globalitzador té sobre la societat i les comunitats a escala local, posant l'èmfasi en les situacions d'injustícia i exclusió social que es deriven de l'acumulació de capital i de poder per les classes dominants. Aquesta aproximació a la realitat social va donar lloc a investigacions pioneres en el camp de la sociologia i l'economia rural (Newby *et al.*, 1978; Buttel, Newby, 1980; citats per Woods, 2005). Aquests primers treballs van marcar una línia temàtica que la resta de treballs en economia política sobre àrees rurals han anat seguint. A partir de la dècada de 1980 van aparèixer investigacions centrades en l'economia rural que abordaven l'estudi de l'agricultura i altres activitats del sector primari, les quals es conceben com a activitats econòmiques profundament afectades per les regles dictades pel sistema

capitalista, i en les transformacions econòmiques que es produeixen als territoris rurals, vinculant el concepte marxista de mercaderia (*commodity*) a l'emergència de noves activitats com el turisme i la indústria de l'oci, processos que tenen importants efectes en el paisatge, en la composició social i en el model de desenvolupament d'aquests territoris (Cohen, 1988; Cloke, 1992; Vaccaro, Beltran, 2007b). Altres investigacions versen sobre l'estratificació social de les comunitats rurals, el conflicte entre classes, l'exclusió social i l'emergència de noves classes i/o grups socials i les relacions que es produeixen amb la població local (Phillips, Williams, 1984; Cloke, Thrift, 1987, 1990; Boyle, Halfacree, 1998) o en el paper que juga l'estat en el desenvolupament socioeconòmic de les àrees rurals, el qual deixa de ser tractat com una administració neutral i es percep com un còmplice en la creació de condicions favorables pel desenvolupament del sistema capitalista (Hoggart, Buller, 1987; Cloke, Little, 1990; Harvey, 1998). Així doncs, l'aproximació des de l'economia política ha anat creant un marc teòric i metodològic àmpliament estès a les investigacions actuals sobre el medi rural, ja que permet connectar processos econòmics, socials, polítics i ambientals, abordant la comprensió de la realitat des d'una perspectiva més integrada i tenint en compte tots els actors que hi intervenen. Per contra, Woods (2005) apunta que en els estudis realitzats des de l'economia política la ruralitat resta en un segon terme –o apareix directament obviada–, ja que l'èmfasi territorial recau sobre la localitat i no tant sobre el fet de ser un territori rural, el que apareix com una de les seves principals limitacions.

Cap a final de la dècada de 1980 tant la geografia com la resta de ciències es troben immerses en una profunda redefinició teòrica, conceptual i metodològica, procés que s'identifica sota el substantiu de "gir o canvi cultural" (Bonnell, Hunt, 1999; Philo, 1999; Gregory *et al.*, 2010). En aquest procés de canvi, la *cultura* esdevé un dels objectes d'estudi central en la geografia humana, fenomen que és compartit en altres disciplines socials, i que s'estén com un element clau en l'anàlisi dels processos socials que tenen lloc en el món contemporani, no només en si mateix, sinó també com a factor determinant en la comprensió de processos econòmics, polítics, socials, ambientals i territorials (Nogué, Romero, 2006). El sorgiment d'aquest canvi intel·lectual dota a les disciplines socials d'un elevat grau de pluralitat, ja que entre elles es produeix un procés de retroalimentació i de circulació de conceptes i enfocaments teòrics. Les investigacions d'aquest període es centren en les múltiples dimensions de la diferència, en les quals el gènere, la sexualitat, la raça, l'etnicitat i la identitat són alguns dels temes i conceptes més recurrents en els estudis de geografia humana. A partir d'aquest moment s'obra una nova finestra en les investigacions en Ciències Socials, en les quals el concepte *cultura* abraça tots els àmbits de la vida de les persones, com a producte dels discursos, les pràctiques i les accions humanes, els quals variaran en funció de la identitat i les experiències de cada individu. S'abandona la noció de la cultura com el llegat immutable d'una societat, i es concep cada cop més com quelcom dinàmic i extremadament canviant que es construeix i es modifica de manera constant, tant en el temps com en l'espai. Metodològicament, aquest gir científic fa aflorar nous enfocaments i mètodes per abordar la

comprensió de la complexitat social i territorial del món contemporani; com per exemple l'ús més ampli de tècniques i mètodes qualitius en la geografia humana (Sarabia, Zarco, 1997; Baylina, 1997).

És en aquest context que s'assisteix a un ressorgiment dels estudis rurals (Cloke, 1997), en el que investigadors/es de diverses disciplines socials, principalment des de la Geografia, però també des de la Sociologia i l'Antropologia, es comencen a preocupar per qüestions com la identitat, l'alteritat, els paisatges culturals, les relacions entre natura i societat, el consum i les representacions de la ruralitat, entenent el fet rural com una construcció social més que no pas una realitat territorial (Mormont, 1990; Cloke, Milbourne, 1992; Halfacree, 1993). Cloke (1997), en un article referent als estudis rurals i el canvi cultural, llista quatre àrees temàtiques en les que es poden classificar els treballs realitzats fins a mitjans de la dècada de 1990 des d'aquesta perspectiva teòrico-metodològica. Segons Cloke (1997) els investigadors rurals s'han interessat per les relacions entre natura i societat i el seu significat en la constitució de la ruralitat (Harper, 1993), per l'anàlisi de discursos i imaginaris de diversos grups socials sobre la ruralitat, particularment d'aquells que ocupen una posició de subalterns, per tal de veure els processos no hegemònics de construcció social de la ruralitat (Little, 1999; 2002), la producció d'exclusió o conflicte social als territoris rurals (Cloke, Thrift, 1987), sobre les representacions i el simbolisme que la ruralitat ha tingut al llarg de la història i que actualment té en la societat contemporània a través de l'anàlisi de diferents canals (art, literatura, cinema, mitjans de comunicació, publicitat, etc.) (Bunce, 1994; Mingay, 1998; Burchardt, 2002), i finalment, pels moviments de població que es produeixen als espais rurals, des de la mobilitat per qüestions laborals, per oci o per la cerca de nous estils de vida a les àrees rurals (Butler *et al.*, 1998; Boyle, Halfacree, 1998; Boyle *et al.*, 1998; Moss, 2006).

La revifalla dels estudis rurals i l'aplicació de noves perspectives teòriques i metodològiques es percep de manera més notable a la literatura anglosaxona i (no tant) francesa, sobretot per una qüestió d'hegemonia acadèmica i lingüística (Mendizábal, 1999). No obstant, des de principis de la dècada de 1990 els "nous" estudis de geografia rural, molts d'ells sota l'etiqueta de nova geografia cultural, anirien calant poc a poc a la geografia catalana i espanyola, tot i que en menys mesura que els referents a l'espai urbà (Mendizábal, 1999; Baylina, García Ramón, 2000). De manera progressiva van apareixent treballs en les línies temàtiques anteriorment esmentades fins a ocupar un gruix important de les investigacions realitzades sobre temàtica rural, encara que no tan estès com en altres països i amb un llarg camí per recórrer (Paniagua, 2004; Rivera, 2009).

Atès tot el que hem comentat en aquest apartat, la recent revitalització dels estudis sobre àrees rurals no es pot concebre sense la creativitat que ha generat l'aportació d'idees i d'enfocaments teòrics i metodològics des de diferents disciplines, la introducció de noves perspectives d'anàlisi des de l'economia política i els estudis de gènere fins el postmodernisme (Murdoch, Pratt, 1993) i les orientacions constructivistes (Philo, 1992; Paniagua, 2004;

Woods, 2005). Els i les investigadores socials han anat adaptant aquestes diferents aportacions a l'estudi de les àrees rurals en la mesura que aquestes aportaven llum a la comprensió dels processos que en elles s'hi produeixen. És per això que actualment es difícil definir un únic enfocament o la prevalença d'una tradició concreta en la geografia rural o en la resta de disciplines que s'ocupen i s'han ocupat de l'estudi de la ruralitat. No obstant, aquesta diversitat d'apropaments a un mateix objecte d'estudi i el trencament de les fronteres de les diferents disciplines ofereix una bona oportunitat per copsar els canvis que actualment s'estan produint als territoris rurals.

2.1.2. Conceptualitzant la ruralitat: un repte (encara no) superat?

Un dels reptes més importants de les diferents disciplines i tradicions que han tractat la temàtica rural ha estat la conceptualització de la ruralitat. La definició de que és i que no és rural, els límits difosos de la ruralitat i la naturalesa canviant del fet rural han estat alguns del debats teòrics i conceptuals més presents i més àmpliament tractats en la literatura científica sobre les àrees rurals durant el segle XX (Paniagua, 1993), i que encara avui preocupen a investigadors i investigadores que es dediquen a l'estudi d'aquests territoris. La voluntat de definir i delimitar l'espai rural va sorgir en el moment que aquests territoris sofrien un profund èxode de població, procés que el diferenciava clarament del seu antagònic, l'espai urbà. Històricament aquesta realitat socioterritorial s'explicava a partir d'un model polaritzat, en el que allò rural i allò urbà eren dos components clarament diferenciats i oposats. Posteriorment, l'existència de dos realitats separades s'anava difuminant i sorgien model explicatius més complexos, els quals apuntaven a la interacció, la continuïtat i la gradació entre el medi rural i l'urbà. Aldomà (2009) considera que la ruralitat ha estat conceptualitzada sovint per la seva oposició a la urbanitat, és a dir, l'espai rural s'ha definit com un territori en la que la ciutat hi és absent (o poc present), i no tant per les seves característiques pròpies. Definir allò rural com quelcom oposat a la ciutat té actualment poca capacitat explicativa, degut a la integració territorial i a l'expansió del fet urbà (Nel-lo, 2001). Així doncs, acotar i intentar definir el concepte rural, i tots els seus derivats (ruralitat, espai rural, ruralisme, etc.), ha estat una tasca d'elevada dificultat, la qual no ha estat possible donar per tancada malgrat els esforços fets durant més d'un segle per científics de diverses disciplines. Actualment, tot i el ressorgiment de la ruralitat i el creixent interès científic que desperten aquests territoris i els processos que hi tenen lloc, no s'ha produït un consens àmpliament compartit sobre la definició i acotació del terme. Molts autors coincideixen que és un concepte polisèmic, caòtic, imprecís i que en conseqüència s'utilitza amb diferents accepcions en funció del fenomen que es vol analitzar (Paniagua, Hoggart, 2002).

L'ambigüïtat que envolta allò rural està en certa manera àmpliament acceptada i sovint s'empra únicament per contextualitzar processos i no tant per a definir-los o caracteritzar-los. Pot semblar que aquestes qüestions només preocupin als cercles acadèmics i científics, però cal destacar que té importants conseqüències en la gestió d'aquests espais i la vida quotidiana de

les persones que els habiten. La necessitat d'aprofundir en el coneixement de l'espai rural, i per tant en la seva definició i la detecció de les seves particularitats, esdevé més una qüestió pragmàtica que no pas una erudició científica. Científicament és precís focalitzar els esforços en impulsar i decantar la balança cap a l'estudi social de la ruralitat, degut a l'existència d'una clara dominació de les investigacions urbanes i dels punts de vista construïts des del medi urbà. No obstant, des del punt de vista pragmàtic sembla que la tasca és més útil, car l'apropament als processos que tenen lloc als espais rurals, enfront als urbans, des d'on i pels quals es construeixen la major part de polítiques públiques i eines de gestió, dotaria a aquests territoris de mecanismes per afrontar problemàtiques específiques i construir models endògens de desenvolupament social i econòmic, sense la presència (o la imposició) d'una visió esbiaixada de la realitat rural construïda des del medi urbà. Això que sembla una obvietat no està gens estès en cercles polítics, tècnics, empresarials ni a l'opinió pública, en els quals les diferències territorials queden sovint amagades sota l'hegemonia del punt de vista urbà i d'un centralisme extrem (Aldomà, 1999).

Tornant a la conceptualització de la ruralitat, Halfacree (1993) identifica quatre aproximacions que diferents investigadors han vingut utilitzant per a definir el concepte rural, les quals les classifica en: definicions descriptives, definicions socioculturals, la concepció d'allò rural com a sinònim de local i d'allò rural com a una representació i construcció social (Ilbery, 1998; Woods, 2005). En primer lloc, la tradició descriptiva assumeix que existeix una clara distinció geogràfica entre les àrees rurals i urbanes, la quals es basa en una sèrie de característiques socioespacials que poden ser mesurables a partir d'indicadors estadístics. Els investigadors que defensen aquesta posició sostenen que si bé és possible distingir de l'espai urbà aquells territoris que el circumden (àrees residencials, suburbà, periurbà, rururbà) també es poden definir les àrees rurals en funció d'una sèrie de paràmetres correctament seleccionats (Hoggart, Buller, 1987). Aquesta és una aproximació principalment quantitativa que intenta conceptualitzar la ruralitat sobre fets o dades observables i disponibles estadísticament, definint una gradació entre àrees "extremadament" rurals i àrees no rurals o urbanes, (Paniagua, Hoggart, 2002; Jean, Dionne, 2007). La manera més simple de realitzar aquesta distinció territorial és emprant la variable població, mètode utilitzat per un bon nombre d'organismes públics de diferents països. La definició oficial de ruralitat, és a dir, aquella que l'administració emprarà per a elaborar les polítiques públiques i de gestió territorial, és elaborada només a partir del nombre d'habitants, incloent o excloent un municipi –o qualsevol altra unitat territorial bàsica en funció del país– d'una realitat socioterritorial que està condicionada per la interacció de múltiples factors, i no només pel valor d'una xifra isolada. A Espanya i a Catalunya, segons el *Instituto Nacional de Estadística*, el límit entre un municipi urbà i rural es situa en els 2.000 habitants, xifra que es compartida pels organismes d'estadística oficials de França i, un 500 habitants per sobre, dels Estats Units. No obstant, a altres països la xifra màxima per designar un assentament com a rural varia considerablement: des dels 300 habitants a Islàndia o els 1.000 habitants a Canadà –amb un afegitó referent a la

densitat de població, la qual ha de ser inferior a 400 hab./km²—, fins als 10.000 a Anglaterra o els 30.000 al Japó (Woods, 2005: 6). És evident que aquesta distinció presenta nombrosos inconvenients i una base metodològica molt poc sòlida. En primer lloc, el recompte de persones en un territori i la densitat de població són indicadors que poden variar notablement en funció de les fronteres o límits administratius, els quals, per una banda, no comprenen àrees funcionals ni cohesionades territorialment (Mendizábal, 2009), i per l'altra, són altament modificables en el temps degut a les agregacions de nuclis i la creació de nous municipis (Morera, Tort, 1989). A més, perpetua la concepció dicotòmica del territori, en les que hi ha àrees que són rurals i altres que no ho són, i per tant són urbanes, sense que hi hagi cap pas intermedi o confluència d'aspectes entre una i altra realitat.

És evident que l'ús d'una o dos variables per definir rural presenta importants problemes metodològics i una representació esbiaixada de la realitat territorial. No obstant, la voluntat de definir la ruralitat a partir de paràmetres quantitius ha portat a diversos autors a elaborar indicadors més complexos, els quals van més enllà de la simple divisió entre allò rural i allò que no ho és en funció del nombre d'habitants o la densitat de població. En aquesta línia, és interessant esmentar els primers treballs realitzats per Cloke (1977), en el que l'autor desenvolupa un "índex de ruralitat" per als territoris de Gal·les i Anglaterra, no només emprant dades estadístiques sobre població, sinó també utilitzant indicadors com el cens d'habitatges, l'estructura ocupacional, els moviments pendulars o la distància de la ciutat. La combinació d'aquestes variables va permetre elaborar un model explicatiu gradual en el que es diferenciaven fins a cinc categories territorials, que anaven del rural extrem a l'urbà. Després de la confecció d'aquest índex de ruralitat diversos treballs han explorat aquesta via com a una possible sortida a l'embull que representa la definició de la ruralitat (Cloke, Edwards, 1986; Hauer, 1984; Harrington, O'Donoghue, 1998). Nogensmenys, aquest tipus d'aproximacions, tot i ser més complexes que les esmentades en primer lloc, també han rebut algunes crítiques, basades sobretot en el procés metodològic seguit per elaborar aquests indicadors i els criteris de selecció de les variables, i en la dificultat de traçar fronteres entre les diferents categories creades. Així doncs, sembla que els mètodes descriptius expliquen com és la ruralitat en base a unes idees preconcebudes sobre com ha de ser, i no tant com és en realitat i quin són els processos que han intervingut en la seva configuració. Halfacree (1993: 24) apunta que «*descriptive methods only describe the rural, they do not define it themselves*» (Woods, 2005).

En segon lloc, les definicions socioculturals, com ja s'ha comentat anteriorment, van sorgir com a crítica al *continuum rural-urbà* proposat per Sorokin i Zimemman (1929), intentant apropiarse a la conceptualització de la ruralitat des dels contrastos ecològics i culturals existents al territori, els quals permeten copsar una transició gradual entre el medi urbà i el medi rural més enllà dels indicadors quantitius. Segons aquest enfocament, la distinció entre urbà i rural es basa en les característiques socials, culturals i ambientals de les diferents comunitats i no tant en elements mesurables quantitativament. F. Tönnies (1963) ja a finals del

segle XIX en la seva obra *Comunitat i Societat* apuntava que hi havia diferents tipus de relacions socials, i que aquestes variaven segons el volum de població i el grau de complexitat de la divisió social del treball i de les estructures organitzatives. En aquest sentit distingia entre la comunitat i la societat. Segons les descripcions de Tönnies, la comunitat es vincularia amb l'espai rural, on les relacions socials són més personals i afectives, i on la família, la casa, la propietat i l'església apareixen com les institucions més representatives i que marquen l'ordre social hegemònic. Aquestes característiques distingeixen el *Gemeinschaft* (comunitat) de la ciutat, la qual Tönnies associa amb el *Gesellschaft*, on les relacions socials són més impersonals i instrumentals, degut a l'individualisme i la competitivitat social, conseqüència, segons l'autor, de la divisió del treball estimulada pel sistema capitalista. Autors com Weber (1977) o Redfield (1960) van establir dicotomies similars per tal de distingir les característiques socioculturals i ecològiques de les comunitats rurals i de les urbanes (Phillips, Williams, 1984). Altres, com Miller i Loloff (1981), anaven una mica més enllà i intentaven, no tant copsar les semblances i diferències entre rural i urbà, sinó determinar l'existència (o no) d'una "cultura rural", la qual es percebria, segons els seus estudis, per les actituds i conductes conservadores dels seus habitants (Camarero, 1993).

Nogensmenys, la ruralitat també s'ha entès com el producte d'unes estructures locals concretes, les quals condicionen els processos econòmics i socials d'un territori concret, fent que aquest pugui esdevenir (o no) rural, creant així localitats (rurals) diferenciades de les urbanes (Halfacree, 1993). Aquestes estructures venen definides, en primer lloc, pel predomini de les activitats tradicionals, com l'agricultura o la ramaderia, tot i que aquesta característica sigui actualment poc vàlida per argumentar una influència sobre la dimensió social i cultural dels espais rurals. Una altra de les característiques bàsiques a les que s'associen els territoris rurals és la baixa densitat de població, indicador que permet connectar la ruralitat amb qüestions de consum col·lectiu, car es diferenciava del medi urbà per l'elevada presència d'espais per a la producció d'aliments i altres matèries primeres. Avui, però, l'ocupació de la població en el sector agrari de l'espai rural, almenys en els països occidentals, representa un volum més aviat escàs. Actualment, l'existència de camps de conreu i espais "buits" respon, malauradament, més a una herència paisatgística de les estructures productives d'antany, que no pas a la seva vigència actual. Així doncs, aquesta distinció dels espais rurals en relació a l'ocupació dels seus habitants i/o a la presència/absència d'espais de producció primària és poc vàlida en el context actual de canvi rural. És per això que cada vegada més els territoris rurals són menys espais de producció i més espais de consum, als quals la població urbana hi accedeix amb la intenció de consumir una sèrie de valors materials i immaterials als quals s'associa la ruralitat. En aquest context postproductivista (Tort, 1998; Armesto, 2005), els elements que sustentaven les definicions "tradicionals" de la ruralitat ja no apareixen amb la mateixa intensitat, i n'apareixen de nous que s'han d'incorporar a les noves conceptualitzacions.

Els processos econòmics i socials que es produeixen de globalment es manifesten amb una significativa heterogeneïtat a escala local, i és per això que la ruralitat ha esdevingut el centre d'atenció en nombrosos estudis en els que s'evidenciava una continua relació entre allò global i allò local (Paniagua, 2002). En els processos de reestructuració del capitalisme global, el qual és prominentment urbà, sobretot al països del Primer Món, les similituds entre les àrees urbanes i les àrees rurals són cada vegada més evidents degut a l'expansió de les característiques socials, culturals, polítiques i econòmiques pròpies de les societats urbanes arreu del territori. De la mateixa manera, aquesta expansió de la urbanitat i la translació dels processos a una escala global, fa que les àrees rurals apareguin com a territoris en què les respostes locals es produeixen de manera diferencial, en funció de les seves característiques i estructures pròpies, davant d'una situació que pot semblar més o menys similar. Sembla ser que després de més d'un segle de continuats esforços per definir el concepte rural la situació no es presenta gaire esperançadora, car en l'època actual la seva conceptualització esdevé, si això es possible, més complicada que en el passat. Hoggart (1990: 245) ho explica amb aquestes paraules: «*The board category 'rural' is obfuscatory, whether the aim is description or theoretical evaluation, since intra-rural differences can be enormous and rural-urban similarities can be sharp*» (Woods, 2005: 10).

Queda palès que definir el concepte rural i tots els seus derivats amb precisió és un repte encara no superat. A principis de la dècada de 1990 alguns investigadors van proposar abandonar el concepte rural com a categoria d'anàlisi ja que apareixia com un terme caòtic i amb una clara falta de poder explicatiu (Hoggart, 1990). Malgrat tot, aquests intents de, com deia el mateix Hoggart, «*do away with rural*» no van reeixir, ja que la ruralitat, tot i la dificultat per emetre una definició àmpliament acceptada, era present en diferents àmbits, deixant palesa una clara resistència a desaparèixer (Pratt, 1996).

Tanmateix, altres autors sostenen que l'existència de la ruralitat, tal i com l'enteníem en el passat, és un fet cada vegada més qüestionable (Murdoch, Pratt, 1993; Mocosó, 2007). La noció de ruralitat s'utilitza en molts casos per designar una realitat social o territorial lligada al passat i a la tradició, a la qual se li han atribuït un conjunt de valors, característiques i símbols que, com hem dit abans, estan altament estereotipats per mitjà de les representacions i els imaginaris socials. Evidentment res té a veure el rural del passat amb la realitat que viuen aquests espais en l'actualitat, i és per això que alguns investigadors apunten que el món rural, tal i com l'enteníem fins ara, ha arribat a la seva fi (Mocosó, 2007). Murdoch i Pratt (1993), ja a la dècada de 1990, van encunyar el concepte *postrural*, per tal de fer referència a una realitat territorial que ja no es caracteritzava pels trets tangibles, com l'espai físic, les activitats econòmiques i el nombre d'habitants, sinó per la construcció simbòlica d'una(es) imatge(s) que no existeixen més enllà de la consciència individual i/o col·lectiva. Aquesta concepció està íntimament lligada amb els processos de reestructuració econòmica i canvi social dels espais rurals.

Tot i ser un mot caòtic, imprecís, difícil d'abordar i canviant, és present en la vida quotidiana de moltes persones que s'(auto)consideren, són considerades "rurals", en tant que viuen en àrees rurals i que segueixen uns estils i formes de vida rurals, i d'altres que tot i no residir-hi hi tenen una imatge formada sobre que és la ruralitat. En aquest sentit, Halfacree (1993: 29) apunta que *«there is an alternative way of defining rurality, which, initially, does not require us to abstract causal structures operating at the rural scale»*, i continua dient que *«this alternative come about because "the rural" and its synonyms are words and concepts understood and used by people in everyday talk»*. Però, que vol dir Halfacree amb això? Doncs que potser no cal buscar la definició de ruralitat en l'elaboració de complexos índexs o l'anàlisi acurada d'estructures econòmiques, socials o culturals, ni abandonar el concepte com a categoria d'anàlisi, sinó que s'ha d'indagar i comprendre els símbols, els significats, els imaginaris, les representacions i les percepcions individuals i col·lectives que la societat i les persones tenen sobre la ruralitat i tot allò que l'envolta. S'entén la ruralitat, igual que la urbanitat, tot i que amb significats notablement diferents, com a una realitat percebuda i construïda socialment. Aquest enfocament constructivista es fonamenta en la interpretació de les categories espacials com a representacions socials, les quals es tradueixen en imaginaris, percepcions i discursos que condicionen les actuacions humanes (Blanc, 1997; Hoggart, 1990). L'aproximació a la ruralitat des de la perspectiva de la construcció d'imaginaris i representacions socials genera un marc teòric i metodològic més sòlid, i alhora, també més flexible, per a la seva conceptualització, ja que aquestes construccions socials tendeixen a ser geogràficament força diferenciades, tant com l'heterogeneïtat que actualment presenten els territoris rurals. No és possible, doncs, concebre un espai rural únic, de la mateixa manera que és difícil contraposar-lo a un espai urbà homogeni globalment, sinó que existeixen diferents espais socials (imaginats) sobre un mateix territori rural, presentant-se com a representacions socials dominants o hegemòniques de la ruralitat, o bé, com a representacions socials secundàries o subalternes, en funció del grup social que les sustenti (Paniagua, 2004). Aquest punt de vista, a diferència dels models explicatius anteriorment citats, dota al concepte rural d'una major força explicativa, ja que no el concep com quelcom aïllat i contraposat a allò urbà, sinó com un fet socioespacial interconnectat a la resta de la realitat social i territorial, amb la qual s'hibrida i es fusiona.

Cloke i Milbourne (1992) consideren que la definició (o definicions) de ruralitat s'ha de centrar en la comprensió dels processos de formació de les diferents representacions socials, entenent la ruralitat com un estat de la ment, més que no pas com una categoria espacial que es pugui copsar objectivament. La ruralitat, segueixen aquests autors, és una construcció social, la manera en què les persones que en formen part (i també aquelles que no) es perceben a si mateixos i en relació amb l'entorn, en base a una sèrie de valors i conductes socials, culturals, morals i ideològiques. En aquest sentit, Woods (2005) apunta que un espai no esdevé rural per paràmetres mesurables com la densitat o el volum de població, sinó perquè la gent que hi viu o la gent que l'utilitza així el/es considera i l'imagina. En tant que construcció social, la ruralitat esdevé un cúmul d'idees preconcebudes que els diferents grups socials han adquirit a través de

les seves experiències individuals i col·lectives. Aquest coneixement és emprat per a identificar àrees, paisatges, activitats, persones i estils de vida que corresponen fidelment a una imatge que cadascú i el grup té sobre allò que és rural i allò que no ho és.

L'existència d'un imaginari social hegemònic sobre la ruralitat al món occidental, construït al llarg del temps des de la ciutat i àmpliament estès a les societats postindustrials, fa que s'identifiquin aquestes àrees i a la seva població amb una visió sovint força estereotipada, amb constants referències al passat, a la tradició, als valors perduts i a un món en constant perill d'extinció. Aquesta concepció esbiaixada sobre la ruralitat influeix en les actituds i el comportament de la societat en relació a aquests espais, tant d'aquells que l'habiten permanentment com d'aquells que el visiten de manera puntual. La pluralitat de significats sobre la ruralitat, i sobretot l'hegemonia d'uns sobre els altres, desencadena conflictes socials, no només en l'interior de les àrees rurals, degut principalment a l'emergència de nous grups socials i a la confluència de representacions socials divergents de la ruralitat, sinó també entre les societats considerades rurals i les urbanes, en les que les primeres se senten constantment "colonitzades" i dominades per les segones, produint-se un conflicte territorial. L'existència d'aquests discursos contraposats sempre han estat marcats per aquesta subordinació dels territoris rurals als urbans, essent percebuts, imaginats, representats i considerats com espais de l'alteritat (*spaces of otherness*) o com a espais "oblidats" (*neglected spaces*), als quals alguns autors s'han encarregat de donar-hi veu (Philo, 1992; Cloke, Little, 1997). Les diferents maneres en que es construeix socialment la ruralitat dona lloc a múltiples discursos, els quals s'associen a diferents grups socials, que interactuen entre sí, però que sovint poden desencadenar situacions conflictives, ja que sustenten posicions antagòniques i concepcions divergents de la ruralitat.

En aquest sentit és interessant el treball de Frouws (1998), en el que es presenta una classificació de la ruralitat a partir de l'aproximació constructivista. Aquesta autor classifica l'espai rural europeu en base a tres grans discursos. El primer el denomina *discurs agro-ruralista*, a partir del qual es difon una idea productivista del camp que s'associaria principalment a l'imaginari que els agricultors i agricultores tenen sobre la ruralitat, els quals consideren que aquest espai ha de tenir una funcionalitat eminentment productiva basada en el diàleg entre natura i societat. En segon lloc, apunta que hi ha un *discurs utilitarista*, fonamentat en la dimensió econòmica i en la necessitat d'adaptar les activitats econòmiques de les àrees rurals a les directrius i les estructures dels mercats moderns per fer front als problemes de marginalitat econòmica que encara afecten a alguns d'aquests territoris. Per últim, apareix el *discurs hedonista* basat en la dimensió cultural, el qual percep el camp com un espai d'oci, d'esbarjo i de consum, en el que la presència de valors estètics, socials i culturals el converteixen en el marc "ideal" per gaudir d'unes vacances o d'un estil de vida diferent, oposat a tot allò que representa la ciutat. Aquest darrer discurs està construït sobre les percepcions idealitzades que les elits i les classes mitjanes urbanes tenen sobre la ruralitat. Paniagua (2002)

apunta que el grau de presència o hegemonia d'un d'aquests discursos depèn de la posició social que té el grup que el sustenta a cada territori. De la mateixa manera, aquestes concepcions de la ruralitat generen, com a productes dels comportament i les actituds dels individus i els grups que les perpetuen, determinades categories espacials. Així, les àrees rurals dominades pel discurs agro-ruralista esdevenen territoris en els que es conserva una forta presència de l'agricultura i la ramaderia convencionals i on es manté un cert nivell de subdesenvolupament amb importants dèficits infraestructurals, de serveis, polítiques socials i equipaments. En segon lloc, els espais en el que el discurs utilitarista és preponderant es presenten com àrees marginals, però amb una gran potencialitat de desenvolupament, en les quals coexisteixen les iniciatives impulsades des de la concepció productivista i les relacionades amb les noves funcionalitats com el turisme. Per últim, apareixen aquelles àrees dominades per un discurs basat en valors estètics i ambientals, en les quals sorgeixen problemes de congestió i col·lapse, en relació als discursos d'idil·li/anti-idil·li rural, i importants conflictes socials lligats a processos d'elitització (Phillips, 1993) i confrontació amb la societat local (Graber, 1974; Smith, Krannich, 2000). Tanmateix, i sense poder abandonar la complexitat de definir la ruralitat, aquestes concepcions no es manifesten de manera aïllada, sinó que conflueixen, s'hibriden, es jerarquitzen i es confronten en un mateix espai, produint i reproduint tantes ruralitats com espais rurals existeixen.

Més enllà dels cercles acadèmics, existeix una construcció social de la ruralitat en la vida quotidiana, la qual dóna lloc a discursos “no especialitzats”, que es formen a partir del coneixement dels diferents individus d'una societat, i a discursos “populars”, que són creats i difosos a través de diversos canals informatius i mitjans de comunicació com l'art, la literatura, el cinema, la televisió o la publicitat. Existeixen infinitats d'imaginariis socials al voltant de la ruralitat, però un dels més estesos en les societats urbanes postindustrials és el de l'idil·li rural (Short, 1991; Bunce, 2003; Nates, Raymond, 2007). La visió romàntica i identitària del camp s'ha anat construint al llarg de la història del món occidental, de manera clarament oposada a la concepció moderna i il·lustrada a la qual s'associava la ciutat i la urbanització (Rivera, 2009). Aquesta idea més romàntica³ percep el món rural com l'essència, com la “reserva de valors” d'allò que el progrés i la modernització urbana i industrial s'ha encarregat de desmantellar. Així doncs, en les societats urbanes s'ha anat formant progressivament una visió idealitzada sobre la ruralitat, i sobretot sobre la vida rural, que s'ha popularitzat intensament entre alguns grups socials urbans en les darreres dècades del segle XX, i que posteriorment també ha influenciat el comportament de les noves generacions rurals. En les societats urbanes postindustrials «*the countryside has become the refuge from modernity*» (Short, 1991: 34). La vida al camp s'imagina senzilla, tranquil·la, innocent i autèntica, en la que encara persisteixen els valors tradicionals i on les relacions socials es perceben més properes i genuïnes que a la ciutat

³ Segons Rivera (2009) aquesta visió romàntica coexisteix en l'època moderna amb una visió il·lustrada i racionalista, que concep el món rural com un reducte marginal, subdesenvolupat i ancorat en el passat, el destí del qual és l'inevitable absorció pel progrés modernitzador i l'adaptació a les normes i pautes establertes pel capitalisme urbà.

(Little, Austin, 1996). Totes aquestes percepcions encoratgen a determinats habitants de la ciutat a migrar cap a territoris rurals i fer realitat un anhel que és latent en el subconscient col·lectiu (d'una part) de les societats urbanes postindustrials. Per aquells que no acaben de materialitzar la migració cap al camp, el mite de l'idil·li rural representa una motivació per a visitar el camp de manera temporal i consumir tots aquests valors "rurals" en la dosi justa per mantenir despert aquest imaginari sobre la ruralitat i perpetuar-ne la seva vigència. Aquestes experiències (vacances, visita a amics, turisme rural, senderisme, gastronomia, etc.) produeixen uns discursos idealitzats sobre la vida al camp que en la majoria dels casos no són portats a la realitat, sinó que apareixen com una visió utòpica de la vida, un mite, un somni latent, un (hipotètic) estat de felicitat plena, per a determinades fraccions de la classe mitjana urbana. Tanmateix, malgrat l'hegemonia d'aquest discurs idealista de la vida rural, n'existeixen d'altres que recuperen elements de la visió més racional del món rural construïda des de la modernitat i el progrés que històricament s'ha associat a les ciutats, emetent judicis negatius sobre els valors estètics, culturals i socials que es vinculen a la ruralitat.

Altres autors proposen nous conceptes i enfocaments per abordar la naturalesa del fet rural. Degut a la naturalesa dels processos global-locales derivats de la reestructuració del sistema capitalista, l'espai ja no pot ser classificat de manera estanca seguint les tipologies ni les dicotomies pròpies de les corrents més clàssiques del pensament geogràfic. Les característiques urbanes i rurals s'integren al territori, donant lloc a formes territorials ben diverses i a espais amb una naturalesa ambigua i complexa. La creixent presència de pautes, valors, elements i formes urbanes a l'espai rural (Rua, 2006), però alhora també, la irrupció d'alguns components rurals a les ciutats (Rivera, 2009), fan que la condició d'ambdós territoris, de l'urbà i del rural, esdevingui cada vegada més confusa, car assistim a una hibridació i translació de les característiques que antany eren atribuïdes a només d'un dels dos espais i que eren vàlides per a definir-los i caracteritzar-los. En aquest context sorgeix la idea de geografies híbrides (*hibrid geographies*) o territoris híbrids (*hibrid spaces*) (Whatmore, 1999; 2002), oferint un nou marc teòric i conceptual que permet abordar l'estudi de la "realitat" territorial de manera més oberta i en harmonia amb els processos socials, culturals, econòmics i ambientals contemporanis. Milton Santos (1996: 82) ja definia l'espai com un producte híbrid en el que «a sua existência geogràfica é dada pela relações sociais a que o objeto se subordina, e que determina as relações técnicas ou de vizinhança mantidas com outros objetos». En aquesta línia, Santos entén el territori rural, en la seva multiplicitat de significats i formes, com un territori híbrid, en la que la "puresa" dels elements que el distingeixen de l'espai urbà, si algun dia va existir, actualment és totalment imperceptible. La proposta d'abordar l'estudi dels espais rurals com a espais híbrids pretén trencar aquest model binari i pensar l'espai com una entitat em constatat (re)construcció, en el qual es produeixen interaccions entre múltiples agents (humans i no humans) a diferents escales espacials (Cloke, 2006). Es per això, que Whatmore (1999) insta a deconstruir la dicotomia entre natura (sovint també percebuda com a sinònim de rural) i societat (més proper al que representa la urbanitat) existent en la geografia humana i en altres

disciplines des d'un punt de vista crític, entenent que el primer concepte com un producte supeditat a una interpretació realitzada pel i des del segon.

2.1.3. Del renaixement a la reestructuració rural. Canvis i processos recents en les àrees rurals del món occidental

L'espai rural dels països occidentals està experimentant profundes transformacions. No es tracta únicament de transformacions en les estructures econòmiques, demogràfiques o socials que es manifesten d'una manera aïllada, sinó que s'assisteix a una reestructuració global que modifica el paper que tradicionalment s'ha adjudicat a aquests territoris (Oliva, 1997). La conformació d'una nova societat postindustrial, en el que el sector industrial deixa de ser el dominant per donar pas a l'expansió dels serveis, ofereix un panorama nou en el que desapareixen tots els plantejaments relacionats amb el model urbà industrial, amb la modernitat i amb la divisió del treball fordista, i es canvien per noves relacions econòmiques, noves pautes socials i profunds canvis territorials (Tourine, 1973; Bell, 1976). Les relacions econòmiques es tornen més complexes i de caràcter global, altament influenciades per la incertesa dels mercats. Aquest nou context es deu a una nova divisió territorial del treball, degut a la creixent capacitat de deslocalització de les empreses i els avenços en matèria de transport i vies de comunicació (Massey, 1984; Hall, 1985; Harvey, 1998). És en aquest context en que es produeix també un important canvi social, en el que es substitueixen els valors materialistes propis de la societat industrial per uns altres identificats com a postmaterialistes, fent que sectors cada vegada més amplis de la població es preocupin per aspectes no relacionats directament amb la satisfacció de les necessitats materials, sinó per aspectes més vinculats amb la qualitat de vida, la preocupació pel medi ambient, la seguretat alimentària o la justícia social (Inglehart, 1991; Moyano, 2000). Encara que dins de les societats "avançades" aquest fet es pugui percebre de manera (més o menys) generalitzada, hi ha certs sectors socials en els que tal canvi no sembla haver-se produït, en els quals els valors materialistes encara hi continuen tenint un pes força remarcable.

El debilitament del model industrial fordista indicava el canvi cap a una societat postindustrial, en el que les estructures econòmiques, l'organització del treball i les lògiques espacials van experimentar profundes transformacions. La concentració de la població en grans ciutats es va veure substituïda per processos de desconcentració i dispersió urbana, al mateix temps que es desdibuixaven les virtuts i es desmuntaven els mites que en èpoques passades s'associaven a la urbanitat i a la llibertat individual. El benestar residencial a la ciutat queda també desprestigiada i es van obrint nous espais més enllà dels límits històrics de les urbs industrials, assistint a un doble procés, de colonització urbana de l'espai rural i de metropolitanització del territori (Champion, 1989; Indovina, 1998; Nel-lo, 2001; Muñoz, 2004). A través d'aquests processos es produeix una important especialització espacial; l'espai periurbà i després al rururbà esdevenen territoris amb una clara funció residencial, provocant la desconcentració de la població i l'expansió dels serveis als municipis rurals, els quals eren,

fins al moment, (quasi) exclusius de la ciutat. L'administració es desplega per tot el territori i les activitats econòmiques també es desconcentren per l'emergència de nous mercats fora de la ciutat. Aquests processos de difusió de les activitats humanes arreu del territori fan créixer noves oportunitats laborals a les àrees rurals, augmentat llur atractiu per a la població urbana. Paral·lelament, la valoració i idealització del paisatge i la cultura rural converteixen aquestes espais en àrees d'oci i amb una creixent funció residencial per a la població urbana, fet que desencadena recomposicions econòmiques i socials en aquests territoris. Aquesta situació de canvi rural profund ha trasbalsat i agafat a contrapeu a investigadors, tècnics i polítics, ja que cap dels indicadors pronosticava un gir de tal magnitud.

El renaixement rural —o altres conceptes com *rural turnaround* o *rural shift* que també s'han emprat per referir-se a aquests processos de canvi rural (Fuguit, 1985; Frey, 1988; Camarero, 1993)— s'associa sobretot a la disminució de les diferències en les condicions de vida dels habitants rurals vers els urbans, degut a la creixent “paritat” econòmica i social, provocada per l'expansió del fet urbà arreu del territori, que fa tornar la vida al camp més atractiva, tant pels mateixos habitants rurals com per aquelles habitants urbans que cerquen un nou espai residencial, i pel desenvolupament endogen d'algunes àrees rurals. Jollivet (1997) parla de la modernització rural per fer referència a les transformacions ocorregudes en les àrees rurals, principalment d'Europa i Amèrica del Nord, a les acaballes del segle XX i que expliquen la revitalització d'uns espais que en dècades precedents manifestaven clars símptomes de marginalització i subdesenvolupament. Aquest procés va venir reforçat per la crisi del mode de vida urbà i del model industrial, que en les àrees rurals d'alguns països va aconseguir revertir la tendència històrica de recessió econòmica i desestructuració social dels medi rural per un important procés de revitalització (Mendras, 1984; Kayser, 1990). Mendras (1994) apunta que aquesta revitalització va més enllà del propi dinamisme endogen atribuït a la voluntat dels joves rurals a no abandonar els seus pobles d'origen perquè en ells hi veuen oportunitats laborals i de dur un estil de vida diferents a la generació dels seus pares, i respon també a l'atracció de persones d'origen urbà que se senten atretes per les característiques i les possibilitats existents a les àrees rurals, ja sigui per les oportunitats laborals, la possibilitat de dur un estil de vida alternatiu o l'oferta d'activitats d'oci al medi natural. Aquesta conjunció de factors dona lloc a uns espais rurals que trenquen amb la seva herència del passat i en els que es pot percebre l'existència del que alguns autors anomenen “nova ruralitat”, on el component agrícola i productiu que anteriorment definia la ruralitat apareix en aquest nou context com un aspecte residual (Ratier, 2002; Stropasolas, 2006), sorgint noves concepcions postproductivistes de l'espai rural (Marsden, 1999) lligades sobretot al consum (Ward, 1993; Ilbery and Bowler, 1998; Halfacree, 1999) i a la qualitat de vida (Ivanko, Kivirist, 2004).

És evident, doncs, que aquests territoris es troben en un procés de canvi accelerat degut a diversos factors. Degut als canvis que tenen lloc a escala mundial, el sistema capitalista dissenya estratègies de reestructuració cada vegada més complexes i globals, les quals es

manifesten a escala local amb formes i intensitats molt diverses. L'especificitat de la localitat davant els canvis globals han fet que molts investigadors centressin els seus estudis en l'anàlisi de la versatilitat d'aquests processos de canvi (Newby, 1986; Hoggart, Paniagua, 2001a; 2002), els quals estan subjectes i poden evolucionar cap a escenaris ben diversos en funció d'una sèrie de paràmetres (econòmics, socials, polítics, territorial i culturals) que són únics a cada territori (Marsden, 1993). L'aproximació a l'anàlisi d'aquests canvis en les àrees rurals s'ha realitzat des de la "reestructuració rural", idea que ha estat formada sobretot des del món anglosaxó (Bradley, Lowe, 1984; Marsden *et al.*, 1993; Hoggart, Paniagua, 2001a), i que sovint precisa d'una adaptació a altres territoris on el concepte no ha estat tan àmpliament testat (Hoggart, Paniagua, 2001b). La tesi de la reestructuració rural, a diferència d'aquells que incideixen en el renaixement o ressorgiment de la ruralitat, rau principalment en la vessant productiva i en el paper que té la nova divisió territorial del treball i la deslocalització de les activitats productives en la reconfiguració de les àrees rurals, i no tant, o de manera secundària, en l'expansió de la urbanització arreu del territori i la vitalitat que això atribueix a l'espai rural. No obstant, les conseqüències d'aquest reestructuració no només són econòmiques, sinó que també es perceben en la dimensió social, política, territorial i cultural⁴.

Del productivisme a la multifuncionalitat: la reestructuració econòmica de les àrees rurals

En aquest sentit, un dels principals canvis han tingut lloc en la vessant productiva, funció que antany havia estat emprada per definir la naturalesa dels espais rurals. La qüestió agrària ha estat un dels més potents emblemes que tradicionalment s'han vinculat a la ruralitat, car durant segles ha estat el sector econòmic dominant, d'aquests territoris, tant pel que fa a la producció com a l'ocupació de la seva població, en base al qual s'ha organitzat tot el sistema econòmic, les formes d'organització social i la configuració territorial d'aquests espais (Woods, 2005). La industrialització de l'agricultura després de la Segona Guerra Mundial –el que alguns autors han anomenat "Tercera Revolució agrícola" (Bowler, 1992) o "fase productivista" (Lockwood, 1999)– ja va comportar importants canvis en la funció productiva de les àrees rurals, convertint les explotacions tradicionals en explotacions competitives adaptats a les exigències del mercat; manera en què el capitalisme va penetrar a les àrees rurals. Tanmateix, no es va produir de manera igualitària a tots els espais rurals, sinó que van haver-hi molts territoris tradicionalment agraris que per les seves característiques van quedar al marge d'aquestes transformacions o es produïren de manera poc intensa, com és el cas del Pirineu català (Araqué *et al.*, 1982), esdevenint àrees marginals i perifèriques dins el sistema econòmic capitalista. Altres sí que es van poder integrar a les lògiques del mercat capitalista, però això les va convertir en víctimes i "esclaves" del nou ordre agroalimentari mundial (Halweil, 2002), com és el cas de moltes àrees rurals del (mal anomenat) Tercer Món.

⁴ Oliva (1997) apunta que per parlar de reestructuració rural és precís assumir l'existència d'un estadi previ en el que era possible observar unes relacions socio-espacials estructurades, que al llarg del segle XX entre en crisi i es trenquen (desestructuren) per tornar a estructurar-se, creant noves relacions que res tenen a veure amb les anteriors.

La industrialització i els avenços tecnològics en el sector agrícola durant aquesta etapa productivista van generar importants canvis en aquests territoris, els quals són visibles en múltiples dimensions. L'aparició de maquinària i la integració de les explotacions tradicionals al mercat va transformar profundament l'organització social del treball agrari. El paper de la dona en les explotacions agràries, que en el passat era una peça clau –tot i que poc reconegut– en el sistema tradicional, passà a ser secundari (Garcia Ramon, Baylina, 2000; Trauger, 2001). Al mateix temps, l'excés de mà d'obra produït per la mecanització del camp va fer disminuir significativament l'ocupació en el sector, fent desaparèixer les explotacions no “competitives” i aquelles que no es podien mecanitzar (Van der Ploeg, 2006). També es produïren importants canvis polítics, com per exemple l'augment dels subsidis i ajudes institucionals per controlar la producció i els preus dels productes, la supeditació dels estats al control del sector per part d'empreses transnacionals (Monsanto, Cargill, Archer Daniel Midland i Nestlé, entre d'altres) i la regulació de l'agricultura a nivell mundial, en tant que sector estratègic, per organismes com l'Organització Mundial del Comerç (OMC) o el Fons Monetari Internacional (FMI). El desmantellament del sistema econòmic tradicional de moltes àrees rurals va generar la pèrdua de valors culturals i del coneixement local sobre el territori. L'abandonament dels sistemes tradicionals de conreu, la desaparició de varietats locals i de costums lligades al treball de la terra, així com el cessament en les pràctiques de conservació del territori que ajudaven a mantenir una relació orgànica entre agricultura, societat i natura són alguns dels efectes sobre la cultura local generats per la modernització agrícola (Goodman, Watts, 1997). Per últim, degut al paper subsidiari que ocupa la natura en aquesta concepció capitalista de l'agricultura es produeixen importants impactes ambientals vinculats a la contaminació dels sòl i dels aqüífers degut a l'ús de productes químics, l'escassetat d'aigua degut irracional dels recursos, la proliferació de plagues a causa de la predominança del monocultiu davant la diversitat de policonreu o l'erosió del terreny degut a l'abandonament dels camps i dels mètodes tradicionals de manteniment del territori (Armesto, 2005; Sevilla Guzmán, 2007; Barrachina, 2011).

Tanmateix, cap a finals de la dècada de 1980 la transició productivista perd embranzida a les àrees rurals dels països occidentals, però continua vigent en algunes àrees rurals dels països menys industrialitzats que resten a mercè del domini de grans corporacions internacionals. Sense entrar en els canvis de base que porten a aquesta nova situació (Hervieu, 1997; Ilbery, Bowler, 1998), la fase postproductivista es defineix com un nou estat en què els espais rurals s'adapten a una nova situació ambiental, demogràfica, social, econòmica, territorial i política (Rubio, 1999). En la fase postproductivista no és important només la vessant agrícola de l'economia, sinó que s'incorporen altres activitats i es renoven les ja existents, en el que Benediktsson (2000) anomena “polivalència rural”, i que altres autors s'han referit amb el mot “multifuncionalitat” dels territoris rural o a la “multidimensionalitat” que adquireix la ruralitat en aquest nou context (Armesto, 2005).

Tanmateix, no es tracta d'un canvi radical, sinó del solapament i coexistència de la funció productiva clàssica amb els nous usos i significats que es donen al món rural. Aquesta nova

concepció de les activitats primàries s'acobla a la perfecció amb l'existència d'una activitat turística potent en aquest territoris i que atrau visitants que cerquen en la ruralitat valors com la localitat, l'autenticitat, la tradició, però també, l'harmonia amb la naturalesa, productes de qualitat i procedents de l'agricultura ecològica, sense la utilització de pesticides i fertilitzants. Sembla, doncs, que en aquest context de ressorgiment de la ruralitat es revaloritzen alguns elements de l'etapa tradicional, presents en els imaginaris socials sobre la ruralitat, però degudament adaptats a la situació actual, com per exemple, l'elaboració de productes artesanals, la recuperació de varietats autòctones, l'agricultura ecològica (o convencional) i el consum de proximitat⁵. Per altra banda, Woods (2005: 43) considera que els efectes transformatius en l'etapa postproductivista responen a les mateixes premisses que els de l'etapa anterior, tot i que modificats en aparença, ja que «*capitalism is a dynamic force that requires constant innovation to maximize profit margins and secure the reproduction of capital*». Woods critica que aquesta transició no suposa un canvi de fons, sinó que apareix com una (nova) reestructuració del sistema econòmic capitalista al context actual.

La transició cap aquesta nova multifuncionalitat ha comportat profundes transformacions econòmiques a les àrees rurals (Haltseth *et al.*, 2010). Els canvis en l'agricultura i la ramaderia, caracteritzats sobretot pel descens dels nivells d'ocupació en el sector i per l'abandonament d'explotacions en aquells territoris menys productius, no són els únics que expliquen el canvi en l'economia rural en el darrer mig segle. Altres activitats anomenades "tradicionals" com la silvicultura, la mineria i algunes (proto)indústries transformadores que en el passat havien tingut un important valor econòmic han seguit la mateixa sort i han experimentat un evolució similar. Al mateix temps que l'ocupació descendia en aquests sectors, creixia en el sector serveis, el turisme i, consegüentment, en el sector de la construcció, assistint a una creixent terciarització de l'economia rural, obviant, en alguns casos, qualsevol intent d'industrialització o d'activitat manufacturera, passant de la predominança de l'activitat agrària a la (quasi) exclusivitat del sector serveis. Aquests canvis en la reestructuració de l'economia rural s'expliquen per la interrelació de processos que operen a diferents escales espacials, des d'un context global a allò local. La reestructuració de l'economia global, la liberalització dels mercats a escala mundial i els avenços tecnològics han fet que la funció productiva de les àrees rurals dels països més industrialitzats es deslocalitzés a altres indrets del planeta, on l'existència de recursos naturals, la permissivitat del governs, sobretot en matèria ambiental i en drets laborals, i la disponibilitat de mà d'obra barata, oferia importants beneficis per a les empreses transnacionals dedicades a la producció d'aliments. Massey (1994) apunta que la divisió espacial del treball pròpia del capitalisme avançat dona lloc a diferents formes d'activitat econòmica per treure el màxim partit a les desigualtats territorials existents al planeta, i el sector agrícola no ha escapat d'aquesta lògica imperant a l'economia mundial.

⁵ Tanmateix, a les àrees rural marginals, aquelles que resten en una situació perifèrica en el sistema, el manteniment del sector primari i l'emergència d'altres sectors s'ha realitzat a partir de subvencions i programes de desenvolupament local impulsats per part d'administracions i institucions públiques, el que ha fet proliferar una visió "clientelista" del món rural (*clientelist countryside*) (Mormont, 1990)

La pèrdua del pes de les activitats productives ha estat substituïda per l'emergència d'altres sectors, com la implantació d'activitats comercials, de serveis i equipaments a les àrees rurals. La millora de les condicions de vida i l'obertura dels territoris rurals a la incorporació de noves activitats ha donat lloc a aquesta intensa terciarització de l'economia. L'estabilització de la població local després de llargs períodes de decreixement demogràfic, l'arribada de nous residents i l'afluència de turistes i visitants ha fet créixer la demanda de serveis i equipaments en àrees que en el passat, degut a la dispersió del poblament i el baix volum d'habitants en relació a la ciutat, eren pràcticament inexistent. En relació al serveis públics, l'administració s'ha encarregat de millorar la seva dotació, encara que el número d'usuaris continués sent baix, convertint-se en una de les mesures més evidents de desenvolupament rural (Pacione, 1983), dirigides principalment a reduir la penalització (Collantes, 2005) o privació (*deprivation*) rurals (Clove *et al.*, 1997; Furuseth, 1998) causada pels desequilibris heretats entre les àrees urbanes i les rurals. En altres casos, l'elevada afluència de població temporal ha justificat la millora i l'ampliació de infraestructures viàries o serveis sanitaris, encara que aquests restessin infrautilitzats durant la resta de l'any (Garcia Ramón, Tulla, Valdovinos, 1995). La implantació de nous serveis ha fet augmentar l'ocupació en aquest sector, essent la principal font de llocs de treball en la major part de les àrees rurals dels països més industrialitzats, i ha fet que les àrees rurals deixessin de ser percebudes com a territoris amb profundes mancances en benestar social i qualitat de vida.

Per altra banda, el desenvolupament de les tecnologies de la informació i la millora en matèria d'accessibilitat ha fet canviar la divisió espacial del treball també en aquests territoris, fent aparèixer noves modalitat laborals deslocalitzades que han fet créixer el volum d'habitants rurals ocupats al sector terciari. El teletreball apareix com una forma de treball estesa a les àrees rurals de diferents països occidentals, creant oportunitats d'ocupació i oferint la possibilitat de treballar des de casa, aspecte que és força valorat sobretot per a les persones que decideixen abandonar la ciutat i instal·lar-se al camp amb la voluntat de dur un estil de vida diferent. La flexibilitat geogràfica del treball en el sí de les societats postindustrials (Huws *et al.*, 1990; Blanco, 2005) ofereix la possibilitat de deslocalitzar algunes tasques i activitats econòmiques, sobretot les que no necessiten una infraestructura física, i ubicar-les de manera dispersa pel territori. Les persones que opten pel teletreball tenen la oportunitat d'emprar les telecomunicacions per treballar al mateix lloc on ubiquen la seva residència, solucionant així la falta de llocs de treball a les àrees rurals, un dels principals problemes d'aquests territoris i un dels obstacles que frena a moltes persones a materialitzar el desig de residir en un entorn rural (Clark, 2000). Es tracta, doncs, al mateix temps d'una nova modalitat laboral i d'una estratègia per la qual els nous residents a les àrees rurals, i sovint també la població local, normalment relacionats amb professions liberals, creen els seus propis llocs de treball, oferint nous serveis al territori o treballant des de les àrees rurals per a empreses ubicades a la ciutat. Aquestes noves formes de treball també donen lloc a noves formes de *commuting* entre el camp i la ciutat, ja que permeten realitzar part de la jornada laboral de manera deslocalitzada, romanent

al medi rural la major part del temps, i desplaçant-se a la ciutat només alguns dies a la setmana (Ivars, 2000). Tanmateix, els nivells d'ocupació en aquesta modalitat laboral es mantenen més aviat baixos i el seu creixement està restringit, per una banda, pel valor que encara se li atorga a les relacions personals en el treball, i per l'altra, per la qualitat de les infraestructures de telecomunicacions a les àrees rurals (Woods, 2005).

El turisme: la mercantilització de la natura i de la cultura rural

Tanmateix, no ha estat només l'equiparació dels nivells de vida entre el món rural i el món urbà, la voluntat per part de l'administració per cobrir les necessitats de la població resident o la difusió de les noves tecnologies de la informació i el coneixement el que ha fet créixer el sector serveis a les àrees rurals, sinó que l'augment de consum en les societats postindustrials ha jugat un paper important en la implantació de noves activitats comercials, lligades sobretot al comerç al detall i a l'oci. En aquest context, les àrees rurals es veuen sovint des de les ciutats com a mercats en expansió, menys saturats que a la ciutat i on és més "fàcil" desenvolupar iniciatives empresarials inexistents. Amb tot, el creixement d'aquest sector no es podria explicar sense la importància que té l'activitat turística actualment a les àrees rurals, ja que la creació de la majoria d'activitats terciàries està directa o indirectament relacionada amb aquest sector i amb l'ocupació temporal dels territoris rurals. La demanda dels turistes i els segons residents es centra principalment en béns de consum relacionats amb l'oci, la cultura i la gastronomia, subjectes a una elevada estacionalitat i disponibles només durant una part de l'any. Per contra, tant població local com nous residents reclamen cada cop més que les àrees rurals s'equiparin a les ciutats en quant a serveis; situació que entra en contradicció amb l'ocupació temporal del territori i el manteniment d'activitats comercials i serveis actius durant les temporades no turístiques.

El turisme ha estat l'activitat econòmica per excel·lència en la reestructuració de les àrees rurals, essent el motor que ha desencadenat gran part de les transformacions produïdes en aquests territoris durant el darrer quart de segle, i el que ha contribuït a redirigir el futur de molts espais rurals en què l'economia, basada principalment en el sector primari, reflectia clars símptomes d'esgotament⁶. Per altra banda, l'atracció turística cap a àrees rurals en base a uns criteris paisatgístics, una oferta de oci i una potent infraestructura erigida a tal efecte, també ha estat el factor clau per l'auge del sector de la construcció. L'ocupació temporal del territori degut a les seves característiques i als valors als quals s'associa en el marc de les societats urbanes postindustrials han generat un important procés d'urbanització del medi rural. El desenvolupament d'infraestructures per l'accés, l'acollida i l'esbarjo dels turistes a les àrees rurals, així com la proliferació de segones residències en aquestes àrees, han dinamitzat el

⁶ Paradoxalment, el turisme ha esdevingut en els darrers anys una peça clau en la revitalització del sector agrari i artesà, recorrent a l'afluència de turistes amb uns hàbits de consum postmaterialistes per oferir productes i comercialitzar-los a la mateixa explotació. Malgrat això, els esforços per part de l'administració per fer viables les petites explotacions agràries i per fer possible la integració de tot el cicle de producció són, encara, més aviat escasses, ja que aquesta prima l'ús intensiu del territori per activitats turístiques (Laguna, Lasanta, 2003).

sector de la construcció des de la dècada de 1990 fins a l'actualitat, moment en què resta aturat per les conseqüències que ha tingut sobre el sector l'esclat de la bombolla immobiliària i la crisi financera mundial. La proliferació de segones residències a les àrees rurals –i també a les zones litorals– és un fet força estès a la majoria de països occidentals, que pot explicar-se sobretot a partir de l'especialització dels territoris rurals com a llocs d'oci de les societats urbanes (Garcia Ramon, Tulla, Valdovinos, 1995). El model basat en les segones residències, però, presenta nombrosos punts dèbils, i les virtuts que en un passat es predicaven en pro del desenvolupament rural (Pacione, 1984), actualment es presenten àmpliament criticades (Mendizábal, 1993; Gili, 2003a; Barrachina, Guirado, Tulla, 2010). En una bon nombre de territoris rurals la construcció (massiva) de segones residències ha malmès el paisatge, el qual (paradoxalment) apareix com un dels principals recursos en els que s'ha basat el model de desenvolupament de moltes àrees rurals. La pèrdua de qualitat ambiental i paisatgística per l'ús intensiu del sòl pot desencadenar en un futur una situació de col·lapse.

El paisatge rural i els valors que s'associen a ell són els elements responsables de l'augment de l'afluència turística i de la proliferació de les segones residències al medi rural. En el context postproductivista, els espais rurals han deixat de ser considerats exclusivament com a productors d'aliments i han adquirit una major importància en l'oferiment de productes relacionats amb l'oci i el gaudi de la natura, recuperant la idea romàntica del camp com a espai de purificació (Lapping, 2006). La irrupció dels valors postmaterialistes va provocar un canvi en la mentalitat de la societat vers la natura, la qual va passar del menyspreu a la nostàlgia (Hoggart *et al.*, 1995), possibilitant la difusió d'una consciència global pels problemes ambientals i la irrupció del moviment ecologista (McCormick, 1992). Els plantejaments del conservacionisme i el proteccionisme dels espais naturals s'han anat estenen progressivament a les àrees rurals al llarg de la segona meitat del segle XX (Gilg, 1998), on la menor pressió que ha exercit la seva població sobre l'entorn al llarg de la història ha fet que apareguin com a reserva de valors ambientals per a les societats urbanes (Elbersen, Prados, 1999). És per això que sovint la ruralitat s'ha associat en l'imaginari urbà com a sinònim de natura. Des d'una visió urbana es pot percebre un paisatge agrari altament antropitzat com un paisatge natural o naturalitzat que s'ha mantingut immutable al llarg de temps, contraposant-lo a la idea de paisatge urbà, degut a la predominança de les característiques ecològiques i la (aparentment) escassa petjada antròpica⁷. Aquesta concepció sobre la natura i la ruralitat construïda des de la

7 El paisatge és resultat de la intervenció d'elements físics, biològics i humans al llarg de la història. No obstant, el paisatge rural sovint es percep com quelcom que s'ha mantingut immutable al llarg del temps i que representa la natura en el seu estat més pur. El paisatge rural està farcit d'elements que ens mostren la petjada humana amb essència biològica que en l'imaginari urbà apareixen naturalitzats (boscos, prats, conreus), i d'altres, que tot i ser de creació humana (cabanes, parets de pedra seca, fonts, etc.), són percebuts com a components estàtics del paisatge (Woods, 2005). En aquest discurs, a més, els i les pageses són concebuts com els "cuidadors" del paisatge, la feina dels quals s'ha de mantenir pel gaudi d'un paisatge amb unes característiques determinades, que són considerades "naturals", però que en realitat no ho són. Aquesta visió situa al del col·lectiu pagès en una situació de marginalitat, ja que la seva feina no és valorada pel seu valor intrínsec (la producció d'aliments), sinó que quelcom secundari i que el fa dependre de subsidis i ajuts de manera perpetua ja que llurs explotacions no són rendibles econòmicament. L'encaix d'una agricultura sostenible econòmica i socialment –sense la dependència de subvencions– en el discurs

ciutat fa que existeixi una estreta relació entre la creació d'espais naturals protegits i el desenvolupament del turisme i el desenvolupament residencial, car tan a turistes com a nous residents els atrau la bellesa del paisatge i la seva associació amb aquesta visió romàntica de natura (Corraliza, 2002; Gude *et al.*, 2006; Nates, Raymond, 2007; Prados, 2009; Mas Palacios, 2009). No obstant, Woods (2005) apunta que aquesta atracció pel paisatge "natural" o "naturalitzat" té implicacions negatives que contribueixen a engrandir els problemes ambientals amb els que s'afronten les àrees rurals en el tombant de segle. La freqüentació d'espais naturals (protegits o no) per turistes comporta importants problemes d'erosió, contaminació i pèrdua de biodiversitat. De la mateixa manera, la (masiva) arribada de nous habitants genera un increment del desenvolupament residencial, comportant una major demanda d'infraestructures i generant una important recomposició social a les àrees rurals (Buttel, 1992; Robinson, 1992, citat per Woods, 2005: 120).

Per altra banda, les mesures de protecció dels espais naturals no només generen impactes contraproductius sobre el mateix medi ambient, sinó que també tenen efectes les dimensions econòmica i social. La proliferació de les polítiques de conservació a les àrees rurals ha desencadenat un augment sense precedents en el grau de regulació sobre el sector primari, fet que suposa un greuge per un sector que es troba en una situació especialment delicada; el control en l'accés a béns que antigament eren d'ús i/o propietat comunal, o la protecció i/o reintroducció fauna salvatge que entra en conflicte amb activitats ramaderes són algunes de les accions que mostren com la valoració d'allò natural es superposa sovint al desenvolupament d'activitats econòmiques, fins i tot d'aquelles que (suposadament) són més respectuoses amb el medi ambient (Vaccaro, Beltran, 2009). En la dimensió sociopolítica, la implementació de polítiques de protecció sobre el patrimoni natural, i també cultural, es perceben per alguns autors com a processos de patrimonialització i estratègies de territorialització dutes a terme per part de les diferents agents que operen a les àrees rurals (Vaccaro, Beltran, 2007a; 2007b; 2008; Del Marmol, 2010). La patrimonialització és una producció cultural específica que empra el passat i els valors del paisatge per revaloritzar certs elements de la cultura i la natura que actualment estan obsolets en el marc dels postproductivisme agrari, donant lloc a noves formes d'ús del territori, a la producció i assignació de nous valors i significats a les representacions socials del binomi natura/cultura, a la creació de recursos i destinacions turístiques "originals" i "autèntiques", les quals comporten una certa apropiació urbana d'allò rural i natural (Kirschenblatt-Gimblett, 2001; citat a Frigolé, 2007). Més enllà de la voluntat de l'administració per reproduir determinades construccions socials sobre el concepte natura i cultura mitjançant programes de desenvolupament rural i la implantació de figures de protecció dels espais naturals, aquestes pràctiques sorgeixen també de la necessitat de configurar una identitat distintiva del "lloc" per part dels propis habitants rurals, apareixent

contemporani sobre ruralitat i natura és l'única via possible per mantenir les característiques paisatgístiques actuals i apostar per un desenvolupament endogen real (Barrachina, 2011).

com una estratègia per diferenciant-se així dels espais indeterminats o els “no-llocs” creats per la globalització capitalista (Frigolé, Del Mármol, 2008).

Recuperació demogràfica i recomposició social

A més, la reestructuració rural també ha comportat importants transformacions demogràfiques i socials, les quals han marcat una clara ruptura amb l'estat o la situació anterior en què es trobaven aquests territoris. En menys de dos segles la població de la majoria d'àrees rurals dels món occidental ha patit un descens dràstic, coincidint amb l'intens procés d'urbanització i industrialització que es produeix de manera generalitzada a tots els països del món occidental i que es nodreix principalment de l'emigració rural. La major part d'aquest descens de la població rural es produeix entre mitjans del segle XIX i principis del segle XX, quan els i les habitants del món rural dels països industrialitzats es senten atrets per les oportunitats de treball en els emergents centres industrials i per les possibilitats en la millora de les condicions de vida que suposa la migració cap a la ciutat. Els primers passos en la modernització de l'agricultura va reduir el nombre d'explotacions i de treballadors i treballadores al camp. Al mateix temps, les petites manufactures “tradicionals” anaven tancat degut a la incapacitat per competir amb la indústria urbana. Tot plegat va provocar un augment significatiu de mà d'obra sobrera a les àrees rurals, la qual es veia obligada a migrar als territoris on hi abundaven les oportunitats. En aquest sentit, el progrés, més que beneficiar a les àrees rurals, les va condemnar a romandre a la perifèria del sistema fins a l'actualitat (Labrianidis, 2004). La construcció d'infraestructures de comunicació, principalment ferrocarril i carreteres, i els avenços en matèria d'educació van promoure la mobilitat social i van facilitar la migració de la població rural cap a les ciutats; les quals eren vistes com a lloc on materialitzar una sèrie d'aspiracions personals i on assolir una major grau d'independència i llibertat individual (Lewis, 1998). En algunes regions, el descens de la població rural es va alentir a partir de la dècada de 1920 degut, en primer lloc, a l'inici de la suburbanització i un lleu augment de la població als marges urbans, i en segon lloc, a la crisi que experimentaren alguns centres industrials durant la primera meitat del segle XX, motiu pel qual es redueixen les oportunitats laborals en algunes ciutats i es generen alguns fluxos de retorn a les àrees rurals (Salville, 1957; Zalinsky, 1962; citat per Lewis, 1998). Anys més tard, després de la Segona Guerra Mundial, la població rural torna a decreixer, aquest cop a un ritme més intens i en un espai temporal més curt, assolint xifres mínimes en la major part dels països occidentals entre les dècades de 1970 i 1980 (Woods, 2005).

Tanmateix, és a partir d'aquesta dècada què les noves pautes d'ocupació territorial provoquen una inversió en el fluxos migratoris dominants, produint-se un moviment de desconcentració de la població cap als territoris rurals situats a la perifèria dels principals centres metropolitans. Aquesta nova tendència comença a ser detectada a partir de la dècada de 1970 als Estats Units (Berry, 1976; Beale, 1977; Fuguitt, 1985), i posteriorment a Europa (Fielding, 1982; Cloke, 1983, Champion, 1989) i a altres països industrialitzats com Austràlia i

Japó (Vining, Kontuly, 1978). Aquest fenomen es coneix com a “contraurbanització” (*counterurbanization*), concepte encunyat per Berry (1976), i que el mateix autor defineix com a «*a process of population deconcentration; it implies a movement from state of more concentration to a state of less concentration*» (Camarero, 1993: 100), és a dir, procés pel qual es produeix una reducció del nombre d'habitants a la ciutat central a la vegada que les àrees menys urbanitzades, o inclús, les àrees rurals allunyades dels grans centres urbans, augmenten el seu volum demogràfic. Tanmateix, es tracta d'un fenomen que amaga diferents processos que sovint es confonen i en el que regna una important imprecisió terminològica i incertesa conceptual (Mendizábal, 1991; Camarero, 1993)⁸. Tanmateix, les transformacions ocorregudes degut a aquestes noves pautes migratòries provoquen un canvi sobtat en l'evolució demogràfica dels territoris rurals, posant fi a dècades de despoblament, envelliment de la població i emigració, apareixen com una tall sobtat (*clean break*) en la dinàmica predominant en èpoques anteriors (Vining, Strauss, 1977). Aquesta tendència sembla consolidar-se al llarg de la dècada de 1980 (Solana, 2008), però es detecten importants diferències en funció de cada país (Kontuly, 1998) i significatius contrastos regionals (Weekley, 1988).

Tot i que incidirem en aquests processos de manera específica i més acurada en el segon apartat del present capítol, volem apuntar algunes de les repercussions, sobretot en la dimensió social, que han tingut la revitalització demogràfica de les àrees rurals. Tant l'arribada de nova població a les àrees rurals procedent principalment de les ciutats com els canvis produïts en el si de les societats locals ha generat una profunda recomposició social en aquests territoris (Cloke, Thrift, 1990), degut sobretot a l'emergència i assentament de noves classes socials. Històricament, l'estructura de classes a les societats rurals es basava en les relacions de poder; la possessió i el control sobre els recursos atorgava un poder econòmic i una posició social respectada, que atribuïa certs privilegis i configurava una societat extremadament jerarquitzada. No obstant això, els processos de reestructuració produïts a moltes àrees rurals han fet que aquest ordre social es veiés àmpliament modificat. La reducció del pes de l'agricultura en la majoria d'espais rurals va ocasionar una important pèrdua de poder i d'estatus socials al propietaris de terres, principalment aquells que no tenien grans propietats i tenien poc marge de maniobra per diversificar la seva activitat i aconseguir noves fonts d'ingressos. Aquest esvaniment del poder que antany posseïen els propietaris a les societats rurals tradicionals coincideix amb l'emergència d'una classe mitjana rural “local” degut a la reestructuració del mercat laboral (aparició del treball assalariat, creació d'empreses, etc.) i

8 Tant Mendizábal (1991) com Camarero (1993) realitzen una aproximació força acurada a aquest procés de desconcentració de la població urbana, intentant dilucidar l'embull terminològic existent al voltant de la inversió dels fluxos migratoris urbà-rurals. Descomponen el fenomen en termes com desurbanització (disminució de la població en les àrees metropolitanes originada per la degradació ambiental i social de la ciutat central i per la disminució dels llocs de treball, relacionat amb els processos de deslocalització i descentralització industrial i de serveis), suburbanització (creixement d'una àrea o regió metropolitana que es dona a les parts més exteriors, mentre que a la ciutat central disminueix el nombre d'habitants), rurbanització (la conquesta del medi rural proper a les grans aglomeracions urbanes a causa del desenvolupament de la ciutat de baixa densitat), repoblació o renaixement rural, aportant una definició més o menys acceptada de cada un d'ells en base a diversos estudis realitzats i que evidència els matisos i les particularitats existents entre un i altre concepte (Mendizábal, 1991; Camarero, 1993).

amb l'arribada de nova població d'origen urbà a través dels moviments de contraurbanització, els quals són protagonitzats principalment per certs sectors de classe mitjana urbana⁹ (Phillips, 1993; Cloke, Phillips, Thrift, 1998; Murdoch, 1995; Hoggart, 1997; Paniagua, 2002c). Amb tot, la classe mitjana rural està formada per individus amb ocupacions, nivells de renda, situacions laborals, valors i interessos personals extremadament dispars, el que fa que sigui difícil establir-ne una definició clara sobre la condició de classe (Woods, 2005; Solana, 2008). Aquestes diferències fan evident l'existència de diverses "fraccions" de classe mitjana (Urry, 1995), entre les quals poden sorgir tensions i conflictes a escala local (Cloke, Thrift, 1987).

La "colonització" d'aquests espais per part de certes fraccions de classe mitjana urbana ha desencadenat processos de gentrificació als territoris rurals, procés àmpliament estudiat als espais urbans (Lees *et al.*, 2008; Duque, 2010), i que progressivament s'ha anat detectant a l'àmbit rural (Phillips, 1993, Cloke *et al.*, 1998; Solana-Solana, 2010). Tanmateix, el procés de gentrificació rural no respon tan sols a modificacions en l'estructura social de les àrees rurals, sinó que comporta importants canvis en l'estructura de la propietat local, induïts principalment per l'accés a la propietat per part dels nous habitants, els quals degut als seu major poder adquisitiu poden arribar a controlar el mercat immobiliari i expulsar-ne aquells habitants de renda més baixa. A diferència de la gentrificació a les àrees urbanes, on el desenvolupament residencial a través de la inversió privada i l'especulació fan que els preus de la propietat d'una zona sigui extremadament elevats, la gentrificació rural presenta algunes particularitats que cal comentar. Als espais rurals les propietats s'adquireixen (o s'adquirien) a un preu relativament més baix que a les àrees urbanes, essent principalment cases que han estat abandonades o que estan pràcticament en desús, i que augmenten el seu valor després de restaura-les, ampliar-ne els espais i modernitzar l'immoble. Tanmateix, la gentrificació també es pot percebre simplement com a producte de l'escassa oferta immobiliària a les àrees rurals; la directa competició existent entre nous habitants i població local per l'accés a l'habitatge i el consegüent efecte inflacionista en el preu que desencadena aquesta situació fa que els individus amb major poder adquisitiu, en molts casos coincident amb població d'origen urbà, priven l'accés a d'altres sectors amb rendes més baixes (Shucksmith, 1981; 1990; Darling, 2005; Costello, 2007; Paniagua, Cànoves, 2007; Solana, 2008). Tanmateix, considerem que és precís adaptar el concepte a cada àmbit d'estudi, car els processos de gentrificació que es puguin esdevenir poden ser dispars i presentar particularitats que no hagin estat observades en altres contextos territorials¹⁰.

9 Alguns autors consideren que els moviments de contraurbanització i de retorn al camp són fluxos migratoris extremadament selectius socialment, afirmant que estan "capturats" (Hoggart, 1997) per determinats segments de la classe mitjana urbana. A països en vies de desenvolupament, la conquesta del món rural es produeix per les elits socials urbanes, classes altes amb una nivell de renda molt elevat que s'apropien de l'espai rural a través de la construcció de *condomínios rurais fechados*, com són coneguts a Brasil, o de *barrios privados*, a altres països de Amèrica Llatina (Graziano da Silva, 2001; Janoschka, Borsdorf, 2006).

10 Al capítol 8 d'aquesta tesi doctoral s'aprofundeix en la conceptualització dels processos de gentrificació rural i a l'adaptació del terme a al cas d'estudi.

Amb tot, alguns autors afirmen que en aquest context de recomposició social de les àrees rurals les diferències entre classes socials queden força difuminades o gairebé ocultes sota subtileses, el que dificulta la seva detecció (Clope, Thrift, 1987). En aquest sentit, Urry (1995) argumenta que aquesta opacitat no és el reflex d'una desaparició real de les distincions socials entre classes, ans al contrari, evidencia que aquestes són cada vegada més complexes i més difícils de percebre, el que fa que no puguem adoptar un únic criteri per a definir-les. Assistim, doncs, a una “destradicionalització” dels ordres socials de les àrees rurals, donant lloc a una creixent heterogeneïtat social a les àrees rurals, en la qual hi participen persones d'origen, classe i perfils sociodemogràfics totalment diferents que construeixen societats cada vegada més complexes, en les que es produeix una reconfiguració de les relacions i les estructures socials (Paniagua, 2005; Oliva, 2010). Aquesta creixent complexitat fa que alguns col·lectius quedin al marge dels processos polítics i socials (Philo, 1992), els quals estan dominats per la classe mitjana, i principalment per homes blancs, heterossexuals, amb una formació mitjana i un nivell de renda mitjà-alt (Phillips, 1993; Cloke, Phillips, Thrift, 1995; Halfacree, 1997). L'interès pels “altres” del món rural (*rural others*) ha fet aparèixer, sobretot a la literatura anglosaxona, estudis sobre les geografies rurals oblidades (*neglected rural geographies*), en les quals s'evidencia que la marginalitat, la pobresa, el racisme, l'exclusió social i la discriminació no són patrimoni exclusiu de les ciutats (Clope, Little, 1997; Milbourne, 1997; Phillips, 2004).

A mode de recapitulació

Atès tot l'exposat fins ara, podem dir que el conjunt de canvis associats a la reestructuració de les àrees rurals es poden agrupar en tres grans processos: mercantilització, integració i diferenciació (Elbersen, 2001). Els expliquem a continuació. En primer lloc, els processos de **mercantilització** (*commodification*) es basen principalment en la transició del món rural d'espai productiu a espai de consum, i en la proliferació d'activitats relacionades amb aquesta darrera funció, com per exemple l'oci, la protecció ambiental, el turisme i la producció residencial (Marsden *et al.*, 1990). En aquest procés les característiques associades als espais rurals es transformen en *commodities*, és a dir, en elements amb un valor econòmic com qualsevol altre producte en el mercat, que respon a determinats hàbits de consum o preferències individuals i que està subjecte a les lleis de l'oferta i la demanda pròpies del mercat capitalista.

D'altra banda, la progressiva extensió de les xarxes de relació metropolitanes arreu del territori fa que regions cada vegada més grans esdevinguin interdependents des del punt de vista funcional (Nel-lo, 2001), el que provoca que les àrees rurals esdevinguin cada vegada més integrades a la seva regió i a les àrees urbanes. Cal dir, però, que el procés de mercantilització dels espais rurals juga un rol important en aquest procés d'**integració**, ja que és en aquest context en què el territori rural esdevé un espai clau per l'expansió de determinades activitats urbanes; produint-se així una clara apropiació urbana de l'espai rural i una major interdependència entre ambdues realitats territorials (Clope, Goodwin, 1992; 1994). Clout

(1993), ja advertia a inicis de la dècada de 1990 que aquesta creixent integració era especialment visible en el control que exercien les empreses transnacionals sobre les activitats productives i les influències sobre les polítiques estatals (citada per Elbersen, 2001). Aquesta integració també es pot observar d'una manera física, ja que la mobilitat de persones de la ciutat al camp ha desencadenat un important desenvolupament residencial i la progressiva urbanització dels espais rurals, cada vegada més allunyats de la ciutat central; fenomen conegut com *rururbanització* (Mendizábal, 1991; Fernández García, 2003). Els habitants d'aquests espais rurals "conquerits" per la urbs realitzen moviments pendulars diaris cada vegada més llargs entre lloc de residència, ubicat en un entorn rural, i lloc de feina, principalment ubicat a la ciutat, augmentant el *daily commuting range*, al mateix temps que sorgeixen noves tipologies de *commuting* (Morrill *et al.*, 1999; Renkow, 2000) i de multiresidència (Módenes, López Colás, 2005; López Colás, 2006). No obstant, la progressiva integració de les àrees rurals i les pautes de creixement urbà postindustrial no només urbanitzen físicament els espais rurals, sinó que també estenen certes idees i actituds, que es poden considerar pròpiament urbanes, a les societats rurals, desplaçant així antics valors i modes de vida "tradicionals" (Lewis, 1998) i assistint a una pèrdua progressiva d'elements identitaris.

Tanmateix, la integració d'aquests espais al procés urbà no es produeix de manera homogènia i igualitària per a tots els territoris rurals, sinó que aquests canvis apareixen de manera selectiva, fent que sigui només certs espais rurals, amb unes característiques concretes, els que es veuen involucrats en aquest processos de reestructuració. Sembla, doncs, que el procés de **diferenciació** dels territoris rurals és potser el més important, i alhora més complex, aspecte de la reestructuració rural (Elbersen, 2001). Els processos de mercantilització i d'integració, anteriorment comentats, es produeixen de maneres molt diferents a cada àrea rural, donant lloc a espais rurals amb situacions socioeconòmiques realment dispars. Alguns autors sostenen que aquest procés de diferenciació té els seus inicis després de la Segona Guerra Mundial, període caracteritzat per unes polítiques de desenvolupament regional força desiguals, en les que es potencien certes zones, aquelles que ajuden a reactivar l'economia, i n'oblida unes altres, les que ja estaven sumides en crisis econòmiques o les que presentaven menys potencial de creixement (Moss, 1978; Valenzuela, 2003). L'explicació més difosa sobre aquestes variacions en el desenvolupament de les àrees rurals s'han centrat en la posició relativa que ocupen aquestes en relació a les àrees urbanes. D'aquesta manera la posició geogràfica, la distància i accessibilitat d'una àrea rural en relació a les zones urbanes esdevé un factor determinant en la diferenciació dels territoris rurals, ja que la situació perifèrica d'un territori coincideix de manera freqüent amb la marginalitat econòmica i un baix grau d'intervenció de l'estat en matèria de desenvolupament regional. És evident, que el fet que es produeixin o no certes transformacions en un espai rural no rau només en factors com la distància en relació als centres regionals, sinó que en aquest sentit l'anàlisi esdevé molt més complexa, car hi ha àrees rurals remotes que experimenten un punyent procés de

reestructuració, i altres àrees més properes i més poblades que per les seves característiques resten al marge d'aquests processos de canvi. És per això que també s'han de valorar les característiques i el potencial de desenvolupament endogen que té cada territori (Clout, 1993; Ramos, Cruz, 1995). Amb tot, Cloke i Goodwin (1994) entenen les variacions en el desenvolupament com a la combinació de tres factors claus: la reestructuració econòmica, o l'atracció d'inversions i implantació de noves activitats; la recomposició sociocultural, la capacitat de fixar població jove local i l'atracció de nova població; i el rol de l'estat, la implementació de polítiques públiques que impulsin el desenvolupament econòmic i social d'un territori (Elbersen, 2001). Els dos primers components es centren en característiques i qualitats endògenes que converteixen certes àrees rurals en territoris econòmic i socialment atractius, i el tercer, i amb una important influència sobre els dos primeres, atribueix un paper destacat a la intervenció de l'estat en el procés de desenvolupament rural, i com aquest pot enaltir i recolzar les qualitats endògenes, o bé limitar o minvar el seu potencial. Per aquest motiu és interessant veure en quina mesura la combinació d'aquests factors desencadena situacions particulars, altament diferenciades, en cada àrea rural.

2.2. L'ENCÍS DEL CAMP. LES MIGRACIONS CONTEMPORÀNIES CAP A ÀREES RURALS

2.2.1. Aproximació al concepte migració

La mobilitat de la població, en general, i la migració, en particular, són termes difícils de delimitar i de definir conceptualment. De la mateixa manera que succeeix amb el mot rural, migració és una paraula realment complexa que ha preocupat a investigadors socials al llarg dels dos darrers segles (Arango, 1985). Les definicions que s'han realitzat han estat subjectes a dos factors claus, l'espai (o la distància) i el temps (o la durada). Pel que fa a l'espai, s'han distingit entre migracions internes i externes, definides a partir del creuament (o no) de determinats límits administratius. Aquesta distinció, però, en el context actual perd capacitat explicativa, ja que els moviments migratoris són cada vegada més complexos, d'abast global i multidireccionals (Pries, 1999; Pérez Pont, 2006). Per altra banda, el temps apareix com el criteri que diferencia la mobilitat quotidiana, que engloba els desplaçaments pendulars, reiterats i de curta durada per qüestions, principalment, de treball, d'estudi o altres necessitats bàsiques, de la migració temporal o estacional i de la migració permanent o definitiva. No obstant, els límits que separen aquests tres nivells temporals de mobilitat són realment difosos. En aquest sentit, podem considerar la migració com el moviment d'una persona o grup de persones d'un punt d'origen a una destinació concreta per un cert període de temps; el problema d'aquesta definició, però, rau en com de lluny una persona ha de marxar i quan de temps ha de romandre al lloc perquè el seu desplaçament es consideri migració (Boyle, Halfacree, Robinson, 1998).

Algunes definicions oficials combinen aquests dos elements –espai i temps– però no estableixen cap paràmetre o límit que permeti separar conceptualment migracions i altres formes de mobilitat, fet que dificulta el seu registre. No obstant, sembla que les variables temps i espai no són suficients per abordar un terme tan enrevessat com aquest. En la definició que realitza les Nacions Unides sobre el concepte migració s'incorpora un tercer element que ofereix nova capacitat explicativa al procés: el canvi residencial. Segons les Nacions Unides «*a migration is defined as a move from one migration-defining area to another (or move of some specified minimum distance) that was made during a given migration interval and that involved a change of residence*» (United Nations, 1979: 2, citat per Solana, 2000). Amb tot, sembla que l'existència d'un canvi de residència tampoc és vàlid per definir amb precisió el concepte, ja que per exemple el canvi de barri en una ciutat o de poble en una comarca comporta una mobilitat residencial, però no és perceput com una migració¹¹, ja que no es produeix un canvi radical en l'espai vital o el mode de vida de les persones que la protagonitzen.

Thumerelle (1986) apunta que la dificultat d'establir límits entre les diferents formes de mobilitat rau en que aquestes es manifesten en un *continuum*, i no en formes aïllades i perfectament definides. L'autor sosté que que l'establiment de tipologies i criteris per a la seva distinció estarà sempre subjecte a un determinat grau d'arbitrarietat, ja que no existeixen separacions clares (*clean breaks*) entre unes i altres formes de mobilitat (Zelinsky, 1980). Tanmateix, tot i acceptar la dificultat de separar la migració d'altres formes de mobilitat, alguns autors evidencien que aquesta presenta certes particularitats respecte, per exemple, la mobilitat quotidiana per treball o per estudi o els desplaçaments per qüestions d'oci o vacances; entre d'altres coses, perquè la migració en materialitzar-se implica un cert impacte, principalment per als individus que la realitzen, però també, en funció de la seva magnitud, també en les societats d'origen i de destinació. Thumerelle (1986: 5) ho expressa amb aquestes paraules: «*Tous les types de déplacements n'ont pas le même impact sur les populations et leur perception individuelle ou collective diffère. (...) Il n'en est pas de même des formes de mobilité qui entraînent l'installation durable ou définitive d'individus dans d'autres milieux que leur milieu d'origine*».

En aquest sentit, considerem que la definició que elabora Blanco (2000: 17) és vàlida, car entén migració com aquells moviments que suposen un canvi de residència per l'individu o grup d'individus que la protagonitzen, diferenciant-se dels moviments transitoris en la mesura que aquests impliquen una reorganització vital i una interrupció de les activitats prèvies vinculades al lloc d'origen. Així doncs, la migració, en contrast amb altres formes de mobilitat, comporta un canvi social i cultural en la vida del migrant, el qual pot ser més o menys intens en funció de la distància, de la naturalesa de la societat d'acollida i de les característiques del

11 Aquestes contradiccions són especialment visibles en algunes fonts estadístiques que s'utilitzen per l'estudi de les migracions, com és el cas de l'Estadística de Variacions Residencials, les quals registren els canvis residencials entre diferents municipis, sense especificar altres paràmetres que ens permetrien filar més prim en la identificació d'allò que consideràrem migració o un fenomen de mobilitat residencial. Tanmateix, l'establiment de límits, com hem comentat anteriorment, esdevé una tasca realment complicada.

desplaçament (Boyle, Halfacree, Robinson, 1998). Bogue (1959: 489) considerava que els moviments migratoris «*involve a complete change and readjustment of the community affiliations of the individuals*», introduint d'aquesta manera nous elements, com és la cultura, les relacions socials i la conducta dels migrants a l'estudi i definició de les migracions. Altres autors, com Chambers (1994), prefereixen considerar les migracions com a experiències culturals més que no pas com a simples esdeveniments espacials o temporals, ja que s'han convertit en un reflex de les actituds, les conductes i costums propis de la societat contemporània, essent presents en molts àmbits de la nostra vida quotidiana.

Una altra de les distincions "clàssiques" de les migracions es centra en les motivacions, les causes o els factors que les desencadenen. D'aquesta manera s'ha distingit tradicionalment entre migracions forçades, protagonitzades per aquelles persones que deixen el seu lloc d'origen d'una manera no voluntària per qüestions relacionades amb conflictes bèl·lics, episodis de fam o situació política, i migracions voluntàries, en les quals la persona o el grup de persones decideixen (teòricament) per si mateixos realitzar la migració (Boyle, Halfacree, Robinson, 1998). Tanmateix, s'ha de ser curós amb la utilització d'aquest terme i la seva distinció, perquè sovint, darrera de migracions que poden apearcebre's com a voluntàries, apareixen elements que, encara que sigui de manera indirecta, poden forçar a la població a abandonar un lloc concret. En aquest sentit, les circumstàncies socials, culturals, econòmiques i polítiques dels llocs d'origen i els llocs de destí juguen un paper important en la decisió (voluntària o forçada) de migrar. El balanç entre aquests factors esdevé un dels aspectes centrals de la migració, la qual es percep com una millora en la qualitat de vida. Amb tot, sembla que aquest anhel de millora és més aviat una representació social vinculada al fet de migrar que no pas una realitat garantida.

D'altra banda, a la dificultat de definir el concepte migració es sumen altres "obstacles" com són les aproximacions metodològiques i els corrents de pensaments científic i filosòfic que s'han succeït a les Ciències Socials des del segle XIX, les quals determinen la percepció del món i la manera en que ens apropem per estudiar-lo (White, 1980). Un dels models explicatius clàssics i de més tradició en l'estudi de les migracions és el que es basa en la dicotomia i l'existència d'una sèrie de factors *push* (expulsors) i *pull* (d'atracció). Aquesta aproximació va ser iniciada per Ravenstein a finals de segle XIX¹² i continuada per nombrosos investigadors i teòrics socials al llarg de tot el segle XX. En aquesta aproximació determinista, la decisió de migrar respon a la combinació d'una sèrie d'elements "desfavorables" associats al lloc d'origen i la presència de condicions més favorables en les potencials destinacions, essent el balanç entre aquests dos grups d'elements el que impulsa a cada individu a migrar o a romandre al lloc d'origen. Les principals crítiques que aquest model va rebre en el seus inicis rauen

12 Al 1885, George Ravenstein publica l'article "The Laws of Migration" al *Journal of Royal Statistical Society*, resultat d'una extensa investigació sobre els censos anglesos, que després va aplicar a altres països del món. Aquesta minuciosa investigació va permetre a Ravenstein elaborar un seguit de generalitzacions empíriques sobre les migracions, que ell anomenà lleis, que forjaren les bases per els avenços en l'estudi de la mobilitat de les poblacions (Blanco, 2000).

principalment en la concepció sobre el procés migratori, el qual és entès com un fet individual sense tenir en compte el context social, polític o cultural en el que es produeixen aquests fluxos. El model *push-pull* va ésser titllat de simplista per altres aportacions teòriques que van evidenciar la seva incapacitat a l'hora d'explicar determinats parts o elements del procés migratori, com per exemple els motius de perquè s'escull una destinació en concret i no una altra amb característiques similars o millors, o el perquè en les mateixes circumstàncies hi ha persones que decideixen migrar i altres que opten per romandre al lloc d'origen (Blanco, 2000).

La teoria dels factors *push-pull* va anar evolucionant al llarg del segle XX i altres autors van anar introduint nous elements al model, considerant el procés migratori com un fet dinàmic i multidimensional, en el qual no només intervenen les valoracions dels elements en origen i en destí, sinó tot un seguit de condicionants socials, demogràfics, econòmics, polítics, culturals i psicològics, que permeten explicar, de manera més complexa, els moviments migratoris. A la dècada de 1960, Lee (1966) va reformular les lleis de Ravenstein, posant més èmfasis en els factors que desencadenen la migració (factors *push*), introduint a aquest model explicatiu els obstacles intermedis del procés migratori. En realitat, la gran aportació de Lee rau en la introducció d'un enfocament psicosocial en l'estudi de les migracions, posant de relleu la importància del sistema de percepció i interpretació de la realitat de cada un dels individus en el procés de decisió (Lee, 1966). Segons Lee, el procés de decisió de la migració està determinat pels factors atribuïts al lloc d'origen, aquells associats al lloc de destinació, els obstacles intermedis o condicionats de la migració i els factors individuals (Thumerelle, 1986).

En aquest sentit, des de la perspectiva del comportament, la decisió de migrar respon a la interacció entre els factors lligats al lloc de partida i al previst lloc de destinació. Les característiques de cada un dels llocs poden ser interpretades pels individus com a negatives o positives, encoratjant o desencoratjant la migració; o com a neutres, és a dir, aquelles característiques davant de les quals els migrants mostren indiferència o apareixen com a poc rellevants en el procés de construcció de la decisió. Teòricament, segons aquest model, per a que es produeixi la migració els factors negatius o expulsors apareixen lligats al lloc d'origen, mentre que aquells positius són els que fan que la possible destinació aparegui com a atractiva. No obstant això, la presència dels factors en origen i en destinació no apareixen de forma equilibrada en l'imaginari del migrant. Els factors negatius lligats al lloc d'origen, els quals es suposen una privació o limitació per assolir determinades aspiracions personals, tenen una presència més forta, ja que són els que el migrant bé coneix i els que insten, en un primer moment, a iniciar el procés migratori. Paral·lelament, els factors d'atracció vinculats a la destinació ofereixen al migrant la oportunitat –o més ben dit, l'esperança– d'aconseguir un major grau de satisfacció i de complir les necessitats i aspiracions que li són "privades" en origen. Així doncs, la decisió de migrar s'adopta (conscient o inconscientment) després d'elaborar una valoració dels avantatges i desavantatges entre ambdós pols (Arango, 1985). El factor decisiu, doncs, és al interacció de les diferències entre el lloc de partida i la destinació i

l'existència d'elements (o obstacles) intermedis que faciliten o dificulten que la migració es produeixi.

A banda de la percepció individual que es fa dels factors associats als dos pols de la migració, quan s'analitza el comportament i el procés de decisió, s'ha de tenir en compte a aquests obstacles, els quals no responen a les característiques del lloc d'origen i de destí, ni a les percepcions que tenen els migrants, sinó a factors de diversa naturalesa que, davant d'una situació suposadament "favorable" per a què es produeixi la migració, poden arribar a impedir-la o a condicionar-la. Són per tant factors que poden limitar o prevenir la migració. Factors físics, com la distància o els mitjans de transport; o polítics, com les limitacions legals per les migracions i el tancament de fronteres, són alguns dels obstacles intermedis citats amb més freqüència en la literatura científica sobre migracions (Thumerelle, 1986); però també n'existeixen d'altres relacionats amb aspectes socials, culturals, lingüístics, ètnics o psicològics, que condicionen el procés migratori i intervenen en la decisió del lloc de destí. Així doncs, queda palès que la decisió de migrar respon, més que a factors determinats per les característiques dels territoris que intervenen en el procés, a criteris subjectius, relacionats amb la percepció, la interpretació i els imaginaris socials que fan i que tenen els individus dels factors *push-pull*, de les limitacions generades pels obstacles intermedis i dels factors individuals. La percepció (subjectiva) de la realitat individual actua fins i tot quan existeixen raons objectives suficients per motivar la migració, el que explica que en circumstàncies similars alguns individus decideixen migrar i altres no (Arango, 1985). La interpretació que els individus fan dels factors relacionats amb l'origen i la destinació, i dels obstacles intermedis que potencialment la poden limitar, està subjecta a variables sociodemogràfiques tals com l'edat, el gènere, l'estatus social, l'ocupació, el nivell educatiu o el nivell de renda, característiques que influeixen la decisió de migrar. Malgrat això, no és només la subjectivitat individual la que entra en joc en el procés migratori, sinó que alguns autors han apuntat que existeix una certa similitud entre les reaccions experimentades pels individus d'un mateix grup davant les mateixes variables, el que fa que les migracions esdevinguin, també, fets col·lectius (Thumerelle, 1986). Això explica que la migració també és una construcció social, un desig que pot ésser compartit per un grup d'individus, i que es representa en diferents àmbit de la vida quotidiana de les persones fent que esdevingui part de l'imaginari social de determinats grups (Pascual, 1993).

L'estudi de les migracions també s'ha abordat des de d'una perspectiva economicista, les quals es basen principalment en la relació existent entre mobilitat de la població i estructura del mercat laboral. La *teoria econòmica neoclàssica* (Greenwood, 1975; Massey, 1990), la *teoria del mercat dual* (Piore, 1979) i la *teoria dels sistema mundial* (Sassen, 1988), entenen les migracions com processos d'ajustament estructural dels mercat laboral i com a producte dels processos de reestructuració de l'economia capitalista a escala global. La primera, la teoria econòmica neoclàssica, entén les migracions (en aquest cas les internacionals) com un mecanisme pel qual

les estructures econòmiques i els mercats laborals s'(auto)regulen en relació a les lleis de l'oferta i la demanda (Sjaastad, 1962; Todaro, 1969; 1976). Països que presenten "excedents" de mà d'obra i escassa oferta de treball proporcionen treballadors i treballadores a aquells països en els que la demanda és més elevada i en els que l'oferta interna no és capaç de cobrir per diversos motius. D'aquesta manera, segons els autors que defensen aquesta aproximació, es produeix un ajustament del mercat de treball i de l'oferta i demandà de mà d'obra. En la teoria del mercat dual, les causes de la migració s'expliquen, des d'una perspectiva macroeconòmica, per la segmentació del mercat de treball i la creació d'espais laborals destinats a convertir-se en espais d'ocupació preferent per a persones immigrades, degut a la reestructuració de l'economia dels països occidentals, el mercat laboral dels qual s'estructura de manera dual, en el que per una banda hi ha (o fins ara hi havia) llocs de treball segur, ben remunerat i amb unes bones condicions laborals, i per altra feines de baixa remuneració i condicions laborals (Piore, 1979). Això fa que determinats països depenguin (*teoria de la dependència*) de la immigració per mantenir aquesta situació laboral i un cert nivell de benestar, car molts dels llocs de treballs precaris i mal remunerats són rebutjats per la població establerta (Amin *et al.*, 1983; Massey *et al.*, 1993).

Més enllà de les teories economicismes, existeixen models explicatius que donen importància a les connexions existents entre la migració i el cicle de vida de les persones, perspectives teòriques que s'adapten més a les pautes migratòries contemporànies dels països occidentals. Des de mitjans del segle XX, alguns autors han destacat la relació entre migració i cicle (clàssic) de vida familiar, observant com en determinats moments del desenvolupament de la família les persones eren més mòbils, com per exemple durant la formació, l'extensió del nucli familiar, la contracció (emancipació dels fills) o la dissolució (separació o mort d'un dels cònjuges (Rossi, 1955; Duvall, 1977). Posteriorment, altres autors van adoptar els recorreguts vitals individuals (*individual life-courses*) com a categories d'anàlisi, basades en les biografies personals i les històries de vida, ja que d'aquesta manera el model explicatiu s'adaptava a la diversitat dels fluxos migratoris. L'essència d'aquesta aproximació a l'estudi de les migracions rau en què la unitat d'anàlisi esdevé individual i que està subjecte a les característiques geogràfiques, socials, històriques, polítiques i culturals de l'espai quotidià dels migrants (Harris, 1987). Agafant l'individu com a unitat d'anàlisi es trenca la idea de l'existència d'un cicle de vida generalitzable a diferents persones, alhora que apareix una enorme diversitat de formes en que les migracions i les històries personals es relacionen. A més, com a diferència de l'anàlisi del cicle de vida clàssic, l'estudi individual del recorregut vital es centra en les transicions vitals, moments en que es produeixen les migracions, més que no pas en les etapes en sí mateixes. Encara que es poden detectar certes pautes en relació a la migració i el cicle de vida de les persones, la mobilitat ("voluntària") de les persones en els diferents moments vitals no deixa d'estar condicionada per factors estructurals tals com la disponibilitat de treball, el mercat immobiliari, les conveccions social, les normes culturals i l'aplicació de polítiques públiques (Boyle, Halfacree, Robinson, 1998).

Un bon nombre dels moviments migratoris que tenen lloc actualment al món occidental estan conduïdes per motivacions i aspiracions personals relacionades amb la qualitat de vida, amb la satisfacció individual i la voluntat de materialitzar estils de vida diferenciats de la resta de la societat (Boyle, Halfacree, Robinson, 1998; Benson, O'Reilly, 2009; Mazón *et al.*, 2011). Les migracions per estil de vida (*lifestyle migration*), o també anomenades migracions residencials, apleguen una gran varietat de perfils de migrants, de destinacions amb elements ben diversos que les fan atractives i de pautes de mobilitat àmpliament diferenciades, que van des de les migracions de jubilats nord-europeus a la Costa de Sol (O'Reilly, 2000) fins a la materialització d'estils de vida nòmades a escala global de joves europeus i nord-americans (D'Andrea, 2007). Tanmateix, el desig de millorar la qualitat de vida i d'assolir la satisfacció personal és allò que els uneix, malgrat a primer cop d'ull puguin semblar fenòmens completament distants, i en la que la presència de certs imaginaris i representacions socials sobre el lloc i els estils de vida apareixen com a aspecte central de la migració. Les migracions de retorn al camp formen part d'aquest conjunt de migracions residencials en el que l'individu que les protagonitza busca un major benestar. L'existència d'una sèrie de valors que s'associen, de manera idealitzada (idil·li rural) a l'entorn rural, provoca l'atracció de població d'origen urbà que escapa de la ciutat i de la vida urbana, cercant en aquests territoris un nou context, amb determinades característiques socials, culturals i ambientals, on poder materialitzar un determinat estil de vida (Boyle, Halfacree, 1998; Fairweather, 1998; Benson, O'Reilly, 2009).

Un cop realitzada aquesta breu introducció sobre la migració, ens centrarem en tres aspectes que considerem clau en l'estudi de les migracions urbà rurals. En primer terme hem volgut aprofundir en el procés de construcció de l'idil·li rural, fent remuntant-nos als seus antecedents històrics i exposant algunes particularitats detectades en el cas català. Creiem que és de vital importància dedicar un apartat d'aquest capítol teòric a aquest tema, ja que la construcció social d'aquest imaginari, refermat recentment a través de la conversió de l'espai rural com a espai d'oci urbà, és un dels pilars en el que es sustenten (una bona part de) les migracions cap als territoris rurals que pretenem estudiar. A continuació ens detindrem a explicar es causes estructurals (econòmiques, socials, laborals, tecnològiques i polítiques) d'aquestes pautes migratòries, a través de la contraurbanització, concepte àmpliament emprat per designar els moviments de desconcentració urbana manifestats en determinades regions dels països del món occidental a partir de la dècada de 1970. Per últim, i com a tancament del capítol, prestarem atenció a les causes i motivacions personals que impulsen a determinades persones a desplaçar-se amb l'objectiu d'experimentar estils de vida diferenciats i assolir una major qualitat de vida i satisfacció personal.

2.2.2. La construcció de l'idil·li rural

Les imatges creades sobre la ruralitat són importants per entendre els motius pels quals es produeixen les migracions contemporànies en direcció a aquests territoris. Tant l'arribada de nous habitants com la configuració dels espais rurals com a llocs per a l'oci urbà denoten

com les relacions entre ciutat i camp han sofert importants transformacions en les darreres dècades (Yarwood, 2005). La construcció social de la ruralitat no és tan sols la manera en què es perceben certes característiques del món rural i a partir de les quals s'estructura una determinada conceptualització del mateix; sinó que aquesta imatge creada determina la manera en què els individus, grups i organitzacions entenen i actuen sobre l'espai. En aquest sentit, Yarwood (2005) apunta que un millor coneixement sobre la variabilitat i l'oposició en la construcció d'aquests imaginaris socials sobre la ruralitat pot aportar llum a la comprensió sobre els processos de canvi a les àrees rurals i els conflictes que se'n deriven. A partir d'aquestes imatges associem una sèrie de valors als entorns rurals, els quals fan que part de la societat contemporània desenvolupi un fort "sentiment rural" (Bunce, 1991), percebent aquests territoris com a llocs idíl·lics. Les (suposades) virtuts de la vida rural inclouen, en diferents proporcions i en funció de les preferències de cada individu o grup social, privacitat i oportunitat per a la realització personal (Bryant *et al.*, 1982; Mormont, 1990), el gaudi d'un paisatge agradable i un entorn natural privilegiat (Walker, 1987), la possibilitat de practicar activitats d'oci (Bartlett, 1986; Moss, 2006) i els beneficis (imaginats) que té la vida en comunitat, tal com la solidaritat, l'ajuda mútua i unes relacions personals més estretes (Phillips, 1993).

L'associació d'aquests valors i virtuts a l'entorn rural s'han anat forjant al llarg de temps, tot i que pel context actual es presentin amb especial intensitat i estiguin gairebé (omni) presents en diferents àmbits de la nostra vida quotidiana. La construcció dels idearis, imaginaris i representacions que actualment associem a aquests territoris es remunten a la Grècia clàssica (Short, 1991; Short, 2006), en la que alguns poetes i escriptors, com Virgili o Hesíod, ja relataven en les seves obres de manera bucòlica els beneficis de la vida al camp (Williams, 1975). Aquestes obres enaltien els contrastos existents entre la ciutat i el camp, fent visibles les virtuts de la pau rural, el lleure i el plaer del camp, l'estabilitat social i l'harmonia de la vida en comunitats petites i la simplicitat, honestat i solidaritat dels habitants rurals, contraposant-les al soroll i el moviment, la necessitat de treballar, els conflictes polítics, els problemes de les *polis* gregues i la sofisticació i la dubtosa moral de la població urbana (Fairweather; 2009). Williams (1975) sustenta que aquests valors transmesos per aquests autors són el punt de partida de la construcció dels imaginaris contemporanis sobre l'idíl·lic rural i els valors associats al camp; entenent aquests espais com a "refugis" de la tradició, dels valors perduts i de la idealització del passat.

A partir d'aquestes concepcions sobre la ruralitat en l'antiga Grècia sorgeix el mite d'Arcàdia, el qual ha estat emprat per diversos autors per fer referència a aquesta cerca insaciable de la vida bucòlica, anhels que han estat presents al llarg de la història de la humanitat (Mingay, 1989; Burchardt, 2002; Nates, Raymond, 2007; Fairweather; 2009). La idea d'Arcàdia, tot i que originalment prové d'una regió muntanyosa de la península del Peloponès que antigament estava habitada per un poble de pastors, anomenats *pelasgos*, s'ha

associat històricament a l'existència d'un indret imaginari que correspon a un ideal geogràfic i que ofereix un entorn rural per a dur una vida bucòlica i plaent, propera a la perfecció (Nates, Raymond, 2007). Aquesta idea de paradís terrenal es redescoberta i transformada en l'europa del Renaixement, al voltant del segle XVI i XVII, present sobretot en expressions artístiques com la pintura i la literatura (Hunt, 1992; Short, 2006). En aquesta època, sorgeixen gèneres literaris com la novel·la pastoril, en el què es relaten aventures en un entorn rural descrit com un *locus amoenus* –en llatí lloc agradable–, en el que es transmet una idea d'evasió, car els seus protagonistes fugen de les ciutats per trobar la pau i la bellesa de l'entorn rural. En la pintura també es desenvoluparen aquests temes relacionats amb el mite arcadià, tal com apunten Mingay (1989), Short (1991) i Bermingham (1986) en les seves investigacions.

Posteriorment, el valors relacionats amb el mite arcadià s'exporten des d'Europa cap a les colònies en expansió, especialment als Estats Units. Al segle XVIII, Estats Units era una colònia clarament dominada per la ciutat i la lògica urbana. En aquest context és quan entre els habitants urbans es comencen a percebre els territoris rurals del nord-est del país com espais terapèutics, als quals es desplacen per gaudir de la natura i de les propietats curatives de les aigües termals. A partir d'aquest moment, el camp deixa de veure's únicament des d'una perspectiva economicista, com a productor d'aliments i matèries primeres, i se li comencen a atribuir virtuts i valors positius per a la vida de les persones, com per exemple els beneficis que suposa per a la salut i l'estat mental de les persones. La representació socials d'aquests llocs fa que les persones de la ciutat els percebin amb un cert atractiu i acudeixin durant estades curtes per gaudir de les qualitats terapèutiques, sense que això desencadeni en la voluntat de romandre o instal·lar-s'hi de manera permanent (Nates, Raymond, 2007). Durant aquesta època també s'assisteix a un cert sentiment de culte cap a la natura, i les àrees rurals es converteixen en llocs on els habitants urbans realitzen excursions dominicals o estades temporals per gaudir de la bellesa de la natura salvatge i així allunyar-se temporalment dels problemes urbans. En ple romanticisme, la cerca d'aquests llocs "primitius", on materialitzar, encara que sigui de manera temporal, un retorn al passat, a una vida bucòlica, senzilla i en plena natura deixa palès com el camp està essent objecte d'un procés d'idealització, associant-li uns valors dels quals encara actualment hi queden importants romanents; a partir dels quals es construeixen els imaginaris socials sobre les àrees rurals i es justifiquen les decisions de les migracions urbà-rurals. Inicialment, el camp esdevingué un lloc de residència ocasional o temporal, essent les elits urbanes les primeres en experimentar els beneficis d'un "retorn a la natura", ja que llur posició econòmica i social els hi permetia accedir a propietats que empraven com a residència secundària i d'estiueig.

A finals del segle XVIII, després de la Revolució Americana, de la Guerra de la Independència i de la formació de la república dels Estats Units es forja una nova identitat nacional, la qual té en dos dels seus pilars base el culte a la natura salvatge i en la idealització del passat agrícola i de la vida al camp. En la formació del nou estat es pren el pensament

romàntic europeu com a base filosòfica sobre la que es sustentaria la creació de la nova república i la societat americana, prioritzant la idea de natura per davant de la de civilització; diferenciant-se del procés de creació dels estats europeus, els quals s'estructuraren principalment a partir de la idea il·lustrada de ciutat i civilització. La idea de *wilderness* ocuparà un lloc destacat a la política i la literatura americana de l'època¹³, fins al punt que aquest culte a la natura desencadenarà en una fervent voluntat per protegir-la, per mitjà de la creació de parcs nacionals¹⁴, en els quals la natura ha de ser conservada de manera "íntacta". La importància atorgada a la natura salvatge, els anhels de retorn al passat i a la vida senzilla, el valor del treball autònom i l'autosuficiència (*self-reliance*), de la solidaritat comunitària i de l'ètica i la moral individual són alguns dels pilars que sustenten, alhora, la construcció del mite arcadià als Estats Units durant els segles XVIII i XIX i que s'identifiquen amb algunes de les virtuts del que s'ha anomenat l'*american way of life* (Alcoberro, 2006). Marx (1964) considera que la persecució del mite arcadià per part d'aquests pobladors esdevé un dels pilars en els que es fonamenta la formació de l'estat i la cultura dels Estats Units.

La creació de la nova república es presentava com una oportunitat sense precedents per poder crear un nou ordre social, en el qual rectificar els errors comesos en el passat i posar en pràctica idees i plantejaments organitzatius que no s'havien pogut materialitzar (o varen fracassar) al vell món. L'existència d'un territori tan gran i poc explotat va fer proliferar, al llarg del segle XIX, la creació d'assentaments amb un marcat caràcter utòpic en els que alguns pensadors, com Charles Fourier, Mark Owen o Étienne Cabet, van intentar aplicar els seus postulats (Choay, 1976), entre els quals destaquen l'associacionisme, el cooperativisme i la residencialitat rural com a crítica a les estructures i relacions socials vigents a l'època i com a alternativa per a crear un sistema social i polític basat en la igualtat (Nates, Raymond, 2007). Aquests pensadors, anomenats socialistes utòpics, concebien l'entorn rural, especialment el del "nou món", com a lloc ideal per posar en pràctica les seves idees, ja que es situava lluny de la influència urbana i de la concepció racionalista i il·lustrada sobre la qual s'havia forjat la constitució dels estats liberals a Europa. Tot i que des d'un punt de vista demogràfic, les formes de poblament al medi rural dels Estats Units es presentin com a marginals, apareixen com els primers antecedents de fugida de la ciutat i assentament en un entorn rural amb la voluntat de dur un estil de vida alternatiu. Aquestes experiències són les que inspirarien un segle més tard l'interès per la vida al camp i les comunes de la contracultura (Melville, 1976; Miller, 1990). Segons Nates i Raymond (2007), aquests territoris situats a la frontera entre la natura verge i el territori antropitzat, anys més tard, i després d'un important procés de

13 Obres literàries com *Walden, Life in the Woods* (1854), del pensador postromàntic Henry David Thoreau; *The adventures of Tom Sawyer* (1872), de Mark Twain, o *The Call of the Wild* (1903), de l'escriptor Jack London; són alguns dels baluards de la literatura americana que mostren una sèrie de valors que es poden vincular amb la formació de la identitat americana, i en els quals es pot detectar un important respecte cap a la natura i la tradició.

14 El *Yellowstone National Park* es considera la primera figura de protecció del medi natural, i fou creat l'any 1872 per la fundació de parcs nacionals dels Estats Units. Posteriorment, es crearen associacions de caire ambientalista, com la *National Audubon Society* o el *Sierra Club*, que encara avui vetllen per la protecció del medi natural.

mitificació, simbolitzaven un estil de vida envejat i desitjat, idealitzat per alguns sectors de les classes mitjans que veien en el rural profund un retorn a les arrels.

El desig de la població urbana d'experimentar la vida al camp, en plena natura i en microsocietats, dóna lloc, en un primer moment, a formes d'implantació territorial més vinculades als processos d'urbanització i expansió de la ciutat que no pas a un ressorgiment de la vida rural. En la societat americana de principis de segle XX les àrees rurals properes a les grans aglomeracions urbanes, situades més enllà dels territoris propis dels *suburbs*, se'ls denomina *exurb*, que com el seu nom indica, respon a territoris situats al exterior de la ciutat, més enllà dels espais urbans perifèrics. Aquests territoris són en essència més rurals/naturals que no pas els suburbis que proliferaren al voltant de les ciutats americanes cap a la dècada de 1920. Aquests territoris se situen més allunyats de la ciutat central, però amb una bona accessibilitat que els permet estar connectats a la urbs. La popularització de l'automòbil i l'expansió de la xarxa viària permetrà a certs sectors de la classe mitjana materialitzar els desitjos de fugida de la ciutat i d'experimentar nous modes de vida en un entorn més agradable i menys densament poblat, encara que no profundament rural. Amb tot, els *exurbanites*, tal i com els denomina Spectrosky (1955) en la seva obra homònima, no experimenten un "retorn al camp" o a la "natura", sinó que són els protagonistes de noves formes d'expansió urbana i perpetuen l'expansió de la ciutat difusa. Segons Vance (1972), la majoria de la població que marxa a viure a l'*exurb* no desenvolupa un mode de vida rural, sinó que allarguen les distàncies diàries del *commuting* entre la residència i el lloc de treball per tal d'assolir les aspiracions de viure en un territori on es barregen en proporcions desiguals característiques urbanes i (algunes de) rurals, però sense que això arribi a suposar una veritable desconnexió de la ciutat. El mateix autor, però, detecta que entre els *exurbanites* també hi ha professionals liberals i artistes que, degut a la naturalesa de la seva feina, poden combinar llargs períodes de treball a casa amb estades puntuals a la ciutat. Així doncs, fins a la dècada de 1960 l'*exurb* apareixerà a Estats Units com l'adequació del mite acadèmic, fins que el moviment contracultural cerqui noves fronteres més allunyades de la ciutat, bo i recuperant la voluntat d'experimentar un retorn "real" a la natura i desenvolupar modes de vida alternatius (Martínez Illa, 1987; Nogué, 1988).

Tanmateix, la construcció històrica de l'idil·li rural, tot i mostrar punts en comú en els diferents països del món occidental, es presenta amb algunes especificitats locals que el fa únic i que condicionen els significats de les migracions urbà-rurals que es produeixen a cada territori. Per exemple, en el cas de França, un altre dels indrets on la força del moviment ruralista ha estat especialment important, a diferència del cas americà, la natura salvatge, el *wilderness*, no apareix de manera tan rellevant en la construcció de la idea d'idil·li rural. Hervieu i Viard (2001) consideren que les migracions cap a les àrees rurals a Europa, sobretot a països com França i Espanya, amb una important arrel catòlica, prenen un sentit més de retorn al camp que no pas de retorn a la natura, ja que aquesta, en el seu estat més salvatge, sempre ha estat motiu de pors i temors, a diferència de la tradició protestant, que l'ha elevat a element de culte.

El retorn al camp a França és una migració a una terra amb pagesos i camperols, a un paisatge fortament antropitzat, on el component agrícola és força més rellevant que el component natural.

A principis del segle XX, sorgiran a França una sèrie d'ideòlegs ruralistes que s'encarregaran d'exaltar la figura del *paysan* i d'instrumentalitzar el mode de vida camperol com a tradicional (Teulieres, 2003). Aquesta tendència de revalorització del camp, tot i ser especialment destacada a França, esdevé un fenomen generalitzable a tota l'Europa occidental. Segons Nates i Raymond (2007), les representacions i els discursos vinculats amb aquests plantejaments no només ocupen els sectors més conservadors i tradicionalistes, sinó que també són subscrits pels grups més revolucionaris. El retorn a la terra apareix, segons Mallet (1941), com una necessitat econòmica, política i moral per als països de l'Europa de l'oest durant el període d'entreguerres (1918-1939). En aquella època, Europa tenia dificultats per cobrir les necessitats i demandes de consum de la seva població. Els estats vetllen per augmentar les seves produccions agràries per tal de garantir la seva independència i sobirania alimentària en un moment de profunda crisi econòmica. És un moment històric en què les ciutats registren elevades taxes d'atur urbà, i el retorn al camp es percep com una solució a aquest problema, car la mà d'obra sobrera a la ciutat pot reforçar les explotacions mancades de força de treball i així millorar la producció agrícola (Teulieres, 2003). En l'àmbit polític, els discursos hegemònics reivindicaven el poder dels estats, el qual no era assolible sense una agricultura eficient que garantís les necessitats de la població i no els fes dependents de les importacions exteriors. A les necessitats econòmiques i polítiques s'incorpora també una necessitat moral, apunta Mallet. Durant els anys previs a la Segona Guerra Mundial, i de manera posterior al conflicte, proliferen els discursos que enalteixen el camp i la tradició, essent part destacada de l'ideari del pensament nacionalista de l'època. Es considera la bona salut de l'agricultura com un element d'estabilitat i seguretat nacional, al mateix temps que les formes de vida al camp es perceben com un contrapunt als excessos de la modernitat i la complexitat urbana i conformen l'essència de la identitat nacional.

En el cas de Catalunya, de la mateixa manera que en el cas francès i americà, la construcció (local) de la idea d'idil·li rural està estretament relacionada amb els processos de formació de la identitat nacional, els quals tenen lloc durant el segle XIX. L'encís pel camp, com a refugi de la tradició, l'autenticitat i l'essència nacional, s'estructura a partir d'un sistema simbòlic, que en el cas català, es constitueix durant el període històric conegut com la *Renaixença* (Prats, 1988; Prat, 1991). Aquesta època està clarament influenciada pel pensament romàntic que predomina a altres països europeus, en el que es reivindica el passat gloriós, remuntant-se a l'edat mitjana, de les diferents nacions europees com a via per recuperar la consciència nacional. Les corrents artístiques, principalment la literatura, s'encarregaran de construir aquest orgull nacional a partir de l'al·lusió a temes històrics, a l'exaltació patriòtica, la cultura popular i la referència a símbols que mostren l'essència i l'autenticitat del poble

català. Una de les mostres més clares és l'obra d'autors com Jacint Verdaguer o Joan Margall, pilars en els que es fonamenta la creació de símbols que inspiraran el moviment nacionalista català durant la segona meitat del segle XIX (Etherington, 2010). En aquest context, i possiblement com a particularitat del cas català, la muntanya esdevé un dels símbols més destacats, sobre el qual també es construirà una part important del sentiment nacional, i també de la marca local de l'idil·li rural català. Aquest element del paisatge esdevé una part essencial de la simbologia nacionalista, associant-se alhora a la idea de natura “verge” i “salvatge”, percebut-la amb un cert misticisme, i com a lloc on buscar les autèntiques arrels nacionals¹⁵. Nogué (1993) apunta que els orígens de la nació catalana són buscats a la muntanya, concretament al Pirineu, i especialment a Montserrat, massís que esdevé el símbol per excel·lència de la pàtria catalana. La muntanya com a símbol nacional és vigent fins a principis del segle XX, donant lloc a un important moviment social interessat pel coneixement del territori i la cerca de les arrels nacionals: l'excursionisme. El paisatge recorregut pels excursionistes és un paisatge altament ideològic, vinculat a un sentiment patriòtic, on la tradició i la natura es barregen per forjar els elements identitaris de la nació catalana. La muntanya, al seu torn, es percep com una talaia des d'on es pot guaitar l'extensió del país i com a contrapunt a la decadència espiritual del món urbà (Roma, 2004). A principis de segle XX les àrees rurals catalanes, sobretot les zones de muntanya, ja havien patit un important procés de despoblament, i alguns autors ja se'n feien ressò dels efectes de l'abandonament i dels defectes del creixement “desmesurat” de les aglomeracions urbanes: «*Els homes han anat fugint de la muntanya, l'han deixada sola i abandonada, enquibint-se i apretant-se en les ciutats del pla, on els manca l'espai, on els manca l'aire... I la muntanya s'ha venjat d'aquest abandó –terrible venjança!– enviant a la ciutat uns mals, mals de ciutat, que sols a la muntanya poden curar-se*” (Vallès i Pujals, 1928; citat per Roma, 2004). Des de llavors l'estigma i l'imaginari social sobre la ruralitat com a territori per a la purificació, la tranquil·litat, la vida senzilla, la recuperació dels valors tradicionals i la materialització d'un estil de vida en contraposició amb món urbà, estructuren actualment les decisions individuals de migrar cap a les àrees rurals i algunes de les manifestacions del retorn al camp a Catalunya.

Tanmateix, la construcció de l'idil·li rural no només es produeix a través de l'enaltiment dels valors urbans, sinó també, pel constant desprestigi dels modes de vida urbans. Els intensos processos d'industrialització i urbanització de principis de segle XX, així com la modernització social, van fer aparèixer una sèrie d'aportacions que qüestionaven la ciutat com a model d'assentament i forma d'organització social i denunciaven els principals problemes urbans. Simmel (1903/1998) mostrà la seva preocupació sobre les condicions de la vida i les relacions socials a la ciutat, les quals es definien per la impersonalitat i la individualització, i

15 El valor i el simbolisme que se li atorga a la muntanya en la construcció de l'idil·li rural en el context català sembla un fenomen més propi de les corrents romàntiques dels països de tradició protestant, com Estats Units o Alemanya, que no pas dels d'arrel catòlica com França o Itàlia, en el que es valora més el paisatge rural antropitzat i treballat. No sabem del cert a que es deu aquest fet, però creiem que és un símptoma que en el cas català el procés de construcció de l'idil·li rural presenta certes particularitats, vinculades a la construcció nacional i determinats factors geogràfics, que cal que siguin estudiades en profunditat.

que desencadenaven un intens sentiment de soledat. Per altra banda, Park (1915) es va referir a la ciutat com una realitat extremadament complexa, en la qual els seus habitants corren el risc de quedar atrapats pels interessos de les macroestructures i perdre el control sobre sí mateixos, essent víctimes de l'alienació capitalista. Aquestes aportacions posen en dubte la principal forma de vida de les societats "avançades" i desmunten les virtuts que històricament s'associaven a la ciutat. En aquest sentit, Wirth (1938) assenyalava que la ciutat representava l'estadi en què fins al moment la humanitat més s'havia allunyat de la seva naturalesa orgànica i el punt en què es trobava més distant de les formes de vida que l'havien caracteritzat als assentaments humans durant la major part de la Història. Així doncs, els anhels de retorn al camp o de vida en contacte amb la natura no només sorgeixen per la construcció social de la idea d'idil·li rural, sinó també com a solució als sentiments d'insatisfacció i limitació per a la realització personal que desperta la vida urbana i com a alternativa als efectes de la (hiper)modernització de les societats postindustrials.

Tanmateix, cap d'aquests discursos va generar una tornada real al camp de manera immediata, i la ciutat va continuar essent la principal destinació dels fluxos migratoris durant bona part del segle XIX i XX. Les migracions del camp a la ciutat, iniciades durant el segle XIX a la majoria d'àrees rurals europees, tornen a agafar embranzida a mitjans del segle XX. El moviment migratori que es coneix com a èxode rural va fer que un vast volum de població rural abandonessin pobles i camps per marxar cap a la ciutat a la cerca d'una feina assalariada o com a mesura desesperada per fugir d'una realitat rural decadent. Aquestes migracions consoliden un model d'assentament i intensifiquen els processos d'urbanització, no només de l'espai, sinó també la població i de les formes d'organització social dels països industrialitzats. La urbanització, associada al desenvolupament industrial, marginalitza les zones rurals, fent-les caure en una profunda decadència que genera un intens procés d'abandonament del medi rural, un fort debilitament del sector agrícola i la irreparable pèrdua de valors tradicionals. Amb tot, anys més tard, cap a la dècada de 1970, aquest aïllament social i falta de confort, propi de la modernitat, es tornarà un element positiu i argument contestatari a l'estancament de les societats industrials, conferint-li al camp la virtut d'esdevenir un refugi per a la modernitat (Short, 1991) i un espai idoni per testar noves formes d'organització social. Lefebvre (1972) ho va anomenar "augment de la nostàlgia", un sentiment social caracteritzat per la separació de l'ésser humà i la natura en les societats urbanes modernes, i que contribueix a la creació i construcció d'*espais-refugi* per resguardar-se dels avatars de la modernitat i de la vida quotidiana de les ciutats. Aquests plantejaments són visibles en els moviments de retorn a la terra i a la natura originats als Estats Units i a França lligats a la contracultura americana i al Maig de 1968, i que posteriorment inspirarien la irrupció del fenomen neorural a Catalunya¹⁶ (Martínez Illa, 1987; Nogué, 1988). En un primer moment, el neoruralisme es presenta com un moviment que barreja elements de protesta social, de nostàlgia d'un passat rural i de desig d'un

¹⁶ Els antecedents, les característiques i les particularitats del fenomen neorural a Catalunya i al Pallars Sobirà es tracten en profunditat al capítol 5 d'aquesta recerca.

vida plena, i és per això que intenta crear al medi rural noves formes d'organització social basades en formes de vida pagesa i artesana, oficis en vies d'extinció que han passat per un procés de mitificació i instrumentalitzats com a figures de referència i activitats econòmiques predominants entre els grups que protagonitzen el moviment (Eizner, Jollivet, 1996). Nombrosos autors han destacat que la importància del moviment és més qualitativa que no pas quantitativa (Martínez Illa, 1987; Nogué, 1988; García Ramon *et al*, 1995), però cap qüestiona la contribució que ha tingut en la recuperació i el renaixement dels territoris rurals, almenys com a pioners d'aquests fluxos migratoris, i en l'exploració de modes de vida alternatius que fossin més respectuosos amb l'entorn i que mostressin el desacord amb el sistema hegemònic (Jacob, 1997).

Nogensmenys, Jollivet (2001) sosté que el retorn al camp no es tracta d'un fenomen que impliqui només a moviments anti-capitalistes o anti-globalització, sinó que és molt més complex que això, ja que segons aquest autor es tracta d'un encís present en la majoria de les societats (urbanes) occidentals. El "mal o desig de camp" (De Ravignan, 1996) es pot entendre com un dels components de fons de la ideologia i els valors de la societat post-industrial, i que per tant no només involucra a uns pocs individus, sinó a gran part de la població, tan si aquests experimenten una migració permanent cap a un entorn rural, com si en consumeixen els seus valors a través del turisme o estades temporals. El fet que el ressorgiment del camp sigui un pilar del pensament post-industrial fa que la noció d'idil·li rural sigui present de manera latent en la ment de la majoria de la població urbana i que d'aquest estat d'ànim se'n desprenguin actituds i comportaments que més que associar-se a conductes dissidents enalteixin el valors propis de la modernitat, tot i que a vegades aquests hagin estat interpretats de manera diferent a com ho han fet les corrents dominants. Sembla que l'idil·li rural s'hagi d'entendre com una resposta a la modernitat i la cerca de l'autenticitat i la tradició, però en realitat, tal i com sosté Mazón *et al*. (2011), està lluny de ser un moviment anti-modern, sinó que aprofita els recursos que el sistema posa a la disposició (infraestructures, situació econòmica, capacitat mòbil, noves activitats, integració territorial, per citar-ne algunes) per redefinir llurs estils de vida i construir nous paisatges culturals on legitimar-los. Paradoxalment, les tornes semblen haver-se canviat, i les imatges, les representacions i els discursos sobre el món rural ocupen actualment un lloc destacat en la opinió pública, completament diferent al que ocupaven 30 o 40 anys enrere. El paper que jugava la ciutat durant l'era del "triomf" de la urbanitat, com a lloc on assolir la llibertat individual, actualment és atorgat al camp, el qual es percep com el territori ideal on calmar (de manera temporal o permanent) les desil·lusions, el desencant i la insatisfacció de la vida urbana.

El distanciament de tot el que comporta la vida urbana és un sentiment força estès en les societats urbanes postindustrials que insta als habitants urbans a "desconnectar" de manera temporal de la ciutat i evadir-se temporalment de les rutines diàries o bé a fugir, allunyar-se i iniciar una nova vida en unes altres coordenades geogràfiques (Mazón *et al*, 2011). El món

rural ja no és perceput com un espai productiu o com a un mode de vida (únicament) lligat a les activitats tradicionals, sinó com a espai de protecció, de quietud, de repòs i de valors relacionats amb la senzillesa i la vida en comunitat. Tanmateix, Nates i Raymond (2007) creuen que és important remarcar les contradiccions que hi ha al voltant de l'encís pel camp en les societats urbanes contemporànies. Els progressos tècnics, la nova divisió especial del treball i els processos de reestructuració econòmica i social fa que les àrees rurals presentin característiques força diferenciades de les que les definien antany com a espais decadents, marginals i perifèrics. Encara que actualment es conservi un cert grau de marginalitat, de penalització rural o de situació perifèrica en alguns d'aquests indrets, la creixent integració de les àrees rurals, almenys les de món occidental fa que l'abisme que en èpoques passades separava les condicions de vida dels habitants rurals i la dels urbans s'hagi anat esvaint progressivament fins fer-se (quasi) pràcticament inexistent. Durant els darreres dècades del segle XX, la creació d'equipaments i serveis, la dinamització de l'economia i la revitalització demogràfica i social ha fet que la situació del camp es "normalitzés", assimilant les condicions de vida dels seus habitants, però també els comportaments, els codis de conducta i els valors, a les dels habitants urbans. Així, la voluntat de retrobar l'autenticitat i la tradició en un entorn rural no esdevé un retorn real al passat, sinó al gaudi de certs aspectes rurals, però amb les comoditats de la vida moderna. Aquests processos de canvi i nous significats atorgats a les àrees rurals són els que han contribuït a invertir els fluxos migratoris que predominaven durant l'etapa industrial, donant lloc a noves formes d'implantació territorial i preferències residencials en les quals elements com la ruralitat i la natura apareixen com a factors d'atracció de població urbana.

2.2.3. Contraurbanització: de la ciutat al camp

A la dècada de 1970, alguns investigadors van detectar irregularitats en el creixement de les àrees urbanes dels Estats Units, tendències que contradeien els models d'assentaments i les pautes d'urbanització predominants durant el període industrial (Beale, 1975; Berry, 1976). Es va observar que els nuclis centrals de les àrees metropolitanes americanes, les quals s'havien anat engrandint gràcies a un constant procés de concentració i formació de grans aglomeracions urbanes des de la Revolució Industrial, inicien un declivi pausat del seu nombre d'habitants, mentre que les àrees perifèriques registren un creixement significatiu i continu (Arroyo, 2001). Això va fer suposar a investigadors i investigadores que alguna cosa estava canviant en les tendències migratòries dels països industrialitzats. Segons Berry (1981), aquest canvi de tendència es va produir de manera sobtada a la majoria d'àrees metropolitanes dels països industrialitzats, afirmant que des de la dècada de 1970 s'assistia a un accelerat procés de desconcentració de la població i a l'emergència d'una potent força contraurbanitzadora que provocava la dispersió de la població més enllà de límits de la ciutat industrial.

Al principi, alguns autors apuntaven a la crisi de la dècada de 1970 com a factor explicatiu d'aquestes noves tendències migratòries, atribuïnt a la recessió i als canvis produïts en

l'estructura de l'economia d'algunes ciutats els motius de la pèrdua de població del nuclis urbans. Tanmateix, l'aparició d'un vast volum d'estudis sobre el tema van fer sorgir models amb una major capacitat explicativa, les quals s'emmarcaven en el canvi d'una societat industrial a una postindustrial (Bell, 1991), entenent la contraurbanització com una nova lògica territorial. Autors com Fielding (1986) i Kontuly (1998) han apostat per explicar la contraurbanització com un efecte d'aquest canvi global, considerant aquestes pautes migratòries com un producte de la reestructuració econòmica, social i política, no només de les àrees urbanes, sinó també de les àrees rurals, les quals ressegueixen després de dècades de romandre en una situació de marginalitat. Kontuly (1998) entén la contraurbanització com un fenomen multicausal i explica la naturalesa d'aquest fenomen a partir d'un conjunt de factors clau que alberguen infinitat de processos que es poden relacionar com a desencadenants d'aquest procés de desconcentració de la població urbana. La confluència d'aquests factors ha fet canviar les condicions en què les persones construeixen les seves pròpies decisions sobre el lloc on volen viure, a partir d'un imaginari de vida ideal molt lligat a determinades característiques de l'entorn residencial i a certs estils de vida.

Durant la segon meitat del segle XX la industrialització perd pes als països tradicionalment industrials, principalment per l'inici d'un intens procés de deslocalització de les plantes productores a països perifèrics i pel continu augment experimentat pel sector terciari. La globalització econòmica avança i converteix als antics centres urbans industrials en nous complexos de producció basats en la informació i el serveis, ja que és en aquests espais on poden trobar el context idoni per al control de les activitats financeres, logístiques, tecnològiques i culturals a nivell global, així com la concentració de serveis especialitzats i de la mà d'obra necessària (qualificada) per a aquestes empreses (Castells, 1999). Paral·lelament a l'especialització que experimenten el centres urbans es produeix una fragmentació geogràfica del sector secundari, recolzada en la creació de districtes industrials i empresarials especialitzats i l'emergència de nous països on es localitzen les activitats industrials més pesades (Sassen, 1991; citada a Otero, Gómez, 2007). La lògica espacial del capitalisme global trenca, no només la concertació de les activitats econòmiques, sinó també l'aglomeració de la mà d'obra a les grans ciutats. En un context en què les activitats econòmiques es dispersen degut a la irrupció de les telecomunicacions, la construcció de noves infraestructures i l'abaratiment i eficiència dels mitjans de transport, la concentració de la mà d'obra en la ciutat deixa de ser funcional. La nova divisió espacial del treball fa que es creïn nous espai laboral a les perifèries urbanes i àrees rurals, que es pugui dissociar el binomi treball-residència, residint fora de la ciutat, però treballant-hi en ella, gràcies una major accessibilitat dels territoris perifèrics i a la generalització de l'ús de l'automòbil. Per contra, la la possibilitat de deslocalitzar algunes professions o activitats econòmiques a àrees cada cop més allunyades de la ciutat, fa que alguns habitants urbans tinguin major llibertat alhora de decidir la ubicació residencial i puguin fer realitat determinades preferències residencials, com marxar a viure al camp (Massey, 1984; 1990).

És en aquest context, que les zones urbanes perifèriques, i encara més, les zones rurals ofereixen un entorn agradable, ambiental i socialment “favorable”, que contrasta amb alguns problemes associats a les grans aglomeracions urbanes. L'elevada densitat de població existent a les ciutats, l'elevat grau de contaminació atmosfèrica, d'inseguretat ciutadana i de conflictes socials i l'individualisme creixent són algunes de les causes que es detecten com a explicatives de les migracions cap als espais circumdants a les grans urbs. De la mateixa manera, les àrees rurals (o menys urbanes) apareixen com a territoris amb una major disponibilitat d'espais urbanitzables, d'immobles amb preus més assequibles, d'una major oferta d'activitats d'oci pel gaudi del temps lliure i un ambient més amable. La presència d'un entorn percebut com a insatisfactori i limitant davant l'existència d'una altre considerat més favorable i que permet accedir a una major qualitat de vida són factors que intervenen en les decisions individuals i que generen el desplaçament (d'una part) de la població urbana cap a territoris del seu extraradi. Per altra banda, la irrupció dels valors postmaterialistes i els hàbits de consum de la societat postindustrials han jugat un important paper en el canvi de les preferències residencials de la població. L'atractiu pel medi ambient i per les àrees rurals va provocar que alguns segments de la població urbana mostressin una certa predilecció per entorns menys densos i situats en espais menys urbanitzats, on poder gaudir dels beneficis de la vida al camp però degudament connectats a la ciutat central. En un primer moment aquests moviments de població es dirigien a la zona periurbana o d'interfase entre el medi rural i el medi urbà, però més tard, són àrees més allunyades les que s'incorporen a aquestes dinàmiques migratòries.

Vining i Strauss (1977) ja apuntaven que la contraurbanització s'havia d'entendre com un procés de revitalització de les àrees rurals. Tanmateix, per a tal revitalització s'havien de complir una sèrie de circumstàncies necessàries de les quals moltes àrees rurals estaven lluny d'assolir per la seva pròpia dinàmica socioeconòmica. En aquest sentit, el paper de l'administració pública ha estat fonamental, ja que des de finals del segle XX ha anat incloent en les seves polítiques públiques iniciatives encaminades a potenciar el desenvolupament local. Aquestes millores no han estat sols de caire econòmic, sinó que s'han fet nombrosos esforços (més o menys efectius) per equiparar la qualitat de vida de les àrees rurals a la de les àrees urbanes, augmentant la dotació de serveis bàsics com l'educació, l'atenció sanitària o el transport públic i la millora de les infraestructures (Plaza Gutiérrez, 2006). Amb tot, una de les crítiques de l'actuació de l'estat en matèria de desenvolupament rural és que la implementació de polítiques està subjecte a una important selectivitat espacial, potenciant certs sectors en funció d'una sèrie d'interessos públics i/o privats, i que no representa una prioritat en les polítiques governamentals, ja que són accions poc visibles i que no tenen una repercussió destacable en el nombre de vots.

La millora en les infraestructures i l'augment de l'accessibilitat dels territoris rurals ha permès la creixent integració de les àrees rurals, uns espais que antany, en un context industrial, romanien a les perifèries de sistema, els quals només eren “útils” econòmicament en tant que subministradors de la matèria prima i la mà d'obra necessària per fer funcionar

l'engranatge de l'economia industrial. L'expansió dels tentacles urbans arreu del territori ha fet que les relacions entre el centre, la ciutat, i la perifèria, les àrees rurals, es veiessin àmpliament modificades (Kayser, 1972). Com ja s'ha comentat anteriorment, les millores en les infraestructures, sobretot l'ampliació de l'entramat viari i l'augment de la cobertura de les xarxes de telecomunicacions, han generat que un major nombre d'habitants urbans mostressin clares preferències per habitar àrees situades més enllà de l'espai periurbà (Herranz, 2002). Amb la irrupció de les tecnologies de la informació i el coneixement aquestes possibilitats s'han vist clarament ampliadades, derivant en pautes de mobilitat i en formes de poblament que suposen una major integració de territoris cada vegada més allunyats dels centres urbans.

Comentades les causes que han desencadenat aquests moviments de desconcentració urbana cal ocupar-se de la precisió del terme. La conceptualització de la contraurbanització no ha estat una tasca fàcil i àmpliament compartida en el món acadèmic. Sovint s'han tractat com a contraurbanització pautes espacials que no diferien gaire dels processos d'urbanització i suburbanització registrats en època anteriors. Vining i Strauss (1977) consideren que la contraurbanització en sentit estricte hauria d'entendre's a partir d'una sèrie de condicions que certifiuessin que aquesta es produeix per unes determinades preferències residencials relacionades amb els entorns rurals i no pel solapament d'altres pautes de mobilitat pròpies del procés urbanitzador. Aquest exercici permet a aquests dos autors conceptualitzar i acotar el concepte a partir de limitar-ne el seu ús. Per a què un procés de desconcentració urbana sigui considerat contraurbanització, la disminució de població als centres urbans no pot ser el producte de l'expulsió de població "sobrera" (*overspill*), produïda per causes com l'encariment del mercat immobiliari o l'atur urbà, i que els moviments migratoris relacionats no afavorissin el creixement de noves àrees metropolitanes en els centres urbans existents a les destinacions dels fluxos. D'aquesta manera podem distingir processos com la suburbanització o la periurbanització, que es produeixen en àrees rurals properes als centres metropolitanos i que constitueixen una expansió del territori urbà (Fuguitt, 1985), davant de la contraurbanització, la qual s'entén com la revitalització demogràfica i social d'àrees rurals més remotes (Halfacree, 2001; Solana, 2008). Aquests autors destaquen el component rural que haurien de tenir els assentaments a on es dirigeixen aquests fluxos migratoris de desconcentració urbana, sense que tal migració suposés una relocalització o desplaçament de les formes de vida urbanes cap a territoris rurals, sinó que el canvi residencial comportés un canvi en l'estil de vida, en el que es fes visible la incorporació d'elements propis o associats a la ruralitat. Aquestes condicions limiten l'aplicació del concepte a determinats moviments de població com són els casos de *commuting* des d'àrees suburbanes o rurals properes als centres metropolitanos i restringeixen el seu ús al creixement demogràfic produït a àrees rurals remotes com a part del procés de declivi urbà i renaixement rural (Arroyo, 2001).

Autors com Thumerelle (1999) consideren que aquesta tornada al món rural des del món urbà, tot i respondre a aspiracions personals i a preferències residencials vinculades al desig

d'habitar espais menys densament poblats que les metròpolis, respon a processos d'urbanització postindustrials, entenen la revitalització de les àrees rurals com a un fenomen derivat de la dispersió del fet urbà arreu del territori. Es tracta doncs, d'un terme ambigu i que ha estat emprat per descriure les variacions de les tendències migratòries de desconcentració de la població urbana, però que com diu Arroyo (2001) no es tracta d'un procés estrictament contrari a la urbanització, encara que el seu nom així ho indiqui, sinó que apareix en el marc de les noves formes d'implantació urbana. Tanmateix, sembla que darrerament s'ha arribat a un cert consens en les investigacions d'aquest camp, definint contraurbanització com un "*proceso de salida de las ciudades por las poblaciones buscando un marco rural, también alejado, un cambio de hábitat y de modo de vida*" (Barret *et al.*, 2000, citat per Arroyo, 2001).

Halfacree (1994; 1998; 2001) mostra com les característiques de l'entorn rural de Gal·les i Anglaterra apareixen com un factor d'elevada importància en les decisions de població urbana que hi acaba emplaçant la seva residència habitual, preferències que també han estat detectades per altres autors en diferents contextos geogràfics (Bollman, 1992; Crump, 2003; Paniagua, 2005; Rivera, 2009; Solana, 2008). Aquestes preferències i factors d'atracció estan relacionats amb l'imaginari social que la societat urbana postindustrial, o certs segments d'aquesta, tenen sobre allò rural. Les imatges i idealitzacions sobre la vida rural fan que les característiques i els valors associats a aquest territoris apareguin com a factors d'atracció. S'associa la ruralitat, o la condició de rural d'un territori, amb determinades característiques del paisatge, com l'amplitud i la bellesa, amb els valors que se li atorga a la vida senzilla i en comunitat. Aquestes imatges sobre la ruralitat fan que els espais rurals es percebin per certs sectors urbans com a llocs ideals per viure i desenvolupar certes activitats vitals, com fer créixer els fills (Valentine, 1997; Matthews *et al.*, 2001) o retirar-se durant la jubilació.

Altres autors consideren que no és tant el component rural el que intervé com a factor d'atracció en els processos de contraurbanització, sinó més aviat els factors ambientals lligats a un entorn natural d'excepció (Smith, Phillips, 2001; Elbersen, 2001; Corraliza *et al.*, 2002; Kaplan, Austin, 2004; Gude *et al.*, 2006; Tulla *et al.*, 2007; Prados, 2006; 2009; Mas Palacios, 2009). La importància de la natura en aquestes noves pautes residencials han fet aparèixer conceptes com el de *naturbanització*, el qual fa referència als processos d'urbanització en relació a l'existència d'espais naturals protegits. La presència d'aquests espais (o d'un entorn natural de qualitat) es considera un dels motius pel qual alguns habitants urbans es senten atrets a instal·lar-se en àrees rurals; entre altres raons, per la millora en la qualitat de vida que suposa un entorn residencial on poder gaudir del contacte amb la natura. Prados (2006; 2009) exposa que la creació o la preexistència de espais naturals protegits, com a indicador de la qualitat ambiental i paisatgística d'un indret, genera una sèrie d'influències positives sobre les àrees rurals del seu entorn, ja que permet desenvolupar activitats econòmiques basades en el consum de la natura (esports d'aventura, turisme rural, artesanía, etc.). Això, a banda d'atraure nous residents, ajuda a renovar la base econòmica d'aquests territoris a partir de la posada en valor

de recursos locals, ahora que potencia la inversió pública per tal de millorar l'accessibilitat i la dotació de serveis. D'aquesta manera, els espais naturals amb alguna figura de protecció es presenten com un impuls, oportunitat i, a vegades, com un mecanisme per a potenciar el desenvolupament endogen d'una àrea rural, ja que, amb una bona gestió, pot generar un important dinamisme socioeconòmic a la seva zona d'influència. No obstant això, aquest plantejament no ha estat exempt de crítiques, i alguns autors han argumentat que l'atracció que generen les àrees naturals sobre les pautes de mobilitat de la població no pot ser només atribuïble a la presència o no de figures de protecció ambiental com a causa aïllada (Guirado, 2008; Mas Palacios, 2009), sinó que aquests moviments, com a qualsevol flux migratori, estan subjectes a una àmplia multiplicitat de factors, en els que sovint es combinen factors de caire ambiental, d'altres vinculats amb el component rural i condicionants econòmics i socials (Paniagua, 2002c)

Malgrat això, també apareixen altres factors que estan lluny d'aquesta idealització de la ruralitat i de l'encís d'un entorn natural de qualitat, els quals responen més aviat a determinades aspiracions de caire personal poc relacionades amb la idea d'idil·li rural o de contacte amb la natura. Algunes d'aquestes migracions tenen a veure amb la millora laboral i amb l'assoliment de determinades aspiracions professionals. L'emergència de nous mercats laborals a les àrees rurals fa que l'accés a un lloc de treball qualificat es percebi més fàcil a les àrees rurals que a la ciutat degut a l'existència d'una competència menor. Per altra banda, l'oportunitat d'adquirir propietats a preus més assequibles, l'existència d'impostos més baixos, l'assoliment d'un major control sobre la vida personal i l'allunyament dels "problemes" urbans com la immigració, la barreja social, la conflictivitat i la inseguretat ciutadana són altres factors detectats, potser en un segon terme, com a motivacions per fer efectiva la decisió de migrar cap un entorn rural (Boyle, Halfacree, Robinson, 1998; Woods, 2005). En aquest sentit, la selecció d'un nou emplaçament residencial no correspon només a factors associats a l'entorn rural i a les característiques ambientals de la destinació, sinó que en la decisió de migrar intervenen diversos factors que s'associen a altres aspiracions més pragmàtiques i no tan idealistes (Williams, Jobes; 1990; Harper, 1991). La presència d'aquests factors indiquen com la contraurbanització, de vegades, pot no reflectir de manera fidel el desig de reemplaçar un mode de vida urbà per un de rural, sinó només canviar l'entorn residencial i mantenir un estil de vida urbà en un territori rural (Lewis, 1998).

Per totes aquestes característiques esmentades la contraurbanització ha esdevingut un dels conceptes més emprats per a la comprensió dels processos socials actuals que tenen lloc a les àrees rurals (Mitchell, 2004). La contribució d'aquest procés a la revitalització de les àrees rurals després de dècades de tendència decreixent ha despertat l'interès de nombrosos investigadors i investigadores de diverses disciplines, que s'han encarregat d'analitzar les dinàmiques demogràfiques i els fluxos migratoris contemporanis que tenen com a destinació les àrees rurals. Amb tot, ha estat des de la literatura científica anglosaxona que s'ha emfatitzat

l'ús d'aquest terme i l'estudi de les seves variacions regionals i estatals. Com ja hem comentat a l'inici d'aquest apartat, els primeres treballs sobre contraurbanització van aparèixer a la dècada de 1970 als Estats Units (Beale 1976; Berry, 1976; Vining, Strauss, 1977; Fuguitt, 1985), on el procés de desconcentració urbana i la revitalització dels assentaments rurals ha estat un fenomen des de llavors especialment important. Posteriorment, a la dècada de 1980, alguns investigadors començaren a estudiar el fenomen al Regne Unit (Champion, 1981; 1987; Robert, Randolph, 1983), on les migracions urbà-rurals han estat una tendència d'assentament predominant al llarg de les darreres dècada del segle XX. En altres països l'estudi de la contraurbanització va arribar una mica més tard i no fou tan abundant com en els dos casos anteriorment citats. A Europa són especialment rellevants les investigacions de Fielding (1982), Kontuly *et al* (1986), Perry *et al.* (1986), Cawley (1990) i Lewis (2000), per citar-ne alguns exemples. A altres indrets del planeta, com Austràlia i Nova Zelanda destaquen les aportacions d'Hugo (1986; 1994) i Neville (1980), i a Canadà, un país on l'estudi de la contraurbanització també ha estat reeixit, les de Hodge (1983), Anderson i Papageorgiou (1992) i Bruce *et al.* (1999). El volum d'estudis generats al voltant dels processos de contraurbanització han ocasionat un intens debat acadèmic sobre la precisió i acotació del terme i una important fragmentació i confusió terminològica al voltant de les noves formes d'expansió urbana (Clope, 1985; Champion, 1989, Fielding, 1990; Durà, 1995); embull al que altres autors s'han encarregat de posar-hi ordre (Mendizábal, 1991; Camarero, 1993; Mitchell, 2004).

En el context espanyol es poden trobar algunes investigacions finals de la dècada de 1970 i principis de 1980 que versen sobre els processos d'urbanització en els espais rurals i la inversió dels fluxos migratoris, els quals es centren en la difusió del fet urbà i l'emigració de població urbana cap a zones circumdants com a resultat d'aquesta expansió (Valenzuela, 1976, Estebáñez, 1981; Precedo *et al.*, 1985). Solana (2008) apunta que la introducció del concepte contraurbanització i l'aplicació dels plantejaments teòrics sobre les noves dinàmiques migratòries entre les àrees urbanes i rurals no és produït fins a la dècada de 1990, moment en què comencen a sorgir treballs especialment centrats en aquest procés (Camarero, 1991; Ferrás Sexto, 1994; 1998; Durà, 1995). Durant aquesta dècada i principis de la següent sorgeixen una sèrie d'investigacions, que tot i no tractar específicament en el processos de contraurbanització, sí que paren atenció a les noves pautes de poblament, la inversió dels fluxos migratoris i les repercussions que això té sobre la població i els territoris rurals. En aquesta línia es troben les investigacions de Camarero (1993), García Pascual (2000), Gutiérrez González (2002), García Sanz (2003) i Solana Solana (2006), per posar alguns exemples, a partir de les quals es deixa palès com després de un llarg procés de despoblació (algunes de) les àrees rurals espanyoles assisteixen a un procés de recuperació demogràfica i com l'èxode rural deixa de ser la tendència dominant. A Catalunya, la inversió dels fluxos migratoris es produïx de manera més clara que altres regions de l'estat, tendència que es detectada per diversos autors (Solana, 2008). En un primer moment, els fluxos migratoris de desconcentració es dirigeixen cap als espais perifèrics de la Regió Metropolitana de Barcelona (Pujadas *et al.*, 1991; Mendizábal, 1991; 1992; Nel·lo,

1998; 2001; Nel-lo, Durà, 1998; Indovina, 1998), i posteriorment, cap a àrees rurals més allunyades (López Palomeque *et al*, 1996; García Pascual, Larrull, 1998; Carrera, 2002; García Pascual, Mateu, 2003; García Coll, Sánchez Aguilera, 2005).

Això no obstant, el fenomen d'inversió dels fluxos migratoris i revitalització demogràfica de les àrees rurals presenta, tal i com succeeix en altres països del món occidental, importants diferències regionals que s'expliquen pels processos de diferenciació rural. Sembla que no és tan sols el component rural, l'atractiu del paisatge o la proximitat a la natura, el que intervé en que una àrea esdevingui objecte d'un procés de contraurbanització, sinó que entren en joc altres factors que tenen a veure amb les característiques pròpies de cada territori, com per exemple el dinamisme econòmic, el sistema d'assentaments, l'accessibilitat, les oportunitats laborals i la presència d'un mercat immobiliari atractiu pels potencials residents. Així doncs, l'evolució del fenomen està condicionada, no només per la mida del municipi, sinó per la seva localització, estructura econòmica, composició social i integració urbana. Aquest condicionants fan que la contraurbanització no es produeixi de manera igual a tot el territori, sinó que existeixin algunes zones en les que es manifesta amb especial intensitat i d'altres que no mostren cap símptoma del procés. Nogensmenys, Weekley (1988) i Spencer (1997), en aquest sentit, subscriuen que fins i tot en aquells regions on la contraurbanització és un fet constatat, visible pel creixement de la població rural i el dinamisme del mercat immobiliari en aquestes àrees, poden aparèixer puntualment alguns racons on encara es pugui percebre una tendència decreixent (Woods, 2005; Guirado, 2007). En el cas de Catalunya, segons García Coll i Sánchez Aguilera (2005), la inversió dels fluxos migratoris es pot detectar principalment a les àrees litorals i prelitorals, la majoria de les quals es troben properes de centres metropolitans i han desenvolupat una potent indústria turística; a determinats municipis i àrees del Pirineu, les quals han transformat la seva base econòmica i, finalment, a les zones d'influència de ciutats mitjanes, majoritàriament capitals comarcals, que reproduïxen a menor escala fenòmens de metropolització, sense arribar a formar àrees metropolitanes pròpiament dites. L'heterogeneïtat i diversitat en què es manifesta el fenomen sobre el territori dona lloc a una situació força complexa, car en una mateixa regió podem trobar una important dualitat territorial, en la què existeixin zones amb un intens dinamisme demogràfic i d'altres que encara mostrin símptomes de recessió o estancament (Solana, 2008; Guirado, 2008).

A més, sembla que aquests fluxos migratoris no es presenten de la mateixa manera per a tota la població, sinó que es poden distingir diferents patrons en funció de l'edat i la classe social. La qüestió diferencial de l'edat el que té a veure amb els successius esdeveniments i etapes del cicle vital, les quals esbossen moments més mòbils que d'altres al llarg de la vida de les persones (Pascual, Cardelús, 1990; Boyle, Halfacree, Robinson, 1998). Segons alguns estudis, els processos de contraurbanització són especialment intensos en aquells països en què durant les darreres dècades del segle XX es caracteritzaven per una persistent emigració de població jove de les àrees rurals (Gray, Lawrence, 2001; citat a Woods, 2005). Aquest flux de

sortida es produïa per la falta d'expectatives en àrees que en un context industrials romanien marginalitzades pel sistema econòmic, el que provocava una penalització sobre la seva població pel fet de ser un territori rural (Collantes, 2005). Per altra banda, també es tractava d'una emigració per aspiracions personals, car créixer en un territori rural feia que les ciutats es percebessin com quelcom atractiu i com a lloc d'oportunitats que eren del tot inexistents a les àrees rurals. Aquestes oportunitats estan relacionades principalment amb el mercat laboral, ja que els joves rurals desestimen la possibilitat d'ocupar-se en activitats primàries o en indústries tradicional, i prefereixen formar-se i desenvolupar feines que requereixen un major nivell d'instrucció (Jamieson, 2000). Alguns d'aquest joves que en el seu moment van marxar retornen als seus llocs d'origen en etapes més avançades del seu cicle vital, quan assoleixen una edat adulta, ja que troben que els territoris rurals dels quals procedeixen els hi ofereixen noves oportunitats, una societat més dinàmica i unes condicions favorables per formar una llar o per encetar una nova etapa de la vida. Algunes observacions en estudis sobre processos de contraurbanització conclouen que una part –en un primer minoritària, però que amb el temps ha anat incrementant el seu volum– d'aquests moviments migratoris cap a àrees rurals no són en realitat nous habitants, sinó població retornada, la qual decideix tornar al seu lloc d'origen per les possibilitats que aquest ofereix. El retorn d'aquest joves locals esdevé una peça clau en el dinamisme d'aquests territoris (Fitchen, 1991). Tanmateix, a aquest flux de retorn de joves rurals cap als seus llocs d'origen s'ha de sumar l'arribada de determinats perfils de joves urbans que veuen en els territoris rurals elements atractius com el contacte amb la natura, la pràctica d'esports a l'aire lliure, la vida senzilla o la possibilitat de dur un estil de vida alternatiu com a resposta al sistema econòmic imperant (Martínez Illa, 1986; Nogué, 1988; Lluvich, Ortega, 2004), juntament amb oportunitats laborals i la possibilitat d'accedir a una propietat a preus més baixos que a la ciutat. Un altre dels grups d'edat més actius en aquest fluxos migratoris cap a les àrees rurals és el de població més gran. La cerca d'un entorn favorable on viure després de jubilar-se fa que algunes persones d'edat avançada que viuen a la ciutat l'abandonin en les darreres etapes de la seva vida per instal·lar-se a àrees rurals. Gran part d'aquesta migració es concentren als territoris costaners i, específicament, a indrets dissenyats per a tal finalitat, com "resorts" i centres especials per a persones jubilades, on poden gaudir de les bondats del clima i d'un determinat estil de vida; però algun d'ells opten per retornar al poble d'on ells o els seus avantpassats eren oriünds i on encara conserven alguna propietat.

En tot cas, els fluxos migratoris cap a àrees rurals no mostren diferents patrons únicament en funció dels grups d'edat, sinó que també es detecten importants diferències en relació a les classes socials. En alguns estudis s'ha pogut observar com la migració cap a àrees rurals no està únicament "capturada" per les classes mitjanes o benestants, sinó que també es produeix una migració d'estaments socials més baixos a la recerca d'habitatges a preus més assequibles, d'impostos baixos, d'un menor cost de la vida en relació a la ciutat i d'una major capacitat per a la captació d'ajudes públiques (Hugo, Bell, 1998); o simplement com a retorn als llocs d'origen com a resultat de migracions no reeixides a la ciutat (Fitchen, 1991). Malgrat

això, la majoria de fluxos migratoris que relacionem amb la contraurbanització estan protagonitzats, com ja hem apuntat abans, per certes fraccions de la classe mitjana urbana.

A tall de conclusió, podem dir que entenem la contraurbanització com un procés pel qual la població urbana es desconcentra i es dispersa pel territori, oposant-se a les tendències de concentració i aglomeració urbana pròpies de l'època industrial. Amb tot, es fa difícil concebre'l com un procés antagònic a la urbanització, és a dir, com el revers o el contrari a aquest, ja que tot i que aquest té com a protagonistes principals els territoris rurals, la presència d'elements urbans en les formes d'implantació territorial i en els estils de vida de la població implicada pot induir a pensar que es tracta més aviat de noves formes d'urbanització postindustrial, responent a processos expansió de la ciutat arreu del territori, que no pas a un renaixement (espontani) de l'espai rural. Existeixen diferents vies d'anàlisi i models explicatius que mostren les carències que encara actualment presenta el concepte i els debats que resten oberts, però un dels consensos més generalitzats és que la dispersió de la població al territori i, consegüentment, una estadi de menor concentració, esdevé una tendència evident a la major part dels antics països industrials¹⁷. Aquesta dispersió, però, s'atribueix a diferents causes com el ressorgiment i el desenvolupament endogen de les àrees rurals en el context de la globalització, la saturació de les ciutats per la crisi social i ambiental (i ara econòmica) que viuen les grans àrees urbanes i la percepció del medi rural com a via d'escapament per als problemes urbans o com una resposta espacial de les variacions en el mercat de treball i la nova organització dels processos productius. En aquest sentit, la contraurbanització denota que estem assistint a una profunda reorganització de les relacions entre la ciutat i la resta del territori. Les àrees metropolitanes presenten una realitat complexa i canviant en funció del context territorial al que ens referim, però és evident que estan experimentant intensos processos de reestructuració, a través dels quals les ciutats centrals perden pes en relació al conjunt metropolità i atorguen un paper més destacat a altres ciutats mitjanes i a nuclis més allunyats del centre del sistema urbà. Es tendeix, doncs, cap a un model territorial menys concentrat; això no significa un debilitament del fet urbà, sinó que l'extensió de la ciutat en les seves diferents formes i dimensions ha deixat d'estar restringida tan sols als límits metropolitans, abraçant en l'actualitat la totalitat del territori. Tanmateix, aquesta desconcentració no provoca un desmantellament de les jerarquies dominants, les quals continuen vigents i centralitzades en les ciutats centrals. Es dispersen o desconcentren serveis banals o no avançats, organismes i institucions públiques i algunes petites manufactures, però aquells sectors i activitats estratègiques, de destacada repercussió econòmica i control del mercat, continuen ubicades a la ciutat.

17 D'aquestes tendències en queden exclosos els països en vies de desenvolupament, ja que, en aquests, els processos d'urbanització propis d'una fase industrial encara es troben vigents. En aquests països la població urbana continua creixent intensament degut a l'arribada de contingents procedents de les àrees rurals del país.

2.2.4. *Lifestyle migration*: la construcció d'una nova vida

«*At first glance, it is not immediately apparent what British migrants in rural France, Swedish seasonal visitors to the Spanish coasts, Westerners in Varanasi, 'residential tourists' in Spain and Turkey, and 'corporate refugees' in the mid-western United States could possibly have in common. They travel from and to very different places with apparently diverse motivations; they demonstrate distinct mobility patterns, some returning annually while others migrate permanently; finally, they migrate at various points in the life course and in different familiar situations*» (O'Reilly, Benson, 2009a: 1). Així comença el capítol introductori del llibre *Lifestyle migration*, de Benson i O'Reilly (2009a), amb una mostra de la gran heterogeneïtat que presenten aquest tipus de migracions i dels diferents perfils de *lifestyle migrants* que aplega. Malgrat aquesta diversitat hi ha alguns elements que comparteixen tots ells, la cerca d'una vida "millor", més senzilla, de qualitat i que els permeti assolir la felicitat i realitzar-se personalment. Són persones, la majoria d'elles amb una posició privilegiada i un poder adquisitiu mitjà-alt, que "construeixen" espais residencials i de convivència en regions (i a vegades latituds) força distants dels seus llocs d'origen. En aquests espais busquen reorientar les seves trajectòries vitals i centrar els esforços en cerca d'una vida plaent, deixant en un segon pla el desenvolupament d'activitats econòmiques i la promoció social com a causes o factors que en d'altres contextos podien explicar els motius de la migració. Tot i que les aspiracions per millorar llurs condicions materials no es deixen completament de banda, no representen un motiu principal que expliqui la decisió de migrar. En aquestes migracions, els factors laborals i econòmics apareixen supeditat a la valoració que se'n fa d'altres aspectes relacionats amb l'entorn, l'estil de vida, la natura i la cultura, essent els que finalment tenen la capacitat de desencadenar el canvi residencial cap a la destinació triada. Així doncs, les persones que protagonitzen aquestes noves formes de mobilitat no migren amb el desig d'incrementar els seus recursos econòmics o d'ocupar certs espais laborals, sinó més aviat per l'intent de calmar el sentiment d'ansietat, estrès o insatisfacció derivat d'una situació personal en la que les necessitats materials estan més o menys cobertes, i a partir de la qual algunes persones se n'adonen que no els hi complau l'estil de vida que porten (Huete, Mantecón, 2011). Aquest sentiment d'insatisfacció està moltes vegades relacionat amb les circumstàncies econòmiques, socials, culturals i ambientals de cada individu, les quals es perceben com un obstacle per l'assoliment d'un major grau de felicitat o realització, veient en la migració una estratègia per evadir-se i assolir les aspiracions personals.

En els darrers anys, aquest fluxos migratoris han ampliat tant la seva escala com la seva magnitud. Aquestes noves formes de mobilitat espacial estan extremadament relacionades amb l'activitat turística, ja que la major part de les destinacions triades per materialitzar les expectatives anteriorment esmentades apareixen com a llocs amb un cert atractiu turístic. En aquest sentit, un bon nombre de *lifestyle migrants* es traslladen a indrets que prèviament havien visitat com a turistes, amb els quals mantenen un vincle sentimental, com records de vacances o de viatges, i/o material, com pot ser l'adquisició de segones residències per a realitzar estades

temporals, i que amb la migració es converteixen en residències “habituals”¹⁸. És per això que la distribució geogràfica d'aquests moviments migratoris està estretament lligada a la distribució del turisme (O'Reilly, Benson, 2009a). En aquest sentit, són principalment les destinacions turístiques o amb un evident potencial turístic les que apleguen aquest tipus de migracions (O'Reilly, 2000; Benson, 2009; Tremblay, 2011; Balslev, Velázquez, 2011). Els desplaçaments turístiques, dins o fora de les fronteres d'un estat, ha ajudat a construir determinades imatges sobre els llocs en base a experiències personals, les quals posteriorment s'associen a imaginaris socials com l'idil·li rural, desencadenant migracions residencials cap a indrets cada cop més allunyats de les ciutats (Halseth, 2004; Gurran, 2011; Luka, 2011), o amb la vida pausada en algun indret de la costa, on poder gaudir de les bondats del clima (*heliotropic migration*) (Burnley, Murphy, 2004, Breuer, 2005; Gustafson, 2009). Altres *lifestyle migrants*, per contra, prefereixen construir (o consumir) un estil de vida alternatiu i canviant, en el que el plaer de viatjar (Korpela, 2009; Cohen, 2011), la voluntat d'estar perpètuament vinculat a certes aficions (D'Andrea, 2007) i/o l'atracció cultural o espiritual associada a determinats indrets poden aparèixer com l'element principal en el que basar la migració i la construcció de l'estil de vida desitjat.

En definitiva, tal i com ho defineixen Benson i O'Reilly (2009a: 2) «*lifestyle migration is the spatial mobility of relatively affluent individuals of all ages, moving either part-time or full-time to places that are meaningful because, for various reasons, they offer the potential of a better quality of life*». Però la qüestió és: què és el que fa que una destinació concreta esdevingui un “espai d'esperança” per a solucionar aquest sentiment d'insatisfacció i saciar la necessitat de millorar en qualitat de vida? Com diuen aquestes autores, la “vida plaent” (o l'intent d'assolir-la) pot prendre infinitat d'aparences i formes, les quals s'estructuren en funció de les preferències individuals i a partir de representacions i imaginaris socials sobre les “bondats” de certs llocs i de certs estils de vida en front de la superficialitat, l'individualisme, el risc i la frivolitat dels estils de vida (occidentals) contemporanis. Com han demostrat estudis previs, les migracions a les que ens referim aquí apareixen com una fugida, una evasió d'un entorn i d'unes situacions concretes amb l'objectiu de construir una “nova vida”, la qual es forma en base a desitjos, interessos, aspiracions i anhels que estaven latents. En essència, la construcció d'una nova vida respon a dos sentiments contraposats; per una banda, el sentiment de desencís en relació a l'entorn i a la situació personal viscuda anteriorment, per l'altra, el sentiment d'esperança que dona l'oportunitat de trobar en un nou context la solució als problemes previs. El pas d'un sentiment a l'altre es produeix, normalment, a partir d'un trencament radical amb l'estil de vida prèviament viscut i el començar de zero. En aquest context, els espais es converteixen en entitats territorials carregades de significats i valors, el que dóna lloc a la creació de “llocs” únics que són percebuts, sentits, interpretats, representats, narrats i imaginats, als quals se'ls

18 En aquestes noves pautes de mobilitat de la població es fa especialment difícil parlar de residències habituals i residències secundàries, temporals o estacionals, ja que una bona part de les persones a les que ens referim com a *lifestyle migrants* practiquen estils de vida multiresidencials, realitzant estades en múltiples residència al llarg de l'any en funció de les necessitats personals.

hi associa, en base a les experiències passades (viscudes o no), una sèrie d'atributs que el converteixen en un emplaçament idoni per a la materialització del canvi de vida desitjat. Així doncs, la construcció d'imaginari i representacions socials sobre els llocs sorgeixen com els pilars en els que es fonamenta una part de la mobilitat residencial contemporània, ja que és a través d'aquesta construcció de la realitat que determinats espais s'associen amb la idea d'una vida més plaent (Findlay, Rogerson, 1993).

Les principals motivacions que impulsen a aquest tipus de migrants a marxar, a banda de la cerca d'un estil de vida de qualitat, senzill i relaxat, estan relacionades també amb altres factors. El clima o el paisatge apareixen com a factors ambientals destacats i que s'associen amb un estil de vida saludable i relaxat. Per altra banda, els factors econòmics, encara que no apareguin de manera clara en els discursos construïts per justificar les migracions, també sorgeixen com aspectes que els migrants tenen en compte a l'hora de triar la destinació. El cost de la vida en general, les oportunitats de desenvolupar alguna iniciativa empresarial que sustenti econòmicament l'estil de vida desitjat, i sobretot, la possibilitat d'aconseguir una propietat a baix preu són algunes de les condicions que la major part dels migrants tenen en compte a l'hora de triar la destinació i que, si hi són presents, faciliten el fet de traslladar-s'hi de manera permanent¹⁹. Altres factors, però, estan relacionats amb el context social i cultural de la destinació. La vida en comunitat, bé sigui amb la població local o la creació d'espais de convivència propis entre els mateixos migrants, esdevé carregada de significats i valors (sovint només imaginats) vinculats a la solidaritat, la seguretat, el respecte al proïsme i la proximitat de les relacions humanes. Molts d'aquest migrants marxen dels seus llocs d'origen per l'anhel d'entorn més afable per viure, on poder refugiar-se de la inseguretat, la competitivitat ferotge en l'àmbit professional i personal, de l'atur, dels desencís amb la situació política de la seva regió o país i de la complexitat de les societats urbanes; en general, dels avatars de la vida moderna. Tots aquests aspectes socials i culturals es relacionen amb les destinacions i les fan aparèixer com a llocs ideals, no només per a la construcció d'una vida quotidiana més amable i desitjada, sinó també com a lloc ideal on «*you can be yourself*» i ser fidel a les pròpies conviccions (O'Reilly, 2007).

Els factors prèviament comentats són alguns dels que impulsen a realitzar la migració i que es repeteixen en diferents estudis realitzats sobre el tema. Tanmateix, la migració no s'acaba tan sols amb el canvi residencial, sinó que aquest esdevé un acte inicial que dona peu a tot un seguit de processos a través dels quals els migrants intentaran assolir els objectius fixats. Aquest tipus de migracions, degut a la seva naturalesa i als fets que l'han desencadenat, suposa la (re)construcció de la vida quotidiana en base a un projecte concret, en el que es persegueix la bona qualitat de vida, una (re)negociació de l'equilibri entre el temps dedicat a la

19 Gurran (2011) anomena "refugiats econòmics" als migrants que escapen de les ciutats per l'elevat cost de la vida i la dificultat d'aconseguir una propietat a preus més o menys assequibles. Altres, en canvi, els defineix com a nous emprenedors o teletreballadors que mantenen vincles econòmics i professionals amb la ciutat, però que han optat per la vida en un indret allunyat de la ciutat, ja que aquest els hi ofereix certes facilitats o comoditats que són difícils d'aconseguir en un entorn urbà.

feina i el temps dedicat a un mateix i l'alliberament de les restriccions o limitacions presents en la vida que s'abandona. L'adaptació al nou context i la reorganització de la vida quotidiana un cop realitzada la migració apareixen com a factors que intervenen en la decisió de migrar, fins i tot de manera posterior a realitzar el canvi residencial, car apareix com a mecanisme per valorar i validar (o no) la migració realitzada. D'aquesta manera les motivacions i justificacions que prèviament havien estructurat la decisió de migrar són, posteriorment a aquest acte inicial, constantment (re)construïdes, en la mesura que s'empren com a indicadors per a confirmar la permanència i/o l'encert en el canvi de vida; o, per contra, la necessitat d'elaborar nous projectes migratoris i "provar sort" en un altre indret, on teixir una nova vida tingui menys obstacles o sigui més proper a allò desitjat.

Així doncs, l'assentament dels migrants a la destinació passa per l'estructuració de noves quotidianitats, el que comporta una sèrie de transformacions profundes en l'àmbit personal i també comunitari, tant per l'adequació a la societat d'acollida com per la redefinició dels vincles i relacions amb la societat d'origen, i que en conjunt responen a una cadena de decisions i estratègies per fer d'aquest canvi una experiència el més gratificant possible. Les transformacions experimentades en la postmigració són el reflex de com els migrants construeixen la nova vida, el descobriment i adaptació del nou entorn i el context social, els obstacles amb els que es troben i la capacitat per adaptar-se a les vicissituds de l'assentament, com per exemple l'habilitat per saldar possibles diferències culturals o per saber integrar-se i ser ben acollir per la societat receptora. Durant aquest procés, els migrants estableixen noves relacions socials a partir de la participació i implicació en la vida social i cultural, amb la intenció de fer-se un lloc a les estructures socials locals. Tanmateix, aquest procés sovint no és tan fàcil com s'imaginava degut a factors ben diversos com les diferències socials i/o culturals existents entre migrants i la població local. En aquests casos, la construcció de relacions socials no es materialitza de manera tan idíl·lica i en completa integració amb la població local com s'havia imaginat, sinó que proliferen les xarxes socials amb persones de la mateixa condició, és a dir, amb altres nous residents que presentin un perfil sociodemogràfic similar entre ells.

A través d'aquestes pràctiques quotidianes, els migrants residencials²⁰ construeixen espais socials i paisatges culturals diferenciats en relació a la població local, transformant no només la fisonomia del lloc associada a característiques arquitectòniques i paisatgístiques, sinó també alguns la cultura i les tradicions locals. A destinacions objecte d'aquests fluxos migratoris s'observen processos d'apropiació simbòlica del lloc –per exemple, mitjançant l'ús vehicular d'una llengua que no es pròpia del lloc– i d'aculturació. Aquests processos ja havien estat anteriorment detectats en àrees turístiques (Santana, 1997; Lagunas, 2007), i ara es manifesten en altres indrets, com les àrees rurals d'alguns països d'Europa, on es produeix en les darreres

²⁰ Migrants residencials i migracions residencials són les traduccions no literals dels termes anglesos *lifestyle migrants* i *lifestyle migrations* que proposen Huete i Mantecón (2011). Els autors ressalten que aquesta variació no s'ha d'entendre com un canvi de significat del sentit donat a les expressions en llengua original, sinó només com una adaptació.

dècades una arribada significativa de migrants residencials. Mitjançant la translació i l'ús d'elements propis d'altres contextos socioculturals, com poden ser costums, hàbits de consum o pràctiques culturals, que van des dels més materials fins als més simbòlics, es van construir nous paisatges culturals, sovint de manera paral·lela a d'altres ja existents i perpetuats per la població local o per altres col·lectius de nous habitants. Aquests fluxos migratoris provoquen l'emergència de "noves identitats" als territoris on es produeixen, les quals no sempre són fàcils d'encaixar. La coexistència de col·lectius tan marcadament diferenciats en un mateix territori pot donar lloc a processos de fragmentació social i conflictes, principalment entre la població local i els nous habitants (Graber, 1974; Dirksmeier, 2008). El fet de ser una migració, en certa manera, privilegiada i socialment selectiva, protagonitzada per individus amb un nivell de renda mitjà-alt, un cert reconeixement social i un bon nivell de formació, implica un procés de recomposició social de les comunitats locals (Janoschka, 2011).

Paral·lelament als processos de construcció de la nova quotidianitat i de negociació dels espais socials, s'assisteix a una constant revisió de les expectatives que de manera individual cada migrant vinculava a la migració. Les successives etapes de l'assentament es converteixen en un constant procés de valoració de les expectatives prèviament creades, les quals sovint es construïen a imatges, idees i representacions i posteriorment apareixen contrastades per la realitat (Benson, O'Reilly, 2009a). La direcció que pren la "vida desitjada" un cop realitzada la migració no es revela tan ideal com s'imaginava. La concepció que es tenia anteriorment a la realització de la migració sobre la destinació triada i l'estil de vida desitjat, en molts casos, es va desmuntant de manera progressiva a l'avanç de les etapes d'assentament. Els beneficis de la vida en comunitat, la bellesa de l'entorn i els valors associats a una vida més pausada es van desmitificant progressivament i desprenent-se de la seva visió més romàntica i bucòlica, alhora que va sorgint nous significats i imaginaris sobre el lloc que poden diferir substancialment a aquells que en un primer moment impulsaren la migració. Les contradiccions que sorgeixen entre les expectatives prèviament imaginades i la realitat posteriorment viscuda fan repensar l'encert (o l'error) en la decisió de migrar i la necessitat o no de traçar una nova direcció a les seves vides i la concreció de nous projectes migratoris. Quan es produeix aquest encontre entre expectatives i realitat, els migrants es troben davant de les limitacions i el biaix dels seus plantejaments previs. Alguns contratemps (sovint) no previstos com per exemple la dificultat d'integrar-se a la societat local, el control social, el xoc cultural, la duresa del clima o l'escassa vida social del lloc, juntament amb altres aspectes més materials com la dificultat de trobar l'habitatge desitjat (i al preu desitjat) o la falta d'infraestructures i serveis que no els permeten gaudir de certes comoditats que ja tenien en la "vida" anterior, són alguns dels elements amb els que els migrants es van topant al llarg del procés d'assentament i que els hi fa (re)considerar de manera constant la decisió de migrar. En altres casos, l'arribada de nous habitants ha aconseguit modular les característiques de la destinació per tal de crear un espai residencial en harmonia amb les imatges i les representacions socials que prèviament havien justificat la migració (Thrift, 1987; Cloke, Phillips, Thrift, 1998).

Després de la migració, la vida quotidiana dels migrants residencials es converteix en una constant negociació en la que tracten de conciliar les seves experiències amb les seves esperances i somnis d'una vida millor. Segons Benson i O'Reilly (2009a) aquesta ambivalència o provisionalitat de la vida quotidiana experimentada posteriorment a la migració no és només el resultat d'estar capturats entre dues societats, la d'origen i la destí, sinó que també reflecteix la tensió existent entre realitat i imaginació. Mentre que a primer cop d'ull pot semblar que els migrants vulguin abandonar les seves vides passades de manera radical, i a través d'aquest trencament, desfer-se d'aquells elements que els limitaven en l'assoliment de l'autorealització personal, sembla, tal i com apunten alguns estudis al respecte (O'Reilly, 2007; Oliver, 2008; Benson, 2011), que en realitat no es produeix tal desconexió, o almenys no en la mesura que mostren els seus discursos. Molts d'aquests migrants mantenen un estil de vida ambivalent, caracteritzat per la constant connexió amb el lloc d'origen, amb el qual mantenen relacions ben diverses, que van des de la necessitat de mantenir el contacte amb amics i familiars, de retornar assíduament per demostrar l'encert de la seva migració o per no perdre la condició privilegiada que li atorga la seva posició social en origen, fins a la necessitat de sustentar econòmic i socialment l'estil de vida triat. D'aquesta manera, les "vides passades" no queden enrere amb la migració, malgrat les afirmacions i els discursos en contra dels mateixos migrants, sinó que una part de la quotidianitat reconstruïda continua immersa en un context urbà, modern i global, del quals suposadament havien fugit. En aquest sentit, la migració no apareix només com un moviment unidireccional d'un lloc d'origen determinant a una destinació concreta entesa com a punt final del viatge. La recerca d'una vida millor, més senzilla, més feliç segueix sent l'impuls principal en la vida diària de molts migrants residencials, ja que centren els seus esforços en construir un estil de vida que els distingeixi de la resta de la població, en un intent per voler ser diferents, autèntics i (suposadament) fidels a les seves conviccions, i així (re)definir la seva identitat a mida que es van confirmant els seus progressos en l'assoliment d'una millor qualitat de vida (Benson, O'Reilly, 2009a).

Tal i com afirma Bauman (2008), en el món modern líquid, les persones estem "obligades" i compromeses amb la recerca constatant d'una, encara que vagament definida, felicitat, tractant d'anar darrera de la utopia de manera permanent, però aquesta, per definició, sempre està fora del abast dels qui la persegueixen. «*La utopía está en el horizonte. Me acerco dos pasos, ella se aleja dos pasos. Camino diez pasos y el horizonte se desplaza diez pasos más allá. Por mucho que camine, nunca la alcanzaré. Entonces, ¿para qué sirve la utopía? Para eso sirve, para caminar*», aquesta cita de Fernando Birri²¹ és un bon símil del sentiment que experimenten els migrants residencials en una constant cerca d'una vida millor, i que expliquen l'ambivalència i provisionalitat del seu assentament i la percepció que la destinació inicial mai sigui percebuda com una destinació final, sinó com a un pas previ cap a una nova destinació. L'imaginari del

²¹ Fernando Birri, nascut al 1953 a la ciutat de Santa Fe (Argentina), és un cineasta argentí considerat l'impulsor del nou cinema llatinoamericà. La cita de Birri ha estat popularitzada per l'escriptor uruguaià Eduardo Galeano, al qual sovint se li ha atribuït l'autoria.

lloc ideal per viure es va (re)definint de manera constant, barallant sempre diverses opcions per mantenir la migració oberta i abandonar la destinació actual en el moment que els aspectes negatius siguin més presents que els positius o que aparegui un altre lloc que ofereixi unes condicions òptimes que permeti construir una vida millor. La paradoxa de tot plegat rau en que la cerca d'aquesta utopia es basa en la voluntat de construir un estil de vida autèntic, diferenciat i alternatiu, qualitats que es destrueixen o queden reduïdes en el moment en què aquest es materialitza i es reproduïx per part d'altres individus (MacCannell, 1976, Tremblay, O'Reilly, 2004); per exemple, quan una migració per factors ambientals, en la que el paisatge apareix com el principal atractiu, es torna un fenomen massiu i les transformacions arquitectòniques canvien la fisonomia del lloc, aquest deixa de tenir el significat i els valors que els migrants els hi havia assignat de manera prèvia, fent que la destinació perdi la seva autenticitat i deixi de ser un lloc ideal on desenvolupar l'estil de vida desitjat.

Per acabar, les migracions per estil de vida són un fenomen complex i ple de matisos, que en la mesura que responen a preferència individuals, es presenten de manera heterogènia en cada persona. Al mateix temps, aquestes pautes migratòries són el reflex de processos i transformacions socials i culturals d'abast global i que estan estretament relacionades amb les inquietuds, incerteses i angoixes que regnen en la societat actual. No és difícil endevinar les connexions existents entre aquestes migracions i la idea d'idil·li rural. L'atracció del camp és una de les formes que prenen les migracions residencials, a partir de les quals els seus protagonistes cerquen un estil de vida menys accelerat, un entorn més pacífic i tranquil, on gaudir d'espais oberts i del contacte amb la natura (Dam *et al.*, 2002), a partir del qual evadir-se dels "grans mals" de la vida (post)moderna.

DISSENY DE LA RECERCA, METODOLOGIA I ÀREA D'ESTUDI

«Es mediodía y James Baldwin está caminando con un amigo por las calles del sur de la isla de Manhattan. La luz roja los detiene en la esquina. – *Mira* – le dice el amigo. Baldwin mira y no ve nada. – *Mira, mira*. Nada. Allí no hay nada que mirar, nada que ver. Un cochino charco de agua contra el borde de la acera y nada más. Pero el amigo insiste. – *¿Ves? ¿Estás viendo?* Y entonces Baldwin clava la mirada y ve. Ve una mancha de aceite estremeciéndose en el charco. Después, en la mancha de aceite ve el arcoíris. Y más adentro, charco adentro, la calle pasa, y la gente pasa por la calle, los náufragos y los magos, y el mundo entero pasa, asombroso mundo lleno de mundos que en el mundo fulguran; y así, gracias a un amigo, Baldwin ve, por primera vez en su vida ve.»

Eduardo Galeano. *Memorias del fuego. El siglo del viento* (1986).

3.1. DISSENY DE LA RECERCA: PREGUNTES I OBJECTIUS

Després de revisar algunes de les principals aportacions teòriques al voltant de dos dels conceptes clau que estructuraven aquesta recerca, ruralitat i migració, i atès tot el que s'ha exposat al capítol del marc teòric, cal delimitar quin és l'objecte d'estudi central d'aquesta recerca i sobre el qual ens hem realitzat algunes preguntes de recerca prèvies, les quals ens ajudaran a estructurar la investigació i a accedir a la comprensió dels processos de canvi rural.

L'objecte central de la present tesi són els **fluxos migratoris contemporanis que tenen com a origen (principal) les ciutats i com a destinació les àrees rurals**, les quals es presenten com a llocs atractius per a certs sectors de la població urbana dels països del món occidental per instal·lar-hi la seva residència "habitual". Com s'ha comentat anteriorment, els primers símptomes d'aquestes "noves" formes de mobilitat es perceben a la dècada de 1970 a les perifèries de les principals ciutats nord-americanes i europees a través dels processos de contraurbanització (Berry, 1976; Vining, Kontuly, 1978; Champion, 1989). A l'inici, però, la desconcentració urbana afectava quasi exclusivament els territoris circumdants a la ciutats; territoris més allunyats que les formes d'implantació periurbana, però que es mantenien ben connectats amb els centres metropolitans. El resultat d'aquests processos fou una dispersió territorial del fet urbà, més que un renaixement de la ruralitat com apuntaven alguns autors (Kayser, 1990; 1993). Va ser durant aquests anys en què es va engendrar un moviment contestatari de retorn a la terra i a la natura com a alternativa a les debilitats que mostrava el sistema. Aquest moviment, que es manifestà amb importants diferències a banda i banda de l'Atlàntic, rebia la influència del moviment contracultural sorgit a Estats Units a partir de la dècada de 1960 i de les revoltes estudiantils del Maig de 1968. A diferència dels processos de contraurbanització, les persones que protagonitzaven aquests moviments marxaven cap a àrees rurals remotes, on fer possible el seu projecte comunitari (Hervieu, Leger, 1979; Miller, 1999). Actualment, les migracions residencials cap a les àrees rurals, o almenys una part d'elles, tenen una important herència d'aquestes primers moviments migratoris de retorn a la terra i a la natura, si més no en el simbolisme atorgat als territoris rurals i als espais naturals com a lloc on evadir-se dels "mals" urbans i de la modernitat. Tanmateix, aquestes pautes de mobilitat de la població s'inscriuen en un període històric en què una bona part de les àrees rurals dels països occidentals experimenten importants processos de reestructuració econòmica, social i ambiental (Marsden *et al.*, 1993) que motiven l'arribada de nova població i que generen una interessant recuperació demogràfica.

El marc territorial triat per a la realització d'aquesta recerca ens ha fet delimitar aquest objecte d'estudi tan ampli i focalitzar-ne, almenys, el seu abast geogràfic. Tal i com s'ha esmentat en el capítol teòric, l'evolució contemporània de les àrees rurals presenten una significativa diferenciació, fent que els processos de reestructuració rural, entre ells també els de recuperació demogràfica i social, es produeixin de manera selectiva en indrets que presentin unes característiques determinades. L'interès principal, doncs, rau en **conèixer com es**

manifesten i quins impactes tenen (i han tingut) aquestes tendències migratòries a l'Alt Pirineu català, i específicament, al Pallars Sobirà, prenent aquest com a cas d'estudi. Tanmateix, a partir d'aquest plantejament inicial i de caràcter general s'han obert nous interrogants que hem considerat rellevants per a la nostra recerca i que han anat donant lloc a preguntes de recerca específiques. Les presentem a continuació organitzades en cinc blocs temàtics.

La voluntat d'indagar en el passat de les àrees rurals, de manera prèvia a la situació actual, ens ha portat a voler **analitzar l'evolució demogràfica de l'Alt Pirineu i del Pallars Sobirà**, amb l'objectiu de conèixer l'etapa precedent –el procés de despoblament– i el context sociodemogràfic en què es produeixen aquests fluxos migratoris. A més, l'interés d'apropar-nos a aquestes formes de mobilitat a partir de les estadístiques i intentar copsar-ne algunes característiques i l'evolució al llarg de les darreres dècades. En relació a aquest tema els principals interrogants han estat aquests:

- ✓ *Quina ha estat l'evolució demogràfica de l'Alt Pirineu i Aran i del Pallars Sobirà des de l'inici del despoblament fins a l'actualitat?*
- ✓ *En quin moment és pot començar a parlar d'un canvi de tendència en l'evolució demogràfica d'aquests territoris i d'un procés de recuperació demogràfica? Quins són els factors que intervenen?*
- ✓ *Es poden detectar l'origen dels fluxos i definir-ne algunes característiques a partir de les estadístiques de població? Quines són aquestes característiques?*

Tanmateix, l'objectiu principal no era realitzar una anàlisi estadística sobre els fluxos migratoris urbà-rural, sinó conèixer com es produeixen aquestes formes de mobilitat en un context concret, en aquest cas la comarca del Pallars Sobirà. Així doncs, abans d'entrar a l'estudi d'altres aspectes més específics, volíem **conèixer a les particularitats que presenten els fluxos d'arribada de nous habitants al Pallars Sobirà** al llarg de les darreres dècades, intentant copsar les causes estructurals i conjunturals que els han motivat, detectar-ne diferents fluxos i perfils sociodemogràfics.

- ✓ *Quins són els antecedents del moviment neorural a Catalunya? Quin impacte va tenir al Pallars Sobirà?*
- ✓ *Quina ha estat l'evolució d'aquests tipus de fluxos migratoris fins a l'actualitat?*
- ✓ *Es poden detectar diferents moviments migratoris de nous habitants? Quines característiques presenten?*

Per altra banda, i un cop contextualitzades les migracions en el marc territorial en el que desenvoluparíem l'anàlisi, ens interessava especialment **explorar els processos migratoris que experimenten els nous habitants**, des de les raons que els impulsen a abandonar la ciutat per instal·lar-se en un territori rural com el Pallars fins a la relació que pot tenir el moment de la migració amb característiques del cycle vital de les persones. En aquest sentit, ens interessava donar resposta als següents interrogants:

- ✓ *Quins són els factors que intervenen en el procés de decisió a l'hora de migrar a un entorn rural?*
- ✓ *Quina connexió s'estableix entre el moment de la migració, el cycle de vida i la situació personal dels i les migrants?*
- ✓ *Quins elements operen en la tria de la destinació (d'aquella, i no d'una altra)?*

Posteriorment a la materialització de la migració, el moment d'arribada simbolitza el trencament amb la quotidianitat prèvia, viscuda al lloc d'origen, per donar pas a la construcció d'una nova vida a la comarca. La negociació d'aquesta nova quotidianitat es produeix en diferents àmbits i abraça temes tan diversos com l'habitatge, la feina, l'estil de vida i les relacions socials. Ens interessava **copsar com els nous habitants encaraven aquests canvis en la seva vida quotidiana i quina capacitat d'adaptació tenen a les noves condicions que els "imposa" la comarca, i com això condiciona les expectatives de permanència.**

- ✓ *Quines característiques presenten les primeres etapes de l'assentament dels nous habitants?*
- ✓ *Com es produeix l'adaptació al nou context vital i a la construcció de la nova quotidianitat en relació a àmbits considerats bàsics, com per exemple l'habitatge, la feina, les relacions socials i l'estil de vida?*
- ✓ *Quines són les expectatives de permanència a la comarca i quins són els factors que intervenen en aquesta valoració?*

En qualsevol experiència migratòria existeixen un grup (o grups) de persones que arriba i un grup o comunitat local que "rep" aquesta població immigrada. Encara que els fluxos que tractem en aquesta recerca es produeixin, majoritàriament, dins els límits del país d'origen dels seus protagonistes, exigeixen uns processos adaptatius als nous contextos socials si es vol formar part d'ells. D'aquesta trobada es deriven infinitat de processos que són visibles a través de les representacions socials de les relacions que s'estableixen entre les persones nouvingudes i la població local, però també entre els diferents grups de nous habitants i d'altres grups de persones que hi són presents de manera temporal, com turistes, segons residents, pallaresos no residents, etc. És per això que ens interessa **aprofundir en les relacions que s'estableixen**

entre la població local i els nous habitants i les repercussions que ha tingut l'arribada de nova població a la comarca.

- ✓ *Quines relacions s'estableixen entre els nous habitants i la població local?*
- ✓ *Quins són els elements que estructurin aquestes relacions? En quina mesura condicionen la convivència a la comarca i la integració dels nous habitants?*
- ✓ *Quines repercussions té l'arribada de nous habitants a la comarca? Quines dimensions abasta?*

Per tal de donar resposta a tot aquest conjunt de preguntes de recerca exposades anteriorment s'ha decidit emprar dos enfocaments metodològics: per una banda, l'enfocament quantitatiu, i per l'altra, l'enfocament qualitatiu. Tanmateix, el pes d'aquests dos enfocaments no és equiparable, i per tant no podem parlar d'una metodologia mixta o un estudi combinat d'ambdós enfocaments. Com veurem en el següents subapartats d'aquest capítol, l'enfocament qualitatiu representa el marc metodològic principal d'aquesta recerca i el que ens ha permès, a partir de la realització d'entrevistes i de l'observació, arribar a la gran majoria de resultats i interpretacions que s'exposen al llarg del treball. Nogensmenys, l'enfocament quantitatiu ens ha estat útil per abordar el primer paquet de preguntes de recerca específiques referents a l'estudi de l'evolució demogràfica de l'àrea d'estudi i dels components del creixement de la població, el qual l'hem fet a partir de fonts estadístiques. A continuació s'aprofundeix en aquestes qüestions, a través de l'explicació dels enfocaments i els mètodes emprats, però abans d'acabar el present apartat enumerarem breument els objectius que es pretenien assolir amb aquesta investigació i que tenien la voluntat de contestar les preguntes prèviament formulades:

- a) **Revisar la literatura científica** existent, tant la catalana, espanyola com l'estrangera, que unissin els dos grans conceptes claus que estructurin aquest treball, ruralitat i migració, amb la intenció d'elaborar un marc teòric sòlid que ens aportés el coneixement necessari per afrontar l'estudi del fenomen a l'àrea d'estudi triada i la interpretació de la informació derivada de les entrevistes i l'observació.
- b) **Analitzar l'evolució demogràfica de l'Alt Pirineu i Aran i el Pallars Sobirà** a diferents escales territorials amb la finalitat d'aprofundir en l'estudi del procés de despoblament, com a etapa precedent a la recuperació demogràfica, i veure en quina mesura i en quin moment aquesta es produeix en els territoris triats. A més, analitzar, amb les fonts estadístiques pertinents, la naturalesa d'aquests fluxos i realitzar-ne una caracterització bàsica en el cas del Pallars Sobirà.
- c) **Conèixer el fenomen des del context personal dels migrants.** En aquest sentit, l'interès resideix en l'apropament als subjectes d'estudi, en aquest cas els nous habitants (i com a partícips del fenomen, també de retruc la població local), i als

escenaris on aquests desenvolupen la seva vida quotidiana. Realitzar un extens treball de camp que consistís en una sèrie d'entrevistes realitzades a persones vinculades a diferents grups i col·lectius de la comarca i en una sèrie d'observacions no-sistemàtiques que ens aportarien informació vàlida per a la comprensió del fenomen.

- d) Ja a partir de la informació extreta de les entrevistes i les observacions realitzades, **apropar-nos de manera qualitativa a l'evolució dels fluxos migratoris urbà-rural al Pallars Sobirà**, bo i relacionant-los amb esdevenint històrics, socials, polítics i econòmics que poden haver influenciat en la seva generació, condicionat les seves característiques i fer sorgir perfils de nous habitants clarament diferenciats.
- e) **Aprofundir en el coneixement multidimensional del procés de decisió de la migració i la tria de la destinació** que fan els nous habitants del Pallars Sobirà, fent especial incidència en la construcció d'imaginari i representacions socials al voltant de la ruralitat i en les relacions prèvies que els i les migrants tenien amb el territori seleccionat. Per altra banda, pretenem veure quin apareix com el principal lloc d'origen i quines són les connexions que s'estableixen entre el moment de migració, la situació personal dels migrants i el cicle vital.
- f) **Indagar sobre les dificultats/facilitats que es troben els nous habitants en arribar a la comarca i els mecanismes de (re)negociació de la seva (nova) vida quotidiana i d'adaptació al nou context social.** En definitiva, endinsar-se en el coneixement de les vicissituds de l'assentament dels nous habitants, veure quins són els factors que les condicionen i si aquestes determinen les expectatives de permanència dels nous habitants.
- g) **Comprendre les relacions que s'estableixen entre nous habitants i la població local**, i entre els mateixos nous habitants, a través de conceptes com identitat, alteritat, ciutadania i pertinença al lloc i a la comunitat. L'estudi i aplicació d'aquests conceptes a la realitat social del Pallars Sobirà ens ha permès conèixer els processos de canvi social que s'està produint a la comarca arrel de l'arribada de diferents grups i/o remeses de nous habitants i de les transformacions en l'estructura social de la població local, la convivència entre diferents grups socials i la "integració" dels nousvinguts.
- h) Com a darrer objectiu, i referent a l'etapa divulgativa de la recerca, es pretenia elaborar l'informe que teniu a les mans, en el qual s'exposi el marc teòric de referència, la metodologia emprada, els resultats del procés d'investigació i els principals elements per a la discussió; treball que ens conduís a la construcció a un

conjunt de consideracions finals que pretenen **aportar llum a la comprensió de les pautes migratòries urbà-rural en una realitat geogràfica molt concreta**, com és el Pallars Sobirà, com a reflex local del canvis que s'estan produint a les àrees rurals a nivell global.

3.2. L'ENFOCAMENT QUALITATIU: ENTREVISTES, TREBALL DE CAMP I ANÀLISI DE CONTINGUT

La recerca en Ciències Socials s'ha dotat de dues grans perspectives metodològiques: la metodologia quantitativa i la qualitativa. Històricament, aquestes dos plantejaments s'han presentat com a dicotòmics, esdevenint sovint com a excloents l'un de l'altre, i relacionats amb posicionaments filosòfics i científics contraposats. La metodologia qualitativa ha estat una opció metodològica en certa manera marginalitzada (almenys) fins a la segona meitat del segle XX davant l'hegemonia dels corrents de pensament neopositivista²², considerant-la com un conjunt de tècniques que havien d'ocupar una posició secundària en el mètode científic i que només s'havien d'emprar com a complement, però mai com a cos metodològic central de la recerca (Ruiz Olabuénaga, 1996; Sarabia, Zarco, 1997). Malgrat això, i després de grans discussions entre defensors i detractors d'ambdues metodologies, les darreres dècades del segle XX donen peu a un creixent consens entre aquests dos enfocaments, adoptant-los com a mètodes complementaris per copsar, analitzar, interpretar i comprendre la complexitat de la realitat social. Estruch (1992) es refereix a la dicotomia entre qualitatiu i quantitatiu com un *fals problema*. Segons aquest autor, el "veritable" problema metodològic no és tan l'enfocament triat, sinó l'encert (o l'error) de l'investigador a l'hora d'emprar-los en funció dels objectius de la seva investigació i de la naturalesa de l'objecte d'estudi (Estruch, 1992). El correcte plantejament davant d'aquesta "falsa" dicotomia és saber en quins casos s'ha d'emprar un o l'altre enfocament (o tots dos) i quins són els diferents objectius que podrem assolir amb cada una d'aquestes opcions. En aquest sentit, els arguments que s'han emprat per posar en qüestió la validesa d'una i altra opció amaguen plantejaments metodològics de fons que no són inherents a cap dels dos enfocaments, sent aquests els que haurien de centrar el debat i no les virtuts i/o els defectes de l'un sobre l'altre. Silverman (1993) apunta quelcom similar i diu que l'enfocament qualitatiu no ha de considerar-se en si mateix vertader o fals, bo o dolent, sinó que aquest serà (o no) més o menys útil en funció de la integració que es faci amb la teoria, amb el disseny metodològic, les preguntes de recerca i l'objecte d'estudi. Per altra banda, Kirk i Miller (1985) ja apuntaven que les diferències entre aquests dos mètodes científics són menors

²² No és fins a la dècada de 1950 que comença a formalitzar l'ús de les tècniques qualitatives i a aportar noves reflexions teòriques sobre aquesta corrent de pensament filosòfic i científic. En aquest context apareixen els primers estudis qualitatius considerats "rigorosos" i acceptats per una part de la comunitat científica. Fins al moment, la supremacia del neopositivisme, com a visió del món construïda a partir de l'empirisme iniciada a principis del segle XX pel Cercle de Viena, relegava als investigadors socials que empraven mètodes qualitatius a una posició perifèrica en el sí de la comunitat acadèmica. Denzin i Lincoln (1994) anomenen aquesta etapa com *l'època de l'etnògraf solitari*, apel·lant al desprestigi que tenien els investigadors "qualitatius" dins algunes disciplines de les Ciències Socials, i que actualment es consideren els pioners de les tècniques qualitatives (Valles, 1999).

de les que uns i altres s'han encarregat de pregonar i que el seu ús conjunt i/o complementari en una recerca pot ajudar a l'investigador a obtenir millors resultats (citat a Valles, 1999). Per la seva banda, Ruiz Olabuénaga i Ispizua (1989) apunten que la realitat social no es constitueix a partir de fets objectius subjectes a lleis, regles i patrons observables, mesurables i predictibles empíricament, i per tant no es possible (o és extremadament difícil fer-ho) copsar, entendre, explicar o interpretar els fenòmens socials únicament a partir de mètodes quantitius, entenent la metodologia qualitativa com quelcom inherent a la investigació social.

L'oposició entre qualitatiu i quantitatiu és un debat que actualment resta obert, i que encara no ha estat superat en el sí de moltes disciplines, sobretot en aquelles que fins fa relativament poc era un enfocament emprat de manera minoritària (Conde, 2002; Jiménez-Domínguez, 1999). Amb tot, sembla que la contraposició entre ambdós enfocaments tendeix a dissipar-se progressivament i, paral·lelament, s'assisteix a una expansió de la metodologia qualitativa a les disciplines científiques en les que el component social esdevé important. Actualment, les tècniques qualitatives han assolit un desenvolupament excepcional, aglutinant un creixent nombre de perspectives metodològiques, estratègies i tècniques d'anàlisi (Sarabia, Zarco, 1997). La difusió de la metodologia qualitativa es produeix al voltant de la dècada de 1960, com a resposta d'alguns investigadors als plantejaments neopositivistes que s'empraven als estudis socials. L'aparició de perspectives epistemològiques com el constructivisme²³ i la teoria crítica²⁴ van qüestionar la suposada existència d'una mètode científic únic per a conèixer i comprendre la realitat, a partir del qual es podien construir models i realitzar generalitzacions (Valles, 1999). El sorgiment d'aquests corrents de pensament van oferir un context ideal per a la difusió d'altres metodologies no hegemòniques, com els mètodes qualitius, que dotaven a la recerca social de tècniques i mètodes per entendre la realitat, no des de l'experiència empírica, sinó des l'observació, la percepció i la interpretació dels pensaments, les accions, els discursos, els imaginaris i les representacions socials que en feien les persones i els grups socials. En contraposició als plantejament funcionalistes i neopositivistes, el constructivisme i la teoria crítica aporten una nova manera d'apropar-se a la

²³ L'eix fonamental del constructivisme gira al voltant de com els éssers humans percebem la realitat i quins són els mecanismes que tenim per interpretar-la, difondre-la i representar-la. Segons el constructivisme, la realitat és una construcció social i nega l'existència d'una realitat ontològica, ja que les nostres limitacions biològiques, psicològiques i socials no ens permeten concebre el món "tal qual és" realment. La manca d'informació degut a aquestes limitacions inherents a la condició humana fa que construïm el món des de les nostres possibilitats, i per tant acceptant que és una visió esbiaixada, però no per això menys interessant i vàlida per explicar el món que ens envolta, sobretot l'entorn social (Watzlawick, 1990).

²⁴ S'anomena Teoria Crítica a les teories del conjunt de pensadors associats a l'Escola de Frankfurt com Adorno, Horkheimer, Marcuse, Habermas, Negt o Schweppenhäuser. La teoria crítica sorgeix com a crítica als pilars bàsics del funcionalisme i l'ús dels plantejaments (neo)positivistes a les Ciències Socials. Consideren que és impossible tractar la societat com un objecte observable des d'una posició neutral i objectiva, sinó que l'investigador/a esdevé un subjecte social que està immers en la realitat que estudia, sent un subjecte social més. Segons la teoria crítica, les pretensions d'objectivitat del positivisme i de quantificació i generalització del neopositivisme impliquen una relació autoritària entre objecte/subjecte estudiat i qui l'estudia (Corbetta, 2010). Aquest distanciament entre societat i investigador, heretat de les corrents (neo)positivistes, ha restat importància al potencial comunicatiu i explicatiu a la vida i a les experiències quotidiana de les persones, car es consideraven fets anecdòtics i poc vàlids per a la generalització científica. És per això que l'estudi de la quotidianitat i de la diferència esdevenen un dels temes reivindicats per aquestes teòrics i que actualment tenen un lloc destacat als estudis socials.

realitat social; en definitiva, una nova manera de mirar i intentar entendre el món que ens envolta, acceptant que l'ésser humà té limitacions per a la seva comprensió, de les quals s'ha de ser conscient i actuar (científicament) amb conseqüència. Segons Flick (2004), aquests nous enfocaments científics derroquen les grans teories positivistes per narracions que pretenen explicar la realitat com a construcció social; o dit d'una altra manera, el que apareixien com a grans teories durant el neopositivisme són revisitades i explicades com a narracions que encaixen en situacions i problemes específics de la societat, delimitats temporal i espacialment, i abordats des d'una òptica personal, subjectiva i amb una important càrrega simbòlica i ideològica²⁵. En aquest sentit, els mètodes qualitatius apareixen com una opció interessant pels investigadors socials, ja que aporten una nova mirada i permeten aproximar-se a la realitat social contemporània d'una manera més humana, sense relacions desiguals entre investigat i investigador i acceptant la impossibilitat d'assolir un estudi objectiu i completament neutral (Stake, 2010: 28).

La difusió de l'ús de tècniques qualitatives en Geografia²⁶ la trobem en el naixement de les "noves geografies", sobretot de la geografia humanística, la qual va sorgir a la dècada de 1960 com a resposta antipositivista a la geografia teorètica-quantitativa (Capel, 1981). Els treballs de Schaeffer (1953) i Bunge (1962), obres cabdals d'aquesta "nova geografia" neopositivista, apareixen com a conseqüència de la revolució quantitativa i entenen la Geografia com una ciència que s'havia de preocupar per la formulació de lleis generals que expliquessin la distribució de certes característiques, elements i processos sobre l'espai (Albet, Benejam, 2000). Anys més tard, els principis historicistes de l'Escola de Frankfurt i les crisis internacionals a les que s'afrontava el model occidental (Guerra Freda, Guerra del Vietnam, independència d'antigues colònies, revolucions llatinoamericanes, etc.) van forjar les bases per al sorgiment de les "noves geografies" (geografia radical, geografia crítica i geografia humanística), les quals apareixen com una resposta crítica a les creixents desigualtats a nivell mundial, els problemes de les persones en la seva vida quotidiana, la degradació ambiental i dels entorns urbans, la precarietat laboral i la injustícia social, reptes que els investigadors socials havien d'assumir com a propis (Albet, Benejam, 2000). Aquestes "noves geografies" es posicionen en contra dels plantejaments de la geografia teorètica-quantitativa i abordaven l'estudi dels problemes socials i ambientals amb mètodes i tècniques no (únicament) quantitatives, les quals els hi permeten donar resposta a aquestes preocupacions i defugir de l'abstracció i la cerca de lleis científiques

²⁵ Segons Denzin i Lincoln (1994), la irrupció del postmodernisme suposa, a part de l'expansió de les tècniques qualitatives, un trencament amb la perspectiva positivista, neutra i objectiva. S'assisteix a un creixent interès per l'estudi de les minories, de l'altre, dels subalterns, i es revisen conceptes com el de raça, classe, gènere o etnicitat, trencant la relació entre ciència i neutralitat enquistada en els plantejaments neopositivistes.

²⁶ Els antecedents, però, els trobem abans. A inicis de segle XX, l'Escola Regional francesa ja emprava tècniques per l'estudi del paisatge i dels gèneres de vida que actualment podríem considerar com a mètodes qualitatius. Altres tècniques, com l'observació directa, la realització d'enquestes i entrevistes i l'ús de recursos literaris o fotogràfics per a l'estudi del territori, van ser àmpliament utilitzats a la geografia francesa, i posteriorment van ser exportats a la geografia catalana i espanyola (Solana, 2007). No obstant, Taylor i Bodgan (1992) sostenen que les bases de les tècniques d'investigació qualitatives les podem trobar en viatgers, historiadors i escriptors que des de l'antiguitat s'han encarregat d'elaborar a partir de l'observació i la recollida detallada de dades en el camp extenses monografies i descripcions sobre territoris, persones i fenòmens arreu del món.

que havien caracteritzat a la ciència geogràfica en períodes precedents. És durant aquesta etapa en què la geografia estableix vincles més forts amb altres ciències socials, com al sociologia o l'antropologia, en les quals l'enfocament i l'ús de tècniques qualitatives estava més estès. Actualment, i després d'aquest ressorgiment de les tècniques i mètodes no quantitatius amb les "noves geografies", es pot dir que l'enfocament qualitatiu està àmpliament present i acceptat a la geografia, sobretot a la geografia humana (Hay, 2005; DeLyser *et al.*, 2010). Les qüestions de recerca que es plantegen els i les actuals geògrafs requereixen una gran multiplicitat d'aproximacions conceptuals i de tècniques de recerca (Winchester, 2005). En aquest sentit, l'opció qualitativa ofereix un marc metodològic interessant per dilucidar les relacions i inferències entre la societat i el territori, alhora que constitueix una metodologia compromesa amb concepció no neutral i subjectiva de la ciència, i amb un compromís social de canvi de la realitat com un dels objectius bàsics de la investigació social (Baylina, 1997). Actualment no trobem estrany que els investigadors i investigadores en Geografia Humana emprin tècniques com les entrevistes, els relats de vida, les biografies (o autobiografies), els mapes mentals, les fotografies o materials literaris, l'observació participant o l'etnografia per estudiar els processos socials, el canvi cultural, les problemàtiques ambientals i les transformacions territorials, en un esforç per donar una creixent importància a la microinterpretació i l'anàlisi a escala local, amb l'ambició d'elaborar respostes per a grans interrogants.

En definitiva, la metodologia qualitativa es pot considerar un enfocament que es basa en la investigació i obtenció de dades directes, en la majoria de casos a partir d'un extens i exhaustiu treball de camp, per tal de procedir a la seva posterior interpretació. La naturalesa de les dades pot ser ben diversa, però la metodologia qualitativa s'interessa especialment pels discursos i per les narracions, parlades o escrites, de les persones i dels grups socials i per la seva conducta i comportament observables. En aquest sentit, Taylor i Bodgan (1992) consideren que la metodologia qualitativa i els conjunt de tècniques de les quals disposa aquest enfocament són una manera d'encarar un projecte d'investigació, una forma de voler entendre la realitat des d'una perspectiva humanista, en la que les persones deixen de ser números o variables i passen a ser subjectes únics que s'intenten conèixer i comprendre, i amb les quals procurarem empatitzar i identificar-nos per tal de copsar la seva realitat i intentar explicar-la el més fidelment possible (Valles, Cea, 2010). Baylina (1997), compilant aportacions d'altres autors, defineix sintèticament algunes de les característiques que identifiquen la metodologia qualitativa. Es tracta, en primer lloc, d'una teoria analítica inductiva, en la qual la persona que investiga arriba a la comprensió dels fets a partir de les pautes i el significat de les dades, i no a partir de la recollida de dades per tal d'aplicar models, validar hipòtesis o avaluar teories preconcebudes (mètode deductiu). No es busca la "veritat" absoluta ni grans teories explicatives generalitzables a altres contextos, sinó que es persegueix l'autenticitat en el coneixement a través de les experiències de les persones, a partir de la qual s'arriba al coneixement de la seva vida quotidiana i dels fenòmens socials que la condicionen. Per altra banda, l'investigador concep l'escenari i les persones que ha decidit estudiar des d'una

perspectiva holística, entenent als subjectes dins un marc de referència temporal i espacial que expliquen i condicionen la seva existència social.

A diferència de la metodologia quantitativa, que es preocupa més per la confiabilitat —o la probabilitat que un fenomen es produeixi d'una determinada manera i en unes condicions concretes— i la reproductibilitat —com aquest fenomen pot ser modelitzat i generalitzable a altres contextos— de la recerca, l'enfocament qualitatiu posa l'èmfasi en la validesa i exhaustivitat, la qual es porta a terme a partir d'alguns criteris de rigor intrínsecs a aquesta opció metodològica, com són el principi de saturació, moment en què les noves dades ja no aporten informació novedosa per a l'investigador; l'acceptació interna i confirmació externa, quan la investigació és acceptada per un mateix (com a investigador) i per la resta de participants i subjectes d'investigació, o la coherència, presentant un treball en el que sigui possible comprendre la globalitat del fenomen estudiat (Mucchielli, 1991; Valles, 1999). Si bé aquest mecanisme d'avaluació de la investigació han dotat a la metodologia qualitativa de procediments altament rigorosos, no es tracta d'una teoria analítica estandaritzada amb pautes d'ús comú. Tal i com apunta Taylor i Bogdan (1987), la metodologia qualitativa és més un *art* que un disseny metodològic amb regles estrictes i inamovibles. En aquest context és l'investigador social el que ha de ser capaç d'elaborar un mètode escaient per als seus propòsits de recerca. Tot seguit s'exposa un esquema que sintetitza la metodologia emprada en aquesta recerca (figura 3.1), en el qual només s'inclou l'enfocament qualitatiu, ja que representa, com hem dit abans, la part més important de l'estudi, essent la vessant quantitativa un complement, però no per això menys important, de la primera.

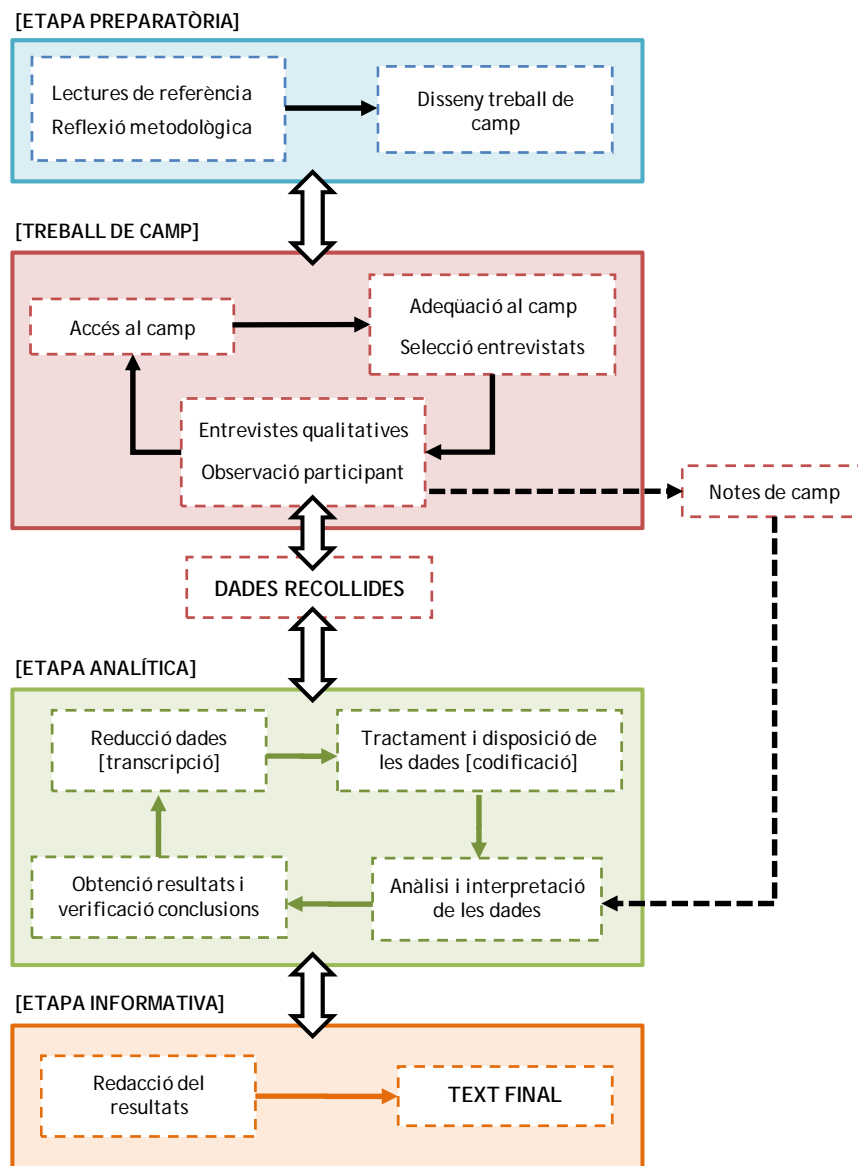
3.2.1. Disseny de les entrevistes

Les entrevistes són una de les tècniques qualitatives emprades d'una manera més àmplia. Juntament amb altres mètodes qualitius com els relats de vida, els grups de discussió, les entrevistes en grup o el mètode Delphi es classifiquen dins el grup de tècniques de conversació o narració, en les que allò que diuen els subjectes d'estudi i com ho diuen constitueix la font principal d'obtenció de les dades. En aquesta recerca les entrevistes qualitatives representen el mètode amb més importància, ja que ha estat el centre de la recollida de dades. Tanmateix, aquestes s'han d'entendre com una part del disseny metodològic més ampli, en el qual s'han emprat, com hem esmentat abans, altres tècniques qualitatives (com l'observació participant) i ens hem servit també de dades quantitatives. Dit això, i sense voler entrar en profunditat en una retrospectiva teòrica al voltant del sorgiment de les entrevistes qualitatives²⁷, cal destacar que d'entrevistes n'hi ha de varis tipus, les quals s'empren amb objectius i finalitats diferents i el seu ús varia en funció de la naturalesa de l'objecte d'estudi i del disseny metodològic que faci cada investigador o investigadora. En aquest sentit, l'aportació de Robert Atkinson (1988:32)

²⁷ Per a més informació sobre els antecedents de les entrevistes qualitatives i els fonaments teòrics vegeu Valles (2002: 11-28).

és especialment interessant i mostra de manera clara i didàctica què és el que entenem per una entrevista: «Una entrevista es como una conversación, pero no es una conversación. Una entrevista debería ser informal y deshilvanada, como una conversación, pero en una entrevista, la otra persona es la que habla. Tú eres la que escucha. Tu conocimiento y tu voz deberían permanecer en segundo plano, primordialmente para proporcionar apoyo y ánimo. Una entrevista debería tener un empuje claro, tal como lo tiene un ritual que separa el tiempo ritual del tiempo regular. Una entrevista te permite también hacer preguntas con más detalle que en una conversación normal. Una entrevista tiene un modo propio que permite, por un lado, mucha más profundidad y por otro, una explicación de lo obvio» (citat per Valles, 2002: 40).

Figura 3.1. Esquema metodològic de la recerca

Font: elaboració pròpia

No és fàcil elaborar una proposta consensuada de les diferents tipologies d'entrevistes que existeixen, ja que se n'han fet nombroses classificacions amb diferents criteris i aproximacions²⁸. Tanmateix, hi ha tres criteris que presenta especial interès: el nombre de participants, el grau d'estructuració de l'entrevista i el grau de directivitat. En primer lloc, segons el nombre d'entrevistats podem distingir entre entrevistes individuals, realitzades únicament amb la presència de l'entrevistat i l'entrevistador, o les entrevistes en grup, les quals per la seva naturalesa presenten algunes particularitats i complicacions afegides. En funció del grau d'estructuració, trobem les entrevistes estructurades o estandarditzades, aquelles que es realitzen en base a un formulari ben delimitat que convida a l'entrevista a emetre respostes tancades o concretes, i les entrevistes semiestructurades, que a vegades també reben el nom d'*entrevistes en profunditat*²⁹, i que no es caracteritzen per ser un mètode amb un major grau de llibertat, tant per la persona que fa l'entrevista com per la persona que és entrevistada. En aquest darrer tipus d'entrevista, la persona entrevistada no s'ha de cenyir estretament a un qüestionari prèviament establert, sinó que es disposa d'una sèrie de conceptes i temes, dels quals es pot variar-ne l'ordre, introduir-hi noves propostes i indagar en camps que fins aleshores no havien despertat el seu interès. Per altra banda, la persona entrevistada, pot respondre obertament, de manera difusa i no concreta, sempre dins d'un mínim lògic de direccionalitat per no fer de l'entrevista un document no vàlid per a la recerca, a tot tipus de qüestions o propostes temàtiques, sense que això sigui percebut per l'investigador com una desviació de l'objecte d'estudi, sinó més aviat com una oportunitat per buscar l'aparició de temes i aspectes amagats o que li havien passat per alt en sessions prèvies, i que poden beneficiar la comprensió d'allò que s'està investigant. Per últim, el darrer criteri per classificar les entrevistes és el grau de directivitat. En realitat el grau de directivitat i d'estructuració són aspectes de les entrevistes que estan entrellaçats i que sovint es confonen. Ara bé, mentre el grau d'estructuració posa l'èmfasi en l'existència o no de preguntes preestablertes i de la rigidesa de les mateixes, el grau de directivitat para atenció sobretot en la conducta i actitud de l'entrevistador davant l'entrevista i en relació a la persona entrevistada. Així doncs, segons el grau de directivitat podem diferenciar entre entrevistes dirigides, és a dir, en aquelles en què l'entrevistat decideix quins són els aspectes que seran tractats, considerant uns més importants que d'altres i conduint la conversa cap als camps o àrees temàtiques que considera més rellevants; i les entrevistes no dirigides o obertes, en les que la persona que entrevista ocupa (de manera conscient) una posició secundària en l'entrevista, traslladant el focus d'atenció cap a la persona entrevistada i creant un clima propici i còmode per a què s'expressin les experiències i opinions amb total llibertat. En aquest sentit, Ortí (1996: 213) apunta que les tècniques qualitatives, en aquest cas les entrevistes, han de vetllar «precisament [per] la

28 Per una informació més completa sobre els diferents tipus d'entrevistes i la seva classificació vegeu Valles (1999: 177-232; 2002: 15-36) i Dunn (2005: 79-105).

29 Cal dir que no existeix un consens gaire generalitzat sobre els diferents tipus d'entrevistes qualitatives i les diferències existents entre elles, el que provoca que hi hagi una confusió conceptual important i que sovint s'emprin de manera ambigua. Hi ha investigadors que consideren les entrevistes en profunditat com a sinònim d'entrevistes semiestructurades, però hi ha d'altres que opten les defineixen per la durada de l'entrevista i la seva continuïtat en el temps a través la realització de diferents sessions amb la mateixa persona.

manifestació lliure dels subjectes, dels seus interessos informatius, les seves creences i els seus desitjos» (citada a Díaz Cortés, 2009: 72). Així doncs, a les entrevistes no dirigides l'entrevistador convida al seu interlocutor a parlar sobre un tema proposat sense posar límits a les respostes ni realitzar cap tipus de judici, interpretació o aclariment, deixant que la persona entrevistada s'expressi d'una manera flexible, dinàmica i sincera. Aquests tipus d'entrevista requereixen una important tasca d'apropament i empatització amb els subjectes, intentant profunditzar en el món interior dels entrevistats, guanyant-se la seva confiança i fomentant la seva motivació.

Després de realitzar aquest breu repàs sobre els diferents tipus d'entrevistes qualitatives que existeixen i les característiques que les defineixen passarem a explicar quin tipus d'entrevistes s'han realitzat en aquesta recerca i com s'ha dissenyat el procés que ens ha portat a l'obtenció de les dades. Atès el que s'ha explicat anteriorment i en base als criteris de classificació de les entrevistes qualitatives, podem considerar que les entrevistes realitzades en el marc d'aquesta recerca han estat *entrevistes en profunditat, individuals, semiestructurades i no dirigides*. *Individuals* perquè s'han realitzat majoritàriament en relació directa entre entrevistat i entrevistador. Si bé algunes de les entrevistes que s'han realitzat, per diverses causes, han estat de dues persones, no podem dir que aquestes es tractin d'entrevistes en grup o grup de discussió, car la naturalesa d'aquesta tècnica és substancialment diferent³⁰. No obstant això, considerem que pel fet de realitzar entrevistes a més d'una persona la pèrdua de sinceritat o confiança ha estat mínim, ja que a les entrevistes realitzades amb més d'un entrevistat existia una important relació afectiva (amistat, parella, família) entre els diferents interlocutors que reduïa considerablement aquest perill.

En segon lloc, diem que són *en profunditat* perquè les entrevistes complien una clara funció d'immersió total en la comprensió de l'objecte d'estudi i en el coneixement minuciós i detallat d'aspectes de la vida quotidiana i de la història personal de cada un dels entrevistats per mitjà de l'expressió dels seus pensaments, opinions i sentiments i la narració de les seves experiències. A partir de sessions més o menys llargues, i que sovint han traspuat a la vida personal de qui subscriu aquestes línies, s'ha intentat comprendre més que explicar la realitat social dels nous habitants del Pallars Sobirà i les relacions amb la població local i el territori. Per altra banda, considerem que es tracten d'entrevistes *semiestructurades*. Tot i disposar d'un guió prèviament definit com a orientació general per a la realització de les entrevistes, aquest

30 Amb això no volem dir que les entrevistes en grup o els grups de discussió no siguin una tècnica interessant per comprendre un fenomen social, ans al contrari, creiem que és un mètode amb clars avantatges per analitzar idees, actituds, experiències, discursos i conductes comuns a diferents individus. Els grups de discussió són una bona eina en la que la interacció entre diferents persones genera un nombre d'estímuls molt superior al de les entrevistes individuals, fet que pot motivar la recollida d'informació sobre diferents punts de vista en relació a temes conflictius o "delicats". Segons Ruiz Olabuénaga (1996) el grup de discussió és un gran provocador i permet trencar les barreres comunicatives que en una entrevista podrien ocasionar una situació violenta o incòmode. Aquestes característiques, tot i que en menor mesura, han estat detectades en algunes entrevistes en les que el nombre d'entrevistats ha ascendit a dos o tres participants, animant-se entre ells/es a parlar de temes, com per exemple el rebuig entre autòctons i nousvinguts, la qüestió dels comunals o la precarietat laboral, que en el context de les entrevistes individuals ha estat més difícil de tractar. És per això que en nombroses ocasions ens hem plantejat la possibilitat de realitzar grups de discussió, però el recel que desperta el tema o la precaució que han mostrat alguns entrevistats de tractar aquests temes en públic ens han fet desestimar la idea.

ha estat successivament modificat, reordenat o, fins i tot, deixat de banda en les diverses entrevistes realitzades. S'ha prioritzat, doncs, que fos la persona entrevistada qui s'endinsés en la pròpia narració de temes i qüestions que considerava rellevants com a mitjà per obtenir una resposta sincera i àmplia. En aquest cas, l'existència d'un guió o esquema no s'ha d'associar amb la intenció d'aconseguir o esperar una resposta concreta i ben delimitada per part dels entrevistats a tots i cada un dels temes prèviament establerts, sinó que la formulació d'una estructura prèvia ens ha estat útil com a punt de partida per abordar el treball de camp, la qual ha anat perdent importància a mesura que anava avançant la realització de les entrevistes. Per últim, entenem que *no són dirigides*, perquè en tot moment (i en la mesura del possible) s'ha intentat adoptar un posat "d'oient interessat", sense censurar o avaluar les respostes, i establir una relació el més equilibrada possible entre familiaritat/amistat i professionalitat, per tal de construir un vincle de proximitat que propiciés la correcta entesa entre l'investigador-entrevistador i els entrevistats i la creació d'un ambient distès que afavorís la conversa informal i la naturalitat en les respostes.

Un cop concretades les característiques de les entrevistes realitzades en aquesta recerca explicarem quin ha estat el disseny de les entrevistes, fent especial incidència en la definició dels grups d'entrevistats i l'elaboració dels guions. Dit això, el primer pas que hem abordat en el disseny de les entrevistes ha estat la definició dels diferents subjectes que volíem entrevistar. Sabíem que la nostra intenció no era comprendre la realitat social dels nous habitants del Pallars Sobirà d'una manera aïllada i inconnexa amb l'escenari i la resta de subjectes que amb ells i elles interaccionen i que, alhora, són part del fenomen que nosaltres estudiem en tant que societat receptora dels fluxos de migració urbà-rural. És per això que un dels trets característics i que volem remarcar d'aquesta recerca ha estat la realització d'entrevistes tant a nova població com a població local, amb l'objectiu de copsar el fenomen en tota la seva amplitud, amb les interaccions socials existents entre ambdós grups i les diferències internes de cada un d'ells, i de contraposar perspectives i punts de vista per detectar possibles conflictes i processos d'exclusió i fragmentació social³¹. L'anàlisi complementària d'aquests dos grups, amb un pes diferent com veurem més endavant, apareix com un requisit imprescindible per l'assoliment d'una observació més nítida i completa de l'objecte d'estudi, car l'anàlisi exclusiva d'una de les parts, en aquest cas de la dels nous habitants, sense tenir en compte la societat "d'acollida", ens amagaria un seguit de sentiments, experiències, opinions i posicionaments que ens portarien a una comprensió esbiaixada del fenomen. Així doncs, el primer pas en el disseny de les entrevistes va ser la definició dels grups o col·lectius als quals volíem entrevistar. Se n'han definit tres: a) els autòctons, b) els nous habitants i c) els informants clau, als quals ens hi referirem més endavant.

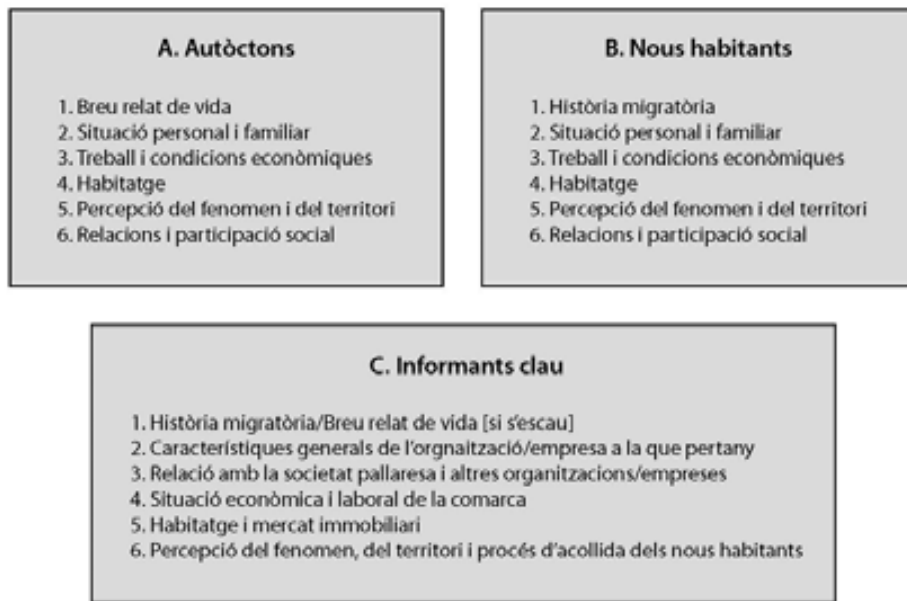
31 A la introducció del llibre *Xenofobias y xenofilias en clave biogràfica* de Valles i Cea (2010) s'al·ludeix a l'originalitat dels estudis que contemplen la migració des de les dues perspectives, tant des d'aquells que la practiquen com des d'aquells que en són els receptors, ja que no proliferen els estudis amb aquestes característiques metodològiques.

En segon lloc, i tal com apunta Valles (2002), un (altre) pas bàsic per començar el disseny d'una entrevista qualitativa, i si aquesta és la intenció de l'investigador, és l'elaboració d'un guió d'entrevista en el que es suggereixin temes, idees o propòsits d'investigació més o menys acotats o delimitats. Aquest autor considera que no pot haver-hi una entrevista en profunditat sense guió, igual que no pot haver-hi una entrevista estandarditzada sense un qüestionari preestablert. Tanmateix, en el cas de les entrevistes en profunditat el guió compleix una funció únicament orientativa i no ha de servir per emetre preguntes directes que puguin condicionar les respostes de la persona entrevistada. En les entrevistes menys dirigides, com és el nostre cas, el guió actua més com un esquema amb un seguit de punts a tractar, més que no pas com una pauta per a l'entrevista. Durant la realització de les entrevistes hem tingut en ment aquests temes, però sempre han ocupat un lloc secundari, deixant que fos el flux de l'entrevista el que ens permetés captar aspectes no presents i no previstos en el guió, incorporant en la següent entrevista aquells que consideraven rellevants i que aportaven llum a la comprensió del fenomen. Alonso (1994: 233-234) explica com considera que s'ha d'emprar el guió a l'hora de realitzar les entrevistes, premisses que compartim i que hem aplicat en el nostre treball de camp: «*La situación de interacción conversacional está siempre regulada por un marco (...) El mínimo marco pautado de la entrevista es el guión temático previo, que recoge los objetivos de la investigación y focaliza la interacción, pero tal guión no está organizado, estructurado secuencialmente. Se trata de que durante la entrevista la persona entrevistada produzca información sobre todos los temas que nos interesan, pero no ir inquiriendo sobre cada uno de los temas en un orden prefijado*» (citat a Valles, 1999: 2004). Segons el nostre parer, però, l'entrevistador també ha d'estar disposat, i això no ho transmet Alonso, a acceptar una total llibertat temàtica en la resposta i deixar que a part dels temes d'interès i els objectius d'investigació es puguin explorar altres camps que a priori poden semblar poc rellevants o secundaris, però que a la llarga ens poden ajudar a entendre de manera més àmplia el fenomen que estem estudiant.

Per elaborar els guions de les entrevistes en primer lloc ens vàrem servir d'algunes lectures de referència sobre qüestions metodològiques (Taylor, Bodgan, 1987; Valles, 1999, 2002; Flick, 2004; Hay, 2005; Stoke, 2010) i d'investigacions sobre migracions i altres temàtiques social que havien emprat les entrevistes qualitatives com a mètode d'investigació principal (Domingo *et al.*, 1995; Solana, 2000; Ortiz Guitart, 2004; Morén, 2007; Ferrer Gallardo, 2008; Díaz Cortés, 2009; Rivera, 2009). També ens va ser de gran ajuda el progressiu coneixement de l'objecte, els subjectes i l'àrea d'estudi, ja que l'experiència sobre allò que anàvem a investigar i els contactes amb el camp previs al plantejament de la recerca també han tingut un paper important en la tria dels principals temes d'investigació. Tot plegat ens va permetre elaborar un primer esborrany dels guions en el que apareixien els principals temes que volíem abordar en les successives entrevistes. Degut a l'interès per entrevistar diferents actors socials, es van elaborar tres guions, un per cada grup d'entrevistats, els quals posteriorment s'anirien concretant, ampliant, refent i modificant. En els tres guions apareixen sis eixos o blocs temàtics que fan referència als aspectes que consideraven centrals per a la

recerca i sobre els quals es volia aprofundir. Posteriorment, i a mesura que anàvem avançant en el procés, hi havia temes que continuaven sent igualment rellevants i d'altres, que al començament no havíem identificat com a claus, però que en etapes successives de la investigació hem vist que el seu tractament en les entrevistes era important per a la comprensió del fenomen. Tanmateix, i degut a la naturalesa dels diferents subjectes d'estudi, els guions elaborats presenten alguns trets distintius. En el cas dels guions confeccionats per a les entrevistes a autòctons i nous habitants els punts en comú són més presents que no pas les divergències, car dels sis blocs només es va substituir el primer, que en el cas dels nous habitants feia referència a la història migratòria i en el cas dels autòctons es va optar per convidar-los a què realitzessin una breu retrospectiva biogràfica. Per al tercer grup, el guió presenta aspectes més diferencials. El fet de tractar-se de persones que en la majoria dels casos representen un institució, una associació, una empresa o un col·lectiu ens conduïa a interessar-nos, en primer terme, per temes més generals en relació a la institució o al grup que representaven i posteriorment per temes de caire més personal. En el quadre que es mostra a continuació (figura 3.2) apareixen els principals eixos temàtics presents en els tres guions³².

Figura 3.2. Principals eixos temàtics dels guions de les entrevistes

Font: elaboració pròpia

³² Els guions complerts amb tots els temes desglossats en subtemes i preguntes d'investigació s'adjunten a l'annex metodològic (Annex A) per tal que es puguin consultar amb l'objectiu d'aprofundir en el seu coneixement i/o aclarir possibles dubtes sobre aquesta qüestió.

3.2.2. Entrevistes, entrevistats i treball de camp

Elaborats aquests guions ens calia donar resposta a preguntes que sorgeixen en qualsevol disseny metodològic que utilitzi les entrevistes com a font d'informació i que considerem bàsics: a qui entrevistem? Quantes entrevistes ens calen? Com ho hem de fer? Aquestes qüestions plantegen interrogants metodològics de fons, als que l'investigador ha de donar resposta a partir de decisions preses en el moment d'elaborar el disseny de les entrevistes i que anirà complementant a mesura que avança el treball de camp. En aquesta recerca, tal i com ens plantejaven en un principi, s'han entrevistat a tres grans tipus o perfils de persones: les persones autòctones, els nous habitants i els informants clau. Amb tot, aquests grups presenten característiques internes força heterogènies, les quals s'han tingut en compte a l'hora de triar als informants. Conseqüentment, s'ha intentat seleccionar les persones entrevistades en base a criteris de *representativitat tipològica*, és a dir, que els diferents perfils i (sub)perfils sociodemogràfics que es detectaven en cada grup a mesura que anàvem endinsant-nos en el treball de camp estiguessin d'alguna manera representats en les dades obtingudes, el que ens ha permès tenir una mostra altament heterogènia però tipològicament força completa. Tanmateix, no podem obviar la importància que han tingut altres factors en la selecció dels entrevistats, com la *mostra d'oportunitat*³³ (Guber, 2004), la *casualitat*³⁴ (Ruiz Olabuènga i Ispizua, 1989) i els *criteris mostrals de naturalesa pràctica*³⁵ (Gorden, 1987). Finalment, també cal destacar que hem intentat defugir de la tècnica de "bola de neu" per a la selecció de nous entrevistats, ja que creiem que aquest mètode pot ocasionar un important biaix en la mostra i reduir la representativitat tipològica o socioestructural a la que apel·làvem anteriorment (Díaz Cortés, 2009). Així doncs, s'han emprat els contactes que es tenien de manera prèvia a l'àrea d'estudi i que s'han anat ampliant a mesura que ens introduïem en el camp, sol·licitant només de manera puntual que els entrevistats ens oferissin algun contacte per una següent entrevista, únicament en el cas que ho consideréssim imprescindible per tal d'ampliar el coneixement sobre un grup tipològic concret. Així doncs, en tot moment s'ha intentant vetllar per la heterogeneïtat de la selecció dels entrevistats i per a què els diferents perfils sociodemogràfics dels migrants urbà-rurals, però també dels autòctons, hi estiguessin representats. Amb tot, la flexibilitat que impregna la metodologia qualitativa a la que s'ha fet referència en més d'una

33 Els contactes amb les i els primers entrevistats van ser proporcionats per persones que coneixien el territori, bé perquè hi eren residents, perquè hi tenien algun vincle personal o professional o perquè hi havien desenvolupat algun projecte de recerca a la comarca (altres membres del GRAMP, per exemple), i que ens van ajudar a introduir-nos al camp i a obtenir informacions preliminars sobre el fenomen que preteníem estudiar, així com l'establiment dels primers contactes amb les persones entrevistades.

34 La decisió d'entrevistar a una persona és fruit, en molts casos, de la casualitat que l'investigador o investigadora es trobi amb un subjecte interessant, motivat i capaç de col·laborar amb la investigació i que pugui aportar informació rellevant a la mateixa sense que aquest sigui un trobada intencionada o premeditada.

35 Segons Gorden (1987) hi ha tres criteris bàsics per a la selecció dels entrevistats una vegada preses decisions metodològiques de caire general. Per aquest autor, a l'hora de seleccionar les persones a entrevistar l'investigador s'ha de preguntar sobre quins subjectes tenen la informació rellevant, d'aquests quin són els més accessibles física i socialment, dels accessibles quins són els que estan disposats a informar i col·laborar amb la investigació i d'aquests darrers quins són els més capaços per comunicar-nos la informació que desitgem obtenir.

ocasió també és presenta a l'hora de seleccionar les persones a les quals s'entrevista, ja que l'investigador ha d'entendre el mostreig qualitatiu com quelcom en revisió constant, provisional i subjecte a possibles canvi al llarg de la recerca (Taylor, Bogdan, 1987).

No ens ha important tant la quantitat d'entrevistes, sinó, com diu Taylor i Bogdan (1987), el potencial, el valor i l'heterogeneïtat d'aquelles que hem realitzat, ja que per arribar a una "bona" comprensió teòrica del fenomen que s'estudia no és tan important la *quantitat*, és a dir, el nombre de "casos" o entrevistes, sinó la validesa o *qualitat* d'aquelles que s'han realitzat. En la metodologia qualitativa *més* no és (sempre) sinònim de *millor*, simplement vol dir que s'ha realitzat un treball de camp més extens però que no s'ha de significar necessàriament una major qualitat de la informació o amb una millor comprensió del fenomen. Així doncs, pel que fa al nombre d'entrevistes hem tingut en compte, com diu Valles (1997), el *principi de saturació*, aturant la realització de les entrevistes quan es percebia que les noves trobades ja no aportaven cap informació autènticament nova. Segurament s'hauria pogut fer un nombre major d'entrevistes per matisar alguna informació, donar major visibilitat a alguns perfils minoritaris, aportar més punts de vista o recolzar l'explicació del fenomen amb una major quantitat i diversitat de fragments, però creiem que la selecció de les persones entrevistades ha estat vàlida i suficient per assolir els objectius de la nostra recerca i per donar una visió global sobre el fenomen, la qual, per suposat, sempre pot ser ampliada, discutida i millorable. Com acostuma a passar en qualsevol recerca, la informació recollida ha estat subjecte a un reguitzell de factors, com per exemple el temps i els recursos disponibles, que determinen el seu volum i que fan que sigui (quasi sempre) inferior al que seria desitjable

Pel que fa a la realització de les entrevistes no es tasca fàcil establir uns criteris o pautes que ajudin a clarificar quin és el procediment correcte a seguir. Diversos autors (Taylor, Bogdan, 1987; Kvale, 1996; Ruiz Olabuénaga, 1996; Brunet, Pastor, Belzuengi, 2002; Valles, 2002) ofereixen algunes pinzellades sobre quin ha de ser el perfil i el comportament de l'entrevistador durant la trobada amb l'entrevistat, ja que aquestes consideracions determinen la manera en què es desenvoluparà l'entrevista, la seva intensitat, la qualitat de la informació obtinguda i la profunditat dels temes tractats. Kvale (1996) afirma que l'entrevistador ha de ser un bon coneixedor del tema que està investigant i tenir traça amb la interacció humana, alhora que ha de dominar les eines pròpies d'aquest mètode qualitatiu, com per exemple, fer seleccions ràpides de les preguntes o suggeriments de temes que s'han de fer als i les entrevistades, quins aspectes són interessants de reafirmar per a què el seu interlocutor aprofundeixi sobre un tema concret durant la seva intervenció o quan callar i deixar que el silenci (a vegades incòmode, però necessari) sigui el que impulsi a l'entrevistat a ampliar alguna informació o a canviar de tema de manera voluntària. La posició i comportament de l'entrevistador, segons aquest mateix autor, ha de combinar dosis de formació i coneixement, de gentilesa i de sensibilitat³⁶,

³⁶ Taylor i Bogdan (1987) sostenen que l'entrevista és una relació unilateral entre la persona que entrevista i la entrevistada. En el primer cas, l'entrevistador obté recompenses d'aquesta trobada, les quals es manifesten en la possibilitat que li brinden els diferents informants per poder estudiar el fenomen desitjat. En el segon cas, però, les

d'ignorància fictícia (o real) i de flexibilitat davant noves informacions i de conducció subtil del ritme de la conversa. Al mateix temps, la persona que entrevista ha de ser crítica amb les aportacions dels entrevistats, comprovant la seva fiabilitat i validesa amb altres narracions i amb l'observació al camp; exhaustiva, amb una gran capacitat memorística i relacional per recordar i establir connexions entre les diferents informacions aportades, i tenir una elevada capacitat interpretativa, llegint i trobant el significat a les narracions dels entrevistats per tal de contrastar possibles conclusions en altres trobades i anar construint progressivament un discurs sobre l'objecte i els subjectes d'estudi³⁷. Existeixen un bon nombre de manuals, guies i llibres que expliquen com realitzar entrevistes i com executar-les a diferents grups socials (Keats, 1999), però com diuen Taylor i Bodgan (1987: 120) «*no hay ninguna fórmula simple para entrevistar con éxito*». La realització d'una "bona" entrevista depèn de la capacitat comunicativa, d'interacció interpersonal i de la col·laboració de cada un dels entrevistats i del tarannà, la implicació, el coneixement, la voluntat i la motivació de la persona que entrevista.

El contacte amb els entrevistats i les entrevistades s'ha realitzat principalment mitjançant dues vies, tot i que de vegades ha estat la simple conversació informal la que ens ha permès accedir a la possibilitat d'entrevistar alguna persona. La primera via, el correu electrònic, ha estat la més emprada per establir el contacte preliminar, i la que valorem com a més efectiva. La segona, i menys emprada per contactar amb els i les entrevistades, ha estat el telèfon. Creiem que el fet d'emprar el correu electrònic (sempre que això ha estat possible i els possibles entrevistes en disposaven) com a via per apropar-nos als subjectes d'estudi, fa que, degut a la naturalesa del canal informatiu, s'estableixi un major decalatge temporal entre l'assimilació de la informació per part de l'entrevistat potencial i la decisió de participació/col·laboració en l'estudi. El fet d'establir aquesta distància entre la petició i la resposta fa que el (possible) entrevistat expressi la seva voluntat d'una manera menys condicionada i més reflexiva i meditada. Hem notat que els entrevistats contactats per mitjà d'aquesta canal, a part de registrar un major nombre de respostes afirmatives, es mostraven més receptius, més col·laboradors i estaven més motivats de cara a la realització de l'entrevista³⁸. Quan el primer contacte es podia realitzar per Internet se li enviava un correu a

recompenses no estan de tot clares, si és que existeixen. Una de les recompenses pels entrevistats pot ser l'interès que desperta la seva vida quotidiana i els seus punt de vista a l'investigador, però en general les gratificacions tangibles són més aviat escasses. Per això, l'entrevistat ha de tenir la capacitat de relacionar-se amb els seus informants en tant que persones i no exclusivament com a font de dades. Del tarannà de l'entrevistador en depèn la motivació dels entrevistats, la immersió en el camp i la comprensió de l'objecte d'estudi.

37 Per contra, Atkinson (1998) defensa que la interpretació de la informació obtinguda durant l'entrevista no s'ha de dur a terme fins a la finalització de la mateixa i després d'haver realitzat la transcripció o escoltar-ne l'arxiu sonor. Encara que aquest autor reconeix les dificultats de fer-ho, recomana "suspènre" l'activitat interpretativa i prioritzar durant el decurs de l'entrevista una escolta atenta, profunda, respectuosa i generadora de confiança i acceptació (citada per Valles, 2002).

38 Dit això, som conscients que el tipus de persones que tenen accés a aquestes tecnologies responen a un perfil sociològic concret, essent majoritàriament individus amb un cert nivell formatiu, amb un cert poder adquisitiu per a poder disposar de connexió a Internet i d'ordinador personal, i per tant, més propers a la nostra posició, més sensibilitzats amb la recerca i amb una actitud més proactiva i col·laboradora. Per reduir aquest possible biaix s'ha intentat en tot moment diversificar els perfils de les persones entrevistades i emprar altres vies per contactar amb

la persona en qüestió en el que s'explicava breument, i amb un registre més aviat formal, la recerca i el perquè creiem que la seva aportació podia ser interessant³⁹. Ara bé, per telèfon, l'explicació dels motius de la recerca i de l'interès en realitzar una entrevista, sovint percebuda com a massa llarga pels possibles entrevistats, ha estat una tasca comparativament més difícil i incòmode, i que en molts dels casos s'ha materialitzat en una decisió més ràpida i espontània, en bastants casos amb una resposta indirectament negativa per part de la persona susceptible de ser entrevistada. Amb tot, una vegada s'establí el primer contacte i la persona havia accedit a què li féssim l'entrevista, la resta de comunicació es realitzava via telefònica, ja que és la manera més efectiva per acordar el moment i l'hora de realització de l'entrevista i la confirmació un cop estàvem al camp per tal de no realitzar desplaçaments innecessaris.

A l'hora de decidir alguns aspectes sobre la trobada, com el lloc i el moment de la trobada, hem deixat que fossin (sempre que ha estat possible) els entrevistats i entrevistades qui els escollissin, amb la finalitat de facilitar el correcte funcionament de l'entrevista, la comoditat dels entrevistats i la cerca d'un ambient agradable. Normalment, la trobada s'ha produït en llocs propis de la persona entrevistada (casa particular, lloc de treball), però quan això no ha estat possible s'ha optat per escollir un emplaçament el més neutre possible, com ara un bar o un espai públic (al carrer, a les places, al medi natural, als equipaments públics, etc.) tranquil on la nostra presència passés desapercibuda i l'entrevistat no es pogués sentir incòmode per la concurrència d'altres persones. Tot i que algunes entrevistes s'hagin realitzat en espais susceptibles de ser compartits amb altres persones s'ha vetllat en tot moment per a què les condicions de privacitat i tranquil·litat fossin el més òptimes possibles per afavorir la conversa, ja que d'aquestes en depèn en gran part la qualitat de la informació recollida.

En relació a la dinàmica de les entrevistes, el contacte inicial apareix com un moment especialment delicat que determinarà el desenvolupament de les mateixes en les fases successives. És important, doncs, a part del lloc, que la trobada s'embolcalli d'una atmosfera agradable i de confiança, car això assegura una adequada evolució de l'entrevista. És per això que sovint s'han aplicat tàctiques per crear aquest ambient d'acollida amb converses prèvies de caire informal, en les quals s'abordaven temes d'actualitat general o comarcal i s'intentava donar una impressió de confiança i proximitat. Una vegada closa aquesta fase preliminar i establertes les condicions òptimes per al correcte desenvolupament de la trobada s'ha donat pas al que podríem anomenar l'entrevista formal. Aquest punt d'inflexió entre la conversa informal i l'inici de l'entrevista "formal" es materialitza amb la posada en marxa de l'enregistradora, moment en què la persona entrevistada se n'adona que tot el que digui està essent recollit i susceptible de ser analitzat posteriorment per l'investigador. A l'inici de l'entrevista s'ha recordat —en la majoria dels casos se'ls hi havia explicat en el primer contacte—

els i les possibles entrevistades, com el telèfon, el contacte a partir d'altres entrevistats o la visita a pobles a la cerca de trobades fortuïtes.

39 A l'annex metodològic s'adjunta un model de correu electrònic emprat per contactar amb els i les entrevistats/des, el qual, no obstant, ha estat modificat depenent a la persona que anava dirigit.

als entrevistats en què consistia la nostra recerca i sobre la confidencialitat de les seves intervencions. Seguidament, i un cop contextualitzada l'entrevista dins la recerca, s'intentava estimular la conversa a partir de preguntes obertes i propostes temàtiques àmplies centrades en l'objecte d'estudi, en les quals es donava total llibertat per respondre allò que cada persona entrevistada considerava rellevant. Les intervencions que obrien les entrevistes acostumaven a ser del tipus “*m'agradaria que m'expliquessis una mica que penses sobre el fenomen d'arribada de nous habitants al Pallars*” (entrevista a una persona autòctona) o “*la idea és que m'expliquis la teva experiència a la comarca*”. Després d'encoratjar a l'entrevistat/da a iniciar el seu relat s'ha intentat progressivament anar descendint dels aspectes més generals a qüestions més concretes, específiques i especialment sensibles o conflictives⁴⁰, els quals es tracten quan la confiança, la motivació i la col·laboració de la persona entrevistada assoleix el seu punt àlgid, el qual, per altra banda, ha de ser detectat per l'entrevistador per tal de no perdre la possibilitat de tractar temes especialment sensibles i de difícil obtenció. A mesura que l'entrevistat s'endinsava en la conversa la nostra feina ha estat la de mostrar comprensió i empatia amb els i les interlocutors, però sense aprovar o desaprovar allò que estaven dient, sinó simplement escoltant atentament i intervenint el mínim possible per tal de no minimitzar o treure protagonisme a les seves narracions. Posteriorment, quan es veia que els temes que s'anaven tractant ja no aportaven informació nova o es percebia un cert cansament per part de l'entrevistat es realitzava una subtil transició cap al desenllaç de l'entrevista, en el que es recuperaven temes ja tractats, incitant a l'interlocutor a fer una recapitulació d'allò més important o que incidís en algun tema que considerés especialment destacat i no tractat en profunditat anteriorment. En els darrers minuts de l'entrevista (enregistrada) es reiteraven els agraïments per la seva col·laboració, la disponibilitat i el temps dedicat i s'assegurava vetllar en tot moment per la confidencialitat de les dades obtingudes: “*Has fet un repàs molt interessant i exhaustiu de la teva experiència, del fenomen i de la situació actual del Pallars. Moltes gràcies!*”.

La finalització de l'entrevista “formal” moltes vegades ha donat peu a una conversa més distesa i informal, que es coneix com a *post-entrevista*, i que sovint ha tingut una durada superior a la pròpia entrevista⁴¹. Un cop donada per acaba l'entrevista i tancada la gravadora, la trobada es perllonga i pren un caire més informal i distés, en el què l'efecte pertorbador de la màquina enregistradora desapareix per complet. En aquest moment s'assisteix a una reconfiguració dels *rols* d'ambdues parts, en la que s'esvaeixen les figures d'entrevistat i entrevistador, apareixent formes comunicatives “més naturals”, pròpies del llenguatge oral espontani. Es tracta d'una conversa amb un to amigable en la que l'entrevistat pot oferir informacions altament interessants que han estat amagades durant l'entrevista o accedir a

40 La tècnica de seqüenciació de temes, passant de les qüestions més generals als temes més sensibles i conflictius, es coneguda com *funneling* (Wilkinson, Birmingham, 2003). Aquesta aproximació permet a les persones entrevistades relaxar-se durant les primeres fases de l'entrevista i obtenir una major col·laboració i informació rellevant sobre temes concrets i específics en etapes més avançades.

41 Vegeu dades sobre la durada de les entrevistes enregistrades i la conversa posterior o *post-entrevista* en la relació dels entrevistats a la figura 9.3, presentada més endavant.

tractar amb major profunditat temes conflictius o sensibles, dels quals no s'atrevia a parlar amb el micròfon obert. Aquesta darrera fase de l'entrevista també ha estat important a l'hora de concretar futures trobades, accedir a nous contactes o ser informat de temes i esdeveniments d'actualitat a la comarca. No obstant, amb el tancament d'aquesta darrera etapa, la feina de l'entrevistador no s'ha acabat. Després de cada entrevista hem dedicat un cert temps a realitzar un seguit d'anotacions, observacions, valoracions i interpretacions sobre el desenvolupament de la trobada així com dels principals temes tractats. Aquesta tasca ens ha ajudat a contextualitzar les entrevistes de cara a la transcripció i a l'anàlisi posterior.

La durada de les entrevistes enregistrades⁴² ha oscil·lat entre els trenta minuts i les dues hores. No obstant això, i com hem dit abans, l'extensió de les entrevistes és superior en tots els casos. És per això que considerem que la duració de l'arxiu d'àudio obtingut de les trobades no és un indicador vàlid per avaluar la qualitat ni la quantitat de la informació, sinó que s'ha de tenir en compte la totalitat de la sessió, encara que una gran part d'aquesta no hagi estat enregistrada. De vegades, una entrevista o conversa de curta durada, fins i tot pocs minuts, ens ha proporcionat informació força rellevant per a la comprensió de l'objecte d'estudi. En canvi, potser una de més llarga, la conversa era reiterant i que l'entrevistat aportava informació poc vàlida per a ser analitzada (Ferrer Gallardo, 2008). Per altra banda, el fet d'enregistrar-les o no tampoc determina la qualitat de la mateixa, ja que sovint les informacions rellevants s'han fet amb la gravadora tancada. Som conscients que el fet d'enregistrar les trobades, i sobretot la presència de la gravadora, ha estat un efecte pertorbador que intimidava a l'entrevistat/da i que apareixia com un condicionant a les seves respostes, tal i com exemplifica el següent fragment: *"Encara graves? Ho dic perquè de vegades dius coses que segons qui les escolta diu, mira aquest!"*. En aquest sentit, l'entrevistador s'ha d'encarregar de minimitzar aquest efecte i intentar que les persones entrevistades se sentin prou relaxada per poder oblidar que la conversa esta essent gravada, l'èxit d'aquesta difícil tasca repercutirà en la qualitat de la informació obtinguda: *"Responent: Un dels tipus... això es parla molt... ja estàs gravant? Entrevistador: Sí, però no et preocupis. La gravadora com si no hi fos..."*. El fet d'enregistrar les narracions dels entrevistats i entrevistades com un acte d'intrusió, tot i que amb bona voluntat i uns objectius èticament lícits, es pot considerar un acte d'intrusió en la seva vida quotidiana i en les seves experiències, emocions i sentiments, de vegades, oferint-nos informació personal que s'ha de tractar amb molta sensibilitat. És per això que a l'inici de cada entrevista hem demanat el consentiment de la persona entrevistada per a què la conversa fos gravada, explicant, al mateix temps, els motius metodològics pels quals per nosaltres era important enregistrar-la.

⁴² La majoria d'entrevistes han estat enregistrades amb gravadora digital i se n'ha obtingut un arxiu sonor per procedir posteriorment a la seva transcripció, però en alguns casos, concretament en cinc d'un total de 45, no s'ha pogut registrar l'entrevista per problemes tècnics o per petició expressa de l'entrevistat/da. En aquests casos només s'ha pogut prendre notes dels principals temes tractats i del punt de vista de l'informant durant el transcurs de l'entrevista o bé a posteriori, les quals s'han emprat com a material vàlid per a l'anàlisi posterior.

R: T'he ajudat? Amb això que faràs? Transcriure-ho? Posaràs el meu nom a la tesi?

E: No, no... les entrevistes són totalment confidencials.

R: No no, m'és igual. La veritat és que ja estaria bé que la gent se n'adonés d'aquestes coses i que no tots pensem igual.

R: No, el que passa és que les haig de gravar perquè el mètode que faig servir està pensat així. Les haig de transcriure per haver de codificar-les, però seran totalment anònimes. Apareixeran amb un codi o amb un nom fictici, però mai amb el nom de la persona entrevistada.

Juntament amb aquesta petició d'autorització s'especificava que aquestes gravacions serien confidencials, emprades única i exclusivament amb finalitats científiques, i que es vetllaria de la manera més rigorosa i extrema possible per la confidencialitat de les seves intervencions, amagant a tothora la seva identitat, de tal manera que no es pogués vincular opinions i punts de vista a una persona en concret i que no es veiessin compromesos aspectes de la seva vida quotidiana a la comarca (Babbie, 2004). Això que sembla un formalisme és una mesura ètica especialment imprescindible en un indret com el Pallars Sobirà. En una societat de dimensions tan reduïdes, en la que les relacions personals són tan estretes i existeix una coneixença tan profunda dels membres que la conformen, l'expressió de determinades opinions i punts de vista pot despertar sentiments molt diversos, i fins i tot provocar enemistats o desencadenar situacions d'enfrontaments entre diferents individus. És en aquest context en el que l'anonimat absolut apareix com una estratègia essencial per fer que la col·laboració de les diferents persones entrevistades no transcendeixi més enllà de la pròpia participació com a subjecte d'estudi en aquesta recerca. Tal i com s'ha constatat al llarg del treball de camp, a la comarca és extremadament fàcil reconèixer la identitat d'una persona, o la pertinença a un perfil sociològic concret, simplement per allò que diu i com ho diu. És per això que en el nostre cas s'ha de ser especialment rigorós i precís amb el tractament de la informació, intentant esborrar qualsevol element que pugui entredir la privacitat i l'anonimat dels i les entrevistades. En aquest context social, la simple presència de qualsevol informació, per minúscula i innocent que pugui semblar, pot fer desaparèixer absolutament l'anonimat de la persona entrevistada, deixant al descobert tot el seu relat. Dades com el lloc de naixement, el lloc de residència actual, l'edat, la professió, el nombre de fills o, fins i tot, el seu nom real, que en d'altres estudis d'abast més general o desenvolupats en un entorn urbà poden aparèixer sense cap mena de perill, en el cas d'àrees rurals i comunitats petites aquest fet pot ser motiu de l'esvaïment de la privacitat i l'anonimat dels entrevistats i llurs narracions, vulnerant alguns dels principis ètics de la investigació social (Babbie, 2004; Mesía, 2007).

Degut a tot el que hem exposat en referència la confidencialitat de les intervencions, hem optat per prendre una sèrie de mesures encaminades a assegurar que la identitat dels entrevistats quedi completament amagada. En primer lloc, s'ha pres la decisió de no substituir

els noms reals de les persones per noms ficticis, pràctica àmpliament difosa en estudis qualitius com a estratègia vàlida per vetllar per l'anonimat dels participants. Tot i que això no hagués posat en perill cap principi ètic de la investigació social, hem cregut més convenient la utilització de codis per tal d'identificar les diferents persones entrevistades, amagant les seves identitats darrer un conjunt de xifres i lletres amb vistes a evitar que puguin ser reconegudes. Som conscients que això aporta un cert grau d'impersonalitat i de fredor, que no ens agrada, al tractament d'una informació que prové d'un tracte personal amb cadascun dels entrevistats i entrevistades, els quals ens han permès endinsar-nos en una part de les seves vides a través de l'escolta atenta de les seves experiències, vivències, opinions i punts de vista. Tanmateix, assignar un codi a les diferents persones entrevistades permet reconèixer-les en el marc de la recerca sense haver d'emprar el nom real ni comprometre el principi d'anonimat. Així doncs, tots els fragments d'entrevista que apareixen al text estan identificats amb un codi per a cada informant. Aquest codi es compon per una lletra (A, B o C), que fa referència al grup al que pertanyen els entrevistats (autòctons, nous habitants i informants clau), seguida d'un número, que correspon a un codi de referència donat a les diferents entrevistes dins de cada grup. A més, en aquelles entrevistes que el número de participants ha estat superior a u s'ha emprat una lletra minúscula darrera del número (*a* o *b*) per tal de distingir-los. Així doncs, un fragment identificat amb el codi *B-12b* correspon a la narració del segon participant (*b*) de la entrevista número dotze (*12*) del grup de nous habitants (*B*).

A banda d'aquestes decisions referents a la identificació dels entrevistats, i per tot el que comentàvem anteriorment de l'anonimat, també s'han realitzat petits arranjaments textuais als fragments seleccionats per a ser inclosos al text, amb l'objectiu de minimitzar qualsevol referència o informació (pobles, noms de terceres persones, nombre de fills, lloc de treball, etc.) que pugui ser emprada per a identificar a qualsevol persona, no només a la persona entrevistada sinó també a altres persones que poden aparèixer a les narracions. En tot moment s'ha procurat que aquests canvis, els quals es mostren en cursiva en els fragments inserits en el text, no modifiquessin el contingut o el significat dels relats de les persones entrevistades.

En definitiva, s'han entrevistat un total de 45 persones⁴³, les quals es distribueixen en els tres grups esmentat anteriorment: autòctons, nous habitants i informants clau (taula 3.3). El gruix més important d'entrevistats correspon al grup dels nous habitants, els quals han estat el principal subjecte d'estudi de la recerca, és a dir, persones foranes que actualment resideixen al Pallars Sobirà, i que en alguns moments de la seva vida han decidit migrar per diferents motius. S'ha optat per no posar cap condicionant temporal (any d'arribada o temps de residència a la comarca, per exemple) a la selecció dels nous habitants ja que un dels objectius de la

43 Cal destacar que les entrevistes han estat realitzades en la seva totalitat per l'autor d'aquesta recerca i que no s'ha comptat amb entrevistadors externs a l'hora d'efectuar el treball de camp, tal i com es recomana en molts manuals sobre mètodes qualitius. Creiem que això augmenta la proximitat de l'investigador amb l'objecte i els subjectes d'estudi, alhora que permet anar adaptant les successives entrevistes en base a les anteriors. Aquest fet beneficia el procés d'anàlisi i interpretació de les dades, car tota la informació obtinguda a partir de les entrevistes ha estat recollida i filtrada per la mateixa persona.

investigació ha estat copsar, no només el moment present, sinó l'evolució del fenomen i observar les característiques de les diferents etapes del procés d'assentament i dels diferents fluxos que s'han produït. Concretament, de nous habitants se n'han entrevistat 28, dels quals 11 són homes i 16 dones. Les entrevistes a autòctons, és a dir, a aquelles persones que han nascut i que actualment viuen a la comarca, tenen un pes menor, realitzant-se un total de 9, de les quals 4 s'han fet a homes i 5 a dones. Del darrer grup, el dels informants clau, s'han entrevistat a un total de 8 persones (3 dones i 4 homes) que per la seva posició dins l'estructura social de la comarca o per la seva visibilitat a l'administració, al teixit associatiu o empresarial hem considerat que podien aportar informació valuosa que ens ajudarien a entendre la situació actual de la comarca i les característiques del fenomen.

Taula 3.3. Nombre de persones entrevistades per a cada grup i per sexe

Grup	Homes	Dones	Total
A. Autòctons	4	5	9
B. Nous habitants	11	17	28
C. Informants clau	5	3	8
Total	20	25	45

Font: elaboració pròpia

Explicat tot això, es presenta una relació en la que apareix informació sobre el perfil dels entrevistats, altres dades com l'edat, el sexe, la durada de l'entrevista formal i de les converses mantingudes abans i després de l'entrevista, i la correspondència amb els codis que aniran apareixent al llarg de text per identificar els fragments d'entrevista inserits (taula 3.4). Hagués estat la nostra voluntat oferir més informació en relació als perfils dels entrevistats, però degut a tot l'exposat anteriorment hem cregut convenient no desvetllar dades addicionals per no comprometre l'anonimat de les persones. Una d'aquestes dades és el poble de residència, informació que seria interessant revelar per tal de veure la distribució geogràfica del conjunt de persones entrevistades. Ja que no ens és possible relacionar aquesta informació amb els perfils i els codis que mostrem a continuació; així doncs passarem a comentar-la breument. Les entrevistes s'han anat realitzant amb la voluntat d'assolir una certa heterogeneïtat territorial pels diferents municipis de la comarca, però la qual, al mateix temps, s'ha vist condicionada per la selecció d'entrevistats seguint el criteri de representativitat tipològica. S'han realitzat una major nombre d'entrevistes a nuclis com Sort (5 persones entrevistades), Esterri d'Àneu (5) o Llavorsí (3), degut a la seva centralitat i al seu important volum demogràfic. Un altre indret que ha quedat força representat ha estat Farrera (4), en aquest cas, degut a la seva importància i representativitat dins el fenomen estudiat. A part d'aquestes localitzacions el treball de camp s'ha dut a terme d'una manera més o menys equilibrada, sent més intens a la part central i septentrional de la comarca i menys a la part meridional, fet que l'ha determinat la pròpia distribució del fenomen dins el territori comarcal.

Taula 3.4. Relació de les persones entrevistades

NÚM	CODI	SEXE	NIVELL D'ESTUDIS ¹	PERFIL ²	OBSERVACIONS ³
1	B-01	Home	Mitjà	Persona adult-jove. Treballa al sector dels esports d'aventura	76 minuts enregistrats i 2h de conversa
2	B-02	Dona	Mitjà	Persona adulta. Treballa al sector turístic	80 minuts enregistrats i 20 minuts de conversa
3	C-01	Home	Superior	Persona adulta. Treballa a l'administració pública	92 minuts enregistrats i 20 minuts de conversa
4	C-02	Dona	Superior	Persona adulta. Treballa a l'administració pública	75 minuts enregistrats i 20 minuts de conversa
5	C-03a	Dona	Superior	Persona adulta. Treballa a l'administració pública	58 minuts enregistrats i 10 minuts de conversa ⁴
6	C-03b	Home	Superior	Persona adulta. Treballa a l'administració pública	
7	C-04	Home	Superior	Persona adulta. Treballa al sector cultural	47 minuts enregistrats i 15 minuts de conversa
8	B-03	Dona	Mitjà	Persona adulta. Treballa al del sector cultural	55 minuts enregistrats i 10 minuts de conversa
9	B-04	Dona	Superior	Persona adult-jove. Treballa de professora	30 minuts enregistrats i 1h 30 minuts de conversa
10	B-05	Dona	Superior	Persona adult-jove. Treballa al sector ambiental	35 minuts enregistrats i 20 minuts de conversa
11	B-06	Dona	Superior	Persona adult-jove. Treballa al del sector cultural	30 minuts enregistrats i 10 minuts de conversa
12	B-07	Home	Superior	Persona adult-jove. Treballa al sector forestal	78 minuts enregistrats i diverses converses
13	B-08	Dona	Superior	Persona adult-jove. Treballa al sector cultural	20 minuts enregistrats i diverses converses
14	C-05a	Dona	Superior	Persona adulta. Treballa a l'administració pública	57 minuts enregistrats i 10 minuts de conversa
15	C-05b	Home	Superior	Persona adulta. Treballa a l'administració pública	
16	B-09	Dona	Superior	Persona adult-jove. Empresària	44 minuts enregistrats i 10 minuts de conversa
17	B-10	Dona	Superior	Persona adulta. Treballa al sector serveis	47 minuts enregistrats i 10 minuts de conversa

¹ S'ha distingit tres nivells d'estudis: Bàsic (estudis primaris), Mitjà (Batxillerat o FP de Grau Mitjà) i Superior (estudis universitaris o FP grau superior).

² Per definir el perfil s'ha tingut en compte l'edat de la persona –segons grans grups d'edat: jove (15-30 anys), adult-jove (30-40), adult (40-65) o d'edat avançada (>65)– i el sector on treballava en el moment de realitzar l'entrevista. No s'ha volgut donar més informació que podria ser rellevant per no comprometre l'anonimat de les persones entrevistades.

³ La durada de les converses i les entrevistes no enregistrades indicada a la columna d'observacions és aproximada.

⁴ Que el temps de la entrevista aparegui compartit per a més d'una persona entrevistada significa que aquella entrevista comptat amb la presència de dos participants. A la taula s'indica amb la mateixa trama per a les persones participants en una mateixa entrevista.

NÚM	CODI	SEXE	NIVELL D'ESTUDIS ¹	PERFIL ²	OBSERVACIONS ³
18	A-09	Dona	Bàsic	Persona adulta. Ramadera	No enregistrada. Entrevista de 50 minuts
19	B-11a	Home	Superior	Persona adult-jove. Treballa al sector ambiental	42 minuts enregistrats i diverses converses
20	B-11b	Dona	Superior	Persona adult-jove. Treballa al sector serveis	20 minuts enregistrats i diverses converses
21	B-13	Dona	Superior	Persona adulta. Treballa al sector serveis	26 minuts enregistrats i 1h 30 minuts de conversa
22	A-06	Dona	Superior	Persona adult-jove. Treballa al sector serveis	53 minuts enregistrats i diverses converses
23	A-01	Home	Mitjà	Persona jove. Treball al sector serveis	50 minuts enregistrats i 2h de conversa
24	B-12a	Dona	Superior	Persona adult-jove. Treballa al sector serveis	43 minuts enregistrats i diverses converses
25	B-12b	Home	Mitjà	Persona adult-jove. Treballa al sector dels esports d'aventura	50 minuts enregistrats i 2h de conversa
26	A-02	Dona	Superior	Persona adult-jove. Treballa al sector ambiental	43 minuts enregistrats i diverses converses
27	B-14	Dona	Superior	Persona adulta. Treballa al sector cultural	82 minuts enregistrats i 15 minuts de conversa
28	B-21	Dona	Mitjà	Persona d'edat avançada. Empresària	117 minuts enregistrats
29	A-03	Home	Mitjà	Persona d'edat avançada. Ramader i empresari	56 minuts enregistrats
30	A-04	Home	Superior	Persona jove. Treballa a l'administració pública	60 minuts enregistrats i 20 minuts de conversa
31	A-05	Home	Superior	Persona adulta. Empresari	75 minuts enregistrats i 15 minuts de conversa
32	B-15	Home	Superior	Persona adulta. Treballa al sector serveis	56 minuts enregistrats i 20 minuts de conversa
33	B-16	Home	Superior	Persona adult-jove. Treballa a l'administració pública	57 minuts enregistrats
34	C-06	Home	Superior	Persona adult-jove. Empresari sector turístic	52 minuts enregistrats i 20 minuts de conversa
35	A-07	Dona	Superior	Persona adult-jove. Treballa al sector serveis	78 minuts enregistrats i 30 minuts de conversa
36	B-17	Home	Superior	Persona adult-jove. Treballa al sector ambiental	60 minuts enregistrats i diverses converses
37	B-18	Dona	Superior	Persona adulta. Treballa a l'administració pública	34 minuts enregistrats
38	B-19a	Home	Superior	Persona adult-jove. Treballa a l'administració pública	
39	B-19b	Dona	Superior	Persona adult-jove. Treballa al sector serveis	
40	A-08	Dona	Mitjà	Persona adult-jove. Treballa d'administrativa	

NÚM	CODI	SEXE	NIVELL D'ESTUDIS	PERFIL	OBSERVACIONS
41	B-20	Dona	Superior	Persona adulta. Treballa de mestra	36 minuts enregistrats i 30 minuts de conversa
42	B-22	Home	Superior	Persona adulta. Treballa al sector cultural	No enregistrada. 70 minuts de conversa
43	B-23	Home	Superior	Persona adulta. Ramader i empresari	No enregistrades. Diverses converses
44	B-24	Home	Superior	Persona adult-jove. Treballa al sector forestal	No enregistrades. Diverses converses
45	B-25	Dona	Mitjà	Persona adulta. Treballa al sector cultural	No enregistrada. 40 minuts de conversa

Tancada aquesta part del treball de camp i valorant-la des d'un punt de vista crític hem pogut observar algunes mancances o possibles millores que per falta de temps i la necessitat d'acotar l'objecte d'estudi no hem pogut abordar en la present recerca. Per la pròpia experiència al camp, considerem que el fenomen neorural, de l'arribada de la nova població rural, dels nouvinguts, dels "hippies", o del nom que se li vulgui donar, és un tema que suscita certs recels al Pallars Sobirà, no només entre els nous habitants que veuen amb certa estranyesa que algú s'interessi per la seva vida quotidiana i la seva història migratòria, sinó també entre la població local, la qual, almenys una part, rebutja parlar obertament del tema perquè fa aflorar els seus sentiments més profunds de reafirmació identitària (reitero, una part de la població local). Això no obstant, és un tema força recurrent, que està present a les converses quotidianes i del que tothom que resideix a la comarca en té un opinió formada. Amb tot, és un assumpte que s'ha anat carregant d'idees i percepcions estereotipades per una i altra banda i que tractar-lo suposa evidenciar les friccions existents entre diferents grups socials, fent que tothom es mostri recelós de compartir la seva opinió o de parlar-ne obertament per por al que diran o per no contribuir "a posar més llenya al foc". L'estudi del fenomen requeria necessàriament el tractament d'aquests temes sensibles, delicats i conflictius, sovint incòmodes, fent que sorgissin alguns obstacles durant el treball de camp, o si més no, el fessin (en alguns casos) menys amable (Neal, Walters, 2009). A banda d'això, la nostra pròpia condició de "nouvingut" –fins i tot amb connotacions ideològiques per alguna part dels autòctons, tal i com apunta una de les persones entrevistades: "Tu a Sort series un hippie, perquè no saben qui ets i no et relacionen amb cap casa." (A-06, dona)– ha restringit l'accés a determinats grups socials de la comarca. Dins d'aquests grups no només hi ha una part de la població autòctona, sinó també certs sectors de nous habitants que per les seves característiques son menys permeables que d'altres, com per exemple, en el nostre cas, les persones relacionades amb el món dels esports d'aventura⁴⁴. Aquesta no ha estat una percepció només nostra, com a investigadors, sinó que algunes persones entrevistades al llarg del treball de camp ens han advertit de com la nostra posició social dins el conjunt de la societat palleesa pot condicionar les dades recollides, l'anàlisi realitzada posteriorment i els resultats de la recerca ("A quins autòctons has entrevistat? Com hi has accedit? Perquè clar, depèn de qui segur que t'ho han posat més fàcil per quedar. Si són dels més "tancadots" ja no crec ni que hagin acceptat quedar per parlar d'aquest tema." B-19a, home). En definitiva, podem dir que ens ha estat més fàcil accedir a persones que per la nostra condició ens eren més properes (altres nous habitants). És per això que ens hagués agradat haver ampliat el nombre d'entrevistes cap a grups socials que potser per aquest fet ens han sigut més inaccessibles i que per tant han quedat poc representats en

⁴⁴ Durant els darrers mesos de desenvolupament de la recerca, i a mesura que la nostra presència s'anava fent més evident al territori, s'han establert vincles amb grups socials que d'entrada semblaven poc accessibles. Això ens ha permès reafirmar o descartar algunes consideracions i interpretacions a les que havíem arribat prèviament i elaborar-ne de noves a mesura que anàvem analitzant les dades i redactant-ne els resultats. En aquesta recerca el treball de camp i el procés de d'anàlisi sovint s'han executat de manera paral·lela i en d'altres han pres una naturalesa totalment reversible, tornant al camp quan l'anàlisi així ho requeria. Aquesta tècnica de visitar constantment el camp en successives etapes de la recerca és força recurrent en la *Teoria Fonamentada* en les dades (*Grounded theory*).

relació a altres grups, almenys en les entrevistes enregistrades. Per últim, així que anàvem avançant en l'elaboració d'aquesta recerca hem observat que hagués estat interessant cobrir altres perfils, els quals ens haurien proporcionat perspectives i narracions complementaries que haguessin contribuït a comprendre el fenomen. Analitzant les entrevistes ens hem adonat que l'aproximació a grups no residents a la comarca, però que mantinguin o hagin mantingut vincles amb el territori, ens hagués aportat una "altra" mirada vers el fenomen, ja que la percepció, les experiències, els imaginaris, les pràctiques socioculturals i la construcció del lloc de, per exemple, els propietaris de segones residències, la població d'origen pallarès no resident o els "antics" nous habitants⁴⁵ poden ser substancialment diferents a les que hem recollit a les entrevistes realitzades. Aquesta mancances, però, s'han intentat compensar, en la mesura del possible, amb la realització de nombroses converses informals i de l'observació al camp.

Així doncs, a part de les entrevistes que havien estant concertades prèviament i que podríem anomenar com entrevistes *formals*, al llarg de treball de camp hem tingut l'oportunitat de conèixer altres persones, que per diversos motius no hem pogut entrevistar "formalment", i amb les que hem mantingut converses (o entrevistes *informals*) de vital importància per a l'elaboració d'aquest estudi. Hem partit de la base que qualsevol persona podia aportar informació rellevant i tenien una opinió formada en relació a temes generals que afecten a la comarca i en relació a l'arribada de nous habitants. Degut a la flexibilitat amb la que hem realitzat les entrevistes semiestructurades, en alguns casos resulta difícil diferenciar-les d'aquestes entrevistes més informals. Les principals diferències rauen en l'objectiu, la forma i la concreció de la trobada. En aquest sentit, les entrevistes semiestructurades s'han realitzat amb l'objectiu d'obtenir informació sobre un seguit de temes concrets amb un acord previ, i exprés per a tal fi, entre les dues parts, entrevistat i entrevistador. Per contra, en el cas de les converses informals, no hi ha hagut cap objectiu preestablert, car les trobades es produïen de manera fortuïta, en un bar, al carrer, a la muntanya, en una botiga o en algun dels esdeveniments socials i culturals als quals hem assistit al llarg del desenvolupament d'aquesta recerca. Schatzman i Strauss (1973: 71) destaquen la importància que tenen les converses informals en qualsevol investigació social i que un cop al camp s'ha d'estar obert a qualsevol estímulo que pugui ajudar-nos a comprendre millor allò que estem estudiant: «*En el campo, el investigador considera toda conversación entre él y otros como formas de entrevistar. El investigador encuentra innumerables ocasiones –dentro y fuera de escena, en ascensores, pasillos, comedores e incluso en calles– para hacer preguntas de cosas vistas y oídas. Las conversaciones pueden durar sólo unos pocos*

45 Hagués estat especialment interessant entrevistar persones que en un moment de la seva vida van decidir migrar a la comarca però que després d'un temps han realitzat un altra migració o bé un retorn cap al lloc d'origen de la migració. L'aprofundiment en la coneixença d'aquest grup ens hagués permès copsar quins poden haver estat els motius de la seva sortida del Pallars Sobirà i relacionar-los amb les narracions dels actuals nous habitants, per establir punts de connexió i veure quins són els factors que poden determinar, condicionar o truncar la permanència dels nous habitants al territori. Una de les persones entrevistades ens ha manifestat l'interès d'aquest exercici: "*Seria interessant entrevistar a gent que ha vingut aquí però ha acabat marxant i conèixer els motius, no? Perquè si només entrevistes gent que s'ha quedat són una cara de la moneda, no? Són aquells que han aconseguit adaptar-se i normalitzar la seva vida al Pallars, d'una manera o d'una altra. Els que han acabat marxant potser recollirien tots aquests factors més conflictius*" (B-19a, home).

segundos o minutos, pero pueden conducir a la oportunidad de realizar sesiones más extensas» (citat a Valles, 1999: 178). A mesura que sorgien aquestes converses s'anaven realitzant anotacions al diari de camp sobre aquells aspectes més rellevants, que després han donat peu a reflexions i conclusions més elaborades.

Tota aquesta recollida d'informació s'han realitzat al llarg d'un extens treball de camp, que progressivament ha anat superant l'objectiu inicial de realitzar un seguit d'entrevistes, i s'ha anat convertit cada vegada més en una observació participant i ha acabat sent un connexió total entre vida personal i recerca. El treball de camp va començar a principis de l'any 2009, després d'explorar l'objecte d'estudi i realitzar altres tasques pròpies de la recerca. Durant el primer trimestre d'aquell any varem estar dissenyant tota la metodologia per abordar la realització de les entrevistes, procés que va consistir en la lectura de bibliografia de referència sobre mètodes d'investigació qualitativa, la revisió de bibliografia d'estudis qualitius sobre migracions i societats rurals, l'elaboració de guions i la definició dels diferents grups que volíem entrevistar. A mesura que avançaven els mesos i una vegada ens varem nodrir dels primers contactes a l'àrea d'estudi, varem poder planificar la primera campanya de camp, elaborant un calendari per quadrar les trobades durant la nostra estada al Pallars Sobirà i la preparació del material necessari; feines que s'anirien repetint en les successives campanyes de camp. Les primeres entrevistes es van realitzar al mes d'abril de 2009 i la resta de campanyes s'han anat realitzant quan anaven sorgint nous contactes i es disposava d'un volum suficient d'entrevistes prèviament acordades per a desplaçar-nos al camp. Un cop iniciat el treball de camp la nostra presència a l'àrea d'estudi ha estat força estable, desplaçant-nos aproximadament una vegada al mes i realitzant estades d'una setmana de mitjana⁴⁶.

La necessitat de realitzar llargs desplaçaments al camp (aproximadament 460 km comptant viatge d'anada i tornada) ha impossibilitat una aproximació ràpida i freqüent a l'àrea i als subjectes d'estudi, el que es pot considerar un obstacle per a la recollida de dades, ja que es veu limitat l'accés a la informació per la separació entre lloc de residència-treball i l'àmbit territorial de la investigació. Tant per realitzar les entrevistes com per fer observació s'havien de fer desplaçaments de més de 3 hores, el que obligava a planificar prèviament el treball de camp i a romandre estades més o menys llargues a l'àrea d'estudi per tal d'aprofitar-les al màxim. La dependència de la disponibilitat dels informants —que sovint un cop a l'àrea d'estudi ens han telefonat dient que no els hi anava bé aquella setmana— i l'existència d'algunes adversitats inherents al territori (llargues distàncies, condicions meteorològiques, etc.) han provocat que les campanyes de camp no fossin sempre tan reeixides com esperàvem, realitzant sovint un nombre menor d'entrevistes de les que prèviament esperàvem i teníem planificades.

A mitja tarda he començat a pujar a *nuclipetit1* i de cop ha començat a nevar. Un tros més enllà, una mica més amunt de *nuclipetit2*, he pensar de fer mitja volta perquè allà hi

46 A l'annex metodològic s'adjunta un calendari amb estades al camp que hem realitzat durant els anys en què s'ha desenvolupat la recerca.

estava nevant amb força. Les roderes ja es marcaven a la capa de neu que cobria tota la carretera i el cotxe començava a patinar. He continuant pujant un tros més, però he vist que el més difícil no seria pujar, sinó la baixada, perquè allò no semblava que tingués la intenció de parar. A més, no portava cadenes ni neumàtics de contacte. He trucat a *talpersona* i m'ha dit que si no era més amunt de *nuclipetit3* era millor que no pugés, que després tindria problemes per baixar i que fer aquella carretera nevant i sense cadenes era bastant perillós. M'ha dit que ja quedariem un altre dia, que aquesta setmana ho tenia molt malament per tornar-nos a trobat. Li he dit que potser pujaria la darrera setmana d'abril. Ho hauré de mirar. Això vol dir que toca tornar a planificar treball de camp per aquella setmana. [Diari de camp, 7 d'abril de 2009]

Això, que d'entrada es percebia com un inconvenient, a la llarga s'ha valorat com un element positiu, ja que l'elevada freqüència amb la que ens hem vist obligats a anar al camp ens ha portat a establir vincles més forts amb les persones i amb l'àrea d'estudi. Creiem que això ha esta positiu, ja que ens ha permès establir una major interacció amb els subjectes d'estudi i els escenaris en els que es desenvolupa la vida quotidiana de la comarca. Així doncs, en totes les estades al camp no sempre s'han realitzat entrevistes, sinó que també s'ha realitzat una tasca d'apropament a l'àrea d'estudi, intentant que la nostra presència a la comarca fos cada vegada més estranya pels seus habitants i la convivència amb ells/es més estreta, alhora que establíem contactes amb possibles informants i realitzàvem observacions. Durant les nostres estades també hem volgut fer tasques de recollida d'informació documental a partir de la consulta dels fons bibliogràfics de l'Arxiu Comarcal del Pallars Sobirà i la Biblioteca de Sort. En tot cas, considerem que la nostra presència al camp ha estat continua al llarg dels anys en què s'ha desenvolupat la recerca i no s'ha limitat únicament a la realització d'entrevistes, sinó també a l'ús d'altres tècniques qualitatives, com l'observació participant. El treball de camp ha culminat amb la possibilitat de viure personalment l'experiència de ser un nou habitant, ja que a partir del mes d'abril de 2011 vaig començar a residir de manera permanent a la comarca. Aquest darrer fet, com a complement de les altres tècniques qualitatives emprades, ens ha ofert l'oportunitat d'entendre, corroborar i/o matissar, a partir de la pròpia vivència, algunes de les qüestions que s'anaven desprenent de les entrevistes i l'observació.

3.2.3. Observacions: d'investigador a nouvingut

«Se ve bien teniendo el ojo lleno de lo que se mira. (...) El asombro ante lo que desconozco fue mi maestro. Escuchando su inmensidad, he tratado de mirar. No sé si he visto»

Eduardo Chillida (1942-2002)

Una altra de les tècniques qualitatives de les quals ens hem servit per realitzar aquest estudi és l'observació participant, un mètode d'anàlisi extensament emprat en Antropologia, però en progressiu augment en la resta de les Ciències Socials, entre elles la Geografia.

L'observació participant va començar a irrompre en els cercles acadèmics a finals XIX amb l'aparició de monografies etnogràfiques, com les de Boas, Evans-Pitchard o Malinowski, tots ells autors que van començar a emprar la tècnica de manera sistemàtica i estructurada (Guasch, 1997). Aquestes obres que mostraven la realitat de comunitats de grups ètnics no dominants són encara avui un referent dins l'Antropologia Social. Malinowski, un dels pares de l'Antropologia Social i Cultural, afirma que és del tot necessari introduir-se en les estructures socials i recollir dades sobre la seva vida quotidiana pel coneixement en profunditat d'una cultura, una societat o un grup social (Guasch, 1997). Flick (2002), per la seva banda, apunta que l'observació permet a l'investigador descobrir com funciona o succeeix realment algun fenomen o procés, objectiu que sovint és difícil assolir únicament amb l'anàlisi de narracions o relats de vida. Així doncs, l'observació participant apareix en aquesta recerca com un mètode complementari per al coneixement del subjectes d'estudi, de les seves pràctiques socioculturals i dels escenaris en què es produeixen les accions socials.

Però, què entenem per observació participant? Com hem dit anteriorment, l'*observació* és una tècnica (qualitativa) emprada per analitzar la vida de grups humans, essent un instrument útil per obtenir dades de qualsevol realitat social, tot i que, principalment utilitzada en contextos en els que l'aplicació d'altres tècniques i mètodes d'investigació presenta dificultats o en els que es vol detectar la posició i punt de vista dels diversos actors que conformen la realitat social d'una comunitat (Guasch, 1997). En aquest sentit, representa una tècnica vàlida per abordar l'estudi *des de dins* de minories, grups ètnics, organitzacions, subcultures i sectors professionals. Per la seva banda, Denzin (1989: 157-158) defineix observació participant com una estratègia de camp⁴⁷ —més que no pas com una tècnica d'investigació (qualitativa) isolada— que combina simultàniament l'anàlisi de documents, les entrevistes a diferents informants, la participació directa, l'observació i, també com a part de la recerca, la introspecció. Les característiques principals, en contraposició a altres tipus d'observacions i tècniques qualitatives, són que l'investigador s'introdueix en el camp i els escenaris on succeeixen les accions, observant allò que està passant des de la perspectiva d'un membre més del col·lectiu estudiat, però assumint la influència que té la seva participació sobre allò que està observant. A banda del grau d'implicació de l'observant, l'observació participant difereix de la no participant per la voluntat de comprendre els significats de les pràctiques humanes i la interacció entre els individus, així com l'interès en el coneixement de les perspectives i punts de vista dels diferents actors que conformen la realitat social del grup social estudiat. Per contra, una de les crítiques que s'ha fet a l'observació es centrava en la seva vessant participativa. La participació, segons el seus detractors, genera resultat subjectius i condicionats pels sentiments personals de l'investigador, degut a que aquesta no ha estat intercedida per una distància social suficientment gran com per minimitzar aquests aspectes, el que es considerat per alguns un important error en el mètode científic. Amb tot, cada vegada més es reconeix l'observació

47 Entenem el *camp* com la realitat social d'allò que es pretén analitzar, dins de la qual hi ha diferents contextos o *escenaris* en els que aquesta realitat es manifesta. Per tant, el camp es compon de diferents escenaris en els quals es desenvolupa l'observació i la participació de l'investigador.

participant com un mètode totalment subjectiu, en el que la distància social entre investigador i subjecte d'estudi és menor que en altres tècniques qualitatives, per tal d'accedir a una major comprensió del grup estudiat. Aquest representa un dels principals problemes al que s'enfronta la pràctica de l'observació participant, però que queda matisada en la mesura que l'observador reconeix i fa explícita quina és la seva posició social (Guasch, 1997).

Gold (1958) va distingir fins a quatre tipus de rols que podria exercir l'observador, en relació a la seva implicació o participació en el grup: el *participant complet*, el *participant-com-a-observador*, l'*observador-com-a-participant* i l'*observador complet* (Guasch, 1997; Kearns, 2005). El grau d'interacció de l'investigador amb el grup estudiat condiciona la manera en què es realitzarà l'accés al camp, la distància social entre ell i els subjectes d'estudi i el resultat de l'observació. Tanmateix, considerem que l'adquisició d'aquests rols no és quelcom estàtic, sinó que l'adopció d'un rol pot ser reversible i canviant al llarg de la recerca. Durant la realització de les entrevistes la nostra presència, tot i ser força freqüent, era temporalment intermitent, i les estades realitzades donaven poc marge per establir vincle sòlids amb la societat d'acollida. En aquesta primer etapa el nostre rol s'assimilava més al d'un *observador complet*, car la nostra participació era quasi inexistent i la nostra presència passava gairebé inadvertida, a excepció d'aquells contactes que teníem o havíem fet prèviament, els quals ens serviren per introduir-nos progressivament a l'àrea d'estudi. Amb el temps la indiferència es transformà en un sentiment de curiositat per part d'alguns individus, estranyant-se que una persona jove que no era de la comarca, i que no havien vist abans, realitzés estades periòdiques, i sovint, fes preguntes estranyes⁴⁸ (Neal, Walters, 2009). Aquestes situacions eren especialment incòmodes, ja que a mesura que la nostra presència es tornava visible, algunes persones començaren a fer preguntes sobre els motius de les estades que realitzàvem a la comarca, les quals començaven a fer força recurrents. Sovint, la resposta no podia ser tan simple i evident com ens hagués agradat, ja que havíem de buscar formules per tal que el fet de revelar la veritat no suposés un motiu d'allunyament d'alguns individus per por a ser observats, entrevistats i convidats a parlar d'un tema delicat. Tanmateix, i a mesura que anàvem avançant el treball de camp, la nostra presència a la comarca era més freqüent i més evident, tot i continuar sent estranya. Durant aquesta etapa la interacció amb les persones era més satisfactòria i intensa, i la confiança dels habitants de la comarca s'anava ampliant. En aquest context es va començar a participar de manera esporàdica, de vegades convidats pels seus habitants, en alguns esdeveniments de la vida social de la comarca. Així doncs, s'anava abandonant el rol d'observador complet, ja que el grau d'implicació començava a ser significatiu, apropant-nos progressivament a una posició d'*observador com a participant*.

48 En aquest sentit és especialment interessant l'aportació que fan Sarah Neal i Sue Walters (2009). Aquestes autores, en un article publicat a *Journal of Rural Studies*, s'interessen per la seva posició com a investigadores en relació a l'àrea d'estudi, en el seu cas les àrees rurals angleses, i com aquesta condició desperta diversos comportaments (curiositat, estranyesa, rebuig, empatia, etc.) per part dels habitants d'aquest territoris. Aquestes circumstàncies pròpies del treball de camp condicionen l'aproximació als subjectes d'estudi, sobretot en comunitats rurals, ja que degut a les seves característiques la presència de l'investigador passa menys desapercebuda.

En els darrers mesos de la recerca, i coincidint amb el procés d'anàlisi i redacció dels resultats de la investigació, es va realitzar una completa immersió en el camp i una participació vivencial del grup estudiat, com a estratègia per comprendre millor, des de la pròpia experiència com a nou habitant, algunes de les qüestions que havien anat apareixent a les entrevistes i al llarg de l'observació. Així doncs, i pel fet d'esdevenir part del nostre objecte d'estudi, considerem que el rol adoptat durant els darrers mesos de desenvolupament de la recerca coincidiria amb el de *participant complet*, ja que la nostra condició de nouvingut i el fet de viure en un dels pobles de l'àrea d'estudi ens ha permès observar el fenomen des de dins, aprofundint en el coneixement de la societat pallesea (Scott *et al.*, 1997; Kearns, 2005). Així doncs, el propi procés d'investigació ens ha portat a modificar la nostra condició en relació al grup observat, la qual era d'*outsider* en les primeres etapes i ha acabat essent d'*insider* en les darreres. Amb tot, Taylor i Bodgan (1987: 36-37), entre d'altres sociòlegs i antropòlegs clàssics, argumenten que un investigador no pot fer observació participant en un grup en el que està directament implicat o al qual pertany, car segons aquests posicionament això impossibilita l'aproximació a l'objecte d'estudi des d'una perspectiva neutra i crítica. En canvi, altres posicionaments afirmen que la proximitat (o la pertinença) al grup no és incompatible amb l'abordament de l'observació participant rigorosa i crítica, alhora que evita els problemes de traducció cultural i la necessitat de resocialització a un grup que li és estrany, car la seva pertinença fa que conegui i tingui interioritzats els codis socioculturals del grup i els pugui emprar per treure el màxim profit de l'observació. Tot i que el grau d'interacció entre nosaltres com a observadors i el grup observat ha anat variant al llarg del desenvolupament del treball de camp, s'ha intentat, en la mesura del possible, no perdre de vista aquests dos posicionaments extrems i intentar conciliar-los per tal de no perdre rigor en les observacions (Herbert, 2000).

L'experiència viscuda en els darrers mesos d'elaboració de la recerca ens ofería la possibilitat d'aplicar mètodes d'(auto)observació i/o l'elaboració d'egodocuments⁴⁹, relats sobre la nostra pròpia experiència com a materials susceptibles d'ésser analitzats (Espineta, 1994), però que degut a la manca de temps i a la necessitat de dirigir tots els esforços a la interpretació de les dades i a la redacció dels resultats no hem aplicat de manera sistemàtica. Considerem que hagués estat interessant implementar aquesta tercera tècnica qualitativa per donar més solidesa (i un altra perspectiva) a la nostra aportació. Tot i no emprar aquestes tècniques, o no fer-ho de manera conscient o premeditada, podem dir que la presència de manera permanent al camp ens ha permès viure una experiència en la que la investigació i la vida quotidiana de l'investigador s'han fusionant. L'experiència d'ésser alhora investigador i subjecte d'estudi i poder observar des d'una posició metodològicament oposada a la practicada

49 Els *egodocuments* són un conjunt de materials, creats o no de manera intencionada per a ser analitzats, en els que el mateix autor de la investigació va apuntant allò que li va succeir i el que succeeix al seu voltant, alhora que dona la seva opinió sobre els fets ocorreguts i exposa sentiments, emocions, dubtes i problemes. Espineta (1994) els diferencia en funció de la immediatesa entre allò succeït i allò escrit, sent més reduïda en els diaris i els dietaris, i més extensa en les autobiografies i les memòries. També es interessant l'aportació que fa De Miguel (1996) en el seu llibre *Auto/biografias*, en el que realitza una aproximació als relats i les històries de vida personals com a mètodes d'anàlisi social.

a l'inici de la recerca ha influenciat (creiem que positivament) en la comprensió d'aquest grup, del fenomen, de la interacció amb la població local i de pràctiques que des d'una posició d'*outsider* són difícils de captar, i sovint, quasi impossibles d'entendre.

Els diferents rols o graus d'interacció entre l'investigador i el grup han anat estructurant les observacions al llarg del treball de camp. Tot i conèixer les diferents possibilitats que ofereix l'observació participant com a mètode (Jorgensen, 1989; Guasch, 1997; Valles, 1999; Dewalt, Dewalt, 2002; Watson, Till, 2010), en aquesta recerca hem optat per realitzar observacions no sistemàtiques. Les observacions s'han realitzat de manera aleatòria a diferents escenaris, prenent notes de camp sobre allò que suscitava el nostre interès i creiem que podia ser rellevant per a la investigació. En aquest sentit, es fa difícil enumerar els escenaris en els que s'han realitzat les observacions ja que comprenen la totalitat dels espais freqüentats durant el treball de camp, essent tots objecte d'una mirada atenta i curiosa per part de l'investigador. L'observació ha estat present en tot el treball de camp, potser en un segon terme, però no com una tècnica secundària, sinó més aviat com una manera d'entendre la presència de l'investigador al camp, la que s'ha d'estar alerta en tot moment del que passa a l'espai que el circumda. La freqüentació d'espais públics, les estones als bars, les visites a pobles i l'establiment de converses amb els seus habitants, la realització d'excursions per a un major coneixement de l'àrea d'estudi, l'assistència a cursos o la participació en activitats culturals i festives són algunes (n'hi ha moltes més) de les accions i els escenaris que han donat peu a diverses observacions de la vida quotidiana dels habitants de la comarca, de la nostra interacció amb els subjectes d'estudi i d'un exercici d'introspecció. Degut a la seva naturalesa, l'observació participant té uns límits temporals poc clars, a no ser que es realitzi de manera sistemàtica i amb un nombre d'observacions establerts. A diferència de les entrevistes, degut a que tenen unes dates concretes de realització, l'observació, almenys en el nostre cas, apareix amb una temporalitat més difuminada, abraçant un decalatge temporal tan ampli com la durada de les successives estades al camp. Considerem que la simple presència al camp representa en si mateixa una observació d'allò que es considera rellevant per l'estudi, encara que aquest exercici es produeix sovint d'una manera inconsistent.

3.2.4. Transcrivint, codificant i donant sentit a les dades

Pel tractament de les dades recollides a les entrevistes, en aquest cas un arxiu d'àudio amb les narracions i relats de les persones entrevistades, s'ha de procedir a la transcripció del material. Donar-li una forma textual a una narració viscuda i enregistrada, en la que el llenguatge no verbal representa també una important font d'informació, és un exercici d'abstracció, de reducció d'un vast volum de dades per a què aquestes puguin ser analitzades i posteriorment interpretades. Kvale (1996) ho explica amb les següents paraules: «*Transcribir implica traducir de un lenguaje oral, con sus propias reglas, a un lenguaje escrito con otro conjunto de reglas. Las transcripciones no son copias o representaciones de una realidad original, son construcciones interpretativas que son herramientas útiles para determinados propósitos. Las transcripciones son*

conversaciones descontextualizadas, abstracciones, al igual que los mapas topográficos son abstracciones del paisaje original del que derivan. Los mapas enfatizan algunos aspectos del paisaje y omiten otros, dependiendo la selección del uso que se intenta hacer» (citat a Valles, 2002: 136). A partir d'aquesta comparació amb l'abstracció geogràfica realitzada amb l'acció de cartografiar, Kvale defuig de la idea que existeixen transcripcions vertaderes i correctes i entenen aquesta tasca com un mitjà útil i variable en funció dels propòsits de cada investigació.

La transcripció és tasca realment difícil. Realitzar una transcripció fidel a allò que han tramès les persones entrevistades, sobretot per la impossibilitat de reproduir determinats registres orals en la forma escrita (repeticions, to de veu, falques o mots que allarguen les frases) o de plasmar el llenguatge no verbal, és força complicat⁵⁰. És per això, que tal i com apunta Atkinson (1998) hem d'entendre les transcripcions com a un *document secundari* que es deriva dels enregistraments sonors de les entrevistes, els quals serien considerats el document primari, al qual s'hauria de recórrer de manera freqüent per tal d'anar adequant la transcripció, rectificar possibles errors o incongruències i per avaluar les interpretacions posteriors. Altres autors, com Valles (2002), apunten que per tal de reduir aquesta pèrdua d'informació és important registrar de manera immediata algunes impressions i observacions després de cada entrevista (*self-debriefing*), així com l'anotació de notes memorístiques i orientades a l'anàlisi mentre s'està transcrivint. Nosaltres hem seguit aquest consell al que es refereixen diversos manuals de metodologia qualitativa. Després de cada sessió al camp hem omplert una fitxa en la que s'especificaven algunes dades bàsiques de la persona entrevistada, així com observacions, idees i emocions que es derivaven de la trobada, per tal de tenir més informació *no verbal* i *vivencial* sobre la sessió i que ens han ajudat a l'hora de transcriure els materials originals.

Una altra de les qüestions que planeja sobre les transcripcions és la quantitat: s'ha de transcriure tot el que diuen els entrevistats? Existeixen defensors de la transcripció completa dels materials originals, per tal de mantenir la màxima fidelitat al document primari i minimitzar així la pèrdua d'informació (Atkinson, 1998). Tanmateix, aquesta és una tasca que requereix un elevat consum de temps en la investigació, i així ho remarquen diversos autors (Wythe, 1982; Atknison, 1998; Kvale, 1996; Dunn, 2000)⁵¹. Altres, però, consideren que la transcripció parcial o focalitzada en aquells temes que es consideren rellevants presenta important avantatges, entre les quals destaca l'economia de temps i la fixació de l'atenció en

50 A banda d'aquests obstacles metodològics, els quals s'assumeixen com a part del procés de reducció de la informació, hi ha altres dificultats associades a qüestions tècniques. Si les gravacions de les entrevistes són de baixa qualitat o registren soroll ambiental la transcripció encara és més complexa, el que pot donar lloc a errors o omissions.

51 A més, Kvale (1998) apunta que aquest és un dels processos més feixucs i pesats de la recerca qualitativa, i Atkinson (1998), per la seva banda, afirma que la transcripció és la part en la que més temps es consumeix de tota la investigació. L'autor estima que es precisa entre 3 i 6 hores per transcriure una hora de gravació. Nosaltres, però, considerem que aquesta mesura pot ser vàlida per una persona avesada i experta en la transcripció d'arxius sonors, però que en el cas d'una persona novell, poc avesada a fer-ho, el temps pot augmentar fins a unes 8 hores per hora de gravació. En el nostre cas, el temps invertit en la transcripció de les entrevistes ha seguit més o menys aquesta ràtio.

objectius concrets, defugint de la dispersió temàtica que sovint es present a les narracions dels entrevistats. Per contra, Glaser (1992), el pare de la *Grounded Theory*, juntament amb Strauss (Glaser, Strauss, 1967), adopten una opció més pragmàtica i propugnen una combinació de transcripcions completes i parcials, aquestes darreres focalitzades en aquells aspectes interessants que van emergint i creant teoria, o bé simplificant la transcripció d'acord amb els objectius específics de la recerca.

Atès això, a continuació explicarem com hem abordat les transcripcions de les entrevistes realitzades durant el treball de camp. Per encarar el procés de transcripció vàrem adoptar l'estratègia de transcriure íntegrament tot allò que es desprenia de l'arxiu d'àudio, intentant ser el màxim fidels possible al llenguatge oral dins les limitacions que suposa la seva translació al llenguatge escrit. Si bé en el nostre cas la transcripció ha estat completa en (quasi) la totalitat de les entrevistes, suposant una inversió de temps força considerable, en alguns casos s'ha obviat algun fragment. Això no obstant, considerem que tot allò que es recull a les entrevistes i a l'observació pot ser rellevant per a la recerca, car forma part de la realitat social que estem estudiant i pot dilucidar elements per a la seva comprensió. És per això que aquestes omissions s'han realitzat en molt poques ocasions i només amb aquelles parts en les que es considerava que l'informant no aportava informació relacionada directament amb l'objecte d'estudi, repetia informació prèviament recollida o es detectava una important dispersió temàtica⁵².

El canvi de canal comunicatiu que suposa la transcripció fa sorgir alguns problemes com la fidelitat d'allò que es transcriu en relació al document oral. Ja hem esmentat anteriorment que el fet de transcriure suposa una canvi de llenguatge, de l'oral a l'escrit, cada un d'ells amb les seves pautes i regles comunicatives pròpies. A més, la comunicació entre les parts participants a l'entrevista s'ha produït en gairebé tots els casos en un registre informal, en el que cada persona entrevistada s'expressava de la manera que li era pròpia, amb la utilització de la seva llengua –normalment català– i/o la varietat dialectal, l'ús d'expressions, l'aparició d'errades gramaticals i de frases inacabades, pauses i silencis propis de l'exercici conversacional. Sovint aquests matisos són difícils de traslladar a la transcripció. Fer-ho de manera literal amb la voluntat de ser extremadament fidel pot complicar la lectura i l'anàlisi posterior, i per això alguns autors consideren legítim editar els textos per tal de fer-los més intel·ligibles, adequant el llenguatge oral a les normes del llenguatge escrit, sempre i quan aquestes modificacions no afectin als propòsits de la recerca (Atkinson, 1998; Valles, 2002; Dunn, 2005). En aquest sentit s'ha transcrit seguint la normativa estàndard del llenguatge escrit de la llengua catalana i no la pronunciació de la persona entrevistada. No obstant això, degut a la presència d'una varietat dialectal amb una important càrrega identitària s'han intentat respectar les expressions, els mots i alguns aspectes fonètics propis del dialecte

⁵² Les parts omeses de les entrevistes s'han assenyalat a les transcripcions per tal de facilitar la seva recuperació a partir de la (re)audició de l'enregistrament sonor.

pallarès. Per altra banda, els canvis en relació al document primari, és a dir, la font oral, per tal de conservar l'anonimat de les persones entrevistades s'han realitzat en una segona revisió de les transcripcions i de manera focalitzada en aquells fragments seleccionats per a la seva inserció al text. D'aquesta manera, s'evidencia que més enllà de les qüestions metodològiques anteriorment esmentades, la transcripció també implica l'assumpció, tal i com exposa Kvale (1998), d'algunes qüestions ètiques⁵³.

Per altra banda, també hi ha un debat encetat sobre qui ha d'efectuar la transcripció. En aquest sentit Kvale (1996) planteja els dos escenaris possibles; per una banda, la transcripció feta per la mateixa persona que realitza les entrevistes, i per l'altra, l'opció que sigui un tècnic auxiliar que s'encarregui de tal empresa, deixant la vessant més creativa de la recerca, l'anàlisi i interpretació de les dades, als investigadors principals. En el nostre cas la transcripció ha estat realitzada íntegrament per l'autor d'aquesta recerca. Ha estat un feina llarga i pesada, però que s'ha combinat amb la realització d'una anàlisi preliminar, fent-la més creativa, i aprofitant l'oportunitat que ens brindava la primera audició (i recordar de la trobada amb la persona entrevistada) per escriure algunes notes interpretatives que ens suggeria cada entrevista. Cal destacar, però, que aquest exercici de memòria vivencial només és possible dur-lo a terme si la persona que realitza l'entrevista i la persona que la transcriu coincideixen; a més, si aquesta persona és també l'investigador aquesta pràctica té, segons el nostre parer, un valor afegit. A continuació es mostra, a tall d'exemple, un fragment de la transcripció realitzada en base a una de les entrevistes fetes.

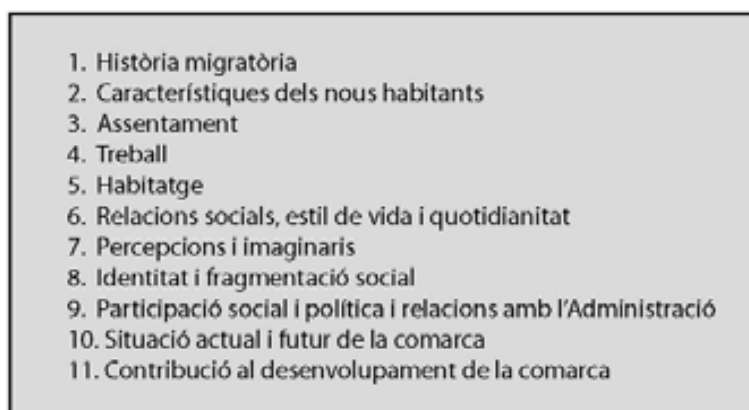
Abans de procedir a l'anàlisi intensa del contingut de les entrevistes, s'ha realitzat un lectura prèvia per tal de revisar possibles errors en la transcripció i obtenir una visió de conjunt de totes les dades que componen la base de tractaments posteriors. En aquest sentit, Valles (2002) adverteix que és un "terrible" error posposar l'anàlisi de les dades un cop la transcripció ha finalitzat, i Wengraf (2001: 209) recorda que «*cuando escuchas la cinta por primera vez, pero sólo durante esa primera vez, se provoca una riada de recuerdos y pensamientos (...) como los pensamientos e impresiones de la postsesión, disponibles sólo una vez. Si al final del proceso de transcripción todo lo que tienes es una transcripción perfecta, pero ningún memo teórico, habrás desperdiciado el 60% o más de esta ventana de oportunidad*». Per això és important recollir algunes idees i sensacions prèvies a l'anàlisi, ja que d'aquesta manera es reduirà la pèrdua d'informació i la falta de precisió inherent a l'acció de transcriure, i es començarà a trobar el sentit de les

53 En aquest sentit, Valles (2002: 140) apunta que a l'hora d'efectuar la transcripció és important saber a qui va dirigida (investigador, entrevistats, el públic lector, etc.). En el cas de tenir diversos destinataris es pot barallar la possibilitat de realitzar diverses transcripcions, unes més detallades i d'ús intern, i d'altres editades d'acord amb els compromisos d'anonimat i altres qüestions ètiques. En aquesta recerca s'ha produït una primera transcripció d'ús intern fidel a la gravació, en la qual no s'han tingut en compte les qüestions ètiques de conservació de l'anonimat, ja que preferíem tenir tota la informació a la nostra disponibilitat per realitzar l'anàlisi. Ha estat posteriorment quan s'ha realitzat la pertinent edició del material per a tal finalitat, focalitzant aquest exercici en els fragments triats per recolzar les diverses interpretacions realitzades al llarg de la tesi. És per això que les transcripcions completes no s'adjunten amb la tesi, ja que, a part de ser més un material de treball que no pas un material per a ser publicat, suposaria un vulneració dels aspectes ètiques esmentats.

dades, elaborant interpretacions prèvies a l'anàlisi que seran de gran ajuda en les etapes subsegüents del procés metodològic.

Una vegada enllestida l'etapa de transcripció, juntament amb la seva revisió posterior, varem procedir a l'anàlisi intensa o en profunditat de les entrevistes, la qual es va realitzar en base als documents secundaris generats (transcripcions), tot i que de manera puntual s'ha retornat a la gravació per aclarir i confirmar alguna informació. Igual que en la realització de les entrevistes, per a l'anàlisi de les mateixes hi ha diversos consells o guies a seguir, però no hi ha una única manera d'abordar aquesta etapa del procés metodològic, sinó que cada recerca ha de dissenyar el seu propi mètode, en base als seus propòsits i plantejaments. Alguns dels aspectes que s'han de tenir en compte rauen en la disponibilitat de temps per realitzar aquesta tasca, els objectius que es volen assolir i la forma en què pretenem abordar la interpretació i l'escriptura final dels resultats. Per afrontar aquesta etapa de desplegament analític ens varem servir d'un esquema temàtic amb alguns eixos principals o temes rellevants, els quals van ser definits en relació als guions de les entrevistes i els principals temes tractats a les entrevistes (figura 3.5). Aquest croquis inicial no es va elaborar amb la intenció que fos una estructura sòlida i tancada a la qual ens havíem de cenyir al llarg de tot el procés d'anàlisi, ans al contrari, es va engendrar per a què exercís la funció de punt de partida, a partir del qual estructurar l'etapa analítica, però modificable a mesura que avançàvem en el procés, incloent-hi temes nous, jerarquitzant-los en funció de la importància o eliminant-los en el cas de considerar que no aportaven cap informació rellevant per a la comprensió del fenomen o per manca de temps i espai per tractar-los en profunditat⁵⁴.

Figura 3.5. Eixos temàtics seleccionats per abordar la codificació

-
1. Història migratòria
 2. Característiques dels nous habitants
 3. Assentament
 4. Treball
 5. Habitatge
 6. Relacions socials, estil de vida i quotidianitat
 7. Percepcions i imaginàries
 8. Identitat i fragmentació social
 9. Participació social i política i relacions amb l'Administració
 10. Situació actual i futur de la comarca
 11. Contribució al desenvolupament de la comarca

Font: elaboració pròpia

⁵⁴ Un dels eixos temàtics que ens hagués agradat abordar, però que per motius de temps i espai hem desestimat tractar-lo en aquesta recerca, és el que es deriva de l'opinió que tenen les diferents persones entrevistades sobre la situació actual i el futur de la comarca. Creiem que la informació aportada en relació a aquest tema és força rellevant ja que evidencia l'existència de diferents maneres d'entendre el territori, les quals generen paisatges ben diversos, i pot ajudar a dissenyar estratègies (algunes de les quals ja estan en marxa) al desenvolupament econòmic imperant, trencant la dependència socioeconòmica del sector turístic (Barrachina, Guirado, Tulla, 2009 i 2010)

Estipular aquests eixos temàtics ens ha estat útil com a base per abordar en un primer moment l'anàlisi del contingut del material recollit al camp. L'objectiu principal d'aquesta etapa ha estat obtenir pautes o lògiques d'interpretació mitjançant el tractament sistemàtic de la informació, és a dir, d'allò que es deriva (contingut) de les narracions i els relats de les persones entrevistades. Per iniciar l'anàlisi varem procedir en primer lloc a la codificació del text en base a aquests eixos temàtics. En l'anàlisi del contingut de dades qualitatives s'entén la codificació com una de les tres tasques fonamentals de l'etapa analítica, la de disposició i transformació de les dades, sent un dels passos que l'investigador –si aquesta és l'opció metodològica triada– ha de seguir per aproximar-se a allò que han dit els entrevistats durant treball de camp. Tanmateix, la codificació, igual que la transcripció, és també en si mateixa una reducció de les dades, una extracció d'allò que considerem important per a la nostra recerca, deixant de banda, potser inconscientment, allò que no ens interessa. A l'etapa prèvia, això és la transcripció de les entrevistes, hem obtingut un gran volum d'informació i que en aquesta fase de la investigació cal tractar i ordenar per tal de trobar-hi inferències vàlides i fer emergir algunes conclusions. Per tal de trobar-hi sentit a les dades s'han realitzat un seguit de procediments textuais, entre ells la codificació de les unitats d'anàlisi i la posterior classificació dels fragments en àrees temàtiques més àmplies (famílies). Des d'un punt de vista metodològic, la codificació implica tenir unes categories seleccionades *a priori* i connectades amb el marc teòric. En el nostre cas, no es disposava d'aquest requisit, sinó només d'uns eixos temàtics a partir dels quals s'han anat creant els diferents codis, els quals anaven sorgint a mesura que analitzaven el material. És a dir, el nombre de codis creats a les primeres entrevistes ha estat molt superior, ja que en entrevistes successives la majoria d'ells s'anaven repetint i cada cop se'n creaven menys de nous. Posteriorment a la codificació s'ha procedit a la definició de famílies temàtiques a partir de l'agrupació dels codis creats, les quals ens han estat útils de cada a estructurar la interpretació i la redacció dels resultats.

Els procediments analítics s'han realitzat amb l'ajut de programari especialitzat. En aquesta recerca el *software* emprat a estat *Atlas-ti 6.0*⁵⁵ (figura 3.6). L'elecció d'aquest programa ha estat una qüestió de disponibilitat i de cobertura de necessitats investigadores, ja que ha estat el *software* que ens ha estat més fàcil d'aconseguir i que alhora ens permetia realitzar tot el conjunt de les tasques d'anàlisi que ens proposàvem⁵⁶. Amb aquest programa hem codificat (*coding*) de manera àgil les transcripcions de les entrevistes, les quals, juntament amb altres materials, reben el nom de *primary documents*. En el moment de crear un codi i vincular-lo a un fragment del text (*quotations*) aquest queda seleccionat, sent posteriorment més fàcil la seva

⁵⁵ Per un coneixement més exhaustiu sobre el programa i sobre l'anàlisi qualitatiu amb *Atlas-ti* podeu consultar els diferents manuals existents. Nosaltres ens hem servit de l'elaborat per Muñoz Justícia (2005, versió 3.03), però n'hi ha d'altres, com l'editat pel seu mateix creador, Thomas Muhr (1996).

⁵⁶ Per més informació sobre les qüestions metodològiques relacionades amb *Atlas.ti*, amb altres programaris per l'anàlisi qualitatiu assistit per ordinador (*NVivo*, *Edet*, *Aquad*, etc.) o amb el *Computer Assisted Qualitative Data Analysis Software* en general (CAQDAS) podeu consultar Fielding, Lee (1998); Valles (2002: 146) i Peace, Van Hoven (2005: 234).

recuperació per l'anàlisi. El programa permet la creació de filtres a diferents nivells; podem així diferenciar els relats per diferents perfils sociodemogràfics, com per exemple mostrar només els fragments extrets de narracions de dones pallareses, i la creació de grups de codis (*famílies* o *super famílies*), que en el nostre cas s'han fet per agrupació temàtica. L'ús d'aquest programari també ens ha permès acompanyar el procés de codificació amb la redacció i vinculació als materials de *memos* metodològics, analítics, teòrics i observacionals (buidatge de les notes de camp, per exemple), els quals s'han anat elaborant a mesura que anaven apareixent informació vàlida per ser analitzada i aspectes rellevants a tenir en compte de cara a la interpretació i a la verificació de conclusions. L'elaboració d'aquestes anotacions ens ha estat de gran ajuda durant el procés d'anàlisi i, sobretot, a l'hora d'afrontar la redacció final dels resultats. En total s'han seleccionat 1048 *quotations* o cites, les quals estan associades de manera múltiple a 193 codis diferents⁵⁷. Aquestes cites s'han agrupat en famílies i superfamílies en base als codis que prèviament se'ls hi han assignat, el que ha facilitat la disposició i la classificació, de les dades, mitjançant eines del propi programa com els filtres, i la seva recuperació amb l'ús dels *outputs*, de cara a l'etapa interpretativa i d'extracció de conclusions⁵⁸. Volem destacar que el programa ha estat una eina útil per a la gestió de tota la informació acumulada, però amb els seu ús no s'ha volgut substituir la tasca interpretativa de l'investigador, la qual s'ha de realitzar (i creiem que és l'única manera vàlida per fer-ho) de manera "artesanal". Per altra banda, som conscients que l'anàlisi de dades qualitatives assistida per ordinador ofereix un nombre infinit de possibilitats, molt més ampli que les emprades en el procediment que nosaltres hem dut a terme⁵⁹. Malgrat tot, creiem que l'ús que hem fet del software ha estat l'adient pels objectius marcats en un inici, en el qual sempre s'ha prioritzat la vessant més humana de l'anàlisi, en la que l'investigador ha de ser el veritable protagonista i conductor del procés, per sobre del l'ús recurrent d'eines automatitzades.

Encara que l'anàlisi i la tasca interpretativa de les dades comença molt abans que l'investigador la comenci a desenvolupar de manera intensa, la major part d'aquesta tasca de desplegament analític i de síntesi interpretativa s'ha realitzat en el moment previ a la redacció dels resultats. Al llarg de tot el procés de recerca s'han anat redactant idees i creant anotacions que han contribuït a l'escriptura de l'informe final, però és quan s'han de plasmar els resultats que el científic social realitzar una major tasca de desplegament analític i síntesis interpretativa. Valles apunta que el moment en què l'investigador social inicia aquesta darrera etapa de la investigació és quan arriba "l'hora de la veritat"; quan tota la feina realitzada durant

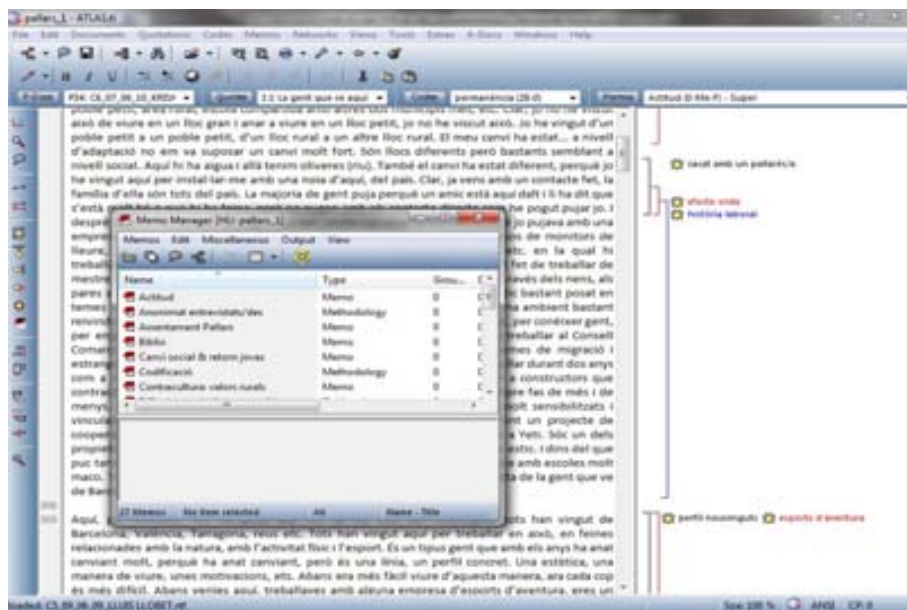
57 A l'annex metodològic s'adjunta una relació dels codis generats a partir de la codificació de les entrevistes així com una relació del nombre de cites vinculades a aquell codi.

58 L'agrupació de les cites en famílies i superfamílies s'han anat creant en funció de l'estructuració de grans temes que es volien tractar de cara a la redacció de l'informe final. A l'annex metodològic s'adjunta una relació de les agrupacions que s'han realitzat.

59 Al mes de juliol de 2010 es va realitzar el *Seminari Avançat d'Investigació Qualitativa* organitzat per la ESPACUAL (*Asociación Española para el Avance de la Investigación Cualitativa*) i Centre d'Estudis i de Recerca d'Humanitats (UAB), en el que es va aprofundir en el coneixement de diversos programes per a l'anàlisi de dades qualitatives assistit per ordinador, així com dels fonaments teòrics i metodològics per al disseny d'estratègies d'investigació des d'un enfocament qualitatiu.

el treball de camp, el tractament de les dades i l'anàlisi s'ha de posar en solfa i conjugar-la amb les aportacions teòriques i els resultats d'altres investigacions sobre la temàtica de l'estudi (2002:150). Sembla que durant aquesta etapa es tinguin totes les etapes prèvies tancades, i només quan això és un fet s'abordi la redacció dels resultats. En el nostre cas no ha estat així, sinó que l'etapa interpretativa i la de redacció de resultats han anat extremadament unides, realitzant constants inferències entre una i l'altre per tal de verificar conclusions, matissar afirmacions, aportar nous elements per a la discussió i reduir errors. És per això que podem dir que en aquesta recerca l'etapa interpretativa s'ha fusionat amb l'etapa informativa i amb retorns constants al camp, etapes que s'han anat retroalimentant per tal d'elaborar un discurs clar i entenedor amb unes conclusions fidels a aquelles dades obtingudes al camp, i que plasmés tot allò que durant el desenvolupament de la recerca hem anat veient, sentint, llegint, captant, parlant i escoltant; en definitiva, tota la informació (directa i indirecta) que embolcalla l'arribada de nous habitants al Pallars Sobirà i que ens ha permès comprendre (o intentar comprendre) el fenomen.

Figura 3.6. Interfície d'usuari del programa *Atlas.ti* 6.0

Font: *Atlas.ti*

Al llarg d'aquest bloc del tercer capítol de la tesi ens hem referit a l'enfocament i el procés metodològic emprat en aquesta recerca, intentant ésser els més exhaustius possible en aquest exercici, car considerem que és un dels punts cabdals en l'execució de qualsevol projecte d'investigació. Si bé l'explicació de la metodologia ha d'ocupar un lloc imprescindible en tota activitat científica, per tal de dotar-la de solidesa, rigor, fiabilitat i sinceritat allò que s'ha fet, considerem que esdevé una part essencial en les investigacions de caire qualitatiu, ja que la inexistència d'un mètode únic i universal –i aquí rau l'interès que per nosaltres té aquesta opció metodològica– obliga a l'investigador o investigadora a explicar com ha dissenyat el seu procés

de recerca, i com l'ha relacionat amb els objectius i les preguntes de la investigació. Així doncs, la utilització de mètodes i tècniques qualitatives força a l'investigador a explicar fil per randa i amb claredat tot el procés metodològic seguit, sent aquesta l'única manera de saber quin ús se n'ha fet de les tècniques per assolir els objectius preestablerts i com s'ha arribat a les conclusions finals de l'estudi. Esperem que en aquest apartat haguem assolit l'objectiu d'explicar la metodologia d'una manera transparent i entenedora. Al següent apartat farem una breu referència a l'ús de dades estadístiques en aquesta investigació i a les particularitats que presenten les fonts de les dades i la seva aplicació a territoris de muntanya.

3.2.5. Experiència personal, posicionalitat i la construcció subjectiva d'aquesta recerca

No ha estat un objectiu en aquesta recerca, i dubto⁶⁰ que s'hagués pogut acomplir si fos el cas, abordar l'estudi de les migracions urbà-rural des de l'objectivitat i la neutralitat. Aquestes "virtuts" (utòpiques, per altra banda) actualment ningú les proclama com a bandera de la tasca científica, però ja des de ben petits (o almenys així ho recordo) ens les inculcaven com quelcom inherent al procés investigador. Els professors i professores, ja a l'escola, no amagaven que l'assoliment d'aquests objectius eren una tasca àrdua, quasi impossible, a les Ciències Socials – fet que els diferenciaven de les anomenades Ciències "dures"–, però que en tot cas el "bon" alumne/a sempre havia d'esforçar-se per mirar el fet des de fora, deixant de banda creences, ideologies, posició social, ètnia, classe, gènere i experiència vital; almenys fins al punt que aquestes passessin desapercebudes o s'apropessin de manera més o menys acceptable a una neutralitat imaginada, que en realitat no és més que aquella que dicta i perpetua el poder hegemònic. Amb el temps he anat agafant consciència que la subjectivitat no és un argument vàlid per desprestigiar una recerca o per posar en dubte el seu rigor metodològic, ans al contrari, és legítim mentre s'expliqui degudament la posició presa per la persona que investiga, respecte a la recerca i a l'objecte d'estudi, n'expliqui els condicionants i reconegui el biaix que es pugui haver produït per aquests motius. Es tracta d'un gest de sinceritat que, lluny de desprestigiar la recerca, la dignifica, la fa més transparent i honesta, sempre i quan no vulneri qüestions d'ètica. És per això que considero necessari aprofundir qüestions referents a la posicionalitat i reflexibilitat del procés d'investigació, i així veure com tot el meu bagatge i experiència vital han influenciat en la construcció subjectiva d'aquesta recerca (Baylina, 2004; Baylina *et al.*, 2007; Díaz Cortés, 2009; Neal, Walters, 2009).

En aquest sentit, m'agradaria fer un breu repàs d'alguns aspectes de la meva vida que considero que han estat claus per formar-me com a persona, que han contribuït a construir la meva identitat individual i adquirir creences i posicionaments ideològics, que de ben segur han estat presents d'una manera o altra en aquesta recerca. En primer lloc, m'agradaria parlar de les meves arrels. El origen de la meva família es situen al sud de la península Ibèrica. La

60 A diferència de la resta del text de la tesi, el fet de narrar experiències personals, sentiments i posicions individuals en la recerca m'ha portat a escriure aquest apartat en primera persona.

família de la meua mare és procedent d'Extremadura i la del meu pare d'Andalusia, ambdós d'àrees rurals. Territoris que en el moment en què la família va migrar estaven profundament debilitades social i econòmicament per l'èxode rural i per les dificultats de mantenir un mode de vida lligat a les activitats camperoles en un context de creixent industrialització del país; els anys de *desarrollismo* (Cózar, 1982; Cayetano, 2007). Eren anys d'expansió econòmica, de creixement demogràfic i de boom constructiu, però no a tot arreu, només als principals centres urbans i industrials com Madrid, Bilbao, València i Barcelona, indrets on va migrar la major part dels membres de les dues famílies. Els meus avis materns i paterns, juntament amb tots els seus fills i filla (ma mare), van arribar a dos pobles del Baix Llobregat: el primers, a Molins de Rei, i els segons, a Pallejà, i posteriorment, a Sant Andreu de la Barca. El meu avi matern, però, abans de portar tota la família definitivament cap a Catalunya, va haver de emigrar diverses ocasions a l'estranger, per tal de poder aportar diners a una economia domèstica difícil i que depenia d'aquests ingressos: mentrestant la resta de la família, la meua àvia, ma mare i el meu tiet, romanien encara al *pueblo* esperant poder tancar al casa definitivament. Primer va ser la recollida de fruita a França, després treballs al sector de la construcció a Zurich, i finalment, després de diversos treballs a Barcelona, decidir portar la família sencera amb ell. Aquesta trajectòria sociolaboral, abandonar les feines del camp per dedicar-se a la construcció o a la indústria, tot i ser la més comuna entre els immigrants del sud de la península cap a Catalunya, no fou la que va seguir el meu avi patern. Ell era pastor a Tabernas (Almeria) i és el que va continuar fent en arribar a Pallejà i després a Sant Andreu de la Barca; va ser dels últims pastors, juntament amb el meu tiet, que encara pasturaven per les ribes del riu Llobregat, un escenari actualment atípic per una activitat com aquesta. Les meues àvies treballaven a les feines domèstiques, com la majoria de les dones de l'època, a les quals els rols de gènere els imposaven limitacions per fer qualsevol treball o activitat fora de casa. La meua mare i el meu pare van emigrar molt joves, i aquí va ser on van accedir al mercat laboral, en un context econòmic favorable per a la creació de llocs de treball i d'iniciatives empresarials.

Ser fill d'immigrants extremanys i andalusos a Catalunya va fer que des de ben petit visqués les contradiccions en la construcció de la identitat individual i la pertinença a una identitat col·lectiva que el fet migratori porta associat, sobretot en un (mal anomenat) immigrant de segona generació; no tant per com tu ets sentis i amb que t'identifiquis, sinó per com et fan sentir o amb què t'identifiquen. Créixer en un entorn castellanoparlant, quan la major part del meu entorn quotidià fora de casa era catalanoparlant i (suposadament) "d'arrels" catalanes, va generar, sobretot durant els primers anys d'adolescència, conflictes interns d'identitat, que amb el temps s'han esvaït, deixant només el record i l'orgull pels meus orígens, sabent que ara em sento part d'una societat, la catalana, i d'un projecte col·lectiu de país. Ni ma mare ni mon pare (si els meus avis) van continuar vinculats als seus respectius llocs d'origen amb la mateixa intensitat que ho feien molts dels seus paisans, entre ells i elles alguns dels meus tiets. Crec que aquesta desvinculació del lloc d'origen (entre d'altres causes) va fer que la meua identitat individual i col·lectiva evolucionés de manera distinta a la de, per exemple, els

meus cosins i cosines, els quals mostren una vinculació molt més estreta amb les arrels familiars que no pas jo i els meus germans. Tot plegat ha determinat la meva visió sobre els processos d'integració i acollida de la immigració. L'empatia que suposa l'haver estat en un punt intermedi entre el ser nouvingut i el ser autòcton, entre el ser del país i el no ser-ho, m'ha permès reconèixer estratègies de resistència local a la integració de població vinguda de fora i de falta de voluntat per part d'alguns immigrants arribats en grans onades d'adaptar-se a un nou context social, essent conscient que la integració no és quelcom unilateral, sinó dependent de les dues parts. Això ha fet que des d'abans d'arribar a cursar estudis universitaris m'interessessin, potser sense ser gaire conscient, temes com la identitat, el sentiment de pertinença al lloc, l'acceptació i les reaccions per part de la comunitat local i la integració de les persones immigrades.

L'adolescència la recordo com una època de profunds canvis, en la que les relacions amb companys/es de l'escola, el futbol, els dissabtes i les rutes amb l'esplai, les sortides amb el centre excursionista, la participació en diferents associacions de la vila i el fet de conèixer altres nois i noies de la meua edat em van anar connectant mica en mica amb un entorn quotidià diferent al que havia viscut fins aleshores, amb el qual la meua família hi havia tingut poc contacte. Haig d'estar agraït de l'educació en valors transmesa per monitors i monitores de l'esplai, els quals em van ensenyar a respectar a l'altre, a ésser solidari, a lluitar per les injustícies socials, a defensar amb fermesa les coses en les que crec, a ser sensible a la degradació ambiental, a fer créixer l'interès i l'estima per l'entorn proper (i la voluntat de conèixer el llunyà) i a motivar-me per conèixer, implicar-me i ser creatiu. Amb això no vull dir que totes aquestes virtuts siguin patrimoni exclusiu de l'educació en el lleure, però en el meu cas aquesta va ser la via d'entrada. A més, les sortides amb el centre excursionista –i també amb l'esplai– em van fer descobrir una realitat territorial que desconeixia i que em va fascinar. Jo no sabia de l'existència de la diversitat i complexitat territorial de Catalunya més enllà de les sortides dominicals amb la família a indrets propers a la ciutat de Barcelona o d'algunes (escasses) vacances al Pirineu o a la Costa Daurada. Explorar el territori a partir de l'excursionisme em va fer créixer l'interès per la geografia, i sobretot pel entorns rurals i la muntanya, indrets on possiblement hi buscava les arrels d'una identitat nacional, d'un passat comú amb la resta de la societat catalana, que no havia sabut trobar en el meu entorn més proper i que em plaïa conèixer, potser pel fet de sentir-m'hi més vinculat emocionalment. Amb el temps, però, he arribat a comprendre que la identitat col·lectiva d'un país no és tan (o no ho hauria de ser tan sols) el producte de fet i mites del passat, de la qual alguns membres se'n poden sentir exclosos, sinó més aviat un projecte futur i comú al qual tothom (sempre que hi tingui al voluntat de pertànyer) hi és benvingut, benvinguda.

L'anhel de conèixer el meu país i el fet de tenir un professor de geografia excel·lent durant els anys d'institut són els dos motius principals que van fer decantar-me per posar Geografia com a primera opció en la llista de prioritats per accedir a la universitat. La nota no va ser un obstacle, i em vaig poder matricular al primer curs de Geografia de la Universitat de

Barcelona, no sense els dubtes i la incomprensió que aixecava entre familiars i coneguts el fet de matricular-se a uns estudis que no tenien gaire sortida. La universitat va començar, i amb ella tot un món nou, que em va apropar a la geografia des de la vessant acadèmica, però també quotidiana, veient en el dia a dia les connexions entre realitat i la geografia, veient en aquesta disciplines explicacions per als fenòmens i processos que es donaven al món, però també al costat de casa. L'interès pel paisatge i la natura em van fer cursar durant els primers anys de la llicenciatura assignatures de Geografia Física, però a mida que anaven avançant els cursos, l'atracció per la vessant humana anava fent-se més patent. Alguns treballs de la carrera van permetre introduir-me a algunes tècniques de la metodologia qualitativa, com les entrevistes i les històries de vida. Un treball de curs de l'assignatura Geografia d'Espanya sobre la immigració andalusa a Catalunya, em va portar a realitzar les primeres entrevistes en profunditat i històries de vida, tasca de la qual vaig quedar realment satisfet i que va fer prosperar el meu interès pels temes socials i per l'aproximació als subjectes d'estudi des d'una òptica personal i vivencial. Aquest interès era compartit amb altres companys i companyes de l'Associació de Joves Geògrafs/es, i això ens va fer demanar al Consell d'Estudis que es programés de manera permanent l'assignatura de tècniques qualitatives en Geografia, la qual només s'oferia com a optativa intermitent de manera bianual i en horari de tarda; jo, mai la vaig poder cursar. Per altra banda, durant la llicenciatura vaig tenir la oportunitat de trobar-me amb professors/es que em van introduir en el coneixement i l'interès pels territoris rurals de Catalunya, tot i que algun d'ells m'insistia que la meva tasca com a futur geògraf era preocupar-me pels problemes del meu entorn, en aquest cas l'espai metropolità, car dels problemes de les àrees rurals se n'havien d'ocupar els geògrafs i geògrafes que n'eren originaris. No vaig fer gaire cas a aquesta recomanació. Potser la voluntat de conèixer realitats diferents va fer que m'interessés per aquests espais, sense abandonar, però, la curiositat que em despertaven les qüestions sobre les àrees urbanes, o més aviat, periurbanes, per la connexió que representaven amb el meu espai quotidià. Gràcies al programa Sèneca-SICUE vaig tenir la oportunitat de cursar el darrer any de carrera a la Universidade de Santiago de Compostela, on vaig poder conèixer als companys i companyes d'*Abalar* i de l'IDEGA⁶¹, amb els i les que vaig tenir la oportunitat de fer un tastet de la geografia gallega, sobretot de les àrees interiors d'Ourense i Lugo. Aquest fet va fer que a l'inici del procés d'aquesta tesi em plantejés la possibilitat de realitzar un estudi comparat entre àrees rurals i de muntanya catalanes (el Pirineu) i gallegues (Serras dos Ancares e o Courel), amb la intenció de traslladar a l'àmbit acadèmic les relacions personals establertes amb alguns membres del Departament de Geografia de la USC. Projecte que, malauradament, no va acabar de materialitzar-se.

En tornar de Galícia, vaig decidir matricular-me en el Màster en Estudis Territorials i de la Població, ofert del Departament de Geografia de la Universitat Autònoma de Barcelona, al mateix on ara presento aquesta tesi. Marxar de la Univeristat de Barcelona va ser un opció meditada i justificada sobretot per la intenció de cursar estudis de postllicenciatura en un

61 *Instituto Universitario de Estudios e Desenvolvimento de Galicia*

centre diferent, pel fet de conèixer altres geògrafs i geògrafes i altres maneres de fer geografia. La possibilitat de treballar amb el Grup d'Àrees de Muntanya i Paisatge (GRAMP) em va apropar de manera acadèmica i personal a la muntanya, sobretot els Pirineus. A més dels directors i dels membres dels grup de recerca, durant el procés de recerca m'han acompanyat companys i companyes del Departament (també altres persones fora de l'àmbit acadèmic) que amb converses entre passadissos, classes, xerrades, cafès, sortides i consells han influït d'alguna manera en l'elaboració d'aquesta tesi, fent que em plantejés qüestions que se m'havien passat per alt, que parés atenció en determinats temes i que en pugui haver obviat d'altres. Tanmateix, la responsabilitat de tot el que escric, dels encerts i dels errors, és totalment meva.

En relació a la recerca, considero que la meua posicionalitat com a investigador ha estat marcada per dos etapes força clares, les quals han anat de la posició de l'investigador com a agent extern a la recerca a la d'agent participant, implicat, com a element més de la pròpia investigació i subjecte a ésser potencialment investigat. La distància entre aquestes dues posicions, que a primera vista poden aparèixer com antagòniques, no està marcada per una abisme o ruptura radical, sinó per una transició gradual que l'entenc com un procés d'adequació a la recerca i d'exploració d'estratègies d'ajustament a les característiques de l'objecte i els subjectes d'estudi, qüestions que en el moment inicial no me les havia plantejat i que fan de la recerca un procés dinàmic al llarg de tot el seu recorregut. El fet de començar la recerca des d'una posició externa s'explica per les inèrcies pròpies de la investigació social, marcada pel un clar complex d'inferioritat com a resultat de les dificultats que apareixen a l'hora d'aplicar el mètode científic "tradicional" en aquest camp del coneixement, i els aprenentatges al llarg de la meua trajectòria educativa als que eludia al principi d'aquest apartat. Aquesta posicionalitat inicial, adquirida potser de manera inconscient, respon al temor d'emetre judicis, d'implicar-se de manera massa evident en el tema a estudiar i de fer visibles postures ideològiques i opinions personal. Posteriorment, he pogut aprendre que aquestes qüestions no suposen un obstacle per a la realització d'una investigació rigorosa i de qualitat, tot i que aquesta sempre ha d'estar acompanyada d'una declaració sincera de les intencions i d'una exposició dels factors que la poden haver influenciat, entenent això com un necessari exercici de flexibilitat. A mida que anava avançant el procés, m'introduïa al camp i m'implicava en el tema que estava investigant, la meua posició com a investigador anava apropant-me més al nucli de la recerca, fins al punt d'arribar a formar part d'ella, com a persona que pretén comprendre un fenomen del qual també n'és partícip. Aquest canvis en la posicionalitat s'han vist reflectits en els mètodes d'observació, tal i com s'ha explicat anteriorment.

Entendre l'investigador/a com a part de la recerca possibilita que tot el procés investigador es realitzi amb un elevat grau de compromís, però també des de la vivència, l'experiència i la percepció (subjectiva i crítica) de la realitat viscuda, observada i narrada. La posició presa no només determina la manera en què s'aborda la investigació, sinó també les

connexions i les relacions de poder que s'estableixen amb els subjectes d'estudi. Són relacions de poder que existeixen de manera inevitable i que produeixen determinats impactes en el procés de recerca. És per això que el seu reconeixement ha de permetre atenuar-ne els efectes i ajudar-nos a convertir-les en relacions més igualitàries. La distància que s'estableix amb els subjectes investigats, o el que és el mateix, la posició de l'investigador respecte aquests, esdevé un factor clau en el procés de recollida d'informació, en aquest cas les entrevistes i l'observació, i en la interpretació dels resultats. Al llarg del treball de camp he intentant crear vincles de proximitat amb els subjectes de la investigació, mostrant-me proper, guanyant-me la seva confiança i establint relacions de solidaritat, col·laboració i empatia, amb l'objectiu de trencar qualsevol jerarquia i privilegi existent entre ells, elles i jo (Little, 2001; Baylina, 2004).

Al llarg del treball de camp, aquestes relacions de poder han estat força visibles. He pogut observar la facilitat amb la què traçava ponts de confiança i, en alguns casos, també d'amistat, amb algunes de les persones entrevistades que presentaven un perfil determinat (principalment persones novingudes, blanques, joves, amb un nivell de formació mitjà-alt, interessades per la natura i la muntanya, que han anat a viure el camp per l'atracció que suposaven aquest entorns), per la proximitat de les nostres posicions socials. Per contra, ha estat més difícil accedir i arribar a tenir la mateixa complicitat amb persones més distants socialment, com ha estat el cas de persones autòctones, principalment homes, de mitjana edat, propietaris d'empreses o càrrecs polítics, amb els quals era complicat establir una "aliança d'investigació" (Little, 2001). És evident, i seria un error negar-ho, que el fet d'instal·lar-me a l'àrea d'estudi i la meua condició de nouvingut ha condicionat tot el procés de recerca, des de les limitacions a l'hora de diversificar tipològicament el grup de persones entrevistades, passant per la manera en què s'ha recollit la informació fins a com i des de quina posició s'han realitzat les interpretacions de les narracions de les persones entrevistades i s'ha elaborat aquesta tesi. Reconec aquest biaix, i també que en el cas d'haver estat una persona "autòctona" la que hagués fet l'estudi, de ben segur els resultats haguessin estat substancialment diferents. Tanmateix, el fet de ser conscient de la meua posicionalitat ha fet possible dissenyar estratègies i adoptar rols vàlids per apropar-me a les persones que investigava i al seu entorn, intentant que no quedessin al descobert ideologies, creences, judicis, opinions o sentiments referents al fenomen que s'estava estudiant, car això podria haver compromès la confiança establerta entre alguns subjectes i l'investigador, perjudicant la recollida de dades i fent que el biaix fos més gran. Finalment, esdevenir un nouvingut més en les darreres etapes del procés de recerca i tenir la oportunitat de viure/veure a través de la pròpia experiència l'objecte d'aquest estudi també ha estat un factor que ha influenciat la interpretació que he pogut fer de les dades recollides; m'han permès corroborar, qüestionar-me i obtenir noves mirades sobre alguns dels temes exposats per les persones entrevistades i, finalment, m'ha donat l'oportunitat d'escriure el text que teniu a les mans totalment immers en la realitat que volia comprendre i explicar.

En aquest apartat he revelat alguns elements de la meua trajectòria vital, tant des del punt de vista acadèmic com personal, que crec que han influenciat en el procés de realització

d'aquesta recerca; condicionant des de la meua posició com a investigador fins a la construcció subjectiva d'aquesta tesi doctoral. Descobrir aquests condicionants forma part de l'ètica de la investigació, un exercici d'honestedat que crec que no hauria de faltar en cap estudi social, ja que permet saber des d'on, en quina direcció i amb quins filtres s'ha realitzat la tasca investigadora.

3.3. XIFRES, NÚMEROS I FONTS DE LES DADES: LA VESSANT QUANTITATIVA D'AQUESTA RECERCA

Com ja hem comentat a l'inici de l'apartat anterior, l'enfocament quantitatiu apareix en aquesta recerca com quelcom complementari, accessori de l'enfocament qualitatiu, essent aquest darrer el que representa el veritable nucli metodològic de la present investigació. Hem emprat fonts estadístiques i hem intentat posar ordre a les dades per tal de veure com l'àrea d'estudi –per una part l'Alt Pirineu català, com a marc general, i per l'altra, el Pallars Sobirà, com a cas d'anàlisi– ha evolucionat demogràficament al llarg del segle i mig que separa l'inici del procés de despoblament de la situació actual, prestant especial atenció als darrers trenta anys, ja que és en aquest marc temporal en el que es produeixen els moviments migratoris que ens interessava estudiar. Amb tot, aquestes dades no s'han emprat per efectuar una anàlisi estadística profunda ni per elaborar cap model que ens permetés detectar pautes més enllà de la “simple” lectura de les dades; tampoc partíem d'unes hipòtesis predefinides que a partir de l'anàlisi de les dades i un raonament inductiu ens permetés validar-les. És per això que afirmar que hem emprat un mètode mixt ho considerem un xic agosarat (Creswell, 2003). Tanmateix, encara que aquest no sigui l'enfocament metodològic principal per abordar la recerca, considerem necessari explicar quines han estat les variables utilitzades, les fonts d'on hem extret la informació, les seves característiques i quin tipus de tractament –encara que aquest sigui mínim– hem realitzat.

Abans d'iniciar l'explicació de les fonts de les dades utilitzades, cal fer esment de la singularitat estadística que presenten les àrees de muntanya. La conjunció de diversos factors ens porta a qüestionar l'exactitud i la fiabilitat de les dades estadístiques quan es treballa en aquests contextos territorials. El recompte del nombre d'habitants i dels fluxos de població no ha estat una tasca fàcil, i no és fins al segle XIX que els primers censos es poden considerar “fiables” (Collantes, 2001a). La poca veracitat de les dades dels censos realitzats durant el segle XIX, tal i com explica Duran Herrera (2007), és més exagerada en territoris rurals, i encara inferior a les àrees de muntanya, les quals fins ben entrada la segona meitat del segle XX vivien en una important desconexió territorial respecte a les zones urbanes de l'estat, fent que el recompte fiable dels contingents de població fos una tasca àrdua per a les administracions o organismes promotors dels censos. Antigament, la situació perifèrica de les àrees de muntanya, a banda de les pròpies mancances inherents als mètodes de recompte estadístic, provocava que les dades de població registrades en aquestes zones tendissin a ser menys exactes (o si es vol,

més inexactes) que les recollides a la ciutat. No és possible contrastar la fiabilitat dels documents antics, i de vegades ni tan sols dels censos més recents, car sovint hi ha un important embull de dades i fonts que no coincideixen entre sí. Això no obstant, si el que volem és fer un breu repàs per l'evolució demogràfica de l'àrea d'estudi hem de donar per "bones" aquestes fonts i acceptar els seus errors, llevat que es vulgui –i sobretot, que es pugui– fer un exhaustiu i costós treball de camp (Guirado *et al.*, 2008). És per això, i com explicarem més endavant, que el marc temporal d'anàlisi comença al cens de 1857-60⁶², que a part de coincidir amb l'inici del procés de despoblament a les àrees rurals, és l'any (o els anys) en què es realitza el que es considera el primer cens modern realitzat a l'estat espanyol⁶³, el qual es va realitzar des dels organismes oficials, de manera generalitzada a tot el territori estatal, universal i simultània, quatre necessitats bàsiques que han de complir els censos per considerar-se mínimament rigorosos.

Encara que el cens de 1857-60 ens ofereix una informació més o menys comparable a les fonts estadístiques actuals i que faciliten l'anàlisi, les progressives transformacions del mapa municipal de Catalunya dificulten la tasca de realitzar una anàlisi de l'evolució demogràfica a nivells inferiors al municipal, exercici que com veurem és especialment interessant a les àrees de muntanya, essent sovint imprescindible si volem comprendre el seu funcionament. Les diferents agrupacions municipals que realitzà el Govern central, per mitjà de governs civils i diputacions provincials, al llarg de la dècada de 1960 i 1970 amb la intenció de reduir el nombre de municipis, afectà profundament a l'estructura territorial de les àrees de muntanya de Catalunya. Aquesta reducció del nombre de municipis fou especialment intensa a les comarques de l'Alt Pirineu i Aran, les quals, coincidint amb el moment més àlgid del procés de despoblament, reduïren a més de la meitat la quantitat d'administracions locals (Arqué *et al.*, 1979). Les annexions les protagonitzaren els municipis que tenien menys de 500 habitants i un pressupost inferior a 100.000 pessetes (Burgueño, 2004), agrupant un elevat nombre de nuclis i albergant una àmplia realitat territorial sota uns mateixos límits administratius⁶⁴. A part dels efectes que aquesta nova divisió municipal tingué en l'estructura territorial de les zones de muntanya, les quals registraven per aquella època importants desequilibris interns, també va condicionar l'accés a un major grau de precisió en les dades estadístiques. La gran extensió d'aquestes nous municipis i el fet d'aglutinar territoris i entitats de població de naturalesa i

62 En aquest sentit, cal esmentar que el cens de 1860 va ser una rectificació i ampliació del cens de 1857. Les diferències en el recompte dels nombre d'habitants que hi ha entre les dades de 1857 i 1860 no la podem interpretar com un creixement demogràfic "real", sinó com el resultat de la rectificació i ampliació a nivell metodològic que es dugué a terme tres anys més tard. Es per això que, tot i que ateses les dades l'any 1860 aparegui com el punt d'inflexió en la dinàmica evolutiva de la població de l'Alt Pirineu i Aran, creiem que metodològicament s'han d'entendre ambdós censos com la mateixa font, essent més rigorós emprar les dades del cens (rectificat) de 1860, i no el de 1857, com a punt inicial per l'anàlisi, car representa la gènesis d'una nova metodologia censal, i per tant d'un major rigor en les dades.

63 Per contra, l'*Instituto Nacional de Estadística* considera que el primer cens modern fou el de 1768, realitzat pel Comte d'Aranda sota el Regnat de Carles III, ja que el seu objectiu era comptabilitzar les persones i conèixer l'estructura demogràfica del territori estatal emprant la persona com a unitat d'anàlisi (INE, 2011).

64 El cas extrem d'aquest procés d'annexions municipals el representa e Tremp, amb un territori municipal superior als 300 km² (gairebé igual en superfície que la comarca del Pla d'Urgell) i una població disseminada en més d'una trentena de nuclis (Sabartés, 1998)

magnitud tan diversa fa que emprar els límits municipals com a marc d'anàlisi per l'estudi de la població al Pirineu català ens amagui importants desequilibris interns i dificulti l'anàlisi de la seva estructura, les pautes de mobilitat i d'altres dinàmiques demogràfiques. És evident que la resolució espacial de les dades estadístiques condiona els resultats de la investigació en qualsevol àrea geogràfica, però aquest fet és especialment destacable a les àrees de muntanya (Guirado *et al.*, 2008). És per això que és necessari descendir a una escala d'anàlisi inferior, a nivell inframunicipal, si volem copsar de manera més fidel el que succeeix al territori. La generalització estadística, si bé pot ser "vàlida" en contextos menys heterogenis i més densament poblats, a la muntanya és un exercici que pot tenir greus conseqüències, sobretot si llurs resultats s'empenen per a la gestió del territori i per l'aplicació de polítiques públiques (*"Les administracions funcionen a base d'estadístiques i d'estudis, llavors tot això va desfachat amb el que està passant al moment. Hi ha coses que és molt difícil veure-les amb les estadístiques"* A-05, home). Creiem, doncs, que per l'estudi de la població i el poblament a les àrees de muntanya és interessant utilitzar el nomenclàtor, font que, per altra banda, presenta importants complicacions en el seu ús com veurem més endavant.

Un altre inconvenient que es deriva de l'ús de dades estadístiques referents a territoris de muntanya és la dificultat de trobar una representativitat quantitativa, degut al fet de tractar amb dades d'escassa magnitud. Tot i que la representativitat de les dades quantitatives no és ni de bon tros l'objectiu d'aquest estudi, car ens interessa sobretot la vessant humana d'aquestes dades, és important tenir-ho en compte, ja que hem tractat amb dades que en altres contextos passarien totalment desapercebudes ja que no es consideren estadísticament significatives. El fet de tractar amb volums de població tan reduïts planteja algunes dificultats a l'hora de detectar variacions rellevants en l'àrea d'estudi, ja que allò que en termes relatius pot representar un creixement de la població del 50%, en termes absoluts pot suposar, en alguns casos, un augment de (tan sols) 10 habitants, i en d'altres, un increment de 500 habitants. Això que sembla una obvietat, és molt important remarcar-ho quan es treballa amb quantitats tan petites, ja que si no es matisen les dades relatives amb les dades absolutes corresponents es poden realitzar interpretacions esbiaixades. És per això que en el capítol 5, referent a l'anàlisi de l'evolució demogràfica, s'han comparat sempre les dades relatives amb les absolutes, amb la finalitat de matisar possibles interpretacions. Tanmateix, amb això no volem dir que el creixement, per reduït que sigui, no hagi de ser destacable, ja que tot i l'escassa significació estadística que puguin tenir les dades, no s'ha de menystenir la importància qualitativa que pot suposar un lleu augment en un petit nucli del Pirineu, el quals pot passar d'estar abandonat o en vies d'estar-ho, a tornar a estar habitat i recuperar part del dinamisme perdut durant el procés de despoblament.

Per altra banda, i com a una de les particularitats estadístiques més significatives de l'àrea d'estudi, apareixen els empadronament atípics, també anomenats falsos censats o alta fictícia al padró, fenomen que fa que existeixi un biaix, a vegades força important, entre les dades de

població registrades a les fonts oficials i la realitat. La inexactitud de la què es parla no s'atribueix a errors a l'hora de determinar el lloc de residència dels individus, sinó a l'hora de saber si la situació que es descriu és real o fictícia. Sovint, determinar el lloc de residència habitual d'una persona pot ésser una tasca realment complicada, ja que depèn de moltes circumstàncies personals. Aquest fet suposa un problema metodològic de difícil solució. La dissociació entre residència real i residència nominal, és a dir, la que consta al cens i l'habitual, dóna lloc al fenomen dels empadronaments atípics, els quals es produeixen quan l'adreça on es consta com a resident no coincideix amb la que s'ocupa habitualment (Ajenjo, 2005). Els empadronaments atípics es produeixen, a part de per altres situacions molt diverses, sobretot, quan l'individu censat ocupa de manera temporal més d'una residència, el que permet registrar nominalment una residència com a principal sense que aquesta ho sigui a efectes reals (Ajenjo, 2005). Aquesta estratègia de mobilitat residencial nominal respon a diversos motius (estudis, dependència, multiresidencialitat), entre els quals hi destaquen els beneficis econòmics (menys impostos), privilegis per a la població empadronada (drets territorials, compensacions econòmiques, accés gratuït a serveis, etc) o sentiment de pertinença (sovint lligat també amb els altres motius prèviament plantejats).

Aquesta mobilitat residencial "fictícia" es tradueix en termes estadístics com una baixa en el municipi de residència "habitual"⁶⁵ i com una alta en el municipi on es localitza la segona residència⁶⁶, la qual sovint només s'ocupa de manera esporàdica. El registre d'aquest flux, i per tant de nous habitants al padró municipal sense que aquests hi visquin de manera permanent, té importants conseqüències per als municipis, sobretot si es té en compte que molts municipis on es produeix aquest fenomen tenen un baix nombre d'habitants residents de manera permanent, i que en alguns casos el nombre d'empadronaments atípics supera amb escreix la població real, donant lloc a pobles amb un elevada ocupació estacional que coincideix amb els caps de setmana i els períodes de vacances, però que la resta de l'any romanen amb un escàs contingent de població; fet força recurrent als nuclis dels Pallars Sobirà. Així doncs, un empadronat atípic incideix quantitativament en la població empadronada, tant en el lloc de destí com en el d'origen, sobreestimant la població dels municipis petits i subestimant la dels grans nuclis urbans, fent que es registrin estadísticament fluxos residencials, moviments migratoris, i en conseqüència, creixements i decreixement demogràfics que en realitat "no

65 Ajenjo (2005) considera que el problema rau en la dificultat de definir que entenem per residència habitual, ja que en el marc de les pautes de mobilitat residencial de la població és un concepte difícil de precisar. Altres autors (López Colás, Módenes, 2005) parlen de multiresidència i residents múltiples, un concepte que cospa de manera més exacte la naturalesa de les noves pautes de mobilitat territorial.

66 Quan en aquests casos parlem de segona residència no al·ludim únicament a la vessant turística que s'associa a aquestes, sinó que ens referim a l'existència d'una residència diferent a l'habitual, que no ha de coincidir necessàriament amb la propietat d'una casa en una zona turística, sinó que pot ser també un pis d'estudiants ocupat només durant el curs acadèmic, la casa d'uns familiars en la que una persona hi resideix durant un període determinat, etc. Això coincideix amb la definició que es fa al cens quan aquest és secundari: «*quan és utilitzat només part de l'any, de manera estacional, periòdica o esporàdica i no constitueix residència habitual d'una o de diverses persones. Pot ser, per tant, una casa de camp, de platja o de ciutat que s'empri durant les vacances, l'estiu, els caps de setmana, els treballs temporals o altres vegades*» (INE, 1994: 35).

existeixen” o no són tan importants com mostren les dades. Nogensmenys, aquesta dissociació entre les dades i la realitat afecta de manera més punyent als nuclis petits, els quals veuen créixer la seva població sense que aquest guany es produeixi de manera tan intensa com mostren les dades, és a dir, mentre que en un municipi gran aquest desajust no tindrà cap mena (o poca) rellevància, com més petit sigui el municipi més evident serà la diferència entre allò que diu el cens i el que es produeix al propi territori⁶⁷. Aquest fenomen ha estat tractat en algunes de les entrevistes realitzades, tal i com mostra aquest fragment:

“Un altre tema és el de la població de dret i la població de fet. Als pobles petits de muntanya hi ha una diferència molt gran i que condiciona bastant certs aspectes com el cens electoral, la dotació de serveis o els beneficis per constar com a resident encara que no ho siguis. I això no hi ha cap estudi fet en profunditat aquí i seria molt interessant veure que passa. Seria molt interessant veure quina és la població que està censada i aquella que hi viu realment. Segur que no és la mateixa diferència la que hi ha a un municipi com Farrera i la que pot haver a Sort o a Esterri. Aquí la relació seria de 100 censats per 50 que resideixen tot l'any. Aquí podries anar fent el recompte municipi de municipi, només et cal un informant per nucli i ràpid tens les estadístiques fetes.” (C-05, home)

A la seva tesi doctoral, Ajenjo (2005) determina, a partir d'una metodologia creada a tal efecte⁶⁸, la incidència dels empadronaments atípics a les comarques catalanes per al període 1986-1996. A les dades resultants d'aquest laboriós procés metodològic, apareix el Pallars Sobirà com una de les comarques on la presència d'empadronaments atípics és més important, després de l'Alta Ribagorça. Segons les dades d'aquesta anàlisi, a l'any 1996 el 19,7% de població empadronada al Pallars Sobirà no tindria com a residència habitual a la comarca. A més, aquesta dada ha augmentat de manera significativa al llarg del període analitzat per Ajenjo, ja que a l'any 1986 només era del 10,3%. Tot i que no disposem de dades actualitzades es pot presumir que actualment aquestes xifres seran substancialment més elevades i que els seus efectes seran més perversos sobre la gestió municipal (Gili, 2003b), degut a un important augment de l'activitat constructiva a la comarca durant la dècada de 1990 i part de la de 2000

67 Només per exemplificar aquest fet, mostrem el cas del nucli de Tornafort (Soriguera, Pallars Sobirà), el qual registrava un total de 36 habitants al padró de 2010, mentre que els nombre de residents permanents no superava la desena. Casos més paradigmàtics els presenten alguns pobles que romanen deshabitats completament o la major part de l'any, però que encara mantenen població empadronada i que apareix en el registre del nomenclàtor. Alguns casos més destacats són Tor, amb 20 persones censades, Besan, amb 5, o Sant Romà de Tavèrnoles, amb 1. Els desajustos entre padró o cens i registre real són extremadament comuns a la comarca i es precisaria un extens i exhaustiu treball de camp. Al llarg del treball de camp hem intentat recollir algunes diferències entre les dades oficials i la població real dels nuclis del Pallars que ens han servit per testar els empadronaments atípics a una escala microgeogràfica, però que per contra no ens ha permès elaborar una taula completa amb aquesta informació.

68 Ajenjo (2005: 271) detecta a partir de l'anàlisi de les característiques de la població, segons les dades del cens de 1991 i de diversos padrons, que a les comarques de l'interior de Catalunya un bon nombre de persones que estan casades viuen soles, essent el Pallars Sobirà (27,3% de llars unipersonals) la comarca amb el percentatge més elevat, seguida de la resta de comarques de l'àmbit territorial de l'Alt Pirineu i Aran. Com hom pot deduir, aquest fet no és fruit de la casualitat, sinó de l'elevada presència de residències secundàries a causa de l'atractiu turístic i de l'empadronament d'un membre de la parella a l'habitatge no habitual pels (suposats) beneficis que això suposa. Per altra banda, quan l'autor analitza la mobilitat habitual per treball i estudis se n'adona que són (també) les comarques més allunyades, a part de les de la regió metropolitana, les que tenen el Barcelonès com a principal destinació de la mobilitat diària. Evidentment, aquest fet amaga els desajustos anteriorment esmentats.

(González Rodríguez, 2008), l'increment del parc de segones residències i a la consolidació de les pautes de mobilitat residencial basades en la creixent integració territorial i a la dispersió del fet urbà arreu (Nel·lo, 2001). Per tant, pot ésser que el creixement que es registra als municipis de l'àrea d'estudi sigui causat, o es mostri amplificat, en part, per aquests empadronaments atípics, i que en alguns casos no sigui estrictament un creixement real de la població. Cal tenir en compte, doncs, la inexactitud de les dades proporcionades pels censos, padrons i nomenclàtors –principals fonts emprades en aquest estudi per analitzar l'estoc de població– a l'hora de valorar i interpretar els resultats obtinguts. És difícil trobar-hi un solució a aquests problemes, però obviar-los seria caure en un important error metodològic.

Atès tot això, considerem que analitzar dades estadístiques i obtenir-ne conclusions a partir dels resultats és una tasca especialment complicada a les àrees de muntanya, ja que requereix l'assumpció d'algunes limitacions, errors, biaixos o inexactituds presents a les fonts disponibles, i que són comparativament més visibles que en altres contextos territorials. A continuació, i dedicades algunes línies a exposar la singularitat estadística dels territoris montans, passarem a comentar les fonts emprades, fent incidència, així que ho considerem oportú, en algunes de les seves característiques.

Les dades utilitzades s'han obtingut principalment dels organismes oficials encarregats de la seva elaboració i difusió, com són el *Instituto Nacional d'Estadística* (INE) i l'*Institut d'Estadística de Catalunya* (IDESCAT). Ambdós organismes disposen d'una àmplia base de dades a la xarxa en la qual es pot consultar un vast volum d'informació, algunes de les quals han estat emprades en aquest estudi. Tanmateix, l'organització i disposició de les dades a les respectives pàgines web dificultava sovint l'obtenció de l'informació desitjada, essent sovint necessari invertir un important volum de temps en posar-les en ordre i preparar-les pel seu posterior tractament. Per altra banda, a vegades, tot i conèixer l'existència de les dades, aquestes no apareixien als aplicatius electrònics dels organismes oficials, i s'ha hagut de demanar-los-les expressament. Tanmateix, algunes de les dades, com els Nomenclàtors i les Estadístiques de Variacions Residencials (EVR), s'han obtingut a partir del *Banc de Dades del Centre d'Estudis Demogràfics*, el qual disposa d'un ampli volum d'informació demogràfica sobre Catalunya. Es tracta de les mateixes dades que ofereixen els organismes oficials anteriorment citats, però organitzades en taules dinàmiques, fet que facilita substancialment la seva consulta. També s'han emprat altres dades a l'estudi, per exemple sobre mercat laboral, ocupació o ensenyament, les quals s'han consultat a través dels organismes corresponents, en aquest cas el Departament de Treball i el d'Educació de la Generalitat de Catalunya, pel fet de ser informació específica més àmpliament detallada que en les seves pàgines web. La disponibilitat de tot aquest volum de dades ens ha permès construir una sèrie temporal de l'evolució de la població a diferents escales (àmbit territorial, comarcal, municipal i inframunicipal) per l'àrea d'estudi, així com servir-nos d'altres variables en les que de manera puntual hem anat recolzant el nostre discurs.

La informació recollida s'ha obtingut a partir d'una sèrie de fonts de dades, de les quals s'ha extret aquelles variables que consideraven rellevants i necessàries per l'estudi. De les fonts emprades en podem distingir de dos tipus: les *fonts d'estoc*, és a dir, aquelles que fan referència al nombre de població que hi ha en al territori en un moment determinat; i les *fonts de fluxos*, aquelles que comptabilitzen, a través de mecanismes d'inscripció, els diferents esdeveniments demogràfics vitals (naixements, defuncions, unions conjugals) i de mobilitat de les persones (canvis de residència, migracions, moviment diaris).

Pel que fa a les fonts d'estoc, hem emprat els diferents *Censos de població* elaborats des de l'any 1857 fins l'any 2001; sent aquest el darrer ja que encara haurem d'esperar fins l'any 2013 per accedir a la informació detallada del cens de 2011⁶⁹. També hem emprat el *Padró municipal d'habitants* des de 1975 fins a 1996 i el *Padró continu de població* iniciat a 1998, el qual es perllongà fins a l'actualitat⁷⁰. A diferència del cens, el padró no és un font elaborada per un organisme estadístic oficial ni està dissenyada amb l'objectiu de produir dades estadístiques. La funció d'aquest registre es merament administrativa i la inscripció al padró dels individus s'utilitza per atribuir (teòricament) una sèrie de drets i deures en relació a l'estat, com l'ús de serveis públics, el pagament d'impostos o el dret a vot. Nogensmenys, la seva potencialitat estadística –es recompten de manera continua els habitants “habituals” d'un municipi– ha portat a què sigui una font àmpliament utilitzada per investigadors socials i que els instituts d'estadística ofereixin aquesta informació de manera oberta a les seves pàgines web. Una altra de les fonts emprades ha estat el *Nomenclàtor*, la qual ens ha estat útil per l'anàlisi de la població a una escala inframunicipal. Malgrat la gran quantitat d'informació de la que es disposa en aquesta font (superfície municipal, altitud, distància a la capital municipal, població, habitatges, famílies, sexe, distribució de la població) només hem emprat els recomptes de població concentrada i disseminada per a cada nucli de la comarca. Pujadas i Mendizàbal (1987) ja apuntaven que la utilització del *Nomenclàtor* comporta una sèrie d'inconvenients que són difícils de superar i amb els que l'investigador ha de bregar, com per exemple el canvi en la toponímia (moltes vegades castellanitzada i difícilment identificable), les aparicions i desaparicions d'entitats de població –segurament degut a l'annexió i en relació a d'altres i/o al

69 El *Censo de Población y Vivienda de 2011* suposa un canvi en la metodologia emprada fins a l'actualitat en l'elaboració d'aquesta font de recompte demogràfic. L'INE ha realitzat aquest cens, a diferència dels censos que l'han precedit, a través d'una àmplia enquesta a la població distribuïda per la totalitat del territori estatal. Aquesta enquesta es realitzarà aproximadament a 1 de cada 10 llars, a les quals se'ls hi preguntarà sobre les característiques sociodemogràfiques dels seus individus. D'aquesta manera es deixen de banda els antics recomptes universals que caracteritzaven els antics censos, realitzant, a partir d'una àmplia mostra censal, generalitzacions a la resta de la població, recolzant-se en la diversa informació recollida pels diferents organismes estatals. Aquesta nova metodologia suposarà una important reducció en el grau de precisió de la informació estadística. En aquest sentit, un dels grans errors d'aquesta nova metodologia és la desaparició del nomenclàtor com a font estadística i per tant la pèrdua de la informació a escala inframunicipal. El nou cens agafa el municipi com a unitat territorial bàsica, deixant de banda tota la informació referent a entitats de població que es recollia antigament. La desaparició d'aquesta font dificultarà, per exemple, l'anàlisi de l'evolució demogràfica dels nuclis de població o de les estructures de poblament, eines que si es possessin en valor i milloressin la seva metodologia serien de gran ajuda per als òrgans de gestió local.

70 En la consulta d'aquesta font hi ha un salt en la seqüència cronològica, mostrant sovint un buit d'informació a l'any 1997.

seu abandonament—, la falta de límits territorials per a les entitats i una informació en general força incompleta, i que sovint no coincideix amb les dades proporcionades amb el padró o el cens. Atès tot això, hem de dir que l'organització de la informació de les diferents entitats de població, amb la intenció de crear una sèrie temporal més o menys lògica, no ha estat una tasca fàcil, ja que s'han hagut d'harmonitzar les dades de diferents nomenclàtors (1857, 1970, 1981, 1991, 1996 i 2001-2010).

L'altre tipus de fonts utilitzades han estat les de flux, de les quals ens destaquem dues: l'*Estadística de Variacions Residencials* i les dades referents al *Moviment Natural de la Població*. Per una banda, ens hem servit de les xifres de naixements i defuncions (no dels matrimonis) des de 1975 fins a l'actualitat per analitzar quin ha estat l'evolució del creixement natural o vegetatiu de la població i contraposar-lo al saldo migratori per veure quin dels components del creixement demogràfic era el causant de la tendència positiva de l'evolució demogràfica de la comarca. El recompte d'aquests esdeveniments vitals antigament era eclesiàstic i realitzat únicament a nivell local, però amb el sorgiment de l'estat modern aparegueren els registres civils gestionats des dels municipis. Aquesta informació, de la mateixa manera que succeeix amb el padró, no es crea per una qüestió de coneixement estadístic de la població, sinó que és posteriorment que els instituts oficials d'estadística unifiquen les dades i les fan públiques.

D'altra banda, l'EVR ha estat la font de referència per analitzar els fluxos de població d'entrada (i també de sortida) de nova població al Pallars Sobirà, la qual, a banda del nombre d'altres i baixes de residència ens proporciona informació interessant sobre algunes de les característiques sociodemogràfiques dels individus que la protagonitzen. Aquesta és una font estadística que no està elaborada amb l'objectiu d'obtenir una radiografia de les pautes migratòries de la població, sinó que es tracta d'un registre administratiu en el que es comptabilitzen les altes i baixes residencials sobre el padró dels municipis. Tanmateix, el potencial d'aquestes dades ha fet que els organismes d'estadística les posin a disposició pública per a realitzar projectes d'investigació i informes s'analitzen les pautes de mobilitat de la població. La introducció de diverses millores en la recollida dels canvis residencials de la població a partir de l'any 1987, com la gestió conjunta de les altes i les baixes en el padró⁷¹, va millorar la configuració d'aquesta font, la qual està disponible de manera contínua i desglossada a nivell municipal des de 1988 fins a 2009; marc temporal que coincideix amb la utilització d'aquesta font i que respon a un criteri de disponibilitat de les dades i de coincidència amb la inversió dels fluxos migratoris a la comarca i a l'Alt Pirineu i Aran. Anteriorment les altes i baixes de residència i els saldos migratoris no tenien un nivell de desglossament tan gran, sinó que només estaven disponibles pel total de la província, les capitals comarcals i els municipis de més de dos mil habitants, obligant als investigadors a

71 Segons l'INE: «En 1988, se implantan e informatizan los documentos EVR (documento único de Alta/Baja), a partir de los cuales se obtenía un fichero con los registros individualizados para cada cambio de residencia, permitiendo una mayor depuración de los datos, y por tanto una mejora importante en la calidad de la estadística» (INE, 2011).

realitzar estimacions dels saldos a nivell municipal si es volia realitzar un estudi més detallat⁷². Tanmateix, i a banda de la seva gran utilitat per l'estudi de la mobilitat, ha estat una font àmpliament criticada, degut principalment a la no obligatorietat del registre padronal⁷³, les reticències dels ajuntaments a comunicar les baixes de residència dels seus habitants per les conseqüències que té per les administracions municipals, l'absència d'informació dels moviments intramunicipals (Solana, 2000) o l'existència d'altres irregularitats com els empadronaments atípics, anteriorment esmentats.

A part d'aquestes fonts de les dades s'han emprat altres que de manera complementària han aportat alguna informació per argumentar, puntualitzar, aclarir o matissar alguna part d'aquesta recerca. Així doncs, fonts com l'Enquesta de Població Activa, dades sobre contractació de l'Observatori del Treball, dades sobre Ensenyament, sobre l'activitat turística, el cens d'habitatges i la construcció, o altres informacions que degut a la seva inexistència en organismes oficials les hem hagut de recollir nosaltres mateixos, com per exemple el nombre de pobles abandonats de la comarca, la població real dels nuclis, les dates d'obertura dels refugis de muntanya, etc. Un cop dit tot això, a continuació es presenta una taula resum de les principals fonts de dades estadístiques emprades en aquesta recerca, en el qual s'especifica alguna informació addicional com el marc temporal, el marc territorial, l'escala espacial i les variables utilitzades (taula 3.7).

La disponibilitat d'aquestes dades ens ha permès realitzar una anàlisi de l'evolució demogràfica de l'àrea d'estudi des de l'inici del procés de despoblament fins a l'actualitat, amb un decalatge temporal de 150 anys (1860-2010). En aquest interval de temps s'han realitzat tres talls temporals, marcant, d'aquesta manera, tres grans etapes d'anàlisi que s'han definit per la detecció de canvis substancials en la dinàmica evolutiva i que ens han permès estructurar la lectura i interpretació de les dades i la construcció del capítol referent a l'evolució demogràfica de l'àrea d'estudi. El primer d'aquest períodes és el procés de despoblament que aniria des mitjans del segle XIX fins a principis de la dècada de 1990 (1860-1991). Aquesta primera gran etapa està subdividida en altres etapes que responen a diferències percebudes al llarg del decalatge temporal que les comprèn, i que venen donades per fets històrics, canvis econòmics i socials que hem anat tractant a mesura que comentàvem les dades. Destacar, tot i que ho veurem més endavant al capítol corresponent, que dins d'aquest primer interval de temps es circumscriuen les dues grans etapes de despoblament que han assetjat a l'Alt Pirineu i Aran i al

⁷² Per a més informació sobre les modificacions que ha sofert aquesta font podeu consultar la pàgina web de l'INE (<http://www.ine.es/daco/daco42/migracion/notaevr.htm>, consultada 23/07/2011) on especifica la metodologia emprada per a l'elaboració de l'EVR.

⁷³ L'EVR s'elabora únicament a partir d'un registre administratiu i les dades només tenen en compte a les persones que de manera voluntària decideixen donar-se d'alta als municipis de la comarca, i conseqüentment de baixa als municipis d'origen. En aquest sentit, els desplaçaments i estades de caràcter temporal lligats a activitats econòmiques, com el turisme i la construcció, especialment destacats al Pallars Sobirà, no queden reflectits en aquesta font. Per altra banda, durant el treball de camp hem detectat que alguns dels nous habitants que actualment resideixen al Pallars Sobirà encara resten empadronats als seus llocs d'origen, i que per tant, tampoc són visibles en la informació aportada per l'EVR.

Pallars Sobirà entre els segles XIX i el XX, essent la primera entre 1860 i 1910, i la segona entre 1960 i 1991. Cal dir però, que el tall temporal d'aquest procés de despoblament pot ser discutit i matisat, ja que en funció del marc territorial de referència aquest tall es pot situar més endavant o més enrere en el temps. És evident, i així es desprèn de les dades, que en l'àmbit territorial de l'Alt Pirineu i Aran la dècada de 1980 apareix com un etapa de transició entre dos models demogràfics clarament diferenciats, i que és a partir de mitjans d'aquest decenni que es comença a percebre un important creixement de la població. Ara bé, aquesta transició es produeix al Pallars Sobirà amb un cert retard, i no és fins a finals de la dècada de 1980 que es comencen a percebre canvis significatius que ens indueixen a parlar de fre "absolut" del despoblament i de l'inici d'una nova etapa demogràfica. Atès que el Pallars Sobirà és el nostre cas d'estudi hem cregut convenient realitzar els diferents talls temporals en base a la seva dinàmica demogràfica, tot i puntualitzar en cada cas les possibles variants que es podrien donar si agaféssim l'Alt Pirineu i Aran com a escala de referència per a tal empresa. En aquest sentit, el segon interval temporal d'anàlisi compren la dècada de 1990 (1991-2001), moment en què la fi del despoblament es fa palesa al Pallars Sobirà i s'inicia una clara tendència al creixement demogràfic. En aquesta etapa, a més d'analitzar l'evolució demogràfica a les diferents escales espacials anteriorment esmentades, s'introdueix informació sobre els fluxos d'entrada i sortida de població amb la intenció de veure quins són els components del sistema demogràfic que causen aquesta augment i algunes de les característiques que els defineixen. Per últim, es para atenció a l'evolució més recent, emprant les dades per copsar quina ha estat la dinàmica demogràfica seguida durant el darrer decenni (2001-2010) i apuntant algunes de les (possibles) tendències de futur. Aquest exercici que tanca el capítol 5 només vol ser una reflexió sobre el camí que pot seguir l'evolució demogràfica de l'àrea d'estudi. Aquestes aportacions a tall de conclusió del cinquè capítol no s'ha realitzat mitjançant l'aplicació de cap model o projecció demogràfica, sinó únicament a partir de lectura i interpretació de les dades i les impressions recollides al camp.

L'explicació d'aquestes dades i d'alguns dels resultats s'han recolzat amb representacions gràfiques i cartogràfiques, amb la intenció de fer-les més entenedores i clares. El fet de ser una tesi de geografia, i degut a la pròpia condició de geògraf del seu autor, l'ús de mapes ha estat recurrent en aquest estudi, si més no sempre que la naturalesa de les dades (i la possibilitat de fer-les públiques) ho permetia i quan creiem que la representació espacial de la informació era del tot necessària. Ara bé, la dificultat de representar cartogràficament algunes de les dades qualitatives recollides durant el treball de camp i la voluntat/obligació ètica de conservar l'anonimat de les persones entrevistades ha fet que la presència de mapes es circumscriu quasi únicament al capítol referent a les dades. Finalment, i amb aquesta darrera aportació, tanquem l'apartat en què hem exposat la vessant quantitativa de l'estudi, i el capítol en el que s'ha explicat de manera detallada la metodologia emprada per a la realització d'aquesta recerca.

Taula 3.7. Resum de les fonts de dades estadístiques emprades a la recerca

Font de les dades	Tipus de font	Marc temporal	Marc territorial	Escala espacial	Variables
Cens de Població	Estoc	1857-2001	Alt Pirineu i Aran i Pallars Sobirà	Municipal	Població
Padró municipal de població	Estoc	1975-1996 i 1998-2010	Alt Pirineu i Aran i Pallars Sobirà	Municipal	Població
Nomenclàtor	Estoc	1857, 1970, 1981, 1991 i 2001-2010	Pallars Sobirà	Entitats de població	Població
Moviment natural de població	Flux	1975-2010	Pallars Sobirà	Municipal	Naixements i defuncions
Estadística de Variacions Residencials	Flux	1988-2009	Pallars Sobirà	Municipal	Altes i baixes de residència segons procedència, destinació, sexe, edat i nacionalitat

Font: elaboració pròpia

3.4. APROXIMACIÓ A L'ÀREA D'ESTUDI

Per explicar les raons per les quals vam escollir l'Alt Pirineu com a marc territorial per aquest estudi, i el Pallars Sobirà com a àrea d'estudi, ens hem de remuntar als inicis del procés de realització d'aquesta tesi; concretament, a l'elaboració del treball de recerca del *Màster d'Estudis Territorials i de la Població* del Departament de Geografia de la UAB. En aquesta primera immersió com a aprenent d'investigador es pretenia analitzar les transformacions demogràfiques esdevingudes al Pirineu català en els darrers 150 anys, des de l'inici del despoblament fins a l'actualitat, coincidint amb els processos de recuperació demogràfica i revitalització social que experimenten a les acaballes del segle XX molts territoris rurals. L'àrea triada per realitzar aquest estudi previ a la tesi doctoral fou les subcomarques de l'Urgellet i el Baridà (Alt Urgell i Cerdanya), les quals ja van ser l'àrea d'estudi del conegut Programa MaB-6 Alt Pirineu (1985-1989). El fet que fos un àrea àmpliament estudiada anteriorment aportava un valor afegit a la investigació, ja que permetia testar una sèrie de hipòtesis formulades durant la dècada de 1980 sobre el futur d'aquest àrea rural. Fou interessant veure com el canvi que actualment estan experimentant aquests territoris rurals no va ser diagnosticat pels autors responsables dels treballs, el que demostra que els processos de reestructuració rural van agafar a tècnics, polítics, acadèmics i societat a contrapeu; sense que poguessin pronosticar un conjunt de transformacions de tal magnitud com les que s'han produït a les àrees rurals del món occidental en les darreres dues dècades. Tanmateix, també vam poder copsar que aquests canvis no es produeixen de manera homogènia a tot el territori estudiat, i que en el cas de l'Urgellet i el Baridà, apareixien condicionants per la presència de dos centres urbans importants, per una banda, la Seu d'Urgell, dins del territori català, i Andorra, a l'altra banda de la frontera. La formació d'una polaritat urbana emergent entre les

dues ciutats –fet palès per les relacions laborals i comercials existents entre ambdós territoris– provocava un creixement demogràfic dels nuclis situats a la seva àrea d'influència. En el nostre estudi només fou detectat aquest fenomen en el cas de la Seu d'Urgell, ja que no es disposava de dades (i tampoc era l'objectiu del treball) per abordar l'anàlisi del cas andorrà. Els resultats demostraren que el creixement demogràfic de l'Urgellet i el Baridà no s'explicava tant per un fenomen de repoblació dels pobles aïllats, com per l'augment del volum d'habitants, a banda de la Seu d'Urgell, de nuclis petits i mitjans situats al voltant de la capital comarcal. Tot plegat, ens va fer reflexionar sobre la necessitat de desenvolupar l'estudi de les migracions urbà-rural en una àrea en què la influència de centres urbans fos quasi inexistent.

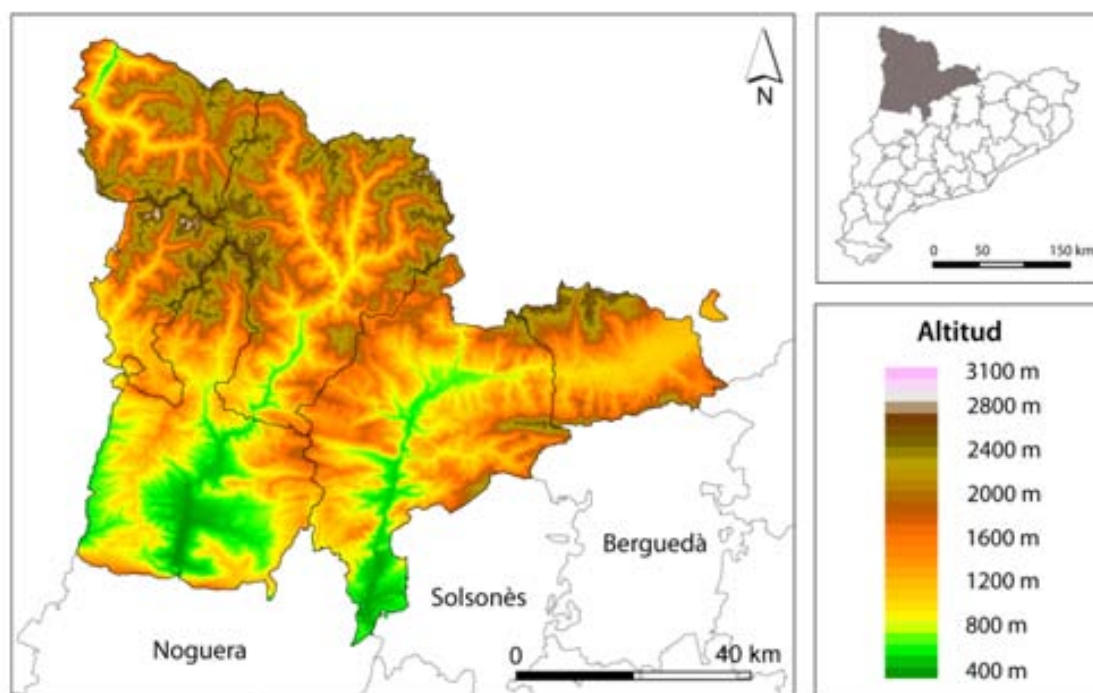
D'aquesta manera aconseguiríem estudiar l'atracció que generen les àrees rurals remotes sobre certs sectors e la població urbana sense la distorsió que genera el fet de tenir una ciutat mitjana a prop, ja que la seva presència pot emmascarar altres processos de dispersió urbana que no són l'objecte d'estudi de la present recerca. Aquest fet ens va portar a cercar una nova àrea d'estudi, diferent a la triada per realitzar la memòria de recerca del màster. Volíem que el marc territorial general continués essent l'Alt Pirineu i Aran, ja que estàvem interessats en els processos i les transformacions que s'havien succeït en les darreres dècades en aquest espai, però faltava doncs, saber quin era el territori òptim dins d'aquest àmbit. Es van descartar comarques com la Cerdanya i la Val d'Aran per l'elevada activitat turística i la presència de dos capitals de comarca amb una volum d'habitants força significatiu en relació al respectius totals comarcals. També varem desestimar l'elecció del Pallars Jussà per la seva dinàmica demogràfica amb tendència a l'estancament, i per la relativa escassa presència de l'assentament de nous habitants en comparació amb altres comarques veïnes. Ens quedaven, doncs, dues comarques per triar: l'Alta Ribagorça i el Pallars Sobirà. Finalment, la presència i la intensitat en què es va manifestar el moviment neorural a la comarca, l'impacte que va provocar en la població local i la continuïtat en l'arribada de nous habitants d'origen urbà fins a l'actualitat, van ser alguns dels motius que ens van fer seleccionar el Pallars Sobirà com a àrea d'estudi. Amb tot, cal dir que el fet que altres membres del GRAMP estiguessin duent a terme investigacions a la comarca, les facilitats logístiques per a realitzar treball de camp i la presència d'alguns contactes previs a la zona també van contribuir a l'elecció.

A continuació presentem les àrees d'estudi. En primer lloc ens aproparem a la realitat territorial més àmplia en la que s'emmarca el cas d'estudi, l'Alt Pirineu i Aran, i en descriurem breument les seves característiques territorials bàsiques. Posteriorment, realitzarem una caracterització més detallada de la comarca en la que hem centrat l'estudi, aprofundint en qüestions com el medi físic, l'estructura econòmica, els sistema d'assentaments, les xarxes de comunicació, els límits administratius i el planejament territorial.

3.4.1. L'Alt Pirineu i Aran: un territori en constant transformació

L'àmbit territorial de l'Alt Pirineu i Aran abasta prop d'una cinquena part del territori i alberga al voltant de l'1% de la població de Catalunya. És la part més occidental del Pirineu català i constitueix un àmbit territorial definit pel Pla Territorial General de Catalunya, el qual està constituït per les comarques de l'Alt Urgell, l'Alta Ribagorça, la Cerdanya, el Pallars Jussà, el Pallars Sobirà i la Vall d'Aran (Pla Territorial General de Catalunya, Llei 1/1995). Aquest àmbit territorial, clarament diferenciat de la meitat oriental de la serralada, es caracteritza globalment per un entorn geogràfic i una situació socioeconòmica pròpies de l'alta muntanya: relleu abrupte, clima rigorós, activitat agrària en clara recessió i impuls de nous sectors com el turisme i els serveis, dèficits infraestructurals i d'equipaments, baixa densitat de població i existència de recursos específics com l'aigua, el bosc, la neu i un medi natural excepcional. Limita al nord amb França i el Principat d'Andorra, al sud amb les comarques de la Noguera i el Solsonès, a l'est amb el Ripollès i el Berguedà (també amb França) i a l'oest amb l'Aragó.

Figura 3.8. Localització i relleu del marc territorial de referència: l'Alt Pirineu i Aran

Font: elaboració pròpia

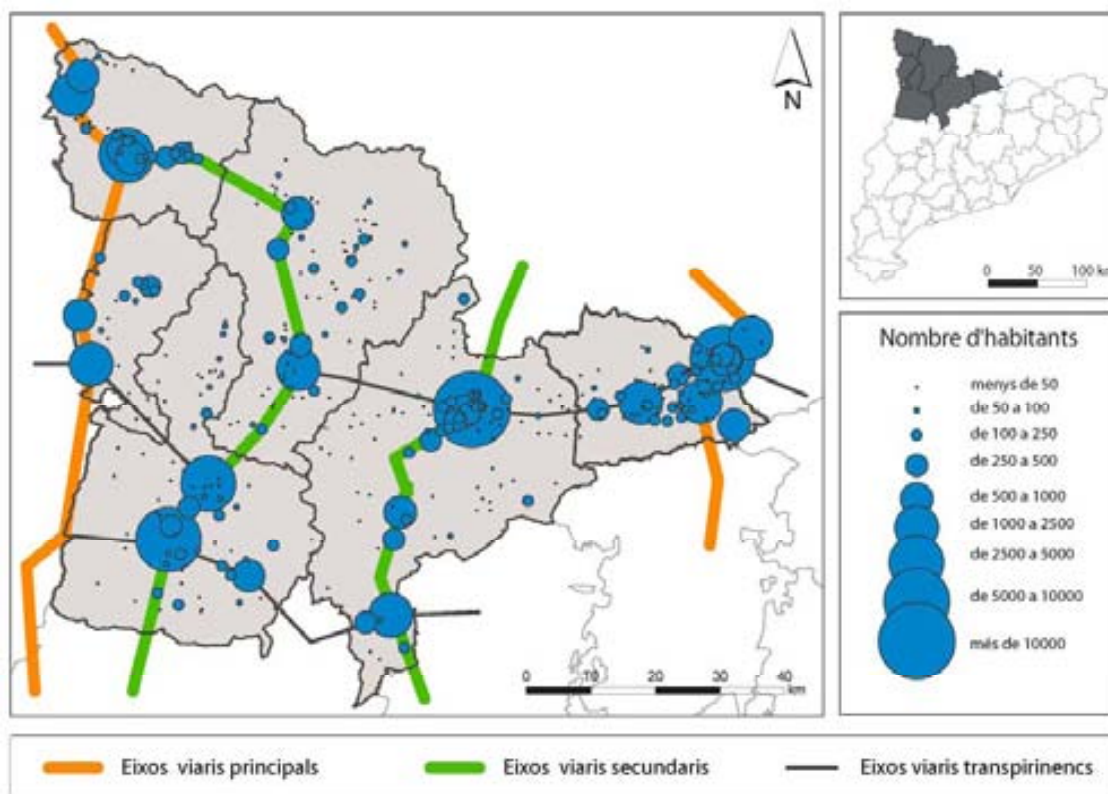
A l'Alt Pirineu i Aran trobem, doncs, un paisatge de mitjana i alta muntanya, el qual cobreix el territori amb una notable diversitat, que va des de les serralades prepirinenques del Montsec fins als alts cims del nucli axial. La part meridional del Pallars Jussà, al voltant de la Conca de Tremp, i la vessant sud de l'Alt Urgell, a l'entorn d'Oliana, són, encara, d'àmbit

prepirinenc. La resta de la comarca de l'Alt Urgell, la seva meitat septentrional, i la Cerdanya, es troben en àrees d'alta muntanya, tot i que la vall excavada pel riu Segre en aquestes dues comarques suavitza el relleu, condicionant des d'antic els assentaments de població en aquesta àrea i esdevenint un important pas que connectava la vessant sud i nord de la serralada (Solé Sabarís, 2004). Les altres tres comarques, l'Alta Ribagorça, el Pallars Sobirà i la Val d'Aran constitueixen íntegrament un territori d'alta muntanya, amb un relleu accidentat, irregular, amb valls profundes i amb pendents molt pronunciades (Vilagrassa, 2003). L'actual paisatge de l'Alt Pirineu, però, no és només conseqüència de l'acció dels elements naturals, sinó que és un gran compendi del diàleg entre la natura i la societat, en el que es pot percebre l'intens grau d'humanització que històricament ha caracteritzat aquests territoris (Pèlachs, 2004; Cunill, 2010), degut a la necessitat de disposar del màxim de recursos per a mantenir un sistema econòmic basat, principalment, en la subsistència (Barrachina, 2011).

Es tracta, però, d'un paisatge en evolució constant, modulats pels canvis en l'estructura econòmica, les transformacions demogràfiques, els canvis socials, les mutacions de les pràctiques culturals, les dinàmiques ambientals i les decisions polítiques. L'alternança entre construccions, terres de conreu, bosc, pastures i prats i alguns llacs es presenta, per la seva gran bellesa, com un dels principals recursos turístics de l'Alt Pirineu català. Aquest gran mosaic és el resultat de la relació que des d'antany ha existit entre l'ésser humà i el medi; de la continua adaptació a l'entorn i de l'aprofitament dels recursos existents, i que en el Pirineu pren la forma en el paisatge que veiem actualment. D'aquesta manera, les activitats econòmiques tradicionals com l'agricultura, la ramaderia, l'explotació forestal, el carboneig, l'aprofitament energètic dels recursos hídrics, i les aparegudes més recents, com el turisme i la construcció, han estat i són els artífexs de l'actual paisatge pirinenc (Aldomà *et al.*, 2004).

La desestructuració del sistema econòmic tradicional i de l'organització social que aquesta sustentava van tenir greus implicacions territorialment a les contrades pirinenques. L'èxode rural i el consegüent abandonament de pobles i camps de conreu són la part més visible d'aquest fet, però la penetració del capitalisme en aquesta àrea de muntanya va suposar l'esmicolament del sistema territorial existent (Vilagrassa, 2003), que es basava en una densa xarxa de camins, corriols i cabaneres que connectaven els diferents nuclis, i que s'empraven pel transport de bestiar, mercaderies i per la mobilitat de les persones, i que permetien desplaçar-se de la muntanya a la plana. L'obertura de les carreteres actuals i la construcció de la xarxa de ferrocarril, només present en algunes comarques pirinenques, va canviar l'estructura territorial, emprant com a únics eixos vertebradors els cursos fluvials i modificant la jerarquia tradicional del sistema d'assentaments. Actualment el poblament, extremadament marcat per la orografia i pel traçat de les carreteres modernes, es concentra a les valls dels rius principals (Noguera Pallaresa i Ribagorçana, Segre, Valira i Garona), al llarg dels quals s'organitzen els principals sistemes funcionals (figura 3.9).

Figura 3.9. Estructura territorial de l'Alt Pirineu i Aran. Poblament i principals eixos viaris.

Font: elaboració pròpia a partir del *Pla Territorial Parcial de l'Alt Pirineu i Aran* (DPTOP, 2006)

L'Alt Pirineu compta amb una estructura urbana feble i depenent d'altres sistemes urbans propers, com Andorra o la Plana de Lleida, o més llunyans, com l'Àrea metropolitana de Barcelona o el Camp de Tarragona. Tanmateix, tot i estar més lluny, Barcelona apareix com el principal centre urbà amb el que les comarques pirinenques estableixen connexions, sobretot (curiosament) aquelles menys poblades. Comarques com el Pallars Sobirà, la Val d'Aran o l'Alta Ribagorça, mantenen estrets vincles amb la capital catalana; fet que s'explica per diverses raons. Per una banda, el manteniment de familiars i propietats a la comarca fa que les persones que en el seu moment varen emigrar per a provar sort a la ciutat, retornin freqüentment als seus llocs d'origen, amb el qual hi mantenen un sòlid vincle afectiu i un fort sentiment de pertinença (Sucarrat, 2006b). Aldomà (2005) apunta que aquest no és un fet nou, i que ja a la dècada de 1970, un estudi sobre les trucades telefòniques mostrava com aquestes comarques menys densament poblades sostenien unes connexions amb Barcelona més fortes que les d'altres territoris veïns. Les trucades realitzades des del Pallars Sobirà, la Val d'Aran o l'Alta Ribagorça tenien com a destinació preferent Barcelona, mentre que les trucades de la resta de comarques es realitzaven principalment a Lleida, a Reus o als respectius centres comarcals. Per altra banda, l'elevada presència de segones residències de propietaris que tenen la residència habitual a l'àrea metropolitana de Barcelona fa que les connexions amb la capital del país sigui més freqüent que amb altres capitals o centres regionals. Per últim, la

mobilitat laboral i per formació també assenyala intercanvis intensos i preferents amb Barcelona.

La reestructuració econòmica experimentada en algunes àrees rurals europees des de mitjans de la dècada de 1980 va obrir un escenari de ràpida transformació a les comarques de l'Alt Pirineu, moment en el que s'iniciaren profunds canvis en el paisatge, en l'economia i en la societat. Fins al moment, tots els indicadors –demogràfics, econòmics, socials, etc.– presentaven el medi rural de muntanya com un territori marginal i submergit en una profunda crisi, caracteritzada per una important recessió demogràfica i desestructuració socioeconòmica, la qual semblava irreversible. Els canvis produïts abasten els diferents sectors econòmics, des de les activitats agràries fins al turisme. En primer lloc, la modernització i innovació en la producció agrària apareix en un context d'especialització cap a productes amb un major valor comercial (productes artesanals, amb denominació d'origen o indicació geogràfica protegida, amb processos d'elaboració pròpia del lloc, etc.) i en el tancament del cicle productiu en la mateixa explotació, el que ha permès el desenvolupament d'un important teixit d'indústries de transformació de productes agraris i l'obertura de nous mercats, sobretot a les àrees urbanes. Així doncs, la modernització i desenvolupament de l'agricultura i del sector agroalimentari, sobretot artesà, constitueixen, actualment un dels valors d'aquests territoris, recolzats principalment pel turisme.

Tanmateix, el sector industrial, gairebé inexistent a l'Alt Pirineu i Aran, tot i que no mancat d'intents i experiències no reeixides, queda completament al marge d'aquest procés. Durant la segona meitat del segle XIX s'incorporen alguns processos d'industrialització, com fàbriques de llana i empreses productores d'electricitat, que s'afegeixen a les serradores i molins hidràulics més antics (Aldomà, 2003). Malgrat aquestes temptatives, tot plegat no assoleix la magnitud de les antigues fargues ni de les colònies tèxtils escampades pel país. Alguns autors han apuntat als condicionats físics i territorials de la escassa presència del sector industrial a les contrades pirinenques i els efectes que això ha tingut en el desenvolupament econòmic posterior (Ibarra, 2002). Tanmateix, sembla que el tren de la industrialització arribà finalment, encara que de retruc i com a conseqüència de les necessitats energètiques dels centres industrials emergents. La creixent demanda d'energia, en aquest cas elèctrica, per a expandir el sector, va fer proliferar la construcció d'embassaments i centrals hidroelèctriques a l'Alt Pirineu per tal d'abastir la indústria barcelonina (Tarraubella, 1990). La construcció d'aquestes centrals simbolitzà la introducció d'aquests territoris a la nova societat urbana i la penetració total del capitalisme a les comarques de muntanya: construcció de carreteres (Herranz, 2002), creixement demogràfic (temporal), treballs assalariats, nous hàbits de consum, etc. (Arqué *et al.*, 1982). Els beneficis econòmics, laborals i socials de les centrals foren escassos després de la seva construcció i s'esvaïren completament quan a la dècada de 1970 s'automatitzaren la majoria de les instal·lacions d'aquestes infraestructures, fent prescindible una bona part dels operaris ocupats. Per altra banda, el buidatge demogràfic de les comarques

de muntanya va limitar qualsevol intent d'industrialització posterior, ja que les poques (i petites) empreses que es decidiren instal·lar en aquest indret només trobaven suficient mà d'obra als centres urbans amb un mínim volum demogràfic, com Tremp, la Seu d'Urgell, Vielha o Puigcerdà.

La industrialització del sector agrari del Pirineu iniciat a principis de segle XX amb algunes iniciatives com la de la Cooperativa Lletera del Cadí al 1915 o la Cooperativa Lletera del Pallars es veia com una alternativa a aquesta manca de sector industrial i la possibilitat d'esdevenir competitiu al mercat, però no va acabar de reeixir (Tulla, 1982). Més tard es crearen d'altres, però Aldomà (2003) afirma que la història del cooperativisme agrari pirinenc està farcida de fracassos que han afectat a la vitalitat del sector, principalment el ramader, i que han fet que les poques explotacions que després d'aquests intents fallits quedessin actives tinguessin greus problemes per subsistir, sense capacitat per competir amb les empreses agràries de la plana, les quals tenien un elevat grau de mecanització dels processos productius i estaven integrades als principals circuits comercials regionals. Degut a això, i altres causes, l'ocupació al sector primari cada cop és menor i el nombre d'explotacions es redueix dramàticament. La falta de relleu generacional, el difícil accés a les terres per aquells que s'hi volen incorporar, les escasses expectatives de poder viure del treball agrari i la gairebé nul·la voluntat política per capgirar aquesta situació són algunes de les raons que expliquen la debilitat del sector agrari, principalment el ramader, a les comarques del Pirineu català, però que pot ser, a grans trets, generalitzable a altres àrees rurals catalanes. Nogensmenys, es realitzen alguns esforços i iniciatives per fer front a la realitat de manera creativa i innovadora, fent aparèixer alguns espais d'esperança; com la recuperació de productes autòctons, elaborats artesanalment i diferenciats; la creació de circuits comercials de proximitat i alternatius; la potenciació dels productes locals en els equipaments turístics i la cooperació entre diferents explotacions per tal de modernitzar el treball i conciliar dedicació laboral i vida personal. Ras i curt, solucions per intentar fer front a la ferotge competència que suposen les importacions d'altres països, les quals situen a les explotacions pirinenques en una clara situació de desavantatge, essent percebuda per la majoria de població com una activitat econòmica (i socialment) precària, residual, poc rendible i excessivament dependent de la subvenció.

En aquest context, sembla que el turisme, i principalment l'esquí, apareixen (suposadament) com l'única alternativa al "fracàs" de la resta de sectors i a la que s'atribueix la sortida de l'endarreriment socioeconòmic de les comarques de muntanya. No es pot dir, però, que el turisme sigui un fenomen recent a l'Alt Pirineu i Aran, ja que els seus inicis es poden situar a les darreres dècada del segle XIX, quan Puigcerdà comença a aparèixer com una ciutat d'estiueig per a la burgesia urbana, a la qual acudeixen, igual que a d'altres indrets de la geografia catalana com Viladrau, Camprodon o Caldes de Montbui, amb la intenció de fugir temporalment de la ciutat (Jiménez, Prats, 2006). El desenvolupament de la xarxa de ferrocarril va ser un dels revulsius d'aquesta colonització turística del Pirineu, de la qual

encara avui queden vestigis a molts d'aquests indrets. Posteriorment, a la dècada de 1940, i com a conseqüència la potencialitat turística de la zona i dels nous hàbits de les classes acomodades urbanes, van començar a aparèixer els esports d'hivern (Sanclimens, Campillo, 1988). Primer va ser a la Cerdanya, després a la Val d'Aran i mica en mica les estacions d'esquí anaven proliferant a les comarques septentrionals de l'Alt Pirineu (Campillo, Font, 2004). La irrupció del turisme de neu va suposar el punt de ruptura entre el turisme de les elits i el turisme de masses, i el "miracle" del turisme va suposar en moltes àrees rurals del país la transició d'una economia tradicional de subsistència a una economia adaptada a les dinàmiques del mercat capitalista.

L'èxit i l'expansió del model turístic del Pirineu català s'explica per la contribució al creixement econòmic i al dinamisme social d'uns territoris que poques dècades enrere es trobaven en una greu situació de crisi, i que la nova posició que assoleixen dins el sistema econòmic els fa aparèixer com a espais preferents per l'oci urbà. Espais que antany eren favorables per l'explotació ramadera, silvícola, agrícola i minera, actualment presenten característiques òptimes pel desenvolupament de diferents productes turístics, com l'esquí i les promocions immobiliàries, que precisen una baixa ocupació humana, escassa explotació dels recursos naturals –com a conseqüència de la marginalització durant la industrialització– i paisatges atractius (Vaccaro, Beltran, 2007a; Barrachina, Guirado, Tulla, 2010). Aquesta transició, a través d'una clara terciarització de l'economia, posa de manifest la redefinició de la funcionalitat i la posició de les àrees de muntanya, i en aquest cas, l'Alt Pirineu en el sí de l'economia capitalista postindustrial. Les comarques pirinenques, que antany eren una àrea densament poblada en la que la població havia d'explotar els recursos intensament per tal de poder satisfer llurs necessitats bàsiques, van passar a ser àrees subministradores d'energia, mà d'obra i matèries primeres durant la industrialització, establint-se una relació de dependència mútua, la qual es trencà quan les demandes dels centres industrials començaren a ser cobertes a partir d'importacions d'altres països. Actualment, la dependència continua existint, però esdevé completament unidireccional; és a dir, el Pirineu depèn de les demandes del mercat d'oci urbà, però la ciutat no depèn materialment de cap recurs pirinenc (Beltran, Vaccaro, 2007). La producció agrària i l'existència de matèries primeres com la fusta i els minerals han perdut valor estratègic, i per tant el turisme (i l'administració) esdevé (quasi) el principal actiu econòmic d'aquests territoris.

El desenvolupament de l'activitat turística va induir a un augment (desmesurat, en alguns indrets) de la construcció, establint-se com una de les activitats més dinàmiques de l'economia de la muntanya catalana, apareixent a la vegada com a causa i efecte del ressorgiment de la ruralitat i de l'oci urbà en territoris d'alt valor natural (Prados, 2006; Tulla *et al.*, 2007; Rivera, 2009). En un primer moment, aquest sector va incrementar la seva importància gràcies a les inversions públiques en infraestructures (millora de carreteres, xarxes de subministrament) i equipaments (centres mèdics, biblioteques, poliesportius, etc.) promoguts des de

l'Administració, en un intent d'assimilar les condicions de vida i la dotació de serveis entre la muntanya i la plana, o més ben dit, entre les àrees rurals remotes i les àrees urbanes. Posteriorment, fou la proliferació del fenomen de les segones residències el que donà un nou i definitiu impuls al sector, estenen arreu del territori pirinenc (en uns llocs més que en d'altres) promocions immobiliàries de caràcter privat lligades als usos turístics de l'espai (Antón, Culebras, 2003). La major part d'aquestes residències presenten una escassa ocupació al llarg de l'any, fet que no eximeix als petits ajuntaments de les comarques del Pirineu a fer front a una sèrie de despeses que sovint superen, amb escreix, el seu "modest" pressupost (Gili, 2003a). L'augment d'aquest sector mostra importants impactes econòmics, però també socials i ambientals. Tanmateix, la importància d'aquest sector varia territorialment segons el model econòmic de cada comarca, o més ben dit, en funció del grau de dependència que cada una d'elles tingui en relació al sector turístic. Les comarques amb orientació més turística com la Cerdanya, l'Alta Ribagorça, el Pallars Sobirà i la Vall d'Aran presentaven abans de la crisi econòmica una ocupació entre el 17% i el 22% en aquest sector, mentre que l'Alt Urgell i el Pallars Jussà amb una economia més diversificada, un mínim teixit industrial i menys atractius turístics propis del model alpí, registraven nivells d'ocupació en el sector de la construcció menors, bastant per sota del 17% (IDESCAT, 2008).

Nogensmenys, en el context actual de crisi econòmica i financera a escala global aquest sector, especialment a Espanya i Catalunya, on la bombolla immobiliària va arribar a uns límits inadmissibles, hagi caigut en una important recessió, en les que es fan evidents les debilitats i contradiccions dels sistema econòmic imperant (Harvey, 1990). Des de l'esclat de la crisi l'any 2007 el nombre de promocions i projectes immobiliaris s'ha reduït vertiginosament, degut a què moltes empreses promotores han entrat en fallida o a què els propietaris no poden assumir els costos d'acabar les obres. El cas més clar és el de *Vall Fosca Mountain Resort*, un macroprojecte engegat per Martinsa-Fadesa l'any 2003, pensat a finals de la dècada de 1990 per la pròpia autoritat municipal (Barrachina, 2007), però no és l'únic⁷⁴. Aquest projecte pretenia construir un complex turístic-residencial a la muntanya de Filià (Vall Fosca, Pallars Jussà), a prop del poble d'Espuï, en el que s'inclouïa una estació d'esquí (amb possible connexió amb Boí-Taüll, a l'Alta Ribagorça), un camp de golf i més de 7400 places residencials al poble d'Espuï, la població del qual no supera la trentena d'habitants. Malgrat el vist-i-plau de la Generalitat de Catalunya i la Diputació de Lleida, la declaració de fallida econòmica de l'empresa promotora a causa de la recessió econòmica del sector de la construcció va provocar l'aturada de les obres al juliol de 2008. El projecte actualment resta abandonat, i tot i que l'empresa ha retirat part del material, la degradació ambiental és força patent. Tanmateix, aquest afany constructiu no és present només a la Vall Fosca, sinó que al territori pirinenc han proliferat altres projectes encaminats a la mateixa direcció, com és el cas de l'ampliació de l'estació de Baqueira-Beret pel Port de la Bonaigua (Pallars Sobirà) (Gili, 2003b). Potser és el moment de

⁷⁴ Al juny de 2008 es coneixia la notícia de l'aturada d'un projecte immobiliari a la Val de Ruda que pretenia construir 500 habitatges destinats a ús turístic, tres hotels i 3500 places per a vehicles, al·legant la difícil situació en la que es trobava el sector degut a la crisi econòmica.

preguntar-se quin futur volem per aquestes contrades, sense que l'opció triada hipotequi o limiti les oportunitats i el gaudi de les properes generacions.

Així doncs, en essència, l'activitat turística, juntament amb tots els seus derivats, entre els quals es troba el sector de la construcció, ha estat el motor que ha impulsat i dirigit la major part de les transformacions socioeconòmiques ocorregudes al Pirineu català en les darreres dècades. El turisme, com ja s'ha comentat, ha impulsat el dinamisme del sector de la construcció, però també ha estat el responsable de la creixent terciarització de l'economia rural a partir de la creació de serveis i infraestructures, que en molts casos resten infrutilitzades fora de temporada. Per altra banda, el turisme també apareix com un dels revulsius de les activitats agràries i artesanals, ja que s'assisteix a una revalorització d'allò autèntic (i autòcton), tradicional, natural i ecològic, fenomen que es queda reflectit en les pautes de consum de part de la societat urbana, la qual busca en aquest productes una oferta diferenciada, saludable, respectuosa amb el medi ambient i no estandarditzada (Armesto, 2005; Bell, 2006). Malgrat que la implantació d'activitats turístiques entri en competència directa amb les activitats agràries, principalment la ramaderia (Laguna, Lasanta, 2003), el sector agroalimentari es serveix en gran mesura de l'afluència turística per a la comercialització i difusió dels seus productes. Moltes explotacions, sense les sinergies establertes entre turisme i sector agrari, serien econòmicament inviables o poc rendibles, degut a uns hàbits de consum de la major part de la població poc sensibles amb la importància de la producció local, a l'escàs (o si més no, millorable) compromís per a la comercialització de productes locals a restaurants i hotels i al poc interès per part de l'administració per fer viable econòmic (i socialment) el sector agrari. Tot això mostra com el desenvolupament econòmic de l'Alt Pirineu i Aran està vertebrat per un dens entramat d'usos turístics i d'oci relacionats amb els recursos naturals i socioculturals del territori, fent-lo excessivament dependent de les demandes del mercat urbà i de les conjuntures socioeconòmiques del moment. És veritat que aquest model, per una banda, ha portat dinamisme social i econòmic a aquests territoris i ha permès generar riquesa i millorar les condicions de vida d'una bona part de la seva població, però per l'altra ha tingut importants conseqüències ambientals i paisatgístiques, alhora que dificulta la cohesió social de la població, la fixació de persones al territori i l'emprenedoria d'iniciatives que permetin assegurar un desenvolupament endogen real: des del territori i pel territori.

Per acabar, dir que tots aquests processos de reestructuració, afecten de manera diferencial als territoris de l'Alt Pirineu, donant lloc a una important dualitat territorial (Guirado, Tulla, 2010). A l'Alt Pirineu es produeixen, arrel d'aquest model de desenvolupament econòmic, dinàmiques gairebé antagòniques que oscil·len entre l'abandonament i l'ocupació intensiva del territori, entre el despoblament i la sobreexplotació territorial, entre la "naturalització" dels espais anteriorment ocupats per la població i les activitats productives i l'extrema "humanització" de territoris que antany eren espais de natura salvatge: una realitat territorial dual que fragmenta el territori (Guirado, 2008). A banda,

també s'han generat importants transformacions socials, demogràfiques i culturals, les quals anirem tractant al llarg d'aquest treball. Després d'aquest breu repàs dels canvis esdevinguts a les comarques pirinenques en els darrer segle, ens aproparem de manera més detallada a la caracterització de l'àrea que ocupa el nostre cas d'estudi: el Pallars Sobirà.

3.4.2. L'àrea d'estudi: el Pallars Sobirà

El Pallars Sobirà és, juntament amb la Val d'Aran, la comarca més septentrional de l'àmbit territorial de l'Alt Pirineu i Aran. Limita al nord amb el departament francès de l'Aireja i la Val d'Aran, a l'est amb l'Alt Urgell i Andorra, al sud i l'oest amb el Pallars Jussà i una petita franja fronterera amb l'Alta Ribagorça. Amb una extensió territorial de 1377,99 km² és la quarta comarca més gran del Principat, darrera de la Noguera, l'Alt Urgell i el Segrià, i alhora la menys densament poblada, amb una densitat de població de 5,6 hab/km². Tot i presentar-se com una comarca territorialment homogènia, es pot subdividir en dos sectors clarament diferenciats: el Pallars Sobirà septentrional, més ben definit físicament, i el meridional. El sector septentrional està format per tres valls de capçalera que transcorren en direcció nord-sud i que corresponen a tres subcomarques naturals ben delimitades per les conques dels afluents de la Noguera Pallaresa: les valls d'Àneu, la Vall de Cardós i la Vall Ferrera. Per altra banda, trobem la part meridional, més heterogènia, sense unes característiques comunes, però que es diferencia clarament de la part nord. Compren els municipis de Baix Pallars, Soriguera, Sort, Rialp i Llavorsí, els quals s'estructuren a partir de l'eix fluvial de la Noguera Pallaresa fins al Congost de Collegats (EC, 2006).

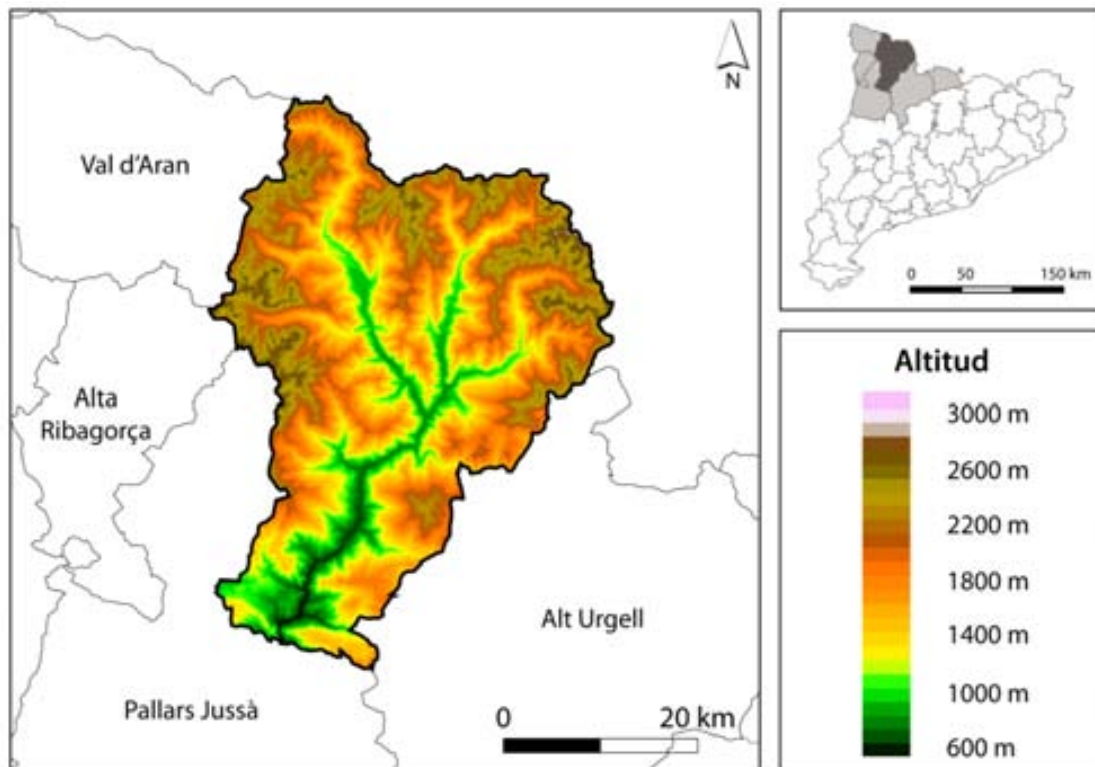
El medi físic

El Pallars Sobirà és la comarca més septentrional de la vessant sud del Pirineu català. Gairebé tota ella es podria incloure dins el nucli axial –la part central, més elevada, i de materials més antics– de la serralada. El Pirineu axial, en el seu pas pel Pallars, està format principalment per pissarres i materials metamòrfics, però també hi destaquen els massissos granítics de Beret, d'Estats i de Colomers, els quals superen els 3000 metres d'alçada (Mateu Llevadot, 1983). La part més meridional de la comarca, tot i estar dins del Pirineu com a gran sistema orogràfic, correspon a una unitat de relleu diferent, anomenada Serralades Interiors Prepirinenques (Serra del Boumort, Congost de Collegats), les quals juntament amb les Depressions Mitjanes (Conca de Tremp i Conca Dellà) i les Serralades exteriors (Serra del Montsec), formen el subsistema del Prepirineu (figura 3.11).

Pel que fa a l'estructura física, podríem dir que la comarca s'estructura a partir de tres grans elements. En primer lloc trobem una vall central que s'estén des de Llavorsí fins al Congost de Collegats, la qual ha estat formada bàsicament per l'acció fluvial, car el modelat glacial del quaternari no tingué el mateix efecte en aquesta part que a la zona septentrional. Aquesta vall principal, que com veurem més endavant, també estructura la xarxa viària de la comarca, transcórrer sinuosament de nord a sud i està formada per congostos al llarg de tot el

seu recorregut, intercalats per petit eixamplaments on històricament s'ha assentant la població. La vall de la Noguera esdevé més ampla en el seu darrer tram, entre Rialp i Gerri de la Sal, però es torna a tancar, i aquest cop d'una manera imponent, en arribar al Congost de Collegats, unitat de relleu que esdevé frontera amb la comarca del Pallars Jussà i que ha condicionat històricament les relacions del Pallars en direcció sud (Marugan, Rapalino, 2004). En segon lloc, trobem tres valls de capçalera que ja hem comentat anteriorment (Àneu, Cardós i Farrera) en les que l'acció del glaç s'observa de manera més clara, sobretot a la part més alta, on es presenten formacions pròpies d'aquests processos geomorfològics com circs, morrenes, estanys i cubetes glacials. En darrer lloc, la presència d'una sèrie de valls transversals, que l'acció fluvial s'ha encarregat de modelar, acaben de completar l'estructura orogràfica de la comarca. Aquestes valls són més amples a la part septentrional degut al seu origen glacial, i van essent cada vegada més tancades a mida que ens apropem l'extrem sud. Aquest relleu, caracteritzat per les fortes pendents i les valls estretes, ha estat un marc territorial, sovint hostil, per a l'ocupació humana. L'agricultura, el poblament, la cultura, la xarxa de comunicacions (l'actual i la tradicional) i l'organització social són aspectes que han estat fortament condicionats pel relleu i que reflecteixen l'adaptació històrica dels seus habitants al medi.

Figura 3.10. Localització i relleu de l'àrea d'estudi: el Pallars Sobirà

Font: elaboració pròpia

En termes generals, podem definir el clima del Pallars Sobirà com a mediterrani d'alta muntanya. Amb tot, l'elevada amplitud altitudinal que present la comarca, de poc més de 500 metres fins als 3.143 metres de la Pica d'Estats, apareix com un factor a tenir en compte a l'hora de valorar la seva diversitat climàtica. Això fa que a partir de 1.500 metres es pugui parlar d'un clima alpí –que arriba a condicions extremes a les parts més elevades, en la que la presència de neu és gairebé constant al llarg de l'any– i que la resta de la comarca presenti importants variacions climàtiques en funció d'aquesta variable i de l'orientació en relació a la posició del sol. En aquest sentit, les valls meridionals de la comarca present uns hiverns freds i força secs, en els que les precipitacions en forma de neu són poc nombroses, seguits d'uns estius calorosos i relativament humits que comencen, més o menys, a finals de maig. El clima de les valls septentrionals, per contra, és molt més fred, amb hiverns més rigorosos i humits, degut a la major innivació, i estius calorosos durant el dia i frescos durant la nit que només s'allarguen dos o tres mesos; les estacions intermèdies són molt curtes, ja que l'hivern es perllonga pels dos extrems. Les precipitacions, per la seva banda, també mostren una significativa variabilitat, essent més elevades a les muntanyes i les valls altes, on aquestes es reparteixen al llarg de l'any evitant així la temporada seca, i moderades al fons de vall i a les valls situades al sud, on ronden els 700 mm de mitjana anual. Tanmateix, el que diferencia el clima del Pallars Sobirà en relació a altres comarques de Catalunya és la precipitació en forma de neu, ja que és la comarca amb més dies d'innivació del país, entre 20 i 30 en funció de l'any, i on la neu pot arribar a romandre als cims set mesos a l'any. Els contrastos en les temperatures són molt més significatius que en el volum de precipitacions. Dels 13°C de mitjana anual a l'observatori de la Pobla de Segur es passa als 3°C al del Port de la Bonaigua, mesura que troba punts intermedis amb els 9,6°C a Llavorsí i els 7,4°C a Espot (EC, 2006), això sense comptar l'amplitud tèrmica diària, la qual pot oscil·lar considerablement degut a la clara influència continental. Per altra banda, l'orientació de cada indret de la comarca en relació al recorregut solar fa aparèixer importants diferències locals i explica l'existència de microclimes amb característiques força variables. Les valls transversals tenen més insolació que les valls que transcorren en direcció nord-sud, com la de la Noguera Pallaresa, les quals tenen de mitjana 5 hores de sol a l'hivern i 10 a l'estiu. De la mateixa manera, les vessants orientades a ponent presenten majors contrastos tèrmics i més nombre de gelades, mentre que les orientades a llevant, degut a la major insolació, no mostren una variabilitat tan acusada i presenten microclimes més suaus.

L'orografia, la geologia i els clima són factors que donen lloc a una vegetació diversa i difícil de classificar de manera homogènia, als quals se li ha d'afegir l'acció antròpica present des d'antic i que s'ha encarregat de modificar substancialment una hipotètica vegetació climàtica (Pèlach, 2004; Gassiot, Zamora, 2006; Cunill, 2011). Degut a totes les variacions que presenten els elements que condiciona la distribució de les poblacions vegetals i a les importants transformacions del paisatge pallarès al llarg de la història, l'estudi de la vegetació és indissociable de l'anàlisi de les dinàmiques de poblament i d'aprofitament dels recursos

naturals, és per això que la morfologia del paisatge pirinenc és un palimpsest en el que apareixen vestigis de formacions vegetals “naturals” altament alterades per activitats humanes (desforestació, repoblament, pastures, etc.), camps de conreu i nuclis d’assentament. És important puntualitzar aquest fet per no caure en l’error de descriure la vegetació d’una zona com quelcom immutable en el temps. El resultat d’aquest constant diàleg entre natura i societat el podem veure en les variació que presenten les formacions vegetals. Al sud de la comarca trobem presència de domini submediterrani, on predomina el roure valencià (*Quercus faginea*) i la pinassa (*Pinus nigra*). La successió “lògica” ens portaria a trobar rouredes de roure martinenc (*Quercus pubescens*) i pinedes de pi roig (*Pinus sylvestris*) a mida que ens dirigim al nord i guanyem en alçada, però sorprenentment, a la part central de la comarca, trobem una formació clarament del domini mediterrani: un alzinar muntanyenc. Les dades climàtiques apunten a què en aquest indret s’hauria de trobar un bosc caducifoli de roures – presents, però força escassos a la comarca– o faigs –gairebé inexistents– com a formació vegetal climàtica, però la escassa capacitat dels sòls (llicorelles) per a retenir humitat i l’orientació dels vessants fan que trobem al mig del nucli axial una formació més pròpia de les Serralades Prelitorals com el Montseny o les Muntanyes de Prades, que no pas del Pirineu. A les obagues de les valls més altes de la comarca apareix l’avet (*Abies alba*), formant grans boscos, i a l’estatge subalpí hi predomina el pi negre (*Pinus uncinata*). A les parts més elevades, i abans que la roca mare esdevingui l’element dominant del paisatge, apareixen els prats alpins, molts dels quals no són naturals, sinó el resultat de la desforestació i cremes per a la creació de pastures pel bestiar (Pèlach, 2004; Cunill, 2006).

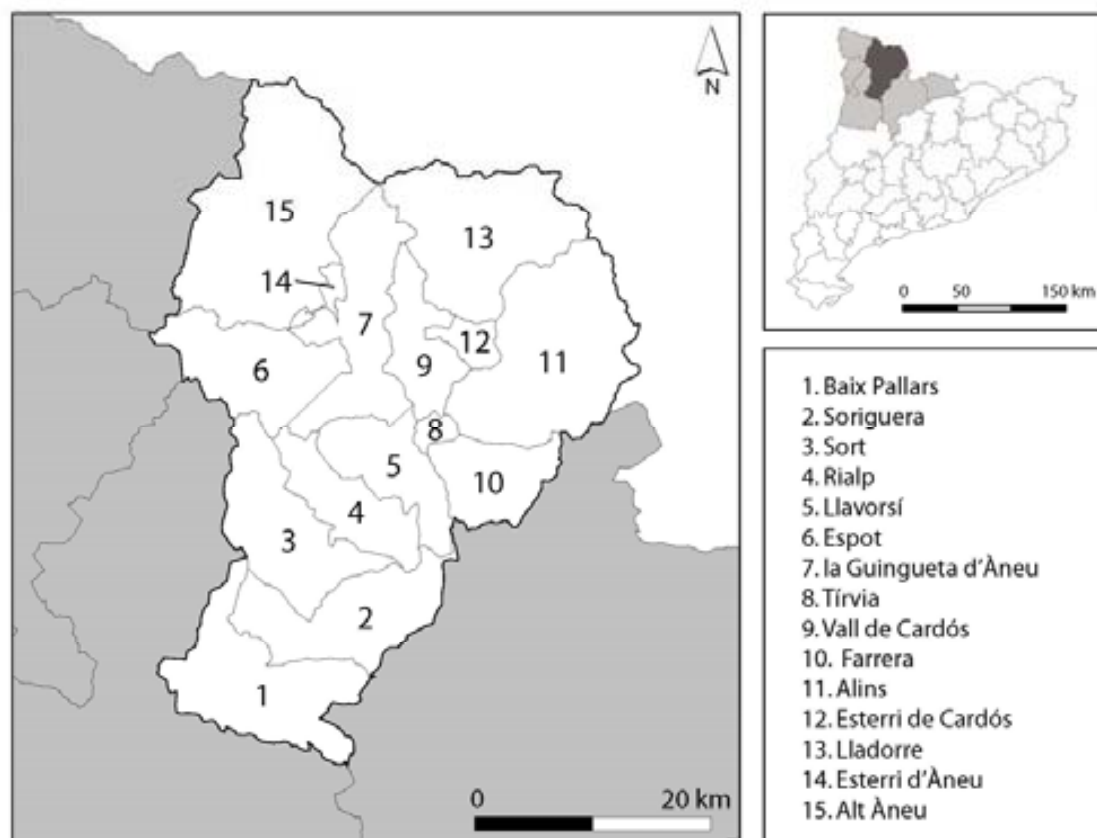
Les divisions administratives

La comarca està actualment constituïda per 15 municipis que apleguen més de 130 nuclis de població⁷⁵ (figura 3.12). Forma part de la supracomarca del Pallars, constituïda pel Pallars Sobirà i el Jussà, la qual correspon (més o menys) a l’abast territorial que tingué antigament el Comtat de Pallars, el qual quedà partit amb la divisió comarcal de l’any 1936. Això no obstant, a principis del segle IX el Comtat de Pallars i el de Ribagorça formaven una única unitat territorial sota el domini de la casa comtal de Tolosa de Llenguadoc. Una dominació que fou rebutjat pels poders locals i que desencadenà la independència d’aquests territoris. Al segle XII, els territoris riberencs de la part occidental de la Ribagorça s’escindeix del Comtat del Pallars, i aquest queda partit per qüestions dinàstiques en dos comtats autònoms, el Jussà que comprenia l’actual comarca de l’Alta Ribagorça i la part occidental de la comarca del Pallars Jussà, i el Sobirà, que estava format per la part oriental de la comarca del Pallars Jussà (a excepció dels territoris del sud, que estaven en litigi amb el Comtat veí de l’Urgell) i la totalitat del Pallars Sobirà (Marugan, Rapalino, 2005). Aquests fets històrics forjaren els antecedents de la actual divisió entre els dos Pallars, trencant les connexions entre territoris que tenien forts vincles comercials, econòmics i socials (Abadal, 1955). Fins i tot, actualment, la població local

⁷⁵ Vegeu mapa B1 a l’annex cartogràfic.

empra el mot *país* per fer referència a un imaginari territorial que sovint aplega els dos Pallars (Coll, 1991).

Figura 3.11. Divisió municipal de l'àrea d'estudi

Font: elaboració pròpia

Encara que la divisió municipal vigent és, sens dubte, la divisió administrativa que té major incidència i a partir de la que s'estructura el territori, l'herència històrica i les reminiscències de l'organització tradicional tenen un pes remarcable. Antigament, els consells de vall, òrgan tradicional de govern supralocal, exercien les tasques de gestió que avui es podrien equiparar als ajuntaments o a les mancomunitats de municipis. Les valls, tot i haver perdut les seves institucions històriques, encara avui esdevenen sistema funcionals que estructuraven el territori i la societat pallaresa, essent unitats a partir de les quals s'organitzen els serveis, l'economia, les comunicacions i les relacions socials entre la població. Les valls que integren la comarca constitueixen unitats físiques força diferenciades, que històricament han disposat d'una administració i una organització social pròpia, la qual va ser vigent fins la formació de l'estat modern, al segle XVIII. Aquestes institucions, igual que els comuns de veïns, eren òrgans de govern característics de la societat pirinenca, que malgrat la modernització de les institucions, s'han mantingut vius fins a l'actualitat en alguns indrets com el veí principat d'Andorra (Casa de la Vall, Comuns) i a la Val d'Aran (*Conselh Generau d'Aran*).

En el cas del Pallars Sobirà, les Valls d'Àneu, la Vall de Cardós, la Vall Ferrera, la Vall d'Àssua i, fins i tot, la Ribera de Sort i de Gerri de la Sal, constituïen unitats fisiogràfiques que tingueren les seves pròpies institucions històriques, sovint força diferenciades de les que organitzaven social, econòmica i políticament la resta del territori català (Marugan, Rapalino, 2004). Per altra banda, les petites valls i els nuclis de població es regien per un govern local autònom, el comú, el qual els hi servia com a base per organitzar l'economia i la vida social de la comunitat. L'ús i aprofitament d'alguns béns, com els boscos, les serradores, els molins, les terres de pastura, el forn i l'aigua, eren de caràcter comunal, i per tant regulats pel comú de veïns, òrgan sobirà per dictar-ne les normes d'ús i d'accés (Bringué, 1996). La desamortització i la implantació dels ajuntaments moderns van fer desaparèixer aquestes institucions, i gran part de les propietats comunals passaren a titularitat pública, mentre que a una altra part es convertiren en propietats privades col·lectives, organitzades en societats de copropietaris, adaptant així el comú de veïns a les noves formes jurídiques imposades per l'estat modern (Beltran, Vaccaro, 2008). Actualment, alguns d'aquests nuclis s'han constituït en entitats locals menors o entitats municipals descentralitzades amb la finalitat d'institucionalitzar la gestió i aprofitament comunitari dels recursos locals que tradicionalment fou controlada pel comú. Al Pallars Sobirà actualment hi ha 10 entitats municipals descentralitzades, les quals representen una alternativa de gestió autònoma dins el règim municipalista imperant i al microfundisme municipal (Tort, 1992). Són, per ordre alfabètic, Ainet de Besan (Alins), Araós (Alins), Arestui (Llavorsí), Àreu (Alins), Baiasca (Llavorsí), Isil i Alòs (Alt Àneu), Montenartró (Llavorsí), Sellui (Baix Pallars), Sorpe (Alt Àneu) i Tornafort (Soriguera). És per tot aquest llegat històric que les institucions tradicionals, la gestió dels béns comunals i els assumptes polítics de les diferents valls tenen una presència important en la quotidianitat comarcal.

La divisió administrativa del Pallars Sobirà, però, ha estat modificada en nombroses ocasions al llarg de la història. Des de la divisió del Comtat de Pallars fins a la divisió territorial impulsada per la Generalitat republicana l'any 1932 els límits administratius han variat considerablement (Mateu Llevadot, 1983). No obstant, la variació que ha afectat de manera més recent a la comarca ha estat l'alteració dels termes municipals (taula 3.13). A principis de segle XX, el Pallars Sobirà estava constituït per trenta-quatre municipis, dels quals tan sols quinze es mantenen actualment. Aquesta reducció s'inicià a la dècada de 1920, quan els antics municipis d'Ainet de Besan, Àreu, Norís i Tor s'annexionaren al municipi d'Alins, el qual augmentà substancialment la seva superfície. Aquestes actuacions, però, no es repetiren fins a la dècada de 1970, quan començà una nova etapa d'alteracions del mapa municipal que reduí a la meitat el nombre de municipis que en aquell moment constituïen la comarca. El reguitzell d'annexions començà l'any 1969 amb la fusió dels municipis de Baén, Gerri de la Sal, Montcortès de Pallars i Peramea, per formar l'actual municipi de Baix Pallars, i l'annexió de Surp al municipi de Rialp. Durant la dècada de 1970 les alteracions afectaren a les Valls d'Àneu, la Vall de Cardós i les rodalies de Sort, finalitzant amb la incorporació d'Altron al municipi de Sort i amb l'agregació de Castellàs del Cantó, antigament a la comarca del

Pallars Sobirà, al municipi l'urgellenc de les Valls d'Aguilar. Totes aquestes actuacions es realitzaren amb la finalitat de dinamitzar l'administració local i adaptar-la als interessos econòmics de l'època. Tanmateix, amb el temps ha quedat demostrat que el funcionament d'aquestes agregacions no ha estat el desitjat, i que lluny de solucionar problemes existents n'han afegit de nous. La divisió municipal heretada de totes aquestes modificacions del mapa municipal no ha sabut respectar les característiques pròpies del territori ni el caràcter de les antigues formes de govern local, provocant una significativa disfuncionalitat territorial i política en les àrees de muntanya (Tort, 1994). Tanmateix, hi ha alguns municipis "tradicionals" que han conservat la seva autonomia en el mapa municipal actual, com és el cas d'Espot, Esterri d'Àneu o Tírvia.

Taula 3.12. Annexions municipals durant el segle XX al Pallars Sobirà

Municipi	Annexions	Any
Alins de Vallferrera	Ainet de Besan, Àneu, Norís, Tor	1927
Alt Àneu	Gil (Isil), Son, Sorpe i València d'Àneu	1970
Baix Pallars	Baén, Gerri de la Sal, Montcortès i Peramea	1969
La Guingueta d'Àneu	Escaló, Jou, Unarre	1971
Rialp	Surp	1969
Soriguera	Estac	1972
Sort	Enviny, Llessui / Altron	1970 / 1976
Vall de Cardós	Estaón, Ribera de Cardós	1970

Font: elaboració a partir de Mateu Llevadot (1983) i EC (2006)

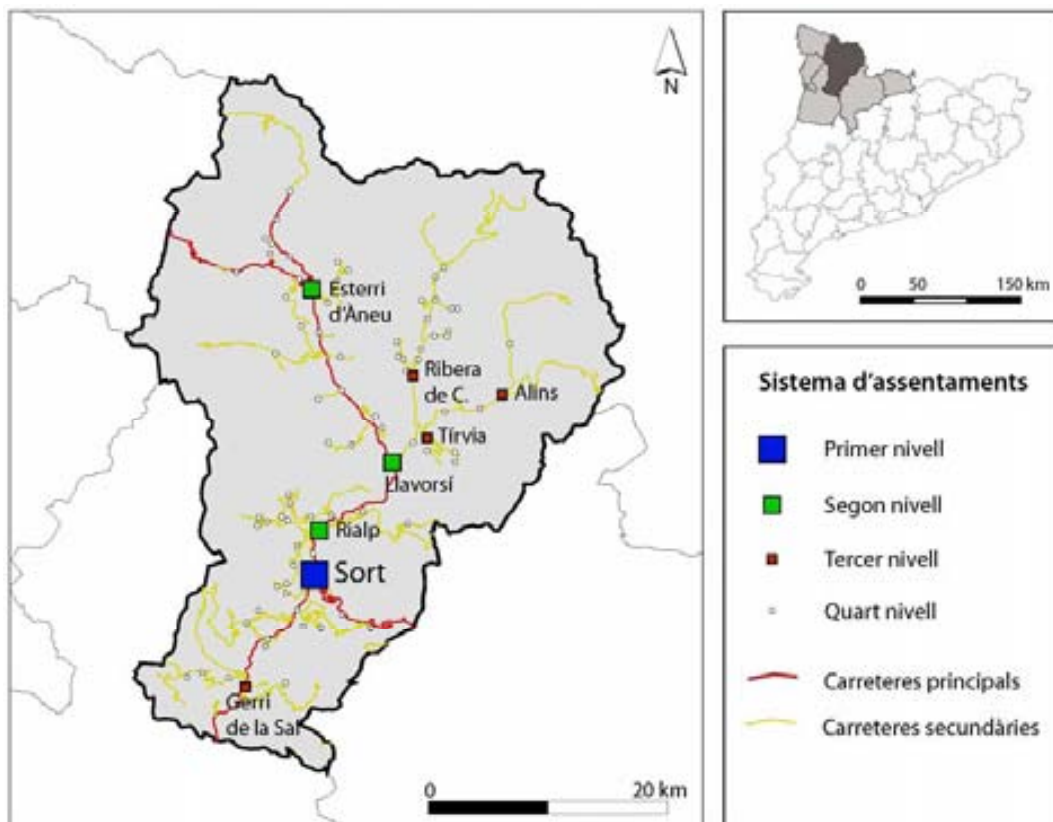
L'estructura territorial: els sistema d'assentaments i la xarxa de comunicacions

La comarca ha girat tradicionalment al voltant de la vila de Sort, la qual ha ocupat una posició de centralitat des de l'època comtal i com a cap de partit judicial en èpoques posteriors. En tot cas, es tracta d'una capital de petites dimensions que comparteix aquesta posició central en l'estructura territorial de la comarca amb altres centres subcomarcals com Esterri d'Àneu, per a la subcomarca de les Valls d'Àneu; Llavorsí, per a la Vall de Cardós i Farrera –encara que aquestes comptin amb petits centres funcionals a cada vall com Ribera de Cardós i Alins–; Rialp, pels nuclis de la Vall d'Assua; i la Pobla de Segur, ja al Pallars Jussà, pels nuclis més meridionals. Tot i que la major part d'aquestes poblacions ja han ocupat des d'antic una posició destacada en el sistema d'assentaments de la comarca, existien altres nuclis situats en indrets allunyats del fons de vall que antany també presentaven una centralitat destacada. La formació de la xarxa viària va ajudar a potenciar certes polaritats i provocà que alguns d'aquests nuclis quedés relegat als nivells inferiors de l'estructura territorial.

Actualment, el territori està vertebrat per la xarxa viària, fet que determina la ubicació de les polaritats urbanes a la comarca. L'eix de comunicacions principal és la carretera C-13 que

va de Lleida a Esterri d'Àneu (eix del Pallars) i que transcórrer seguint el curs de la Noguera Pallaresa passant per les poblacions de Tremp, la Pobla de Segur, Gerri de la Sal, Sort, Rialp i Llavorsí. Antigament, abans que s'obris el pas pel Congost de Terradets, la via d'arribada era la carretera que venia des de Ponts, pel Coll de Comiols, la qual encara actualment es emprada per la major part dels habitants de la comarca per desplaçar-se cap a Barcelona o les comarques centrals de Catalunya. L'any 1935 la xarxa bàsica de carreteres de la comarca quedà completada, permetent la connexió amb les principals àrees urbanes del país. Antigament, les comunicacions del Pallars Sobirà amb l'exterior es realitzaven per passos de muntanya, com el port de Salau o el port de la Bonaigua, que comunicava les Valls d'Àneu amb l'Arieja i la Val d'Aran respectivament; per camins de bast, com el de Collegats o el que va de Montenartró fins a la Seu d'Urgell passant per l'antic santuari de Sant Joan de l'Erm. Altres vies de comunicació destacades són la carretera del port del Cantó, que connecta el Pallars Sobirà i l'Alt Urgell; i la del port de la Bonaigua, que dóna sortida a la comarca pel nord en direcció la Val d'Aran i França. De tots aquests eixos surten enllaços amb carreteres locals que donen accés als diferents nuclis de la comarca, la major part dels quals tenen accés rodat (figura 3.14).

Figura 3.13. Estructura territorial de l'àrea d'estudi: sistema d'assentaments⁷⁶ i vies de comunicació

Font: elaboració pròpia

⁷⁶ Els diferents nivells del sistema d'assentament s'han establert en funció del grau de centralitat dels diferents nuclis dins la comarca, l'àrea d'influència i vertebració de subsistemes i per l'aglutinació de serveis i equipaments per a la població.

A part de la xarxa de carreteres la comarca no compta amb cap altra via o infraestructura de comunicació i el servei de transport públic es limita al recorregut per carretera que efectuen les companyies d'autobús que connecten el Pallars amb Barcelona i Lleida i que realitza aturades a escasses poblacions situades a l'eix principal. Durant molts anys el ferrocarril fou l'esperança pel desenvolupament econòmic i la modernització de la comarca, ja que la línia que avui finalitza a la Pobla de Segur fou projectada inicialment per arribar fins a Saint Giron, a França, seguint el traçat de la Noguera Pallaresa. Aquesta línia, plantejada a finals del segle XIX, no arribà a Tremp fins l'any 1949 i a la Pobla fins l'any 1951, punt en què quedà aturat el projecte. Aquesta línia, antigament en mans de RENFE, actualment està gestionada per l'empresa pública Ferrocarrils de la Generalitat de Catalunya. Per altra banda, el recent inaugurat aeroport d'Algüaire apareix com una infraestructura que pot aportar noves potencialitats a la comarca, sobretot pel que fa a l'afluència de turistes durant l'hivern, però també per dinamitzar les connexions territorials del Pirineu de Lleida amb altres indrets del planeta.

Economia i societat

El Pallars Sobirà és la segona comarca menys poblada de Catalunya darrera de l'Alta Ribagorça. Segons dades del padró continu de població, la comarca comptava l'any 2010 amb un volum de població de 7.646 habitants, el que representa el 0,1% de la població catalana (IDESCAT, 2011). A part d'aquesta xifra, és significativa la manera com es distribueix la població pel territori comarcal. El Pallars Sobirà compta amb un nombre força elevat de nuclis, la majoria dels quals estan habitats per un nombre reduït de persones. Més de la meitat de nuclis no superen els 20 habitants, i només vint-i-cinc es situen per sobre dels 50 habitants. Per altra banda, i com a característiques bàsiques de la població podem dir que la comarca presenta una estructura demogràfica força castigada pel procés de despoblament, ja que la migració de població jove, a part de fer reduir el nombre total de població, ha fet decreixer el nombre de naixements, al mateix temps que la presència d'una població fortament envellida feia augmentar el nombre de defuncions. El resultat d'aquestes dinàmiques associades a un territori demogràficament deprimat fou el registre d'un creixement natural negatiu des de la dècada de 1960, el qual mostra símptomes de recuperació puntual a partir de mitjans de la dècada de 2000. Tanmateix, en les darreres dècades, sobretot durant la dècada de 1990 i la primera del segle XXI, el volum d'habitants de la comarca ha experimentat un creixement sorprenent, el qual es deu principalment a les aportacions d'un saldo migratori que començà a ser positiu a partir de mitjans de la dècada de 1980. L'arribada de nova població, principalment de persones d'origen urbà, però també de persones joves locals que han decidit instal·lar-se a la comarca després de migrar per qüestions formatives i laborals a la ciutat, ha fet possible capgirar una situació que semblava irreversible i que ens permet actualment parlar d'una comarca en plena revitalització demogràfica, si més no fins al moment actual. Tanmateix, en aquest apartat no entrarem en profunditat a analitzar l'evolució de la població de la comarca ni

els canvis que s'han produït, car ho tracten extensament en el capítol següent, dedicat exclusivament a aquestes qüestions.

Pel que fa a l'economia, cal dir que tot i tenir tradicionalment un marcat caràcter agrari, actualment aquest sector presenta clars símptomes de debilitat. Històricament, les activitats agrícoles i la ramaderia van constituir la base de l'economia comarcal, al voltant de les quals s'organitzava la vida de les persones i els principals esdeveniments socials. A principis de la dècada de 1991 el 23,4% de la població activa estava ocupada en aquest sector, mentre que segons dades pel l'any 2007⁷⁷, només ho està un 2,1% de la mateixa. Tanmateix, tot i la severitat de la reducció del nombre de població ocupada al sector, la pèrdua de pes del sector agrari en la base econòmica és un fenomen generalitzat a tota Catalunya (Aldomà, 1999b).

Al Pallars Sobirà, l'escassetat de terres planes –les dues terceres parts de la superfície comarcal tenen un pendent del 35%– i suficientment fèrtils –hi abunden els sòls prims i àcids degut a l'erosió i l'abundància de pissarres– ha fet que fos difícil la proliferació d'explotacions dedicades a l'activitat agrícola en el marc de l'economia capitalista. Els sectors de la comarca on les condicions físiques permeten aquestes pràctiques són escassos, a excepció de la plana d'Esterrí i el Pla de Corts, al municipi de Baix Pallars. Tradicionalment, l'agricultura es basava en el minifundi i en el policultiu, ja que la seva presència s'explicava per la necessitat de diversificar la producció domèstica per tal de cobrir les necessitat bàsiques de consum. Aquest sistema que funcionava en el marc de l'economia de subsistència no tenia cabuda en la lògica capitalista, provocant l'abandonament de molts terrenys que antany foren dedicats a aquestes activitats. Això no obstant, la ramaderia ja representava una activitat important al Pallars Sobirà, però en la qual hi proliferaven més els ramats de bestiar oví –actualment poc present⁷⁸– i pocs caps de bestiar gros, els quals eren emprats a les feines del camp i com a moneda de canvi als mercats i fires per aconseguir els productes que hom no podia produir a l'explotació. Tanmateix, quan el capitalisme penetrà a les comarques de muntanya, la ramaderia del Pallars Sobirà, com en el cas d'altres comarques de muntanya, s'especialitzà en la ramaderia de bestiar boví, primerament lligada a la producció de llet, i posteriorment –amb la implantació de les quotes lleteres dictades per la Unió Europea que limitaven la producció de litres de llet per explotació–, a la cria de bestiar per carn (Tulla, 1993; Barrachina, 2011).

Al sector primari, tot i que amb una presència gairebé residual, hi ha altres activitats com l'aprofitament forestal, la mineria i extracció d'àrids i la piscicultura. L'explotació del bosc resulta força complicada en una orografia tan abrupte com la del Pallars Sobirà, el que fa que la

77 Dades del Departament de Treball. Nombre de treballadors/es afiliats a la Seguretat Social.

78 Malgrat el clar retrocés del bestiar oví a la comarca, actualment hi ha iniciatives per a recuperar-ne la importància que havia tingut antany i revaloritzar els productes derivats com la llana, la llet, el formatge i la carn. L'Obrador Xisqueta n'és una d'aquestes. Es tracta d'una associació, que depèn de Rurbans i el Projecte Grípià, i que duu a terme un projecte social per a la dinamització del sector ramader en general i del bestiar oví en particular, concretament de la raça d'ovella xisqueta, a partir de reivindicar un preu just per la llana i la comercialització de productes derivats de qualitat. Per a més informació podeu consultar el web <http://www.obradorxisqueta.cat>

rendibilitat de les tales sigui escassa i no interessi ni a propietaris ni a adjudicataris de les subhastes. Tanmateix, els boscos de la comarca presenten un gran potencial que comença a ser detectat per alguns propietaris i empreses, com per exemple per a la producció de biomassa com a combustible alternatiu al gasoil i l'electricitat i l'ús de materials de la zona per a la construcció com alternativa a la importació de fusta d'altres indrets del món. La poca fusta que s'extrau dels boscos del Pallars és enviada fora per a ser tractada, i només una petita part es queda a la comarca per a ser transformada en materials per a la construcció per les serradores de Rialp i Ribera de Cardós. Recentment, sota el nom de "La Via de la Fusta", han aparegut un conjunt d'iniciatives per a revifar sector forestal i crear estratègies de desenvolupament local a partir de la fusta i els recursos del bosc, considerant-lo un actiu econòmic de primer ordre per a la comarca. Per altra banda, la mineria també fou una activitat força estesa a la comarca, sobretot a la Vall Ferrera, que com el seu nom indica, era rica en jaciments de ferro. L'explotació i transformació d'aquest mineral, que s'exportava a la resta de Catalunya i part de l'Aragó, fou vigent fins a la segona meitat del segle XIX, moment en què la farga ja no podia competir amb els alts forns ubicats als centres industrials del país i anà desapareixent (EC, 2006). Actualment, l'única activitat extractiva que existeix a la comarca és la d'àrids, pedra i grava, destinats a la construcció i l'elaboració de formigó. Per últim, cal destacar la presència d'una piscifactoria a Tavascan dedicada a la cria i comercialització de truites.

El sector industrial, per la seva banda, no ha estat mai gaire destacat al Pallars Sobirà, a excepció de la transformació del mineral de ferro i algunes manufactures tèxtils (Mateu Llevadot, 1983). En aquest sentit, cal apuntar a l'aprofitament hidroelèctric com l'única activitat destacada en el sector secundari, el qual ocupa actualment tan sols un 6,4% de la població activa. L'explotació de l'aigua com a recurs per a la producció d'energia elèctrica s'inicia ja durant les primeres dècades del segle XX, quan es crearen petites centrals hidroelèctriques per a aprofitament local, reemplaçant en molts casos antigues moles. La construcció de centrals de major envergadura dependents de les grans companyies elèctriques començaren a la dècada de 1950. Primer es van construir les centrals d'Espot i la de Sant Maurici, que permetien l'aprofitament de les aigües del riu Escrita des de la seva capçalera fins a la seva connexió amb la Noguera Pallaresa. Al mateix temps s'iniciaren les obres de la central de la Torrassa, i un poc més tard, les de Borén (Alt Àneu) i Unarre (Esterrí d'Àneu). Ja a la dècada de 1960, les activitats de FECSA es centrarien a la Vall de Cardós, i durant aquell decenni es finalitzaren les centrals de Llavorsí-Cardós i les de Tavascan Inferior i Superior, les quals regulen les aigües del Llac de Certascan (Rapalino, Marugan, 2004).

L'activitat generada per aquest sector durant les dècades de 1950 i 60 va revertir positivament en el sector de la construcció, el qual experimentà un dinamisme sense precedents. Posteriorment, però, seria el turisme el sector que s'encarregaria de donar un nou impuls a l'activitat constructiva, en aquest cas a través de la construcció d'habitatges destinats a l'ús com a segones residències, de complexos hotelers, d'instal·lacions i equipaments turístics i infraestructures per millorar l'accessibilitat de la comarca, bo i adequant-la a les necessitats

de l'activitat turística i (menys) de la població resident. La població ocupada en aquest sector segons dades del Departament de Treball era del 26,1% per l'any 2007.

El turisme és, actualment i des de fa més de dues dècades, l'activitat econòmica més important de la comarca, al voltant de la qual s'organitzen la resta de sectors econòmics i la major part dels serveis. El model de desenvolupament econòmic triat no coneix, o almenys no d'una manera prou visible, una altra activitat complementària suficientment sòlida que permeti diversificar la base econòmica de la comarca i trencar la dependència econòmica del turisme. Tanmateix, aquesta activitat no tingué un paper destacat a l'economia comarcal fins a la dècada de 1960, i fou a partir de l'obertura de les primeres estacions d'esquí i la construcció dels primers hotels, que alguns dels habitants de la comarca detectaren en aquesta sector l'oportunitat que els faria sortir de la crisi en la que estaven immersos. Amb els anys, el turisme de neu es popularitzà, convertint-se en un fenomen de masses, aportant importants guanys econòmics a la comarca –sobretot als propietaris de terres, de les estacions d'esquí i als promotors immobiliaris– i permetent la reactivació d'altres sectors de l'economia com el dels serveis, els quals estarien bàsicament destinats a cobrir necessitats del sector turístic. Amb tot, no es pot obviar com el desenvolupament d'aquest sector s'ha realitzat a costa d'una notable degradació ambiental, que si bé no ha estat tan important al Pallars Sobirà com en altres comarques pirinenques, no deixa de ser destacable (Barrachina, Guirado, Tulla, 2010). Aquest fet ha enfrontat sovint població local i associacions ambientalistes i ecologistes pel fet de tenir visions, interessos i opinions contraposades en relació al model de desenvolupament de la comarca i a la realització de determinats projectes, com fou el cas de la no reeixida ampliació de Baqueira-Beret pel Port de la Bonaigua (Gili, 2003b).

A part de la neu, un altre dels atractius i recursos turístics del Pallars és el paisatge. La comarca disposa de paratges d'alta i mitja muntanya que han portat a desenvolupar diferents productes turístics. L'excursionisme fou la modalitat pionera, i la seva popularització va portar a la construcció de nous refugis i a la rehabilitació d'altres que havien quedat en desús. Actualment, aquesta modalitat ha experimentat una revifalla, i diversos organismes públics i empreses del sector turístic estan impulsant el senderisme com una modalitat turística respectuosa amb el medi i el paisatge, sensible amb la cultura i el patrimoni, que aporta importants ingressos als establiments d'oferta complementària, des de refugis-albergs, càmpings o cases de turisme rural fins a museus, restaurants, agrobotigues o obradors artesans, i que permet desestacionalitzar encara més l'oferta turística, i augmentar la freqüència de visitants durant els mesos de tardor i primavera. Per altra banda, el territori comarcal ofereix un important potencial per a la pràctica d'esports d'aventura, com l'escalada o els esports de riu (ràfting, piragüisme, hidrospeed, descens de barranc), els quals han estat explotats recentment com a productes turístics destacats. A la dècada de 1960 es celebrà el primer Ral·li Turístic de la Noguera Pallaresa, i va ser a partir de llavors que el piragüisme començà a ser present al Pallars. Tanmateix, no va ser fins a la dècada de 1980, moment en què arribà les modalitats d'aigües braves com el ràfting, que l'afluència de persones per practicar

aquestes activitats va augmentar substancialment. Actualment, hi ha un bon gruix d'empreses que ofereixen la possibilitat de fer descensos en barca pel curs fluvial de la Noguera, combinant aquesta popular activitat amb d'altres que permeten diversificar el producte turístic de la comarca. Tot aquest conjunt d'activitats es concentren principalment entre la primavera i l'estiu, el que ha permès desestacionalitzar el turisme, abans només present durant els mesos d'hivern, i captar nous segments de mercat. Finalment, la importància que ha tingut el turisme en el desenvolupament i la reestructuració econòmica de la comarca ha fet que aquesta tendís cap a una (quasi) completa terciarització⁷⁹, sort compartida amb gairebé totes les comarques catalanes de muntanya.

Planejament territorial i espais naturals protegits

A partir de la dècada de 1970 es comença a forjar un nou context sociopolític i econòmic a Espanya i Catalunya, el qual va preparar l'escenari adequat per fer possible el desenvolupament d'instruments de plantejament territorial específics per a la muntanya (Majoral *et al.*, 2002). Els processos de reestructuració als que assisteixen les àrees rurals de muntanya, però sobretot, els problemes enquistats després de dècades de crisis econòmiques i socials i d'un intens procés de despoblament, fan necessària l'elaboració de polítiques de compensació territorial per part de l'administració. A la dècada de 1980, i després d'anys de lluites i reivindicacions de persones i grups que denunciaven la situació de marginació econòmica i social de la muntanya, exigint solucions als governs competents, es va aprovar la *Ley de Agricultura de Montaña*, d'àmbit estatal, i la *Llei d'Alta Muntanya*, en el cas català. Posteriorment, la incorporació d'Espanya a la Unió Europea l'any 1986 va beneficiar aquest procés, ja que moltes de les accions dutes a terme dins d'aquestes polítiques prenen com a marc de referència plans d'ordenació i desenvolupament regional duts a terme prèviament en altres països comunitaris.

La Llei d'alta muntanya, aprovada pel Parlament de la Generalitat l'any 1983, va dotar a les comarques i territoris de muntanya de Catalunya d'un règim jurídic específic, el qual tenia com a principal objectiu mantenir la població existent i millorar les seves condicions de vida, a través de desenvolupament dels recursos econòmics i la preservació del medi ambient. El desenvolupament d'aquesta llei es preveia mitjançant la redacció i aplicació dels Plans Comarcals de Muntanya, a més d'altres plans específics destinats a les zones de muntanya que no constitueixen una unitat comarcal. Aquest plans s'iniciaren a cada comarca a partir de la detecció de les necessitats que tenia cada territori, realitzant una detallada diagnosi territorial. Posteriorment es dissenyaren una sèrie d'estratègies i programes d'acció que s'aplicarien al llarg del cinc anys de vigència de cada pla. Des de la dècada de 1990 s'han elaborat quatre generacions de plans comarcals (1990-1995, 1996-2000, 2000-2006), i actualment està en vigència la de 2009-2012, centrada principalment en la creació d'infraestructures, equipaments

⁷⁹ L'ocupació al sector serveis era l'any 2007 del 65,4%, segons recomptes de treballadors afiliats a la Seguretat Social del Departament de Treball .

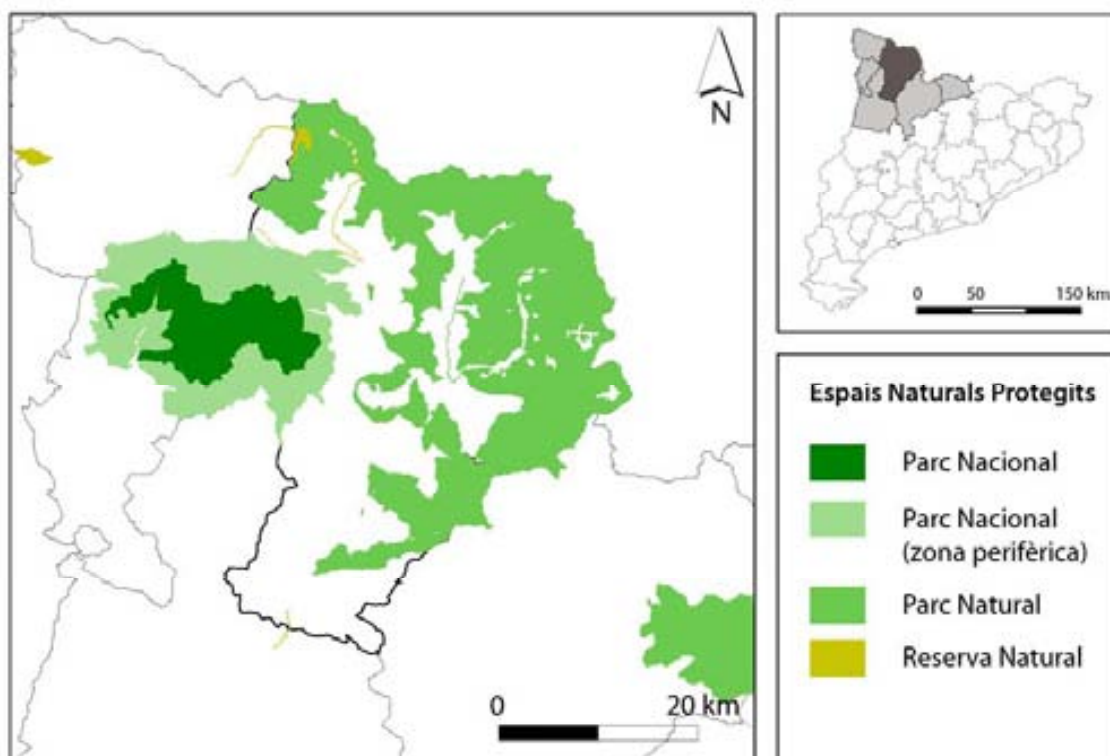
i suport a l'activitat econòmica; dotació de serveis i dinamització d'iniciatives locals i l'actuació sobre grans eixos de comunicació.

A mitjans de la dècada de 1990, s'aprovà el *Pla Territorial General de Catalunya* (PTGC), que seria l'instrument de planejament general encarregat de definir el model territorial i de marcar les directrius per orientar polítiques sectorials. El PTGC va crear 7 àmbits territorials, els quals fragmentaren les àrees de muntanya, principalment la dorsal pirinenca, la quals queda dividida en tres unitats diferenciades: Alt Pirineu i Aran, Barcelona i Comarques de Girona, a part de les zones de muntanya que representen unitats aïllades en el territori. Per solucionar aquest contratemps, i amb la finalitat de donar continuïtat a les polítiques específiques de muntanya, s'elaborà el Pla Estratègic de les Comarques de Muntanya, aprovat pel Parlament l'any 1998. Amb aquest nou instrument de plantejament territorial es pretenia complementar els altres plans ja existents, però des d'un òptica més general, per tal de suplir el detall dels Plans Comarcals, i amb unes directrius clares que marquessin horitzons a llarg termini. Per altra banda, el PTGC preveia altres instruments com els Plans Territorials Parcials, que s'havien d'elaborar per a cada un dels àmbits territoris que recollia el pla, i els Plans Sectorials, els quals s'ocupen de marcar directrius en matèries concretes, com per exemple els espais naturals protegits, les estacions de muntanya, el transport de viatgers o l'energia. Seguint aquestes directrius del PTGC l'any 2006 s'aprova el Pla territorial Parcial de l'Alt Pirineu i Aran, que seria l'eina encarregada d'aplicar les recomanacions i instruccions del PTGC a la comarca.

Pel que fa al planejament territorial sectorial, considerem que en el cas del Pallars Sobirà es especialment rellevant la planificació dels espais naturals protegits, car és la comarca amb major superfície territorial sota alguna figura de protecció; el 69,4% està dins del Pla d'Espais d'Interès Natural (figura 3.15). La història dels espais naturals protegits, tant la del Pallars Sobirà, com la de Catalunya, va començar a mitjans de la dècada de 1950, quan el Govern de l'estat va declarar l'àrea de Sant Maurici i Aigüestortes com a Parc Nacional, d'acord amb la llei de parcs nacionals de l'any 1916, essent l'únic de la seva categoria existent a Catalunya. Amb l'aprovació del Pla d'Espais d'Interès Natural, l'any 1985, el parc fou reclassificat i posteriorment ampliat, però en l'actualitat continua essent competència de l'estat i està gestionat per l'organisme públic *Red de Parques Nacionales*. Un cop les iniciatives autonòmiques en matèria de protecció ambiental anaven guanyant embranzida, aparegueren noves figures de protecció, com el Parc Natural, màxima categoria de protecció per un espai natural segons la legislació catalana. Tanmateix, no seria fins l'any 2003 que apareixeria una nova figura de protecció: el Parc Natural de l'Alt Pirineu (PNAP). El PNAP va ser creat amb la intenció de protegir el patrimoni natural i cultural de la zona, harmonitzant aquest objectiu amb la gestió d'un desenvolupament respectuós amb el medi, però també viable econòmic i socialment. És el parc més extens de Catalunya amb 69.850 ha, de les quals 478 ha són reserves naturals, i la seva superfície es reparteix de manera desigual, ja que la banda pallaresa és més important,

entre les comarques del Pallars Sobirà i l'Alt Urgell. A partir de la seva creació, l'equip gestor i diferents organismes públic i empreses del sector turístic estan destinant importants esforços en crear una oferta turística diversificada associada als valors i atractius que presenta el Parc, oferint nous jaciments d'ocupació per a la població de la comarca.

Figura 3.14. Figures de protecció del medi natural al Pallars Sobirà

Font: elaboració a partir del *Pla d'Espais d'Interès Natural* (DMA, 2006)

Per últim, i com a instrument de planificació urbanística, trobem el Pla Director Urbanístic del Pallars Sobirà, aprovat definitivament al juliol de 2008. La redacció del Pla fou iniciativa del mateix Govern de la Generalitat, amb la intenció d'acotar sobre el territori i dotar d'entitat jurídica les prescripcions que feia el planejament territorial general i parcial, les quals podien estar subjecte a diverses interpretacions. El procés de redacció s'inicia l'any 2004, i l'any següent, l'any 2005, s'obria als ens locals perquè aquests realitzessin els suggeriments pertinents. Després d'aquest procés, el pla s'aprovà inicialment al 2007 i s'obrí el període d'exposició pública, en el qual càrrecs polítics i agrupacions veïnals, la major part d'ells propietaris de parcel·les afectades pel pla, es van manifestar en contra, el qual el consideraven massa proteccionista i lamentaven la requalificació de grans hectàrees de sòl urbanitzable a no urbanitzable, limitant així la possibilitat de creixement residencial. Per altra banda, associacions ambientalistes com Pallars Viu, sorgides anys abans com a oposició al projecte de construcció d'un camp de golf i una urbanització a Ribera de Cardós (Vall de Cardós), van presentar al·legacions al pla demanant just el contrari, més requalificacions que protegissin els

espais sense urbanitzar de possibles projecte de creixement residencial. S'oposaren a les modificacions del plantejament urbanístic de nuclis com Terveu, Surri, Bonestarre, Ribera de Cardós o Cassibrós, entre d'altres, els quals preveien un creixement important del parc d'habitatges, la majoria dels quals serien destinats a segons residències. Tanmateix, Pallars Viu també va denunciar que es prioritzessin les infraestructures viàries, clarament destinades a l'ús turístic, per davant d'equipaments sanitaris, educatius i culturals (Mòdol, 2007).

DEL DESPOBLAMENT A LA REVITALITZACIÓ DEMOGRÀFICA. CANVIS DEMOGRÀFICS A L'ALT PIRINEU I AL PALLARS SOBIRÀ

«Visto desde la loma, Ainelle se cuelga sobre el barranco, como un alud de losas y pizarras torturadas, y sólo en las casas más bajas —aquellas atraídas por la humedad y el vértigo del río— el sol alcanzará a arrancar aún algún último destello al cristal y a las pizarras. Fuera de eso, el silencio y la quietud serán totales. Ni un ruido, ni una señal de humo, ni una presencia o sombra de presencia por las calles. Ni siquiera el temblor indefinido de un visillo o de una sábana colgada en el frontal de alguna de cualquiera de sus múltiples ventanas. Ningún signo de vida podrán adivinar en la distancia. Y, sin embargo, los que contemplen el pueblo desde las altas campas de Sobrepuerto sabrán que, aquí, entre tanta quietud, entre tanto silencio y tantas sombras, yo les habré ya visto y estaré esperándoles.»

Julio Llamazares. *Lluvia Amarilla* (1988)

4.1. QUAN LA GENT MARXAVA. EL DESPOBLAMENT A L'ALT PIRINEU I AL PALLARS SOBIRÀ (1860-1991)

La major part de desplaçaments interns de població, com és el cas de bona part dels moviments migratoris que s'han produït al món, han estat causats pels desequilibris existents en les condicions de vida entre els llocs d'origen, on són (o es perceben) per norma general més desfavorables, i els de destinació, on són o s'espera que siguin (i així s'imaginem) més favorables. En aquest context apareixen com a fenomen específic de desplaçament de la població un moviment migratori que ha generat importants canvis demogràfics a les societats occidentals, ens referim a l'èxode rural (Capel, 1967; Faus-Pujol, Higuera-Arnal, 1992; Camarero, 1993; Pinilla, Acín, 1995; Silvestre, 2002; Acín, 2004). Aquest és un dels fenòmens migratoris més importants que s'han produït a Europa durant el segle XIX i XX i que ha estat el responsable, la majoria dels casos, de la dèbil situació demogràfica en la que es troben, encara avui, moltes àrees rurals, especialment de les àrees de muntanya (Molina, 2002; Collantes, 2005). A Catalunya aquestes migracions han estat les causants d'importants desequilibris en la distribució de la població, la qual s'ha concentrat en espais molt concrets, deixant grans extensions de territori amb una baixa densitat de població; alhora que també ha provocat importants divergències socioterritorials (Llobet, 1949; Iglésies, 1972; Vidal, 1973; Aldomà, 1999b). Aquesta concentració es va produir preferentment al litoral, a la depressió prelitoral i al voltant de ciutats i territoris que albergaven importants pols industrials, així com als eixos industrials que aparegueren amb la Revolució industrial i l'impuls de la indústria tèxtil a Catalunya (Vilar, 1990), donant lloc a una important polaritat demogràfica, en la que existeixen espais densament poblats i altres gairebé amb una densitat de població molt baixa, com és el cas, per exemple, de la major part de comarques pirinenques. En aquest sentit, les comarques de l'Alt Pirineu i Aran (Val d'Aran, Alta Ribagorça, Pallars Jussà, Pallars Sobirà, Alt Urgell, Cerdanya) representen el 17,82% de la superfície territorial de Catalunya (5.685,8 km²), en la qual només hi viu l'1,02% de la població, 76.662 habitants segons el Padró municipal d'habitants de 2010; mentre que l'Àmbit territorial Metropolità ocupant el 10% del territori català, sosté gairebé el 68% de la població del conjunt de Catalunya (IDESCAT, 2011).

La baixa densitat de població és una de les característiques (actuals) bàsiques del poblament de l'Alt Pirineu català. Tanmateix, les densitats demogràfiques en els territoris de l'àmbit territorial de l'Alt Pirineu i Aran són força heterogènies, ja que les xifres varien al voltant dels 5,6 hab./km² en el cas del Pallars Sobirà, la comarca amb la densitat de població més baixa de tota Catalunya, al 33,9 hab./km² en el cas de la Cerdanya. Aquestes dades mostren la coexistència de diferents realitats demogràfiques, però també amaguen processos i fenòmens, com el de les segones residències i l'elevat nombre d'empadronaments atípics, que tenen efectes més o menys intensos sobre l'estructura de la població en funció de la comarca a la que ens referim (Ajenjo, 2005). Sense que això dit serveixi d'obstacle, podem afirmar que

l'Alt Pirineu català, i el medi rural català en general, no sempre han estat territoris tan escassament poblats ni amb densitats tan baixes. Fins a mitjans del segle XIX, les comarques del Pirineu català, així com altres àrees de muntanya del país (Insa, 2003; Grup d'Estudis dels Ports, 1995; Boada, 2002), tenien un volum de població substancialment major al que registren actualment. No obstant, les dinàmiques territorials imposades per la implantació del capitalisme provocà una progressiva polarització creixent entre el camp i la ciutat, i sobretot entre la muntanya i la plana (Lòpez Palomeque *et al.*, 1996), que fou una de les principals causes estructurals dels grans fluxos migratoris interiors del segle XIX i XX.

4.1.1. La gènesis del procés: la crisi de l'economia de subsistència

L'estabilitat de les poblacions rurals preindustrials es fonamentaven en una estreta relació entre força i tècniques de treball, producció i consum i societat i medi, en el marc d'una economia de subsistència (Vilar, 1979). En aquest context, l'augment de la població produït durant la primera meitat del segle XIX a les àrees rurals catalanes va col·lapsar l'equilibri existent entre població, volum dels recursos i capacitat productiva, provocant una situació de sobre població, en la qual la producció obtinguda a les explotacions agràries i l'aprofitament dels recursos no era suficient, en part per la no disponibilitat de terres (Aldomà *et al.*, 2004; Collantes, 2004), per satisfer les necessitats bàsiques de tots i totes els habitants. El desequilibri entre producció i necessitats de consum va desencadenar l'emigració dels excedents de població com a mecanisme per tornar a una situació d'equilibri entre producció i consum. Per fer front a aquesta situació, l'organització de la família tradicional catalana ja tenia els seus propis mecanismes per regular les situacions de crisi i escassetat. Així doncs, els primers que van marxar de les àrees rurals davant aquesta situació de col·lapse estructural van ser els anomenats *cabalers* o *fadisterns*, els quals, a diferència de l'*hereu*, no rebien cap herència patrimonial, sinó una compensació econòmica, anomenada *cabal*, quan es casaven o morien els seus genitors (Aventín, 2004; GEC, 2011). Degut a aquestes disposicions del dret català tradicional, els hereus esdevenien els únics i legítims posseïdors del patrimoni familiar quan es casaven o es morien els caps de família, fet que els concedia en aquest context de sobre població una situació de privilegi per romandre al lloc d'origen i a la casa pairal, car eren els únics que tenien assegurats els mitjans de subsistència. Per contra, la resta de fills i filles no primogènits havien de buscar altres fórmules de subsistència (o bé casar-se amb la *pubilla* d'una altra casa com a estratègia per ser posseïdors d'un patrimoni que els hi permetés no emigrar), que en un context de creixent industrialització del país i expansió del fet urbà es van materialitzar en molts casos en una fugida del camp cap a la ciutat. Les raons per les quals el patrimoni de les famílies es transmetia seguint aquestes pautes s'han de buscar precisament en la necessitat de transmetre el patrimoni de generació en generació en el marc d'una economia de subsistència, mecanisme que era especialment important en les zones de muntanya, en les que l'equilibri entre producció i necessitats de consum familiar obligava a perpetuar aquestes pràctiques jurídiques que es basaven en la unitat del patrimoni (i no en la repartició entre els diferents

fills/es), la seva vinculació al llinatge familiar i a la casa pairal, amb una expressa preferència a la masculinitat.

Degut als mecanismes de regulació propis de la societat catalana tradicional, les successives crisis de l'economia de subsistència, produïdes pels desajustaments entre volum de recursos i producció i el de població, van tenir menys efectes dramàtics dels que podrien haver tingut sense aquestes estratègies de concentració patrimonial, i per tant de mitjans de producció i privilegis territorials. D'aquesta manera, es pot considerar que aquests mecanismes d'autoregulació de les societats tradicionals permetien el manteniment d'una certa estabilitat social i econòmica (però no demogràfica) en el sí del sistema tradicional. Amb tot, l'entrada del sistema econòmic capitalista de manera progressiva a partir de la segona meitat del segle XX va provocar la definitiva desarticulació del sistema socioeconòmic tradicional (Araqué *et al.*, 1982). La necessitat d'adaptar les explotacions a l'economia de mercat van invalidar l'ús de tots aquests mecanismes de regulació com a garantia per subsistir a l'embat de la crisi socioeconòmica que patien aquests territoris i ocasionaren la progressiva emigració dels habitants de les àrees rurals. Els efectes de la penetració del capitalisme i la consegüent crisi de l'economia tradicional van ser especialment intensos a les àrees de muntanya, on les condicions imposades pel relleu, l'accessibilitat i la distància en relació als principals centres de consum apareixen com a factors que dificultaren la mecanització de les explotacions. Això explica que la major part de les explotacions no pogueren acomplir les exigències de productivitat imposades pel sistema econòmic dominant, restant al marge de l'economia de mercat. Els sistemes tradicionals es mantingueren vigents, encara que en un estat d'evident precarietat, a moltes valls del Pirineu fins ben entrada la dècada de 1950, però va ésser a partir de llavors quan s'inicia el canvi cap a un nou sistema de producció. Les explotacions més rendibles i tecnificades evolucionaven cap a una producció comercial; però, aquelles que no pogueren adaptar-se a les noves exigències de l'economia de mercat quedaren sotmeses a una situació de col·lapse estructural, fet que provocà el seu progressiu abandonament o el canvi a un altre ús que fos (mínimament) més productiu. En aquest context, les condicions desfavorables que vivien molts persones a les comarques de l'Alt Pirineu i Aran, sobretot a les valls més remotes, i les diferències existents entre el medi rural i l'urbà incitaren a molts pirinencs a abandonar la casa, les terres, el seu pobles d'origen i, en la majoria dels casos, també la comarca, per anar a buscar una nova vida a la ciutat.

El retard en el ritme de creixement, i per tant, en les condicions de benestar, fou el que incità a la població a desplaçar-se de les àrees rurals més desfavorides, o amb menys possibilitats d'adaptació al nou sistema econòmic —no només per una qüestió de manca de dinamisme econòmic, sinó també per un abandonament per part dels òrgans de govern (Valenzuela, 2003)—, cap als pols industrials del país o cap a altres àrees rurals, més properes, amb millors condicions de vida i un futur més esperançador (Pérez Díaz, 1971; Soriano, 1994). Tanmateix, les noves àrees industrials, sobretot a l'entorn de Barcelona, varen constituir un

gran reclam per a la població “sobrera” a la muntanya. En aquest procés, però, també hi va contribuir de manera important la renovació de la xarxa viària catalana, que no es desplegarà al Pirineu fins a principis del segle XX. Segons Herranz (2002), hi ha tres factors que expliquen aquest canvi: 1) l’aparició de l’automòbil, el que portà a invertir en la construcció de carreteres en zones del país on anteriorment no hi havia hagut precedents; 2) les noves tècniques de transport d’energia elèctrica van fer possible el subministrament dels principals centres urbans del país, el que requeria una important inversió en vies de comunicació per fer aquesta àrea més accessible; i finalment 3) el dinamisme econòmic de l’estat, especialment a partir de 1930, es va singularitzar al Pirineu amb la construcció d’embassaments amb la intenció de regular el cabal fluvial per a l’ús en l’agricultura i per l’aprofitament energètic. Després de diferents etapes constructives, a la dècada de 1960 l’Alt Pirineu català comptava amb una xarxa de carreteres bàsica, encara que de mala qualitat. Aquestes infraestructures connectaven aquests territoris a la xarxa de transport regional i estatal i segons els seus promotors va contribuir a trencar l’aïllament territorial al que havien estat sotmesos fins aleshores⁸⁰; que per altra banda els havia permès conservar un mode de vida i un sistema econòmic tradicional més o menys al marge dels sistema econòmic hegemònic i que a partir de la construcció de la xarxa viària i de la integració territorial amb els centres regional s’augurava la seva extinció. És veritat que la construcció de la xarxa de carreteres i l’arribada de l’automòbil va reduir l’aïllament físic d’aquests territoris, però alhora va crear les condicions òptimes per a la desarticulació total de les estructures tradicionals que encara subsistien al territori. La creixent competència comercial de l’exterior va fer trontollar els ja dèbils pilars en els que es sustentava l’economia tradicional, fent desaparèixer aquells sectors que no van poder competir amb les exigències que imposaven les noves regles de mercat, la supervivència dels quals estava basada en la protecció que proporcionava la distància i l’aïllament territorial⁸¹, les escasses relacions mercantilistes i la poca competència entre explotacions (Herranz, 2002). Així

80 Alguns autors, però, destaquen que la construcció de la xarxa viària és el que va provocar un veritable aïllament, en aquest cas econòmic, d’aquest territori, ja que antigament l’existència de passos transitables (com el cas al Pallars Sobirà del Port de Salau, que connectava les Valls d’Aneu amb França; el Coll de Triador, que comunicava la Vall d’Àssua amb la Vall del Flamisell; o el Port del Cantó, que unia Sort amb la plana de l’Urgellet) van permetre al llarg de temps una intensa activitat comercial entre territoris que actualment ens semblen aïllats entre si, però entre els quals antany existia una intensa circulació de persones i mercaderies, traçant rutes per accedir a fires i mercats per vendre o comprar bestiar o vendre excedents de producció, a territoris més segurs en cas de conflicte –i que no fa tant que encara s’empraven (Montellà, 2009), sinònim de la seva vigència– o pastures d’hivern per als ramats. A principis del segle XX, aquesta densa xarxa de corriols i camins de bast encara era emprada pels seus habitants, la qual va ser progressivament desmantellada amb la construcció de carreteres i l’entrada de l’automòbil (Cassasas, 2000). Una de les persones entrevistades ens aportava informació al voltant d’aquest tema: “*La sortida natural del Pallars és pel nord i això amb les carreteres costa de veure i crec que hauríem de canviar el xip. Al Pallars la sortida és el nord, França. I pensa que cada vegada que aquí hi havia merder la gent marxava cap a França que era on tenia els vincles familiars i comercials. El famós camí de la Llibertat, que durant la Guerra Civil va ser de sortida i durant la II Guerra Mundial, d’entrada, no deixa de ser el camí de sortida natural històricament.*” (C-02, dona)

81 Comas i Pujadas (1985) apunten, parlant en aquest cas del Pirineu aragonès, que l’aïllament d’un territori no depèn exclusivament de factors físics o geogràfics. Segons aquests autors el suposat aïllament que s’atribueix als pobles pirinencs no ha estat la causa del seu despoblament, sinó més aviat per la situació de marginalització i de dependència econòmica i social. Aquesta situació crea durant bona part del segle XX un retard en el ritme de desenvolupament, el qual ha estat (altament) condicionant per interessos aliens a la regió. Així doncs, conclouen aquests autors que l’aïllament que tradicionalment s’ha atribuït al Pirineu és més un concepte social que no pas físic, car està més estretament relacionat amb els modes de vida dels seus habitants i el context sociopolític del moment que no pas per factors topogràfics (citats per Jiménez Seto, 1996).

doncs, la implantació de la xarxa de carreteres al Pirineu, així com l'arribada del tren, no va generar la progressiva integració econòmica de l'Alt Pirineu a la resta de l'espai català —encara que aquest tampoc fos l'objectiu pel qual es van construir—, sinó que es va convertir en un dels factors que contribuïren al procés de desarticulació de l'economia tradicional de muntanya i a l'intens i fugaç despoblament del territori.

De fet, la construcció de la xarxa viària, juntament amb la construcció d'embassaments per l'aprofitament energètic i l'explotació de recursos forestals, no són més que símptomes de com el sistema econòmic capitalista penetra a l'Alt Pirineu amb una força imponent, el qual apareix més com un factor extern i pertorbador per la manteniment del sistema d'explotacions agràries de subsistència, i que té efectes devastadors en molts àmbits, que no pas com l'arribada del progrés i el benestar als territoris perifèrics (Arqué *et al.*, 1982). Aquest “nou” sistema econòmic impedeix mantenir l'equilibri entre consum familiar i força de treball, car obligà a transformar les explotacions familiars en unitats de producció en base als paràmetres de mercat, el que requereix una important aportació de capital que només les cases fortes i aquells individus més emprenedors estan en condicions de fer per tal d'assolir uns nivells de producció i productivitat suficientment competitius. Txaiànov sosté que el *pagès*, en un sistema econòmic tradicional, és un ésser que refusa, en la mesura del possible, els avenços tècnics i que basa el seu treball en un únic objectiu, l'autoconsum, produït per l'ús, és a dir, per satisfer les necessitats de la unitat familiar, i no per al canvi, el qual només es produeix amb els excedents de producció (Chayanov⁸², 1985, citat per Salrach, 2004). En essència, doncs, el pagès es situaria a l'antípoda de la burgesia capitalista, la qual, segons Marx, es mou per l'afany insaciable del benefici econòmic. En el context del sistema econòmic tradicional, el pagès manté un contacte mínim amb el mercat, ja que d'aquesta manera evita endeutar-se amb les transaccions econòmiques de compra i venda, i es limita únicament a vendre els productes excedentaris, aquells que no necessita pel consum familiar o pel manteniment de l'explotació, i que li permetrien tenir diner líquid per pagar despeses en metàl·lic. Així doncs, antigament, eren només les elits rurals, les *cases fortes*, les que podrien relacionar-se amb el mercat en condicions avantatjoses i garanties d'èxit, ja que eren les que disposaven dels mitjans idonis i suficients (terra, mà d'obra, animals, maquinària, relacions comercials, poder econòmic i polític, etc.) per satisfer bastament les seves necessitats i, a més, dedicar-se a la comercialització de la seva producció, la qual ja estava enfocada a tal fi (Salrach, 2004). És per això que les explotacions de caire familiar van deixar de ser econòmicament sostenibles, car cada vegada es precisava més de transaccions financeres i inversions per transformar una explotació que, fins aleshores, estava dedicada bàsicament a l'autoconsum, cap a una explotació enfocada a la comercialització dels seus productes. És en aquest pas en què moltes explotacions van deixar de ser rendibles, no només en termes de mercat, sinó també en termes d'economia domèstica, ja que el nou sistema econòmic desmuntava l'equilibri entre força de treball, producció i consum,

⁸² L'adaptació del nom d'aquesta autor rus varia en llengua catalana i castellana, adaptant-se en català amb la grafia *tx* i en castellà amb la *ch*. És per això que quan inserim el nom al text fem la grafia catalana, però a l'hora de citar la referència bibliogràfica fem la grafia *ch*, car és la que utilitza el traductor per escriure el nom de l'autor.

obligant a pagesos a reorganitzarà llur activitat, normalment especialitzant-se (Moreno, 2004), o bé a abandonar-la. Van ser només aquelles explotacions més grans i mecanitzades, principalment en mans de famílies poderoses i classes dirigents, les que van subsistir l'investida del nou sistema econòmic, integrant-se, amb més o menys èxit, a les noves regles comercials i de mercat imposades pel capitalisme. En aquest sentit, el balanç entre costos, beneficis i capacitat d'inversió en innovació tecnològica a cada explotació, encara que la situació de partida fos desigual i desfavorable per aquelles que es situaven en territoris de muntanya poc accessibles i d'escassa producció, va determinar el manteniment de la mateixa, i de manera indirecta, la continuïtat del poblament que porta associat l'ús de la terra (Tulla, 1993).

4.1.2. Causes i conseqüències del fenomen

Així doncs, el corrent emigratori del camp a la ciutat (o de la muntanya a la plana) és un fenomen que es produeix degut principalment al canvi en el sistema econòmic (substitució d'una economia de subsistència per una economia amb una clara vocació comercial) i també a altres causes socials, territorials i polítiques que no es poden d'obviar; com per exemple la conjuntura social, les condicions de vida i la situació personal de cada un dels habitants, les característiques físiques i ambientals del territori i la política de "l'oblit" duta a terme per l'Administració durant els anys que es perllongà el procés de despoblament. Seguidament es fa un repàs més exhaustiu de quines són les causes, que de manera general, han contribuït al procés de despoblament i abandonament del territori a l'Alt Pirineu.

Les causes o factors que expliquen el procés de despoblament i l'abandonament –com a conseqüència final del procés– d'un poble o d'un territori no són un objecte d'estudi senzill, ja que responen a la conjunció d'elements de diferent naturalesa: econòmics, socials, polítics, però també, psicològics, subjectius o conjunturals. Tal i com apunta Soriano (1994), podem distingir els elements o factors que incideixen en el fenomen del despoblaments agrupant-los en diferents categories segons la seva naturalesa. A continuació tractarem d'explicar-ne els més rellevants.

En primer lloc, trobem les causes estructurals, aquelles que es refereixen al conjunt de factors o esdeveniments que han estat principals causants l'emigració d'una gran part dels habitants d'un poble o territori o el seu abandonament definitiu, fent que aquest sigui un fenomen irreversible. Es tracta d'una situació econòmica, social i política que indueix a una reducció substancial del benestar de la població, percebent les seves condicions de vida com a desfavorables o desavantatjoses en relació unes altres; i per tant millorables, en aquest cas per mitjà d'un projecte migratori concret: la marxa a la ciutat. És en aquest conjunt de factors on apareix la crisi del model econòmic tradicional arrel de la penetració del sistema capitalista a les àrees de muntanya i la implantació d'un model de desenvolupament extremadament centralista, fet que obliga a les explotacions agràries a adaptar-se a les lògiques de l'economia

de mercat –condemnant a aquelles que no ho poden fer– i a percebre els territoris pirinencs (tan sols) com a font d'energia i recursos naturals per sostenir el desenvolupament dels centres industrials del país. La baixa rendibilitat de les explotacions agràries, els problemes del sistema tradicional davant les noves estructures econòmiques, les dificultats d'accessibilitat i de tecnificació de les explotacions i la menor renda per càpita i benestar en comparació a la ciutat, deixen constància de la situació de crisi en què estaven immerses les àrees de muntanya a mitjans del segle XX i de com els seus habitants sofrien una penalització pel fet de viure en un territori rural (Collantes, 2001). El fenomen del despoblament fou un fet característic de les àrees rurals desfavorides (Aldomà, 1999b), on les condicions de vida, ja sigui per motius ambientals, econòmics, socials i/o personals, eren adverses; adverses en sí mateixes i en comparació amb el pol territorial cap a on es dirigia la major part de l'emigració rural, explicitant la gran diferència existent entre els territoris rurals i les àrees urbanes durant bona part del segle XX (Pérez Díaz, 1971). Les persones que emigraven ho feien amb la finalitat de poder millorar les condicions de vida (Camarero, 1993) i assolir amb el canvi un ascens social i professional (Pérez, Díaz, 1971).

La crisi productiva de les àrees rurals va provocar un abandonament massiu de terres, el que generà importants canvis en l'estructura de la propietat, fent que aquesta es concentrés en un nombre reduït de persones. En molts casos, les terres que havien estat abandonades pels emigrants van ser comprades, arrendades o usdefruitades per famílies que van romandre al poble. Sovint les persones que romanien al poble tenien accés, per compra, lloguer o adquisició, a les millors terres, les més fàcils de mecanitzar, les més productives i amb millors recursos, en definitiva, en les que la transformació d'activitat d'autoconsum a activitat comercial era més fàcil. Aquestes famílies, però, acostumaven a ser principalment les cases fortes, ja que eren les que podien comprar i aglutinar diferents propietats, i alhora, tenir prou mà d'obra i recursos per poder treure'n la producció desitjada. Així doncs, la situació d'aquestes famílies no era tan dolenta com la de la resta del veïns, i per tant, no veien tan necessària l'emigració com aquelles famílies que vivien en pitjors condicions, i que davant l'opció decidiren marxar⁸³.

Quan es parla de les causes socioeconòmiques del despoblament sovint es deixa de banda la important crisi que va patir la indústria tradicional de muntanya des de finals del segle XIX fins a mitjans del XX, arrel de l'impuls que experimentà la industrialització a altres àrees del país i que la feia poc competitiva en termes de mercat (Mendizabal *et al.*, 1987). A partir del segle XIX, alguns dels oficis tradicionals es converteixen en petites manufactures, donant lloc a un petit sector industrial a les àrees de muntanya que ajudava a mantenir una certa diversificació de la base econòmica tradicional (fargues, serradores, moles, etc.). Amb tot, la

⁸³ Un altre cas és el de les cases més petites, les quals tot i tenir unes condicions de vida desfavorables no tenien els mitjans o l'empenta per emigrar, romanent al poble malgrat la situació de misèria que alguns van haver de viure durant molts anys. Per altra banda, a les cases fortes el hi interessava mantenir un cert volum de població en aquestes classes més baixes, sobre les quals exercien la seva dominació, ja que sovint constituïen una bona part de la mà d'obra que empraven a les seves explotacions.

progressiva industrialització del país des de finals del segle XIX⁸⁴ va provocar que les àrees de muntanya anessin abandonant mica en mica qualsevol activitat amb vocació industrial. A mida que les comarques de muntanya, sobretot els Pallars i la Val d'Aran, anaven especialitzant-se en el sector energètic, degut a les necessitats i les demandes de subministrament elèctric dels principals centres industrials del país, paral·lelament s'assitia a un progressiu desmantellament d'un bon nombre d'activitats econòmiques existents al territori, les quals van entrar en una profunda crisi a causa de l'elevada competència que imposava el mercat, davant del qual estaven en una clara situació de desavantatge (Sorribes, 1993). Aquest fet, doncs, a banda de la crisi de l'agricultura tradicional, es manifesta com a una altra causa estructural dels processos de despoblament.

A més, els desequilibris entre les àrees de muntanya i la ciutat que es produeixen durant bona part del segle XX en relació al benestar i la qualitat de vida de les persones es presenta també com una causa estructural que va incitar l'emigració de gran part de la població dels territoris pirinencs. La consolidació del sector industrial no només va propiciar el progrés econòmic, sinó que també va induir a millores en els àmbits socials i en la qualitat de vida i el benestar de les persones. Durant la segona meitat del segle XX, moment en que es produí una emigració més intensa, les ciutats comptaven amb una dotació de serveis i equipaments que estava a anys llum de la que albergaven les zones rurals i de muntanya, la qual era (quasi) inexistent. Amb tot, el creixement industrial del país provocà una modernització social i econòmica força desigual, que marginalitzava als territoris rurals, condemnant-los a una sèrie de limitacions i privacions per aquesta condició i situant-los en clar desavantatge davant dels habitants de la ciutat (Collantes, 2001). Aquesta situació evidencia com la separació i l'allunyament entre món rural i món urbà s'intensifica amb l'existència d'aquestes desigualtats.

Per altra banda, el despoblament també és fruit d'una sèrie de causes conjunturals que s'atribueixen a una combinació fortuïta d'esdeveniments o de circumstàncies que desencadenen o afavoreixen l'emigració de la població. Es tracta de situacions o fets que per si sols potser no haguessin causat el fenomen, però que, davant de les condicions econòmiques i socials descrites prèviament, esdevenen factors destacats en la decisió migratòria. Així doncs, aspectes com la reducció de la dotació de serveis i equipaments, com per exemple, el tancament d'escoles, l'accessibilitat als nuclis o la manca de xarxa de subministrament elèctric apareixen com algunes de les situacions que, a banda dels canvis en les macroestructures econòmiques, van aparèixer com un incentiu o detonant per a que alguns habitants es plantegessin l'emigració com a solució als seus problemes, marxant en direcció a nuclis urbans més grans, on les condicions de vida fossin mínimament més favorables. De la mateixa manera, el component

84 Segons Marugan i Rapalino (2005), amb la Segona Revolució Industrial, que tingué lloc a Catalunya entre finals del segle XIX i principis del segle XX, es va iniciar un procés de desmantellament de les activitats manufactureres de les comarques pirinenques que continua amb el desenvolupament industrial de la dècada de 1960. En el cas del Pallars Sobirà aquest procés va començar amb el tancament de fargues –al 1874 es tanca la Farga de la Vall Ferrera, la darrera que estava en funcionament– i finalitza amb el tancament de les serradores, les quals a partir de la dècada de 1970 deixaren de funcionar.

psicològic o subjectiu de la població forma part d'aquest conjunt de causes conjunturals, essent moltes vegades el “veritable” desencadenant de l'emigració –per exemple, que altres familiars o cases del poble hagin emigrant pot provocar un efecte crida; el fet que quedar-se sol al poble pot motivar l'emigració– o, fins i tot, de romandre al lloc d'origen malgrat les pèssimes condicions de vida –com per exemple, ser l'hereu o la pubilla i tenir la càrrega de conservar el patrimoni familiar, el sentiment de pertinença al lloc–. Aquest últim component o factor no coincideix amb les condicions objectives tractades anteriorment, sinó que presenta una resposta que sovint trenca la casuística pròpia del fenomen i li atribueix una importància cabdal a les circumstàncies i experiències personals de cada un dels individus, ja que sense aquest component subjectiu seria difícil explicar el perquè dos individus davant d'una situació similar poden tenir reaccions o prendre decisions divergents, és a dir, quedar-se o marxar.

Per altra banda, les condicions que imposa l'entorn físic també poden aparèixer com a possibles causes del procés de despoblament. Les causes ambientals i territorials fan referència a les característiques del medi físic i del territori, i encara que són elements que per si mateixos no determinen directament l'èxode rural, si més no en el context al que ens referim, poden aparèixer com a detonant, contribuir a accelerar-lo o a fer-lo més intens. El relleu, per exemple, ha estat, des de l'aparició de l'automòbil, un factor limitant per al poblament de les àrees de muntanya. Les exigències del terreny (i la manca de voluntat política del moment) no va fer possible la connexió de molts nuclis del Pirineu a la xarxa viària principal, limitant la seva accessibilitat i la connexió amb altres nuclis més grans i les respectives capitals comarcals, fet que condicionava el futur de la població i augmentaven la probabilitat que aquests nuclis acabessin despoblant-se. Això va provocar una important dualitat territorial; per una banda, aquells nuclis que estaven connectats a la xarxa viària, i que per tant, tenien comunicació, encara que força precària, amb altres centres comarcals i que podien conservar un mínim de poblament, i per l'altre, aquells nuclis als quals no hi va arribar cap via de comunicació, sent condemnats a romandre aïllats i, a la llarga, a ser abandonats, ja que aquest fet dificultava molt l'accés. Aquest fet va generar, a més d'una emigració de la població cap als principals centre urbans del país, una important concentració de la població a les capitals comarcals i als centres regionals (Campillo *et al.*, 1988; Guirado, 2007). Davant el creixent ús de la xarxa viària moderna, la xarxa tradicional de camins va caure progressivament en desús, ja que en el nou context, en el que l'automòbil era el mitjà de transport hegemònic, esdevenien una infraestructura territorial completament innecessària. Nogensmenys, els camins tradicionals connectaven nuclis i valls en totes direccions i articulaven un territori dispers a partir d'una xarxa densa i extremadament adaptada a les exigències que imposaven els condicionants físics (relleu, clima, distàncies). Els camins no servien tan sols per a la mobilitat de la població sinó que també contribuïen a mantenir la cohesió social (López Palomeque *et al.*, 1996). Aquestes són algunes de les fortaleses d'un sistema que les noves infraestructures de mobilitat no han estat capaces de suplantar. Això fa que puguem considerar que molts pobles, abans de l'expansió de l'automòbil i la construcció de la xarxa de carreteres actuals, estaven

perfectament comunicats amb altres nuclis propers i amb els principals centres comarcals mitjançant aquesta xarxa de camins que facilitava la mobilitat territorial, connexió que en alguns casos es trencà o quedà àmpliament reduïda.

Les característiques físiques del territori també es configuren com un factor important a tenir en compte en el manteniment (o abandonament) de les explotacions agrícoles. En una primera fase del procés de despoblament són els elements pròpiament físics, com ara el pendent, l'orientació del terreny, l'altitud, la qualitat del sòl i la localització els principals responsables de l'abandonament dels camps; característiques del terreny que van estretament lligades a la fertilitat de la terra i, conseqüentment, a la seva productivitat. En canvi, sembla ser que en una segona fase els factors que van motivar al seu abandó estan més estretament relacionats amb l'accessibilitat i la morfologia del camp (superfície, relleu, pendent, etc.), elements que determinaven la possibilitat que una explotació fos o no mecanitzada. El medi apareix, doncs, com un factor limitador per a l'activitat agrària i per a l'adaptació de les explotacions a l'economia de mercat (Soriano, 1994; López Palomeque *et al.*, 1996). Els camps situats en una pendent pronunciada i les explotacions que es caracteritzaven per una elevada dispersió de la propietat en terrenys de petites dimensions, ambdues característiques força comunes al Pirineu, podien ser ben treballats en un context d'economia de subsistència, en el que el treball manual o amb l'ajuda de tracció animal feia possible la feina en llocs on l'accessibilitat i les condicions físiques del terreny eren realment difícils. Per contra, en un context econòmic capitalista aquells camps que degut a aquestes característiques no varen poder ser mecanitzats van ser abandonats progressivament. I finalment, en una tercera fase, l'abandonament dels camps i/o de l'hàbitat ja no respon tan a factors físics, sinó a criteris econòmics lligats a la productivitat i la rendibilitat econòmica de les explotacions, les quals tot i ser mecanitzades no poden competir al mercat amb la seva producció. En aquest darrer cas els factors físics i de localització també tenen certa incidència, encara que d'una manera més indirecta: escassa fertilitat dels sòls, baixa productivitat de les explotacions, escassa competitivitat, llunyania dels mercats, etc.

En darrer lloc és important destacar un seguit de causes que fan referència a l'actuació de l'estat i dels poders governamentals, els quals actuen indirectament com a còmplices del procés de despoblament, contribuint a agreujar, per omissió, la crisi a la que es veien sotmesos els territoris rurals de muntanya. El creixement econòmic que s'inicià a Catalunya i a Espanya a mitjans del segle XX es realitza, entre d'altres factors, gràcies a la implantació de grans infraestructures a àrees econòmica i socialment (i sovint també geogràficament) perifèriques del país. Aquestes infraestructures no tenien com objectiu contribuir al benestar de la població ni al desenvolupament econòmic, sinó a aprofitar els recursos naturals (aigua, fusta, electricitat, mineria, etc.) que es convertirien en el combustible necessari per al creixement econòmic dels principals centres industrials. Si es revisa la història econòmica i social del país es fa evident que les decisions polítiques durant aquest període prioritzaven les accions per esperonar el dinamisme econòmic en aquests pols industrials. Podem considerar, doncs, que el

poder polític i econòmic influeix directament en els avatars d'un territori, dotant-lo (o privant-lo) de mecanismes, equipaments i infraestructures per a que es pugui desenvolupar un teixit econòmic competitiu i socialment cohesionat, o bé, privant-lo d'aquestes inversions i limitant el seu ritme de creixement (Cardelús, Pascual, 1979). Moss (1978), fent referència a l'etapa de creixement econòmic d'una país, estableix una tipologia pel que fa als assentaments rurals, els quals segons les seves característiques poden albergar situacions completament diferents. Segons aquest autor, hi hauria una sèrie d'assentaments de població que es trobarien en una situació avantatjosa (*advantaged villages*) en una situació de creixement econòmic, ja que les seves condicions socioeconòmiques i el sosteniment d'un volum demogràfic relativament important creen un escenari prou favorable per a què l'estat dediqui esforços a estimular el creixement econòmic. Per contra, existeixen una sèrie d'assentaments amb desavantatge (*disadvantaged villages*) o amb important clares mancances (*deprived villages*), que per la seva localització (en àrees perifèriques o difícilment accessibles), situació econòmica (manca de llocs de treball i d'oportunitats de negoci), nivell de vida (infradotació de serveis, equipaments, etc.) o una suma de tots aquests i altres elements, no reuneixen les condicions òptimes per a què el govern implementi un programa d'inversions i polítiques públiques centrades en impulsar-los econòmic i socialment (Moss, 1978; Cloke, 1979). Els desequilibris provocats per aquesta dualitat, entre zones objecte d'inversió i zones on aquestes aportacions de capital són inferiors a les necessàries per garantir les condicions de benestar de la població, provoca, en el cas de les àrees de muntanya, un augment de la marginalitat territorial i la perpetuació de les condicions òptimes per a què persisteixi els fluxos d'emigració cap a la ciutat. D'aquesta manera, s'exclou una gran part del territori del creixement econòmic que experimenta el país, condemnant a aquells territoris rurals de muntanya a romandre en una situació perifèrica, lluny dels centres econòmics i de decisió política. La realitat que es viu actualment a determinades àrees del Pirineu català és, en part, herència d'aquesta absència de polítiques per pal·liar la situació de crisi a les àrees rurals en general, i a les comarques pirinenques en particular, i que les privà de participar en el procés d'expansió econòmica que vivia gran part de l'estat a partir de la dècada de 1960.

A banda de les causes comentades fins ara és important destacar les repercussions que ha tingut, a grans trets, el procés de despoblament sobre les característiques territorials i ambientals de l'Alt Pirineu català, principalment a causa de l'abandonament de terres i nuclis de població. Això no obstant, cal dir que almenys durant al primera etapa del procés de despoblament, l'abandonament d'un poble no implicava necessàriament l'abandonament del territori ni de les activitats econòmiques que en ell s'hi desenvolupaven. Si un poble es despoblava, però hi continuaven les activitats productives als camps circumdants les repercussions sobre el territori no eren tan intenses. En molts casos succeïa això, les terres que deixaven els emigrants al lloc d'origen seguien essent treballades, encara que la persona en qüestió ja no residís al mateix nucli, desplaçant-se més o menys assíduament, en funció de l'activitat, per realitzar les feines que l'explotació requerís. De vegades, però, la distància de

L'emigració no permet conservar les explotacions en actiu, iniciant-se doncs, si no hi ha res que ho aturi (per exemple, compra o ús de la terra per una altra persona), un important procés de degradació paisatgística i ambiental (Soriano, 1994; Molina *et al.*, 1997)⁸⁵. En d'altres casos, els camps no s'abandonen completament, sinó que es produeix un canvi d'ús, substituint (en la majoria dels casos) l'explotació agrícola per pastures o prats de dall, estratègia que s'empra per donar-li un ús a uns camps que són considerats improductius. Per altra banda, l'abandonament dels nuclis, i sobretot de les explotacions, provoca un progressiu abandonament de les pràctiques agràries tradicionals, que a més de representar una patrimoni cultural de gran valor, representaven una important eina per a la conservació del territori i del paisatge pirinenc (Campillo, Villarò, 1988; Esteban, Pèlachs, 2003). La presència humana en els territoris de muntanya assegurava el manteniment de l'entorn i l'adaptació del mateix a les necessitats productives i de consum de la societat que l'habitava. Quan aquestes tasques de conservació i adaptació del medi desapareixen es comencen a donar processos erosius de magnituds importants, reduint la fertilitat del sòl i, per tant, les possibilitats de tornar-lo a conrear en un futur (Soriano, 1994b).

A més, l'abandonament del nucli, ja no tan sols de les explotacions, marca l'inici d'una gran pèrdua de patrimoni, no només físic, sinó també immaterial d'una cultura gairebé ancestral. Les cases que han estat abandonades es degraden amb una velocitat astoradora, degut a la manca de manteniment i de vida al seu interior, i al mateix temps, desapareix la riquesa cultural i tot el llegat patrimonial que plasma el diàleg entre el medi i la societat en un territori on aquesta relació esdevenia extremadament estreta. L'ensorrament de les cases del nuclis abandonats es produeix principalment a causa dels fenòmens naturals, però les pràctiques humanes també hi ha tingut un paper destacat. Els saquejos de cases amb la intenció de vendre els objectes antics que s'hi torbaven, l'espoli d'obres d'art, sobretot religiós, la destrucció de les construccions pel "gust" de fer malbé allò que encara es manté dempeus i la deixadesa dels habitants que encara romanien als pobles són algunes de les actituds que han provocat la pèrdua de gran part dels béns materials que representaven la societat tradicional de muntanya. Més enllà de les repercussions purament físiques, trobem la desaparició d'elements culturals, d'un patrimoni immaterial que representava l'herència d'una cultura mil·lenària que desapareix (Violant, 1986; Creus, 2002). Sortosament, en l'actualitat es poden trobar un important nombre d'iniciatives locals, des dels ajuntaments i consells comarcals, que vetllen

85 L'abandonament de camps de conreu suposa la progressiva invasió de vegetació herbàcia i arbustiva, que posteriorment donarà pas, si segueix la dinàmica natural, a una colonització per espècies arbòries. L'avenç del bosc als terrenys abandonats té la seva vessant positiva i la negativa. En primer lloc, com aspectes positius apareix la recuperació d'alguns ecosistemes naturals del Pirineu català i la progressiva dominància de la vegetació climàtica per davant d'aquelles espècies introduïdes per al seu ús i consum humà. Al mateix temps, i com a contrapunt al que s'ha comentat anteriorment, cal dir que aquest procés regeneratiu del bosc pirinenc provoca una gran homogeneïtzació paisatgística, reduint de manera important la biodiversitat, ja que moltes espècies tenen el seu hàbitat en zones d'interfase entre el bosc i els espais oberts (prats, camps, etc.). Per altra banda, l'increment de la cobertura forestal i l'abandonament de l'explotació dels comunals, així com la manca d'una política de gestió forestal eficient, pot suposar un sensible augment del risc d'incendis a les zones de muntanya; sent aquests dos darrers aspectes alguns dels aspectes considerats com a negatius (Molina *et al.*, 1997). En aquest context s'evidencia la importància de la ramaderia extensiva per a la conservació del paisatge i la reducció de riscos ambientals (Bartolomé *et al.*, 2007; Barrachina, 2011).

per a la conservació dels elements culturals que encara es troben vius o per a la recuperació d'aquells que ja han desapareguts, per tal de tenir testimoni del que un dia fou al societat tradicional del Pirineu. L'augment del turisme en aquestes zones ha estat un factor cabdal per impulsar la creació de museus (com l'Ecomuseu de les Valls d'Àneu, l'Era d'Ortega a Peramea, el Museu del Pastor a Llessui), centres d'interpretació, fires i mercats (com la Fira d'Oficis i Menestrals a Rialp, Fira de Formatges Artesans a Sort, Fira dels Raiers a la Pobla de Segur, Fira Internacional del Ferro a Alins), tallers de música i dansa tradicional (com els cursos d'acordió diatònic que organitza l'Ecomuseu de les Valls d'Àneu o els tallers i concerts en el marc del Dansàneu, organitzat per l'Escola Catalana de la Festa) i altres recursos turístics i culturals que intenten recuperar alguns elements de la cultura tradicional de muntanya. De manera freqüent, aquestes accions es realitzen amb la finalitat de posar en valor alguns d'aquests elements per tal de desenvolupar-hi una activitat econòmica vinculada. La recuperació dels elements patrimonials i culturals del Pirineu es converteixen en el principal actiu dels programes de desenvolupament local, darrera dels quals hi ha un component de econòmic, principalment vinculat a l'activitat turística, i que en la majoria dels casos és més important que el fet de recuperar-ne un ús real o adaptat a l'actualitat. En molts casos, la cultura local ha estat patrimonialitzada, entesa i tractada com un objecte de contemplació i de consum, la qual és emprada com un element d'atracció o de reclam per a l'afluència turística i sobre el qual s'ha basat el model de desenvolupament d'aquest territori (Vaccaro, Beltran, 2007b).

4.1.3. El procés de despoblament a l'Alt Pirineu i Aran (1860-1991)

La pèrdua d'efectius humans és el comportament demogràfic predominant a l'Alt Pirineu des de la segona meitat del segle XIX. A Catalunya, per causes diverses, la muntanya sempre ha suportat menys població que la plana i el litoral, tot i que antigament estava, en xifres relatives, molt més poblada que en l'actualitat. A principis del segle XVIII, concretament al cens de població de 1717, l'àmbit territorial de l'Alt Pirineu i Aran representava el 9,5% de la població de Catalunya, i al 1860, quan es registra el seu màxim poblacional, el 6,4%. Actualment però, representa poc més de l'1% (IDESCAT, 2011); dada que deixa palès que aquest ha estat l'àmbit territorial més afectat, amb diferència, per l'èxode rural, apareixent com l'àmbit territorial demogràficament més recessiu de Catalunya durant més d'un segle i mig (Aldomà, 1999b).

El punt d'inflexió en la dinàmica evolutiva de la població rural de Catalunya, és a dir, quan es comencen a mostrar els primers símptomes del decreixement demogràfic, es pot situar a mitjans del segle XIX. En aquesta època, la majoria de les àrees rurals van assolir el seu màxim poblacional, exceptuant les zones vitivinícoles de Catalunya que experimentaven un augment continu de la població fins a finals del segle XIX. A la dècada de 1860 les vinyes occitanes i del Rosselló van començar a patir la plaga de la fil·loxera produint una important crisi per la disminució de la producció, fet que va beneficiar el dinamisme i creixement

econòmic de les vinyes del Principat (Giralt, 2004). A l'Alt Pirineu aquest màxim poblacional, a diferència d'altres àrees rurals catalanes, es situa al cens de 1860, moment en què assoleix la xifra de 107.280 habitants (Sabartés, 1998). Darrera d'aquesta dada es pot percebre un important canvi de tendència en l'evolució de les àrees de muntanya, sent una època que se situa a cavall entre una situació econòmica i social pròpia de l'Antic Règim i un nou context en el que la penetració del sistema capitalista apareix com la característica més destacada. Aquest primer període s'allarga fins al 1910, moment en el qual, després d'una profunda davallada demogràfica, s'observa una lleu recuperació de la població. Després d'assolir el màxim poblacional l'Alt Pirineu i Aran registra un decreixement sostingut, però intens, que es perllonga durant tota la segona meitat del segle XIX i fins a la segona dècada del segle XX, moment en què es produeix una lleu revifalla coincidint amb el moment en que s'inicia la construcció de la xarxa viària, l'inici de la primera etapa de construcció de centrals hidroelèctriques⁸⁶, l'interès per l'explotació forestal dels boscos pirinencs i la introducció de les primeres innovacions i canvis en el sector agrari per a l'adaptació d'aquest a les lògiques de mercat. Aquest creixement demogràfic temporal perdrà intensitat durant la dècada de 1930, i registrarà un mínim relatiu al 1940, moment en que es perceben estadísticament els efectes demogràfics de la Guerra Civil (1936-39). Posteriorment a aquesta lleu recuperació de principis de segle XX, al 1940 s'inicia un altra de creixement demogràfic. Aquesta revifalla coincideix amb la segona expansió en la construcció de centrals hidroelèctriques, la qual es diferencia de l'anterior pel marcat caràcter públic de les seves inversions⁸⁷. Les nombroses obres que es desenvolupen durant la dècada de 1950 i 1960 a l'Alt Pirineu precisaven un important volum de mà d'obra, que durant aquests anys s'instal·len al territori i van provocar un increment de la població, que en algunes comarques com l'Alta Ribagorça es situa per sobre de les xifres registrades al cens de 1860⁸⁸ (Sabartés, 1998). Aquesta tendència s'allargarà fins a finals de la dècada de 1950, moment en què s'inicia la segona etapa de despoblament. Els processos de modernització d'aquests territoris, només van fer que retardar l'inici d'un nou descens demogràfic, més intens i amb conseqüències més devastadores que l'anterior (Campillo *et al.*, 1991). L'aprovació del *Plan Nacional de Estabilización Económica* l'any 1959 va donar el tret de sortida el procés de recuperació econòmica d'Espanya i el creixement dels principals

86 Al 1911 s'inicià la construcció de la que seria la primera central hidroelèctrica de Catalunya, la de Torre Cabdella (Pallars Jussà), la qual fou promoguda per la societat *Energía Eléctrica de Catalunya*, que al 1913, abans que s'acabessin les obres de la central, es va fusionar amb l'empresa *Barcelona Traction, Light and Power*, coneguda popularment com la Canadenca (Boneta, 2003). L'ideari de l'obra fou el diputat, senador i subsecretari d'Hisenda, Emili Riu i Periquet, originari de Sort, el qual la va defensar fermament al llarg de la seva trajectòria política i es convertí en "*el cacic d'aigües i monts*" segons apareixia a la premsa local durant el primer terç del segle XX (Marugan, Rapalino, 2005; DDAA, 2009).

87 En aquesta segona etapa de construcció de central hidroelèctriques l'*Empresa Nacional Hidroelèctrica de la Ribagorçana* (ENHER), una societat dependent de l'*Instituto Nacional de Industria*, que va ser fundada l'any 1946, serà l'encarregada de substituir la paràlisi inversora del sector privat i a la qual se li atribueix la construcció de la major part de centrals hidroelèctriques de Catalunya. No obstant, la nova societat, *Fuerzas Eléctricas de Cataluña S.A.* (FECSA), va ser l'encarregada de desenvolupar un projecte hidràulic ambiciós centrat en algunes comarques pirinenques, com la Val d'Aran, durant la dècada de 1950, i al Pallars Sobirà, a partir de 1960.

88 L'Alta Ribagorça al cens de 1860 registra una població de 4.756 habitants, mentre que als censos de 1950 i 1960 registra un valor de 5.296 i 6.444 habitants respectivament (IDESCAT, 2011).

pols industrials. És un moment en què es trenca la política econòmica autàrquica del franquisme i s'aposta per l'impuls de l'activitat industrial i per la internacionalització de la producció. Aquest és un moment especialment delicat per a les àrees de muntanya, ja que la situació de crisi econòmica i la creixent demanda de mà d'obra als grans centres industrials fa que la població emigri cap a les zones urbanes. A partir de 1960 l'Alt Pirineu experimenta una segona davallada demogràfica, que tot i no ser quantitativament tan important com la produïda entre 1860 i 1910, sí que té un component qualitatiu que la fa especialment dramàtica: l'abandonament total de molts nuclis del Pirineu.

Un cop explicat això, retornem a mitjans del segle XIX. Les periòdiques crisis que viuen les economies de subsistència, provocades pels desequilibris entre població i recursos existents, coincideixen amb la desestabilització de les estructures productives tradicionals⁸⁹, principalment agràries, degut a la difícil adaptació a les noves relacions econòmiques imposades pel sistema capitalista, les quals generen importants canvis en el territori rurals catalans, que seran especialment intensos a les comarques de l'Alt Pirineu i Aran. Aquesta situació a les àrees rurals coincideix amb la irrupció de la Segona Revolució Industrial i una època d'importants canvis socials i polítics que culminaran amb la fi de l'Antic Règim i el naixement de l'estat modern per mitjà del procés revolucionari liberal⁹⁰ (Fontana, 1998; 2007). El nou impuls de la industrialització a Catalunya va generar una important atracció per a la població sobrerera a la muntanya, i moltes persones de les comarques pirinenques van emigrar per anar a treballar a fàbriques, al servei domèstic de l'emergent burgesia industrial o a engrossir les classes de menestralia urbana (Marugan, Rapalino, 2005). Aquesta emigració cap a la ciutat es manifestarà amb una important davallada demogràfica, de les quals cap de les comarques de l'Alt Pirineu en quedarà exempta.

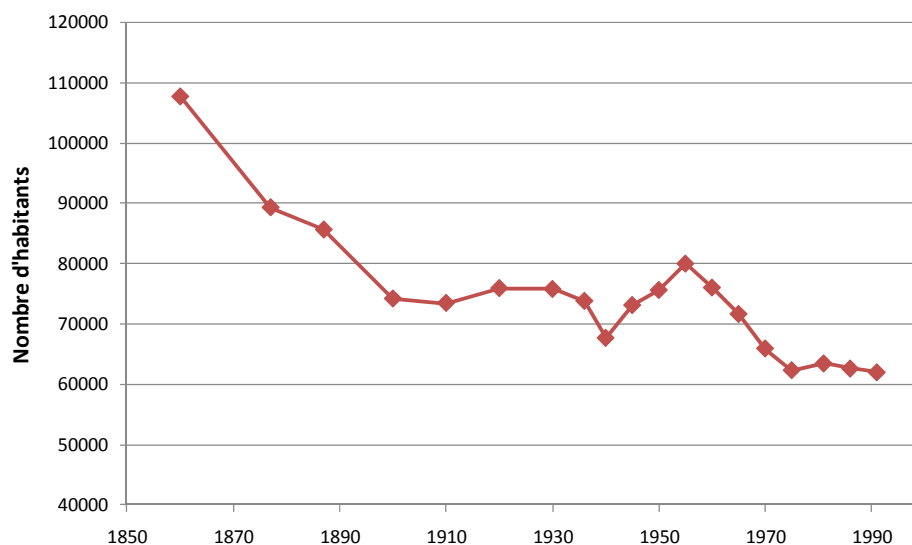
Al gràfic que mostrem a continuació (figura 4.1) s'observa com al 1860 s'assoleix el màxim poblacional i com a partir de llavors s'assisteix a una davallada de la població que no s'aturarà fins a la segona dècada de 1920, moment en que es registra una lleu recuperació que no fa més que frenar el descens demogràfic durant una dècada. La tendència negativa es recupera amb

89 Segons Sabartés (1998), les comarques que formen l'àmbit de l'Alt Pirineu van evolucionar, des del segle XVIII, econòmicament diferent en relació al conjunt de Catalunya. Les limitacions de connexió amb altres territoris, degut sobretot als llargs desplaçaments, va retardar la seva integració a l'economia de mercat imperant a la resta del país, fet que possibilita la persistència d'una economia d'autosubsistència que, per altra banda, precisava abundant mà d'obra per ser mantinguda. Aquest sistema econòmic també requeria un tipus de poblament concentrat, degut a les característiques del medi, l'estructura productiva i, que condicionava, l'organització social.

90 Durant la segona etapa del segle XIX es consolida la configuració de l'estat modern espanyol i la implantació del liberalisme, procés iniciat a mitjans de la primera meitat del mateix segle. Entre 1850 i inicis del segle XX es succeeixen importants esdeveniments històrics que fan que aquesta època sigui de gran agitació política i social. En primer lloc, la greu crisi financera, agrària, industrial i política que vivia el país va aparèixer, juntament amb la impopularitat de la Reina Isabel II, com la causa principal de la Revolució de 1868. Aquesta donà pas a l'etapa coneguda com a Sexenni Democràtic (1868-1872), la qual fundà les bases del que anys més tard, i després de la monarquia constitucional d'Amadeu de Savoia (1871-1873), seria la Primera República Espanyola (1873-1874). El període republicà no va durar gaire i la proclamació d'Alfons XIII com a rei d'Espanya va encetar l'etapa coneguda com la Restauració borbònica (1874-1923) que acabà amb la dictadura de Primo de Rivera iniciada al 1923 i que culminà amb la proclamació de la II República al 1931 (Ardit *et al.*, 1980).

l'esclat de la Guerra Civil i s'intensifica durant els anys de la Postguerra. Posteriorment, però, amb la construcció d'infraestructures, la tendència es capgira i durant dues dècades (1950 i 1960) l'Alt Pirineu tornarà a registrar xifres positives de creixement demogràfic. Un cop finalitzades les obres d'aquestes infraestructures que precisaven una gran aportació de mà d'obra, les comarques de l'Alt Pirineu tornaren a una situació de profunda crisi econòmica i social. En aquest sentit, l'atracció exercida per les àrees industrials del país a partir de la dècada de 1960 va representar el punt culminant d'aquest procés, donant pas a un intens despoblament que acabà de destruir el sistema econòmic tradicional de muntanya i que deixà com a resultat un territori, en tots els sentits, força abandonat. A més, aquesta degoteig constant de població tindrà importants efectes sobre les estructures demogràfiques i socioterritorials, com és l'envelliment de la població (Mendizábal, 1988), el descens en la taxa de natalitat, el desequilibri entre sexes degut a una major emigració de dones⁹¹, ja que els hereus dels patrimoni familiar acostumaven a ser els homes (Bordieu, 2004; Camarero *et al.*, 2009), o l'abandó dels nuclis (López Palomeque *et al.*, 1996).

Figura 4.1. Evolució demogràfica de l'Alt Pirineu i Aran (1860-1991)

Font: elaboració a partir d'IDESCAT (2011)

En relació a aquesta cronologia, durant el període comprès entre 1860 i 1910, l'Alt Pirineu disminueix la seva població en 34.178 habitants, el que representa una reducció del 31,7% del

91 Tal i com hem apuntat abans, a les cases hi romanien principalment els hereus, i excepcionalment, si no hi havia cap fill mascle, les pubilles, mentre que els altres fills i filles havien de marxar a la recerca de fortuna o formació intel·lectual cap a la ciutat. Això té un important efecte sobre la distribució de la població per sexes, ja que el fet que fossin els hereus, fills mascles, els que es quedessin va fer que la taxa de masculinitat fos cada vegada, i a mida que marxava població, més elevada. Tal i com apunta a Bordieu (2004) al seu llibre *El baile de los solteros* les dones eren les que marxaven a les ciutats, quedant-se els hereus com a guardians del patrimoni familiar, però incapaços d'aconseguir formar una família que els hi assegurés una certa estabilitat social. Arrel d'això apareix la figura del *conco*, germà de l'hereu quan resta fadrí (que no s'ha casat) i continua vivint a la casa pairal, àmpliament estesa al Pallars i a altres indrets el Pirineu com a conseqüència de la falta de dones per establir matrimoni.

total de població registrada al cens de 1860. Al llarg d'aquest mig segle es pot observar com el decreixement demogràfic és un fet generalitzable al conjunt de comarques que componen l'àmbit territorial, sent especialment destacable a les comarques més septentrionals, com el Pallars Sobirà i la Val d'Aran, que registren una reducció de 37,9% i del 41% respectivament, i molt menor a la Cerdanya (-12%), car la seva situació privilegiada de regió frontissa entre la vessant nord i sud del Pirineu afavoria el trànsit comercial i el dinamisme socioeconòmic de la comarca, el que explica que la sortida massiva de població es veiés, tot i la situació de crisi, força esmorteïda (Vila, 1926; Solé Sabarís, 1951; Tulla, 1997). Entre 1910 i 1920, i especialment entre 1950 i 1960, es produeixen etapes de creixement demogràfic causades per factors que ja hem apuntat abans i que suposa un redreçament temporal de ritme decreixement. No obstant, entre aquest períodes apareix un període de decreixement que coincideix amb l'esclat de la Guerra Civil i la Postguerra, la qual va ser especialment dura en aquests indrets del Pirineu, no només per la pèrdua de contingents de població, principalment masculins, sinó també per les dures condicions de vida que se'n derivaren i la repressió i la tensió social que s'allargà en algunes comarques durant els anys posteriors. Durant la segona i tercera dècada del segle XX, això és entre 1910 i 1920, la població de l'Alt Pirineu registra un lleu creixement demogràfic, que quedà truncat per l'inici de la Guerra Civil, però que va representar un augment relatiu del 3,3% (+2.306 habitants). Entre 1930 i 1940, amb el conflicte al mig del període, es registra un descens força important de la població, el qual supera amb escreix la lleu revifalla observada a la dècada anterior. En aquest decenni l'Alt Pirineu redueix el seu volum d'habitant en un 10,7% (-8.093 habitants), descens que és més acusat a comarques en què la situació de crisi estava profundament arrelada i en les que la Guerra Civil es va viure de manera especialment intensa, com als Pallars (Gimeno, 1989). Després de la Guerra, i durant el període comprès entre 1940 i 1960, es va tornar a produir un nou augment de població, causat principalment per l'arribada de mà d'obra per a la construcció de les centrals hidroelèctriques i que tingué un impacte desigual al territori, produint-se sovint únicament en aquells municipis en què s'executava l'obra, quedant els altres al marge d'aquesta tendència positiva (Sabartés, 1998). Aquest augment a l'Alt Pirineu, però, és més destacat entre 1940 i 1950, decenni en el que s'observa un creixement del 2,4% (+7.920 habitants), i molt menys intens en la dècada següent (1950-1960), en la qual es registra un increment general només del 0,5% a tot l'àmbit territorial (+410 habitants). Durant aquest període, a més, es produeix una progressiva concentració de la població a les capitals comarcals i subcomarcals, fenomen que només és visible si realitzem una anàlisi a escala municipal i inframunicipal (Campillo *et al.*, 1988; Sabartés, 1993; Guirado, 2007).

No obstant, l'efecte de les hidroelèctriques i de la construcció de la xarxa viària, lluny del que pogué semblar en un inici, no va suposar un enfortiment demogràfic i econòmic substancial pel territori pirinenc, el qual s'esperava que amb el progrés i la modernització que portaven aquestes millores s'obrís a l'exterior i canviessin els condicions de vida dels seus habitants, però no fou així, o almenys no tant com s'esperava (Jiménez Seto, 1996). Encara que

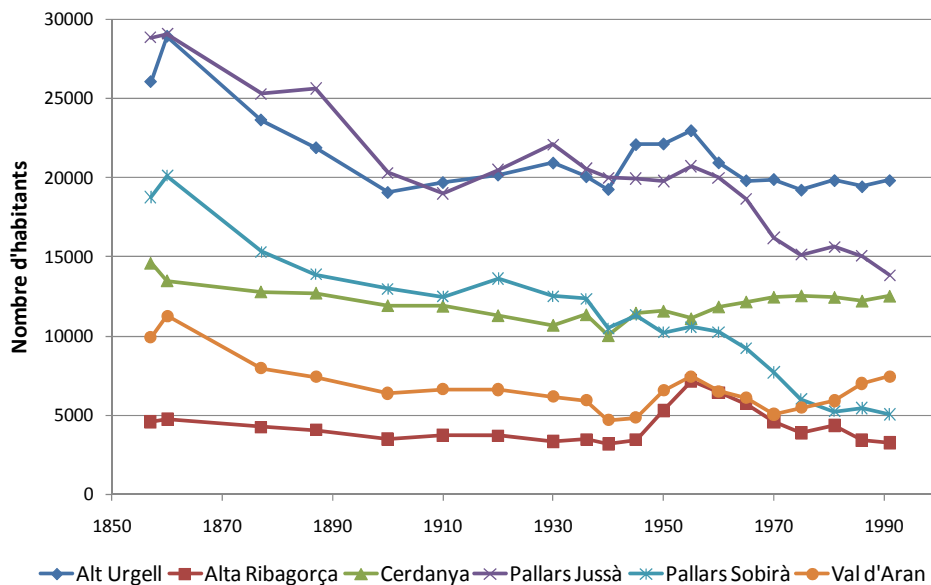
la construcció de les centrals hidroelèctriques van tenir alguns impactes en la vida quotidiana dels habitants d'aquests territoris, no suposaren un revulsiu per a la situació de crisi en la que estaven immersos. Així, un cop acabades les obres els treballadors marxen veient que les oportunitats al territori eren més aviat escasses. Alguns romanen a la comarca per realitzar treballs de manteniment, però la seva presència no va tenir implicacions rellevants en l'evolució de la població, ja que en les dècades subsegüents l'emigració seria la tendència dominant. Amb la fi d'aquesta segona etapa de construcció d'aquestes infraestructures s'inicià la segona etapa de despoblament, la qual va ser més intensa en termes relatius i temporalment més concentrada que la produïda entre 1860 i 1910. Tan sols en deu anys, entre 1960 i 1970, l'Alt Pirineu va perdre un 13,4% de la seva població (-10.075 habitants). Aquesta xifra s'eleva a -14.038 habitants si tenim en compte el període comprès entre 1960 i 1991, en el qual s'observa un decreixement relatiu de la població del -18,5%. L'anàlisi a nivell comarcal mostra importants diferències dins el mateix àmbit territorial, i ens ofereix un panorama especialment dramàtic en alguns casos (figura 4.2). La Val d'Aran i la Cerdanya es situen al marge de la dinàmica demogràfica de la resta de comarques, i durant aquest període registren xifres globalment positives, sobretot a causa de l'augment produït a partir de la dècada de 1980 gràcies a la irrupció del turisme (Vera, 2007). L'Alt Urgell, per la seva banda, i gràcies al creixement de la seva capital, la Seu d'Urgell, registra unes xifres negatives molt menys dramàtiques que la resta de comarques situades a l'extrem occidental⁹². Finalment, apareix un grup de comarques que registren un extrem procés de despoblament, molt més intens que en la resta de casos. El Pallars Jussà registra un descens del 30,2%, mentre que l'Alta Ribagorça i el Pallars Sobirà arriben a reduir la seva població en aquest darrer període a la meitat, registrant una variació relativa del -49,2% i del -50,7% respectivament.

No obstant, si volem comparar les xifres de creixement de població i establir-ne similituds o diferències entre els successius períodes que hem esmentat cal que observem les dades referents a la taxa de creixement anual acumulativa, la qual ens proporciona informació sobre el creixement de la població de manera anual, en relació a l'any origen del període i la quantitat d'anys que el separen de l'any final del període. D'aquesta manera, i a diferència de les variacions relatives a la població inicial del període, podem establir comparacions entre uns períodes i altres malgrat aquests siguin d'una decalatge temporal diferent. Així doncs, si ens fixem en aquesta taxa podem considerar que el període entre 1860 i 1910, tot i representar la davallada de la població en xifres absolutes més important de tot el procés de despoblament, va ser menys intensa en xifres relatives que la produïda entre 1960 i 1991. Mentre que durant la considerada com a primera etapa del despoblament de les comarques pirinenques es registrava una taxa de creixement del -0,76% anual, durant la segona el descens demogràfic es produïa a

⁹² A l'Alt Urgell es produeix durant aquest període una important concentració demogràfica a la seva capital, la Seu d'Urgell, la qual augmenta significativament entre 1960 i 1991 el seu volum d'habitants. Aquest augment fa que el còmput global per a la comarca no sigui tan dramàtic com en altres casos, però, per contra, amaga un intens procés de despoblament que afecta principalment als darrers nivells de poblament, als nuclis més petits, el que dona lloc a una important dicotomia territorial: el creixement de la capital comarcal en detriment del buidatge demogràfic de la resta del territori (Guirado, 2007).

un ritme anual del $-1,27\%$. A la taula que mostrem a continuació (figura 4.4) es poden observar algunes de la diferències comarcals que apuntàvem anteriorment i comprovar com la segona etapa de despoblament va ser la que va tenir un impacte més sever en el volum i les estructures demogràfiques de l'Alt Pirineu i Aran.

Figura 4.2. Evolució de la població de l'Alt Pirineu i Aran per comarques (1857-1991)

Font: elaboració a partir d'IDESCAT (2010)

Així, i com a tall de conclusió, podem resumir el període comprès entre 1860 i 1991 com el marc temporal en el que es produeix el procés de despoblament de les comarques de l'Alt Pirineu i Aran. Aquest procés compta amb dues grans etapes, 1860-1910 i 1960-1991, en les que la davallada demogràfica és més intensa, tot i que de proporcions absolutes i relatives desiguals. Aquestes dues fases estan separades per una etapa intermèdia (1910-1960) en la que per causes conjunturals es produeix un lleu augment (temporal) de la població, el qual es veu interromput momentàniament, al mig del període, per la Guerra Civil, un esdeveniment històric d'importants conseqüències demogràfiques, econòmiques i socials. En aquest decalatge temporal entre l'inici del decreixement demogràfic i la "fi" del procés de despoblament, l'Alt Pirineu perd un total de 45.673 habitants, el que suposa una reducció en termes relatius del 42,4%. Aquestes dades, però, amaguen algunes particularitats territorials que no podem obviar, i que a continuació les abordarem posant especial atenció a l'evolució demogràfica a nivell municipal i inframunicipal del Pallars Sobirà, sens deixar de banda el marc espacial de referència: l'Alt Pirineu i Aran.

Taula 4.3. Taxa de creixement anual acumulatiu (%) per períodes i per comarques (1860-1991)

	ALT PIRINEU	Alt Urgell	Alta Ribagorça	Cerdanya	Pallars Jussà	Pallars Sobirà	Val d'Aran
1860-1910	-0,76	-0,76	-0,49	-0,25	-0,85	-0,95	-1,05
1910-1940	-0,27	-0,07	-0,51	-0,56	0,17	-0,58	-1,16
1940-1960	0,58	0,42	3,57	0,83	0,00	-0,12	1,67
1960-1991	-1,27	-0,34	-4,14	0,35	-2,27	-4,33	0,83

Font: elaboració a partir d'IDESCAT (2010)

4.1.4. «*Les cases anaven tancant-se i el poble s'anava abandonant*». El procés de despoblament al Pallars Sobirà (1860-1991)

L'evolució del Pallars Sobirà mostra una sèrie d'especificitats que d'entrada ens agradaria remarcar. A diferència de l'evolució demogràfica experimentada per l'Alt Pirineu i Aran, el Pallars Sobirà registra una tendència al decreixement força més constant i intensa al llarg de tot el període, la qual es veu trencada per un lleu augment entre 1910-20 i per algunes dades registrades en anys intercensals 1945, 1955 i 1986 (figura 4.4). Aquestes etapes que, com hem vist anteriorment, representen per al conjunt de l'àmbit territorial un sobtat fre en el procés de despoblament, en el cas del Pallars apareixen amb una intensitat molt menor, especialment la registrada entre 1940 i 1960, en la qual l'augment és poc significatiu. L'arribada de mà d'obra per a la construcció de la xarxa viària o de les centrals hidroelèctriques és visible estadísticament en el cas del Pallars Sobirà durant el segon decenni del segle XIX (1910-1920), moment en què es registra un augment important. Tanmateix, en la segona etapa de construcció d'aquestes infraestructures (1940-1960), la qual fou especialment intensa a la comarca, no es registra un destacable augment de la població, ja que el volum de mà d'obra que arriba a la comarca no aconsegueix contrarestar l'intens flux de sortida de la població. Degut a això durant el període en què altres comarques del l'Alt Pirineu registren xifres positives destacades al Pallars es continua registrant un creixement negatiu⁹³ o quasi negatiu. L'arribada de mà d'obra apareix com un retard en el procés, i ben segur que sense l'arribada de mà d'obra el despoblament de la comarca s'hagués produït abans.

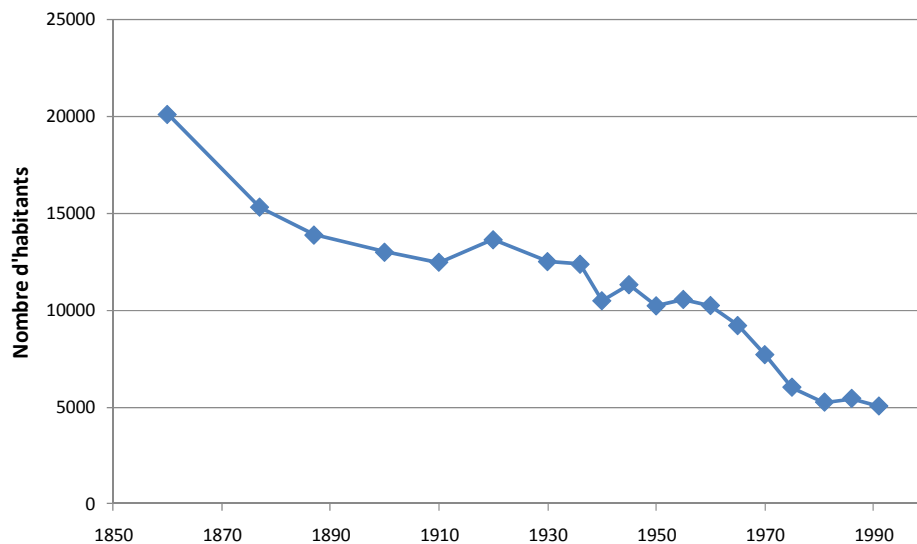
a) De 1860 a 1910

En aquest període s'experimenta de manera generalitzada a tot el Pirineu català, el major descens de població, almenys en xifres absolutes. Durant aquest mig segle la població del

93 Sabartés (1993) apunta que l'increment de la població que generà les obres de les hidroelèctriques i de la xarxa viària sovint no es veu reflectida als censos, ja que aquestes es produeixen en períodes intercensals, i apunta que la contribució d'aquesta població a la recuperació demogràfica podria ser en realitat més forta del que mostren les fonts estadístiques de l'època. En aquest sentit, el mateix autor cita l'estudi realitzat per Xavier Tarraubella (1990) sobre la Canadenc a Pallars, en el que emprant fonts secundàries arriba a la conclusió que els fluxos d'entrada de població a la Conca de Tremp arrel de la construcció de l'embassament de Sant Antoni (iniciada a 1913) podria oscil·lar entre les 6.500 i les 10.000 persones, una xifra molt més àmplia de la que poden arribar a mostra les fonts estadístiques.

Pallars Sobirà passa de 20.112 a 12.475 habitants. Això suposa una pèrdua substancial de contingents de població, ja que durant aquest període la comarca perd 7.637 habitants, un 38% del volum demogràfic amb el que comptava al 1860. La crisi que afecta a les estructures agràries tradicionals va provocar que la davallada demogràfica durant aquest període fos especialment forta i que afectés a la totalitat de municipis de la comarca, sent especialment intensa en municipis com Ribera de Cardós, Esterri de Cardós, Lladorre o Alins, els quals durant aquest període registren unes taxes de creixement anual acumulatiu entre el -1,6 % i el -1 % (figura 4.5). La major part dels nuclis d'aquest municipis, molts d'ells situats a les capçaleres de la Noguera Pallaresa, a la Vall de Cardós i la Vall Farrera, quedaven majoritàriament lluny del fons de vall, i encara més d'algun centre comarcal com Llavorsí, Sort, Gerri de la Sal o Esterri d'Àneu, als quals els seus habitants hi tenien llargs desplaçaments. Aquesta situació de (relatiu) aïllament apareix com un greuge comparatiu en una situació de crisi i en relació a altres nuclis de la comarca i del país, circumstàncies que motivaren l'emigració dels seus habitants. En aquest sentit, Esterri d'Àneu, Sort i Llavorsí, juntament amb Farrera, apareixen com els municipis que registren un descens menys acusat, amb unes taxes de creixement anual acumulat inferior al -0,7 %. La seva centralitat, en contraposició al que hem esmentat abans, fan que l'impacte d'aquest primer període de descens demogràfic en el seu volum d'habitants no sigui tan intens com en la resta del municipis⁹⁴.

Figura 4.4. Evolució demogràfica del Pallars Sobirà (1860-1991)

Font: elaboració a partir d'IDESCAT (2010)

⁹⁴ Durant aquest període municipis com Tremp i Pont de Suert registren xifres positives, mentre la majoria dels municipis de les seves respectives comarques experimenta una tendència clarament decreixent (Sabartés, 1993). Això ens permet considerar que la qüestió de la centralitat territorial fa que les conseqüències de la crisi del sistema econòmic tradicional no tinguin conseqüències tan devastadores (sobretot per la major capacitat d'adaptació a noves estructures econòmiques) en l'evolució de la població i perquè alhora, gran part de la població que emigra des del seu nucli té com a una de les principals destinacions la capçalera comarcal o algun altre centre comarcal o regional.

Es important destacar que malgrat la gran recessió demogràfica que experimenten els municipis de la comarca durant aquest període, no es produeix, almenys de moment, un abandonament definitiu dels nuclis. La majoria romanen habitats encara que el seu volum d'habitants es veïés reduït considerablement. Segon Campillo *et al.* (1988), referint-se a les causes i conseqüències del procés de despoblament de l'Alt Urgell, apunten que durant aquesta fase l'emigració afecta principalment a individus aïllats, sobretot aquells que no tenien accés a béns patrimonials (*cabalers*), els quals emigraven a nuclis més grans per formar-se (com podia ser la Seu d'Urgell o Lleida) o cap a les zones industrials emergents, per cobrir les demandes de mà d'obra, principalment a Barcelona i rodalies. En aquest context, es pot dir que les cases subsisteixen, encara que es perdi població, i els efectes, si més no físics, del despoblament encara no es deixaran notar amb tota la seva intensitat fins a la segona onada emigratòria, ja encetada la segona meitat del segle XX.

b) De 1910 a 1940

Tal i com hem apuntat abans, en el primer decenni del segle XX es registra una lleu tendència a la recuperació demogràfica, que en el cas del Pallars Sobirà és especialment intensa durant el primer decenni del període (1910-1920), en el que es registra un augment de població del 9,3% (+1.159 habitants)⁹⁵. A inicis del segle XX, la construcció de les centrals hidroelèctriques de Cabdella (1911-1914) i Talarn (1912-1916) simbolitzen la irrupció sobtada d'un nou model econòmic, impulsat i dirigit principalment des dels centres industrials i amb importants inversions estrangeres. En aquest moment, tal i com apunta Marugan i Rapalino (2005), el Pallars Sobirà, així com la major part de comarques de l'Alt Pirineu, comencen a perdre el control sobre els seus recursos, els quals passaran ser gestionats per organismes estatals i empreses privades. Tot i no rebre la influència directa de les hidroelèctriques durant aquesta època, el dinamisme del sector hidroelèctric va generar importants beneficis per a la comarca, essent l'inductor, de manera indirecta, de profundes transformacions socials i econòmiques. L'arribada de mà d'obra per a la construcció del principal eix viari de la comarca⁹⁶ va aconseguir frenar, encara que parcialment, el flux emigratori, però alhora també va motivar una lleu recuperació econòmica de la comarca, proporcionant llocs de treball, va

⁹⁵ Segons Marugan i Rapalino (2005), durant l'època que va precedir aquest augment demogràfic, i just abans que arribés el període de la construcció de les centrals hidroelèctriques, es registra un important flux de sortida de població. Les dures condicions de vida i les escasses expectatives de millora van portar a molts pallaresos a emigrar a Amèrica. Durant l'any 2011, el Centre d'Interpretació de l'Antic Comerç (CIAC) de Salàs de Pallars va elaborar l'exposició "Del Pirineu a la Pampa. Crisi i emigració al Pallars, 1880-1911" amb l'objectiu de divulgar aquests moviments migratoris protagonitzats per famílies pallareses.

⁹⁶ Al 1909 s'acabà de construir la carretera que connectaria Tremp amb Gerri de la Sal i al 1912 arribà fins a Sort. Durant la segona dècada del segle XX la carretera s'anirà ampliant i fins que al 1922 es realitzà la connexió amb la Val d'Aran, amb l'obertura de la carretera del Port de la Bonaigua.

estimular el sector comercial i dels serveis, i durant un temps, va impulsar el procés de modernització dels modes de vida⁹⁷ i de les estructures agràries tradicionals⁹⁸.

No obstant, aquesta situació de recuperació demogràfica influenciada pels canvis econòmics i socials del moment no va allargar-se gaire en el temps i a la dècada següent ja es tornaven a recuperar les xifres negatives que havien predominat durant el període anterior. A partir de 1920, una vegada desapareguda la influència de les hidroelèctriques aquesta dinàmica positiva perd embranzida i l'evolució de la població a la comarca registra de nou xifres negatives. Entre 1920 i 1930, el conjunt del Pallars Sobirà registra una variació relativa del -8,3 %, i perd gairebé la mateixa població que va recuperar durant el segon decenni dels segle XX (-1.127 habitants). La població que la dècada anterior protagonitzà l'augment demogràfic, principalment mà d'obra per la construcció de la xarxa viària, van abandonar majoritàriament la comarca un cop finalitzades les obres. El descens agafa més força entre 1930 i 1940, tant a nivell comarcal com en tot l'àmbit territorial. La tendència negativa s'accentua a partir de l'inici de la dècada de 1930, però es registra amb especial intensitat a partir de 1936, moment en que esclata la Guerra Civil i que es comencaren a sentir els efectes del conflicte, com la pèrdua d'efectius degut als enfrontaments i la sortida de població que davant la nova situació política decidiren exiliar-se a l'estranger, principalment a França, però també a Amèrica. Tanmateix, les dades no tenen durant aquest període el caràcter d'abandonament massiu i dramàtic que imperava al període anterior.

De manera global, i malgrat la lleu recuperació experimentada durant la segona dècada del segle XX, entre 1910 i 1940 el Pallars Sobirà registra una disminució relativa del -16% (-1.992 habitants). Durant el mateix període la xifra per a tot l'àmbit territorial, tot i ser negativa, és substancialment menor (-7,9%). A nivell municipal (figura 4.6) també hi ha diferències. Alguns municipis en els que s'observava una pèrdua de població menor respecte a la resta durant el període anterior (1860-1910), en aquest període registren xifres negatives més baixes, com per exemple Esterrí d'Àneu, Alt Àneu o Farrera, amb taxes de creixement inferiors al -1% anual. Tírvia, per la seva banda, accentua el ritme decreixent que ja registrava durant el període anterior, i mostra una taxa de creixement per sota del -2% anual. A la resta de municipis s'observa unes taxes de creixement anual acumulatiu entre 0 i -1%, a excepció de dos municipis, la Vall de Cardós i Soriguera, que són els únics que durant aquest període

97 La modernització al Pallars Sobirà fou més lenta que a altres indrets del Pirineu. Malgrat això, durant les primeres dècades del segle XX ja es detecten alguns símptomes que el procés estava arribant a la comarca. Al 1919 ja funcionava la línia de transport entre Barcelona i Esterrí, amb un viatge que durava 15 hores i que millorava substancialment la connexió de la comarca amb l'exterior. A mitjans del segle XIX es trigaven cinquanta-cinc hores a fer aquest trajecte, i a finals del mateix segle trenta-quatre (Marugan, Rapalino, 2005).

98 La modernització de les estructures agràries tradicionals van trencar de manera definitiva l'autoconsum i van anar integrant als productors de la comarca a l'economia de mercat. Un dels canvis substancials d'aquest pas d'una economia de subsistència a una economia de mercat va ser el progressiu desplaçament del sector oví, àmpliament difós a la comarca, pel bestiar vaquí, sobretot de llet, i de peu rodó. Aquesta transformació i especialització del sector agrari va provocar l'aparició d'indústries de transformació de llet, i a l'any 1932 es creà una cooperativa lletera a Sort per al tractament d'aquest producte (Marugan, Rapalino, 2005)

registren xifres positives, augmentant la seva població a un ritme del 0,7% i 0,2% anual respectivament, el que suposa un increment absolut de 115 i 42 habitants en cada cas.

c) *De 1940 a 1960*

La Guerra Civil, i sobretot la Postguerra i el règim franquista, van suposar un clar retrocés en la modernització del Pallars Sobirà i de la resta de comarques de l'Alt Pirineu, així com d'altres zones de l'estat que quedaren completament marginalitzades després del conflicte, tot i experimentar incipients processos de reconversió i revitalització econòmica des de finals del segle XIX i que arribaren al punt culminant durant els anys de la II República. No obstant, un cop superats els primers anys de la postguerra, la qual s'allargà al Pallars més que en altres indrets per la dura repressió que hi va haver i per la presència del front fins ben entrada la dècada de 1950, la població s'estabilitza i experimenta un important creixement degut, per una banda, a l'inici d'una nova etapa de construccions hidroelèctriques, en la qual l'Alt Pallars tindrà un importància cabdal, i a l'arribada del ferrocarril fins a la Pobla de Segur al 1951⁹⁹.

Entre 1940 i 1950 el conjunt comarcal encara registra xifres negatives, i durant aquest decenni s'observa un descens del -2,5% (-260 habitants). No obstant, és durant la dècada de 1950 en què es produeix un important augment de la població; tendència que, per contra, no s'observa amb tota la seva magnitud al còmput global de la comarca, i la seva població, segons les dades estadístiques, només experimenta un augment del 0,2% (+17 habitants). Tanmateix, durant la dècada de 1950 és quan es construeixen les centrals hidroelèctriques d'Espot, la Torrassa, Sant Maurici, Lladres, Esterri d'Àneu i Unarre, les quals van proporcionar en conjunt prop de mil set-cents llocs de treball i un important flux de mà d'obra procedent de fora de la comarca (Marugan, Rapalino, 2005). En aquest sentit, com apunta Jiménez Seto (1996), hi ha un ball de xifres en relació al nombre de treballadors que durant aquest espai de temps van arribar a la comarca. Segons Mateu (1983), la xifra total de treballadors es situaria al voltant de 1.790, mentre que Rella (1993) l'ascendeix fins a gairebé 7.000¹⁰⁰. Tot i així, de la mateixa manera que va succeir amb els fluxos de mà d'obra per a la construcció de les primeres centrals i la xarxa viària durant les primeres dècades del segle XX, aquesta va ser un flux temporal, ja que els treballadors només romanien a la comarca durant el període de duració de les obres, uns tres anys de mitjana. La construcció de les centrals hidroelèctriques i la sortida de les persones que hi van treballar no van deixar repercussions gaire importants a la comarca,

99 Cal destacar que la línia fèrria que va de Lleida a la Pobla de Segur, coneguda com el Tren dels Llacs, va ésser pensada per connectar al capital del Segrià amb la localitat francesa de Saint-Girons pel Port de Salau, projecte que no es va acabar de realitzar. Si les obres s'haguessin realitzat segons el projecte inicial el Pallars Sobirà comptaria actualment amb una línia transversal de ferrocarril que connectaria els principals centres comarcals (Gerri de la Sal, Sort, Llavorsí i Esterri d'Àneu) i aquests amb la vessant nord dels Pirineus. La realització d'aquest projecte hagués canviat substancialment l'evolució de la comarca.

100 La gran diferència entre ambdues dades rau en el criteri emprat per comptabilitzar-les. Mentre el primer es refereix únicament als treballadors de *Hidroeléctrica de Cataluña*, és a dir, aquells que es van ocupar directament a les obres, el segon parla de treballadors directes i indirectes, és a dir, aquells que s'ocuparen directament en la construcció de les centrals i aquells empleats en feines derivades i sorgides per la presència d'un major volum demogràfic i la construcció de les infraestructures (Jiménez Seto, 1996).

a banda d'algun lloc de treball que van ser ocupats per la població local, i a vegades fins i tot per persones que hi varen treballar en la seva construcció.

A nivell municipal, però, la construcció d'aquestes infraestructures sí que té unes repercussions, almenys en les dades d'evolució demogràfica, força significatives. En aquest sentit, Esterri d'Àneu i Espot, municipis en els que l'arribada de població per a la construcció de les hidroelèctriques fou important, registren taxes de creixement del 1,8% i 1,3% anual respectivament (figura 4.7). Altres municipis com Tírvia, amb un creixement especialment destacat durant aquest període (1,5%), o Sort, Rialp, Lladorre i Vall de Cardós, aquest últims amb menor intensitat, amb xifres per sota del 1% anual, també registren un creixement demogràfic positiu encara que la presència de les hidroelèctriques no els hi afectés directament. Per altra banda, municipis com Farrera, Alins, Esterri de Cardós o el Baix Pallars queden al marge d'aquesta tendència positiva, principalment perquè, a diferència dels altres municipis comarca, no van rebre l'influx demogràfic per l'arribada de ma d'obra. Durant aquest període, aquests municipis registren un important descens de la població, amb unes taxes de creixement que varien entre el -1,1% anual, en el cas del Baix Pallars, al -1,7% en el cas de Farrera i Esterri de Cardós. Un altre grup de municipis registren xifres negatives, tot i que menys intenses, són Soriguera, Alt Àneu, Llavorsí o la Guingueta d'Àneu, les quals són possiblement amortides pel dinamisme social i econòmic que registraven municipis propera i que indirectament provocaren que el flux de sortida de la població no assolís magnituds tan importants com les registrades en altres períodes. La dinàmica demogràfica d'aquests municipis entre 1940 i 1960 ens permet considerar que l'impacte de la construcció de les centrals hidroelèctriques sobre l'evolució de la població es produeix principalment i força concentrat a nivell municipal (i gairebé inframunicipal), i molt menys a nivell comarcal, ja que el creixement negatiu d'alguns municipis contraresta la tendència positiva dels altres, fent que el còmput global del creixement comarcal registrat durant aquest període sigui relativament baix. Així doncs, els impactes de la construcció de les centrals hidroelèctriques, almenys demogràficament parlant, són únicament visibles si es realitza una anàlisi més detallada.

Sabartés (1993) apunta que és durant aquest període quan es constata l'inici de la progressiva concentració de la població a les capitals comarcals i a altres centres comarcals, és per això que entre 1940 i 1960 nuclis com Tírvia, Sort o Gerri de la Sal, sense experimentar de manera directa l'efecte ocasionat per la construcció de les centrals hidroelèctriques, manifesten una tendència demogràfica positiva. En alguns casos, aquest desplaçament residencial d'un nucli a la capital comarcal o un centre subcomarcal és la primera emigració que realitza una part de la població per sortir de la comarca, emprant aquests nuclis més grans com a trampolí per posteriorment emigrar a una altra destinació si consideren que allà les condicions no són favorables o s'imaginen millorables en un altre lloc (Guirado, 2007).

d) De 1960 a 1991

La finalització de les obres de les centrals hidroelèctriques¹⁰¹ i l'impuls que durant aquest període experimenten les àrees industrials del país són alguns dels factors que expliquen l'èxode massiu que observem en l'evolució demogràfica de la comarca. A partir de 1960 s'inicia un període en el qual la tendència decreixent de l'evolució demogràfica es fa més intensa, afectant de manera general a tots els municipis del Pallars Sobirà, els quals registren un descens més ràpid i intens que l'experimentat durant la primera etapa de despoblament entre 1860 i 1950. En només vint anys, entre 1960 i 1981, el Pallars Sobirà redueix quasi a la meitat la seva població, perdent gairebé cinc mil efectius de població (-4.993 habitants). Aquesta tendència negativa continua, tot i que notablement reduïda, fins ben entrada la dècada de 1991, moment en què es pot començar a parlar d'un veritable canvi de tendència. Així doncs, les xifres d'aquesta segona gran etapa del procés de despoblament es salden de manera general pel conjunt comarcal amb una reducció del 50,7%, passant dels 10.240 habitants al 1960 als 5.046 al inici del darrer decenni del segle XX.

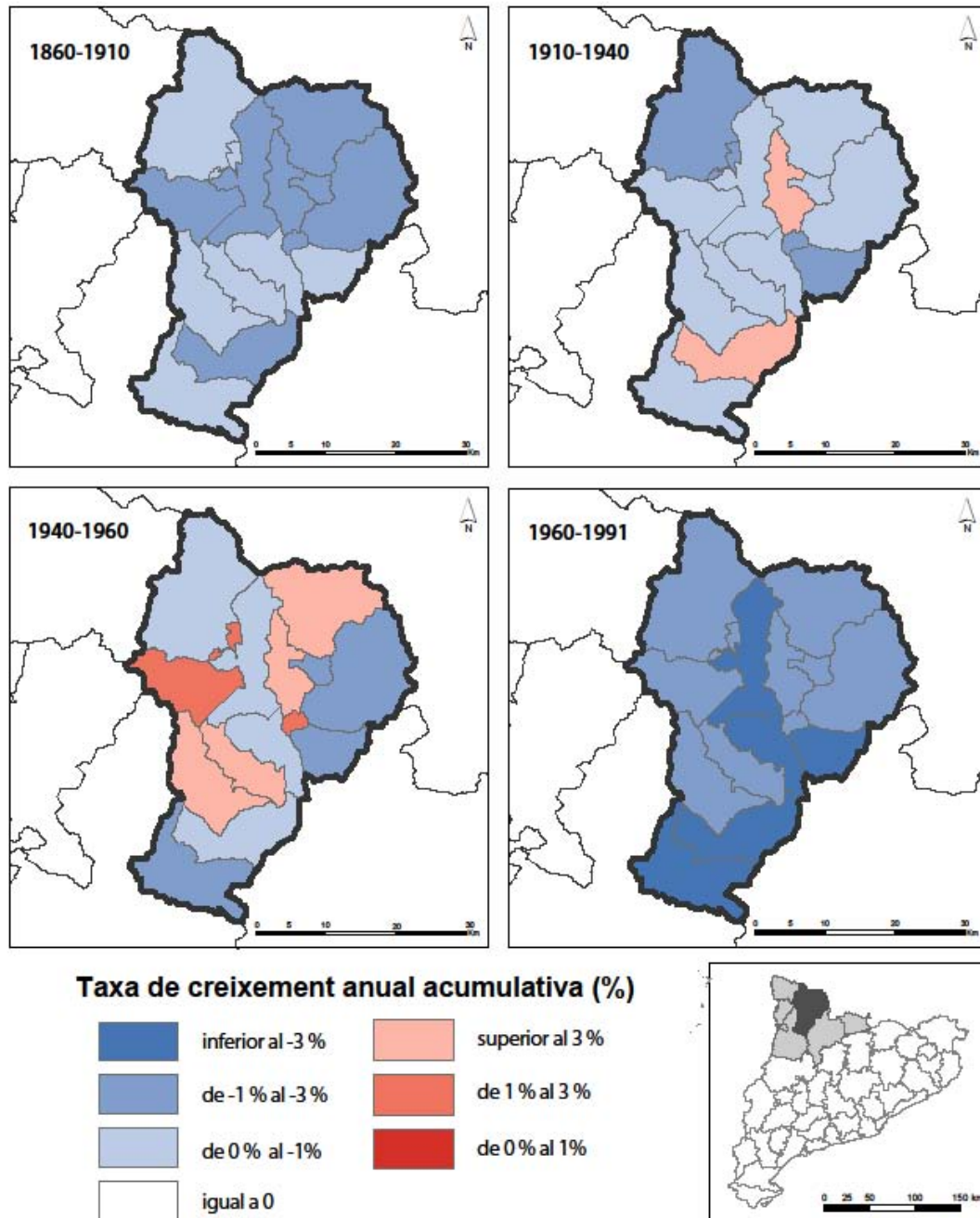
Encara que tots els municipis perden població durant aquest període existeixen, com en altres ocasions, algunes diferències destacables. La disminució de contingents de població no és una tendència novedosa per alguns municipis, ja que una bona part d'ells han registrat xifres negatives des de mitjans del segle XIX. El que sí que apareix com quelcom nou durant aquest període és el ritme i la magnitud del despoblament. Entre 1960 i 1991 tots els municipis de la comarca registren taxes de creixement inferior al -1,5% anual, a excepció de Sort. Un decreixement de tal magnitud tan sols l'assolia un municipi, el de Vall de Cardós, durant la primera etapa del procés de despoblament. Es tracta, per tant, d'una etapa amb un decreixement més ràpid i intens que el de totes les altres que l'havien precedit.

Entre 1960 i 1991, deu dels quinze municipis que conformen la comarca perden més de la meitat de la població (figura 4.8). Alguns, fins i tot, registren reduccions més dramàtiques, amb variacions relatives que arriben quasi al -70%, com és el cas del Soriguera, el Baix Pallars o la Guingueta d'Àneu. Aquests municipis, juntament amb Llavorsí, Farrera i Alt Àneu, són els que registren les taxes de creixement anuals més baixes, situant-se per sota del -3% anual. Altres municipis com Tírvia, Vall de Cardós, Esterri de Cardós i Lladorre, tot i registrar xifres negatives força intenses, es situen per sobre del -3% anual. Per contra, municipis com Sort i Esterri d'Àneu, i en menys mesura Rialp i Espot, no registren un descens tan desmesurat com la resta de casos. La posició de centralitat que ocupen aquests nuclis en el sistema d'assentaments de la comarca fa que apareguin com pols d'atracció, aglutinant una part de la població que decidia abandonar els nuclis més petits. Ara bé, aquesta concentració demogràfica

101 La construcció de centrals s'allargarà en alguns municipis durant la dècada de 1960, anys en els que es construiran les centrals de Llavorsí-Cardós (1960-66), que suposarà l'increment poblacional del municipi de Vall de Cardós durant el primer decenni del període, i les dues centrals de Tavascan (1966-71), que s'encarregaran d'esmortir la sortida de població vers els grans centres industrials. No obstant, la construcció d'aquestes centrals hidroelèctriques no tingué l'efecte de recuperació temporal que tingueren les anteriors i no aconseguiren frenar l'emigració de la població.

als municipis més grans no pot evitar aquests perdin igualment població, degut al registre d'un creixement natural negatiu i l'emigració d'una part de la seva població cap a zones urbanes.

Figures 4.5, 4.6, 4.7 i 4.8. Taxa de creixement anual acumulatiu per municipis (1860-1910, 1910-1940, 1940-1960 i 1960-1991)

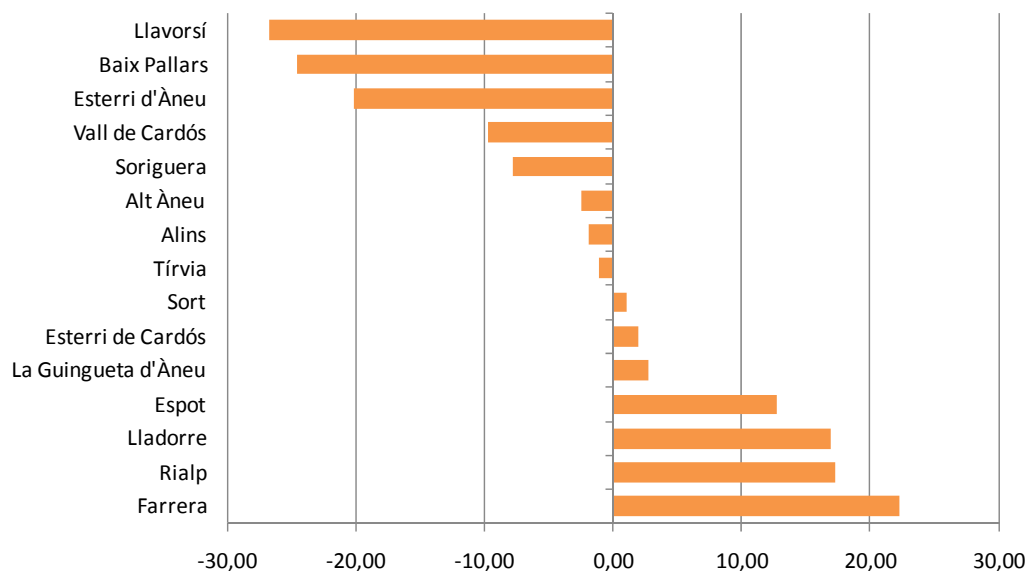

Font: elaboració pròpia a partir d'IDESCAT (2011). Censos de 1860, 1910, 1940, 1960 i 1991

Amb tot, durant la dècada de 1980 el descens de població ja no és tan intens i fins i tot alguns municipis comencen a registrar xifres de creixement positiu (figura 4.9). Alguns dels municipis que durant bona part del període havien registrat xifres realment dramàtiques inicien un procés de recuperació demogràfica que en la majoria de casos serà vigent fins a l'actualitat. El creixement positiu que durant aquest darrer decenni del període experimenten, per exemple, municipis com Farrera o Lladorre s'explica per l'arribada de població d'origen urbà. La irrupció del moviment *neorural* a la comarca capgira de manera sobtada la situació sociodemogràfica d'aquests territoris, sobretot dels nuclis abandonats o en vies d'abandonament, en els quals s'instal·la preferentment aquesta població. El fenomen, però, va ésser força heterogeni, ja que en alguns municipis (o nuclis aïllats) es donà una elevada concentració de població neorural, mentre que d'altres restaren al marge d'aquests tipus de migracions (Badal, 1999; Soriano i Tulla, 2002).

Més enllà del fenomen neorural hi ha altres causes que expliquen la inversió dels moviments migratoris, els quals posen fre a un llarg procés de despoblament. La creixent terciarització de l'economia comarcal, sobretot per la irrupció del turisme d'aventura a la dècada de 1980 i l'inici del desplegament de l'administració als principals centres comarcals, són algunes de les causes que expliquen la inversió de la tendència emigratòria de la població pallaresa i de municipis com Sort i Rialp que ja comencen a registrar, després d'un llarg període de despoblament, les primeres xifres de creixement positiu.

Figura 4.9. Variació relativa (%) de la població per municipis (1981-1991)

Font: elaboració a partir d'IDESCAT i INE (2010). Segons dades dels censos de 1981 i 1991

Anàlisi inframunicipal del procés de despoblament

El poblament al Pallars Sobirà, com el d'altres comarques pirinenques, es caracteritza per l'existència d'un elevat nombre de petits assentaments que s'han distribuït històricament pel territori en funció de les necessitats de la població, sobretot en relació a la disponibilitat de terres conreables i de recursos naturals. Els nuclis tenen una morfologia caracteritzada per una concentració dels habitatges, ja que la funció defensiva i les dures condicions de vida a l'alta muntanya també són factors que han determinat la tipologia i la disposició de les construccions. El poblament dispers i les edificacions aïllades d'ús permanent són relativament escasses. Les *bordes* i les cabanes de pastor són les construccions aïllades més comunes a la comarca i només eren emprades durant els mesos d'estiu, principalment per l'ús ramader, com a refugi del bestiar, o com a residència temporal del pastor per tal de romandre més a prop del ramat quan aquest estava a la muntanya (Mateu, 1983). A mitjans de segle XIX la població de la comarca es distribuïa de manera més homogènia per tot el territori comarcal que no pas actualment, havent-hi una menor diferència entre el volum demogràfic dels nuclis. La major part dels nuclis es situaven per sobre dels 100 habitants i gairebé el 40% superaven els 200 habitants¹⁰².

Amb la intenció de veure quina ha estat l'evolució de les diferents entitats de població que conformen l'àrea d'estudi hem elaborat una sèrie de gràfics en els que es comparen cronològicament les dades de diferents nomenclàtors. L'anàlisi s'ha fet a partir de la comparació directa de les dades en un gràfic de dispersió (XY), en el qual es representen les dades del nomenclàtor de dos anys diferents per tal de poder veure quins canvis han sofert els diferents nuclis¹⁰³. A l'eix de les X es representa la població inicial i, a l'eix de les Y, la població final del període considerat. El resultat de la comparació d'ambdues dades és un núvol de punts que s'ha d'interpretar de la següent manera. En primer lloc, cal traçar una línia que anomenarem d'estabilitat demogràfica; sobre aquesta línia es situen aquells nuclis que presenten la mateixa població en ambdós anys i per tant el seu creixement és igual a zero. En segon lloc, els punts que se situen per sobre de la línia d'estabilitat són aquells nuclis que incrementen el nombre d'habitants en el període establert i els que es troben per sota són els que decreixen. Així doncs, la distància d'un punt a la línia de estabilitat es proporcional a la variació absoluta entre el valor registrat a l'any inicial i al final, essent positiu el punt se situarà a la part superior i si és negatiu ho farà a la part inferior. La distribució dels punts ens indicarà si el conjunt de nuclis de l'àrea d'estudi decreixen o incrementen llur població i en quina

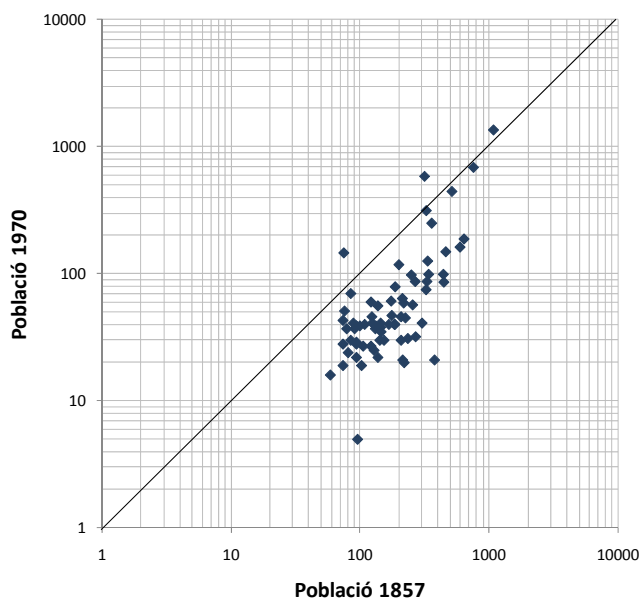
102 Actualment, segons dades de 2010 (IDESCAT, 2011), només hi ha 5 nuclis que superin aquesta xifra: Llavorsí, Espot, Rialp, Esterri d'Àneu i Sort, citats de menor a major volum demogràfic.

103 Al capítol de metodologia ja s'ha fet esment dels problemes que suposa treballar amb les dades del nomenclàtor, com per exemple, canvis en la delimitació de les àrees que comprèn cada entitat menor –degut a no existir un límit administratiu que ho recolzi– i que pot fer variar el registre d'habitants d'un any a un altre. Tanmateix, i sent conscients d'aquestes limitacions, les dades d'aquesta font ens permeten apropar-nos a una realitat territorial, l'escala inframunicipal; anàlisi que no és possible amb cap altra registre estadístic.

mesura ho fan. Aquesta anàlisi ens demostra com el procés de despoblament ha estat un fet àmpliament generalitzat i d'un gran abast territorial, del qual només queden exempts alguns nuclis situats al fons de vall, pobles que actuen com a centres comarcals o subcomarcals.

Entre 1857 i 1970 la població del Pallars Sobirà i la de la majoria de nuclis de les comarques pirinenques perden un important contingent de població (figura 4.10). Molts d'ells que anteriorment tenien una població que superava el centenar de persones redueixen la seva població a xifres que posen en dubte la seva perdurabilitat en el temps. Durant aquest impàs temporal, tot i registrar-se algunes etapes de lleu augment demogràfic, només els nuclis de Sort –que durant aquests anys rep una part de la població procedent dels diferents nuclis que es van abandonant progressivament–, Ribera de Cardós i Àreu experimenten xifres més elevades que a l'any inicial considerat. La resta de nuclis perden població, i alguns ho fan de manera realment dramàtica, com és el cas de Lleret, que passa de 96 a 5 habitants; Jou, que ho fa de 209 a 30; Farrera, que passa de 221 a 20 habitants; o Àrreu, que situant-se al 1857 prop dels 400 habitants resta després de més d'un segle amb poc més d'una vintena de persones habitant al nucli. No obstant, i tal com s'observa al gràfic, no hi ha cap nucli que registri una pèrdua total de la seva població i que quedi abandonat per complet¹⁰⁴, ja que aquestes repercussions del despoblament es produeixen sobretot al llarg de la dècada de 1970 i 1980.

Figura 4.10. Relació del nombre d'habitants per nuclis de població (1857-1970)

Font: elaboració a partir d'INE (2009). Segons dades dels nomenclàtors dels censos de 1857 i 1970

¹⁰⁴ Tanmateix, s'ha de puntualitzar que de manera prèvia al 1970 ja s'havia deshabitat algun nucli, com per exemple Alendo i Canals, ambdós despoblats abans de la dècada de 1950. No obstant, per qüestions metodològiques aquells nuclis que apareixen sense valor demogràfic (buits), els quals normalment coincideixen amb nuclis no habitats i no recollits al nomenclàtor, no es poden representar al gràfic, és per això que assumim que hi ha un cert error estadístic en la representació de les dades i que si es volgués fer una anàlisi més acurada i específica s'hauria d'investigar com reduir-ne la magnitud.

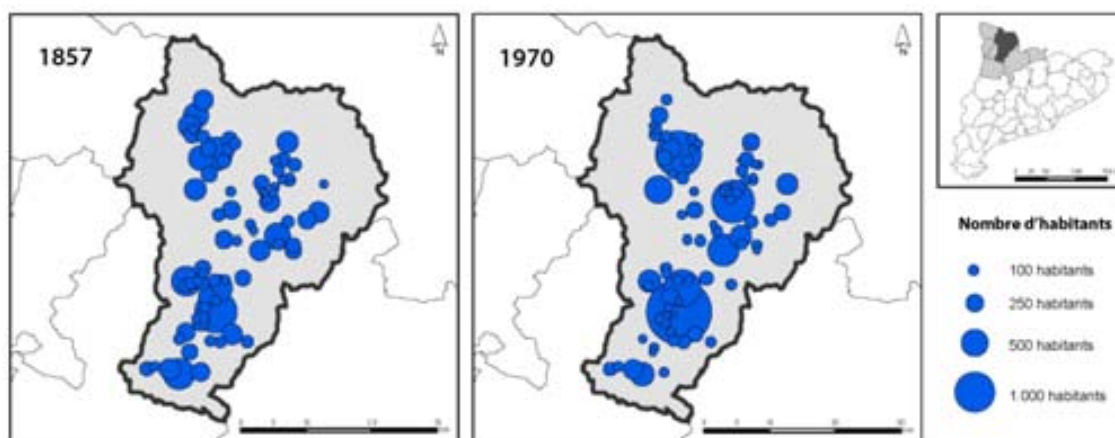
Les transformacions en l'estructura d'assentaments esdevingudes arrel de la ràpida davallada demogràfica es van produir amb major intensitat a partir de la dècada de 1960, moment en què l'emigració dels nuclis més aïllats va provocar el seu despoblament i abandonament definitiu. A la dècada de 1950 una part considerable dels nuclis de població mantenien una certa estabilitat demogràfica. No obstant, dues dècades més tard la situació canvia completament i una gran part dels nuclis de la comarca (68 de 119) es situen entre els 0 i els 20 habitants, mentre els nuclis més importants de la comarca, com Sort i Esterri d'Àneu, adquireixen una importància creixent, concentrant més del 30% de la població comarcal a inicis de la dècada de 1980. Mateu (1983) apunta que un dels factors que condicionen aquesta situació és l'alçada en la que es situen els nuclis, no tant per la localització sinó per les extremes condicions meteorològiques, la manca d'accés rodat, el baix rendiments de les terres i les dificultats de connexió amb els centres comarcals, circumstàncies que redueixen les possibilitats de viure en aquests llogarets. Les conseqüències del despoblament de les zones més altes i aïllades i de la concentració de la població en les zones més baixes (fons de vall) i millor connectades amb l'exterior (Soriano, 1991) es poden observar en els mapes de distribució de la població que mostrem a continuació, en els quals es veu com al 1970 hi ha major densitat de població als nuclis del fons de vall i una menor ocupació dels nuclis de les capçaleres (figures 4.11 i 4.12). Amb tot, el Pallars Sobirà no és la comarca de l'àmbit territorial que aglutina un major nombre de nuclis deshabitats, xifra que és molt superior al Pallars Jussà o a l'Alt Urgell, però tot i així des de finals de la dècada de 1950 i fins a la dècada de 1980 es deshabiten al voltant d'una quinzena de nuclis de població. La xifra exacte és fa difícil de concretar ja que en funció de la font i el criteri que s'empri pot variar substancialment¹⁰⁵.

Durant la dècada de 1970 el despoblament continua essent una constant a la major part de nuclis de la comarca i gairebé tots els nuclis registren xifres negatives, i els que no ho fan, un grup molt reduït, se situen molt propers al creixement zero (figura 4.13). En canvi, durant la dècada de 1981, encara que la despoblació segueix sent la tendència predominant en la majoria de nuclis, un bon nombre d'ells comencen a registrar un creixement positiu, causat principalment per l'arribada de població d'origen urbà a la comarca. Aquest canvi de tendència,

105 Sabartès (1993) empra el nomenclàtor per investigar quins són els nuclis que s'abandonen arrel de la darrera etapa del procés de despoblament i apunta que tot i respectar aquestes dades n'és conscient de la seva inexactitud, ja que alguns nuclis que apareixen deshabitats al nomenclàtor no ho estan en realitat i viceversa. Amb tot, situa la xifra en 13 nuclis. Per altra banda, López Palomeque *et al.* (1996) en el seu exhaustiu estudi sobre nuclis deshabitats no empra el nomenclàtor com a font primària, sinó un extens treball de camp per les diferents comarques pirinenques. En aquest cas la xifra ascendeix a 16. No obstant, creiem que en ambdós casos hi ha algun nucli que no ha estat recollit com a abandonat, encara que aquest en realitat aparegués com a tal, fet que pot atribuir-se a diferents causes, entre les quals pot haver-hi falsos empadronaments per conservar drets sobre la propietat o els recursos comunals, com és el cas de Sant Romà de Tavèrnoles (Llavorsí) o Besan (Alins), que tot i romandre deshabitats des d'inicis de la dècada de 1980, actualment encara s'hi recompten habitants censats. Així doncs, determinar un xifra concreta dels pobles que s'abandonen de forma definitiva com a conseqüència de la darrera etapa del procés de despoblament és una tasca realment complicada i que mostra, una vegada més, el biaix existent entre estadística i realitat a les àrees de muntanya. Segons les dades dels nomenclàtors de 1950, 1970, 1981 i 1991 nosaltres hem comptabilitzat durant aquest període un total de 22 nuclis deshabitats; tot i que alguns d'ells han estat repoblats durant la dècada de 1980.

com veurem més endavant¹⁰⁶, coincideix amb la irrupció del fenomen neorural a la comarca (Lluvich, Ortega, 2004), sent aquests nous habitants els que protagonitzen la inversió dels fluxos migratoris en molts nuclis del Pirineu català, no només del Pallars (Martínez Illa, 1987; Nogué, 1988). L'arribada d'aquesta nova població no suposa una espectacular recuperació de la població perduda durant un segle i mig, però en la majoria dels casos ajuda a què els pobles no quedin totalment abandonats, fet prou important per a la conservació d'un poble. La importància del moviment neorural no rau tant en el volum d'habitants que a partir de la dècada de 1980 repoblen el Pirineu, sinó en el canvi qualitatiu que suposa l'arribada d'aquests nous habitants (Martínez, 1987; Nogué, 1988). Així doncs, les transformacions en la dinàmica migratòria del Pirineu és un procés iniciat tímidament a inicis de dècada de 1980, i encara que aquests moviments de població fossin esporàdics i singulars, van deixar, una porta oberta a la possible recuperació demogràfica, i també cultural i social, de molts indrets del territori pirinenc (Soriano, Tulla, 2002).

Figures 4.11 i 4.12. Distribució del nombre d'habitants per nuclis de població (1857 i 1970)

Font: elaboració a partir de INE (2009). Segons dades dels nomenclàtors dels censos de 1857 i 1970

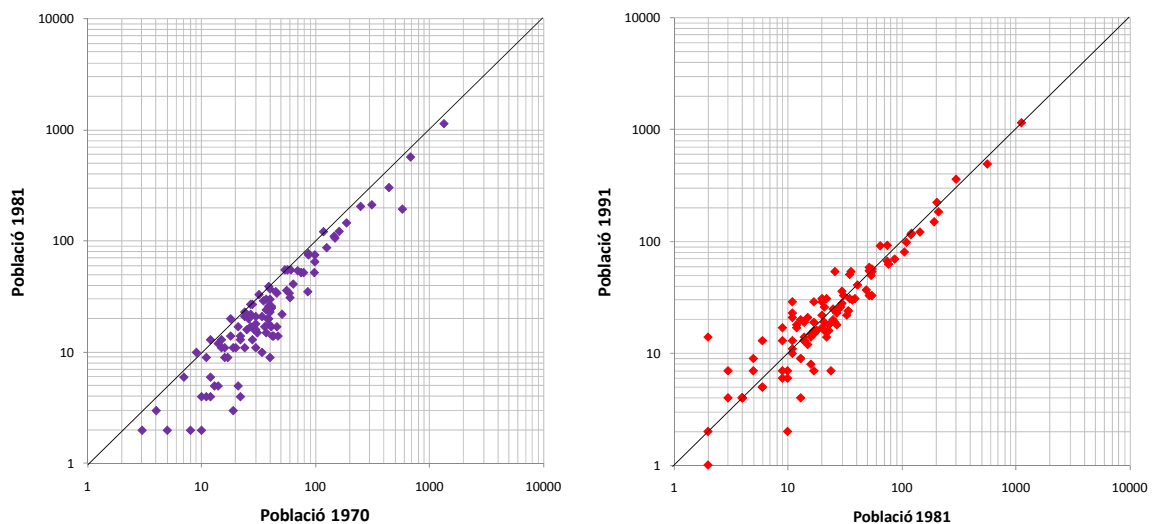
Al Pallars Sobirà aquest canvi en l'evolució demogràfic –la qual, per altra banda, no s'estabilitzarà fins ben entrada la dècada de 1990– es singularitza amb el creixement de petits nuclis que estaven a punt d'ésser abandonats o que ja ho estaven, i que amb l'arribada d'aquests nous pobladors tornen a ser habitats de nou (figura 4.14). Els casos més paradigmàtics són Lleret, que després de reduir la seva població a mínims (2 habitants al 1981)¹⁰⁷ augmenta el nombre d'habitants fins a 14 en només una dècada, o Farrera, que situant-se un poc per sobre de la desena d'habitants al 1981, a principis de la dècada de 1990 comptava ja amb un volum

¹⁰⁶ Les condicions en què es produeix i les característiques del moviment neorural a Catalunya i concretament al Pallars es tractaran amb més profunditat al capítol 6. En aquest apartat només es pretén fer-ne esment per tal d'evidenciar la contribució que tingueren aquests fluxos migratoris en la recuperació demogràfica (i territorial) i en el canvi cap a un nou escenari en l'evolució sociodemogràfica de la comarca.

¹⁰⁷ Possiblement aquesta xifra de censats a Lleret a inicis de 1981 no responia a una residència permanent, ja que segons el testimoni d'un dels entrevistats, quan els neorurals arribaren el nucli, aquest estava completament abandonat.

d'habitants que gairebé arribava a la trentena de persones. Aquest nuclis són un perfecte exemple dels efectes que tingué el moviment neorural en l'evolució demogràfica d'alguns nuclis de la comarca, fenomen que es concentrà, per la seva naturalesa, als nuclis més petits, més aïllats i en els que les repercussions dels des poblament van ser més dramàtiques. Altres nuclis com Surri, Rubió, Jou, Romadriu, Alòs d'Isil, Esterri de Cardós, Llagunes, Montardit de Dalt, Araós, Isil o Tavascan registren també un increment notable de la seva població entre 1981 i 1991. És de destacar que la majoria d'aquests nuclis es situen a les capçaleres de les valls del Pallars (com és el cas de Isil i Alòs d'Isil a la Vall d'Isil; Esterri de Cardós, Tavascan, Lleret i Surri, a la Vall de Cardós; o Araós i Farrera a la Vall Farrera) o a una alçada per sobre dels 1000 metres (com Montradit de Dalt a 1161m d'altitud, Llagunes a 1628 metres o Rubió al 1887 metres). Aquestes característiques de localització que antany acceleraren el procés de des poblament, durant la dècada de 1980 es convertiren en factors d'atracció per l'arribada de població d'origen urbà que trobaren en aquests nuclis el "refugi" anhelat.

Figures 4.13 i 4.14. Relació del nombre d'habitants per nuclis de població (1970-1981 i 1981-1991)

Font: elaboració a partir de INE (2009). Dades dels nomenclàtors dels censos de 1970, 1981 i 1991

Així doncs, tal i com hem pogut veure amb les darreres dades, tan a nivell municipal com inframunicipal, a partir de la dècada de 1980 es comença a posar fre al procés de des poblament que des de mitjans de segle XIX havia estat gairebé una tendència constant a la comarca. El nou context socioeconòmic, el desplegament de l'administració, la integració territorial de les àrees rurals després d'anys de romandre a la perifèria (o més ben dit, marginalitzades) i la irrupció del turisme, són alguns dels factors que, juntament amb l'evolució demogràfica positiva, ens permeten parlar d'una veritable ruptura amb la trajectòria que fins al moment havia seguit el Pallars Sobirà, encetant-se doncs una nova etapa.

Figures 4.15 i 4.16. Dues realitats en un mateix territori: Àrreu, despoblat des de 1983, i Farrera, un cas d'assentament neorural a la comarca

Font: fons de l'autor

4.2. LA FI DEL DESPOBLAMENT. LA INVERSIÓ DELS FLUXOS MIGRATORIS I EL CANVI DE TENDÈNCIA EN L'EVOLUCIÓ DEMOGRÀFICA (1991-2001)

El que havia estat el comportament demogràfic dominant a les comarques de l'Alt Pirineu i Aran des de mitjans del segle XIX comença a desdibuixar-se a inicis de la dècada de 1980, fent-ho de manera heterogènia i afectant només a determinats municipis de l'àmbit territorial. A continuació analitzarem quina és la magnitud d'aquests canvis i l'evolució al llarg de la dècada de 1990, període d'impàs entre un model demogràfic amb una tendència clarament regressiva i un nou context sociodemogràfic en el que l'augment dels fluxos migratoris d'entrada, però també la fixació de població local, són algunes de les característiques que el defineixen (Garcia Pascual, Mateu, 2003; Garcia Coll, Sánchez Aguilera, 2005). Durant la dècada de 1980 s'inicien una sèrie d'estratègies per part de l'administració per fer sortir a les àrees rurals, especialment als territoris de muntanya, de la crisi en la què es trobaven. L'any 1982 el govern estatal aprova la *Ley de la Agricultura de Montaña*, i un any més tard, al 1983 la Generalitat de Catalunya aprova la *Llei de Muntanya*, un text específic per als territoris de muntanya catalans. A més, l'entrada d'Espanya a la Unió Europea uns anys més tard, al 1986, va forjar les bases del canvi de paradigma econòmic i social per a les àrees rurals, el desenvolupament de les quals era una prioritat pels òrgans comunitaris. La Unió Europea va començar a impulsar una sèrie de polítiques i iniciatives en matèria de desenvolupament rural per tal d'estimular el creixement i la reestructuració socioeconòmica d'aquests territoris. La implementació d'iniciatives comunitàries com el Leader¹⁰⁸, Interreg, o Proder, de les que les

¹⁰⁸ La iniciativa comunitària LEADER, que va irrompre a Espanya a inicis de la dècada de 1990 i que ha tingut diferents generacions (Leader I, II i +), ha estat de gran èxit a les àrees rurals catalans i espanyoles i ha estat un dels elements claus en la reconversió i recuperació de la situació econòmica que vivien els territoris a finals de la dècada de 1980. Aquesta contribució no només és atribuïble a la posada en pràctica d'un nou paradigma en el

àrees rurals han estat les principals beneficiàries, van representar una important inversió per capgirar la situació que vivien aquests territoris, i que s'encarregaren de suplir les mancances del govern espanyol i català en matèria de desenvolupament rural (Esparcia *et al.*, 2000). Així doncs, a partir de la dècada de 1990 tots els indicadors apunten que les comarques pirinenques comencen un període de profundes transformacions, entre les quals destaquen els importants canvis demogràfics que ens permeten parlar d'un veritable punt de ruptura (*clean break*) amb les tendències demogràfiques regressives o un punt d'inflexió (*turning point*)¹⁰⁹. Es percep doncs una canvi de tendència i la fi d'una etapa en què la pèrdua de població apareixia, a excepció de certs període durant la primera meitat del segle XX, com una constant. Les noves dinàmiques migratòries i formes de poblament (Mendizábal, 1991) i els canvis socioeconòmics posaran fre al procés de despoblament i donaran lloc, ja encetat el segle XXI, a un període d'important revitalització de la població.

A partir de la dècada de 1980 l'emigració de població a les comarques pirinenques perd embranzida i registra una intensitat molt menor en relació a dècades anteriors. El procés de despoblament que s'allargà durant més d'un segle va deixar territoris amb una estructura demogràfica greument afeblida i amb una densitat de població extremadament baixa. Aquest descens dels fluxos de sortida, tot i coincidir temporalment amb l'arribada de nous habitants d'origen urbà, també es produïren per l'assoliment d'una certa estabilitat demogràfica de la població local, ja que les persones que a principis de la dècada de 1980 hi romanien representaven aquelles cases i grups socials que havien optat per no migrar, bé per resignació o perquè tenien els mitjans per dur una vida (més o menys) digne a pesar de les dures condicions imposades per la situació socioeconòmica del moment. Els descendents d'aquest no-migrants continuaren residint als pobles d'origen, o bé en algun centre comarcal. Camarero *et al.* (2009) denominen a aquesta població, la que va romandre al medi rural, *generació suport*¹¹⁰, fent referència a la seva important tasca en el manteniment d'un cert equilibri en l'estructura demogràfica (i també social) d'aquests territoris. La seva presència, per una banda, compensa el

desenvolupament rural, basat en incentivar les potencialitats i capacitats endògenes dels territoris per créixer i desenvolupar-se social i econòmicament d'una manera integrada, a partir del mètode *bottom-up* (da baix a dalt), sinó també per la (quasi) inexistència de polítiques sòlides a nivell estatal i autonòmic en aquesta matèria (Esparcia *et al.*, 2000)

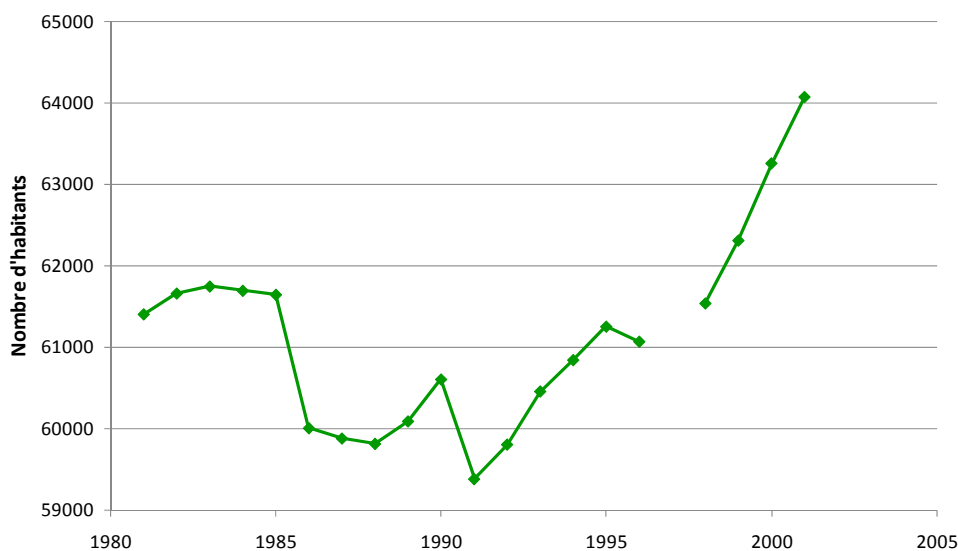
109 El procés de desconcentració demogràfica que van experimentar les ciutats dels Estats Units a la dècada de 1970 van despertar l'atenció d'alguns autors, els quals es plantejaven si el fenomen es tractava només de fluctuacions temporals o de tendències a llarg termini. Alguns autors apuntaven que es tractava d'un veritable canvi de tendència en les pautes de poblament i es referien a aquest fenomen com un *clean break* (Vinning, Strauss, 1977) o un *turning point* (Berry, 1976) en relació a les tendències demogràfiques registrades en el passat, donant pas a un nou escenari sociodemogràfic completament diferent en el que les perifèries urbanes i les àrees rurals tindrien major protagonisme.

110 Camarero *et al.* (2009) apelen a aquesta generació com la responsable de la conservació d'uns mínims demogràfics i socials a les àrees rurals espanyoles, i als quals se'ls hi pot atribuir una contribució més que destacada per a que aquestes territoris no experimentessin una desestructuració absoluta i pogueren encarar una certa revitalització (completament heterogènia) després d'un llarg procés de despoblament. Aquesta generació són els fills i filles de la població local que va romandre al lloc d'origen i que la defineix com aquelles persones nascudes entre finals de la dècada de 1950 i finals de la de 1970, els quals ocupen una posició central en l'estructura per edats. Posteriorment, la *generació suport* ha anat creixent amb l'arribada de nous residents. Aquest darrers se situen en franges d'edat més joves, però contribueixen a reforçar la població en les edats intermèdies.

sobreenvelliment de les àrees rurals i manté una mínima estructura territorial, que d'una altra manera aniria perdent-se progressivament. Així doncs, és important tenir en compte la presència d'aquesta generació a l'hora de valorar els canvis de tendència en el comportament demogràfic del medi rural, i en especial, de les àrees de muntanya, car el fre de despoblament es produeix alhora per la reducció dels fluxos d'emigració de la població local i per l'arribada de nous habitants; però no únicament per la darrera causa, ja que aquesta no experimentà un important creixement fins ben entrada la dècada de 1990, que en el cas d'alguna comarca es va demorar fins els primers anys del segle XXI.

L'evolució demogràfica de l'Alt Pirineu i Aran durant la dècada de 1980 presenta una tendència oscil·latòria. Durant la primera meitat del decenni (1981-1986) es registra un lleu augment de la població en termes generals prosseguit d'una certa estabilitat que es trenca al 1985, moment en que s'observa un nou descens, en cap cas comparable amb el de dècades anteriors, però prou significatiu com perquè no sigui possible parlar (encara) d'una revitalització demogràfica. La tendència negativa s'allarga fins als darrers anys de la dècada dels 1980, però just abans d'encetar-se la dècada de 1990, la població de l'àmbit territorial experimenta una lleu pujada que culminarà amb un màxim relatiu a l'any 1990. Les rectificacions del cens de 1991 tornen a fer decaure la xifra del nombre d'habitants, però a partir d'aquest any la població de l'Alt Pirineu i Aran experimentarà un creixement exponencial que no s'aturarà fins a les acaballes del primer decenni del segle XXI (figura 4.17).

Figura 4.17. Evolució de la població de l'Alt Pirineu i Aran (1981-2001)

Font: elaboració a partir de dades dels censos i el padró continu de població (IDESCAT, 2011)

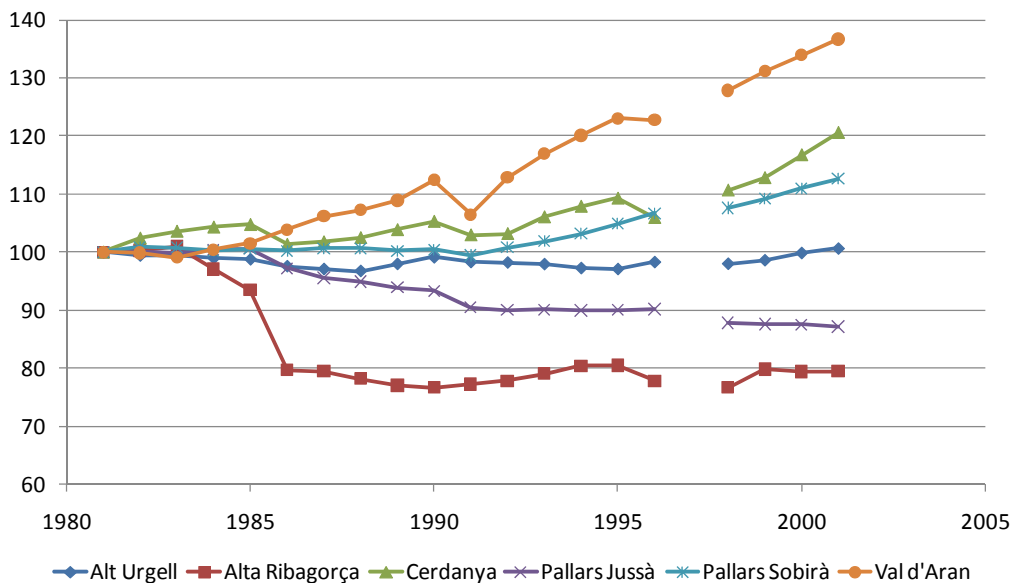
Entre 1991 i 2001, la població de l'àmbit territorial passa de poc més de 59.000 habitants a gairebé 65.000, recuperant xifres absolutes que no registrava des de la dècada de 1970. Aquesta variació suposa un augment de la població del 7,9%; un creixement positiu que, tot i

les etapes de breu recuperació demogràfica que separen les successives etapes de despoblament, no s'havia registrat des de mitjans del segle XIX. No obstant, si parem atenció, aquesta evolució s'observa més intensa a la segona meitat de la dècada de 1990. Entre 1991 i 1996 el creixement és del 2,8%, mentre que entre 1996 i 2001 la xifra augmenta fins al 4,9%. No es tracta d'una variació relativa amb grans contrastos, però aquest lleu augment apunta cap a una tendència a l'alça en l'evolució de la població de cara a la dècada de 2000.

El canvi de tendència, però, no s'experimenta de manera homogènia a tot l'àmbit territorial, i tenint en compte l'enorme heterogeneïtat que caracteritza a les àrees rurals, tal i com hem comentat en diverses ocasions, aquesta tendència presenta certes particularitats pel que fa a la magnitud i als ritmes. Durant aquest període observem com hi ha comarques de l'Alt Pirineu i Aran que manifesten evolucions divergents (figura 4.18). Per una banda, trobem comarques que degut a la seva estructura econòmica, altament terciaritzada i principalment basada en el turisme, mostren, ja de des de principis de la dècada de 1980, una evolució positiva que, amb alts i baixos, seguirà una tendència de creixement constant al llarg del període. Aquest és el cas de la Val d'Aran, la Cerdanya i, en menor mesura i amb un cert retard respecte aquestes, el Pallars Sobirà¹¹¹. A l'altre extrem trobem aquelles comarques que durant tot el període mantenen una tendència regressiva, que tot i no ser tan intensa com en èpoques anteriors, representa un degoteig demogràfic constant. El Pallars Jussà és el cas més evident, el qual, fins i tot després que comarques veïnes com el Pallars Sobirà, l'Alt Urgell o l'Alta Ribagorça experimentessin un substancial augment en el volum d'habitants, encara mantenia una clara tendència decreixent. En el mateix grup se situa l'Alta Ribagorça. A diferència del Pallars Jussà, aquesta comarca experimenta una evolució demogràfica en la que, a partir de la segona meitat de 1980, s'observa un certa estabilitat, amb períodes de creixement i decreixement sostingut de la població que es van succeint al llarg del període. L'Alt Urgell, per la seva banda, presenta una evolució demogràfica substancialment diferent, i es situa al mig del dos grups anteriorment esmentats. El pes i la dinàmica demogràfica de la Seu d'Urgell, la qual presenta una tendència netament positiva, contrasta amb l'evolució dels seus municipis i nuclis més aïllats, alguns dels quals experimenten un notable augment durant aquest període, mentre que d'altres mantindran xifres negatives fins ben entrat el segle XXI (Guirado, 2009).

111 En aquestes tres comarques, amb especial intensitat a la Val d'Aran i la Cerdanya, es produeix una important reducció del nombre d'habitants amb l'elaboració del cens de 1991. Les dades del cens s'encarreguen de rectificar els errors del padró municipal, una font que sempre presenta xifres més elevades, sobretot en llocs turístics pel fenomen dels falsos empadronaments, els quals engrossien les xifres de creixement sense que aquestes sigui reals. És important destacar que no es tracta d'una davallada sobtada de la població, sinó d'un variació de caire estadístic.

Figura 4.18. Evolució de la població de l'Alt Pirineu i Aran per comarques (1981=100)

Font: elaboració a partir d'IDESCAT (2010), segons dades del padró municipal de població

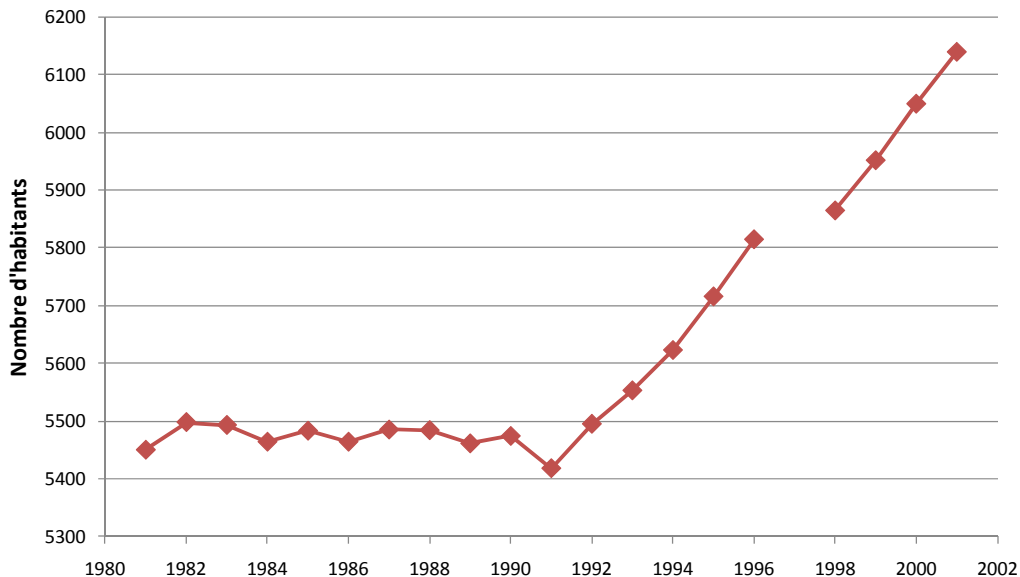
Durant la dècada de 1980, al Pallars Sobirà s'observa una certa estabilitat demogràfica. Després d'experimentar una de les etapes demogràficament més recessives del procés de despoblament, la tendència negativa s'atura i es substitueix per un ritme oscil·lant en el que es succeeixen lleus augments i disminucions en el volum d'habitants. Aquest fre sobtat del procés de despoblament coincideix amb un període de grans canvis a la comarca. S'assisteix a un accelerat procés de recuperació econòmica, en el qual el turisme apareix com el principal motor d'aquestes transformacions¹¹². La irrupció de l'activitat turística, juntament amb la creixent terciarització de l'economia i l'impuls de l'activitat constructiva, van oferir un nou escenari socioeconòmic i noves oportunitats tant per a la població local com per a població forana que trobava en la comarca un espai atractiu per treballar i viure. Els canvis demogràfics que estem analitzant s'emmarquen en aquesta nou context de reestructuració, modernització i dinamisme comarcal. Així doncs, la dècada de 1980 es pot entendre com una fase d'impàs entre dos escenaris sociodemogràfics antagònics. Ras i curt, fins aleshores el decreixement de la població i el continu abandonament del nuclis era la pauta demogràfica que seguien la majoria de municipis –a excepció d'aquells que reben el tímid flux de població d'origen urbà durant la dècada de 1980–, però a partir del cens de 1991 el despoblament no tan sols es frena, sinó

¹¹² Marugan i Rapalino (2005) comparen l'impuls del turisme en el procés de recuperació econòmica i demogràfica del Pallars Sobirà amb la construcció de les centrals hidroelèctriques durant la dècada de 1910 i 1920, les quals contribuïren al redreçament (temporal) de la situació demogràfica adversa del Pallars Jussà durant la dècada de 1910 i 1920. No obstant, segons el nostre parer, la comparació pot no ser del tot encertada, ja que en el cas de les hidroelèctriques es tractava d'un desenvolupament econòmic i social clarament exogen que únicament contribuï a frenar l'emigració durant uns anys; per contra, en el cas del turisme, tot i ser un desenvolupament en part induït per l'exterior, la població local i els nous habitants han sabut construir estratègies per a què aquest esdevingui un desenvolupament des del i pel territori, amb els consegüents beneficis que això ha comportat a la dinàmica sociodemogràfica i econòmica de la comarca.

s'assisteix a un període d'un augment demogràfic notable (figura 4.19). Si abans hem dit que la variació relativa del període 1991-2001 per al conjunt de l'Alt Pirineu i Aran era d'un 7,9%, pel Pallars Sobirà aquesta xifra és més elevada, situant-se per sobre del 13% (+722 habitants). L'augment de la població a la comarca, a diferència del que comentàvem anteriorment fent referència a la totalitat de l'àmbit territorial, és lleugerament superior entre 1991 i 1996 (7,3%, +397 habitants) en relació a 1996 i 2001 (5,6%, +325 habitants).

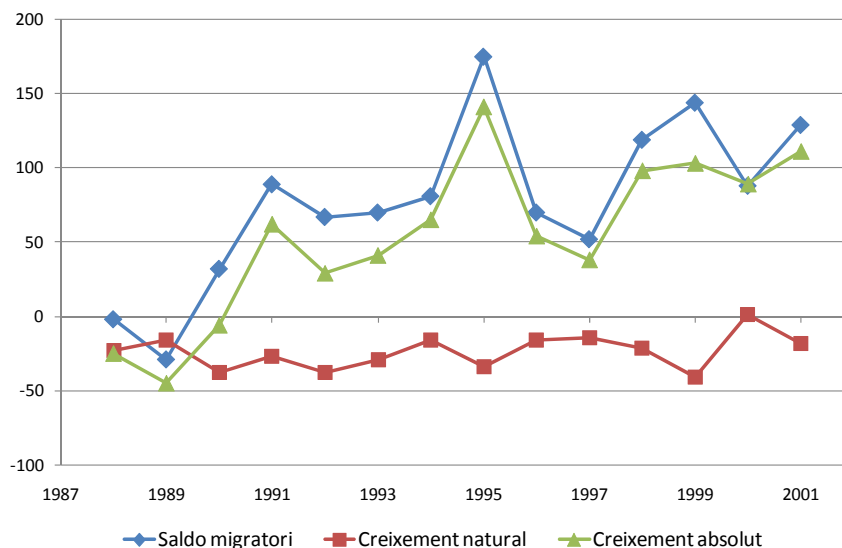
No obstant, cal puntualitzar que el creixement de la població que experimenta la comarca des dels primers anys de la dècada de 1990 s'atribueix principalment als registres de saldo migratori positiu. La diferència entre els fluxos d'entrada (altes) i de sortida (baixes), segons dades extretes de l'*Estadística de Variacions Residencials*, es torna positiu a partir de 1990, tot i que des de finals de la dècada anterior ja es comencen a percebre símptomes de canvi. El signe positiu del saldo migratori es mantindrà constant al llarg de tota la dècada, encara que les xifres d'aquest no presentin un increment progressiu, sinó més aviat una certa oscil·lació, tal i com podem observar al gràfic que mostrem a continuació (figura 4.20). Amb tot, l'existència d'un saldo migratori netament positiu contraresta el creixement natural negatiu que es registra a la comarca durant tot el període. Així doncs, l'arribada de nous habitants es perfila com el factor clau per entendre l'augment de població que la comarca experimenta durant aquest període, ja que és l'únic component de l'equació compensatòria del creixement demogràfic que registra xifres positives.

Figura 4.19. Evolució de la població al Pallars Sobirà (1981-2001)

Font: elaboració a partir d'IDESCAT (2010)

Figura 4.20. Evolució del creixement natural i el saldo migratori al Pallars Sobirà (1988-2001)

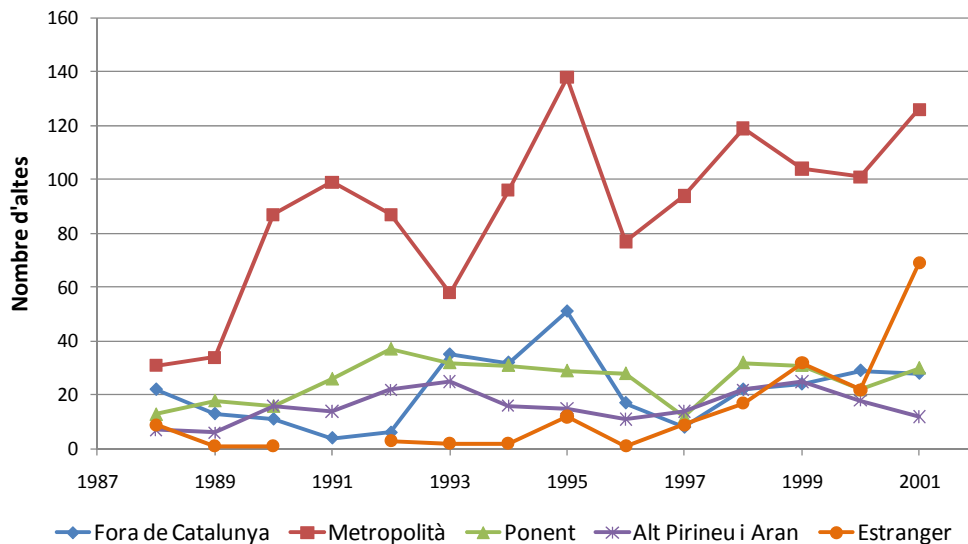
Font: elaboració a partir de les dades de l'EVR (INE, 2011; dades proporcionades pel CED) i del padró municipal (IDESCAT, 2011)

Tanmateix, si aprofundim en les dades que ens proporciona l'EVR observem que la procedència d'aquests fluxos és, deixant de banda les migracions dins el mateix àmbit territorial, principalment d'origen urbà. Els fluxos d'entrada a la comarca tenen principalment l'àmbit territorial Metropolità com a origen¹¹³. Llevat d'alguns mínims relatius, les persones procedents de Barcelona i rodalies presenten cada vegada un major volum, convertint-se en la procedència més important de les persones que durant aquest període arriben al Pallars Sobirà. Deixant de banda les migracions que es produeixen dins el mateix àmbit territorial de l'Alt Pirineu i Aran, un altre flux d'entrada important en funció de l'origen és el que procedeix de l'àmbit territorial de Ponent, sobretot procedents de la ciutat de Lleida. Aquest és especialment destacat a principis de la dècada de 1990, però sembla que durant la segona meitat perd embranzida. Per altra banda, cal destacar l'evolució dels fluxos d'entrada que tenen com a origen l'estranger, els quals tot i registrar xifres baixes al principi del període, comencen a experimentar un notable augment a partir de la segona meitat del decenni, situant-se al 2001 com a la segona procedència més important després de l'àmbit metropolità (Bayona, Gil, 2010). L'increment dels fluxos d'entrada de població d'origen estranger durant aquest període el protagonitzen principalment immigrants portuguesos (els quals representen el 20% del total de població procedent de fora de l'estat entre 1988 i 2000), i en menor mesura del Marroc (9,23%), Equador (9,23%) o Colòmbia (7,7%). Això no obstant, és important destacar que durant la dècada de 1990 també prenen rellevància, sobretot durant la primera meitat, l'arribada de població de la resta dels països de la UE, procedents principalment d'Alemanya

¹¹³ Les dades completes sobre fluxos d'entrada i la procedència els mateixos s'adjunten la taula B4 de l'annex estadístic.

(5,6%), del Regne Unit (5,1%) i de França (3,6%). La diferència entre aquests dos grups de població estrangera rau principalment en els motius de la seva migració, els quals són principalment laborals en el primer cas (Solé, Guirado i Solana, 2010) i més estretament relacionats amb factors ambientals, de qualitat de vida i d'atracció per l'entorn rural, en el segon, materialitzats en els països del sud d'Europa (Lardiés, Castro, 2002).

Figura 4.21. Evolució del flux d'entrada de població al Pallars Sobirà segons procedència (1988-2001)¹¹⁴

Font: elaboració a partir d'EVR (INE, 2011)

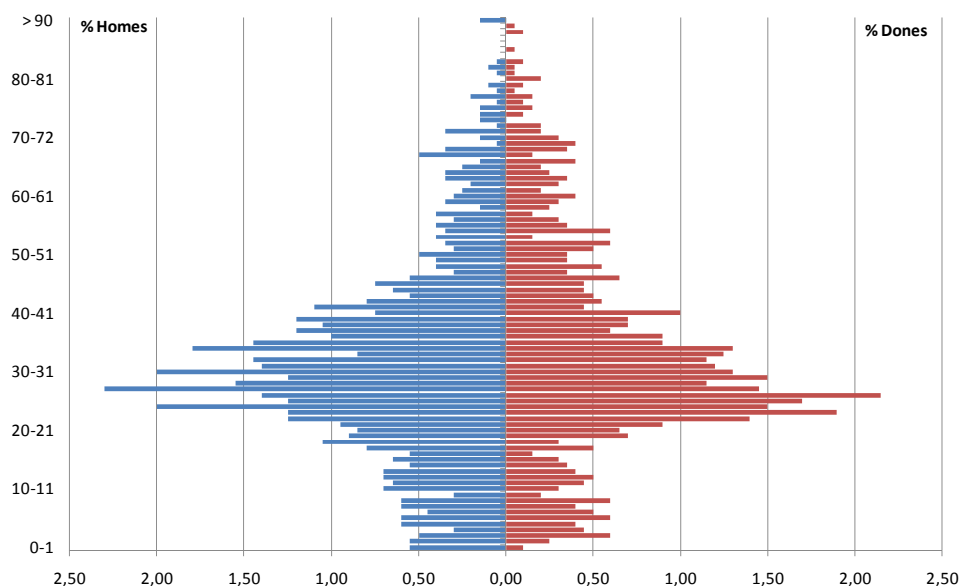
A banda de la procedència, podem indagar en altres variables per tal de determinar algunes de les característiques que ens permetran copsar la naturalesa d'aquests fluxos, com per exemple l'edat o el sexe. Si ens fixem en l'edat de les persones que arriben a la comarca durant aquest període (1991-2000) observem que la majoria ho fan durant l'etapa jove-adulta. Les edats que registren un major volum dels fluxos d'entrada compren una franja d'edat que va des dels 18 anys fins als 40. En el següent gràfic (figura 4.22) veiem com la major concentració d'altres es produeixen en la franja que separa aquestes dues edats, però si hi parem atenció podem observar com és especialment intensa entre els 25 i els 30 anys, encara que en edats més avançades també s'observi algun màxim relatiu. Aquest resultat no és quelcom arbitrari, sinó que evidencia la importància que tenen els esdeveniments i els moments del cicle de vida de les persones en la decisió i el moment en què es produeix la migració¹¹⁵. Nogensmenys, el moment en què les persones arriben a la comarca presenta algunes diferències en quant al sexe.

¹¹⁴ Per a la representació gràfica de les dades dels fluxos d'entrada (nombre d'altres) a la comarca segons procedència s'han seleccionat aquells àmbits d'origen que registraven els valors més elevats, deixant de banda aquells àmbits territorials que presentaven unes xifres inferiors i que dificultarien la lectura del gràfic.

¹¹⁵ Aquesta qüestió sobre l'edat en què es produeixen les migracions de "retorn al camp" i la seva relació amb el cicle de vida la reprendrem i la tractarem amb més profunditat al capítol 7. En aquest punt només volíem mostrar breument dades estadístiques sobre l'edat dels migrants per fonamentar posteriorment l'explicació a partir de l'anàlisi i interpretació de les entrevistes.

Entre 1991 i 2000, les persones que arriben al Pallars Sobirà són en un 53,9% homes i un 46,1% dones, una distribució equilibrada, encara que es tracta d'una migració lleugerament més masculina. Tanmateix, si parem atenció a les edats en què els homes i les dones decideixen migrar observem que hi ha algunes diferències significatives. Els fluxos d'entrada dels homes es distribueixen de manera més homogènia en una franja d'edat més àmplia que en el cas de les dones, a excepció d'alguns pics registrats en edats puntuals. Per contra, les dones ho fan de manera més concentrada entre el 25 i els 30 i pocs anys. En ambdós casos el moment en què es produeix la migració coincideix amb dos esdeveniments vitals d'especial importància durant l'etapa jove-adulta, com són el fet de formar una parella i/o el de tenir fills. En el cas de les dones, pels rols culturals i biològics de gènere, aquesta coincidència és més evident.

Figura 4.22. Piràmide de població realitzada sobre les altes residencials registrades al Pallars Sobirà entre 1991-2001¹¹⁶

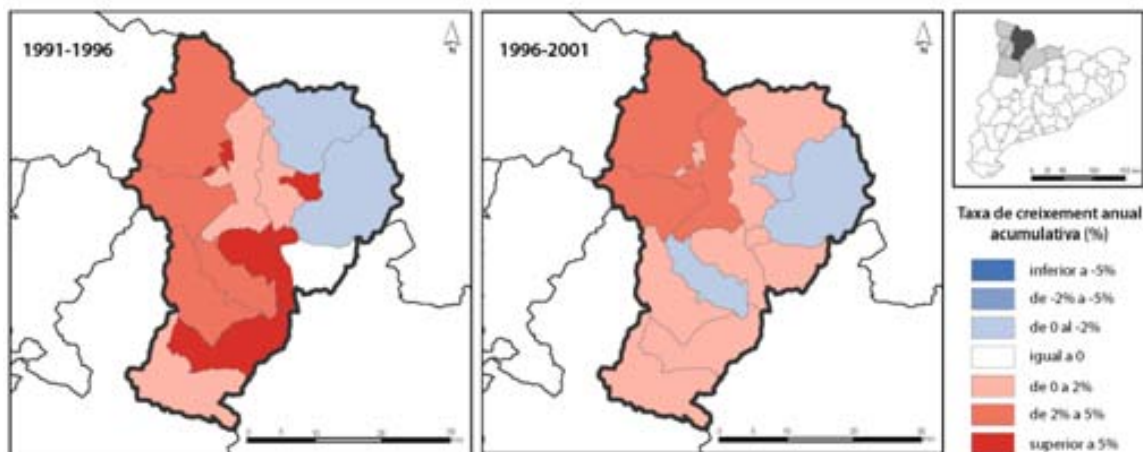
Font: elaboració a partir d'EVR (INE, 2011)

Un cop analitzada l'evolució de la població de la comarca durant aquest període i les causes i característiques demogràfiques del seu increment (saldo migratori positiu, procedència i estructura dels fluxos) augmentarem l'escala d'anàlisi per observar com s'han plasmat aquests canvis a nivell municipal. Hem pogut veure fins ara com la població del Pallars Sobirà es manté estable durant la dècada de 1980, augmentant a un ritme accelerat des de principis de la dècada de 1990. A l'apartat anterior ja hem fet referència a l'augment demogràfic que experimenten algun municipis, i sobretot nuclis aïllats, degut a la seva naturalesa i a l'atracció que tenen

¹¹⁶ La població total sobre la qual s'ha realitzat la piràmide de població s'ha extret de la suma del nombre d'altes registrades als municipis del Pallars Sobirà entre 1991 i 2001, sense comptar els canvis residencials intracomarcals, només els procedents de fora de la comarca. El volum total de població és de 2003 persones, dels quals 1080 són homes i 923 dones. Per altra banda, dir que la tria dels anys ha estat per motius de comparació amb períodes successius, que tot i no comprendre el mateix decalatge temporal degut a la disponibilitat de les dades, s'apropa al tractament i anàlisi de períodes similars. Tot i que la font emprada per realitzar aquests càlculs, l'EVR, comenci al 1988, s'ha considerat oportú realitzar dos períodes que comencessin en anys censals consecutius, el primer l'any 1991 i el segon a l'any 2001, tal i com veureu en la piràmide elaborada al següent apartat.

aquests entorns per a certs sectors de la població urbana. Durant la primera meitat de la dècada de 1990, entre 1991 i 1996, el creixement positiu es generalitza gairebé a tots els municipis (dotze d'un total de quinze), quedant-ne únicament al marge alguns municipis més aïllats i allunyats dels centres comarcals, com per exemple Alins i Lladorre, en els quals, per aquest fet, el canvi de tendència experimentarà un cert retard (figura 4.23). L'increment demogràfic no és només un símptoma de canvi en el comportament de la població, sinó també de canvi econòmic i social. El volum d'habitants en alguns municipis, com Soriguera, Llavorsí, Tírvia, Esterri de Cardós i Esterri d'Àneu, augmenta a un ritme superior al 5% anual, i en d'altres, com Sort, Rialp, Espot i Alt Àneu, ho fa entre el 2 i el 5% anual. És una etapa de grans canvis, en la que la població del municipis de la comarca registren un important canvi de tendència. Posteriorment, entre 1996 i 2001 s'observa com el ritme de creixement es redueix lleugerament, i en aquest període cap dels municipis de la comarca creix per sobre del 5% anual (figura 4.24). A pesar d'això, la majoria de municipis que en el període anterior registraven unes altes taxes de creixement conserven xifres positives; a excepció d'Esterri de Cardós i Rialp, que tot i experimentar un important augment demogràfic durant l'etapa anterior, en aquesta tornen a registrar una evolució regressiva. L'únic municipi que durant el conjunt del període, és a dir, entre 1991 i 2001, manté una tendència decreixent és Alins, el qual, tot i els canvis produïts a la comarca, no aconsegueix abandonar l'herència del despoblament.

Figures 4.23 i 4.24. Taxa de creixement anual acumulatiu per municipis (1991-1996 i 1996-2001)

Font: elaboració pròpia a partir d'IDESCAT (2011). Segons dades dels censos de 1991 i 2001 i del padró continu de població

Les transformacions en el comportament demogràfic també es poden percebre en l'evolució dels nuclis de població de la comarca. Durant la dècada de 1980, la reducció d'efectius humans continua afectant intensament la majoria dels petits pobles de la comarca, però d'altres, com s'ha pogut veure a l'apartat anterior, que es trobaven abandonats (o gairebé al llindar de l'abandonament), es recuperen i comencen a experimentar un increment en el seu nombre d'habitants; en gran part, gràcies a la població neorural que durant la dècada de 1980

els torna a habitar. Aquesta recuperació és quantitativament força reduïda, però qualitativament suposa un important punt d'inflexió en l'evolució sociodemogràfica de molts nuclis, generant perspectives de futur molt més esperançadores.

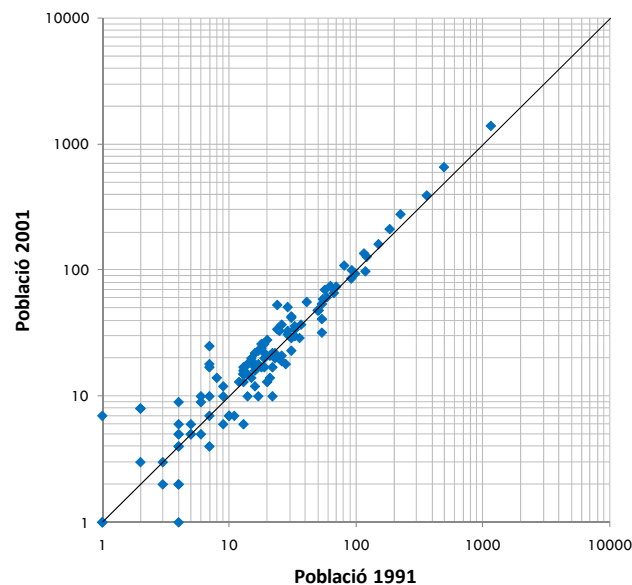
Entre 1991 i 2001 augmenta substancialment el nombre de nuclis que registren xifres positives. Mentre la dècada anterior el nombre de nuclis que augmentaven el seu volum demogràfic representaven un 37,1% del total, en el període que estem analitzant representen el 53,3%. Això vol dir que entre 1991 i 2001 més de la meitat de nuclis canvien la tendència regressiva per un nou comportament demogràfic en el que el "guany" de nous contingents de població és la característica principal. D'aquest conjunt de nuclis que incrementen el seu volum demogràfic n'hi ha alguns que ho fan amb una intensitat especialment destacada. Durant aquest període pobles petits veuen modificada la seva situació, passant de ser pobles abandonats o quasi abandonats, a recuperar un cert dinamisme demogràfic i social. Alguns exemple són Ancs, al Baix Pallars, que passa d'un a 7 habitants¹¹⁷; Cerbi, al municipi d'Alt Àneu, i Bernui, a Sort, que augmenten de 7 fins a 25 i 18 habitants respectivament el seu volum demogràfic; Esterri de Cardós i Son, al municipi d'Alt Àneu, que ho fan de 31 fins a 43 i 42 respectivament; i Roní, a Rialp, de 41 a 56 habitants. Altres nuclis més grans també experimenten un important creixement. Podem destacar el cas de Llavorsí, que supera el llindar dels 200 habitants, o Esterri d'Àneu, que en deu anys incrementa llur població en 162 habitants. Sort, per contra, tot i augmentar la seva població no ho fa en termes relativament tan destacats. No obstant això, durant aquest període gairebé el 30% dels nuclis continuen registrant xifres negatives, i el 16,8% es situen en el creixement zero. Tanmateix, si comparem el gràfic que mostrem a continuació amb el període anterior (1981-1991) podem observar com es donen una sèrie de canvis importants. En primer lloc, i com ja hem comentat, augment el nombre de nuclis amb tendència positiva; en segon lloc, la tendència positiva no només es generalitza a la majoria de nuclis, sinó que s'estén cap als nuclis més grans; i per últim, aquells nuclis que registren xifres negatives ho fan de manera menys intensa que en el període anterior, situant-se més a prop de la línia d'estabilitat demogràfica o de creixement zero (figura 4.25).

Aquestes transformacions en el comportament demogràfic dels nuclis comporten alguns canvis en l'estructura d'assentaments. Malgrat l'augment de la població sigui una cosa que es produeix tant en els nuclis petits com en els principals centres comarcals, la magnitud en termes absoluts és força més elevada en aquest darrer cas. Tot i que l'arribada de nova població als nuclis petits suposi una recuperació territorial important dels nivells més baixos de l'estructura d'assentaments de la comarca, a l'hora d'observar els mapes de la distribució de la població per entitats menors (figura 4.26 i 4.27) ens adonem que s'assisteix a un important

¹¹⁷ Està clar que en aquests casos la repercussió demogràfica no és quantitativament destacable ni estadísticament representativa, però qualitativament representa un esdeveniment de primer ordre, ja que el pas de tenir un habitant a tenir-ne set vol dir que el nucli canvi radicalment les seves perspectives de futur, deixant de ser un poble a punt de ser abandonat a ser un petit llogarret hàbitat.

reforçament dels primers nivells de poblament. A part del creixement demogràfic de Sort i de l'augment del pes en relació a la comarca, a causa de la seva centralitat i condició de capital comarcal, també es produeix una creixent importància demogràfica i funcional d'altres centres comarcals que actuen com a capitals de vall (Tírvia, Ribera de Cardós, Espot i Rialp), centres subcomarcals (Esterrí d'Àneu) o enclavaments estratègics (Llavorsí). Aquest enfortiment dels primers nivells i dels nivells intermedis és el que en part sustenta el creixement dels nuclis més petits que se situen al voltant d'aquestes capitals de vall, ja que el fet de situar-se a prop d'un centre funcional amb una mínima dotació de serveis, un volum més gran de població i una mínima xarxa comercial (bar, supermercat, forn, botiga, etc.) millora substancialment les condicions dels pobles més aïllats, fent més atractiva la possibilitat de ser habitats de manera permanent (Campillo *et al.*, 1988).

Figura 4.25. Relació del nombre d'habitants per nuclis de població (1991-2001)

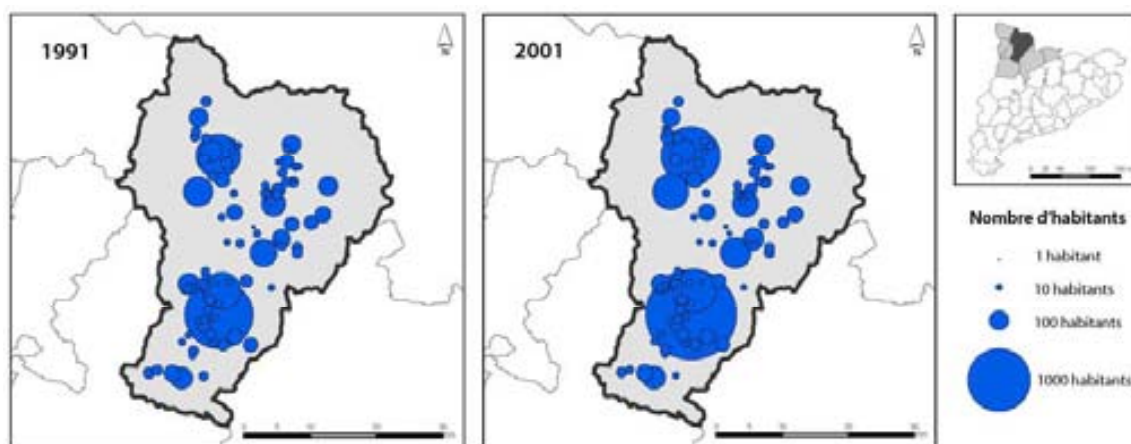

Font: elaboració a partir dels nomenclàtors dels censos de 1991 i 2001 (INE, 2010)

Finalment, i a tall de conclusió, podem considerar que des de mitjans de la dècada de 1980 fins a inicis del segle XXI s'ha produït una important transformació del comportament demogràfic a l'àrea d'estudi. Aquest canvi de tendència posa fre al despoblament, procés que havia afectat aquests territoris des de mitjans del segle XIX, i per altra banda, construeix les bases d'una revitalització demogràfica que es consolidarà durant la primera dècada del segle XXI. L'impuls del fenomen neorural a inicis de la dècada de 1980, de l'activitat turística a partir de mitjans de la mateixa i el desplegament de l'administració als territoris de muntanya un cop iniciada la dècada de 1990 apareixen com alguns dels factors que, juntament amb les noves tendències de poblament i pràctiques culturals que associen les característiques de la ruralitat amb valors que són atractius per a la població urbana, han desencadenat un creixent procés de migració residencial cap a les àrees rurals, el qual a contribuït a la recuperació

demogràfica. Al llarg de la dècada de 1990 i principis de la següent, alguns autors, conscients del gir demogràfic i social que s'està donant als territoris rurals, es pregunten si aquest fet sobtat del despoblament i el registre de dades netament positives als municipis rurals responen a un veritable canvi de tendència o per contra estem davant d'un episodi conjuntural (Camarero, 1993; Guitérrez, 2002). L'anàlisi de l'evolució de la població i els fluxos migratoris de la darrera dècada (2001-2010) ens poden aportar algun indicis per abordar més profundament aquest qüestió.

Figures 4.26 i 4.27. Distribució del nombre d'habitants per nuclis de població (1991 i 2001)

Font: elaboració a partir de dades dels censos de 1991 i 2001 (INE, 2010)

4.3. CAP A UN NOU MODEL DEMOGRÀFIC A L'ALT PIRINEU? REVITALITZACIÓ DE LA POBLACIÓ I (POSSIBLES) TENDÈNCIES FUTURES (2001-2010)

Tal i com hem pogut observar a l'apartat anterior, a inicis de la dècada de 1990 les àrees rurals catalanes es situen entre la revitalització i el declivi demogràfic (Garcia Coll, Sánchez Aguilera, 2005), en una situació a cavall entre un model demogràfic caracteritzat per la crisi de les estructures tradicionals i un nou context en el que les àrees rurals experimenten profundes transformacions estructurals. Aquesta nova tendència es consolida durant la primera dècada del segle XXI. Durant aquest període es manté la tendència de creixement i any rere any va augmentant el contingent de població de les comarques de l'Alt Pirineu i Aran. Així doncs, després de més d'un segle d'evolució demogràfica marcat per la despoblació i l'emigració dels seus habitants, les comarques pirinenques experimenten una "transició" cap a un nou model demogràfic (García Pascual i Mateu, 2003).

La tendència de creixement registrada durant tota la dècada de 1990 pren embranzida i comença a augmentar de manera més intensa a partir de 1998. Fins llavors l'augment, tot i representar un important punt d'inflexió en la dinàmica demogràfica de l'Alt Pirineu i Aran,

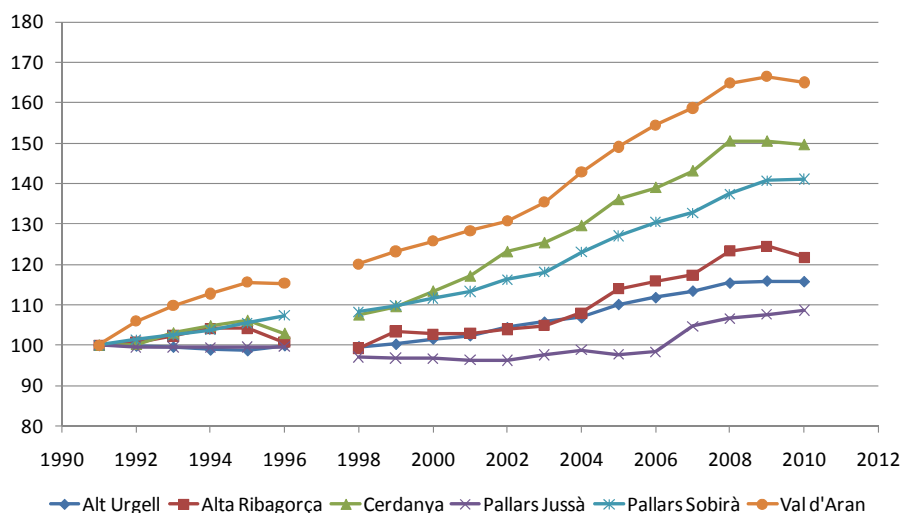
presenta una evolució més sostinguda i amb una certa tendència a l'estabilitat. Nogensmenys, a partir de finals del segle XX l'evolució demogràfica de l'àmbit territorial registra un increment sense precedents. Durant aquest període, això és entre 2001 i 2010, la població de l'Alt Pirineu augmenta la seva població en un 19,7%, el que suposa un increment del seu volum poblacional de 12.595 habitants. Amb aquest increment el conjunt de l'àmbit territorial assoleix un volum d'habitants superior al que registrava a principis del segle XX, després de la primera etapa de despoblament. Cal dir, però, que aquesta recuperació no ha estat homogènia a tot el territori, sinó que gran part d'aquest augment, almenys en termes quantitius, es deu, principalment, al creixement de capitals de comarca i de centres subcomarcals. Encara que la repoblació de nuclis aïllats sigui una de les característiques a destacar i aparegui com un fet extremadament positiu per a la recuperació territorial, el gruix més gran d'arribada de població en termes absoluts, i per tant la que més contribueix a l'augment general, es produeix principalment a capitals comarcals com la Seu d'Urgell, Vielha, Puigcerdà i Tremp, i en menys mesura, a d'altres ciutats (o pobles grans) com la Pobla de Segur, Pont de Suert, Bellver de Cerdanya i Sort.

No es produïa una augment comparable al registrat en els darrers deu anys a l'Alt Pirineu des de la dècada de 1950, moment en què l'arribada de mà d'obra per a la construcció d'infraestructures al Pirineu representà un notable augment demogràfic. Si atenem a la distribució d'aquest creixement notem que l'augment de la població es percep de manera més intensa durant la primera meitat del període, entre 2001 i 2006, en el que les xifres mostren una variació relativa del 12,1% (+7.768 habitants), mentre que a la segona meitat aquesta xifra manifesta una puixança de magnituds menors (6,7%, +4827 habitants). Per altra banda, és important destacar que en els darrers anys, concretament a partir de 2008, l'augment que comentàvem anteriorment traspua indicis d'alentiment, fins al punt de registrar un lleu descens en el darrer any analitzat. Per primer cop després de gairebé dues dècades de creixement (més o menys) continu, l'àmbit territorial de l'Alt Pirineu i Aran perd població, registrant, encara que sigui de manera molt lleu, xifres negatives de creixement.

La distribució d'aquest creixement per comarques presenta, com en altres períodes analitzats, algunes diferències, les quals estan condicionades per factors com l'estructura econòmica i la dinàmica social (figura 4.28). En aquest sentit, de la mateixa manera que succeïa en el període anterior, les comarques amb una estructura econòmica en la que el turisme és l'actiu principal, com és el cas de la Val d'Aran, la Cerdanya i el Pallars Sobirà, i en menys mesura, l'Alta Ribagorça, el creixement de la població és més notable. Al mateix temps, si ens fixem en els darrers anys que compren el període, podem observar com alhora aquestes comarques són les úniques (a excepció del Pallars Sobirà) que frenen aquest augment a partir de 2008 i disminueixen la seva població lleugerament a les acaballes de la primera dècada del segle XXI. Aquest fet diferencial el podem atribuir, en primer lloc, a la recessió econòmica experimentada a partir de 2007 i que afecta principalment a les comarques econòmicament més fortes i amb una base econòmica més dependent del turisme, i per altra banda, i extremadament

l·ligat a aquest primer fet, al menor flux d'entrada de població de caràcter laboral temporal vinculada amb el sector turístic, que abans de 2007 representava xifres força altes, degut al dinamisme de l'economia en general i especialment de l'activitat constructiva; sector que ha sofert una important davallada en aquestes comarques d'ençà l'esclat de la bombolla immobiliària i la crisi financera¹¹⁸. Per altra banda, si ens fixem en les altes i les baixes durant aquest període observem que són principalment els fluxos d'entrada els que varien la seva tendència registrada al llarg de les dues darreres dècades. És a dir, el descens demogràfic d'aquestes comarques no es deu tant al fet que hi hagi persones que marxin, ja que el nombre de baixes no presenta un augment important com per afirmar aquest fet, sinó que hi ha una important reducció de les persones que arriben, sent el nombre d'altres el flux que experimenta un descens més important a finals de la dècada de 2000¹¹⁹. Per contra, altres comarques presenten una evolució substancialment diferent. L'Alt Urgell experimenta un augment més sostingut que la resta de comarques i el Pallars Jussà, després de decreixer de manera constant, comença a manifestar un tímid creixement demogràfic. L'evolució d'aquestes dues comarques, sobretot la del Pallars Jussà, és pròpia dels territoris del Prepirineu, en els que l'atractiu turístic no ha tingut el mateix valor econòmic que a les comarques del Pirineu axial, desencadenant processos socioterritorials i dinàmiques demogràfiques divergents.

Figura 4.28. Evolució de la població de l'Alt Pirineu i Aran per comarques (1991=100)

Font: elaboració a partir de les dades dels censos de 1991 i 2001 i del padró continu de població (IDESCAT, 2011)

¹¹⁸ En aquest sentit, Arango (1985) parla, des d'un punt de vista economicista i neoclàssic, sobre les relacions entre evolució econòmica i migracions. Segons aquest autor les fluctuacions de l'economia apareixen com un factor decisiu per explicar el volum dels fluxos migratoris. Tot i que diu que és difícil generalitzar, Arango sosté que en els períodes de bonança econòmica els fluxos migratoris presenten un major volum, mentre que en èpoques de depressió aquests es redueixen, car disminueixen els incentius per migrar. Aquesta premissa seria aplicable als migrants per qüestions laborals, i no tant en el cas de migrants per estil de vida. Amb tot, en aquest darrer cas, els períodes de recessió de l'economia poden condicionar el projecte migratori, ja que les condicions poden no ser tant favorables com en etapes de creixement.

¹¹⁹ Vegeu la figura 4.29 que es mostra més endavant.

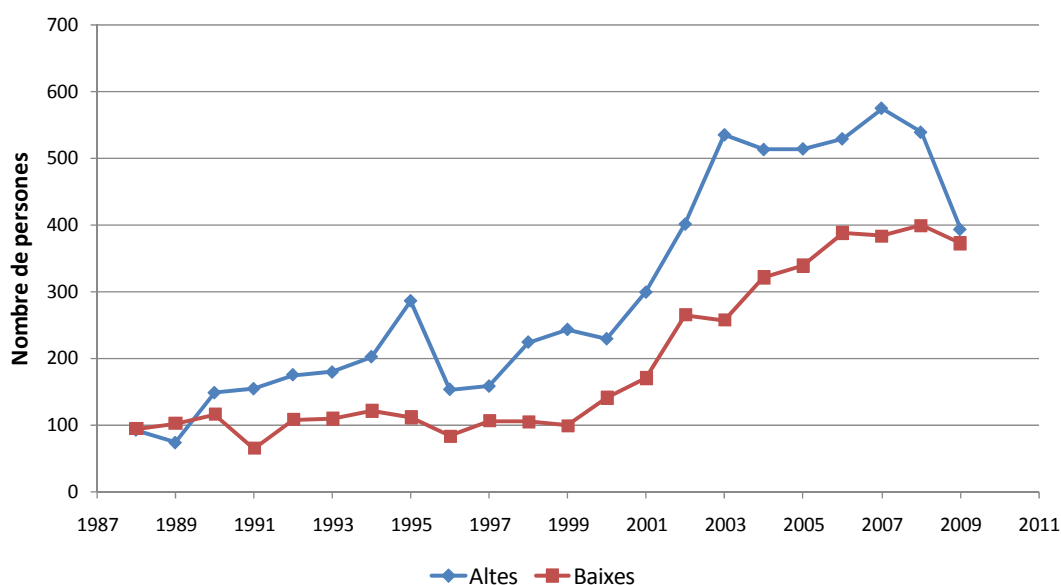
La dinàmica demogràfica del Pallars Sobirà durant aquest període continua essent positiva i manté una tendència de creixement més o menys constant des d'inicis de la dècada de 1990. Si bé l'augment del volum d'habitants de la comarca es persistent al llarg de dues dècades, és especialment important en aquest segon decenni. Entre 2001 i 2010, l'evolució demogràfica de la comarca mostra un augment relatiu del 24,5% (+1.506 habitants), mentre que aquesta variació recordem que entre 1991 i 2001 era del 13,3% (+722 habitants). No obstant, i de la mateixa manera que succeeix en el conjunt de l'Alt Pirineu, apareixen diferències dins aquest període. La primera meitat (2001-2006) registra un creixement més notable, augmentant un 15,1% la població (+927 habitants) en el primer quinquenni del període. Tanmateix, durant el segon quinquenni (2006-2010) la població creix a un ritme més sostingut, augmentant un 8,2% (+579 habitants). Amb tot, el creixement sembla aturar-se en el darrer any del període, moment en què es registra un lleu descens que contrasta amb tota la tendència marcada durant les darreres dues dècades. A diferència de les altres comarques de l'àmbit territorial sembla que la contenció del creixement arriba al Pallars Sobirà amb un cert retard, i no és fins l'últim any de què disposem dades, l'any 2010, que es percep l'estancament que a d'altres indrets ja s'havia manifestat a partir de 2007.

Però, què és el que produeix aquest creixement i el decreixement al final del període? Com hem pogut veure, el fre de despoblament produït durant la dècada de 1980 i el creixement subsegüent durant la de 1990 va ser provocat per la inversió dels fluxos migratoris, els quals cada vegada eren menys d'emigració, és a dir en direcció a l'exterior, i més d'entrada, el que aportava nous efectius de població a la comarca. A principis de la dècada de 1990 la diferència entre altes i baixes tingué com a resultat un saldo migratori positiu amb una magnitud suficient com per contrarestar el creixement natural negatiu i aportar un important influx a la comarca de nous contingents de població. Entre 2001 i 2009 el saldo migratori continua essent positiu i apareix com el principal causant del creixement de la població, però observem que a partir de finals de la dècada de 1990 es produeix un sobtat augment de les baixes residencials, és a dir, persones que marxen de la comarca (figura 4.29). La sortida de població de la comarca, després de mantenir-se constant durant bona part de la dècada de 1990, comença a augmentar a un ritme notable, similar al de les altes, però amb valors lleugerament per sota, el que permet que la diferència entre ambdós fluxos continuï essent positiva a favor de les altes. Una hipòtesi que ens permet explicar d'aquest increment del flux de sortida és l'elevada mobilitat de la població comarcal. Per una banda, una gran part de la població –sobretot la que es vincula amb motivacions laborals lligades al turisme, però també a d'altre sectors com l'educació o la seguretat pública¹²⁰– que arriba a la comarca roman en ella un període que pot variar en la seva durada en funció de la feina, les condicions socioeconòmiques i/o aspectes personals, però que

120 Ens referim sobretot al professorat de les escoles i instituts públics i als Mossos d'Esquadra, així com altres professionals del sector públic, els quals arriben en molts casos a la comarca com a situació d'impàs per aconseguir una plaça en un altre àmbit territorial.

en moltes ocasions acaba desencadenant una nova migració cap a un altre àmbit geogràfic¹²¹. Tanmateix, a partir de 2006 sembla que els fluxos de sortida s'estabilitzen, i un any més tard les altes comencen a registrar un important descens. Tot i això, les altes mantenen valors elevats durant bona part del període, el que fa que la població segueix augmentat a un ritme ràpid. La progressiva entrada de nous contingents de població fa que la població de la comarca sigui cada vegada més elevada i assoleixi xifres que no registrava des d'abans de la segona etapa de despoblament. Aquest augment continua essent degut, en part, a l'important arribada de població procedent de l'àmbit metropolità, flux que es manté més o menys estable, amb algunes oscil·lacions, al llarg de tot el període.

Figura 4.29. Evolució dels fluxos d'entrada (altes) i de sortida (baixes) al Pallars Sobirà (1988-2009)

Font: elaboració a partir de les dades de l'EVR (INE, 2011; dades cedides pel CED)

Per altra banda, i en relació a la procedència de les persones que arriben a la comarca, s'ha de destacar l'empenta que durant aquest període agafen els fluxos d'entrada procedents de l'estranger, els quals augmenten de manera progressiva, quasi exponencialment, des de finals de la dècada de 1990 fins al 2007, moment en que s'aturen considerablement. Aquesta augment porta associat un canvi en la distribució dels països d'origen (figura 4.30). Durant la dècada de 1990 els països d'origen més representades en aquest flux d'entrada eren (per ordre

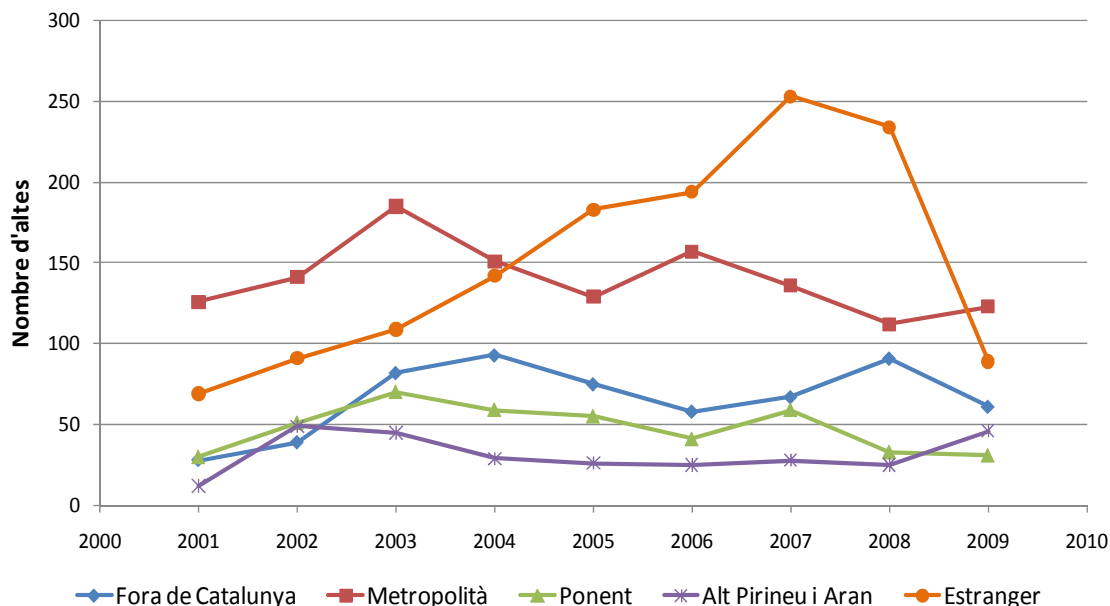
¹²¹ Segons dades de l'EVR, les persones que protagonitzen principalment aquestes baixes se situen (més o menys) en la mateixa franja d'edat que les persones que s'identifiquen amb els fluxos d'entrada. A més, l'àmbit de destinació de les persones que marxen de la comarca és principalment l'àmbit metropolità, l'àmbit de ponent i la resta de l'estat espanyol. Aquesta coincidència ens permet considerar que es tracta de persones que realitzen estades temporals a la comarca, però que a la llarga tornen a marxar o bé als seus llocs d'origen o a altres territoris. Així doncs, això ens permet suposar que només un petit contingent de població que arriba a la comarca s'hi acaba quedant de manera permanent, i ni tan sols aquesta condició la podem considerar com estable al llarg del temps. Per altra banda, a aquest flux de sortida també es sumaria la població local que després d'emigrar temporalment per raó d'estudi o de feina, sense que en el moment això suposi una baixa en el padró, acaba establint la seva residència fora de la comarca, convertint a la llarga aquest fet en una baixa en el padró.

d'importància) Portugal, Marroc, Equador i Colòmbia, i Alemanya i el Regne Unit en el cas dels països comunitaris, però en aquest període sorgeixen importants canvis en aquesta composició. Entre 2001 i 2009 els països de procedència més importants en els fluxos d'entrada procedents de l'estranger són, en primer lloc i amb especial supremacia, Romania (28,2%), seguit d'altres països com Equador (11,6%) o Brasil (10,6%). Altres països que en el període anterior representaven una part important d'aquest flux, com Marroc (5,6%), Portugal (6,38%) o Colòmbia (3,4%), queden en aquest període relegats a un segon terme. A més, l'impuls que pren a la comarca la immigració d'origen estranger procedent de països "empobrits" relega a la població estrangera d'origen comunitari a un segon terme, a l'hora que apareixen representades persones procedents de països, que anys enrere eren inexistents al Pallars, com per exemple Perú (3,9%), Algèria (3,1%) o Bulgària (2,1%), entre d'altres. No obstant, a partir de 2007 el volum d'entrada de població d'origen estranger disminueix considerablement, i és el que ho fa, en relació a altres procedències, com per exemple l'àmbit metropolità, d'una manera més destacada. L'esclat de la crisi econòmica a partir de 2007 té un efecte constrenyedor en els fluxos d'entrada de la població d'origen estranger. Davant dels episodis de recessió econòmica, i per tant d'una disminució substancial de les oportunitats laborals, la població estrangera deixa de migrar o ho fa en menor mesura, ja que degut a la seves característiques és un col·lectiu especialment vulnerable (Solé, Guirado, Solana, 2010). Per altra banda, alguns dels que ja resideixen al Pallars migren cap a altres territoris on poden trobar més possibilitats de feina, a Catalunya, com Lleida o Barcelona, a la resta de l'estat o a tercer països (Domingo, Sabater, 2009; 2010). Altres perceben al situació de recessió econòmica com un bon moment per retornar definitivament al seu país d'origen, encara que una bona part, sobretot aquells que han arrelat a la comarca, decideixen romandre-hi per diverses raons (Solé, Guirado, Solana, 2010).

Per altra banda, i encara que l'augment de la població es continuï produint quasi exclusivament gràcies un saldo migratori positiu, durant aquest període es comença a observar com el creixement natural mostra una modesta tendència a la recuperació. Des de finals de la dècada de 1990, el còmput global entre naixements i defuncions a la comarca es manté propera a zero, encara que quasi sempre amb xifres negatives, a excepció de dos anys que apareix amb signe positiu; no obstant, a partir de 2007 s'inicia una tímida tendència positiva que culmina a 2009 amb una xifra, que tot i no ser quantitativament molt esperançadora, mostra com s'està produint un canvi important: després de molts anys el nombre de naixements a la comarca ha superat el nombre de defuncions. Les defuncions mantenen a partir de l'últim terç del segle XX una evolució més o menys constant, amb oscil·lacions anuals però amb una tendència estable. Per altra banda, el nombre de naixements augmenta de manera notable a partir dels primers anys de la dècada de 1990, gràcies a l'arribada de nous fluxos migratoris, principalment de persones en edat adult-jove, i a la fixació de població local en aquestes edats. L'increment de la natalitat està tenint importants repercussions en les estructures demogràfiques, ja que no només es produeix un creixement de la població degut a les altes,

sinó que també es produeix un augment, encara que de moment de manera lleu, gràcies a una taxa de natalitat amb tendència a l'alça, la qual ha passat en gairebé vint anys del 4,6‰ registrat al 1991 al 10,5‰ al 2009 (IDESCAT, 2011).

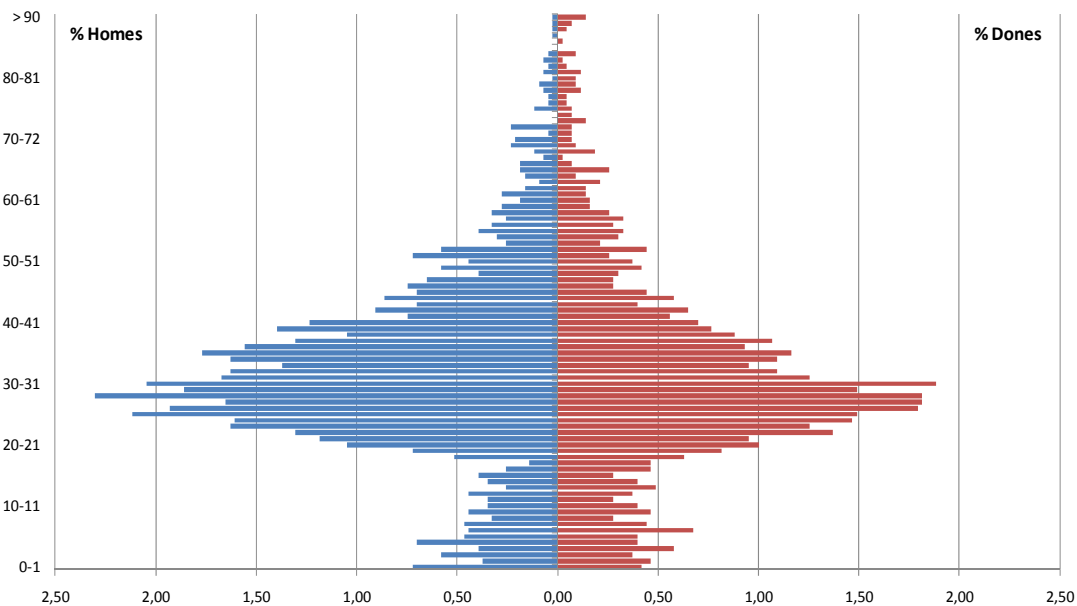
Figura 4.30. Evolució del flux d'entrada de població al Pallars Sobirà segons procedència (2001-2009)

Font: elaboració a partir d'EVR (INE, 2011)

Per altra banda, si atenem a la distribució dels fluxos d'entrada en funció del sexe i l'edat observem que a excepció d'alguns petits canvis l'arribada de població procedent de fora de la comarca continua, a trets generals, en els mateixos paràmetres (figura 4.31). Les persones que arriben ho fan concentrats aproximadament en la mateixa franja d'edat, tot i que amb una distribució més homogènia (sense tantes oscil·lacions com en el període anterior). Es registra un important augment després de la majoria d'edat en ambdós sexes, el qual culmina amb una sèrie de màxims relatius al voltant dels 25 i 30 anys. A partir d'aquesta edat el volum de persones procedents de fora de la comarca comença a disminuir, i ho fa de manera més ràpida en el cas de les dones i més lentament en el dels homes. Amb tot, cal dir que la distribució per sexes durant aquest període es decanta lleument cap als homes (55%), percentatge dos punts superior que al període anterior, fet que es pot explicar per una major taxa de masculinitat en la immigració internacional, la qual, com hem vist anteriorment, és especialment important en aquest darrer període.

Figura 4.31. Piràmide de població realitzada sobre les altes residencials registrades al Pallars Sobirà entre 2001-2009

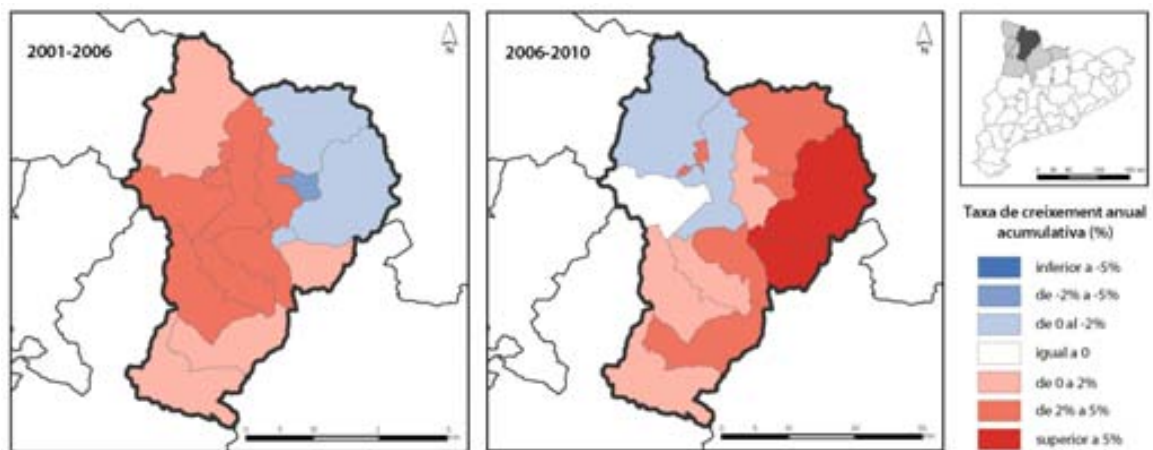
Font: elaboració a partir d'EVR (INE, 2011)

Analtzats els fluxos, passarem a veure quina ha estat la intensitat i distribució amb la que s'ha registrat el creixement demogràfic a nivell municipal (figures 4.32 i 4.33). Observem com quasi la totalitat de municipis augment llur població durant aquest període, a excepció d'Esterra de Cardós que registra xifres negatives molt properes al creixement zero (-0,3% anual). Una bona part dels municipis (8 de 15) registren una taxa de creixement superior al 2% anual, essent especialment rellevant el ritme experimentat per Esterra d'Àneu, el qual augment a un velocitat del 4,1% anual, o per Llavorsí, Sort o Farrera, el quals creixen amb una taxa superior al 3% anual. La resta de municipis es situa en valors inferior als esmentats, registrant un creixement més moderat al llarg d'aquest període. Tanmateix, si dividim el període analitzat per quinquennis¹²² ens adonem que el grau de creixement és més intens en el segon quinquenni del període, moment en què es registren les taxes de creixement anual més importants. Entre 2001 i 2006, els increments més rellevants es concentren als municipis amb un important volum d'habitants, com Rialp (4,6% anual), Sort (4,1%) i Esterra d'Àneu (4,1%), els quals registren taxes superiors al 4% anual. Altres municipis que ocupen una certa posició de centralitat subcomarcal, com Llavorsí (3,5%) o Vall de Cardós (3,3%), o bé importants centres turístics, com Espot (3,2%), també s'afegeixen a aquest creixement dels municipis més grans. Encara que la majoria de municipis experimenten xifres positives de creixement també apareixen alguns municipis que durant el període disminueixen el seu volum demogràfic, els

¹²² Per una qüestió de disponibilitat de les dades el darrer any analitzat és el 2010, tal i com hem apuntat al capítol de metodologia. Per això el darrer subperíode analitzat no és un quinquenni, sinó un quadrienni, car compren un espai temporal de quatre anys.

quals coincideixen amb aquells que en períodes anterior els hi ha estat més difícil sortir del ritme decreixent marcat pel procés despoblament. Municipis com Alins, que experimenta xifres negatives en tots els períodes analitzats, o Lladorre, que tot i registrar xifres positives en algun període (concretament entre 1996-2001), són als que més els hi costa abandonar les tendències regressives; almenys durant la primera meitat de la dècada de 2000. Diem això, perquè en el subperíode següent (2006-2010) Alins registra unes taxes de creixement “sorprenents”. Després de mantenir un pèrdua de població constant durant gairebé tots els anys analitzat experimenta un creixement excepcional, superior al 5% anual (5,7%). Durant aquest període també es destacable la tendència registrada per Tírvia (7,3% anual) o Farrera (6,3%), els quals assoleixen les xifres màximes de creixement registrades a la comarca en aquest quadrienni¹²³. Els municipis més grans i els principals centres subcomarcals mantenen xifres positives, i al marge de les variacions que experimenten els municipis més petits, es consoliden com els principals receptors del creixement comarcal en termes absoluts, car per altra banda són els que aglutinen el major volum de fluxos d’entrada a la comarca. Encara que es produeixin alguns creixement negatiu (Alt Àneu i la Guingueta d’Àneu) o xifres de creixement zero (Espot) es pot considerar que, entre 2006 i 2010, l’increment demogràfic continua essent la tendència dominant als municipis de la comarca; afirmació que es pot generalitzar al conjunt del període.

Figures 4.32 i 4.33. Taxa de creixement anual acumulatiu per municipis (2001-2006 i 2006-2010)

Font: elaboració pròpia a partir d’IDESCAT (2011). Segons dades dels censos de 1991 i 2001 i del padró continu de població

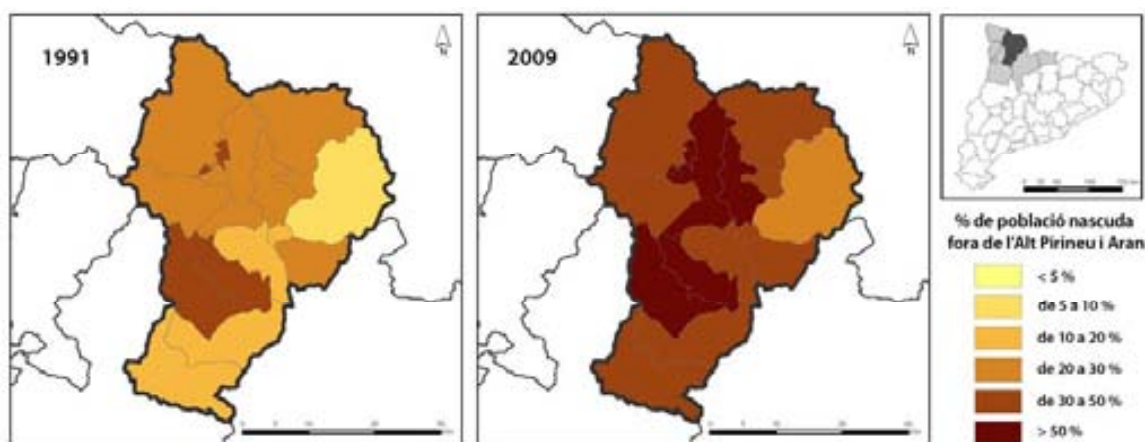
Durant les dues darreres dècades, la progressiva arribada de persones procedents de fora de la comarca ha generat importants canvis en la composició social dels municipis. L’impuls que prenen les altes residencials a partir de principis de la dècada de 1990, i sobretot a partir de

¹²³ Encara que emprem les taxes de creixement anual acumulatiu com a mesura vàlida per analitzar l’evolució de la població municipal, som conscients que el fet de treballar amb volums demogràfics tan petits pot induir a confusió, ja que una taxa de creixement que podem percebre com a elevada pot suposar un increment poc significatiu estadísticament en termes reals i altament reversible en els anys subsegüents.

principis els segle XXI, han fet que la proporció de persones procedents de fora de la comarca i de l'àmbit territorial de l'Alt Pirineu i Aran en relació a la població "autòctona" (nascuda al mateix municipi, a la mateixa comarca o al mateix àmbit territorial)¹²⁴ anés augmentant progressivament (figures 4.34 i 4.35). Tot i que es fa difícil explicar processos socials només fent un cop d'ull a les estadístiques, creiem que aquestes dades en relació a l'origen de la població apareixen com un indicatiu per sospitar que els canvis demogràfic al Pirineu català i especialment al Pallars Sobirà han tingut importants repercussions socials, generades principalment arran de l'arribada de població de *fora del país* que s'ha vingut produint en les darreres dècades als municipis rurals en general i de la comarca en particular. Als mapes que mostrem a continuació es pot observar com el percentatge d'habitants nascuts fora de l'Alt Pirineu i Aran era a principis de la dècada de 1990 en termes general força baix (per sota del 30% a la majoria dels municipis). Alguns municipis, com Rialp i Esterri d'Àneu, pel fet d'aglutinar un mercat laboral més ampli, un sector turístic emergent i, en el cas de Sort a més, esdevenir el centre administratiu de la comarca registren xifres més elevades, entre el 30 i el 50%. En municipis remots com Alins la proporció de *gent de fora* era segons el cens de 1991 quasi inexistent (inferior al 5%). Tanmateix, en d'altres on el fenomen neorural s'havia manifestat amb major magnitud, com Farrera, Esterri de Cardós o Lladorre, o en aquells que el sector turístic també era important, com Alt Àneu, Espot o Vall de Cardós, el percentatge era lleugerament més alt (entre el 20 i el 30%). A finals de la dècada de 2000, concretament en relació a dades obtingudes per l'any 2010, la situació és completament diferent i la proporció de població forana és en la majoria dels casos superior al 30%, assolint en alguns municipis, com Sort, Rialp, la Guingueta d'Àneu i la Vall de Cardós, una representació superior al 50%. En el cas d'Esterri d'Àneu la població nascuda fora de l'àmbit de l'Alt Pirineu i Aran representa el 66%, xifra que s'explica per l'elevada quantitat de segones residències que hi ha al municipi i la quantitat de falsos empadronats, la majoria d'ells nascuts fora de l'àmbit territorial, que porta associat aquest fenomen (Ajenjo, 2005). Per contra, Alins continua essent, de llarg, el municipi "més autòcton" del Pallars Sobirà, ja que segons les dades només un 25,3% de la seva població és nascuda fora de les comarques de l'Alt Pirineu i Aran.

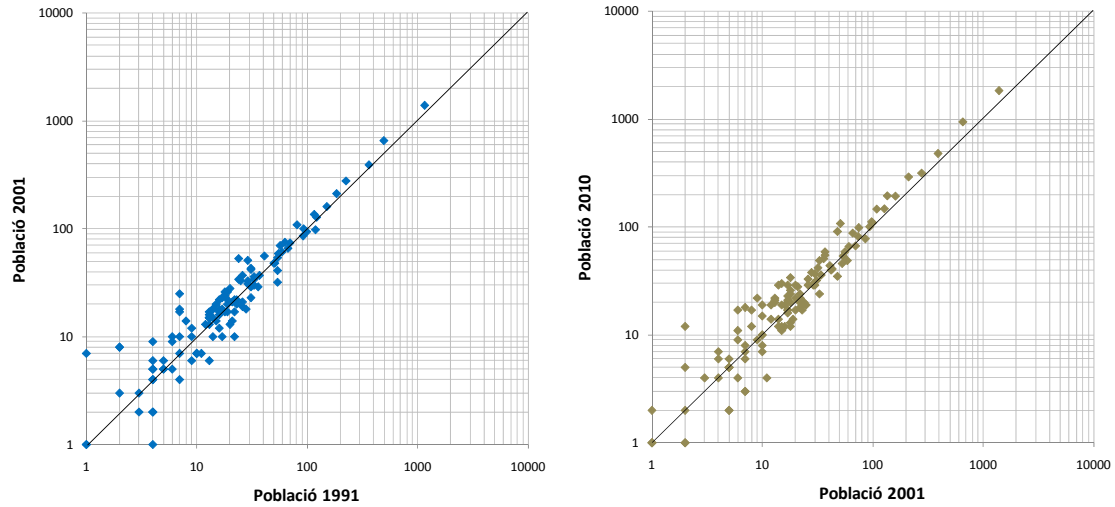
124 Per elaborar aquestes dades de percentatge de població autòctona i "al·lòctona" s'ha tingut en compte el lloc de naixement segons les dades del cens de 1991 i el padró continu de població (IDESCAT, 2011). Hem considerat població autòctona aquella nascuda al Pallars Sobirà i a la resta de comarques de l'àmbit territorial de l'Alt Pirineu i Aran. Tot i ser una manera grollera de definir la condició d'autòctona creiem que és més fiable que establir com a criteri únicament els nascuts a la comarca o al mateix municipi. La manca de certs serveis a la comarca, com hospitals, fa que algunes persones estigui registrades com nascuts a Tremp, Lleida, Vielha o la Seu d'Urgell. A més, d'aquesta manera es redueix els efectes dels fluxos intracomarcals i dins del mateix àmbit, ja que l'arribada d'aquesta població no té les mateixes repercussions socials (com veurem més endavant) que la procedent d'altres àmbits territorials, de fora de Catalunya o de fora de l'estat. Els considerats al·lòctons són per oposició els nascuts fora de l'àmbit territorial de l'Alt Pirineu i Aran. Tanmateix, som conscients que existeixen altres maneres fines de limitar territorialment aquesta definició (Hernández, Calafell, 1993).

Figures 4.34 i 4.35. Percentatge de persones nascudes fora de l'Alt Pirineu i Aran als municipis del Pallars Sobirà (1991 i 2009)

Font: elaboració a partir de les dades dels cens de 1991 i del padró continu de població (IDESCAT, 2011)

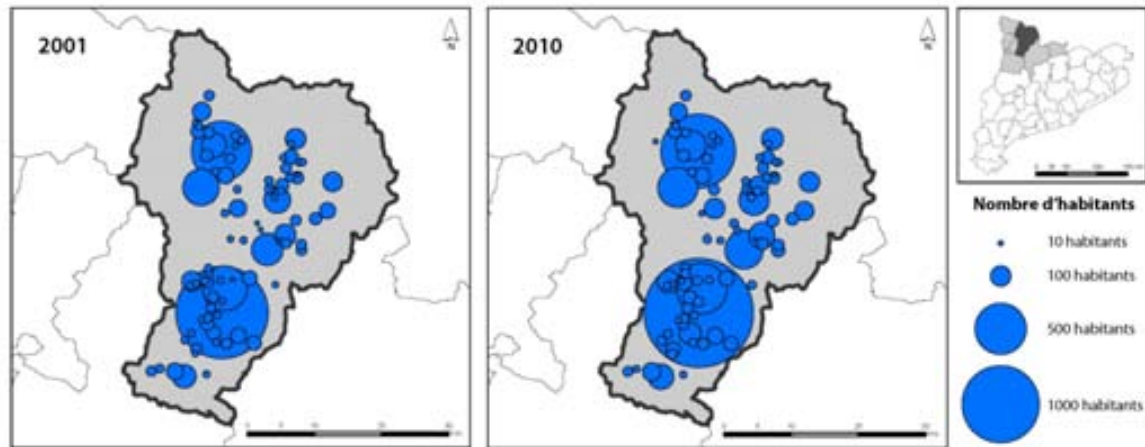
Descendent a l'anàlisi inframunicipal veiem com el creixement de la població experimentat durant aquest darrer període es pot copsar en l'evolució positiva de la majoria de nuclis i en una major tendència a l'estabilitat demogràfica d'aquells que registren xifres negatives (figures 4.36 i 4.37). En primer lloc, es percep un lleu augment en els nuclis entre 10 i 100 habitants que en la dècada de 1990 no era tan important. Entre 2001 i 2010 més de la meitat de nuclis de la comarca augmenten el seu volum d'habitants (51,1%), encara que aquest valor es situa dos punts per sota en relació al període anterior. El que descendeix és el nombre de nuclis amb creixement negatiu, els quals representen el 25,7%, gairebé cinc punts per sota, situant-se gairebé al mateix nivell que els nuclis que ho fan amb creixement zero (23%). A excepció dels nuclis més grans, són rellevants les xifres de creixement d'entitats de població com Montardit de Baix (+57 habitants), Ainet de Cardós (+43 hab) Escaló (+24 hab) o Alins (+22 hab), o d'altres, com Berrós Jussà (+18 hab), Arcalís (+15 hab), Rodés (+11 hab), Bresca (+11 hab) o Mencui (+10 hab). Els darrers casos esmentats, malgrat el seu escàs volum demogràfic augmenten, durant aquest període, llur població per sobre del 50%.

Figura 4.36 i 4.37. Relació del nombre d'habitants per nuclis de població (1991-2001 i 2001-2010)

Font: elaboració a partir dels censos de 1991 i 2001 i del padró continu de població (INE, 2011)

Si aquestes dades les representem gràficament en un mapa podem observar quins han estat els canvis territorials més importants pel que fa a la distribució de la població i a l'estructura d'assentaments de la comarca. Al mapes que mostrem a continuació veiem com el creixement de la població a nivell inframunicipal es produeix principalment als nuclis dels primers nivells d'assentament i com els diferents nuclis al voltant d'aquests també van augmentat el seu pes demogràfic en relació al total comarcal (figura 4.38 i 4.39). S'evidencia la importància que té Sort com a capital comarcal i nucli de primer ordre en el sistema d'assentaments de la comarca, però alhora també es percep com altres centres subcomarcals, principalment Esterri d'Àneu, guanyen pes durant aquest període, ja que actua com a centre funcional per a la resta de nuclis de les Valls d'Àneu. Llavorsí, Ribera de Cardós o Tírvia, en la seva condició de capitals de vall, s'afegeixen a aquest increment demogràfic. D'aquesta manera es va reforçant la tendència que apuntàvem en l'apartat anterior: la concentració de la població a la capital comarcal, però també a la resta nuclis del primer i segon nivells de poblament. Durant el procés de despoblament es produí una important concentració a Sort, destinació d'una bona part de la població que abandonava els nuclis més aïllats; encara que la capital de la comarca segueix aglutinant població, en l'actualitat majoritàriament procedent de l'exterior, el creixement demogràfic del Pallars Sobirà es reparteix cada vegada més entre altres centres comarcals. S'assisteix doncs a una certa (re)redistribució de la població i una progressiva recuperació del territori, fet que beneficia a la creació (o restabliment) d'un sistema d'assentaments més equilibrada.

Figura 4.38 i 4.39. Distribució del nombre d'habitants per nuclis de població (2001 i 2010)

Font: elaboració a partir de dades del nomenclàtor del cens de 2001 i del padró continu de població (INE i IDESCAT, 2011)

Un cop explicada l'evolució de la població de l'Alt Pirineu i Aran i el Pallars Sobirà en aquest darrer període és hora de reflexionar sobre el futur i apuntar algunes tendències futures. Degut als condicionats conjunturals (o estructurals?) del moment –parlem sobretot de la crisi econòmica i dels seus efectes socials– sembla que la dinàmica demogràfica expansiva que aquests territoris han experimentat durant gairebé dues dècades mostra símptomes d'estancament, o si més no, d'alentiment en el ritme. No sabem del cert cap a on evolucionarà la tendència registrada a les acaballes de la primera dècada del present segle, però podem suposar que la irrupció de la crisi econòmica ha tingut alguna cosa a veure. Del 2007 ençà els fluxos d'arribada registren al Pallars Sobirà, i també a l'Alt Pirineu i Aran, un descens força important, el qual és especialment intens en el cas de la població procedent de l'estranger, la qual possiblement sigui la més sensible en aquest context de crisi econòmica. No obstant, no és l'únic flux que registra una tendència regressiva, sinó que la població que procedia de fora de Catalunya i fins i tot aquella que ho feia de manera intensa des d'àmbits com el Metropolità i Ponent, principalment de les ciutats de Lleida i Barcelona, també experimentà un descens significativament rellevant. Per tant, podem considerar que a les acaballes del període 2001-2010 hi ha una població que deixa de venir, és a dir, que el registre d'altes no és tan elevat com en anys i períodes anteriors. Però, i que passa amb les baixes? La gent que ha arribat marxa o es queda a la comarca? Doncs sembla que a partir de 2007, els fluxos de sortida, contràriament al que podria semblar, no augmenten, sinó que s'estanquen, però es mantenen constants a uns valors força elevats (al voltant de 400 baixes anuals). Si els components del saldo migratori segueixen la tendència del darrer quinquenni podria ser que alguns municipis registrin xifres negatives de creixement, ja que el creixement natural, tot i mostrar símptomes de millora, encara no representa un actiu important en el creixement absolut de la població. Diem que la població decreixeria, però no seria a causa d'una emigració massiva, sinó a una menor arribada nous habitants (altes), el que faria que es registrés un saldo migratori negatiu. Factors com el

cessament de l'activitat constructiva a la comarca, la menor aflluència turística i les retallades econòmiques en els pressupostos i serveis de l'administració (als quals els territoris i les iniciatives rurals són especialment sensibles) són alguns dels factors que han generat una notable reducció de les oportunitats laborals a la comarca, les quals una anys enrere eren més abundants. Podem considerar aquestes circumstàncies socioeconòmiques com les causants del descens sobtat dels fluxos d'entrada de nova població a la comarca, a part d'altres causes de caire més psicològiques (com per exemple, la decisió de no migrar en èpoques de recessió econòmica degut a la inestabilitat laboral i personal que això pugui suposar). Tot això, però, són reflexions que precisarien una anàlisi més acurada per arribar a conclusions més sòlides. Ens calen més dades, més variables per analitzar i més eines per donar resposta a les noves preguntes que se'ns plantegen al voltant de la dinàmica demogràfica de les àrees rurals i de si aquest fenomen de "retorn al camp" es tracta d'un episodi conjuntural o del resultat d'una variació profunda en les estructures socials, econòmiques i demogràfiques en el si de les societats postindustrials.

MIGRACIONES I CANVI SOCIAL AL PALLARS SOBIRÀ

«El Ramon no va dissimular una mitja ganyota de disgust quan va veure el David i la Magalí. M'havia dit mil vegades que no m'hi fes, que els hippies eren uns dropos, la púrria de la societat, uns marginats, uns bruts i uns drogoaddictes. Uns delinqüents que buscaven la solitud dels pobles més penjats de la muntanya per evitar tenir tractes amb la justícia. Els va ignorar, com si no hi fossin. Em venia a exposar la seva última pensada. Tenia una idea formidable i estupenda, cridava.»

Albert Villaró. *Obaga* (2003)

5.1. EL FENOMEN NEORURAL

Com s'ha pogut veure en el darrer capítol, l'èxode rural i el despoblament han marcat el comportament migratori de l'Alt Pirineu i Aran, tendència que ha estat també registrada durant els dos darrers a una gran part de les àrees rurals dels països del sud d'Europa. En el cas del Pallars Sobirà aquest comportament demogràfic recessiu es va aturar durant períodes temporals concrets, com per exemple, la construcció de la xarxa de carreteres, la qual s'inicia a la dècada de 1930 (Herranz, 2002), o de les centrals hidroelèctriques, a la dècada de 1950; però els quals no van actuar com a fre del buidatge que els territoris pirinencs patirien, de manera més o menys generalitzada, fins ben entrada la dècada de 1980. És en aquest context de buidatge demogràfic quan comencen a aparèixer els primers fluxos que inverteixen les direccions del model migratori imperant (camp-ciutat), el qual, fins aleshores, dominava a la majoria de països industrialitzats i països en vies de desenvolupament.

En el capítol que encetem es pretén fer un repàs de les diferents onades migratòries que s'han succeït al Pallars Sobirà des de finals de la dècada de 1970 fins a l'actualitat, i que s'emmarquen, de manera general, en aquest procés d'inversió dels moviments migratoris (Camarero, 1993). La informació proporcionada per les persones entrevistades, i la posterior interpretació, ens ha permès apropar-nos als diferents fluxos o onades de migració urbà-rural que han anat apareixent a la comarca i vincular-los amb etapes històriques i/o processos de reestructuració de les àrees rurals. Aprofundirem en la incidència que han tingut l'arribada d'aquests diferents fluxos de població en la formació de nous grups socials a les comunitats rurals, i en concret al Pallars Sobirà, i com la seva presència ha conduït a la construcció d'una nova ruralitat en el marc de societats rurals complexes

Els primers moviments migratoris que capgiraren la situació en el panorama migratori del moment, i que es dirigien cap a les àrees rurals, van ser protagonitzats per persones joves, d'origen urbà. Aquesta migració fou una manera de rebutjar les pràctiques que imposava el sistema capitalista arreu del món, veient en les àrees rurals un espai d'utopia i d'esperança per a la creació de nous projectes i alternatives socials. Aquests van ser els precursors dels moviments contemporanis de retorn al camp. Els movia una voluntat clara de trencar amb tots els valors materialistes que regien els codis socioculturals i valors imperants a les ciutats, i és per això que decideixen "abandonar-la" per assentar-se en petits nuclis d'àrees rurals remotes, lluny de la influència urbana, amb la intenció de dur una vida (més o menys) al marge de les dinàmiques que tenien lloc a la urbs (Nates, Raymond, 2007). Es tracta, però, d'un nombre molt reduït d'individus, que en cap cas pot ser comparable amb la reducció demogràfica que van experimentar les àrees de muntanya des de mitjans del segle XIX (Nogué, 1988). En aquest sentit, és important destacar el caràcter *singular* d'aquest flux, ja que es manifesta en un moment en què les ciutats apareixen com a principals àrees receptores dels fluxos migratoris predominants, els quals, paradoxalment tenen el seu origen a les àrees rurals. La irrupció del fenomen neorural es produeix en un moment en què els territoris rurals mostren de manera

més crua els efectes soferts durant dècades de despoblament, apareixent com a zones clarament recessives, no només en termes demogràfics, sinó també pel que fa a la seva estructura econòmica i social.

Tal i com s'apunta en alguns treballs apareguts a finals de la dècada de 1980 que parlen sobre el fenomen neorural, cal situar els antecedents d'aquests fluxos migratoris en els moviments culturals emergents als inicis de la dècada de 1960 al Estats Units, com la Contracultura i als moviments pacifistes que apareixen, en un primer moment, com a resposta a la Guerra del Vietnam, i després com a protesta pel model socioeconòmic dominant, i que a Europa van tenir el seu reflex en les revoltes estudiantils del Maig de 1968 a França. Un dels pilars que sustenta el rerefons ideològic d'aquests moviments, anomenats en aquell moment *alternatius*, és la proclamació de la necessitat d'un "retorn" col·lectiu a la natura, al camp, a la vida rural, no com un retorn literal, sinó com un retorn simbòlic a tots els valors que representa la ruralitat, en el seu sentit més ampli, i que per tant té un important contingut utòpic, en tant que es busca en les àrees rurals el "paradís perdut" per a les societats industrials (Martínez Illa, 1987, Nogué, 1988). Així doncs, aquestes migracions originades des de les grans àrees industrials i urbanitzades del món capitalista occidental i que es dirigeix cap a zones rurals les podríem definir dins el conjunt de *migracions utòpiques*, per la càrrega ideològica que posseeixen. Aquesta càrrega ideològica és un element que ens permetrà distingir aquest tipus de migració vers d'altres que es produiran posteriorment a les àrees rurals, ja que presenten una naturalesa substancialment diferent i un caràcter menys idealista, en les quals la cerca d'un estricte *retorn* a la natura i d'un projecte de vida *alternatiu*, tot i no desaparèixer totalment, queda molt més difuminada o en un segon pla, per darrera de la millora en la qualitat de vida que proporciona el fet de residir en un entorn rural amb algunes comoditats "pròpies" de la ciutat.

5.1.1. Els antecedents del neorruralisme: la Contracultura americana i el Maig de 1968

L'esclat de la "contracultura" es va encarregar de revifar la tradició utòpica americana, la qual quedà aturada a finals del segle XIX amb un ampli nombre d'experiències comunitàries que no varen arribar a reeixir. Els moviments utòpics a Amèrica del Nord, sobretot als Estats Units, tenen una llarga història. Des dels primers assentament puritans fins a les comunes hippies dels anys 1960, la major part de les experiències utòpiques que s'han donat a l'altra banda de l'Atlàntic comparteixen la cerca de la natura com a mitjà per l'establiment d'un nou ordre social (Miller, 1999). Al segle XVI, algunes comunitats europees, sobretot comunitats religioses perseguides o dissidents, com els mormons, van veure en la fugida cap al "nou món" com una oportunitat per crear un nou ordre social, on l'individu fos més lliure i la societat més justa. Més tard, van ser altres comunitats les que van veure en les terres verges d'Amèrica del Nord una possibilitat per a la regeneració de la societat, del començar de nou, del retorn a allò essencial. Així és com van començar a proliferar, al segle XIX, noves experiències utòpiques,

de les quals encara avui dia es poden trobar vestigis en la toponímia local (New Haven, a l'estat de Connecticut; New Hope, a Pennsylvania; Equity i Utopia, a Ohio), que encarnaven el somni americà i oferien a idealistes i aventurers un espai d'esperança on construir un món nou (Melville, 1972).

Aquestes aspiracions de creació d'una nova societat van ser influenciades al llarg del temps per diferents corrents de pensament polític i filosòfic, però entre aquests destaquen especialment els socialistes utòpics, per la difusió de l'idil·li rural a les seves obres i la transcendència ideològica en alguns moviments de retorn a la terra. Tot i que no existeix un unanimitat en quins són els autors que es poden incorporar dins d'aquest corrent filosòfic, degut a la seva heterogeneïtat, es pot dir que van ser un grup de pensadors amb doctrines diverses, prèvies al marxisme i a l'anarquisme, que aparegueren a Europa a principis del segle XIX com a resposta del liberalisme i la Revolució Industrial. Les idees defensades per aquests autors van acabar inspirant experiències reals a Europa, principalment a Anglaterra, les quals no van acabar de funcionar, i migracions qualificades d'utòpiques cap a Amèrica, les quals tenien com a objectiu crear comunitats amb els paradigmes que aquests autors sostenien.

En aquest context, Amèrica es percebia, de nou, després de les primeres experiències utòpiques durant els segles XVI-XVII, com el lloc adient on iniciar una profunda transformació social. Les paraules de Robert Owen, un dels socialistes utòpics més destacats, juntament amb Charles Fourier, Henri Saint-Simon i Étienne Cabet (Choay, 1976), evidencien la voluntat de crear, literalment, un nou món al continent americà: *“He vingut a aquesta terra per introduir un sistema social completament nou; per canviar la societat que ara és un sistema ignorant i egoista, convertint-la en un ordre social il·luminat que unirà gradualment tots els interessos en un, eliminant així les causes d'enfrontament entre els individus”*¹²⁵ (Melville, 1972: 35). No obstant, moltes de les experiències iniciades durant el segle XIX acaben fracassant per motius diversos, i amb elles es trenquen les esperances de crear un nou ordre social.

Amb tot, mig segle més tard es començà a forjar un nou corrent a Amèrica, que anys més tard s'anomenaria contracultura o cultura underground, i que algun autors han acabat reduint a moviment *hippie*, que tot i ser un dels grups més nombrosos i visibles de la contracultura als Estats Units no n'és l'únic. A grans trets, es pot dir que la contracultura va ser un moviment social i cultural que aparegué, sobretot a Amèrica i a Europa, després de la II Guerra Mundial, i que es manifestà en multitud de formes, les quals anaren mutant al llarg dels anys i donaren lloc a diferents moviments socials que s'han acabat agrupant dins d'aquest gran paraigües, però que presenten importants diferències entre ells. Fins i tot pels estudiosos de la contracultura es fa difícil delimitar una cronologia que situï l'inici d'aquest moviment tan heterogeni en un esdeveniment o conjunt d'esdeveniments concrets. Per uns l'esclat de la contracultura es va

125 Paraules pronunciades per Robert Owen (1771-1858) a New Harmony, una comunitat fundada pel mateix Owen a l'estat d'Indiana (EUA), al 1825 (fragment extret de Melville, 1972).

produir sota la influència de la *beat generation*, moviment social i cultural forjat en la societat americana de la postguerra, i que anys més tard donaria lloc al moviment *hippie*. Tanmateix, per altres, la contracultura comença amb sèrie de revoltes socials que volen trencar amb el model de societat establert, i que donen lloc, a cavall de la dècada de 1950 i 60, a moviments de protesta contra la segregació racial, la Guerra del Vietnam o l'armament nuclear. Potser no és tan important coincidir en el desencadenament de la contracultura, com esbrinar-ne les causes, els motius pels quals es va produir, com va evolucionar i com ha influenciat alguns hàbits socials contemporanis.

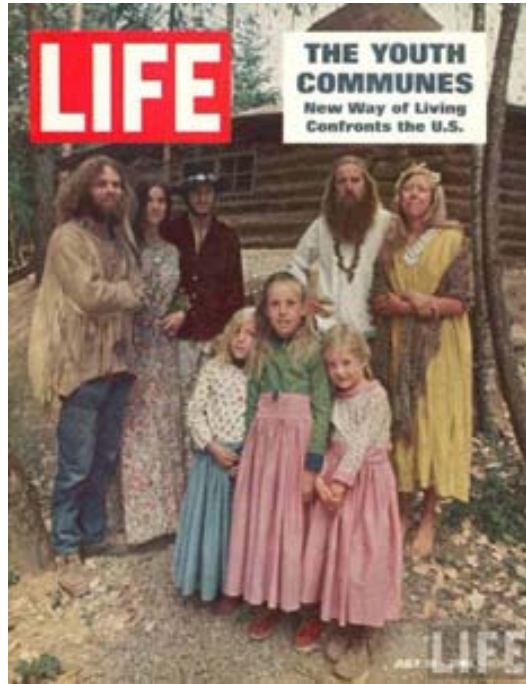
En aquest sentit, la contracultura presenta, des del seu (incert) inici, diferents etapes o fases. A principis de la dècada de 1960 va ser d'idealisme de recuperació de drets civils bàsics el que va moure a part de la joventut americana, sobretot aquella pertanyent a la classe mitjana i blanca, a prendre consciència dels problemes que patia la societat contemporània i a lluitar per a la seva reforma. Més tard, però, la reclamació de drets socials bàsics va transformar-se en la "utopia" d'una reforma social profunda i posteriorment en actius moviments de protesta, alguns d'ells emprant la violència per aconseguir els seus objectius. Part d'aquests moviments que s'iniciaren per vehicular un canvi profund en la societat americana a principis de la segona meitat del segle XX van acabar optant per una resistència passiva com a resposta a la injustícia social, i que anys més tard va acabar transformant-se, més enllà de la lluita política, en una nova forma de resposta contra el sistema establert, materialitzant-se en una nova i alternativa forma de vida a través de les experiències comunals. Aquestes noves formes d'assentament i d'estil de vida representaven la lluita no directa contra el sistema, posant en dubte l'encert de l'*American way of life* (Melville, 1972). Començaren a proliferar comunes als Estats Units a finals de la dècada de 1960, recuperant certs fonaments ideològics de les experiències utòpiques que les havien precedit en el passat.

Tot i les diferències que poden existir entre les experiències comunitàries del segle XIX i el moviment comunal dels anys 1960, també podem trobar importants paral·lelismes que ens permeten traçar una línia de continuïtat entre ambdues etapes. La recuperació del pensament dels socialistes utòpics, juntament amb la influència de corrents de pensament polític, social, psicològic, religiós o espiritual, és potser un dels punts claus que ens pot ajudar a entendre de com un segle més tard el moviment comunal sorgís de nou i amb tanta força. Al 1970, segons un article del *New York Times*¹²⁶, existien més de 2.000 comunes repartides pels diferents estats dels EUA, tot i que concentrades en alguns territoris com el muntanyes de Vermont, les valls de Virginia, els boscos de Washington i British Columbia i a Califòrnia, llocs on el moviment va arrelar amb més força. En elles vivien aproximadament més de mig milió de persones, majoritàriament joves, que buscaven en la vida al camp un alternativa de transformació social i

126 "Communes spread as the young reject old values; Communes are a way of life for young adults seeking revolution, God or themselves"; article de Bill Kovach publicat al diari *New York Times* el 17 de desembre de 1970 (citat per Martínez Illa, 1986).

personal que fos una resposta a la deshumanitzadora i alienant *American way of life*. Aquestes dades mostren la rapidesa amb la que el moviment comunal s'escampà pel país i la importància i transcendència que tingué en el sí de la contracultura i la societat americana de l'època (figura 5.1).

Figura 5.1. Portada de la revista nordamericana *Life* sobre les comunes hippies que sorgiren durant la dècada de 1960 als Estats Units

Font: *Life*, núm. 400 (juliol de 1969)

Al mateix temps, a França, les protestes ciutadanes, protagonitzades majoritàriament pel moviment estudiantil, van tenir un caire molt més polític, però finalment van resoldre's la seva animadversió al sistema d'una manera similar a com es va fer a Amèrica del Nord. El moviment comunal, amb una clara de retorn al camp, va popularitzar-se a França a principis de la dècada de 1970, i va ser des d'allà que es va difondre cap a altres països (Léger, Hervieu, 1979; Nogué, 1987). Els fets del "Maig de 1968", com a esdeveniment més destacat de la protesta juvenil a Europa, van simbolitzar la culminació d'un moviment. La fi d'aquest moviment va donar lloc a un èxode urbà protagonitzat per tots aquells joves que quedaren desenganyats amb l'intent frustrat d'una profunda reforma social, els quals van veure en el camp un nou espai, un nou context on començar de nou i intentar quelcom que a la ciutat no va ser possible. L'espai rural francès, que al voltant de 1970 havia arribat al punt culminant de l'èxode rural, ofería una situació òptima, si més no a primer cop d'ull, per desenvolupar experiències on la influència urbana i dels valors de la societat capitalistes fos mínima.

5.1.2. El fenomen neorural a Catalunya

Els moviments comunals de retorn al camp a Amèrica del Nord i a França es van produir amb antelació respecte a la seva aparició a Catalunya. Per proximitat, tant física com cultural, el fenomen neorural a Catalunya té moltes més semblances amb el que va ocórrer a França que no pas amb les comunes americanes. El moviment de retorn al camp a França, que després influencià les experiències aparegudes a la resta de països europeus, es dotava d'una valorització de la natura i de l'espai i la cultura rurals, mentre que el moviment comunal americà posseïa, al principi, una sensibilitat ecològica més forta -que després va ser assimilada també per les experiències europees- i entenia el camp com un territori intacte, no explorat, on es podia desenvolupar noves experiències d'organització social. Els territoris on s'emplaçaven les comunes a Amèrica del Nord eren, en la majoria del casos, espais més o menys verges, on recentment no hi havia hagut cap assentament de població, o on els indicis de vida en comunitat es podien remuntar als indis nadius, el mode de vida dels quals era un dels seus principals referents. En canvi, a França el referent de mode de vida es trobava en els pagesos que anys abans havien abandonat el camp per anar a la ciutat i així cobrir les demandes de mà d'obra que generà el creixement industrial (Nates, Raymond, 2007). El cas de França, i per extensió el del fenomen rural a Europa, parteix d'un context territorial substancialment diferent, el qual, posteriorment, va generar certs processos socials que no es van arribar a produir (o no amb la mateixa intensitat) a l'altra banda de l'Atlàntic, com per exemple, el xoc cultural entre població local i nous habitants¹²⁷.

Així doncs, el "Maig del 1968" va ser el detonant de l'esclat del moviment de retorn al camp a Europa, de la mateixa manera que els incidents al barri de *High Ashbury*, a San Francisco, l'any 1967 i els fets esdevinguts a Chicago al 1968 van desencadenar la fugida de molts joves urbans cap a les comunes rurals. Les influències de la contracultura i d'aquests fets que apareixen com el detonant del fenomen neorural a ambdós territoris van arribar a Catalunya amb un retard de gairebé una dècada. A més, la situació socioeconòmica que vivia Espanya en aquell moment poc tenien a veure amb la situació en la que es trobava França o Estats Units, el que va contribuir, encara més, al retard.

Els darrers anys de la dècada 1960 i els primers de 1970 són un període, com hom coneix, d'intensa activitat política i reivindicació social a Espanya, i especialment a Catalunya. Durant bona part dels anys 1960, la dictadura es va encarregar d'aturar l'entrada dels plantejaments polítics i filosòfics en els que es basava el moviment de retorn al camp (Nogué, 1988). Tanmateix, a principis de la dècada de 1970, quan el franquisme ja mostrava clares evidències de ser un règim profundament debilitat, es comencen a donar les condicions per la introducció

¹²⁷ Els processos socials que evidencien el xoc cultural entre nous i població resident a determinats indrets dels Estats Units es tracta d'un procés més recent en el temps i que, en tot cas, afecta a les migracions urbà-rurals que es produeixen al voltant de nombroses àrees urbanes a partir de la dècada de 1990, i que estan lligades més a processos de contraurbanització que no pas al moviment comunal dels anys 1960-70 (vegeu Smith, Krannich, 2000).

d'aquestes idees progressistes que provocaren una autèntica revolució social, materialitzada en una forta resposta contra el règim. És quan els moviments antifranquistes comencen a irrompre amb força. Igual que a França, a Catalunya, el moviment estudiantil, clarament influenciat pels corrents internacionals de resposta juvenil, pren un especial protagonisme i les reivindicacions assoleixen una important repercussió social. Les persones que en aquell moment decidien migrar cap a les comarques de muntanya, pel fet de ser territoris rurals més remots, estaven, en molts casos, lligats, o eren propers, a aquest moviments reivindicatius.

“Diguem que nosaltres arribem aquí al 1981. Aquella era una època de bastant moviment i ebullició política, no? Era un moment de canvis molt accelerats. La gent jove, o part de la gent jove d'aquella època, com nosaltres, estava bastant relacionada amb moviments estudiantils, antimilitaristes, etc. El que avui en dia serien moviments alternatius, però que en aquella època estaven bastant concentrats en problemàtiques del moment, com és obvi. (...) Tot això, combinat a una valorització de l'entorn rural, de crítica a la vida urbana del moment, d'interès de conèixer món però a la vegada de buscar modes de vida més comunitaris. Tot això són elements que posats un al costat de l'altre sumen. (...) Jo crec que s'hauria de vincular amb moviments com el maig del 68 a França o amb la contracultura i els moviments contraris a la Guerra del Vietnam als Estats Units. Tot és una mica un corrent que posteriorment s'ha simplificat molt dient “l'època hippie”, però que era molt més complex i divers que això, era més que no pas quatre peluts dient fem l'amor i no la guerra i anar a festivals com el Canet o Woodstock.” (C-04, home)

És en aquest context social i política en el que joves urbans, no només de l'àrea metropolitana de Barcelona, sinó també d'altres àrees urbanes de ciutats europees com Berlín, París, Londres, etc. (Lluvich, Ortega, 2004), amb un cert nivell de formació, es comencen a assentar a les àrees de muntanya de Lleida, Barcelona i Girona, atrets per àrees rurals marginals, amb un tipus d'assentament concret (pobles aïllats, dispersos i deshabitats) i per una representació social concreta de la ruralitat i del concepte “natura”, molt més lligat al “verd” i a l'aigua, que no pas al paisatge de secà (Nogué, 1988). Això fa que les zones de Catalunya on s'instal·len els primers neorurals, durant la primera meitat de la dècada de 1970, estiguin situades al Pirineu o a la Serralada Transversal, com són els casos del Pallars i la Garrotxa, dos enclavaments importants del fenomen neorural a Catalunya (Martínez Illa, 1986).

“Nosaltres arribem al 81 com t'he dit i ja ens trobem aquí algunes parelles que ja hi vivien que no eren només catalans sinó que hi havia gent estrangera. Quan varem arribar hi vivia una parella anglesa i després van anar venint més persones de fora. Va venir un alemany, un holandès, un escocès... això fa veure que el moviment era d'abast internacional.” (C-04, home)

És important, però, definir qui són aquests individus, sobretot en el cas de Catalunya, i els motius pels quals abandonen la ciutat i decideixen assentar-se en àrees rurals, i perquè ho fan en un context en què les dinàmiques migratòries dominants es manifesten en una direcció

totalment oposada (camp-ciutat). A la literatura científica s'ha emprat el terme "neorural" per a definir als individus que protagonitzen aquestes tipus de migracions, un concepte, que tot i ser d'ús freqüent fins i tot a l'àmbit acadèmic, està carregat d'ambigüitat, sobretot perquè s'ha emprat per definir altres tipus de migracions que es produeixen o s'han produït de la ciutat al camp. Així, García (1977), un dels primers autors que va estudiar el tema, juntament amb Léger i Hervieu (1979), creu que neorural és "*tota aquella persona, sense discriminació de sexe o d'edat, visquin en parella, sols o en comunitat, que per una decisió voluntària abandona el seu medi de vida social, professional i residencial per exercir, de forma exclusiva o no, activitats agroramaderes o artesanals en àrees rurals*". Per altra banda, Chevalier (1981) afirma que són neorurals "*totes aquelles persones que abandonen la ciutat i es dirigeixen a les àrees rurals amb un projecte de vida alternatiu, i que aquest pot ser tan divers com diverses són les activitats a realitzar*". Cal destacar la importància que té per Chevalier el caràcter "alternatiu" de la migració, amb la conseqüent dificultat que suposa definir aquest concepte, i la flexibilitat amb la que parla de l'activitat que aquests individus realitzen un cop arriben a les àrees rurals. Així doncs, què és el que defineix *per se* a la població neorural? En el cas d'aquests autors francesos el debat es pot centrar, per una banda, en l'activitat que realitzen, que per Léger i Hervieu ha de ser, encara que no necessàriament hagi de suposar una dedicació exclusiva, lligada a la ramaderia, agricultura o activitats artesanals, o, per altra banda, en l'estil de vida, que, independentment de l'activitat que realitzin, haurà de ser alternatiu; entenent-lo com un estil de vida que no es basa en les tècniques o els hàbits propis de la societat industrial.

La popularització del concepte, estès per l'ús que n'han fet els mitjans de comunicació, ha fet que sovint s'emprés per a fer referència, de manera general, a tots els nous habitants que deixen la ciutat per instal·lar la seva residència a les àrees rurals, sense tenir en compte les característiques sociodemogràfiques, els factors que han determinat la migració, el tipus d'assentament, l'activitat que desenvolupen o la relació que tenen amb el territori. No és en va clarificar a quin tipus de població es fa referència quan s'empra el mot neorural. Massa sovint s'ha encabint dins del fenomen neorural altres migracions que presenten característiques força distants i que creen confusions a l'hora de copsar els processos socials contemporanis que tenen lloc a les àrees rurals.

Bernard Kayser (1990) en el seu llibre *La Renaissance rurale: sociologie de les campagnes du monde occidentale*, parla dels neorurals com aquells individus que abandonen la ciutat i que arriben a les àrees rurals amb unes determinades característiques en el seu assentament que les defineixen (Kayser, 1990). Les característiques que exposa Kayser en aquest llibre s'apropen força al que considerem que és la població neorural; per tant, és aquesta la definició que emprarem com a referència. Així doncs, considerarem que són aquelles persones d'origen urbà que s'instal·len, sols, en parella o en comunitat, en petits nuclis de població o assentaments dispersos; que desenvolupen una activitat lligada a la terra o a l'artesania, sigui o no de dedicació exclusiva, i que els mou un desig de "fugida" de la ciutat, veient, alhora, les àrees

rurals com un “refugi”¹²⁸ on portar a terme un estil de vida diferent al que portaven a les ciutats. Per altra banda, i a diferència de l'èxode rural, el qual es tractava d'una migració provocada, i en certa manera forçada, pels mecanismes propis del capitalisme industrial, el fenomen neorural apareix com una migració “voluntària” al marge de la lògica del sistema, i és aquesta condició de “marginalitat” la que en gran mesura la caracteritza i la defineix (Nogué, 1988).

A mitjans de la dècada de 1970, quan el fenomen neorural va començar a aparèixer a Catalunya, ho va fer en la seva vessant més col·lectiva o comunitària, emulant les comunes americanes i franceses. No obstant, eren grups reduïts, que quedaven lluny de la magnitud de les experiències comunitàries en les quals es basaven. Aquesta primera etapa del moviment neorural al nostre país va arribar al seu punt culminant cap a finals de la dècada de 1970, coincidint amb un moment d'enfortiment del moviment llibertari que desencadenà la mort de Franco. El final de la dictadura va donar “via lliure” a totes els idees progressistes que fins al moment havien estat censurades i bloquejades pel règim, trobant un nou escenari polític i social òptim per a la seva difusió. És el moment en què apareixen algunes publicacions, clarament influenciades pel moviment contracultural americà i pels moviments de protesta europeus, que jugarien un paper important en la difusió d'aquestes ideologies llibertàries com “Ajoblanco”¹²⁹, revistes, que van jugar un paper important en la difusió de fenomen neorural, sobretot del moviment comunal, actuant com a espai on diferents persones interessades en l'èxode urbà intercanviaven idees, opinions i experiències i buscaven diferents opcions per materialitzar el (personal) retorn al camp.

“I clar, nosaltres som vegetarians... i varem pensar que entre una cosa i l'altra, entre no suportar la ciutat i voler fer una vida més en contacte en la natura, varem pensar que fugir era el més correcte. Varem marxar al maig del 1975.” (A-03, home)

Aquesta primera etapa més comunal va perdre embranzida a partir de la dècada de 1980, moment en què el moviment llibertari comença a perdre força i queda absorbit per la transició cap a nou règim. Així doncs, igual que a França, el moviment de retorn a la terra amb una base més comunal, llibertària i comunal, deixa pas a un segon moviment on el retorn al camp té un rerefons més ecologista i naturalista. En aquesta segona etapa les migracions ja no es produeix en grup, sinó que es produeix en solitari o en parella, i responen més a aspiracions i conviccions individuals que no a l'eufòria llibertària d'un moment concret; en aquest segon flux

128 Marcar un límit entre aquells individus que els podríem considerar com a neorurals i aquells que no els hi podríem incloure, no és una tasca fàcil, quan s'aborda l'anàlisi de les migracions actuals cap a àrees rurals, en les quals encara trobem algunes reminiscències heretades d'aquestes primers fluxos, les quals ens poden portar a plantejar-nos si el fenomen neorural és un fenomen extingit o encara continua vigent i ha pres noves formes d'expressió.

129 *Ajoblanco* va ser una revista editada a Barcelona que es va publicar de manera mensual entre 1974 i 1980 (primera etapa) i entre 1987 i 1999 (segona etapa). Juntament amb altres publicacions aparegudes a l'època va exercir un important paper en la difusió de la contracultura a Espanya.

moltes de les persones que migren aposten per quedar-se a la destinació i el nombre de retorns esdevé substancialment menor que en les primeres migracions “col·lectives” (Martínez Illa, 1986). Aquest canvi de plantejament també es pot veure reflectit en publicacions de l'època que difonen el moviment de retorn al camp, com és la revista “Integral”¹³⁰, la qual, tot i se contemporània a “Ajoblanco”, té un emparament ideològic més naturalista i apareix com estàndard d'aquest segon flux de migracions neorurals (Nogué, 1988).

Abans d'entrar a definir quina ha estat la forma en què aquestes migracions s'han manifestat al Pallars Sobirà, és important aprofundir en quins són els motius que, en un sentit metafòric, “expulsen” a aquests individus de la ciutat. Així doncs, de què fugen? I, d'on fugen?. Està (més o menys) clar que “fugen” de la ciutat i de tot el que ella simbolitza, tan pel que li falta com pel que hi suposa un excés, però copsar la totalitat d'aquest sentiment rau en un anàlisi molt més detallada, no només de les ideologies que el sustenten, sinó del moment històric i socioeconòmic que vivia Catalunya en el moment en què aquest moviment de retorn al camp va irrompre amb més fora.

A mitjans de la dècada de 1970, els moviments de protesta i de reforma social coincideixen amb l'inici d'una profunda crisi econòmica, causada per l'encariment del petroli i de les matèries primeres i pel canvi en les demandes del mercat mundial. El proteccionisme i l'intervencionisme estatal heretat del règim franquista i una estructura econòmica poc flexible a l'hora de respondre a les forces de mercat van ser les dos raons principals per les quals la situació s'agreuà en el cas espanyol. Va ser una crisi que afecta als principals pols de desenvolupament i que va provocar un important augment de l'atur. En aquest context, la població jove era la més susceptible a la crisi i va ser la que es va veure més afectada. La dificultat d'accés al mercat laboral, provocat per una baixa demanda de mà d'obra; les escasses oportunitats de realització professional que oferiria la ciutat, a més d'una situació contradictòria entre un consumisme creixent i la inaccessibilitat a un sou digne i a certs recursos, apareixen com algunes de les causes econòmiques més importants que, paral·lelament al moment de canvi que vivia el país, van impulsar la sortida de joves de les ciutats. Alguns autors francesos, com Hervieu i Leger (1977), ja van apuntar processos similars a França, on la situació de recessió econòmica també va ser un dels detonants de la irrupció del fenomen neorural (Rodríguez, Trabada, 1991).

“Potser som una generació que vàrem quedar molt cremats de la vida a Barcelona, ara no ho sé com està la cosa, jo quan baixo em continuo angoixant. Però era una època que Barcelona era molt cara i els sous no acompanyaven gaire...” (C-02, dona)

130 La revista *Integral*, per la seva banda, va aparèixer al 1978 i encara ara es continua publicant. Va néixer amb una orientació més ecologista i naturalista que la seva contemporània *Ajoblanco*, la qual derivà cap a unes posicions llibertàries més convencionals anys després de la seva creació.

Nogensmenys, seria erroni afirmar que les causes econòmiques van provocar per si mateixes aquesta “fugida” de la ciutat. Tot i que és cert que el sorgiment d’experiències utòpiques i de retorn al camp van molt lligades a moment de convulsió política i social, cal dir que la voluntat individual juga un paper molt important, on es poden juxtaposar motius de caire molt divers (situació personal, ideologia, valors, etc.). És per això que davant d’un mateix context hi ha individus que veuen en la migració una possible solució als propis problemes i als de la societat i, per contra, altres que no comparteixen aquesta idea. Per tant, hi ha alguna cosa més de fons en aquestes onades migratòries cap a les àrees rurals, que es centra en un rebuig dels valors urbans (materialistes) en el que es sustenta el capitalisme industrial. La ciutat, per ells i elles, representa l’alienació de l’individu i fugir d’ella representa un acte de rebel·lia contra el sistema establert, contra els valors hegemònics¹³¹, buscant en els espais rurals aquests valors d’igualtat, de comunitat i de connexió amb la natura i un “retorn” als orígens, a la terra, que s’han perdut en nom de la urbanitat.

“Jo la ciutat no l’havia suportat mai, tampoc ara la suporto. A mi la ciutat em sembla un fracàs de la humanitat, concentrar a la gent d’aquesta manera. Per mi això és la ruïna humana. Per mi una gran ciutat, per mi personalment, cadascú pensa com vol, però per mi és l’infern. No era el mateix la ciutat dels anys 50 que la d’ara, abans com a mínim s’hi podia viure amb una mica de qualitat de vida, però ara és impossible. Ara jo no hi podia viure de cap manera.” (A-03, home)

Per altra banda, no són només els factors d’expulsió els que juguen un paper important en la determinació d’aquestes migracions, sinó que les àrees rurals també presentaven certs factors d’atracció que van fer en el seu moment que el moviment neorural mostrés una certa predilecció per algunes zones de Catalunya i en deixés d’altres al marge (Martínez Illa, 1986). Igual que va passar als Estats Units i a França, van ser, en un primer moment, aquelles zones més marginals, aquelles que el capitalisme industrial deixà més malmeses i abandonades, on joves urbans decidiren instal·lar-se amb la intenció de desenvolupar iniciatives comunitàries. Aquestes iniciatives es van desenvolupar, sobretot, en zones on l’abandonament del poblament dispers i l’existència de pobles abandonats o semiabandonats, les quals oferien un context prou aïllat, on es cercava una veritable desconexió amb la ciutat i materialitzar un nou model social, i un entorn natural excepcional.

A Espanya, també proliferaren certes enclavaments neorurals, els quals es vincularen al moviment hippie, en un primer moment, i al moviment ecologista, posteriorment. Durant aquest període, a cavall entre els anys 1970 i 80, aparegueren els primeres assentament neorurals a diferents pobles i regions de l’Espanya rural especialment afectades pel procés urbanitzador, com Las Alpujarras (Granada), el Bierzo (Castellà-i-Lleó), el Pirineu aragonès o de Navarra (Gómez-Ullate, 2006).

131 Aquestes migracions han rebut sovint l’adjectiu de *nihilistes*, car els individus que protagonitzaren aquestes migracions tenien la voluntat de construir nous valors a partir de la destrucció dels valors hegemònics.

5.1.3. L'arribada del "hippies": el fenomen neorural al Pallars

En aquest context, el Pallars Sobirà apareix com un emplaçament òptim per aquesta població, ja que el territori presenta justament aquells atractius o requisits que els i les neorurals buscaven a l'hora d'escollir el lloc on assentar-se. Ho fan majoritàriament a pobles, abandonats o en vies de despoblament, situats a les capçaleres de les valls altes del Pallars; principalment, en aquells on el procés de despoblament havia estat més fort, i on trobaven un entorn favorable (cases i camps abandonats, un contacte més directe amb la terra, aïllament i falta de bones vies de comunicació) on desenvolupar el seu projecte de vida, en la majoria dels casos lligat amb activitats agroramaderes i/o artesanals.

“En definitiva és el moviment aquest de retorn a la terra influenciat per la Contracultura que fa un trencament amb la cultura urbana i busca en aquests llocs aïllats, precisament perquè són aïllats, l'antítesi al model que s'està implantant a la ciutat. Llavors aquestes persones ocupen pobles del Pirineu que l'èxode rural s'havia encarregat de buidar, com un fenomen amb doble direcció. Pobles que la població local havia deixat per anar a treballar a la ciutat. Aquesta és una primera onada, que va ser bastant important al Pallars Sobirà i que té la seva importància a nivell local, està clar.”
(C-05a, dona)

És difícil precisar en termes quantitius la magnitud d'aquest fenomen, no només al Pallars Sobirà, sinó a qualsevol dels territoris rurals on s'hi ha produït. Per una banda, es tracta d'una migració que, per la seva naturalesa, ja presenta certs problemes de definició en termes estadístics, ja que les motivacions i les característiques que la defineixen responen a processos socials complexos que no es poden detectar mitjançant les fonts estadístiques convencionals com els censos, padrons, l'Estadística de Variacions Residencials (EVR), nomenclàtors, ni tan sols amb altres fonts més específiques. A més, per altra banda, trobem factors com la manca d'interès que ha mostrat l'Administració a l'hora d'abordar el fenomen i de construir estratègies per donar-ne una estimació, cosa que no ha passat a altres països com França o el Regne Unit, on els organismes oficials sí que s'han preocupat per donar-hi dades i, en alguns casos, desenvolupar eines per gestionar-lo. A banda d'això, hi ha altres motius que dificulten el seu recompte que tenen a veure més amb comportaments individuals, com la decisió per part dels neorurals de no facilitar dades per a la inclusió als registres oficials (censos, padrons, etc.). Això, tal i com apunta Nogué (1988), és una actitud coherent amb els principis que sustentaven, en el seu dia, aquest moviment de “fugida” de la ciutat (Nogué, 1988), i que alhora, és una de les grans complicacions quan es vol concretar la magnitud del fenomen. A banda de tot això, la singularitat estadística de les àrees de muntanya¹³² i tots els processos que la condicionen fan que l'estudi quantitius de fenòmens socials al Pirineu sigui

132 Sobre la singularitat de les estadístiques que ofereixen dades sobre les àrees de muntanya se'n parla més extensament al capítol 3, dedicat a la metodologia que s'ha emprat en aquesta recerca.

una tasca especialment complicada, i que, de vegades, sigui mitjançant l'aproximació qualitativa, la manera més versàtil i eficaç d'abordar el complex estudi de les qüestions socials.

Deixant de banda les limitacions que presenten les fonts estadístiques per abordar l'estudi del fenomen neorural, a continuació mostrem algunes dades referents a les altes i baixes residencials extretes de l'EVR ens permeten copsar el canvi de tendència del model migratori produït al Pallars a finals de la dècada de 1970 i durant tota la dècada de 1980. A principis dels anys 1970, situació que s'allargà durant gairebé tota la dècada, la quasi totalitat dels moviments de població (comptant entrades i sortides) que es produeixen al Pallars és dirigeixen en una única direcció: cap a les àrees urbanes. Aquest fluxos en direcció als principals centres urbans del país no donarà senyals reals d'aturada fins ben entrada la dècada de 1990. No obstant això, durant els darrers anys de la dècada de 1970, després de dècades de despoblament, comencen a arribar els primers neorurals. A partir de la dècada de 1980, l'arribada d'aquests nous contingents de població a la comarca supera el flux de sortida, fent que el Pallars experimenti, per gairebé per primera vegada en dos decennis, i encara que ho faci d'una manera intermitent i poc duradora en el temps, xifres de saldo migratori positiu. Malgrat això, les baixes residencials es mantenen durant aquests anys en valors força elevats, el que mostra com encara coexisteixen dos models migratoris completament oposats: per una banda, l'èxode rural, que mostra signes de debilitat a causa de l'afeblit volum demogràfic de la comarca, i per l'altra, les migracions cap a les àrees rurals, que tot i els alts i baixos que experimenten al llarg del temps, comencen a tenir una presència destacada.

Un dels nuclis on el fenomen va tenir una especial incidència va ser a Farrera, el qual representa un cas paradigmàtic de l'arribada d'aquesta població al Pallars Sobirà¹³³. Sovint s'ha emprat com a exemple per mostrar la incidència demogràfica -més qualitativa que no pas quantitativa- que aquest flux d'entrada de nova població va tenir a la comarca, i com l'arribada d'aquests neorurals va fer que pobles que estaven condemnats al despoblament, per tenir una població escassa i extremadament envellida, es tornen a habitar i augmenten el nombre d'habitants, en alguns casos, per primera vegada en més de 150 anys. Farrera, en concret, va capgirar la seva dinàmica demogràfica en 15 anys d'una manera sorprenent gràcies a l'arribada de tota aquest contingent de població d'origen urbà. Va passar de tenir un volum de població de 13 habitants, amb una mitjana d'edat entre els 50 i els 60 anys, al 1970, a tenir 24 habitants, amb una mitjana d'edat a prop del trenta anys, al 1985 (Lluvich, Ortega, 2004). Així doncs, des de principis de la dècada de 1970, moment en què es troben les primeres mostres de l'arribada d'aquesta població, Farrera es va convertir un important centre de recepció de persones de

133 Podem trobar altres pobles que, com Farrera, representin un cas paradigmàtic del fenomen neorural al territori pirinenc. És el cas d'Ossera, a l'Alt Urgell, on a la dècada de 1970, de manera gairebé contemporània a molts altres nuclis del Pirineu Català, s'instal·len un grup d'artesans, artistes i agricultors (vegeu Torras, 2008; llibre en el que una de les persones que s'hi van instal·lar explica la seva experiència). El fenomen apareixen també amb intensitat a altres pobles de l'Alt Urgell, com Sant Joan de l'Erm, com a diversos a nuclis de l'Alta Garrotxa, el Ripollès, l'Alt Berguedà i la Garrotxa Empordanesa.

diferents orígens, units per la voluntat de viure en contacte amb la natura, treballar la terra i engegar iniciatives de caire comunitari. Malgrat aquestes dades mostren l'efecte que va tenir l'arribada d'aquesta població emprant dades de l'any 1985, cal dir que ja hi va haver antecedents d'aquest moviment a principis de la dècada de 1970¹³⁴, i que es va anar consolidant al llarg de la dècada. En aquest context Farrera esdevé un dels centres neuràlgics d'aquest moviment, no només al Pallars, sinó conegut a tota Catalunya, i allà hi conflueixen diferents persones amb projectes diversos.

“Als anys 70 Farrera va ser com un dels llocs hippies de Catalunya, bastant famós, em sembla que ha passat molta gent per allà. Hi havia un parell de cases, que eren com cases obertes, per les que va passar molta gent amb projectes molt diversos.” (B-15, home)

“I perquè Farrera? Doncs perquè és com tot. En un moment en què un fenomen s'origina en un lloc doncs crea com un pol d'atracció. Quan va venir *talpersona* a Farrera es va començar a crear aquest pol i es va anar fent més gran. També podríem haver anat a parar a *poblevei* o a qualsevol altre indret. Un altre poble on hi hagués una gran oferta de cases, fos de lloguer o d'ocupació, perquè això a l'època passava.” (C-04, home)

Algunes dades, extretes d'un treball de camp realitzat a la Vall Farrera a l'any 1985 ens han permès veure com la concentració de població neorural es redueix, en aquests municipis del Pallars, només al nucli de Farrera de Pallars, on en aquell moment arribava a la desena d'habitants i representava més del 50% de la població real del nucli¹³⁵. A la resta de nuclis de la Vall Farrera el fenomen neorural no s'havia arribat a manifestar fins al moment. Però Farrera no va ser l'únic, altres pobles com Lleret, Arcalís o Montardit de Dalt, en aquest darrer cas concentrats a la Mola¹³⁶, van ser importants enclavaments on es va assentar aquesta població “neorural” al Pallars Sobirà. Aquests nuclis, encara ara, apareixen dins l'imaginari col·lectiu, sobretot de la població local, com a llocs extremadament lligats a aquest moviment migratori.

“Clar, però és que Farrera és l'emblema dels hippies que van pujar als anys 80, en part és normal, ha quedat aquest topic, igual que si dius els hippies de la Mola, no? doncs

134 Els antecedents del fenomen neorural al nucli de Farrera els podem situar a principis de la dècada de 1970, quan un jove d'origen urbà va acordar amb Casa Manresà, un de les cases fortes, portar una explotació en règim d'arrendament, que, finalment, no es va consolidar. Anys més tard, cap a mitjans de la dècada de 1970, arriba un jove d'origen irlandès, fet que mostra la intensitat que té el fenomen a escala internacional, amb la voluntat d'engegar una explotació ramadera i assentar-se al nucli (informacions proporcionades per l'informant clau C-04).

135 Dades proporcionades per X. Mateu i Llevadot d'un treball de camp realitzat a mitjans de la dècada de 1985 en els diferents nuclis de la Vall Farrera.

136 Una comunitat coneguda amb el nom de “Crisol”, i que més tard passaria a dir-se “Art i Herència”, s'instal·là a la Mola de Montardit de Dalt a principis de la dècada de 1980. Van recuperar l'edifici i van tornar a fer funcionar el generador de la minicentral hidroelèctrica per produir electricitat per autoabastiment. Són un grup de persones ben conegudes per la població local, coneguts com els “hippies de la Mola” (Lluvich i Ortega, 2004).

són un altre col·lectiu característic d'aquella època. Arcalís també és un poble especial; però clar, Farrera és el punt neuràlgic de tot aquest moviment. Ha passat molta gent per allà.” (A-06, dona)

“Els que varem arribar érem gent jove amb un cert nivell d'instrucció. Més o menys, tothom tenia una certa formació, però també amb idealisme i amb moltes ganes de fer coses, amb la possibilitat de comprar casa, que això avui dia sembla ben bé d'una altra època. I és que estem parlant d'una altra època encara que no faci tants anys. I clar, totes aquestes coses fa que al final aquest fenomen acabi arrelant a la comarca. Això passa aquí, passa a Lleret... i poc a poc es va anar afegint gent, que van venint cap aquí, ho van provant, alguns marxen i altres es queden.” (C-04, home)

El fenomen neorural va arrelant a la comarca al llarg de la dècada de 1980 i s'hi van afegint altres persones que arriben amb inquietuds similars. Poc a poc passa de ser un fenomen aïllat, protagonitzat per escassos individus, a prendre una major consistència i estabilitat (Rodríguez, Trabada, 1991), encara que experimenta certs canvis en quant a les seves característiques. El tan anhelat “retorn a la terra” per part dels neorurals passava per la recuperació de certs aspectes del sistema econòmic tradicional de muntanya, com la pluriactivitat agrària i l'organització de microeconomies, a partir dels quals tenien la voluntat d'autoabastir-se i ser autosuficient. Intenten engegar diferents iniciatives, moltes d'elles en comunitat, com cooperatives de bestiar, horts comunitàries, explotacions ramaderes o recuperació d'oficis artesans que, en molts casos, no van acabar de reeixir malgrat l'empenta i l'entusiasme amb el què es van iniciar. El fracàs d'aquestes iniciatives rau en diferents factors, que van des de la dificultat d'accés a la terra, de la qual en escasses ocasions assolien la propietat i que en la majoria dels casos eren poc productives o marginals (Nogué, 1988), fins a aspectes més relacionats amb l'organització del treball, les pròpies dinàmiques de mercat o la desconexió de l'activitat a realitzar (Aldomà, 1999b). Algunes de les persones que en el seu moment van posar-se al capdavant d'alguna explotació agrària van acabar desenvolupant alguna activitat relacionada amb el sector artesà (elaboració de productes agroalimentaris, artesanía tèxtil, fusteria, etc.).

“Es va intentar engegar una cooperativa de bestiar, amb un ramat d'ovelles, però no va acabar de rutllar i acaba de fracassar als pocs anys d'iniciar-se. Normal, també, perquè si una família sola amb un ramat ja té dificultats, imaginat quatre parelles que preteníem acabar vivint d'això, el que vol dir que no havíem fet gaires números. Però bueno, hi havien moltes ganes de tirar-ho endavant.” (C-04, home)

Tanmateix, el “fracàs” d'aquestes iniciatives no va ser l'únic causant del retorn d'un part dels neorurals arribats al Pallars. Algunes de les causes d'aquests “fracàs” (i d'un possible retorn) les hem de buscar en els aspectes psicològics de la migració. Segons aquests autors, l'imaginari col·lectiu que el moviment neorural tenia sobre la vida al camp, construït des d'una perspectiva totalment urbana i que accentuava la percepció del món rural i dels seus modes de

vida amb un profund idealisme, diferia amb la realitat social i cultural que podien trobar en el lloc de destí, provocant un important xoc cultural. Aquesta dicotomia entre imaginari i “realitat” va generar un cert desencís, que en alguns casos, va derivar en un retorn, en aquest cas literal, a la ciutat. Les imatges d’idil·li i de vida bucòlica que tan anhelaven estant a la ciutat, i a les quals tenien desig d’accedir a través de la migració, queden truncades al copsar les dificultats de la vida a muntanya i al veure l’escassa viabilitat d’alguns dels projectes que pretenien realitzar (Rodríguez, Trabada, 1991). La desconexió existent entre aquesta construcció social de la ruralitat des de les àrees urbanes i tot el que representava “realment” la ruralitat tradicional, provoca, en alguns individus, un cert desencís que els portarà a abandonar l’experiència en els anys successius a la seva arribada¹³⁷.

A tot això es pot afegir la manca d’oportunitats laborals que oferia en aquell moment la comarca, fent que un bon nombre (estimar-lo és quasi impossible) de les persones que arribaren al Pallars entre la dècada de 1970 i 1980 acabin tornant a la ciutat o assentant-se en alguna altra zona rural on les possibilitats professionals fossin més abundants. Alguns, ja no en comunitat, sinó més aviat com a individus aïllats o en parella, i després de superar els primeres obstacles i problemes, acaben arrelant a la comarca i comencen a comprar cases de propietat, que en molts casos rehabiliten ells mateixos. Abandonen, en part, i amb certa resignació, el desig d’un “fidel” retorn a la terra i comencen a desenvolupar diferents activitats, de caire molt divers, a partir de les quals obtenen uns ingressos (més o menys) estables que els permeten continuar vivint a la comarca.

“Van ser uns anys plens de dificultats i de problemes. A més, les feines que em sortien a mi eren d’allò més diverses: un any treballant a la serradora tallant fusta, un altre any amb animals, un altre posant tanques a la carretera, instal·lant una xarxa elèctrica. Tot tipus de feina que no tenien res a veure amb el que jo havia vingut a fer aquí dalt o el que m’hagués agradat fer aquí dalt.” (C-04, home)

Com es pot veure en la darrera cita d’una de les persones entrevistades, el procés d’assentament de tots aquells que es van quedar al Pallars no va estar exempt de dificultats. Els factors que van condicionar la permanència d’aquest col·lectiu són molt diversos, i van des de factors de caire estructural, per exemple, relacionat amb l’aparició de noves possibilitats en el mercat laboral, fins a factors de caire més psico-socials, com la creació de xarxes social o el grau de satisfacció amb l’entorn. Les persones que s’hi van quedar abandonaren algunes de les idees que sustentaren, en un inici, la migració i notaren la necessitat de prioritzar d’altres que els hi facilitarien l’assentament “permanent” a la comarca. L’abandonament d’aquests principis va passar, sovint, per la integració de les activitats artesanals o agroramaderes a les demandes d’un mercat emergent, motivat per la irrupció del turisme i la valorització dels productes

137 Agnew (2004), en el seu treball *Back from the Land*, mostra com algunes de les comunes americanes creades a la dècada de 1970 seguiren un procés similar. Aquestes foren abandonades per la majoria dels seus membres, els quals acabaren per tornar als llocs d’origen o cap a un altre emplaçament “menys” extrem.

locals, o per l'abandonament d'aquestes activitats tradicionals que definien, en un inici, la migració i l'ocupació en noves activitats econòmiques associades a la reestructuració econòmica de les àrees rurals. Així doncs, la capacitat per adaptar el projecte de vida, al qual anava associada en un primer moment la migració, a les oportunitats i potencialitats que presentava la comarca va ser clau per a la permanència, d'una part, d'aquest col·lectiu. Aquesta adaptació, però, pren, en cada cas, formes molt diverses, i en cap cas respon a patrons estandarditzats ni a fórmules exactes, és per això que es fa molt difícil definir un procés pel qual aquestes persones van passar d'un projecte o estil de vida a un altre. Alguns dels esforços no reeixits per crear un mode de vida en comunitat i al marge de la societat industrial, es van substituir, anys més tard, per la rehabilitació de cases per un aprofitament turístic lluny dels grans circuits comercials, la creació de petits obradors de productes agroalimentaris o la recuperació d'algun ofici artesà, activitats que en molts casos segueixen actives actualment¹³⁸.

Altres renuncien al mode de vida "alternatiu", lligat a la terra o a activitats derivades, i aprofitaren la terciarització de l'economia, sobretot a partir de l'expansió de l'activitat turística i el desplegament dels serveis de l'administració a la comarca per ocupar-se en una activitat professional que els permetés establir-se al Pallars, assegurant-se uns ingressos més o menys fixos. Sovint es parla d'un cert "acomodament" o "aburgesament" dels neorurals per fer referència a aquells que s'hi van quedar i, que per fer-ho, van haver de renunciar a les idees de construir una alternativa al sistema. Tanmateix, cal dir que són persones que han resistit en un medi auster, en les zones més allunyades i extremes del país, i a les quals se'ls ha de reconèixer la important tasca de revitalització, en molts sentits, de les àrees rurals (Aldomà, 1999b).

"Aquesta primera onada produeix en el temps com una mena de procés darwinià, no? Hi ha una mena de selecció entre aquests primers nouvinguts. Els més forts, perquè viure al Pallars i mantenir un estil de vida bucòlic en el que s'idealitza la vida a la muntanya no és fàcil. Viure al Pallars és bastant complex. Bé, al Pirineu en general, no? És bastant dur. Per les condicions climàtiques, per trobar un mitjà de subsistència, per viure en un poble on no tens carretera, etc... és a dir, que es dona un procés de selecció que acaba donant lloc a habitants que encara avui dia habiten aquests pobles i que han acabat tenint un paper destacat a la vida social i política de la comarca. Hi ha exemples d'aquests hippies que es van quedar i van arrelar a la comarca." (C-01, home)

Un cop marxen de la comarca aquells que no trobaren unes condicions òptimes d'assentament, segons les seves expectatives, o trobaren escasses les oportunitats que li oferia el Pallars per a la realització del seu projecte de vida, és quan el fenomen neorural es comença a difuminar amb altres migracions posteriors que presenten característiques substancialment diferents, ja que no responen a les mateixes pautes i motivacions i formen part de processos

138 Algunes de les formatgeries i obradors artesans que actualment encara continuen actius són iniciatives creades per alguns membres d'aquest col·lectiu, que en el seu moment varen saber apostar per un projecte competitiu que els permetés assentar-se de manera definitiva a la comarca.

completament diferent; tot i que sovint, com ja hem dit abans, s'ha tendit a confondre-les i a encabir-les en una mateixa tipologia de migracions. El fenomen neorural perd embranzida a principi de la dècada de 1990, moment en què es un impàs migratori, coincidint amb l'aparició de nous fluxos migratoris de caràcter laboral, motivats, per una banda, com he comentat abans, pel desplegament de l'administració i dels serveis derivats a les comarques de muntanya; i per l'altra banda, per la irrupció dels esports d'aventura, com el ràfting, la popularització de l'esquí i el dinamisme que provoquen aquestes activitats en el sector de la construcció. És en aquest context, com he dit abans, en què alguns dels neorurals que es queden a la comarca aprofiten aquest moment d'eclosió econòmica i social per acabar d'arrelar. Es podria dir que es produeix una certa pèrdua, o relegació a un segon terme, del rerefons ideològic de "retorn a la terra" o a la "natura" que va ser, en el seu moment, el principal motor de la migració neorural. Les aspiracions de construir un projecte alternatiu i de canvi social a partir de la vida en comunitat i de contacte directe amb la natura queden, en certa manera, absorbides per les necessitats de trobar una feina, més o menys estable, i pel desig de gaudir d'una millor qualitat de vida.

"Jo crec que hi ha, almenys, tres tipus [de migracions]... una gent que van aparèixer en un moment determinat, fa uns 25-30 anys (...). Van arribar amb moltes floretes al cap, pensant-se que això era la bicoca, que això seria el bon viure, i que amb 4 vaques i 4 cabres es fotrien la *vidorra padre* i s'ha acabat el bròquil. De tota aquesta gent que va arribar llavors, un sector molt important va tornar a marxar perquè van veure que es feien grans i que aquí era difícil trobar de que viure aquí. (...) Un altre sector d'aquesta gent es va quedar i ha intentat fer coses com qualsevol de nosaltres." (A-05, home)

Per altra banda, i coincidint amb el canvi de règim, el moviment associatiu a Catalunya pren un nou impuls. La repressió que nombroses associacions catalanes van sofrir durant la dictadura dona pas a un intens ritme de reivindicacions i de construcció nacional per part de molts dels moviments socials de caire catalanista. És un moment, una situació social i política, d'aflorentament dels valors nacionals. En aquest context, un dels principals moviments socials catalans, el moviment excursionista, recupera part de la funció que el va fer néixer al segle XIX: la recuperació i reconstrucció dels símbols del país, on la muntanya juga un paper destacat (Romà, 2004). Abans de la popularització dels esports d'aventura i el turisme de masses hivern al Pirineu, el moviment excursionista rep una nova embranzida. Persones d'origen urbà, que cerquen un redescobriments del país a partir dels trets nacionals més essencials i del contacte directe amb la natura i amb la societat rural veuen en el Pirineu un bon indret per a la pràctica d'esports de mitjana i alta muntanya, com el senderisme, l'alpinisme o l'escalada. Aquest fenomen va generar al Pallars, i a altres comarques de muntanya de Catalunya, una demanda específica d'instal·lacions per a la pràctica d'aquestes activitats. Això fa que entre els anys 1980 i 90 s'obrin (o es reobrin, després d'estar durant uns anys tancats) més d'11 refugis d'alta muntanya al Pallars Sobirà¹³⁹. Aquests allotjaments turístics, especialment destinats a unes

139 Informació extreta de la pàgina web *Refugis de Catalunya* (www.euro-senders/refugis), de l'Associació Catalana de Senderisme (consultada el 24/01/2011).

activitats molt concretes, precisaven de “guardes” que s’ocupessin del seu manteniment i obertura i de persones que hi treballessin. L’augment de l’oferta de refugis va generar una certa demanda laboral, que encara que quantitativament sigui una xifra poc representativa, va atreure persones d’origen urbà que acabarien instal·lant-se a la comarca, les quals tingueren un procés d’assentament que els diferencia de la resta de migrants.

“Em va sortir l’oportunitat de portar un refugi de muntanya (...) i llavors vaig començar a venir aquí. Els primers anys pujàvem els períodes que teníem obert el refugi, els mesos d’estiu i alguns caps de setmana a l’hivern, però a partir de l’any 90, com teníem la feina aquí va ser més lògic comprar casa aquí per no haver de pujar i baixar cada cop que tancàvem el refugi.” (B-14, dona)

“L’any 1986. Varem pujar al mes de maig a veure el refugi amb els encarregats del centre excursionista. Aquell refugi havia quedat vacant, sense guarda i s’acostava la temporada d’estiu i s’havia de resoldre d’alguna manera; ficar algú allà que portés el refugi. I *tal persona* va aconseguir aquesta feina. (...) Em va impressionar tant! Em va motivar moltíssim. Vaig pensar ja sé lo que vull fer... viure aquí! I em vaig quedar.” (B-01, dona)

5.2. FUNCIONARIS, TURISTES I NOUS “TEMPORERS”. EL DESPLEGAMENT DE L’ADMINISTRACIÓ I LA IRRUPCIÓ DEL TURISME AL PALLARS

El canvi de decenni (1980-1990) va coincidir amb un moment d’eclosió al Pallars; un moment de canvi social, econòmic i polític. Durant aquests anys es comença a percebre el desplegament de serveis per part de l’Administració a tot el territori català, fet que va ser especialment rellevant als territoris rurals i de muntanya, ja que amb això s’intentaven minimitzar els efectes que havien tingut tants anys “penalització rural”¹⁴⁰ i de despoblament, causats, en bona mesura, per l’abandonament i desinterès polític que mostrà el règim franquista per tot allò que no fos urbà i industrial (Collantes, 2005).

El restabliment de la Generalitat de Catalunya al 1978, i l’assoliment del govern autonòmic al 1979, va suposar, entre d’altres coses, l’inici d’un intens procés de desplegament de l’administració pública arreu del territori català. L’adquisició de competències per part del nou govern català va generar la necessitat de dotar al territori d’un conjunt d’òrgans de gestió i ordenació a tots els nivells. A escala local, primer va ser la implantació dels ajuntaments, i anys més tard, quan s’aprovà la Llei d’Organització Comarcal de Catalunya (Llei 6/1987), van

140 Fernando Collantes (2005) utilitza el concepte de “penalització rural” entès com la condemna que suposa, des d’una perspectiva personal, social i econòmica, el fet de pertànyer a un territori rural i les limitacions que això pot suposar en les condicions de vida i el desenvolupament de la societat. En un territori rural de muntanya, com és el cas del Pallars, aquesta penalització respon a un doble condició de marginalitat, per la singularitat de ser alhora una àrea rural i de muntanya.

aparèixer els consells comarcals, els quals, segons la llei, tenien «competències en ordenació del territori i urbanisme, sanitat, serveis socials, cultura, esport, ensenyament, salubritat pública i medi ambient».

Per altra banda, durant la dècada de 1980 es va començar a desenvolupar una política específica per a les àrees de muntanya, la qual apareix com a resposta a la situació en la qual es trobaven aquests territoris. Durant la dècada de 1970 es configurà un nou entorn social i polític que va afavorir la creació de nous instruments d'intervenció i planificació territorial que ajudarien a resoldre els problemes específics d'aquests espais geogràfics (Majoral, 2002). La construcció d'una nova política territorial de muntanya va ser possible pel marc legislatiu que oferia la Constitució de 1978, en la qual hi havia un article on es deixava constància del tractament especial que precisaven les àrees de muntanya. Això, anys més tard va donar peu a l'aprovació de la *Ley de Agricultura de Montaña*, d'àmbit estatal, al 1982, i de la *Llei d'Alta Muntanya* (Llei 2/83), aprovada un any més tard pel Parlament de Catalunya. Aquestes disposicions legals van permetre construir un nou marc legislatiu en el qual es poguessin dissenyar instruments per fer front als desequilibris territorials existents, sobretot, entre les zones urbanes i els territoris més perifèrics, en aquest cas, els de muntanya. De la Llei d'Alta Muntanya se'n derivaren els plans comarcals de muntanya, els quals són la principal eina de la seva aplicació, i han estat, fins ara, objecte de continues revisions (SAC, 1998). No obstant, els primers plans comarcals de muntanya entraren en vigor aleshores, a finals de la dècada de 1980, entre els quals es trobava el del Pallars Sobirà.

Els objectius d'aquestes legislacions no eren uns altres que aprofitar i desenvolupar els recursos econòmics de les àrees de muntanya, crear infraestructures i equipaments necessaris per tal d'equiparar les prestacions i les condicions de vida de llur població amb la de la resta de Catalunya, frenar la regressió demogràfica; valorar les funcions que la muntanya compleix en benefici de la resta de la societat i dotar a les comarques d'una infraestructura administrativa que garanteixi l'assistència tècnica als municipis. Encara que tard, el paper de l'administració ha estat capdal per a la reconversió d'aquests territoris, ja que segurament, sense la intencionalitat de dinamitzar-los i reduir les asimetries entre aquests i la ciutat, i encara que la manera de fer-ho pugui ser valorada com a millorable, hagués estat realment capgirar la situació que vivien a inicis de la dècada de 1980. A més, molts dels objectius que es marcava la Llei d'Alta Muntanya, que posteriorment els Plans Comarcals s'han encarregat de concretar, coincideixen amb els processos de canvi i millores que s'han produït en les comarques de muntanya, sobretot, i com veurem més endavant, en el desplegament de l'administració i la reactivació de l'economia.

Per últim, l'entrada d'Espanya a la Unió Europea, l'any 1986, va suposar una progressiva adaptació a les normatives comunitàries en matèria de agricultura -sobretot pel que fa al compliment de la Política Agrària Comú (PAC) i dels seus objectius-, l'acolliment a programes de desenvolupament rural i a polítiques de planificació territorial d'àrees de muntanya. Cap a

mitjans de la dècada de 1980 la política rural de la UE ja no es centra únicament en termes productius, sinó que dóna una majora rellevància al desenvolupament integral de les àrees rurals (Roquer *et al*, 2005). En aquest context apareixen, a inicis de la dècada de 1990, els programes Leader, que tenien com a principals objectius afavorir el desenvolupament de noves activitats, crear llocs de treball i renovar el sector agrari. Aquest programa, juntament amb altres mesures de cohesió i política territorial promogudes pel govern europeu, van tenir un important efecte a les àrees (Plaza, 2006).

5.2.1. «Jo ja no sóc de les del principi». El desplegament de l'administració i l'arribada de nous habitants

Tots aquests esdeveniments expliquen que durant aquests anys el Pallars Sobirà experimentí profundes transformacions socioeconòmiques i polítiques, en les quals el desplegament de les institucions públiques, de les infraestructures i dels serveis bàsics hi juguen un paper important. A mitjans de la dècada de 1990, la (gairebé) totalitat de nuclis habitats de la comarca compten amb subministrament elèctric, xarxa de telèfon i accés rodat, per bé que encara es poguessin percebre importants dèficits pel que fa a la dotació mínima de serveis (Herranz, 2002). Per altra banda, i a un nivell més general, es produeix durant aquests anys una millora en la connectivitat de la xarxa viària amb altres comarques i amb els territoris de la plana, el que contribueix a reduir el cert aïllament que les comarques pirinenques havien sofert durant bona part del segle XX. També es començà a treballar en la reordenació i millora dels serveis bàsics. La implementació a principis de la dècada de 1990 del Pla Català de Salut va suposar la reconfiguració del sistema sanitari de les comarques de l'Alt Pirineu i la dotació d'una xarxa de metges i centres assistencials que fins aleshores era realment escassa (Séculi *et al*, 2003). Aquestes millores en la dotació de serveis bàsics, d'infraestructures i en el sistema sanitari suposarien un canvi substancial en la qualitat de vida de la població de la comarca.

No obstant, les transformacions ocorregudes en aquesta època no només es deuen a la implantació de polítiques públiques, en la dotació de serveis o la construcció de noves infraestructures, sinó que aquests símptomes de canvi també es perceben en altres àmbits. Durant aquests anys apareixen noves instal·lacions educatives, com el Camp d'Aprenentatge de les Valls d'Àneu¹⁴¹, inaugurat al 1992; i culturals, com l'Arxiu Comarcal, que s'obre al 1995, l'Ecomuseu de les Valls d'Àneu, que s'obre al públic al 1994, o el Centre d'Art i Natura, que es comença a desenvolupar a mitjans dels anys 1990.

141 El Camp d'Aprenentatge de les Valls d'Àneu es crea al 1992, segons el Document del Departament d'Ensenyament, Ordre/08, que regula la creació de nous camps d'aprenentatge. Els antecedents, però comencen abans: "El camp té una antiguitat de més de 20 anys, va començar com escola de natura municipal i després va entrar en la xarxa del Departament d'Educació." (C-03a, dona)

“Llavors jo sóc ja d'aquesta segona tongada. Quan jo vaig arribar va ser un moment d'eclosió. Un moment d'eclosió a nivell social, econòmic i polític, però també d'arribada de gent de fora, que va tot una mica lligat. Pensa que al 1995 s'inaugura l'Arxiu Comarcal (...). Van ser uns anys en els que començava a haver-hi dinamisme a la comarca. Al setembre de 1994 s'inaugura l'Ecomuseu de les Valls d'Àneu (...). Encara que és el Pallars Jussà, el Museu de la Conca Dellà també s'inaugura per aquelles dates. I és un moment com d'eclosió, en què les coses comencen a canviar a la comarca. Jo ara t'ho puc dir amb la perspectiva de 15 anys d'estar vivint aquí, no? He pogut veure una certa evolució.” (C-02, dona)

Aquesta onada de dotació de serveis i infraestructures va generar un important volum de llocs de treball a la comarca lligats a feines administratives i de gestió (tècnics, administratius, etc.) i a altres feines lligades a l'administració pública (metges, mestres, bombers). Aquestes nous llocs de treball que es generen a partir de totes aquesta activitat precisen un volum de persones qualificades per cobrir les places lligades al sector públic i també a l'àmbit privat que es derivessin de l'activitat de l'administració o de les sinergies que aquesta pogués generar en l'economia de la comarca. Una part d'aquestes vacants van ser cobertes per població local que havia pogut anar a formar-se a la ciutat i que, veient les possibilitats que oferia la nova situació a la comarca, decideixen tornar al Pallars. Tanmateix, la societat pallaresa no pot absorbir per si mateixa tota la demanda laboral que es genera, a causa de la situació demogràfica que sostenia la comarca a finals dels anys 1980. La manca d'un nombre suficient de persones qualificades generava un volum de places vacants, sobretot al sector públic, que motiva l'arribada de persones, sobretot d'origen urbà, atretes, per una banda, per les oportunitats de feina que ofereix la comarca i, per l'altra, pel desig d'un canvi de vida, l'entorn natural de la comarca i els valors de la vida rural. No obstant, aquesta migració produïda per la terciarització de l'economia, però sobretot, pel desplegament de l'administració i dels serveis a la comarca, ja no posseeix una càrrega ideològica tan forta com les emmarcades dins del que s'ha anomenat fenomen neorural.

“Després jo crec que hi ha una altra onada, cap als anys 90 fins a l'actualitat, de gent que s'insereix dins d'aquesta dinàmica migratòria urbà-rural, però que ja no tenen un emparament ideològic tan marcat, ja no és voler aïllar-te del món i renunciar a tot el que tingui a veure amb la vida urbana. Jo crec que es dóna més en el sentit de voler fer un canvi per guanyar en qualitat de vida, deixar un entorn urbà per anar a viure a entorn rural amb més tranquil·litat, un entorn natural més agradable, etc. Però tota aquesta gent ja va cap a les àrees rurals, i en aquest cas cap a les àrees rurals de muntanya, perquè també hi veuen certes oportunitats i expectatives laborals. Jo crec que aquest és un canvi bastant significatiu. I pugem perquè hi ha feina per treballar al ràfting, a les pistes d'esquí, a la construcció, de mestre, per treballar de... És una migració associada a un altre estil de vida i que ja incorpora certes comoditats de la vida urbana.” (C-01, home)

Han estat nombrosos els treballs apareguts, sobretot a la geografia britànica, que han abordat l'estudi de la migració urbà-rural com un procés social selectiu (Cloeke, Little, 1990), en el qual l'assentament de nous grups socials ha estat un factor determinant per entendre el canvi social produït a les àrees rurals del món occidental en les darreres dos dècades (Cloeke, Thrift, 1990; Cloeke, Phillips, Thrift, 1995; Boyle, Halfacree, 1998). Per alguns autors, el canvi social rural ha vingut determinat en gran mesura per l'aparició d'un classe mitjana (*middle class*) i les diferents fraccions que la componen, configurant-se com un dels grups socials més rellevants en les transformacions esdevingudes als territoris rurals (Hoggart, 1998). Tanmateix, no ha estat l'únic grup que ha condicionat el canvi social rural. En aquest sentit, les corrents postmodernes ha posat èmfasi en l'existència d'*altres* grups socials i en la seva implicació en la construcció de les societats rurals contemporànies, però que degut a la seva alteritat, se'ls ha relegat, sovint, a un segon terme (Solana, 2008).

L'arribada d'alguns professionals assalariats, que s'instal·len a la comarca motivats pel desplegament i relocalització de certs serveis que en èpoques anteriors es concentraven als principals centres urbans. Són persones que s'ocupen en feines qualificades i que a mida que s'instal·len a la comarca van formant i engrandint la classe mitjana, grup social que fins al moment no era gaire visible en aquests territoris. La seva formació ha estat protagonitzada principalment per persones que desenvolupen activitats lligades als serveis, tant relacionades amb el sector públic (mestres, metges, policies, tècnics, etc.) com relacionades amb el sector privat (enginyers, advocats, etc.). No obstant, va ser el sector públic el que va acollir, si més no en un primer moment, la major part del flux migratori d'aquests nous grups socials, que més tard s'expandiria cap a altres sectors econòmics. La població que arriba en aquest segon flux posseeix una elevada qualificació –la major part tenen estudis universitaris–, ingressos per sobre de la mitjana, possibilitats de promoció dins o fora de l'empresa o sector on treballen i una relativa llibertat residencial (Halfacree, 1994; Urry, 1995; Woods, 2005). Així doncs, el flux migratori d'aquestes persones apareixen motivats, a banda de les oportunitats laborals que es generen a les àrees rurals, per preferències residencials, per millores en la qualitat de vida relacionades amb el canvi residencial i per l'atracció de tot el que representa el “camp” en l'imaginari col·lectiu de la classe mitjana urbana postindustrial (Halfacree, 1993; 1995; Rivera, 2009).

L'extensió dels òrgans de gestió arreu del territori i la reestructuració de l'economia rural, juntament amb altres factors de diferent naturalesa, han estat els causants del ràpid increment que aquests nous grups socials han experimentat a les àrees rurals d'Europa i Amèrica del Nord des de la dècada de 1990. Les possibilitats d'ocupació, el desig d'abandonar la ciutat amb l'objectiu de trobar al medi rural un entorn més favorable on viure i la nova situació que presenten les àrees rurals són algunes de les motivacions o raons que apareixen entre els individus de classe mitjana que arriben a les àrees rurals, i que sovint s'empra com a justificant

de la migració. Ara bé, dins d'aquest grup social també apareixen fraccions que no subscriuen aquestes motivacions.

Dins d'aquesta fracció, el factor ambiental i l'atracció de l'entorn rural no apareixen com una raó que justifiqui la migració. Estem parlant de treballadors públics o privats que per les oportunitats que ofereix el desplegament de l'administració, i dels serveis derivats, tant públics com privats, a les comarques de muntanya es desplacen amb un cert sentiment "d'imposició". És evident que no es tracta d'una imposició real, sinó més aviat d'una migració on es cerca una oportunitat laboral fora del lloc de residència -bé sigui per la falta de possibilitats laborals al seu lloc d'origen o per la voluntat d'accedir a certs llocs de treball que després els poden permetre ocupar una vacant en un altre territori¹⁴²-, en la qual no hi ha una atracció (o si més no, no és tan forta) de l'entorn cap al qual es dirigeix. Entre aquesta població pot arribar a produir-se un *anti-idil·li* rural, ja que el desplaçament residencial cap a aquests territoris es pot percebre com quelcom obligat, i no tan com una voluntat, un desig o una preferència (Paniagua, 2005). Al Pallars, un exemple d'això el trobem amb les persones ocupades a l'ensenyament públic d'origen urbà, les quals són destinades a territoris més o menys allunyats de la ciutat en funció de la seva experiència docent, veient-se "obligats" a anar-hi per millorar la seva situació professional.

"Els i les mestres del Pallars que volen treballar ho poden fer, tot i així encara queden moltes places que han de ser ocupades per gent que ve de fora. Clar, les persones amb més antiguitat poden triar destinació amb més facilitat i és la gent més jove que tria llocs més allunyats, a vegades per voluntat, eh? Però hi ha una altra part que si que les agafa obligades i que després, quan poden aconseguir una plaça en algun altre lloc molt més a prop de casa seva, doncs, acaben marxant." (C-03a, dona)

5.2.2. De pagesos a empresaris: la formació d'una classe mitjana local

L'aparició d'aquests nous grups socials, en el cas del Pallars, no es produeix únicament amb l'arribada de nous habitants procedents de les àrees urbanes. El canvi social també es manifesta en el si d'aquests territoris i impliquen també a la població local, la qual està subjecte a aquestes transformacions. Alguns estudis realitzats al Regne Unit al voltant de la formació de la classe mitjana i del procés de canvi social rural mostren un cert paral·lelisme entre població local i classe treballadora (o els estrats més baixos de l'estructura social), i entre *newcomers* i classe mitjana o segments social de mitjà-alt poder adquisitiu (Clope, Thrift, 1990; Clope, Phillips, Thrift, 1995). L'escassa extensió que ha tingut i encara té aquest fenomen als països del sud d'Europa, en comparació a altres països d'Europa i d'Amèrica del Nord on ha

¹⁴² Un exemple d'això són les professions relacionades amb sectors públics o privats que permeten una certa mobilitat a causa de la ampla cobertura territorial de la activitat, fent possible el desplaçament a altres territoris per desenvolupar la mateixa activitat. És el cas dels i les mestres (ja que els sistema d'assignació de places funciona per puntuació en funció de l'experiència acumulada, entre d'altres variables), del personal del servei sanitari o del personal que treballa al sector bancari.

estat molt més extensa, i, per altra banda, les característiques que presenten els territoris rurals i de muntanya a Catalunya, fa que sigui difícil aplicar aquestes relacions entre migració i canvi social al Pallars. En aquest sentit, doncs, quan hom parla del procés de canvi social a les comarques del Pirineu Català ha de defugir d'una anàlisi en la qual se li atorga a la classe mitjana nouvinguda un paper destacat, per davant d'altres grups socials, en el procés de canvi social a les àrees rurals; menystenint o obviant la importància que ha tingut la formació d'una classe mitjana local en aquest procés de transformació social (Paniagua, 2005).

L'impuls que experimenta la comarca durant la darrera dècada del segle XX també apareix com un nou escenari de canvi social en el si de les mateixes comunitats rurals, i no només com una situació favorable per a nous habitants. La construcció d'aquests nous grups socials que apareixen a partir de la població local es realitza, en un primer moment, a través de l'activitat professional, molt lligada al procés de terciarització de l'economia rural. L'expansió dels òrgans de gestió territorial, dels serveis públics i de l'activitat turística i constructiva fa que la població local abandoni l'activitat tradicional, passant de manera progressiva a ocupar llocs de treball a l'administració, al sector privat o convertir-se en empresaris del sector turístic o de la construcció; deixant les explotacions agràries, i passant a ser treballadors assalariats o empresaris autònoms. La formació d'aquesta fracció de la classe mitjana en el si de les societats locals es consolida amb el canvi generacional. Aquest canvi de grup social es produeix quan els descendents de ramaders o pagesos decideixen cercar oportunitats laborals fora de l'explotació familiar.

L'accés a una oferta educativa, a la que generacions anteriors no tenien plenament garantida, traça una clara línia divisòria entre la població en una etapa de transició jove-adulta i la població adulta local pel que fa al nivell educatiu. Això permet a les noves generacions assolir un nivell formatiu més competitiu en el mercat de treball, i per tant fa possible l'abandonament de les activitats tradicionals i l'ocupació en feines d'alta qualificació, tant al sector públic com al sector privat. Altres, aprofitant les potencialitats que presenta la comarca en un moment de reestructuració econòmica i social, inicien una projecte empresarial. Part d'aquesta població local, tant els que s'han format com els que veuen les potencialitats de la comarca, van ser els iniciadors del dinamisme empresarial que es genera a les àrees rurals, sobretot al sector turístic i a la construcció (Paniagua, 2002a).

Aquesta nova situació de dinamisme econòmic, però també de canvi social i d'integració dels territoris rurals amb la resta del país, genera, entre la població jove local, una voluntat de retorn. La majoria abandonen temporalment la comarca, moguts per una major oferta formativa, i són molts els que durant aquesta etapa s'acaben quedant a la ciutat, atrets per l'ampli ventall d'oportunitats laborals que allà s'ofereix. No obstant, durant aquesta època, la reestructuració econòmica de la comarca i la creació de nous jaciments d'ocupació, apareixen com una invitació a aquesta població cap al retorn. Aquest flux migratori, tot i ser difícil de

delimitar i quantificar¹⁴³, ha contribuït, per una banda, al creixement demogràfic i, per l'altre, a la fixació d'actius al mercat laboral local, en tant que són gent qualificada i amb experiència professional, que poden ajudar a potenciar el desenvolupament endogen.

“Cap als anys 90 la comarca va començar a guanyar població, va començar a haver-hi ambient i va deixar de ser una comarca decadent, en la qual la població autòctona ja no volia marxar i per a gent de fora era atractiva perquè hi trobava un valors que a la ciutat estaven en recessió. Això ha fet que els de la meva generació i generacions més joves ho hem anat detectant i em comptes de quedar-nos a Barcelona o Lleida després d'estudiar hem anat tornant cap al Pallars. Jo vaig tornar amb 28 anys i d'aquella generació, més o menys, hem acabat pujant tots.” (A-07, dona)

No obstant, pocs eren el que podien pronosticar a la dècada de 1970 aquest gir que farien les àrees rurals cap el sector terciari, i encara menys com la ruralitat, entesa com a construcció social, es convertiria en reclam per a les societats urbanes postindustrials (Camarero *et al.*, 2009). Durant la major part del segle XX gran part de la població local d'aquests territoris marxava a la ciutat com a resultat del col·lapse estructural que la penetració del capitalisme i l'expansió de l'Estat modern van provocar a les àrees rurals (Arqué *et al.*, 1982; Beltran, Vaccaro, 2007; Vicendo, 2004). Malgrat això, una part de la població local es va quedar; altres, els més emprenedors o els que tenien els mitjans per fer-ho, van veure l'oportunitat de marxar a la ciutat, on la creixent industrialització ofería un ampli volum de llocs de treball. Els que es van quedar conservaren les propietats familiars i, alguns, encara van poder adquirir altres propietats de les famílies que emigraren, en un moment en què el preu de la propietat a les àrees de muntanya s'havia reduït considerablement. La concentració de propietats va ser un mecanisme de supervivència (d'algunes) de les poques famílies que resistiren l'investida de l'èxode rural i es quedaren al Pallars malgrat les dures condicions de vida.

Amb el temps, aquestes famílies que va romandre al *país*¹⁴⁴ aprofitaren l'embranchida del turisme per superar la situació de crisi, personal i col·lectiva, en la que la comarca estava immerses. Arribada la dècada de 1980, quan els canvis socioeconòmics es comencen a fer palesos a les àrees de muntanya, tant les *cases fortes* com les *cases petites* es trobaven davant d'un nou escenari que giraria el rumb del Pallars Sobirà. És, doncs, un moment en el que la població local assisteixen a la redefinició del seu poder, la seva identitat i la seva situació en l'estructura

143 La població que marxa a estudiar o a treballar fora de manera temporal, i que es pot considerar econòmicament dependent de la família, no acostuma a donar-se de baixa del padró del municipi de naixement o de residència familiar per diversos motius, constant doncs com a empadronats atípics (Ajenjo, 2005).

144 Els habitants del Pallars, i sobretot la població local, empra el mot país per fer referència a un àmbit territorial tradicional el qual els seus habitants desenvolupaven les activitats, i que està format per territoris dels dos Pallars, però que sense coincidir amb els límits administratius actuals: «D'alguna manera el pallarès té consciència d'aquesta unitat territorial i l'expressa amb el mot país. (...) I el país té uns límits ben precisos: com una fulla de pollancre, com una illa perduda al mig del Pacífic» (Coll, 1991).

social pallaresa¹⁴⁵. En aquest context, el patrimoni de cada casa, i sobretot, la tinença de grans superfícies de terra, va ser instrumentalitzat per aquelles *cases fortes* que encara restaven al Pallars i emprat com un dels principals actius per mantenir l'estatus social dins la comunitat. Per la seva banda, alguns petits propietaris també van aprofitar el moment d'eclosió, veient-lo com una bona oportunitat per afrontar les dificultats amb les que havien conviscut durant anys. És per això que és important destacar que aquesta nou escenari no va beneficiar només a grans propietaris que pogueren vendre els seves terres i/o invertir en diversos projectes, fet que podria ser obvi atès les relacions de poder establertes a les comunitats petites i de muntanya, sinó que també va beneficiar, dins de la població local, a altres estrats socials, provocant, en certa manera, una redefinició dels grups socials.

Apareix, doncs, una classe mitjana local que es forma, per una banda, a partir de la vinculació amb l'activitat professional, lligada en un primer moment al desplegament de l'administració; abandonant el sistema tradicional i s'incorporen als nous mercats laborals, passant a ser, majoritàriament, treballadors assalariats. Per altra banda, la importància que pren l'activitat turística va motivar la creació d'empreses turístiques per part de població local; fenomen al que més tard s'incorporarien els nous residents (Paniagua, 2002b). Els propietaris d'aquestes empreses adquireixen una certa posició de prestigi en la comunitat local, que en alguns casos pot ser heretada d'una posició de prestigi històric de la família. La creació de les primeres empreses que aprofitaren l'embranchida del turisme estaven relacionades amb les *cases fortes* de la comarca, les quals pogueren obrir els primers allotjaments turístics o invertir en les primeres pistes d'esquí. Posteriorment, i a causa de la popularització del turisme a la comarca, altres sectors de la societat pallaresa pogueren afegir-se al desenvolupament del sector, obrint petites empreses i equipaments turístics, que poden conviure, en alguns casos, amb el manteniment parcial d'alguna activitat tradicional, com la ramaderia (Calatrava, 2001), i ocupar a més d'una generació en el mateix negoci (Sucarrat, 2006a).

“Veuràs molt pocs pallaresos treballant al ràfting i a pistes. La gent de país que treballa al turisme són els jefes de les empreses o dels hotels. No es dediquen a ser monitors, no baixen barques ni fan classes d'esquí. (...) Si no troben gent d'aquí que vulgui treballar al riu i als hotels, doncs haurà de venir gent de fora, no? Sempre s'ha fet. Si aquí la gent no vol treballar *al sector turístic*, doncs es porta gent de fora per fer la temporada.” (A-01, home)

145 La distinció entre casa gran i casa petita al Pallars tradicionalment rau en la possessió de terres de propietat. En el marc del sistema socioeconòmic tradicional de muntanya, les cases petites treballaven per les cases grans ja que aquestes no tenien terres de propietat. Quan s'inicia el procés de despoblament, les cases petites, sobretot les que no tenien propietats i que depenien de les cases grans, van ser els primers que van marxar cap les zones urbanes on la demanda de mà d'obra generada per una industrialització creixent els hi assegurava un lloc de treball. Per altra banda, les cases més fortes, aquelles que podien formar part de la burgesia del moment, també van aprofitar l'embranchida de l'industrialització i van marxar del Pallars. Així doncs, moltes de les cases que van romandre al Pallars, les que no van marxar per falta de possibilitats o perquè tampoc pretenien canviar la situació, van ser les cases mitjanes; és a dir, aquelles que tenien propietats i que podien sostenir una certa pluriactivitat com a mitjà de subsistència en un territori social i econòmicament hostil.

Per altra banda, aquelles famílies que han tingut control sobre grans propietats al llarg de la història, les *cases fortes*, tot i la formació de nous grups socials, continuen conservant un paper dominant dins l'entramat social de la comarca. L'ascens d'algunes famílies que pertanyien als estrats socials més baixos o la formació d'aquesta classe mitjana local ha ajudat a reduir les desigualtats entre les diferents grups socials existents a la societat pallaresa, però els estrats socials més alts han preservat els privilegis i el poder.

5.2.3. Els nous “temporers”: els fluxos migratoris lligats al turisme

Tot aquest desplegament dels serveis de l'administració coincideix amb la irrupció del turisme d'aventura, sobretot del ràfting, i amb un nou impuls de l'esquí alpí a les comarques pirinenques (Campillo, Font, 2004). El ràfting es comença a popularitzar a Europa, després de la forta embranzida que va tenir durant els anys 70 als Estats Units, i cap a finals de la dècada de 1980 arriba al Pallars¹⁴⁶. En aquells anys, persones d'origen francès, que van veure el potencial que tenia el Noguera Pallaresa per a la pràctica d'aquest esport, van començar a fer els primers descensos, motivant l'aparició d'algunes empreses que, més tard, començarien a comercialitzar aquesta activitat. A partir de llavors van apareixent al Pallars Sobirà, concentrades entre Llavorsí i Sort, empreses dedicades a aquest esport –que després acabaran diversificant la seva activitat cap a altres segments de mercat–, allotjaments i oferta complementària.

El turisme de neu –representat sobretot per l'esquí alpí– ja era present al comarca des de finals de la dècada de 1960, però va ser durant els anys 1980 que la pràctica d'aquest esport pren una nova embranzida. Aquest sector, en els seus inicis, va arribar una mica més tard que a d'altres comarques pirinenques com al Cerdanya o la Val d'Aran. La inauguració de l'estació de Llessui, l'any 1966 (figura 6.2), i la de Super-Espot un any més tard, al 1967, són esdeveniments que van marcar la introducció i popularització de l'esquí al Pallars Sobirà. Més tard, al 1986, s'inaugura la nova estació de Portainé, ampliant el domini esquiable i renovant l'oferta del sector davant les noves demandes del mercat (Campillo, Font, 2004). L'auge experimentat pel turisme d'hivern i l'aparició de noves modalitats turístiques com els esports d'aventura va fer que es creessin noves infraestructures per cobrir la demanda i les necessitats del sector. S'obren nous allotjaments turístics i serveis d'hostaleria que engrandeixen l'oferta complementària, i que alhora precisen d'un important volum de mà d'obra per ocupar els nous llocs de treball que el sector generava. Així doncs, a partir d'aquesta renovació de l'activitat turística es genera un mercat laboral emergent que atrau a un important volum de persones, la majoria d'origen urbà, provocant un nou moviment migratori. Atès que la motivació principal de la flux de població rau en les oportunitats laborals generades a la comarca –encara que

146 De la irrupció del ràfting i altres esports d'aventura lligats al riu al Pallars Sobirà se' fa ressò una notícia apareguda a La Vanguardia el 16 de Juliol de 1989, sota el títol “*El río del oro*”, en la qual s'explica l'origen d'aquestes pràctica esportiva i l'aparició de noves potencialitats del turisme de muntanya.

aquestes raons que sustenten la migració coexisteixi amb altres motivacions relacionades, per exemple, amb preferències residencials o factors ambientals— es pot dir que ens trobem davant d'una migració de caràcter laboral. Aquest flux, a diferència de la que es va produir per cobrir l'expansió dels serveis públics, està protagonitzada, majoritàriament, per persones en el grup de transició jove-adulta, d'origen urbà i que arriben al Pallars motivats, principalment, per les oportunitats laborals que ofereix el sector turístic. Aquestes motivacions de caràcter laboral, coexisteixen, en aquest cas, amb un desig de trencar, encara que sigui de manera temporal, amb la vida urbana. Aquesta flux, però, no té un emparament ideològic tant marcat com el que es pot observar en el fenomen neorural (Lluvich, Ortega, 2004), i tampoc vol construir models de desenvolupament alternatius al sistema imperant, sinó que respon sobretot a criteris laborals i a motivacions de caire més individual.

“Aquest fenomen [el neorural] era una migració amb una capa ideològica que volia trencar amb els món urbà i trobar, d'alguna manera, el paradís, el retorn a la natura. En canvi, ara, aquests últims anys, les arribades de nova població han anat molt lligades a oportunitats al mercat laboral, ofertes de feina, sobretot lligades amb el que seria el boom dels esports d'aventura, no? Monitoratge d'activitats d'esquí, de ràfting, etc... que simplement aprofitaven que hi havia oferta laboral i que potser, però ja en un segon pla, hi quedaven algunes reminiscències d'aquesta herència més idealista dels seus predecessors. Per tant, les plantejaments són diferents. Abans eren més romàntics, fugien més de tot allò que estava establert. En canvi, ara sí que és volen assegurar un sou, viuen a l'entorn rural però tampoc s'ocupen en feines lligades al sector primari.”
(C-05b, home)

Figura 5.2. Imatge corporativa i edificis abandonats de l'antiga estació d'esquí de Llessui

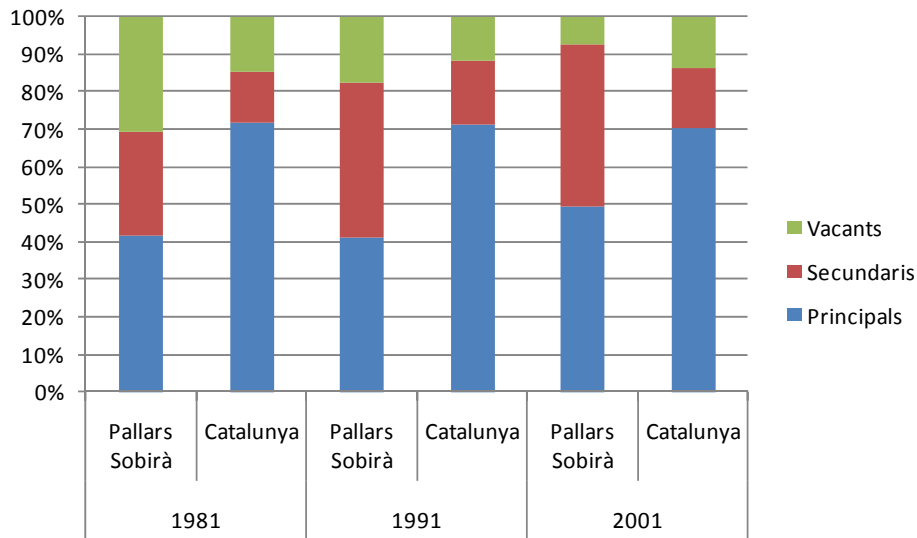
Font: www.nevasport.com i fons de l'autor.

Aquestes persones que arriben motivades per l'activitat turística, s'ocupen principalment en empreses d'esports d'aventura durant la temporada d'estiu, i intenten lligar la seva estada amb alguna feina durant la temporada d'hivern a les pistes d'esquí. Tanmateix, l'ocupació laboral no es circumscriu només al monitoratge d'esports d'aventura o d'hivern, sinó que aquest flux de joves cobreixen, durant les temporades turístiques, la demanda de personal a l'hostaleria i la restauració.

“Lliguen dues temporades, la temporada de neu i la temporada del riu. (...) Des de Setmana Santa fins al setembre estan fent la campanya o temporada de riu o d'aventura i a l'hivern treballen a les estacions d'esquí, de professor, a pistes, a serveis, etc. Realment la gent puja perquè hi ha aquestes ofertes de feina, suposo que perquè hi ha una demanda al darrera.” (A-04, home)

El turisme actiu, modalitat que aplega un seguit de pràctiques tan diverses com el senderisme, el ràfting o l'escalada, ha experimentat en els darrers anys un important augment a Catalunya, i el Pallars Sobirà ha estat de les comarques capdavanteres en el desenvolupament i diversificació d'aquesta tipologia turística, posant en valor els recursos que el medi, tant el natural com el cultural i social, ofereix. El nombre de persones que practicaven esports d'hivern o d'aventura a Catalunya va anar en augment de manera important durant la dècada de 1990, i ho ha fet de manera sostinguda, amb una certa tendència a l'estancament, al llarg de la primera dècada del segle XXI (Campillo, Font, 2004). La popularització d'aquesta modalitat turística en el sí de les societats urbanes de finals de segle XX i l'augment de l'aflluència cada vegada més gran de turistes per pràctica esports que comporten un cert risc, va fer aparèixer noves regulacions per garantir el bon funcionament i la seguretat dels usuaris. L'obligatorietat de posseir titulació reglada i una mínima experiència per totes aquelles persones que dirigien o que feien de monitors a les activitats, va donar peu a la creació, sota demanda, d'una nova oferta educativa específica, centrada exclusivament en la formació de persones qualificades per al monitoratge i la planificació d'activitats físicoesportives al medi natural¹⁴⁷. En aquest context apareixen els cicles formatius impartits per l'IES Hug Roger III de Sort. En primer lloc apareixen el Cicle Formatiu de Grau Mitjà (CFGM) de Conducció d'Activitats físicoesportives en el Medi Natural, a mitjans dels anys 1990, i posteriorment, el Cicle Formatiu de Grau Superior (CFGS) d'Animació d'activitats físiques i esportives, a l'any 2000, per oferir la possibilitat d'ampliar els seus estudis en aquesta temàtica (figura 5.3).

147 En una notícia publicada a *La Vanguardia* el 15 de Juliol de 1997, amb el titular “*Garrotxa y Ripollès exigen más control en los deportes de aventura*”, apareix un fragment on es recull la intenció per part de l'administració de regular aquestes modalitats turístiques i les protestes d'empresaris del sector del Pallars Sobirà per les exigències de noves titulacions.

Figura 5.3. Evolució de la tipologia d'habitatges al Pallars Sobirà i Catalunya (1981, 1991 i 2001)

Font: Cens d'Habitatges. Institut d'Estadística de Catalunya (2010)

Aquesta oferta educativa, extremadament lligada a l'activitat turística va aparèixer com un altre factor d'atracció de gent jove cap al Pallars. La possibilitat d'obtenció d'una titulació homologada i les oportunitats laborals generades al voltant del sector dels esports d'aventura, o en altres sectors del turisme de natura¹⁴⁸, va motivar l'arribada de joves interessats per aquestes activitats i per rebre aquesta formació específica. Els estudiants d'aquests cursos resideixen al Pallars durant el període docent (gairebé la seva totalitat ho fan a Sort, que és on s'imparteixen els cicles), i un bon nombre s'acaben assentant a la comarca durant períodes de temps més o menys llargs, i que sovint es caracteritzen per una certa temporalitat, fent coincidir la seva estada a la comarca amb les temporades turístiques i amb els pics de demanda generats al sector.

“La gent que ve aquí i es queda a viure a Sort, per exemple, són els alumnes de l'escola de formació d'esports d'aventura. Perquè et demanen titulació per fer de monitor, i molt poca gent d'aquí té titulació. Per això hi ha molta gent que s'acaba quedant treballant al ràfting, perquè es treuen el títol i després els ofereixen feina. Jo crec que és això el que atrau a molta joventut. Els cursos aquests de Formació Professional han portat molta vida a la comarca.” (A-01, home)

“Molts venen aquí a formar-se en els mòduls de dinamització que es fan a Sort, acaben fent les pràctiques en empreses d'aquí, i alguns s'acaben quedant perquè troben una

¹⁴⁸ També és important esmentar els cicles formatius dedicats als esports de muntanya i aventura que s'ofereixen a l'IES Pobla de Segur, la oferta dels quals també se situa en aquesta embranzida que els esports d'aventura i de muntanya experimentaren des de finals de la dècada de 1980. No obstant, les titulacions de tècnic d'esports de muntanya i d'hivern no han estat regulades pel Departament d'Ensenyament fins al 2006, ja que anteriorment eren les federacions esportives i les escoles privades les que oferien cursos per obtenir titulacions en aquest sector.

continuïtat amb la feina, però molts altres es queden una temporada, més o menys llarga en funció de la persona, però a la llarga acaben marxant. Alguns també van i venen, només per fer temporada i després marxen. És un perfil amb molta mobilitat.” (B-16, home)

Durant aquests anys, l'augment de l'activitat turística va estimular el creixement del sector de la construcció a les comarques pirinenques, amb especial incidència en aquells territoris on el model econòmic es basava, quasi únicament, en el turisme, com és el cas del Pallars Sobirà. La primera pujança que experimentà aquest sector va ser causada per la inversió infraestructures i equipaments per part de l'Administració i, seguidament, per la proliferació de promocions immobiliàries de caràcter privat vinculades, en una bona part dels casos, a instal·lacions per al turisme d'hivern (Barrachina, Guirado, Tulla, 2009). El creixement de l'activitat constructiva, per la seva banda, i dins d'aquests fluxos laborals, també va generar un important moviment de població cap al Pallars, atreta, sobretot pels nous espais laborals que s'oferien. L'arribada de persones relacionades amb el mercat laboral que va generar l'activitat constructiva es va començar a percebre a principis de la dècada de 1990 a les comarques on la presència de l'activitat turística tenia més tradició, com per exemple la Cerdanya o la Val d'Aran. A altres comarques, com el Pallars Sobirà, on el turisme va arribar amb un cert retard, l'arribada d'aquest flux també es va retardar alguns anys. A mitjans de la dècada de 1990 és quan aquest moviment es comença a percebre al Pallars, intensificant-se a partir de l'any 2000 i mantenint-se a l'alça, si més no, fins al col·lapse que pateix el sector immobiliari a finals del primer decenni del segle XXI i la crisi econòmica que porta associada. Les oportunitats laborals que ofereix el sector de la construcció, i també els sectors serveis, durant aquests anys atrauen, també, a un important volum de població d'origen estranger (Solé, 2010), que fins aleshores no tenia gaire presència a la comarca.

“La gent del país no treballa en aquests llocs [al sector turístic], hi treballen els immigrants i els joves que venen de fora, o la canalla jove [local] que s'han de fer uns calers a l'estiu. I a l'obra passa el mateix, els peons de l'obra són la gent immigrada, sobretot estrangers.” (A-06, dona)

La vitalitat del sector de la construcció, sustentada per l'augment del turisme a la comarca, fan augmentar el nombre de segons residències al Pallars, un fenomen que respon a la demanda creixent, per part de persones d'origen urbà, d'habitatges situats en entorns rurals, lluny de les àrees litorals i d'un model turístic que es veia obsolet, però que deixà una gran estela d'urbanitzacions al llarg de tota la costa catalana entre els anys 1960 i 80. Degut a la condició de perifèria i a la tardana expansió del turisme de neu, el fenomen de les segones residències arribà uns anys més tard que a d'altres indrets del Pirineu català. Durant la dècada de 1980, l'expansió de les segones residències al Pallars es concentrà a l'eix del Noguera Pallaresa, sobretot als nuclis més grans de la comarca, com Sort, Rialp i Esterri d'Àneu, i a pobles situats a prop de pistes d'esquí, com Espot; estenent-se actualment a la totalitat del

territori comarcal. Al 1991 el percentatge de residències secundàries és un 10% superior que en al 1981, mentre que el de residències principals es manté en ambdós anys al voltant del 42%. No obstant això, les residències principals representen, a l'any 2001, un 10% més que a principis de la dècada de 1990, sent l'augment de les secundàries, en xifres relatives, molt més subtil. Per altra banda, els habitatges vacants, els quals superaven el 30% a la dècada de 1980, al 2001 només representaven un 5%, fet que s'explica per la rehabilitació i adequació d'habitatges antics per ser utilitzats com a primera o segona residència; i d'altres que ja han caigut i han deixat d'ésser considerats en el cens (González, 2010). Això ens indica que en el període 1981-2001 s'ha produït una important reestructuració en la composició del parc d'habitatges i del seu ús, de la qual es pot destacar l'ascens de les residències secundàries, en un primer moment, i de les residències principals després, al mateix temps que es redueix el nombre d'habitatges vacants, els quals han estat integrats en les altres dues categories.

A banda de les migracions laborals, a les que hem fet referència fins ara, tot el moviment generat per la creixent atracció del Pirineu com a destinació turística ha provocat que sorgissin col·lectius, que tot i ser habitants temporals, esdevenen part de la societat pallaresa i ocupen un lloc a les estructures socials. A part de la població local i els nous residents, entesos com a residents permanents, hi ha també els residents temporals, o població estacional (Mendizábal, 1996), entre els quals podem distingir, com a mínim tres categories. En primer lloc, trobem els *turistes* que, de manera més o menys fidel, acudeixen cada any a la comarca per passar-hi part de la temporada turística, i que s'allotgen en algun hotel o allotjament rural (de vegades fins i tot al mateix allotjament any rere any) i que no tenen casa de propietat. En segon lloc diferenciem els *segons residents*, els quals tenen casa a la comarca i que resideixen de manera temporal, ocupant la segona residència, principalment, en períodes de vacances i caps de setmana. I per últim, i encara que no sigui un flux estrictament lligat al turisme, apareixen els *pallaresos no residents*, població local que en el seu moment va marxar de la comarca, però que hi ha conservat casa i propietats, i per tant, també mantenen una certa posició de privilegi o *status* social dins la societat pallaresa. Tot i no ser residents permanents, els grups esmentats han tingut (i tenen) un important paper en les relacions de poder i la política local, especialment els dos darrers grups esmentats –els segons residents i la població local no resident–, pel fet de ser propietaris i la posició de privilegi que això els hi atorga.

5.3. ELS DARRERS EN ARRIBAR. SOBRE LA NOVA CLASSE MITJANA, ELS NOUS NEORURALS I ELS ESTRANGERS

Tots aquests fluxos migratoris que s'han comentat abans, tant els produïts pel desplegament dels serveis de l'administració com per l'expansió de l'activitat turística al Pirineu català; i fins i tot la formació de nous grups socials en el si de les mateixes societats rurals, s'insereixen en dinàmiques territorials molt més àmplies, produïdes en un moment en què les relacions existent entre el món rural i el món urbà pateixen profundes transformacions

(Kayser, 1972). La modernització de les àrees rurals a través de l'extensió dels valors de les societats urbanes postindustrials arreu del territori ha provocat que els paràmetres amb els quals s'entenia, es definia i es delimitava la ruralitat hagin anat perdent vigència, apareixent noves aportacions que han contribuït a trencar aquesta interpretació dicotòmica del territori. La dispersió i expansió que experimenten les ciutats durant el darrer quart del segle XX ha abastat territoris que anys enrere quedaven completament al marge d'aquestes dinàmiques d'urbanització, provocant, el que s'ha anomenat, com una "colonització urbana" dels territoris rurals (Indovina, 2007); no només en un sentit físic, sinó també social i cultural del terme. Això contribueix, com sosté Nel·lo (2001), la creació d'una xarxa urbana que s'estén per tot el territori català i que es vertebrava a partir d'infraestructures que connecten els diferents subsistemes urbans, i que ell anomena, "ciutat de ciutats" (Nel·lo, 2001). L'expansió de les xarxes urbanes més enllà del propi límits de la ciutat comporta una desconcentració i descentralització, no només de la població, sinó també de les activitats econòmiques, els serveis i, com a conseqüència, també de les infraestructures, atorgant un protagonisme creixent als territoris situats a la perifèria. Així doncs, estem assistint a una creixent "metropolitanciació del territori", en la qual es produeixen moviments migratoris de desconcentració urbana i extensió de les xarxes urbanes arreu del territori, donant lloc a noves pautes residencials i noves formes d'assentament (Indovina, 1998).

El creixent atractiu per la vida lluny de la ciutat i per la natura han estat alguns dels elements que han donat lloc a aquests nous patrons d'ocupació territorial, i que, en bona mesura, han estat els causants de la intensificació de les migracions urbà-rural en els darrers anys. La construcció d'infraestructures viàries principals (autopistes, autovies, desdoblaments de vies principals) ha estat un dels processos de transformació territorial que millor explica l'expansió del fet urbà pel territori. Les inversions per a la millora de la xarxa viària han dotat a les àrees rurals d'una major accessibilitat, escurçant el temps de desplaçament entre els principals centres urbanes i els territoris perifèrics. Els moviments pendulars entre residència i lloc de treball cada vegada més llargs, a causa de la millora de les comunicacions, augmenta les possibilitats d'escollir el lloc on viure. La saturació de la demanda dels mercats immobiliaris urbans al llarg de la darrera dècada del segle XX portà associada una forta pujada del preu dels habitatges, actuant com un factor d'expulsió de determinats grups socials urbans, els quals busquen, primer, en el territori periurbà, i després, en les àrees rurals pròximes a la ciutat, una oferta immobiliària més atractiva, tant pel preu com per les característiques de l'immoble, les quals van associades directament a certes tipologies residencials (cases adossades, cases unifamiliars, cases de poble o masies) i a elements indispensables que milloren la qualitat de vida. Això, juntament amb la descentralització dels serveis, la deslocalització productiva i l'aparició de noves d'organització laboral, han determinat l'expansió dels processos urbanitzadors i, alhora, han fet créixer aquelles representacions socials associades a una cert idealisme envers la *ruralitat*, la *natura*, la *vida al camp*, el *poble* i la *vida en comunitat* (Rivera, 2009).

En el cas dels països del sud d'Europa, l'expansió de la ciutat s'ha de relacionar, primer, amb processos de suburbanització i la formació d'extenses àrees metropolitanes, que afecten principalment als territoris periurbans. Aquesta extensió de la ciutat permet a molts habitants (*commuters*) realitzar desplaçaments diaris entre la residència i el lloc de treball Tanmateix, la cerca d'una major qualitat en l'entorn residencial, juntament amb altres preferències de caire personal i/o professional, porta a determinats grups socials urbans a buscar espais residencials en territoris rurals cada vegada més allunyades dels centres urbans (rururbanització). En aquest nou escenari migratori, la ciutat es converteix en un centre "expulsor" de determinats grups socials. Primer, van ser els grups social pertanyents a la classe mitjana els que van buscar fora de la ciutat on ubicar la seva residència. Després, van ser altres col·lectius els que van buscar, en els territoris situats més enllà dels límits de la ciutat, una oferta immobiliària més assequible; afegint-se a aquestes noves pautes residencials altres grups socials amb escassos recursos econòmics (joves, immigració estrangera, etc.) (Camarero *et al*, 1998).

La reestructuració econòmica de les àrees rurals van permetre conciliar aquests nous patrons d'ocupació territorial amb oportunitats als mercats laborals locals, fent possible, en alguns casos, que la migració es manifesti com una desvinculació total amb la ciutat. La revitalització de l'economia comarcal, sustentat per desplegament dels serveis de l'administració i del desenvolupament del turisme i del sector de la construcció com a principals motors econòmics, almenys fins l'any 2008, és el que ha provocat un augment de població i la conseqüent necessitat d'ampliar la dotació de serveis i d'infraestructures, alhora que es forma un escenari idoni per crear sinergies entre els diferents sectors econòmics i entre l'àmbit públic i privat. No obstant, la demanda de serveis i activitats comercials és complexa, ja que juntament als habitants locals i els nous residents permanents, trobem a aquelles individus que ocupen i utilitzen l'espai rural de manera temporal. La creixent ocupació del territori rural per habitants d'origen urbà, ja sigui de manera temporal o permanent, ha generat una demanda de serveis, bens i infraestructures que, en la mesura del possible, sigui equiparable a la ciutat. Aquestes demandes provocades per una adequació de l'estil de vida urbà a les àrees rurals han portat a l'administració pública a millorar l'oferta de serveis encara que el nombre d'usuaris no justifiqués la inversió. L'existència de serveis de caràcter privat, per la seva banda, ha estat, en la majoria dels casos, condicionada (i justificada) per l'ocupació massiva i temporal del territori (Garcia, Tulla, Valdovinos, 2004).

Les noves formes d'organització del treball i dels sistemes de producció en el marc del sistema econòmic mundial han jugat un paper fonamental en el procés de deslocalització dels cicles productius, dels serveis, i fins i tot, dels centres de decisions. Aquestes noves formes d'organització del treball expliquen el trànsit entre dos sistemes productius: l'industrial, basat en factors d'inversió de les indústries pesades i de concentració productiva; i el postindustrial, basat en la desterritorialització del factor productiu i agrupant-lo mitjançant la facilitat de comunicació i processament de la informació que ofereixen les TIC. Des de l'administració

pública, l'ús de les TIC s'ha vist com una opció viable pel desenvolupament econòmic de les àrees rurals, i arrel d'això, s'han impulsat diferents programes públics encaminats a ampliar-ne l'accés i l'ús, com el projecte Banda Ampla Rural. La deficient cobertura dels serveis de telecomunicacions a moltes poblacions de Catalunya va ser el motiu pel qual la Generalitat de Catalunya va engegar aquest projecte, que pretenia fer arribar l'accés a la banda ampla a totes les poblacions de més de 100 habitants que no tinguessin cobertura del servei ADSL. D'aquesta manera, la cobertura de banda ampla, per via telefònica, per satèl·lit o altres sistemes, s'ha vist incrementada en els darrers anys, abastant a un volum de població cada vegada més ampli (Aldomà, 2009). A més, l'any 2002, arran del Pacte institucional per a la promoció i el desenvolupament de la societat de la informació a les administracions públiques catalanes, va néixer la Xarxa de Telecentres de Catalunya (XTC), que donà lloc a la creació d'una xarxa de punts públics d'accés a Internet amb l'objectiu de minimitzar el risc de fractura digital i garantir l'equilibri territorial i la cohesió social en la nova societat del coneixement¹⁴⁹.

“Cada vegada hi ha més millores perquè la gent que ho vulgui fer [teletreballar] tingui la possibilitat. Clar, per exemple, es necessita una connexió a internet potent i sense alts i baixos, per això la cobertura de xarxa ADSL és bàsica per a desenvolupar la comarca i treballar d'aquesta manera. El Pallars Sobirà, amb l'arribada d'Internet, ha donat un gir brutal. S'ha obert al món i han canviat moltes coses. Ara formem part del món, abans estaves perdut en un cul de sac i ningú sabia que passava aquí.” (B-10, dona)

L'aparició i expansió de les TIC afavoreix la creació de noves tipologies de treball, com el teletreball, que permet una deslocalització del lloc de treball i atorga a aquelles persones que el practiquen una major mobilitat i flexibilitat per decidir el lloc on ubicar la seva residència. Aquests nous jaciments d'ocupació fan que les àrees rurals apareguin com a territoris òptims per desenvolupar aquestes noves modalitats laborals. Encara que a les àrees rurals de Catalunya no sigui un tipus d'ocupació gaire estesa, a diferència d'altres àrees rurals de països d'Europa o Amèrica del Nord, són cada vegada més les persones que decideixen optar pel teletreball i fer-ho instal·lant-se al medi rural (Blanco, 2005). La creació d'aquests nous espais al mercat laboral motiven l'assentament de nous grups socials a les àrees rurals, amb un perfil sociodemogràfic i laborals força heterogenis.

“Aquí, a *talpoble*, hi ha una parella que tots dos són de fora i que han vingut amb dos nens. Són gent amb un alt poder adquisitiu que vivien a la ciutat i van decidir venir a viure aquí, en un barri on s'han fet algunes cases noves. Viuen telemàticament. Treballen des de casa, així en plan teletreball.” (B-20, dona)

149 Informació extreta del web de la Direcció General de Telecomunicacions i Societat de la Informació de la Generalitat de Catalunya (consultada el 31/01/2011).

5.3.1. La “colonització” rural d’una nova classe mitjana

L’arribada d’aquests nous grups socials es vincula directament amb l’emergència d’una nova classe mitjana a les àrees rurals, la qual es caracteritzen per tenir una completa llibertat d’ubicació de la seva residència, i que a través de processos de construcció social de la ruralitat i d’idealització de la vida al camp, decideixen localitzar la seva residència al medi rural (Paniagua, 2002c). En contraposició als altres grups socials que s’han explicat anteriorment, aquest grup està format per professionals que no els mou tant les oportunitats del mercat laboral com les potencialitats que ofereixen les àrees rurals per a la construcció de noves activitats i iniciatives, la majoria d’elles lligades al territori, però també d’altres completament descentralitzades. A diferència d’altres moviments migratoris que hem parlat anteriorment, com la produïda pel desplegament dels serveis, l’activitat turística o la construcció, les quals exerceixen estrictament un treball assalariat; aquests nous grups socials acostumen a desenvolupar la seva activitat per compte propi, creant la seva pròpia empresa o actuant com *freelance*. La manca d’adequades oportunitats d’ocupació a les àrees rurals, que poguessin proporcionar espais laborals per a persones amb una alta qualificació i la voluntat d’experimentar una vida més lligada a la natura sense renunciar a la realització professional, entre d’altres causes, ha fet que l’autoocupació i el teletreball anés guanyant interès a les àrees rurals dels països occidentals (Findeis, Jensen, Cornwell, 1997). Així doncs, la feina per compte propi determina la formació d’aquest nou grup social, el qual, a diferència d’altres col·lectius, no migra cap a les àrees rurals atret per les oportunitats laborals que aquestes ofereixen, sinó més aviat per l’entorn i el factor ambiental, que són, per aquestes persones, la representació social d’un lloc òptim per exercir la seva activitat i establir la seva residència. Les àrees rurals han estat valorades com un emplaçament excepcional per a la creació d’autoocupació, ja que la composició de mercats laborals locals afavoreixen aquestes modalitats d’ocupació, les qual serien substancialment diferents en un mercat laboral més ampli. Tanmateix, la implantació de les tecnologies de la informació en àrees rurals remotes han tingut el poder d’atraure activitats que per la seva naturalesa poden ser deslocalitzades, i contribuir a la creació de microempreses que donin cobertura a un reduït mercat local i ofereixen noves oportunitats laborals (Paniagua, 2002b).

“Aquí hi han enginyers informàtics i dissenyadors que treballen des de casa i poden viure aquí al Pallars. Jo crec que aquest perfil hi és i anirà augmentant. No són molta gent, però és un nombre força significatiu com per tenir-ho en compte i fer ressò de la seva existència. Que jo crec que anirà a més. A més, en un context de crisi com el que vivim actualment, les estructures per mantenir assalariats són molt més costoses i moltes empreses acabaran subcontractant autònoms o freelance per fer feines que abans feien assalariats. Penso que pot augmentar, no només per això dels autònoms, sinó també perquè permet una major conciliació de la vida familiar i la vida laboral, que en un lloc com aquest s’agraeix bastant.” (B-16, home)

Històricament, l'organització del treball a les àrees rurals s'ha estructurat, en molts casos, a partir de la família, com a unitat de treball bàsica en el sistema econòmic tradicional de muntanya. L'herència d'aquesta organització del treball s'ha conservat en el temps i ha traspassat a altres sectors, com per exemple al sector turístic, on la major part d'empreses són de caràcter familiar. Tanmateix, l'externalització d'activitats productives i a les noves tecnologies ha donat lloc a nous tipus d'autoocupació (o ocupació familiar), lligats a l'emergència de noves professions (dissenyadors, publicistes, il·lustradors) i a professions liberals (advocats, enginyers, consultors), les quals requereixen una elevada qualificació; però també a empreses del sector agrari, com la creació de petites empreses agroalimentàries i explotacions agroramaderes.

En aquest context, també apareixen altres activitats, que per la seva naturalesa, no precisen d'un lloc físic concret on desenvolupar-se, però per les quals, el medi rural apareix com un entorn privilegiat per realitzar-les. Diferents tipus d'artistes, com ara escriptors, pintors, escultors o fotògrafs, també troben a les àrees rurals un entorn favorable per desenvolupar la seva activitat, al·legant valors com la soledat, la tranquil·litat, la inspiració i el contacte amb la natura. Aquestes fraccions constitueix un grup molt específic i quantitativament reduït, però que tenen certa presència a les àrees rurals i de muntanya a causa de la gran llibertat de moviment. És per això que han estat considerades una clara expressió de les professions pròpies de la postmodernitat (Bunting, Mitchell, 2001).

Per designar aquests nous habitants rurals, amb un perfil socioprofessionals diferenciat de la classe mitjana més tradicional, s'ha emprat el concepte *service class* (Woods, 2005). Ha estat un terme utilitzat de manera generalitzada a la geografia i sociologia rural del món anglosaxó, el qual apareix sovint com a sinònim de la *new middle class*, encara que els individus vinculats amb la *service class* representin en realitat només una fracció de la nova classe mitjana. La confusió de termes i disparitats alhora d'emprar-los és alhora una mostra de la complexa heterogeneïtat social que actualment manifesten les àrees rurals. L'existència d'aquests conceptes, encara que sovint presentin definicions poc consensuades i/o ambigües, no deixen de ser útils per recolzar l'explicació dels processos de canvi econòmic, social i territorial que tenen lloc a les àrees rurals. En tot cas, i per a què serveixi de definició, considerem la *service class* és un segment o fracció de la classe mitjana formada per professionals, presents tant en empreses privades (gerents, tècnics, advocats, enginyers, comptables) com en el sector públic (professors, planificadors, tècnics, doctors, etc.), que es caracteritzen per una posició d'estabilitat i consolidació al mercat laboral, major que altres grups socials, i per un poder adquisitiu mitjà-alt. Al mateix temps, posseeixen un alt nivell de qualificació professional, el que legítima la seva posició en la societat a través de la utilització de capital simbòlic i cultural, a causa del seu menor poder adquisitiu en relació a la burgesia o les classes propietàries (Solana, 2008), fet que determina un cert estil de vida i certes preferències de consum. Segons Thrift (1987), els membres de la *service class* presenten una "forta predilecció" per l'idil·li rural,

molt més que altres classes, buscant una certa exclusivitat en l'àrea de residència, és a dir, busquen territoris on la presència de la *service class* sigui reduïda o inexistent, el que determina unes determinades pautes residencials modulant-les a la seva imatge: *“they [service class] live in as ‘rural’ as possible (...) they can colonise areas not previously noted for their service class composition... and mould these in their image”* (Woods, 2005)

La idealització de la vida al camp, com a representació social de la ruralitat des d'una òptica urbana (Halfacree, 1995), i les noves modalitats laborals han vertebrat l'arribada d'aquests nous grups socials a les àrees rurals, un procés que alguns autors l'han considerat com una veritable colonització (Clope, Phillips, Thirft, 1995). No obstant, existeix una important heterogeneïtat pel que fa a la formació d'aquesta(es) fracció(ns) de la classe mitjana, el que dificulta establir una tipologia clara i vàlida per a diferents territoris. Segons Paniagua, davant d'aquesta ampla heterogeneïtat, la relació de l'activitat amb l'espai i els estils de vida que se'n derivaren poden ser les característiques que els defineixen (Paniagua, 2005).

Per una banda, es troben aquelles persones que desenvolupen la seva activitat en relació amb mercats locals, comarcals o regionals, i que per tant tenen uns vincles relacionals estrets amb la resta d'agents territorials, els quals són de vital importància per assolir un determinant reconeixement professional –i també social–, què repercutirà directament en l'èxit de l'activitat i del seu assentament. Es tracta d'una fracció de la classe mitjana que pel fet de desenvolupar un treball extremadament territorialitzat, el qual depèn de mercats de proximitat (locals, comarcals o regionals) i de la relació amb els diferents agents del territori, experimenten majors facilitats durant el procés d'assentament, fent més ràpida l'assimilació per part de la població local i la inclusió a la comunitat.

“Jo tinc una empresa d'activitats de lleure i de formació. Faig cursos de monitors de lleure, de directors, cursos a professors, formació en l'àrea no formal, etc. en la qual hi treballem la meua dona i jo i altres persones que he contractat aquí dalt. (...) I finalment, de retruc, vaig venir a parar a [una empresa turística]. Sóc un dels propietaris i actualment el gerent. (...) Tot això fa que la meua internada al Pallars hagi estat diferent a la de la resta de la gent que ve de Barcelona.” (C-06)

En segon lloc, i amb una presència menys important, apareixen professionals amb mercats globalitzats, però que degut a la flexibilitat espacial que presenta la seva activitat, el seu càrrec o el seu lloc de treball, poden ubicar la seva residència en àrees rurals més o menys allunyades dels centres de producció i decisió, gràcies a l'expansió de les noves tecnologies, a la integració del sistema urbà i a la creixent accessibilitat de territoris rurals remots. Representen l'ascens de les noves classes mitjanes, les quals poden realitzar el seu treball amb completa llibertat, treballant de manera deslocalitzada i amb total flexibilitat horària, i que per això gaudeixen d'una major capacitat per moure's. En conseqüència, les seves preferències residencials responen a patrons diferents a altres grups socials que estan lligats, en funció de la seva activitat, a un territori concret, bé per la territorialització de la seva activitat o per la necessitat

d'ubicar-se a prop de mercats laborals amb una oferta més àmplia. La selecció de la ubicació passa, en bona mesura, per consideracions de caire ambiental, el que deixa palesa el vincle existent entre idil·li rural i la formació de determinades fraccions de classe mitjana (Cloke, Phillips, Thrift, 1995). No obstant, cal dir que la presència d'aquest grup socials a les àrees rurals dels països meridionals d'Europa no assoleix una magnitud tan gran com altres països del món occidental (Paniagua, 2005).

Tot i que aquestes fraccions de la classe mitjana hagin estat les protagonistes de la major part d'estudis sobre població urbana a les àrees rurals, sobretot pel seu caràcter modulador de les comunitats a les que arriben, també existeixen altres col·lectius que més recentment han contribuït a augmentar l'heterogeneïtat de les societats rurals. Per una banda, cal destacar l'arribada de certs individus, que dins d'aquest gran paraigües que abasta el concepte de nova classe mitjana, reorienten la seva activitat professional cap al sector ambiental. A diferència dels membres d'altres fraccions de la classe mitjana, les persones que pertanyen a aquest grup social decideixen migrar cap a àrees rurals per desenvolupar, igual que els nous neorurals, però amb un altre enfocament, activitats altament territorialitzades, les quals només es poden dur a terme en territoris on l'entorn natural representa un recurs econòmic que pot donar peu a nous jaciments d'ocupació. Aquesta tria professional possibilita la instal·lació en una àrea rural, el que apareix també com la materialització d'un desig anhelat durant l'etapa urbana. L'arribada d'aquest individu a les àrees rurals coincideix amb la intenció de realitzar un profund canvi en l'estil de vida que representi una ruptura amb el passat urbà (Paniagua, 2005).

“Crec que el meu sector som una mica especial. Pensa que som gent que volem treballar en una cosa que hi ha aquí, els boscos específicament, però també les muntanyes, els paisatges, totes aquestes coses, no? I també busquem el que busca un que pot venir a treballar de qualsevol cosa, no? Jo crec que hi ha gent que ve aquí a treballar del que sigui, però perquè li agrada viure aquí, aquesta és la seva principal motivació, viure al Pallars. I nosaltres, en canvi, volem treballar aquí d'una cosa concreta i a més volem gaudir de tot això, saps? És com més complex.” (B-07, home)

Aquest col·lectiu està format per professionals amb un elevat nivell de qualificació i que s'ocupen en feines relacionades amb el territori, les quals impliquen en si mateixes les migracions. Els membres d'aquest grup social, els quals es reconeixen a si mateixos com a *sector* diferenciat en les entrevistes realitzades, busquen, al mateix temps, una ocupació amb implicacions ambientals, que estigui relacionada amb un cert nivell i branca formativa i que es desenvolupi en contacte directe amb el territori, el que també permet complir els altres dos objectius que els defineixen, la preferència per viure en un àrea rural i el canvi de vida.

La transformació postmaterialista i neoconservacionista del Pirineu català ha motivat, en les darreres dècades, la creació d'un nou escenari socioeconòmic en el que les consideracions ambientals són presents a tots els nivells de gestió territorial. Les inquietuds ambientals de la

societat urbana postindustrial han generat una densa xarxa d'espais naturals, alhora que s'han fet més fortes les preocupacions per una renovació (real) del sector agrari i la creació de noves estratègies de desenvolupament rural que siguin realment vàlides. Tot això, ha generat una important necessitat de persones altament qualificades que ocupin llocs de treball en els que es requereix una certa sensibilitat ambiental i territorial. Així doncs, estem parlant d'un grup format per professionals del territori que presenten una elevada heterogeneïtat en la seva ocupació, la qual pot ser present en la gestió (pública o privada) de recursos naturals (espais naturals protegits, ordenació forestal), en el disseny d'estratègies de desenvolupament local, en l'oferta turístico-cultural (museus, senderisme, educació ambiental) o en el sector agrari (explotacions ramaderes, indústria agroalimentària, tècnics de suport).

5.3.2. «*Sóc jove, i vull ser pagès*»: els nous “neorurals”

Algunes de les persones que migren cap al Pallars i que es vinculen directament amb la nova classe mitjana no només ho fan a través de la seva activitat a l'administració pública o a empreses del sector terciari, sinó que també podem trobar un cert nombre d'individus que ho fan endegant iniciatives en el sector primari. Aquest grup està format per individus que migren a les àrees rurals amb la voluntat de desenvolupar un projecte lligat específicament al sector agrari, posant-se al capdavant d'una explotació agroramadera o endegant una empresa agroalimentària, apareixen com un subgrup dins de la *service class*. En aquest cas, la migració d'aquest col·lectiu ve determinada, en gran mesura, per un desig d'ocupar-se en el sector primari, però amb una visió renovada, lluny dels idealismes dels seus predecessors i de les rigideses heretades del sistema tradicional. Aquest (sub)grup social, que anomenarem *nous neorurals*, són persones que sense estar necessàriament vinculades al sector primari per la via familiar, han estat formades en la matèria, sovint amb titulacions universitàries o cursos d'especialització, que els permetrien realitzar una feina més qualificada, però que per motivacions de caire personal prefereixen ocupar-se en una activitat agrària que impliqui un contacte directe amb la terra. Encara que la quantitat d'aquests nous neorurals no és ni de bon tros suficient com per capgirar la situació de decadència que viu actualment el sector agroramader a les comarques pirinenques, representen un important revulsiu. Incorporen interessants mesures d'innovació empresarial, com l'ús de les noves tecnologies al sector, s'especialitzen i busquen la creació de productes que responguin a les demandes de certs segments del mercat local i urbà, de la mateixa manera, que han sabut aprofitar el potencial de mercat que presentava la complementarietat de la indústria agroalimentària i l'activitat turística.

A diferència dels postulats que reivindicava fenomen neorural a la dècada de 1970, aquestes persones que retornen a la terra per treballar-la presenten unes motivacions de caire més professional i d'estil de vida, més que no pas (o almenys no tant) d'un voluntat de trencar amb el sistema establert. Aquests (nous) neorurals no pretenen “fugir” de les ciutat i anar a les àrees rurals com a lloc on fer realitat les seves aspiracions utòpiques, sinó que l'enfocament és

molt més pragmàtic. L'assentament en un entorn rural respon clarament a la necessitat d'un territori amb unes característiques concretes pel desenvolupament de l'activitat lligada al sector primari, encara que, com a fracció de la classe mitjana emergent a les àrees rurals, el factor ambiental també apareix com un dels determinants de la migració.

“Vaig estudiar Enginyeria Tècnica Agrícola i amb una sòcia varem engegar una formatgeria, perquè ella té ovelles. La formatgeria està a *talpoble* i hi vaig estar 3 anys treballant allà, però a mi sempre m'havia agradat fer els formatges aquí dalt. Allà a *talpoble* els formatges els fèiem en un polígon, era una cosa molt industrialitzada. Estava tancada allà 10 hores al dia i no veia la llum de sol. Si, feia formatges artesans, però no portava el tipus de vida que a mi m'agradava. I llavors vaig decidir que deixava la formatgeria i començar a buscar una casa per aquí dalt on muntar la meua pròpia formatgeria.” (B-09, dona)

L'any 2008, i aprofitant aquesta lleu revifalla produïda per la introducció de nous actius al sector, s'inicia al Pallars Sobirà el *Projecte Grípia. Territori Ramader*, impulsat conjuntament per l'associació *Rurbans*, i gestionat per l'empresa de dinamització local *mOntanyanes*, que pretén garantir el relleu generacional al sector agroramader –bé mitjançant la incorporació de joves a les explotacions existents, o bé a partir de la creació de nous projectes–, assessorar a les diferents explotacions per a una gestió sostenible de les explotacions i dinamitzar el sector per fer-lo econòmicament viable, el que es requereix indispensable per garantir la seva continuïtat en un futur (figura 5.4). Tanmateix, el projecte va néixer també amb l'objectiu de dignificar les professions lligades al sector primari i facilitar eines per a la seva organització i cooperació amb les altres activitats amb les que hi conviu a la comarca. En aquesta línia, una de les primeres iniciatives que han portat a terme va ser la creació de la primera *Escola de Pagesos i Pastors*, iniciada al mes de desembre de 2008, i que ja ha completat la seva segona edició. La vessant formativa del projecte es va realitzar aplicant el model de les escoles de pastors i pastores que des de fa alguns anys funcionen a Astúries i el País Basc, com a l'*Artzain Eskola*. El projecte ha traspassat les fronteres comarcals del Pallars Sobirà, obrint noves delegacions i explotacions col·laboradores a altres punts de Catalunya com el Montseny, a la Garrotxa i el Ripollès. Després de dos anys, i valorant els resultats, no es pot menystenir la incidència que ha tingut sobre el sector agroramader. En aquestes dues edicions s'han format a l'escola prop de 48 estudiants, 34 dels quals estan iniciant o tirant endavant el seu propi projecte en alguna explotació agrària, malgrat les dificultats existents en la incorporació de joves a la ramaderia (escassetat de terres, inversió econòmica, falta d'ajudes)¹⁵⁰. Encara que aquest efecte només pugui ser perceptible a escala local i no transcendeixi a les estadístiques, suposa un bri d'esperança per un sector que precisa d'una voluntat política real i d'una conscienciació social per treure'l de la situació marginal a la que l'han relegat.

150 Informació extreta del web del Projecte Grípia <http://projectegripia.wordpress.com> (data de consulta 31/01/2011)

Figura 5.4 i 5.5. *Projecte Grípia. Territori Ramader i Del Tros al Plat*, dos iniciatives per revitalitzar el sector agrari al Pallars Sobirà.

Font: Associació Rurbans i Consell Comarcal del Pallars Sobirà

Es per això, que el projecte no vol ser una iniciativa aïllada i busca construir xarxes de cooperació i treball conjunt amb altres iniciatives, amb la finalitat de crear vies de desenvolupament alternatives al model econòmic existent a la comarca i a l'Alt Pirineu i Aran. Treball conjunt que realitzen amb altres projectes com és el *Del Tros al Plat*, iniciativa impulsada pel *Consell Comarcal del Pallars Sobirà*, que pretén donar a conèixer i posar en valor la producció agrària local, emprant el turisme i les xarxes de consum locals com a via per fer-ho factible, implicant a hotelers, restauradors i comerciants i conscienciant a la societat (figura 5.5).

5.3.3. Els estrangers i els “altres” estrangers

Fins a les darreres dècades del segle XX, a trets generals, podem dir que les ciutats han estat la destinació i el lloc d'assentament preferent per a la major part de població d'origen estranger que arribava a Europa. En el cas de Catalunya i de la resta d'Espanya, el procés presenta una major distribució territorial, sent més elevada la presència de població estrangera en petites ciutat i pobles de les àrees rurals, que en altres països europeus (Morén, Solana, 2004; Trepà, Vilaseca, 2008; Solé, 2010). Això apareix com una característica distintiva en un context migratori més ampli, que s'ha posat de manifest en nombrosos estudis sobre la presència de població estrangera ocupada a l'agricultura, especialment en àrees on l'agricultura es caracteritza per ser més intensiva i productiva, o bé en l'assentament de població estrangera procedent de països desenvolupats a les àrees rurals, ja sigui per jubilació o no, responent a factors com el paisatge, la tranquil·litat i el menor cost de la vida (Morén, Solana, 2006). No obstant, poc se'n sap de l'assentament de la població estrangera a les àrees de muntanya de Catalunya i d'Espanya més enllà d'alguns treballs apareguts sobre el tema en els darrers anys

centrats en el Pirineu Català (Solé, 2008 i 2010; Solé, Solana, Guirado, 2011) o les comarques de muntanya de León (López Trigal, 1991; Morén, Sánchez, 2004).

La transformació econòmica que des de la dècada de 1980 experimenta les comarques pirinenques, que hem anat apuntat al llarg d'aquest capítol, ha propiciat la creació d'uns espais laborals preferencials per a l'arribada de població estrangera. Són per tant les transformacions estructurals de la societat i l'economia d'aquest territori les que es troben en l'arrel del fenomen. La segmentació del mercat de treball i a la creació d'uns espais laborals, caracteritzats en la majoria dels casos per la seva precarietat, males condicions laborals, baixos salaris i baix reconeixement social i, per tant, generalment rebutjats per la població autòctona, apareixen com espais d'ocupació preferent per (part de) la població immigrada. La immigració –o millor dit, una part significativa de la immigració, de la qual excloem els estrangers procedents de països rics– ocuparia aquests llocs en una posició de complementarietat al mercat de treball, ja que la seva presència permet suplir les mancances de mà d'obra que podrien tensionar el mercat de treball local, i alhora, deixa espais per a l'ascens laboral per a la població autòctona.

“I després ha aparegut lo de tot arreu, la immigració estrangera. Rumanesos, sudamericans, marroquins... que han vingut a buscar feines, ja no feines concretes que agraden, sinó feines per guanyar-se la vida. Sobretot a la construcció. Són feines ben pagades, però que no vol fer ningú d'aquí. Per jo crec que si continuen arribant poden haver problemes. Encara no es noten gaire, però jo m'imagino que hi haurà problemes.” (A-05, home)

És evident, doncs, la importància del desenvolupament de l'activitat turística, sobretot per la demanda de mà d'obra en els establiments d'oferta complementària, com bars, restaurants, hotels, etc; del sector de la construcció, en el que la presència de població estrangera ha estat especialment visible; i també, pel desplegament dels serveis, sobretot d'aquells de tipus personal (servei domèstic, atenció i cura de persones dependents, comerç). La terciarització de l'economia rural, i en aquest cas del Pallars Sobirà, va aparèixer com un escenari propici, a inicis de la primera dècada del segle XXI, per a la creació de nous espais laborals que motivaren l'arribada d'aquesta població, i que feren, per aquest col·lectiu, tan “atractius” els territoris rurals com les ciutats. No obstant, es tracten de feines situades en els segments més baixos del mercat laboral, caracteritzats per situacions de precarietat, baixos salaris, escàs reconeixement socials, contractació irregular i condicions laborals al marge de la legalitat (Solé, Guirado, Solana, en premsa). En el cas del Pallars, i sobretot en el sector turístic, aquesta demanda d'ocupació de baixa qualificació no només s'ha cobert amb població d'origen estranger, sinó que també s'ha cobert amb població jove, majoritàriament d'origen urbà, procedents de moviments migratoris interns.

En general, la immigració estrangera, entre les persones entrevistades es percep com un grup homogeni, és a dir, com els “immigrants” o els “estrangers”, sense que això hagi de tenir

per se una connotació pejorativa. Encara que aquest grup sigui extremadament heterogeni en la seva composició, es fa referència a aquesta població com a un únic grup, el qual s'estructura a partir d'unes xarxes socials i d'uns espais de relació que els hi són propis. Ara bé, quan les persones entrevistades al·ludeixen al col·lectiu d'immigrants estrangers es refereixen exclusivament a persones originàries de països subdesenvolupats o en vies de desenvolupament, sent aquesta distinció més o menys estricta en funció de la persona entrevistada; excloent als immigrants estrangers procedents de països desenvolupats (o rics), els quals no són considerats dins d'aquest col·lectiu diferenciat, i sovint s'assimilen o es perceben dins el mateix col·lectiu dels immigrants interns. El fet de pertànyer a un mateix grup social, definit per un cert perfil sociodemogràfic, uns hàbits i unes motivacions similars, ha portat a que siguin percebuts de manera diferenciada als immigrants laborals.

“No sé com dir-ho. Quan parlem d'immigració estem parlant de gent que ha marxat d'un país en condicions desfavorables i ha vingut aquí per millorar la seva qualitat de vida. Perquè clar, aquí hi ha migracions (de població d'origen estranger) amb un punt de partida totalment diferent, gairebé contradictori. Perquè aquí n'hi ha dels dos tipus. Hi ha el que ve perquè vol; per millorar la seva qualitat de vida, per establir-se... aquest s'adapta, s'integra millor, perquè és una migració gairebé individual. (...) Una societat sempre assimila millor a una persona de fora que no pas a un centenar o a un miler. Aquest ve perquè vol i pot connectar més amb la societat. I després ha arribat sobretot gent d'Amèrica del Sud i de l'Europa de l'Est. I la majoria es dedica a la construcció, també al turisme... les dones, sobretot, estan en establiments hotelers, restaurants, càmpings, etc...” (C-03b, home)

“Tenim uns amics holandesos que s'ha instal·lat aquí, i uns altres amics argentins que també s'han instal·lat al Pallars. Alguns venen per qualitat de vida, i altres venen per qüestions laborals, com els romanesos o els marroquins.” (B-09, dona)

Així doncs, hi ha una part d'aquesta població estrangera que migra cap a àrees rurals moguts per preferències residencials i ambientals, que comparteixen amb altres migrants, vinculades amb un entorn favorable, el rural, per millorar la seva qualitat de vida i amb una activitat professional que els hi permet deslocalitzar el lloc de feina i establir la seva residència a territoris, més o menys, allunyats del centres de consum i producció, però alhora ben connectats. És evident que formen part de grups socials diferenciats dels “altres” immigrants estrangers pel seu perfil sociodemogràfic, pels motius que els porten a migrar cap a les àrees rurals del sud d'Europa, com pels espais laborals que ocupen (Lardiés, 2001). Per aquestes característiques els podem emmarcar en el procés de formació d'una nova classe mitjana a les àrees rurals. La possibilitat de poder deslocalitzar la seva activitat professional (o tenir capacitat de crear noves iniciatives al lloc d'arribada), l'obertura de les fronteres (almenys a l'Europa comunitària) i la popularització de la mobilitat *low cost*, que permet connectar-se de manera directe, ràpida i econòmica amb els principals centres regionals, han provocat que persones amb una elevada qualificació de diferents països d'Europa veiessin en les àrees rural,

com el Pallars, un lloc idoni per viure. No obstant, altres àrees de Catalunya, com l'Empordà (Solana, 2006) o altres comarques litorals de Girona (Lardiés, 1999; 2000), que gaudeixen d'una major accessibilitat, un relleu no tan accidentat, una entorn més antropitzat i un clima més amable, han rebut un flux molt més important que el Pallars o que d'altres comarques pirinenques. Encara que no es produeixin estrictament sentiments de xenofília per part de la població local vers aquests primers nous habitants d'origen estranger, l'acceptació o nivells de tolerància és molt major que en els casos que descriurem a continuació, els quals fan referència als darrers fluxos d'immigrants estrangers procedents de països en vies de desenvolupament i que desperten sentiments de rebuig i xenofòbia entre certs sectors de la població local i dels nous residents (Valles, Cea, 2010).

“Acostumen a ser motivacions personals, i cada cas és un món, però jo crec que es poden trobar punts en comú. La majoria de països d'Europa estan molt més urbanitzats, i més densament poblats que Catalunya, i aquesta població, si té ganes de fugir del món urbà, té poques possibilitats. Llavors jo crec que sempre, o quasi sempre, acostumen a mirar cap al sud. I si tens un mitjà de vida bastant autònom, tant per la facilitat que suposa ara comunicar-se amb Internet o moure's amb el transport aeri de low cost com per la facilitat de buscar feina i d'assentar-se en un altre país, llavors pot ser que et cridi venir a viure al Pirineu com a espai més verge, però relativament a prop de grans centres regionals com Barcelona, Toulouse o París.” (C-05a, dona)

L'arribada de població d'origen estranger es va començar a percebre a finals de la dècada de 1990, però és a partir dels primers anys del segle XXI que fa més visible la seva presència a la comarca. A principis de la dècada de 1990 la presència de població estrangera al Pallars era gairebé imperceptible. Segons les dades del cens de 1991, el percentatge de població d'origen estranger a la comarca era del 0,8%, mentre que al conjunt de Catalunya ascendia a l'1,1%. La majoria d'estrangers que resideixen a la comarca durant aquells anys provenien, principalment, d'altres països de l'Europa nordoccidental. La presència d'aquest col·lectiu a la comarca, i també a bona part del Pirineu Català, durant la dècada de 1980 i fins ben entrada la de 1990, es pot vincular amb el fenomen neorural i l'atracció que van generar alguns indrets del Pirineu per a determinats grups socials de població jove d'origen urbà d'altres països de l'Europa Occidental. La presència de migrants estrangers de països en vies de desenvolupament i arribats per qüestions laborals era gairebé imperceptible.

Al tombant de segle, el degoteig de població d'origen estrangera es converteix en un flux que s'incrementa de manera exponencial; una tendència que durarà gairebé tot el primer decenni del segle XXI. A partir de l'any 2000 el flux d'arribada d'immigració exterior es dispara. Al 2001, just quan la incidència d'aquest col·lectiu es comença a fer visible, el volum de població estrangera representava un 2,9%, situant-se encara per sota de conjunt de Catalunya, que aleshores ascendia a un 4,9%. L'augment del flux, però, es va fer notar al llarg de tota la dècada, i al 2009 la població estrangera al Pallars Sobirà representava gairebé un 17%, situant-se per sobre del percentatge registrat pel conjunt de Catalunya (un 15,9%).

Nogensmenys, a partir de l'any 2007, el flux d'arribada de població estrangera comença a registrar un important descens, experimentant una forta baixada a partir de 2008. Els símptomes de recessió econòmica, sobretot manifestat pel col·lapse del sector de la construcció, han tingut especial incidència en els patrons migratoris d'aquesta població, la quals ha estat considerada de "risc" davant aquesta situació, a tot l'estat (Domingo, Sabater, 2009). La reducció del nombre de llocs de treball i l'augment de persones en situació d'atur han tensionat els mercats laborals. Aquesta situació és especialment complicada a les comarques de muntanya on l'activitat constructiva ha estat un dels principals motors econòmics en els darrers anys, i un dels sectors en el que hi treballava gran part de la població estrangera. En aquests mercats laborals poc dinàmics, i extremadament dependents de les dinàmiques globals degut a la composició de la seva base econòmica, és on la crisi s'ha fet notar més intensament. La reducció del nombre de contractes al sector de la construcció, branca d'activitat que més població estrangera ocupa al Pallars, s'ha reduït significativament des del 2007, any en què arribava al seu màxim valor, fent que determinades persones afectades optin, en alguns casos, pel retorn (voluntari) al seu país d'origen –per la situació de crisi, però també per l'aparició de programes d'assistència al retorn (Pajares, 2009)–, en d'altres, per canviar la seva ubicació cap a un altre territori, dins el mateix país o a tercers països, on puguin trobar millors oportunitats laborals (Solé, Guirado, Solana, en premsa). Altres estudis reflecteixen com l'efecte de la crisi ha reduït significativament l'entrada de població estrangera (laboral), no només al Pirineu, sinó al conjunt de Catalunya (Ajenjo, Sabater, 2009)

“Clar, aquest col·lectiu no ve per qüestions ideològiques o per motivacions lligades a l'entorn. Aquesta gent ve per les oportunitats que se'ls hi poden oferir en aquests territoris. I si l'oportunitat desapareix pot ser que es plantegin el retorn cap als països d'origen o cap a àrees més urbanes.” (C-04a, dona)

EL PROCÉS MIGRATORI: ORIGEN, MOTIVACIONES I ELECCIÓ DE LA DESTINACIÓ

«Teresa miraba la cara curtida del agricultor. Le resultaba muy simpático. ¡Después de tanto tiempo, por fin alguien volvía a serle simpático! Tenía ante los ojos la imagen del campo: un pueblecito con la torre de la capilla, las tierras, los bosques, el conejo que corre junto a un surco, el cazador con el sombrero verde. Nunca había vivido en el campo. Aquella imagen era de oídas. O de lecturas. O se la habían impreso en la conciencia sus antepasados lejanos. Y sin embargo era clara y precisa, como una fotografía de la tatarabuela en el álbum familiar o como un grabado antiguo.»

Milan Kundera. *La insoportable levedad del ser* (1985)

6.1. EL PROCÉS MIGRATORI

A continuació s'exposen els resultats de l'anàlisi de procés migratori, que es desprenen de les narracions de les persones entrevistades durant el treball de camp. Òbviament, les raons que porten a un individu a abandonar un lloc de residència i les que generen l'arribada a un altre es presenten com un conjunt de decisions que es prenen de manera simultània, encara que a l'hora de realitzar l'anàlisi es presentin de manera desglossada per tal d'explicar-ho d'una forma més ordenada i clara.

En primer lloc, es fa referència a l'origen dels nous habitants, a quins han estat els factors expulsors, que han motivat a l'abandonament del lloc de partida, en aquest cas majoritàriament la ciutat, i quins han intervingut com a factors d'atracció associats al lloc de destí, un territori rural i de muntanya. Per altra banda, aprofundirem en el coneixement de quins han estat els factors individuals, sobretot atenent a la situació personal i al moment en què es va produir la migració, els quals es presenten com a condicionants de la migració més enllà dels factors negatius i positius lligats a l'origen i a la destinació respectivament. Per últim, es fa referència als factors que intervenen en l'elecció del lloc de destí, i en aquest cas, les raons que insten als migrants a instal·lar-se al Pallars Sobirà i no fer-ho a un altre lloc. En aquest context, el Pallars Sobirà es presenta com un territori atractiu per migrar i materialitzar les aspiracions personals que s'imaginaven lligades a la migració, triat sovint per l'existència d'una relació prèvia derivada del turisme o la presència de familiars i amistats a la comarca. Malgrat això, un cop realitzada la migració, el compliment de les expectatives creades de manera prèvia pot veure's obstaculitzats per factors de diversa índole, com la falta de dinamisme social, una escassa dotació de serveis, l'oferta d'habitatges o un entorn quotidià poc favorable; factors que deixen palesa la relació disfuncional entre l'imaginari lligat a l'idil·li rural i la realitat que viuen els migrants un cop realitzen la migració.

6.1.1. D'on venen? Al voltant de l'origen dels nous habitants

En el capítol anterior ja s'han aportat algunes consideracions al voltant de l'origen dels nous habitants que s'instal·len a la comarca, però en aquest apartat es vol fer referència a aquesta qüestió, a través de les informacions que ens han aportat les entrevistes i el treball de camp. Si ens centrem en l'anàlisi de l'origen, ens adonem que els nous residents (entrevistats) que s'assenten al Pallars Sobirà, procedeixen, en general, d'àrees urbanes; característica que, per una altra banda, ha caracteritzat els moviments migratoris contemporanis cap a les àrees rurals a Catalunya des de la dècada de 1970 (Martínez, 1986). Les grans ciutats, com Barcelona, o altres ciutats europees en el cas dels nous habitants d'origen estranger, apareixen com els principals focus d'emigració i, per tant, un dels orígens més freqüents.

“Jo sóc de Barcelona, del barri vell. I m’agrada, eh? M’agrada tornar-hi. Baixar el cap de setmana a la ciutat i viure aquí és ideal, perquè et trobes totes les cues en sentit contrari.” (B-14, dona)

Malgrat això, no és només la ciutat central el lloc de partida des d’on els nous habitants rurals inicien la migració, sinó que aquest fenomen s’estén a la resta del territori metropolità, on es tendeixen a incloure, a més de Barcelona, altres ciutats mitjanes com les antigues ciutats industrials del Vallès (Terrassa i Sabadell) i algunes capçaleres comarcals relativament pròximes a la ciutat central (Granollers, Vilafranca del Penedès o Mataró), situades a la segona corona de la regió metropolitana (Majoral, 2002). La major part de les persones entrevistades que són originàries de l’àmbit metropolità, i que no són de Barcelona, provenen d’aquestes ciutats mitjanes.

“Nosaltres som de *ciutatmitjana*. Ara fa cinc anys que varem arribar. I varem arribar a aquesta casa, que ja estava construïda, o sigui, que no hem hagut de fer grans obres.” (B-09, dona)

Tanmateix, altres d’aquestes persones que residien a l’àrea metropolitana abans de migrar, ho feien en poblacions amb menor volum de població que les ciutats anteriorment citades. Alguns d’aquests nuclis de població es troben situats, principalment a l’àrea periurbana, conservant alguns dels valors que encara s’associen a la ruralitat, sobretot pel que fa certs hàbits i característiques que són poc comuns a la ciutat. Aquest fet ens porta a pensar que no són només les condicions de vida pròpiament urbanes –això és, les que s’associen primordialment a les condicions de vida de la ciutat central– les que provoquen la decisió d’abandonar la ciutat, sinó que hi ha altres factors que també hi intervenen en aquest procés. Per altra banda, el fet d’haver viscut en un territori, on el contacte amb la ruralitat és més proper que no pas a la ciutat pròpiament dita, es considera com una condició que pot facilitar l’assentament (i integrar-se) al lloc de destí.

“Jo sóc d’un poble a uns 20 km de Barcelona... però és com si fos un poble, saps? Per anar a l’institut feia autoestop, saps que vull dir? Anàvem entre *pobledorigen* i *poblevei* i ningú s’havia plantejat mai anar amb bus, quatre anys fent autoestop. Això en un ciutat és impensable. I llavors clar, sempre he viscut a pagès. I això per adaptar-me a viure aquí m’ha anat molt bé.” (B-17, home)

Altres ciutats mitjanes, fora de l’àrea metropolitana, també es configuren, tot i que en menor mesura, com a lloc de partida de nous residents a la comarca. La descongestió i dispersió urbana, que anys abans es produïa a Barcelona, en els darrers anys ha tingut el seu reflex a altres ciutats del sistema urbà català que actuen com a centres regionals, com Lleida, Manresa, Vic, Tarragona, Reus o Girona. Això, a més d’actuar com a factor urbanitzador dels territoris propers que envolten aquestes ciutats, produeix una expansió del fenomen urbà a territoris més allunyats, contribuint a la creixent urbanització de les àrees rurals. En aquests

casos, l'origen (no només pel fet de ser originari d'un lloc, sinó per tot el que aquest lloc simbolitza en l'imaginari col·lectiu) és una condició que pot determinar, ja des d'un primer moment, l'acceptació que el migrant tindrà a la societat d'acollida. Pertànyer o ser originari, per exemple, d'un poble o ciutat diferent a Barcelona o de fora de la seva àrea metropolitana, és una característica que defineix al migrant i que emergeix com una condició positiva per a l'acolliment per part de la població local.

“Ella és de Lleida, i no hi ha gaire gent d'allà, eh? I que sigui de Lleida fa que, en part, aquí dalt et tractin diferent.” (A-06, dona)

Per últim, trobem persones que procedeixen d'altres territoris fora Catalunya; alguns provinents d'altres indrets dins d'Espanya i altres procedents d'altres països¹⁵¹. En aquests casos, és important destacar l'itinerari migratori que han seguit aquestes persones, ja que en els casos que hem entrevistat, la migració no s'ha produït directament des de lloc d'origen, sinó que Barcelona (o una altra ciutat) apareix com a destinació *pont* o *trampolí*, actuant com a lloc d'impàs entre origen i destí, abans d'arribar a la comarca.

“Al 1988 vaig tenir l'oportunitat de venir a Barcelona i quan m'estava a la ciutat vaig començar a pujar sovint al Pallars per estiuejar. Al final varem comprar una casa; bé un paller per reformar, i ens varem traslladar al 1996.” (B-15, home)

Tal i com es deriva de la taula que exposem a continuació, la major part dels entrevistats i entrevistades provenen de l'Àmbit Metropolità, com ja apuntàvem abans. De les 20 persones entrevistades que procedeixen d'aquest àmbit territorial, més de la meitat (11) tenen com a lloc d'origen Barcelona; les altres (5) provenen principalment de ciutats mitjanes, com Terrassa, Granollers o Igualada; i la resta ho fan de nuclis amb un menor nombre d'habitants (4) inclosos també dins d'aquest àmbit territorial (taula 6.1). Les persones procedents d'altres àmbits territorials ho fan també majoritàriament des de ciutats mitjanes, les quals gaudeixen d'una certa centralitat dins els subsistemes regionals, com per exemple, Manresa, en l'Àmbit de les Comarques Centrals; o Reus i el Vendrell, en el cas del Camp de Tarragona. Les persones procedents de fora de Catalunya (3) i de fora de l'Estat (2) representen una xifra molt menor. Encara que no es buscava una representació en funció de l'origen, la procedència dels nous habitants del Pallars respon fidelment a aquestes lògiques espacials de desconcentració urbana que explicàvem anteriorment, deixant palès que es tracta d'un fet que es produeix principalment, encara que no exclusivament, entre certs grups socials de grans ciutats i les seves àrees metropolitanes, i no tant, entre habitants d'altres territoris situats a la perifèria (o fora) dels principals sistemes urbans.

151 Cal esmentar, com ja ho hem apuntat en el capítol de metodologia, que la població d'origen estranger que hem entrevistat i que forma part de l'objecte d'estudi, a part de representar un volum reduït dins el total de persones entrevistades, formen part d'un grup social del qual queden exclosos els immigrants estrangers procedents de països empobrits, els quals arriben principalment per qüestions laborals (Solé, Guirado, Solana, 2011).

Taula 6.1. Procedència de les persones entrevistades segons àmbit territorial

Procedència	n
Àmbit metropolità	20
Àmbit de Ponent	2
Comarques Centrals	3
Camp de Tarragona	2
Fora de Catalunya	3
Fora de l'Estat	2
Total	32

Font: elaboració pròpia

Així doncs, els nous habitants rurals procedeixen, sobretot, d'àrees urbanes. En la majoria dels casos –sobretot quan parlem de segments socials que migren a àrees rurals motivats per preferències residencials i millores en la qualitat de vida, i no tant per un contacte directe amb la terra i la natura– aquestes persones han tingut un contacte escàs o esporàdic amb el medi rural (Lluvich, Ortega, 2004), que sovint no ha anat més enllà d'alguns lligams familiars, períodes de vacances o xarxes socials en els quals hi ha alguna persona coneguda que resideix a la comarca. En pocs casos, les persones entrevistades deixen una territori rural per anar a un altre territori rural. Aquest canvi de residència, situat al marge de les lògiques territorials que aquí es tracten, respon sovint a motivacions de caire personal o laborals, i menys a motivacions de caire ambiental, territorial i/o residencial, que sovint són les raons per les quals es produeix el moviment migratori. En els dos casos que presentem a continuació, l'arribada al Pallars es va produir per qüestions relacionades amb vincles afectius (parelles) amb persones nascudes a la comarca.

“El meu cas és una mica particular, una mica diferent del que hi ha aquí al Pallars. (...) Jo pujo d'un poblet, no? Poble petit, àrea rural, escola compartida amb altres dos municipis més, etc. Clar, jo no he viscut això de viure en un lloc gran i anar a viure en un lloc petit. Jo no he viscut això. Jo he vingut d'un poble petit a un poble petit, d'un lloc rural a un altre lloc rural.” (C-06, home)

“Jo vinc de *ciutatmitjana*. Que tampoc és un canvi molt radical. I que quan vaig venir aquí tampoc tenir un destí gaire clar. Jo vaig venir aquí i anava fent. Era jove i pensava, doncs pugés allà dalt a treballar uns dies i ja està. Que això hi havia moltes noies que ho feien...” (B-20, dona)

6.1.2. De què *fugen*? El rebuig a la ciutat i la insatisfacció de la vida urbana

Un cop analitzat l'origen de les persones entrevistades ens endinsarem en l'anàlisi dels factors que han determinat la *fugida* del lloc d'origen o de partida. Els factors negatius lligats al lloc de partida es relacionen amb un determinat grau d'insatisfacció, generat per les

limitacions que l'entorn urbà exerceix sobre les aspiracions i les necessitats de l'individu, i que motiven, en primera instància, l'abandonament del lloc de residència present i el moviment cap a un de nou (Lewis, 1998). Aquestes condicions d'insatisfacció han generat en les darreres dècades moviments migratoris relacionats amb la cerca d'un millora en la qualitat de vida o per motivacions lligades a l'oci i el lleure (Cadwallader, 1992), sobretot, cap a les àrees perifèriques de la ciutat en busca d'un lloc més favorable i atractiu per viure, on poder assolir nivells de satisfacció més elevats dels que tenien en origen i on assolir les aspiracions i satisfer les necessitats que els hi ha estat *privades* a la ciutat. A banda de l'atracció que presenten els territoris perifèrics en aquest procés, existeixen factors (negatius) en origen que han provocat un flux de sortida de determinades persones cap a les àrees rurals.

Després de finals de la dècada de 1960, els canvis en la percepció de la ciutat, per una banda, i del camp, per un altra, com a pols oposats i carregats d'una simbologia gairebé contradictoris, van influir en la construcció social de la ruralitat des de i a les societats urbanes occidentals. Durant aquest període es parla de la *crisi* de la ciutat, percebuda per alguns individus de les societats urbanes com a llocs d'opressió, amb elevades densitats de població, saturat, congestionat, sorollós, contaminat, insegur; un lloc on les relacions socials cada vegada són menys humanes, més homogènies; altament determinades per les lògiques de l'economia capitalista en un incipient procés de globalització. En aquest context de crisi urbana, s'associa el camp, entenent aquest concepte abstracte com l'espai rural, a uns valors de solidaritat, de relació i de convivència escassos, ja gairebé inexistents a la ciutat, els quals romanen presents en l'imaginari social i amb una simbologia col·lectiva lligada a la tradició, a l'autenticitat, a la natura, a la comunitat i a la vida senzilla. Aquesta representació dicotòmica i mitificada de la ruralitat s'ha anat reforçant al llarg del darrer quart del segle XX en el sí de les societats urbanes occidentals, sent el resultat d'una voluntat de retorn a les arrels (Jean, Pèrigord, 2009), la causa de l'èxode urbà (Camarero, 1993), de processos de contraurbanització (Berry, 1980; Champion, 1989; Halfacree, 1994) o de moviments associats al renaixement rural (Kayser, 1990).

Zygmunt Bauman, parlant de la societat "moderna líquida"¹⁵², fa referència a la crisi de les ciutats i a com aquestes "*s'han convertit en l'abocador de tots els problemes engendrats globalment*" (Bauman, 2003: 134). Problemes provocats per la globalització del sistema capitalista mundial que deriven en conseqüències locals. En aquest sentit, la transformació de l'espai urbà amb la intenció d'homogeneïtzar-lo, per tornar-lo lògic i funcional, ha acabat engendrant, d'una banda, la desintegració de les xarxes socials i el vincles humans creats en l'espai públic i, de l'altra, la proliferació de sentiments relacionats amb l'abandonament i la soledat. La creació d'un espai urbà cada vegada més funcional, i segons Bauman més inintel·ligible, ha assegurat

¹⁵² La societat moderna líquida és aquella en la que les condicions d'actuació dels seus membres canvien abans que les formes d'actuar es consolidin en uns hàbits i en unes rutines determinades, la qual es caracteritza per la velocitat del canvi i per la volatilitat, entesa com a condició d'efímer, dels elements que la sostenen (Bauman, 2005).

l'anonimat dels ciutadans, enfrontant-se a un problema d'identitat insoluble a la condició urbana (Bauman, 2001). Altres autors, com l'antropòleg francès Marc Augé, sostenen que la creixent especialització funcional de la ciutat ha creat espais mancats d'identitat, de relacions i d'història, anomenats no-llocs, en els que ha desaparegut el sentiment o l'arrelament a una localitat concreta, és a dir, a un *lloc* en contraposició a la proliferació de *no-llocs* (Augé, 1992; Augé, Anguela, 1998). Els nous habitants que s'instal·len al Pallars Sobirà apunten, de manera generalitzada, als efectes produïts per la globalització i la crisi urbana com a conjunts de factors que han determinat la seva *fugida* de la ciutat. La creixent individualització de la societat, l'existència de vincles humans cada vegada més fràgils, una major injustícia social, la pobresa, la marginalitat, el desordre o el consumisme són elements que atorguen a la ciutat la categoria d'espai (percebut) poc favorable (o indesitjable) per a desenvolupar les activitats vitals¹⁵³.

“I jo m'imagino que les grans ciutats cada vegada estan pitjors. Són una bogeria. Jo quan veig el món urbà... és que la ciutat per mi és demencial. Coses supèrflues, coses mal muntades, recursos malbaratats, coses absurdes, massa gent, massa soroll, massa soledat enmig d'un fotimer de personal. Jo crec que això la gent ho veu, ho intueix, ho sap, i és per això que alguns intentem fugir. (...) I es que tampoc es que les coses siguin fàcils a la ciutat. Les trobo absurdes, el model urbà s'ha anat de mare. És inhumà. (...) Estàs amb un munt de gent al metro, amb cinc-centes persones en un vagó, i la gent ni es mira. Jo penso que és per això que la gent marxa.” (B-03, dona)

Marxen de la ciutat amb la percepció que aquestes han arribat al seu *límit*, en un sentit metafòric, creient que el model urbà està totalment esgotat. El creixement continu de les ciutats des de l'època moderna, provocat principalment pels efectes de la Industrialització i els processos urbanitzadors que porta associat, ha fet que les aglomeracions urbanes concentressin gran part de la població, almenys, de les societats occidentals, deixant les àrees rurals com a territoris en una situació de marginalitat econòmica, demogràfica i social (Collantes, 2005). Les elevades densitats a les que han arribat les ciutats contemporànies porten a interpretar aquests espais com a lloc extremadament massificats, tot i que en els darrers anys determinats processos d'assentament de la població hagin fet guanyar pes a les perifèries urbanes (Muñoz Ramírez, 2004). Les persones que s'assenten al Pallars troben en aquest medi rural els espais oberts i les baixes densitats que anhelaven a la ciutat, presentant-se doncs com una solució a les insatisfactòries condicions de vida de la ciutat.

“Varem pujar amb la sensació que el model urbà estava molt esgotat. I ho segueixo pensant. Quan vaig a Barcelona penso que no podria tornar a viure allà. (...) La

153 La construcció d'aquest imaginari sobre la ciutat per part de la classe mitjana urbana no està exempt de crítiques. Alguns autors han posat de relleu com alguns dels factors negatius que s'associen exclusivament a les ciutats (pobresa, injustícia social, marginalitat, exclusió, xenofòbia, homofòbia, etc.) també són presents a les àrees rurals, i de vegades, amb major intensitat (Cloke, Little, 1997; Chakraborti, Garland, 2004;). No obstant, sembla que aquests factors negatius que podrien anar lligats al lloc de destí s'obvien, no es valoren o no es perceben com a tals a l'hora de prendre la decisió de migrar.

massificació sobretot. Jo sempre tinc la sensació com si m'estigués ofegant. Dos dies està bé, però després tot em resulta com molt exagerat. El soroll, la quantitat de gent, no ho sé... aquesta congestió que hi ha a la ciutat, que fa que sempre acabi pensant que vull marxar!" (B-18, dona)

Per altra banda, la presència d'estranyos i desconeguts, persones anònimes i socialment diferents, amb els i les quals es comparteix l'espai constitueix un component inherent a la vida urbana, del qual se'n deriva una sensació de recel i desconfiança envers *l'altre*. La por a allò desconegut –present de forma subliminal, però que aflora en el sistema de relacions socials a la ciutat– es percep, sovint, com una amenaça, que fa als habitants de la ciutat vulnerables davant de conductes dels “altres” habitants. Són les conductes, sobretot, dels considerats socialment “inferiors” les que suposen un risc major i més evident, i de les quals es pretén, des de la classe mitjana urbana, mantenir-se més al marge. A les ciutats, compartir l'espai quotidià amb aquests “desconeguts”, els quals suposen una “amença” potencial, és una situació que als residents de la ciutat els hi resulta difícil i fins i tot impossible d'evitar. Això, a banda de generar una falta de connexió o familiaritat amb l'entorn i amb tot allò que és proper però que és (es percep) com a diferent, estimula la separació, l'aïllament i la desconnexió entre les persones que habiten la ciutat¹⁵⁴ (Bauman, 2003). En aquest sentit, la migració cap a les àrees rurals sorgeix, també, com una resposta a aquestes qüestions de convivència, a partir de la qual es pretén trobar un espai de refugi, d'arrelament a la localitat i de descans lluny dels (o d'aquests) avatars de la vida urbana (Rivera, 2009).

“I després una certa sensació de desconnexió permanent. A una ciutat sempre has de fer veure que no veus a la gent que està demanant pel carrer, l'altre que s'està punxant i que està molt penjat. O sigui, has de dir que no! Que no ho vols veure això. I et fas insensible. Una mica per supervivència, perquè sinó seria un sense viure.” (B-18, dona)

Altres, a part de la congestió i massificació de les ciutats com a característiques que sovint es relacionen amb l'espai urbà, esmenten la constant i embriagadora presència d'estímul que es manifesten a la ciutat com una de les causes que expliquen la decisió de marxar i assentar en un territori rural, on aquestes condicions socioambientals no són (o no es perceben) com a tan presents. No al·ludeixen només a estímul sensorials com el soroll o la contaminació lumínica, sinó que també fan referència a altres estímul que s'associen a les estratègies que dissenya la societat de consum per a què l'espai quotidià de les persones es vegi afectat de manera permanent per reclams i temptacions que els mantingui en constant estat d'excitació i descontentament continu, convertint-los en consumidors compulsius i dependents. Aquesta

154 La *mixofòbia*, entesa com la por a relacionar-se o compartir l'espai amb algú socialment diferent a un mateix, és una reacció social molt difosa a les ciutats contemporànies, i que generen lògiques espacials segregacionistes i aïllacionistes que busquen la unió en comunitat de persones “semblants” (Bauman, 2003). Una clara mostra d'això són els condominis o *gate communities* que proliferen a moltes ciutats del món i que tenen com a principal funció separar i distanciar de certs grups socials tot allò que es diferent, i sobretot inferior socialment. L'absència de veïns amb diferents maneres de pensar, d'actuar i amb un aspecte físic diferent es percep com una garantia de seguretat; encara que l'altra cara d'aquesta uniformitat sigui la intolerància, la xenofòbia o el racisme.

construcció de la ciutat com a espai de i per al consum transforma la vida quotidiana de les persones, la qual es percep, segons algunes persones entrevistades, com a més *complexa*; fet que priva, limita o dificulta l'assoliment d'una major satisfacció personal. Les reivindicacions d'un estil de vida (més) simple¹⁵⁵ o senzill i la voluntat de dur una vida més pausada¹⁵⁶, lluny d'aquesta *complexitat*, fa que aquestes persones decideixin abandonar la ciutat, on aquestes aspiracions no poden ser acomplertes, o on apareixen més dificultats o barreres alhora d'intentar-ho.

“Allà *ciutatorigen* hi ha molt de soroll i moltes presses, sobretot el soroll. Quan vaig a *ciutatorigen* hi ha molt estímuls: soroll, molts cartells, moltes botigues... masses estímuls. Jo des d'aquí sento els cotxes que passen per la carretera de *poblepetit*. Hi ha molt silenci. És impressionant.” (B-08, dona)

En la vessant més personal, i apuntant a factor psicosocials, algunes persones també al·ludeixen a la sensació de dur un estil de vida rutinari i estressant, que genera un estat d'insatisfacció personal. L'estil de vida que es construeix a l'entorn urbà es percep com una barrera per l'assoliment d'una qualitat de vida òptima i desitjable, provocant en determinats casos una necessitat de canvi de vida, més que no pas una nova estratègia residencial. El trencament amb un estil de vida concret (passat i insatisfactori) porta a la construcció d'una nova forma de vida, amb esperances que sigui més satisfactòria, en un altre indret, en aquest cas l'espai rural i de muntanya, on s'interpreta que aquesta fita serà més fàcil d'aconseguir. Així doncs, la migració apareix com un procés associat a la necessitat d'experimentar un canvi personal (Ibargüen *et al*, 2004). La cerca d'una forma de vida “alternativa”, més coherent amb els valors personals, la voluntat d'establir nous vincles socials, el desig de tenir més temps pel gaudi personal, a partir de l'oci i el temps lliure com a indicador d'una significativa millora en la qualitat de vida (De Pablos, Sanchez, 2003), i el “començar de zero” són algunes de les reflexions que les persones entrevistades han manifestat com a motivacions personals pel canvi residencial.

“La gent me l'estimo molt, i són la meva gent, però de vegades quan baixo a Barcelona veig que fan el mateix, saps? Surten del *curro*, van al bar, estan al bar fins tard, i a les dotze van cap a casa... i jo que sé. El mateix que fèiem quan teníem setze anys. Jo en canvi lo que estic fent ara no ho he fet en la vida. Faig les coses que m'agraden. I

155 El *simple lifestyle movement* consisteix en l'adopció d'un estil de vida que implica la renúncia voluntària, per part dels individus, de béns superflus per disposar només d'aquells estrictament necessaris. Alguns autors relacionen aquest moviment amb respostes socials a la societat de consum, influenciades pel moviment ecologista (Sayadi, 2010).

156 Per altra banda, també existeix el *slow movement*, corrent cultural socialment més estesa que l'anterior i que permet compaginar hàbits de l'estil de vida propis de la societat de consum amb elements d'estil de vida més simple sense que aquests entrin en contradicció directa. A grans trets, és un moviment que promou reduir el ritme de les activitats humanes, amb l'objectiu que siguin les persones les que prenguin el control del temps i no a la inversa. Es tracta de trobar l'equilibri entre la utilització de la tecnologia orientada a l'estalvi de temps i ser capaç de prendre's el temps necessari per gaudir d'altres activitats. D'aquest moviment se'n deriven d'altres com el *slow food* (menjar lent) o la *cittaslow* (ciutat lenta).

bueno, no sé, que joestic molt content aquí. Es que em sento realitzat, i això mola.” (B-01, home)

“Tampoc teníem res que ens lligues molt. Bé, amics, família i tot això sí, però laboralment parlant podíem començar de nou si ens venia de gust. No teníem cap impediment. Varem veure que podíem arrencar un altre cop de zero, i això la veritat, ens motivava bastant.” (B-12b, home)

Al mateix temps, aquest canvi de vida es percep també com una fugida emocional, característica que, segons un dels entrevistats, comparteixen gran part de les persones que arriben al Pallars, i en general que marxen de la ciutat per anar a un territori rural. En aquest sentit, l'utopia de refugi, com a estratègia residencial, pren més una dimensió psicològica, en la qual no només es deixen enrere tots els inconvenients de la vida urbana, sinó també totes les vivències del passat de les quals el migrant se'n vol despendre per tal de començar un nou projecte de vida i unes noves experiències de les quals sentir-se partícip de manera voluntària, triada i conscient, en un espai que per les seves característiques afavoreix tal empresa.

“A nivell una mica més personal, jo penso que els que venim a parar aquí venim fugint d'alguna cosa íntima i personal que ens fa prendre aquesta decisió. Marxar lluny i estar tranquil. Jo penso que darrera de tots els nousinguts hi ha una història així. Això és un tema més psicològic. Jo m'he trobat amb aquests casos. I jo mateix m'he estat adonant de tot això, que per mi això és un procés. Deixar coses enrere, a Barcelona, de la meua infància i adolescència, la meua història personal, i venir aquí i fer-me un espai propi. On poder estar tranquil i poder fer-me el meu propi projecte de vida. I tinc la sensació, que molts dels que pugem aquí, darrera d'aquest canvi hi ha un tema de fugida. Perquè realment pujar aquí, tot i que t'agradi molt la natura i la muntanya, significa enviar-ho tot a prendre pel cul. És el punt més llunyà i aïllat de tot Catalunya i amb les pitjors comunicacions de país.” (B-07, home)

Per altra banda, algunes de les causes que a finals de la dècada de 1970 provocaren les primeres onades contemporànies de retorn al camp (en les seves diverses accepcions), continuen apareixen en el discurs d'alguns entrevistats. Aquests factors que generen la sortida de l'entorn urbà venen motivats, en gran part, pel malestar que generen les relacions existents entre l'ésser humà i el seu entorn en el sí de les societats urbanes capitalistes, representades principalment per l'organització del treball i la consegüent alienació de l'individu (Rodríguez, Trabada, 1991; Sayadi *et al.*, 2010). Des de mitjans del segle XX, l'organització del treball s'ha anat tornant cada vegada més sectoritzada i especialitzada. La segmentació i jerarquització dels sistemes productius, no només en un sentit físic, sinó també social, afecta a les condicions de treball i les formes d'ocupació, les quals assoleixen cada vegada més un grau més elevat de precarietat¹⁵⁷. Aquesta situació d'incertesa laboral crea un creixent descontentament social i

¹⁵⁷ La precarietat laboral no respon només a criteris salarials, sinó que el treball precari també aplega a aquelles formes d'ocupació caracteritzades per un elevat grau d'incertesa en la continuïtat, formes contractuals no estàndards (treball temporal, treball a domicili, treball independent, teletreball), manca de representació col·lectiva (sindicats,

una pèrdua de control de l'individu sobre les seves pròpies decisions. En aquest context apareixen, en el discurs de les persones que han decidit deixar la ciutat per anar a una àrea rural, una sèrie de reivindicacions i denúncies a aquesta situació, cercant en l'assentament a la comarca un major grau d'autonomia en el treball i una reinvençió de la relació entre aquest i l'individu, a partir de l'escurçament dels cicles productius, com a estratègia per prendre consciència del procés complet de transformació del producte i sentir-se més realitzat (Mercier, Simona, 1983).

“Ja sense entrar-hi gaire, però (a la ciutat) tot és antiecològic. És abstracte, a més. Tu treballes per una cosa que ja no són ni diners, no els veus, te'ls ingressen al banc. Pagues amb una targeta, un tros de plàstic, un tros de menjar que no saps ni on ha començat ni quin procés ha seguit. Que el fots en un armari que te l'escalfa. (...) Veus unes feines que no saps on comencen i on acaben. Tot és abstracte. Això et porta molt descontentament.” (B-03, dona)

A més, la ciutat es percep, per aquestes persones, com un lloc d'inseguretat i de por. Des dels seus orígens, la ciutat s'ha identificat com un espai de seguretat, d'ordre, de civilització davant les incerteses del món exterior i dels perills de la natura “salvatge” (Oliver-Fracua, 2006). La ciutat, que originalment va ser construïda per qüestions de seguretat, amb la intenció de protegir als seus habitants, actualment s'associa més amb el perill que no pas amb la seguretat (Elin, 1997). A les ciutats contemporànies el sentiment de por, entès com a inseguretat, ha crescut d'una manera exponencial, perdent les característiques que la definien en el passat, tornant-se perillosa i hostil per als (o una part, la classe mitjana) seus habitants (Tonucci, 1996). La delinqüència i la violència, accions atribuïdes sobretot a individus pertanyents a la *underclass*, i la recessió de l'espai públic són algunes de les causes que ha fet créixer la sensació d'inseguretat (Wacquant, 2007), a partir de les quals els poders locals i alguns ciutadans han pres mesures correctives (vigilància privada, sistemes de seguretat, comunitats tancades, etc.). La percepció de les ciutats com a llocs perillosos trasbalsa la vida quotidiana de les persones i condiciona els processos de configuració espacial que en ella s'hi donen, així com el comportament social de la gent que l'habita (Tuan, 1980). Així doncs, s'esmenta la por, la inseguretat i els perills existents a la ciutat com una de les raons que sustenten la decisió de migrar cap al medi rural (Boyle, Halfacree, Robinson, 1998).

“El que passa és que a principis dels 90 em vaig cremar molt amb la inseguretat ciutadana del meu barri. Jo vivia entre *tal carrer* i *tal altre*, al centre de Barcelona, i cada dia era un continu d'estrebades de bosses, crits a la nit, robatoris... era horrorós. I em vaig estressar molt. Ja havia nascut el meu primer fill i aquestes coses em donaven

col·legis professionals, etc.) i baix nivell de protecció. Les causes de la precarietat laboral rau en el canvi de la indústria manufacturera al sector serveis i en la difusió de les TIC, creant una nova economia basada en la flexibilitat i desregularització laboral, provocant la decadència de les relacions laborals considerades com estàndards. La població estrangera, les dones i els joves són els sectors socials més afectat per la precarietat laboral (UGT, 2008).

molt mal rotllo, no? Un dia arribant a casa em vaig trobar un *tio* tot ple de sang. I llavors vàrem decidir marxar perquè aquella situació era insuportable.” (B-14, dona)

“A Barcelona, tothom ha sortit alguna nit i camines sol pel carrer i et ve el pensament: “Hòstia! a veure si em passarà alguna cosa”. Aquí, *tio*, pots sortir a l’hora que vulguis de casa, estàs al carrer i estàs tranquil, estàs bé. I això també et fa perdre la por a les persones.” (B-01, home)

Arran d’això, apareix una altra raó relacionada que s’esmenta com a motiu per deixar la ciutat i trobar altres espais més favorables on desenvolupar un nou estil de vida a recer (i com a alternativa) dels problemes urbans que acabem de comentar. En aquest sentit, és important destacar la referència que fan les persones entrevistades, per una banda, a la “vulnerabilitat” dels seus fills i filles davant dels perills als quals s’exposen pel fet de viure a la ciutat, i per altra, a les dificultats que elles, les mares, tenen per a educar-los en un entorn que perceben com a hostil o poc avantatjós. Els espais públics de la ciutat, a banda d’estar sent colonitzats de manera voraç per l’espai privat, són espais que s’estan convertint, cada vegada més, en espais d’adults, en els que els pares i mares perceben carregats de riscos i possibles perills, restringint-ne l’ús als infants (Ortiz, 2007). La construcció de la identitat de l’infant sobre l’imaginari de la seva “vulnerabilitat” en els espais públics urbans fa que aspectes de cabdal importància en la seva formació, com el joc –i els espais on aquest es desenvolupa–, quedin relegats a un situació marginal i únicament possible als espais privats, tancats o subjectes a regulació (a casa, a l’escola, als centres cívics, als equipaments municipals). Com a contrapartida, ideològicament es construeix un discurs en el que el medi rural s’interpreta com un lloc adient pel creixement dels nens i nenes i per desenvolupament de la seva identitat¹⁵⁸. Aquesta realitat es construeix sobre una idea nostàlgica de la ruralitat en la que es consideren aquests com espais segurs, amb forts vincles d’ajuda mútua i solidaritat, on els nens i nenes hi poden créixer i desenvolupar les seves activitats sense els perills existents a la ciutat, gaudint dels valors de la vida en comunitat, creixent en equilibri entre el control per part, no només dels seus pares i mares, sinó de tota la comunitat, i alhora amb la llibertat que suposa estar en contacte amb un entorn més “natural” (Halfacree, 2004; Baylina, Ortiz, Prats, 2008).

“Aquí si jo em trobés al fill que han tingut uns col·legues, doncs estarà controlada, encara que els seus pares no hi siguin. Hi ha un control diferent. El nen està controlat, però se sent lliure. No fa lo que vol, perquè si fa alguna cosa la gent dirà: “Osti, aquest és el Joanet!”. I trucarà a sa mare i li dirà: “Osti, el Joanet, m’ha fet això!”. Et cries més com en una comuna, saps que et vull dir?” (B-01, home)

158 Es tracta d’una idea, en tot cas, que desperta certs recels entre alguns autors i autores que s’han centrat en l’estudi de les geografies de la infància i la joventut a les àrees rurals, i que sostenen, principalment, que no tots els ideals de ruralitat són els mateixos per a tota la població i que les àrees rurals no tenen les mateixes connotacions a tots els indrets del planeta. Bona part d’ells i d’elles desmitifica la idea que en el medi rural sigui un lloc idíl·lic per al desenvolupament de la infància i que no han de ser sempre llocs on els nens i nenes creixin sense conflictes i en plena llibertat (Valentine, 1997; Ortiz, 2007; Baylina, Ortiz, Prats, 2008).

El fet que siguin, principalment, les dones (i mares) les que exterioritzin aquest malestar, i que siguin elles les que es “preocupin” sobre si l’entorn urbà era o no adient pel correcte desenvolupament de les activitats del seu fill o filla, introdueix la necessitat d’abordar l’anàlisi d’alguns determinants de la migració des d’una perspectiva de gènere. Fins i tot, quan *elles* fan referència a les dificultats que suposa tenir infants a la ciutat i als problemes de conciliació amb altres activitats quotidianes com el treball, al·ludeixen als obstacles que tenen les seves semblants, és a dir, a les *mares urbanes*. Per contra, no parlen del nucli familiar com a conjunt, ni tampoc dels *parens urbans* com a part implicada en l’educació i creixement dels fills. D’aquesta manera es constata com la tendència hegemònica d’atribuir una major responsabilitat al rol femení en el procés de desenvolupament de l’infant té el seu reflex, també, en els factors explicatius d’aquesta migració.

“Per exemple, els nens... no ho sé, suposo que t’adaptes a tot, però jo quan vaig a Barcelona i visito a les meves amigues que tenen fills, no sé com s’ho fan vivint a la ciutat. Jo no m’he criat en una ciutat. (...) Amb ells sento això, que els hi estic donant la llibertat que jo tenia, el contacte amb la natura, l’entrar i sortir, la bici, etc. Sobretot els estius (...) I clar, a Barcelona és impossible pensar en tot això. Clar, això del soroll, els veïns, la pilota... suposo que, com tot, ho aprens i tires endavant, però suposo que són coses del bagatge personal que et fan decantar cap a unes coses i no cap a unes altres.”
(B-18, dona)

“I quan tens un fill (a la ciutat) et trobaves molt impossibilitat. Què faràs? El baixaràs 10 minuts a la plaça dura cada tarda? Tens molt poques possibilitats i la societat és més dura. Aquí també ho és, però ho és d’una altra manera. Mira, jo a Barcelona vivia en un bloc de pisos i tenia veïns que no els havia vist mai. Això aquí és impensable...”
(C-02, dona)

Tanmateix, no tot el que valoren les persones entrevistades sobre la ciutat té una connotació negativa, sinó que perceben el seu temps viscut a l’entorn urbà com una etapa socialment més activa, sent un col·lectiu, les persones a les que he entrevistats, que tenien una destacable implicació en associacions, moviments socials i iniciatives culturals. També valoren de manera positiva alguns elements de la vida urbana relacionats amb el dinamisme de les relacions socials, com la facilitat de conèixer gent nova front les limitacions en la diversificació de les xarxes socials que té viure en una comunitat petita; la possibilitat d’assistir a activitats culturals, fet del què es troben força mancats a la muntanya i que motiva les visites més o menys freqüents a la ciutat per cobrir aquestes necessitats. A més, consideren que a la ciutat el sistema de transport públic facilita la mobilitat, i per tant l’accés a béns i serveis. Per contra, els habitants rurals, tot i fer desplaçaments gairebé comparables (en temps) amb els que realitzen els habitants urbans, es troben més limitacions i restriccions a l’hora de moure’s.

“No ho sé, però amb la gent nouvinguda més propera amb la qual parlo troba molt a faltar l’oportunitat de trobar-te gent per anar a prendre alguna cosa o conèixer gent

nova. El tema de les distàncies aquí és molt evident. Tot i que en una ciutat puguis fer els mateixos o més desplaçaments que aquí, tot està millor connectat i desplaçar-te no és tan difícil. No depens tant del cotxe. A la gent, aquí, li costa molt més moure's, sobretot a l'hivern." (A-06, dona)

Els migrants urbà-rurals que arriben al Pallars són conscients que la vida a la ciutat té uns "beneficis", sobretot relacionats amb comoditats tecnològiques, de serveis i infraestructurals, que són inexistents en un entorn rural. És per això que en molts casos es percep la migració com la pèrdua de certs elements urbans, que fan la vida més "còmode", per uns altres de rurals que la fan més "plaent". En aquest sentit, és interessant l'associació cost-benefici que fan una part dels i les migrants sobre la decisió de migrar a un entorn rural, ja que consideren que per tal de gaudir de certes virtuts vinculades a la ruralitat s'ha de (saber) renunciar a d'altres relacionades amb la vida urbana. Tanmateix, una altra part d'aquest migrants reclama que el gaudi de les virtuts de l'entorn rural sigui compatible amb les comoditats urbanes. La notable reducció de les diferències en les condicions de vida entre la població urbana i la rural, i per tant la possibilitat de conciliar tradició, autenticitat i natura amb modernitat, globalització i artificialitat, apareix com una de les causes que motiven les migracions cap a les àrees rurals i que estructurin els estils de vida, no només de la població que les protagonitza, sinó també d'aquella població local que hi roman.

"Si ets de Madrid o Barcelona i vols comparar tot el que tens a una gran ciutat amb el que tenim aquí que som una comarca de por més de 6000 habitants, doncs clar, al final s'acaben capficant i no s'adapten. Però no s'adapten perquè no entenen que la vida aquí és diferent. Que es viu diferent que a la ciutat. Clar, hi ha gent que ve aquí i comença a dir "Oh, es que a Barcelona tenim no se què! Oh, és que les guarderies d'aquí no sé quantos". S'ha de valorar, si vols tenir tots els serveis i l'oferta cultural de la ciutat i sortir a la finestra i veure ciment i cotxes o si vols tenir menys serveis i sortir a la finestra de casa teva i veure muntanya, no? I aquí si vols alguns serveis doncs has d'anar a Lleida o a la Seu, saps que vull dir? Però no passa res, perquè aquí tots tenim cotxe." (A-08, dona)

"Bueno, jo des de que hi ha Internet aquí dalt estic encantada, perquè no et sembla que estàs aïllada, aquí al mig de les muntanyes, a vegades em sembla que estic a un altre lloc. Que estàs aquí però estàs connectat. Jo crec que molta gent vivim aquí perquè podem viure com allà." (B-20, dona)

6.1.3. Per què *pugen*¹⁵⁹? Idil·li rural, estil de vida i migració

Per contra, si analitzem els diferents factors d'atracció lligats a la destinació que operen en el procés migratori i que fan que el nou emplaçament residencial es consideri com a òptim, observem que, a partir dels discursos de les persones entrevistades, apareixen un ampli ventall de motivacions. Aquestes factors estan relacionats, en primer lloc, amb l'existència d'un imaginari social sobre el medi rural bastament estès a les societats urbanes postmodernes, on hi ha una certa idealització de tot allò que tingui a veure amb la idea de ruralitat i natura i a partir de la qual es construeix el desig de migrar i viure un estil de vida rural (Mitchell *et al.*, 2004; Solana, 2008). La necessitat d'un major contacte amb un entorn més "natural", la voluntat de viure noves experiències, el desig de viure en comunitats petites i recuperar els valors de convivència i d'arrelament al *lloc* associades a la tradició, les noves oportunitats de treball que ofereix la comarca i la conciliació de la vessant laboral amb activitats d'oci, a partir de la pràctica de diferents modalitats de turisme actiu, són alguns dels atractius que presenta la comarca i que, depenent de cada cas, han motivat l'arribada de nous habitants. La presència de diverses causes, les quals es barregen i prenen una simbologia pròpia, impregna tot el procés decisor de la migració. Això dificulta la construcció d'un model explicatiu que sigui vàlid de manera general i que expliqui les raons de la migració en cada un dels casos.

“Doncs no ho sé... “tants caps, tants barrets” (riu). No ho sé, deu haver gent que busca això, tranquil·litat, altra gent que busca canviar el seu estil de vida a la ciutat per un estil de vida més pausat a la muntanya... o potser, en algun sector en concret, gent que ve aquí pel simple fet que aquí poden trobar feina o desenvolupar la seva activitat.” (C-03b, home)

Malgrat això, la informació extreta de les entrevistes ens ha permès esbossar una aproximació a aquells factors, i dins d'aquests factors, quines han estat les motivacions més específiques, que han determinat l'assentament de nous habitants al Pallars Sobirà i quines són les lògiques socioterritorials a les que responen en un marc espacial més general. És evident que la decisió de migrar no respon a un únic motiu o raó, sinó que es tracta d'una complexa interacció i acurada valoració, sigui conscient o no, dels diferents elements i components de la migració, que posa de relleu la multidimensionalitat del canvi residencial. Alguns autors han apuntat que l'estudi del procés de decisió dels desplaçament de població és una tasca realment complexa, ja que existeixen infinitats de canals d'informació que hi intervenen, de relacions que s'entrecruen i de motius que es sobreposen (Lewis, 1998).

159 *Pujar* i *baixar* són dos verbs que en català s'empren, a part de les seves accepcions més corrents, per fer referència a un desplaçament o a la mobilitat d'una persona. L'ús d'aquests verbs en aquesta accepció respon a diferents criteris. Un dels més estesos és l'altitud. Es diu *pujar a* quan el lloc cap a on hom es dirigeix està situat més amunt del lloc on s'està en el moment de dir-ho i *baixar a* quan aquest està situat a una alçada inferior. Per altra banda, també s'empra la latitud com a marc de referència, i es *puja a* un lloc que està més al nord i *es baixa a* un que es situa més al sud. No obstant, en alguns indrets de Catalunya s'utilitza de maneres diferents i es pren de referència els desplaçaments des del lloc d'origen per dir *pujar a*, quan es va cap a un lloc, i *baixar a*, quan se'n torna.

Gordon (1991) suggereix una divisió dels factors d'atracció lligats al lloc de destí, és a dir, a les àrees rurals, que intervenen en aquests processos de contraurbanització. En primer lloc, assenyalava la qüestió ambiental com un dels factors que operen de manera prioritària en aquest tipus de migracions, afirmació sostinguda per altres autors en estudis realitzats a diferents territoris d'Espanya i Catalunya (Elbersen, Prados, 1999; Paniagua, 2005; Rivera, 2009; Solana-Solana, 2010). Segons el model explicatiu de Gordon, el factor laboral, o l'existència d'oportunitats de feina i/o mercats laborals emergents, i el factor residencial, entès com la cerca d'un habitatge millor i més econòmic fora de la ciutat, també ocupen un lloc central en el procés de decisió. L'anàlisi de les entrevistes permet subscriure la idea defensada per Gordon; és a dir, que les motivacions vinculades a l'entorn i al mercat laboral apareixen com els principals factors positius que s'associen al Pallars Sobirà i que determinen la migració. El factor residencial, per contra, no apareix, almenys de manera explícita, representat o considerat com a principal en el procés de decisió de la migració. Encara que a les entrevistes es facin referències a la tipologia d'habitatge i a l'accés al mercat immobiliari com una part cabdal en el procés d'assentament dels nous habitants, no s'al·ludeix explícitament a la residència com un factor que en determini la migració, sinó més aviat com un factor que condiciona la permanència al lloc de destí. Malgrat això, sí que s'observa a partir del discurs d'alguns entrevistats com el desig de viure en un entorn rural s'associa, encara que sigui implícitament, a certes preferències residencial, en les que s'exigeix un determinat nivell de satisfacció amb el preu, la localització i la tipologia de l'habitatge.

Nogensmenys, és important destacar altres factors que justifiquen la decisió de migrar, i que no s'han esmentat anteriorment. Atès la importància del sector turístic a la comarca, i concretament a l'elevada presència de modalitats de turisme actiu i d'esports d'aventura, algunes persones entrevistades han manifestat com l'existència d'oportunitats laborals lligades a aquest sector turístic i al desig d'experimentar un estil de vida lligat a la pràctica (i també formació) d'aquests esports sorgeixen com a elements d'atracció d'alguns dels nous habitants que arriben a la comarca. Així doncs, el factor lúdico-esportiu emergeix lligat a la voluntat de cercar un estil de vida alternatiu en el que l'oci i el lleure ocupin un lloc primordial i els quals es puguin compaginar de manera més o menys directa amb ocupacions laborals. Per últim, existeix un grup heterogeni de motivacions o justificacions de caire personal, en les que s'apleguen motius relacionats amb factors individuals, els quals també participen en procés decisor de la migració.

Dit això, observem que el factor ambiental és el més representatiu i el que al mateix temps engloba, en les seves diverses accepcions, a gairebé la totalitat de les persones entrevistades. L'entorn, o millor dit el *lloc*, entès com a materialització d'un ambient concret, apareix en aquesta anàlisi com la dimensió i l'escala espacial clau per entendre el procés migratori. La cerca d'un ambient òptim apareix com una de les aspiracions prioritàries vinculades a la migració. Per a determinades fraccions de la classe mitjana urbana, com la *service class*, aquest

emplaçament escollit per a treballar, viure i desenvolupar activitats d'oci es localitza preferentment al medi rural (Fielding, 1998). Per altra banda, el sorgiment i popularització de les ideologies anomenades “verdes” ha estat un dels detonants per a la recuperació del valor simbòlic adjudicat als territoris rurals; simbolisme que ha estat (re)construït a través de les consideracions ambientals sorgides des del context urbà i materialitzades per l'implementació de polítiques per part de l'administració, generant processos de patrimonialització i territorialització, transformant determinants valors associats als territoris rurals en una mercaderia subjecta a les pautes del mercat (Vaccaro, Beltran, 2007b; 2008). És en aquest procés global de revalorització (i patrimonialització) de la natura i la cultura rural en el que apareixen, entre d'altres fenòmens, aquests moviments migratoris, a través dels quals, determinats grups socials, seleccionen espais considerats, en l'imaginari col·lectiu, com a *rurals* per assentar-se, als quals s'associen unes condicions ambientals i a una sèrie de valors percebuts com a positius (Rivera, 2007).

“Jo crec que és un canvi de consciència que està havent, no? Una revalorització del món rural. La gent esta veient que en un entorn rural es pot viure molt bé. Molta gent que el que té ganas és sortir de treballar, viure a un poble, fer-se el seu hortet quan arriba la primavera... no ho sé, coses que a la ciutat no es poden fer, no?” (A-08, dona)

D'aquests valors positius amb els que s'associa l'entorn rural es poden diferenciar aquells considerats com a valors físics i els que s'identifiquen amb valors socials o culturals (Halfacree, 2003). Els aspectes físics fan referència a elements del paisatge, com la vegetació, el relleu, la coexistència d'espais oberts, o més humanitzats), i boscos o espais menys accessibles, i per tant amb un menor grau d'antropització. També hi intervenen les característiques sensorials de l'entorn, com el silenci i la baixa densitat de població, ambdues estretament relacionades amb la tranquil·litat, o el menor grau de contaminació. Per altra banda, els aspectes socials o culturals relacionats amb l'entorn rural es desprenen de la construcció social del món rural des d'una òptica purament urbana, en la que s'identifica aquests espais amb valors com la quietud, la seguretat, la solidaritat, la vida en comunitat i l'arrelament al lloc i a la tradició. Tots aquests valors relacionats amb l'ambient rural, tant els físics com els socioculturals, i que són percebuts pels migrants com a positius, ocupen un lloc central en el procés migratori i en etapes subsegüents al canvi residencial, com és en el procés d'assentament (Paniagua, 2005).

Referint-nos a l'aspecte físic, les persones entrevistades han apuntat que ha estat la presència i l'atracció per un entorn de muntanya una de les raons per les quals han decidit assentar-se al Pallars Sobirà. En aquest context, la natura apareix com un element estètic, construït a partir dels elements del paisatge, sent els que generen una atracció més física per l'entorn de la comarca, en la qual es combinen la contemplació i *bellesa* del lloc amb unes certes pautes de consum que hi van associades. Per altra banda, a les entrevistes, l'entorn apareix com a sinònim d'un *lloc* òptim, on combinar una determinada estratègia residencial amb el desenvolupament d'activitats d'oci que permetin gaudir dels temps lliure d'una manera més

completa; negociació que es percep com un guany qualitatiu considerable respecte a les condicions de vida en origen.

“Ja teníem la casa, l'estàvem arreglant, i passàvem moltes temporades allà i havíem fet moltes amistats per la zona. Tot això va fer que ens plantegéssim coses més enllà, no? Per tots dos era un entorn molt atractiu, no només per passar el cap de setmana, sinó per muntar-nos la nostra vida. Jo crec que al final no només és un factor, no? Acaba sent tota una sèrie de circumstàncies que al final t'acaben portant en aquesta direcció. A mi també, potser més que a la meua companya, m'agrada molt la muntanya... passejar, anar en bicicleta, esquiar, i aquestes coses, tampoc obsessivament, no? Penso que era principalment l'entorn i la tranquil·litat i poder fer una vida a un altra escala.”
(B-15, home)

L'ús intensiu del territori rural, sobretot a partir de l'activitat turística, ocasiona, durant els períodes de recés laboral, un important moviment de “consumidors”, en la seva majoria urbans, que ocupen l'espai comarcal de manera temporal (Mendizábal, 1996). Els elements de l'entorn que són percebuts com a atractius pes turistes ajuden a forjar un cert imaginari social sobre els àrees rurals i de muntanya, que posteriorment pot desencadenar en possibles migracions de persones que abans havien estat turistes o visitants. El canvi de residència sorgeix també com una solució a aquest desplaçaments temporals des de les ciutats cap a la comarca, amb la finalitat de gaudir de manera permanent dels atractius que ofereix l'entorn sense necessitat de realitzar viatges freqüents entre el medi urbà i rural.

“Una mica va ser perquè anàvem a fer muntanya cada cap de setmana. Si no hagués estat aquí al Pirineu, haguéssim anat cap a una altra banda on hi hagués muntanya. Cap al Montsec o això. Però al final varem decidir venir cap al Pallars. Clar, com pujàvem cap aquí dalt tant sovint varem dir, potser ens surt a compte instal·lar-nos-hi i no fer tants viatges amunt i avall.” (B-12b, home)

Més enllà dels factors positius que s'associen a l'entorn físic i que atrauen a nous contingents de població cap a les àrees rurals, apareixen altres motivacions de caire socioculturals com a factors impulsors de la migració. En aquest sentit, tant la casa com el poble apareixen com una altra dimensió espacial sobre la que es construeix l'idil·li rural, el qual es conforma a través un conjunt d'elements associats al concepte de ruralitat i comunitat, i que són presents dins l'imaginari de la major part de persones entrevistades. Aquest lloc idil·lic està representat a partir de l'entorn social i cultural, carregat de simbolisme i en el que es perpetua una idealització dels valors de la vida rural. En el discurs de les persones entrevistades es percep l'entorn rural com el context social ideal on mantenir una relació de veïnatge enriquidora, basada en el coneixement personal i la confiança mútua i on desapareguin tots aquells factors negatius que els van fer marxar de la ciutat. A part de les interpretacions que les persones entrevistades fan al voltant de les xarxes socials i els vincles humans que relacionen amb l'entorn rural, també s'atribueix a aquests espais la possibilitat de

dur un estil de vida més pausat i senzill que s'identifica amb la vida en el poble. Per altra banda, la realització de feines pròpies del camp, d'activitats d'oci realitzades al medi natural i l'aprofitament del temps lliure d'una manera diferent a la ciutat són altres aspectes de l'entorn que apareixen com a factors positius que operen en la decisió de migrar.

Els estrets vincles humans existents als nuclis rurals apareixen com un element important en la construcció de l'imaginari social de la ruralitat, percebent aquestes relacions com a aspectes positius enfront l'anonimat i la desconexió amb l'entorn sociocultural experimentat a la ciutat. Algunes causes de l'abandonament de l'entorn urbà es poden trobar en aquestes qüestions d'insatisfacció amb l'entorn socials, encara que, en alguns casos, la realitat social que es descobreix un cop arribat a la comarca presenti alguns aspectes negatius, o si més no, no tant positius com es valorava en el procés de presa de decisió. Per exemple, la distància existent entre vida privada i vida pública a les àrees rurals, que en un primer moment es percebia com factor social positiu, posteriorment al procés d'assentament pot convertir-se, en alguns casos, en un factor negatiu, generant una desconexió entre les expectatives creades prèviament i la realitat amb la que el migrant es troba.

“És una altra manera de viure, però és molt més tranquil·la. I hi ha molta gent que li agrada molt això del paratge natural, el paisatge i tot això; les gallines i el contacte amb les persones... és bonic, no? També hi ha més xafarderia, eh?! Ens coneixem tots molt. Però a les grans ciutats ets molt anònim, la gent passa més de tot el que passa al seu voltant. I hi ha gent que el que li agrada és això, el contacte amb la gent, fer poble, conèixer a la gent amb la que viu.” (B-20, dona)

Així doncs, en el discurs de les persones entrevistades la construcció social de l'idil·li rural es sustenta també sobre la recuperació de pràctiques tradicionals o un estil de vida *típicament* rurals, combinades amb la voluntat de dur una alimentació més sana i segura i la realització personal que suposa un contacte més directa amb la terra i la ingesta d'aliments que surten del propi hort. En aquest cas, és el *retorn a la terra*, entès com l'ocupació en feines del camp i la recuperació d'un cert nivell de subsistència, sobirania alimentària i consum de productes propis o de proximitat, apareix com una motivació lligada a la idealització de vida al camp a partir de la qual s'aconsegueix un major satisfacció personal i benestar emocional.

“Jo sempre ho he dit, vagi on vagi haig de tenir hort per sentir-me lligat a la terra, sinó no estaré a gust. Treballar la terra i cultivar-la és el principal. Tot i que per motius professionals i perquè no dona ha passat a ser una dedicació secundària, però te n'adones molt que és impressionant, tenint animals i tenint hort si volguessis podries passar una gran part de l'any sense necessitat d'anar a cap botiga o supermercat a comprar.” (B-17, home)

Per altra banda, quan els entrevistats esmenten els factors d'atracció vinculats a la comarca com a lloc de destí, es recupera la idea en la que s'identifica l'entorn rural com un

espai favorable on educar els fills i filles. Algunes dones manifesten com en les raons del canvi residencial també valoraven, encara que fos en un segon terme, la voluntat d'escolaritzar als nens en una escola rural o simplement que el seus fills i filles creixessin a un entorn percebut com a rural, en contraposició als aspectes negatius que en aquest sentit el distingeixen de l'espai urbà. Els beneficis que per algunes de les persones entrevistades posseeix una educació vinculada a l'entorn i a la proximitat de les relacions humanes atribueix al sistema educatiu de les escoles rurals un distintiu de qualitat que trenca amb la inferioritat que havia caracteritzat a l'escola rural enfront l'escola urbana en el passat¹⁶⁰.

“I ara amb els nens valoro molt poder-los portar a una escola rural i que puguin jugar al carrer i que no els hi passi res. I després, més endavant he descobert que tots ens coneixem bastant, sobretot els que tenim nens petits, els que som d'aquesta edat, i això també m'agrada. No tenia ni idea de com seria la gent i te n'adones que les relacions humanes són molt bones.” (B-09, dona)

“Clar, jo sóc funcionària, però crec que una cosa porta a l'altra. Jo vaig entrar de funcionària. Vaig guanyar les oposicions i tenia opció a una plaça. Podria haver agafat una plaça a Barcelona, però en aquell moment teníem un nen petit i varem optar per venir aquí dalt, per canviar de vida i perquè pensàvem que al nostre fill li podia anar molt bé créixer a la muntanya.” (C-02, dona)

D'altra banda, i tenint en compte que el Pallars Sobirà és una comarca en la que s'apleguen una important varietat d'activitats turístiques, entre les quals destaquen sobretot per la modalitat de turisme actiu, en les que la valoració del medi i el consum d'aquest tenen una gran rellevància. Les destinacions turístiques es configuren com espais atractius per a determinats grups socials de la ciutat, no només com un espai d'estada temporal durant les vacances o els caps de setmana, on poden gaudir dels beneficis de realitzar activitats a l'aire lliure i de connexió amb la natura, sinó també com a espai potencial on materialitzar el desig de portar un determinat estil de vida més simple i plàcid, el qual es deriva d'una certa mitificació dels períodes de vacances. Són territoris, com és el cas del Pallars, que presenten un elevat potencial com a pol d'atracció de nous habitants, una part dels quals arriben seduïts per la gran varietat d'activitats de lleure que ofereixen, lligades a un entorn natural de qualitat, i per la possibilitat que s'ofereix de combinar afició i pràctiques esportives, activitat laboral i emplaçament residencial en un entorn atractiu on desenvolupar totes aquestes activitats. Les migracions lligades a motivacions lúdiques, esportives o, si es vol, turístiques, tant les que responen a la cerca d'una millor qualitat de vida o un determinat estil de vida, com aquelles que es vinculen a oportunitats laborals generades per l'activitat turística, han estat recollides, de manera general, sota la denominació d'*amenity migration* (Moss *et al*, 2006). Aquest tipus de migracions no són un fenomen nou, però en els darrers anys s'han intensificat notablement, estenent-se gairebé tots els racons del planeta (McCarthy, 2007). Aquest conjunt de

160 “La escuela rural sube nota”. *La Vanguardia*, 16 de juny de 2009 (pàgina 28 i 29)

motivacions ja no consideren l'entorn rural exclusivament com un *lloc* on efectuar el canvi de residència, sinó com un espai de consum, en el qual desenvolupar una sèrie d'activitats d'oci que repercuteixin positivament en el grau de satisfacció personal.

“Jo ho tenia molt ben muntat. Però no era el que a mi m'omplia, jo al matí anava a esmorzar... tenia un curro que era de puta mare. Treballava amb cuines a hospitals. Però buenu, era algo que havia fet perquè m'hi havia trobat. Al final vaig deixar els estudis per currar d'això, perquè em guanyava bé la vida. Però va arribar un punt que, a mi el que em tirava era la muntanya. Això, el que has vist avui... (*estava fent kayak a l'eslàlom de Sort*). Tot això és el que em tira a mi. O sinó mira, ara, la meva companya de pis està muntant a cavall. Sempre vas fent coses.” (B-01, home)

La gran varietat d'activitats que s'ofereixen a la comarca és una de les raons que apareixen durant el procés de decisió de la migració, i algunes persones entrevistades han arribat al Pallars Sobirà motivades per la possibilitat de practicar diferents esports d'aventura lligats al riu (com el ràfting, l'hidrospeed, kayak, piragüisme, descens de barrancs) i a la neu (esquí, sobretot alpí), i fer-ho de manera assídua sense la necessitat de desplaçar-se temporalment, sinó residint en el mateix entorn on aquestes activitats es desenvolupen. En etapes successives del procés d'assentament, el factor lúdico-esportiu deixa de prendre importància i sorgeixen altres factors vinculats amb la permanència i l'assentament, com per exemple el factor residencial o laboral. La pràctica d'esports d'aventura i de determinades activitats físiques lligades a l'entorn es relacionen, principalment, amb persones joves, ja que les motivacions d'experimentar un estil de vida més actiu i les exigències físiques que aquestes activitats reclamen explica que s'abandonin durant l'edat adulta, un cop s'assoleix una certa estabilitat residencial, familiar i laboral.

“Jo vaig pujar a fer ràfting i hidrospeed i a esquiar, però al cap de poc d'estar aquí em vaig casar i vaig tenir les nenes. I clar, després d'allò ja no era el mateix i ho vaig deixar. Si, perquè els horaris no eren gaire compatibles i llavors em vaig anar muntant la vida, intentant fer altres coses que s'adaptessin més al ritme de vida que portava.” (B-10, dona)

En d'altres casos, però, la presència d'activitats, sobretot lligades amb els esports d'aventura, no sorgeix tant com un factor d'atracció que operi en la decisió de migrar, sinó com un element que actua com un factor de permanència durant etapes ulteriors al procés migratori. La popularització dels esports d'aventura i la renovació del sector de l'esquí durant la dècada de 1990 van aparèixer com un al·licient per algunes persones que en aquell moment arribaven de la ciutat, i que “enganxant-se” a aquestes activitats van acabar establint-se al Pallars Sobirà de manera més o menys permanent. Posteriorment, la gent que arriba a la comarca vinculada al riu i a l'esquí ja ho fa amb uns objectius més definits, com la intenció de formar-se i dedicar-se professionalment al sector.

“Al principi era gent que arribava aquí perquè estava cansada de Barcelona, que no veien el seu camí allà o veien un camí bastant negre i decidien pujar cap aquí. Jo vaig començar a conèixer aquesta gent que venien aquí i s’enganxaven al riu, potser a Barcelona ni s’haguessin plantejat baixar barques, però van venir aquí bastant oberts, sense un projecte gaire clar més enllà de voler viure a la muntanya. Després sí, ja va començar a pujar gent a fer els cursos formatius de monitor d’activitats al medi natural i aquest ja venien amb una idea més clara” (A-08, dona)

Per altra banda, i com ja hem comentat al capítol anterior, les oportunitats laborals generades tant en el sector públic com privat han estat un dels altres factors d’atracció destacats que han ocasionat l’arribada de diferents fluxos migratoris que han tingut com a destinació la comarca. Les migracions residencial que es produeixen en aquest context poden estar més vinculades amb la possibilitat d’optar a una determinada feina, i no tant, o de manera secundària per factor ambientals. En aquest cas, i sense deixar de considerar la decisió de migrar com un procés complex i multidimensional, benefici econòmic i professional de la migració pren més importància que els factor no materials vinculats amb les pretensions d’una millor en la qualitat de vida. S’ha detectat que al Pallars Sobirà hi arriba un important volum de gent amb la intenció d’acomplir aquest objectiu. Són persones que s’ocupen de manera temporal i principalment al sector turístic i a la construcció. Aquest col·lectiu, entre els quals es troba la major part de població d’origen estranger (sobretot la que procedeix de països en vies de desenvolupament), degut a la seva naturalesa i als motius que impulsen als seus individus a migrar cap a les àrees rurals, no ho hem considerat part de l’objecte d’estudi d’aquesta recerca¹⁶¹, i és per això que no apareix representat en el treball de camp. Tanmateix, cal dir que no hem obviat la seva presència i ha estat considerat com a part important de la societat pallearesa i implicada en els canvis socioterritorials esdevinguts a la comarca.

A diferència d’aquest col·lectiu, hi ha altres persones que migren cap al Pallars Sobirà amb la intenció d’ocupar un espai laboral en el que poder assolir certes aspiracions professionals. Marxar de la ciutat, en el cas d’aquestes persones, no es manifesta com pèrdua d’expectatives laboral, sinó que la migració s’associa a la voluntat de desenvolupar activitats professionals lligades a una determinada formació i nivell d’estudis, on es reclami un alt nivell de qualificació. Persones amb una elevada formació acadèmica busquen en les àrees rurals feines, o espais laborals emergents on autoocupar-se, que els permetin assolir les seves aspiracions professionals. Aquest fet apareix com a detonant i, en alguns casos, com a única raó que motiva la migració.

“Lo meu va ser una mica un accident, no? Vaig pujar aquí dalt per cobrir una plaça vacant. I bueno, allò que t’hi presentes una mica inconscientment. Pensant que guai estar allà dalt, treballant amb temes de patrimoni i de cultura, no? Vaig pensar,

¹⁶¹ L’acotament de l’objecte d’estudi ha estat expressada també per un dels entrevistats, fent evident que es tracta d’un altre tipus de migració: “Una cosa és la gent que va venir a treballar a la construcció i que quan s’acaba la feina aquí marxa a la Plana de Vic o a Lleida a treballar, no? Però un altra cosa, que són els que tu estàs estudiant, és la gent que ve aquí amb una certa ideologia de contacte amb la natura i buscant uns valors de vida en un entorn rural” (B-19a, home)

provem-ho! Total que m'hi vaig presentar, em van trucar i no m'ho creia. Al final vaig fer un cop de cap, però va ser més per la banda professional que no pas per la banda personal.” (B-06, dona)

Altres persones entrevistades manifesten que no és només el desig de realitzar un tipus de feina concreta, sinó la necessitat de fer-ho en un entorn amb unes característiques determinades el que els mou a marxar de la ciutat i a instal·lar-se, en aquest cas, al Pallars Sobirà. En aquests casos es recupera, doncs, la dimensió ambiental, en la que l'atracció per l'entorn torna a ser un dels elements principal en el procés migratori, la qual es materialitza, aquest cop, a partir de la voluntat de desenvolupar feines altament territorialitzades, com són totes aquelles relacionades amb les característiques pròpies d'un territori concret. La creació i l'augment d'espais laborals relacionats amb la planificació territorial i ambiental (gestió d'espais naturals protegits, l'ordenació d'espais forestals, dinamització del sector turístic, desenvolupament local, etc.), amb la sensibilització ambiental (empreses d'educació ambiental, guies de muntanya, custòdia del territori, etc.) i amb la gestió del patrimoni cultural (museus, centres d'interpretació, etc.) han fet que nous habitants, interessats i formats en aquestes àrees de coneixement, es veiessin atrets per les possibilitats laborals (i l'entorn) que la comarca oferia.

“Jo tenia clar que volia tirar un projecte endavant que fos d'acostar la societat als boscos, perquè crec que és una mancança que hi ha a Catalunya. (...) I vaig pensar, perquè no fer-ho al Pallars aquest projecte. En realitat, jo estic aquí per l'entorn, no pas per les persones o per la comarca en sí, això ho estic començant a conèixer ara, després d'un any. Bé, crec que també s'ha d'afegir el fet que jo tampoc volia viure al voltant de Barcelona.” (B-07, home)

Per altra banda, també hi ha persones que degut a l'elevada mobilitat que els hi permet la seva feina o per la possibilitat de localitzar la feina en un lloc determinat –aquest és el cas de les persones que aproven oposicions i seleccionen destinació– busquen en les àrees rurals un lloc on emplaçar la seva residència. Per una banda, trobem els professionals anomenats liberals¹⁶² que poden deslocalitzar la seva activitat i desenvolupar-la en qualsevol altre territori triat, i per l'altra, aquelles feines vinculades al sector públic, com tècnics, metges, professors, bombers o mossos d'esquadra, les quals permeten ocupar una plaça vacant a qualsevol indret del territori on aquesta s'ofereix, i com a conseqüència, optar per una preferència residencial. No obstant, la preferència residencial en aquests casos pot anar vinculada al factor ambiental, és a dir als aspectes positius que comporta viure en un entorn rural; al factor laboral, en el que el canvi residencial es realitza atenent de manera exclusiva a raons relacionades amb la feina; o

162 Segons la normativa de la UE que regeix les professions liberals podem dir que són activitats que s'exerceixen a partir d'un nivell de qualificació adquirit a títol individual i que permet oferir serveis intel·lectual o conceptuals a un públic o client determinat sota la responsabilitat de la persona que els ofereix. Algunes de les professions liberals més comunes són els advocats, metges, enginyers, dissenyadors, notaris, professors, arquitectes, informàtics, artistes, traductors o comptables. Aquestes professions es caracteritzen principalment per l'autoocupació i per l'autonomia en el temps i l'emplaçament del lloc de treball (Directiva de reconeixement de les qualificacions professionals, 2005/36/CE)

a una conjunció d'ambdós, en la que l'entorn rural apareix com a espai adequat per a desenvolupar una feina concreta (per característiques relacionades amb la seva estructura econòmica, amb el medi físic, amb les possibilitats que ofereix el mercat) i alhora com un lloc favorable per viure.

“Hi ha una noia que està amb mi a l'escola de *poblepetit* que ha triat venir aquí dalt i optar per un canvi de vida. Va aprovar les oposicions, va buscar una escola en un poble petit, bucòlic, rural i va venir a parar a aquí dalt. I això hi ha gent que ho tria.” (B-20, dona)

“La meua feina ara mateix és d'escriptora, i cada vegada m'hi dedico més. (...) He fet moltes guies excursionistes, de tant en tant també escric ficció, algun llibre de relats de viatges... vaig fent. I clar, on millor que aquí per escriure! A més, amb l'editorial ho fem tot per Internet, així que perfecte.” (B-14, dona)

En aquest darrer cas, en el que factor ambiental i factor laboral es combinen, la comarca es percep com un entorn privilegiat on conciliar necessitats residencials i aspiracions de caràcter professional. La voluntat de compaginar preferència residencial, vinculada a l'entorn, i activitat laboral apareix com una motivació que porta a certes fraccions de la classe mitjana urbana a instal·lar-se al Pallars Sobirà, on veuen la possibilitat de gaudir d'un entorn de qualitat on viure i alhora continuar amb la mateixa feina que tenien en origen, emprant les TIC com a via per a la deslocalització i el treball a distància, o bé desenvolupar un nou projecte empresarial *in situ*, encara que la relocalització residencial suposi una reducció de les ambicions professionals. Així doncs, el factor laboral apareix en alguns individus com una variable intermèdia en el procés migratori, supeditada al factor ambiental. Per alguns dels entrevistats, el desig de viure en un entorn rural es presenta com una prioritat, per davant de la qüestió professional, encara que la migració pugui afectar a les aspiracions professionals, al nivell d'ingressos o a la satisfacció laboral.

“A veure, jo, per la meua vida professional, no m'he fet cap favor venint a *poblepetit*, perquè mantenir un lligam amb coses professionals d'enginyeria i del sector industrial, pot funcionar, no? Però bueno, és difícil. La part comercial es deixa molt de banda, perquè jo noestic a la ciutat i no puc anar a visitar un client o un client potencial en mitja hora, no? No és factible. Però amb els anys te n'adones que el que perds a nivell professional ho guanyes en nivell de vida, i que tampoc tens un aïllament extrem, no?” (B-15, home)

Per altra banda, i vinculat al factor laboral, apareix en el discurs dels entrevistats una voluntat de relacionar oci i activitat laboral d'una manera més estreta. El dinamisme de tota l'activitat turística generat al voltant dels esports d'aventura va fer créixer en el seu moment les oportunitats laborals lligades a aquest sector, tant en les modalitats turístiques que es poden practicar a l'hivern com les de l'estiu, i es bàsicament això el que ha mogut a tot un volum de gent jove d'origen urbà a migrar cap al Pallars Sobirà. No obstant, l'atracció per un

estil de vida on l'oci es pugui combinar amb l'activitat laboral que ha portat a molts nois i noies urbans a migrar cap a la comarca és un fenomen que també es percep a altres territoris del Pirineu Català, com per exemple la Vall de Boí, la Val d'Aran, la Cerdanya o Andorra¹⁶³, on les condicions són (més o menys) similars.

“Sí. Jo crec que hi ha gent que ve aquí a rascar-se els... A no fer res. Bueno, ja ho has vist. Pagues 50 euros i tens una habitació en un pis. Fas dos barques i pots pagar el pis i el menjar. I dos barques són dos matins. Llavors tens la resta del mes per fer el que vulguis. Pues... hi ha gent que ve a això. (...) I després hi ha un grup de gent que som uns apassionats. Jo vaig estar treballant amb un noi canadenc que venia només a remar al Noguera i a part treballava amb nosaltres. És un lloc de referència, hi ha molt boom. Som uns apassionats del riu.” (B-01, home)

En els darrers anys, però, aquesta voluntat de realitzar una activitat laboral que al mateix temps sigui una afició i la regularització legal del sector formalitzada a partir de l'oferta de cursos de formació per a la gent que dirigeix les activitats, ha fet créixer el volum de persones que arriben a la comarca amb aquestes motivacions.

“Jo crec que molta gent que ha pujat, almenys des de que jo sóc adolescent fins ara, ha vingut molt lligada al riu, no? Esports d'aventura, ràfting, esquí, etc. També han fet molt els cursos aquests que es fan relacionats amb activitats al medi natural. Jo crec que fa gairebé nou anys que es porten fent. Aquests cursos han reunit a molta gent i han fet que hi hagi més moviment a Sort. Han portat gent que s'ha anat quedant i crec que reflexa molt les motivacions de la gent que ve aquí dalt, no? El tema del riu, de la muntanya...” (A-08, dona)

Deixant de banda els factors ambiental, laboral i lúdicoesportius o d'amenitat als que hem fet referència fins ara, podem destacar un seguit de motivacions i raons que ha aparegut de manera freqüent al discurs de les persones entrevistades i que es relacionen amb factors de caure individual, que responen a la situació personal de cada un dels migrants, i que encara que puguin ser compartides per altres persones, són el reflex d'una conjuntura individual concreta. Són motivacions lligades a factors psicològics (o psicosocials, si es vol), emotius i a l'existència de vincles afectius. Els motius lligats a aquests factors apareixen, en alguns casos, com a única raó que determina la migració, tot i que també poden materialitzar-se com a motivacions dependents d'algun dels altres factors esmentats.

En la narració d'alguns entrevistats la migració apareix com un canvi personal, a partir de la qual es pretén trencar amb la “fatiga quotidiana” que es percep associada a la ciutat. Alguns entrevistats atribueixen a la vida a la ciutat valors com la rutinària, l'artificialitat i l'extrema planificació, on existeix poc marge per a l'espontaneïtat i existeixen nombrosos obstacles per

¹⁶³ L'estudi realitzat sobre l'arribada de treballadors argentins a Andorra, els quals s'ocupen de manera temporal a les pistes d'esquí, mostra com a altres indrets dels Pirineus es produeixen fenòmens similars entre els quals es poden detectar certs paral·lelismes (Rafanelli, Álvarez, Miró, 2008).

cobrir les necessitats personals de dur un estil de vida allunyat dels estereotips urbans. En aquest sentit, s'identifica la migració amb un procés d'alliberament personal, de trencament amb les limitacions i obstacles existents a les urbs per assolir objectius vitals i amb la rigidesa que imposa la vida urbana, que ofereix la possibilitat de començar de nou en un altre lloc on satisfer aquestes necessitat. L'estabilitat laboral, econòmica, residencial, social i personal; el *tenir-ho tot muntat*, es percep com un element d'insatisfacció personal, manifestant-se com una de les causes que fonamenta la decisió d'experimentar un canvi de vida radical.

“A mi el que em va fer pujar aquí dalt va ser l'*agobio* de dir tinc vint-i-un anys i tenir ja la vida muntada. O sigui, ja em volia comprar un pis, tenia el cotxe. Saps? Ja anava... I vaig pensar que tindria 40 anys i estaria fent exactament el mateix que estic fent. (...) Per realitzar-me com a persona, no? Jo que sé. El que jo sempre havia volgut fer a casa sempre m'ho havien pintant com que és impossible viure així. Per ells no té cap sentit aprendre a remar en un riu. En canvi, ser un empresari i tenir una empresa això sí que té un sentit pels meus pares. (...) El que jo sempre havia volgut fer a casa sempre m'ho havien pintant com que és impossible viure així.” (B-01, home)

Altres persones migren empeses, principalment, per raons afectives. En aquests cas, el canvi residencial es produeix pel reagrupament de la parella, tant pel fet que una de les parts resideixi a la comarca (bé perquè sigui local o perquè sigui un nou habitant) i l'altre, en què la parella, decideix canviar la seva residència, ja sigui per emancipar-se de manera conjunta o per la voluntat d'encetar una etapa d'estabilitat i maduresa associada a un projecte de vida concret lluny de la ciutat. Per fer referència a la migració que es produeix quan l'altra part de la parella ja hi resideix alguns entrevistats han emprat l'expressió “*pujar per amor*”, al·ludint a les raons principals per les quals es desencadena el canvi residencial.

“Jo vaig pujar aquí dalt perquè hi havia la meva parella. Feia tres anys que ell vivia aquí i teníem una relació de caps de setmana. Vaig veure una oferta de feina a la que em vaig presentar i em van agafar. Finalment vaig decidir pujar a viure aquí dalt. Després de pensar-m'ho molt vaig acabar venint.” (B-13, dona)

Per altra banda, la revalorització de les àrees rurals per part de les societats urbanes i la reestructuració i ampliació dels mercats laborals que ha generat el desplegament de l'administració i l'activitat turística ha generat un important canvi de consciència entre els i les joves locals, que han vist la possibilitat i han tingut la voluntat de residir i treballar al llocs d'origen. Això, afegit a la voluntat d'alguns grups urbans de viure en àrees rurals per les diferents raons que hem apuntat anteriorment, han provocat que l'emancipació d'algunes parelles, en les que una de les dues parts és local, es produeix en un entorn rural, i no en un entorn urbà com hagués succeït anys enrere.

“Ens varem conèixer amb la *mevaparella* quan ella estava a meitat de la carrera i jo estava al darrer any. Però ella sempre ho ha tingut clar, que el que volia era formar-se tant com pogués, començar a treballar, però que a la llarga pujaria a viure al Pallars.

Ella és pallaresa i volia viure aquí perquè és on estava millor. I quan va acabar la carrera, va trobar diferents feines a Barcelona, però al final tot apuntava a pujar aquí. (...) Varem decidir que estaria un any treballant aquí dalt i que si la cosa li anava bé, jo ho deixaria tot a Barcelona i pujaria a viure aquí dalt.” (B-17, home)

A tall de conclusió, podem dir que l'arribada de nous habitants al Pallars respon a un conjunt de factors que intervenen manera agrupada en el procés de decisió de la migració, els quals poden manifestar-se i interactuar amb més o menys intensitat en funció de les preferències, necessitats i aspiracions que tinguin cada un dels individus. Els factors que actuen com a expulsors de la ciutat s'han tractat en primer lloc amb la intenció de copsar quines han estat aquelles condicions en origen que determinen el canvi residencial, i com ha estat la percepció i valoració de la realitat urbana (en clau negativa) la que ha desencadenat l'abandonament. Es deixa un medi que es percep com a hostil per un altre que s'*imagina* com a favorable. Així doncs, és la construcció d'un determinat imaginari social sobre l'entorn rural el que sustenta la decisió de migrar.

Aquesta construcció social sobre la ruralitat es fa principalment sobre valors relacionats amb l'entorn físic i sociocultural, els quals, al mateix temps, són els que ocupen un lloc destacat en la decisió del canvi de residència. La presència d'un imaginari social en el que s'idealitza el concepte de natura i de medi rural explica, en gran part, els motius d'aquestes migracions i l'existència de certes preferències residencials. Tanmateix, altres factors que es deriven de la informació proporcionada pels entrevistats intervenen també en el model explicatiu de les migracions urbà-rural al Pallars Sobirà. Els factors laborals intervenen en el procés de decisió a partir de les diferents relacions que s'estableixen entre el migrant i l'activitat que desenvolupa, la qual pot ser identificada com la voluntat de guany econòmic, de realització personal o de materialització d'un estil de vida (associada a una ocupació determinada que suposi un trencament amb l'anterior) diferent al que tenia en origen. Per altra banda, el fet de tractar-se d'un territori econòmicament especialitzat en el sector turístic fa que les oportunitats relacionades amb aquesta activitat i les diferents modalitats turístiques que s'hi apleguen generen un context òptim per l'arribada de nous habitants. Una part dels nous habitants que arriben a Pallars Sobirà responen a factors lúdicoesportius o d'amenitat, a partir dels quals es deixa palesa l'existència d'una estreta vinculació entre destinacions turístiques i centres de recepció d'immigrants. A part del dinamisme econòmic que genera l'activitat turística i les oportunitats laborals que se'n deriven, és la voluntat de dur un estil de vida en el que es pugui combinar oci i activitat laboral el que motiva l'arribada d'una part dels nous habitants. Per últim, són els factors personals o individuals, els que actuen des de la vessant més psicològica i afectiva, els que poden determinar, sense o amb presència d'algun dels altres factors, les raons del canvi residencial.

6.1.4. Quan decideixen migrar? Migració, cicle de vida i situació personal

Després de comentar quins han estat els factors que intervenen en la migració és important conèixer quina és la situació personal i el moment vital en què es produeix la decisió. Tot i que *a priori* no existia una voluntat expressa de considerar aquests elements del procés migratori com a aspectes a tenir en compte durant la realització de les entrevistes, hem de dir que a l'hora d'analitzar-ne el discurs, ens hem adonat que la decisió de marxar del lloc d'origen respon a determinades situacions personals i moments relacionats amb esdeveniments del cicle de vida, característiques que són compartides entre les persones entrevistades. També es reproduïxen pautes similars pel que fa al moment en què es produeix la migració, ja que coincideix amb períodes de transició entre diferents etapes de la vida en els que les persones acostumen a ser més mòbils (Pascual, Cardelús, 1990; Boyle, Halfacree, Robinson, 1998).

Determinades condicions psicosocials individuals s'expressen com a causes que impulsen a als nous habitants marxar (o a no tornar) del seu lloc d'origen¹⁶⁴. Algunes persones entrevistades han manifestat en el seu discurs com ha estat la (en alguns casos profunda) *desvinculació* amb el lloc d'origen la que ha determinat l'abandonament d'aquest emplaçament. Els nous habitants que han expressat aquesta situació com una causa que ha motivat la migració cap al Pallars Sobirà són persones que, en general, han registrat una mobilitat força elevada en etapes anterior per motius sobretot d'estudi, però també lligades a treball o oci. Perceben aquestes estades fora del lloc d'origen com la causa de la debilitació de les relacions socials i de les xarxes d'ajuda que, en un altre context, podrien facilitar l'assentament.

“Jo des dels 18 anys estava estudiant a *ciutatmitjana* i baixava un cap de setmana de tant en tant a *ciutatorigen*, però la majoria de vegades ja em quedava a *ciutatmitjana* perquè hi tenia la vida muntada. I després vaig marxar a *paíseuropeu*, i quan vaig tornar havia d'anar a *ciutatmitjana* a acabar la carrera, però ja vaig pujar cap al Pallars. Des dels 18 anys que ja no estava a *ciutatorigen*, vaig perdre molt el contacte amb amics d'allà, els lligams i ja no tenia gaire sentit tornar-hi.” (B-11a, home)

A aquest desarrelament social, també s'afegeixen la falta d'expectatives laborals, no tant per l'escassa oferta, sinó per la voluntat de trobar una feina que respongui a certes necessitats, aspiracions i preferències personals. En aquest sentit, l'existència d'una xarxa social afeblida per la desconexió amb el lloc d'origen i la falta d'unes expectatives laborals sòlides, factors que en condicions favorables podrien determinar l'assentament, provoca la “fugida” o el “no retorn” al lloc d'origen, a través de la qual es troba un nou *lloc*, en un entorn d'alta qualitat, on poder establir forts vincles socials i desenvolupar l'activitat laboral i l'estil de vida desitjats. En aquest cas, la migració es materialitza com la cerca d'un nou projecte vital on el sentiment de

¹⁶⁴ Per “lloc d'origen” entenem el poble o ciutat on el o la migrant ha viscut la major part de la seva vida, on hi té (o tenia) amistats d'adolescència i joventut, i on normalment hi ha la residència familiar. No ha de ser necessàriament el lloc de naixement, tot i que en la majoria dels casos coincideix.

pertinença local i d'arrelament a la comunitat apareix com a motivacions principals, i que alguns autors han anomenat com *utopia d'arrelament* (Rivera, 2009).

“Et desvincules de *ciutatorigen*, de la ciutat. Llavors penses, a nivell laboral que haig d'anar a fer allà. I busco feina de què? Però si no m'agrada res del que puc fer allà. Per tant, fugim cap a un lloc així.” (B-05, dona)

Encara que a les entrevistes no apareix de forma explícita, les crisis personals o esdeveniments traumàtics s'apunten en alguns estudis com causes que poden desencadenar les migracions cap a territoris rurals i com a estadi previ a la mateixa, car existeix una clara voluntat de buscar un trencament profund amb l'estil de vida previ i les circumstàncies que provocaren aquest alteració vital (Solana, 2005). La sortida d'aquesta situació de malestar i insatisfacció personal s'associa al canvi d'entorn, a la cerca d'un lloc de refugi i protecció, i a la redefinició de la vida i d'un mateix en base a altres prioritats com el desenvolupament personal i la possibilitat de dur un estil de vida més pausat.

Per altra banda, i atenent a la temporalitat de la migració, podem identificar com la decisió de migrar es produeix en etapes de transició, les quals coincideixen (o es fan coincidir) amb determinats punts d'inflexió i de canvi en el trajectòria vital dels individus. Segons Pascual i Cardelús (1990), existeixen un temps forts de desplaçaments o de migració en el cicle de vida de les persones. Per una banda, existeix un moment fort de la migració que coincideix amb la incorporació al treball, l'inici de l'activitat professional o la voluntat d'adquirir coneixements i experiència i l'emancipació familiar, i per una altra, un cop s'ha realitzat la incorporació al mercat laboral i es posseeix una certa experiència professional, la migració es relaciona amb un intent d'establiment i el pas cap a l'etapa adulta (Pascual, Cardelús, 1990). Són moments de discontinuïtat temporal, períodes de ruptura amb una etapa anterior i d'incertesa davant de quina és l'etapa que es vol encetar. A partir de les entrevistes realitzades podem dir que aquestes fases de transició, en el cas dels nous habitants del Pallars, apareixen vinculades també a aquests tres grans moments de la trajectòria vital: transició formativa, inserció en el món laboral i l'assentament residencial. Tots aquests canvis es troben concentrats en un període relativament curt de temps (10-15 anys), a cavall entre l'edat jove i l'adulta, però que tenen una significació extremadament important en les accions que es succeiran i que marcaran el rumb d'etapes vitals subsegüents.

Una part de les persones que migren cap al Pallars ho fan en busca d'una oferta educativa concreta generada a partir de la importància que han pres els esports d'aventura a la comarca. Aquest són un col·lectiu, que davant d'una etapa de transició educativa (bé sigui de l'educació obligatòria a la postobligatòria o en etapes posteriors), decideixen migrar cap al Pallars Sobirà atrets per l'oferta de cicles de formació professional en activitats físiques al medi natural. El canvi residencial es produeix en un primer moment amb l'objectiu de cursar aquests cicles i és de caràcter temporal, tot i que a llarg termini es pugui convertir en un assentament més o

menys permanent, condicionat, sobretot, per les expectatives de feina en el sector, però també, per la voluntat de viure en un entorn rural i de muntanya concret i l'adaptació dins l'estructura social, no tant del Pallars en general, com dels altres membres del col·lectiu. En alguns casos, la migració en l'etapa de transició educativa coincideix amb incerteses davant trajectòria formativa dels i les joves, sent percebuda per alguns dels entrevistats com una possible solució per a les i els estudiants que no veuen atractiva l'oferta educativa al lloc d'origen, que no tenen la intenció d'accedir a estudis universitaris i que busquen una formació en la que l'oci i l'activitat física tinguin un pes important.

“La gent més jove que ve aquí, d'aquest grup que tu em parles, venen motivats pels mòduls que es fan a l'escola de capacitació agrària. Em permetes que et digui el que penso? Penso que aquests mòduls han estat, en determinats casos, el tub d'escapament d'un família. (...) I no estic en contra del mòduls, ni molt menys, però penso que aquest tipus d'estudi de vegades han servit per camuflar una certa mandra en el tema estudiantil. Jo penso així i és el que veig. I a vegades ho parlo amb els professors i molts d'ells també pensen això. Son joves que no volen estudiar, i l'alternativa són els mòduls.” (A-05, home)

En segon lloc, és durant la transició formativa-laboral, que comença en el moment d'acabament dels estudis, en el cas de les persones entrevistades principalment d'estudis universitaris o de grau superior, quan es produeix el canvi residencial. La finalització de l'etapa formativa representa un punt de ruptura i un moment en el que s'han de prendre decisions sobre quina és la direcció que ha de prendre la vida. El dubte o la incertesa entre si continuar amb la formació o inserir-se al món laboral i a *on* (com a lloc físic) es volen fer efectives aquestes decisions, marquen aquesta etapa transitòria, percebent-la com un moment d'inflexió i de canvi i com el primer pas cap a l'edat adulta o de maduresa. Durant aquest període els desitjos d'experimentar una transformació íntegra del mode de vida i de *provar* de fer quelcom completament diferent que respongui a necessitats personals són encara més latents que en altres etapes, ja que es considera que les decisions preses en aquets període d'impàs determinaran, en bona part, el rumb que prendrà la vida. És per això que en aquest moment és quan es plantegen de manera més seriosa les possibilitats d'un trencament “real” amb les inèrcies i les dinàmiques socials associades al lloc d'origen, a partir del qual es busca d'un entorn on satisfer determinades aspiracions i necessitats personals, les quals no són possibles d'acomplir per les limitacions que imposa el lloc i l'entorn d'on es prové, i retrobar la sensació d'arrelament.

“Després d'aquell agost jo tornava a Barcelona definitivament per fer un màster, però quan vaig arribar em van dir que s'havia suspès per falta d'inscripcions. I llavors, pensant que feia, vaig decidir marxar de vacances. Tornant de vacances vaig començar a fer entrevistes (de feina) per Barcelona i m'estaven anant molt bé, però jo sortia poc convençuda perquè buscar feina va ser com per inèrcia. I just el mateix dia que vaig fer una entrevista que em va anar molt bé, vaig sortir molt trista, i un amic meu em va

preguntar: “Què et passa?”. I jo li vaig dir que no sabia que feia buscant feina a Barcelona si allà no m’hi volia estar.” (B-08, dona)

Per altres la migració cap al Pallars es produeix durant una etapa de transició laboral, produint-se quan ja es posseeix una certa experiència i es pretén realitzar un determinat tipus de treball a partir del qual assolir aspiracions de caràcter professional i/o de realització personal. La relació existent, en alguns casos, entre motivacions ambientals i professionals fan que algunes persones es plantegin migrar cap a un territori en el que es fa possible desenvolupar la professió desitjada, la qual pot vincular-se (o no) amb una determinada preferència residencial. Com ja hem apuntat en l’apartat anterior, són persones que volen desenvolupar feines i ocupar llocs de treball en els que poder aplicar els coneixements adquirits durant l’etapa formativa i els quals es troben, realment o de manera potencial, als territoris rurals. El fet de trobar una feina a la comarca vinculada amb un cert nivell formatiu i que compleixi requisits personals es percep com una possibilitat d’*estabilitzar-se*, decisió que determina al mateix temps el canvi residencial i que respon a la lògica de viure allà on es treballa. A més, cal destacar, tal i com apunten Módenes i Recaño (2003), que el fet de tenir estudis universitaris fa augmentar considerablement les possibilitats i la probabilitat de migrar dels i les joves, ja que la localització espacial de la residència de la població amb un nivell d’instrucció més elevat és més flexible que la dels joves amb nivells d’estudi més baix (Módenes, Recaño, 2003).

“A mi Barcelona m’agrada molt. Però, bueno li he estat donant moltes voltes, no? I des de que vaig acabar la carrera no he estat més d’un any al mateix lloc. Vaig acabar al 2004 i he anat voltant des de llavors. He viatjat... però ara tenia ganes de començar a establir-me. La feina està molt bé, em milloraven molt les condicions que tenia a l’altre feina i vaig decidir provar. I mira, aquí estic fa més de mig any.” (B-06, dona)

Encara que la voluntat de migrar aparegui prèviament a una d’aquestes etapes de transició, es consideren aquestes com un moment ideal per realitzar el canvi residencial, ja que representen moments d’impàs entre dues etapes, en la que els lligams laborals i/o formatius són menors. Algunes de les persones entrevistades han expressat que ja tenien la idea de marxar del seu lloc d’origen per anar a viure a un territori rural, però que es van esperar a *tancar* els compromisos que tenien per fer-ho.

“Jo ja feia anys que volia marxar, però vaig esperar acabar la carrera. (...) Llavors, quan vaig acabar la carrera varem pujar cap aquí dalt.” (B-12a, dona)

Fins i tot pels joves locals que en el moment de transició entre l’educació obligatòria i la postobligatòria van marxar de la comarca per cursar estudis superior a la ciutat, el moment d’inserció al món laboral es presenta com una oportunitat, sobretot pels més emprenedors, per retornar al poble d’origen o un altre nucli de la comarca on poder (o si més no intentar-ho) desenvolupar una activitat professional en concordança amb els seus estudis i assentar-se. Un

estudi realitzat per la Fundació del Món Rural (2009) sobre joventut i món rural a Catalunya conclou que existeix un grup de joves d'origen rural que en l'etapa de transició laboral decideixen tornar al seu lloc d'origen, empesos per un sentiment d'arrelament al territori i per la voluntat de crear el seu propi espai en el mercat laboral a partir de la creació d'un negoci empresarial en el que es pugui compaginar una elevada qualificació i territori rural (FMR, 2009).

“Jo crec que els cinc anys que he marxat fora he vist gent que amb 18-20 anys ha decidit venir a viure aquí dalt i han muntat la seva vida, i altra gent de fora que també ha triat el Pallars com a lloc per viure. I és que al Pallars s'hi viu molt bé (*riu*). Em sento pallaresa i sento que tinc moltes coses a fer aquí. Suposo que la gent jove que hem pogut estudiar, que coneixem molt bé el país, però que alhora coneixem altres maneres de funcionar, doncs podem aportar alguna cosa a la comarca i canviar una mica les coses, no? Tampoc cal ser de fora per canviar les coses, hi ha gent del país (...) que estan fent coses molt interessants, i que són gent d'aquí. Gent d'aquí, però que ha marxat fora a estudiar i han tornat.” (A-02, dona)

En altres casos, la migració és produïda durant l'etapa de transició o assentament residencial. Aquest és un moment substancialment diferent als altres dos, ja que el canvi residencial en aquest cas s'associa amb la voluntat d'un arrelament definitiu a un lloc concret, principalment en parella (amb o sense fills), tot i que en alguns casos l'assentament es produïx també de manera individual. Encara que la mobilitat residencial també va lligada als períodes de transició educativa i laboral, tal i com hem vist abans, en aquest cas la migració està vinculada amb una estratègia residencial concreta, que respon exclusivament a les preferències personals d'on es vol viure, més que no pas a una mobilitat depenent de qüestions laborals i/o formatives. En aquest cas, i a diferència del que comentàvem abans, quan dèiem que la migració es produïa com a resposta a la premissa “viure on treballar/estudiar”, el factor laboral està supeditat a les preferències residencials, i és a partir de la premissa “treballar on viure” que es cerquen les diverses possibilitats laborals que ofereix la comarca.

“Nosaltres, més o menys, hem tingut sort amb les feines, però hem pujat aquí perquè hem prioritzat el lloc on volem estar quan pleguem de la feina. No volíem estar al centre de Barcelona, perquè a les meves hores lliures vull estar a la muntanya; però quan treballa és igual que estigui aquí com a qualsevol altre lloc, són les meves hores de feina i les haig de fer per poder viure.” (B-12a, dona)

La relació existent entre la migració cap a la comarca i l'edat en què aquesta es produïx s'explica per l'efecte que tenen els canvis en el cicle de vida, com la formació de parella, esdeveniment que, amb o sense canvi de l'estat civil, acostumen a tenir associat un canvi d'habitatge i una migració (Módenes, Recaño, 2003). Així doncs, el fet de tenir parella apareix com un factor decisiu per a la migració, la qual pot tenir, almenys, dues dimensions: la primera,

la que respon al plantejament d'emancipació conjunta¹⁶⁵ o, la segona, la que es pot relacionar amb l'inici d'una etapa maduresa personal i de la relació, a la que s'associaria la voluntat d'assolir un major grau de qualitat de vida i la creació d'un espai propi a través d'una determinada estratègia residencial. Aquest darrer cas coincideix en algunes de les persones entrevistades amb la decisió de tenir fills, ja que es percep com un punt de la trajectòria vital favorable per a plantejar-se el canvi residencial, atenent, sobretot, a que suposa una millora per a la seva educació i per a la conciliació de la vida familiar i laboral.

“Nosaltres teníem clar que venir aquí era un moment de la vida concret, no? Tots dos teníem més de trenta-cinc anys i jo portava deu anys vivint al centre de Barcelona, i gaudia de tot el que oferia Barcelona, que és fantàstic. Ara bé, era moment ja d'establir-se. Al poc temps d'estar aquí la *mevadona* es va quedar embarassada del *primerfill* i llavors ja va començar l'etapa de tenir fills, que hi ha moltes coses que canvien, no? I això s'agraeix en un entorn així, perquè és molt més fàcil i més agradable, no?” (B-15, home)

6.1.5. I per què *lo Pallars*? Raons per l'elecció de la destinació

A banda de tots els factors i causes que han generat l'arribada de nova població al Pallars, ens interroguem una altra qüestió sobre el procés migratori dels nous habitants: perquè han escollit el Pallars Sobirà com a indret per a efectuar el canvi residencial. De les entrevistes realitzades se'n desprèn un bon nombre de referències al voltant d'aquest assumpte, que han fet possible esbossar alguna interpretació al voltant d'aquesta qüestió.

L'evolució socioeconòmica del Pallars Sobirà des de la dècada de 1980 presenta certes peculiaritats, tant en relació amb les comarques on l'alta muntanya hi és predominant i amb les que presenta més semblances físiques, com l'Alta Ribagorça i la Val d'Aran, com amb la resta de comarques de l'àmbit territorial de l'Alt Pirineu. En els darrers anys, l'especialització econòmica ha estat un fet que ha colpejat a gairebé totes les comarques pirinenques, en les quals s'ha abandonat massivament l'agricultura per donar pas a una quasi total terciarització de l'economia, en la que l'activitat turística ocupa, en la major part d'elles, el lloc més destacat. El Pallars Sobirà, per la seva banda, ha desenvolupat al llarg d'aquests anys una economia basada quasi exclusivament en els serveis, sent una de les comarques, juntament amb la Cerdanya i la Val d'Aran, on el procés d'especialització turística ha estat més rellevant i en les que la construcció hi ha tingut un pes significatiu (Vilagrà, 2003). Malgrat això, el Pallars Sobirà ha estat una comarca, que tot i experimentar processos similars a les comarques més turístiques de l'Alt Pirineu i Aran, ha estat capaç de diversificar l'oferta turística, fent que el

¹⁶⁵ El plantejament d'anar a viure junts pot respondre a diferents situacions que canvien segons l'origen dels diferents membres de la parella. El canvi de residència entès com a solució intermèdia per a la parella que és d'origen diferent conviu amb altres situacions en les que un (o tots dos) membre de la parella és d'origen pallarès i l'altre (o tots dos) decideix migrar cap al Pallars en el moment que s'emancipen de manera conjunta. També existeixen aquelles parelles en les que un dels dos membres ja va migrar en el seu moment al Pallars i a través de la decisió d'anar a viure plegats es produeix el canvi residencial de l'altra part de parella. En aquest cas, el canvi residencial no s'entén com a solució intermèdia, sinó com a migració per causes afectives.

desenvolupament d'aquesta activitat no sigui tan dependent únicament del turisme de neu, a diferència del que passa a les altres comarques, alhora que ha vetllat per un equilibri entre creixement econòmic i conservació del paisatge. Tot i que no ha estat una comarca exempta d'agressions al territori causades per la voluntat d'anteposar el desenvolupament econòmic generat pel turisme a la preservació dels valors ambientals, val a dir que la pressió urbanística al Pallars Sobirà no ha pres la magnitud que ha agafat a altres comarques com la Cerdanya i la Val d'Aran, on el creixement residencial i els impactes territorials derivats han pres una major magnitud. L'existència d'un turisme poc agressiu, si ho comparem amb altres indrets de Catalunya i de l'Alt Pirineu i Aran, ha fet que la comarca no experimentés amb una intensitat tan exacerbada els efectes negatius associats a aquesta activitat econòmica, però que alhora, la seva presència contribuís a dinamitzar i revaloritzar el territori, a activar l'economia i a generar atracció entre la població urbana.

Segons les persones entrevistades, es tracta d'una comarca en la que hi conviuen sectors econòmics dinàmics i innovadors amb uns valors ambientals "poc" alterats i un nombre creixent de figures de protecció. Això li atorga uns valors a l'entorn que són percebuts com a favorables per a materialitzar les seves preferències residencials. Sense deixar de banda les raons estrictament econòmiques, que també existeixen encara que siguin menys visibles, i que responen a la cerca de feina o a la disponibilitat d'habitatges a preus més assequibles per part dels nous habitants, l'elecció del Pallars com a destí rau principalment en la valoració del medi natural i la relació que es fa d'aquest amb la qualitat de vida. Aquest equilibri entre conservació del medi natural i desenvolupament d'un sector turístic més respectuós amb el medi (i més divers) en comparació a altres comarques es percep com una característica que es valora positivament a l'hora de parlar sobre l'elecció del Pallars. La quantitat d'activitats que es poden realitzar al medi natural, associades a un estil de vida més pausat i amb el contacte directe i constant amb la natura es valoren com a factors d'atracció preferents en la decisió de migrar d'una bona part dels nous habitants que arriben a la comarca. Aquestes característiques (entorn atractiu, diversificació turística, dinamisme econòmic i social) doten el Pallars Sobirà d'una certa singularitat en relació a la resta de comarques circumdants, les quals es perceben com a territoris econòmicament i social poc dinàmics (Alt Urgell i Pallars Jussà) o bé com a territoris on els impactes (negatius) del turisme hi és massa present i on els valors físics i culturals que aquestes persones busquen en l'entorn rural s'han vist més desvirtuats (Val d'Aran i la Cerdanya). Aquest fet diferencial actua com un element d'atracció, ja que en ell s'hi conjuguen diferents factors que intervenen en el procés de decisió. Algunes persones entrevistades han expressat aquest fet distintiu del Pallars Sobirà quan se'ls interroga sobre les raons de l'elecció del lloc de destinació.

"Aquí pots fer els cims més alts de Catalunya, caminar, fer escalada, baixar el riu, fer barrancs, bici... Jo crec que tot això està fent efecte crida i està fent que aquest tipus de gent s'instal·li aquí perquè ideològicament troben que aquest és l'estil de vida que busquen. I hòstia, jo crec que això és molt interessant. En canvi, altres comarques com

el Jussà i l'Alt Urgell estan molt més estancades en aquest sentit perquè no han estat capaces d'atraure aquest tipus de gent. I després altres comarques com la Val d'Aran i a la Cerdanya jo crec que té molt més pes de la segona residència i tot el tema urbanístic, que aquí ha estat més controlat, no ha estat tan bèstia, i no ha estat un factor que condicionés aquest tipus de dinàmica que s'ha generat." (B-19a, home)

L'elecció del Pallars com lloc on instal·lar-se es veu condicionada per altres raons, potser de caire més simbòlic, però que continuen estant relacionades amb imaginari social sobre l'entorn rural i la muntanya. La bellesa de l'entorn i la presència d'un paisatge (pirinenc) muntanyós i divers, format per la combinació d'espais oberts i humanitzats i de vegetació frondosa i un relleu abrupte, apareixen de manera generalitzada com a raons per a l'elecció del Pallars Sobirà. Nogué (1988) ja apuntava, quan parlava en un estudi realitzat sobre l'assentament de població neorural a la Garrotxa, que la distribució espacial d'aquesta població estava determinada pel factor paisatgístic, relacionat amb una representació social del concepte natura, subjectivament vinculada amb paisatges *verds* i muntanyosos, més predominants als territoris nord i nord-orientals del país, més que no pas a les comarques del sud i de ponent (Nogué, 1988), i pel simbolisme que se li atribueix a la muntanya com a refugi dels valors tradicionals i les arrels del sentiment (Nogué, 1993).

"Jo trobo que el Pallars és una de les zones més boniques de Catalunya. Catalunya té llocs increïbles, però *joder*, el Pallars és un lloc molt guapo. I és un extensió grossa. Des del Collegats fins a la pissarra del Berrós i tot això. Roques molt diferents, formacions que no tenen res a veure. La muntanya és molt guapa. I ja quan arribes a la part de Bonaigua, tota la part que marxa cap a la Vall d'Aran és alta muntanya. Passes de mitja muntanya aquí a Collegats i te'n vas allà dalt i muntanyots. Estem aquí amb màniga curta i vas una hora en cotxe i estàs a sota zero." (B-01, home)

La localització geogràfica de la comarca a la perifèria del sistema urbà català i la llunyania respecte àrees urbanes també s'assenyala com una raó per a l'elecció. El Pallars Sobirà, des d'una òptica urbana, és un del territoris més "remots" de Catalunya, i encara que l'accessibilitat hagi millorat en les darreres dècades amb la renovació d'infraestructures viàries, és també una de les comarques, juntament amb la Val d'Aran, més allunyades de la Regió Metropolitana de Barcelona. Així doncs, les característiques del lloc d'assentament determinen la mobilitat quotidiana dels habitants que s'instal·len, ja que, tot i ser molt elevada –la quantitat de desplaçaments diaris que es realitzen en una àrea rural, la majoria amb vehicle privat, acostumen a ser superiors que a la ciutat–, no permeten efectuar moviments pendulars de forma diària entre el nucli de residència i centres regionals, a diferència del que suposaria l'assentament en espais periurbans o més propers a la ciutat. Això fa que la migració es plantegi realment com una ruptura amb la vida urbana, com un "anar-se'n lluny" i on poder desconnectar i desvincular-se de la ciutat en tots els sentits, sense la necessitat de tornar-hi de manera freqüent i amb la voluntat de desenvolupar la (quasi) totalitat de les activitats quotidianes en un entorn rural i "pròpies" d'un entorn rural.

Entre aquestes raons també apareix el simbolisme que posseeix el Pallars Sobirà en el moviment neorural català, sent una comarca referent a Catalunya, juntament amb d'altres com la Garrotxa, el Berguedà o el Ripollès, de les migracions de retorn al camp produïdes entre la dècada de 1970 i 1980. L'existència d'importants centres d'instal·lació de població neorural com Farrera, Lleret, Dorve o Montardit de Dalt han fet que aquesta comarca es converteixi en indret amb significació per aquelles persones que decideixen migrar cap als territoris rurals, els quals, encara que sigui de forma implícita o subconscient, ho fan amb un certa càrrega o herència ideològica dels seus predecessors. Una de les persones entrevistades expressa que «*el camí al Pallars ja està obert*¹⁶⁶» a l'arribada de població nouvinguda i que potser això faciliten l'assentament de nous habitants que busquen un estil de vida alternatiu. La presència de nova població en el seu moment va actuar com un important agent dinamitzador una societat fortament afeblida. Aquest fet esdevé un reclam per a l'arribada de nous habitants, els quals arriben atrets per un entorn favorable ambiental, però també socialment. Això, apareix alhora com una possible explicació del perquè aquest fenomen no s'ha produït en altres comarques properes amb un volum demogràfic més elevat o més properes a centres urbans de majors dimensions. Uns dels entrevistats parla de com l'aplegament de persones definides com a “socialment actives” i emprenedores ha contribuït a la formació d'un ambient favorable per la instal·lació d'altres persones amb un tarannà similar.

“Hi ha tot un perfil de gent de fora, d'origen urbà, que té ganes d'anar a viure a una societat més, ara posem tots els idealismes, sostenible, propera, plural, etc.. que han anat fent cap al (Pallars) Sobirà perquè és una comarca prou allunyada de Barcelona com per sentir-te fora de la ciutat, amb un territori i un paisatge atractiu, i com saben que hi ha un ambient, en aquest sentit, favorable, trobaràs gent amb qui compartiràs maneres d'entendre la vida, motivacions i ganes de fer coses. I sumant tots aquests factors jo crec que s'ha produït un efecte crida, i això ha anat augmentant. Això ha fet que una comarca petita, més petita que les seves comarques veïnes, tingui un dinamisme social molt elevat. Tot això respon a aquestes persones que són actives socialment, que tenen ganes de canviar el món, de muntar activitats culturals, naturalistes, etc. I això ha fet que en comarques properes, molt més poblades i igual de rurals que aquí, tinguin una activitat social que està a anys llum de la del (Pallars) Sobirà. I jo crec que això té a veure amb això, que aquí ha vingut gent d'un perfil determinat. La comarca de per si ja té un certs elements que atrauen i si a això afegeixes el que parlàvem de l'agrupació de gent amb unes idees properes, doncs el resultat és aquest.” (B-19a, home)

No obstant això, tot i que aquest ambient socialment favorable apareix com un component que intervé en l'elecció del Pallars Sobirà com a lloc on efectuar la migració per a determinats grups de nous habitants, no és tan vàlid, o si més no apareix de manera tan clara en altres

166 Aquí mostrem el fragment complet seleccionat en el que s'expressa aquesta idea: “*Potser perquè el camí ja està obert aquí al Pallars, no? Potser és més fàcil. Les carreteres són cada vegada millors. La gent és una cosa que té en compte. (...) I les ciutats, clar, estaven saturades de hippies i molts marxaven. Com tot està tan urbanitzat queden aquestes comarques, el Pallars, el Ripollès, que també és terra de ningú.*” (B-03, dona)

discursos, ahora de justificar-ne la tria en altres col·lectius. A banda de les característiques socials que presenta el territori, la vinculació que presenten aquestes amb unes preferències residencials i uns perfils de migrants concrets i altres aspectes relacionats directament o indirecta amb l'entorn, observem que l'existència d'una vinculació o relació prèvia amb el Pirineu, en general, i amb la comarca, de manera específica, apareix com un element important en la decisió i que ens permet explicar quins han estat els diferents elements que han operat en la tria. Tanmateix, altres autors ja han deixat palesa com l'existència d'una relació prèvia dels migrants amb el territori pot determinar que posteriorment sigui aquest el lloc on efectuaran la migració, apareixent doncs com una característica del procés migratori que presenta semblances amb moviment migratori urbà-rural en altres zones (Rivera, 2009; Simard, Guimond, 2010; Sayadi *et al*, 2010).

Una d'aquestes formes de relació prèvia amb el territori, tant amb un territori de muntanya o rural en termes general, com amb el Pallars de manera específica, es materialitza a partir de vivències i experiències anteriors, sobretot, vinculades amb períodes de vacances o visites a familiars residents al lloc. En el discurs de les persones entrevistades apareix de forma freqüent referències al fet d'haver estiuat (o gaudit d'alguns períodes més o menys llargs) o visitat de manera assídua el Pallars Sobirà i a com aquestes experiències han intervingut en el procés de selecció de la comarca com a lloc concret on materialitzar el desig de retorn al camp. Segons Tuan (1977), en el seu llibre *Space & Place: the perspective of experience*, l'experiència i les vivències tenyeixen tota experiència humana i que són aquestes experiències viscudes les que expliquen els pensaments i les accions dels individus sobre el territori (Tuan, 1977: 8). Les aportacions realitzades per aquest autor des de la Geografia Humanística, ens ajuden a explicar com les sensacions i emocions que es desprenen de les experiències i relacions prèvies que els i les migrants han tingut en i amb el territori, sobretot durant la infància i adolescència, han contribuït a construir unes determinades percepcions sobre aquest, les quals posteriorment han intervingut en el procés de tria de la comarca com a lloc on efectuar la migració (Pascual-de-Sans, 2004).

Referint-se a les migracions urbà-rurals en el cas britànic, Murdoch, Marsden (1994) apunten que aquest nous habitants rurals associen al lloc (o llocs) on prèviament han experimentat l'estil de vida que imaginem com a ideal amb la localització "perfecta" per materialitzar una determinada estratègia residencial, la qual respon principalment a criteris de millora en la qualitat de vida. Aquest estil de vida desitjat i imaginat apareix estretament relacionat amb experiències viscudes durant períodes d'oci i de vacances i lligades a llocs on aquestes s'han produït (Murdoch, Marsden, 1994).

El fet de viure moltes d'aquestes experiències al territori durant unes etapes de la vida concretes fa que les persones les recordin amb una certa nostàlgia i tendeixin a idealitzar vivències i emocions que contribueixen a una determinada construcció social de la ruralitat. No obstant, són experiències que van ser importants per a les persones entrevistades —algunes

diuen que els hi va “marcar”– i que arrel de la migració es materialitza un (re)tornar a aquests espais d’infantesa. És pot entendre com la cerca d’un *lloc* (viscut prèviament i imaginat/idealitzat posteriorment) on refugiar-se, arrelar i gaudir d’un estil de vida simple i senzilla, com quan eren nens i nenes. Els records actuen doncs com un element important en la decisió del lloc on relocalitzar la residència, en un intent per recrear el passat i recuperar llocs significatius que apareixen en la memòria com a espais de refugi (Rivera, 2009).

“I un Sant Joan varem dir, va... anem a viure al Pallars. Bé, jo ja ho coneixia això i em motivava més el Pallars que no pas una altra zona. (...) Perquè hi havia estiuajat i això em va marcar. A mi sempre m’ha atret això i al meu company no li sabia gens de greu venir aquí. Ens agrada viure en un poblet, tranquils. Ens agrada fer la feina que volem, que és un luxe.” (B-05, dona)

“Va ser una època bastant itinerant, perquè la gent que donàvem classes d’esquí de fons voltàvem bastant per totes les estacions d’esquí. Però, jo em vaig quedar aquí perquè m’agradava molt el lloc. Hi havia estat de petita i després me’n recordava, i com m’agrada molt la muntanya, doncs ja estava.” (B-03, dona)

D’altra banda, les possibles relacions prèvies amb el territori lligades a períodes de vacances o amb visites esporàdiques no apareixen només com l’única causa que motiva l’elecció, sinó que es presenta com un factor més en el procés de selecció de la destinació, el qual és dependent d’altres factors com la feina o l’habitatge. És, per exemple, el cas del fragment d’entrevista que mostrem a continuació, en el que la persona entrevistada expressa com la relació prèvia amb el territori no ha estat determinant en l’elecció, sinó que el fet d’haver estiuajat i conèixer la comarca va ser un factor que va donar-li solidesa. En aquest cas concret va ser la feina la que va determinar el lloc de destinació i la relació prèvia amb el Pallars Sobirà apareix com una variable dependent de la primera.

“Vaig pujar per les possibilitats laborals que m’oferien, jo no ho tenia planificat. (...) També a mi ja m’estaven bé perquè m’hi sento molt lligat a aquest territori, perquè ja hi estiuajava de petit. Cada any veníem uns quinze dies a un càmping i fèiem muntanya i això feia que ja me’l conegués una mica, i que m’agradava. Per això em va enganxar el tema, saps?” (B-11a, home)

En alguns casos, no ha estat la relació prèvia directa amb la comarca la que ha motivat l’elecció, sinó que aquesta ha vingut desencadenada pel lligam amb el Pirineu en general, arrel de la vinculació d’algunes de les persones entrevistades amb el moviment excursionista i la realització d’activitats al medi natural i en territoris de muntanya. Algunes persones entrevistades assenyalen com la relació amb el moviment excursionista, lligada sobretot amb la tradició familiar, ha intervingut, encara que fos de manera secundària, en la selecció del destí de la migració, sense que aquest hagués de ser especialment el Pallars Sobirà. S’estableix un vincle amb el territori substancialment diferent al que hem exposat anteriorment, ja que no es centra especialment en una atracció per un territori concret responnent a característiques

pròpies d'aquest, ans al contrari, representa una apreciació per les àrees de muntanya i l'entorn d'una manera més àmplia, en la que el Pallars Sobirà apareix agrupat a altres experiències viscudes arreu del territori pirinenc.

“En principi, la meva afició per pujar a la muntanya... per la muntanya, ja em ve de molt petit. El meu pare era molt muntanyenc i des de petit les vacances sempre eren anar de càmping, anar a caminar per la muntanya, etc. I d'aquí ve la meva afició per la muntanya. Després, jo de més gran també vaig estar en un esplai i a l'estiu muntàvem sortides i travesses pel Pirineu. Llavors, molts estius me'ls passava aquí dalt i va ser quan vaig començar a conèixer el Pirineu i el Pallars bastant a fons.” (B-17, home)

Com ja hem comentat anteriorment, la relació que els i les migrants han tingut prèviament amb el territori s'estableix de maneres diferents, de les quals rauen les raons que en determinen l'elecció. Així doncs, a banda dels lligams per qüestions turístiques o d'amenitat, apareixen altres vincles que també prenen part en el procés de selecció de la localització final de la migració. En aquest context, la tinença d'habitatges de propietat familiar (o pròpia) apareix com un factor que determina la instal·lació a la comarca i a un poble concret. Sovint la possessió o la herència d'alguna propietat al Pallars Sobirà es pot vincular amb la presència de vincles familiars, és a dir membres de la família d'origen pallarès, però no ha de ser necessàriament així, ja que la transformació de residències secundàries, emprats per residents temporals durant períodes de vacances, en habitatges d'ús principal és un fenomen força comú. L'existència d'un habitatge de propietat no solament determina la migració potencial del seu propietari (o propietaris), sinó que també existeix la possibilitat que altres familiars, normalment els fills i filles d'aquests propietaris, escullin aquest lloc (i l'habitatge) amb la voluntat de materialitzar en aquell lloc concret una estratègia residencial específica. El desig de residir en un entorn rural i l'existència d'un habitatge de propietat familiar, que els permet una major facilitat d'accés al mercat immobiliari i un important estalvi, es conjuguen com dos elements clau, tant en el procés gestació de la migració com en la decisió del lloc on realitzar-la. No obstant, cal destacar que en aquests casos el fet de triar el Pallars Sobirà com a lloc on materialitzar la migració no ha de perquè correspondre únicament a factors de caire econòmic (disponibilitat d'habitatge sense necessitat de compra o lloguer), sinó que en alguns casos també rau en factors socials i psicològics, ja que el fet de haver passat llargues temporades prèviament ajuda a establir vincles socials amb altres persones i amb el propi territori en condiciona la tria.

“Per exemple, ella ha pujat perquè els seus pares tenien una casa i ha decidit quedar-se aquí definitivament. Segur que ho ha tingut més fàcil per això de la casa, però s'ha de buscar la vida igualment” (B-03, dona)

L'herència d'una propietat, en aquest cas, també sorgeix com un factor que motiva l'aparició de vincles i relacions més estables amb el territori, a través de les quals s'estableixen les bases d'una (possible) futura migració.

“*El meu pare* em va deixar en herència una casa i penso que això va fer que el vincle amb el Pallars es mantingués més estable. La necessitat d’arreglar la casa i d’alguna manera, seguir el projecte del meu pare, encara que d’una manera molt diferent. Tot això és el que va marcar els següents anys de la meva vida.” (B-16, home)

Un altre tipus de migració que es produeix quan els propietaris d’una segona residència decideixen marxar de la ciutat, lloc de residència “habitual”, per anar a viure a la comarca durant la jubilació, convertint l’habitatge secundari en residència d’ús principal. Aquest procés de transformació no es produeix solament entre els segons residents, sinó que també apareix com un moviment migratori registrat entre els pallaresos no residents. Són persones que van emigrar al voltant de la dècada de 1960 i 1970, però que han conservat propietat a la comarca i durant aquests anys han anat tornant de manera freqüent. Aquestes persones, que se les coneix, sobretot entre la població local, amb el nom de “revinguts”, (re)tornen al seu poble d’origen, on principalment tenen les propietats, en el moment de jubilar-se, o en el seu defecte a la capital de vall o la capçalera comarcal. S’assenten de manera permanent o temporal, vivint-hi només durant els mesos de primavera, estiu i part de la tardor. Una de les persones entrevistades en parla en el següent fragment:

“Jo crec que també hi ha un altre fenomen que s’està donant que és tota aquesta gent que són fills d’aquí, que en el seu moment van marxar, i que ara estan tornant com a jubilats. A la majoria de pobles, com a Esterri i pobles del voltant, venen molts jubilats que passen aquí els mesos de primavera, estiu i part de la tardor, i a l’hivern marxen a Lleida, Barcelona o allà on han viscut aquests anys. Migracions de retorn, que ara que s’ho poden permetre tornen.” (C-03a)

Per últim, són els vincles familiars o afectius i la presència d’amics i coneguts al territori les que apareixen en el discurs de les persones entrevistades com a raons per a l’elecció. Ja hem apuntat abans que una de les motivacions que operaven en el procés de decisió, i en molts casos el detonant de la migració, era el fet de tenir parella residint al territori. Doncs bé, aquesta situació personal és alhora la que determina el motiu de la migració i l’elecció de la localització. A diferència d’altres contextos, la motivació, en aquest cas, presenta una forta vinculació territorial; per això, la voluntat d’emancipar-se amb la parella es presenta al mateix temps com a detonant de la migració i com a determinant de la destinació.

“Visc des del 1994, però des del 1991 que estic vinculada aquí. Des de l’any que vaig pujar a treballar a l’hotel de *talpoble*. I llavors ja em vaig quedar. Ja em vaig vincular des que vaig conèixer la meva parella. Vaig estudiar magisteri i llavors vaig pujar. (...) Jo no ho coneixia. Res. No sabia ni que existia. Sabia que existia Vielha, la Vall d’Aran... *poblevei* també ho coneixia. Però em vaig quedar perquè vaig conèixer a la meva parella, sinó igual no estic per aquí.” (B-20, dona)

Més enllà de tenir o no parella al territori, la presència de familiars, amics i coneguts que ja resideixen a la comarca també ha aparegut com a factor que influeix en la tria. Les

experiències d'amics i coneguts residents a la comarca, viscudes o imaginades per un mateix o explicades per altres persones socialment properes, apareixen com a reclam per a la pròpia migració que porta associada una elecció concreta del lloc on realitzar-la.

“Una mica arrel del meu germà gran que també està vivint aquí. Quan jo tenia 15 anys, ell ja voltava per aquí. (...) Ell va començar a pujar a *talpoble* i jo venia a veure'l de tant en tant i a partir de llavors va començar la meua fascinació. Llavors al 1988 vaig tenir l'oportunitat de venir a Barcelona i quan m'estava a la ciutat vaig començar a pujar sovint al Pallars per estiuajar.” (B-15, home)

“Algun estiu havia pujat aquí al Pallars i m'encantava. També coneixia aquest noi de *talpoble* i algun cop havia pujat a casa seva. M'agradava molt i veia que viure aquí seria fantàstic. Sobretot per la qualitat de vida.” (B-09, dona)

En alguns sectors de nous habitants es detecta un *efecte crida* entre amics, coneguts i/o familiars. Aquest fenomen es produeix sobretot en el sector turístic lligat a la demanda de mà d'obra durant les temporades turístiques d'hivern i estiu, i que es pot identificar principalment en col·lectius dedicats als esports d'aventura, tot i que també es pot reproduir en altres col·lectius com els estrangers. En el moment que les empreses del sector ofereixen feines de caràcter temporal, les persones d'aquest col·lectiu estenen la informació a les seves xarxes socials en origen, produint un efecte crida que genera la migració de nous habitants que decideixen “pujar” a treballar al Pallars Sobirà i que es poden convertir potencialment en resident permanents.

“Moltes persones que han pujat aquí dalt han estat arrossegades per la seva parella o pels amics. Sobretot en el sector del riu es dona molt. Gent que està aquí treballant i fa d'efecte crida als seus amics perquè sap o se n'assabenta quan hi ha feina, i com són feines de temporada i que es necessita molt gent de cop, doncs acaben per cridar a amics o coneguts. Això es pot donar en altres sectors, però té una significació molt modesta, perquè pot arribar a ser anecdòtic. Però en canvi en el sector del riu això de la crida a amics i coneguts és un fenomen molt més visible.” (B-16, home)

L'ASSENTAMENT: HABITATGE, TREBALL I QUOTIDIANITAT

«Me puse a escuchar al mochuelo y a recordar un poco la visita de la tía Ruth. Había hablado con gran entusiasmo sobre el cortijo: “Qué maravilla el vivir libres y salvajes en las montañas, bebiendo agua de la fuente, tan lejos del barullo, del ajetreo, de la febril competitividad de la vida moderna, y no atrapados en un atasco interminable de tráfico en la selva de hormigón”, y había conseguido empalmar un tópico tras otro. Más tarde descubrimos que había tenido tanto miedo del agua del manantial que se había lavado los dientes con gaseosa.»

Chris Stewart. *El loro en el limonero* (2007)

7.1. LES PRIMERES ETAPES DEL PROCÉS D'ASSENTAMENT. L'ARRIBADA AL PALLARS

L'arribada a la comarca i les primeres etapes del procés d'assentament apareixen a les entrevistes realitzades com un període ple de dificultats, lligades a una sèrie de factors físics, socials i culturals, que condicionen les pautes d'assentament. Les vicissituds d'aquestes primeres etapes en alguns casos, deriven en unes condicions de vida que són percebudes pels i les entrevistades amb un semblant d'incertesa i inestabilitat, les quals venen motivades, principalment, per l'elevada mobilitat residencial i laboral que alguns individus registren durant aquesta etapa i que s'explica per les característiques pròpies del mercat immobiliari i de treball de la comarca, a les quals ens referirem més endavant. La superació (o ajustament) d'aquests primers obstacles, per mitjà de les xarxes socials de suport i l'habilitat individual, condicionarà la permanència d'aquestes persones a la comarca. Per contra, aquelles persones que no es mostren "resistents", o amb una actitud i voluntat ferma de fer front a aquestes adversitats, per diverses raons, poden veure compromesa la seva estada a la comarca i tenir la necessitat de redefinir les bases que sustentaven la migració. A continuació, intentarem dilucidar quins són alguns dels principals contratemps amb els que es troben els nous habitants en el moment de l'arribada i quins mecanismes empren per adaptar-se al nou entorn social (i també físic) i minimitzar, així, l'embat d'aquesta primera etapa.

7.1.1. «*No té res a veure viure a Sort o viure a Ginestarre*»: algunes consideracions sobre les pautes d'assentament dels nous habitants

El caràcter de la migració i els factors que la determinen condicionen, en bona mesura, la distribució territorial dels nous habitants a la comarca, la qual respon a unes determinades lògiques espacials i temporals que tractarem d'analitzar. Les raons per les quals s'ha realitzat la migració condicionen o determinen les pautes d'assentament, responen a aspiracions, necessitats i/o motivacions individuals, les quals es singularitzen en la voluntat particular de cada migrant per anar a viure a un entorn rural. Així doncs, a grans trets, podem considerar que aquelles persones que han migrat atretes, principalment, per motivacions de caire laboral, com són una part dels treballadors de l'administració pública (mossos, mestres, metges, tècnics, etc...), els i les joves que s'ocupen al sector turístic, principalment als esports d'aventura, i els estrangers que es dediquen al sector serveis i a la construcció, s'instal·len principalment a nuclis del fons de vall com Sort, Esterrí d'Àneu, Rialp, Llavorsí, i en menys mesura, degut a la seva posició en el sistema d'assentament, a Gerri de la Sal. Es tracta dels principals centres comarcals¹⁶⁷, nuclis de població que sostenen un volum de població que varia entre els més de tres mil habitants, en el cas de la capital, fins als poc més de tres-cents, i que estan connectats a

¹⁶⁷ Considerem centres comarcals aquells nuclis que, independentment del seu volum demogràfic, ocupen una posició destacada en el sistema d'assentament de la comarca, a partir dels quals s'articulen altres nuclis propers. La seva ubicació a la xarxa viària comarcal i la dotació de serveis, infraestructures i equipaments, encara que aquesta sigui mínima, els hi atorga un paper de centralitat en la jerarquia urbana de la comarca.

la xarxa viària principal, el que els fa més accessible, i els permet concentrar una mínima dotació de serveis (escola, dispensari o centre mèdic, botiga de queviures o supermercat, transport públic, bar, centre social, etc.), una oferta immobiliària més ampla i majors oportunitats laborals.

D'aquesta manera, tal i com es desprèn de les entrevistes realitzades, l'assentament d'una part dels nous habitants es produeix als nuclis de major volum de població, situats al llarg de l'eix viari que travessa en direcció sud-nord tota la comarca, concentrats especialment als nuclis de la part central (Sort, Rialp i Llavorsí). A Sort, es localitzen la major part de llocs de treball lligats a l'Administració pública i és on s'assenten una part important de persones que arriben al Pallars Sobirà per ocupar aquestes places. A la part central de la comarca, entre Sort i Llavorsí, també s'apleguen la major part de les empreses del sector dels esports d'aventura, sobretot aquelles que ofereixen activitats lligades al riu (ràfting, hidrospeed, descens de barrancs, etc.), i on es troba l'accés a *Portainé*, una de les estacions d'esquí alpí més importants de la comarca, en la que es concentren un gran volum de llocs de treball vinculats a l'activitat turística. En el ben entès que el sector turístic és en el que s'ocupa una part important dels nous habitants, es produeix en aquesta zona central de la comarca una elevada densitat de nous residents. Per altra banda, l'oferta educativa de la capital comarcal, on s'imparteixen els cicles formatius de Grau Mitjà i Superior, determina l'assentament de gent que ve de fora atreta per aquesta formació.

“No hi ha gent de fora que hi visqui tot l'any al poble. Ens va venir a demanar una noia d'unaltrepoble si sabíem d'alguna casa al poble per llogar, però ja està. Tot està concentrat aquí a baix. De Llavorsí en avall és on es concentra la major part de gent que ve de fora.” (A-01, home)

“Aquesta gent es concentra sobretot a Sort. Al Pallars en general no ho conec, però a Sort deu ni do. Jo he anat a Esterri i he sentit que a Sort li diuen el poble dels *hippies*¹⁶⁸, els *rastes* i els gossos.” (A-06, dona)

No obstant, això no vol dir que totes les migracions produïdes per factors laborals compleixin les mateixes pautes d'assentament. La valoració de l'entorn rural també ocupa un lloc destacat en el procés de decisió, com per exemple en el cas de les persones relacionades amb feines en el sector ambiental (espais naturals protegits, empreses de gestió ambiental i territorial, educadors/es ambientals, guies de natura i patrimoni, etc.) i, en menor mesura, als esports d'aventura; en altres casos, com per exemple aquelles persones dedicades al sector de la construcció, el factor ambiental ocupa un lloc secundari. Tot i que interpreten el fet d'anar a viure en una àrea rural i de muntanya com una millora en la qualitat de vida, com a resposta a la insatisfacció personal que els hi generava la vida urbana, els anhels de viure en contacte amb

168 Tal i com apunten Lluvich i Ortega (2004), en el seu llibre *Els nous rurals del Pallars Sobirà*, pels autòctons, aquests joves d'origen urbà que s'ocupen, principalment, al sector turístic continuen sent tractats com a hippies, establint paral·lelismes entre aquests i les persones que protagonitzaren els moviments migratoris de retorn al camp als anys 1970 i 80, o amb el nom de 'peluts' o 'rastes', al·ludint, sobretot, al seu aspecte físic.

la natura, establint forts lligams amb l'entorn i desenvolupant un determinat estil de vida no apareixen com a (principals) factors d'atracció en els processos de decisió ni com a aspiracions i necessitats que el migrant pretén satisfer amb la migració. En els casos que l'entorn rural apareix com a factor d'atracció supeditat a altres elements, i que per tant no es la raó principal per migrar i per decidir on es vol viure, l'assentament es veu condicionat a altres raons com la disponibilitat d'habitatge, la proximitat a la feina, la centralitat, la presència de serveis i infraestructures; i és per això que trien per instal·lar-se, principalment, aquests nuclis amb major centralitat. Un dels entrevistats expressa la seva opinió sobre aquelles que emplacen la seva residència en un nucli petit, explicant que la migració cap a un entorn rural no ha de comportar necessàriament la instal·lació en pobles aïllats i que fer-ho, si no s'està completament convençut o es té una clara predisposició, pot ser contraproductiu.

“A més, és que *viure en un nucli petit* és poc pràctic. Tens una dependència del cotxe brutal, per anar a comprar, per anar a qualsevol lloc i llavors veus certa gent que al final canvia d'opinió i acaba marxant. I clar, tu penses... potser ni una cosa ni l'altre, no? Ni anar a viure al cul del món ni anar a viure al mig *de Barcelona*. Pots venir a viure al Pallars i viure a la Pobla o a Sort. Estàs a prop de la natura, però no estàs perdut al mig de les muntanyes. Perquè una cosa és ben clara, no tothom està preparat per viure a un poble penjat, perquè aquí la vida, sobretot a l'hivern és molt dura. Hi ha llocs i llocs quan pugues aquí dalt. I jo crec que no té res a veure viure a Sort o viure a Ginestarre, res a veure. I estàs a la mateixa comarca. No es pot posar al mateix paquet. I la gent pot tenir reaccions molt diferents i estils de vida totalment diferents, encara que sembli que estàs a la mateixa comarca i sembli el mateix tipus de migració.” (B-19a, home)

Per contra, altres tipus de migracions, en els quals existeix una voluntat explícita de retorn a la natura (mode de vida auster i en contacte i harmonia amb la natura), al camp (estil de vida urbà que gaudeix dels beneficis de l'entorn rural) o a la terra (en el que els nous habitants desenvolupen activitats lligades al sector primari), presenten algunes pautes diferents de distribució territorial i d'assentament (Nates, Raymond, 2007). En aquest context, l'elecció de l'emplaçament, a diferència dels casos citades en primer lloc, suposa una cerca de nuclis petits, allunyats de les principals vies de comunicació, amb pocs veïns on poder experimentar un contacte directe amb la natura i desenvolupar un estil de vida en comunitat amb persones d'origen local i altres nouvinguts i trobar aquells valors rurals que tan anhelaven estant a la ciutat. El desig de viure d'una manera més aïllada i de voler gaudir del paisatge i de la tranquil·litat i la necessitat d'un entorn on desenvolupar un mode de vida neorural¹⁶⁹, els impulsa a localitzar la seva residència en nuclis petits d'alta muntanya on, per les seves característiques, poden veure acomplertes les expectatives creades prèviament. A diferència de

169 Entenem com a estil de vida neorural, tal i com s'especificava al capítol 5, aquell en el què les persones que arriben a la comarca desenvolupen, sigui a temps complet o de manera parcial, una activitat productiva lligada a la terra i/o als oficis tradicionals, introduint innovacions al sector i aplicant mesures per a l'equilibri del medi ambient (Nates, Raymond, 2007).

les migracions cap a les àrees rurals registrades a la dècada de 1970 i 80, aquestes persones ja no s'instal·len en pobles deshabitats, poc accessibles o sense accés rodat, allunyats i desconnectats del sistema d'assentaments, sinó que ho fan en nuclis petits, on poden experimentar una vinculació més directa amb l'entorn rural, tan des de la vessant física com sociocultural, que tan desitjaven i per la qual van decidir migrar, però que alhora es situen (més o menys) a prop i ben connectats amb els principals centres comarcals, on la majoria d'aquestes persones han de realitzar desplaçaments diaris per diversos motius. La cerca d'un lloc on fer realitat l'idil·li rural particular, *imaginat* en origen, porta a una part dels nous habitants a assentar-se en pobles remots, on els valors associats a una concepció (sovint esbiaixada) de la ruralitat, socialment construïda des de la ciutat, hi són presents d'una manera més intel·ligible i autèntica, sent, tal i com expressa el següent entrevistat, el que busquen i desitgen les persones d'origen urbà quan decideixen instal·lar-se en un entorn rural.

“Qualsevol *persona* de ciutat lo que busca *quan ve al Pallars* és un poble petit, on et trobis acollit, amb tots els padrins que et venen a portar... mira que avui m'ha sortit fesols, o mira et porto aquest mató.” (B-01, home)

“Perquè clar, si vius a Sort, tot i que sigui un poble, pots tenir els mateixos problemes que vivint en una ciutat.” (B-17, home)

7.1.2. «*Al principi és molt dur*»: les dificultats en arribar

Les primeres etapes del procés d'assentament són percebudes pels i les entrevistades com un període carregat de dificultats i obstacles, que en alguns casos, i en funció de la seva intensitat i conjunció amb altres factors, poden condicionar, com veurem més endavant, la permanència a la comarca¹⁷⁰. Cal dir, però, que al llarg del treball de camp hem trobat testimonis que, en comptes de fer referència a les contrarietats associades a l'arribada, emfatitzen les facilitats que han tingut en les primeres etapes de l'assentament a la comarca. Ens trobem, doncs, davant d'una diversitat de discursos, sovint contradictoris¹⁷¹, sobre un mateix fet, el que fa difícil copsar i interpretar els processos d'arribada dels nous habitants a la comarca. Podem considerar, però, que la disparitat de discursos està relacionada amb factors que condicionen les vicissituds del procés d'assentament, com ara les relacions prèvies amb el territori, l'existència de xarxes de suport i acollida o les habilitats i actituds individuals per fer front les adversitats. La presència o absència d'aquests factors poden generar sovint experiències i valoracions gairebé oposades sobre el procés d'assentament.

¹⁷⁰ Els condicionants de la permanència dels nous habitants a la comarca i algunes de les causes d'una nova migració es tractaran de manera més àmplia a l'apartat 8.5, en aquest mateix capítol.

¹⁷¹ Woodward (1996) considera que l'existència de discursos contradictoris en els estudis rurals són el resultat de la inclusió dels diferents grups socials, i especialment dels anomenats *altres*, i que són una mostra fidel de les actituds, comportaments i identitats que tenen les diferents persones que hi viuen.

“Ara bé, a mi m’agrada tant el país que *me he quedao contra viento y marea*. A mi el que m’agrada són les muntanyes. (...) A mi tot això m’agrada amb bogeria, però tela, eh? És molt dur. Amb lo bo i amb lo dolent, tot és molt difícil. Aquí, tot són extrems. Després, qualsevol cosa fora d’aquí et sembla descafeïnada. Si t’explico totes les aventures per arribar a *poblepetit* a l’hivern. Però després records increïbles.” (B-03, dona)

“A mi m’han ajudat molt, la gent que ja coneixia. I la gent que he conegut després me l’he trobat i de seguida li he entrat bé. No sé perquè, però les coses m’han anat molt bé. Jo d’impediments no n’he tingut gaires.” (B-01, home)

L’existència d’aquests obstacles, independentment de la habilitat personal de cada un dels migrants per superar-los, fa que l’arribada al Pallars Sobirà sigui percebut com un període d’instabilitat, en el qual els nous habitants es troben amb un seguit de reptes vinculats amb la construcció d’una nova vida i l’adaptació a un nou entorn, físic i humà, que atribueixen, sovint, a aquests inicis una important càrrega d’incertesa i provisionalitat, la qual pot ser visible en diferents dimensions (laboral, residencial, social, etc.). D’aquesta manera, la cerca d’una habitatge que respongui a unes determinades necessitats, i l’elevada mobilitat residencial que hi porta associada, trobar una feina que respongui a les exigències o necessitats personals, la formació de xarxes socials, sovint des de zero, i l’adaptació a la conjuntura sociocultural i a les característiques físiques del lloc, són alguns dels processos que es relacionen amb la primera etapa d’assentament i les principals dimensions en les que es manifesta la instabilitat en arribar. Els esforços invertits en trobar un *espai de vida* concret on materialitzar, en totes les seves accepcions, els desitjos i motivacions que sustenten la migració, és el que atorga incertitud i complexitat als canvis esdevinguts durant aquest període preliminar.

“I res, varem venir i el primer lloc on varem viure va ser a *poblegran*, perquè ens quedava entre *feina i llocideal*. Vam fer guiatges a l’estiu perquè vam poder esgarrapar gent, però al setembre tot es va calmar, i varem dir, i ara què, com ens ho fem això. Després em vaig posar a treballar (...) en un restaurant. Hi vaig estar set mesos. I el meu company es va posar a treballar a la brigada d’*unmunicipi*, i ell s’hi va estar mig anyet. (...) Jo vaig deixar de treballar *al restaurant* per buscar alguna cosa més cap amunt, i vaig acabar treballant al supermercat de *poblegran*. (...) Bé, jo ja sabia que era fins al juny.” (B-05, dona)

“Vaig estar com un any i mig *dedicant-me engegar l’empresa* i mentrestant el meu company va anar treballant per la comarca. Va estar treballant *a pistes*, de cambrer en un restaurant... Va anar fent feinetes d’aquestes típiques de la comarca. Hi ha molta gent que abans d’instal·lar-se i buscar un lloc professional ha anat fent feines d’aquestes. Arribes i fas el que sigui, i poc a poc intentes muntar i fer el que a tu t’agrada, si pots, és clar.” (B-09, dona)

Una de les dificultats amb la que es troben la major part de la població que arriba és la cerca d’un lloc per viure. Alguns busquen un habitatge que s’adapti a les seves aspiracions,

respongui a les expectatives creades sobre l'habitatge i es situï en un entorn que porti uns valors de ruralitat associats. Altres, degut a les característiques de la seva migració, no tenen les mateixes preferències residencials i accedeixen a pisos compartits als principals centres comarcals (principalment a Sort, Rialp i Llavorsí). No obstant, ambdós grups es troben amb obstacles com el preu, el règim contractual i les característiques de l'immoble que els hi dificulta l'accés a l'habitatge i els fa (re)considerar certs aspectes relacionant amb l'habitatge que es conjecturaven en origen. En aquest darrer cas, alguns nous habitants es veuen obligats a redefinir alguns elements de la migració, com per exemple, l'elecció del poble on assentar-se o el tipus d'habitatge. En aquest sentit, és la cerca del *lloc* ideal, o millor dit, la necessitat que el *lloc imaginat* esdevingui un *lloc real*, el que genera, en una bona part dels entrevistats, una important mobilitat residencial intracomarcals durant la primera etapa d'assentament, fins que s'assoleixen (o es perceben assolides) les expectatives i aspiracions personals que motivaren la migració.

“Jo vaig venir en parella i varem estar buscant algun pis per llogar pels voltants de Sort, en algun poble, però la veritat es que a nivell de vivenda va ser bastant difícil, sobretot per aquesta zona, no? A prop de Sort. (...) I al final varem acabar vivint a *poblegran*. Mira, allà tens més serveis i els lloguers són molt més barats, per menys *diners* tens un pis bastant ben equipat i més gran. Jo vaig estar molt bé allà. Vaig estar vivint mig any, però el que passa és que no és el mateix que estar aquí dalt.” (B-07, home)

Per altra banda, la carència de xarxes socials i la necessitat de construir-ne de noves també emergeix com un obstacle o dificultat durant els primers mesos. L'arribada a un lloc on no es posseeix una extensa xarxa d'amistats i coneguts i on tampoc es compta amb el suport familiar, fa sorgir sentiments com la soledat i l'aïllament social; atribuint en aquest context una major importància a les xarxes de suport o ajuda. Les persones que arriben de nou a viure al Pallars Sobirà es veuen aixoplugades per altres persones, que com ells i elles, han vingut de fora, ja que comparteixen unes mateixes experiències i poden mostrar empatia envers l'altre. L'ajuda entre *semblants*, és a dir, entre persones de la mateixa condició o que pertanyen a un mateix col·lectiu, apareix com una estratègia àmpliament difosa per apaivagar les dificultats i fer més planer l'assentament d'aquelles persones que acaben d'arribar a la comarca. Així doncs, els nous habitants que disposen d'aquestes xarxes informals de suport gaudeixen d'una situació de privilegi respecte els altres (els que no les tenen), ja que per ells i elles l'etapa inicial esdevé més hostil (Pascual, Artal, Solana, 2006)¹⁷².

172 A l'estudi *Trajectòries migratòries de la població estrangera a Catalunya* realitzat per Àngels Pascual, Carme Artal i Miguel Solana (2006) es fa referència als efectes que l'existència o absència de xarxes de suport de migrants tenen sobre les vicissituds del procés d'assentament i el benestar dels migrants als llocs de destí. En aquest estudi es fa referència a les xarxes de suport de la població marroquina, pakistanesa i equatoriana, però l'adaptació, des d'un punt de vista teòric, al procés d'assentament dels nous habitants al Pallars Sobirà, pot ser vàlida.

“Penso que hi ha gent que li costa una mica més que a d'altra. També si entres en una dinàmica que quan arribes només et relaciones amb gent de fora, doncs... és veritat que quan arribes els que primer t'acullen són la gent de fora, perquè a ells també els van acollir quan van arribar. Ara fa poc que va arribar una noia nova a la feina i quan li vaig presentar a una amiga em va dir que la cuidaria molt perquè quan ella va arribar es va sentir molt acollida i això s'agraeix. I primer, quan arribes et relaciones amb la gent que t'acull. I s'agraeix sobretot a l'hivern, perquè els primers hiverns són molt durs si no tens una colla.” (B-08, dona)

Segons es desprèn de les entrevistes, les xarxes de suport que als inicis han jugat un paper fonamental per asserenar la duresa de l'arribada, sovint no coincideixen amb la formació de xarxes socials en etapes posteriors. Es deixa palès, doncs, que les relacions que s'estableixen entre aquelles persones que ajuden i aquells que són ajudades no es basen necessàriament (o exclusivament) en qüestions d'amistat, simpatia o afectivitat, sinó d'empatia, homofília¹⁷³ i d'ajuda a membres que pertanyen a un mateix col·lectiu, els quals presenten característiques que els fa similars. No obstant, tal i com succeeix a altres col·lectius de migrants, les persones que arriben a la comarca no ho fan alienes a aquest fet, i ja que ho fan amb una imatge formada, més o menys fidel, sobre quins són els col·lectius que millor els acolliran i quins no ho faran o ho faran en menor mesura (Pascual, De Miguel, Solana, 2007). En aquests casos, la relació prèvia amb el territori i/o la presència d'amistats o coneixences a la comarca abans de realitzar la migració és determinant per percebre l'existència, la magnitud i les característiques d'aquests entramats socials. Les experiències que les persones entrevistades puguin haver tingut amb la comarca i les relacions establertes amb gent que ja hi viu de manera prèvia a la materialització de la migració contribueixen de manera positiva a la formació d'aquestes xarxes socials de suport

“Vaig arribar un hivern, i haig de dir que va ser molt dur. Però quan vaig arribar, em va ser més o menys fàcil integrar-me perquè ja coneixia gent aquí de pujar els caps de setmana i també a tots els amics i coneguts de la meva parella, tot això va fer que els primers mesos no fossin tant durs socialment parlant. Tenia molts contactes. No va ser allò d'arribar i no conèixer a ningú. A més, al lloc on vaig començar a treballar érem un equip de vint persones, dels quals no hi havia cap pallarès, tots érem nousinguts... va estar molt bé, hi havia molt bon ambient.” (B-13, dona)

“Quan vaig venir aquí ja coneixia a *tal persona*. Tothom em coneixia com l'amic del *tal persona*. Això va fer que conegués a molta gent. Perquè jo m'havia anat movent per aquí dalt. Aleshores la meva integració va ser bona, quan vaig arribar ja em coneixia tothom. No va ser gens difícil, al contrari.” (B-01, home)

173 L'*homofília* és un qualificatiu comú que s'empra als estudis sobre xarxes socials de suport, el qual fa referència a la tendència general que tenen les persones a establir relacions amb altres persones de característiques similars. Aquesta relació existent entre semblants és la que sustenta la creació d'aquestes xarxes d'ajuda entre membres d'un mateix col·lectiu (Pascual, De Miguel, Solana, 2007: 97)

Per altra banda, a part de les xarxes de suport i d'acollida que es creen, principalment, entre la població nouvinguda, el fet de pujar en parella s'interpreta com un factor que ajuda a fer front a les dificultats d'aquestes primeres etapes, ja que algunes de les valoracions de les persones entrevistades al voltant d'aquest període, com la soledat o l'aïllament, desapareixen o es veuen reduïts quan la migració es realitza de manera conjunta amb una altra persona.

“Nosaltres varem venir els dos. Al principi, quan no coneixes gaire gent, com a mínim érem dos, però si vens sol ha de ser més difícil.” (B-12a, dona)

Tanmateix, les relacions veïnals que s'estableixen al poble on el migrant ha decidit emplaçar la seva residència també poden aparèixer com un element clau en la valoració dels inicis del procés d'assentament. Les relacions de veïnatge són un factor que les persones entrevistades apunten com a determinant per a que l'adaptació al nou entorn, sobretot en la vessant més social, sigui més o menys fàcil. Aquest factor esdevé especialment rellevant en els nuclis amb un baix volum de població, ja que és on les relacions entre veïns i veïnes són més estretes i es viuen més intensament. En aquest sentit, que els veïns i veïnes del poble, o una part d'ells, siguin (també) de fora es valora com a positiu, atès que són persones amb les que possiblement existiran més similituds i amb les quals es compartiran algunes de les motivacions que els impulsà a migrar, les vivències que aquesta ha generat i, possiblement, certes inquietuds i aspiracions personals que facilitaran la convivència.

“Bueno, al poble l'adaptació va ser molt fàcil, no? És un poble molt especial d'aquest que tothom és de fora. Quan nosaltres varem arribar hi havia dos autòctons que encara hi vivien, però ara ja no hi ha ningú. Hi havia una ambient molt agradable, perquè ens varem ajuntar una sèrie de gent que estàvem més o menys en la mateixa situació, i varem ser molt acollidors. (...) Nosaltres crec que ho varem tenir molt fàcil. He sentit històries de gent d'altres pobles que han tingut molts problemes per adaptar-se i ser acceptats per la comunitat.” (B-15, home)

Així doncs, la tria del nucli on es materialitza la migració és un component que pot assegurar o condicionar l'èxit de l'assentament. Això ens permet considerar que, en realitat, la voluntat de la migració no rau tant en la cerca d'allò que és autènticament rural, sinó d'una ruralitat modulada a partir d'un imaginari social concret, del qual es deriven unes expectatives determinades. Es busca, doncs, un ambient propici per l'assentament que s'identifica amb un espai transformat en base als valors, que des de la ciutat, se li atorguen a les àrees rurals, en el que s'idealitza la convivència entre *iguals*, entre membres d'un mateix col·lectiu, amb el que es comparteixen certes afinitats, i fins i tot, nivell formatiu, poder adquisitiu i classe social. En aquest context, les relacions amb la població local, en la majoria dels casos, ocupen un segon pla i es remeten únicament a contactes esporàdics i de cortesia. Fins i tot, l'elecció del nucli on establir la residència es pot arribar a realitzar en base aquests criteris, sent una prioritat la selecció d'un nucli on hi hagi gent de fora vivint, ja que la relació amb veïns i veïnes de

condició “diferent” es percep, de vegades, com un factor que pot dificultar o truncar les expectatives sobre l’assentament.

“Si vas a viure a un poblet on només hi viuen vint persones, crec que és molt decisiu saber on vas a viure i que és el que et pots trobar, i com és la gent. Fins i tot saber com és l’alcalde. (...) Això determina molt. I estic seguríssim que en aquests llocs estarien encantats que anés qualsevol persona a viure. A veure, tu també hauràs de posar de la teva part, però que d’entrada hi ha pobles que estan més oberts que d’altres. I n’hi ha d’altres que serà un fracàs segur, o quasi segur. Per tant, això pot condicionar que li vagin bé o no les coses al nouvingut que s’instal·la, donant per fet que aquesta persona tingui la intenció d’adaptar-se i d’establir la seva vida aquí. Però si és algú amb un projecte de vida, amb ganes de quedar-se aquí per un temps i no estar dos dies i marxar, jo crec que segons el poble on vagi a petar pot donar lloc a processos totalment diferents, tot i ser la mateixa persona.” (B-19a, home)

Deixant de banda la importància que tenen durant el procés d’arribada les xarxes socials de suport, les relacions veïnals i l’existència d’amics i coneguts al territori, hi ha altres factors que condicionen les valoracions que els nous habitants fan sobre els seus inicis al Pallars Sobirà. La duresa dels inicis també s’atribueix a les condicions climàtiques, les quals són especialment rigoroses en un territori de muntanya¹⁷⁴. *Pujar* (a viure) a l’hivern representa, per algunes persones entrevistades, un factor que agreuja les condicions d’assentament, ja que a banda dels aspectes socials anteriorment esmentats, s’afegeix la severitat del clima. No es tracta només de les condicions climàtiques extremes, sinó també de les conseqüències que això genera en un territori rural i de muntanya, com l’accessibilitat als nuclis, els possibles talls en el subministrament elèctric o d’aigua per nevades o onades de fred, o l’augment de la despesa energètica.

“Jo vaig pujar al gener. L’hivern ha estat duríssim. A més, jo sóc de la costa i els hiverns allà són bastant suaus. Amics meus han vingut aquí i han al·lucinat del fred. (...) Però mira, de moment, aquí estic i aguantant. I l’estiu està molt bé, és un altre tema. Hi ha festes majors i aquestes coses. Però l’hivern ha estat molt dur.” (B-06, dona)

Tanmateix, el clima no només apareix com un factor físic que limita o condiciona l’assentament dels nous habitants, sinó que també afecta a les relacions o hàbits socials del conjunt de persones que hi viuen. Durant l’hivern, les persones canvien els espais de relacions a l’aire lliure, com terrasses, places, parcs o al medi natural, propis de l’estiu, per espais de relació tancats, sobretot a cases particulars, locals o bars. Les relacions i hàbits socials es tornen més introspectius, es redueix el ritme d’activitats socials i culturals, les quals estan més

174 El clima del Pallars Sobirà, tot i presentar una important variabilitat geogràfica degut al relleu i a la dimensió de la comarca, es caracteritza per tenir una clara influència mediterrània a les parts més baixes, el que proporciona estius càlids i hiverns suaus, i per les condicions extremes, pròpies del clima d’alta muntanya, a les parts més elevades, amb hiverns severos i llargs i estius frescos i curts. Entre ambdues estacions es registra una amplitud tèrmica anual força important, que denota com hi ha una gran diferència entre els temperatures hivernals i les estivals (Majoral *et al.*, 2002). El refranyer popular se’n fa ressò de les condicions climàtiques extremes i la variabilitat del clima, i per això és força comú al Pallars Sobirà sentir la dita “*Nou mesos d’hivern i tres d’infern*”.

concentrades a l'estiu, i es realitzen més activitats en cercles reduïts. Tal i com apunta una de les entrevistades, el cicle de les estacions marca el ritme de les relacions socials i condiciona el volum d'activitats socioculturals que es realitzen, és per això, que per aquelles persones que arriben durant l'hivern el procés d'assentament pot fer-se més feixuc, ja que les condicions pròpies del clima dificulten la creació de les xarxes socials de suport que esmentàvem abans i la participació en la vida associativa, social i cultural de la comarca. Per contra, es pot considerar que aquelles persones que arriben un cop passat l'hivern, i que podran formar xarxes socials prou sòlides durant l'estiu, un període més actiu socialment, afrontaran de manera més còmode les primeres etapes d'assentament.

“A mi em sorprèn que a la gent que ve de fora li afecti tant el clima. Jo crec que no afecta tant el fred, sinó més el canvi en els hàbits socials. Quan arriba l'hivern la gent es tanca molt a casa, no surt tant i fa coses més en família, és una època de l'any com més íntima. I això, hi ha a molta gent qui li costa. Aquí les estacions sempre han marcat molt el ritme de l'any i els estils de vida, no té res a veure l'estil de vida que portes a l'estiu que el que pots portar a l'hivern.” (A-06, dona)

“Aquest és potser un dels factors que pesa també com a negatiu. L'hivern aquí és molt dur, per les condicions climàtiques, però també nivell social. Però tot i així, també es manté una mínima oferta cultural.” (B-19a, home)

No obstant, alguna de les persones entrevistades han assenyalat que el fet d'arribar a l'hivern es percep per part de la població local amb certa admiració, ja que s'identifica amb el coneixement de les dificultats que suposa viure a muntanya durant l'hivern i amb una voluntat ferma de romandre a la comarca a pesar de les dificultats, sobretot si la instal·lació es produeix en nuclis petits on les condicions climàtiques són més severes que al fons de vall. L'hivern és el període de l'any en què als pobles només queda la gent que conserven la *casa oberta* tot l'any; turistes, pallaresos no residents i pallaresos amb casa a un poble més gran han marxat. El fet de romandre vivint tot l'any en un nucli petit (als centres comarcals la situació és força diferent) apareix com un indicador, amb el que els nous habitants ratifiquen (de manera simbòlica) davant la població local la seva voluntat de viure al Pallars, fins i tot en les condicions extremes. Durant el treball de camp varem poder observar com passar un nombre determinats d'hiverns a la comarca es percep com un símbol de resistència i de desig *real* d'assentar-se a la comarca. La població local valora positivament aquest fet, el qual apareix com un element destacat en el procés d'assimilació dels nous habitants per part de la població autòctona.

“A més, és que a nosaltres ens han rebut amb un punt d'admiració. Varem arribar en ple hivern. Un hivern molt fred i molt sec. Varem passar molt de fred. Se'ns va gelar l'aigua. Tot de coses que semblaven com probes per veure si ens quedàvem o no, saps? I els del poble varen pensar: “Aquests no són tan primmirats!”. I després, això que ens poséssim a fer (...) un ofici tradicional que s'estava perdent.” (B-09, dona)

L'habilitat que presenta cada un dels migrants per superar, de manera individual o col·lectiva, els obstacles i barreres que apareixen durant el període d'arribada determina l'èxit de l'assentament en etapes subsegüents i la permanència a la comarca en el futur. En aquest procés d'adaptació al nou espai de vida, l'actitud que cada una de les persones presenta davant les adversitats del procés d'assentament és clau per garantir l'assoliment de les expectatives de la migració. Segons alguns entrevistats, és de vital importància tenir una actitud proactiva, i alhora flexible i diplomàtica, a l'hora d'establir relacions amb la societat receptora, ja sigui amb la població local o amb altres nousvinguts, i una voluntat ferma per viure al Pallars, per tal d'afrontar amb èxit els obstacles que els nous habitants es troben en arribar a la comarca.

“Has de fer un canvi de xip quan vens aquí. Has de ser una mica flexible i adaptar-te a una sèrie de condicions que te les posa el territori i la gent que hi viu. Això ni vol dir que hagi de passar per qualsevol cosa, però sí que és veritat que si ets una persona molt rígida a l'hora de relacionar-te doncs tindràs més problemes. I també juga bastant el fet de tenir sort i arribar a un poble on els interlocutors siguin favorables...” (B-19a, home)

Totes aquestes adversitats provoquen, en alguns casos, una certa insatisfacció o desengany amb les expectatives creades en origen, el que provoca que la relació entre la migració *imaginada* i les vivències viscudes (de manera real) durant el procés d'assentament presenti un cert biaix. Per alguns entrevistats, la instal·lació en un nucli petit apareixia com una prioritat durant el procés migratori, la qual responia als anhels de viure una vida en el que els valors rurals associats a aquests tipus d'assentament apareixien com els principals factors d'atracció. Malgrat això, en alguns casos, es produeix una desvinculació entre el que el migrant anhela en origen, és a dir, entre aquells factors que motiven la decisió de migrar, i allò amb el que el migrant es troba un cop arribat al lloc de destí triat. En aquest context, la voluntat d'instal·lar-se en nuclis petits i menys accessibles pot capgirar-se i aparèixer com una experiència anti-idíl·lica. L'absència dels factors que hem esmentat anteriorment, i que fan més fàcil el procés d'assentament, fa que la resistència a les dures condicions que suposa viure en nuclis petits de muntanya es torni més difícil. L'imaginari a partir del que els migrants havien construït la decisió de migrar es veu, en alguns casos, ensorrat davant les dificultats i els obstacles que suposa viure en aquest pobles més aïllats. El desig de viure en contacte directe amb la natura i d'experimentar un nou estil de vida totalment desconnectat de la urbs es pot arribar a percebre com una *distopia* o una *antiutopia*, en la qual alguns individus que tenien idealitzada la vida en un entorn rural veuen com aquesta no era ben bé el que imaginaven.

“Algú sí que potser ha marxat perquè no era ben bé el que volia, algun mestra he conegut que va venir a provar però que no li va acabar de fer el pes i va marxar. No era el que volia. Hi ha gent que ve a provar i després marxa. Si a la feina no estan bé o a la família tampoc els hi agrada, doncs marxen. Hi ha gent que venir aquí és el seu somni, però altres que no venen gaire convençuts.” (B-20, dona)

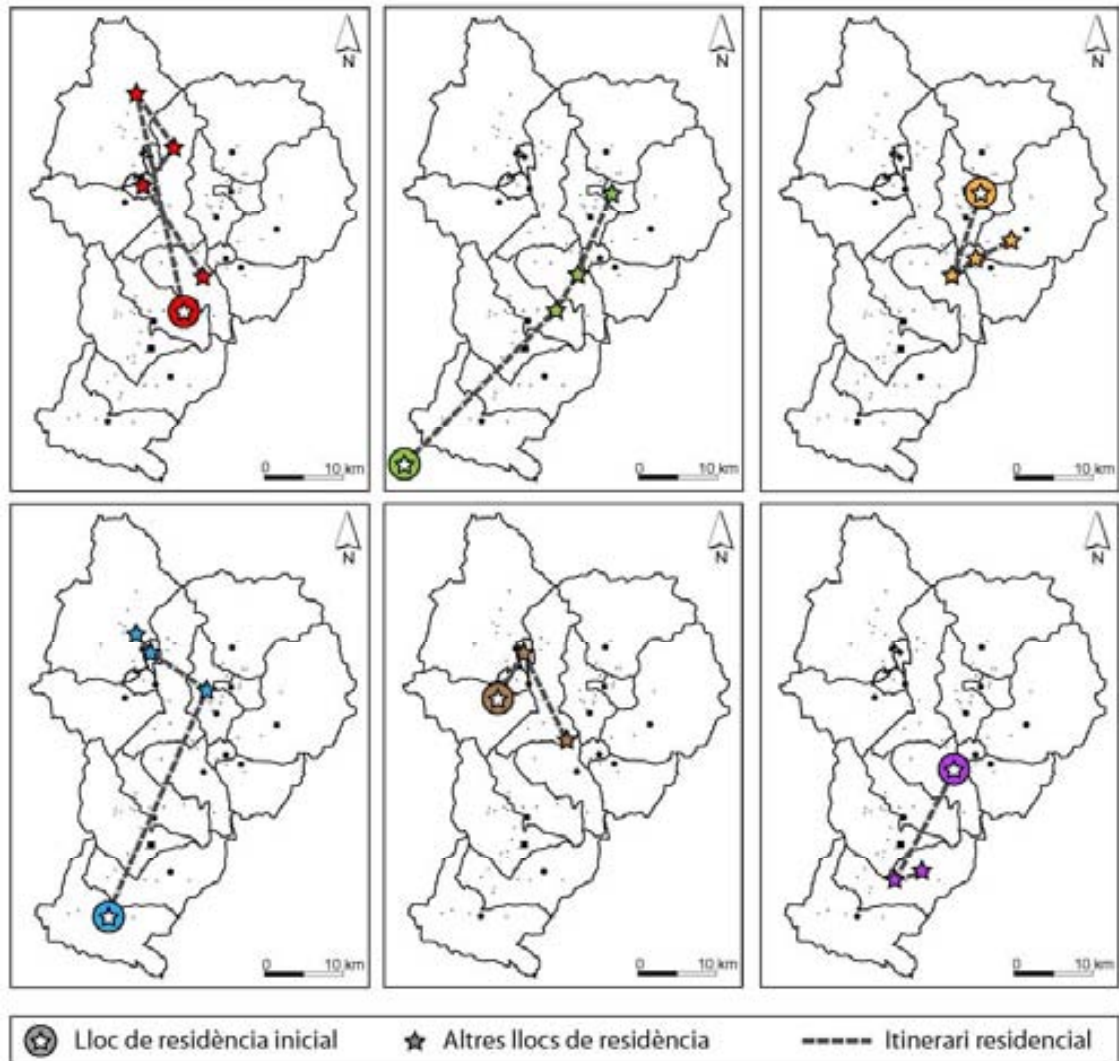
7.1.3. Itineraris migratoris i mobilitat residencial intracomarcal

La desconexió existent entre aspiracions que sustenten la migració i les experiències tangibles que se'n deriven, degut a les contrarietats del procés d'assentament i limitacions per materialitzar els anhels de ruralitat (*imaginada*), pot provocar un sentiment profund d'insatisfacció durant aquestes primeres etapes i una consegüent necessitat de trobar un espai i un entorn que respongui, de manera fidel, a les expectatives que el migrant tenia dipositades en el canvi residencial. En aquest sentit, la distribució territorial del fenomen que hem comentat anteriorment no apareix com quelcom estàtic i definitiu, ans al contrari, ja que a partir de les entrevistes hem pogut observar l'existència d'una elevada mobilitat residencial entre els nous habitants dins la mateixa comarca, la qual es pot vincular, entre d'altres factors, als canvis en les preferències residencials per qüestions laborals, per esdeveniments del cicle de vida o per les característiques del mercat immobiliari; o, com apuntàvem abans, per valoracions més subjectives, com als desequilibris existents entre el que el migrant *imaginava* i allò que es troba i la necessitat de (re)equilibrar la situació a partir de certes reformulacions en el projecte migratori individual. Al llarg del procés d'assentament es produeixen nombrosos canvis de residència, els quals dibuixen itineraris migratoris intracomarcals bidireccionals: uns, dels nuclis petits als centres comarcals, i els altres, dels centres comarcals als nuclis petits (figura 7.1).

El primer d'aquests itineraris migratoris respon a les pautes de distribució territorial pròpies d'aquelles migracions en les que el factor d'atracció ambiental ocupa un lloc preponderant, per sobre d'altres factors. En arribar a la comarca els nous habitants que responen a aquest tipus de migracions busquen un habitatge en un nucli petit, en el que els anhels de viure el propi idil·li rurals es vegin materialitzats. Amb el temps, i sobretot en etapes subsegüents del cicle de vida, les mancances de serveis i infraestructures, l'extrema dependència del vehicle privat i la necessitat de fer múltiples i llargs desplaçaments diaris per realitzar activitats quotidianes es valoren com alguns dels motius que impulsen a una part d'aquesta població a canviar la seva residència i relocalitzar-la en algun dels centres comarcals. És tracta d'una relocalització residencial que en la major part dels casos es produeix associada a esdeveniments del cicle vital, sobretot en el moment de tenir fills, ja que la manca de serveis es percep, per una banda, com un privació per al desenvolupament de l'infant i, per una altra, com un risc en casos d'urgència, estant més ben connectat en casos de problemes.

“Nosaltres hem anat per diferents llocs. De *poblepetit* varem baixar aquí. Després de viure a *poblepetit* i tenir els tres nens. Ja ens asfixiava tan el fet d'estar tan allunyats. Jo arribava a fer més de 100 km diaris. Anant a buscar els nens, tornant a portar els nens. Vull dir, que arriba un moment, que no té sentit. I llavors varem baixar aquí, a *poblegran*.” (B-02, dona)

Figura 7.1. Mobilitat residencial dins la mateixa comarca d'algunes de les persones entrevistades

Font: elaboració pròpia

No obstant, en altres casos, aquesta mobilitat que porta a algunes persones a instal·lar-se al fons de vall i a renunciar a viure en pobles petits, de vegades contra la seva voluntat, s'explica per qüestions logístiques, lligades a aspiracions de caire professionals, ja que les mancances de serveis i infraestructures, sobretot en relació a la connexió a Internet i a la cobertura de banda ampla¹⁷⁵, existents en aquests nuclis impulsen a determinats professionals liberals a reubicar la localització del seu lloc de feina. Les persones que decideixen migrar a la comarca atretes per la possibilitat d'emplaçar la seva residència i el seu lloc de treball en un nucli petit on gaudir dels beneficis de l'entorn rural, tant per la banda personal com per la

¹⁷⁵ La connexió a Internet a la majoria de nuclis petits del Pallars Sobirà, on no arriba la banda ampla, es realitza mitjançant ones de radio i només hi ha una empresa, *Iberbanda*, que realitza la instal·lació de l'antena i que fa la prestació del servei i el manteniment. Encara actualment, hi ha molts pobles que no poden gaudir de connexió per aquest sistema, degut a la seva situació en relació a les antenes que repeteixen la senyal.

professional, es troben, a banda de les dificultats en l'assentament citades anteriorment, amb certes limitacions logístiques que els obliga a desplaçar el seu lloc de treball, i en alguns casos també la seva residència, a algun dels nuclis del fons de vall.

“Si aquests empresaris es volen instal·lar en algun poble a treballar han de tenir una cobertura de banda ampla potent per realitzar la seva activitat, i això actualment no existeix. És clar que hi ha Internet, però no té una potència com per a que la teva feina hi depengui, llavors es perd molt temps. S'obliga als empresaris que necessiten una connexió Internet potent a traslladar-se al fons de vall, perquè és on arriba la cobertura.” (A-07, dona)

“Quan vaig baixar a *poblegran*, ho vaig fer perquè a *poblepetit* no hi havia banda ampla i semblava que no arribava mai. I al final no podia esperar més. (...) Treballava amb una línia XDSI¹⁷⁶, molt vella. I va arribar a un punt que ja no podia ser...” (B-15, home)

Altres, però, segueixen la pauta inversa. A l'arribar a la comarca estableixen la seva residència en un dels centres comarcals, que a banda de tenir més serveis i equipaments i ser més accessibles, gaudeixen d'una major oferta immobiliària i laboral. Nuclis com Sort, Esterrí, Llavorsí o Rialp, degut a la seva connexió a la principal xarxa viària, tenen un mercat immobiliari més dinàmic, i per tant, una major oferta d'habitatge. Una part de les persones entrevistades que han arribat, sobretot, aquelles que ho han fet per qüestions laborals, busquen un habitatge per tal d'instal·lar-se de manera immediata a la comarca, encara que aquests no responguin de manera fidel a les preferències residencials desitjades. És un cop instal·lats quan intenten buscar un habitatge que respongui a les preferències residencials desitjades i als factors d'atracció que motiven la migració. Les xarxes socials i xarxes d'ajuda creades amb el temps d'estar vivint al Pallars Sobirà facilita la cerca d'un habitatge que s'adeqüi a les característiques, preferències i necessitats dels nous habitants i motiva, en certa manera, la relocalització residencial dins de la mateixa comarca.

“Em vaig llogar un apartament d'una casa rural. (...) De momentestic allà, però a l'agost haig de marxar perquè el lloguen per dies i llavors és un altre preu. Però ara ja tinc una vivenda mig emparaulada per la vall de Cardós i ara a l'agost aniré cap allà, amb un altre noi. I això ha sortit amb el temps, no? Amb la creació d'una xarxa social una mica més ampla. He començat a conèixer més gent i ha sortit això. Però això passa a tot arreu, si estàs a Barcelona passa una mica el mateix, no? Si no tens una xarxa feta és més difícil.” (B-07, home)

“Has de trobar bons preus. Tot i que jo sé de gent que ha trobat uns preus espectaculars. Impressionants! I en canvi d'altres que no hi ha manera de trobar alguna cosa decent. El que passa també és que hi ha molta gent aquí que vol viure en pobles i si pot ser en una casa, i això és més difícil.” (B-17, home)

¹⁷⁶ *Xarxa Digital de Serveis Integrats* (XDSI), emprava la línia telefònica pel transport de dades i paquets d'informació, a més de l'ús convencional per a la comunicació via telèfon. Van ser les primeres aplicacions per a què la línia de telèfon es pogués emprar per a realitzar connexions a Internet.

7.2. LA CERCA D'UN LLOC PER VIURE: LES PARTICULARITATS DEL MERCAT IMMOBILIARI I L'ACCÉS A L'HABITATGE

Abans d'abordar la qüestió de l'accés a l'habitatge dels nous habitants que arriben al Pallars Sobirà és important fer referència a les particularitats que presenta el mercat immobiliari comarcal, ja que ens ajudaran a entendre les situacions amb les que es troba aquesta població i que expliquen bona part dels problemes de la cerca d'un lloc per viure.

7.2.1. L'impacte del turisme i les particularitats del mercat immobiliari

El desenvolupament turístic de les zones de muntanya ha anat profundament lligat al turisme de neu, modalitat que es dona, degut a l'aptitud del medi i les condicions climatològiques, a zones amb una altitud i desnivells determinats, o en zones d'altres latituds (López Palomeque, 1996). El turisme de neu és una de les modalitats que ha provocat més (i més intensos) impactes sobre el territori, i concretament, sobre el mercat immobiliari de les zones on s'ha instal·lat aquesta activitat. No obstant, aquesta modalitat turística, que podríem qualificar com a convencional, en tant que respon a unes característiques pròpies del turisme fordista, coexisteix amb d'altres que són més respectuoses amb el medi, les quals conceben la natura i la ruralitat com a valors del territori i no com a recursos subjectes a una explotació i mercantilització extremes (Vera *et al.*, 1997). Malgrat aquesta creixent coexistència entre modalitats de turisme alternatiu o ecoturisme i aquestes modalitats més convencionals, cal dir que han estat el turisme de neu, i en menor mesura el turisme d'aventura, el principal motor econòmic de les comarques pirinenques, entre elles el Pallars Sobirà. L'èxit i expansió d'aquest model turístic al Pirineu Català ha estat el causant del sobtat creixement econòmic de zones que fins fa molt poc semblaven condemnades a un col·lapse (quasi) inevitable. L'èxode rural va encarregar-se, no només de buidar demogràficament, sinó també que grans extensions de territori quedessin sense cap aprofitament econòmic (Molina, 2002; Esteban, 2003; Aldomà *et al.*, 2004). El fet de convertir-se, arran de la desestructuració de les societats tradicionals i el consegüent despoblament, en territoris amb un baix nivell d'ocupació i explotació els fa aparèixer com a emplaçaments idonis per a la implantació d'aquestes modalitats turístiques, degut a l'elevat consum d'espai que demanda la pròpia activitat i les promocions immobiliàries que, en la majoria dels casos, porten associades (Beltran, Vaccaro, 2007)

La relació entre turisme de neu i producció immobiliària és un fet que es pot palesar a la major part de contrades del Pirineu Català on aquesta activitat turística s'ha arrelat amb força. Gili (2003a) apunta la Cerdanya, la Val d'Aran, l'Alta Ribagorça i el Pallars Sobirà, comarques que són les que acullen la major part de les estacions d'esquí d'aquest àmbit territorial, registren, durant les darreres dècades del segle XX, els índexs relatius de producció immobiliària més elevats de tota Catalunya. En aquestes comarques, on el sector de la

construcció ha estat especialment actiu fins als darrers anys de la primera dècada del segle XXI, es van construir entre 1981 i 2001 gairebé 15.000 habitatges de nova planta, el que suposa una mitjana anual de més de 700 habitatges i una ràtio que supera els 10 habitatges per cada mil habitants, quan la mitjana catalana durant aquests anys es situava al voltant dels 6 habitatges per cada mil habitants (Gili, 2003a). Tot i que les comarques de l'Alt Pirineu i Aran han incrementat el seu volum demogràfic de manera substancial des de la dècada de 1990, aquest increment del parc immobiliari respon exclusivament a la forta demanda d'allotjaments turístics i de segones residències, sent aquesta darrera la tipologia d'habitatge dominant a la majoria de municipis d'aquestes comarques.

“S’ha construït al marge de tot, i a més no s’ha estat respectuós. L’esquí ha volgut funcionar com a una multinacional, tot a lo gran, avassallador, i amb la idea de com jo et porto molta gent ‘tu de callar’ i fer el que jo et digui. Tot fet per collons i ‘perquè jo ho dic’... i clar, tot això a la llarga passa factura. Ho estem patint ara. Moltes pistes estan o han estat a punt de tancar, moltes altres que estan en un estat una mica precari, etc... la implantació de l’esquí, penso jo, s’hauria d’haver fet sense tanta grandesa. (...) Ara s’estan adonant que la cosa no funciona... la cosa hagués funcionat bé si des del principi haguessin apostat per implicar a diferents sectors de la comarca en la gestió de les pistes, i les haguéssim portat a la nostra manera i a la nostra mida.” (A-05, home)

La implantació d’aquestes activitats en aquests territoris, ha anat acompanyada d’un intens procés urbanitzador. L’ampliació del parc immobiliari a partir de la construcció de complexos residencials i *resorts* genera greus impactes sobre el territori. Són actuacions que, a més de registrar una baixa ocupació, consumeixen grans extensions de terreny i contribueixen a sostenir una economia altament dependent d’un sector, el turístic, i d’una demanda estacional. Per altra banda, aquestes promocions immobiliàries precisen d’una important dotació de serveis i infraestructures, el que genera una desproporcionada despesa de manteniment, a la que ajuntaments amb escassos recursos han de fer front de manera contínua i independent a la dinàmica temporal del sector. Els efectes que té l’activitat turística en el parc immobiliari i la baixa ocupació de les segones residències també apareixen a les entrevistes.

“També es veu una altre tipus de despoblament, no? Un munt de segones residències que es passen tot l’any tancades i barrades. A Estèrri hi ha carrers que no hi viu ningú durant tot l’any, que són tots apartaments. I això també és molt trist, i un malbaratament de recursos bestial. Va sortir fa un any més o menys un estudi a La Vanguardia que deia que l’ocupació mitjana d’una segona residència al Pallars Sobirà era d’uns 16 dies l’any, i a la Cerdanya estava al voltant de 14 dies.” (C-03b, home)

Observant la tipologia d’habitatges de la comarca ens adonem que la proliferació de segones residències evidencia com el mercat immobiliari de la comarca és profundament dependent de les dinàmiques del sector turístic. Aquesta dependència genera una sèrie d’impactes sobre el parc d’habitatges i sobre l’actitud de propietaris i promotors. Els efectes

generats per la influència el turisme donen lloc a un mercat immobiliari amb certes particularitats, les quals expliquen i condicionen l'accés a l'habitatge dels nous habitants. Es tracta, doncs, d'un mercat amb un excés d'oferta d'habitatges i amb una demanda, per contra, altament estacionalitzada que utilitza els immobles de manera temporal i concentrada en determinats moments de l'any. L'excés d'oferta té el seu reflex en l'elevada disponibilitat d'habitatges en el mercat de lloguer, els quals estan destinats quasi exclusivament a l'ús turístic i que s'ocupen, principalment, durant les temporades d'estiu i d'hivern, romanent buits la resta de l'any. Molts propietaris prefereixen reduir la disponibilitat d'aquests immobles únicament durant les temporades turístiques, no només pels elevats guanys que genera el lloguer turístic durant aquests períodes, sinó perquè d'aquesta manera redueixen els possibles problemes generats per llogaters a llarg termini i les despeses de manteniment ocasionades per un major desgast de l'immoble. Aquesta estratègia immobiliària no és exclusiva només dels propietaris de les comarques del Pirineu Català, sinó que es una pràctica generalitzada a altres àrees rurals, on el turisme és una activitat econòmica important. En un estudi realitzat sobre els estils de vida de les persones que viuen a les àrees rurals angleses, un dels informants també se'n feia ressò d'estratègies similars quan se l'interrogava sobre l'accés a l'habitatge: «*Landlords don't like having long-let tenants. There are places for rent and lying empty, so they rent them out for holiday cottages*» (Clope, Milbourne, Thomas, 1997: 217), testimoni que presenta gran similitud amb alguns fragments de les entrevistes realitzades per aquest estudi.

“Va ser bastant difícil llogar el primer pis. (...) Perquè d'entrada el que volen és fotre-li una clatellada de por als turistes que venen a passar un mes a l'estiu i en aquell mes poder guanyar, gairebé, el que guanyarien en tot l'any.” (B-12b, home)

Altres propietaris, per contra, empen estratègies que intenten conciliar l'elevada disponibilitat d'habitatges, la demanda que genera el turisme i la creixent demanda que genera l'establiment de nous habitants a la comarca. En comptes de limitar l'ús dels immobles únicament durant les temporades turístiques, alguns arrendadors estableixen contractes d'una durada que varia entre nou i onze mesos (lloguer turístic), obligant, en alguns casos, als llogaters a deixar l'habitatge lliure durant els mesos d'estiu per tal de poder llogar-lo a turistes a un preu més elevat, assegurant-se, al mateix temps, l'ocupació (i aprofitament econòmic) anual de l'immoble i el benefici que els hi genera el lloguer de temporada. D'aquesta manera, podem considerar com el control exercit pels propietaris sobre el mercat immobiliari limita la disponibilitat dels habitatges únicament per a l'ús turístic i en redueix l'accés a un lloguer anual o de llarg termini, el que dificultat l'establiment persones que aposten per ubicar la seva residència de forma permanent a la comarca, ja siguin nous habitants o població local. En aquest sentit, les dinàmiques del mercat immobiliari a les àrees rurals es poden considerar com un indicador, simbòlic i material, de les relacions de poder entre diferents grups socials i entre població local i població nouvinguda (Clope, Milbourne, Thomas, 1997; Costello, 2007).

“Ara jo veig que hi ha un sentiment d'aprofitament del fenomen per una part, sobretot per la gent que té pisos, perquè per ells això és una ganga, poden posar pisos de lloguer a 600 o 700 euros al més i a l'estiu llogar-los per 1000 o 1200, quan això abans aquí dalt era impensable. No hi havia mercat de pisos de lloguer durant l'any, només a l'estiu.” (A-07, dona)

Aquestes estratègies generen unes lògiques perverses en el mercat immobiliari, subjectes exclusivament a les regles dictades pels propietaris, els quals ocupen, per la seva condició, un lloc de poder en l'estructura social i econòmica de la comarca. L'afany per part d'alguns propietaris per conciliar (i aprofitar) la demanda de lloguer anuals amb la de lloguers turístics provoca sovint situacions de precarietat i inestabilitat, que afecten de manera més intensa als col·lectius de nous habitants, que per les seves característiques sociodemogràfiques, tenen un poder adquisitiu més baix i no poden accedir a habitatges de propietat, depenent exclusivament del mercat d'habitatge de lloguer. D'aquesta manera, la inestabilitat residencial que alguns entrevistats han relacionat amb les primeres etapes d'assentament es poden perpetuar en etapes subsegüents, dificultant, encara més, l'assentament definitiu d'aquesta població. Així doncs, les dinàmiques del mercat immobiliari, no només dificulten l'accés a l'habitatge dels nous habitants, sinó que també evidencien la situació de desavantatge i les dificultats que pateixen alguns membres de la població local davant d'aquestes estratègies (Shucksmith, 1981; 1990). Això ens permet apuntar que no és tant la condició de forà o de local la que dificulta o facilita l'accés a l'habitatge, sinó el fet de pertànyer a un grup amb un poder adquisitiu que permeti adequar-se als preus que marca el mercat o a una classe propietària que asseguri l'accés a l'habitatge i l'estabilitat residencial.

“Hi ha molta gent que està de lloguer aquí que ha de canviar de casa cada estiu perquè els fan fora per poder llogar la casa durant la temporada. Com a molt els hi diuen que al més de setembre poden tornar, però clar, això tampoc és vida. Tinc amics que han hagut de canviar moltes vegades de casa per aquest motiu; i és que si no vols comprar és el que hi ha, els propietaris guanyen en un mes el que d'una altra manera guanyarien en 4 o 5 mesos.” (B-09, dona)

La tendència clarament inflacionista del mercat immobiliari en els darrers anys, tot i ser generalitzada arreu, ha estat especialment evident a les destinacions turístiques, el que ha permès als propietaris i promotors immobiliaris especular amb el preu del sòl i amb els preus dels habitatges. Al Pallars Sobirà, on l'activitat turística representa un dels principals motors de l'economia, els preus dels habitatges s'han vist incrementats, en xifres relatives, amb més intensitat que a les àrees urbanes (González Rodríguez, 2010). Capçaleres comarcals i nuclis petits situats a les proximitats de pistes d'esquí i de zones d'especial interès paisatgístic han vist créixer noves promocions immobiliàries alhora que els preus, tant dels habitatges de nova planta com els ja existents, experimentaven increments notables (Sucarrat, 2006a). Al següent fragment d'entrevista un dels entrevistats verbalitza a través del seu discurs com la influència de l'activitat turística té importants impactes en les lògiques del mercat immobiliari i en les

actituds dels propietaris davant la regulació de l'oferta i demanda d'habitatges, tot i que manifesta que l'accés a l'habitatge és un problema generalitzat a tota Catalunya.

“Jo crec que el principal límit que hi ha al Pallars per l'accés a la vivenda és el mateix que impera a tota Catalunya que és una qüestió merament econòmica. Els lloguers són una animalada. Ahir mateix vaig parlar amb uns amics que es volen vendre un pis a Lleida i comprar-se una caseta aquí dalt i demanen una barbaritat per unes cases que estan a punt de caure i que necessiten una forta inversió per poder viure. La comarca s'ha revaloritzat turísticament i a la gent que té pisos els hi surt més a compte tenir els pisos buits i llogar-los durant la temporada d'esquí o l'estiu més que no pas llogar-los a algú durant tot l'any. Perquè si el lloguen tot l'any treuen menys diners i a part tenen més despeses de manteniment i poden tenir problemes amb els llogaters. I llavors per ells és millor llogar-ho poc temps durant l'any i que els hi surti més rentable, i així, de passada, tenen menys maldecaps.” (B-17, home)

L'encariment dels preus dels habitatges degut a la influència del turisme sobre el mercat immobiliari apareix com un factor limitant per a l'assoliment de les aspiracions i preferències residencials que van vinculades a la migració, sobretot per aquelles en les quals el canvi residencial passa per la compra d'un habitatge. L'elevat preu de compra, però també de lloguer, es perceben, sovint, com a un obstacle, no només per l'assentament de nous habitants, sinó també per a la fixació de població local. Un dels entrevistats expressa com el preu dels habitatges a la comarca, específicament als voltants de la capital comarcal, i les condicions contractuals que s'oferien el van fer marxar cap a una altra comarca, amb un mercat immobiliari menys influenciat pel turisme, en busca de preus més assequibles i millors condicions.

“Jo vaig venir en parella i varem estar buscant algun pis per llogar pels voltants de Sort, en algun poble i això, però la veritat és que a nivell de vivenda va ser bastant difícil, sobretot per aquesta zona, no? A prop de Sort. Lloguers molt cars, a preus turístics. Tampoc ens asseguraven que ens poguéssim quedar al mes d'agost, perquè si els hi sortia algun lloguer a l'estiu nosaltres havíem de marxar. Són pisos que estan preparats pel lloguer de temporada. (...) I al final varem acabar vivint a Pobra. Mira, allà tens més serveis i els lloguers són molt més barats, per menys *diners* tens un pis bastant ben equipat i més gran.” (B-07, home)

Tanmateix, algunes de les persones entrevistades sustenten en el seu discurs que la crisi, en aquest sentit, no ha canviat gaire al situació ja que, de moment, no ha afectat als territoris de muntanya amb la mateixa intensitat que ho ha pogut fer a altres territoris. No podem negar que a les comarques de l'Alt Pirineu i Aran s'ha assistit a un important descens de l'activitat en el sector de la construcció i una forta reducció del dinamisme del sector immobiliari com a conseqüència de la crisi financera global i l'esclat de la bombolla immobiliària, però el manteniment de l'afluència turística ha fet que aquest sector es mantingués més o menys estable, i que com a conseqüència els preus de lloguer i compra dels habitatges, tot i registrar

algunes reduccions, continuïn sent prou elevats com per no detectar canvis substancials en les condicions d'accés a l'habitatge. És per això que a diferència d'altres estudis realitzats sobre migracions urbà-rural (Costello, 2007), en el cas del Pallars Sobirà no podem subscriure que aquestes es produeixin per la cerca de preus més assequibles, ja que el cost dels immobles, sobretot de compra, pot ser equiparable als que es registren en zones urbanes, fet atribuïble principalment als efectes del turisme sobre el mercat immobiliari.

“Ara, amb això de la crisi sembla que els lloguers estan baixant una mica, però continuen sent cars. Passa una cosa, a les comarques de muntanya o les comarques turístiques notes que la crisi no ha acabat d'arribar del tot. Ha arribat pel que fa a la construcció, però no pel que fa a la reducció dels preus de venda i lloguer dels habitatges i locals, continuen estant pels núvols. Perquè tenen molta gent constantment que vol llogar, ara comprar no tant, però llogar sí.” (A-07, dona)

7.2.2. L'accés a l'habitatge: obstacles, desigualtats i exclusions

Les característiques del mercat immobiliari de la comarca determinen els múltiples entrebancs amb els que els nous habitants, però també la població local, es troben en l'accés a l'habitatge. La cerca d'un lloc per viure és, juntament amb la feina, un dels elements més importants durant l'assentament de la població nouvinguda, el correcte assoliment dels quals determina, no només el compliment de les expectatives que es tenien dipositades en la migració, sinó també llur permanència a la comarca. L'habitatge, com a espai privat, apareix com un element fonamental per entendre el projecte vital, ja que l'imaginari creat sobre la ruralitat, i que ha donat peu al canvi de vida, porta associada una determinada tipologia d'habitatge, el qual ha de respondre a les necessitat i aspiracions personals de cada individu i esdevenir un *refugi* on l'individu pugui sentir-se protegit de tot allò que ha deixat enrere (Rivera, 2009). En altres casos, degut al tipus de migració, l'habitatge no pren una rellevància tan important. No obstant, i independentment de les preferències residencials, els problemes d'accés a l'habitatge són compartits, de manera més o menys general, per la major part dels nous habitants que arriben a la comarca.

Els obstacles amb els que es troben rauen principalment en la relació que s'estableix entre els agents reguladors del mercat, en aquest cas els propietaris i agències immobiliàries, i les persones que arriben a la comarca i volen adquirir un immoble on instal·lar la seva residència. La relació entre propietaris i nous habitants es produeix en un context de desigualtat, ja que el poder que posseeix una de les parts fa que l'altra es situï en una condició d'inferioritat. En aquest context, la condició de forà apareix com una de les limitacions més evidents a l'hora d'accedir a un habitatge, ja que els propietaris legitimen, en general, un sentiment de recel i malfiança davant *tot* (i *tothom*) el que ve de fora, encara que, com veurem a continuació, aquesta animadversió presenta certs matisos i no s'expressa de manera homogènia ni amb la mateixa intensitat en relació a tots els grups de nouvinguts. Així doncs, a banda de les particularitats

del mercat immobiliari, hem de destacar un altre factor que limita l'accés a l'habitatge: la mentalitat d'alguns propietaris i l'actitud que expressen davant l'arribada de nous habitants. L'ús de mesures no coactives de control social, com són els prejudicis o els judicis de valor, contra grups que, segons alguns sectors de la població local, poden posar en perill el manteniment de l'ordre social establert, són alguns dels mecanismes emprats pels propietaris per justificar algunes de les practiques discriminatòries en relació determinats col·lectius de nous habitants, i que en aquest cas són especialment visibles en l'accés a l'habitatge.

“Sí, a veure, et repassen de dalt a baix. Et pregunten molt, d'on vens, qui ets, que fas... a *poblepetit* ja ens va costar menys perquè ja portàvem més temps per aquí dalt i ja ens coneixien una mica. Però es veritat que depèn la pinta que facis, si vas amb grenyes, arracades, etc. s'ho miraran bastant. A vegades hi ha pisos per llogar, i algú va a preguntar, ens truquen per veure si els coneixem i que els hi expliquem qui són. S'ho miren bastant. Si són una mica 'hippies', doncs els hi costa més.” (B-05, dona)

“Si que n'hi ha d'habitatges. Tots els apartaments d'última construcció, però la gent té problemes. Si tenen gos, ja no et volen. Si no els coneixen tampoc et volen. Després els preus. Quan troben alguna cosa és caríssim. I com és gent que no està estable, no es poden comprometre en segons que o no volen. Jo sé que és difícil trobar una vivenda estable, amb un preu assequible i tot plegat. A la gent li costa molt.” (B-02, dona)

Tanmateix, i segons es desprèn de les entrevistes, podem considerar que la dificultat en l'accés a l'habitatge no és homogènia per a tots els grups de nous habitants, ja que tampoc ho és la percepció i actitud d'alguns propietaris, sent més intensa en alguns col·lectius que en d'altres. Són, principalment, els i les joves vinculats als esports d'aventura i altres treballs del sector turístic, els que pateixen de manera més intensa aquestes dificultats, ja que s'identifica als membres d'aquest col·lectiu amb uns hàbits socials, una estètica, un estil de vida i un status social concrets¹⁷⁷ que poden generar certs símptomes d'exclusió social. Sovint aquesta condició de *diferent* desperta el recel d'alguns propietaris, els quals es neguen a llogar el pis “*a depèn qui*” o posant condicions a l'accés (no pisos compartits, no animals de companyia¹⁷⁸, etc.), criteris que apareixen com a limitacions per trobar un lloc per viure.

177 No obstant, aquest no és l'únic grup social que pateix processos d'exclusió en relació a l'accés a l'habitatge. La població estrangera també apareix com un sector marginalitzat, degut a la seva condició de subalterns, i que registra importants limitacions a l'hora de trobar un lloc per viure. El següent fragment mostra com aquest col·lectiu té accés als immobles de menys categoria, a un preu elevat i amb una important manca de serveis, com per exemple calefacció: “*Tenen els pitjors llocs de feina. Va haver una època que hi havia un grup de paletes peruans que treballaven tots els dies de la setmana a saco, i no podien dir res. Això o porta, perquè hi havia cua al darrera per entrar a treballar. Els hi donen els pitjors pisos, el lloguer és car, s'han de fotre no se quants per poder pagar el lloguer, llavors són mal vistos perquè viuen molts en un mateix pis.*” (B-03, dona)

178 Al Pallars Sobirà, com en altres territoris on la ramaderia és important, els gossos han estat emprats per guiar, controlar i protegir els ramats, sent imprescindible per la feina del pastor. Actualment, també s'empenen per protegir cases i propietats, però en pocs casos la població local té gossos únicament com animals de companyia. Ells i elles creuen que els gossos són per a treballar i per això el fet que molts dels nous habitants tinguin gos (o gossos) tancats en pisos i que els treguin a passejar pel carrer ho perceben amb un cert rebuig. El recel no rau en el fet en si mateix sinó en determinades actituds (no recollir excrements, portar-los deslligats, deixar-los en zones no permeses,

“Hi ha gent que té problemes a l'hora de buscar pis. Depèn qui ve i depèn molt de com ets. (...) Hi ha molts propietaris, no tothom, eh? Però segons la pinta que facis, si tens gossos, duus rastres, etc... doncs ja costa més que te'l lloguin. Depèn de l'edat que tens també. Jo quan vaig pujar tenia 23 anys, més o menys. Però clar, depèn si vens i estàs amb amics, la gent ja veu que ja et relaciones més amb la gent d'aquí i de seguida ja hi entres. No ho sé, jo no he tingut cap mena de problema. Mai. Igual vaig tenir molta sort, saps? No ho sé.” (B-10, dona)

“Desconfien molt, a veure qui es ficarà a casa seva, i alguns prefereixen veure caure la casa abans que llogar-li a depèn qui. Tots [els i les pallareses] tenen pisos i cases, la gent d'aquí tots estan en propietat. I de la gent de fora, ja et dic, si tu ets el metge o ets mestre a l'escola, ho tindràs molt més fàcil; però si ets algú que no està clar a què et dediques o depèn les pintes que tens, si ets un hippie d'aquests... Uf! Ningú et llogarà una *vivenda*. (...) El primer de tot és la desconfiança.” (B-02, dona)

Al mateix temps, s'observa com persones que pertanyen a altres (sub)grups de població nouvinguda i que presenten perfils sociodemogràfics diferents als esmentats anteriorment (parelles amb o sense fills, treballadors de l'administració, professionals liberals, etc.) registren menys dificultats a l'hora de buscar un habitatge. En aquest sentit, podem considerar que les vicissituds de l'accés a l'habitatge amb les que es troben els nous habitants rurals estan altament condicionades per criteris com el nivell d'instrucció, l'edat, el poder adquisitiu, la classe social a la qual pertanyen, el tipus d'ocupació i la fidelitat amb la que representen unes pautes de comportament o uns hàbits socials considerats com a *normals*, o si més no com a *acceptables*, per part de la societat local. Aquest cert rebuig al *diferent* (al *desconegut*, a l'*altre*) permet albirar alguns signes d'exclusió social, sota els quals s'amaga una important desigualtat social per condició de classe.

“Li lloguen *els pisos* a banquers, mestres, advocats, etc... als treballadors del ràfting, com que tots són uns hippies, uns guarros i tenen animals, no els hi lloguen perquè no cuidaran el pis. I mira, a gent que d'entrada els hi varem anar a demanar pis (i en el seu moment es van negar), amb els anys d'estar aquí, ens han acabat oferint pisos. (...) Perquè per ells ja no era una hippie despenjada...” (B-12a, dona)

“Jo crec que pot haver generat desconfiança el fet que part de la gent que arribava aquí hagin estat persones joves lligades als esports d'aventura, amb molt poca estabilitat, molt 'hippy', per entendre'ns... i que de cara a la gent d'aquí això vol dir vides inestables, gent jove que tampoc s'acaba d'instal·lar, que va circulant. (...) Aquest perfil segurament és el que ha generat una desconfiança més gran... molt més que quan

etc.) que han generat que alguns ajuntaments, com el de Sort, prenguéssin mesures al respecte. Aquí podeu veure un fragment d'una entrevista realitzada a un autòcton en el que parla sobre aquest fet: “*Hòstia, si! Gossos també, me cago en deu! Púrria! No sé quina mania tenen amb els gossos. Tots porten gossos, i molts vegades més d'un. Jo tinc gossos, però són pel bestiar. Els gossos són per treballar, i no per portar-los amunt i avall... després tothom es queixa, no m'estranya. Es pixen a tot arreu, crec que hi ha un límit amb les coses.*” (A-01, home)

s'instal·la una parella jove en un poble, no? I sobretot si vens amb nens, perquè estableixes la teva vida allà.” (B-19a, home)

Per fer front als obstacles en la cerca d'habitatge, l'existència de les xarxes socials de suport torna a aparèixer com un element clau. De la mateixa manera que apuntàvem a l'apartat anterior quan parlàvem del procés d'assentament, les relacions d'amistat, de coneixença o d'ajuda amb altres persones que resideixen a la comarca, així com les relacions prèvies amb el territori, són circumstàncies que faciliten l'accés a un habitatge de lloguer que s'adapti a les necessitats del migrant i que respongui a un preu raonable. A mida que els diferents col·lectius amplien les xarxes socials al territori i creen vincles amb la societat receptora apareixen certs tractes de privilegi, els quals eren inexistent en el moment d'arribada, degut al seu anonimat i a la desconexió per part de la societat local. Part de les persones entrevistades asseguren que després de portar un temps vivint a la comarca i de relacionar-se amb diferents col·lectius han tingut la possibilitat d'accedir a un habitatge que s'adaptés a les seves preferències, amb bona relació qualitat-preu i un entorn agradable; el que significa, normalment, viure en una casa, situada en un poble petit, amb bones vistes i en un entorn “reconegut” com a rural.

“Clar, hi ha gent que té molts problemes, però jo al haver estat treballant amb alcaldes i això, sempre que he donat veus m'ha acabat sortint alguna cosa. No he tingut gaires problemes. Si he anat canviant ho he fet per anar millorant. Com he anat treballant sempre per l'administració local acabes trobant coses, si hagués treballat per una empresa crec que hagués estat bastant diferent.” (B-11, home)

“Aquí has de tenir una xarxa de contactes que et puguin a ajudar a buscar alguna cosa per viure, sinó es bastant difícil el tema de la vivenda” (B-07, home)

No obstant això, la presència de xarxes socials de suport o de persones conegudes entre la població local (o residents no-locales establerts) no és condició suficient per assegurar-se una certa estabilitat residencial, garantir-ne la continuïtat o millorar-ne les condicions contractuals. Algunes persones entrevistades expressen el seu malestar davant de problemes relacionats amb la renovació del contracte, amb la inestabilitat residencial, o amb les escasses possibilitats d'aconseguir un altre habitatge en el mateix poble, veient-se obligats a canviar de poble quan decideixen accedir a una residència en millor condicions.

“Suposo que si tens casa familiar o d'algun amic de la família és més fàcil. Però bueno, conec gent que tot i estar molts anys en un poble i conèixer la gent gran, els padrins, igualment els hi ha costat molt, i finalment han hagut de canviar de poble.” (B-04, dona)

Davant d'aquestes dificultats determinats col·lectius de nous habitants, si migren de manera individual, opten per compartir pis. Aquesta és una estratègia emprada per fer front als efectes que el turisme provoca en el mercat immobiliari (lloguers elevats, baixa disponibilitat de pisos en lloguer a llarg termini, etc.) i per reduir les despeses que suposaria llogar un

habitatge de manera individual. Atès que la migració dels col·lectius que acostumen a compartir pis es produeix durant l'etapa formativa o en el moment d'inserció al mercat laboral, la inestabilitat laboral –a vegades desitjada– apareix com un factor per entendre els motius d'aquest fenomen. És per això que els habitatges compartits són força comuns entre la població més jove, condicionats pel baix nivell d'ingressos. En el moment que s'assoleix una certa estabilitat laboral, o degut a altres fets relacionats amb el cicle de vida com la formació de parella o la voluntat d'assolir una major estabilitat residencial, l'estratègia de compartir pis deixa de ser vàlida i apareixen altres prioritats en la cerca d'una nova residència que millori les condicions de l'anterior.

“Primer vaig estar vivint a casa d'uns amics que hi havia gent de tot arreu i que es dedicaven als esports d'aventura. Després vaig estar compartint pis un altre cop i després vaig anar a un altre pis amb un amic. I després ja vaig anar a viure amb la meua parella i ja em vaig prendre les coses d'una altra manera. Però no, no vaig tenir cap problema. Vaig estar vivint al principi en pisos compartits, però bueno, igual que vivia a Barcelona, no? Quan vaig marxar de casa també vaig anar a compartir pis. No, cap problema. Home, que no pots pretendre estar tota la vida així, no? Però amb l'edat que tenia tampoc m'importava. Em passava el dia al riu o a les pistes i tampoc entrava dins els meus esquemes comprar-me un pis. Això arriba quan arriba.” (B-10, dona)

Malgrat això, el fet de compartir pis apareix també com un element que defineix a membres d'un mateix col·lectiu, els quals posseeixen unes sèrie de característiques i comportaments socials similars. En molts casos, aquesta estratègia residencial no pren només una dimensió merament econòmica, sinó que també respon a factors de caire social, i fins i tot ideològics, i una aposta individual de dur un estil de vida determinat. En aquest sentit, el fet de compartir habitatge apareix com un element d'identitat present en l'imaginari social que la població local i altres nous habitants tenen sobre els i les joves que es dediquen, principalment, als esports d'aventura, encara que aquesta no sigui una pràctica exclusiva d'aquest grup.

“No. A veure, els lloguers són cars. Jo 600 euros els podria pagar, perquè es poden pagar. Hi ha gent que paga més... Però se't fa més fàcil viure així. Perquè guanyes 1000 euros i tens un qualitat de vida brutal. Pago 150 euros al mes i em queden 850 per gastar-me. Saps que vull dir? I a part, que viure amb gent és una experiència de puta mare. (...) I m'agrada, sé que vaig a casa i que no em faré una truita per mi sol, sinó que si som 10, doncs soparem tots junts, i això mola. És un tipus de vida que si mai tinc una parella i un fill, doncs no descarto. No descarto criar el meu fill rodejat de penya.” (B-01, home)

D'altra banda, però, els elevats preus del mercat de lloguer fa que les dificultats a l'hora de trobar casa siguin més intenses en determinats grups que per diverses raones, no volen o no es plantegen compartir pis. Les persones que migren en parella o que volen viure sols han de renunciar, a vegades, a aspiracions residencials que havien motivat la migració i accedir a un habitatge triat en base a criteris de caire merament econòmics (Cloke, Milbourne, Thomas,

1997). A més, als preu de lloguer de l'habitatge se'ls hi ha d'afegir altres despeses secundàries que encareixen (i dificulten) l'accés a un immoble de manera individual, com ara les despeses per desplaçament o el cost dels subministraments energètics, especialment elevats durant l'hivern. Tanmateix, cal destacar que aquest no és un problema que tan sols afecti als nous habitants, sinó que la població local jove també se'n fa ressò dels obstacles que es troben per accedir a un habitatge digne quan decideixen emancipar-se. En aquest sentit, alguns dels entrevistats locals han expressat com els impactes del turisme sobre el mercat immobiliari de la comarca, i no tant la presència de nous habitants, els porta a experimentar situacions de marginalització a l'hora d'adquirir un habitatge tot i manifestar una voluntat expressa de romandre a la comarca (Ghose, 2004).

“Jo penso que per a la gent que comparteix no és difícil, sobretot a Sort, perquè hi ha bastant moviment de pisos de lloguer per compartir. En canvi, una parella o una persona sola sí que es pot trobar amb problemes a l'hora de trobar un habitatge a un preu què estigui disposat a pagar o que se'l pugui permetre. O per una persona d'aquí, nosaltres mateixos, els pallaresos, estem pagant lloguers molt cars. I no només has de contar el lloguer, has de contar també el transport, la benzina i el manteniment del cotxe. Aquí no tenim transport públic i això fa molt. Nosaltres aquí tenim uns desplaçaments mínims de 20-25 minuts en cotxe per fer qualsevol cosa, si no vius a Sort o a Esterri, clar.” (A-07, dona)

Tot aquest discurs generat al voltant de la qüestió de l'habitatge contrasta amb la percepció que les persones entrevistades tenien sobre el mercat immobiliari de la comarca i les expectatives sobre el procés de cerca d'un lloc per viure abans de realitzar la migració. L'imaginari que alguns dels migrants urbà-rural tenien sobre les lògiques espacials del mercat immobiliari es construeixen, sovint, des d'una perspectiva territorial totalment dicotòmica centre-perifèria, en la que les àrees rurals, són considerades com a territoris amb una elevada disponibilitat d'habitatges, preus (molt) més assequibles i on adquirir un immoble, tant si és de lloguer com de compra, presenta més facilitats que a la ciutat, sobretot si la voluntat és establir-se de manera permanent. No obstant, les dificultats amb les que es troben un cop arriben a la comarca fa trontollar aquesta idea preconcebuda, mostrant-se sorpreses davant les particularitats del mercat immobiliari, dels obstacles que han hagut de superar per accedir a un habitatge, de la desconfiança per part de la població local i de la dificultat d'assolir una determinada estabilitat residencial.

“Vam estar buscant, però ens va costar moltíssim. I al final... A més, em va donar l'efecte com que la gent se't treu de sobre. Això lo primer. I aleshores vam anar per immobiliària. Al principi no volíem anar per immobiliària perquè sabem que trobaríem *algo*. (...) Ens pensàvem que seria tan fàcil com picar a una porta i dir: «Eh, que busquem una casa» «Ah, doncs jo tinc això». Doncs no. Llavors, hi ha molta gent al Pallars, bueno, els padrins sobretot, que prefereixen tenir la casa tancada que llogar-li a gent jove. I, bueno, tenir gossos és un problema.” (B-01, home)

“Sí, estic de lloguer. Bueno, de lloguer en negre. Jo la veritat es que vaig tenir molta sort, perquè aquí, sobretot a *poblegran*, els pisos estan molt cars. (...) Quan vaig arribar vaig anar a veure pisos per immobiliària i em deien unes coses que jo em quedava bocabadada. I al final has d'anar a buscar coneguts que et recomanin algú o que et deixin llogar un pis. A mi em demanaven per un pis petit i sense calefacció més de 500 euros *al mes*. Jo que em pensava que aquí seria tot molt més barato. Pensava, tan lluny de Barcelona els lloguers deuen estar tirats de preu. Jo creia que viure en un poble era més barato, jo que venia de Barcelona, saps? Vaig estar vivint un any a *ciutatmitjana* i pagava 500 euros per un pis gran, en una capital de província. I aquí 500 per un pis petit, és una animalada. Que estàs en un poble, lluny de tot!” (B-06, dona)

A banda dels impactes del turisme sobre el mercat immobiliari, aquest desequilibri entre percepció prèvia a la migració i realitat amb la que es troben un cop arribats a la comarca –la qual pren altres dimensions més enllà de la qüestió de l'habitatge– produeix un cert replantejament de les aspiracions que es vinculaven a la migració. Els anhels de viure en una casa de poble, situada en un nucli petit, relativament a prop dels principals centres comarcals, però on es puguin materialitzar els desitjos de tranquil·litat, contacte amb la natura, vida pausada i relacions socials properes, es veuen restringits per les característiques del mercat immobiliari i l'actitud dels propietaris. Això fa que la població que arriba a la comarca hagi de reformular certs aspectes de la migració, com ara les preferències residencials, si més no durant les primeres etapes d'assentament. Algunes dels informants expressen com en el moment d'arribada han accedit, de manera provisional, a habitatges que no complien amb les necessitats o desitjos que tenien quan van decidir migrar, amb l'esperança de trobar en etapes més avançades de l'assentament una nova residència que complís amb les expectatives creades.

“Sí, sí que n'hi ha. El que passa és que has de trobar bons preus. Tot i que jo sé de gent que ha trobat uns preus espectaculars. Impressionants! I en canvi d'altres que no hi ha manera de trobar alguna cosa decent. El que passa aquí és que hi ha molta gent que vol viure en pobles i si pot ser en una casa, i llavors és més difícil. (...) Jo, molta gent de la que conec viu en poblets o està vivint a *poblegran1* o *poblegran2* de manera provisional i està intentant buscar alguna cosa en algun poble petit. (...) La gent que conec tenen ganes de tenir un hort o tenen un hort” (B-17, home)

“Vaig trigar bastant a trobar-la, perquè era molt exigent. No volia un pis, no volia que fos gaire cara i volia que fos en un poble. I al final va ser la casa la que em va trobar a mi. Vaig trobar un altre noi per compartir i vam trobar una casa molt guapa a *poblepetit*” (B-08, dona)

Fins ara, hem fet referència principalment a les dinàmiques del mercat d'habitatges de lloguer, el qual presenta, per la seva naturalesa, certes especificitats vinculades, sobretot, amb la disponibilitat temporal dels immobles. Aquestes característiques generen, com hem vist, situacions d'exclusió pel control i regulació que exerceixen els propietaris sobre l'oferta d'immobles davant d'una demanda temporalment fluctuant, i que té el seu reflex en les

dificultats que diferents grups socials experimenten a l'hora d'accedir a un habitatge. No obstant, pel que fa al mercat de compra d'immobles, els impactes són substancialment diferents. Els efectes del turisme sobre el mercat d'habitatges de compra rau principalment en el preu de venda, el qual oscil·la en funció de la demanda i està subjecte a les dinàmiques globals del mercat. És per això, que quan els nous habitants decideixen adquirir un habitatge en propietat es troben amb preus elevats, ja que el fet de ser una destinació turística ha generat una important demanda de segones residències. Algunes persones entrevistades apunten que viure en un habitatge de lloguer, si gaudeixes d'una xarxa social i contactes que et permetin accedir a uns preus raonables i en bones condicions, és relativament fàcil, però que a l'hora de voler fer el pas de comprar un habitatge quan ja es gaudeix d'un avançat grau d'assentament apareixen els problemes. Que els preus dels immobles siguin substancialment més elevats que a territoris veïns, es percep com un greuge per la permanència a la comarca.

“Jo considero que aquí es pot viure molt bé de lloguer, perquè són bastant raonables i tenint un sou normal encara et queden bastants diners per a tu. Nosaltres, però, estem amb una hipoteca... La vivenda és bastant cara. És una zona turística. És més barat que *comprar-se* una casa a Barcelona, però molt més car que zones properes com el *Pallars Jussà* o l'Aragó.” (B-12a, dona)

“Però hi ha un petit sector de gent jove, que crec que sí, que estan intentant quedar-se aquí, que és molt difícil. A preus de turistes, doncs viure aquí és un drama. L'especulació immobiliària, és dramàtica. A la meua època les cases eren molt barates, el que passa és que no te les venien perquè eres un hippie, i ara la casa te la venen, però a un preu desorbitat.” (B-03, dona)

Aquelles persones que han accedit o tenien la intenció d'accedir a un habitatge de compra destaquen que el preu dels habitatges és exagerat i que els propietaris aprofiten l'embranchida del turisme per vendre immobles i construccions en mal estat a preus desorbitats, a les quals se'ls hi ha d'afegir tot el cost de la rehabilitació, fent-les econòmicament inaccessibles per a la major part de nous residents.

“Primer *vàrem anar* a una immobiliària, no pel nostre compte, eh? I ens van ensenyar aquesta, i ens va agradar molt, perquè la relació qualitat-preu i que estigués ja feta era molt millor que qualsevol altre paller o corral que t'ensenyen que val 35 milions i l'has de fer de nou, i clar, te n'has de gastar 60 milions més. I llavors el que hem hagut de fer és *algunes obres petites*” (B-09, dona)

“Buscàvem un poble a *zona1* per anar-hi a viure. Varem mirar a *zona2*, però no hi havia res per llogar, només hi havia per comparar. Se'ns va passar una mica pel cap, però és que era una estafa, demanaven tant per tan poc, que al final varem dir que no valia la pena.” (B-05, dona)

La compra d'un habitatge de propietat es relaciona amb una vinculació més ferma del migrant amb el territori i amb una voluntat clara d'assentar-se de manera permanent a la comarca. El lligam que s'estableix entre el migrant i el territori es torna més fort quan aquest passa de viure d'un habitatge de lloguer a un habitatge de propietat, procés que s'identifica amb una aposta clara d'assentament a la comarca. La compra d'un immoble respon, en la majoria dels casos, a una situació de bonança econòmica i laboral, ja que l'assoliment d'una estabilitat laboral i un augment en el poder adquisitiu permet fer el pas a un habitatge de propietat a la comarca, i a un major grau d'integració a la societat palleesa. Per altra banda, aquest canvi també es pot vincular amb factors relacionats amb el cicle de vida, com la voluntat de tenir estabilitat residencial un cop arribats a l'etapa adulta, i que sovint coincideix amb el moment de tenir fills. Aquest canvi en el règim de tinença de l'habitatge es relaciona en la majoria dels casos amb la decisió de quedar-se de manera permanent i definitiva a la comarca, fet que apareix com un important punt d'inflexió en el procés d'assentament dels nous habitants.

“Abans estava de lloguer, però llavors ja vaig començar a sortir amb la *Mevaparella* i les coses van canviar una mica. A més, al 2007 vaig fer oposicions i vaig guanyar una plaça fixa, i llavors va ser quan ens vàrem aventurar a comprar la casa.” (B-11, home)

“Què sigui el *Pallars* meu lloc definitiu? Uf! No ho pots saber mai això. Ara, si et compres una propietat potser està més clar *que et quedes* o estàs més lligat. Comprar-se alguna cosa és encaminar moltes energies a un projecte de vida.” (B-19a, home)

Per últim, cal destacar que en els darrers anys han aparegut algunes iniciatives interessants al voltant de l'habitatge que intenten contrarestar els efectes que el turisme ha tingut sobre el mercat immobiliari. Aquestes iniciatives es situen en la línia de promoció de polítiques d'habitatge social que tenen com a objectiu intentar fixar la població que ja hi ha al Pallars Sobirà i atreure a nous residents que tinguin la voluntat d'assentar-se a la comarca de manera permanent. En aquest sentit, és interessant destacar algunes de les iniciatives que en els darrers anys han aparegut en matèria d'habitatge i que van dirigides a solucionar o alleugerir alguns dels problemes esmentats, amb els quals es troben, no només la població nouvinguda, sinó també una bona part de la població local. Són especialment interessants les iniciatives desenvolupades per algunes administracions locals, com és el cas de l'Entitat Municipal Descentralitzada d'Araós (municipi d'Alins) i la de Tornafort (municipi de Soriguera), les quals, tot i ser unes administracions amb escassos recursos econòmics, han rehabilitat immobles públics en desús i els han ofert com habitatges de protecció oficial (de compra o de lloguer) per a persones, principalment famílies, que volguessin ubicar la seva residència principal al nucli, apostant així per un model de desenvolupament local basat en fixar població més que no pas en l'aprofitament econòmic dels fluxos de població estacional generats pel turisme. Per altra banda, des del Consell Comarcal s'han engegat recentment un nou servei que benefici l'accés a l'habitatge per a la població de la comarca. La Borsa Jove

d'Habitatge i el Servei de Mediació per al Lloguer Social són uns serveis oferts per l'Oficina d'Habitatge del Consell Comarcal que fa d'intermediària entre propietaris/es i arrendadors/es per tal de garantir l'accés a un habitatge digne i a un preu just.

“L'EMD de *nuclipetit* compra cases velles i edificis en runes, les rehabilita o les fa de nou i les posa a concurs com a primera residència. (...) Són com cases de protecció oficial, però a nivell local, no? És a dir, no ho fa ni la Generalitat ni el Govern espanyol, ho fa una EMD, que és per treure'ns el barret. Perquè les EMDs és l'administració més de base i en teoria la que disposa de menys recursos. Doncs aquesta iniciativa no està a cap poble més de la comarca i seria interessant que s'estengués. L'alcalde va tenir aquesta idea i ha anat arreglant el poble a partir d'això. El poble està arreglat i a més ha fixat un bon grup de parelles joves amb nens, que d'una altra manera segurament no hi serien. Perquè no està competint amb la segona residència, sinó que l'EMD ha optat per un model de residència permanent.” (B-11, home)

Recapitulant, podem considerar que la cerca d'un lloc per viure, bé sigui de lloguer o de compra, que compleixi les característiques desitjades és una empresa difícil amb la que els nous habitants es troben, no únicament durant les primeres etapes, sinó també durant etapes més avançades del procés d'assentament. Segons les persones entrevistades, trobar un habitatge que respongui a unes necessitats o demandes concretes i a un preu raonable no és una tasca gens fàcil. En la majoria dels casos aquest procés requereix un gran esforç i, sovint, no s'assoleixen les aspiracions personals relacionades amb l'habitatge fins després d'uns anys d'estar vivint a la comarca. És per això, que gaudir de xarxes de suport, d'una major integració a la societat local i de l'existència de sòlides relacions socials es configuren com a elements clau per l'accés a l'habitatge. Per altra banda, i més enllà dels múltiples avatars soferts durant els processos de cerca d'un lloc per viure, les particularitats del mercat immobiliari, profundament influenciat per l'activitat turística i l'especulació immobiliària, generen situacions d'inestabilitat residencial a molts dels nous habitants, el que explica la seva elevada mobilitat residencial dins la comarca un cop realitzada la migració. Es veuen obligats a canviar de poble en nombroses ocasions per conciliar expectatives i realitat, per millorar les condicions de vida i/o per adaptar-se a les exigències del mercat de treball. L'anàlisi de tots aquests processos socials lligats a l'accés de l'habitatge és de vital importància, ja que, juntament amb l'accés i la inserció al mercat laboral, són alguns dels factors determinants per garantir l'assentament i que condicionen la permanència a la comarca.

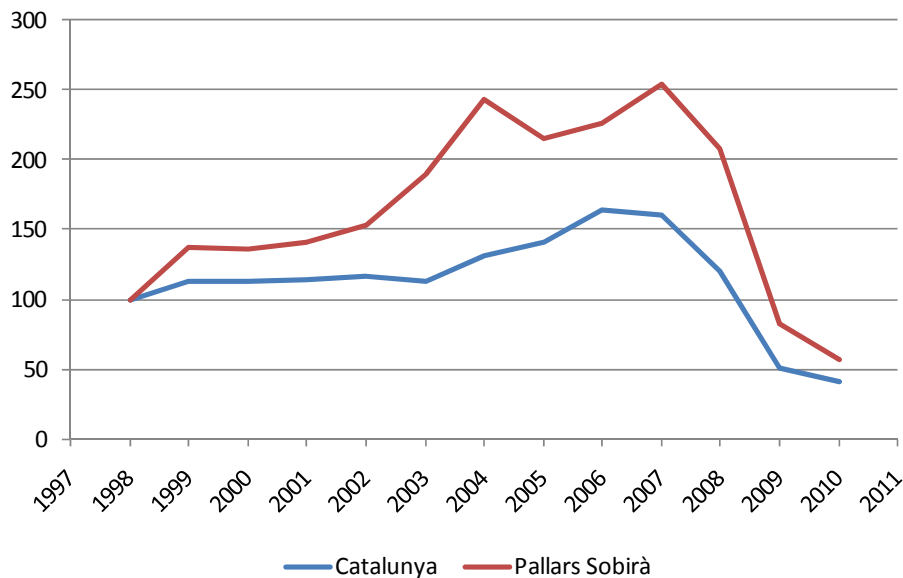
7.3. «I ARA DE QUÈ TREBALLO JO AQUÍ DALT?»: MIGRACIÓ, TREBALL I MERCAT LABORAL

La feina apareix com un tema recurrent a les entrevistes, degut a la seva rellevància, no només des d'una dimensió econòmica, sinó també social. La qüestió del treball pot prendre múltiples dimensions i pot manifestar-se, al mateix temps, com un element important durant el procés de decisió de la migració, presentant-se com un factor d'atracció per alguns col·lectius dels nous habitants o com un component que determina la temporalitat de l'assentament. En aquest apartat ens centrarem principalment en l'anàlisi del discurs que els nous residents han manifestat al voltant de la situació laboral de la comarca, el que ens permetrà aproximar-nos a les característiques i les vies d'accés al mercat laboral comarcal, parlar sobre els perfils professionals que proliferen a la comarca, copsar quins canvis es produeix en l'activitat dels nous residents a partir de la migració i donar algunes pinzellades sobre les condicions laborals de determinats col·lectius. Hem de destacar que aquest és un tema que preocupa també a la població local, per l'escassetat (o la menor presència en relació a les ciutats) d'oportunitats, pel poc dinamisme del mercat laboral, per la (quasi) impossibilitat de trobar un lloc de treball altament qualificat o especialitzat en relació amb una formació acadèmica concreta o per l'obligatorietat de marxar de la comarca per ocupar-se en certs tipus de feina que a la comarca són (gairebé) inexistents.

7.3.1. Estructura econòmica i mercat laboral al Pallars Sobirà

Les característiques econòmiques, i també socials, de la comarca fan que el mercat laboral presenti certes peculiaritats. Les comarques de muntanya van anar abandonant de manera progressiva, des de mitjans del segle XIX, una economia estructurada al voltant de l'activitat agrària, sobretot ramadera, per donar pas, després d'anys de misèria i alguna esclatxa de bonança, a una economia extremadament terciaritzada. La major part de la població ocupada, segons dades de l'Institut d'Estadística de Catalunya, es concentra al sector serveis, sobretot a les branques d'activitat relacionades directa o indirectament amb el turisme, com l'hostaleria i el comerç, i amb l'administració pública, com l'educació, la sanitat i els organismes públics (Idescat, 2010). A principis de la dècada de 2000, el sector de la construcció registrava importants xifres d'ocupació, situació que s'allargà fins al 2007 degut a l'evolució del sector durant aquests anys. Actualment, tot i no disposar de dades actualitzades sobre el volum de població ocupada en aquest sector, podem considerar que el nombre de persones dedicades al sector de la construcció ha experimentat un clar retrocés a la comarca, a causa dels efectes que ha tingut la crisi del sector immobiliari i financer. Aquesta davallada del sector ha estat gairebé d'abast global, i a nivell local l'hem pogut detectar a través de les xifres de contractació del Departament de Treball, en les quals s'observa una important davallada del nombre de contractes al sector (figura 7.2), passant dels gairebé 600 contractes realitzats durant l'any 2007, als poc més de 100 registrats a 2010 (Observatori del Treball, 2011).

Figura 7.2. Evolució dels contractes al sector de la construcció a Catalunya i al Pallars Sobirà (1998=100)

Font: elaboració a partir de dades del Departament de Treball (2011)

La ramaderia i l'agricultura, degut a l'escàs dinamisme que presenta el sector, concentra un baix percentatge de població ocupada, la qual s'ha anat reduint al llarg del anys fins assolir xifres que situen al sector al límit del manteniment, degut a les poques explotacions que encara queden actives i a les expectatives de tancament de moltes d'elles. La falta de relleu generacional que doni continuïtat al sector i l'escassa demanda de mà d'obra a les explotacions existents són alguns dels factors que limiten i condicionen la salut del sector, als quals s'afegeixen els problemes i obstacles amb els que es troben els i les joves que s'hi volen dedicar a l'hora d'accedir a la terra. No obstant, iniciatives com el Projecte Grípià, promogut i gestionat conjuntament per l'associació *Rurbans* i l'empresa *mOntanyanes*, i el projecte del Tros al Plat, desenvolupat pel Consell Comarcal, són alguns dels mecanismes que des del territori s'estan impulsant per reconduir el sector i evitar-ne la deriva.

Tanmateix, l'increment de productors artesanals i l'aparició d'un bon nombre d'obradors on es transformen matèries primeres com la carn, la llet o la llana en productes elaborats com embotits, formatges o teixits han representat un revulsiu per al sector agroalimentari, i en conseqüència per al sector primari com a proveïdor. El desenvolupament d'un sector agroalimentari més o menys sòlid, encara que sense grans indústries de transformació al darrera, l'hem de vincular la importància del turisme a la comarca i a la creixent (re)valorització per tot allò rural, artesà, tradicional i local que cada cop pren un interès més elevat en els mercats i entre els consumidors urbans (Armesto, 2005). Tal i com afirmen algunes de les persones entrevistades dedicades al sector agroalimentari, la major part de les vendes, exceptuant una petita part destinada al mercat local, es realitzen durant les temporades

turístiques (sobretot a l'estiu) i els clients són principalment turistes que venen a visitar la comarca. L'existència d'un turisme cada cop més interessants pels valors del territori i el canvi en alguns pautes de consum de les classes mitjans urbanes ha permès que aquest sector artesanal esdevingui econòmicament viable, el que al mateix temps permet un cert manteniment d'algunes explotacions agroramaderes.

“Sobretot botigues i comerços del Pallars, i fora tenim algun distribuïdor també. El producte es ven durant tot l'any bastant bé, però a l'estiu molt més. Nosaltres fem l'agost literalment. El novembre i el gener són els mesos més fluïxos, i després durant la temporada d'hivern els esquiadors també són clients potencials, no? Encara que sigui pel consum en bars i restaurants, tot i que de vegades també pugem a casa a comprar. Clar, tot el que és artesanía i productes alimentaris van molt lligats al turisme, si ells no vinguessin costaria més vendre el producte en aquestes dates. Els únics clients que es manté tot l'any són els del grup de consum l'Arbella, que són les famílies del Pallars. Si fossin només aquests els clients tindríem una producció baixeta tot l'any.” (B-09, dona)

Actualment el sector industrial, tot i els incipients processos d'industrialització que s'incorporaren a diferents indrets del Pirineu Català a partir de mitjans del segle XIX¹⁷⁹, és pràcticament inexistent, tal i com succeeix a altres comarques de l'àmbit territorial que han passat d'una base econòmica en la que la ramaderia era el sector més important a una estructura extremadament terciaritzada (Aldomà, 2003). El teixit industrial a la comarca es redueix únicament a la presència d'algunes empreses transformadores de fusta, d'extracció i elaboració de materials per a la construcció i les diferents minicentrals hidroelèctriques que hi ha distribuïdes per la comarca. Algun dels entrevistats ha apuntat que la inexistència d'un sòlid teixit industrial és un dels problemes que ha d'afrontar l'economia pallaresa per tal d'aprofitar els seus recursos i ser competitiva en el mercat regional.

“A nivell econòmic costarà, perquè és una comarca que no hi ha indústria i és un sector que falta. Hi ha agricultura i ramaderia i sector serveis, però el sector secundari te'l saltés. I clar, entendre l'economia d'un lloc sense un sector industrial és molt complicat, perquè falta una peça de l'engranatge, i si no hi és ho fa trontollar tot. Hi ha un sector primari i un sector terciari que no estan connectats. Aquí es produeix carn, llana, fusta, i altres matèries primes que fora bo que tinguessin un sector industrial que les transformés i un sector serveis que li donés sortida.” (C-06, home)

L'estructura econòmica de la comarca, tal i com hem pogut veure fins ara, condiciona la composició del mercat laboral i marca la concentració dels llocs de treball en determinats

179 El Pallars Sobirà fou una de les comarques de l'Alt Pirineu i Aran a les que a partir de mitjans del segle XIX s'incorporaren alguns processos d'industrialització, vinculats principalment a la utilització de la força hidràulica per moure antigues moles, serradores, fàbriques de llana i, posteriorment, entre els 1950 i 1970, per fer girar les turbines de les centrals hidroelèctriques (Sorribes, 1993; Vaccaro, Beltran, 2007b). No obstant, els condicionats físics del territori (Ibarra, 2002) i els esforços dirigits a desenvolupar unes àrees del país en detriment d'altres van fer que aquests processos incipients no acabaren de reeixir.

sectors econòmics, el que determina la distribució de l'ocupació de la població (taula 7.3). En aquest sentit, i degut a l'elevada terciarització de l'economia comarcal, el sector serveis és el que concentra (de llarg) la major part de llocs de treball, encara que la seva heterogeneïtat en quant a característiques laborals ens porti a parlar de subsectors amb comportaments substancialment diferents.

Taula 7.3. Població ocupada per branques d'activitats i sexe al Pallars Sobirà (1991, 1996 i 2001)

	1991		1996		2001 ¹⁸⁰	
	homes	dones	homes	dones	homes	dones
Agricultura, ramaderia i pesca	372	116	243	114	197	82
Sector industrial	183	38	200	45	145	78
Energia i construcció	310	17	347	25	461	33
Comerç	102	103	95	111	153	172
Hostaleria	121	119	128	201	146	257
Transport i comunicació	72	14	131	31	128	42
Sector immobiliari i finances	68	42	74	48	103	82
Administració pública	83	57	131	101	155	94
Educació	29	81	31	92	49	132
Sanitat	22	27	18	55	31	99
Altres serveis	55	53	88	55	80	70
Personal domèstic	0	6	1	4	3	23
Org. Extraterritorial	1	0	0	0	0	0
TOTAL	1418	673	1487	882	1651	1164

Font: Estadística de població. Institut d'Estadística de Catalunya (2010)

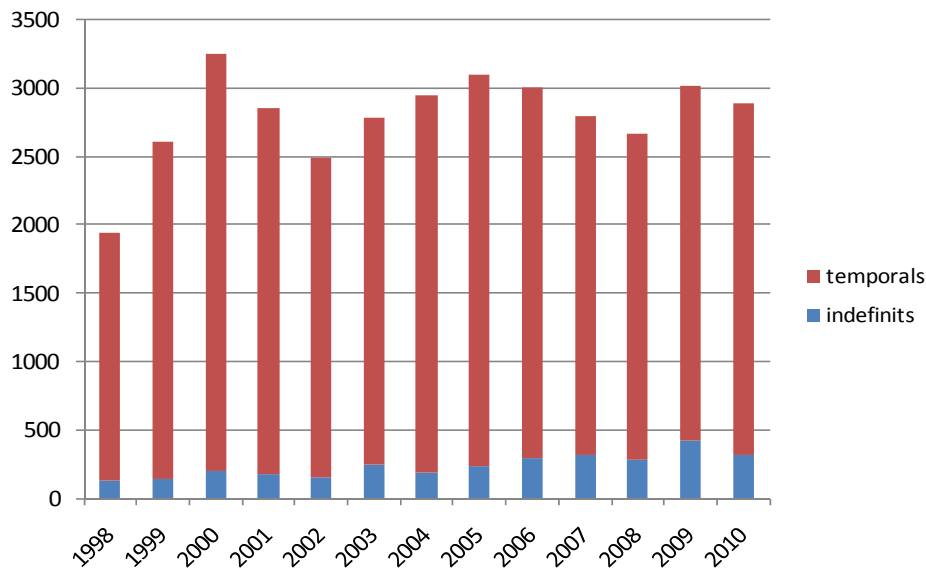
En primer lloc, hem de tenir en compte la població ocupada de manera directa als diferents organismes públics i serveis vinculats amb l'administració. El sector públic aglutina un bon nombre de llocs de treball i on s'ocupa un volum important de la població de la comarca. A banda de tota l'ocupació que genera el sector públic de manera directa trobem totes aquelles empreses subcontractades, les quals tot i ser iniciatives de caire privat, també formen part, encara que, de forma indirecta, d'aquest gran sector laboral. Es tracta d'un sector que atès les seves característiques, ocupa, en general, a persones que acostumen a residir de manera més o menys permanent a la comarca, ja que és un sector que no està tan subjecte (de forma tan directe) a l'estacionalitat del turisme. Per altra banda, les branques d'activitat relacionades amb el sector turístic registren un elevat nombre de treballadors i treballadores, concentrats als mesos d'estiu i hivern, els quals són contractats majoritàriament de manera temporal.

180 Encara que existeixen enquestes, xifres sobre el nombre d'afiliats a la Seguretat Social o dades sobre contractació, les darreres dades disponibles d'ocupació de la població activa per sectors són de l'any 2001. No serà fins a l'exploració de les dades del cens de 2011 que gaudirem d'una informació més actualitzada.

Una de les particularitats que presenta el mercat laboral del Pallars Sobirà, degut a l'elevada influència de l'activitat turística i a l'escassa oferta de llocs de treball de caràcter permanent, és l'important volum de feines en règim de contractació temporal. Malgrat el que pugui semblar, no es tracte d'un fet exclusiu del sector turístic¹⁸¹, sinó que la proliferació de contractes temporals són present en els dos sectors més importants de la comarca: el sector turístic i el sector públic, i també ho era, de manera molt significant, al sector de la construcció. Segons dades del Departament de Treball (2010), el nombre de contractes de caràcter temporal entre 1998 i 2010 supera (de llarg) el volum de contractes indefinits en ambdós sectors, sent el còmput global de contractes de tipus fix molt reduït, situant-se al voltant del 10% sobre el nombre total de contractes realitzats durant aquest període. El volum de contractes temporals oscil·la al voltant del 90%, assolint xifres properes al 95% a finals de la dècada de 1990 i per sota del 90% a partir de 2006 (figura 7.4).

La presència de contractes temporals, principalment aquells relacionats amb l'activitat turística, es poden vincular amb l'elevada estacionalitat que presenta aquesta activitat econòmica, la qual reclama de manera concentrada un gran volum de mà d'obra. Els períodes amb major dinamisme en aquest sector coincideixen amb els mesos d'estiu i d'hivern. La primavera, marcada pel període vacacional de Setmana Santa, apareix com un període d'impàs entre la temporada d'esquí i l'inici de la temporada d'esports d'aventura, durant el qual l'activitat a les pistes d'esquí està finalitzant i s'inicia la temporada d'activitats d'estiu. Per contra, la tardor és el moment en que l'activitat turística presenta xifres de dinamisme econòmic i afluència de visitants més baixes. En aquest context, les temporades turístiques dicten els períodes de màxima demanda de mà d'obra i per tant els moments de l'any en els que es concentra la contractació de caràcter de personal, la majoria en règim temporal (figura 7.5). La major part de llocs de treball temporals es concentren a les empreses d'esports d'aventura, les estacions d'esquí, els allotjaments turístics (hotels, càmpings, albergs i refugis) i als establiments d'oferta turística complementària (bars, restaurants, comerços, etc.). Altres sectors que també estan supeditats a l'estacionalitat de l'activitat turística, com organismes públics en els que les activitats d'oci hi són present, com els espais naturals protegits o els museus, també registren un important volum de contractació temporal durant les temporades turístiques, sobretot durant l'estiu, quan l'afluència de visitants és més important. Tanmateix, la construcció, tot i patir una recessió força important en els darrers cinc anys, albergava també un bon nombre dels treballadors temporals, encara que la demanda de mà d'obra en aquest sector no presenti, com en els altres casos, una estacionalitat tan marcada.

181 Tot i estar més desvinculats de les dinàmiques de l'activitat turística i semblar que és possible aconseguir una major estabilitat laboral, l'administració pública presenta un elevat percentatge de contractació temporal, situant-se per sobre del 90% i assolint, en alguns anys xifres per sobre del 95%. Moltes de les persones que treballen per l'administració ho fan a través de plans d'ocupació, amb contractes d'obra i servei o d'interinatge de caràcter temporal. Sembla que el fet de treballar per l'administració atorgui una major estabilitat laboral i econòmica si ho comparem amb altres sectors com l'hostaleria o els esports d'aventura, però alguns entrevistats han expressat que la precarietat laboral pel que fa a encadenar contractes de curta durada afecta també aquest sector.

Figura 7.4. Evolució del nombre de contractes indefinits i temporals al Pallars Sobirà (1998-2010)

Font: elaboració a partir de dades del Departament de Treball (2010)

L'estacionalitat i l'elevada proliferació de la contractació de caràcter temporal generen un important volum de fluxos d'entrada i sortida de treballadors i treballadores en el mercat laboral de la comarca. La contractació temporal i altament estacional genera una constant rotació de mà d'obra i no facilita la fixació de població a la comarca, ja que els períodes de residència d'alguns treballadors/es del sector turístic coincideixen únicament amb les temporades turístiques, marxant de la comarca un cop s'acaba i (potser) retornant a la següent, degut a la dificultat de trobar feina fora de temporada.

“La gent aquí va i ve molt, perquè la feina és difícil, la casa és difícil, també estàs lluny de tot, depèn on tinguis la família. Hi ha molta gent que ve, potser està uns anys i marxa, no?” (B-04, dona)

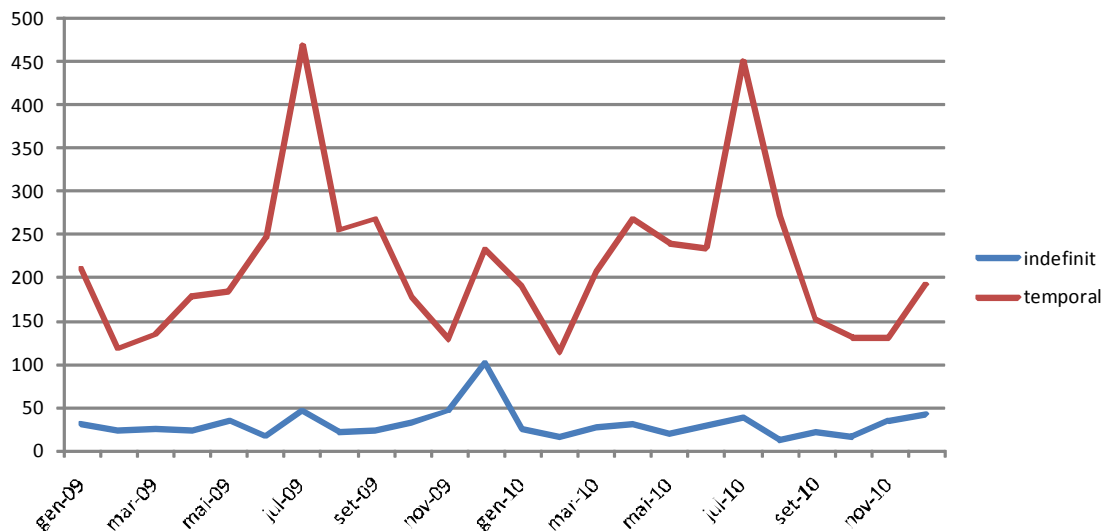
Deixant de banda la influència de l'activitat turística sobre la composició del mercat laboral de la comarca podem considerar que aquest és, en termes generals, poc dinàmic. La falta d'una oferta turística completament desestacionalitzada i d'una base econòmica diversificada que permeti mantenir un nivell de contractació més o menys estable al llarg de l'any fa que sigui especialment difícil trobar feina fora de temporada i fer-ho en altres sectors que no siguin aquells relacionats amb l'activitat turística. En general, la cerca de feina, i sobretot la cerca d'una feina estable, apareix com un tema que suscita preocupació entre algunes de les persones entrevistades.

“Mentre hi hagi demanda, sobretot relacionada amb el turisme, la gent anirà pujant, però tampoc és un lloc on t'hi puguis quedar si no tens feina i el mercat laboral aquí és

molt reduït, sobretot fora de les temporades d'hivern i d'estiu. (...) Però clar, aquí és molt més difícil trobar feina.” (A-06, home)

“També és veritat que aquí per treballar no és gaire fàcil, no hi ha moltes oportunitats i t'has de buscar bastant la vida. L'oferta és bastant escassa i has d'estar disposat a treballar de coses que en un altre context no t'haguessis ni plantejat.” (B-10, dona)

Figura 7.5. Evolució del nombre de contractes (indefinitos i temporals) per mesos (2009- 2010)

Font: elaboració a partir de dades del Departament de Treball (2010)

7.3.2. Els perfils laborals dels nous residents

La majoria dels nous habitants que arriben a la comarca, degut a les característiques del mercat laboral que hem exposat anteriorment, s'ocupen principalment al sector turístic – aquest és el cas de la població més jove i de la població d'origen estranger–, a llocs de treball que depenen de l'administració pública de manera directa (mestres, metges, mossos d'esquadra, bombers, tècnics, etc.) o indirecta (microempreses que donen servei al sector públic com enginyers, arquitectes, etc.) i al sector serveis, amb la heterogeneïtat i multitud de perfils laborals i jaciments d'ocupació que són propis d'aquest sector (comerç, serveis personals i assistencials, etc.). Per contra, són pocs dels nous habitants que s'ocupen al sector primari com a principal activitat econòmica, el que s'explica per múltiples factors com la pròpia dinàmica del sector, on hi predomina de manera tradicional principalment la població local, ja que són els propietaris de les terres. A continuació intentarem dilucidar alguns dels perfils laborals més representatius.

En primer lloc, i com ja hem comentat anteriorment, l'administració apareix com un dels jaciments d'ocupació més rellevants de la comarca. Primer foren les empreses públiques encarregades de la gestió de les centrals hidroelèctriques i, a partir de la dècada de 1990, la

implantació de diferents organismes vinculats a l'administració pública els que han generat un important volum de llocs de treball, els quals han ocupat al llarg de temps, no només a la població local, sinó també a gent procedent d'altres contrades de Catalunya i d'Espanya (Aldomà, 2003).

“Quan vaig començar a la comarca, me'n recordo que un alcalde (...) em va dir: “Vostè treballa per l'empresa més gran de la comarca. Abans era FECSA, però ara és l'administració pública”. Si tu sumes, (...) el Departament de Medi Ambient que es crea a principis del 1990, (...) els mossos *d'esquadra*, els professors, etc.; el càlcul és fàcil. Llavors, quina és l'empresa més gran de la comarca? La Generalitat, no hi ha dubte.”
(C-02, dona)

El desplegament dels òrgans de gestió de l'administració, com el Consell Comarcal o les delegacions i organismes de la Generalitat i del Govern Espanyol, i d'altres institucions que en depenen directament ha fet necessària la contractació de personal qualificat destinat a cobrir les places vacants. Els llocs de treball van ser coberts, en primer lloc, per població local, però la dificultat de trobar persones amb un determinat perfil formatiu a la comarca va fer que les vacants les haguessin d'anar cobrint progressivament persones que venien de fora, les quals arribaven atrets per les oportunitats laborals que oferia aquest nou escenari i, alguns també, per la voluntat de viure en un entorn rural. Segons una de les entrevistades, encara actualment, tot i que no amb la mesura de fa un parell de dècades, l'administració es troba amb problemes a l'hora de contractar persona qualificades per ocupar places concretes que requereixen una formació i experiència específiques¹⁸².

“Hi ha molts problemes encara, això està clar. A l'administració costa que es consolidin equips de treball, sobretot a l'ensenyament on els professors tenen molta rotació i costa crear equips estables. A més costa trobar gent qualificada en alguns àmbits a la comarca. Trobar personal administratiu és relativament fàcil, però trobar gent amb determinats perfils més específics és bastant difícil. (...) Si busques perfils molt concrets és difícil trobar a algú. Però les coses han canviat molt, eh?” (C-02, dona)

Dins del grup de nous habitants que s'ocupen en el sector públic hi destaca un col·lectiu que es caracteritza per fer-ho en feines vinculades a la gestió ambiental i cultural. Aquest (sub)grup busquen en aquests llocs de treball una sortida professional en concordança amb una determinada formació acadèmica, i que alhora busquen un entorn que els hi és atractiu per viure. Geògrafs, biòlogues, ambientòlegs, historiadores o antropòlegs arriben a la comarca amb la intenció de conciliar la decisió de migrar a un entorn rural amb la voluntat de trobar una feina relacionada amb els seus estudis i que sigui atractiva a nivell personal i professional, o

¹⁸² Per altra banda, la població local qualificada sovint ha de marxar de la comarca per exercir la seva professió, o bé, realitzar llargs desplaçaments per poder desenvolupar la seva activitat. Des de la geografia rural britànica s'empra el concepte *Travel-To-Work-Areas* (TTWAs) per definir els mercats laborals rurals, en els quals sovint es necessari desplaçar-se a altres territoris per aconseguir un lloc de treball determinat, degut a la baixa disponibilitat de feines especialitzades (Monk, Hodge, 1995).

que requereixi un cert nivell de formació, i que en molts casos està lligada amb el territori, la natura, la cultura i/o el patrimoni.

“Venen a buscar una sortida laboral als seus estudis, saps? Arrel de tota aquesta mena de llocs de treball, d'empreses de gestió mediambiental, el Parc Natural, hi ha tota una sèrie de gent... l'Ecomuseu *de les Valls d'Àneu*, les Planes de Son. Hi ha una sèrie de gent que fa estudis i que busquen una sortida laboral en un entorn que els hi agrada. Jo veig bastant gent així, jove, que estan per sota dels 30, o així?” (B-02, dona)

Per altra banda, la necessitat de cobrir places vacants a l'administració ha atret a algunes persones al·lòctones que arriben a la comarca amb la intenció d'accedir a un lloc de treball qualificat i amb bones condicions, però que, per contra, no volen viure a la comarca (*“hi ha gent que venir aquí és el seu somni, però hi ha d'altres que no venen gaire convençuts”* B-20, dona). Aquest fenomen es produeix sobretot en el sector públic, i més concretament entre els mestres, els mossos d'esquadra i, en menys mesura, entre els metges. L'assignació d'aquestes places es realitza mitjançant un sistema que destina aquestes persones a diferents llocs en funció de diferents variables com la qualificació, els mèrits o la posició en una llista de preferències. Depenent d'aquestes variables hi ha persones que són destinades a llocs vacants amb escassa demanda i que no han estat triats o desitjats per ells o elles. Això provoca entre algunes d'aquestes persones un cert anti-idil·li rural, el que fa que s'estiguin només un temps, fins que compleixin el contracte establert o fins que tingui la possibilitat de reubicar la plaça assignada. Són col·lectius en els que hi ha una elevada mobilitat laboral, el que dificulta consolidar equips de treball als diferents organismes públics com centres educatius, serveis sanitaris o òrgans de gestió. En molts casos és tracta doncs d'una migració de caràcter plenament laboral. No obstant això, una important part del personal que cobreix aquestes places de l'administració pública manifesten de manera expressa la voluntat de residir en un entorn rural i demanen places vacants com una estratègia per a fer efectiva aquesta migració residencial.

“Aquí hi ha la feina que hi ha, que a part de la ramaderia i el turisme, hi ha un munt de serveis que s'han de cobrir, i aquí hi ha sector que tenen veritables problemes per cobrir aquests llocs de treball, perquè moltes vegades són gent destinada aquí dalt que tampoc vol viure al Pallars, i llavors pugen una mica a contracor, saps?” (B-12a, dona)

Malgrat la demanda de mà d'obra produïda com a conseqüència del desplegament de l'administració, l'escàs dinamisme del mercat laboral insta a una part de la població a recórrer a estratègies com l'autoocupació. Alguns dels nous residents, un cop arribats a la comarca, se n'adonen de la falta d'oportunitats, la baixa remuneració i la dificultat de la creació de nous llocs de treball, i decideixen posar-se per compte propi i crear el seu propi espai dins el mercat laboral (Paniagua, 2002b). L'emergència de nous llocs de treball a partir de la creació (o reubicació) de petites (o micro) empreses, formades per una o varies persones que han apostat pel l'autoocupació com a mitjà per a assolir un determinat estil de vida i nivell professional, s'apunta com un dels beneficis més importants que ha generat l'arribada de nous residents a les

àrees rurals (Findlay, Short, Stockdale, 2000). El fet de viure en un entorn rural sense renunciar per això a unes determinades aspiracions professionals és el que fa impulsar a determinades persones a generar els seus propis llocs de treball. En aquest sentit, la creixent presència de l'administració i la necessitat de serveis vinculats a la gestió ambiental i del territori, juntament amb les característiques de la comarca i del mercat laboral, ha ajudat a crear un context propici per a l'autoocupació; empreses (o persones) que realitzen treballs per organismes públics com el Consell Comarcal, Ajuntaments, l'Institut de Desenvolupament de l'Alt Pirineu i Aran (IDAPA), el Parc Natural o el Parc Nacional, i per altres empreses de la comarca.

“Hi ha gent que puja a treballar aquí i que està molt convençuda que vol treballar en un sector concret i ho acaba aconseguint, no tant perquè hi hagi possibilitats, sinó perquè s'ha creat un espai en el mercat laboral tirant endavant la seva pròpia empresa. Penso que en aquesta feina juga un paper molt important l'administració perquè normalment són gent que treballen mitjançant subvencions o a través de projectes que encarreguen les diferents administracions, com pot ser per exemple, el desplegament del Parc Natural, estudis de sostenibilitat, de participació ciutadana, de promoció econòmica, etc. I després hi ha empreses que al final són persones concretes, que pel volum dels projectes, per la incidència a nivell comarcal i per l'encert de la seva feina, crec que són més punt d'inflexió que d'altres.” (B-16, home)

Tanmateix, alguns entrevistats sostenen que no acostuma a ser una pràctica generalitzable a tot el col·lectiu de nous residents i que són més aviat pocs (encara que molt dinàmics) els que “s'aventuren” a crear la seva pròpia empresa.

“A veure, hi ha de tot. Hi ha gent que ho fan i que tiren endavant, ara depèn el que vinguis a fer, no? (...) Tampoc hi ha tanta gent de fora que vingui a muntar la seva empresa, la majoria pugen a treballar al riu i a pistes, que és el més fàcil. Molt poca gent engega la seva pròpia empresa.” (B-10, dona)

L'autoocupació apareix també àmpliament representada entre un sector de migrants urbà-rural que esdevenen empresaris/es del sector turístic, fet que és pren especial rellevància en el subsector del turisme rural (Paniagua, 2002a; Cànoves, Villarino, Herrera, 2006). Alguns dels nous residents opten (i a vegades migren amb aquesta intenció) per comprar o llogar una casa amb la finalitat de transformar-la en un allotjament de turisme rural. Aquesta és una estratègia àmpliament generalitzada entre alguns dels nous residents de les àrees rurals, sent al mateix temps la motivació que sustenta la migració i el mitjà de vida que la fa possible. Aquesta estratègia permet, per una banda, afrontar la falta d'oportunitats del mercat laboral i les dificultats de trobar una feina d'acord amb unes determinades aspiracions personals mitjançant l'autoocupació en el sector turístic, i per l'altra, solucionar un dels principals problemes de l'assentament, l'accés a l'habitatge. Aquestes estratègies (i iniciatives empresarials) no haguessin estat tan reeixides sense l'existència de diferents programes de desenvolupament

rural, com el programa europeu Leader, els quals han contribuït a la proliferació d'aquest tipus d'allotjament turístic (Long, Lane, 2000).

“Clar, a esports d'aventura sobretot. És que és la feina que hi ha aquí. Hi ha molta gent que puja amb allotjament rural, això sí. Es compren una casa, l'arreglen i fan un allotjament rural. Sobretot gent que té herències de cases o bordes i les acaba arreglant. Però són gent que tampoc està molt integrada, que la seva vida gira al voltant de l'allotjament i tenen més relació amb els turistes que amb la gent del país.” (B-10, dona)

“*Talpersona*, per exemple, va pujar fa dos anys per portar una casa rural a *poblepetit*, i cada vegada crec que hi ha més casos com aquests. Jo crec que sí. Potser el turisme rural no és cap novetat, però ha omplert molts pobles del Pallars. I moltes de les cases de turisme rural de la comarca les porten gent de fora.” (B-09, dona)

Per contra, altres nous habitants no creen la seva empresa posteriorment a la realització de la migració, sinó que traslladen l'activitat que realitzaven en origen i l'ubiquen a la comarca, adaptant-la a l'economia local o realitzant la seva activitat a distància. La voluntat de conservar un cert nivell professional i que la migració no suposi un trencament rotund amb els èxits laborals assolits prèviament, fa que alguns dels nous residents traslladin l'activitat que realitzaven en origen cap a un territori rural, harmonitzant així les motivacions pel canvi residencial vinculades a l'entorn i el desig de no abandonar llur professió.

En aquest context, la difusió de les noves tecnologies de la informació i el coneixement arreu del territori, amb l'ampliació de la cobertura de banda ampla rural (Aldomà, 2009), ha atorgat una major llibertat per al moviment de les persones sobre el territori, permeten la deslocalització de determinades activitats econòmiques i el sorgiment del teletreball com a una forma d'organització del treball cada vegada més estesa (Green, Hogarth, Hackleton, 1999; Findlay, Short, Stockdale, 2000). Els impactes que ha tingut la connexió de les àrees rurals a les xarxes informacionals i l'accés a les noves tecnologies han obert la porta a noves modalitats laborals permetent que més gent vegi factible la possibilitat de viure i treballar a territoris cada vegada més remots, lluny de les grans ciutats. Algunes de les persones entrevistades empren el teletreball com a forma per a desenvolupar la seva feina. Tot i ser una modalitat laboral practicada per un reduït nombre dels nous habitants a causa de les mancances que presenta la comarca en infraestructures que la fan possible, és un sector que mostra símptomes de dinamisme i que, amb un recolzament més ferm per part de l'administració, podria augmentar significativament en els propers anys.

“Devem ser entre una vintena i una trentena [persones que teletreballen]. No és una barbaritat de gent, però pel volum de la comarca està prou bé. (...) [Teletreballar] és una decisió molt personal i que has d'estar disposat a fer-ho. (...) Cada vegada hi ha més millores perquè la gent que ho vulgui fer tingui la possibilitat. Clar, per exemple, es

necessita una connexió a internet potent i sense alts i baixos, per això la cobertura de xarxa ADSL és bàsica per a desenvolupar treballar d'aquesta manera." (B-10, dona)

El teletreball, pel fet de tractar-se d'una forma de treballar i no d'una professió, dóna lloc a diversos perfils laborals, els quals agrupen tant a persones autoocupades (autònoms) com a persones que treballen per altres empreses i que degut a les característiques de la seva feina, del règim de contractació o de la política de l'empresa poden deslocalitzar el seu lloc de feina i treballar a distància des de qualsevol punt del territori, sempre i quan hi hagi una mínima dotació d'equipaments i serveis i una cobertura potent de banda ampla que garanteixin el correcte desenvolupament de l'activitat. Normalment, però, el perfil laboral d'aquelles persones que opten pel teletreball s'acostuma a relacionar amb professions liberals o els anomenats *freelance*, treballin per compte propi o per compte d'altri. Apareixen persones que desenvolupen feines relacionades directament amb les noves tecnologies, com tècnics informàtics i en telecomunicacions, i d'altres que empen les noves tecnologies com eina per desenvolupar la seva feina de casa estant, com enginyers, dissenyadors, arquitectes, advocats, il·lustradors, escriptors i un llarg etcètera. Altres, pel fet de ser autònoms i tot i treballar vinculats directament amb el territori, també decideixen treballar des de casa per tal de reduir les despeses que suposaria el lloguer d'un local o els desplaçaments, i per la voluntat de conciliar una aposta residencial amb un estil de vida i un forma de treballar concretes.

"Aquí tenim informàtics, programadors, escriptors, tècnics forestals, il·lustradors, comercials... un panorama bastant divers. Que hi ha força gent que treballa des de casa, encara que es desplacin un o dos cops per setmana per qüestions de feina." (B-10, dona)

Poder treballar des de casa, i sobretot si es treballa per compte propi, apareix com un factor positiu a l'hora de valorar la migració, ja que les persones que desenvolupen la feina d'aquesta manera ho vinculen directament amb un estil de vida més pausat i que els hi permet gaudir de manera plena dels beneficis que comporta la vida en un entorn rural, elements que es poden relacionar directament amb factors que desencadenen la migració en el seu moment. A banda d'això, treballar des de casa també es percep com una millora en la qualitat de vida i que fa més fàcil certs aspectes de la quotidianitat dels nous habitants, ja que "*permet una major conciliació de la vida familiar i la vida laboral, que un lloc com aquest*", on els desplaçaments per realitzar qualsevol activitat són tan llargs, "*s'agraeix bastant*" (B-16, home).

Actualment, malgrat tots els bons auguris, el teletreball sembla estar lluny de ser una via real pel desenvolupament i la dinamització de les àrees rurals catalanes, en general, i del Pallars Sobirà, en particular (Blanco, Cànoves, 1998). És veritat que l'arribada de la cobertura de banda ampla a la comarca ha representat una millora molt significativa en la qualitat de vida dels seus habitants, possibilitant la connexió, dinamització i difusió del territori en diferents aspectes, i fent que el territori esdevingui més atractiu per a població nouvinguda que vulgui viure a la comarca i optar per aquesta modalitat laboral com a forma per desenvolupar la seva

activitat econòmica. Amb tot, les xifres de teletreballadors/es registrats a la comarca no es poden comparar amb les dels territoris rurals d'altres països, com Quebec o França, on el volum de població que teletreballa ha assolit xifres molt més elevades, gràcies, tot dir-ho, a un ferm recolzament per part de l'administració (Blanco, 2005), que veia en l'accés a les TIC una bona oportunitat per dinamitzar àrees econòmica i socialment deprimides.

“Clar, però en aquests territoris més remots sempre hi ha el mite del teletreball, no? I moltes vegades ha d'anar acompanyat d'un suport per part de l'administració per tal que la gent ho pugui fer, sobretot pel que fa a cobertura de la xarxa de banda ampla i d'equipaments, no? Pot ser que hi hagi gent ho vulgui desenvolupar i no trobi els mitjans adients per fer-ho...” (B-14, dona)

És per això, que quan es fa referència a aquesta qüestió, les persones entrevistades expressen una manca d'atenció i de voluntat per part de l'administració en aquest tema. Creuen que amb una dotació de serveis i equipaments que fomentessin i apostessin de manera més clara per l'ús de les noves tecnologies i un recolzament per part de l'administració per fer possible que el teletreball fos una opció real per desenvolupar una feina des de qualsevol punt del territori, hi hauria més gent que optaria per ubicar la seva residència en un territori rural. Actualment, algunes dels i les informants identifiquen la comarca com un territori poc favorable (o fins i tot desfavorable) per al teletreball i expressen que aquelles persones que actualment s'hi dediquen ho fan perquè l'entorn representa un factor d'atracció prou important com per compensar altres mancances en la vessant laboral i professional. Nogensmenys, hi ha algunes iniciatives, com el Telecentre del Pallars Sobirà, situat a Sort, i dos punts TIC, situats a Rialp i Esterri d'Àneu, que intenten fomentar l'ús de les TIC i dinamitzar a aquelles persones que opten per treballar per compte propi i emprar les noves tecnologies per fer-ho¹⁸³.

“Amb una bona dotació de serveis seria molt més fàcil que gent que volgués venir aquí per treballar telemàticament, encara que es desplaçés un o dos dies a Lleida o Barcelona, ho acabés fent i s'establissin aquí. Ara hi ha gent que ve amb aquesta intenció i tot i que tinguin cobertura de banda ampla per satèl·lit o per ones de ràdio no tenen cap mena de suport ni de sinergies positives per desenvolupar la seva activitat. Els que venen ho fan per una opció personal, però no perquè sigui el medi idoni per fer-ho.” (C-03a, dona)

A banda de l'existència d'un alt nivell d'autoocupació (en relació al volum demogràfic de la comarca) i de persones que empren les noves tecnologies com mitjà per a desenvolupar la seva feina, existeix un col·lectiu bastant ampli de migrants urbà-rural, als que es refereix principalment l'estudi de Lluvich i Ortega (2004), que responen a un perfil laboral

183 “Des del telecentre, tot i que és una ajuda modesta, es té la vocació d'impulsar aquest tipus d'activitat. És un suport a les persones que decideixen posar-se per compte propi i emprar les noves tecnologies com a mitjà de treball. De tant en tant s'intenten impulsar projectes per afavorir que hi hagi més teletreball a la comarca i per generar sinergies entre ells, que es coneguin i que vegin la possibilitat de treballar conjuntament en alguns projectes. Ara per exemple hi ha un projecte de viure d'empreses i penso que aquí s'obriran noves oportunitats.” (B-16, home)

completament diferent i que s'ocupen majoritàriament en empreses del sector turístic, concretament a aquelles relacionades amb els esports d'aventura i el turisme de neu, encara que atès el caràcter de la seva migració, en la qual es barregen factors laborals i de caire personal, poden realitzar diversos tipus de feines per tal de romandre a la comarca.

“La majoria de migració que arriba està lligada a un estatus laboral assalariat de baix nivell, almenys la població més jove. Estem parlem dels pisteros¹⁸⁴, el que fan de monitors de ràfting, alguns *que treballen* al sector de la construcció, etc.” (C-01, home)

Podem considerar que els llocs de treball derivats de la pràctica d'esports d'aventura, i sobretot aquells relacionats amb el monitoratge i guiatge d'aquestes modalitats esportives, l'ocupen, principalment, persones joves, entre 20 i 35 anys, a causa les exigències físiques i les condicions laborals que caracteritzen aquests tipus d'activitat econòmica, i d'origen urbà, no únicament catalans o espanyols, sinó també procedents d'altres estats, sobretot d'Amèrica del Sud, com Xile o Argentina, on la popularitat d'aquests esports i la presència de personal qualificat ha provocat, no només cap al Pallars Sobirà, sinó cap a altres indrets del Pirineu, com Andorra, un flux migratori important de treballadors/es especialitzats en aquests sectors (Rafanelli, Alvarez, Miró, 2008). El fet de ser feines amb un clar caràcter temporal i que es realitzen en un entorn percebut com a atractiu, tant des del punt de vista ambiental com social, permet a les persones d'aquest col·lectiu conciliar certes aspiracions laborals, com la possibilitat de compaginar oci i ocupació, amb les de caire més personals, com és la de gaudir d'un entorn social i natural i d'una certa “llibertat” laboral que els hi permet gaudir d'un estil de vida en que l'aventura forma part de la seva quotidianitat (Feixa, 1995).

“Ha vingut molta gent que més que a viure, ha pujat a sobreviure, a fer feinetes i poca cosa més. (...) Si que m'agradaria tenir cinc mesos de vacances l'any com fa molta gent d'aquí, que no treballa ni a la primavera ni a la tardor, però llavors no vius, sobrevisus. No tenen una estabilitat.” (B-12a, dona)

“Clar, són feines temporals, que deuen cobrar el mínim, i que pel fet de ser feines temporals ja els hi estan bé aquestes condicions, no?” (B-15, home)

Això no obstant, l'ocupació de les persones que treballen al riu i a les pistes d'esquí acostuma a tenir una durada limitada. Els esdeveniments del cicle de vida i altres

184 *Pistero*, *remontero* o *volant* són algunes de les feines que aquest sector dels nous habitants de la comarca desenvolupen a les pistes d'esquí, representant al mateix temps categories laborals d'un estatus diferent. *Pistero* (o *píster*) s'anomena a aquelles persones que s'encarreguen de controlar l'estat de les pistes a l'hora d'obrir i tancar i de realitzar feines que requereixen un cert domini de l'esquí, i és per això que estan més ben remunerades. Per contra, *remonteros* són aquells treballadors i treballadores encarregades de controlar els remuntadors, feina de categoria inferior i amb un salari inferior. *Volant* és una feina amb una major responsabilitat, ja que són aquelles persones que han de realitzar operacions d'emergència a pistes. Us mostrem un fragment que en parla breument: “*A les estacions d'esquí, feines com “remontero”, el que està a baix als remuntadors... “pistero” ja es més difícil entra-hi. Però hi ha feines que són fàcils de trobar aquí. I jo vaig entrar per lo més fàcil, que era ser “remontero”. (...) Vaig començar a currar allà, i al cap de 4 o 5 dies d'estar allà, i que ja m'havien vist esquiar, em van proposar de ser “volant”. Que és un altra feina que té un cert càrrec. No un cert càrrec... però és manteniment. Aleshores, és una feina que cobres més. És com que em van ascendir només començar, no? Aleshores l'economia em va anar millor, vaig passar de 800€ a 1050€.*” (B-01, home)

condicionants, com la necessitat de millorar la categoria laboral, insten a aquestes persones a redefinir la seva activitat professional, sense que això suposi necessàriament un canvi en el sector. Moltes de les persones que en el seu dia van ser treballadors del riu o de pistes d'esquí, amb el temps decideixen, impulsats per la necessitat d'assolir una major estabilitat laboral, especialitzar-se en el mateix sector, com a via per assolir llocs de més qualificació i més estables, o formant-se en altres camps per cercar noves oportunitats laborals. Així doncs, el tipus d'activitat econòmica i les condicions laborals dels nous habitants no es modifiquen només amb la migració, sinó que canvien en etapes més avançades de l'assentament, coincidint amb esdeveniments, aspiracions i necessitats relacionades amb el cicle de vida del migrant (Lluvich, Ortega, 2004).

“Vaig estar dos o tres anys treballant allà de monitor i fent altres feinetes. Després em vaig posar a fer cursos d'esquí de muntanya i amb la titulació ja vaig fer coses més relacionades amb l'alta muntanya. Ja tenia una formació específica i volia una feina més ben pagada. Perquè les estacions on treballava eren poc rendibles i et guanyaves el sou una mica justet.” (B-12b, home)

“Vaig estar... bueno, primer vaig fer de guia. Uns tres anys vaig estar treballant al riu. Quan vaig tenir el primer fill vaig passar a fer de professor de guies de riu (...), em vaig treure el títol i vaig començar a fer de professora. (...) Vaig seguir esquiant una mica, no sempre, perquè al tenir els nens era més difícil compaginar-ho, però no ho vaig deixar de cop. Estava de reforç a Baqueira-Beret. Quan tenien més feina em trucaven i anava a treballar un més o un més i mig en plena temporada. (...) Lo que sí que vaig fer va ser començar a preparar-me la meua nova vida laboral. Vaig fer un cicle formatiu (...) i vaig començar a fer una carrera.” (B-10, dona)

Tot i que esporàdicament també podem trobar població local que treballi al sector dels esports d'aventura o a altres feines del sector turístic com a assalariats, són llocs de treball principalment ocupats per persones de fora. D'alguns fragments d'entrevista es pot veure com existeix una clara divisió jeràrquica entre els llocs que ocupen la població local i determinats (sub)grups de nous habitants dins d'aquest sector. La població local que acostumen a ser els empresaris o gerents que estan al capdavant de les empreses, mentre que els i les joves que venen de fora són els que desenvolupen tasques de monitoratge, atenció al públic, treballs de manteniment i/o tasques administratives. Es tracta doncs d'una feina principalment desenvolupada per un sector de la societat palleira i un grup dels nous habitants molt concret, i que en pocs casos avarca a altres col·lectius, degut, principalment, al tipus de feina i a les condicions laborals que s'hi donen. No obstant, a altres àmbits del sector turístic com pot ser l'hoteleria o la restauració succeeix quelcom similar. La major part de llocs de treball generats per l'activitat turística han estat ocupats tradicionalment per població jove que durant les temporades venien a la comarca atrets per l'oferta laboral, i que un cop acabada la temporada tornaven als seus llocs d'origen. Actualment, a aquest flux s'ha incorporat un altre grup, la població d'origen estranger (Solé, 2010).

“Veuràs molt pocs pallaresos treballant al ràfting i a pistes. La gent de país que treballa al turisme són els *jefes* de les empreses o dels hotels. No es dediquen a ser monitors, no baixen barques ni fan classes d’esquí.” (A-01, home)

“Aquí, per exemple, tots els guies que tinc de riu, tots, són nouvinguts. Tots han vingut de Barcelona, València, Tarragona, Reus, etc. Tots han vingut aquí per treballar en això, en feines relacionades amb la natura, amb l’activitat físic i l’esport. És un tipus gent que amb els anys ha anat canviant molt, perquè ha anat canviant, però és una línia, un perfil concret. Una estètica, una manera de viure, unes motivacions, etc.” (C-06, home)

Tanmateix, els i les joves que venen atrets per l’oferta educativa de cicles formatius que s’ofereix a la comarca també s’incorporen al mercat laboral a partir de les empreses d’esports d’aventura. El pla docent dels cicles formatius obliga als i les alumnes a realitzar pràctiques en empreses relacionades amb activitat esportives al medi natural, el que fomenta que s’acabin quedant per dur-les a termes en empreses de la comarca. Moltes de les empreses d’esports d’aventura es nodreixen d’aquests alumnes per formar part dels equips per a cada temporada.

“Molts venen aquí a formar-se en els mòduls de dinamització que es fan a Sort, acaben fent les pràctiques en empreses d’aquí, i alguns s’acaben quedant perquè troben una continuïtat amb la feina, però molts altres es queden una temporada, més o menys llarga en funció de la persona, però a la llarga acaben marxant. Alguns també van i venen, només per fer temporada i després marxen. És un perfil amb molta mobilitat.” (B-16, home)

Per últim, un dels perfils laborals que també apareixen a les entrevistes, i que hem pogut observar al llarg del treball de camp, són aquells nous residents que arriben a la comarca amb la intenció de dedicar-se al sector primari, engegant una nova explotació o donant-hi continuïtat a una de ja existent, o al sector agroalimentari. A diferència dels moviment neorural de la dècada de 1970, les persones que arriben actualment amb la voluntat de dedicar-se al sector primari, les quals hem anomenat com a “nous” neorurals, ho fan amb una formació al darrera, algunes d’elles especialitzades en certes branques del sector agrari, que els permet abordar la gestió de les explotacions amb una visió renovada, sense les inèrcies pròpies del sector. Tot i representar un nombre reduït sobre el conjunt dels nous habitants del Pallars Sobirà, la seva contribució per a la renovació del sector ha estat especialment rellevant, ja que han estat capaços d’adaptar les explotacions a les noves exigències del mercat i aprofitar l’embranzida del turisme per comercialitzar productes amb distintiu de qualitat (local, ecològic, artesà, denominació d’origen, etc.). Algunes de les persones entrevistades han engegat, un cop instal·lats al Pallars, petits obradors d’elaboració de productes agroalimentaris que han actuat com a revulsiu per a la creació de noves sinergies dins el sector. La baixa disponibilitat de terres per arrendar, els elevats preus de les cases i els locals i la necessitat de realitzar una elevada inversió per adequar l’espai a l’activitat que es vol realitzar, les exigències en matèria

de sanitat i les reticències que una part de la població local sobre la seva activitat són algunes de les dificultats amb les que es troben aquest grup de nous habitants. Algunes persones, però, asseguren que és el rellu necessari per un sector, el primari, que està immers en una clara recessió.

“En el sector primari, sort en tenim d'aquesta gent, perquè veuràs que són els únics que han fet un pas més. És un tema de visió, no? Perquè sent de fora comences o treballes una explotació sense els prejudicis i les inèrcies que s'estableixen en les famílies que han heretat una explotació durant moltes generacions. La gent que aquí dalt ha passat de la ramaderia a la transformació, sobretot transformació de làctics (formatges, iogurts, etc), ha estat la gent que ha vingut de fora. La gent que ha comercialitzat la carn, a més a més amb l'etiqueta d'ecològica, han estat també la gent de fora, no ha estat la gent del país tampoc. I a més han estat molt criticats per la gent del país, i han lluitat contra *viento y marea*.” (A-07, dona)

7.3.3. Migració i canvis en l'activitat: continuïtats i discontinuïtats

La continuïtat existent entre l'activitat desenvolupada abans i després de la migració estableix importants diferències entre els moviments migratoris urbà-rural produïts durant la dècada de 1970 i 80 i els actuals. En el cas dels primers, la migració implicava (de manera voluntària i desitjada) una desconexió en relació a l'activitat desenvolupada en origen i l'ocupació en una activitat relacionada, directament o indirecta, amb el “retorn a la terra” o l'artesania, fet que anava íntimament relacionat amb un projecte vital concret. En canvi, tal i com hem vist anteriorment, les migracions actuals cap a les àrees rurals no impliquen necessàriament una mudança en l'activitat del migrant. Conscients de les mancances existents en els mercats laborals rurals, algunes de les persones d'origen urbà que migren ho fan amb un requisit o condició imprescindible: poder desenvolupar la mateixa activitat que en origen a la destinació triada. En aquest context, la decisió de migrar està supeditada a tots aquells condicionants que possibiliten (o no) el trasllat, no només el lloc de residència, sinó també, i especialment, de l'activitat econòmica.

“El *plan* era una mica poder sortir de la ciutat i intentar continuar amb les mateixes feines. Tenia una feina amb cert contingut professional i el meu objectiu era seguir portant-la des d'aquí dalt, i ho veia completament factible, tot i el tema de la distància. I porto dotze anys fent això.” (B-15, home)

“Hi ha gent que treballa al Consell Comarcal, a empreses, molta gent que treballa a Medi Ambient, gent que té formació en enginyeria o disseny i treballa per empreses de la zona. N'hi ha molta més que abans, perquè pensa que la gent que pujava abans aquí el que volia era viure a la muntanya en *plan* 'tot això és molt guai', amb la mentalitat de la muntanya com a territori verge, etc. I ara puguen amb la mateixa mentalitat però conscients que el mercat laboral no està fàcil” (C-06, home)

No obstant, en el cas d'altres persones entrevistades el procés es produeix en una direcció totalment oposada i es percep la migració, no només com un canvi "obligat" en l'activitat econòmica, degut a les característiques del mercat laboral de la comarca, sinó també com una penalització a nivell professional, assumint que el moviment migratori pot suposar un canvi en l'activitat, un descens en la categoria professional o un empitjorament de les condicions laborals. Tot i que aquest canvi pot ser desitjat i voluntari en algunes ocasions, en d'altres es percep amb un cert sentiment de resignació, com quelcom que és inherent a la migració d'un lloc amb majors oportunitats laborals en direcció a un altre on aquestes són més reduïdes.

"Jo a Barna ho tenia molt ben muntat. Però no era el que a mi m'omplia, jo al matí anava a esmorzar. Tenia un curro que era de puta mare. (...) Però bueno, era *algo* que havia fet perquè m'hi havia trobat. Al final vaig deixar els estudis per currar d'això perquè em guanyava bé la vida. Però va arribar un punt que... a mi el que em tirava era la muntanya." (B-01, home)

"En principi, jo a Barcelona tenia la feina de la meua vida. Vaig aconseguir entrar en un laboratori i treballava del que havia estudiat a la carrera. Tenia la feina que molta gent somiaria, no? Ben pagada, m'agradava, professionalment era el que jo havia estudiat... I clar, decidir marxar aquí dalt va ser assumir que havia de deixar tot això." (B-17, home)

Per alguns sectors de nous residents, les discontinuïtats en l'activitat laboral abans i després de la migració suposa el compliment de certes aspiracions individuals relacionades amb l'estil de vida i amb la realització personal, donant-li a aquest fet més importància que no pas a l'assoliment d'objectius de caire professional. Algunes de les persones entrevistades relacionades amb el sector dels esports d'aventura sostenen que són uns "apassionats" de la feina que fan i han trobat al Pallars el que realment els satisfà personalment, encara que això no representi una millora o ascens a nivell professional. A més, a les persones entrevistades que es dediquen als esports d'aventura aquest tipus d'ocupació estacional els hi permet dur l'estil de vida desitjat, ja que d'aquesta manera concentren el període laboral en dos moments de l'any i disposen de tota la resta per realitzar altres activitats, com per exemple viatjar, períodes sense necessitat de treballar, engegar projectes personals o gaudir de tranquil·litat i de l'entorn durant els mesos entre temporades. Altres però ho combinen amb altres feines, i no són pocs els casos que intenten connectar temporades de ràfting o d'esquí a altres països del món, principalment a països de l'hemisferi sud, com Argentina o Xile, ja que d'aquesta manera poden connectar dues temporades seguides.

Així doncs, podem considerar doncs que les interaccions entre les trajectòries professional i laborals dels nous habitants i la migració generen diferents situacions en les quals es poden detectar certes continuïtats i discontinuïtats pel que fa al tipus d'activitat i a la categoria socioprofessional dels migrants. Per una banda, hem pogut observar com un sector de població nouvinguda manté la mateixa activitat econòmica i categoria professional un cop realitzada la

migració a través de la reubicació de l'activitat realitzada en origen. En alguns casos, però, aquesta estratègia suposa una lleu reducció pel que fa al dinamisme de l'activitat, fet que es pot copsar amb la disminució del nombre de clients i un menor volum de feina, causada per l'adaptació a les condicions al mercat i a l'estructura econòmica del lloc de destí. Les pèrdues o millores en el camp professional estan en molts casos justificades pels guanys i millores en la qualitat de vida (“*amb els anys te n'adones que el que perds a nivell professional ho guanyes en nivell de vida*” B-15). Altres persones, però registren un descens en la categoria socioprofessional i un canvi en l'activitat arrel de la migració, mudança que pot ser desitjada, quan la migració es sustenta en una voluntat expressa de canvi personal i laboral, o *obligada*, quan el canvi laboral es produeix condicionat per les particularitats del mercat laboral, però sense una intencionalitat al darrera. El pas del temps i la progressiva adequació a les dinàmiques sociolaborals de la comarca permeten a molts dels nous habitants recuperar, en alguns casos, una categoria socioprofessional més elevada, sent igual o superior, a la que posseïa en origen. La millora en l'estatus sociolaboral al llarg el procés migratori i de l'assentament apareix com un factor determinant per a la fixació i la permanència de la població.

7.3.4. Accés al mercat laboral i condicions laborals

De la mateixa manera que ho van expressar quan interrogàvem sobre l'accés a l'habitatge, algunes de les persones que hem entrevistat han reconegut que trobar una feina estable i que respongués a unes determinades aspiracions personals ha estat un procés difícil. No obstant, aquests obstacles amb els que es troben els nous residents a les àrees rurals es poden relacionar amb les pròpies característiques el mercat laboral, encara que en alguns casos la condició de nouvingut pugui intervenir com a limitant (Cloke, Milbourne, Thomas, 1997), per accedir a un lloc de treball estan relacionats amb les característiques pròpies que presenta el mercat laboral rural. L'escàs dinamisme fa que hi hagi, fora de la temporada turística, poca demanda de personal. Això explica que un bon nombre de persones, tot i canviar de sector i de tipus de feina posteriorment, s'ocupen, en el moment d'arribada, en el sector turístic, ja que és un sector, que tot i registrar unes condicions laborals no gaire favorables, amb moltes ofertes laborals que permet una incorporació gairebé immediata a l'arribada, encara que sigui un contracte temporal i la continuïtat laboral no estigui assegurada. Així doncs, els esports d'aventura apareixen com una de les principals vies d'accés al mercat laboral, sobretot pels nouvinguts més joves.

“Sí, ella *al principi* estava a l'oficina de Llavorsí i jo estava a l'estació... (...) Jo vaig començar a fer de monitor a l'estació d'esquí, a fer excursions amb raquetes, de xofer pujant a la gent des del poble de baix fins a pistes per un camí bastant xungo, feia algunes classes d'esquí de fons.” (B-12b, home)

No obstant, el sector turístic no és l'única via d'accés, i altres entrevistats, potser més desvinculats d'aquest col·lectiu, han optat per fer feines esporàdiques i sense qualificació

durant els primers mesos d'estada a la comarca, abans d'assolir una feina que respongués a unes mínimes aspiracions professionals.

“Hi ha molta gent que abans d'instal·lar-se i buscar un lloc professional a la comarca ha anat fent feines d'aquestes. Arribes i fas el que sigui, i poc a poc intentes muntar el que a tu t'agrada. Si pots, és clar!” (B-09, dona)

La inestabilitat i les dures condicions laborals que alguns dels entrevistats han experimentat durant el període d'arribada fan que sovint es percebi aquesta etapa amb un cert sentiment d'insatisfacció, ja que a més de les dificultats en el camp laboral apareixen altres obstacles comentats anteriorment i que es vinculen directament a l'etapa inicial d'assentament, la conjunció dels quals provoca una certa sensació de frustració, ja que no existeix relació fidel entre les expectatives construïdes (i imaginades) prèviament al voltant de la migració, en la qual es pensava que es podria gaudir de l'entorn i del temps de lleure en un entorn atractiu, i l'experiència real; jornades laborals llargues, pocs dies de festa, sous baixos o contractes temporals.

“Penses, vinc al Pirineu per estar 6 dies a la setmana treballant a saco i només tinc un dia lliure. Són feines desagrades, que no se't tracta bé com a persona. És dur començar així, saps? Guanyo una merda de sou, tinc un dia de festa a la setmana, no coincideixo amb qui vull i no puc anar a fer muntanya. Hi ha moments que dius, que faig aquí, saps? Però mira, hem tingut la sort de trobar el nostre lloc. No ha estat fàcil, però al final tot surt. Si haguéssim seguit treballant en feines que no ens agraden potser ja no estaríem aquí, no?” (B-05, dona)

La possessió d'un cert nivell formatiu s'identifica amb l'ascens en la categoria laboral i amb l'accés a un major nombre d'oportunitats laborals, el que és determinant per aconseguir una certa estabilitat laboral a la comarca, ja que és una característica que permet ser més flexible a l'hora de buscar feina. La reestructuració econòmica dels territoris rurals ha fet créixer la demanda de personal qualificat, que ha d'ocupar llocs en un mercat que, fins ara, estava, en certa manera, saturat de mà d'obra no qualificada. Per tant, tenir un elevat nivell formatiu permet optar a feines que requereixen mà d'obra qualificada, les quals, normalment, estan més ben retribuïdes i presenten millors condicions laborals. A més, el fet de tenir un nivell formatiu tampoc restringeix l'accés a feines menys qualificades, el que atorga una certa posició d'avantatge respecte altres persones no qualificades, ja que, tal i com apunta un dels informants, tenir una bona formació et permet accedir a un major nombre de llocs de treball i tenir més opcions a l'hora de triar, però no restringeix, en cas de necessitat, l'accés a feines menys qualificades.

“Clar, és el que et deia fa un moment. Aquí has de venir amb una certa flexibilitat a l'hora de treballar, perquè sinó estàs perdut. I la formació et permet ser més flexible i t'obre moltes portes encara que no siguin ben bé de lo teu. Igual al principi no trobes una feina relacionada amb el que has estudiat o amb el que et motiva, però a la llarga,

fent contactes i això, segur que alguna possibilitat se't presenta. Si vols treballar al Parc Nacional o a l'administració tens més portes obertes si estàs format. Si ets administratiu, clar que pots treballar de jardiner, però també podràs treballar de secretari en una ajuntament o una empresa o portant la comptabilitat d'algun negoci. En canvi si no estàs format podràs treballar de jardiner i ja està, m'entens? Llavors la formació t'obre portes. Va haver un moment que el mercat laboral estava saturat de treballadors de baixa qualificació. Els hotels ja no necessitaven gent per fer llits, sinó recepcionistes que dominessin idiomes; o les empreses ja no necessitaven peons, sinó comptables." (C-06, home)

Per altra banda, a les entrevistes es fa referència de manera freqüent a la necessitat d'acceptar una certa flexibilitat laboral, ja que les limitacions pròpies del mercat laboral així ho exigeixen. Segons apunten algunes persones entrevistades la voluntat de viure en un entorn rural ha d'estar, en moltes ocasions, per davant de la realització professional, acceptant que per romandre a la comarca haurà de *"en el que sigui"* o *"en allò que surti"*; atribuint així més importància al lloc on s'emplaça la residència que no pas a l'activitat que realitzarà un cop arribada a la destinació (*"jo crec que hi ha gent que ve aquí a treballar del que sigui, però perquè li agrada viure aquí, aquesta és la seva principal motivació, viure al Pallars"* B-07, home). En aquests casos el factor d'atracció laboral té poc pes, o si es vol, un pes secundari, ja que està plenament supeditat en el procés de decisió, de manera voluntària i desitjada per part del migrant, al factor ambiental. La modificació en les condicions laborals i professionals apareix doncs com *"el preu que s'ha de pagar"* per viure en un entorn percebut com a més favorable, però on el mercat laboral és menys dinàmic i amb menys oportunitats que a la ciutat.

"També hi ha una part que decideix marxar a fer una canvi de vida sense importa'ls-hi gaire l'activitat a la que es dedicaran. És a dir, que no pugen aquí amb una idea fixa de feina, sinó que la motivació principal és viure aquí." (A-07, dona)

"[El treball] És complicat pels horaris, els sous. Clar, canvies cada dos per tres d'horaris, de feina... i això per muntar-te la vida és com molt més complicat. Però bueno, sempre ha estat el dubte, no? Què volem? Viure aquí? o... pesa més el treball i marxem a viure allà on tinguem feina? De moment sempre ens ha pesat més el viure aquí." (B-04, dona)

És per això que, en un mercat laboral on les oportunitats laborals són reduïdes, la flexibilitat o versalitat de cada persona a l'hora de buscar feina és una capacitat que determina, almenys durant el període d'arribada, la instal·lació a la comarca. A les entrevistes s'apunta que *pujar* al Pallars amb la convicció de voler treballar d'allò que s'ha estudiat o d'alguna cosa molt concreta pot provocar un xoc amb la realitat laboral de la comarca i desencadenar el retorn o la formulació d'una altra estratègia, si el que es vol es romandre al territori.

"Hi ha un percentatge molt alt de gent amb carrera universitària i que vol fer una feina relacionada amb els seus estudis i a vegades això aquí dalt no és possible. Si ho tens

molt clar doncs pot ser que aquí no trobis el teu lloc. Jo sempre ho he tingut clar, per viure aquí has de treballar del que surti. Si treballés d'alguna cosa que has estudiat o que t'agrada doncs has tingut sort, i sinó t'ho has de prendre com un mitjà de subsistència.” (B-17, home)

“Sí clar, però crec que de vegades has de decidir primer on vols viure i després mirar com està el tema professional i quines oportunitats tens. Molta gent a Barcelona tampoc treballa del que ha estudiat i no passa res. Aquí com hi ha poca gent però les oportunitats també són limitades doncs al final acabes agafant el que et surt per poder sobreviure.” (A-07, dona)

La rigidesa a l'hora d'accedir al mercat laboral, entesa com el fet de tenir unes aspiracions professionals i laborals molt específiques, es percep per algunes de les persones entrevistades com una estratègia poc vàlida i, sovint, incompatible amb la migració, que pot generar la sortida d'algunes persones en busca d'un mercat laboral més ampli on trobar la feina desitjada: “*Si no tens feina, o no estàs disposat a treballar del que se t'ofereix, doncs al final acabes marxant*” (B-16, home).

“És un punt de partida molt equivocat, perquè tu en una gran ciutat sí que pots triar què vols fer, però si vens aquí amb la idea de realitzar-te professionalment, és a dir, per exemple, si ets metge però el que t'agrada és la investigació i vens al Pallars a buscar això, doncs crec que no saps on t'estàs posant. Jo crec que la versalitat a l'hora de buscar feina, però també a l'hora de buscar casa o de relacionar-te amb la gent, és un factor clau aquí dalt. Has de saber on vens. Perquè enganyar-te amb això és un punt de partida molt equivocat.” (B-18, dona)

De nou, i de la mateixa manera que succeïa en la cerca d'un lloc per viure, la presència de xarxes socials de suport juguen un paper fonamental, no tan sols en l'accés a al mercat laboral, sinó també en l'assoliment d'un lloc de treball que permeti cert ascens en la categoria professional i una major estabilitat laboral. L'ampliació de les xarxes socials, la qual es produeix amb el temps, la capacitat socialitzadora i l'actitud de cada individu, permet tenir accés a un major volum d'informació sobre l'oferta i la demanda del mercat laboral. Per altra banda, l'ampliació dels vincles amb altres nous habitants i, sobretot, amb la població local, facilita l'accés a llocs de treball concrets, degut al recurrent ús de referències de caire informal per a la contractació de personal laboral (“*Tu no entres allà sense que abans hagin trucat a algú per saber qui ets, com treballes, si esquies bé, etc...*” B-12b, home). És freqüent que abans de contractar qualsevol persona es tingui en compte la seva història laboral a la comarca i que una persona que la conegui, bé per feines realitzades prèviament o per vincles socials, en pugui acreditar la competència i les capacitats per accedir al lloc de treball al que aspira. Els estrets vincles de coneixença fa que en determinades ocasions sigui el mateix demandant el que recorre a una persona en concret pel coneixement del seu perfil professional i les seves capacitats, i no pas el sol·licitant com succeiria en un procés de candidatura i selecció convencional a qualsevol oferta

de feina. D'aquesta manera, a mida de portar més temps vivint a la comarca les persones entrevistades han anat tenint accés a noves oportunitats laboral i poc a poc han pogut anar millorant les seves condicions laborals i el seu estatus socioprofessional, degut principalment a la integració a les xarxes socials locals i al bagatge acumulat després d'anys de viure-hi.

“Jo no he tingut gaires problemes des de que vaig arribar. De fet depèn molt de com et mous, no? Jo de seguida que vaig arribar vaig començar a fer de professora, entrenant els nens a les pistes d'esquí. (...) Així vaig conèixer a molts nens i molts pares. (...) Si treballes de cara al públic i t'agrada pots tenir moltes més facilitats després, perquè et relaciones amb la gent i la gent et coneix. (...) Això em va ajudar molt a ampliar el cercle de relacions. A la comarca, pràcticament, em coneix tothom. I a l'hora de buscar feina i així no he tingut mai cap problema. És més la majoria de vegades m'han vingut a buscar.” (B-10, dona)

Tanmateix, l'ampliació de les xarxes socials, o més ben dit, la relació amb certs sectors socials, no sempre és positiva. La forma en que cada persona es socialitza, el seu tarannà i l'actitud que pren davant les altres persones, en una comunitat petita on els vincles de coneixença són molt estrets, són aspectes que poden influir (negativa o positivament) en múltiples dimensions de la vida quotidiana, una de les quals, i força evident, és la cerca de feina (“*aquí som molt pocs i ens coneixem gairebé tots (...) I no només pel tema de feina, sinó també per poder viure tranquil*” B-16, home). La informació (rumors, prejudicis, judicis de valor, etc.) es difon ràpidament en comunitats petits com és el cas del Pallars, on el control social i la proximitat de les persones, que en múltiples ocasions genera situacions favorables, pot aparèixer, en d'altres casos, com a mecanismes per a l'exclusió socials exercits pels grups de poder (econòmic, polític o social) sobre grups amb un estatus socials considerat com a *inferior* o amb els quals estan enfrontats, amb efectes clarament negatius per a la convivència i la cohesió. Algunes persones han apuntat, que el fet de “*quedar malament*” en la vessant laboral o d'aixecar recels entre la societat d'acollida, amb motius fonamentats o sense ells, pot fer que “*et tanquin les portes*”, reduint-se substancialment les possibilitats d'accedir a nous llocs de treball o a determinats sectors.

“Jo he conegut gent que ha vingut, la veritat és que si un cop et tanquen la porta, ja és difícil que te l'obrin. I com tothom es coneix, són els quatre que ho tenen tot muntat si et volen tancar les portes doncs te les tanquen ràpid. Si ells volen et diuen: “tu no treballaràs més aquí al Pallars, això tingueu per segur!”. I no és que no puguis treballar, però que acabaràs treballant a l'hotel de la competència i a la cuina. (...) Aquí, si et tanquen les portes te les tanquen tots.” (B-01, home)

Algunes d'aquestes reaccions d'exclusió de certs grups socials es vinculen amb el discurs d'una part, la més conservadora, de la població local¹⁸⁵, el qual es construeix a partir d'un cert

¹⁸⁵ Tot i que aquesta sensació que els nous habitants que arriben a la comarca prenen la feina a la població local s'acostuma a cenyir als sectors més conservadors de la població local, pot arribar a fer-se present en altres grups de nous vinguts, el que no deixa de ser contradictori, però que reflexa l'existència de sentiments de rebuig fins i tot entre

sentiment de recel cap als nous habitants i d'un cert rebuig pel llocs de treball que ocupen, ja que defensen que fluxos de migració (tan interna com externa) que arriben a la comarca ocupen llocs de treball que potencialment podrien ser ocupats per la població local, considerant el seu accés com a més legítim, en relació als *altres*, per la seva condició d'autòcton. Des dels punt de vista teòric, els impactes de la migració sobre les oportunitats laborals de la població local ha estat una qüestió àmpliament tractada en el cas de la immigració internacional (Simon, 1989; Borjas, 1993; Zimmermann, 1994), i que també ha suscitat reaccions en estudis sobre fluxos migratoris interns i sobre migracions urbà-rural (Monk, Hodge, 1995; Boyle, Halfacree, 1998; Findlay, Short, Stockdale, 2000). Han estat nombroses les aportacions sobre els impactes de les migracions als mercats laborals locals, les quals sostenen de manera generalitzada que els migrants no ocupen llocs de treball que potencialment podrien ser ocupats per població local (Borjas, 1993), sinó que la seva presència fomenta la creació de sinergies que contribueixen a la dinamització del mercat laboral i el sorgiment de nous jaciments d'ocupació en el sí de les societats d'acollida. No obstant, alguns autors alerten que l'arribada de nous residents podria ser la causa del desplaçament en determinats sectors de treballadors/es locals (Findlay, Short, Stockdale, 2000). Aquestes premisses són (en part) aplicables a la realitat del Pallars Sobirà, ja que la contribució dels nous habitants a la revitalització de l'economia comarcal i a la generació de nous llocs de treball ha estat cabdal per al creixement econòmic de la comarca, encara que entre alguns sectors de la població local persisteixi un sentiment de rebuig envers els nous residents.

“Aquesta percepció la tenen molt els autòctons, que la gent de fora treu els llocs de feina i ells tenen més dret a l'hora d'aconseguir una determinada feina pel sols fet de ser d'aquí. No perquè estiguin més capacitats, sinó només pel fet de ser pallaresos. (...) El fet de presentar-se a una feina i tenir tots les mateixes condicions aquí hi ha gent que no ho veu bé, pensen que la gent del país hauria d'anar per davant de la gent de fora. I això xoca amb els criteris de contractació actuals, no? Que normalment van per currículum i per entrevistes personals. Que són instruments que demostren que tu ets vàlid per aquella feina.” (B-19, home)

“Molta gent treu la feina als que som d'aquí. Aquí triga més a arribar la crisi, però quan arribi ja veurem. La gent ve a busca feina aquí dalt perquè allà baix cada cop n'hi ha menys. Quan hi ha el boom de l'esquí i del ràfting, doncs això es plena (*s'omple*) de gent que vol treballar.” (A-01, home)

Per altra banda, de la mateixa manera que les dificultats en l'accés al mercat laboral són homogènies per a tots els grups socials, les condicions laborals també apareixen condicionades per l'estatus sociolaboral de cada individu o col·lectiu i pel tipus de feina que es desenvolupa. Així, les feines de temporada, i sobretot les vinculades amb els esports d'aventura

els diferents (sub)grups de nous habitants. Aquest fet es pot observar en el següent fragment d'entrevista, realitzat a una persona nouvinguda: “*A vegades, però, la gent de fora que ve aquí en plan idíl·lic i demana una escola rural està traient la feina a la gent d'aquí que és mestra i clar, llavors tens un futur una mica incert, no? Però com ara hi ha aquesta moda de voler treballar en una escola rural*” (B-20, dona)

i les pistes d'esquí, són les que, segons han manifestat diverses persones entrevistades de manera explícita, presenten unes condicions laborals més precàries i que, juntament amb la construcció, ocupen a sectors de població que, per diferents raons, es troben en una certa posició de marginalització o exclusió en relació a la resta de la societat palleasa.

“L'activitat turística i l'esquí estan bé, perquè porten riquesa i dinamització a la comarca, però sí que és veritat que qui controla tota en el sector turístic són els cacics i propietaris de sempre, que es beneficien d'una mà d'obra barata d'immigrants o de gent jove que treballa a les cuines, fent feines de risc, amb contractes irregulars i amb unes condicions laborals totalment denunciabls.” (B-15, home)

A les entrevistes es pot percebre una crítica a les dures condicions en les que treballen els i les joves que s'ocupen en empreses turístiques dedicades als esports d'aventura i d'hivern. Els baixos salaris, la realització de jornades laborals que sovint superen el màxim d'hores estipulat per la llei i els risc de possibles accidents laborals són algunes de les situacions que porten a les persones entrevistades a denunciar l'existència d'una situació de precarietat laboral i d'incompliment dels drets laborals dels i les treballadores.

“Són gent que està fent de ‘pisteros’, de monitors de ràfting, els que estan de cara al públic, als empvadors, i això són feines molt precàries. Fan les feines que la gent d'aquí no vol fer, com treballar als hotels o als restaurants. Sense aquesta gent tot això no funcionaria, perquè moltes d'aquestes feines són amb contractes temporals, no gaire ben pagades, amb una jornada laboral bastant llarga, etc. Unes condicions que la gent d'aquí no vol acceptar.” (A-07, dona)

Són feines en les que es detecten irregularitats pel que fa a l'incompliment de la normativa de contractació. Algunes persones han fet referència a la presència de personal treballant sense contracte i sense titulació necessària que segons la normativa es requereix per a realitzar l'activitat. Quan parlem de les condicions laborals i de les expectatives que tenia abans de realitzar la migració amb un dels entrevistats, afirma que, tot i conèixer el territori i el sector prèviament a l'arribada, li va sorprendre que hi hagués persones treballant sense contracte i les condicions laborals en el sector dels esports d'aventura.

“El que dèiem, la gent treballa sense contracte. (...) O sigui, el que m'he trobat més o menys jo ja ho coneixia. Tot el que era la muntanya d'aquí jo ja ho coneixia. Però el que no coneixia era com funcionaven les coses. I la veritat és que em va sorprendre molt.” (B-01, home)

Una altra de les causa d'aquesta precarietat laboral és l'existència de tractes personalitzats i pactes individuals que els empresaris fan amb cada un dels treballadors i treballadores, i que es donen degut a l'absència d'un conveni col·lectiu que regeixi les condicions laborals del sector (*“Juguen molt amb el tracte individualitzat. (...) Tu marxés amb el que has negociat, que et semblarà més bé o més malament, però tu no saps que el del teu costat està fent la mateixa feina que tu i no cobreu*

el mateix, saps? Amb això hi jugen molt. I els tractes aquests individualitzats fan que també es trenquin la unió entre nosaltres. I cadascú li sembla que el que fan (amb ell) està bé' B-01, home). A més, degut a les característiques del sector és molt difícil trobar treballadors amb contracte fix, ja que només aquelles persones més preparades i de confiança pels empresaris tenen assegurat el lloc de feina a la mateixa empresa cada temporada, amb un contracte fix-discontinuu que els hi permet combinar temporades amb altres empreses i/o a altres països o assegurar-se que cada estiu/hivern tindrà feina. Això ens porta a pensar que dins del mateix sector existeixen tractes de privilegi, un cert paternalisme en les relacions laborals, que es produeixen de manera individualitzada i que dificulten la unió dels treballadors i treballadores de cara a reivindicar possibles irregularitats laborals.

Recentment, però, alguns treballadors i treballadores van crear una associació amb la finalitat de denunciar la vulneració dels drets laborals i la situació de precarietat laboral que viu el sector. En aquest context, al 2009 sorgeix el *Punt d'Informació Laboral i Social* (Pilum), amb la intenció d'assessorar jurídicament als i les treballadores del Pallars Sobirà i reivindicar el compliment de la normativa existent i la creació de convenis laborals específics per al sector. La seves reivindicacions van ser especialment visibles arrel de les protestes protagonitzades contra *GranPallars S.A.*, empresa creada amb capital públic i privat¹⁸⁶ que gestiona les estacions d'esquí de Portainé i Espot. Aquest col·lectiu acusava a aquesta empresa de vulnerar drets laborals bàsics i de perpetuar situacions de precarietat laboral al sector, degut a la realització d'acomiadaments improcedents i per incompliment de les seves obligacions contractuals (impagament d'hores extres, no respectar els dies de descans legals, no donar material de treball necessari, etc.)¹⁸⁷. Aquestes protestes es van fer públiques amb diversos actes realitzats durant la Setmana Santa de 2009 i una manifestació pels carrers de Sort el 21 de juny de 2009 sota el lema '*On són els drets laborals?*'. Actualment, l'associació està constituïda com a *Sindicat de la Muntanya*, afiliat a la CGT (figura 7.6).

Aquest tipus d'esdeveniments són el resultat del que alguns autors anomenen *new wave of rural protests*, les quals es poden entendre com reaccions socials davant del efectes que la reestructuració social i econòmica està produint als territoris rurals (Woods, 2006). La complexitat creixent de les societats rurals dona lloc a múltiples interpretacions de l'espai rural (Mormont, 1990), sovint contraposades, que poden generar situacions de tensió entre diferents

186 GranPallars SA es va crear el 2007 amb capital de la Generalitat de Catalunya, que van passar a mans de l'Institut Català de Finances arran de l'impagament dels deutes del seu anterior propietari. L'empresa aglutina a 41 empresaris, amb la participació dels ajuntaments d'Espot i Rialp i la Diputació de Lleida. L'administració pública va contribuir amb una suma de 30.000 euros, representant el 11,36% del total de l'accionariat de l'empresa (Setmanari *La Directa*, número143; data 17 de juny de 2009).

187 Un dels entrevistats relata les irregularitats laborals objecte de la protesta de la següent manera: "*Han acomiadat a molta gent. Hi ha hagut moltes mogudes. Indemnitzacions que no s'han pagat, i aleshores aquí és on es comença a apretar. (...) Bueno, hi ha hagut un munt d'acomiadaments. Molts diners que es deuen de dies de festa, que semblen que no es paguen.*" (B-01, home)

sectors de la població, els quals s'associen en base a interessos comuns i per a reivindicar els seus drets dins la comunitat.

Figura 7.6. Cartell de propaganda del Sindicat de la Muntanya Pilum-CGT i manifestació a Sort per reivindicar els drets laborals dels treballadors/es del sector dels esports d'aventura i d'hivern.

Font: Pilum-CGT i Diari digital BonDia.cat

7.4. «JO CREC QUE MOLTA GENT VIVIM AQUÍ PERQUÈ PODEM VIURE COM ALLÀ»: ESTIL(S) DE VIDA, QUOTIDIANITAT I RELACIONS SOCIALS

Els actuals residents de les àrees rurals, tant els nous residents com la població local, es situen lluny dels modes o estils de vida que caracteritzaven les societats tradicionals¹⁸⁸ de muntanya, i que diversos autors han recollit de manera sistemàtica a les seves obres (Solè Sabarís, 2004; Vilà-Valentí, 1973; Violant i Simorra, 1997). La modernització i els processos de reestructuració de les societats rurals han fet canviar els valors tradicionals i els estils de vida de la seva població, reemplaçant-los per valors urbans, els quals han estat adaptats de diverses maneres al territori rural. Actualment, a les àrees rural, hi conviuen persones amb sistemes de valors i bagatges socioculturals, i fins i tot ètnics, considerablement diferents, fent que convivència i les relacions socials, que antigament estaven fortament jerarquitzades i estructurades entorn la família, es produeixin actualment d'una manera menys rígida, més diversa i més complexa (Beck, Beck-Gernsheim, 2001). La progressiva desarticulació de les antigues formes d'organització social de les comunitats rurals està donant pas a nous estils de vida, tan dispars com persones hi viuen, i a noves maneres de relacionar-se. En aquest sentit, l'arribada de població i de valors de procedència urbana –la urbanització com a mode de vida,

¹⁸⁸ Moreno (2002) destaca que existeix un abús del concepte tradicional quan es fa referència als sistemes econòmics i als modes de vida dels Pirineus en el passat. Segons l'autor, una economia tradicional faria referència al sistema econòmic propi de l'Antic Règim, és a dir, durant l'època industrial. Posteriorment, la coexistència de diferents sistemes econòmics i modes de vida posaria en dubte l'ús d'aquest terme.

que simbolitza l'extensió d'estils de vida, valors culturals i interaccions socials propis de la ciutat cap a territoris rural (Biagorri, 1995)– expliquen els processos de canvi social, de difusió de valors *post*, de l'aparició de nous hàbits o comportaments associats a les classes socials emergents als territoris rurals, bé procedents de les ciutats o sorgides en el sí de la comunitat local, i d'una creixent individualització i diversificació de les societats rurals (Urry, 2000; Bordieu, 2005; Paniagua-Mazorra, 2008; Oliva, 2010).

“[La cultura tradicional de muntanya] és un cultura complexa, amb una tradició molt forta i amb unes regles molt estrictes. Els que som d'allí ja les tenim molt integrades, però a la gent de fora li costa, i fan que els hi costi, més integrar-se. Potser no tan d'integració, però sí de separació en quant a relacions socials o a creació de grups socials. Jo crec que amb el canvi de generacions això anirà a menys, la cultura pirinenca s'acabarà perdent. Més que res perquè ara per ara hi ha un contingent de població molt baix que la sustenta i jo crec que cada cop anirà a menys i s'acabaran instal·lant uns valors més urbans i més globals.” (C-01, dona)

7.4.1. Estil(s) de vida: diferents maneres de viure (a) la muntanya

En aquest sentit, alguns autors han manifestat que els canvis esdevinguts als territoris rurals no permeten parlar de manera homogènia sobre les societats rural i els estils de vida que actualment desenvolupen els seus habitants. Les societats rurals cada vegada són més diverses i complexes, en les quals es produeix una mixtura de grups socialment dispars amb comportaments i hàbits socials totalment diferents. Oliva (2010) empra el concepte *new rural melting-pots* per fer referència a aquesta creixent diversitat a la que estan assistint les àrees rurals del món occidental. Tot i poder dilucidar certes similituds entre determinats grups d'individus a l'hora d'abordar qüestions sobre la quotidianitat, ja que tot i tenir orígens diferents molts dels habitants de les àrees rurals comparteixen un sistema de valors i un substrat sociocultural (més o menys) semblant, alguns autors sostenen que «*people in the countryside live their lives in different ways*» (Cloke, Milbourne, Thomas, 1997: 210). Aquests autors sostenen que no només hi ha tants estils de vida com persones viuen a les àrees rurals, sinó que existeix una important pluralitat i heterogeneïtat específicament entre els nous residents. Els projectes vitals que cada un dels nous habitants vincula a la migració respon a determinats interessos i aspiracions personals, que es singularitzen en diferents i particulars *rural idylls*. No obstant, tot i ser l'objecte d'estudi central d'aquesta tesi, seria arbitrari afirmar que tota la població que migra a les àrees rurals respon a una migració residencial o per estil de vida (*lifestyle migration*), o que fins i tot que tota la població local que hi roman, ho fa en un context de canvi cultural, en el que s'assisteix a un creixent revalorització de la ruralitat i del sentiment nostàlgic de retorn a les *arrels*. Els hàbits social i comportaments de la població que resideix actualment a les àrees rurals s'entrellacen i divergeixen en un context de canvi social i formació de societats complexes (Murdoch, 2006), en el que ja no predominen determinats

modes de vida considerats com a hegemònics, sinó que coexisteixen diferents projectes vitals i representacions socials de la ruralitat, sovint, divergents (Cloke, Little, 1997).

Encara que existeixin migracions vinculades a un retorn a la natura, entès com a estil de vida auster en harmonia amb l'entorn, i a un retorn a la terra, com a mode de vida neorural lligat al treball agrari o artesanal, la major part de la nova població que arriba a les àrees rurals dels països occidentals s'associa amb la irrupció de noves formes de vida en les quals els valors urbans hi són altament presents. Les classes mitjanes urbanes migren cap als territoris rurals amb la intenció de dur un estil de vida que els hi permeti gaudir dels beneficis que suposa viure al camp (en aquest cas a la muntanya), sense abandonar les comoditats pròpies de la ciutat ni els valors que aquesta porta associats (Nates, Raymond, 2007). Tanmateix, les persones que migren amb aquesta intenció introdueixen activitats i pràctiques identificades amb la ruralitat, com cultivar, elaborar i/o consumir productes locals en els seus estils de vida (*"el que portava molt clar era fer un hort. Havia vist els avis quan era petita i m'agradava molt això, veure les plantes créixer i sortir de la terra."* B-03), participar en actes i ritus tradicionals, com festes majors, aplecs i/o balls tradicionals, o recuperar algun ofici antic (*"hem fet un inventari d'aquelles persones que han recuperat algun ofici i que es dediquen a l'artesanía i gairebé totes les persones que ens hem trobat són novvinguts."* C-01, home). Aquests hàbits i comportaments que adquireixen alguns dels nous residents són anomenats que alguns autors com a *neo-rustics* (Bell, 2006); els quals deixen palès un interès més o menys generalitzat per les tradicions i la cultura popular del lloc, però sense que això esdevingui en l'intent de dur un estil de vida pròpiament tradicional, fet que els diferencia substancialment de les migracions produïdes als anys 1970 i 80. Aquests hàbits i comportaments socials són legitimats sobretot per la nova classe mitjana, principalment per aquelles d'origen urbà, les quals construeixen nous (i diferents) modes de vida a partir de la importació de certs valors urbans i l'adquisició (o no) de certs valors rurals modelats segons l'imaginari personal i col·lectiu.

"Nosaltres tenim un hort aquí a prop que anem moltes tardes i gairebé tot el menjar és d'allà o anem a buscar la resta de coses als veïns o com a molt al supermercat de *nuclipetit* o *nucligran*." (B-11b, dona)

"Tenim fruiters, tenim hort, alguns animals. Fem vida de pagès. Fem conserves, etc... no? Quan deixo de treballar faig vida d'aborigen. Sempre he sigut molt aborigen. Jo sempre ho he dit, vagi on vagi haig de tenir hort per sentir-me lligat a la terra, sinó no estaré a gust. Treballar la terra i cultivar-la és el principal. Tot i que per motius professionals, i perquè no dóna, ha passat a ser una dedicació secundària, però te n'adones molt que és impressionant, tenint animals i tenint hort si volguessis podries passar una gran part de l'any sense necessitat d'anar a cap botiga o supermercat a comprar. L'únic que clar, després també vols menjar peix o altres coses que aquí són poc comunes de manera natural, no? I t'acabes espavilant." (B-17, home)

La reivindicació d'un estil de vida més senzill i d'altres valors lligats a l'entorn rural, com la tranquil·litat, o la natura, són alguns dels principals motius que sustenten la migració, però que a l'hora estructuraven el canvi en l'estil de vida d'aquells sectors dels nous residents que busquen en les àrees rurals un refugi per a *tot* el que representa la ciutat. A part de buscar un estil de vida més senzill, que impliqui un arrelament més intens a un lloc concret i unes relacions de veïnatge molt més properes, també es valora la possibilitat de viure "*a una altra escala*", més petita, en la que es desapareguin de les complicacions (però no les comoditats) de la vida urbana i es puguin realitzar activitats d'oci (per a les quals abans havien de fer llargs desplaçaments) en contacte amb la natura com "*passar, anar en bicicleta, esquiar i aquestes coses*" (B-15, home). Aquesta cerca d'un quotidianitat viscuda a un altre ritme, molt més pausada, es vincula amb un "*moment concret*", lligats principalment a esdeveniments del cicle de vida propis de l'etapa adulta (emancipació en parella, formació d'una família i/o consolidació dels vincles afectius), i amb la intenció de millorar en qualitat de vida. Així doncs, aquesta combinació de valors urbans i rurals percebuts, ambdós, com a positius es singularitzen en la cerca d'un estil de vida senzill i pausat, en el que es conciliïn les comoditats de la vida urbana i els beneficis de l'entorn rural, per tal de materialitzar les expectatives d'una vida millor.

"Una de les coses que sí que valoro molt és la descomplicació del dia a dia. A Barcelona tenia un munt de forns de pa, un munt de botigues... i en canvi aquí, els dijous ve un noi que ens porta fruita, pa, coca... i no has de pensar gaire en totes aquestes coses. La manca d'opcions i de possibilitats, per a mi, s'ha tornat positiva. Tot és més senzill. I la senzillesa aquesta fa que visquis més be, amb menys preocupacions. Jo sortia *de la feina* a Barcelona i pensava, què faig ara? vaig cap a casa? vaig al cine? a sopar fora? a prendre alguna cosa? saps que vull dir? I en canvi aquí, ningú va corrents ni pateix per aquestes coses, saps? Gaudeixen de la vida d'una altra manera." (B-11b, dona)

"Aquí hi ha una gran tranquil·litat, que principalment és el silenci, i l'entorn que és meravellós. El dia a dia d'aquí és molt més senzill que a la ciutat. Perquè aquí no tens opcions. No hi ha cinemes, per tant no tens el "problema" de triar quina pel·lícula aniràs a veure, no has de buscar aparcament pel cotxe, no tens cues a les carreteres... la vida social també va a un altre ritme. Hi ha moltes coses que estan solucionades en el dia a dia, i tens molt més temps per fer altres coses, dedicar-te més a la teva feina o a gaudir del temps lliure." (B-15, home)

Tal i com esmentàvem abans, els moviments migratoris actuals vers les àrees rurals res (o molt poc) tenen a veure amb els que es produïen fa poc més de tres dècades enrere, quan la muntanya encara apareixia com un territori marginalitzat, del qual marxava més gent de la que entrava. Les millores en equipaments, serveis i infraestructures i la reestructuració econòmica que han experimentat les àrees rurals han fet que aquests territoris apareguessin com a entorns cada vegada més atractius per a la població urbana, ja que aquest nou escenari fa possible materialitzar un projecte migratori i vital, que d'una altra manera no s'hagués produït. La possibilitat de dur un estil de vida al què, per una banda, se li atribueixen certs valors

simbòlics lligats a l'entorn rural, i per l'altre, i al gaudi de les comoditats pròpies (o percebudes com a pròpies) de la vida urbana, fa que els territoris rurals esdevinguin una destinació real, sense que la migració es vegi supeditada a dur un estil de vida *pròpiament* rural. Fins i tot, aquelles persones que en el seu moment migraren amb aquesta intenció de retorn a la terra, han anat canviant progressivament els seus estils de vida i projectes vitals que als inicis motivaren la migració, per modes de vida similars als que actualment desenvolupen els individus de classe mitjana urbana que migren als territoris rurals.

“La gent ve a viure aquí perquè ara té una sèrie de serveis, equipaments i infraestructures que els hi permeten tenir una estil de vida amb unes certes comoditats i que alhora els hi permet gaudir d'un entorn natural, d'una societat més propera i d'un ritme de vida molt més tranquil. Actualment, anar a viure al Pirineu no és anar-te'n a fer el hippie en un poble abandonat. Ha millorat molt la situació...” (C-01, home)

“Hem vingut a viure a la muntanya però que tampoc hem canviat molt la manera de viure i de treballar que teníem a la ciutat. Potser ho hauríem d'haver fet, no? Perquè era una mica també la intenció del canvi (...). I és molt difícil deixar un tipus de vida concret...” (B-15, home)

Tanmateix, les creixents demandes de les societats rurals ha influenciat en les millores en la dotació de serveis, equipaments i infraestructures en aquests territoris. Moltes d'aquestes millores estructurals s'han assolit per la influència dels nous residents, els quals s'han esforçat, sent més o menys bel·ligerants, per modelar els territoris als que arribaven, adaptant-los progressivament a les necessitats i a la imatge que tenien preconcebuda. Les exigències i reclamacions de determinats grups de nous residents han permès incrementar la qualitat de vida d'aquests territoris, i per tant, fer possible que es desenvolupin estils de vida que sense aquestes millores estructurals no haguessin estat possibles, però que al mateix temps han creat situacions en les que la població local ha sortit perjudicada; els casos de *mobbing o assetjament rural* són alguns dels efectes més extrems. Aquesta situació ha despertat, en alguns casos, tensions entre població local i nous habitants. Algunes persones del *país* que hem entrevistat creuen que els nous residents migren amb unes determinades expectatives creades al voltant de l'entorn i amb la voluntat de dur un estil de vida determinat que els hi permeti gaudir de la bellesa del paisatge, de l'autenticitat, dels espais oberts i de la tranquil·litat, però sense renunciar a les comoditats que tenien a la ciutat, i un cop arribats se n'adonen que la realitat no és de la mateixa manera que la imaginaven i que també volen gaudir d'uns serveis i unes infraestructures amb els quals no hi comptaven. En alguns casos això es converteix en una qüestió que pot generar problemes polítics, ja que determinats municipis no poden fer front a certes exigències degut a la seva escassa capacitat de gestió i als recursos disponibles, i temen, sovint, que nova població s'empadronin en nuclis deshabitats per les obligacions que això els hi

genera com a administració local i per les possibles reclamacions en relació a serveis i millores del nucli¹⁸⁹.

“Jo crec que aquest és un dels principals problemes socials que genera la gent que ve de fora. Venen molt il·lusionats, i crec que volen implantar la manera de fer que tenien a la ciutat però aïllats a la muntanya, i crec que tampoc es tracta d'això. Clar, vénen aquí i al principi no ho pensen, però després quan et poses malalt o has de tenir una criatura o vols sortir de casa després d'una nevada, llavors vénen les exigències. I tot això crec que ho has de pensar abans de venir aquí. És veritat que hem de tenir els mateixos drets que la gent que viu a la ciutat, però també hem de ser realistes, i hi ha determinades coses que per les condicions del lloc no les podrem tenir mai. I en part ja ens està bé, saps que vull dir?” (A-05, home)

“Hi ha gent que l'objectiu de pujar aquí dalt és viure en un lloc molt aïllat, a una borda, per exemple, i això per ell és de somni. Però qui més qui menys té una dependència bastant gran de l'electricitat, de l'aigua corrent, de l'aigua calenta, etc. o que a l'hivern pot caure un metre de neu. Llavors exigeixen uns serveis, que s'ha de treure la neu, que ha d'arribar l'aigua calenta i l'electricitat, i fer arribar tot això a una borda té unes despeses molt grans. Clar, centrem-nos. Si vas a viure a una borda penjada al mig de les muntanyes has d'acceptar una sèrie de coses, no pots exigir el mateix que al mig de la Diagonal.” (A-03, home)

Per contra, algunes de les persones entrevistades apunten que, tot i no ser generalitzable, encara existeixen algunes persones que migren amb la ferma idea d'abandonar un estil de vida urbà i substituir-lo per un mode de vida identificat com a *tradicional*. En molts casos, però, la idea inicial es redefeix degut a les limitacions que presenta dur-la a terme en territoris cada dia més connectats als grans centres urbans i a les influències globals, i acaben incorporant hàbits identificats com a urbans, en alguns casos, degut a l'*obligatorietat* d'adaptar-se a les lògiques hegemòniques del sistema socioeconòmic i, en d'altres, a la voluntat de gaudir de certes comoditats o cobrir determinades necessitats. En aquest darrer cas reconeixen que el seu estil de vida és “una apropiació selectiva de determinades coses urbanes i determinades coses rurals”, d'allò que els hi “agrada d'una banda i de l'altra”. La creixent integració (i conseqüent desmarginalització) de les àrees rurals fa que les migracions, i els estils de vida que porten associats, perpetuïn cada vegada més la penetració de valors urbans al territoris rurals.

“Cada vegada hi ha menys gent que ve com a ‘hippies’. Em refereixo a gent que s'agafa una casa a la muntanya i que pretén viure de l'hort, de les quatre gallines i fer formatge amb les quatre cabres que té. Encara n'hi ha d'aquests. Però ara mateix hi ha moltes dificultats per viure així, no? Masies abandonades cada vegada en queden menys perquè han estat arreglades i convertides en cases de turisme rural o residències

189 Aquest fet l'expressa de la següent manera un dels entrevistats: “Si en un municipi on hi ha 20 nuclis i una persona decideix a viure a un nucli on fins ara no hi havia ningú, això per l'ajuntament és un problema de gestió. Un problema de gestió que ve donat perquè una persona ha decidit que vol viure allà. Llavors els alcaldes són bastant recelosos a aquestes propostes de recuperació i ampliació de serveis i infraestructures.” (C-03, home).

particulars. Abans anaves a una masia abandonada i no passava res, ningú et deia res, i ara tot això està molt més controlat. I la gent que venia abans realment era gent que estava molt convençuda del que venia a fer i tot així va haver-hi molta gent que va marxar.” (C-06, home)

A banda d'aquests casos esmentats, en el cas d'estudi que ens ateny apareixen amb molta força estils de vida vinculats a un tipus molt determinat d'idil·li rural, als que Bell (2006) es refereix com a *adventurascapes*¹⁹⁰, o el que anteriorment hem esmentat com migracions de caràcter lúdicoesportiu. Hi ha un bon nombre de joves d'origen urbà que fugen de la ciutat per motius relacionats amb l'esport i l'aventura i la voluntat de viure experiències límit en un entorn natural que és atractiu i apte per a la pràctica de diferents modalitats esportives (ràfting, piragüisme, hidrospeed, alpinisme, escalada, esquí, descens de barrancs, bicicleta de muntanya, etc.), convertint el territori rural en un *adventure field*. Aquests processos de transformació postproductivista de les àrees rurals han convertit aquests territoris en nous espais de consum per a les societats urbanes postmodernes, en els que la relació amb la natura es remet, en la majoria dels casos, a pràctiques esportives i d'oci, produint-se un intens procés de patrimonialització de la natura, convertint-la en un bé de consum subjecte a les lògiques de mercat (Vaccaro, Beltran, 2007b). Aquests processos no deixen de ser una altra via d'entrada de valors urbans en aquests territoris, perpetuats tant pels turistes que *consumeixen* territori de manera temporal, com per aquells que han fet d'aquesta pràctica el seu estil de vida.

Com ja hem dit abans, aquesta part dels nous habitants que arriben al Pallars Sobirà ho fan responent a un cúmul d'aspiracions i motivacions en el que s'entrellacen factors laborals, interessos personals i un(s) mode(s) de vida concret(s). Són identificats com a *hippies* per (una part) de la població local, encara que poc tinguin a veure amb els que arribaren fa una trentena d'anys, amb els quals, tal i com exposen Lluvich i Ortega (2004), no comparteixen, almenys en allò essencial, ni la ideologia ni l'estil de vida que sustentaren les migracions a la dècada de 1970 i 80. No obstant, el fet de presentar una estètica, uns espais de relació i un hàbits i comportaments (més o menys) comuns entre els diferents membres del col·lectiu fa que siguin *fàcils* d'identificar per a la població local, i que, tot i no ser-ho, apareguin com un grup homogeni contraposat a allò que és autòcton, d'una manera molt més intensa que en el cas d'altres grups de nous habitants. Treballen a les empreses turístiques i s'instal·len principalment en pisos de lloguer a Sort o en algun altre nucli més o menys gran com Rialp o Llavorsí, ja que a diferència d'altres grups de nous habitants no cerquen, en la majoria dels casos, un contacte directe amb l'entorn ni unes preferències residencials vinculades a la vida en

190 Bell (2006: 150) encara apunta dos *ideal-typical idylls* i que els relaciona amb el concepte *scapes* ('fugides'), i que són, per una banda, els *farmscapes*, migracions lligades a un mode de vida construït a partir del treball de la terra i l'artesania, i per l'altra, els *wildscapes*, migracions produïdes per un desig d'un contacte directe amb la natura 'salvatge' (*wilderness*), lluny de les aglomeracions urbanes.

un nucli petit¹⁹¹. A més, alguns d'ells arriben sense cotxe propi, fent difícil l'accessibilitat a pobles petits i veient-se obligats a residir en nuclis amb un cert volum on poder gaudir de serveis i equipaments mínims.

7.4.2. «*La vida aquí tampoc és fàcil*»: els entrebancs de la vida quotidiana

La migració i el canvi en l'estil de vida dóna lloc a una nova quotidianitat, que sovint no coincideix amb la quotidianitat imaginada en origen, és per això que sorgeixen alguns obstacles inesperats que a continuació comentarem. La quotidianitat imaginada apareix com quelcom idealitzat en origen, i que posteriorment presenta complicacions i dificultats amb les que els nous habitants es troben en el moment d'arribada, i sobretot, en etapes successives a la instal·lació, quan la progressiva adaptació a l'entorn els permet veure quins són aquelles característiques del nou entorn que no els hi permet materialitzar, o almenys no completament, el seu propi idil·li rural. La majoria de nous habitants entrevistats, i també un bon nombre de la població local, apunta que la vida a la muntanya no és fàcil, degut a les característiques de l'entorn físic, el teixit social, el substrat cultural i l'estructura econòmica; elements dels quals prenen consciència un cop arriben a la comarca, però que en general no s'acostumen a tenir en compte durant el procés decisor. En l'imaginari dels migrants urbà-rural, la connexió entre allò rural i un espai idil·lic, on es possible viure un estil de vida pausat i simple en contacte amb la natura i la comunitat, és sovint tan forta que oculta tots aquests elements que condicionaran l'assentament i les accions quotidianes un cop produïda la migració, i que a la llarga en determinaran la permanència i/o en suscitaran el retorn.

“El que passa és que la gent ve aquí pensant-se que això és el paradís, que aquí tot és molt fàcil, que no tindràs problemes amb ningú, que viuràs en harmonia amb les persones i la natura, i tot això no és veritat.” (B-19a, home)

L'adaptació al nou espai de vida requereix, segons apunten les persones entrevistades, “un canvi de xip”, una predisposició per copsar els diferents elements que la condicionen i realitzar un esforç per superar aquells que poden ser considerats com a obstacles i dificultats per al desenvolupament del projecte migratori individual. Durant el procés d'adequació al nou espai vital “s'ensorra” part de l'imaginari sobre la ruralitat que havia suscitat la migració i es pren consciència del que (realment) suposa viure en un territori remot, dispers i amb certes mancances estructurals. No obstant, els nous residents que decideixen quedar-se de manera permanent són els que solen ser més conscients d'aquest canvi, ja que aconsegueixen superar aquests obstacles i estructurar, en base aquestes limitacions, una nova quotidianitat; sense obviar que, en determinats casos, dóna lloc a discursos contradictoris (Woodward, 1996).

191 Tanmateix, apareixen membres d'aquest col·lectiu, que pel fet de portar més temps vivint a la comarca, acaben instal·lant-se a nuclis petits, manifestant-se així, en etapes subsegüents de l'assentament, una major atracció pel factor ambiental.

“El que volia dir també, és que, tot i que el fet de viure a la muntanya sempre es viu com una experiència idíl·lica, vull dir que... quan ve algun amic meu i esmorzem a la terrassa amb vistes al bosc i a les muntanyes et diuen: “Joder, quina sort que tens de viure aquí!”. I clar, jo els hi dic que pugim i que vegim el que és. És molt fàcil estar assentat a la terrassa d'una casa amb vistes de puta mare i pensar que viure aquí seria l'hòstia, però clar, viure aquí requereix un sobreesforç molt bèstia. (...) Si vius a pagès has de fer llenya, has de cuidar els animals, etc... vull dir, que requereix un esforç i segurament no tothom està disposat a fer-ho.” (B-17, home)

En primer lloc, un dels aspectes que de manera més recurrent apareix a les entrevistes com a factor que condiciona vida diària és la mobilitat, la qual es caracteritza per una extrema dependència del vehicle privat i la necessitat de realitzar llargs desplaçaments per realitzar qualsevol activitat quotidiana, situació que es veu agreujada per la manca d'un eficaç sistema de transport públic (Camarero *et al*, 2009; Solana-Solana, 2010). Les característiques físiques del territori, la dispersió i estructura del sistema d'assentaments, juntament amb la concentració dels serveis i equipaments mínims als nuclis situats al fons de vall, obliga als nous habitants, i també a la població local, a realitzar un elevat nombre desplaçaments diaris per qüestions laborals, formatives, de consum, familiars o d'oci (FMR, 2009). En general es tracta de desplaçaments llarg, però que poden variar en funció de la distància a la que cada nucli es trobi dels principals centres comarcals. La necessitat de recórrer llargues distàncies i fer-ho de manera freqüent apareix, no només com un factor limitant per a la realització de determinades activitat quotidianes. A banda d'això, la constant utilització del vehicle privat genera un volum de despeses a les que han de fer front (i assumir si volen viure en un entorn d'aquestes característiques) un cop instal·lats a la comarca. L'elevat cost de manteniment del vehicle, el major consum de carburant i adequació del cotxe a les condicions climàtiques –per accedir als nuclis més apartats durant l'hivern la majoria de gent que hi viu s'ha de posar rodes de contacte per motius de seguretat– són algunes de les despeses derivades d'aquesta elevada dependència i de les característiques del territori.

“Les distàncies, tot i que sembli que són curtes, són molt llargues. Has de fer 20-25 km només per anar a comprar sal, l'hospital més proper està a Tremp o a Vielha, a l'hivern neva i has de ficar neumàtics de contacte perquè sinó pots tenir un accident” (B-17, home)

“Ui, aquí si no tens cotxe no ets ningú. Jo vaig estar un temps sense poder conduir per la mà i no podia anar a enlloc. Vaig al·lucinar. Sort que visc a *nucligran*, perquè si visqués a *nuclipetit1* o a *nuclipetit2*, potser ja me n'hagués cansat i no estaria aquí.” (B-06, dona)

Aquesta exacerbada dependència del vehicle privat ve donada, a part de per la pròpies característiques del territori, per la (quasi) inexistència de transport públic de la comarca, situació que es manifesta en la majoria de les entrevistes realitzades. El transport col·lectiu

existent a la comarca són, bàsicament, les línies que van i arriben de Barcelona i Lleida, les quals connecten únicament els nuclis que estan a la carretera principal, deixant al marge tots els altres nuclis de les valls tributàries de la Noguera Pallaresa, als quals s'accedeix per una carretera secundària. A part d'aquesta línia hi ha alguns serveis a la demanda promogut per les administracions locals i realitzats pel col·lectiu de taxistes de la comarca, com és el cas del transport a la demanda a la vall d'Àssua o el servei que realitza el trajecte entre Sort i la Seu d'Urgell. L'escassetat del servei obliga a la utilització del cotxe, fet que limita la mobilitat de certs sectors de la població que per diverses qüestions (principalment econòmiques, però també socials) no disposen de vehicle propi o llicència de conduir o que per diversos motius (habilitats, edat, etc.) no poden conduir. L'absència o limitacions en l'ús del vehicle privat ha determinat la creació de noves formes d'exclusió i precarietat social, provocant en les àrees rurals desigualats pel que fa a l'accés a la mobilitat (Camarero *et al*, 2009). En aquest sentit, els nous residents més joves que no disposen de vehicle privat empren de manera recurrent l'autoestop com a estratègia per desplaçar-se, sobretot pels pobles que se situen al llarg de la carretera principal, o comparteixen cotxe amb algun amic que en disposa.

“Aquesta gent al final acaba marxant. Es queden un any o dos i marxen. Molts venen sense cotxe i no es poden moure de Sort a no ser que sigui en autoestop o amb el cotxe d'alguna amic. I això de no tenir transport públic crema molt. (...) I al final alguns no aguanten i marxen. (...) Venen aquí a passar un any o dos de sabàtic i després marxen.” (C-06, home)

“Aquí no tenim transport públic i això fa molt. Nosaltres aquí tenim uns desplaçaments mínims de 20-25 minuts en cotxe per fer qualsevol cosa, si no vius a Sort o a Esterri, clar. No ho sé, jo crec que a una persona que vingui de fora li has d'oferir un mínim de serveis perquè se senti bé aquí dalt i tingui una mínima qualitat de vida.” (A-07, dona)

Algunes persones entrevistades han fet referències a iniciatives que podrien solucionar les mancances en el servei de transport públic i reduir la dependència del vehicle privat dels habitants de la comarca. Projectes de transport a la demanda¹⁹² gestionats per valls iniciats pel sector privat o la utilització del transport escolar com a transport col·lectiu regular¹⁹³ entre els pobles i la capital comarcal, són algunes de les iniciatives que per diverses raons, falta d'ajudes per part de l'administració en el primer cas i incompatibilitats legals en el segon, no han acabat de reeixir. Així doncs, el disseny d'eines i mesures per millorar el transport públic de la comarca és un dels temes pendents segons la majoria de les persones entrevistades.

¹⁹² Els projectes de transport a la demanda han estat estratègies vàlides per solucionar problemes de mobilitat en àrees rurals de baixa densitat de països del centre i nord d'Europa. Les iniciatives presentades en el projecte europeu ARTS, *Actions on the Integration of Rural Transport Services* (www.rural-transport.net, data de consulta: 03/05/11), són una clara demostració que existeixen solucions reals als problemes de mobilitat que tenen les àrees rurals més remotes i amb una població força dispersa.

¹⁹³ Iniciatives en aquesta línia s'han desenvolupat a altres àrees rurals de l'estat espanyol. El projecte RUTO es va desenvolupar amb la intenció d'integrar les línies de transport regular i escolar a tres municipis de la província d'Ourense (Galícia) com a possible solució als problemes d'accessibilitat i mobilitat d'aquesta àrea rural.

“Em sembla que es va començar alguna cosa, però no va acabar de funcionar. El que es fa és emprar el transport escolar dels dimarts com a una mena de transport regular, en el qual es permet que la gent dels pobles pugui anar a mercat a Sort. Això en principi és una il·legalitat, no és pot fer. Llavors sé que per iniciativa del sector privat, pels taxistes, es volia crear una mena de transport regular, i que estigués organitzats per valls. I que fos un transport regular portat pels taxistes amb una subvenció del govern.” (A-07, dona)

Les mancances en el transport públic, la dependència del vehicle privat i l'obligatorietat de realitzar un elevat nombre de desplaçaments diaris, com hem pogut observar, condicionen la mobilitat dels nous habitants, la qual es percep més complicada en el moment que els fills/es s'escolaritzen, i fins que aquests tenen autonomia pròpia per desplaçar-se. Durant aquest període la mobilitat els fills/es depèn totalment dels pares i mares. La percepció que es tenia en origen del poble i de l'entorn rural com un espai òptim per a l'educació i creixement dels fills i filles, s'identifica, en d'altres casos, amb un espai en el que els nens i nenes no tenen autonomia, depenent completament de la disponibilitat dels pares i mares per a realitzar qualsevol desplaçament; situació que es percep amb major intensitat durant l'etapa adolescent¹⁹⁴, (Matthews *et al.*, 2001: 151). En aquest context, els pares i mares es veuen *obligats* a garantir la mobilitat dels seus fills i filles per tal de donar-los-hi accés a serveis, equipaments, activitats i a la possibilitat de relacions amb altres nens i nenes, per tal que el fet de viure a la muntanya no suposi una privació o penalització pel seu correcte desenvolupament (Rivera, 2009). Això es percep de manera negativa per a molts dels nous habitants amb fills, ja que dificulta la conciliació de la vida laboral i la vida familiar¹⁹⁵, i incrementa, encara més, la dependència del vehicle privat.

“Això sí, durant uns anys et converteixes en taxista dels fills. Els has de portar amunt i avall, ara a l'escola, ara a la piscina, ara a... Però bueno, això ho tens igual a la ciutat. El que no és raonable és tenir fills en un poble de muntanya i després no estar disposat a portar-los a veure els amics. Sempre hi ha els pros i els contres, no?” (B-15, home)

“Es que aquí els nens no tenen autonomia. Estàs en un poblet i es converteix en una trampa quan tens fills. Al poble no hi ha ningú i llavors ells s'avorreixen. Llavors les seves activitats impliquen que tu has de fer de xofer i tens un transport escolar, però quan acaba l'escola marxa cap a casa, et puguen el nen al poble. I perquè el nen tingui una vida social, etc, fa activitats o va a jugar a un parc. I llavors vol dir que tu t'has d'esperar al mig del carrer a 15 sota zero perquè el nen té futbol o perquè el nen està

194 Així relata la seva adolescència una filla de nous habitants: “*recordo que tenia moltes ganes de marxar i era una època que no m'agradava gaire estar aquí*” (A-02, dona)

195 Cal destacar l'existència d'alguns serveis i iniciatives que intenten ser una ajuda per a la conciliació entre vida familiar i laboral en aquesta etapa que es percep especialment difícil. El Consell Comarcal de Pallars Sobirà realitza el transport escolar garantint el desplaçament d'anada i tornada des del nucli de residència fins al nucli on s'ubica l'escola de tots els nens i nenes en edat escolar. A més, hi ha un servei d'acollida per a infants de 0 a 3 anys fora de l'horari escolar, anomenat “Minuts menuts”, que s'ofereix a les llars d'infants de Sort i a Esterri cada tarda i els dissabtes al matí.

jugant amb el seu amic, fins que acaba, no? (...) El nen no té autonomia, perquè necessita que el portis en cotxe a tot arreu per reunir-se amb els seus companys.” (B-02, dona)

“Un dels inconvenients també és que has de fer un munt de quilòmetres perquè facin qualsevol cosa. Si vols que facin natació els has de portar a Vielha o a Talarn. Has de fer un munt de quilòmetres perquè facin 40 minuts de classe. O si vols que facin música també, els has de portar a Rialp.” (C-03a, dona)

Tanmateix, les referències a mancances en els serveis no es redueixen únicament a la inexistència d'un sistema de transport públic eficient, sinó que les persones entrevistades també perceben una important escassetat de recursos en el sistema de salut pública, sobretot pel que fa a la dotació d'especialistes i als serveis d'urgències i hospitalaris, pels quals s'han de desplaçar a Tremp, Vielha o la Seu d'Urgell. No obstant, una bona part dels entrevistats, expressen que la migració ja va suposar en el seu dia una renúncia a certs serveis i equipaments sanitaris que a la ciutat són (o semblen) més accessibles, però sostenen que hi ha hagut un important millora en els darrers anys (“*Déu ni do com han canviat les coses. Ara com a mínim hi ha pediatria que va voltant pels pobles tota la setmana i si tens el nen que està malalt i no et pots esperar doncs el portes allà on està el pediatra que sempre és millor que anar a la Seu o a Tremp*” C-03a, dona), encara que la situació sigui millorable. No obstant, algunes de les persones entrevistades remarquen positivament la qualitat, rapidesa i proximitat dels serveis i el tracte personalitzat dels equips mèdics, fet que compensa les limitacions en l'accés i la llunyania als serveis sanitaris.

“I l'altre problema que tenim són els metges. El servei de pediatria està realment malament, perquè aquí a Esterri ens toca Sort, però no hi ha pediatria tots els dies. Només tenim metge de capçalera, però no és especialista. I si vas a Vielha, que ens queda més a prop que anar a Tremp, et diuen que no et toca allà sinó que has d'anar a Tremp que és l'hospital al que hem d'anar. A nivell sanitari, sobretot el tema dels especialistes, ho tenim malament.” (C-03a, dona)

“Tot i estar lluny dels hospitals, a una hora de Tremp i a una hora i quart de la Seu, quan arribes t'està esperant tot l'equip mèdic a la porta i que et farà una atenció molt personalitzada, no? I el servei de sanitat aquí dalt és molt bo. (...) A Barcelona, quan arribes has d'esperar-te a la sala d'urgències i vés a saber quan triguen en agafar-te, no? Nosaltres que varem anar *un cop a un hospital de Barcelona*, el metge ens va dir que havien trucat tots els metges del Pallars per veure com anava tot. I te n'adones que tothom està al teu costat en moments difícils, no? I això jo ho valoro molt.” (B-15, home)

En relació a la dotació de serveis, les persones entrevistades també expressen la falta d'equipaments culturals i d'una programació estable d'activitats que promoguin l'accés a la cultura de la població que hi resideix de manera permanent, més enllà de la planificació o

l'oferta d'activitats durant la temporada turística¹⁹⁶. Es percep aquest fet com a necessari, no només per l'enriquiment personal i la possibilitat d'accedir a nous aprenentatges, sinó també per la creació d'espais de relació. Encara que existeixen importants iniciatives que fomenten l'accés a la cultura en un territori que fins fa poc era més aviat reduïda, i que aquesta sigui més àmplia que en territoris veïns per la pròpia dinàmica social de la comarca, es percep una mancança important, que en alguns casos pot provocar, encara que sigui de manera indirecta, la permanència d'alguns nous habitants o la sortida d'alguns joves locals. No obstant, existeixen iniciatives interessants que contribueixen a cobrir aquestes mancances, i que cada vegada estan essent més reeixides. Projectes d'una llarga trajectòria en l'àmbit cultural de la comarca, com el Centre d'Art i Natura, Centre Social Casa Xorret i l'Ecomuseu de les Valls d'Àneu, van oferint any rere any una programació cultural més o menys estable, a la qual s'han anat afegint espais de recent creació, com l'Ateneu de la Muntanya o la Caseta de la Coma de Burg, que contribueixen a ampliar i diversificar l'oferta cultural i d'oci de la comarca.

“Ah! I una altra cosa molt important, que crec que és un dèficit molt gran, molt gran d'aquesta comarca, que és una bona oferta cultural. Que també és un tòpic, però és la realitat! Aquí ens trobem amb municipis que tenen una oferta cultural molt limitada. Tret de Sort, per la seva dinàmica social, hi ha ambient, per dir-ho així, però no hi ha concerts i no hi ha una programació estable de cultura, hi ha coses molt puntuals. (...) Però no és una oferta permanent i no és equiparable al que pots trobar a la ciutat. Està clar que no podem tenir una programació igual que la ciutat, però si equiparable en relació al nombre d'habitants. Falta una programació de xerrades, concerts, etc.” (A-07, dona)

“Com a no tan bo, si vols, és la llunyania a qualsevol possibilitat d'una activitat diferent a nivell personal com oferta d'oci, anar a la universitat, a una escola oficial d'idiomes... tot això ho tens molt limitat” (C-03b, home)

Per altra banda, el cost de la vida, el qual es percebia abans de la migració com a menor que a la ciutat, apareix com un element que es valora negativament. Amb el temps, les persones que hi resideixen de manera permanent, se n'adonen que les despeses són, si no superiors, comparables a les de la ciutat, apuntat al turisme com una de les causes de l'encariment dels productes de consum quotidià. Segons les persones entrevistades, els béns de consum, no només aquells relacionats amb l'oferta turística (bars, restaurants, etc.), sinó també

196 Segons una de les informants, l'ampliació de la dotació de serveis i equipaments de caire cultural no era una prioritat per a les administracions locals ni pel Consell Comarcal, ja que les necessitats en infraestructures concentraven gairebé la totalitat d'actuacions dels òrgans de govern. No obstant, en els darrers anys, i tenint en compte que la major part de les deficiències en infraestructures estan gairebé cobertes, alguns ajuntaments s'han començat a preocupar per aquestes qüestions, considerant que actuacions d'aquest tipus representen una millora en la qualitat dels habitants de la comarca: “*Continua havent-hi una deixadesa en aquests temes a nivell polític. Fins aquesta legislatura [2008-2011] els ajuntaments no s'havien preocupat, altres feines tenien, per la programació i les activitats cultural i per la importància que això té per a la gent que viu al territori. Però no s'han preocupat per una cosa ben senzilla, perquè el principal problema aquí era la mancança d'infraestructures i fins ara la feina dels ajuntaments i del Consell Comarcal ha estat lluitar per aconseguir una millora en aquest sentit. (...) Ara que aquest tema està més o menys solucionat hi ha un sector dels governs locals que es comencen a preocupar per aquestes coses més culturals i socials.*” (A-07, dona)

(i especialment) els més bàsics, com els aliments, són molt més cars que a la ciutat. La diferència de preu, però, no es justifica amb la distància existent entre la comarca i els principals centres de distribució de mercaderies (ja que degut a les lògiques del sistema capitalista la major part de producció local s'exporta mentre que s'importen matèries d'altres territoris més allunyats), sinó que són els comerciants els que encareixen el preu dels productes per treure'n profit de l'afluència de turistes, el que porta a moltes persones a modificar els hàbits de consum. Els nous residents empen diferents tipus d'estratègies per fer front a aquesta situació, comprant per Internet en establiments de venda a l'engròs que realitzen la distribució a domicili, al mateix temps que ofereixen preus més econòmics, o "carregant" quan baixen a Barcelona, quan passen per Tremp o a alguna altra ciutat on hi ha grans magatzems i poden comprar a preus més competitius¹⁹⁷. En aquest sentit, és interessant la iniciativa que una associació del Pallars va engregar fa uns anys per reduir el greuge que els hi suposa als residents permanents els efectes del turisme sobre el preu dels productes de consum, expedint, en col·laboració amb diferents establiments de la comarca, el carnet *Sóc lokal*, amb el qual les persones que el sol·licitin tindran descomptes a comerços i serveis de la comarca.

"Als supermercats els preus són molt cars. Últimament han anat arribant cadenes de supermercats i això ha obligat a moltes botigues a ajustar els seus preus, però tot i així continua sent més car. I els comerços i els restaurants s'han acostumat a això, com el turisme ha anat bé doncs han carregat el que han volgut." (A-07, dona)

"Aquí anem a preus de turista, per això les compres grans les fem a fora. Moltes vegades per Internet en algun distribuïdor gros i venen a portar-nos-ho aquí dalt. Altres cops comprem a *ciutat d'origen* o quan pugem parem a Tremp. Tot està a preu de turista, i com més turístic sigui el lloc, més car. Per exemple, a Esterrí crec que és molt més car que a Llavorsí, i a Llavorsí més car que a Sort." (B-09, dona)

"I després els preus d'aquí dalt, aquí comprem a preu de turista. Si hagués un gran magatzem o alguna cosa d'aquestes podríem comprar a preus més raonables, però com no hi és el menjar el paguem molt car. Si volem anar a un gran magatzem hem d'anar a Tremp o a Vielha. I si vols alguna cosa una mica més especialitzada o tenir uns preus més competitius directament a Lleida o a Barcelona.." (C-03b, home)

Cal destacar, però, que la compra de productes o l'accés a serveis a "*preus de turista*" no afecta de manera homogènia a tota la població que resideix al Pallars Sobirà, sinó que arrel de les entrevistes hem pogut observar com existeix una important diferenciació en funció del fet de ser o no ser del *país*, sense que això tingui de vegades amb el fet de ser de fora, sinó més aviat amb l'acceptació de la població local. Els nous residents, per la seva condició d'al·lòctons,

¹⁹⁷ Altres, però, prefereixen dissenyar les seves pròpies estratègies de consum, com és el cas de la cooperativa de consum l'Arbella (www.arbella.cat), que aglutina a 25 famílies de la comarca que s'organitzen per tal de poder consumir productes locals i ecològics, fugint dels preus desorbitats que els béns de consum tenen als comerços convencionals i accedit a comprar productes de proximitat i qualitat.

i encara que resideixin de manera permanent a la comarca, paguen determinats productes a un preu més elevat que la població local. D'aquesta manera, i a causa de la dualitat nouvingut-turista que estableix part de la població local, “*als que no sou [són] del país*” se'ls hi mantenen els preus que se'ls hi cobren als turistes, mentre que la població local té accés a preus més baixos per la seva condició d'autòcton, encara que aquests també siguin considerats elevats.

“Per altra banda, paguem gairebé tot a preus de turista. I això es nota al supermercat, al forn, al bar, als restaurants... Aquí el menú més barato, i si ets del país i et coneixen molt, te'l faran a deu o onze euros, però el normal són dotze euros o en amunt. (...) A més, l'altra és que clar qui no sou del país ho pagueu molt més car segur. A qui és del país li arreglen una mica el preu, però a qui és de fora, encara que visqui aquí li fan el preu de turista.” (A-07, dona)

Les condicions en què es produeix la quotidianitat (especialment) dels nous residents, fa que aquest percebin de manera generalitzada la necessitat de sortir de la comarca de manera freqüent. La majoria dels nous habitants mantenen lligams familiars, xarxes socials i vincles professionals o formatius amb a la ciutat i als seus llocs d'origen, i manifesten una necessitat d'accedir ocasionalment a serveis i equipaments dels quals no en poden gaudir durant el temps que romanen a la comarca. En aquest sentit, tot i gaudir dels beneficis de la vida en un entorn rural, valoren positivament el fet de “*desconnectar de la muntanya de tant en tant*” (B-15, home). Molts d'ells i elles, tot i fer anys que viuen a la comarca, conserven una vida social i *baixen* sovint al seu lloc d'origen i a ciutat propera (principalment Barcelona, però també pot ser qualsevol altra on hi mantingui uns certs vincles socials i/o professionals) per veure als amics, realitzar activitats d'oci (anar al cine, al teatre, concerts, exposicions, etc), comprar coses que no troben a la comarca o desenvolupar part de la seva activitat professional i formativa (cursos, reunions, etc.). Altres, el que necessiten no és tant anar a la ciutat per accedir a serveis i béns o visitar amics i familiars, sinó que necessiten anar a un lloc diferent amb presència d'espais més oberts, perquè “*aquí per veure el cel has d'aixecar el cap*” i “*si sempre estàs aquí t'acaba caient a sobre, t'acaba pesant*” (B-02, dona).

“Tens la família a fora i sempre surts una mica, no et quedes aquí tancat com els pallaresos, saps? Sempre vas i vens i això quan es viu a la muntanya s'agraeix.” (A-02, dona)

“A mi m'agrada i tots dos ho veiem molt necessari, baixar de la muntanya de tant en tant. La gent del país, que no baixa mai, potser és perquè està acostumada, però nosaltres ho necessitem. Sortir del Pallars per veure altres coses, no? Aquí som molt pocs i som una societat petita i una mica tancada. Està molt bé poder anar al cine, passejar per carrers nous, veure cares noves, visitar amics... jo trobo que és molt necessari fer això cada dos o tres mesos, i airejar-se una mica.” (B-15, home)

“El que ens passa a la gent que vivim aquí és que tot i estar molt bé aquí dalt cada mes o així també necessites marxar fora, per canviar una mica d'aires. Has de marxar a

buscar més moviment, més cultura, veure botigues... la gent d'allà vol paisatge de tant en tant i nosaltres volem una mica de moviment, sempre volem el que no tenim!" (B-20, dona)

Aquesta mobilitat freqüent entre la comarca i les àrees urbanes és comuna a la major part de nous habitants, però també es va generalitzant entre la població local jove, que degut a haver viscut, estudiat i treballat en alguna ciutat, també hi manté diversos vincles. Per tal de fer front a les elevades despeses que suposa els desplaçaments entre la comarca i la ciutat i per realitzar el viatge acompanyat, un bon nombre de nous habitants, sobretot els més joves, comparteixen cotxe, acció que algunes persones a les entrevistes anomena "*fer cotxades*". Des del 2008, el Centre Social Casa Xorret, en col·laboració amb diversos ajuntaments de la comarca, va posar en funcionament un sistema per compartir cotxe, amb anuncis repartits per tota la comarca i la posada en funcionament d'una pàgina web. Actualment aquesta iniciativa es manté poc activa, i s'empren altres vies informals com llistes de correu, que a part de servir per distribuir informació diversa sobre activitats que es realitzen a la comarca, s'utilitza per organitzar aquest sistema de transport i per posar d'acord a diferents persones per realitzar desplaçaments de manera conjunta. Aquestes iniciatives ciutadanes no deixen de ser mecanismes per fer front a les mancances d'un sistema de transport públic eficient (amb disponibilitat d'horaris i més econòmic) que connecti la comarca amb els diferents centres regionals i amb Barcelona, l'increment en el preu del combustible, i alhora fomentar una mobilitat més sostenible.

Totes aquestes qüestions exposades en aquest apartat han suscitat, per part d'algunes de les persones entrevistades, la reivindicació d'una major implicació per part l'Administració en el desenvolupament socioeconòmic i el benestar social d'aquests territoris. El disseny de polítiques i instruments que redueixin, de manera eficaç i real, la penalització o els desavantatges que suposa viure en una àrea rural de muntanya es valora com una possible estratègia a prendre per part de l'administració, amb l'objectiu de facilitar fer la instal·lació de nova població, siguin locals que volen retornar o persones novvingudes, i així dinamitzar social i econòmicament la comarca. Segons el parer d'algunes de les persones entrevistades aquestes polítiques haurien de posar especial atenció als emprenedors i empenedores, aquelles persones que endeguen un negoci o iniciativa que contribueixi positivament al desenvolupament de la comarca. Actualment, en altres territoris s'estan desenvolupant iniciatives en aquesta línia, com és el projecte de cooperació interterritorial *Abraza la Tierra*, que està orientat a facilitar l'arribada i integració de nous residents emprenedors amb projectes que generin activitat econòmica a través de l'autoocupació als territoris rurals¹⁹⁸.

"Estar aquí és més car i tens unes limitacions que estant a ciutat no les tens. Tampoc hi ha compensacions per a què la gent s'acabi quedant. Potser no és la solució, però no

198 Per més informació sobre el projecte *Abraza la Tierra* podeu accedir a la seva pàgina web (www.abrazalatierra.com)

estaria malament recolzar d'alguna manera a la gent que s'acaba quedant a viure en aquests llocs més remots, perquè al cap i a la fi has de conviure amb una sèrie de mancances que a la ciutat no hi són. Moltes vegades s'ha comentat de reduir els impostos en zones rurals, pel simple fet que nosaltres aquí tenim moltes més despeses que la gent de ciutat. El que parlàvem del transport, nosaltres tenim una despesa molt més elevada que la gent de la ciutat en benzina i manteniment del cotxe" (A-07, dona)

"Per mi, un dels valors que s'hauria de prioritzar quan engegues una empresa o tires endavant un projecte aquí és l'estabilització territorial. Si tu amb el que fas, amb la teva activitat, provoques que una família o dues s'assentin al territori... doncs hem aconseguit molt. L'èxode ja l'hem viscut durant molt anys, ara jo crec que lo important és estabilitzar, fixar una mica la població. (...) Jo crec que els que s'hauria de prioritzar és que la gent s'acabés quedant a viure aquí." (A-05, home)

7.4.3. Fent noves amistats: les relacions socials

Els inicis, també en el cas de les relacions socials, apareixen com un període amb certes dificultats. L'abandonament (parcial) de les xarxes socials creades en origen i la falta d'oferta d'activitats en les que participava amb anterioritat apareix com una situació en que, des del punt de vista social, podríem considerar poc activa (*"aquí trigues molts anys a tenir la teva mini-xarxa social d'amics, però sempre és molt precària"* B-02, dona). Les persones que migren de manera individual fan referència a la soledat i l'aïllament social que han viscut durant les primeres etapes d'assentament, fet que és molt menys present entre les persones que migren en parella o que comparteixen habitatge. La falta d'una sòlida xarxa social a la comarca i la dificultat per conèixer gent nova, fa que els nous habitants experimentin un cert aïllament social durant les primeres etapes d'assentament. En determinats casos la falta de xarxes socials en arribar fa que durant els primers mesos d'instal·lació a la comarca es realitzin desplaçaments freqüents al lloc d'origen i a la ciutat per tal de visitar familiars i amistats, o que aquest facin visites a la comarca, les quals són (molt) ben rebudes durant aquestes primeres etapes d'assentament, i que permeten mantenir una certa ambivalència entre l'antic context social i el que resta per construir.

"Aquí et relaxes molt, et tornes molt de casa. Ja no surts per la nit, aprofites més el dia, fas coses més actives, però quan es fa fosc és molt de recollir-se a casa o d'anar a casa d'algú a sopar. Són un altre tipus de relacions socials." (B-16b, dona)

No obstant, la pròpia condició de nouvingut fa que entre *nous* i *vells* migrants urbà-rural s'estableixen vincles de semblança i empatia que fomenten i faciliten la creació de xarxes socials de nous habitants. L'acollida que els i les migrants més antics fan als migrants més recents apareix com un factor clau per superar l'aïllament dels inicis, per superar la dificultat de relacionar-se amb la població local i per començar a crear unes mínimes xarxes socials que s'ampliaran en etapes successives d'assentament.

“Això sí, la gent que hem vingut de fora intentem acollir als que van venint nous, perquè tu ja has passat per això i saps que és, i al principi és molt dur, i per poc que els puguis ajudar, doncs ho fas. Nosaltres varem venir els dos, i que al principi, quan no coneixes gaire gent com a mínim érem dos, però si vens sol ha de ser més difícil.” (B-12a, dona)

Amb el temps, les xarxes socials es van ampliant, però les relacions continuen sent, principalment, amb altres nous habitants. Les persones entrevistades afirmen que tot i portar temps assentats/des a la comarca, la major part de relacions d'amistat i coneixença les han fet amb altres nouvinguts, amb els quals comparteixen unes mateixes inquietuds, interessos, aspiracions i, en la majoria dels casos, unes determinades motivacions que desencadenaren la migració. De la mateixa manera, les amistats més profundes, íntimes o de més confiança són amb persones, que com ells i elles, han vingut de fora, amb els que els uneix experiència comú i una complicitat que consideren més difícil de trobar entre la població local. Es relacionen amb gent amb la que comparteix, a part d'unes inquietuds i interessos, també un cert nivell intel·lectual i formatiu i una visió del món (més o menys) semblant, que els ha impulsat a marxar del seu lloc de residència habitual i els ha permès acumular un bagatge social, cultural i personal que els fa compartir més elements d'identitat entre si mateixos que en relació a la població local (Ibargüen *et al.*, 2006; Pérez, Gurría, 2009).

“I amb la resta de gent del territori, doncs bueno. Com al principi treballava a tal lloc, també treballava molt i era gent de fora. Sempre m'he relacionat amb gent nouvinguda. (...) Tampoc tenim una colla de gent barrejada, ens coneixem més entre els de fora.” (B-04, dona)

“Sí, sobretot amb gent de fora. De pallaresos en conec bastants perquè són els clients, però no ens hi fem tant. Per exemple, s'ha creat una cooperativa de consum a Llavorsí i tenim un local allà, però la majoria de famílies, per no dir totes, som de fora. Ens hem relacionat amb ells perquè tenim unes mateixes inquietuds, que és el consum responsable, no? Potser alguna parella mixta, que dic jo, de pallarès amb alguna nouvinguda. Però és l'excepció.” (B-09, dona)

La distància social existent entre la població local i la població nouvinguda dificulta la creació de relacions socials fluïdes o de xarxes socials que integrin ambdós grups. Quan interroguem els informants sobre les seves relacions socials amb la població local afirmen que aquestes es redueixen a lligams de veïnatge i/o laborals i que en pocs casos deriven en relacions afectives o d'amistat més personals. Les persones entrevistades apunten que només es relacionen amb aquells pallaresos o pallareses “*més sociables*”, fent referència a un sector de la població local que, en la majoria dels casos, són joves locals que es caracteritzen per haver marxat durant un temps a estudiar, treballar i viure a la ciutat i que després d'aquest període han tornat al Pallars Sobirà amb la voluntat d'instal·lar-s'hi, però amb un bagatge sociocultural que els diferencia d'aquella població local menys mòbil i que els fa compartir més

interessos, aficions i maneres de pensar amb els nous habitants que no pas amb la resta de membres de la seva generació (“*el fet de marxar els hi ha obert més la ment, i potser no són tant tancats com la gent que s’ha quedat aquí*” A-02, dona) (FMR, 2009: 80).

“Acabes coneixent als quatre més sociables del Pallars i ja està. Però crec que sempre hi haurà aquesta distància amb la gent d’aquí. Es nota molt: en la manera de fer, en com parles, les coses que fas, etc...” (B-12a, dona)

Per altra banda, des del punt de vista d’algunes de les persones locals entrevistades, l’arribada de nova població es percep com un benefici a nivell social i personal, ja que fa que hi hagi més “*ambient*” i persones amb qui establir relacions. L’existència de generacions (quasi) senceres de joves locals que han marxat definitivament del Pallars Sobirà, que s’han instal·lat a la ciutat (“*altres generacions anteriors no han tornat, s’han quedat treballant i muntant-se la seva vida a Barcelona o fora d’aquí*” A-06, dona), es percep com un obstacle per a la creació de vincles d’amistat amb persones de la mateixa edat i dificulta la formació d’una *colla*. La manca de possibilitats de relacionar-se amb altres joves locals de la mateixa generació és el que porta a alguns locals a percebre com a positiu el fet de poder relacionar-se amb persones vingudes de fora, amb les quals es poden compartir inquietuds, interessos i aficions (Guimond, Simard, 2010).

“Entre la gent jove ja no tant. Perquè jo tinc amigues pallareses que m’han dit que o es fa amic de la gent que ha vingut de fora o no tindria amics, no? Perquè també va molt en funció de la generació a la que pertanyis, no? Hi ha generacions que s’han quedat la majoria aquí, però d’altres que han marxat fora a estudiar o a treballar, no? (...) Jo veig que els pallaresos que s’han acabat quedant aquí, en molts casos, és perquè també els hi agradava la muntanya i acaben compartint bastant les aficions *amb nosaltres*.” (B-12a, dona)

En d’altres casos, però, les relacions entre nous residents i població local que s’estableixen, almenys durant els primers anys d’estada a la comarca, es redueixen a vincles de veïnatge, més o menys intensos en funció del poble, depenent si la “*la gent està ben avinguda*” (B-16, home), de l’actitud dels veïns envers els nous residents i la predisposició dels nous habitants per relacionar-se amb la població local. A vegades aquestes relacions de veïnatge prenen una altra dimensió. L’interès dels nous habitants per aquests valors i costums associats a la vida rural *tradicional* i la voluntat de transmetre’l per part d’alguns *padrins*, fa que ocasionalment els vincles entre locals i nouvinguts esdevinguin especialment intensos i enriquidors, motivant l’apropament de dos grups amb tarannàs tan diferent i socialment tan distants (“*Llavors al poble va ser una època molt maca, perquè hi havia la gent gran d’aquí que t’explicava les mil històries. Bueno, mica en mica vas com entrant a conèixer el que és el teixit social que hi ha aquí.*” B-02, dona). Alhora, l’arribada de població jove a nuclis petits on només quedava població envellida es percep positivament per la població local més gran, ja que la instal·lació de nous habitants esvaeix la

soledat i l'aïllament en què vivien i els hi ofereix al possibilitat de veure's acompanyats i protegits, tenint algú a qui acudir quan ho precisin.

“Una gran part de la població és gent gran, i clar, te'n vas als pobles i moltes vegades, (el fet) que hi arribés gent jove de Barcelona a viure ha estat una salvació per ells. Vull dir, que hi ha vegades que els pallaresos necessiten més a la gent de fora que no pas al revés, i llavors la relació amb els veïns és excel·lent. Per exemple, ara a *nuclipetit* som els únics joves que hi vivim. (...) I clar, la gent gran moltes vegades quan necessiten alguna cosa ens ho demanen a nosaltres, perquè si no els ajudem nosaltres no ho farà ningú.” (B-17, home)

“Aquí és un cas especial, perquè a *nuclipetit* tots som de fora menys *talpersona* que és l'únic autòcton. (...) És un senyor que es va quedar sol aquí i està encantat que hi visquem.” (B-04, dona)

En altres ocasions, les relacions entre autòctons i nouvinguts es conformen a partir de la feina, les quals no acostumen a superar el propi context laboral, fent difícil que la relació transcendeixi en àmbits més personals.

“Aquest any que estic treballant a *talfeina* i l'any passat que vaig estar a *nucligran* vaig poder relacionar-me amb més gent del país. Potser són els dos primers anys que he conegut gent d'aquí. Bueno, molta relació fora de la feina tampoc no n'he tingut, eh?” (B-04, dona)

“Bueno, d'alguna manera a través de treballar a la feina ja tens una coneixença amb la gent, no? Perquè el poble, a les botigues que vas a comprar, però sempre a nivell de passar pel bar, els taxistes, els treballadors del Parc Nacional. Tens com contacte, encara que és com de passada.” (B-02, dona)

En altres casos, com succeeix entre els nous habitants lligats als esports d'aventura, les relacions es construeixen a partir de categories laborals contraposades (nouvingut-treballador, local-empresari). El primer contacte que els i les treballadores del sector turístics, i especialment el dels esports d'aventura, amb la població local es remet exclusivament a un vincle laboral¹⁹⁹, en el que s'estableix relacions totalment jerarquitzades i verticals. Si tenim en compte les condicions laborals que manifesten els treballadors/es del sector, la forma en què es donen aquestes relacions i els discursos que es desprenen de les entrevistes podem considerar que aquesta és una de les causes (i una de les dimensions) de la fragmentació social entre (una part de la) població local i (una part dels) nous habitants.

199 Entre aquesta part dels nous habitants i la població local també s'estableix un vincle entre propietari i arrendatari (“*La relació que pot tenir aquesta gent amb els pallaresos és amb els propietaris del pis de lloguer o amb els seus jefes*” B-09, dona), però que degut al caràcter de la relació no induïx a un conflicte (tan) frontal com en el cas de les relacions laborals. No obstant, en alguns casos, tot i que menys presents, les relacions per qüestions d'habitatge també pot ser una causa de tensió entre ambdós grups: “*Va venir el propietari, va veure la casa, va veure la gent que tenia i al preu pel que la llogava i ens va fer fora. I ara la tenen tancada. Ens va dir que tenia que reformar-ho i al final ni reformes ni res*” (B-01, home).

“El tracte que hi ha entre els treballadors del riu i els *jefes* de les empreses és penós. (...) I clar, si tu pugues de Barna i et trobes amb aquest panorama, doncs en part és normal que els hi agafis una mica de mania als pallaresos i no vulguis saber gaire res d'ells. I si agafen aquesta actitud, doncs hi ha més divisió.” (A-02, dona)

De la mateixa manera que el fet de treballar en determinats tipus de feina impedeix o dificulta la relació entre nous habitants i població local, en d'altres casos, la feina que es desenvolupa, o més exactament, el càrrec o la categoria laboral que es posseeix, pot facilitar l'accés a relacions socials amb sectors de la societat local que normalment es situen allunyats del sector dels nous habitants. L'ocupació de certes categories laborals (metges, professors, enginyers, etc.), càrrecs (directors, gerents, tècnics qualificats, etc.) o el desenvolupament de feines amb una certa responsabilitat atorguen un reconegut prestigi social i redueixen el rebuig que una part de la població local té cap als nouvinguts, fent possible l'establiment de relacions amb certs sectors de la societat pallaresa que en altres condicions serien poc probables. Així doncs, podem considerar que l'exclusió o inclusió dels nous habitants en les xarxes socials de la població local —o d'una part d'aquesta, la més conservadora— està supeditada a qüestions de classe o certes posicions sociolaborals amb un cert prestigi, que perpetuen unes normes i valors considerats propis de la cultura *tradicional*, legitimats pels grups locals de poder (Giner, 1996).

“Evidentment sempre t'acabes fent amb gent de fora, sobretot al principi, però treballar a l'administració pública fa que et relacionis molt amb els alcaldes i gent del territori. I clar, això fa que a la llarga acabis fent amistat amb gent, que d'una altra manera, seria molt més difícil de trobar espais de relació. I mira, últimament em relaciono molt més amb la gent del país que no pas amb gent de fora.” (B-11a, home)

No obstant, en altres sectors econòmics o contextos laborals on predomina la presència de població forana, com és el cas del sector turístic o del sector ambiental, la feina apareix com un agent socialitzador de primer ordre on es forgen la major part de relacions d'amistat (“*Aquí dalt estar bé a la feina és molt important, perquè és on es fan la majoria d'amistats*” A-07, dona), ja que a partir d'aquesta activitat es construeixen alguns dels trets identitaris més representatius de cada col·lectiu (monitors de riu o treballadors de les pistes d'esquí, gent que treballa en la gestió ambiental i cultural, etc.). Compartir una identitat social amb altres membres d'un grup afavoreixen la creació de vincles entre semblants, pel fet de compartir espais de relació —en aquest cas la feina i també d'altres fora de l'àmbit laboral—, interessos, aficions i/o estils de vida, que es singularitzen en el sorgiment de grups socials més o menys homogenis (Ramírez, 2006).

“Per una qüestió de feina. La gent que ha vingut a treballar, per exemple, al món dels esports d'aventura, a fer de monitor (...) han estat sempre gent de fora. (...) I aquesta gent de fora que no coneixia ningú, amb qui s'ha relacionat? Doncs amb gent de fora, sobretot amb els seus companys de feina. I aquesta relació ha acabat creant llocs de reunions específics d'aquests col·lectius com pot ser el Bar Coyote. I amb el tema de

Parc Natural i tot això passa més o menys el mateix. Són una gent potser més implicades amb moviments socials i això fa que potser interaccionin una mica més amb els autòctons.” (A-07, dona)

“Jo haig de dir que me n’alegro molt d’haver treballat al sector turístic quan vaig venir a viure aquí. (...) És una manera bastant bona per relacionar-te amb la gent jove de la comarca. (...) El fet d’arribar a aquí i treballar al sector turístic doncs fa que sigui més fàcil conèixer gent i poder establir un primer contacte” (B-12a, dona)

“Em relaciono amb un grup de gent que treballem més amb el sector serveis, no? (...) Gent que treballa a museus o en empreses relacionades amb el medi ambient, turisme rural, Parc Natural, etc.” (B-17, home)

La situació social dels nous habitants a la comarca va canviant amb el pas del temps i les xarxes socials es van fent cada vegada més àmplies i diverses. Per una banda, la feina continua sent un àmbit propici per a la creació de noves relacions i apareix com un dels elements que ajuden a densificar les xarxes socials, sobretot si els llocs de treball estan directament relacionats amb el tracte de cara al públic, com el comerç al detall o el sector turístic. Per l'altra, la major coneixença de la població, la vida social i les activitats que es desenvolupen a la comarca fa augmentar les possibilitats de conèixer gent nova o d'intensificar les relacions socials creades anteriorment mitjançant espais de relació, participació en activitats, implicació en el teixit associatiu i assistència a esdeveniments socials de caire popular (aplecs, festes majors, carnaval, etc.), el que denota una actitud proactiva i un esforç per “*sentir-se part de la comarca*” per part dels nous habitants, fet que la població local percep, en general, com la voluntat expressa de formar part de la societat pallaresa. La progressiva adaptació a la vida social de la comarca dona peu a una major relació amb població local, més enllà de les tensions creades durant les primeres etapes d'assentament o de les relacions forjades per l'estatus social privilegiat dels nous habitants.

“Fa quasi un any vaig començar a sortir amb un noi d'aquí. (...) Faig molta vida a la vall i em relaciono amb la gent d'aquí. A part, pel fet d'estar a *talfeina* també ha estat més fàcil, perquè (...) ve molta gent del país i t'hi acabes relacionant-hi. Sempre, quan arribes, t'acabes relacionant sobretot amb la gent de fora, amb nouvinguts com tu. Però ara ja no, depèn també molt com siguis tu, el caràcter que tinguis.” (B-08, dona)

“Jo crec que el fet de portar anys vivint és nota. Jo almenys ho he notat. El canvi del segon al quart any va ser molt gran. Molt. Sobretot en el tracte de la gent. La gent em començava a preguntar coses, a interessar-se per la meva vida. I gent que jo gairebé ni coneixia, però clar, ja comences a participar a les festes, al carnaval, a l'aplec, etc... vull dir, que tu també fas l'esforç d'integrar-te i d'estar bé aquí. Hi ha gent que et rep molt bé, amb els braços oberts...” (B-19b, dona)

Tenir fills sorgeix també com un fet que facilita i potencia la socialització amb altres nouvinguts no coneguts fins al moment o amb població local que fins aleshores es mostrava

cautelosa a l'hora de relacionar-se amb els nous habitants. Portar els fills a l'escola, a jugar al parc o a casa d'altres companys i companyes de classe o realitzar alguna activitat extraescolar beneficia la relació i la interacció social entre els nens i nenes, però també, i especialment, entre pares i mares, no només amb nouvinguts, sinó també, i aquí rau la importància del fet pel que fa a la integració, amb autòctons. Aquest fet socialitzador apareix com un punt de ruptura pel que fa a l'assentament i integració social dels nous habitants a la comarca, ja que canvia per una banda la percepció que la població local té del nouvingut/da i per l'altre, permet tenir una xarxa social més àmplia i cada cop menys sectoritzada, encara que en alguns casos es segueixin produint relacions amb altres pares i mares nouvingudes.

“I fins que el meu fill gran va tenir 4 anys, que va començar a anar a l'escola, es quan em vaig socialitzar amb altres pares i mares de la comarca. Després ja et comences a posar a l'associació de pares i mares de l'escola, però els primers 8 anys no coneixia a gairebé ningú.” (B-14, dona)

“I ara tenint fills les relacions les fas en un altra dimensió. Et relaciones amb els pares i mares dels altres nens i s'eixampla el teu cercle d'amics.” (B-15, home)

Algunes persones entrevistades, malgrat la progressiva adaptació a la vida social de la comarca i l'ampliació de xarxes socials en etapes més avançades del procés d'assentament, han apuntat que el caràcter temporal de les migracions i les estades més o menys curtes d'una part dels nous habitants dificulta la creació de xarxes socials sòlides, ja que moltes de les persones amb qui s'estableixen vincles afectius acaba marxant, veient-se obligats a cercar noves amistats al territori o a assumir una major dispersió territorial de les pròpies relacions socials.

“És molt difícil. Aquí trigues molts anys a tenir la teva mini-xarxa social d'amics, però sempre és molt precària. La gent marxa. I al final, amb els anys, acabes tenint aquella gent que t'estimes *desperdigada* pel món. I llavors fas les teves trobadetes, encara que sigui de tant en tant, però intentes mantenir els teus lligams.” (B-02, dona)

Per altra banda, quan ens interroguem sobre les dificultats per a la creació de relacions socials, la falta d'una àmplia dotació d'equipaments culturals amb una programació estable que fomentin la creació d'espais de relació apareix com una de les limitacions per a la gestació de vincles d'amistat. Les persones entrevistades manifesten com l'augment d'activitats de caire cultural com concerts, cicles de xerrades, cursos i tallers, facilitaria l'ampliació d'espais i punts de trobada en els què es podria fomentar la relació entre diferents sectors de la societat pallaresa per tal de millorar la cohesió social, permetria conèixer gent nova i ampliar les xarxes socials. La falta de dinamisme social a la comarca sorgeix com un condicionant per a la creació de relacions d'amistat. Això explica que les relacions socials es produeixin sovint fora dels locals d'oci identificats com habituals (bars, cinemes, sales de concert, discoteques, etc.), projectant-se en altres espais de relació (activitats a l'aire lliure, pràctica d'esports, espais privats, etc.),.

“És necessari que durant la setmana tinguis alguna cosa a fer, perquè sinó els que ens passa és que estem enganxats a la feina, i acabes treballant fins i tot durant el teu temps lliure. I el que acaba passant és que vas de casa a la feina i de la feina a casa, i tot i que puguis estar molt bé a casa teva et falta una mica de relacions socials. La gent del Pallars hi estem més acostumats, però la gent que ve de fora és algo que troben a faltar moltíssim. Això, no? Poder quedar amb algú per anar a prendre alguna cosa, anar al cine o a algun concert.” (A-07, dona)

“Ara ha baixat una mica, però fa uns anys hi havia bastant ambient de nit. I això sembla que no però fa molt, perquè pots treballar, sortir i passar-t’ho bé. Abans això no hi era i és un factor més que feia a molta gent marxar del Pallars. Abans era inexistent. Aquí ens trobàvem només els que havíem viscut tota la vida, només a l’estiu hi havia una mica més de moviment” (A-04, home)

Un altre aspecte que algunes persones entrevistades han destacat entorn a les relacions socials és la falta d’anonimat i l’elevat control social²⁰⁰. Les relacions quotidianes són molt més estretes i intenses que a la ciutat, fent que la intimitat i l’anonimat de l’individu en un entorn socialment més petit i pròxim sigui difícil de garantir (Ibargüen *et al*, 2004). Per una banda, la falta d’intimitat i el control social provoca un sentiment d’angoixa i rebuig entre alguns nous residents, encara que l’oportunitat de viure unes relacions personals més properes fos considerat prèviament com una motivació de la migració. En altres casos, però, la falta d’anonimat i el fet que tothom es conegui apareix com una virtut, que permet que les relacions entre les persones siguin molt més properes, sinceres i que “*sigui fàcil situar a la gent*”.

“Sempre la mateixa gent, sempre les mateixes històries, i a tot arreu et trobes a la mateixa gent. Vas a un acte cultural, la presentació d’un llibre, per exemple, i allà et trobes al ginecòleg que et va atendre quan vas tenir el nen, el mestre de la teva filla, el veí del poble que no se què. Et trobes a tothom a tot arreu, és com molt limitat. I sempre van havent-hi històries. I no totes són bones... és una convivència molt estreta. Molt viciada. Hi ha molt prejudicis, moltes enveges, és un lloc petit. És l’alta muntanya.” (B-02, dona)

“Aquí molta gent es queixa que la gent li fa interrogatoris i que pregunten molt i volen saber moltes coses de la teva vida. Però això jo crec que és normal, no? En una comunitat petita la gent et vol situar i saber de la teva vida...” (B-19a, home)

200 Entenem control social com els mecanismes socials que emprava una comunitat per garantir la conformitat dels seus individus en relació a determinades conductes socials imposades pel sistema de normes i valors de la pròpia cultura i per evitar-ne la incursió de conductes socials desviades, contràries o diferents de les normes socials vigents i vàlides per mantenir l’ordre social establert (Ramírez, 2006).

7.5. «*UI, TOTA LA VIDA ÉS MOLT DE TEMPS*»: EXPECTATIVES DE FUTUR, PERMANÈNCIA I RETORN

Algunes de les causes que expliquen l'extrema mobilitat de la població en les societats contemporànies s'han de buscar en el marc general de canvi cultural de la postmodernitat, en el qual van desapareixent les antigues pautes i els grans fluxos migratoris per donar pas a migracions que es singularitzen a partir de decisions individuals, moltes d'elles lligades a la cerca d'un millor estil de vida i d'una major qualitat de vida (Bauman, 1998). Es tracta, doncs, d'una mobilitat en base a determinades aspiracions i interessos personals que requereix, a nivell simbòlic, una important desafecció o desarrelament al *lloc*, en aquest cas al lloc d'origen, el qual en altres èpoques apareixia com l'entorn on la persona passava la major part de la seva vida, i abandonar-lo (quasi sempre) generava un sentiment de tristesa i de desarrelament. En les migracions per estil de vida aquest sentiment de deslligament o de no vinculació al lloc es percep com un requisit per consumir els objectius individuals que en el seu moment van incitar l'abandó del lloc d'origen i les migracions successives, ja que si aquests no poden ser assolits en una primera destinació, potser ho podran ser en destinacions subsegüents²⁰¹. D'aquesta manera, l'establiment en un lloc concret apareix com un estat transitori i altament reversible, el qual pot convertir-se en un assentament permanent si es donen les condicions òptimes o, per contra, desencadenar un nou desplaçament o el retorn al lloc d'origen, el que ens permet parlar de població en estat de trànsit. En alguns casos, i així ho hem pogut veure amb les entrevistes realitzades, migrar es manifesta sovint com un fet eventual i incert, en el qual no hi ha una concreció en el projecte migratori ni una planificació prèvia, sinó que més aviat la migració apareix com un assaig o una prova, la qual, si "*va malament*", no compleix les expectatives o es troba quelcom més interessant, es pot desfer, (re)tornant al lloc d'origen, o (re)dibuixar, triant un nou emplaçament. Tanmateix, també és en el context actual en el que ressorgeix un sentiment d'arrelament i pertinença al lloc, però sembla que pels migrants urbà-rural aquest no es troba a la ciutat, sinó en un entorn i un context social nou i amb unes certes característiques imaginades on materialitzar aquesta voluntat privada o limitada en el lloc d'origen.

7.5.1. «*Jo volia acabar la carrera i llavors anar a l'estranger, però mira...*»: planificació o espontaneïtat?

La permanència dels nous habitants al Pallars sovint és el resultat d'un seguit de fets enllaçats i progressius en el temps, que mica en mica van lligant al migrant al territori, però que en la majoria dels casos no són el producte d'una planificació prèvia o d'un projecte

²⁰¹ Segons el sistema de valors postmodern, enquistar-se, lligar-se o sentir afecció per un lloc (o un treball, un habitatge, una persona) concret allunya a l'individu d'aquesta constant cerca de les aspiracions personals. Bauman (2005) exemplifica amb un fragment del llibre *Les ciutats invisibles*, d'Italo Calvino (1985), en el que els habitants d'una de les ciutats, *Eutropia*, quan "*se senten presos per l'avorriment i ja no poden suportar més el seu treball ni els seus parents ni casa seva ni la seva vida (...) marxen a la ciutat següent on cada un d'elles aconseguirà un nou treball i una altra dona, veurà un altre paisatge quan obri la finestra i dedicarà el temps lliure a activitats, amics i xafarderies diferents*" (trad. del castellà).

migratori i vital concret. En d'altres casos, en els existien un certs objectius a complir amb la migració, l'assentament passa per acceptar situacions que poc (o res) tenen a veure amb els motius que en el seu moment la desencadenaren i assumir certa flexibilitat (“*Si vols acabar quedant-te aquí al final has de ser bastant flexible amb moltes coses, perquè sinó t’acabes atabalant i marxant*” B-16, home). En aquest sentit, hem detectat que el pas d'un assentament temporal a un assentament permanent (o semi-permanent) és gairebé imperceptible pel migrant, en tant que no és un fet concret el que determina la permanència, sinó un conjunt d'esdeveniments o condicionants dels quals el migrant no n'és conscient en el moment que es produeixen, sinó quan fa una retrospectiva de la seva pròpia història migratòria. Els i les entrevistades, quan parlen de les expectatives de migració, gairebé sempre ho fan en present i no, o almenys no tant, en futur; deixant que siguin els esdeveniments els que decideixin quin rumb prendrà la seva experiència. No existeix, almenys de manera explícita, un plantejament de la migració (i moltes vegades, ni d'un projecte vital) a llarg termini. Es percep, doncs, i recuperant la idea anteriorment exposada, l'assentament com un estat transitori, en el qual la permanència és quelcom incert i, degut a les dificultats i obstacles amb els que els nous habitants es van trobant al llarg de la instal·lació, fàcilment revocable.

“[L'assentament] Ha estat tota una cadena d'esdeveniments que m'han anat lligant a aquest territori quan jo no ho tenia previst. Jo volia acabar la carrera i llavors potser anar a l'estranger, perquè m'havia agradat molt anar *talpáis* i volia anar a conèixer altres llocs. Però mira, al final m'he acabat quedant aquí. Són coses que tampoc les he planificat, han sortit així.” (B-11a, home)

“Jo crec que la gent no planifica en el sentit de dir jo em quedaré tant sí com no, sinó que s'ho va trobant. I això jo també ho he viscut. (...) Jo crec que si vens aquí sense una predisposició tindràs problemes. Depèn de les prioritats de cadascú, no?” (B-16, home)

Així doncs, podem considerar que en un primer moment no es percep la migració com quelcom definitiu, sinó que és en etapes més avançades d'assentament quan es van forjant les condicions de vida òptimes per establir-se de manera permanent. La inexistència d'un projecte migratori concret explica que la migració es percebi en la majoria dels casos com una prova – en alguns casos més explícitament que en d'altres –, i no com quelcom inalterable (“*per tota la vida*”) en el mateix moment que es decideix marxar del lloc d'origen. La major part de les persones entrevistades perceben la migració com oportunitat de construir l'estil de vida desitjat en un lloc que és especialment atractiu, amb la garantia que si l'experiència no es valora positivament sempre hi ha l'opció de tornar o de provar-ho en un altre lloc.

“Jo crec també que érem molt joves i sempre vaig pensar que si no anava bé sempre teníem la possibilitat de tornar a Barcelona i no anar tard, saps? Jo quan vaig marxar tenia 23 anys. És a dir, que podíem venir aquí provar uns quants anys i després valorar, i si no ens convenia tornar cap avall. Volíem saber que era viure aquí, provar-ho, i sinó anava bé, doncs marxar.” (B-12b, home)

“Tu arribes i t’instal·les aquí, i no et plantejges *res més enllà*. És viure dins d’una normalitat, tenir una vivenda, una feina. No tens cap intenció més. Et moues una mica per les necessitats que vas tenint. Estar en un lloc estable, al costat de la feina.” (B-01, dona)

Tanmateix, hi ha persones que aquest “període de prova” l’han experimentat de manera diferent, assegurant-se, abans de *pujar* de manera “definitiva”, si aquest era el lloc desitjat per instal·lar la seva residència i materialitzar un determinat projecte vital. Algunes de les persones entrevistades, prèviament a la migració, han realitzat estades temporals que els hi ha permès conèixer la comarca de manera prèvia i sustentar la decisió de migració en base a una imatge més fidel a la realitat i, potser, no tan idealitzada. Aquestes estades prèvies a la migració poden produir-se per diversos motius, que van des de la realització de feines de temporada o la rehabilitació de la casa com a espai físic on es materialitzarà la migració fins a la visita d’amics i familiars o estades de caràcter turístic. No obstant, aquesta discontinuïtat temporal entre la decisió i l’assentament pot respondre a altres causes com, per exemple, la demora en l’adquisició d’un habitatge que respongui a les necessitats personals, les dificultats en la cerca de feina o les complicacions i els retards que el *tancament* de l’etapa prèvia a la migració poden exercir sobre la temporalitat del procés d’assentament.

“La veritat és que no tenia ni la més remota idea d’on venia. Jo no coneixia els Pirineus, només havia estat una vegada. Després de pujar aquí per primer cop sí que varem estar venint dos anys força vegades i varem començar a conèixer-lo una mica i a confirmar que t’agradava. Però no hi havia un idea prèvia i massa clara de pujar aquí dalt. (...) Varem començar a pujar i anàvem arreglant a casa i *al tercer any* varem tenir l’oportunitat de venir a instal·lar-nos de manera permanent” (B-18, dona)

“Els primers anys pujava els períodes que teníem obert el refugi, els mesos d’estiu i alguns caps de setmana a l’hivern, però a partir d’*un moment concret*, com teníem la feina aquí va ser més lògic comprar casa per no haver de pujar i baixar cada cop que tancàvem el refugi. Varem comprar la casa i els meus fills ja han nascut tots aquí. Des de llavors que fem vida aquí al Pallars.” (B-14, dona)

Amb el temps, però, apareixen alguns esdeveniments que donen lloc a un nou estadi en el procés d’assentament, a partir del qual la incertesa que regnava durant les primeres etapes deixa pas a l’establiment definitiu, o si més no a la sensació que la revocabilitat de la migració cada cop queda més allunyada. La no planificació inicial de la migració queda truncada (encara que no necessàriament) per fets relacionats amb el cicle de vida, com tenir un fill, o per altres factors que vinculen al territori, com aconseguir una feina fixa a la comarca o adquirir una casa de propietat. Els quals s’apunten com alguns dels principals factors que determinen la permanència.

“Al principi era una mica de prova i a veure com va, però de seguida em vaig quedar embarassada del *meu primer fill* i per mi allò va ser com un “això va en serio”. Hm

vingut aquí a fer el niu. I mira aquí estem. Va ser molt així, sense pensar-ho gaire.” (B-18, dona)

7.5.2. «*Ningú es queda al territori si no té una feina i un lloc per viure*»: els condicionats de la permanència i els motius del retorn

El pas d'un estat d'assentament transitori o temporal a la permanència a la comarca està supeditat a una sèrie de condicionants, que van d'aquells més objectius i que hom necessita per instal·lar-se a un territori i tenir una mínima estabilitat, com la feina o l'habitatge; als més subjectius i conjunturals, com el compliment de les expectatives, la satisfacció personal o la creació de xarxes socials que facilitin la integració. Tots aquests condicionats són constantment sospesats pels nous residents, persistint al llarg de les primeres etapes d'assentament una permanent i complexa tensió entre allò que cada individu, en funció del propi sistema de valors i necessitats, considera com a positiu i negatiu, fent decantar el pes de la balança cap a la permanència o cap a una nova migració. Simplificant, aquesta perpetua confrontació ens porta a pensar en la migració com un fet que es pot entendre en termes econòmics (guanys-despeses), com si es tractés d'un projecte (o negoci) en el que el migrant *inverteix* un capital material (diners) i simbòlic (temps, esforç, il·lusió, etc.), del qual, segons com evolucioni, en pot treure beneficis o, per contra, registrar pèrdues; amb els consegüents impactes que això provocaria en el futur de la migració (Cebula, Vedder, 1979; citat en Boyle, Halfacree, Robinson, 1998).

“Ara puc dir que sóc conscient que visc aquí, després de 8 anys, saps? Tots aquest anys han estat una lluita contínua, i ara ja m'he fet un lloc aquí. Però ara estic molt contenta d'haver fet el canvi, eh?” (B-11b, dona)

“[La permanència a la comarca] És una qüestió de balances, no? I els pesos no són fixes, van canviant en funció del que vols en cada moment de la vida. Aquí sempre estàs fent l'equilibri entre les coses negatives i positives, i de moment sempre pesen més les positives que no pas les negatives.” (CB-04b, home)

Així doncs, i atès la distinció que hem exposat, apareixen uns factors o condicionants que per la seva importància determinen de forma directa i l'assentament d'una persona en un lloc concret, sense els quals l'estabilitat o la permanència en aquell lloc pot veure's afectada de manera (quasi) irrevocable. Partim de la base que estem parlant de migracions de caràcter voluntari, que no es realitzen en el marc d'una situació desfavorable en origen, en termes socials, econòmics i de qualitat de vida, i que l'objectiu principal és una millora personal i un canvi en l'estil de vida, on la cerca de la natura i els valors de la vida rural tenen un paper destacat. És per això que el no compliment d'aquests requisits bàsics lligats a l'assentament (habitatge, feina i serveis) provocaria un empitjorament de la situació personal, i per tant, una nova migració cap a un altre territori on poder saldar aquestes necessitats.

"Evidentment ningú es queda al territori si no té una feina, si no té una casa o un lloc per viure" (B-16, home)

"La feina. Una bona feina i una vivenda en condicions. Això és el que fa que la gent es quedi. I això és el que fa que tothom acabi marxant. Per què és molt difícil tenir això. Jo ho veig així, no ho sé. Després hi ha també el tema social." (B-01, dona)

En aquest sentit, la feina, tal i com hem apuntat anteriorment, apareix com un dels condicionants més importants per tal d'assegurar la permanència dels nous habitants a la comarca. Accedir a un lloc de treball més o menys estable i en el qual es puguin satisfer, al mateix temps, aspiracions personals i professionals garanteix que la migració acabi desembocant en un assentament permanent. Fins i tot aquells nous habitants, pels quals les aspiracions per aconseguir una feina estable no apareix com una prioritat durant les primeres etapes d'assentament –la prioritat és viure en un entorn rural, per davant de les dificultats en altres aspectes–, manifesten com, a la llarga, en etapes més avançades d'assentament, és necessari assegurar-se una certa estabilitat laboral per tal de poder establir-se i tenir unes mínimes expectatives de permanència. Alguns dels nous habitants, després d'estar un temps enllaçant feines temporals o de temporada, intenten fer oposicions per accedir a alguna plaça d'una institució pública (bombers, mossos, agents rurals, tècnics, mestres, etc.), com l'opció més segura (*"Estic intentant fer les proves per bomber, que si això surt doncs s'ha acabat patir per la feina, no? Seria funcionari i tan se me'n fot que hi hagi turisme o no, saps?"* B-12b, home), o bé fer-se un lloc més o menys "fix" en alguna empresa de la comarca²⁰².

"Ens agradaria quedar-nos aquí, però el més complicat és la feina. (...) Però de vegades, si et vols quedar, necessites fer un pas amb el tema feina, perquè de vegades és el que et fa estar neguitós. (...) Però sempre tens el dubte, no? Que volem? Viure aquí o... pesa més el treball i ens marxem a viure allà on tinguem feina o pesa viure aquí. De moment sempre ha pesat més el viure aquí. Però sempre ho poses en balança. Si hem de veure que hem d'estar malament doncs ens ho plantejarem. Però esperem poder quedar-nos aquí." (B-04, dona)

"Hi ha molta gent que ha trobat feina i que s'ha acabat quedant aquí, però també hi ha molta que ha marxat, que no ha pogut instal·lar-se perquè ha tingut problemes amb la feina i ha hagut de marxar i que aquí no els veuràs. Realment, la gent que s'ha quedat aquí és perquè ha tingut l'oportunitat per treballar, per integrar-se, per muntar-se la seva vida. Aquí no es queda ningú putejat, això està clar." (C-06, home)

²⁰² En altres casos, la feina apareix com un element que lliga als nous habitants al territori, sense la qual es podria preveure una nova migració. Per alguns entrevistats, l'absència d'aquest vincle, i alhora de l'activitat econòmica i de la font d'ingressos, que els permet romandre al territori, juntament amb un cert cansament de l'entorn i les necessitats de nous estímuls i experiències, podria desencadenar la sortida de la comarca: *"Jo segueixo aquí per la feina, perquè tinc una bona feina, la feina que m'agrada i que em permet fer el que vull. (...) És que jo me'n dono que igual que per mi va ser una aventura venir aquí i descobrir la vida aquí, a mi em crida tot el món. Si em quedés sense feina segurament marxaria."* (B-02, dona)

En segon lloc, l'obtenció d'un habitatge, no només com a lloc físic on viure, sinó com a lloc imaginat que respongui a unes certes expectatives creades en el procés de decisió de la migració, apareix com un altre condicionant de vital importància per a la permanència dels nous habitants rurals. Durant els primers anys els nous habitants acostumen a accedir a un habitatge de lloguer, que en alguns casos, és alhora un pis compartit amb altres nousvinguts. Amb el temps, alguns nous habitants accedeixen a un habitatge de propietat, materialitzant així la voluntat de romandre a la comarca²⁰³. Amb aquest la compra d'un immoble, la qüestió de l'habitatge no només deixa de ser una dificultat per a l'assentament, sinó que s'enforteix i es referma la decisió (i l'encert) de migrar. Evidentment no podem dir que la permanència sigui quelcom definitiu pel simple fet d'adquirir un habitatge en propietat, però se sobreentén que quan una persona accedeix a comprar un habitatge en un territori i l'empra com a residència principal és perquè hi ha establert uns vincles socials, laborals i emocionals sòlids. Tanmateix, cal esmentar que la permanència d'una persona no passa exclusivament per la tinença d'un habitatge en propietat. Atenent a les característiques del mercat immobiliari de la comarca, algunes persones han rebutjat pagar preus tan elevats pels immobles i, tot i portar anys vivint al Pallars Sobirà, romanen en règim de lloguer, tenint una permanència tant o més sòlida que aquells que han accedit a un habitatge de compra²⁰⁴.

“De moment estem molt bé aquí i la intenció és quedar-nos. A més, ens hem comprat una casa.” (B-12a, dona)

Per altra banda, la manca d'una dotació bàsica de serveis i equipaments també apareix com una limitació per al desenvolupament de determinats estils de vida o manifestar-se com obstacles que dificulten la quotidianitat dels nous habitants, quan la llunyania a alguns serveis o equipaments bàsics requereix realitzar llargs desplaçaments. La instal·lació en una àrea rural sovint passa per assumir un certs desavantatges en relació a la ciutat, sobretot pel que fa a l'accessibilitat als serveis, especialment als assistencials. La inexistència de determinats serveis i equipaments considerats com a bàsics (o requerits en un projecte vital concret) ha provocat en alguns casos la marxa del territori, generant una nova migració cap a noves destinacions amb una cobertura més àmplia i accessible. En la majoria dels casos, el replantejament de la migració per mancances en matèria de serveis es produeix de manera voluntària, però en d'altres casos, responen a necessitats concretes (mèdiques, formatives, logístiques, assistencials, econòmiques etc.) derivades de situacions individuals, i que es poden explicar per causes de naturalesa molt diversa.

²⁰³ Malgrat això, la compra d'un habitatge no només és l'expressió d'un assentament permanent, sinó també de l'obligatorietat implícita de romandre al mateix lloc i pagar una hipoteca, fet que pren especial rellevància en el context de recessió econòmica i de baixada dels preus en el mercat immobiliari que les economies occidentals pateixen des de 2008, dificultant així la circulació d'aquests béns i els canvis de residència.

²⁰⁴ El temps entre l'arrendament d'un habitatge i l'accés a un habitatge de compra és variable en cada casa, no només qüestions relacionades amb la història migratòria, el projecte vital i/o el cicle de vida, sinó també pel poder adquisitiu i pel sistema de valors de cada migrant, el qual pot tenir la voluntat (o no) d'accedir a un habitatge de compra.

“Això sí que són inconvenients, i de moment pesen més les coses positives que no pas les negatives. I no marxaria a una ciutat per això, a no ser que tinguem alguna cosa més greu. Però poden ser coses que facin marxar a altres persones.” (C-03a, dona)

“Mira, jo coneixia a una gent que va muntar un negoci (...) i que van acabar marxant. (...) Van marxar per dos motius, un per temes logístics del negoci, perquè els hi sortia caríssim el transport de tot el que feien i de la matèria prima, i dos, perquè el seu fill es va fer gran i havia d'anar a la universitat a estudiar i ells no es podien fer càrrec dels costos que té pagar un pis a Barcelona durant 4 o 5 anys. Se'ls hi va ajuntar una mica tot i van decidir marxar perquè no els hi sortia a compte estar aquí.” (A-07, dona)

El compliment de les expectatives creades prèviament, encara que sigui quelcom més subjectiu que el fet de tenir una feina i un habitatge, també es presenta com un component important per decidir establir-se de manera permanent a la comarca. El desengany personal produït pel fet de trobar-se amb una situació diferent a la *imaginada* o trobar-se quelcom del que no era conscient o pel que no es troba preparat pot arribar a comprometre la permanència d'alguns dels nous residents.

“Hi ha gent que veus que no té clar d'anar a viure a un poble penjat. Idealitzen molt el lloc més remot i després se n'adonen que era una cosa més utòpica, de pensament, que no pas del que volien de veritat. I veus que després els hi costa tot allò que implica aquest lloc tan remot. Són llocs que les canonades es gelen, tens problemes tècnics, fa fred, es gelen els carrers, no tens serveis... i t'has d'espavilar com puguis.” (B-19a, home)

“Hi ha famílies que decideixen pujar cap aquí hi ha algunes que es queden i altres que marxen. No ho sé, crec que hi ha gent que tampoc és molt conscient del que suposo pujar aquí dalt i després veuen que no és el que realment volien o el que s'esperaven i acaben marxant.” (B-10, dona)

Per contra, el compliment de les expectatives creades, tot i que aquestes es produeixen amb certa demora, després de superar un període més o menys llarg farcit de contrarietats i obstacles, i després de prendre consciència del canvi en alguns paràmetres de la vida quotidiana, referma la voluntat de persistir a la comarca. La superació dels problemes associats a les primeres etapes d'assentament dóna pas a l'assoliment d'una certa estabilitat i a completar de manera progressiva els objectius i expectatives que es van fixar en el moment de migrar o que s'han anat (re)formulant al llarg del procés d'assentament. Així doncs, el propi pas del temps fa que les persones vagin arrelant més al territori, que se sentin més integrades socialment i que els hi sigui més difícil marxar, ja que, per una banda, una bona part dels condicionats de la permanència que prèviament hem comentat estan assegurats i, per l'altra, l'arrelament i afecció al lloc fa que les adversitats, en el cas de produir-se, siguin “més assumibles” que quan l'assentament té un caràcter més eventual, ja que hi ha un voluntat ferma per romandre al territori.

“Ara quan estàs establert es nota molt, milloren moltes coses. Ell té una feina fixa, a mi m’agrada molt el que faig i no em puc queixar perquè tinc força feina. Tenim una casa que està molt bé. Al nen el venen a buscar amb el transport escolar i el porten a escola. (...) Una vegada formes part d’aquí, que ja estàs integrat, costa molt marxar. A nosaltres ens van oferir la possibilitat de marxar a *una altra comarca*, però no vam voler.” (B-11b, dona)

Les relacions amb els i les veïnes del poble i la facilitat/dificultat per integrar-se en les xarxes socials existents a la comarca apareix com un element que determina les condicions en el que es produeix el procés d’assentament. El factor social, tot i no ser quelcom físicament imprescindible, apareix com un component molt important a l’hora d’(auto)avaluar el grau d’integració a la comarca i d’emetre una valoració sobre les expectatives de permanència. Sentir-se part d’un teixit social, encara que aquest estigui compost únicament per altres nous habitants, i que les relacions de veïnatge permetin viure en un ambient acollidor facilita adaptació del migrant a la societat d’acollida i per tant incrementa les possibilitats d’assentament permanent. Els possibles conflictes veïnals²⁰⁵ que poden aparèixer, ja sigui entre població local, entre autòctons i nousvinguts o entre els mateixos nousvinguts, i/o el fet de sentir-se no inclòs a les xarxes socials preexistents o amb dificultats per crear-ne de noves poden condicionar la permanència i motivar el retorn del migrant al seu lloc d’origen o la migració cap a un altre territori.

“Exemples a nivell individual [de gent que ha marxat] si que n’hi ha, i molts. (...) Després d’uns anys, si no t’has pogut integrar al final acabes fotent el camp... això també és veritat. (...) Si vius una situació que el que et fa marxar és més gran que el que et pot fer quedar, al final es decanta la balança i marxes.” (B-19, home)

Alguns fets relacionats amb el cicle de vida permeten establir una relació més forta amb el territori, incrementant així les possibilitats d’assentar-se de manera permanent a la comarca. Podríem citar diferents esdeveniments en aquest sentit, però n’hi ha dos especialment rellevants que poden condicionar la permanència: trobar parella i tenir fills.

La formació de parella durant el procés d’assentament pot generar vincles afectius amb el territori i una voluntat de construir un projecte d’emancipació conjunta i fixar la residència de manera permanent a la comarca (“*Però em vaig quedar perquè vaig conèixer a la meua parella, sinó igual no estic per aquí.*” B-20, dona). Aquest lligam al territori per mitjà de la formació de parella és molt més intens si un dels membres és local, ja que a banda dels vincles afectius propis de la relació, apareixen vincles familiars, xarxes socials i sentiment de pertinença al lloc que enforteixen la permanència. Per contra, en el cas que els dos membres de la parella siguin nous

²⁰⁵ En el cas que els problemes socials amb els que es puguin trobar els nous habitants siguin únicament conflictes veïnals es pot produir un canvi a un altre poble de la comarca per evitar enfrontaments i malestar social: “[*Els conflictes veïnals*] són més entre els propis pallaresos. Tot i que entre pallaresos i nousvinguts també n’hi ha. Ara me n’han explicat que una gent va haver de marxar d’un poble per conflictes, però crec que en aquest cas era entre nousvinguts. Es veu que tampoc eren... que hi havia conflictes, vaja!” (A-06, dona).

habitants, aquesta vinculació amb el territori és menys clara, i per tant la permanència està més supeditada a altres factors que permetin l'arrelament.

“Fa quasi un any vaig començar a sortir amb un noi d'aquí. (...) I faig molta vida amb la gent d'aquí. (...) Ara, cada vegada em fa més mandra baixar cap a baix. M'he fet el meu món aquí, tinc la parella aquí, els amics aquí, part de la família aquí...” (B-08, dona)

Per altra banda, tenir fills esdevé un símbol de permanència i arrelament definitiu al lloc, no només per un mateix, sinó en relació a tota la comunitat. Si el fet de formar una parella ja es manifesta com un component que condiona de manera significativa la decisió de romandre (o no), podríem dir que tenir un fill la determina, ja que la formació d'una família sorgeix com un esdeveniment del cicle vital que demanda unes certes condicions d'estabilitat, i que en la majoria dels casos es vincula a una determinada aposta residencial²⁰⁶.

“A més, ara tinc un nen i, clar, estic molt lligat aquí dalt. (...) És un lligam més. Et lliga a una escola, a uns pares i unes mares, a altres nens, etc. I el nen és pallarès, no coneix res més. Sí que té els avis a fora i això, però clar, ell ha nascut aquí i la seva vida l'està vivint aquí.” (B-11a, home)

“El fet de tenir fills és com una aposta forta de quedar-nos aquí. És com un acte de reafirmació per a nosaltres mateixos i pels veïns del poble. És com una manera de fer arrels aquí, no? Una veïna ens va dir un cop que si volíem posar arrels el que hauríem de fer és tenir un fill. És una manera de sentir-te més lligat al territori.” (B-09, dona)

Per altra banda, creiem que és interessant abordar un altre tema: la permanència o migració dels fills i filles (Jamienson, 2000; Kloep *et al.*, 2003). Aquesta ha estat una qüestió que ha sorgit de manera recurrent a les entrevistes de la què se'n poden extreure diverses interpretacions. Per una banda, aquelles persones que han tingut fills a la comarca o els propis fills dels nous habitants han afirmat que l'adolescència és un període especialment complicat per als nens i nenes d'una àrea rural²⁰⁷. És en aquest moment en el que es pot percebre una disposició més clara de marxar d'un entorn que ells i elles perceben com a limitant pel seu desenvolupament personal, degut en gran part a les diferents influències de la cultura urbana²⁰⁸

206 Podem considerar que tenir descendència en un lloc determinat estableix uns lligams forts amb el territori. No obstant això, no en tots els casos es compleix aquesta norma i de les entrevistes realitzades es desprèn algun fragment en el què es deixa constància que el fet de tenir fills no implica necessàriament romandre de manera permanent a la comarca. La facilitat de moviment que tenen alguns individus fa que aquest esdeveniment, que en un primer lectura pot aparèixer com a un factor determinant per a la permanència, deixi de tenir un protagonisme tan fort en la valoració de les expectatives de futur a la comarca: “*Per alguns sí, però no et pensis, hi ha famílies que han tingut nens aquí i han acabat marxant igual. Clar, si tens tres nens i t'has de moure amb ells amunt i avall, doncs és més difícil, però per a molta gent això no és un impediment. Perquè si són gent que ja s'han mogut doncs no els hi costa gaire tornar-se a moure.*” (B-10, dona)

207 Cal deixar clar que l'adolescència no és percep com un moment complicat només pels fills i filles de nouvinguts, sinó també pels i les joves locals.

208 Per als fills i filles dels nous habitants les influències de cultura urbana i d'altres estímuls solen ser més fortes que en el cas dels i les joves locals, ja que el fet de tenir vincles familiars i d'amistat en un entorn urbà afavoreix l'apropiació de valors urbans: “*Els fills dels hippies van a veure els avis a Barcelona o a Londres. Els fills dels hippies quan*

(“*Tota aquesta tanda de canalla d’aquesta època. Tots han marxat volant, i no volen sentir a parlar de tornar. Tornar a fer visites i això sí, però no per quedar-se. El meu fill als 15 anys va dir que marxava. Abans de fer els 16 ja estava fora d’aquí.*” B-03, dona). En segon lloc, els nous habitants, en la condició de pares i mares, no pretenen condicionar el futur dels seus fills i filles obligant-los o simplement motivant-los a seguir amb els seus projectes vitals, sinó que desitgen que visquin noves experiències abans de decidir el lloc on volen viure i els insten a fer-ho. Són conscients que els projecte vital que ells (els pares i mares) han emprés amb la migració no ha d’involucrar necessàriament als seus fills i filles i han de ser ells i elles els que triïn el seu futur. No obstant, i fixant-se en el progressiu retorn a la comarca d’altres joves després del període formatiu²⁰⁹, algunes de les persones entrevistades mostren el desig que algun dia els seus fills i filles tornin al Pallars després d’haver sospesat diferents opcions.

[P: Creus que els vostres fills acabaran vivint al Pallars?] No ho sé, en aquests moments és molt difícil dir-ho. *Són petits* i no sé com anirà la seva vida. Al meu voltant, tinc amics que tenen 20 anys i veig que estan tornant al Pallars i que volen establir-se aquí, no? Jo el que voldria és que anessin a veure món abans de decidir què fer amb la seva vida. Si després de viatjar per tot el món veuen que el Pallars és el seu lloc, doncs endavant, per mi perfecte. Però no m’agradaria que no marxessin del Pallars. Que si tornen aquí és perquè han valorat moltes possibilitats i veuen que aquest és el seu lloc. Però no ho sé encara... cada cop crec que hi ha més gent que torna.” (B-15, home)

“Home, jo si tinc fills després que facin el que vulguin, si volen marxar a la ciutat ells mateixos. Però jo crec que criar-te en un lloc que hi ha poca maldat, que pots confiar que el nen faci... no té preu.” (B-01, home)

Un cop exposats aquest conjunt factors que amb més o menys intensitat condicionen la permanència dels nous habitants, cal incidir en les diferències que existeixen entre els diferents col·lectius, no tant en relació al tipus de condicionants, sinó més aviat les expectatives que cada individu té de romandre a la comarca. Si ens interroguem sobre si la permanència és quelcom homogeni als diferents grups de nous habitants ens adonem que existeixen certes diferències entre ells, les quals s’expliquen sobretot pel tipus de feina, per les relacions socials i pel nivell d’interacció amb la població local. Així doncs, hi ha grups que tenen una permanència molt més elevada que d’altres pel fet de desenvolupar una feina més estable o amb una major continuïtat. Per exemple, segons un bon nombre de les persones entrevistades, els nous habitants que treballen a les empreses d’esports d’aventura, a les pistes d’esquí o als establiments turístics, pel fet d’ocupar-se en un feina de temporada, presenten una mobilitat més elevada i un grau de permanència a la comarca molt més baix que altres col·lectius. A més, com ja hem comentat

aquí ningú es movia, els portaves al cine quan havien fet no se què, simplement perquè veies que era un cine. Han vist moltes coses, moltes altres maneres de viure, han vist el món exterior. I com aquí no han estat ben rebuts, com hi ha un rebuig, doncs marxen” (B-03, dona)

²⁰⁹ Alguns treballs, com el de Jamieson (2000) o Kloep et al. (2003), analitzen la construcció de la identitat dels i les joves rurals a partir de les seves opinions, experiències i històries de vida, mitjançant les quals es poden dilucidar les raons per les quals els i les joves rurals tendeixen a quedar-se, emigrar o retornar a les àrees rurals.

abans, la baixa interacció amb la població local i la creació de vincles socials amb altres membres del col·lectiu, que com ells, presenten una elevada mobilitat, i per tant estan més predisposats a nous canvis residencials. Algunes persones entrevistades apunten que són un grup sense una actitud ferma per establir-se a la comarca, sinó que en general vénen amb la intenció de passar un període de temps al Pallars Sobirà i després marxar a un altre lloc (*“Hi ha gent d'aquesta que ve aquí a passar un any o dos de sabàtic i després marxa”* C-06, home). No obstant, una part d'aquest col·lectiu acaba optant per establir-se definitivament al Pallars Sobirà, fet que passa per un canvi substancial en l'estil de vida i que sovint també es pot vincular amb el fet de tenir un fill o amb una nova estratègia laboral (*“arriba un moment, que aquesta gent comencen a estar més integrats al territori, perquè igual comencen a tenir fills i es comencen a relacionar amb altres pares, no?”* B-14, dona).

“Al món del ràfting hi ha més mobilitat, perquè és una feina més de temporada i això fa que la gent que es dedica aquest sector acabi anant i venint o marxi quan no és temporada d'estiu o d'hivern. Aquest gent no aposta tant per viure aquí, el que els interessa més és la pròpia activitat que no pas el fet de viure al Pallars. (...) Són un grup de gent amb molta mobilitat, són molt rodamóns.” (A-07, dona)

“Sí, hi ha gent que ve, ho intenta i marxa. S'estan uns anys, es queden sense feina o tenen problemes amb la casa i marxen. Hi ha alguns que han acabat tornant i ho ha provat una altra vegada. Però sí, hi ha gent que ho prova i no ho aconsegueix. En determinats sectors això passa més. Per exemple, al sector de riu hi ha una mobilitat molt més gran i la gent, la que s'acaba quedant, s'està un any o dos i després acaba marxant, hi ha uns quants que es queden, però en aquest col·lectiu la permanència és molt més baixa que en d'altres. També és un sector que crema més i una gent que tampoc acaben d'interaccionar molt amb la societat d'aquí.” (B-16, home)

“Molts marxen perquè no s'acaben d'adaptar a la l'estil de vida de muntanya. Abans la gent també marxava, però com a mínim tenies feina, hi havia més possibilitats. Hi ha gent d'aquesta que ve aquí a passar un any o dos de sabàtic i després marxa.” (C-06, home)

Per altra banda, altres grups de nous habitants presenten una major estabilitat i mostren una major fidelitat per instal·lar-se de manera permanent a la comarca. El fet de desenvolupar feines més estables (administració pública, gestió ambiental, professionals liberals, etc.) fa que la seva permanència no es vegi afectada, o almenys no tant com altres grups, per les fluctuacions de la demanda de mà d'obra al mercat laboral local i per períodes d'inactivitat laboral; ja que són activitat que no tenen una dependència tan forta del turisme, i que per tant no presentin una estacionalitat tan elevada, encara que els períodes de major activitat puguin coincidir amb les temporades turístiques atès el propi dinamisme socioeconòmic de la comarca. A diferència del grup lligat als esports d'aventura, aquests nous habitants estableixen una major interacció amb la població local i creen xarxes socials amb altres nous habitants que

també presenten un assentament més estable, el que reforça els vincles amb el territori i amb l'entorn humà. Això explica que les xarxes de suport siguin més denses i que els obstacles per l'assentament siguin més fàcils de superar, el que permet arrelar-se amb menys hostilitat al territori.

“Hi ha els d'esports d'aventura i els d'ambientals, o els forestals que els hi diuen. Amb els que jo em faig més són amb aquests forestals o ambientals, que treballen en temes de fauna, ornitologia, forestal, etc. Aquests són molt més estables, de fet de la gent que vaig conèixer fa uns quatre anys, quan jo vaig tornar al Pallars, que són amb els que vaig, només un dels que van venir a viure aquí ha acabat marxant.” (A-07, dona)

7.5.3. De «*la nostra idea és quedar-nos aquí*» al «*no crec que aquest sigui el meu lloc*»: expectatives de futur contraposades?

Els diferents factors que hem esmentat en les darreres pàgines representen una sèrie de condicions que determinen, de manera i amb intensitat diferents, la permanència dels nous habitants a la comarca. Ara bé, independentment a que es donin les condicions òptimes per assentar-se de manera permanent, les persones entrevistades apunten que s'ha de venir “*amb una idea molt clara*” i disposat a assumir una sèrie d'esforços als que no tothom està disposat. Les dificultats i els obstacle amb els que els nous habitants es troben al llarg del procés d'assentament requereixen una voluntat expressa de romandre a la comarca, ja que sense aquesta i una forta atracció pel territori, els successius contratemps propis de la vida a una àrea de muntanya poden desencadenar el retorn al lloc d'origen o la migració cap a un altre indret.

“La gent va aguantant i intenta quedar-se aquí. Jo de la gent més neorural que conec sempre veig que van quedant-se, sobretot els que ja estan assentats. Els que ja han optat per quedar-se s'acaben espavilant, perquè el que els hi agrada és viure aquí. Ja es van buscant la vida. Aquí t'has d'espavilar, perquè si no ho fas és molt fàcil marxar. Si vols quedar-te i tens ganes al final et montes la vida aquí dalt.” (B-20, dona)

En aquest sentit, quan interroguem als informants sobre quines eren les seves expectatives de futur, en la majoria dels casos, les respostes es presenten amb una contundència punyent, sobretot si les visions de futur auguren un establiment definitiu a la comarca. La majoria de persones entrevistades responen amb contundència: la seva màxima aspiració és quedar-se a la comarca, ja que han fet una aposta molt forta venint aquí i que les intencions van encaminades a convertir aquesta migració en un assentament definitiu. Aquest discurs és especialment present en aquelles persones (o famílies) que migren a la comarca identificant l'entorn rural com un refugi, com el lloc òptim per crear una família o per endegar un projecte vital concret, i que es troben ja en una situació avançada d'arrelament al territori.

“Sempre pensava que si les coses no anaven bé podríem tornar a Barcelona, però ara penso que ja no podem. Bé, sí que podem, però... tornariem a un pis de 60 m², baixaria molt la nostra qualitat de vida, i hauríem de tenir els fills en un pis molt petit, havent

viscut en un entorn on els nens estan molt bé. Que fan moltes, van per tot el poble tot, tenen un munt d'activitats... jo no sé com s'ho munta la gent de Barcelona amb nens petits, no? Que no poden sortir sols al carrer. I vaig arribar a aquesta reflexió, no? Ara ja no podem tornar. Que al cap i a la fi sempre pots tornar, però seria com tornar enrere.” (B-15, home)

“Ho tenim molt clar. Estem molt bé aquí. Està clar que mai saps com aniran les coses, però ara per ara la nostra idea es quedar-nos aquí. De moment, si tot va com ara, ens quedem aquí. Hem apostat per venir a viure aquí i ho tenim igual de clar que quan vam venir.” (B-09, dona)

Així doncs, en aquests casos el retorn no es contempla com una opció a tenir en compte, ja que els esforços dels darrers anys han anat encaminats a fer possible un assentament permanent a la comarca, accedint a una estabilitat que pren diferents dimensions (laboral, residencial, familiar, social, etc.) i que els assegura la seva estada a la comarca. Les persones entrevistades que ja se senten establertes a la comarca mostren un sentiment de rebuig al retorn, ja que afirmen que al Pallars han trobat el lloc i l'estil de vida que anhelaven i que marxar suposaria fer un pas enrere, una involució en termes de qualitat de vida i de satisfacció personal. Refusen la idea de tornar a un entorn urbà o al lloc d'origen, sent conscients que els hi seria difícil adaptar-se (de nou) a la vida urbana després d'experimentar un estil de vida i un contacte amb l'entorn que es percep com a satisfactori. Expressen que si haguessin de marxar de la comarca per algun motiu intentarien anar a un altre lloc rural, potser amb més oportunitats residencials, laborals i més serveis, on aquests components bàsics de la permanència poguessin estar assegurats i on fos possible dur un estil de vida similar.

“S'haurien de torçar molt les coses per haver de marxar d'aquí. Ara mateix... potser amb els anys canvia la situació, però de moment aquí. En tot cas, si tornéssim Barcelona i rodalies seria molt dur per viure. L'opció podria ser una zona allunyada uns 70-80 km de la ciutat i si t'has de moure per anar a treballar, doncs et mous.” (B-12b, home)

“Tot i així crec que no tornariem a *lloc d'origen* ni a cap lloc urbà. Tampoc tindria gaire sentit anar a un altre lloc al Pirineu que fos més car que aquí, perquè a la Cerdanya no se'ns va passar ni pel cap anar-hi, saps que et vull dir?” (B-09, dona)

Altres, tot i estar satisfets amb el canvi residencial, perceben la seva permanència al Pallars com quelcom més fortuït, supeditada a esdeveniments futurs als quals se'ls hi atorga la responsabilitat de decidir si l'assentament serà definitiu o no, sense que existeixi, a diferència d'altres casos, una planificació prèvia. L'eventualitat que es deriva d'aquests discursos no s'ha de relacionar tant amb les motivacions o el caràcter de la migració, sinó més aviat amb una qüestió de temporalitat del cicle de vida. Les persones entrevistades que mostren una major provisionalitat (sense tenir en compte diferents col·lectius) són les persones més joves, les que fa relativament poc que han migrat a la comarca i les que, per tant, encara se situen en etapes

inicials dels procés d'assentament. Aquestes persones no tenen, de moment, elements que impliquin un gran arrelament al territori i és per això que mostren una major llibertat (i voluntat) de moviment i posen en dubte que el Pallars Sobirà sigui el seu lloc *definitiu*.

“Tots més o menys anem rodant. Què sigui el teu lloc definitiu? Uf! No ho pots saber mai. Si et compres una propietat potser està més clar o estàs més lligat, però sinó ningú t'assegura que t'acabis quedant aquí. Comprar-se alguna cosa és encaminar moltes energies a un projecte de vida, però si el teu vincle és la feina, els amics o... doncs llavors entenc que en el moment que tu no estiguis a gust o tinguis alguna cosa que t'atregui més i no tens aquests lligams sigui molt més fàcil fer el canvi, no?” (B-19a, home)

“La majoria de nouvinguts no es plantegen assentar-se aquí d'una manera definitiva. Tots dubtem que això sigui el nostre lloc per sempre. Que potser ho acaba sent, però mentrestant estem com en un estat de provisionalitat...” (B-07, home)

“Jo a la llarga no hi penso gaire, però no crec que em quedi aquí. No tant perquè no estigui bé, sinó perquè porto una dinàmica de canviar el lloc on visc bastant sovint. L'altre dia ho parlava amb una amiga. Em va preguntar si m'hi veia tota la vida vivint aquí. I li vaig dir: «Ui, tota la vida és molt de temps, eh?». No em veig ni aquí, ni a *enlloc*. No ho sé, ja ho veurem. De momentestic aquí i fins que trobi una altra cosa que em motivi prou per decidir marxar.” (B-06, dona)

Aquesta provisionalitat o estat transitori, en la qual es fa difícil pensar en un assentament permanent a la comarca, s'explica en part per la facilitat que mostren alguns dels nous habitants per canviar de vida, si les condicions així ho requereixen; és a dir, per migrar i adaptar-se de nou a un altre lloc si la permanència a la comarca es veu obstaculitzada per algun motiu o sorgeixen noves oportunitats per satisfer les aspiracions personals.

“Has vingut de fora i t'has adaptat aquí i estàs més obert a canviar. En canvi, si sempre has estat al mateix lloc doncs et serà molt més difícil canviar. La sortida és molt dura, perquè no saps que et trobaràs, tot és molt incert i fa por, però després ho agraeixes, o si més no jo ho he agraït, ara em veig molt més capacitada per canviar de vida en qualsevol moment.” (B-19b, dona)

No obstant, existeixen esdeveniments que per sí mateixos poden causar de manera sobtada el retorn al lloc d'origen o una nova migració. La dissolució de la parella, per exemple, apareix com un fet que suposa, en molts casos, una reformulació del projecte migratori i que sovint desencadena una nova migració, almenys d'un dels membres de la parella (“*Mira, jo dels casos que conec que han pujat amb la parella, algun dels dos s'han acabat quedat aquí, perquè a un era el que li agradava això*” A-06, dona). Alguns informants han apuntat que aquest fet s'explica per les condicions en què es dona la decisió de migrar, ja que sovint, i tal i com es deriva de les entrevistes, la raó de migrar respon únicament a l'emancipació conjunta i el disseny d'un projecte vital comú, darrera de la qual no hi ha unes motivacions individuals que la sustentin.

És per això, que quan la parella es trenca, i amb ella les aspiracions que motivaren la migració, es pot generar una nova migració, o en alguns casos, un retorn al lloc d'origen, on es busca el suport de vincles familiars i afectius.

“Jo veig molts *fallos* en aquesta gent que puja en parella, no? Les relacions en molts casos no són per tota la vida i una cosa és estar molt bé a Barcelona i l'altra és estar molt bé al Pallars. (...) I quan es trenca aquesta parella, què? Perquè moltes vegades són parelles que han pujat perquè un dels dos ha aconseguit feina aquí dalt i l'altre ha dit: «Va! T'acompanyo!», però igual no ho tenen clar del tot. Molta gent quan ho deixa amb la parella marxa, canvia de comarca o torna a Barcelona.” (B-17, home)

IDENTITAT, CIUTADANIA I XOC CULTURAL. LES RELACIONS ENTRE *AUTÒCTONS* I *NOUINGUTS*

«Havia après una lliçó que, a falta de perspectiva, encara em costa desxifrar. És una cosa així com adonar-me'n que entre la gent de poble i nosaltres, que som els únics vinguts de fora, hi ha un abisme insalvable. Mai parlarem el mateix idioma perquè, malgrat que ens tinguin un gran afecte, sempre hi haurà la barrera imposada pel lloc on hem nascut, i que vulguis o no, condiciona. Ells estan lligats a les cases, la terra, el bosc des de segles, la seva sang ha heretat la por i el patiment dels seus avantpassats, han nascut i s'han criat en aquest món reduït i en coneixen els topants. Nosaltres, en canvi, en aquest món estem a la lluna. Ara mateix (...) m'hi sento més forastera que mai. En certa manera, he notat que entre ells hi navego a la deriva i, si no vigilo, si no mantinc les distàncies, en aquest mar atàvic m'hi puc ofegar. Els estimo i ells ens aprecien perquè veuen que no anem amb malícia, sinó més aviat amb el lliuri a la mà, però, per sort o per desgràcia, sempre viurem aliens al seu univers.»

Núria Garcia i Quera. *Cartes a l'avi* (2006)

8.1. SER O NO SER DEL PAÍS. IDENTITAT, ALTERITAT I CIUTADANIA

Davant les migracions, les societats receptors reaccionen de maneres molt diferents; reaccions que són el reflex de la seva estructura social, de les ideologies dominants o hegemòniques i dels codis socioculturals que els hi són propis. Les respostes davant de l'arribada de població exterior presenten una ampla gradació, que va des de la integració "ideal" i bidireccional, és a dir, amb una predisposició a la convivència tant per part dels *nouvinguts* com per part dels *establerts*²¹⁰, fins la xenofòbia més violenta associada amb l'aïllament ètnic o cultural, postura sota la qual generalment s'amaga un temor punyent a la "invasió" exterior i un intent d'anul·lació o fins i tot expulsió o aniquilació de l'altre. "L'acollida" –tot i que en alguns casos no es presenti com a tal– de població forana, no necessàriament d'origen estranger, és un procés altament complex, en el qual entren en joc múltiples variables i que alhora abasta diferents dimensions, com el marc legal del territori en qüestió, l'estructura social, el bagatge històric i la situació econòmica (Delgado, 1998). L'arribada de nous habitants a un territori sempre ha generat por, sentiment que no és exclusiu ni dels establerts ni dels nouvinguts, sinó que és quelcom que comparteixen, cadascú a la seva manera, i que és el reflex d'una temença latent a la presència de l'estrany i l'adaptació al desconegut. Per una banda, la població, com diu Delgado (1998), autodenominada "autòctona", que de vegades no és més que un immigrant més veterà, és víctima d'un temor vers l'altre com estrany i d'un sentiment d'inseguretat davant dels canvis que això pot produir a l'ordre social establert de la comunitat. Aquesta inseguretat va creant un rebuig i un recel que tracta de mantenir a l'altre sota control, el que evidencia una situació de debilitat en la que es troben els establerts davant dels nouvinguts; davant d'allò que els hi és estrany. Les diferents reaccions que es deriven del xoc social i cultural de dos grups, els locals i els de fora, s'explica per un sensació d'amenaça sobre allò que els hi és propi; allò que es percep en perill, i que en el pitjor dels casos, pot ser objecte d'apropiació, davant l'arribada de població exterior, i que hom identifica com una *pèrdua*, a vegades material, quan ens referim a propietats físiques, a patrimoni material, i en d'altres casos, simbòlica, a partir de l'adquisició de nous valors o codis socioculturals que poden suposar un esvaniment del patrimoni cultural local. Hi ha una temença, per les dues parts, d'haver de renunciar a allò que defineix a un hom com a individu i com a col·lectiu: la identitat, i a assistir a nous processos d'identificació. I és la por a aquesta

210 Norbert Bilbeny (2010) distingeix entre *nouvinguts* i *establerts*, com una manera més fidel i més respectuosa de descriure la situació en la que es troben ambdós grups. Aquest autor defensa que un nouvingut no és per sempre un immigrant, ja que pot ser que l'experiència de la migració ja l'hagi deixat enrere en el temps; però alhora tampoc està establert, ja que encara està vivint un procés personal d'adaptació al nou entorn. Per altra banda, els establerts no només són ciutadans/es (segons la legalitat) del territori, sinó que també permet incloure aquells i aquelles ciutadanes que tot i no ser "naturals" del país (o autòctons), hi resideixen des de fa temps; com poden ser, persones d'altres regions del mateix país o d'origen estranger. Bilbeny (2010) senyala que l'apel·latiu *newcomers* està àmpliament difós a països com Canadà i Estats Units, en els quals la formació de la societat, la constant arribada de migració exterior i la presència de població de diferents orígens fa difícil parlar "d'autòctons" i "forasters".

pèrdua de identitat el que ha fet ressorgir amb força el sentiment de pertinença al lloc en un context de canvi global; un sentiment que permet garbellar la població i diferenciar entre qui és propi del lloc, i per tant, *dels nostres*, i qui no ho és, i per tant, *estrany* o *de fora*, conjunt de població extremadament heterogeni que es contraposat als considerats o autodenominats “autòctons”.

8.1.1. Aproximació a alguns conceptes clau

Quan parlem de processos cognitius i psicosocials associats als moviments migratoris hem de ser conscients de la seva enorme complexitat, ja que en aquests intervenen conceptes forts, com la identitat, alteritat i ciutadania. Alguns d'aquests conceptes, els tres primers, els comentarem a continuació, ja que ens ajudaran a acotar-los i adaptar-los a les particularitats que es manifesten en el cas del Pallars Sobirà. L'interès d'aquest exercici rau en acomodar o trespolar certes interpretacions i discursos al voltant de la immigració, que normalment es construeixen des de i per l'espai urbà, a contextos que l'hi poden ser estranys, o si més no atípics i poc tractats, com és el cas dels territoris rurals (sobretot en el cas català). També es tracta de posar en qüestió conceptes que normalment s'han construït en base a les situacions que ha generat l'arribada de migració d'origen extracomunitari, relegant a una posició secundària, quasi perifèrica, als processos que es deriven dels moviments migratoris interns, els quals també tenen importants efectes socioterritorials dignes d'estudi. La prova d'aquest oblit es pot percebre en els desequilibris existents entre el volum de literatura generada al voltant de processos, polítiques, mesures i mecanismes d'integració de la població d'origen estranger, sobretot extracomunitària, a les respectives societats receptores (principalment a les àrees urbanes) i les escasses aportacions sobre processos d'integració de migració interna –o de migració procedent de països rics– en territoris on, per motius com la llengua, els costums, el sistema de valors o el poder adquisitiu, l'adaptació dels nouvinguts es percep com a més fàcil, més ràpida i més afortunada, però que no sempre (o quasi mai) és així. Tanmateix, cal dir que dècades enrere, quan els fluxos migratoris de població estrangera encara no havien assolits les magnituds actuals, l'estudi dels processos de migració interna era força més destacada (Silvestre, 2002).

La creixent arribada de població d'origen urbà a les àrees rurals ens porta a interrogar-nos sobre l'adaptació o l'acollida que aquestes persones tenen a les societats receptores. Aquest fet presenta, si més no, enigmes que encara resten per resoldre, com per exemple, quin és el sentit que prenen conceptes com identitat o *alteritat*, idees que per altra banda han estat àmpliament tractades des d'un prisma urbà i en referència a una immigració, podríem dir, “no comunitària”, que és la que mostra, des d'un punt de vista completament etnocèntric, una condició de diferent, “d'altre”, més visible i evident. Per altra banda, es pressuposa que el fet de migrar a una regió del mateix país, estat o àmbit territorial, on les persones comparteixen uns elements identitaris, codis socioculturals, determinats imaginaris al voltant d'una cultura i una història que els hi són comuns, i en alguns casos, la mateixa llengua, no hauria de suposar cap

greuge o dificultat a l'hora d'integrar-se o adaptar-se, ja que, des d'un punt de vista social, estem parlant de persones amb una mateixa identitat col·lectiva, en aquest cas la catalana; o si més no, identitats afins, com és el cas de l'espanyola o l'europea. No obstant, si baixem a una escala local, aquestes identitats deixen de ser generalitzables a amplis grups socials, i n'apareixen d'altres que obren esclletxes entre individus d'una mateixa comunitat, els quals en un altre context construïen, encara que de manera heterogènia, una certa unitat identitària. Així doncs, ens trobem que aquests processos d'adaptació no són tan fàcils com en un primer moment poden semblar, possiblement perquè en realitat no tots els actors que intervenen en aquest procés presenten trets identitaris tan semblants ni comparteixen codis socioculturals tan similars com en un primer moment pot semblar, i que tot i compartir un element identitari tan fort com pot ser, per exemple, la llengua²¹¹, es detectin abans les diferències que els allunyen com a individus, més que no pas les que els uneixen.

La identitat apareix doncs com un concepte clau a tractar en aquesta recerca, i alhora difícil d'abordar, car es presenta altament variable en funció del context social, cultural i territorial que es prengui de referència, i que dona lloc a moltes accepcions i interpretacions plenes d'ambigüïtat. És un concepte que ha estat àmpliament emprat per diferents científics socials per tal de donar explicació a les diferents formes d'interacció entre individu i societat (Malgesini, Giménez, 2000: 235), i que al llarg del temps ha sofert modificacions, revisions i redefinicions, per tal d'adaptar-se als successius canvis que es generen en una societat en contant transformació, tant a nivell local com global. Podem considerar que la identitat d'un individu pot referir-se a la seva autoconcepció o concepció d'un mateix; és a dir, a les diferències essencials que fan que una persona sigui diferent a les altres, o el que també s'anomena identitat personal. No obstant, la identitat també s'empra per referir-nos i definir-nos a una posició social, tradició cultural o comunitat ètnica; el que coneixem com a identitat col·lectiva o social, i que fa referència a les qualitats de la ipseïtat²¹² (*sameness*), per les quals les

211 La llengua, tot i ser per gairebé tots els nous residents del Pallars Sobirà la mateixa, és a dir, la catalana, apareix com un element diferenciador entre els que són dels país i els que no ho són. El *pallarsès*, en tant que variant del dialecte nord-occidental, presenta certes particularitats que el diferencien del català central i del que es parla a Barcelona (parlar(s) de la majoria de nous residents que arriben a la comarca). Aquestes diferències dialectals s'empren sovint, sobretot per part de la població local, com a mecanisme de distinció social, ja que per la manera de parlar diferencien entre els que són del país i els que són de fora, i més concretament, de la *capital* (amb totes les connotacions que això comporta). La manera de parlar apareix a les entrevistes com un element que determina la integració dels nous residents. Alguns informants han afirmat que parlar *pallarsès* és una element que facilita la integració i que possibilita un cert reconeixement de pertinença al lloc i acceptació per part de la població local. Per contra, el fet de parlar *de Barcelona* dificulta aquesta aprovació i pot generar un cert rebuig entre els grups més conservadors de la població local; situació, que per contra, no experimenten (o ho fan en menor mesura) els nous habitants originaris de la mateixa zona dialectal, per la facilitat de d'adaptar-se al parlar del Pallars i per arribar a *passar* més fàcilment com a gent del país: "Aquí al principi et situen molt i si parles de Barcelona ja et situen ràpidament, ja ni t'ho pregunten. Llavors si parles *pallarsès* o de Lleida ja et pregunten d'on ets, de quin poble i si coneixen el poble, la següent pregunta és de quina casa" (B-16, home) / "Ells no han arribat aquí a fer el hippie. Ells han vingut a fer una altra cosa. Són de Lleida, parlen d'una altra manera." (B-03, dona)

212 *Ipsèïtat* es defineix com el conjunt de característiques amb les que una persona es reconeix a sí mateixa a partir de les quals es construeix la identitat personal, en base, sovint, als aspectes més estables de la personalitat que

persones poden associar-se entre elles, bé per voluntat pròpia o per compte d'altri, a grups o categories socials, sobre la base de característiques comuns. Aquesta segona accepció del terme identitat, la que fa referència al reconeixement col·lectiu, és la que s'ha relacionat tradicionalment amb agrupacions socials, com la condició de classe, la pertinença a un grup ètnic o amb el sentiment nacional, i que ha estat emprat per fraccionar la societat en segments als quals es pertany en funció de la definició que cadascú fa d'un mateix i en relació al grup i de com un mateix i el grup són definits per altres individus o grups socials (Byron, 1996).

Castells (2004) realitza una aportació important a la definició del terme, ja que a més de considerar la identitat com “un conjunt de valors que proporciona significat simbòlic a la vida de les persones, reforçant el seu sentiment com a individus i el seu sentiment de pertinença a categories socials més amplies”, i destaca que “les persones poden tenir varies identitats en funció de les diferents esferes de la seva existència” (citada Solé, Parella, 2005). Per tant, la identitat no és, i menys en el context actual, una condició única i immutable de l'individu. La identitat es presenta com quelcom variable, *híbrid* i altament modificable, com un símptoma de les contradiccions que genera la superposició d'escales en l'era de la postmodernitat, en la qual la perspectiva nacional, com a escenari històricament dominant en la construcció d'identitats, perd embranzida davant el nou ordre social, donant lloc a nous processos d'identificació on les interaccions entre allò local i allò global estan molt present (Gregory *et al.*, 2009). En aquest sentit, prenen major importància, més que la identitat en sí mateixa, els processos d'identificació, pels quals els diferents individus es vinculen (o són vinculats) a un grup o col·lectiu determinat, en funció de les seves característiques individuals, objectivament atribuïdes i subjectivament assumides (Garmendia, 1997).

En relació al que exposa Castells (2004), un mateix individu pot aglutinar diverses identitats, les quals depenen de l'esfera de l'existència a la qual ens referim. Així doncs la identitat acaba sent una categoria que interacciona amb altres variables com l'espai i el temps, les quals la poden arribar a condicionar i determinar. Aquestes variacions de la identitat en relació al marc territorial i temporal de referència han estat àmpliament observades al llarg del treball de camp, i ha estat aquest el motiu pel qual hi hem parat especial atenció. Hem pogut observar com les identitats que sostenen els nous residents i la població local del Pallars Sobirà, i els processos d'identificació que les precedeixen, estan condicionants a l'escala espacio-temporal d'anàlisi, ja que aquestes poden variar en funció del marc territorial de referència i modificar-se al llarg del temps. Si ens aproximem a la qüestió de la identitat des d'una escala global, estatal o nacional, les diferències identitàries entre la població local i nous residents²¹³ es poden percebre com a mínimes, ja que ambdós grups de població s'associen –

apareixen com a dominants, a partir dels quals es poden desencadenar associacions o agrupacions amb altres membres que comparteixin, de manera objectiva o subjectiva, una ipseïtat semblant o afí (Ricoeur, 1997).

²¹³ Per tal de no afegir una major complexitat a l'anàlisi, i atès que queda als límits dels nostre objecte de recerca, quan ens referim als nous residents del Pallars Sobirà exclourem a la població d'origen “no comunitari”, encara que

encara que no necessàriament ho han de fer en aquests termes— a una mateixa identitat, sigui l'europea, l'espanyola o la catalana, que els uneix i que els diferencia de la resta de la població amb una identitat diferent a la pròpia, com per exemple els estrangers “no comunitaris”. No obstant, si ens aproximem a aquest fet des d'una escala local, ens adonem que aquelles identitats hegemòniques o dominants que aglutinaven a tot un conjunt de població són fragmentades, donant lloc a uns altres processos d'identificació i a altres identitats, que responen a característiques que en una escala més petita eren quasi imperceptibles. Les persones que en un context global compartien senyes i característiques comunes que els feien pertànyer a una mateixa categoria o grup social, a nivell local o regional veuen com aquesta unitat dona pas a diferents identitats, que sovint poden arribar a ser contraposades i ser el motiu d'una situació de diferenciació social, tal i com mostrarem més endavant amb el fet de ser considerat o no del país. Tanmateix, no és només l'escala espacial el que determina la concreció de la identitat, sinó que també és important tenir en compte el marc temporal, ja que en funció d'aquesta variable es poden donar processos d'identificació, i per tant també identitats, diferents. Tot i que hi ha identitats que perduren en el temps, no tant per voluntat dels propis individus, sinó més aviat degut als mecanismes de control social i a l'establiment de prejudicis i estereotips al voltant de certes categories socials i col·lectives, aquestes poden evolucionar i sofrir modificacions al llarg del temps. Les persones a les que en el moment de migrar se li atribueix la condició de *nouvingut* (o altres mots com immigrant, foraster, estranger o de fora), pot ser que amb el temps canviï la concepció sobre *sí-mateix* i també la concepció que altres tenen sobre ell/a, generant-se un nou procés d'identificació en relació a un altre grup identitari i donant lloc a una nova identitat, que li permeti ser reconegut o acceptat per part de la comunitat local. És a partir d'aquest canvi que es construeix una nova identitat, passant de nouvinguts a *establerts* o *semi-establerts*, condició que és substancialment diferent a l'anterior, ja que es pot identificar amb l'èxit en el procés d'adaptació a la societat receptora. Algunes de les persones entrevistades han fet referència a aquest fet com el procés de “*tornar-se pallarès*”, encara que això no signifiqui necessàriament la gratitud, el reconeixement ni l'acceptació per part de la població local.

“Però també és molt curiós que a còpia de viure aquí et comences a assilvestrar una mica, saps? Què també és molt curiós, perquè de vegades et sents pallarès sense que els pallaresos t'hi considerin. (...) És molt curiós perquè se't fa només per la convivència. Jo ho torbo molt curiós. Et fas una mica pallarès. T'acaba molestant, en determinats moments, que vingui la gent de fora. Saps? Allò de dir “Merda, una altra cop cual”. Bé, ja m'entens... Aquí conduïm molt tranquil·lament, no posem ni cinquena. I llavors arriba l'època d'esquí que comencen a pujar cotxes i comencen a córrer per les carreteres, i clar, penses, ja hi tornem a ser.” (B-16, home)

hi puguem fer esment de manera puntual, ja que degut a les seves característiques, presenta certes especificitats que haurien de ser tractades a part i amb més profunditat. Alguns treballs que versen sobre aspectes relacionat amb l'alteritat (Santamaría, 2002) d'aquest col·lectiu o sobre l'etnicitat a les àrees rurals (Agyeman, Spooner, 1997; Neal, 2009) permeten dilucidar algunes d'aquestes particularitats.

En aquest context, la identitat apareix com el principal constructor d'alteritat. La identitat no només simbolitza les aspiracions de la ipseïtat d'una persona o d'un grup, sinó també l'assumpció de l'existència d'un hom diferent (Gregory *et al*, 2009). La presència d'una identitat o unes identitats considerades com a hegemòniques, vinculades a una comunitat de persones i sovint a un àmbit territorial, fa que apareguin "altres" identitats, les que no són classificades dins d'aquest primer grup, que són percebudes com a impròpies, i que consegüentment, donen lloc a *l'altre* en contraposició al *nosaltres*. La identitat, doncs, està associada a processos d'autoreconeixement, de pertinença, de similitud i d'associació, i per extensió, també de distinció en relació allò que no és propi, de l'altre, creant formes i mecanismes que permeten discernir entre el *nosaltres* i allò que es percep com a diferent, excloent-lo de ser o de formar part d'allò que es considera com a propi (Hetherington, 2002). *L'altre*, per tant, és aquella part de la societat (pot ser un individu o una categoria social) que per les seves característiques divergeix de la concepció del *nosaltres*. L'alteritat és doncs la concepció que un mateix o un grup té sobre els altres individus i grups socials, considerant-los diferents, i també més o menys propers, a la pròpia identitat. Aquesta diferència es construeix, principalment, encara que no de manera exclusiva, en base a qüestions com la ètnia, la classe o el gènere; elements a partir dels quals s'estableix una clara dualitat entre el que es considerat *propi* i allò *impropi*.

La concepció de l'altre no és, però, quelcom objectiu i mesurable, sinó el reflex de diferents construccions de la realitat i la complexa interacció d'infinat d'imaginari socials, imatges i percepcions que hom estableix sobre les persones que l'envolten en base a factors com el sistema de valors, el bagatge sociocultural, l'educació, el context i la posició social o la identitat (personal i col·lectiva), entre d'altres. Així doncs, des d'una escala local i posant com a exemple una persona autòctona o natural del Pallars Sobirà, la concepció d'alteritat estaria dirigida vers totes aquelles persones que no siguin del *país*, o si volem ser més fidels a la pròpia definició del concepte, totes aquelles persones que no siguin *considerades*, en base a un imaginari social i a un complex sistema de valors i criteris de reconeixement social de la pertinença a la comunitat, com a *pròpies* del país. En canvi, si prenem com a centre de l'anàlisi el nous residents del Pallars Sobirà, la definició dels altres pot arribar a ser més complexa, ja que la definició del diferent, per la seva posició en l'estructura social i per la seva condició, apareix difosa. En aquest cas no només ho serien els autòctons, com a grup simbòlicament contraposat, sinó que també ho poden ser altres col·lectius de nous residents que per les seves característiques disten de formar part d'una identitat col·lectiva comuna, com per exemple la població d'origen "no comunitari". L'aparició de la població "no comunitària" en els darrers deu anys a la comarca i al Pirineu català en general (Solé, 2010; Solé, Guirado, Solana, en premsa) ha generat noves i intermèdies construccions de l'alteritat, degut a la transformació del context en què s'estableix la interacció entre aquests "nous altres", els "antics (o menys nous) altres" i els considerats "autòctons". En aquest nou escenari, els que anteriorment eren considerat com els altres (nous residents comunitaris), i per tant com a part contraposada al *nosaltres* (autòctons), veuen com la seva identitat es veu modificada per l'aparició d'uns nous "altres", la població no comunitària;

establint-se una gradació en la percepció de l'alteritat, que permet copsar “altres” més propers i més llunyans (“*a mi em consideraven de fora i parlo català, i he nascut a 300 km tirant llarg, imagina't els que vénen d'un altre país*” B-03, dona), de la qual se'n poden derivar situacions d'exclusió més o menys intenses (“*I després hi ha la gent estrangera. (...) aquests són l'últim mico. Jo tinc la sensació que aquests els maltracten, els maltracten molt, molt més que als [nouvinguts] del riu*” B-03, dona) i processos de reconeixement i acceptació social d'una part dels nous residents degut a la presència d'un *estran*y més llunyà. Aquest darrer fet l'expressa així una de les persones entrevistades:

“I després, me n'adono que les onades d'immigrants de [l'Europa de] l'Est, de l'Àfrica, etc. ens ha fet [als nous residents] pujar una mica de categoria, en certa manera, dins de l'imaginari popular, perquè com ja ens tenen tant vistos, som uns quants que fa vint i tants anys que rondem per aquí dalt, ja ens han acabat assimilant, més o menys. No serem mai d'aquí, però, ens han assimilat bastant. Érem gent tan diferent, estàvem per sota, però ara es fixen en ells [immigració no comunitària], i els matxaquen més amb ells, i nosaltres passem més desapercibuts.” (B-03, dona)

L'alteritat, per tant no és quelcom objectiu, sinó una concepció de la realitat amb un alt grau de subjectivitat, que sovint esdevé fictícia, i que és extremadament canviant, la qual es construeix en base a factors de caire ètnic, social, cultural, jurídic, polític, ideològic i econòmic, o en relació a qüestions relacionades amb l'edat, el gènere o la sexualitat (Cloke, 2006). La construcció de l'altre es dona amb especial intensitat en contextos de diferència o diversitat cultural o ètnica, on les característiques que fan *diferents* als individus entre sí vehiculen aquesta percepció de la realitat. En altres casos, emperò, la construcció de l'alteritat no prové de la “natura” diferent dels actors, sinó que es deriva de situacions de desigualtat i discriminació social, una situació en la que els actors, tot i presentar unes característiques percebudes (hipotèticament com a) comunes o similars, manifesten identitats i posicions socials contraposades (Provanzal, 1994). La construcció de l'alteritat per diversitat expressa l'heterogeneïtat de les diferents modalitats de la vida humana –encara que aquesta diferenciació pugui desencadenar reaccions tan diverses com la tolerància o la xenofòbia–, mentre que en la construcció a partir de la desigualtat social es posa de manifest una relació de dominació i control de determinats individus i grups socials sobre els considerats altres (Boivin, Rosato, Arribas, 2004), la qual es sustenta sovint sobre una concepció etnocèntrica, a partir de la qual es considera l'altre com a inferior. La dicotomia nosaltres/altres, a més de generar (i ser producte de) interaccions entre diferents actors socials, produeix dinàmiques particulars sobre el territori, les quals poden ser visibles a una escala global –com és l'enfrontament actual entre occident i orient– o en una escala local –com per exemple, la creació de ghettos en una ciutat o de grups enfrontats en una comunitat local–. Aquests espais diferenciats es produeixen a partir de les pràctiques culturals quotidianes de la població, donant lloc així a espais del ‘propi’ i espais de ‘l'altre’, tal i com hem pogut veure en el capítol anterior amb la creació d'espais de relació específics per a determinats segments de la societat

pallaresa. En aquest context, les persones es veuen representades en funció dels espais que construeixen i ocupen el territori en relació a unes pautes que són els reflex de les seves accions socials (Said, 2003; Gregory *et al.*, 2004).

A les àrees rurals dels països occidentals, la construcció de l'alteritat s'ha realitzat al voltant de col·lectius, que per les seves característiques ocupen una posició de subalterns en aquestes societats, com per exemple els infants (Ward, 1990) o la gent gran (Hubbard, 2005), les dones (Huges, 1997; Baylina, Garcia-Ramón; 2004), els i les homosexuals (Gill, 1997; Bell, 2003), les minories ètniques (Agyeman, Spooner, 1997; Neal, 2009) o les classes baixes (Cloeke, 1997; Tickamyer, 2006), ja que la seva condició i identitat personal i col·lectiva els situa al marge d'estructures socials i de poder hegemòniques, les quals solen ser adultes, masculines, heterossexuals, blanques (*whiteness*) i en estreta relació amb el poder econòmic. Tanmateix, existeixen altres criteris de distinció i percepció del diferent que s'han de tenir en compte en la construcció de l'alteritat. En el cas del Pallars Sobirà, el sentiment de pertinença al lloc apareix com un element identitari d'extrema solidesa que permet separar entre els *de fora* i els *del país*, i així distingir entre qui és i qui no és *propi* del lloc, amb totes les implicacions que això té en el procés d'adaptació a l'entorn. Al llarg de les entrevistes, apareixen de manera recurrent al·lusions a aquestes situacions, en les quals els nous residents són considerats *de fora* per part de la població local, o per aquells que es consideren (o són considerats) *del país*. Així doncs, podem considerar que el sentiment de pertinença al lloc esdevé, en el nostre cas d'estudi, un factor rellevant en la construcció de l'alteritat, ja que s'estableix una *clara* dicotomia entre els que són (nosaltres) i els que no són *del país* (els altres)²¹⁴, el que pot derivar en la creació de diferents categories socials i d'una certa tensió (o fractura) social. Com diu l'historiador Jules Michelet (1798-1847), «*en cap lloc tant com als Pirineus, hom se sent lligat amb l'ànima de la terra*» (citada per Santasusagna, 1956), afirmació que evidencia el fort lligam que tradicionalment els seus habitants han tingut amb el territori.

La construcció del sentiment d'alteritat pot anar acompanyada, encara que no sempre és així, de processos d'exclusió i/o discriminació social, en el que els considerats *altres* són tractats de diferent manera pel fet de no pertànyer a l'endogrup²¹⁵. Aquestes pràctiques socials encarnen la por dels *establerts* davant l'arribada de *nouvinguts*, i és per això que apareixen certes

²¹⁴ Considerem la construcció de l'alteritat com un procés complex, en el que interaccionen les diferents *imatges mentals* que cada individu i grup construeix sobre el *si-mateix* i la *resta*. Això fa que es construeixin, al mateix temps, diverses i contraposades concepcions de la ipseïtat i l'alteritat. En aquest estudi hem considerat el grup social dels nous residents com a *els altres*, ja que ocupen una posició perifèrica en les estructures de poder social i polític de la comarca, les quals estan controlades principalment per la població d'origen local, els quals els identifiquem com el grup dominant, i per tant són tractats com *els nosaltres*. En un altre context, en el que els nous residents fossin el grup social dominant, la població local podrien ser considerats com els altres, en tant que "víctimes" de la colonització per part de la població d'origen urbà.

²¹⁵ L'*endogrup* és un concepte que s'empra en els estudis socials per fer referència al conjunt de persones o categories socials amb les que l'individu s'identifica i al qual pertany. A l'altra banda es situaria l'*exogrup*, que és tot aquell conjunt social amb el que l'individu no s'identifica i amb el que no manté un vincle o interacció estable.

actituds i mecanismes de control per mantenir l'ordre social establert que marquen una línia divisòria, en el camp cognitiu i a la praxis, entre el *nosaltres* i els *altres*, creant així categories socials (clarament) diferenciades. Generalment, són les minories (o els grups socials minoritzats) les que pateixen processos d'exclusió social i pràctiques discriminatòries, ja que són els que es situen al marge de les estructures socials dominants. Aquestes situacions poden produir-se en el marc de les relacions interpersonals i de la conducta individual o poden ser institucionalitzades en l'àmbit de polítiques públiques, disposicions legals o traves administratives, generant situacions desfavorables que limiten la condició d'igualtat i de justícia social que hauria de ser comú a tota la ciutadania. La limitació de vot, la segregació residencial o l'accés diferenciat a polítiques públiques i als serveis socials són alguns dels mecanismes més visibles per a generar discriminació vers una minoria social, privant-la de drets als quals tenen accés el conjunt de ciutadans i ciutadanes.

En aquest apartat també volem fer referència al concepte de ciutadania, ja que més endavant el recuperarem per analitzar els processos d'acceptació a la comunitat que experimenten els nous residents i la relació que tenen amb el reconeixement o privació dels drets bàsics associats a la condició de ciutadà i ciutadana. Entenem per ciutadania el conjunt de drets i deures als que hom accedeix quan esdevé ciutadà d'un àmbit territorial determinat, normalment d'un estat (Zanfrini, 2004). Però, quin és el procés que hom ha de seguir per esdevenir ciutadà? L'accés a la ciutadania presenta diferents vies²¹⁶, les quals estan lligades a la pertinença (*membership*) a un estat, de les quals per qüestions legals en són excloses aquelles persones considerades *estrangeres*. Cal dir, però, que el concepte ciutadania s'ha construït (històricament) com un fenomen eminentment urbà, a partir del qual els habitants de la ciutat passaven a ser iguals en drets i deures, condició sobre la qual es sustenta la idea d'urbanització i formació dels estat moderns, i extremadament vinculat al sorgiment dels estats moderns, i per tant, emmarcats i generalitzat en tot el territori on aquests hi tenen competència. Per contra, les estructures socials tradicionals de les àrees rurals es presenten, sovint, com l'antítesi de la ciutadania (Woods, 2006). Les societats rurals europees s'han caracteritzat al llarg de la història per mantenir una extrema jerarquia social, i no pas per la igualtat entre tots els seus membres. La falta d'institucions cíviques i l'existència d'altres com l'església, dificultaven la participació democràtica de la població i legitimava la dominació dels grups de poder sobre la resta de la societat. Tanmateix, els actuals processos de reestructuració social i econòmica de les àrees rurals han produït respostes locals al voltant de la qüestió de la ciutadania en aquests territoris, que de vegades han generat una situació de tensió i competència entre els grups de poder local, històricament hegemònics, i alguns dels nous grups socials o elits emergents, com els *newcomers* urbans o els segons residents (Cloke, Thirft,

216 Les vies més corrents d'accés a la ciutadania són el dret de sang (*ius sanguinis*), assolint la ciutadania per una qüestió de filiació; el dret de sòl (*ius soli*), pel qual es garanteix la pertinença, i per tant la ciutadania, a un estat pel fet d'haver nascut en el territori estatal; i, per últim, com a dret i/o privilegi, en base a unes condicions i requisits preestablerts per cada estat (Malgesini, Giménez, 2000).

1987; Woods, 2006; Sucarrat, 2006b). En aquest sentit, els nous residents, principalment aquells que per les seves característiques sociodemogràfiques ocupen una posició social més o menys privilegiada, actuen com a resposta a aquest poder local més *tradicional*, a partir de l'accés a organismes i institucions públiques o en altres sectors estratègics (empreses, associacions, etc.) que els hi permet actuar com a contrapoder. Per la seva banda, els grups de poder local reivindiquen el manteniment de la seva hegemonia històrica, pel fet de ser del país i perquè sempre ha estat així, i empren varies estratègies i mecanismes per mantenir les quotes de poder, a vegades a partir de pràctiques discriminatòries i d'exclusió social, que es basen, entre d'altres coses, en una regulació en funció de la pertinença o no a la comunitat de l'accés a determinats drets bàsics, com per exemple el dret a la participació política (Mormont, 1990). És per això que creiem que en un context rural el concepte ciutadania presenta certes particularitats, que han de ser tingudes en compte en els estudis sobre les societats rurals, sent necessari abordar-lo des d'una perspectiva crítica i trencant els convencionalismes sobre el que significa ser o no ser ciutadà, intentant parar més atenció als condicionants socials que no pas a la rigidesa legal o administrativa del terme, ja que de vegades aquestes darreres no són vàlides per a l'anàlisi. La ciutadania no es vincula únicament amb el fet de ser membre de ple dret d'un estat, sinó que respon a altres aspectes que s'allunyen dels discurs institucional i que, com hem pogut veure, sols són visibles a una escala local i enfocant en realitat social concretes.

Al llarg del treball de camp ens hem trobat amb determinats casos que denoten aquesta necessitat d'adaptació i que situen sovint a (una part) dels nous habitants del Pallars Sobirà com un col·lectiu *out-of-place* (Halfacree, 1996), el qual pot ser objecte, de manera puntual, de processos de discriminació o exclusió, que es justifiquen, per part dels grups de poder, per la seva condició de forasters. Aquest tracte desfavorable pren múltiples formes i abasta diferents àmbits de la quotidianitat dels nous residents, com ara el treball, la participació social, l'accés a la política o el dret sobre l'ús de les terres comunals, i són legitimats a través de mecanismes de control social no formals, és a dir, no institucionalitzats. El cas dels béns comunals és potser el més paradigmàtic de tots, ja que degut a la seva naturalesa, que exposarem més endavant, és el que evidencia més l'existència d'aquests mecanismes de distinció social sobre els quals es basa la regulació d'accés a aquests drets territorials. Es distingeix entre els membres de la comunitat, i considerats de ple dret, i aquells que no ho són, i que per tant en queden exclosos del dret d'aprofitament i ús del comunal. El cas dels comunals és especialment interessant perquè ens ofereix un marc idoni per analitzar les relacions i tensions entre diferents grups de poder —per una banda, el poder local històricament hegemònic, i per l'altra, els nous residents, i per deixar paleses les especificitats que mostra el concepte ciutadania en aquests territoris i a una escala microgeogràfica. L'accés desigual al béns comunals és l'exemple del manteniment, per part dels grups de poder locals, d'una estratificació social i jurídica present de manera tradicional a la comarca, que tot i estar justificada històricament, no deixa de generar una clara contradicció amb el que hom entén actualment per ciutadania.

Aquestes situacions de discriminació i d'exclusió social pel fet de no ser considerat ciutadà o *veí* a la societat receptora desperta un sentiment de malestar entre els nous habitants entrevistats. A les entrevistes s'ha apel·lat recurrentment a aquesta fragmentació social (motivada per un rebuig social i per aquetes pràctiques discriminatòries i d'exclusió) entre autòctons i nouvinguts, la qual pren diverses accepcions, impregnant diferents àmbits de la vida de les persones i condicionant les diferents accions socials que desenvolupen els individus i els grups socials. Aquesta dicotomia, que no és més que la construcció d'alteritat al voltant de la identitat i la pertinença al lloc, genera problemes en relació a la integració o adaptació dels nous residents, en determina les vicissituds de l'assentament i pot ser un condicionant de llur permanència a la comarca²¹⁷.

“És que clar, si tu ets de fora i defenses fermament que els pallaresos són tancats i que t'estan fent la vida impossible doncs ja no et quedes aquí, acabes marxant. T'agafa la mala sang d'estar en un lloc on no estàs a gust, et sents rebutjat i el que t'omplia del paisatge ja ha deixat d'omplir-te. I no pots sortir al carrer i no pots tenir una relació normal perquè tot és confrontació, doncs al final marxes.” (B-19b, dona)

8.1.2. «*I encara que passin els anys sempre seràs de fora*»: identitat, sentiment de pertinença i resistència local

Alguns autors han destacat com, en un context social i econòmic d'incertesa i canvi global les comunitats locals busquen satisfer la necessitat de seguretat establint vincles de pertinença, compromís i lleialtat amb el territori, el qual és habitat pels seus membres legítims, quedant exclosos aquells individus que no pertanyin a ell (Bauman, 2003; citat per Sucarrat, 2006b). En un món en constant moviment i globalitzat, on els fluxos (de persones, de capital, de mercaderies) tenen cada veda més importància, les poblacions locals busquen refugi en el *lloc*, com a espai que proporciona seguretat i estabilitat identitària a les persones (Massey, 1994; Ortiz, 2005), fins al punt que en pot esdevenir l'element central en els processos de construcció de la identitat individual i col·lectiva (Rose, 1995). En alguns casos, els processos geogràfics d'identificació, això és el sentiment de pertinença al lloc (*idiotopy*), estan estretament relacionats amb la construcció de la identitat social col·lectiva de determinants grups, configurant-se en molts casos com l'element principal i quasi de propietat exclusiva d'un grup concret (Pascual, 2004). Aquest sentiment no es relaciona només amb una determinada percepció del paisatge físic, sinó que també està construïda en relació a un imaginari sobre l'entorn social en base a les experiències i emocions que de manera individual i col·lectiva vincula a les persones a un lloc concret (Spooner, 2000).

²¹⁷ En aquest sentit, hem de reconèixer que hagués estat molt interessant entrevistar a persones que anteriorment haguessin residit a la comarca per tal de dilucidar els motius pels quals van abandonar-la, ja que aquest exercici ens permetria contrastar algunes de les informacions recollides per les persones que encara resideixen i poder realitzar interpretacions més fines dels processos que esmentem en aquest apartat.

En un context en què els moviments migratoris esdevenen multidireccionals i transnacionals, les societats receptores procuren reafirmar la seva identitat basant-se en aquest sentiment de pertinença al lloc, com a mesura d'autodefensa davant l'amenaça, generalment suposada i fictícia, que suposa allò que procedeix de l'exterior. En aquest sentit, al Pallars Sobirà, com a molts altres indrets del Pirineu Català, el fet de saber-se membre d'una comunitat, fortament lligada al territori, resulta d'un vincle (quasi) ancestral, el qual, a més, no apareix únicament com una reafirmació identitària simbòlica, sinó com un element que determina certs privilegis sobre els recursos naturals, de la mateixa manera que succeeix a moltes altres comunitats rurals del món (Chamoux, Contreras, 1996). És per això, que en aquests àmbits territorials les reivindicacions han estat més intenses, ja que no es tracta d'una reivindicació únicament simbòlica, sinó també material. En aquests casos, els esforços han anat dirigits, no només a enfortir la identitat col·lectiva, sinó també, i especialment, a mantenir aquests drets basats de manera tradicional en el sentiment de pertinença al lloc (Perramond, 2007)²¹⁸. Aquests processos d'identificació vinculats amb el lloc, amb una important càrrega simbòlica, però també material, no han estat exemptes de conflicte i tensió entre els diferents grups socials que conformen actualment les complexes societats rurals.

Davant d'aquesta situació, la població local, per tal de reafirmar la seva pertinença al lloc, emprà mecanismes de control social, com els estereotips i els prejudicis ("*Tots aquests fumen. Fumen maria, me cago en dena! Sí sí, tots es foten molta merda, tots fumen i es droguen*" A-01, home)²¹⁹, com a camí per marcar la diferència amb tot el que no és propi del *seu* entorn i que permet justificar el rebuig i recel que senten davant l'arribada de població forana. A les primeres persones que arribaren després del període de despoblament la població local els va batejar com a *hippies*, i encara que potser no els hi faltava raó, aquest terme tenia per a ells una important càrrega pejorativa, ja que l'associaven a una estètica, un estil de vida, uns valors i unes actituds que no se les sentien pròpies i que repudiaven. Nogensmenys, el terme *hippie* ha perdurat al llarg de temps entre la població local per a referir-se (i diferenciar) a aquelles persones que vénen de la ciutat a instal·lar-se a la comarca, encara que actualment les característiques de les persones que arriben sigui completament diferent a les que presentaven els primers. Actualment, tot i l'heterogeneïtat de les persones que s'instal·len a la comarca, el terme s'empra sobretot per fer referència al sector de població jove d'origen urbà dedicada als esports d'aventura i muntanya, al qual, a banda d'aquest, se li afegeixen, segons Lluvich i Ortega (2004), altres apel·latius com *rastes*, *penjats* o *neorurals*. La creació d'aquests termes

²¹⁸ Alguns autors, des de l'ecologia política, anomenen a aquesta situació de reivindicació o manteniment dels drets sobre els recursos naturals amb el terme "etnicitat ecològica", argument que s'ha incorporat al discurs de les comunitats locals per a la conservació dels usos tradicionals de la terra per fer front als processos de territorialització de l'estat i de les empreses multinacionals (Perramond, 2007; Robbins, 2004).

²¹⁹ Seymour-Smith (1992: 268, citat per Malgesini, Giménez, 2000) distingeix aquests dos conceptes. Mentre l'estereotip pot entendre's com "*una imatge de, o una actitud envers, persones o grups, basada no sobre l'observació i l'experiència, sinó sobre idees preconcebudes*", el prejudici consisteix en "*un judici negatiu preconcebut de persones o grups, basat no en el coneixement de la seva conducta real, sinó sobre imatge estereotipada*".

obeeix a una necessitat de diferenciar, de definir el límit entre el *nosaltres* i els *altres*, de construir la pròpia (de la població local) identitat a partir del reconeixement (i descrèdit) de l'altre, de classificar als individus en relació a uns patrons que siguin perfectament reconeguts per ambdós grups i que permeti distingir entre qui és del país i qui és l'estrany. Això no obstant, la construcció d'estereotips i prejudicis sobre l'altre no és exclusiva de la població local i únicament dirigida cap als nous residents; per la seva banda, els considerats *altres*, és a dir, els nous residents, també creen els seus judicis sobre la població local (*"La gent del país és molt tancada"* B-05, dona; *"Tinc un amic que diu que aquí hi ha individus que no estan occidentalitzats (riu)"* B-07, home).

"El fet de demostrar que són pallaresos, de sentiment de pertinença a un lloc, és una manera de protegir-se davant d'aquesta arribada de gent diferent i davant de la qual se senten una mica inferiors." (B-16, home)

En un primer moment, la coexistència de dues realitats socials en un mateix territori va comportar la creació d'una escletxa entre els autòctons i els primers nousvinguts, que s'ha anat perpetuant i distorsionant al llarg del temps, dificultant la comunicació, l'encontre i cohesió social entre ambdós grups. El sorgiment de creences i imatges (sovint exagerades i deformades) derivades dels estils de vida, els valors i els atributs de cada grup estan encaminades a justificar les conductes d'uns vers els altres. La generació d'estereotips, o prejudicis quan aquests són negatius, responen tant a la necessitat de formar una opinió sobre l'altre com de la dificultat o falta d'interès de basar aquesta opinió sobre l'experiència pròpia i suficient de la que se'n podria derivar un coneixement directe i sòlid (Malgesini, Giménez, 2000). No obstant, i malgrat la poca fidelitat que tenen els estereotips conformats pels dos grups amb la realitat, el sorgiment d'aquests judicis ha fet proliferar un cert sentiment de rebuig i recel en ambdues direccions²²⁰, que en alguns casos han desencadenat en pràctiques discriminatòries i d'exclusió, legitimades sobretot per una part de la població local i enfocades a determinats col·lectius de nous residents.

"Els de fora sí que ho tenen pitjor, perquè hi ha molt de recel amb els nousvinguts. Els del país tenim l'avantatge que al ser d'aquí saben de quina casa ets i d'entrada tindrà un sector de gent que et recolzarà i un altre que no ho farà mai a la vida. (...) Però amb els de fora normalment hi ha molt de rebuig, prejudicis i recel." (A-07, dona)

Algunes persones entrevistades, sostenen que el rebuig que manifesta la població local vers (tot) el que ve de fora, no es tan una qüestió d'origen, sinó més aviat (o també) una qüestió de classe. Així doncs, al fet diferencial de ser de fora s'afegeix la concepció de classe, el que

²²⁰ Els sentiments de rebuig i recel presenten una complexa gradació, degut a l'heterogeneïtat d'ambdós grups, els quals poden variar de la forma més intensa en aquells grups més extrems, manifestant-se quasi com un sentiment d'antipatia en ambdues direccions, fins a experimentar un cert grau de tolerància, o fins i tot, un tracte d'igual a igual. És per això que generalitzar un comportament o una conducta concreta és una tasca difícil i ens portaria a elaborar una anàlisi simplificada de la realitat.

focalitza aquesta aprensió contra aquells individus que pertanyen a una classe treballadora o inferior. Les estructures socials tradicionals del Pallars Sobirà, així com les d'altres indrets del Pirineu Català, presenten, ja des d'antany, una clara estratificació, que atribuïa a les cases més *velles* i *fortes* el poder de dominar a les cases *noves* i *petites*, el que permetia institucionalitzar, a partir per exemple dels consells comunals (Bringué, 1996), i justificar una forta discriminació de classe. En alguns sectors de la societat palleresa aquests codis de jerarquia social encara resten vigents, sometent a part de la població nouvinguda, sobretot a aquella que no reuneixen les qualitats per ser acceptats com a membres de la comunitat, a aquestes relacions socials anacròniques. En aquests codis socioculturals propis de les societats tradicionals, el prestigi i reconeixement per la posició o categoria sociolaboral de l'individu o de la família tenia molta rellevància, i és per això que sovint s'evidencien tractes desiguals a persones que tenen el mateix origen, el que s'explica únicament a partir d'una qüestió de classe, de categoria laboral o de posicionament social, variables que concedeixen el privilegi, només a determinats individus, de ser acceptats (o tolerats) per la comunitat local.

“No ho sé, una mica... racisme sobretot contra els hippies. Tu a Sort series un hippie, perquè no saben qui ets i no et relacionen amb cap casa. Però també n'hi ha contra els immigrants estrangers, però jo crec que és més racisme de classe. Perquè aquí si ets negre i tens pasta no hi ha cap problema. [C: *I si sóc hippie i tinc pasta?*] No, en principi no. Bueno, depèn amb qui tractis i que facis. Si vas amb una furgo, tens gos i això, doncs igual. Però si ets “hippie” i treballes al banc o et relaciones amb algú del Pallars i entres per alguna banda [propera a la comunitat local], doncs no tens cap problema, tinguis o no tinguis diners.” (A-08, dona)

Més enllà de l'origen i la qüestió de classe, també s'apunten les diferències identitàries i del context sociocultural entre la població local i els nous residents, visibles en els divergents estils de vida, les accions quotidianes, les pràctiques culturals, les pautes de comportament, els espais de relació i l'estètica, sent una de les causes que expliquen aquest sentiment de rebuig.

“És un tema de classe més que no pas d'origen, tot i que si s'afegeix el tema de la identitat encara s'agreuja molt més. Llavors que passa amb la gent del riu? Doncs que són gent jove, hippies, sense recursos, van amb gossos, doncs no interessen. I gent que està a l'administració els rebutgen obertament i els hi agradaria que marxessin de la comarca, i no veuen que estan aportant un benefici molt gran.” (A-07, dona)

Amb tot, aquesta animadversió contra els nouvinguts, o millor dit, contra una part dels nouvinguts, no es generalitzable a tota la població considerada com “autòctona”, sinó que dins d'aquest grup, que des de fora pot sembla compacte i homogeni, hi ha importants diferències i apareixen discursos contraposats. Un part de la població local es mostra fermament en contra d'aquest rebuig i als tractes desfavorable contra la població nouvinguda. El sector de la població local que manifesta aquest malestar davant d'aquestes reaccions més tradicionalistes i conservadores solen ser els i les joves palleesos que, com sosté una de les informants, “han

marxat fora a estudiar i estan tornant”, fet que els ha permès “*obrir les ments a altres maneres de funcionar, i no quedar-te tancats en una única manera de fer*” (A-02, dona). Aquests individus de la població local, que l’estudi sobre joventut i món rural de la Fundació del Món rural anomena *joves arrelats dinàmics* (FMR, 2009), defugen d’aquesta visió més conservadora i accepten, tot i tenir un fort sentiment de pertinença al Pallars, la pluralitat i diversitat de la societat pallesega i són conscients dels beneficis (també d’alguns dels impactes negatius) que té per a la comarca l’arribada de nous residents.

“De tant en tant et trobes algú molt tancat, que dius, deu ni do, eh? Potser estaries millor calladet. Però també hi ha la gent més jove que ha anat a estudiar fora, ha vist altres maneres de fer i han pujat aquí perquè s’estimen això. Que són gent que s’adrecen a tu amb total normalitat i d’igual a igual, no? Sempre estan ells més junts, és normal, però tampoc hi ha aquest rebuig. A mi em dona aquesta sensació.” (B-05, dona)

Aquesta situació ens permet observar com a la comarca s’està produint un important canvi generacional, el que suposa un trencament amb el que seria el Pallars més *tradicional*, representat pels ascendents familiars d’aquests joves, i una adquisició de nous valors i codis socioculturals, de caràcter global, que s’allunyen cada vegada més de les estructures socials i culturals heretades del passat. Les noves generacions de pallesegs i palleseges abandonen els comportaments propis dels seus pares (i mares) i padrins (i padrines), pels quals la importància de la pertinença al lloc, com hem vist, formava part dels mecanismes de protecció de l’ordre social establert, per donar pas a un nou escenari, efecte d’una certa assimilació del canvi social, en el que les diferències entre els ser de fora o el ser del país no determinin la interacció entre els diferents individus i grups socials ni justifiquin certes pràctiques discriminatòries. Tanmateix, algunes de les persones entrevistades no estan tan convençudes d’aquest canvi generacional, i sostenen que, en alguns casos, altres joves, principalment els més *estàtics*, hereten, de vegades d’una manera més aguda, el rebuig i discriminació cap als nouvinguts.

“De vegades sents que quan aquesta gent més gran ja no hi sigui desapareixerà aquest discurs tan tancat i exclouent, i jo això sí que no ho tinc tan clar, perquè per la meua experiència m’he trobat amb gent jove tan o més tancada que els seus pares. I a vegades la joventut té la força i la valentia de defensar-ho amb força i poden fer grups ràpidament.” (B-19a, home)

Per altra banda, a les entrevistes també s’ha fet esment com la reafirmació identitària lligada a la pertinença al lloc esdevé en alguns casos molt més forta entre els pallesegs i palleseges no residents, és a dir, aquells que ho són de naixement, però que no hi viuen de manera permanent, que no pas entre els pallesegs residents. Reivindiquen la seva pertinença a la comunitat i el manteniment d’un certs privilegis pel fet de ser del país que en un context d’arribada de nova població veuen perillar, i és per això que s’esforcen per marcar una clara diferència entre el *nosaltres*, els que són del país, i els *altres*, els de fora; encara que els autòctons que hi viuen de manera permanent, de vegades, no es considerin iguals que ells. En

determinades ocasions són els que mostren un rebuig més fort cap als nouvinguts, reafirmant que ells pel fet de ser nascuts al territori tenen més drets, encara que no hi visquin, que aquells que no son "*fills del país*". La por a perdre part del patrimoni material i immaterial o el poder i el control sobre el que durant molts anys ha estat el "seu" territori genera la necessitat de ratificar constantment els elements identitaris als quals se senten vinculats, com a estratègia per diferenciar-se i defensar-se d'aquells que vénen de fora i que, suposadament, representen una amenaça.

"Però el que sí que és veritat és que el sentiment d'identitat és més gran en la gent aquesta que ha marxat, perquè marxat i viu en un món que és totalment diferent als que havies viscut abans de marxar. I quan arriben a una ciutat són de fora, quan ells aquí al Pallars mai s'havien sentit de fora, per tant, el que fan és mostrar el seu sentiment d'arrelament a un lloc. I per això ho demostren contínuament, perquè si a Barcelona són de fora i resulta que quan vénen al Pallars també ho són perquè ja no hi viuen, i els que ara són "pallaresos" és la gent que ha vingut de fora... saps que vull dir? Llavors, davant d'aquesta situació, tenen la necessitat de reafirmar-se com a pallaresos i fer valer la seva condició davant dels de fora, i els hi fan saber així que poden." (C-06, home)

El fet de ser del país, però viure fora, pot generar processos d'identificació contradictoris i disfuncionals. Els pallaresos i pallareses no residents es conceben a ells mateixos com a "autòctons", ja que les seves arrels estan a la comarca, però per contra, per a la població local que viu tot l'any, aquest reconeixement no està tan clar, validant-se en cada cas en funció de diferents criteris de distinció o pertinença a la comunitat, com pot ser la recurrència de les estades a la comarca, la conservació de *casa oberta* per part d'algun familiar que viu de manera permanent al poble, la tinença de propietats o el manteniment de drets sobre les propietats comunals. Les relacions entre la població local que resideix de manera permanent i la població local no resident són el resultat de les interaccions entre dos grups ben diferenciats en el procés migratori de l'èxode rural: aquells que en el seu moment decidiren marxar a la ciutat i els que van romandre al poble, amb els conseqüents sentiments que es deriven d'aquesta interacció ("*També he sentit gent d'aquí al país, que diuen pitjor són els de fora, no? Gent que ha marxat i ara només vénen de vacances. I gent del país et diuen que la gent que va marxar i ara només ha tornat a arreglar-se la casa són els que més et recorden que abans es vivia molt pitjor, i que tu tens sort de viure com vius.*" B-04 / "*Jo crec que si hi ha un procés de despoblació i tu ets el que et quedes, això marca molt, no? Et lliga encara més al territori i te'l sents més teu.*" B-18). Els que van migrar se senten lligats encara al territori per mitjà de tinença de cases i terres en propietat, però davant de l'arribada de nova població i de la pèrdua de certs privilegis per haver migrat, veuen com la seva identitat, que abans era forta i comparable a la de qualsevol (altre) autòcton, poc a poc es va esvainent. Això explica la constant necessitat que tenen de demostrar la seva pertinença a la comunitat, exigint a la resta, població local residents i nous residents, que així els reconegui.

“Llavors hi ha els que són fills d'aquí i que en el seu moment van marxar fora, però conserven la casa, quan vénen, vénen amb una prepotència! Vénen a fer-te veure contínuament que ells són més d'aquí, encara que tu visquis cada dia. Perquè són fills d'aquí i els seus pares són la gent gran del poble, i ells tenen les terres. Hi ha com una intenció de voler afirmar que tenen més drets o són més d'aquí que els demés.” (B-02, dona)

Algunes persones entrevistades apunten que aquest comportament de reafirmació identitària és causat per un cert sentiment de nostàlgia, perquè van haver de marxar de la comarca per la falta d'oportunitats, i enveja, ja que veuen que altres persones, de fora, estan fent el que ells, en el seu dia, no van poder fer: instal·lar-se a la comarca i desenvolupar la seva vida en el lloc al qual se senten emocionalment lligats. En un fragment d'una entrevista realitzada a una persona “autòctona”, expressa aquest fet amb les següent paraules:

“[Jo] si estigués a Barcelona, i crec que és el que li passa a molts dels pallaresos que viuen fora, en realitat estaria a desgrat, perquè pensaria que el meu lloc real és el Pallars i llavors em voldria sentir més arrelada aquí i voldria defensar el que és meu, la meva parcel·la. Això, perquè sento que la meva identitat i la meva terra són el Pallars, però pel que sigui, bé perquè no pugui o bé perquè no m'hagi esforçat al màxim, no visqui al Pallars. Crec que això li passa a molts pallaresos que tenen casa als pobles d'aquí dalt però que viuen a Lleida, Barcelona o Tarragona. No ho sé, jo ho veig així...” (A-06, dona)

Així doncs, estem davant d'un context de creixent diversitat i complexitat a les societats rurals, en les quals es barregen diferents identitats socials que cada cop són més difoses i difícils de delimitar, debilitant les categories socials tradicionals, donant pas a nous processos d'identificació que reconfiguren les estructures socials a escala local. Al Pallars Sobirà, les identitats de la gent del país, les d'aquells que hi viuen i els que només hi conserven casa, es barregen amb la dels nous (i no tant nous) residents²²¹, els quals es consideren a sí mateixos com a pallaresos de fet i de dret, tot i que això entri en conflicte amb l'opinió de certs sectors de la població local. En aquest context fa que sigui difícil definir qui és i quan s'és propi del país, i quins són els criteris o mecanismes d'acceptació dels *nouvinguts* a la comunitat local que empra la població local per regular-ne l'accés (figura 8.1).

²²¹ A aquestes es podrien afegir les identitats dels “segons residents”, dels turistes i visitants (Sucarrat, 2006b) o les de la població d'origen estranger (Solè, 2010), però, tal i com he comentat anteriorment, hem optat per descartar-les conscientment de l'anàlisi sobre les identitats i els sentiments de pertinença dels nous residents i la població local, ja que ocupen un lloc perifèric en l'objecte d'estudi central d'aquesta recerca i afegirien major complexitat a l'anàlisi. Tanmateix, ens hi referirem de manera puntual quan creiem que aporta alguna clarificació al nostre discurs.

Figura 8.1. Adhesiu vist en alguns vehicles de la comarca que denoten com el sentiment de pertinença al lloc és quelcom important en la construcció d'identitat, sobretot de la població local.

Font: fons del l'autor.

D'entrada, i a grans trets, el fet de ser de fora és una condició que és inherent a totes les persones que sense ser del país ha decidit migrar per diferents motius a la comarca. Aquesta condició és la base de la distinció entre “autòctons” i “no autòctons”; una condició que no només es manifesta en el moment d'arribada, quan hom es pot considerar realment un *nouvingut*, sinó que, en alguns casos, degut a la no acceptació a la comunitat, es pot arribar a mantenir constant al llarg del temps.

“Però tu imagina't, hi ha gent que fa més de 30 anys que va arribar a la comarca, que es van instal·lar en pobles on no hi vivia gairebé ningú o que estaven condemnats a la desaparició, que van començar a repoblar-los i que ara són pobles amb vida i on ha tornat l'activitat i que la gent d'aquí encara els veu com els de fora i els hippies, perquè encara ara és així.” (A-07, dona)

Nogensmenys, aquesta no és una situació pròpia únicament dels moviments migratoris contemporanis, sinó que aquests criteris de distinció entre el *nosaltres* i la resta han estat presents a la comarca al llarg de la història, responent, en el marc de la cultura tradicional, a un mecanisme de protecció de l'ordre social establert i l'equilibri dels recursos davant l'arribada de població exterior (Bringué, 1996). La distinció entre els dels país i els de fora és visible en altres fluxos migratoris anteriors, tal i com expressa en el següent fragment una de les persones entrevistades:

“Amb el tema de veure als nouvinguts com uns forasters, sempre serà així, però es que això ens passa a nosaltres, a tots els pallaresos vull dir. Quan als anys 50 van venir tots els immigrants a treballar a les centrals i per a molta gent aquestes famílies continuen sent de fora, i encara tenen malnoms que fan referència al seu origen. És a dir, que per a la gent d'aquí quan veu arribar a algú de fora sempre serà de fora, i això és molt difícil canviar-ho. Clar que al final són una persona més de la comarca i estarà integrat en la societat pallaresa, però seran de fora, sense que això ho haguem d'interpretar com

una cosa dolenta. Hi ha gent que fa molts anys que viu al Pallars, que va venir en un determinat moment i que està molt integrada però per mi continua sent de fora, sense sentiment pejoratiu.” (A-07, dona)

Malgrat ho pugui semblar, la consideració de ser de fora o ser del país no s'estableix en base a uns criteris objectius que hom aplica per igual, sinó que la subjectivitat i l'imaginari social juga un paper important, car es tracta d'una distinció construïda a partir de la identitat i d'una determinada percepció de la realitat. Factors com els vincles afectius i familiars, el lligam amb la propietat, el prestigi social i les relacions socials poden generar un reconeixement social de pertinença a la comunitat local sense que aquest sigui merescut de manera “natural”, fent que dues persones immigrades al Pallars i amb característiques similars puguin experimentar processos d'identificació i acceptació divergents. Al llarg del treball de camp hem pogut observar com les circumstàncies en què es produeix la migració o els lligams afectius previs amb el territori generen una certa estratificació dels nous residents pel que fa a l'acceptació a la comunitat local, els quals, tot i no ser considerats pròpiament com *del país*, poden arribar a ser considerats com a tals; amb més o menys intensitat en funció de cada cas i dels criteris que a continuació exposarem.

“A més, hi ha esglaons. Perquè determinada persona està millor vista o millor acceptada que d'altres, tot i que siguin ambdós de fora, eh? Perquè està casada amb un pellarès o amb una pellaresa. Llavors canvia molt la història. No ets pellarès, però a efectes pràctics és com si ho fossis i ja tens accés a un món que la resta de nouvinguts no hi tindrem accés mai.” (C-02, dona)

Tal i com s'exemplifica al fragment d'entrevista anterior, un dels criteris pels quals, tot i no ser del país, es pot accedir a formar part de les estructures socials pròpies de la comunitat local, és la formació de parelles mixtes, la qual és més intensa si la unió es realitza per la via matrimonial. Aquesta es considerada si ets un nouvingut, una de les vies d'accés més efectives a l'entorn social del *món autòcton*. El fet de casar-se (o formar una parella) amb un pellarès o pellaresa lliga el nouvingut a una *casa*, a una família del país i a un reconeixement social per part de la comunitat que li dóna accés a uns drets i privilegis que, d'entrada, només els hi són propis a la població local. Aquesta acceptació per part de la comunitat local d'una persona de fora casada amb una altra persona del país genera processos d'identificació desiguals entre els nous residents que condicionen l'adaptació i integració dels diferents individus al nou entorn social. Segons les persones entrevistades, una persona nouvinguda que arriba a la comarca “*de la mà*” d'un pellarès o pellaresa està “*salvat de per vida. (...) Sí, perquè d'entrada ja et situen en una casa. (...) I quan tens casa ja ets pellarès*” (B-17, home). Mentre que si un nouvingut arriba a la comarca sense aquest vincles afectius i familiars li serà difícil accedir a aquest reconeixement per part de la població local, sent més probable que la condició de foraster es mantingui al llarg del temps.

“Clar, però és que depèn que facis, on treballis, amb qui t’ajuntis o amb qui et cassis pots estar acceptat com a pallarès abans que un altre que porta trenta anys vivint aquí. Si tu vens aquí a viure i et casses o t’ajuntes amb una pallaresa, tu ja seràs pallarès o estaràs completament acceptat pels pallaresos.” (A-08, dona)

“Jo el que sí que noto és que entre la gent que és d’aquí-d’aquí, que és com si aquests de fora... perquè a mi em consideren d’aquí perquè m’he casat, o ajuntat, amb un autòcton, saps que et vull dir?” (B-20, dona)

“[En el meu cas] el canvi ha estat diferent, perquè jo he vingut aquí per instal·lar-me amb una noia d’aquí, del país. Clar, ja vens amb un contacte fet, la família d’ella són tots del país. La majoria de gent puja perquè un amic està aquí dalt i li ha dit que s’està molt bé o que hi ha feina, però no pugem amb els contacte directe com he pogut pujar jo.” (C-06, home)

Un altre dels criteris que determina la pertinença a la comunitat, i que està força lligat amb el que s’ha exposat abans, és el fet de tenir vincles familiars a la comarca. Els nous habitants que tenen familiars residint a la comarca o que alguns dels seus parents hi hagi nascut o viscut en el passat els atorga una condició de privilegi davant dels altres nouvinguts, malgrat aquesta no sigui tan efectiva com l’anterior. Els vincles familiars permeten establir relació amb un poble i amb una casa concrets i això facilita a la població local la identificació i distinció davant la resta de nous residents. “*Ser de casa tal*” o tenir llinatges pallaresos apareix com criteri que justifica la pertinença a una comunitat local, la qual pot presentar diferents gradacions en funció de la fortalesa i vigència d’aquestes vincles amb el territori, ja que no és el mateix, a efectes d’acceptació a la comunitat local, tenir els padrins o els pares vivint a la comarca i conservar la casa de la família, que ser el nét/a o fill/a d’algú que va emigrar a la dècada de 1960, que ja no manté propietats o que des de què va marxar ha mantingut poc contacte amb la comarca.

“Sí, molta gent ho diu. Clar aquí si ets d’una casa en concret o tens un cognom d’aquí és tot més fàcil. Jo conec un noi que la seva família era en part d’aquí i a mi m’ha ajudat moltíssim, no? Si tens cognom pallarès se t’obren moltes portes.” (B-07, home)

Aquests criteris de distinció i acceptació generen, potser de manera més intensa que els fets que exposàvem abans, processos d’identificació, si més no, divergents entre els nous residents. Hem pogut observar com els vincles familiars garanteixen una pertinença al lloc i asseguruen un reconeixement com a *propi* per part de la comunitat local, encara que aquest “privilegi” no es construeixi a partir d’un lligam físic amb el territori –pel fet de viure o pel fet d’haver-hi nascut–, sinó més aviat per *ius sanguinis* –per ser descendent d’hom que hi pertany–. Així doncs, una persona amb vincles familiars al Pallars Sobirà, tot i que visqui fora, continuarà formant part de la comunitat local, construint la seva identitat en base a la pertinença a un lloc *no-viscut*, en el qual no es desenvolupen les seves principals accions socials ni les activitats quotidianes, sinó que només es manté un lligam emocional i de reafirmació

identitària per tal de conservar certs drets per fet de ser considerat veí. Per contra, un nouvingut, encara que estableixi la seva residència permanent i desenvolupi la seva vida de manera plena a la comarca, és considerat (i pot ser-ho durant molt de temps) com a una persona *forastera* per part de la població local. No obstant, hi ha altres persones “autòctones”, potser les que es mantenen més fidels a les regles i valors tradicionals, que sostenen que marxar del poble/vall, encara que es conservin vincles familiars o propietats, hauria de suposar la pèrdua dels drets com a veí, i per tant, acceptar que ja no formen part de la comunitat local encara que vagi contra la seva voluntat (Sucarrat, 2006b).

“I encara que passin els anys sempre seràs de fora, això no canvia, i potser és el que ha de ser. Jo crec que en comunitats tan petites ha de ser així, no? Sempre hi ha la reivindicació o el comentari que sempre et consideraran de fora. Però en canvi els fills d'un autòcton seran sempre d'aquí, encara que s'hagin passat la vida vivint fora. (...) Clar, és un tema de drets, que això si que amb els temps s'hauria d'anar tractant. S'hauria d'anar normalitzant i si no s'aconsegueix llavors si que hi ha una situació una mica rara...” (B-19, home)

A les societats tradicionals, el prestigi i estatus social de la persones, i especialment de la família i la *casa*, en tant que unitats d'organització social bàsiques, determina les relacions que aquestes tenen amb la resta de la comunitat i llur posicionament en l'estructura social, formant part, en funció d'aquest reconeixement social, dels grups de poder, o bé dels grups socialment dominats. Ser de *casa forta* (o de *bona família*), ocupar un càrrec polític (eclesiàstic o militar) important, com per exemple ser alcalde o delegat provincial (capellà o sergent), o bé exercir una professió de renom (metge, professor, notari o banquer) que rebés el respecte i l'admiració per part de la comunitat (“*Aquí tota la vida els secretaris, els mestres i els metges han estat sempre de fora, no? I bé s'integraven i funcionaven i vivien amb normalitat i eren gent molt respectada.*” B-18, dona), eren algunes de les situacions que antany atorgaven a determinats grups i persones un destacat prestigi social, de control i dominació en relació a la resta, bé fos pel poder que tenien les institucions que representaven, pel poder que s'atribuïen ells mateixos o pel que els hi era atribuït per la pròpia comunitat. D'aquesta manera, determinades persones (i grups) ocupaven pel seu reconeixement (sovint acompanyat d'un clar poder econòmic, polític, militar o social) els estrats més elevats de l'estructura social. En aquest ordre social tradicional, els nouvinguts que volguessin instal·lar-se al Pallars Sobirà, com a altres indrets del Pirineu Català, estaven obligats a acomplir unes regles i controls estrictes per accedir a formar part de la comunitat, i ser *considerats* veïns del poble o la vall en qüestió. Aquests mecanismes de control, basats en molts casos en la grandària de la propietat o la quantitat de bestiar, beneficiaven a les famílies benestants, i exclouïa a aquelles *cases noves* més dèbils (Bringué, 1996). Això doncs, tradicionalment la pertinença (i acceptació) dels *nouvinguts* a la comunitat ja era objecte de regulació i restricció, i igual que actualment ja era controlada per aquelles persones que configuraven els grups de poder, les quals, són, a la seva vegada, les que legitimen aquestes pràctiques socials discriminatòries i d'exclusió de la nova població.

Actualment, aquestes pràctiques socials pròpies d'un context històric passat poden resultar anacròniques, però encara es conserven algunes reminiscències que hem pogut observar en determinades actituds, no només per part d'alguns sectors de la població local, sinó també de nouvinguts. El fet d'ocupar posicions elevades en l'estructura social que atorguen un cert prestigi i reconeixement per part de la resta de la comunitat genera uns processos d'identificació i acceptació més accelerats i sòlids amb la població local, que allunyen alguns nouvinguts dels *altres* nouvinguts, aquells que per les seves característiques sociodemogràfiques no són "mereixedors" d'aquesta aprovació per part de la població local. Així doncs, el prestigi i reconeixement social, des d'una perspectiva de classe, també apareix com un factor que afavoreix l'accés a la comunitat local i a ser considerat/da part d'aquesta. En aquest sentit, el tipus d'activitat que hom desenvolupa, o millor dit, la categoria sociolaboral o el càrrec que s'associa a aquesta, apareix també com un criteri que aglutina poder, prestigi i reconeixement social, i que s'empra per traçar una línia divisòria entre aquelles persones nouvingudes, però que seran acceptades com a membres de la comunitat (les que ocupen les posicions més altes en la jerarquia sociolaboral), i aquelles que els hi serà més difícil accedir-hi, pel fet de ser de fora i ocupar llocs de treball, que des de la perspectiva de la classe local dirigent, tenen poc prestigi i reconeixement social.

"[Hi ha] gent que té un altre estatus. Que no han arribat aquí a fer el hippie. Ells han vingut a fer una altra cosa. Tenen un càrrec important." (B-03, dona)

"I de la gent de fora, ja et dic, [si] tu ets el metge, treballes a casa o ets mestre a l'escola, ho tens més fàcil, però si ets algú que no està clar a que et dediques, les pintes que tens... ets un "hippie" d'aquests. Uf! Et serà més difícil" (B-02, dona)

Fins ara hem pogut veure com el ser considerat de fora o esdevenir membre *acceptat* (encara que no considerat autòcton, car això és una condició difícil d'assolir per aquelles persones no nascudes al territori) està subjecte a criteris de distinció lligats a vincles afectius o familiars i aspectes relacionats amb la classe i posició social. Tanmateix, hi ha altres vies, potser no tan arrelades a les estructures socials tradicionals, però les quals també són vàlides per a què els nous residents puguin accedir a ser acceptats com a membres de la comunitat. No només el prestigi o reconeixement social apareixen com un condicionant per accedir a determinats grups de poder, sinó que el tipus de feina (no tant pel càrrec, sinó pel sector en el qual hom s'ocupa) o les relacions socials són, alhora, elements que actuen com a factor d'integració i aspectes que la comunitat local té en compte en el moment d'integrar o excloure els nous residents. Això explica que determinats individus, que s'ocupen en feines concretes, els hi sigui més fàcil o més difícil ser acceptats per la comunitat que en d'altres casos. Els prejudicis i estereotips que determinats sectors de la població local tenen en relació, per exemple, als i les joves ocupats al sector d'esports d'aventura i d'hivern, així com també a tot el col·lectiu d'origen estranger ocupat com assalariat a l'hostaleria, serveis forestals, construcció i serveis personals, fan que l'acceptació per part de la comunitat local sigui realment difícil, o

quasi impossible. La feina, especialment, com hem comentat anteriorment, apareix durant el procés d'assentament com un important agent sociabilitzador, car permet establir relacions amb companys/es de feina i accedir a sectors de la societat que d'una altra manera seria difícil fer-ho. No obstant, tot i que el lloc de treball pugui aparèixer en determinades ocasions com un espai de relació i cohesió social, cal dir, però, que la feina també pot ser un factor que generi relacions socials sectoritzades, ja que a partir del tipus de feina que es desenvolupa es poden distingir certs grups socials, formats a partir de la interacció social entre individus que comparteixen, a part de la feina, característiques més o menys comunes.

“Jo el que veig és que depèn molt de la persona, de la persona en sí. Depèn molt de què treballis i a on treballis. Si ets de Barcelona i treballes al ràfting, des del punt de vista pallarès estaràs marginat de per vida, vull dir, que només et relacionaràs amb altres monitors i gent de l'entorn del riu. Però en canvi, si ets de fora i treballes de cara al públic, en una botiga o així, en quatre dies t'agafaran confiança i et serà molt més fàcil integrar-te.” (B-17, home)

Per altra banda, les relacions personals en comunitats tan petites també són un factor que pot condicionar el grau de pertinença a la comunitat. En un context social tan reduït, les interaccions interpersonals són aprovades o desaprovades en funció de qui siguin els seus interlocutors, ja que aquestes poden anar en contra o a favor de certs interessos, de les normes socials o dels vincles socials preexistents. Els mecanismes de control social associats a l'aprovació o desaprovació de les relacions interpersonals contribueixen a fer més intensa la sectorització de les relacions socials, ja que els diferents individus acaben interactuant amb els que comparteixen uns determinats elements identitaris comuns, perpetuant unes pautes socials rígides, que no permeten (o dificulten) la coneixença i interacció entre individus de diferents grups i àmbits de la societat pallaresa; per exemple, entre un monitor de ràfting i un ramader, dos grups clarament enfrontats pel xoc cultural existent.

Per últim, cal destacar la importància de la llengua com a element identitari i de distinció entre els que són de fora i els que són del país, i fins i tot, d'aquells que tot i ser de fora han sabut, segons la població local, “integrar-se” correctament, pel fet d'assumir el parlar pallarès com a propi. En el cas del Pallars, i per les seves particularitats, el dialecte pallarès i *lo parlar* de les diferents valls i pobles (Febrer, Bringué, 2007) apareix com un patrimoni immaterial amb un gran valor per a la població local, la qual vetlla per a la seva conservació, procurant que no es perdi davant la creixent estandardització de la llengua catalana i l'arribada de nous residents amb altres variants dialectals (Coll, 1991). Algunes persones entrevistades han fet referència a la forta càrrega simbòlica que té la qüestió de la llengua a la comarca i com al llarg del procés d'assentament han estat objecte d'algunes exigències per part de la població local en relació a aquest fet (“*On estic treballant, que porto com dos mesos, hi ha dues persones del país, i moltes vegades sí que marquen la diferència. I de vegada fan comentaris relacionats amb la llengua. Que veus, algun dia ens hauríem d'aplicar a intentar parlar pallarès. Però bueno, jo per les llengües fatal.*” B-04,

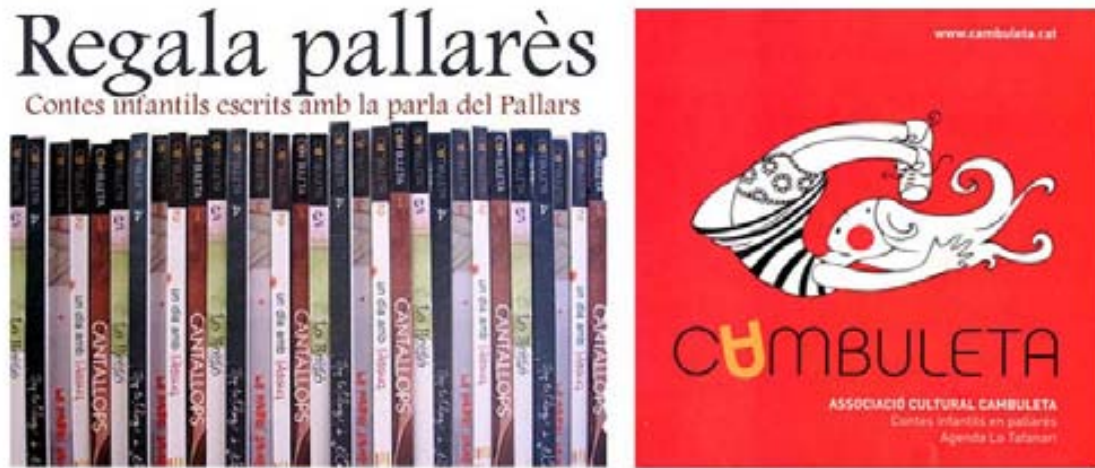
dona). En aquest sentit, el fet de *xerrar* pallarès no significa només que hom porta un temps vivint a la comarca i que degut a això ha incorporat certs aspectes de la variant dialectal a la seva manera de parlar, sinó que simbolitza una intencionalitat clara d'adaptar-se a un nou entorn social mitjançant la valoració de la cultura i el patrimoni local, rebent el consegüent reconeixement per part de la comunitat local. S'identifica, doncs, un cert mimetisme d'una part dels nous residents en relació a la població local, aquells més sensibles a la cultura i les tradicions locals, els quals tendeixen a adquirir certes conductes o comportaments propis de societat d'acollida, en aquest cas la llengua, però poden haver-n'hi d'altres, que els hi atorgui un cert reconeixement i els ajudi a integrar-se a la societat receptora, fent-se passar per "autòcton" sense ser-ho.

"Lo de la llengua és molt bèstia. Si el que vols és integrar-te t'has de passar a parlar pallarès només arribar. Si tens facilitat bé, i sinó... però clar, has de fer un pallarès molt marcat, perquè tot i parlar pallarès hi ha molts localismes. Ho has de fer molt bé. Si fas un pallarès forçat es nota molt, per tant has d'intentar que et surti de manera natural, i això és bastant difícil. És com si els volguessis enganyar." (B-17, home)

La situació de pèrdua que està experimentant el parlar del Pallars té diverses causes, entre elles, l'emigració d'un important contingent de població durant l'etapa de despoblament, la invasió de diferents varietats dialectals, per l'arribada de turistes i nous residents de diferents orígens, i l'expansió de del català anomenat "estàndard", sobretot pels mitjans de comunicació. Tanmateix, algunes de les persones entrevistades han apuntat que la composició dels equips docents de les diferents escoles o instituts està condicionant també l'evolució del pallarès, ja que el fet de ser formats per un important volum de persones procedents de fora dificulta l'aprenentatge de la varietat dialectal per part dels i les alumnes, sobretot d'aquells nens i nenes, fills de nouvinguts, que a casa seva no xerren pallarès ("Si tu ja tens la teva pronunciació és difícil canviar-la. Igual la meua filla. Però jo crec que acabarà parlant el que es parla a casa, amb accent de Barcelona. Potser se l'enganxa alguna cosa si té professors d'aquí, que aquesta és un altra, a vegades el problema es que els professors són de fora." B-04, dona). Davant d'aquest retrocés del parlar del Pallars, algunes persones, sobretot autòctones, però també nous residents, han creat l'associació *Cambuleta*²²² amb l'objectiu d'evitar la pèrdua progressiva d'aquest dialecte, sobretot entre els i les més joves, donant a conèixer les seves particularitats i incentivant-ne l'ús a diferents àmbits socials, principalment a les escoles. Per aquest motiu, des de 2007 estan treballant en una col·lecció de llibres infantils en pallarès, amb els quals volen apropar el vocabulari i la fonètica pallaresa als infants de la comarca (figura 8.2).

²²² *Cambuleta* significa tombarella en el vocabulari del dialecte pallarès. Per més informació sobre el vocabulari específic del dialecte pallarès, d'on s'ha extret aquesta informació, podeu consultar el llibre *Aina. Vocabulari temàtic del dialecte pallarès* (Ramoneda et al., 2007).

Figura 8.2. Col·lecció de contes infantils en pallarès, iniciativa de l'Associació Cultural Cambuleta.

Font: web de l'Associació Cultural Cambuleta (contescambuleta.blogspot.com).

El dubte entre ser o no ser (considerat) del país, no només afecta a les persones que en algun moment de la seva vida decidiren migrar cap al Pallars Sobirà per establir la seva residència, sinó que també s'adscriu als fills i filles dels nous residents, tot i que aquests siguin nascuts al Pallars Sobirà. La seva identitat es presenta, si més no, com incerta, ja que algunes persones els consideren pallaresos i pallareses, en tant que nascuts a la comarca, independentment que els seus ascendents no ho siguin. Per altra banda, el sector més conservador o tradicionalista de la població local es resisteix a acceptar-los com a gent del país, heretant, d'alguna manera, la condició de nouvinguts que els seus pares han anat arrossegant des de la seva arribada. A les entrevistes hem pogut observar com el fet de néixer en un territori concret no atribueix necessàriament la condició de ciutadà o membre de la comunitat (veí) a una persona, sinó que en casos específics, com és el cas del Pallars Sobirà, el fet de ser ciutadà passa més aviat per un reconeixement d'acceptació a la comunitat, en funció dels criteris anteriorment esmentats, més que no pas pel dret de lloc o de sòl (*ius soli*), una de les vies identificades per l'accés a la condició de ciutadà. Tanmateix, aquesta és una qüestió que no es manifesta de manera homogènia entre tots i totes els entrevistats, ans al contrari, desperta discursos contradictoris, tant entre els nous residents com entre els autòctons. Alguns dels informants apunten que els fills i filles dels nouvinguts no seran considerats mai pallaresos, ja que l'acceptació de la comunitat local acaba sent una qüestió de vincles familiars, sent molt difícil que un fill de nouvinguts sigui considerat de manera igualitària a un fill d'una família local. No obstant, els que manifesten aquest discurs sustenten que l'acceptació dels fills i filles de nous residents pot estar subjecte, igual que en el cas dels seus pares, a determinats criteris de distinció (prestigi social, poder polític i econòmic, responsabilitats, etc.) que, tal i com hem apuntat abans, poden motivar el reconeixement de pertinença a la comunitat; en altres

paraules, el grau d'acceptació que hagin tingut els pares al llarg del temps residint a la comarca condicionarà l'acceptació que tindran els fills.

“[Els fills dels nous residents] Han nascut aquí, però són de fora. I et puc posar molts casos, que de vegades dius: «Aquest és autòcton», i algú salta i diu: «No no, aquest no és autòcton, perquè els seus pares van venir de fora». I tu penses, hòstia, com que no?” (B-19a, home)

“[B-12a]: A vegades ho penso. Si tenim un fill serà pallarès? [B-12b]: Jo crec que no. Perquè jo conec un noi que el seu avi era de Sevilla i per la gent del poble els nets i els fills dels nets no són pallaresos, són fills d'un sevillano, però no són pallaresos. Pot ser que hagin passat generacions, però en aquest aspecte continuen sent molt tancats.” (B-12a, dona i B-12b, home)

Per altra banda, altres persones sostenen que, malgrat els nouvinguts hagin estat objecte d'un cert rebuig per part (d'alguns sectors) de la població local, els seus fills i filles són (o haurien de ser) considerats pallaresos i acceptats com a membres de la comunitat. Aquesta admissió, però, està subjecte a diferents graus de pertinença, ja que pot donar-se el cas, tal i com exposa una de les persones informants, que el fill sigui acceptat com a membre de ple dret, mentre que els pares siguin exclosos del dret a aquesta condició; i que a la vegada el nen o nena, tot i ser considerat pallarès, sigui objecte de distinció davant d'un nen o nena de família “autòctona”. Malgrat això, en alguns casos, el fet de tenir descendència, tal i com hem apuntat al capítol anterior, dóna lloc a un escenari completament nou en el procés d'acceptació dels nous residents, tant dels pares i mares com dels fills, car això té un important simbolisme per la població local, la qual ho cospa com la intenció d'assentament definitiu. Així doncs, aquest fet pot esdevenir un canvi substancial en el procés d'integració dels nous residents, els quals poden veure, a partir d'un moment i un fet concret, com varia la seva situació dins l'estructura social.

“Quan tens un fill la gent et veu diferent i et pregunta i et deixa ben clar que tu no ets pallaresa, però que el nen sí que ho és. (...) Encara que com et deia abans hi ha diferents graus d'acceptació. El meu fill estarà més acceptat que jo, però davant d'un nen de pares pallaresos doncs serà exclòs, o pseudo-exclòs.” (C-02, dona)

Atès això, podem considerar que la construcció de la identitat és un procés complex per als fills dels “nouvinguts” (considerats així encara que faci temps de la seva arribada), ja que sovint no acaben de ser enterament considerats com a membres legítims de la comunitat en la que han nascut. El fet d'haver nascut a la comarca els iguala, a efectes legals, a la resta de població autòctona, i per tan a ser considerats ciutadans de ple dret. Per contra, alguns sectors de la població local rebutja considerar-los com a membres legítims de la comunitat i això els hi fa saber quan tenen ocasió. Aquesta situació provoca processos d'identificació contradictoris. La ipseïtat dels fills/es dels nous residents es construeix, per una banda, a partir del dret que els hi atorga el fet d'haver nascut a la comarca i a considerar-se a si mateixos com a pallaresos, i

per l'altre, per l'herència de pertànyer i créixer en el sí d'un grup social (al que pertanyien els seus pares i mares) que es situa, en molts casos, al marge de les esferes socials hegemòniques, principalment locals. Tot i això, els fills/es de nouvinguts s'han relacionant des de petits amb fills/es de famílies "autòctones", trencant algunes de les barreres que poden existir entre els seus accedents, i construint una identitat col·lectiva entre "iguals" que es sustenta en el fet de ser del Pallars, la qual es únicament trencada per l'ideari tradicionalista d'alguns sectors de la societat local que consideren que aquests infants i joves descendents d'antics nouvinguts no són del país. Aquest conjunt de factors que intervenen en la construcció identitària dels fills/es de nouvinguts fan que quan hem interrogat a algun fill/a de nouvinguts sobre la seva pertinença al lloc, formulant la (aparentment) simple i innocent pregunta "et sents pallarès/a?", la resposta no hagi estat gaire clarificadora, car el sentiment de pertinença al lloc d'aquestes persones no es forma únicament pels propis sentiments —és a dir, una concepció personal sobre una determinada vinculació físico-emocional amb el territori i la societat—, sinó també per la percepció i els sentiments que se'n deriven de la resta de membres de la comunitat.

"Bé, clar... em sento pallaresa, però jo mateixa, amb la gent que he compartit la meua vida de tu a tu, d'igual a igual, sí que em sento pallaresa. Amb la gent més gran sempre hi ha una mica de barrera, perquè per algun d'ells sóc mig pallaresa, saps que vull dir? (...) Jo et puc dir que mons pares estan integradíssims aquí, que part de les seves amistats són gent del país, però que també es fan amb gent que com ells han vingut de fora... la seva vida està barrejada amb tothom, no? (...) Aquí al Pallars, sempre hi ha hagut un sector que s'ha tancat molt en aquest aspecte, no? Consideren que ets un hippy penjat, o que els teus pares ho eren i que per aquesta regla de tres tu també ho ets, i et deixen molt clar que ets de fora. És una visió molt tancada, perquè ja posen barreres abans de conèixer a la persona, només pel fet d'on ha nascut. (...) Hi ha determinades actituds que et fan allunyar-te de tota aquesta gent i fan que no et sentis part d'aquest col·lectiu." (A-02, dona)

Per altra banda, es dona un fet contradictori amb els fills i filles de la població "autòctona", els quals encara que no resideixin a la comarca, i només vinguin per visitar de manera esporàdica als familiars, seran sempre considerats del país. Sembla, doncs, que la condició de pertinença a la comunitat és una "virtut" que es transmet de generació en generació; de la mateixa manera que succeeix amb el "defecte" de ser nouvingut, immigrant o foraster, el que explica que sorgeixin categories socials com "immigrant de segona generació" o "fill de nouvinguts", encara que aquests hagin nascut en la societat receptora i sigui legalment ciutadans de ple dret²²³. D'aquesta manera, doncs, el terme autòcton —segons el Diccionari de

²²³ Barquín (2009) assenyala, a tall d'exemple, que processos d'exclusió a la comunitat ja es donaven entre el segle XV al XVII. En aquesta època es diferenciava entre "cristians vell" i "cristians nous". Els cristians nous eren aquells descendents conversos de *moros*, jueus o heretges, de vegades, des de feia moltes generacions, i que tot i els esforços per no resultar sospitosos i passar per vells cristians, mai arribaven a ser acceptats de manera plena, condició que passava de manera hereditària als seus descendents, els quals sofrien el mateix desprestigi social que els seus avantpassats. El mateix succeïa al segle XVII amb els *xuetes* (o *xuetons*) a Mallorca, nom que rebien els jueus mallorquines conversos al cristianisme, els quals eren identificats a través dels *llinatges* (cognoms). Els xuetes han

l'Institut d'Estudis Catalans; originari del mateix país, lloc o àrea en què viu— perd la seva naturalesa i passa a convertir-se en quelcom hereditari (Barquín, 2009), on l'origen de l'ascendència, de la família, pren major significació que no pas el territori o l'entorn social en el que el nen/a neix, creix, s'educa i es desenvolupa com a persona (Benhammou, 2007). Així doncs, la pertinença al lloc d'aquests fills i filles de persones immigrades està subjecte a condicions o criteris de reconeixement social, que facin “guanyar” o “merèixer” l'acceptació com a membres de la comunitat, i no a un dret ineludible d'esdevenir part de la comunitat pel fet d'haver-hi nascut o de viure-hi.

Alguns dels nous residents entrevistats, especialment dones, han esmentat l'existència d'aquest tracte diferenciat, o desfavorable, vers els seus fills i filles, el qual va ser especialment intens quan el volum de nous residents no era tan elevat, i per tant, el nombre de nens i nenes descendents de nouvinguts presents a les escoles era baix. En el moment que els primers *neorurals* varen començar a tenir descendència, a les escoles de la comarca apareixien alumnes considerats com a *diferents*, els quals eren considerats gairebé com a estrangers (“*Al [Pallars] Sobirà no sabien que era això de tenir nens negres o d'altres religions a l'escola. Llavors quan ens vàrem canviar a viure a talpoble i el meu fill va començar a anar a l'escola aquí dalt va passar a ser ell l'estranger, saps? Al curs anterior havia estat un company seu que també venia de Barcelona, i al curs que va començar aquí dalt li va tocar a ell ser l'estranger.*” C-02, dona; “*Els nostres nens van arribar amb un estat diferent. Van ser els primers “estrangers”, els primers que venien de fora, no hi havia ningú que no fos nascut aquí. Ara arriba una criatura negra i és el més normal, però llavors no.*” B-02, dona). A part d'això, els estereotips i prejudicis que la població local construïa al voltant dels nouvinguts requeia directament sobre els seus fills i filles, els quals eren objecte, igual que els seus pares i mares, d'un cert menyspreu per part (d'una part) de la població local.

“Quan les criatures hippies eren petites, tenien senya i marca. Si li preguntes *al meu fill* si és d'aquí, no sap ben bé que contestar-te. Al poble sí que estava integrat, si hi havia 6 o 7 habitants, tenia 6 o 7 padrins que estaven per ell a totes hores. Però a l'escola em dóna la sensació que eren els marginats. Jo recordo una reunió a l'escola que la professora va dir que tornaven a haver-hi polls. I la dona que tenia al costat, que la seva filla s'asseia amb el meu, salta i diu: «Clar, és que amb tants hippies, és normal» (...) Quan tenen dos o tres anyets la integració és més fàcil, però després és més difícil. Ara no ho conec, perquè no tinc nens a l'escola.” (B-02, dona)

No obstant, actualment la situació és substancialment diferent, i l'escola apareix més aviat com un espai de relació i cohesió social entre fills i filles, no només d'autòctons i nous residents, sinó també amb altres nens i nenes i pares d'origen extracomunitari; encara que la integració d'aquest darrers presenti certes dificultats afegides pel fet de ser població amb una cultura i d'una ètnia diferent. Així doncs, l'escola apareix com un agent de socialització força important

estat històricament estigmatitzats i segregats, per la qual cosa, i fins la primera meitat del segle XX, han practicat una estricta endogàmia (Braustein, Massot, Alier, 1976).

on els nens i joves de la comarca, independentment del seu origen, interactuen en un context igualitari, en el qual poden aprendre –i aquí rau també la importància dels i les mestres de les escoles de la comarca– a conèixer amb la diversitat; característica cada cop més patent en la composició social de la comarca.

“Sí, clar. Són del país. Ja han anat a l’escola amb la canalla d’aquí, ja parlen pallarès, ja tenen l’accent nostre. Sí, jo crec que aquests ja estan considerats pallaresos.” (A-07, dona)

“Jo crec que els fills d’aquests nousvinguts ja viuen un procés d’integració molt més intens que els seus pares, perquè ja de ben petits es relacionen amb autòctons i amb altres nousvinguts. Amb el salt generacional canviaria molt.” (C-01, dona)

Per tancar, volíem fer referència a les reaccions que els nous residents entrevistats han tingut en relació a la qüestió del sentiment de pertinença al lloc i acceptació a la comunitat. En aquest sentit, la resistència que part de la població local mostra per incloure als nousvinguts a la comunitat local, i per tant com a “mereixedors/es” de sentir-se pallaresos pot condicionar la integració dels nous residents a la comarca i generar un ampli ventall de reaccions, que poden anar des de la indignació, pel fet de ser considerats ciutadans o veïns de *segona*, fins a la resignació, percebent la situació com a *normal* i acceptant que “*potser és el que ha de ser*”, que “*és natural*” o que “*és una cosa de la que no es pot fer molta queixa*” (B-19a, home). Durant les primeres etapes de l’assentament aquest fet apareix com quelcom no contemplat dins l’imaginari que suscita el projecte migratori i és quan els nousvinguts es mostren més bel·ligerants amb aquesta situació, i tracten de reivindicar, amb més o menys intensitat, que viuen una situació d’exclusió, almenys identitària, pel fet de ser de fora.

“Bueno, és que encara que portis molt de temps ho sents, no? Ah, però tu no ets d’aquí. Als meus fills li diuen que no són d’aquí, i a mi em fa ràbia perquè ells han nascut aquí, són pallaresos, no? O que et diguin, a *talpoble* no hi ha ningú. Com que no hi ha ningú?! Hi ha una família vivint, eh?! No no, però ningú del país. I dius, joder, no? I aquestes coses de tant en tant les vas sentint, no? Depèn el que t’afecti, no? A mi ara ja no m’afecta gaire.” (B-05, dona)

Amb el temps, aquestes reclamacions de reconeixement com a membres de la comunitat i de pertinença al país es van diluint, possiblement perquè, tot i que no acabin de ser acceptats com gent del país, a mida que l’assentament comença a ser més definitiu gaudeixen d’una certa aprovació per part de la població local. La major part d’informants afirmen que tot i que la condició de forà perdura al llarg del temps, quan es porta un temps (de vegades han de passar bastants anys) vivint a la comarca apareixen algunes formes i graus de cert reconeixement o acceptació, que situen als migrants més *veterans* per sobre dels més nous, encara que els primers sempre estiguin *per sota* dels autòctons en la gradació de la pertinença a la comunitat i vinculació al lloc. Aquestes formes de “pseudo-reconeixement” estan determinades per certs

esdeveniments i circumstàncies personals, com el fet de tenir descendència, de dur una vida *normalitzada* –això és tenir una família, feina i habitatge estable i un estil de vida considerat com a *normal* en base a un sistema de valors tradicionals– o d’esdevenir una persona visible (i permanentment present) en l’entorn social de la comarca. Tanmateix, quan encara persisteixen certes situacions d’exclusió pel fet de ser de fora, el discurs dels entrevistats evidencia un cert malestar, el que deriva, en alguns casos, en un sentiment de refús o indiferència davant les reaccions que té (part de) la població local en relació a la seva presència a la comarca (“*És que tampoc vull ser pallarès.*” B-01, home; “[Jo] *no em considero d’aquí, perquè a mi el que em lliga a aquí és l’alta muntanya i la meva feina. Jo sóc el que sóc. Nascuda a Barcelona*” B-02, dona), car pensen que es difícil canviar una percepció, un sentiment i una identitat col·lectiva tan arrelada. Alguns destaquen amb orgull que són de Barcelona, Lleida o alguna altra ciutat, però també remarquen que malgrat ser de fora han decidit instal·lar-se, treballar i desenvolupar la seva vida a la comarca, i que sols per això no volen renunciar a reclamar de manera fervent que se’ls reconegui com a ciutadans de ple dret.

“A mi quan em pregunten d’on sóc, no tinc cap problema per dir que sóc de *talpoble*. Però també deixo clar que ara visc aquí, compro aquí, treballo aquí, pago els meus impostos aquí, i per tant, sóc d’aquí. I llavors els hi pregunto: “Tu fas tot això aquí? O només vens els caps de setmana o a estiuajar? Sí que has nascut aquí, però no hi vius!”. Llavors, clar, aquesta contradicció, aquest debat també s’està donant. El debat aquest de jo sóc de fora, però estic aquí produint, comprant, i tu que ets d’aquí, vas marxar i només vens els caps de setmana, i a sobre et portes el menjar del supermercat de Barcelona o de Lleida i no fas gasto aquí, per no comprar no compren ni el pa. Clar, llavors no saps fins a quin punt és vàlida aquesta distinció.” (C-06, home)

“Jo crec que cada cop és una situació més normalitzada, sí que sempre ens veuran com a gent de fora, però es que ho som. Ja m’està bé, saps? Hi ha gent que ho veu malament, com una cosa molt negativa, però crec que també és el seu problema. Hi ha gent que s’ofenen quan algú del país els hi diu: “Oh! és que tu ets de Barcelona”. I què? Saps? Ja sé que sóc d’allà, ja m’agrada d’on sóc. No m’agradava viure allà i he marxat, quin problema hi ha?” (B-08, dona)

Finalment, el problema, per a molts dels nous residents del Pallars Sobirà, no és tant que, des d’un punt de vista identitari, siguin considerats o no pallaresos o part la comunitat local, sinó que el que troben més dissortat és que aquesta condició de diferent, de *l’altre* enfront el *nosaltres*, esdevingui una limitació per a la integració en la societat d’acollida o per l’assoliment d’una ciutadania plena per a tots i totes els habitants de la comarca, en la qual no es distingeixi entre veïns de primera i veïns de segona (i fins i tot, de tercera, fent referència als immigrants estrangers). Aquestes idees es veuen recollides en aquest fragment d’entrevista:

“El problema no és que siguis d’un lloc o d’un altre, el problema ve quan et menystenen pel fet de no ser nascut al lloc on resideixes o ser nascut a un determinat

lloc, perquè no és el mateix ser de Barcelona que ser de Lleida o de Manresa, saps que vull dir?” (B-13, dona)

8.1.3. «*A vegades no és tan simple com venir aquí i ja ser un més*». Ser veí: un dret o un privilegi?

Com ja hem comentat en el primer punt d'aquesta apartat, la idea actual de ciutadania està íntimament vinculada amb els drets civils i polítics, però també amb els drets socials, econòmics i culturals que tenen els habitants d'un àmbit territorial. La gran discussió que actualment impera al voltant d'aquest tema és el reconeixement d'aquest dret i l'abast del mateix a tots els membres d'una societat. Els actuals estudis que tenen una visió crítica sobre aquest dret reivindiquen una concepció universalista i professen que aquest és un dret —que també comporta una sèrie d'obligacions i responsabilitats— que hauria de ser extensible a la totalitat dels habitants d'un àmbit territorial, per la seva simple condició humana i pel fet de viure i desenvolupar les seves accions quotidianes en un lloc concret (Canto, 2005; Riutort, 2007). No obstant, actualment aquest fet presenta nombroses irregularitats, sent la causa de moltes de les grans desigualtats socials que hi ha arreu del món. El no-reconeixement d'aquest dret o les dificultats d'assolir una ciutadania de forma plena és una situació que obstaculitza la participació social i política de manera igualitària, limitant el funcionament democràtic de les societats. En aquest sentit, els actuals règims polítics, sobretot ens referim als dels països occidentals, són menys retrògrads que les dictadures que els varen precedir, però sembla que la capacitat de transformació social i política ha quedat, en alguns casos, bloquejada, sent incapaços de gestionar les situacions de desigualtats socials existents generades per un accés desigual o la privació d'aquest dret; perpetuant situacions discriminatòries vers determinats grups socials considerats com a no legítims d'aquesta concessió (Malgesini, Giménez, 2000).

Aquesta situació s'ha evidenciat recentment amb els fluxos d'arribada de migració d'origen extracomunitari als diferents països de la Unió Europea, el que ha fet sorgir una punyent distinció social entre els *propis*, i per tant legítims ciutadans europeus (o de cada un dels països), i els *altres* o *estranyes*; el que ha portat a una segregació dels habitants entre aquells que s'autoconsideren ciutadans de ple dret i aquells que, tot i ser-ho en alguns casos, són rebutjats com a ciutadans i privats de l'accés a determinats drets bàsics. Rabotnikof (2005) apunta que l'adquisició de la ciutadania, i per tant d'uns drets civils, polítics i socials reconeguts com a bàsics per a les persones, es basa en la igualtat entre els diferents individus que pertanyen a una comunitat, a un vincle d'unió i de sentiment de pertinença comú que assegura una lleialtat entre els diferents membres i en relació al conjunt. Quan aquests pressupòsits no existeixen es produeix un accés desigual a aquests drets i per tant un agreujament de les desigualtats socials i una manca de justícia social, fet que distingeix entre ciutadans legítims i els *altres*, i per tant, il·legítims. En aquest sentit, és la pertinença o acceptació *real* a la comunitat el que genera l'adquisició de determinats drets i deures com a ciutadà, i que alhora són aquests drets, iguals per a tots els ciutadans i ciutadanes, el que dóna

sentit a aquesta pertinença. Per tant, és la garantia del dret a la ciutadania el que dóna accés a pertànyer a la col·lectivitat, a una comunitat formada per iguals. Malgrat això, amb el temps ha quedat demostrat que l'adquisició de drets associats al concepte de ciutadania es presenta dissociat de la pertinença a una determinada comunitat, i per tant la idea del ciutadà com a membre d'una comunitat determinada, perd cada cop més vigència (Marshall, Bottomore, 1998). Les tendències globals i el sorgiment de les estructures supranacionals han provocat en les darreres dècades una progressiva crisi i redefinició de la sobirania de l'estat, el que explica el debilitament del concepte clàssic de ciutadania i la seva relació amb el reconeixement de membre d'un estat. Segons Ferrajoli (1998), pronunciant una dura crítica contra la idea contemporània de ciutadania, afirma que aquesta s'ha convertit en un privilegi personal, en un factor de discriminació (sovint legal, i per tant legítimat per part de les institucions governamentals) i en una relíquia premoderna de diferenciació de les persones segons el seus estatus; concepció que es situa en l'antípoda de la idea d'universalitat i igualtat de les persones davant els drets anomenats com a fonamentals²²⁴. En aquest sentit, podem considerar que les migracions han obligat a deconstruir la concepció clàssica del concepte de ciutadania i a (re)definir-la en termes completament nous. Així, les migracions contemporànies s'han encarregat de demostrar que els drets fonamentals no estan garantits pel sols fet de ser *persona*, és a dir per la condició humana; condició que no constitueix una via vàlida d'accés a aquests drets –la pregunta, és si ho ha estat mai–. Actualment, el reconeixement dels drets fonamentals s'ha associat a la condició de ciutadà, per a la qual es precisen certs requisits que ja no són equiparables de manera igualitària a tota la població. El compliment d'aquests requisits està regulat per mecanismes legals, controlats principalment per l'estat, però també socials i culturals, que generen profundes desigualtats, podent desencadenar processos de fragmentació social, atès que la ciutadania no apareix com un dret inalienable a tot home i dona, sinó com un privilegi accessible de manera limitada a determinats grups socials, excloent i discriminant als considerats ciutadans no legítims, o simplement, no ciutadans (Rabotnikof, 2005).

Tot i que actualment s'assisteixi a una crisi de l'estat com a estructura legítima de govern, la ciutadania continua sent (encara que en procés de constant canvi) una relació recíproca entre l'individu i l'estat, la qual es basa en l'intercanvi d'uns drets i unes responsabilitats. En termes legals, aquesta relació s'adscriu a un marc geogràfic concret (normalment l'estat), en referència al qual les persones veuen assolida la seva ciutadania, a través d'un vincle de pertinença (Woods, 2006). Tanmateix, a nivell local, i especialment en entorns rurals, la qüestió encara és, si això és possible, més complexa, car en aquest territoris la ciutadania pren unes accepcions substancialment diferents a les que es poden trobar en entorns urbans. Això s'explica per la coexisteixen d'estructures polítiques i socials de caire tradicional, en les quals el concepte

²²⁴ Ferrajoli (1998) fa referència a un nou constitucionalisme global, en els quals la supressió dels límits territorials en els quals actualment s'estructura la ciutadania, els estats, donaria pas a una ciutadania global, en base a una idea universalista que igualaria i asseguraria a tota la població l'accés als drets fonamentals. Tanmateix, el posicionament de Ferrajoli ha estat titllat d'un optimisme *naïf*, considerant-lo políticament inviable en el context actual.

ciudadania no estava garantida de manera igualitària per a tota la població i en les que hi havia una important estratificació social, amb d'altres associades a la formació de l'estat i al sorgiment de la democràcia, en les quals, suposadament, la ciudadania, i per tant, l'accés als drets fonamentals ha de ser garantida de manera igualitària per a tothom. Aquesta superposició disfuncional d'estructures socials i polítiques dóna lloc a interpretacions contradictòries del concepte de ciudadania. Sovint, aquesta dicotomia entre una visió tradicionalista i una amb un substrat més propi de la democràcia pot desencadenar situacions de conflicte i tensió entre els diferents actors d'una societat, així com generar processos d'exclusió causats per una estratificació social, els quals desencadenen un accés desigual a la ciudadania. Sovint, a les societats rurals la concepció de ciudadania es confon o s'hibrida amb la d'identitat i amb la pertinença al lloc i a la comunitat, centrant l'adquisició de la ciudadania en una qüestió de pertinença i reconeixement social i obviant el dret bàsic que hom té d'esdevenir ciutadà d'un lloc concret; no tant pel fet de saber-se de manera individual part d'un territori i d'una comunitat, sinó més aviat per un procés d'acceptació col·lectiva, el qual està normalment controlat pels grups socials hegemònics i basat en criteris i mesures de distinció social entre aquells que són considerats ciutadans (*nosaltres*) i aquells que no ho són (*els altres*).

En un bon nombre d'àrees rurals dels països occidentals, entre elles el Pallars Sobirà, on en les darreres dècades s'ha produït una important arribada de població d'origen urbà, s'assisteix a l'establiment d'una perillosa dicotomia, de la qual molts autors se n'han fet ressò, i que segrega socialment els nous residents i la població local (Gilbert, 2010; Simard, 2007; Perramond, 2007; Nates, Raymond, 2007; Cloke, Thirft, 1987). Aquesta divisió que es sustenta al voltant del sentit de pertinença a la comunitat apareix com un constructe social (Schmied, 2005), en el qual les definicions de local o de nouvingut no tenen una accepció clara i plenament acceptada, sinó que són categories socials construïdes i verbalitzades per ambdós grups, que presenten uns límits poc nítids i que obeeixen a diversos, i no pautats, criteris de distinció (Sucarrat, 2006b). Encara que no existeixi una convenció per definir que és ser local i que significa ser nouvingut o de fora, la pertinença (o l'acceptació per part de la comunitat d'aquesta pertinença) a una d'aquestes dues categories socials apareix com l'element a partir del qual s'estructura el procés d'adquisició de la ciudadania. En aquestes societats, la ciudadania s'associa al fet de *ser veí*, fet que atorga a determinats habitants alguns privilegis (per exemple, accés i control dels recursos naturals, participació política i presa de decisions) que s'assoleixen per la via hereditària, i no pel dret bàsic i via corrent en la que s'associa residència permanent i dret a la ciudadania (Etchelecou, 1991).

Malgrat tot, no es tracta únicament d'una confrontació entre nous residents i locals (autodenominats "autòctons"), això és el que afegeix encara més complexitat a l'anàlisi. Tot i ser menys evident, també existeix una eterna disputa entre els mateixos locals pel manteniment d'aquest estatus de privilegi que els hi atorga el fet de ser del país. Arrel del despoblament, moltes cases van tancar les seves portes, marxant tots els membres de la família

cap a la ciutat, però molt d'ells mantingueren propietats, bé per nostàlgia i per un desig de continuar sentint-se vinculats a la *terra* o bé com una estratègia per mantenir el dret d'ús i aprofitament dels béns comunals o el poder que atorga el fet de ser propietari en relació a la política local. Això ha estat, agreujats per altres esdeveniments, la causa de conflictes i malestar entre aquells que varen romandre a la comarca, i que es consideren veïns de ple dret, i aquells que varen migrar, i que a ulls dels primers haurien de perdre tots els drets que atorga el fet de ser *veí*²²⁵.

Totes aquestes reflexions ens permeten considerar, tal i com han posat de manifest una bona part de les persones entrevistades, que els nous residents, i en alguns casos fins i tot alguns “autòctons”, del Pallars Sobirà experimenten un accés a la ciutadania amb certes desigualtats en relació a la població local, la qual és la que manté aquests privilegis. Alguns dels drets que s'associen a la condició de ciutadà, com per exemple el tracte igualitari, la no discriminació per la condició de diferent, el dret a la participació política i social o el dret a sentir-se part de la comunitat, es veuen restringits o limitats, al·legant que “*no són del país*” i atribuint-los, a diferència de les persones considerades “*del país*”, la condició de ciutadans il·legítims o amb legitimitat incompleta o parcial; encara que en relació a les estructures polítiques i jurídiques de l'Estat, ambdós grups són reconeguts legalment com a ciutadans iguals en drets i deures, car el fet d'haver nascut en territori estatal (o haver aconseguit la nacionalitat a posteriori) els hi atorgar aquesta condició. No obstant, a una escala local veiem com la (suposada) igualtat en la que es basa la condició de ciutadà no està completament assegurada, i que degut a la permanència de certes estructures organitzatives pròpies del sistema socioeconòmic tradicional s'estableix, a banda de la ciutadania d'àmbit estatal, unes particulars formes de ciutadania local, en la qual el sentiment de pertinença i el reconeixement com a membre legítim de la comunitat són alguns dels requisits bàsics per accedir-hi, i no tant els requisits legals. Com ja hem apuntat abans, és la coexistència d'estructures polítiques i socials associades a diferents concepcions de la relació entre individu i societat, que són herència de perspectives o corrents filosòfiques –tradicionalisme i modernisme– oposades, i de les quals se'n deriven diferents tipus de dominació²²⁶ –tradicional i racional, respectivament– (Weber, 1944), generen processos divergents de reconeixement del dret a la ciutadania, en els quals es superposen *antics* i *nous* criteris de distinció social.

²²⁵ Al Pallars Sobirà, ser *veí* o *veïna* d'un poble o d'una vall significa molt més que viure-hi de manera permanent, i tampoc apareix com a sinònim de *ser del país*, sinó que s'estructura en base a diferents criteris com la propietat, la pertinença a la comunitat i la concessió o el manteniment de drets tradicionals d'ús dels béns comunals, i que sovint no tenen res a veure amb la residència o l'empadronament al municipi (Sucarrat, 2006b).

²²⁶ Segons les teories clàssiques de Weber (1944), existeixen tres tipus de dominació (tradicional, carismàtica i racional o legal-racional). La dominació, la qual es converteix en obediència i per tant en legitimitat, és el reflex d'unes relacions (desiguals) de poder, les quals condicionen les accions socials dels individus i estableixen un determinat ordre social.

A les entrevistes realitzades hem percebut com hi ha alguns àmbits en els que aquest accés desigual a la ciutadania pot ser més visible que en d'altres, com és el cas del control sobre els recursos naturals (drets sobre ús i aprofitament del béns comunals), sobre les estructures i el poder polític (participació en la política local) i sobre l'acceptació i inclusió dels de fora a les estructures socials locals (participació social i teixit associatiu). A continuació centrarem l'anàlisi d'aquests tres àmbits (comunals, política local i participació social) pel fet de considerar-los com els casos en els que més es denota una situació de privació de certs drets i d'exclusió en relació alguns àmbits socials.

Accés desigual als béns comunals

El Pallars Sobirà, com altres comarques de muntanya, és un territori que encara avui en dia conserva uns trets culturals distintius propis de la cultura tradicional de muntanya, la qual s'estructurava a partir de la *casa* com a nucli bàsic d'organització social (Beltran, 1996). S'establien uns patrons de relació entre els diferents membres de la família i amb els membres d'altres famílies, els quals estaven molt ben definits i responien a un codi que hom havia de complir. Tanmateix, la "rigidesa" de la cultura tradicional de muntanya no només abastava l'estructura social i les relacions entre persones, sinó que també definia la relació que tenien els diferents membres de la societat amb el medi. L'ús i aprofitament dels béns comunals, els drets de pas del bestiar, la propietat de les pastures o la gestió dels escassos terrenys de regadiu són alguns exemples de com la relació entre els individus i el medi es regia per unes normes socials extremadament estrictes que es transmetien de generació en generació. Tots aquests elements que definien la cultura tradicional de muntanya s'han anat debilitant a mesura que les àrees rurals s'anaven buidant demogràficament i anaven integrant-se a contextos territorialment més amplis, fent que tots aquests patrons de comportament, codis i normes socioculturals, i les estructures socials i econòmiques que els sustentaven, s'anessin diluint i desapareixent, donant pas a nous valors, noves formes organitzatives i nous codis socioculturals (FMR, 2011). Malgrat tot, actualment encara es conserven algunes reminiscències d'aquestes estructures més tradicionals, que fan sorgir en l'actualitat criteris de distinció i normes socials anacròniques, en les que la dicotomia entre *ser de fora* o *ser del país* apareix com un mecanisme de control social i d'autodefensa per tal d'assegurar que individus procedents de l'exterior no s'apropriïn dels béns i recursos que en el seu moment, però no ara, sostenien l'economia local; situació especialment visible en el cas de l'accés als béns comunals.

“Un exemple molt clar, i lligat al medi, és el dret als comunals. Els drets a fer llenya, a collir bolets, etc... tots els drets lligats als comuns són una cosa que està pautadíssima, que has de viure uns anys aquí i complir uns requisits per tenir drets sobre els comunals, has de conèixer quin tipus d'ús s'ha de fer... I tot aquest bagatge condiciona molt, perquè els autòctons a l'hora d'acollir a nousvinguts, i en llocs on han estat molt afectats pel despoblament i que queda molt poca gent, veuen que aquests de fora no només tenen un pis o una casa on hi viuran, sinó que acabaran tenir uns drets sobre els

comunals i usurpant o aprofitant tots uns drets. Que d'altra banda, amb la davallada de població estan infrautilitzats." (B-19a, home)

Abans d'endinsar-nos en la situació actual i els efectes que aquesta té sobre la societat pallaresa, és important realitzar una revisió històrica dels comunals per copsar-ne la seva naturalesa. Els comunals, tal i com els coneixem avui en dia, poc tenen a veure amb el que representaven per a les comunitat rural d'antany. El que percebem actualment, principalment els usos de les muntanyes, són les escorrialles d'un model d'usos tradicionals que abastava molts més aspectes i que s'articulava al voltant d'un sistema de drets i responsabilitats col·lectives i d'una important autonomia i llibertat política de les comunitats (és a dir, pobles i valls), en les que el poder senyorial existent tenia una intervenció limitada i condicionada pel poder comunal (Bringué, 2002). Els comuns també s'encarregaven de controlar, organitzar i gestionar els serveis públics i de protegir la comunitat, el que deixa palesa, no només la seva vessant territorial, sinó també la seva tasca com a responsable de l'organització social de la comunitat. Tanmateix, actualment cap d'aquests elements són especialment visibles i hom tendeix a relacionar els comunals (quasi) únicament amb un sistema de domini i explotació de la terra, ja que és l'element que ha perdurat, en formes imperfectes, fins avui.

Aquest model d'organització social i econòmica es va anar forjant durant al crisi dels segle XIV-XV, i van perdurar amb canvis més o menys importants fins a les reformes liberals del segle XIX, les quals van trencar amb els pilars que els sustentaven, imposant un nou model de domini i explotació dels recursos naturals (els béns comunals), desmantellant alhora les estructures polítiques i socials associades al comú mitjançant la implantació de l'estat modern, la qual seguirà un procés progressiu de territorialització a la comarca (Beltran, Vaccaro, 2008). Aquests processos d'apropiació territorial per part de l'estat van començar a principis del segle XIX amb la implantació de l'administració local comuna a tot l'estat, per tal de combatre l'heterogeneïtat d'organització política existent a nivell local, el que provocà la creació dels municipis moderns com a marc geogràfic al qual s'adscrivia els nous òrgans de govern. Aquestes accions suposaren un trencament amb els sistemes polítics tradicionals i acabaren amb l'autonomia i el poder que antany havien tingut els comuns. Anys més tard, les desamortitzacions dels béns comunals produïdes al llarg de la segona meitat del segle XIX s'encarregaren d'eliminar les antigues formes de propietat col·lectiva dels recursos. En la majoria dels casos els béns comunals van passar a ser considerats de titularitat pública, els quals passaren a ser gestionats per les noves administracions locals; d'altres, però, es van privatitzar per part dels mateixos veïns, el que donà lloc a la creació de les juntes o les associacions de propietaris, i la resta van passar a disposició de l'estat, el qual va forçar la seva venda o expropiació al·legant necessitats d'interès general, com per exemple les campanyes de reforestació que es donaren durant la primera meitat del segle XX amb l'objectiu d'aturar l'erosió que patien les capçaleres de les conques hidrogràfiques per motiu d'una intensa desforestació (Lasanta, 2000).

“La creació dels municipis és bastant liberal i és una cosa imposada per l'estat quan s'estructuren totes les províncies i les diferents divisions administratives. I aquí, clar, la divisió territorial bàsica era el comú, però com hi havia molts pobles que no tenien prou entitat per formar un municipi per sí sols s'havien d'agregar a altres pobles i formar un municipi [amb molts nuclis], i d'aquí han vingut alguns problemes.” (C-02, dona)

Històricament, però, els béns comunals han estat lluny de ser una propietat de lliure accés, i com qualsevol altre tipus de propietat, en essència, han desenvolupat algun tipus de mecanisme de control sobre l'objecte apropiat, com per exemple, la capacitat d'excloure a d'altres individus en l'accés i ús de determinats béns i serveis (Stevenson, 1991; Batista, 1996). Des d'antic, les comunitats, consells o juntes comunals han disposat de fórmules que especificaven qui estava inclòs i qui queda al marge del gaudi dels recurs propietat del comú, definint així qui són els usuaris legítims, i sota quines condicions s'havia de donar l'aprofitament. Això ens porta a entendre els comunals més que com un bé de lliure accés, com una modalitat específica de propietat privada, almenys des dels punt de vista conceptual, la qual es va acabar de definir com a tal amb la privatització d'aquests per les societats de copropietaris (Beltran, 2002). En aquest sentit, els drets queden restringits als membres d'una comunitat d'usuaris, la qual té legitimitat per excloure als *extrany*s que vulguin o puguin (potencialment) gaudir de l'ús o aprofitament dels béns comunals. Segons Beltran, l'accés als béns comunals ha estat controlat tradicionalment pel sentit de pertinença a la comunitat, la qual s'encarrega de regular la transmissió de drets i establia mecanismes pel reconeixement i acceptació dels seus membres, així com les condicions en les que es podien produir noves incorporacions. Antigament, aquests mecanismes o estratègies de control estaven encaminades, sobretot en èpoques d'expansió demogràfica, a evitar el col·lapse dels sistema comunal, i mantenir així l'equilibri entre població i recursos naturals, restringint l'ús dels comunals a les *cases nouvingudes* per tal de garantir-lo a les *cases velles*. D'aquesta manera, en els comuns del Pallars Sobirà s'imposaven filtres, condicions i requisits a les cases nouvingudes per a ser acceptades com a membres de ple dret, i per tant amb permís per gaudir de l'ús dels béns comunals, el que generava una important estratificació jurídica que distingia les cases i els habitants establerts en un poble o una vall entre veïns i no veïns; categories que encara permetien divisions internes —els veïns, entre *cases velles* i *cases noves*; i els no veïns, entre *estadants*²²⁷ i *estrangers*—. Aquestes criteris de distinció no han estat exempts, al llarg de la història, de situacions de tensió social entre veïns i no veïns (i fins i tot en el sí de les mateixes categories, per exemple entre cases noves i cases velles), donant lloc a diferents episodis de conflictivitat al llarg de la seva evolució²²⁸ (Bringué, 1996).

²²⁷ *Estadant* era aquella persona que sense ser veí o membre de comú tenia dret a conlloc (a ús) als comunals d'algun poble, el qual era concedit pels membres del comú a canvi d'un tribut (lloguer) o acord estipulat prèviament.

²²⁸ Bringué (1996, 2002) destaca en diversos estudis la conflictivitat que generava entre diferents categories socials l'accés als comunals durant l'època moderna, degut sobretot a l'estratificació i exclusió social que generava els tracte

“A l'època moderna la societat palleasa té una sèrie de normes per acceptar o per incloure aquests forasters dins de la societat, dins dels privilegis dels comuns, de la possessió de terres, etc. Normes i regles que avui encara són vigents.” (C-02, dona)

Les maneres que la comunitat té per reconèixer i excloure als seus membres han variat al llarg del temps. No obstant, la situació més comuna per la qual s'accedeix a la pertinença a la comunitat és el veïnatge. *Ser veí*, com ja hem apuntat abans, és una condició que no depèn únicament de la voluntat de ser reconegut com a tal, sinó més aviat d'un reconeixement de caràcter col·lectiu per part dels altres membres de la comunitat. La implantació de nous règims administratius al Pirineu desencadenada per les reformes liberals van provocar canvis profunds en la condició jurídica de la pertinença a la comunitat, la qual passà a ser controlada per l'estat, i especialment per l'ajuntament, a partir de mecanismes de registre com el padró. A partir de llavors s'estableixen noves vies per accedir al veïnatge, condició que en la majoria dels casos passa únicament per la fixació de la residència en una localitat concreta, situació que xoca l'accés tradicional a la ciutadania propi dels comuns, en la qual la manera habitual d'accedir a la condició de veí era sobretot per transmissió hereditària, encara que també es pogués accedir per admissió o *afillament*²²⁹, sota determinades condicions, si es comptava amb el consentiment de la resta de membres del comú (Beltran, 2002). En aquest sentit, el nou règim jurídic de l'estat modern assegurava, per tant, l'accés igualitari de tots els veïns a aquells comuns de titularitat pública, fent desaparèixer, teòricament, els privilegis sobre els drets per transmissió hereditària i eradicant els filtres i fórmules que controlaven l'accés de nous habitants al comú.

No obstant, les successives desamortitzacions que tingueren lloc durant bona part del segle XIX i la creació de nous municipis que havien de gestionar els nous òrgans de govern locals (Vilar, 1962) van posar en perill el control i el poder sobre dels béns comunals per part dels veïns de molts pobles del Pallars Sobirà, perquè molts d'ells passaren a disposició pública, i foren els ajuntament els encarregats de controlar-ne l'accés i l'ús que se'n feia, amb el greuge afegit que els diferents terrenys comunals que pertanyien a diferents nuclis s'agrupaven en una

diferenciat de les diferents cases en relació a l'accés dels drets comunals. Aquests conflictes, encara que en formes diferents, són presents avui en dia. El cas de la Muntanya de Tor és potser el més paradigmàtic pel seu desenllaç i per la mediatització dels fets (Porta, 2005). No obstant, aquest i d'altres casos no es poden entendre com fets aïllats i excepcionals, ja que la problemàtica i els conflictes associats als béns comunals romanen latents en molts altres nuclis, en els que es viuen situacions de tensió entre diferents actors territorials; uns, pel control i decisió sobre els recursos, i els altres, per la reclamació dels drets.

²²⁹ La manera principal d'accedir al veïnatge a les societats tradicionals era per mitjà de l'herència, en què una generació transmetia els béns i drets a la següent. No obstant, existien altres fórmules per accedir a la condició de veí, com per exemple l'*afillament*, el qual consistia en l'obtenció del veïnatge per admissió expressa del comú, no sense abans complir una sèrie de requisits establerts en cada cas, que sovint passaven per demostrar mitjans materials (casa, terres i bestiar en propietat) per assegurar i mantenir la residència al lloc i/o per pagar una quota d'entrada. Beltran (2002) afirma que aquelles *cases afillades* o admeses pel comú passaven a formar part de les *cases noves* del poble o la vall, creant una categoria social que, tot i ser considerats veïns, tenien drets limitats, privant-los, per exemple, d'intervenir en la presa de decisió sobre temes del comú, procés exclusivament controlat per les *cases velles* i *cases fortes*. Aquest fet ens mostra com el context social en el que es produïa l'accés no era igualitari i generava una important estratificació social.

única propietat, degut a l'agrupació dels nuclis per formar el municipi, la qual era, a partir de llavors, controlada per les instàncies locals. És en aquest context, a finals del segle XIX, quan sorgeixen les societats de veïns o de propietaris, com a estratègia dels veïns per defensar els seus drets sobre els comunals davant els processos de territorialització de l'estat, optant per privatitzar-los de manera col·lectiva (Gil, 2000; Espiau, 2001; Beltran, Vaccaro, 2007).

“Aquest seria el cas de les societats de veïns o de copropietaris. Són societats particulars que en el seu moment van privatitzar els comuns. És el cas de Tor, per exemple, però n'hi ha d'altres, Tavascan, Sant Romà de Tavèrnoles... n'hi ha moltes. Això és va fer a l'època de la desamortització i des de llavors han seguit un camí una mica diferent [als comuns de titularitat municipal], però en el fons acaben sent comunals igual que els altres.” (B-19a, home)

La constitució d'aquestes societats va suposar el blindatge d'alguns dels requisits per accedir a la condició de veí, ja que van ser criteris acordats entre els diferents veïns que en aquell moment passaren a ser legítims (i únics) propietaris dels béns comunals. Les *cases* que signaren els acords (diferents en cada cas) van estipular quins eren els drets sobre el comú dels veïns (propietaris) del poble, els quals eren transmesos de manera hereditària als seus descendents, sempre i quan complissin certs requisits, i marcar els mecanismes de regulació per admetre nous veïns. Aquests requisits, en molts casos, encara són vigents, els quals han de ser complerts pels nous residents si volen accedir a la condició de veí. Alguns dels entrevistats destaquen la dificultat d'accedir a la condició de veí i, per tant, membre del comú, degut a la rigidesa i anacronismes d'aquests criteris d'admissió, car poc tenen a veure amb la realitat socioeconòmica actual de la comarca i al que s'entén actualment per ciutadania.

“Jo no formo part del comú de *talpoble*, tot i que fa més de 10 anys que hi visc. No formo part perquè la normativa actual diu que a més de residir durant 7 anys, has de tenir o bé una hectàrea de terreny o bé no sé quants caps de bestiar.” (C-02, dona)

En d'altres casos, però, el procés d'admissió no està tan pautat. La falta d'una societat o consell de veïns que decideix sobre l'admissió de nous membres al comú en alguns pobles, fa que aquesta potestat recaigui en tots i cadascun dels veïns a títol individual, fent que la presa de decisions i el consens sobre aquesta qüestió, la gestió dels béns comunals, sigui una tasca realment complicada. La falta d'un reglament definit que regeixi el comú pot donar lloc a confusions i a situacions (quasi) surrealistes com la que exposa aquesta informant:

“Clar, tu saps que [allò] és seu, (...) i has d'anar a demanar permís. Jo me'n recordo d'un amic que per treure llenya del bosc de *talpoble* va haver de passar per totes i cada una de les cases a demanar permís, i si hi hagués hagut només una que li hagués dit que no, doncs no hagués pogut treure llenya d'allà. (...) Els que no tenen un consell ho han de fer així. Normalment [els propietaris] són la gent que queda allà i has de tenir el consentiment de tothom.” (B-19b, dona)

L'admissió al comú, i per tant el dret a ús i aprofitament econòmic dels béns comunals, està íntimament relacionada amb la pertinença o el grau d'acceptació a la comunitat, la qual està garantida pels "autòctons" per transmissió hereditària i supeditada a nombrosos criteris i requisits en el cas dels nouvinguts. El fet que (una part de) la població local consideri als nous residents com a *forasters*, i per tant com a veïns no legítims, limita l'accés d'aquests als drets comunals, privant-los de certs beneficis i, sobretot, del dret a una ciutadania plena. Tanmateix, en altres nuclis, sobretot aquells en els que els béns comunals passaren a titularitat pública, els drets d'accés al comú s'han adaptat a la legislació actual, posant condicions a l'admissió molt més complaents que en altres casos (com per exemple, el fet d'estar empadronat o de portar tants anys vivint al poble). En aquests casos, la totalitat (o una parts significativa) dels veïns i veïnes tenen dret a utilitzar els recursos naturals del comunal i, encara que en alguns casos no es produeixen ambdues situacions, a participar en l'aprofitament econòmic o en el benefici per certs privilegis. Així doncs, l'accés als drets comunals presenta situacions molt diverses que varien en funció de les regulacions a nivell local i que responen a les particularitats en la gestió en cada cas, circumstàncies que condicionen el tracte que reben els nous residents en relació a aquesta qüestió, derivant en situacions divergents o gairebé oposades en funció del nucli en el que decideixen instal·lar-se (figura 8.3).

Figura 8.3. Cartells informatius sobre l'ús i l'aprofitament de boscos i pastures de caràcter comunal als nuclis d'Araòs (Alins) i Llessui (Sort)

Font: www.puntavui.cat i fons de l'autor

“Jo no hi tinc dret, (...) [però si] formes part del comú pagués menys de llum perquè el comú té als seus terrenys una minicentral hidroelèctrica que li proporciona llum al poble. Jo ara pago el doble de llum que la resta de gent [del poble] que pertany al comú. És una norma obsoleta, però és la que hi ha. (...) Hi ha altres pobles que, per exemple, aquests privilegis sobre la llum es reparteixen entre tots els veïns siguin o no

part del comú. Mentre que hi ha altres llocs que es segueix una ordenança pel comunal que s'aplica des de fa més de dos-cents o tres-cents anys i que no veig jo gaires intencions de canvi." (C-02, dona)

Les formes en què es produeix l'accés, l'ús i aprofitament als drets dels béns comunals evidencia l'existència d'una estratificació jurídica de la societat, no només en el passat, sinó també actualment, fet que contribueix a crear situacions de desigualtat social, que es situen lluny de la visió romàntica tradicionalment s'ha associat als comunals construïda al voltant de valors com la igualtat, la solidaritat i l'ajuda mútua, i que per contra es mostren com un obstacle que limiten l'accés a una ciutadania plena i universal per a tots i totes els habitants d'un àmbit territorial concret, en aquest cas del Pallars Sobirà. En alguns casos, aquesta situació al Pallars Sobirà encara es veu agreujada pel fet que algunes persones que no resideixen a la comarca encara conserven drets sobre els comunals per la seva condició d'autòcton, mentre que als nous residents els hi són denegats, en molts casos, gairebé de manera sistemàtica. Aquesta discriminació provoca un cert sentiment de malestar entre alguns dels nous residents, car es perceben com un sense sentit en el context socioeconòmic actual; sobretot quan els recursos d'aquests comunals romanen, en la majoria dels casos, infrautilitzats. Aquest fet és un dels principals sobre el qual argumenten la seva reivindicació alguns dels nous residents entrevistats. Sostenen que si els recursos registren un aprofitament baix, no s'explica el perquè no se'ls reconeixen, almenys, uns mínims drets d'ús ("*Són recursos que se'ls senten molt seus, però que tampoc utilitzen... ni els utilitzaran, perquè si abans eren 100 persones vivint al poble i ara només són 5, doncs imaginat, és impossible utilitzar tots els recursos dels comuns. (...) Però tu estàs veient que s'està podrint i que ningú ho està fent servir. Llavors et plantejges: qui està encertat i qui està equivocat?*" B-19b, dona).

"Tu no hi pots anar a fer llenya al comunal perquè és d'algú d'aquest que vénen només de tant en tant. I no em sembla bé, crec que nosaltres que hi vivim tot l'any també hi hauríem de tenir drets sobre el comunal." (B-05, dona)

Tanmateix, cal dir que es tracta d'un tema extremadament complex, en el qual es barregen un ventall molt ampli de qüestions que fan que l'anàlisi en profunditat requereixi gairebé un estudi específic. La gestió dels comunals és un dels principals reptes amb els que es troba l'administració de les comarques de muntanya, i especialment el Pallars Sobirà, la qual hauria d'impulsar programes per l'adaptació de les normatives específiques que actualment presenta cada comunal a la legislació actual, per tal de poder unificar criteris de propietat i exercir una regulació sobre els règims d'ús i aprofitament d'aquests recursos, per evitar que es produeixin pràctiques discriminatòries entre els veïns i veïnes d'un mateix poble.

"L'ús dels comunals està molt mal gestionat, principalment perquè és un tema que té molt poca normativa. Es fa un ús que ve de tradicions, però està poc adaptat a la legislació moderna. (...) Alguns estan organitzats en associacions o en societats de copropietaris que tenen el tema bastant regulat, però d'altres no tenen cap estructura

de funcionament, i de vegades són els quatre [veïns] que encara queden vivint al poble els que posen una mica les normes de funcionament, però sense cap mena de criteri legal o de procediment.” (B-19a, home)

Participació en la política local

Müller (2007), reflexionant sobre l'obra de Hannah Arendt, defineix ciutadania com el “dret a tenir drets” i sosté que són ciutadans aquelles persones, i solament aquelles, que participen d'una manera plena i activa en els assumptes públics i, especialment, en l'àmbit polític. Ser ciutadà, des d'un punt de vista teòric, implica ser membre d'una comunitat política, i per tant tenir el dret a participar-hi activament. Aquesta concepció, però, sembla que està distant de la quotidianitat de moltes persones, les quals veuen restringits aquests i altres drets socials. Arendt (1989), per la seva banda, apunta que les llibertats democràtiques, com l'exercici del vot, però també la participació activa en la política, es sustenten sobre la idea d'igualtat, la qual, teòricament, estableix unes relacions horitzontals entre tota la ciutadania. A més, l'autora apunta que les persones tenen (o haurien de tenir) drets *per se*, per la seva condició humana, com ja hem apuntat abans, i no per una concessió de l'estat o d'una comunitat donada, car és en aquest procés de cessió de drets i responsabilitats polítiques, socials, econòmiques i civils quan es poden produir aplicacions desiguals de la legislació en funció de l'estrat i la categoria social de cada individu, legitimant així la discriminació i/o l'exclusió de *l'altre*, trencant així la igualtat entre individus (Lafer, 2003).

La realitat, però, és menys encoratjadora. La participació política en comunitats rurals tan reduïdes, com és el cas del Pallars Sobirà, presenta certes particularitats, que la distancien de les dinàmiques que pot tenir la vida política en contextos més generals i en entorns urbans, on el volum de la població obliga a fer un altre tipus d'exercici polític. A grans trets, i sense la intenció d'entrar-hi en profunditat, podem considerar que la implantació dels ajuntaments durant les reformes liberals no va anar acompanyada d'una expansió i generalització de les igualtats democràtiques per a tots els ciutadans, ans al contrari. La renovació de les estructures polítiques durant l'edat moderna no va suposar el desmantellament del poder polític tradicional de la comarca, sinó només l'adaptació de les classes dirigents a les noves estructures socials i polítiques, el que garantia una continuïtat del poder exercit tradicionalment per les *cases fortes*. En aquest sentit, un bon nombre de les persones entrevistades han apuntat que la política local al Pallars Sobirà continua sent un reflex força fidel dels poders tradicionals (exceptuant la presència que antigament podia tenir l'església i l'exèrcit, avui menys present). Manifesten que el control sobre la política el sostenen determinats sectors de la població local, els quals són, en la majoria, els hereus d'una classe dirigent tradicional, és a dir, membres de les *cases fortes* o persones que pel seu reconeixement i prestigi social poden tenir una certa influència en la comunitat. Tanmateix, no es tracta d'un grup de poder únic, unit i homogeni, sinó que existeix una certa divisió degut a l'herència d'antics conflictes entre famílies i la persecució d'interessos, en molts casos, contraposats. En la realitat política actual aquesta

divisió es manifesta en l'afiliació dels grups enfrontats a partits polítics diferents (sovint també enfrontats), sense que aquesta adhesió s'identifiqui necessàriament una ideologia o posició política concreta, sinó més aviat com una manera de distingir-se i oposar-se al bàndol contrari.

“Hi ha certes coses que tu quan arribes aquí no les acabes d'entendre. La política municipal no l'entens. En general, la política aquí no té res a veure amb el que estem acostumats a veure a l'àrea metropolitana o per la tele, és totalment diferent. Té un altre ritme i està totalment marcada per bàndols i famílies i no té res a veure del partit que siguin, perquè moltes vegades un bàndol s'afilia a un partit perquè l'altre bàndol està afiliat al partit contrari. O sigui, històries que no les entens si no saps que és el que bull per sota. I entendre el que bull per sota moltes vegades es gairebé impossible, perquè ve de tan enrere que ni tan sols la gent que hi està implicada no sap ben bé els motius. La societat palleesa és molt complexa.” (C-02, dona)

“Per altra banda, crec que darrera d'aquesta divisió social hi ha una qüestió de classe que de vegades passa desapercibuda, i que en la majoria dels casos és molt més forta que no passa el fet de ser de fora o el ser d'aquí. (...) I això també es reproduïx a nivell polític amb la figura del cacic o de la casa forta que controla una mica la xarxa econòmica i política del poble, la vall o la comarca. A més, molts polítics també són empresaris i acaben formant part d'aquest estament social més elevat.” (B-16, home)

Així doncs, la política local està controlada principalment per un poder tradicional (*cases fortes*) i econòmic (*empresaris*), sovint coincidents, i concentrats en certs sectors de la població local (o en persones que per diversos motius han estat acceptades i considerades com del país). Això dificulta l'accés dels nous residents a una participació activa i real en la política local. Durant el treball de camp, la majoria de nous residents entrevistats s'han fet ressò d'aquest fet, coincidint que és alhora aquesta classe dirigent la que recorre de manera més evident a la distinció entre autòctons i nousvinguts (encara que darrera d'aquesta segregació s'amagui una clara divisió de classe), legitimant l'exclusió de determinades categories socials com a mesura per protegir i mantenir la seva posició de poder en el sí de la comunitat local davant una amenaça exterior, a la que s'afegeix sovint la discriminació de gènere (Casellas *et al.*, 2009)

“Per altra banda, crec que darrera d'aquesta divisió social hi ha una qüestió de classe que de vegades passa desapercibuda, i que en la majoria dels casos és molt més forta que no pas el fet de ser de fora o el ser d'aquí. (...) I això també es reproduïx a nivell polític amb la figura del cacic o de la casa forta que controla una mica la xarxa econòmica i política del poble, la vall o la comarca. Per altra banda, molts polítics també són empresaris i acaben formant part d'aquest estament social més elevat.” (B-16, home)

Per altra banda, la presència de nous residents a la política local es pot interpretar com un incipient equilibri en les relacions de poder de la comarca, en la qual es percep una lleu penetració de població no local (o no considerada com a local) en aquest àmbit, fins ara,

principalment restringit als autòctons. Aquestes situacions solen produir-se en nuclis petits on la població nouvinguda és un volum important del total d'habitants (*"Mira, estic pensat que a talpoble hi ha un parell de veïns o tres que són de fora que sí que hi estan posats. Però clar a talpoble la major part de la gent ha vingut de fora, per tant és com més normal. Als altres llocs, molt pocs. (...) És complicat, l'accés a la política per la gent de fora és realment complicat, a no ser que sigui un municipi petit o una EMD"* A-07, dona) o en aquells en què la comunitat presenta una voluntat expressa d'incloure als nous habitants en els afers polítics (*"Hem intentat funcionar més aviat com una associació que no pas com un ajuntament o una administració... en assemblea oberta, totalment participativa, i sempre hem passat per sobre de partits. (...) Estem tots aquí per millorar el poble, sigui quin sigui el nostre color polític. (...) El que hem tingut sempre molt clar és fer-ho tot molt participatiu."* B-14, dona). En alguns casos, nous residents han pogut accedir, després de dur temps vivint a la comarca, a l'alcaldia d'algun municipi o entitat municipal descentralitzada, i ocupar així un lloc més o menys destacat en la política local. Tanmateix, aquestes situacions no deixen de ser fets aïllats en el panorama polític local, en el què el control és exercit per determinats sectors de la població local, que en alguns casos, es mostren reticents a què els nous habitants hi participin de manera activa.

"El que veig jo és que està bastant controlat pels pallaresos. Acostumen a ser pallaresos de famílies bones. A nivell polític és una qüestió de proximitat, no? Un pellarès votarà abans a un pellarès que a un de fora que no coneguim de res. Perquè el primer que li poden dir és tu qui ets? què vens a fer aquí? o què ens vols vendre? saps que vull dir? Alcaldies que estiguin en mans d'un foraster... uf! Molt poques. A Sort sí que hi ha una noia que és de fora, em sembla, però parla molt pellarès i que són aquest sector que està molt més proper als pallaresos que no pas a la gent de fora." (B-17, home)

Davant la por i el rebuig a què els nous residents canviïn la manera de fer política, que modifiquin les relacions de poder establertes o que puguin imposar una altra manera de gestionar el territori i governar, sobretot en relació a les polítiques conservacionistes, certs sectors de la població local han desenvolupat certs mecanismes de defensa per tal que l'arribada de nous habitants no posi en perill els seus interessos (*"Tu vius en un poble i es vol fer (...) [una] revisió de l'ordenació urbanística vigent i hi ha la intenció d'ampliar l'espai urbanitzable al triple de l'actual, no? I tu, com a habitant d'aquell poble, penses que això és una barbaritat, però al que és propietari del terreny rústic que li passarà a sòl urbà està encantat. (...) Aquí els que som de fora moltes vegades en situacions com aquestes no tenim dret a dir quins són els nostres interessos, i t'ho diuen clarament, perquè no ets d'aquí, perquè no tens terres o perquè tens una mentalitat de fora i l'únic que vols fer es conservar-ho tot perquè com tu no tens propietats t'és igual"* C-02, dona). L'existència d'aquest temor a què hi hagi una certa "invasió" de gent de fora, no només en el sentit demogràfic, sinó també en relació a la importació de noves idees i valors que puguin afectar a les decisions polítiques, fa que s'intenti restringir, sovint, per mitjà de l'exclusió, la participació política dels nous habitants, sobretot d'aquells que no són considerats membres de la

comunitat, a vegades per qüestions de vinculació amb una determinada ideologia que pot comprometre els interessos de les classes dirigents. Contràriament, però, la creixent arribada de població de procedència urbana a la comarca fa que aquesta situació sigui cada vegada més anormal. L'augment del nombre de nous residents hauria de comportar un increment de participació política d'aquest col·lectiu, tant pels impactes que l'augment d'aquesta població té en el cens electoral²³⁰, com per la voluntat de participar activament en la presa de decisions dels afers del poble o la comarca, dret del qual encara resten en bona mesura exclosos. No obstant, alguns dels informants destaquen que aquest és un dels sectors més tancats, en el que als nous residents, fins i tot a aquells/es que porten temps vivint a la comarca i que han estat acceptats per part de la població local, els hi costa més accedir-hi.

“Als ajuntaments hi ha molt poca gent de fora ficada. Mira, me'n recordo que nosaltres que portàvem a llistes dues persones de fora i ens van dir que els poséssim els dos últims de la llista perquè no els coneixeria ningú i la gent els hi tiraria en cara el fet que no fossin d'aquí. (...) A Sort, per exemple, jo crec que a les llistes no hi ha ningú de fora, i si n'hi ha algun és per omplir. Clar, perquè tu pensa, què fan als pobles? Agafen a tal persona perquè és de casa tal i portarà tants vots. Hauria de ser una persona que per la seva feina, el seu carisma i les coses que vol fer pel poble acabi sent el possible alcalde o alcaldessa, no? Però aquí això no va així. La gent de fora està bastant al marge de la política pallaresa. Sí que hi ha gent de fora als ajuntaments, però no hi haurà un monitor de ràfting o un guia del parc, hi haurà un metge, una persona que treballi a un banc, o un empresari... saps que vull dir? Tornem a lo de les classes. Es funcionava així abans i no ha canviat gaire.” (A-07, dona)

Les dificultats amb les que es troben els nous residents en relació a l'accés a la política local i el recel que determinats sectors de la població local tenen en relació a la participació d'aquest col·lectiu en la presa de decisions aixeca les queixes d'algunes de les persones entrevistades, les quals expressen el seu malestar per esdevenir, a ulls de la població local, *veïns de segona* pel (sols) fet de ser fora, i veient com per això se'ls hi priven certs drets bàsics com a

230 El sistema electoral a comarques de muntanya requeriria una anàlisi detinguda, car es produeixen una sèrie d'anomalies i particularitats que s'han de tenir en compte per copsar la seva naturalesa. Per una banda, l'important volum d'empadronaments atípics crea una situació anormal, en la que persones que no viuen a la comarca, estan censades i tenen el dret d'exercir el seu dret a vot a un municipi concret. Molts d'aquests empadronats atípics o falsos empadronats són pallaresos no residents que conserven propietats al poble i que els hi convé incidir en la política local, perpetuant en la majoria dels casos l'hegemonia de poders tradicionals. Per contra, una part dels nous residents segueixen empadronats en els seus llocs d'origen, fet que limita la seva participació política, tant pel que fa al vot com per l'adhesió a la llista d'alguna formació política. Això produeix situacions anòmales pel que fa a la presa de decisions i a l'elecció dels diferents representats polítics, ja que en molts casos les persones que viuen fora aglutinen més poder que les persones que hi resideixen de manera permanent: “Clar, llavors una mica el que passa és que hi ha gent que està vivint en pobles on la majoria de primers residents són vinguts de fora i que només els segons residents són els realment pallaresos, i són els que decideixen les coses. En canvi, a qui els hi afecten aquestes decisions en el dia a dia són als que hi viuen tot l'any, i aquests són els de fora, als que no se'ls té en compte per res.” (B-13, dona) / “La gent que no hi viu a la pràctica són els que acaben manant. Tots els prats són seus, tot els terrenys són seus... és una mica el joc aquest. És una cosa curiosa aquí, no? (...) Ara, per exemple, hi ha molt temes relacionats amb els comunals sobre els quals nosaltres tampoc tenim cap drets.” (B-04, dona)

ciudadà. Alguns dels entrevistats han fet referència a situacions en els que se'ls ha privat (o han vist com se li privava a algú) la participació en plens dels ajuntaments o reunions veïnals, apel·lant a la seva procedència (o al fet de no se propietari) com a argument per a l'exclusió i el descrèdit en l'àmbit de la participació política.

“A l'hora de decidir no et tenen en compte per res. A l'hora de decidir només decideixen ells. I jo això ho he vist en reunions de participació ciutadana, per dir-li d'alguna manera, que m'han fet callar perquè no sóc pallaresa. Dit obertament, o dit més subtilment. Aquest és un fenomen que s'està donant encara avui. El tema de la política local i municipal ha portat molts problemes. (...) Quan hi ha una decisió política pel mig o estàs posant en perill interessos de gent del país, no tenen cap problema en enfrontar-se amb tu. A mi m'ho han dit: «Tu calla que no ets pallaresa» (C-02, dona)”

És per això que alguns reclamen un reconeixement dels drets polítics, als quals haurien de tenir accés per simple fet de ser ciutadans, i que a l'hora de decidir en els afers del poble, municipi o comarca se'ls hi tingui en compte de manera igualitària a la població local, independentment de la seva procedència i de si tenen o no propietats, ja que són factors que no haurien de condicionar el grau de participació política. Creuen que un accés limitat, desigual i controlat per les classes dirigents a la participació política no fa més que contribuir al manteniment de la fragmentació social entre nouvinguts i població local, privant-los, a més, d'accedir i exercir una ciutadania plena al lloc on resideixen, la qual, a més, dificulta la integració i adaptació.

“Si tu ets d'aquí i jo sóc de fora, però tots dos vivim aquí, quan s'hagi de prendre una decisió al poble doncs podem parlar i arribar a un acord, no? Però clar, si els que són d'aquí no et demanen cap mena d'opinió i decideixen per tu, i a més, tu no et pots rebel·lar contra el que han decidit, sinó que has d'acatar-ho com una norma imposada, doncs llavors comencen les desavinences.” (B-13, dona)

“Es creuen que tenen un dret sobrenatural sobre tot, i que tu, com ets de fora, ets una merda i no tens cap mena de dret a decidir sobre res. I a reunions d'aquestes sobre drets de les aigües o els comunals tu no diguis res, perquè llavors sí que treuen el ganivet i et diuen clarament que tu no ets d'aquí i no ets propietari i el que et toca és callar. I això ho diu sobretot la gent que ha nascut aquí, però que no hi viu. No ho sé, tenen un sentit molt gran de possessió, com una por a què els hi prenguin alguna cosa.” (B-05, dona)

Per contra, la població local (i alguns dels nous residents propers a la comunitat local) sostenen que el recel que mostren davant la inclusió de nous residents en les processos de participació política és degut a l'actitud que presenten alguns nouvinguts, els quals arriben a la comarca amb valors i estils de vida diferents als de la població local i amb la intenció de canviar, sovint amb exigències, determinades estructures i maneres de fer, que segons el seu parer no són correctes o poden ser millorables, sense tenir en compte que aquestes tenen una

llarga tradició. L'arribada de nous residents suposa també la importació de valors i estils de vida urbans, els quals, sovint, s'oposen als valors i modes de vida que conserven reminiscències heretades del passat. Així doncs, la coexistència en un mateix territori de grups amb diferents codis socioculturals pot ocasionar un xoc cultural (i també polític), del qual se'n poden derivar diversos processos socials, com per exemple, la imposició d'unes pràctiques culturals per sobre d'unes altres.

“Jo quan vaig arribar, clar, no em podia ficar amb la gent del poble i m'havia de mantenir al marge de moltes coses. (...) Pots dir coses que no et semblen bé, però també has de saber quan dir-les i com dir-les. Perquè hi ha gent que ho vol canviar tot des del primer dia i amb males maneres i això tampoc és. No és així, has de començar a poc a poc, conèixer la gent i saber com tractar-los, no? Per mi la gent d'aquí sempre és mereix un respecte, perquè són els que han viscut sempre aquí.” (B-20 dona)

La participació en la vida política i en la presa de decisions, a més de ser un dret bàsic al que hom hauria de tenir accés, simbolitza el reconeixement o acceptació d'un hom per part de la resta de la comunitat, considerant-lo com a membre legítim i tractant-lo com un igual, condició que comporta uns drets, però també unes responsabilitats. És a dir, l'accés a la política local apareix com un dret que no pot ser privat ni limitat a cap ciutadà i, alhora, com una manera per fomentar la integració de nova població, ja que l'acceptació com a membre de la comunitat atorga als individus una sèrie de drets i responsabilitat que fan créixer el sentiment de pertinença a un lloc.

Teixit associatiu i participació social

Tanmateix, l'accés a una ciutadania plena per part dels nous residents del Pallars no es circumscriu únicament en l'àmbit polític. Malgrat que la participació política i la inclusió en els processos de presa de decisions sigui un dels principals indicadors que ens permeten mesurar el grau d'integració (o acceptació) d'un col·lectiu en el sí de la societat receptora, hi ha altres àmbits que presenten una importància cabdal, com per exemple l'àmbit associatiu i la participació social. L'establiment de xarxes formals entre els diferents individus, sovint organitzades en associacions, és una mostra del capital social²³¹ i de la cohesió d'una societat (San Martín, 2008), i és per això que a través de les entrevistes volíem comprendre la implicació dels nous residents en el teixit associatiu de la comarca.

²³¹ Segons Putnam (2000), el capital social es defineix com l'existència d'expectatives de col·laboració entre els diferents membres d'una comunitat, entre els quals es creen sentiment de reciprocitat i cooperació, que facilita el treball per assolir objectius comuns. Això vol dir que els individus no actuen de manera independent, que els seus objectius no s'estableixen de manera isolada o que no sempre són egoistes, sinó que les estructures socials, com a recursos, representen un actiu del qual la societat en pot disposar per fer front a amenaces, adversitats, problemes o reptes de manera conjunta, i que difícilment serien superables individualment.

Cal destacar, pel que hem pogut copsar a les entrevistes, que la major part de nous residents entrevistats són persones socialment molt actives i que ja en origen participaven en diferents associacions i moviments socials, fet que d'alguna manera explica la intensa participació social que tenen un cop instal·lats a la comarca. Tanmateix, la migració cap al Pallars, on el nombre d'associacions és substancialment més reduït que a l'entorn urbà del qual havien marxat, degut sobretot al volum de població (o al tarannà de la població, segons apunta algun dels entrevistats), fa que en un primer moment la seva participació social i implicació en el teixit associatiu sigui força reduïda i menys intensa que en origen (*“Jo estava acostumat a tals ciutats que hi ha molt moviment associatiu. Estava apuntat al centre excursionista, feia moltes activitats relacionades amb l'excursionisme, no? (...) A nivell d'associacionisme no hi ha gaire cosa per aquí dalt. El pallarès no s'associa gaire, és molt seu...”* (B-11a, home). A banda del volum que pugui presentar el teixit associatiu local, existeixen altres factors que, d'entrada, limiten la participació social dels nous residents en determinades associacions, i que poden vincular-se a qüestions identitàries i a la manca d'associacions que responguin a les aspiracions personals i col·lectives dels nous residents. La situació d'exclusió que experimenten alguns nous residents de certs àmbits de la participació social i la necessitat de cobrir alguns buits en el teixit associatiu de la comarca en el que satisfer aspiracions personals i compartir inquietuds són algunes de les causes que expliquen la creació d'espais associatius propis, desenvolupats principalment per nouvinguts.

La segregació dels nous residents en l'àmbit polític es reproduïx també en l'àmbit social, tot i que potser no de manera tan intensa (o visible) pel fet de ser un àmbit en el que les regulacions legals hi són menys presents, però en el que existeixen un bon nombre de normes no escrites que hi són latents. Quan a les persones entrevistades se les interrogava en relació a la implicació en el teixit associatiu local, un gruix important responia que aquest era un dels àmbits socials en què la participació de nouvinguts estava més restringida. No obstant, altres també comentàvem que les limitacions d'accés variaven en funció de l'associació, i deixaven palès com n'hi havia algunes de més restrictives que d'altres, com per exemple les de caire més tradicional (falles, esbarts de dansa, associacions de caçadors, comissions de festa major, etc.), en les que la participació era principalment de població local, tot i que en alguns casos concrets pugui haver-hi participació de nous residents (*“Com a tot arreu, si tens un amic que està en una associació doncs tens més facilitats per entrar-hi. És una via d'accés molt més ràpida.”* B-16, home) (figura 8.4).

[A les associacions de caire tradicional hi ha] sobretot gent d'aquí. Per exemple, els rigodons²³², deu ser gairebé al 100% gent d'aquí. Per exemple a les gralles, gairebé tots són d'aquí excepte *un noi* que és qui els ensenya. A no... hi ha dos o tres més que són de

²³² Ball tradicional que fou popular en algunes poblacions del Pallars Sobirà i Jussà durant el segle XIX i que han estat conservat pels esbarts dansaires de Sort i Rialp (rialp.ddl.net/rigodons.html, data de consulta 30/05/2011)

fora. (...) Les falles d'Isil²³³ crec que també és bastant d'autòctons, però crec que deu haver-hi gent que fa temps que viu allà i que també estan baixant falles.” (A-08, dona)

“Jo penso que hi ha associacions més tancades que altres. Per exemple, les més tradicionals són les més tancades, molt més que les altres, que gairebé has de fer una examen de sang per entrar-hi, t'ho posen molt difícil. No he provat d'accedir-hi, però crec que a moltes els hi passa això. (...) En algunes sí que hi ha tant gent del país com gent de fora, però són molt poques. No ho tinc controlat, però crec que el panorama està una mica així.” (B-16, home)

Figura 8.4. Les Falles d'Isil, que es celebren cada any per la revetlla de Sant Joan, és una de les festes més importants de la comarca²³⁴

Font: cartell oficial i fons de l'autor.

Les limitacions o restriccions en l'accés al teixit associatiu local, sobretot en les associacions de caire tradicional o aquelles principalment formades per població local, ha generat que els nous residents optessin per la creació de nous (i propis) espais associatius. El baix volum associatiu, i sobretot, la manca d'associacions en les que trobar persones amb inquietuds i objectius afins, ha fet que els nous habitants formessin les seves *pròpies* xarxes socials, formalitzant-les a partir de la creació d'associacions, en les quals, de manera posterior,

²³³ Les Falles d'Isil és una festa tradicional declarada d'interès nacional que es celebra la nit de Sant Joan a Isil (Alt Àneu), en els homes, i fins fa poc també dones, baixen amb *falles* (troncs de pi negre d'un metre i mig de llargada) enceses des *lo Faro* (muntanya situada prop del poble) fins a la plaça major del poble. Per als habitants d'Isil i de la Valls d'Àneu la festa de les Falles és un tradició molt arrelada i de gran solemnitat. *Baixar falla* o *ser fallaire* no és accessible a tothom, fet que explica que alguns dels nous residents hi quedin exclosos. Només hi tenen dret les persones que tenen casa (habitatge en propietat) al poble, podent inscriure's com a fallaries (una persona per casa) i portar un persona d'acompanyant. Això provoca, com en altres casos, que persones que viuen tot l'any a les Valls d'Àneu, però que no tenen casa de propietat, tinguin limitada la participació.

²³⁴ També es celebren baixades de falles a Alins, al Pallars Sobirà, i a altres pobles de les comarques veïnes de l'Alta Ribagorça i la Val d'Aran.

també hi participen alguns sectors de la població local, amb els quals tenen interessos en comú. Un exemple d'aquest fet es pot veure clarament amb la creació d'entitats ambientalistes i/o naturalistes, com *Lo Pi Negre*²³⁵ o *Pallars Viu*²³⁶, les quals, tot i integrar a *gent del país*, varen ser impulsades principalment per nous residents, els quals compartien un interès comú per la conservació del medi ambient i la voluntat de cobrir un buit en el teixit associatiu de la comarca (“*No ho sé, per exemple, associacions ecologistes no n’hi devia haver, i devien crear-les gent de fora, potser amb gent d’aquí, però es devien crear quan va començar a pujar gent de fora amb una visió conservacionista o ambientalista.*” B-16, home).

“És que és complicat de dir. A nivell d'associacions n’hi ha moltíssimes. (...) Moltes d'aquestes associacions les han arrencat gent de fora i llavors suposo que acaben coincidint amb gent del país, però jo crec que es mantenen bastant els espais, bastant separats.” (B-17, home)

“Evidentment, si tu vens aquí i intentes entrar a l'associació de veïns del teu poble o a la comissió de festes, poso aquestes com a exemple d'associacions més d'aquí, i no t'ho posen gens fàcil, i que potser el discurs que hi ha no t'interessa, doncs acabes fent una associació amb altra gent que tingui afinitats semblants. Jo crec, però, que aquestes associacions i determinada població no han sabut veure el que aquesta gent de fora podria haver aportat a l'associació en particular i a la comarca en general. No ho han posat fàcil, per rebuig o per por a què la gent de fora canviï coses que estan establertes des de fa temps.” (B-16, home)

La creació de noves associacions per part dels nous residents i el manteniment de les associacions més tradicionals per part de determinats sectors de la població local ha donat lloc a un teixit associatiu molt dinàmic, però alhora força dividit, en el qual, segons es deriva de les entrevistes, existeixen un conjunt d'associacions creades i en les que s'aglutinen principalment les persones immigrades, i que es perceben com “més obertes” (“*En canvi, les associacions*

²³⁵ *Lo Pi Negre* és una associació ambientalista d'àmbit comarcal que fou creada al 1999 per un grup de persones preocupades per l'oblit i el desconeixement, sobretot per part de la població local, de la riquesa del patrimoni natural. L'associació va ser creada per tal de divulgar, protegir i conservar aquest patrimoni i com una plataforma a partir de la qual denunciar possibles agressions a la natura. L'aparició de *Lo Pi Negre* va cobrir un buit en el teixit associatiu, en el qual, fins aleshores, no existia cap entitat naturalista d'àmbit exclusivament comarcal, sinó únicament associacions d'abast més general que puntualment podien realitzar activitats i accions al Pallars Sobirà, com Depana (Lliga per la Defensa del Patrimoni Natural), Ipcena (Institució de Ponent per la Conservació i l'Estudi de l'Entorn Natural), Ecologistes de Catalunya o les diferents entitats (Unió Excursionista de Catalunya, Federació d'Entitats Excursionistes de Catalunya, Centre Excursionista de Catalunya) i centres excursionistes.

²³⁶ Per altra banda, *Pallars Viu* va néixer al 2006 com a reacció a la proliferació de projectes urbanístics desmesurats a la comarca, com era la construcció d'un camp de golf a Ribera de Cardós (Vall de Cardós) i un altre a Escaló (la Guingueta d'Àneu) i Esterrri d'Àneu, que finalment es van aturar per la forta oposició que van rebre, tot i tenir el suport de la Generalitat i el Consell Comarcal (Urgell i Mauri, 2007). Al mateix temps, la plataforma vol ser un punt de trobada on elaborar alternatives viables al desenvolupament urbanístic i a la supremacia del turisme. Actualment, Pallars Viu continua actiu i realitza una important tasca de revisió i control dels projectes urbanístics i del canvis en la planificació urbana, per tal que no es produeixin creixements desorbitats i incompliment de la legislació vigent (notícia *Viure als Pirineus*, 24/02/2011).

iniciades per nouvinguts, en general, són molt més obertes.” B-16, home), i altres, per contra, que són freqüentades majoritàriament per població local; encara que si hom té la capacitat d’accedir-hi i implicar-s’hi, això pugui suposar importants beneficis en matèria d’integració (“A l’entrar a talassociació i talaltra, ja es diferent, entres per una altra banda. Si t’impliques amb les coses d’aquí, participes i et relaciones, la gent del país ho valora.” B-07, dona)

“El món de l’associacionisme també està com molt repartit, no? Sí que hi ha associacions que es poden ajuntar autòctons i nouvinguts, però majoritàriament les associacions són d’un sector o d’un altra... hi ha poca interacció. (...) Segur que si vas a l’associació de caçadors són tots del país o el 99% són autòctons, però si vas a [Centre Social] Casa Xorret el 99% són nouvinguts.” (B-19a, home)

No es tracte, però, de categories estanques, sinó que la realitat és molt més dinàmica, i en alguns casos hem pogut observar com es produeix una certa permeabilitat, la qual és més intensa en una direcció que en l’altre. La població local ho té més fàcil a l’hora de participar a les associacions que podem considerar de nouvinguts, els quals sovint es veuen més identificats amb aquestes associacions que no pas amb les de caire més tradicional. No obstant, alguns entrevistats han destacat que algunes associacions o àmbits associatius representen, per la seva temàtica i magnitud, veritables espais de cohesió social, com per exemple aquelles relacionades amb l’àmbit de l’esport, com l’Associació Esportiva Pallars, centrada principalment en l’organització i difusió d’activitats relacionades amb els esports d’aventura (piragüisme, ràfting, escalada, alpinisme) i altres modalitats esportives lligades a la muntanya.

“També hi ha casos de gent que es vincula molt a un esport i això fa que sigui un punt de trobada bastant fort, no? Crec que és un sector on s’estan donant relacions interessants. O per exemple, als tallers que fan de teles hi ha una barreja bastant interessant. Hi ha gent de fora i gent del país i es porten molt bé.” (A-07, dona)

“Joestic a *talassociació* (...) Hi ha pallaresos, però també gent que ha vingut de fora. Jo crec que més o menys som meitat i meitat. Hi ha autòctons, però també neorurals que els hi encanta el kayak i que fa anys que estan per aquí. I som gent molt diversa. Mira, ara fa poc ha entrat una dona que ha vingut de Barcelona.” (A-06, dona)

Per últim, l’elevada presència d’associacions creades per població nouvinguda i l’organització d’un important nombre d’esdeveniments culturals, esportius i socials denota un increment en el dinamisme social de la comarca, al qual s’afegeixen determinats sectors del jovent pallarès. Per contra, es detecta un cert “immobilisme” en determinats sectors de la població local, els quals, per una banda, no estan tan habituats a participar activament de la vida social i cultural de la comarca, a excepció d’aquells esdeveniments més tradicionals com aplecs, festes majors o carnaval, i que alhora mantenen una certa distància en relació a les activitats organitzades pels nous residents.

“La gent que ve de fora estan molt més avesats a participar de les activitats que s’organitzen a la comarca. S’organitzen moltes activitats, com la Fira Natura²³⁷ o la Fes-te Diferent²³⁸, que tot i organitzar-les associacions d’aquí, el públic majoritari són gent de fora. A la gent del país els hi costa molt moure’s.” (A-07, dona)

“També intentem participar bastant en les activitats que es fan a la comarca. Intentem estar bastant al dia i si fan una exposició en algun lloc doncs anar-hi. També és una manera de relacionar-se.” (B-11a, home)

“Falta implicació de la gent. Tu muntés alguna cosa... si ho munten els d’aquí, que habitualment els hi costa bastant organitzar coses, la gent del país hi va, però segons quina gent hi ha al darrera, els nouvinguts ja no hi van o els hi costa més, igual perquè no els hi motiva prou. I el que els hi motiva als de fora, no els hi motiva als d’aquí. És molt complicat articular i moure a la gent.” (C-06, home)

Per acabar, tot el que hem apuntat en aquest apartat deixa palesa la fragmentació social existent entre nouvinguts i certs sectors de la població local. Aquesta divisió es basa principalment en la disputa pel reconeixement de la pertinença al lloc. Mentre uns pretenen i reivindiquen ser reconeguts com a veïns de ple dret, els altres mostren una clara resistència a l’acceptació dels “de fora”; confrontació rere la qual s’identifiquen relacions de poder, interessos econòmics, manteniment d’estructures tradicionals de la propietat i d’una ordre social anacrònic, a més d’un temor a una suposada invasió per part de població exterior. Aquestes reaccions per part de la població local, de resistència a reconèixer als de fora com a part de la ciutadania, i les respostes de la nova població, que moltes vegades es manté distant per la falta d’identificació i empatia amb certs grups locals, no és un fenomen exclusiu del Pallars Sobirà, sinó que s’està reproduint en altres àrees rurals catalanes, les quals acostumen a ser pols d’atracció de població d’origen urbà, siguin o no residents permanents²³⁹. El fet que una part de la població local no reconegui als nous residents com a membres legítims de la comunitat té

²³⁷ La *Fira Natura “Un xorret d’aigua clara”* és una activitat organitzada pel Centre Social Casa Xorret i que té com a objectiu principal la promoció dels productes ecològics, l’artesania, noves formes de consum i les energies renovables com a pilars clau per a construir un model de desenvolupament alternatiu imperant a la comarca. La primavera d’enguany es va celebrar la novena edició.

²³⁸ *Fes-te diferent* és una activitat organitzada de manera conjunta entre el Centre Social Casa Xorret i l’Associació d’Immigrants del Pallars Sobirà per tal de donar a conèixer la diversitat cultural i geogràfica dels habitants de la comarca. S’organitzen activitats (sopars amb gastronomia de diferents països, xerrades sobre històries de vida i viatges, etc.) amb la intenció que sigui un punt de trobada en el que es fomenti la interacció entre diferents grups socials per tal de contribuir a la seva millor integració i a la coneixença mútua.

²³⁹ En els darrers anys han aparegut a la premsa notícies que mostren situacions tensió i fragmentació social entre població local i nous residents, rere les quals apareix de manera recurrent referències a qüestions com la ciutadania, l’alteritat i la resistència local a acceptar-los com a part de la comunitat. Recentment, l’alcalde de Montagut i Oix (La Garrotxa) va realitzar unes declaracions al Diari de Girona en les que alertava d’una fractura social entre neorurals i població local, per l’augment del nombre, els quals empraven els serveis socials del municipi, però no complien els seus deures com a ciutadans, destacant també una important falta d’arrelament a la comunitat (*Diari de Girona*, 29/03/2011). Aquest discurs, encara que a primer cop d’ull pugui semblar llunyà, no dista gaire del que es produeix en els barris de ciutats on ha anat arribant nova immigració.

importants conseqüències en matèria de cohesió social. És difícil respondre quina tendència pot tenir aquesta situació a mig-llarg termini, i es per això que ens interroguem si la població local més jove integrarà o acceptarà sense problemes els nous habitants establerts a la comarca, i a la nova població que vagi arribant, o si per contra, esdevindran agents perpetuadors de la dicotomia establerta pels seus ascendents com un mecanisme d'autodefensa davant el perill exterior, donant com a resultat una societat fragmentada en diferents sectors socials, que coexisteixen, però no interactuen. Són incògnites que apareixen encara d'una manera més punyent a mida que anem endinsant-nos en l'objecte d'estudi.

8.2. GENTRIFICACIÓ, XOC CULTURAL I ALTRES EFECTES DE L'ARRIBADA DE NOUS HABITANTS

Les reaccions de resistència de la població local i les respostes per part dels nous residents són el resultat de processos d'interacció entre aquestes dos grups socials, els primers com a grup establert al territori, i per tant com a receptor de la immigració –amb el que tot això comporta–, i l'altre nouvingut, el que arriba a la comarca i importa nous valors i pràctiques culturals que fan es produeixi un cert canvi social a la destinació. Les característiques sociodemogràfiques, però també culturals, d'aquestes dues categories socials determinen els termes en què es produeix aquesta interacció, donant lloc a processos socials que són conseqüència de la coexistència en un mateix territori d'imaginari socials i codis socioculturals completament divergents. L'arribada de població d'origen urbà a les àrees rurals provoca importants transformacions en la composició social d'aquestes comunitats, així com també intervé en la modificació de les estructures econòmiques, les pràctiques culturals i el sistema de valors. Encara que actualment assistim a un debilitament de les estructures tradicionals, la població local es mostra resistent a acceptar certes pautes importades per l'arribada de nous residents, els que porten nous valors i noves maneres d'entendre la ruralitat (imaginari), que es singularitzen en diferents estils de vida, i que expliquen els motius de la tensió social existent entre “autòctons” i nouvinguts. Per altra banda, el tarannà i l'actitud que prenen alguns nous residents davant aquestes reaccions per part de la població local no contribueixen a l'apaivagament d'aquesta conflictivitat, sinó que la intensifiquen i la fan més duradora en el temps. En l'apartat anterior hem volgut explicar les relacions que s'estableixen entre els nous residents i la població local i les dinàmiques socials que se'n deriven a partir de conceptes com identitat, alteritat i ciutadania. A continuació, en canvi, intentarem donar explicació d'aquesta confrontació i copsar-ne les especificitats, apropant-nos a conceptes com gentrificació rural i xoc cultural, que ens ofereixen un marc interpretatiu ideal per abordar aquest tema.

8.2.1. Gentrificació rural al Pallars? Adaptació del terme i definició de les seves particularitats

El concepte gentrificació o elitització, com han suggerit alguns autors que se l'anomeni en llengües llatines²⁴⁰ (Garcia Herrera, 2001), s'ha forjat, desenvolupat i tractat principalment aplicat a entorns urbans. Glass (1964), una sociòloga britànica, apareix com la pionera del concepte, quan en un estudi va analitzar els canvis físics i socials en diferents barris degradats de Londres, causats principalment per l'arribada gradual de nous residents amb un major poder adquisitiu que la població resident. La idea de gentrificació, com a transformació dels barris de la ciutat a través de l'arribada de residents de classe mitjana o classes benestants, els quals reemplaçaven a les classes treballadores o de baix poder adquisitiu que hi residien als residents anteriors, va anar difonent-se, i començaren a proliferar els estudis sobre aquest fenomen, sobretot als països occidentals (Hamnett, 1973; Smith, 1979; Ley, 1986; Rose, 1984). Per la seva banda, a Espanya i a Catalunya l'ús del terme no es difon de manera substancial fins a principis del segle XXI, moment en què comencen a aparèixer estudis com el de Martínez Rigol (2000), sobre la renovació del barri del Raval de Barcelona, com el de Sargatal (2000) o com el de Garcia Herrera (2001), ambdós dedicats a una revisió teòrica i terminològica del concepte. No obstant, de manera prèvia a aquests estudis esmentats ja havien aparegut alguns treballs pioners, com els de Vázquez Varela (1992; 1993), que mostraven indicis que el fenomen estava començant a ser aplicat dins les fronteres estatals (Duque, 2010).

L'atracció i renovació del centre de les ciutats, principalment del món occidental, ha provocat importants canvis en la composició social d'aquests barris, donant-se noves formes d'elitització de determinats espais de la ciutat, que paral·lelament han generat una important segregació social a través de l'expulsió dels antic residents en detriment de les noves classes que els ocupen, les quals es caracteritzen per tenir un major poder adquisitiu o capital cultural (Sargatal, 2000; 2001). Així doncs, la gentrificació, en un context urbà, es basa en canvis en la composició social i cultural de l'espai, ocasionats pels anomenats *gentrifiers*, persones o grups que són els causants del fenomen, les quals també intervenen en un procés de renovació física de l'espai (rehabilitació, renovació i/o reconstrucció dels edificis) i de profundes transformacions econòmiques i comercials (terciarització, noves iniciatives empresarials, substitució dels comerços tradicionals). La (re)valorització que experimenta l'espai, en aquest cas l'espai urbà, provoca l'augment del preu del sòl i dels habitatges, característica que apareix, en la majoria dels casos, associada de manera inherent al fenomen de la gentrificació, i que

²⁴⁰ *Gentrification* és un paraula d'origen anglès que prové del mot *gentry*. Aquest terme fa referència a les classes socials altes que en el passat es situaven per sota de la noblesa en l'estructura social britànica. S'han proposat diverses traduccions del terme anglès, com elitització –sent el que potser ha tingut més acceptació–, aburguesament o aristocratització, els quals no l'han acabat de suplantar el mot original, emprant-se una adaptació del mateix a les diferents llengües llatines (Duque, 2010). Per això en aquest estudi s'empra el concepte gentrificació, ja que considerem que és un mot prou estès perquè hom pugui copsar a què estem fent referència.

sovint deriva en pràctiques especulatives i processos de *mobbing* o assetjament immobiliari (Ortiz Guitart, 2006; Díaz Parra, 2009).

Tanmateix, no existeix un únic tipus o accepció per aquest fenomen, sinó un nombre significatiu de referències que fan identificable els processos de gentrificació (Nates, Raymond, 2007). Diversos autors han apuntat que els estils de vida i els hàbits de consum de la nova classe mitjana (Bourdieu, 1979) tenen un impacte important en el paisatge residencial i comercial dels entorns urbans (Guimond, Simard, 2010), el que ha donat lloc a diverses mutacions del fenomen, les quals es poden reconèixer en funció de quina és o quines persones són la causa de la gentrificació, el que permet abordar l'estudi des de diferents perspectives i amb característiques substancialment diferent en casa cas (Lees *et al.*, 2008). Així han anat apareixent noves accepcions com *super-gentrificació*, produïda en aquells barris o espais que ja havien estat objecte de renovació i gentrificació prèvies (Lees, 2000); *tourism gentrification*, causada per la influència del turisme sobre certs espais (Gotham, 2005) o gentrificació comercial o *boutiquefication* (Bridge, Dowling, 2001). Un altra accepció que s'ha emprat en l'estudi del fenomen ha estat la de *gentrificació marginal*, que tot i ser poc emprada en la literatura sobre el tema, representa un tipus d'apropiació territorial per part de certs grups socials, sense que aquesta tingui els efectes que s'atribueixen, d'una manera podríem dir més ortodoxa, a la gentrificació, anomenada en alguns casos, "normal" (Nates, 2008). En aquest sentit, la gentrificació marginal s'atribueix a aquells grups socials que es caracteritzen per posseir un important capital cultural i intel·lectual, però, per contra, un baix o moderat poder adquisitiu, fent difícil o poc probable l'apropiació territorial per mitjà de l'accés a la propietat, a diferència del que s'associa als processos de gentrificació normal. Això no significa que no es produeixin canvis en la composició social i cultural o transformacions físiques i econòmiques profundes en l'espai objecte d'aquesta especialització social, encara que les formes de territorialització sigui completament diferents que en el cas de la gentrificació "normal". Segons Rose (1984), la gentrificació marginal es pot vincular amb estils de vida i aspiracions personals concretes, el que porta a determinats grups socials, com poden ser artistes (Ley, 2003), joves professionals, homosexuals o estudiants²⁴¹, coneguts com a *marginal gentrifiers*, a ocupar certs espais, principalment de la ciutat, que els hi proporcionen un balanç adequat entre cost, qualitat i estil de vida (Guimond, Simard, 2010).

No obstant, el terme gentrificació ha donat lloc, i així s'ha recollit en diversos estudis que tot seguit citarem, a noves variants del concepte, que intenten desmarcar-se del constrenyiment del fenomen únicament a àmbits urbans tractant d'evidenciar l'existència de processos gentrificadors (també) en entorns rurals. Aquest fenomen, conegut com a *rural gentrification*, va començar a ser estudiat al Regne Unit a principis de la dècada de 1990, quan l'arribada de la *new middle class* urbana, atreta per l'entorn i l'estil de vida rural, va començar a

²⁴¹ Els canvis produïts en aquells barris de la ciutat on s'acomoden estudiants universitaris es anomenat per alguns autors *studentification*, i es pot interpretar com un procés de gentrificació marginal (Smith, Holt, 2007).

provocar un intens i extensiu procés de gentrificació a les àrees rurals britàniques (Cloeke, Thirft, 1987; Phillips, 1993; 2004; Hoggart, 1997; Champion *et al.*, 1998). Processos similars de reemplaçament o substitució de la població local, majoritàriament dedicada al sector primari o de classe treballadora, per una classe mitjana emergent també va ser estudiat a altres països, entre els quals destaquen els casos de França (Raymond, 2003), Països Baixos (Ebersen, 2001), Estats Units (Ghose, 2004; Darling, 2005) i Canadà, especialment al Quèbec (Simard, 2008; Guimond, Simard, 2010). A l'estat espanyol les referències a aquest fenomen no han estat, fins al moment, gaire abundants, però resulten interessants les contribucions d'Elbersen i Prados (1999), Hoggart i Paniagua (2001), Paniagua (2002), i més recentment, les aportacions de Cànoves i Blanco (2006), Rivera (2009) i Solana-Solana (2010). Aquestes aportacions ens permeten veure quines són algunes de les especificitats del fenomen en les àrees rurals i així evidenciar la necessitat d'adaptar, i fins i tot, qüestionar algunes de les contribucions que es fan des d'altres països (Paniagua, 2005).

Tanmateix, la gentrificació en territoris rurals presenta semblances importants amb el fenomen produït a les ciutats, si més no en essència. Tal com indica Guimond i Simard (2010), els principals indicadors són similars en ambdós ambients: un canvi en les característiques sociodemogràfiques i en els estils de vida dels habitants residents, emergència de noves institucions que suposen el debilitament o desmantellament de les estructures preexistents, diversificació de l'economia i els serveis i canvis en el valor de la propietat, que poden donar lloc a processos d'especulació i a noves inversions sobretot de caràcter privat, però també públic. L'augment dels fluxos de població urbana, principalment de classe mitjana, en direcció als territoris rurals és la causa d'aquest fenomen, a partir del qual alguns grups socials econòmic, social o culturalment desafavorits, són expulsats. Dit d'una altra manera, la gentrificació rural respon teòricament al canvi en la composició social i econòmica de la zona que es gentrifica, la qual es torna principalment classe mitjana a través d'un procés bidireccional, en el que, per una banda, hi ha l'arribada (o colonització) de nous residents d'origen urbà i, per l'altra, el desplaçament dels sectors més modestos de la població local (Cloeke, Little, 1990). Segons Phillips (2000), aquest canvi condueix a una renovació dels propietaris residencials, ja que la gentrificació rural està lligada a una demanda de "béns (i valors) rurals" (paisatge, tranquil·litat, patrimoni, natura, simplicitat, història, productes locals, *masies*, cases *de pagès* o *de poble*, etc.) que són consumits per les classes mitjanes i benestants de les societats urbanes. Així doncs, la causalitat de la gentrificació rural es basa en un canvi en els hàbits de consum de certs sectors de les societats urbanes postindustrials. En aquest context, els territoris rurals s'han convertit en objecte de consum per part dels *rural gentrifiers* i els *urban dwellers* (també coneguts com *urbanites*), a través de les representacions dominants de la ruralitat, difosos principalment per mitjans de comunicació i empreses de publicitat, construïts sobre imaginari social que identifiquen allò rural amb un entorn de vida idíl·lic, amb un cert exotisme i amb un clar sentiment de refugi i arrelament (Rivera, 2009). En la mateixa línia, alguns autors apunten que és sobretot l'atracció per la natura i el paisatge, i la

voluntat de consumir-lo, el que genera aquests processos de gentrificació. Per definir-los han aparegut neologismes com *naturbanització* (Prados, 2006; 2009; Prados, Del Valle; 2010), *greentrification* (Smith, Phillips, 2001) o *wilderness gentrification* (Darling, 2005), que volen deixar palès com assistim a un procés creixent de mercantilització (*commodification*) de la natura, que no només genera canvis en el paisatge, sinó també profundes transformacions socials i conflictes al voltant de la propietat en el sí de les comunitats rurals (Vaccaro, Beltran, 2007b).

Així doncs, quines diferències hi ha entre la gentrificació en entorns urbans i entorns rurals? Aparentment els indicadors semblen ser els mateixos: un espai que per diverses raons esdevé atractiu per determinats grups socials exteriors, que el van ocupant progressivament, provocant canvis substancials en la comunitat o societat receptora. Igual que a les àrees urbanes, un d'aquests canvis es produeix al voltant de la propietat. A les àrees rurals, l'arribada de nous residents, segons residents o consumidors urbans (turistes) han provocat l'augment en el preu dels immobles, el que ha tingut importants impactes econòmics i socials a escala local, com la dificultat en l'accés a l'habitatge per part de les persones que hi resideixen, fet que perjudica principalment a la població local i als nous residents més joves o amb un baix poder adquisitiu. Al mateix temps, l'augment dels preus del sòl i dels habitatges provoca un intens procés selectiu de la població que habita a les àrees rurals basat principalment en el poder econòmic, excloent així a les classes socials més modestes (Phillips, 1993). Nogensmenys, el fenomen de la gentrificació rural presenta, al nostre parer, alguns interrogants al voltant de la seva naturalesa i aplicabilitat a determinats entorns rurals, com per exemple el Pirineu Català, ja que els estudis realitzats a Catalunya i a Espanya encara no han assolit un volum tan important com per confirmar la seva validesa o dilucidar-ne les particularitats, les quals, amb seguretat, poden ser notablement diferents en àrees rurals més o menys properes.

Encara que els indicadors puguin ser similars, els impactes que pot tenir la gentrificació rural són difícilment equiparables als dels entorns urbans, sobretot per les característiques del territori i de la societat que es gentrifica. Nates i Raymond (2007) apunten que tot i que la gentrificació rural estigui produïda per l'arribada de noves classes socials a entorns rurals, encara resta per verificar si això ha de comportar necessàriament efectes perversos o negatius com el desplaçament de la població local i/o les classes més modestes; fet que ens demostra que s'ha de ser cautelós a l'hora de d'aplicar de manera general el concepte als territoris rurals.

Aquesta cautela comença, doncs, per detectar i dissociar dos tipus de gentrificació que, segons Nates i Raymond (2007), es produeixen a les àrees rurals del sud d'Europa, i que sovint tendeixen a confondre's i a tractar-se sota la denominació general de gentrificació rural. Les autores distingeixen entre gentrificació marginal en entorns rurals i gentrificació rural, i destaquen que ambdues accepcions del terme no són incompatibles ni són una mostra de diferents estadis del mateix procés, sinó que sostenen que es tracta de fenòmens que es produeixen de manera paral·lela i que s'han d'entendre com a dos processos diferents que

poden coexistir en un mateix espai, encara que a vegades la seva apreciació requereixi un estudi en profunditat del fenomen (Nates, 2008). L'argument que sostenen Nates i Raymond contesta a autors experts en el tema com Neil Smith (1996; citat per Nates, 2008), el qual considera la gentrificació marginal com un estadi transitori cap a un gentrificació real. Tanmateix, considerem que l'aportació que fa Nates i Raymond és especialment interessant, ja que ens proporciona un marc analític més proper²⁴², geogràfica i conceptualment, a la realitat de la nostra àrea d'estudi, en la qual, igual que els casos exposats per aquestes autores, la presència d'actors amb característiques diferents ens permet dissociar aquests dues modalitats de gentrificació.

En aquest sentit, Nates (2008) considera que la principal diferència entre gentrificació marginal i gentrificació és el poder adquisitiu dels subjectes; tenint en compte que la primera es produïda per una població amb un elevat capital cultural i intel·lectual, però baix poder adquisitiu; mentre que la segona implica que els *gentrifiers* siguin persones amb un poder econòmic elevat. D'aquesta substancial diferència, com hom pot pensar, se'n deriven impactes socioterritorials substancialment diferents; mentre uns són els causants de l'augment del preu del sòl i l'habitatge, en tant que propietaris i, en alguns casos, inversors, degut al seu poder adquisitiu; els altres es "limiten" a ocupar, sovint en règim de lloguer, habitatges que estan fora del mercat de venda, sent més aviat víctimes de l'augment del preu de l'habitatge. En un primer moment, els *marginal gentrifiers* en entorns rurals s'identifiquen amb els neorurals o *back-to-the-landers*, com són coneguts a Amèrica del Nord, els quals marxaven de la ciutat per instal·lar-se en pobles semi-abandonats, els quals en un context marginalització dels territoris rural i infravaloració dels béns immobles pogueren esdevenir propietaris d'alguna casa, sovint en mal estat i amb necessitat de rehabilitar-la, o terreny poc productiu. En aquest cas l'obtenció de la propietat no s'identifica amb un alt poder adquisitiu, sinó amb la compra de béns immobles en un moment en què aquests no tenien el valor que tenen en l'actualitat. Actualment, però, aquesta categoria de *marginal gentrifiers* es singularitza en individus, la majoria dels quals joves urbans, amb un elevat nivell formatiu i un important capital cultural que s'instal·len en àrees rurals per aspiracions principalment personals (atracció factor ambiental, social, oci) amb la voluntat de dur un estil de vida en el que compaginar feina i oci i gaudir d'una major qualitat per un cost (teòricament) menor. Tanmateix, les categories socials dels que podríem considerar *real gentrifiers* estan representades, per una banda, pels segons residents, que tot i no residir a les àrees rurals són el grup que té una major incidència en la renovació de les estructures de la propietat, i per l'altra banda, professionals amb un elevat nivell de qualificació que ocupen càrrecs tècnics de responsabilitat en institucions públiques i privades o *self-employers* que emprenen les seves pròpies iniciatives empresarials (Paniagua,

242 Nates i Raymond (2007) apliquen els conceptes de gentrificació rural i gentrificació marginal en el medi rural a casos d'estudis concrets (sud de França i al Bierzo, comarca situada al nord-est de la província de Lleó, Espanya) que per proximitat geogràfica i per característiques socials creiem que són més propers que altres estudis realitzats sobre les àrees rurals britàniques, canadenques o estatunidenques.

2002b), els quals registren un poder adquisitiu substancialment superior al grup dels gentrificadors marginals. Aquesta dicotomia entre gentrificació rural i gentrificació marginal en entorns rural ens permet com a marc conceptual abordar l'anàlisi i interpretació dels (possibles) processos de gentrificació que es donen al Pallars Sobirà i de profunditzar en algunes de les seves particularitats.

Hoggart i Paniagua (2001) sostenen que les àrees rurals espanyoles presenten diferències substancials amb els territoris rurals del Regne Unit, i per això s'ha d'anar amb compte a l'hora d'acceptar alguns pressupòsits que sovint poden no ser vàlids en un marc territorial diferent. Segons aquests autors, l'entorn rural espanyol, i també el català, ha estat tradicionalment associat a la pobresa, al subdesenvolupament, a l'abandonament per part de l'administració pública (Valenzuela, 2003) i per una baixa dotació de serveis. En el cas del Pallars Sobirà, pel fet de ser una àrea de muntanya, això es veia substancialment agreujat, fins al punt de provocar un despoblament progressiu durant bona part del segle XX, sent més visible al voltant de la dècada de 1950 i 60, moment en el que es van abandonar un bon nombre de nuclis de població. A la comarca van romandre aquelles cases més fortes, o bé aquelles cases o individus que per diversos motius no podien (o no volien) emigrar cap a la ciutat. Això va fer que al poble es quedessin les cases més poderoses o aquelles que tot i no tenir un poder econòmic destacat, subsistiren a les dures condicions de vida que imperaven a la comarca. Les famílies que van romandre als pobles van anar comprant propietats a preus molt baixos, fins i tot per al context de l'època, ja que els que van emigrar consideraven que no tenien cap valor, i que difícilment el tindrien en un futur. Això va provocar que cases i terres que antany estaven repartides (segurament de manera desigual) entre les diferents cases d'un poble, s'anessin concentrant en un nombre relativament baix de famílies. El mateix va passar en molts casos amb els comunals, l'ús i aprofitament dels quals fou un dret que quedà restringit a aquelles famílies que van romandre al poble, de manera permanent o semi-permanent, o a aquelles que conservaren propietats. Tot això va suposar importants canvis en l'estructura de la propietat, i per tant, també en les estructures de poder. La propietat continuava sent la mateixa, però passà a concentrant-se en un nombre inferior de propietaris.

Posteriorment, la irrupció del turisme va suposar un augment en la demanda d'habitatges i terrenys a la comarca, el que va provocar un increment sobtat del preu d'uns béns immobles que, contra tot pronòstic, semblava que no tindrien cap mena de valor. La popularització de l'esquí alpí, primer, i de les activitats d'aventura, descans i contacte amb la natura a l'estiu, després, van provocar una creixent demanda de segones residències per part de consumidors urbans que veien en la comarca un lloc atractiu, no només per gaudir de períodes vacacionals, sinó també per invertir en la compra d'un habitatge. Això va significar una oportunitat d'or per a molts propietaris de la comarca, principalment població local, ja que aquesta situació va comportar substancials beneficis per aquells que van vendre les seves propietats quan el valor del sòl era alt, obtenint beneficis d'uns terrenys i cases que dues dècades enrere eren abandonades o venudes a preus irrisoris. Alguns simplement van vendre les propietats, i amb

els beneficis obtinguts van invertir en béns immobles o en algun projecte empresarial, principalment en el sector turístic o de la construcció. No obstant, altres van anar més enllà, i es van convertir en promotors immobiliaris que especulant amb el preu de sòl van obtenir grans beneficis. L'enriquiment de la població local, tot i que per vies i amb magnituds diferents, va contribuir a la formació d'una classe mitjana local i a la renovació d'una classe benestant i dirigent, que coincideix més o menys amb les cases que tradicionalment ja eren fortes.

Això no obstant, la major part d'estudis sobre gentrificació rural, sobretot aquells adaptats a la realitat de les àrees rurals del Regne Unit on el terme ha estat més difós, han identificat la població local amb les classes més baixes, la qual es expulsada o desplaçada socialment davant la "colonització" d'una classe mitjana urbana amb major poder adquisitiu, característica que li permet realitzar un veritable procés apropiació territorial, física i simbòlica, de l'entorn rural (Phillips, 1993; Cloke *et al.*, 1998; Woods, 2005). Per contra, el procés al Pallars Sobirà presenta certes particularitats en aquest sentit, entre les quals destaca la no expulsió o desplaçament de la població local, la qual, per altra banda, tal i com hem pogut veure fins ara, construeix forts mecanismes de resistència i autodefensa davant la possible apropiació territorial per part de població exterior; i ho fan des d'una posició de control de poder, el que els fa ser, en aquest aspecte, poc vulnerables.

Cànoves i Blanco (2006) apunten que en comarques com la Cerdanya i la Val d'Aran el procés gentrificador és molt més clar que en altres indrets de Catalunya. La substitució de la població local per nous residents d'origen urbà amb poder adquisitiu superior ha provocat un augment en la demanda i en el preu dels habitatges, expulsant als i les joves locals per la dificultat d'accedir a un habitatge a preus assequibles. La tipologia de nous residents que han arribat al Pallars Sobirà en els darrers anys és substancialment diferent a la que es dona, per exemple, a la Cerdanya. La nova població que s'instal·la a la comarca presenta un perfil sociodemogràfic més propi de les noves classes mitjanes que no pas de les classes benestants o d'elevat poder adquisitiu, el que no vol dir que no hi hagi presència d'aquesta darrera categoria. El fet de presentar característiques diferents fa que el fenomen sigui també diferent. La llunyania dels principals centres urbans, l'estat i característiques de la xarxa viària, el fet de ser un territori més "salvatge" i més "verge" on no han proliferat (tant) els projectes urbanístics de grans magnituds, a diferència d'altres comarques pirinenques, són alguns dels factors que expliquen que la composició social dels nous residents i els processos que se'n deriven sigui substancialment diferents en un territori i en l'altre. Al Pallars Sobirà, per exemple, i en contraposició al que apuntaven Cànoves i Blanco (2006), els i les joves locals tenen la voluntat de (re)turnar a la comarca, encara que l'accés a l'habitatge (pel preu i pel control dels propietaris sobre la disponibilitat dels habitatges) sigui una de les principals dificultats amb la que es troben; dificultat, que per altra banda, es àmpliament compartida, com hem vist en al

capítol anterior, amb bona part dels nous residents, i que a més, no es gaire diferent de les situacions que podrien experimentar si decidissin residir en altres indrets del país²⁴³.

Podem considerar, doncs, que l'arribada de nova població, sobretot de segones residències, ha ocasionat importants canvis i transformacions en la composició social i en l'estructura econòmica, però que contràriament a altres estudis sobre gentrificació, això no ha desencadenat una expulsió o desplaçament de la població local per part d'aquesta nova població, sinó que són diferents grups socials que coexisteixen en un mateix espai²⁴⁴, que contribueixen a la creixent diversitat de les societats rurals, juntament amb l'arribada de població d'origen estranger, *revinguts* (pallaresos jubilats que tornen al seu poble d'origen) i el retorn de joves locals. En aquest sentit, Phillips (2002) sosté que les variacions en el procés gentrificador, això és, l'existència de particularitats en els diferents casos d'estudi, no ens ha de fer desestimar la validesa de l'aplicació del concepte, sinó que són aquestes particularitats la mostra del procés d'adaptació d'un terme, que s'ha desenvolupat principalment en entorns urbans, a un nou marc d'anàlisi, en el qual s'han de tenir en compte les especificitats i la creixent complexitat de les societats rurals. Considerem que en la línia del que exposa Phillips, la gentrificació rural no s'ha d'identificar exclusivament i de manera restrictiva com un fenomen que ocasiona un desplaçament (o substitució) de classes socials i persones, tot i que aquest sigui un dels símptomes més evidents, sinó que s'ha d'entendre d'una manera més amplia i associar-lo també a la irrupció de profunds canvis en la composició social, els codis culturals, els hàbits de consum, els estils de vida, les accions quotidianes, les estructures econòmiques o el mercat immobiliari, provocats, no només per l'arribada de nova població, sinó també pel turisme i la creixent connexió de les àrees rurals a àmbits territorials superiors.

Un cop exposat tot això, qui són els veritables causants de la gentrificació rural al Pallars Sobirà? Atenent a les particularitats del procés, podem considerar que els subjectes més destacats de la gentrificació rural són els propietaris de segones residències, ja que han estat aquests, tot i no residir a la comarca, els que han accedit a habitatges en propietat i els que han produït canvis més profunds sobre el territori i la composició de la propietat. Aquesta "colonització" ha comptat amb la col·laboració de certs sectors de la població local, propietaris que s'han beneficiat de la venda de terrenys per a la construcció de segones residències, i que han legitimat la "invasió" de la comarca per part de consumidors urbans, fent-la atractiva a les

243 Tanmateix, en alguns casos els joves locals parteixen d'una situació avantatjosa davant dels nous residents que fa que aquesta dificultat no sigui real. El fet de ser descendents de propietaris fa que puguin accedir amb relativa facilitat a un habitatge de propietat, sense que l'accés depengui del seu poder adquisitiu. Aquesta situació no es dona en els nous residents més joves (i darrers en arribar), els quals davant de l'elevat preu dels habitatges es veuen obligats a viure en règim de lloguer i sovint a compartir pis per poder pagar la mensualitat.

244 En alguns casos, ambdós grups es confonen, ja que existeix una creixent hibridació o adquisició de certs comportaments, hàbits de consum i estils de vida per ambdues parts —on la influència urbana és substancialment superior—, sent complicat de vegades mantenir la dicotomia entre població local i nous residents des d'una perspectiva cultural i social.

inversions i a la compra d'habitatges d'ús secundari. La presència de segones residències és una de les formes en què la gentrificació, en aquest cas influenciada pel turisme, es manifesta a les àrees rurals, fenomen molt més present que als entorns urbans (Woods, 2005). La compra de segones residències per part de classe mitjana urbana resident a la ciutat es produeix principalment a zones costaneres i a prop de centres de turisme hivernal, encara que més recentment sigui un fenomen estès a altres territoris, com per exemple zones d'interior que antigament no presentaven un fort atractiu turístic. No obstant, la proliferació de segones residències produeix un "atípic" procés de gentrificació, ja que els efectes no són causats per un grup social que s'instal·la de manera permanent, sinó més aviat per canvis en l'estructura de propietat i un ús temporal del territori. La incidència d'aquest fenomen genera importants efectes en diferents àmbits, entre els quals, a part de l'impacte que té sobre el preu dels immobles, destaquen les tensions que es creen entre residents (població local i nous residents) i els propietaris de segones residències per qüestions lligades amb la gestió del territori, sobre les quals els segons residents volen tenir cada vegada més poder en tant que propietats. En els casos més extrems, la "invasió" de segons residents pot arribar a provocar l'expulsió de la població local, com ens mostra Solana-Solana (2010) en el cas de l'Empordanet, al rerepaís de la Costa Brava, o altres estudis en el cas de França, on l'arribada d'anglesos atrets pel paisatge i els baixos preus dels habitatges, ha provocat importants tensions entre aquests i la població local (Hoggart, Buller, 1995; Nates, Raymond, 2007).

Amb tot, la gentrificació al Pallars Sobirà no la podem atribuir tan sols als segons residents, encara que aquests siguin un dels principals responsables, sinó que l'arribada de nous residents amb un cert perfil sociodemogràfic (parelles amb o sense fills, amb mitjà-alt poder adquisitiu, bon nivell formatiu, deslocalització del lloc de treball, empresaris, etc.) també han contribuït a que el fenomen prengui més força. Aquest grup dels nous residents respondrien a l'emergència de la *new middle class* que, en un primer moment, ocuparia els llocs de treball creats pel desplegament de l'administració pública al llarg de la dècada de 1990, i que després ocuparien nous llocs de treball a la comarca creats a partir de la reestructuració econòmica i l'aparició de nous jaciments d'ocupació. Aquesta nova classe mitjana, a diferència de la classe mitjana del període industrial, es defineixen per un nou eix d'estratificació social: l'ocupació. La divisió entre classes ja no s'estableix al voltant de la propietat, sinó a partir de la categoria sociolaboral, de la qual se'n deriva un determinat nivell d'ingressos i un reconeixement i prestigi social (Mills, Jacoby, 2002). Ocupen càrrecs importants a les institucions que depenen de l'administració pública (Consell Comarcal, Parc Natural i Nacional, ajuntaments, escoles i instituts, sanitat, etc.), en empreses de la comarca, treballant com a autònoms o emprant projectes empresarials que els permetin adaptar l'activitat que desenvolupaven en origen al nou entorn de vida, i així poder compaginar aspiracions professionals i un estil de vida que tan anhelaven en l'etapa urbana prèvia (Paniagua, 2005). A diferència dels segons residents, l'adquisició de propietats per part de la nova classe mitjana no és un fenomen generalitzat a tot aquesta categoria social i els seus impactes en les dinàmiques

del sector immobiliari no són tan evident com en el cas dels segons residents²⁴⁵. Existeix, doncs, una certa heterogeneïtat pel que fa a l'apropiació territorial per mitjà de la propietat per part d'aquest grup social, ja que l'adquisició d'un immoble depèn de factors com el poder adquisitiu, el qual es variable entre els nous residents i depèn del tipus d'activitat que realitzin i el càrrec que ocupin, el moment d'arribada, ja que això condiciona l'accés a uns habitatges a preus més o menys assequibles²⁴⁶, o el moment vital (cicle de vida) en què es realitzi la migració, car això pot significar gaudir (o no) d'una certa estabilitat econòmica i familiar que "faciliti" o incentivi l'adquisició d'un habitatge de propietat.

Per altra banda, i a banda d'aquest grup de nous residents que es podrien identificar amb els *real gentrifiers*, la gentrificació marginal en àrees rurals presenta uns altres protagonistes, que en alguns casos es poden arribar a confondre amb els de la gentrificació real, sobretot si prenem la variable propietat com una característica que estableix la divisió entre ambdues categories. Com hem comentat anteriorment, la gentrificació real i la gentrificació marginal es diferencien pel tipus de capital que els subjectes posseeixen; els gentrificadors marginals són més "rics" en capital cultural i intel·lectual, mentre que els *real gentrifiers* ho són en capital econòmic. Encara que atès això la diferència sembla molt evident, ens trobem que traspassat a la realitat tal distinció no és tan clara, presentant ambdues categories marges o límits difosos que sovint es solapen, fent aparèixer singularitats, contradiccions i reformulacions que obliguen a revisar constantment l'enfocament teòric davant de cada cas individual. Considerem *marginal gentrifiers*, igual que altres autors que han tractat el tema (Nates, Raymond, 2007), als neorurals, als anomenats *hippies* per la població local, que en el context de la contracultura escullen les àrees rurals despoblades i abandonades pel sistema per construir la seva particular utopia. Aquestes persones arriben i s'instal·len en nuclis abandonats o quasi abandonats, comprant –a preus molts baixos– o ocupant –de vegades cedides a canvi del pagament de la contribució dels darrers anys– cases, produint-se un estrany accés a la propietat que, almenys en un primer moment, no suposa l'expulsió de la població, ja que es tractava d'immobles abandonats que eren venuts per persones que ja havien emigrat prèviament. Així doncs, en aquell moment, o de manera posterior, un bon nombre dels *back-to-the-landers*, aquells que després del debilitament del moviment van romandre a la comarca, accediren a propietats que, amb els anys, han anat augmentat el seu valor, el que els ha equiparat, en relació a la possessió

245 Cal dir que en l'estudi de les dinàmiques migratòries contemporànies en àrees rurals s'ha detectat un fet que cada pren més vigor; molts segons residents amb el temps, sigui per canvi de vida o per jubilació, s'han convertit en nous residents permanents, emprant els habitatges que tenien en propietat com a primeres residències (Nates, Raymond, 2007).

246 En aquest sentit, les persones que varen arribar durant o abans de la dècada de 1990 pogueren accedir a béns immobles a un preu relativament baix si ho comparem amb el preu registrats abans de la crisi financera i l'esclat de la bombolla immobiliària. Algunes persones han comentat a les entrevistes que els preus dels habitatges han incrementat de manera desorbitada, i que actualment és pràcticament impossible accedir a un habitatge de propietat, quan abans molts dels nous residents podien comprar immobles a preus substancialment menors que a la ciutat. Així doncs, l'increment del preu dels habitatges explica que el moment d'arribada determini l'accés a una propietat.

de patrimoni, amb alguns nous residents i petits propietaris locals. En aquest sentit, l'aburguesament d'alguns dels neorurals que arribaren a la dècada de 1970 i 80 fa que actualment se'ls pugui incloure, encara que amb algunes reserves, dins de les noves classes mitjanes, els quals, a més d'un important capital cultural i intel·lectual, també apleguen un cert capital econòmic, en forma de patrimoni, però que actualment té un valor infinitament superior al que tenien quan les varen adquirir. Amb tot, els efectes que els neorurals o les noves classes mitjanes són substancialment diferents als que ha pogut ocasionar el fenomen de les segones residències, sent en el primer cas més "positiu" que no pas en el segon, tal i com veurem més endavant quan tractem en profunditat la contribució dels nous residents als desenvolupament social i econòmic de la comarca.

Existeix una altra categoria que podríem considerar com a subjectes de la gentrificació marginal. Aquest són els i les joves que decideixen abandonar la ciutat i migrar al Pallars Sobirà amb la intenció de combinar, en dosis diferents segons el cas, feina, oci i estil de vida. Dins d'aquest grup podem agrupar els i les joves que vénen a cursar els cicles formatius de grau mitjà i superior i aquells que es dediquen al sector dels esports d'aventura i de l'esquí. A banda d'això, es tracta d'un grup social amb poca estabilitat i condicions laborals precàries; caracteritzant-se per un nivell d'ingressos inferior al d'altres categories socials que hem esmentat, condicionant les seves pautes de consum i l'accés a la propietat. Aquestes particularitats fan que els efectes que aquest grup social pugui causar en la renovació de l'estructura de la propietat o en la diversificació de la base econòmica sigui mínima. Per contra, la contribució d'aquest grup social als canvis en la composició social de la comarca ja és substancialment superior, sobretot per l'impacte que els nous valors, l'estètica, les pautes de comportament i els estils de vida tenen sobre la societat receptora, donant lloc a un important xoc cultural.

Ha quedat palès que la gentrificació rural és un fenomen realment complex, en el qual s'involucren diferents actors amb característiques sociodemogràfiques disperses que causen diferents impactes sobre la composició social, la base econòmica, l'estructura de la propietat i el substrat cultural de l'àmbit territorial en el que es produeix. La intenció d'explicar alguns aspectes sobre el concepte i la seva aplicabilitat al Pallars Sobirà ens ha portat a qüestionar-nos certs pressupòsits, com per exemple si existia o no expulsió de la població local en el nostre cas d'estudi, i a detectar-ne algunes singularitats importants, com la coexistència de gentrificació marginal i gentrificació real, les quals tenen efectes substancialment diferents. Així doncs, si ens interroguem, atès tot el que hem exposat, si existeix gentrificació rural al Pallars, podem dir que no ho sabem del cert, car l'elaboració d'una resposta al respecte requeriria gairebé un estudi addicional per acabar de copsar-ne la seva naturalesa. Si bé, en base al que sostenen els autors més ortodoxos i restrictius amb el concepte, no existeix gentrificació si no hi ha substitució d'una classe amb alt poder adquisitiu per una altra més modesta, podríem considerar que al Pallars Sobirà no es produeix tal fenomen. No existeix una substitució o

desplaçament (visible) d'una classe social local en favor d'una altra procedent de l'exterior, sinó una coexistència de diferents grups socials, la qual, emperò, no està exempta de tensions i conflictes socials que ja hem esbossat anteriorment i que més endavant acabarem de perfilar. Aquesta substitució no es dona per les característiques de la població local, la qual mostra una ferma resistència davant l'arribada dels (possibles) agents gentrificadors. La no expulsió de la població local, no ha de ser un motiu per rebutjar que existeixen indicis per creure que es produeix una gentrificació rural. Queda palès, però, que l'arribada de nova població (permanent i temporal) ha ocasionat importants canvis en l'estructura social de la comarca, fent-la més complexa i diversa, en la qual també hi han aparegut conflictes i tensions socials. També han contribuït a la reestructuració i renovació de la base econòmica i a la creació de projectes innovadors, a l'augment de la demanda d'habitatge, sobretot per part de segons residents, a augmentar el dinamisme social i han importat estils de vida i valors pròpiament urbans, encara que amb certs elements *neorústics* que responen a hàbits de consum i de comportament propis de les noves classes mitjanes urbanes (Bordieu, 1979). Tots aquests indicadors mostren com, tot i no produir-se expulsió de la població local, la presència de nova població al Pallars Sobirà, sigui de manera material o bé simbòlica, ha generat un procés de gentrificació en un entorn rural, la naturalesa del qual està supeditada a característiques pròpies del lloc com, per exemple, l'evolució històrica, social i econòmica; en funció de les quals apareixen certes especificitats que reclamen una acurada adaptació del concepte a un nou marc territorial (el Pirineu Català) on encara no ha estat gaire estudiat.

8.2.2. Xoc cultural, tensió social i conflictivitat

L'arribada de nova població a les àrees rurals, tal i com hem anat exposant al llarg d'aquest capítol, genera importants impactes sobre les societats d'acollida, no només des d'un punt de vista econòmic i demogràfic, sinó també social i cultural. Els nous residents, principalment d'origen urbà, importen una sèrie de codis i identitats socioculturals als territoris als quals migren. Aquestes identitats i els valors que porten associades han estat construïts i importants des d'un entorn urbà, els quals són significativament diferents als que sosté la població local (Smith, Krannich, 2000). Les comunitats locals, per la seva banda, han mantingut fins a l'actualitat una cultura específica, uns costums i uns valors lligats a un mode de vida tradicional, el qual es conserva cada vegada més alterat pels efectes de la globalització i la creixent integració de les àrees rurals als sistema econòmic regional. Les diferències socioculturals que es generen entre els nous residents i la població local en el sí de les comunitats ens portar a parlar d'un xoc cultural (Price, Clay, 1980). Els valors i els codis socioculturals de les comunitats rurals són marcadament diferents als que s'associen als entorns urbans. La coexistència d'uns codis socioculturals amb importants reminiscències de les estructures tradicionals i altres procedents de l'entorn urbà, amb una naturalesa completament diferent, pot donar lloc a tensions i conflictes socials, en aquest cas focalitzats en la confrontació entre nous i locals (Graber, 1974; Jobes, 1995).

A la dècada de 1950, Sectorsky (1955) en el seu estudi *The Exurbanites* ja apuntava com les comunitats rurals a les migraven els habitants de Nova York, anaven adquirint progressivament valors pròpiament urbans. Sectorsky evidenciava, ja a mitjans de segle XX, un fet que actualment ens permet demostrar com les migracions urbà-rurals suposen l'expansió del fet i la societat urbana arreu del territori, actuant com a model dominant. Alguns autors com Hervieu i Viard (2001) parlen en aquest sentit d'un "triomf de la urbanitat", fent referència a la creixent colonització urbana de les àrees rurals, no només des d'un punt de vista físic, sinó també simbòlic, el que ens obliga a repensar la ruralitat en termes completament nous. Aquests plantejament fan sorgir algunes contradiccions, ja que mentre que els migrants urbà-rurals trien les àrees rurals com a lloc favorable per viure pel fet de tenir qualitats identificades (i imaginades) com a rurals, la presència d'aquests nous residents fa que cada vegada l'entorn rural esdevingui més i més urbà, pels propis efectes que aquesta nova població produeix sobre societat de destinació.

En aquest sentit, els primers neurals que arriben al Pallars Sobirà i s'instal·len en nuclis abandonats o en vies de despoblament importen uns estils de vida i uns valors completament diferents als existents a la comarca, obrint una profunda escletxa entre aquests primers nouvinguts i el reducte de població local que encara romanía a la comarca després del procés de despoblament. L'intens xoc cultural entre una societat encara basada en una cultura tradicional i un nou grup social que sostenia els valors urbans més progressistes del moment fou l'inici d'una tensió social que actualment encara perdura (*"Al Pallars Sobirà va marxar tothom que aquí no podia sobreviure. (...) Van marxar els més emprenedors, com en tots els processos migratoris, i es van quedar els més conservadors i les famílies més fortes, és a dir, aquells que es conformaven amb una vida de misèria i autosubsistència o aquells que tenien els mitjans i el patrimoni per dur una vida "digne" a muntanya; els rics, en definitiva. Això no vol dir que no hi hagi excepcions, que n'hi ha moltes, però el resultat és una societat conservadora. Clar, si de cop arriba algú amb idees diferents o amb una manera de fer diferent, doncs clar, xoca amb aquesta realitat, i és quan es produeix el conflicte."* A-07, dona). Per la seva banda, els anomenats *hippies* arribaven a un territori que ells imaginaven com a *verge*, on creien que podrien dur l'estil de vida que tan anhelaven en plena llibertat i en harmonia amb la natura, construir així una alternativa personal o comunitària a la vida urbana. Els estils de vida, l'estètica, els valors, les actituds i, fins i tot, només la seva presència ja van suposar un trencament radical de l'ordre social establert, el que generava, d'entrada, una obstacle per a la creació de relacions socials fluïdes entre ambdues parts, i a posteriori motius pel creixement del sentiment de rebuig i la divisió social entre els *hippies* i els autòctons (*"Són llocs que tenen les seves pautes i que com a tot lloc petit es regeix per unes normes no escrites i consensuades o establertes des de sempre. I llavors, clar, quan ve algú com ha passat moltíssimes vegades, com amb els hippies, que es comporten diferent, que anaven mig despullats, que portaven els cabells llargs i arracades, que es comporten d'una determinada manera... tot això fa que de primeres hi hagi una barrera per relacionar-se."* B-18, dona). La diferència cultural i en els estils de vida entre la població local i els primers nouvinguts va contribuir a la creació de tòpics, estereotips i

prejudicis sobre els *hippies*, que permetia a la població local elaborar discursos i formular diverses estratègies de resistència davant el temor d'una invasió exterior.

“Durant els primers anys que estava a un poble hi havia qui escopia per allà on passava i es girava. Deuria ser un xoc cultural per ells. Et parlo de fa vint-i-cinc anys... aquí dalt, una dona que arriba sola, doncs pots comptar. A més, corrien molts mites sobre els hippies. Eren molt divertits. Deien que en realitat eren milionaris, que les famílies que ens donaven diners, que érem delinqüents que ens amagaven... Hi havia un rebuig social molt gran que va costar molt d'anar-ho traient.” (B-03, dona)

És per això que l'actitud o el comportament dels migrants urbà-rurals en el moment en el que s'instal·len a la comarca i vers els modes de vida propis del territori és un factor de cabdal importància per a superar aquests obstacles, fet que alhora condiciona l'acceptació per part de la comunitat local (figura 8.5). Els nous residents que arriben al Pallars, sovint, no coneixen l'existència dels codis socioculturals que regeixen alguns àmbits de la vida quotidiana de la població local i que són el vestigi, encara latent, dels modes de vida tradicionals que antany foren dominants al lloc. La desconexió o la poca voluntat per copsar aquestes particularitats per part d'alguns nousvinguts fa que actuïn amb una mentalitat i unes pautes de comportament pròpiament urbanes, pràctiques que generen malestar entre la població local – i, fins i tot, en altres nous residents que han assimilat les normes de conducta social pròpies del lloc– i que poden desencadenar situacions de tensió o conflictes entre diferents grups social (“*El Pallars és molt ric en cultura, costums, tradicions, etc. i això no pot passar desapercbut per a la gent de fora que ve aquí. Jo penso que qui més qui menys hem anat escoltant als avis i tenim una determinada cultura de relació amb la natura, d'herència de tradicions i de costums, i crec que aquesta gent no tenen gaire sensibilitat per aquestes coses. Jo penso que si vas a un país has d'adaptar-te i entendre la manera de viure de la seva població. Això no vol dir que tu després allà puguis exterioritzar costums del teu país, però el primer que has de fer és adaptar-te a la manera de fer de la gent del lloc, i encara més quan es tracta d'un lloc amb un caràcter i una geografia tan tancada com és el Pallars.*” A-05, home). Amb tot, no es tracta de quelcom generalitzable a tot el col·lectiu dels nous residents, ja que també n'hi ha que es mostren receptius a entendre aquest codis socioculturals i, encara que no siguin compartits d'una manera plena, els respecten i hi conviuen, ja que els perceben com un mecanisme d'integració a la societat d'acollida (“*Has de saber que hi ha uns codis que has de complir més o menys si vols que la gent et respecti. Hi ha situacions poc respectuoses, que estan molt lluny de voler-se adaptar a la manera de fer d'aquí. Hi ha gent que va venir quan els hippies però que ara s'han guanyat el respecte de la gent d'aquí, perquè a la seva manera s'han volgut adaptar a la societat d'aquí.*” B-18, dona).

Segons algunes de les persones entrevistades, els nous residents mostren en determinats casos una actitud altiva o de superioritat a l'hora d'adaptar-se al nou entorn social, fent créixer la distància social entre ells i la població local (“*Això sí, veus, amb la gent de fora són comentaris que em fan una mica de ràbia. Que de tot se n'ha d'aprendre, eh? Que si em fan crítiques constructives jo*

sóc la primera en acceptar-les, però de vegades es diuen les coses despectivament i amb superioritat.” A-08, dona), postura que també és copsada per algun dels nous residents, els quals en fan autocrítica (*“No li dono tota la culpa al pallaresos, sinó que moltes vegades han estat la gent de fora que hem vingut amb una certa prepotència, venint aquí amb un discurs acadèmic i massa elitista, de vegades sens adonar-se, però que això genera una fractura entre uns i altres. I clar, si vens amb una actitud altiva i no saps llimar-la una mica o adonar-te, pot ser que siguis tu mateix el que creïs aquesta barrera social. De vegades els conflictes comencen per aquí.”* B-16, home). La població local té la percepció que la gent de fora que arriba a la comarca intenten imposar noves formes de vida i exigeixen, de vegades, comoditats i/o serveis que els hi permetin dur un estil de vida similar al que tenien a la ciutat però amb els beneficis de residir en un entorn rural. Aquest fet evidencia una clara falta de voluntat d’adaptar-se a les maneres de fer pròpies del lloc, creant un marc de vida propi lluny de la *realitat* social local (Lluvich, Ortega, 2004).

Figura 8.5. Entrada d’un blog parlant sobre els matisos existents i les diferents actituds de determinats grups de nous habitants al Pallars Sobirà.

Neorural jo?

Neorurals: Persones de diversa procedència urbana que decideixen establir-se al poble.

Vista aquesta definició si, sóc una neorural. He passat de viure a una ciutat, una gran ciutat a un poble. Si. Jo sóc de la fornada dels 90.

Neorurals: Híppies, rastes, porros, poca estabilitat, integració mínima...

Ara no, no sóc neorural

Quina mania aquesta de les etiquetes! Perquè s’ha d’etiquetar a tothom? Cada ú fa el que fa per unes raons personals, en un moment determinat i d’una forma única. Què un grup de gent coincideixi en algo, no significa que ho hagi de tenir tot en comú. Els estudis sobre mostres petites poca cosa ens poden dir a nivell general. Les estadístiques no deixen de ser més que això: estadístiques. Hi ha tants matisos...

Font: extret del blog pirineuweb.blogspot.com

“Sí que hi ha gent que s’ho ha trobat, però perquè també depèn com entris. Si tu vens amb el xip posat que sóc de Barcelona i vinc aquí a ensenyar com es fan les coses, doncs malament, perquè cada cosa al seu lloc. No pots venir amb aires de superioritat, ni venir amb res... Tu vens com a immigrant i t’has d’adaptar, igual que si vas a un altre país també ho hauràs de fer, no? El que has d’adaptar-te ets tu i no ells. Ells ja faran el seu esforç personal per entendre que ets diferent. (...) Aquí hi ha unes normes no escrites des de fa molt de temps i que has d’intentar entendre-les i respectar-les.” (B-10, dona)

“El que noto és que la gent aquesta més jove que ve de fora, aquest món de l’esquí i del riu, és potser la que xoca més amb els autòctons més grans, no? Perquè es pensen que

els volen canviar la vida. I tampoc és això. És com si els hi fes por que els envaïssin, no? (...) La gent que ve de fora té idees noves, però de vegades van una mica de sobrats, de creguts, com si els d'aquí fossin tontos. I jo no penso que siguin tontos. Hi ha tontos a tot arreu i espavilats a tot arreu, i si ets prou espavilat has de saber com tractar bé a la gent i fugir dels mals rotllos." (B-20, dona)

El distanciament social és potser més intens entre la població local més gran i el sector més jove dels nous residents, sobretot aquells que estan vinculats amb els esports d'aventura, els quals creen xarxes socials entre "iguals", el que suposa una barrera per la interacció amb la població local. Entre algunes persones d'aquest grup predomina aquesta actitud de superioritat, la qual no s'atribueix tant a un comportament irrespectuós, sinó més aviat a un tarannà associat a un moment vital concret, a uns estils de vida i unes accions quotidianes, que pel fet de ser diferents (i sovint radicalment oposades) desperten el rebuig d'una bona part de població local i també d'altres nous residents. Amb el temps, però, aquells que aposten per quedar-se mostren una actitud menys bel·ligerant (però encara reivindicativa) que els permet establir nous llaços d'unió que contribueixen a l'escurçament de les distàncies entre uns i altres.

"I amb aquesta gent del riu doncs hi ha un rols i gent molt inconscient. Llavors passa el que passa. Puja un nen de vint anys de Barcelona, flipat, pensant-se que aquí dalt es menjarà el món, i no tindrà cap respecte per la gent, la cultura i la manera de fer que hi ha aquí. Amb els anys això canvia, i si realment tenen ganes de quedar-se a viure aquí doncs tot això se'ls hi passa i adopten una altra actitud. Maduren, es relaxen. Al final acaba sent una cosa més d'actitud que de si ets de fora o no. També hi ha una sèrie de condicions que no ajuden gaire. Són gent que puja a fer feines de temporada, que viuen en pisos compartits amb gent que està en la mateixa situació que ells, que són amb els que al final s'acaben relacionant, i l'únic contacte que tenen amb els pallaresos és amb els *jefes* de les empreses d'esports d'aventura, i els tracten com a gossos." (A-02, dona)

Per contra, els nous residents acusen a la població local de mostrar-se reticents a l'acceptació de la nova població i d'establir una barrera quasi infranquejable que separa la gent del país i la gent de fora. Els nous residents consideren que la població local és tancada, conformista i extremadament conservadora ("*I jo penso que és un salt abismal, són gent que s'ha quedat en una altra realitat, en una altra època, no? (...) Últimament m'he trobat amb circumstàncies que em fan pensar: «Però aquesta gent, en quin món viuen?»». En alguns pobles hi ha gent que s'ha quedat ancorada al passat.*" B-07, home) i els hi atribueixen un marcat sentit de la propietat ("*L'altre dia vaig anar a casa d'uns amics (...) i vaig deixar el cotxe a un lloc on no tocava, però només per una horeta. I va venir un veí a dir-me que el treies d'allà, que ell sempre girava en aquell revolt i que no respectaven res.*" A-02, dona), que s'explica pel fort arrelament que encara tenen els valors tradicionals i per la sensació d'amenaça i temor davant l'arribada de nova població ("*Penso que el fet que vingui gent nova aquí a treure profit d'una nova situació els hi pot provocar sentiments contradictoris. Deuen pensar: nosaltres que hem estat vivint en unes condicions molt dures, intentant*

sobreviure, i de sobte vénen tots aquests espavilats, ara que s'està caient tot, a veure que poden aprofitar." (B-07, home). Aquestes actituds de por davant els canvis socials, de desconfiança vers l'altre i de resistència a l'acceptació dels nous residents com a membres de la comunitat local dificulta la integració dels fluxos migratoris i la construcció d'una societat cohesionada. Alguns dels motius d'aquesta actitud els posa de manifesta en aquest fragment una de les informants clau:

"L'autòcton que s'ha quedat allà té una mica de complex de supervivent, perquè s'ha quedat allí malgrat les dificultats de viure-hi, potser perquè no li ha quedat un altre remei, però no és fàcil viure allà dalt. I jo crec que l'element més important, i que no sempre surt quan es parla d'aquest tema, és que els autòctons són propietaris de terres. Terres en les quals l'ús tradicional s'ha perdut i que per tant busquen qualsevol oportunitat per treure'ls-hi rendiment, perquè en el fons és i ha estat el seu mitjà de vida durant molts anys. Llavors ells veuen en l'activitat turística, i sobretot en l'activitat constructiva vinculada, un bona oportunitat de guanyar diners, de poder continuar vivint al Pallars amb més comoditat, i no amb problemes i misèria com feia una anys enrere, i treure beneficis d'unes terres que tenen en propietat i que han treballat els seus avantpassats durant segles. Per tant, veuen aquestes iniciatives com una cosa positiva, perquè per una banda veuen el passat "trist" que han tingut les seves famílies que han anat perdent propietats i el poder que abans posseïen, i per l'altra banda veuen la possibilitat de guanyar diners i recuperar un cert estatus perdut durant els anys dolents de l'èxode rural, i que no requereix cap esforç més que ser propietari d'unes terres que segurament els actuals propietaris no les han arribat a treballar i que únicament les han heretat." (C-01a, dona)

Les tensions i conflictes socials entre nouvinguts i autòctons, tot i afectar a diferents àmbits de la vida quotidiana, són especialment visibles, per la seva magnitud i pels interessos en joc, quan s'aborden qüestions ambientals, d'ús tradicional de la terra (com els comunals) o en relació al model de desenvolupament econòmic. Aquestes polèmiques que ja s'apuntaven com a principals punts de confrontació en l'estudi de Lluvich i Ortega (2004), estan ocasionats, no només per la coexistència d'imaginari socials i discursos contraposats, sinó també per les diferents característiques sociodemogràfiques que distancien als nous residents de la població local, com per exemple l'estatus econòmic, el nivell formatiu, l'estil de vida, la implicació en moviments socials i el bagatge sociocultural. Segons Smith i Krannich (2000), en aquelles àrees rurals que han sofert una important creixement demogràfic i econòmic relacionat principalment amb l'activitat turística, com és el cas del Pallars, els nous residents sovint són contraris a un model de desenvolupament agressiu i consumidor de grans extensions de territori, ja que això suposa un increment d'activitats lligades directament a l'ús i consum de la natura que provocaria una destrucció dels valors i els factors d'atracció sobre els quals han sustentat la migració. És per això, que la posició de la majoria dels nous residents (i també una bona part de la població local, sobretot de les persones més joves que han retornat a la comarca) es situa molt més propera a la conservació i protecció del medi ambient; discurs que sovint és radicalment oposat al que sostenen certs sectors de la població local, els quals veuen

en el ràpid creixement una oportunitat per aprofitar el valor que tenen aquests territoris. Els migrants urbà-rural, molts d'ells participants, membres o treballadors d'associacions o institucions de caire ambientalista, sostenen que el millor futur per a la comarca és la protecció de la natura i el disseny d'un model de desenvolupament que permeti conciliar el creixement econòmic, l'ús responsable dels recursos i la protecció del medi natural. Per altra banda, certs sectors de la població local, sobretot aquells que concentren un major poder econòmic i polític i que veuen en la instal·lació de noves activitats a la comarca la possibilitat de donar rendibilitat a unes terres que fins fa poc temps es consideraven erms, prefereixen un model més agressiu amb el medi natural i es mostren contraris, o si més no, reticents, a les mesures "excessivament" proteccionistes, ja que això suposa la pèrdua de privilegis per part dels propietaris i d'oportunitats de creixement econòmic. Tal i com exposa una de les informants clau a les entrevistes, aquests dos grups, tot i que amb molts matisos i excepcions, conformen, sovint, fronts oposats que defensen aferrissadament els seus interessos. En aquest sentit, els nous residents tenen la voluntat de conservar un paisatge i un entorn natural que considerin favorable per viure, com a oposició a l'entorn urbà, i que no volen veure'l transformat en el desgavell ambiental. Per contra, certs sectors de la població local veuen que les polítiques de conservació impulsades des del govern suposen un fre a un desenvolupament econòmic que durant molts anys els hi ha estat privat, restringit o limitat, principalment per l'abandonament per part de l'administració i per la primacia de determinats pols industrials que ocasionaren l'oblit de les àrees rurals, i que ara, en un context de canvi i reestructuració d'aquests territoris, veuen com a possible o com una limitació a les activitats tradicionals, com la ramaderia o la silvicultura (Lopez-i-Gelats *et al.*, 2009).

"Jo crec, però, que aquests conflictes vénen donats en part pel grau de preservació que les diferents parts volen del territori. Ni res ni tot, però aquí hi ha molts matisos, i normalment els que arriben són els que es voldrien mostrar més conservacionistes, mentre que els que hi viuen veuen que conservar-ho tot és una manera de perdre privilegis i oportunitats. Només cal anar una mica més enllà, que no és el Pallars Sobirà, però és molt a prop, no? És el cas de la Vall Fosca, on va haver-hi un fort enfrontament entre els partidaris de fer tot el complex turístic (...) i aquells que estaven totalment en contra. Ambdues parts amb interessos pel mig, els partidaris perquè veien l'oportunitat de vendre terres i que aquestes els hi donessin un cert rendiment, i els altres perquè tenien explotacions de ramaderia ecològica o perquè creien que era un paisatge que s'havia de conservar. I en aquesta divisió es veia bastant la separació per orígens, com en la banda dels partidaris hi havia els autòctons i en la dels detractors hi havia els nouvinguts. Crec que aquests processos es poden generalitzar a tot el que és el Pirineu, marcant una confrontació entre autòctons i nouvinguts en aquests termes, no? En les polítiques de conservació de l'entorn natural. Hi ha molts matisos, eh? Però normalment els autòctons s'acostumen a posicionar a favor de la instal·lació de noves activitats en el medi, relacionades sobretot amb l'activitat turística, i els nouvinguts acostumen a relacionar-se amb un posicionament contrari a la instal·lació d'aquesta activitats i a favor de la conservació de la natura i a la implantació de figures de

protecció que vetllin per aquesta conservació. També pel fet que aquests nouvinguts s'han instal·lat en un entorn idíl·lic, favorable, i tenen una reacció de preservació d'aquest entorn tal i com se l'han trobat, perquè si vinguessin molts més com ells canviaria la fisonomia i ja no tindrien el que havien anat a buscar." (C-01, dona)

Tot aquest conflicte ha estat causat pel nou valor que des de finals de segle XX s'atribueix als territoris rurals, i les possibilitats de canvi que ofereix aquesta situació. No obstant, la revalorització de la ruralitat genera, alhora que produeix sinergies positives en aquests territoris, importants tensions en el si de les societats locals. Per una banda, aquest nou context socioeconòmic atrau a nous residents cap a l'entorn rural, principalment per les seves característiques ambientals, i la instal·lació de noves activitats al territori que permeten als joves locals fixar la seva residència i treballar a la comarca. Per altra, una bona part de la població local, els quals són propietaris de terres, han tingut al llarg de tot el període de bonança econòmica, truncat a partir de 2007 per la crisi financera i l'esclat de la bombolla immobiliari, la voluntat d'aprofitar al màxim aquesta situació, fomentant un model de desenvolupament basat en la segona residència, en la instal·lació d'activitats recreatives al medi natural i en el creixement econòmic sense valorar els impactes a l'entorn. Aquestes dues situacions, que deriven sovint en posicionaments distants, s'han manifestat com la defensa d'interessos contraposats, uns a favor de la conservació del medi ambient, i altres pel desenvolupament econòmic. Segons Walker i Fortmann (2003), els canvis ocasionats en les àrees rurals han donat lloc a un encreuament entre una visió tradicional i productiva dels recursos i el sorgiment de noves economies basades en el consum dels valors estètics i culturals del paisatge, posicionaments que es troben en una pugna d'interessos constant, establint un debat social al voltant de dos models de desenvolupament econòmic, i també de paisatges resultants, clarament contraposats (Guirado, 2008). Aquesta confrontació s'ha singularitzat en alguns esdeveniments que s'han anat succeint a la comarca, com l'ampliació de l'estació d'esquí de Baquèira-Beret per la Vall d'Àrreu, el projecte de camp de golf de Ribera de Cardós i altres pobles de la comarca o la creació del Parc Natural de l'Alt Pirineu i Aran, el traçat de l'autopista elèctrica d'alta tensió Aragó-Pallars, que han fet visible la confrontació de posicions i la fragmentació existent entre diferents sectors de la societat pallesega (figura 8.6).

Tanmateix, volem destacar que l'ús de les categories socials no té la intenció d'abordar l'estudi de les relacions i les dinàmiques socials entre la població local i els nous residents com un enfrontament directe entre dos bàndols contraposats seria fer una anàlisi simplista, una reducció poc encertada de la realitat. La societat pallesega és cada cop més diversa, heterogènia i dinàmica, i cada cop menys s'identifica amb una societat tancada, conservadora i estàtica (encara que avui hi puguin romandre alguns símptomes). És per això que l'anàlisi ha de basar-se en la complexitat de les relacions entre les persones i en les accions individuals, que juntes formen pautes de comportament col·lectives, sense caure en la simple dicotomia d'autòctons i nouvinguts, atribuint a la procedència i l'origen una condició de factor determinant en certes pràctiques socials; aproximació que antany, per l'estudi del moviment neorural podria ser més

o menys vàlida, però que ara ens portaria a realitzar una interpretació totalment esbiaixada de la realitat social del Pallars.

Figura 8.6. Divulgació de les plataformes creades en oposició als projectes d'ampliació de Baqueira-Beret i de la línia d'alta tensió Aragó-Pallars.

Font: Plataforma pel Desenvolupament sostenible del Massís de Beret i Plataforma Unitària contra l'Autopista Elèctrica Monzón-Isona.

En un primer moment, en aquests conflictes podien diferenciar-se dos bàndols clarament oposats (novinguts i autòctons), però actualment, i degut a la formació de societats cada vegada més complexes i diverses als territoris rurals, ja no es poden distingir amb tanta nitidesa. Es produeix una creixent interacció entre els diferents grups socials, construint entre ells, i també de manera interna, espais de consens i de discòrdia que van més enllà de característiques com l'origen, els imaginaris socials o el poder econòmic. Hoggart i Paniagua (2001) apunten que cada cop s'estan produint més aliances entre certs sectors de la població local i dels nous residents a l'hora de defensar polítiques conservacionistes i models de desenvolupament menys agressius amb el territori. Aquest fet s'ha pogut observar també al Pallars Sobirà, on els primers grups i associacions ecologistes eren formades quasi exclusivament per població novinguda, i com amb el pas del temps, s'han anat integrant alguns sectors de la població local al moviment, formant un grup comú en favor de la preservació del paisatge i d'un creixement econòmic responsable. Un exemple d'això ha estat l'adhesió creixent de joves pallaresos a aquests discursos més conservacionistes, de manteniment d'usos tradicionals i de desenvolupament endogen, en contraposició als discursos de creixement econòmic que sostenen una bona part de la població local; desmarcant-se així, en alguns casos, de la tendència descrita pels seus pares, els quals pel fet de ser propietaris mantenen posicions contràries i més properes a models econòmics de foment de l'activitat turística i de projectes urbanístics associats. Aquest fet ens porta a parlar no només d'un xoc

cultural entre nous residents i població autòctona, sinó també d'un xoc cultural intergeneracional en el si de la població local. Aquest xoc es produeix sobretot entre una part dels joves pallaresos, sobretot aquells que han marxat fora a estudiar i treballar, i que amb el temps han tornat a la comarca amb una visió diferent (*"Però jo dic que està canviant perquè jo, tot i ser pallaresa (...) he marxat, he viscut uns anys fora i tornes amb una altra mentalitat."* A-06, dona; *"Trobo que hi ha una diferència entre un pagès de tota la vida i algú del país que arriba i que ha viatjat pel món i que ha fet uns estudis i que ha treballat a la ciutat... hi ha tot un abisme, no?"* (B-15, home), i els seus pares, els quals conserven una visió més productiva de l'entorn i es mostren poc partidaris de les polítiques conservacionistes i contraris a tot allò que suposi limitacions al creixement econòmic (*"Penso que això dels parcs ha estat una altra d'aquestes coses imposades. (...) Trobo excessiu l'afany de crear aquests macro-parcs només en determinades zones del país. Al final el Pallars, què serem? Una reserva? Hòstia, jo crec que portem tota la vida deixant que els de fora facin el que vulguin aquí. Clar, això és molt bonic i s'ha de conservar, però..."* A-05, home). Segons apunta Nates i Raymond (2007), l'afecció a la història i el patrimoni local és especialment forta entre la població de més edat que intenta resistir i conservar una cultura tradicional que desapareix, però presenta una intensitat cada vegada menor en les noves generacions, les quals ja no hereten comportaments i valors del seus pares i padrins, sinó que en construeixen de noves i que mostren una clara influència urbana. Tanmateix, altres joves locals, principalment aquells que han heretat els valors més tradicionals, sostenen un posicionament més conservador, mostrant-se totalment contraris a la implantació d'espais naturals protegits a la comarca i a les mesures de caire conservacionista com la reintroducció de l'ós bru al Parc Natural de l'Alt Pirineu i Aran, al·legant que els principals responsables d'aquesta situació són els nous residents i *Barcelona*, com a ens abstracte i indefinit que dins l'imaginari d'una part de la població local representa les diferents administracions que tenen competències al territori i que interpreten com a culpables dels processos de territorialització per mitjà dels espais naturals protegits (*"Sí sí, són tots molt ecologistes. Estan a favor de l'ós... i ja n'hi ha prou d'ossos. La gent d'aquí ja va matar els ossos per alguna raó. Si vénen més el bestiar no estarà tant segur quan estigui a la muntanya i si li passa alguna cosa a alguna vaca, a veure qui t'ho paga després. No en volem d'ossos! El que és ecologista aquí dalt... fora! No el volem."* A-01, home).

A banda de les tensions generades per la confrontació en temes ambientals, de model econòmic o d'ús de la terra, l'arribada de nova població a les àrees rurals genera conflictes derivats de les concepcions al voltant de l'idil·li rural, les quals han estat construïdes sobre certs imaginaris que no tenen en compte o defugen alguns dels aspectes que, a part de la tranquil·litat, la natura o la vida senzilla, també són propis dels territoris rurals, com pot ser la presència d'explotacions ramaderes i agrícoles o les limitacions que suposa viure en un territori de baixa densitat, amb els quals el migrant haurà de conviure, o bé, lluitar per canviar, al llarg de la seva estada. Les transformacions contemporànies de les àrees rurals han fet que aquestes passessin de ser territoris principalment productius, en els que l'activitat econòmica principal es basava quasi exclusivament en l'explotació de la terra i dels recursos naturals, a esdevenir

territoris principalment residencials i de consum, en els que les activitats tradicionals cada vegada són menys presents, l'ús residencial cada cop és més intens i on la terciarització de l'economia ha fet que les activitats anomenades "immaterials", com els serveis, siguin les dominants (Jean, Périgord, 2009). Les àrees rurals han canviat la seva funcionalitat i això ha fet aparèixer noves contradiccions, tensions i conflictes socials. L'arribada de nous residents en busca de les bondats de l'entorn rural per dur una vida tranquil·la i senzilla, en harmonia amb la natura i lluny dels "mals" urbans sovint desencadena confrontacions amb la població local, pel manteniment d'alguns usos i pràctiques pròpies d'aquests espais, que desperten el malestar d'alguns sectors de població urbana resident o que manté segones residències en aquests territoris. El fet de tractar-se d'un espai amb una creixent funció residencial i de consum, destinada principalment a un públic urbà, fa que el manteniment de certes activitats agràries, principalment la ramaderia, amb un clara funció productiva, generi les queixes d'alguns sectors dels nous residents. Aquest, però, no deixa de ser un fet paradoxal, ja que són els valors lligats a l'entorn rural els que generen l'atracció de nous residents cap a aquests territoris i alhora els que en desperten rebuig. Això deixa palès el fet que la ruralitat és una construcció social que depèn de moltes variables i que està subjecte a la influència de diferents canals d'informació, i que en el cas dels nous residents urbans, es sustenta a partir d'un imaginari construït i profundament mediatitzat des d'una òptica urbana, produint una imatge falsejada de la realitat de la majoria de les àrees rurals. És per això que quan els i les migrants urbà-rural arriben a les destinacions troben certs aspectes de la realitat que no acaben d'encaixar amb el que havien imaginat, el que deriva en intents i reivindicacions per canviar alguns dels aspectes que priven el correcte desenvolupament de l'idil·li rural particular. Aquestes disputes apareixen, doncs, vinculades als múltiples usos i funcionalitats que coexisteixen en un mateix espai i a les nombroses i divergents representacions de la ruralitat (Guimond, Simard, 2010)

Aquests aspectes tenen a veure principalment amb la presència d'activitat tradicionals i els impactes que aquestes tenen sobre l'entorn, que es singularitzen en elements concrets com l'olor (o pudor, si volem donar-li una clara connotació negativa) de les granges i explotacions ramaderes o el soroll dels tractors, dels animals o de les esquelles del bestiar, i que, tal i com han recollit els mitjans de comunicació en aquests darrers anys²⁴⁷, han estat el centre principal de les queixes d'alguns dels nous residents d'origen urbà que s'instal·laven a l'entorn rural. La

²⁴⁷ Del 2009 ençà han anat apareixent diversos casos de *mobbing rural*, els quals ho han fet amb especial intensitat en aquelles àrees on la instal·lació de població urbana i el fenomen de les segones residències han estat processos realment intensos. Les exigències i queixes dels *exurbanites* han donat lloc a reivindicacions per part dels principals afectats, ramaders i agricultors, que han interposat denúncies per l'agressió i la pressió a la que estan sotmesos per part d'alguns dels nous propietaris rurals; una qüestió que atès la seva gravetat va ser objecte d'una campanya de protesta per part del sindicat de Joves Agricultors i Ramaders de Catalunya (JARC) sota el lema "*Les vaques porten esquella i la merda fa pudor*", al·legant que les activitats productives han estat presents de manera tradicional i tenen uns efectes que no haurien de ser objecte de queixa per part dels nous residents. Els casos més destacats s'han produït a la Cerdanya, al Ripollès i a les comarques de Girona, dels quals alguns diaris i altres mitjans de comunicació se n'han fet ressò (*La Vanguardia*, 13/02/09; *El País*, 25/05/09). Algunes d'aquestes notícies es recullen a l'annex C2.

proliferació d'aquestes situacions de conflicte generades per aquesta coexistència d'usos i de percepcions de l'espai rural han fet aparèixer el fenomen de l'assetjament o *mobbing rural*, que tracta de donar explicació als intents d'expulsió o limitació d'algunes pràctiques o usos associats de manera tradicional a les àrees rurals per part d'alguns dels nous residents i segons residents urbans. Segons Solana-Solana (2010) aquest fenomen efecte de la creixent gentrificació dels territoris rurals no és exclusiu de les àrees rurals catalanes, sinó que es dona en altres entorns rurals del món on l'arribada de població urbana ha estat destacada, com per exemple algunes indrets Nova Zelanda (Fairweather, 1998), on la presència de població d'origen urbà ha posat traves al desenvolupament d'activitats productives, pel fet que són percebudes com una agressió a la qualitat de l'entorn residencial escollit. Això ha obligat als pocs ramaders i agricultors que queden adaptar-se a les normatives existents, i en el cas de no aparèixer tal regulació, veure's obligats a complir algunes sentències que freguen l'absurd i que han aixecat la ira de una bona part de la pagesia catalana (posar cinta aïllant per "insonoritzar" les esques de les vaques, prohibició de tirar purins els caps de setmana per no molestar a les persones que vénen només aquells dies, etc.).

"A més a més, has de tenir present que l'administració s'ha passat amb les limitacions. Perquè jo entenc que ha d'haver unes regulacions, però clar, hi havia un temps que si volies fer una granja ho havies de fer a un kilòmetre del poble, però t'havies de fer tu el clavegueram, l'enllumenat, l'accés, etc. a part d'aconseguir el terreny per fer-ho, que no és gens fàcil. Tot això són més traves per un sector que està tocat de mort. I tot això per què? Doncs perquè al senyor que s'ha comprat la casa al costat d'on tu has tingut la granja tota la vida li molesta la pudor que fan les vaques o les ovelles. Primer hi havia les vaques, abans que els de ciutat decidissin venir en massa a comprar-se cases a la muntanya. I això no s'ha tingut en compte, els de ciutat sempre han estat per davant de la gent del medi rural. I llavors hi ha els problemes aquests de tu tens les vaques allà i a determinada gent li molesta.... doncs no vinguis si no t'agraden les vaques! Segur que a l'exemple no tens aquests problemes, doncs queda't allà! Són detalls que ningú li dona importància i això al final a la gent que vivim al camp ens va carregant i ens fa sentir com l'últim mico." (A-03, home)

Al Pallars Sobirà, una part dels entrevistats han fet referència a l'existència de casos d'assetjament rural, com un dels principals conflictes existents entre certs sectors de nous residents i aquella població local més relacionada amb el sector agrari. Manifesten un rebuig a les exigències que presenten alguns nous residents per canviar certs aspectes del territori, com per exemple l'existència d'explotacions ramaderes, perquè són el reflex de profundes contradiccions, ja que per una banda veuen els territoris rurals com a llocs atractius i objectes de consum, però per l'altre rebutgen el manteniment dels usos tradicionals que han donat lloc al paisatge existent i les activitats que produeixen els productes que satisfan les necessitats dels consumidors urbans.

“A més, a la gent tampoc li agrada el bestiar. La gent vol menjar carn, vol beure llet i menjar formatge però no vol sentir l’olor de les vaques i de les ovelles. I això no pot ser. El bestiar fa pudor i ja està... és com allò que va passar a Ripoll, no? Que van fer a un pagès posar cinta aïllant a les esquelles de les vaques perquè no fessin soroll, perquè un de Barcelona es va queixar. On s’ha vist això! Si precisament les esquelles de les vaques estan per fer soroll i sentir-les des de lluny! Si la gent vol venir que respectin el que hi ha, sinó fora! És el que hi ha! (...) Tu ets el nouvingut, no? El bestiar ja hi era, i si no t’agrada doncs has de ser tu el que marxi i no fer marxar al bestiar. És el que hi ha... això és el que jo veig.” (A-01, home)

Les queixes de la població local no es remeten només a la qüestió de la ramaderia o els usos tradicional, tot i que sigui aquesta la més visible, sinó que també contempla altres àmbits, i per això ja no es podrien considerar pròpiament fenòmens d’assetjament rural, ja que no hi ha una expulsió d’una activitat considerada com a pròpia del medi rural. Les exigències d’alguns nous residents i/o segons residents en relació a la dotació, la gestió i l’estat dels serveis i les infraestructures poden derivar també en confrontacions.

“Si ve gent de fora, comencen a exigir, que si els hi molesta això, que si això no els hi va bé... tot són problemes! La gent de fora només busquen merders. I els ajuntaments pensen, que volen aquests ara, amb lo bé que estàvem nosaltres aquí. A *talpoble*, va haver-hi un cas. Va venir un de fora amb el cotxe i es va fotre per una pista forestal, amb la mala sort que va rascar el cotxe amb una paret i es va anar a queixar a l’ajuntament que allò estava malament i que volia cobrar per poder reparar el cotxe. Al final l’ajuntament va sortir guanyant, però clar, aquest ja ha anat a buscar merder” (A-01, home)

Així doncs, resumint, l’arribada de nous residents a la comarca ha representat la importació de certs valors urbans a les àrees rurals, els quals anteriorment no eren presents i que han ocasionat un important xoc cultural, d’imaginariis o mentalitats, entre els nouvinguts i la població local. La coexistència de codis socioculturals diferents, i per tant de pràctiques, accions i relacions socials divergents, han generat tensions i conflictes entre ambdós grups, els quals s’han vist agreujats per la transformació dels usos i les funcions dels espais rurals. La coexistència de múltiples usos –productiu, residencial, recreatiu i patrimonial– comporta la defensa d’interessos contraposats per part dels diferents actors del territori. Els propietaris locals han buscat en aquest context de canvi rural la fórmula vàlida per tenir un creixement econòmic ràpid i potent, i semblava que l’havien trobat en el turisme. Tot i això, s’han trobat amb opositors directes, que en un primer moment potser eren només nous residents, però que amb el temps han anat formant un col·lectiu més divers i heterogeni, el qual ha evidenciat les mancances i debilitats d’aquest model econòmic i la necessitat de vetllar per un desenvolupament endogen respectuós amb el medi ambient i amb els usos tradicionals. Entre ambdós extrems, i com a majors perjudicats, tant d’uns usos com dels altres, es troben els ramaders, els quals no troben el seu lloc ni amb les opcions de creixement econòmic, que

consideren la ramaderia com una activitat poc rendible en comparació a altres activitats econòmiques de nova instal·lació al medi rural, ni amb els posicionaments més conservacionistes, car troben que els espais naturals protegits suposen una limitació per als usos tradicionals i per a l'activitat agroramadera, i que a sobre han de fer front a les constants pressions legals i als casos de *mobbing rural*, sentint-se cada vegada més “estrangers en la seva pròpia terra”. Totes aquestes relacions de poder, xoc d'interessos i de mentalitats fan que abordar la qüestió de la convivència i la conflictivitat social a les àrees rurals sigui realment complex.

8.2.3. «*Visc aquí, compro aquí, treballo aquí, pago els meus impostos aquí, i per tant, sóc d'aquí*». Contribucions dels nous habitants al desenvolupament socioeconòmic de la comarca

Malgrat l'existència de símptomes de tensió social i de conflictes, cal dir que l'arribada de població urbana ha contribuït substancialment al desenvolupament dels territoris rurals. En el nostre cas d'estudi, tant nouvinguts com població local subscriuen l'afirmació que la vinguda cap a la comarca de migrants urbà-rurals ha comportat significatius beneficis pel redreçament de la comarca, tenint efectes positius (a banda d'alguns de negatius) en diferents àmbits: demogràfic, econòmic, serveis, social i cultural i territorial. A les entrevistes, tant en les dels mateixos nouvinguts com en les de la població local, es destaca el valor d'aquesta aportació, i com la seva presència ha fet que el Pallars Sobirà esdevingui una comarca molt més dinàmica social, demogràfica i econòmicament que altres territoris veïns com el Pallars Jussà o l'Alta Ribagorça, els quals han tingut una escassa atracció com a destinació turística i un menor dinamisme demogràfic i social. Aquests territoris, tot i tenir característiques més o menys similars, no han concentrat un volum tan “important” de nous residents d'origen urbà com en el cas del Pallars Sobirà. A continuació esmentarem algunes de les aportacions que aquesta nova població ha realitzat en relació al desenvolupament socioeconòmic de la comarca i els impactes que han tingut, com la revitalització demogràfica, el manteniment de serveis, la innovació i diversificació de l'economia i l'aportació de canvis en la percepció del territori i dels valors socioculturals.

“Està fora de qualsevol dubte que els nouvinguts han jugat un paper fonamental pel país, que estan integrats i que la gent els ha acceptat, i això ha estat fonamental pel desenvolupament del país. Ha estat fonamental perquè mitjançant aquesta gent s'han suplantat les mancances i els carències que tenia el teixit social i econòmic el Pallars, que com hem dit abans, vivia una situació demogràficament i social molt delicada. (...) Sort n'hi ha hagut de la gent que ha vingut de fora, el que passa és que cal mirar les coses amb una mica de perspectiva i de manera més analítica per posar aquest fenomen al seu lloc. Jo crec que ha estat clau... clau, pel redreçament del territori.” (C-02, dona)

La revitalització demogràfica i la dinamització socioeconòmica dels territoris rurals són alguns dels efectes que han estat més àmpliament tractats per diversos estudis sobre els efectes

de la migració urbà-rural sobre les societats receptores, per ser, per una banda, els més visibles i, per l'altra, els que més han contribuït al canvi de tendència en relació a una situació prèvia (Laliena, 2004; Iburgüen *et al.*, 2004; Camarero *et al.*, 2009; Guimond, Simard, 2010). És per això que la primera de les aportacions que s'associa a l'arribada de nova població a les àrees rurals és la contribució a la dinamització demogràfica d'un territori que era extremadament dèbil en aquests termes. La presència de nous residents no suposa només l'augment de població en termes quantitativs, sinó que també genera canvis substancials en l'estructura demogràfica. L'existència d'una població fortament envellida a la comarca i amb una baixa natalitat, ha fet que el creixement de la població s'atribuís quasi exclusivament a un saldo migratori positiu, com a resultat del fre del procés de despoblament i la creixent arribada de població d'origen urbà (García Coll, Sánchez Aguilera, 2005). Durant gairebé tres dècades el creixement natural s'ha mantingut en xifres negatives, ja que tot i augmentar el nombre de naixements de manera substancial des d'inici de la dècada de 1990, el volum de defuncions sempre registrava xifres superiors que contrarestaven el valor de l'anterior. Això no obstant, des de mitjans de la dècada de 2000, el creixement natural de la població començà a registrar xifres positives. Tot i que el signe positiu de la dada no es manté constant al llarg de tots els anys, es detecta una tendència prou significativa: l'augment de la fecunditat està guanyant cada vegada més terreny en el còmput global del creixement natural. Això s'explica pel fet que la major part dels nous residents que arriben a la comarca, inclosos els joves pallaresos retornats després d'alguna experiència "urbana", ho fan en edat jove-adulta, la qual pot estar compresa, a grans trets, entre els 20 i els 30-40 anys, franja d'edat en la que es produeixen esdeveniments del cicle vital com l'emancipació, la formació de parella i la decisió de tenir fills; el que contribueix, a més, al rejuveniment de la població i l'aportació de nous contingents al grup dels adults (i indirectament al de joves, per l'augment de la natalitat), ja que va ser el grup d'edat que quedà més malmès pel procés de despoblament.

Tanmateix, la recuperació de la vitalitat demogràfica no només s'ha d'identificar amb el creixement del nombre d'habitants, sinó que l'augment de la població i la renovació de les estructures demogràfiques ha possibilitat el manteniment i el reforçament de determinats serveis locals i la creació de nous equipaments i infraestructures per tal de donar cobertura a les necessitats de la societat pallaresa. Amb el manteniment d'un volum demogràfic similar al que la comarca registrava al voltant de la dècada de 1970 hagués estat impossible mantenir alguns serveis bàsics. Per exemple, les escoles que avui estan actives no haguessin pogut mantenir les seves portes obertes només amb la població local, no es podrien haver ampliat els serveis mèdics, garantir un servei de transport escolar que arribés a tots els nuclis on hi hagués alumnes o millorar la xarxa viària degut al cost inassumible que hagués tingut per l'administració local. En aquest sentit, el creixement del nombre d'habitants (i també de segons residents empadronats, pel fet de registrar com a residents) suposa un major nivell d'ingressos pels municipis receptors a partir, principalment, de la recaptació d'impostos, però també de la recepció d'ajudes econòmiques que van en funció del nombre d'habitants, el que permet

abordar la gestió dels serveis amb millors garanties, oferint un servei molt més complet i de qualitat que el que s'ofereix amb un menor nombre d'habitants. Segons Nates i Raymond (2007), els municipis són els ens responsables de garantir uns serveis mínims als seus habitants (enllumenat, accés rodat, clavegueram, subministraments, etc.); si aquests perden població les aportacions a les arques municipals cada vegada seran menors, però les necessitats, en termes de qualitat de vida dels seus habitants, es mantindran estables. És per això que l'arribada de nova població suposa substancials beneficis econòmics per a l'administració local, fent possible el manteniment dels serveis sense que suposi un endeutament del municipi, l'aplicació de millores als ja existents per millorar-ne llur qualitat i la dotació de nous serveis locals.

“Home, clar! Sí, perquè tots estem aquí perquè treballem aquí, no? I generem una activitat aquí, i un fluir de gent, i clar que contribuïm. En formem part, vivim aquí. Els nostres fills van a l'escola, nosaltres anem al metge aquí. Tot això requereix que la societat es vagi desenvolupant, perquè som un volum de gent que som aquí.” (B-02, dona)

La supervivència de les escoles es pot prendre com el millor reflex d'aquesta contribució al manteniment de certs serveis locals que en un altre context haguessin desaparegut o conservat en estat de mínims (“*És un volum importantíssim i que gràcies a ells hi ha moltes escoles obertes. Si no hagués estat per l'arribada d'aquesta gent molts centres escolars no podrien haver continuat oberts. I això és important.*” C-01a, dona). El tancament d'escoles per la falta d'alumnes, degut a la constant emigració de persones en edat fèrtil i a la baixa natalitat resultant, va ser un dels drames més grans del despoblament (Campillo *et al.*, 1988). L'arribada de nous residents a la comarca va contribuir, a banda d'incrementar el volum demogràfic, a augmentar les taxes de natalitat, fent que hi hagués un nombre més elevat d'infants a la comarca, i per tant, també augmentés el nombre d'alumnes inscrits a les escoles (“*Sí, i també perquè els que han anat venint són gent jove, no? Perquè si no haguessin vingut aquí hagués quedat poca gent jove i això es nota a l'hora de treballar pel país. Han anat creixent les escoles en número d'alumnes.*” C-04a, dona). Això ha estat positiu pel manteniment i augment²⁴⁸ d'un dels serveis que més va patir l'embat del despoblament i que es percep com a principal signe d'una veritable recuperació demogràfica i social de les àrees rurals, alhora que actua com a element de cohesió social entre població local i els nous habitants.

²⁴⁸ No només s'han mantingut els serveis escolars existents, aquells que estaven al límit del tancament, sinó que l'augment del nombre de nens i nenes en edat escolar han obligat a l'ampliació de molts dels centres escolars, sent de vegades impossible cobrir les necessitats de manera complet per la falta de suport institucional: “*Aleshores l'escola només tenia una línia, una classe per curs, i recordo que la generació del meu fill era de les més nombroses i sempre estava a la ratlla de si es desdoblava o no. Es trobaven però en la situació que no hi havia prou recursos per doblar les classes en totes les assignatures, si a les més potents, però no a totes. I ara hi ha dos línies a totes els cursos. Mira, quan es va aplicar l'ESO es pensava que les escoles quedarien grans, amb massa espai, perquè els nens marxaven a l'institut quatre anys abans que amb l'EGB. I no ha estat així, les escoles s'han quedat petites. Després s'han hagut de fer barracons o edificis nous per poder donar cabuda a totes les classes. Ara, a l'escola no hi caben.*” (C-02, dona); “*Obrir-se escoles noves no, però sí que s'han pogut mantenir les que hi havia, algunes a punt de tancar. A Esterrí que hi havia una escola petita i que depenia d'una altra ha passat a ser una escola mitjana i un centre independent.*” (C-04a, dona)

“Aquest any són 23 nens a l'escola, i feia anys que no hi havia tanta canalla. De fet, fa uns anys, van estar a punt de tancar l'escola. Un any va tenir 6 nens i van estar a punt de tancar-la, però van venir uns quantes famílies i la van mantenir oberta.” (B-11a, home)

“Quan jo vaig començar a treballar a l'escola de *talpoble* eren 5 nens i tot eren nens i tots d'aquí. Llavors van venir dues nenes... però no passàvem de 10 alumnes. Ara són 23 alumnes i això ha estat així perquè ha vingut gent de fora que ha tingut canalla aquí o que han vingut amb nens. I això és molt positiu, perquè fan créixer els pobles. (...) Si no hi ha gent no hi ha vida. A *talpoble*, per exemple, no hi havia ningú, cap nen, i de sobte és un dels pobles amb més canalla de la vall. Van venir famílies de fora i han tingut nens i mira, ara passes per allà i està ple de nens jugant pel carrer.” (B-20, dona)

Amb tot, l'arribada de nous residents també genera impactes relacionats amb la dotació de serveis que sovint són percebuts com a negatius. Alguns dels entrevistats, tal i com hem esmentat en algun moment al llarg del text, han expressat la seva disconformitat amb el grau d'exigència que mostren alguns dels nouvinguts, les quals, en alguns casos, provoquen importants despeses pels ajuntaments per la reclamació de nous serveis o l'ampliació, renovació o millorament dels existents. Segons alguns informants, hi ha nous residents que s'instal·len en nuclis aïllats o abandonats on la dotació de serveis bàsics és quasi inexistent, el que provoca, per una banda, que l'administració local s'hagi de fer càrrec d'unes despeses addicionals generades pel seu manteniment, i per l'altre, que hagi d'afrontar les exigències de millores i noves dotacions de serveis per part dels nous pobladors, les quals tenen un elevat cost, sovint massa alt per administracions tan petites²⁴⁹.

“Vénen molt il·lusionats, i crec que volen implantar la manera de fer que tenien a la ciutat però aïllats a la muntanya, i crec que tampoc es tracta d'això. Clar, vénen aquí i al principi no ho pensen, però després quan et poses malalt o has de tenir una criatura o vols sortir de casa després d'una nevada, llavors vénen les exigències. I tot això crec que ho has de pensar abans de venir aquí. És veritat que hem de tenir els mateixos drets que la gent que viu a la ciutat, però també hem de ser realistes, i hi ha determinades coses que per les condicions del lloc no les podem tenir mai. I en part ja ens està bé, saps que vull dir?” (A-05, home)

Un altre àmbit en el que la contribució dels nous residents ha estat especialment visible és en el desenvolupament econòmic, almenys pel que fa a l'ocupació de llocs de treball en els diferents sectors econòmics i a l'aportació de noves idees que ajuden a impulsar la diversificació i la innovació de l'economia comarcal. Bradshaw (1993) defensa que amb l'arribada de nova població a les àrees rurals es produeix un procés de *bifurcació*, i que ell ha aplicat en estudis

²⁴⁹ Quelcom similar succeeix als nuclis on les segones residències representen un percentatge elevat dels habitatges. Els ajuntaments han de fer front a despeses derivades del manteniment i millora de les infraestructures i equipaments que els segons residents, alguns com a legítims ciutadans del municipi, reclamen, encara que el seu ús estigui restringit als pocs dies d'ocupació que registren la major part de segones residències del Pallars.

sobre comunitats rurals dels Estats Units. La noció de bifurcació intenta explicar com el desenvolupament d'una societat pot estar àmpliament induït per influències externes a la pròpia comunitat, i com els seus membres, sent incapaços o mostrant-se menys vàlids per l'aprofitament dels recursos i les potencialitats del territori en el context actual, deixen que siguin els nouvinguts els encarregats d'aportar noves estratègies de desenvolupament (“*Sort de nosaltres, perquè si fos pels pallaresos això seguiria sent un lloc ple de vaques, quatre enciams i poca cosa més. I treure i vendre llenya. Perquè si la gent de fora no hagués potenciat una mica el turisme, si per ells hagués estat... hi ha molta incultura, molts analfabets, eh? Està canviant amb les generacions que vénen, no? Però fins ara era així...*” B-12b, home). Encara que aquesta idea hagi d'ésser objecte de modificacions si la volem aplicar a la realitat pallaresa, ens permet sostenir el nostre discurs en una base teòrica per tal de defensar que els nous residents, tot i no monopolitzar les estratègies de desenvolupament econòmic de la comarca, sí que han estat els responsables d'introduir idees i crear projectes empresarials innovadors, moltes vegades com a resposta al model econòmic imperant, el qual ha estat defensat principalment per la població local en base a la seva condició de propietaris. Això s'explica, en part, per les característiques sociodemogràfiques d'una part de la població nouvinguda, persones joves amb un alt nivell formatiu, amb voluntat de desenvolupar una activitat que es pugui conciliar amb un estil de vida concret, amb esperit creatiu i vitalitat, el que fa que les seves idees i talent impregnin diferents àmbits de la vida comunitària i que sovint siguin emprades com a estratègies per a l'adaptació laboral al nou entorn (Ibargüen *et al.*, 2004)

“Per descomptat. La gent de fora és molt vital, en comparació a la gent d'aquí. La gent d'aquí és molt conservadora. Són com molt estàtics. I la gent de fora porta una vitalitat. Crec que això no ho pot discutir ningú. (...) A més generem una activitat aquí, i un fluir de gent, i clar que contribuïm.” (B-02, dona).

Segons els entrevistats els nous residents es perceben com a persones emprenedores, que han estat capaços d'impulsar idees i projectes amb els quals han sabut detectar les oportunitats del territori, generar-ne de noves i crear nous filons d'ocupació. Han estat els principals responsables de la dinamització i innovació en sector agroalimentari, recuperant oficis antics, com és el cas dels formatges artesans o el treball amb la llana, apostant per la producció ecològica i creant sinergies amb altres sectors, com el turisme, o construint alternatives per a la comercialització dels productes locals (“*L'altra cosa, és que per mi, en el sector primari, sort en tenim d'aquesta gent, perquè veuràs que són els únics que han fet un pas més. És un tema de visió, no? Perquè sent de fora comences o treballes una explotació sense els prejudicis i les inèrcies que s'estableixen en les famílies que han heretat una explotació durant moltes generacions. La gent que aquí dalt ha passat de la ramaderia a la transformació, sobretot transformació de làctics (formatges, iogurts, etc), han estat la gent que ha vingut de fora. La gent que ha comercialitzat la carn, a més a més amb l'etiqueta d'ecològica, han estat també la gent de fora, no ha estat la gent del país tampoc. I que a més han estat molt criticats per la gent del país.*” (A-07, dona). Els nous residents també han estat els responsables que al territori proliferin iniciatives que aposten per un model de

desenvolupament endogen, i que pretenen combinar artesania, turisme responsable, cultura, patrimoni i respecte pel medi, les quals són una clara contestació al model econòmic basat (únicament) en el turisme. El dinamisme social i empresarial que generen els nouvinguts s'oposa, segons perceben alguns dels entrevistats, a l'estaticisme de la població local, la qual no ha sabut (o no ha volgut) unir esforços per crear noves vies de desenvolupament econòmic per a la comarca, les quals s'han limitat en la majoria dels casos a empreses o projectes relacionats directa o indirectament amb l'activitat turística i de la construcció o a la ramaderia (*"Una contribució és certa. Quan s'ha creat iniciatives, fins i tot les més turístiques, com per exemple podria ser el ràfting, la gent que ha vingut de fora, tot i no ser els principals impulsors, sí que han ajudat a fer veure a determinats empresaris d'aquí que hi havia alternatives econòmiques més enllà de l'esquí."* A-05, home). Així doncs, la contribució més destacada que es pot atribuir als nous residents en matèria de desenvolupament local és la diversificació i la dinamització econòmica.

"Mira, aquesta és una de les coses bones que vingui gent de fora. Nosaltres, per determinades dinàmiques ens estanquem, pensem que el turisme és l'únic camí i ve gent de fora amb idees noves que et fan veure que altres vies de desenvolupament són possibles. (...) Això és el que fa falta aquí, empena, unir esforços i tenir una idees noves. Però encara trobo a faltar més gent jove que tiri endavant projectes com aquests o similars." (A-05, home)

El reconeixement de l'èxit que algunes iniciatives endegades per nous habitants ha tingut en el desenvolupament de la comarca no ha estat fàcil per a certs sectors de la societat local, els quals mostraven un cert recel davant aquests projectes que defugien dels sectors més tradicionals o del turisme. Alguns dels projectes i iniciatives desenvolupats per nous residents han rebut el rebuig i les crítiques dels sectors més reticents (i resistents), encara que posteriorment, quan els projectes assoleixen una certa envergadura i són reconeguts pel seu prestigi fora de la comarca, comencen a ser més acceptats per la població local. El fet que siguin impulsat per persones procedents de fora de la comarca desperta una desconfiança visceral per la part més conservadora de la població local, fet que esdevé una mostra clara de com la distinció social en base a la pertinença a la comunitat impregna tots els àmbits de la vida a la comarca.

"Lo de [Centre d'Art i Natura de] Farrera és una cosa bastant acollonant. Han desenvolupat una iniciativa molt interessant però que els hi ha costat molt tirar-la endavant. (...) L'ajuntament encara no s'acaba de creure que al seu territori municipal tinguin un centre d'artistes i investigadors que projecti al poble més enllà del Pallars i no veuen el potencial que té, es pensen que això encara és cosa dels quatre hippies que van venir als anys 70. Per què costa tant que acceptar un lloc que té projecció a tot el món, que vénen artistes de renom, que fa coses per la gent de la comarca, que rehabilita i dona vida a un poble? No s'entén. Aquí és on et tornes a trobar amb la societat rural, tradicional, tancada, etc. I aquestes situacions costen de superar, i això és perquè el teixit humà és el que és... (...) A l'Ecomuseu de les Valls d'Àneu al principi va passar una

mica el mateix. Al principi estaven molt poc reconeguts al Pallars i fins que no li van donar premis i van veure que fora de la comarca estava sent una institució de referència, els autòctons no es van interessar per ell. Llavors canvia el pensament, ja no s'ho poden carregar perquè té un cert prestigi. Necessiten un reconeixement extern perquè li donin valor a les coses que tenen. Això és un exemple bastant clar de com funcionen les coses al Pirineu.” (C-03, home)

No obstant, la contribució al desenvolupament econòmic no és exclusiva dels nous residents. Deixant de banda la importància que han tingut certs sectors de la societat pallesega en el desenvolupament de l'activitat turística i de la construcció, cal destacar la contribució que també han fet els pallesegs/es més joves, els quals estan jugant un paper molt important en el creixement econòmic de la comarca. Seria poc rigorós atribuir els efectes renovadors en l'economia únicament als nous residents, i no esmentar les aportacions dels i les joves retornats després de viure, formar-se i treballar fora de la comarca. La seva presència és important ja que són persones joves que arriben a la comarca amb una nova mentalitat, però que alhora tenen un bon coneixement de les particularitats i problemes del territori en el que han crescut. Tenen l'empenta i la vàlua necessària per impulsar empreses i iniciatives que contribueixen, juntament amb algunes iniciatives dels nous residents, a plantejar alternatives i estratègies creatives per fer front al model de desenvolupament econòmic, proposant línies d'actuació per fomentar un desenvolupament endogen respectuós amb el medi i que donin valor a les potencialitats del territori i que representin clars beneficis per a la població local. L'associació *Rurbans*, l'empresa *mOntanyanes* o el *Celler el Batlliu de Sort* són clars exemples de projectes endegats per una nova generació de locals i que desenvolupen estratègies (creatives) de desenvolupament social i econòmic en el sentit que ara exposàvem.

“Sí, gent que tenen ganes de tirar endavant projectes i iniciatives que no han de ser una solució a tots els problemes del Pallars ni ho canviaran tot de cop, però sí que la formació que tens et permet donar resposta a una sèrie de necessitats o problemes que té el territori. Per exemple, el que estan fent *mOntanyanes* és donar eines i solucions pel sector primari, que cada vegada n'hi ha més i més interessants. Jo també estic amb lo de la cooperativa i s'estan engegant coses d'agricultura ecològica. Vull dir, que això està dinamitzant uns sectors que són bàsics aquí i que tu amb idees fresques, no amb els problemes i les traves de sempre, puguis proposar solucions per a què tot això tiri endavant.” (A-04, home)

“No només la gent de fora, sinó també ha estat un canvi molt important tota la gent pallesega, la més jove, que ha marxat a estudiar fora i ha tornat a viure al Pallars, i ha vingut amb ganes de tirar endavant iniciatives, i crec que són aquesta gent, la gent més jove, ben formada, la que actualment són el motor de l'economia del Pallars. (...) Els projectes més innovadors, els que estan obrint més fronts, els estan engegant aquesta gent més jove, tant nouvinguts com pallesegs “retornats”. Hi ha un part que és com d'il·lusió en tot això, perquè hi ha gent que puja a treballar aquí i que està molt convençuda que vol treballar en un sector concret i ho acaba aconseguint, no tant

perquè hi hagi possibilitats, sinó perquè s'ha creat un espai en el mercat laboral tirant endavant la seva pròpia empresa.” (B-16, home)

Per altra banda, no tot és empenedoria i projectes innovadors, sinó que una part dels nous residents són també els que ocupen llocs de treball que la gent del país no vol ocupar, contribuint així a fer viables certs sectors econòmics que necessiten un gran volum de mà d'obra, i que sense la contribució d'aquestes persones no seria possible. Representen un capital humà imprescindible per tirar endavant el model econòmic basat en el turisme d'hivern i dels esports d'aventura que impera a la comarca des de la dècada de 1990. Sovint la contribució d'aquestes persones, joves urbans i immigrants d'origen estranger, a l'economia de la comarca és poc valorada, degut a l'escàs valor afegit de la seva feina, tant per les empreses que els contracten –les condicions laborals són una mostra d'aquest baix reconeixement– com per una bona part de la població local, pels quals mostren un rebuig més explícit que per la resta de nous residents. És important destacar que tot i que la seva presència no representi un element d'innovació i empenedoria en l'economia de la comarca, la seva aportació és clau pel manteniment del dinamisme del sector turístic i hauria de ser valorada a tal efecte, tant a nivell social com empresarial.

“[Tu creus que és positiu això pel Pallars?] Home, clar... si no troben gent d'aquí que vulgui treballar al riu i las hotels, doncs haurà de venir gent de fora, no? Sempre s'ha fet, si aquí la gent no vol treballar, doncs es porta gent de fora per fer la temporada.” (A-01, home)

“Són gent que estan fent que el motor econòmic d'aquesta comarca funcioni. Són gent que està fent de *pisteros*, de monitors de ràfting, els que estan de cara al públic, als emproadors, i això són feines molt precàries. Fan les feines que la gent d'aquí no vol fer, com treballar als hotels o als restaurants. Sense aquesta gent tot això no funcionaria, perquè moltes d'aquestes feines són amb contractes temporals, no gaire ben pagades, amb una jornada laboral bastant llarga, etc. Unes condicions que la gent d'aquí no vol acceptar.” (A-07, dona)

A banda dels impactes generats en la vessant econòmica i demogràfica, l'atracció de persones d'origen urbà cap a les àrees també pot tenir importants efectes culturals i socials, sobretot per l'apropiació simbòlica de l'entorn rural; encara que en determinats casos també es podria parlar d'una apropiació material, com la compra de propietats, que en el cas del Pallars és molt menys present que en d'altres indrets del Pirineu català, com per exemple, la Cerdanya o la Val d'Aran. L'aportació de nous valors, noves perspectives i nous estils de vida es perceben com a positius ja que ajuden a diversificar social i econòmicament la societat local i a introduir noves visions i dinamisme en un territori que havia quedat, per diverses circumstàncies, abandonat i amb poques expectatives de canvi. En alguns casos, però, la influència de certs valors urbans i imaginaris socials sobre la ruralitat poden arribar a tenir impactes perjudicials, o no tant positius, constituint una amenaça pels modes de vida, la identitat i la cultura local,

degut a la dominació de les noves pràctiques culturals, les quals són pròpiament urbanes i globals. No obstant, les persones que van a viure al camp també assumeixen certs trets distintius de la tradició dels entorns rurals que apareixen com a elements destacats en els imaginaris que aquesta població sosté sobre la ruralitat i que condiciona els seus hàbits de consum i estils de vida, a través dels quals intenten connectar amb aquells valors d'autenticitat i rusticitat (sovint imaginats) que perseguien amb la migració. L'aparició de nous hàbits de consum per mitjà de l'expansió dels valors urbans i l'arribada de nova població pot arribar a modificar les pràctiques culturals de la resta dels seus habitants i modular certs aspectes de les àrees rurals que fins aleshores presentaven una morfologia totalment diferent.

“Hi ha un fet positiu, que per altra banda es pot convertir en negatiu, no? Qui ve de fora porta saba nova, una altra manera de pensar, veu les coses des d'un altre punt de vista. Però de vegades em dóna la sensació que veuen les coses tant d'una altra manera que tot es vol fer d'una altra manera. Llavors, per mi hi ha massa influència de mentalitat urbanita.” (A-05, home)

Rivera (2009) considera que acceptar la progressiva desaparició d'allò rural davant el domini absolut d'allò urbà ens porta, almenys implícitament, a un plantejament dicotòmic i clàssic, que entén ambdós entorns com espais clarament diferenciats, i és per això que prefereix entendre la relació com una reorganització d'ambdós espais, en la qual tant allò urbà com allò rural redefeixen la seva naturalesa integrant elements d'un i de l'altre. Tot i subscriure la tesi de Rivera al voltant de les noves relacions culturals i socials entre l'espai urbà i rural, creiem que la reorganització i definició d'ambdues categories es dóna d'una manera desigual i desequilibrada. Encara que com diu l'autora allò rústic o rural estigui guanyant terreny en la vida dels habitants de la ciutat, ho està fent, al nostre parer, sota nous hàbits de consum de les societats urbanes postmodernes (senderisme, turisme rural, productes locals, esports d'aventura, festes i tradicions, museus), el que deixa palès que la idea “ruralitat” respon cada cop més, des del punt de vista urbà, a un imaginari social construït des de la ciutat i menys a una realitat territorial amb entitat pròpia. No volem negar que allò rural està impregnant cada cop més les ciutats, però segons el nostre parer ho fa com una mercaderia que té un valor determinant al mercat i que a través dels nous hàbits i pràctiques culturals de certs sectors de societats urbanes postindustrials (alimentació, recreació, descans, residencial, etc.) es converteix en objecte de consum²⁵⁰. És evident, doncs que no estem assistint a una desaparició d'allò rural, ja que seria un error considerar la ruralitat com una condició estàtica, únicament associada a la tradició, sinó més aviat a una redefinició de la condició i dels espais que la subscriuen. Els nous valors, hàbits de consum, estils de vida i processos socials, molts d'ells

250 Prova d'això són la gran quantitat d'anuncis i campanyes publicitàries que fan al·lusió de manera recurrent als valors, que des de l'imaginari urbà, s'associen a la ruralitat, emprats per enaltir els beneficis dels seus productes, associant-los a conceptes com la tradició, l'autenticitat, la localitat, la vida senzilla, la tranquil·litat, etc. La publicitat dels productes alimentaris són un clar exemple, ja que entren l'imaginari sobre la ruralitat per garantir la qualitat, l'autenticitat i la naturalitat dels seus productes, valors que els fan diferents al mercat i que responen als hàbits de consum d'un sector important de la societat urbana.

importats dels entorns urbans, es mixturen i s'acoblen amb els ja existents, donant lloc a noves ruralitats; procés en el qual no hem d'obviar l'existència d'un cert risc de pèrdua de la identitat local front l'adquisició de noves identitats "importades", el que es considera, al mateix temps, un signe i un efecte dels processos de gentrificació rural (Cloke, Thirft, 1987; Raymond, 2003).

Tanmateix, l'arribada de persones d'origen urbà també ha aportat un major dinamisme social a la comarca, essent les encarregades d'impulsar noves associacions i d'organitzar activitats culturals a la comarca, en la qual hi havia una important manca. Això, a més de donar vitalitat al teixit social i associatiu, ha afavorit la fixació de població jove a la comarca, sobretot d'aquella que en marxar fora percebia la tornada al Pallars amb cert temor per la falta "*d'ambient*" o de "*coses a fer*". Així doncs, la presència de població d'origen urbà es valora com quelcom positiu (i fins i tot atractiu) en la racionalitat del retorn dels i les joves pallaresos, ja que troben una societat diversa, dinàmica i en transformació, en la qual hi ha persones amb les que poden compartir interessos, inquietuds i estils de vida i establir vincles d'amistat. Aquest és un factor qualitatiu que sovint es menysté, però que contribueix de manera important al retorn de població local a la comarca, ja que les transformacions esdevingudes fan que aquesta aparegui, també pels joves locals, com un territori atractiu per viure. Es pot suposar que si aquests canvis no s'haguessin produït o haguessin tingut una intensitat menor, molts d'aquests joves que en un moment donar van decidir tornar a la comarca, potser haguessin optat per quedar-se a la ciutat, principalment per la falta d'oportunitats de satisfer aspiracions de caràcter personal i professional en un territori poc dinàmic. Així doncs, amb l'arribada de població no només es produeix un augment de població per un saldo migratori positiu, sinó que també contribueix a frenar la sortida de les persones més joves, les quals no fa tants anys abandonaven la comarca de manera massiva per residir a ciutat com Lleida o Barcelona. Aquest fet també contribueix a debilitar l'enfrontament entre nouvinguts i autòctons, ja que la major part de la població jove local està cada vegada més propera cultural i socialment als nous residents. Encara que puguin existir algunes excepcions i es mantinguin certes tensions socials, el xoc cultural no és tan intens com el que es produïa en generacions anteriors. En aquest sentit, algunes persones entrevistades afirmen que la tensió social i els conflictes entre nous residents i població local cada vegada són menys presents i d'una intensitat menor i que seguiran una tendència a la baixa a mitjà-llarg termini. La distinció social que es percep actualment és mantinguda principalment per les classes dirigents i els grups de poder local, els quals legitimen la seva dominació sobre la resta i protegeixen els seus interessos per mitjà de la fractura social, però existeixen cada cop més ponts d'unió entre grups que es perceben enfrontats.

"Jo crec que s'estan trencant molts tòpics. Però no ho sé, perquè jo com a pallaresa també tinc un punt de vista diferent. He estat molts anys vivint fora i això també es nota, no? A mi ja m'agrada que vingui gent de fora. Jo quan vaig tornar de Barcelona estava acollonida, perquè pensava, com em trobi el Pallars que vaig deixar m'agafa una

depressió, no sé que hagués fet. Però clar, veus que ve a viure gent nova i que a més dinamitza la comarca i li dona vida, doncs això a mi m'encanta." (A-06, dona)

Un altre dels punts més rellevants és l'aportació que realitzen en l'àmbit associatiu i cultural, per la seva condició de persones socialment actives i deixant sentir aquesta influència a la societat de destinació. En els darrers anys ha augmentat el nombre d'iniciatives socials i culturals així com el nombre d'associacions, bona part de les quals han estat idea de nous residents; dinàmica a la qual s'han afegit una part del jovent local. Associacions de caràcter més reivindicatiu, com *l'Ateneu i el Sindicat de la Muntanya*, *Lo Gargall Fer* o, més recentment, el moviment *Indignades Pallars*; de caire ambientalista o ecologista, com *Lo Pi Negre*, *Pallars Viu*, la *Cooperativa de Consum l'Arbella* o el *Projecte Boscos de Muntanya*; o bé cultural, com els *Amics del Centre d'Art i Natura*, el *Centre Social Casa Xorret* o la *Caseta de la Coma de Burg*, han estat impulsades per nouvinguts (o conjuntament per nouvinguts i pallaresos), les quals actualment han arribat a tenir una gran influència en la dinamització de l'àmbit social local, oferint una programació cultural i d'activitats consolidada a la qual s'afegeixen les activitats d'altres associacions ja existents. Tot plegat ha generat un important increment en el volum d'activitats de caire social, cultural i ambiental, cada cop més diverses i innovadores, que en els darrers anys han fet que es pugui gaudir a la comarca d'una agenda cultural²⁵¹ força àmplia que es percep relativament superior a la d'altres comarques, on el major nombre d'habitants podria donar peu a un major moviment associatiu i cultural.

"La Seu té 15.000 habitants i a proporció no té ni la meitat de la dinàmica social que hi ha al Pallars, en relació al nombre d'habitants estic parlant. Amb tota la gent que hi viu no hi ha el nombre d'associacions que hi ha aquí ni iniciatives semblants a les que hi ha aquí. Que si cooperatives de consum, que si associació cultural de no se què, que si projectes per recuperar la parla pallaresa, que si el sindicat de la muntanya, etc. Mil coses! I això s'ha donat perquè hi ha un grup bastant ampli de persones molt dinàmiques, amb empena i amb ganes de fer coses. I després hi ha un grapat de gent que està fent que això visqui i tiri endavant, i crec que això respon clarament a un perfil de gent de fora, jove, que no és la del riu, per simplificar molt, perquè segur que hi ha del riu. (...) Sinó que és gent que es creu i viu molt el territori i que segurament és la que s'ha barrejat més amb el sector més obert del jovent pallarès." (B-19a, home)

Per últim, cal destacar els impactes que l'arribada de població ha tingut en l'àmbit territorial. La instal·lació dels nous residents en nuclis abandonats o en vies d'abandonament ha estat un factor clau per fer possible la recuperació d'un territori que la industrialització de certes àrees del país havia deixat en l'oblit. Amb l'arribada dels primers *hippies* al Pallars Sobirà s'inicià un important procés de recuperació dels nuclis petits, no només d'aquells que havien

²⁵¹ *Fem Sobirà* és una publicació mensual en la que es recullen totes les activitats culturals i esdeveniments que tenen lloc a la comarca. Aquesta agenda està promoguda pel Consell Comarcal del Pallars Sobirà i té com a objectiu principal difondre la programació de totes les associacions de la comarca de manera conjunta.

quedat abandonats completament, sinó aquells que estaven en vies de ser-ho, i que gràcies a la instal·lació d'aquestes persones es van salvar d'aquesta dramàtica situació (*“Un escriptor parla d'això en un llibre. I deia que hi ha aquesta relació i la percepció que té la gent d'aquí de la gent de fora. I en un moment diu que se li hauria de fer un monument, en clau irònica, als hippies que van venir als Pirineus, perquè gràcies a ells s'han mantingut vius molts pobles.”* B-06, dona). En un primer moment, la recuperació es basava en la utilització d'aquests pobles com l'hàbitat idoni per desenvolupar un determinat estil de vida, i amb això varen tornar a recuperar una estructura d'assentaments que havia quedat desarticulada amb l'èxode de gran part de la població cap a centres comarcals o capitals regional. Com diu una cita de Chevalier (1981), el més important és que *“les xemeneies tornen a treure fum i les escoles han obert de nou les seves portes”*. Aquesta és la veritable aportació del fenomen neorural a la revitalització de la població del Pirineu: (re)tornar la vida a aquells pobles després de molts anys de romandre completament en l'oblit. Més endavant, aquest nuclis van esdevenir espais en els que aquesta població d'origen urbà construïa (petites) iniciatives lligades al turisme rural (no només de cases, sinó també de restaurants, tallers-museu, formatgeries, etc...), que a través de detectar incipients necessitats dels consumidors urbans, han donat un cert dinamisme econòmic a uns territoris que ja feia anys es consideraven improductius i totalment al marge de les lògiques del sistema capitalista. Al mateix temps, la repoblació d'aquests nuclis obligà a l'administració a garantir una sèrie de serveis mínims, l'absència dels quals van ser una de les causes de seu despoblament. No obstant, no es tracta només d'una recuperació física o material, com evitar l'ensorrament de les cases, la recuperació de camps de conreu o de camins d'accés que ja estaven en desús, sinó que també es produeix una important (re)valorització i recuperació del patrimoni immaterial, a partir de la conservació de tradicions, la recuperació d'oficis artesans i el manteniment d'usos tradicionals, mantenint viva part de la cultura local. A més, la recuperació física i sociodemogràfica d'aquests nuclis ha provocat que la població local els percebi com a llocs atractius per viure i decideixi recuperar cases familiars per instal·lar-hi la seva residència.

“Un altre aspecte que és molt important, tot i que potser és secundari, que és la recuperació del territori. Vull dir, recuperació dels petits nuclis. És un territori amb una estructura d'assentament molt disseminada, amb nuclis molt petits, que molts d'ells van ser abandonats i altres que han estat a punt de ser-ho. I jo crec que en aquests aspecte l'arribada d'aquest tipus de migració també ha estat de vital importància. Perquè els primers nouvinguts, aquells que dèiem dels anys 70, anaven a buscar, o a ocupar, casa en aquests nuclis, perquè també eren els més econòmics i on millor podien desenvolupar la seva activitat i el seu medi de vida. Després, potser ja més recentment, aquesta recuperació s'ha donat gràcies a la proliferació de cases de turisme rural i allotjaments rurals independents, que han permès recuperar moltes cases i tornar a donar vida als pobles. Aquests dos elements han estat clau per a la recuperació el territori, d'aquestes valls secundàries i d'aquests petits nuclis. Perquè clar, a la que tens aquestes activitats instal·lades en aquests nuclis i gent vivint es generen una sèrie de necessitats, de creació de serveis i de polítiques públiques sense

precedents i que engeguen tota la maquinària del sector públic i indirectament del sector privat. Clar, eren nuclis que havien arribat a l'abandó, en part per la gran manca de serveis i infraestructures que hi havia, però a la que hi ha població es genera una dinàmica positiva que fa que totes aquestes millores vagin prenent més força. Clar, això ha fet que la regressió del territori experimentés un canvi de tendència molt important gràcies a aquestes dinàmiques, que en alguns casos no només han recuperat al territori sinó que han generat una certa atracció de població cap a les àrees rurals." (C-03, home)

Atès tot això, encara que també s'han detectat alguns aspectes negatius, sembla inevitable reconèixer la contribució que els nous residents rurals han fet a la revitalització demogràfica, econòmica, social i territorial d'aquests territoris. El Pallars Sobirà, així com molts altres indrets del Pirineu Català, sobretot l'occidental, han estat durant molts anys territoris situats més enllà de la perifèria, marginalitzats completament pel sistema econòmic capitalista. Arrel d'això varen ser progressivament abandonats pels seus habitants, quedant pobles completament buits demogràficament, que s'han anat omplint gràcies a l'arribada de persones procedents de la ciutat. Eren espais completament desarticulats i descohesionats social i econòmicament que amb l'arribada dels primers *hippies*, a finals de la dècada de 1970, van experimentar un gir absolut, desafiant tots els mals presagis. Les persones que han anat instal·lant-se a la comarca ho han fet, en general, amb l'esperança de trobar un espai de vida favorable, on poder viure més connectat amb uns valors dels que sembla que la ciutat se n'hagi després feia temps. Malgrat això, no es pot dir que hagin anat venint amb la intenció de dur una vida contemplativa, al marge del que passava al seu voltant, sinó que han estat persones generalment implicades a la comarca, a les quals se'ls hi pot atribuir un important paper en la innovació i diversificació econòmica, i que han estat els encarregats de traçar noves direccions en el desenvolupament de la comarca, apostant en la majoria dels casos per un creixement econòmic des del desenvolupament endogen i en harmonia amb la natura, en el que part de la població local no hi ha confiat gaire (o no hi ha volgut confiar), tot i oferir alternatives viables a un model basat (quasi exclusivament) en el turisme i sectors derivats. Aquests plantejaments, però, han anat impregnats progressivament les actituds i els posicionaments de la població local, almenys els d'aquelles persones més vitals i compromeses amb el territori, constituint actualment un front comú per tirar endavant la comarca.

CONSIDERACIONES FINALS

«—Encontrar la salida Cucusa, el modo de no estar siempre aquí, de este lado. Un pasaje de tren o de avión, ya sabés, los sueños (...) Hay que huir, huir, huir; es imperioso Cucusita. Dejar atrás la mugre, la rabia, la ciudad; a alguien hay que encajarle la culpa ¿imaginate si nosotros mismos fuésemos los culpables de todo esto? No conviene Cucusa. Hay que huir y depositar la culpa en el kilómetro abandonado, alejarse. Sacarse la lotería sin comprar un solo boleto, hacerse la América, siempre migrar como los perseguidos.»

Uriel Bederman. *El raje* (2008)

9.1. INTRODUCCIÓ

Al llarg d'aquest treball he analitzat les migracions urbà-rural des de diferents punts de vista, començant per una revisió bibliogràfica de caire general, en la que s'han exposat les diferents aportacions teòriques sobre els conceptes de ruralitat i migració que considerava rellevants; continuant per la delimitació quantitativa del fenomen a l'Alt Pirineu i Aran i a l'àrea d'estudi, i acabant per l'anàlisi de les especificitats que presenta el fenomen al Pallars Sobirà, abordant l'estudi del procés migratori, l'assentament dels nous habitants, els processos de canvi social que hi tenen lloc i l'aflorament de xocs culturals i conflictes socials, com a fet associat a la formació de societats rurals complexes. És per això, que arribats a aquest punt crec que és necessari aturar-se i reflexionar sobre tot el que s'ha anat parlant, amb l'objectiu d'extreure'n alguns punts rellevants, que més que considerar-los unes conclusions, m'han de permetre seguir endavant amb la recerca.

L'exercici de síntesi que suposa la redacció d'aquest darrer capítol de la tesi no és una tasca fàcil. És fa difícil aglutinar tanta i tan diversa informació, i fer-ho de tal manera que es pugui captar l'essència de la investigació en un nombre escàs de pàgines. Al primer apartat del tercer capítol, que versava sobre el disseny de la recerca, apareixia l'objecte central sobre el que ha girat tota la tesi: *“conèixer com es manifesten i quins impactes tenen (i han tingut) aquestes tendències migratòries a l'Alt Pirineu català, i específicament, al Pallars Sobirà, prenent aquest com a cas d'estudi”*. A partir d'aquest objecte d'estudi i plantejament general de la recerca vaig elaborar un conjunt de preguntes prèvies, les quals m'han estat útils per anar concretant el procés d'investigació, i a les quals he intentat donar resposta al llarg d'aquest treball. En el següent apartat utilitzaré aquestes preguntes com a fil conductor per tal d'estructurar i exposar les consideracions més rellevants d'aquest estudi, les quals espero que siguin vàlides per contribuir a la comprensió general del fenomen estudiat i de l'evolució contemporània de les àrees rurals.

Abans d'entrar de ple en la revisió de les preguntes de recerca, vull exposar algunes reflexions de caràcter general, a les que el procés d'investigació m'ha anat portant. En primer lloc, vull esmentar l'escassa importància que en l'actualitat se l'hi atribueix als processos de migració, assentament i integració de fluxos migratoris considerats interns en el sí de la Geografia, i de les Ciències Socials en general. En nombroses ocasions per caracteritzar la migració s'utilitzen els límits administratius, estatals o regionals, emprant-los com a marc territorial de referència per dir si la migració és de caràcter intern o extern, en funció de si es produeix dins de les mateixes fronteres o, per contra, és procedent de fora d'aquestes. El que durant bona part del segle XX va ser l'objecte central en l'estudi de les migracions, actualment ha estat substituït per la investigació dels fluxos migratoris internacionals, quedant, els primers, en un clar segon terme. A la dècada de 1980, la migració interior perd força i visibilitat en les societats dels països occidentals, un cop s'aturaren els fluxos migratoris rural-urbà i les migracions causades per l'ajustament del mercat laboral. En aquest context, els

estudis sobre migració interior queden desplaçats per un tema molt més nou, més visible i més “sucós” com és l’arribada de població estrangera. En un context de moviments migratoris globals, multidireccionals i transnacionals, les migracions internes es perceben com un moviment migratori un reduït impacte sobre les societats d’acollida i emissores, encara que l’existència d’una ampla bibliografia sobre la integració de la migració interior en el cas espanyol mostrin com aquests si que existeixen. Tal i com apunten Vallès i Cea (2011: XV), *“cualquier experiencia de movilidad, aunque sea dentro de los confines de país de origen, nos puede hacer sentir foráneos (outsiders), nos exige procesos adaptativos a los nuevos contextos sociales, si se quiere formar parte de ellos”*. L’assentament dels nous habitants al Pallars Sobirà, tot i ser majoritàriament procedents dels mateixos límits del país, o si es vol, de l’estat, és un perfecte exemple d’aquesta afirmació, que sovint només s’aplica o es fa visible en la migració estrangera. El fet de reconèixer que existeixen problemes d’integració amb la migració interna en porta qüestionar els pilars de la cohesió social, idea que tan aferrada està a la concepció del territori estatal o nacional. Indagant sobre les relacions que s’estableixen entre nous habitants procedents de contextos urbans i la població local del Pallars Sobirà m’he adonat que la separació entre migració interna i externa a l’hora d’abordar processos d’integració dels migrants a les respectives societats d’acollida no és gaire vàlida, ja que aquesta distinció ha perdut, segons el meu parer, capacitat explicativa. En aquest sentit, penso que, com a cas hipotètic, li pot ser més fàcil a una persona estrangera integrar-se o sentir-se integrat a Barcelona, en tant que ciutadà i membre de la comunitat –depenent de múltiples factors, és clar–, que no pas al Pallars Sobirà, o en algun altre indret rural en el que les estructures tradicionals i el sentiment de pertinença al lloc sigui prou fort com per a què la població local dissenyi estratègies de resistència a l’acceptació de nous membres. La majoria dels nous habitants del Pallars són vistos com a persones “de fora” (*outsiders*) i per tant potencialment excloses de certs cercles socials locals. Les estratègies de resistència local a l’acceptació de nous habitants a la comunitat són menys visibles a les societats urbanes, ja que degut a la seva heterogeneïtat són capaces d’absorbir millor al nouvingut, procés que és més lent i costós a les comunitats més petites i rurals. Tanmateix, com succeeix en molts temes socials, no ens hem de deixar portar pels antagonismes i per la descripció polaritzada de la realitat, i emetre conclusions estanques sobre que la integració és més fàcil a la ciutat que a les àrees rurals. Aquesta depèn de múltiples factors que van més enllà de la procedència i/o la destinació i que tenen a veure amb el perfil sociodemogràfic del migrants, les estructures socials de la societat receptora, l’acomodació als codis socioculturals per part del migrant i l’acceptació de la diversitat per part dels establerts, la voluntat d’integrar i la possibilitat d’integrar-se i/o les polítiques d’integració promogudes per l’administració, entre d’altres.

Tanmateix, la formació de societats complexes a les àrees rurals, cada cop més assimilables a les urbanes pel que fa a dinàmiques socials, fa que aquests processos de resistència local a l’acceptació de nous habitants sembla que siguin cada vegada menys intensos, per l’augment de l’heterogeneïtat en la seva població, l’acceptació de la diversitat i el

debilitament de les estructures tradicionals que es produeix amb el canvi generacional. L'arribada de nous residents està contribuint a la diversificació social, però al mateix temps està fent aparèixer nous conflictes i tensions socials en les àrees rurals, com a resultat e la formació de societats complexes i la construcció de noves estructures socials. La convivència de persones de condició social i cultural diferenciats i la coexistència de codis i valors tradicionals i postmoderns en un mateix espai, fan aparèixer enfrontaments diferents grups d'una mateixa societat (Oliva, 2010).

Una altra de les consideracions generals que vull fer està relacionada amb la presència d'un enfrontament o conflicte territorial latent (i moltes vegades visible de manera patent) entre dos realitats que s'han construït de manera oposada, la urbana i la rural. La confrontació entre una i altra realitat és un imaginari social abastament estès a Catalunya, i que plana sobre les relacions establertes entre els nous habitants, aquests d'origen urbà, i la població local, la qual se sent extremadament vinculada a l'entorn rural, element sobre el qual s'alça un dels pilars bàsics de llur identitat. L'enfrontament entre el món rural i l'urbà no és un fet recent, i potser ens hauríem de remuntar molt enrere en el temps, per trobar-ne els orígens. La ciutat sempre fou percebuda com a sinònim de civilització, govern, llibertat i oportunitat, característiques i virtuts de les que les àrees rurals quedaven al marge, ja que es consideraven territoris marginals, conservadors i pobres, fet pel qual eren vistos, des de la ciutat, amb menyspreu. Aquesta percepció ha estat vigent fins fa relativament poc temps i ha condicionat el paper que ha tingut l'administració pública en aquests territoris al llarg dels darrers dos segles, marcat per un clar abandonament en pro del desenvolupament d'una part del país en detriment de l'altra. Actualment, el món urbà i el rural estan més integrats que mai, però la existència de la rivalitat entre aquests no ha deixat d'existir, marcada per la proliferació d'estereotips i imaginaris sobre el tarannà d'uns i altres. En aquest context de major integració territorial semblaria (suposadament) lògic que aquest enfrontaments deixessin d'existir, però sembla que el ressorgiment del lloc i la reivindicació de la identitat rural apareixen com a element distintiu i com a estratègies de supervivència davant la voràgine homogeneïtzadora de la globalització, i que es transformen en mecanismes de resistència local a acceptar quelcom que no els hi sigui propi. Aquesta rivalitat, en el cas català, és el producte d'una exacerbada centralitat de Barcelona i l'escàs pes polític que ha tingut la resta del territori, d'un abandonament històric de les comarques rurals i llur població, essent el rerepaís pobre, subministrador d'energia i de mà d'obra dels pols industrials emergents durant la darrera meitat del segle XX, i d'un conflicte territorial que ve d'antic i que encara resta latent (Mairal, 2007). Un conflicte que aflora quan d'ambdues identitats, la rural i la urbana, es troben. Si a tota aquesta herència i bagatge històric d'enfrontament i conflicte li afegim les noves funcions que han adquirit els territoris rurals en el marc de la reestructuració, les quals, gràcies al "miracle" del turisme, s'han convertit en espais d'oci i de residència per persones d'origen urbà, doncs l'espectacle està servit: discursos divergents, col·lisions de codis i valors socioculturals i

imaginariis socials contraposats sobre la ruralitat que deriven en tensions socials en el sí de les comunitats rurals (Halfacree, 1993).

L'estudi del fenomen dels nous habitants al Pallars Sobirà, com succeeix en molts estudis socials en els que les persones són el subjecte central de la recerca, ens ha portat a tractar temes especialment delicats. He intentat abordar l'estudi d'aquestes qüestions de la manera més ètica i sensible, sent conscient que les valoracions que pugui haver fet sobre alguns aspectes relacionats amb l'objecte d'estudi no seran mai del grat de tothom i tindran un cert biaix ocasionat per la meua posició personal i com a investigador. M'hagués agradat que abans d'entregar aquest treball el pogués haver presentat a la societat pallesega, ja que hagués estat positiu per a la recerca, i com a mesura per reduir aquest biaix que comentava, que haguessin estat ells i elles, nous habitants i població local, els que revisessin aquest recerca abans de donar-la per finalitzada, com si d'un procés d'investigació col·lectiu es tractés, i que fossin els mateixos subjectes de recerca els que fessin noves propostes sobre possibles interpretacions. Alhora, però, sóc conscient de les limitacions que podria tenir aquest procés, ja que si les contradiccions i els discursos contraposats detectats a les entrevistes es veiessin reflectides en aquest procés de validació podrien alentir, frenar i complicar l'evolució del procés investigador. Tanmateix, considero que el fet de viure durant les darreres etapes de la recerca a l'àrea d'estudi i el tracte personal amb els seus habitants ha estat una intent d'aproximació a aquest objectiu, car arrel de preguntar, escoltar, explicar i acceptar suggeriments i realitzar noves interpretacions s'ha pogut assolir, encara que fos de manera reduïda, la retroalimentació que hagués estat desitjada entre els subjectes d'estudi i l'investigador.

Sense més preàmbuls, em dispo a revisar les preguntes de recerca, intentant donar resposta a aquells interrogants que em plantejava com a pas previ al procés d'investigació, i que han estat presentats a l'inici d'aquesta tesi.

9.2. REVISANT LES PREGUNTES DE RECERCA

En aquest apartat vull reflexionar sobre els temes més rellevants que han anat sorgint al llarg del capítols de la tesi. Per tal de realitzar aquesta síntesi d'una manera ordenada i com un exercici de tancament de la recerca tornaré a les preguntes de recerca, i veure què és el que puc aportar a l'elaboració d'una possible resposta que pugui servir per comprendre una mica més el que està succeint a les àrees rurals de muntanya, en aquest cas, centrant-me en les migracions urbà-rural, l'assentament de nous habitants, la formació de societats complexes i els processos de canvi social al Pallars Sobirà.

Les migracions urbà-rural en l'evolució demogràfica de l'Alt Pirineu i Aran i el Pallars Sobirà

Per tal de contextualitzar els fluxos migratoris que volia estudiar he realitzat una aproximació estadística, sense la voluntat de realitzar una anàlisi quantitativa en profunditat, sinó amb l'únic propòsit d'ubicar en un període temporal més o menys ampli –d'un segle i mig,

des de mitjans del segle XIX fins a l'actualitat— aquestes noves formes de mobilitat i els impactes que ha comportat en el comportament demogràfic de l'Alt Pirineu i Aran, i concretament, del Pallars Sobirà. Arrel d'aquesta revisió de les dades de població, a diferents nivells o escales d'anàlisi (comarcal, municipal i inframunicipal), m'he adonat que els fluxos migratoris de sortida de població des d'aquests territoris cap a la ciutat, el que es coneix com l'èxode rural, ha estat el comportament migratori predominant en aquestes comarques durant gairebé la segona meitat del segle XIX i bona part del segle XX, produint-se canvis de tendència causats per esdeveniments històrics puntuals, com la construcció d'embassaments, infraestructures o períodes de bonança econòmica i estabilitat sociopolítica. Les conseqüències d'aquest èxode de la població pirinenca cap als principals centres industrials del país comportà greus conseqüències per aquests territoris.

A banda de la reducció en el nombre d'habitants i el sever impacte que això provocà en l'estructura demogràfica, el teixit social quedà profundament debilitat, els elements que havien vertebrat el territori des d'antany quedaren totalment desmantellades arrel de la destrucció del sistema econòmic de subsistència; els camps de conreu es deixaven de conrear i els nuclis es buidaven a mida que famílies senceres tancaven definitivament les portes de les seves cases. Les comarques de l'Alt Pirineu i Aran van ser, de lluny, les més afectades per aquest moviment migratori massiu, i quedaren amb una estructura demogràfica força envellida, degut a la migració de persones joves en edat fèrtil, i amb un creixement natural negatiu, a causa del major pes de les defuncions en relació amb els naixements. La situació arribà a ser especialment dramàtica al voltant de la dècada de 1970, quan aquests territoris arribaren a uns mínims de població que, en el cas del Pallars Sobirà, representava una quarta part de la població registrada a mitjans del segle XIX, moment en què es considera que s'inicia el llarg procés de despoblament de les comarques del Pirineu català; en menys d'un segle i mig s'havia perdut un 75% de la població comarcal. Cal dir, però, aquest despoblament no es produeix de manera homogènia a totes les comarques de l'àmbit territorial, sinó que n'hi ha algunes que experimenten una tendència recessiva més intensa que unes altres, de la mateixa manera que n'hi ha d'altres que allarguen aquesta evolució negativa gairebé fins a inicis del segle XXI. Les variacions locals del fenomen de despoblament responen a una multiplicitat de factors, i denoten l'heterogeneïtat, no només territorial, sinó també econòmica, social, física i cultural, existent a les comarques pirinenques, les quals sovint acostumen a ser percebudes, de manera equivocada, com una unitat territorial homogènia.

Amb tot, a partir de la dècada de 1980 —tot i que alguns dels primers *neorurals* arribaren ja a la dècada de 1970— es comença a registrar, i és possible veure-ho a les dades, certes modificacions en el comportament demogràfic imperant al llarg de gairebé un segle i mig. Aquest canvi de tendència és percebut, sobretot, amb la inversió produïda en els fluxos migratoris. Els moviments migratoris que, fins a aquell moment, s'havien caracteritzat per tenir el seu origen a les àrees rurals i les ciutats com a destinació preferent, comencen a capgirar-se i a tenir com a destinació, en primer lloc, les àrees rurals més properes a les ciutats,

i posteriorment, altres àrees rurals més allunyades. Tanmateix, no és només aquest canvi en les pautes migratòries de la població el que contribueix a modificar l'evolució demogràfica de les comarques de l'Alt Pirineu català, sinó que també es produeix una clara aturada dels fluxos emigratoris. És a dir, el canvi no rau només en la irrupció de fluxos migratoris de desconcentració urbana i en direcció als territoris rurals, tals com la contraurbanització, sinó també en el fre del despoblament en aquests territoris, car la població que roman a les àrees rurals migra menys. Amb tot, el sever buidatge demogràfic produït durant el procés de despoblament va fer que a aquestes comarques, entre els quals el Pallars Sobirà, els hi fos difícil emetre fluxos migratoris de sortida, car la població havia arribat a uns nivells tan baixos, en els que els habitants que hi romanien eren els que no consideraven l'opció de migrar i els que mantenien uns mínims serveis al territori. Val a dir, que l'expansió del turisme, sobretot del turisme d'hivern, ha tingut una importància cabdal en les transformacions de l'evolució demogràfica d'aquests territoris. Aquest és un dels factors que fa que existeixin importants variacions territorials a l'hora de detectar el moment en què es produeixen aquests canvis. Algunes comarques com la Val d'Aran i la Cerdanya experimenten un augment demogràfic força abans que la resta de comarques de l'àmbit territorial, seguides del Pallars Sobirà, de l'Alt Urgell i l'Alta Ribagorça, les quals experimenten aquest canvi amb un cert retard respecte a les primeres. En aquest sentit, la recuperació demogràfica ha estat menys important al Pallars Jussà, car és una comarca que degut a l'escassetat de característiques pròpiament alpines, ha quedat al marge del desenvolupament econòmic i residencial lligat al turisme de neu. Per altra banda, es pot establir una relació entre l'aprovació de legislació específica pels territoris de muntanya, l'entrada a la UE, la implementació de polítiques de desenvolupament rural, el desplegament de l'administració, la inversió en infraestructures, serveis i equipaments i la recuperació demogràfica de les comarques de l'Alt Pirineu i Aran. En el cas del Pallars Sobirà, aquest canvi de tendència es detecta a principis de la dècada de 1980, moment en què es produeix un cessament prou important en el fluxos de sortida de la població i una certa estabilitat en l'evolució demogràfica. Tot i això, no és fins a principis de la dècada de 1990 que es comença a percebre un augment significatiu en el nombre d'habitants, coincidint amb l'arribada de nous habitants a la comarca, tendència que s'intensificarà durant els anys de canvi de segle amb l'arribada de població estrangera i que es mantindrà vigent fins a l'actualitat, amb un cert estancament en els darrers anys de la primera dècada del segle XXI, possiblement degut als efectes que la crisi econòmica té sobre els moviments migratoris.

A partir de l'anàlisi de les dades de l'Estadística de Variacions Residencials s'han pogut detectar algunes característiques en referència a aquests fluxos. Encara que la informació disponible i els errors d'aquesta font m'han portat a considerar els resultats obtinguts amb una certa prudència, l'evolució de les altes i baixes residencials al llarg del període estudiat (1988-2009, imposat per la disponibilitat de les dades) mostra com els fluxos d'entrada són més elevats que els de sortida, produint-se així un creixement migratori positiu al llarg de tot el decalatge temporal anteriorment esmentat. Comparant aquestes dades amb les del creixement

natural, el qual és manté negatiu durant gairebé tot el període, a excepció d'alguns anys, es pot veure com el creixement total de la població es deu exclusivament al registre d'un saldo migratori positiu; essent d'una altra manera, la població del Pallars continuaria perdent població. Una altra de les coses que he detectat a partir de les dades és que la majoria d'altres de residència que es produeixen al Pallars Sobirà durant la dècada de 1990, i fins ben entrada la dècada de 2000, són de persones procedents de l'àmbit territorial Metropolità, seguida de molt lluny per altres àmbits propers com Ponent o de persones procedents d'altres comarques del mateix àmbit territorial de l'Alt Pirineu i Aran. Tanmateix, a finals de la dècada de 1990 les altres residencials procedents de l'estranger comencen a experimentar un important creixement, superant les procedent de l'àmbit metropolità a mitjans de la dècada de 2000. No obstant aquest creixement, el flux de persones procedent de l'estranger registra un important descens a partir de l'any 2007, coincidint amb l'inici de la crisi, i intensificant-se en anys posteriors, degut als efectes de la mateixa sobre el mercat laboral de la comarca. En tercer lloc, considero, atenent-me a les dades i a l'observació al llarg del treball de camp, que aquests fluxos migratoris urbà-rural, en el cas del Pallars Sobirà, estan protagonitzats, principalment per persones joves que tenen entre 20 i 35 anys en el moment de migrar, el que repercuteix positivament en la renovació de les estructures demogràfiques de la comarca, al mateix temps es pot observar una (lleu) major presència masculina en aquests fluxos d'entrada.

L'arribada de nous habitants al Pallars Sobirà

Realitzada aquesta contextualització i caracterització del fluxos migratoris urbà-rural a l'Alt Pirineu i Aran i al Pallars Sobirà, cal reflexionar sobre la informació aportada per les persones entrevistades al voltant de la particular evolució d'aquests fluxos a la comarca, realitzant en aquest cas una aproximació més qualitativa. Abans que el canvi en la direcció dels fluxos migratoris tingués un impacte visible en l'evolució demogràfica del Pallars Sobirà, algunes persones ja havien migrat cap a la comarca, amb la voluntat d'experimentar, en aquest territori "verge" i contraposat a la idea de ciutat, un mode de vida alternatiu. L'anomenat neorruralisme fou un moviment de retorn a la terra que aparegué com a resposta a la insatisfacció de certs sectors de la societat dels països occidentals vers al sistema econòmic i social imperant. El antecedents d'aquest moviment cal situar-los en la contracultura americana, el moviment hippie i les comunes, i en els fets del Maig de 1968 i el moviment de retorn a la terra que es va produir a França després d'aquesta revolta estudiantil. Fou per tant un moviment amb una important càrrega ideològica, que veia en la migració cap a àrees rurals i remotes una possible via per a construir un nou model social, en el que es valorés el treball col·lectiu, la vida en comunitat, el contacte amb la natura, l'autosuficiència i el retorn a les arrels, per sobre l'individualisme, l'artificialitat, el consumisme i la competitivitat que imposava el sistema capitalista, i que tenia el seu màxim exponent en l'estil de vida urbà. Els i les anomenades "hippies" per la població local, van arribar al Pallars Sobirà en un moment en què la comarca estava devastada pel llarg procés de despoblament. Precisament, eren aquestes les

condicions territorials i socials que buscaven aquestes persones: zones allunyades de la ciutat, poc poblades, amb pobles i cases abandonades amb la possibilitat d'ésser ocupades o comprades a baix preu i en el que fos possible dur un estil de vida en harmonia amb la natura i la comunitat. Aquests requisits, però no van ser trobats només al Pallars, i les experiències neorurals proliferaren a altres zones de Catalunya, com l'Alta Garrotxa i algunes valls remotes de l'Alt Urgell. Encara que el Pallars Sobirà complís amb aquests requisits i fos un indret atractiu pels neorurals, la instal·lació d'aquests nous habitants no va estar exempta de tensions i conflictes socials des del primer moment, dels quals encara actualment es manté alguna reminiscència. El xoc cultural existent entre la població local i els nous habitants, degut a la diferència en els valors i els codis socioculturals que mantenien uns i altres, va comportar que ambdós grups marquessin una distància social, entre els quals s'establia una convivència que podia anar des de la tolerància fins al rebuig més exacerbat. Va ser durant aquest primer contacte entre els nous habitants i la població local que aparegueren estereotips i judicis que han anat perdurant al llarg del temps. Per alguns sectors de la població local els nous habitants continuen sent, encara ara, els hippies, tot i que el seu tarannà i estil de vida disti molt del que això significa; i pels nous habitants, els autòctons continuen sent tancats, orcs²⁵² i extremadament conservadors. Tanmateix, a aquest primer moviment migratori de retorn al camp, tot i que quantitativament fos força reduït i, per suposat, no comparable amb les xifres de decreixement que es registraven durant el procés de despoblament produït al Pallars, se li ha d'atribuir la inestimable contribució que va realitzar a la recuperació territorial, amb el fet de rehabilitar alguns pobles que portaven anys abandonats, i d'altres que estaven punt de ser-ho, i tornar a conrear alguns "trossos" de terra que ja havien deixat d'ésser productius. Aquesta fou una contribució qualitativament molt important en la reestructuració econòmica i social d'un territori que en aquells moments presentava un panorama desolador. Això no obstant, moltes de les experiències comunitàries que sorgiren durant aquesta època no acabaren de reeixir, i de les persones que passaren pel Pallars en aquest període foren relativament poques les que acabaren quedant-se de manera definitiva a la comarca.

Els fluxos d'arribada de nous habitants van anar evolucionant amb el temps i l'emparament ideològic que aquests tenien en els seus inicis va deixar de ser el motiu principal de la migració, passant a un segon terme, desapareixent. Aparegueren altres motivacions relacionades amb l'obertura d'espais laborals, possibilitats d'oci i noves preferències residencials, que en general poc tenien a veure amb els anhels de les experiències comunitàries de la dècada de 1970. En etapes successives els perfils dels nous habitants que decideixen instal·lar-se a la comarca es tornen més heterogenis, al mateix temps que la població local també experimenta canvis socials interns. El desplegament de l'administració i la irrupció del turisme durant els primers anys de la dècada de 1990 van canviar el panorama existent a la comarca fins el moment, i van fer que aquesta es presentés com a lloc atractiu per persones que

²⁵² Segons el DIEC, es diu d'una persona inhospitalària i poc amable amb les persones que venen de fora, amb un caràcter esquerp i una actitud que pot arribar a ser enutjosa.

volien canviar el seu mode de vida però sense renunciar a unes mínimes comoditats i oportunitats professionals. L'increment en la dotació de serveis, infraestructures i equipaments i la creació de diferents organismes tècnics de l'administració pública van augmentar la demanda de mà d'obra per a cobrir els nous espais laborals sorgits arrels d'aquestes activitats. Alguns d'aquests espais precisaven de professionals qualificats, com enginyers, llicenciats, tècnics i operaris, demanda que no podia ésser coberta únicament amb la població local, i que precisava d'una aportació extra de personal. Això va ser aprofitat per algunes persones que van combinar aspiracions personals, relacionades amb l'estil i la qualitat de vida, amb aspiracions de caire professional. Amb l'arribada d'aquests nous habitants, i amb l'acomodació social d'alguns dels neorurals que varen romandre a la comarca, va sorgir una classe mitjana a la comarca, formada principalment per persones d'origen urbà, d'un poder adquisitiu mitjà-alt, vinculada professionalment a l'administració pública, i diferenciats de la classe mitjana local pel fet de tenir un major nivell formatiu i uns hàbits socials clarament diferenciats.

Tanmateix, l'activitat turística, com ja s'ha comentat en repetides ocasions, esdevé el principal motor de l'economia comarcal, i a l'hora ha estat un dels factors que ha contribuït a fer créixer l'atractiu d'aquestes àrees entre la població urbana. Ha estat un sector que des dels seus inicis ha generat dinamisme en l'economia en les comarques pirinenques, sobretot en aquelles que reunien les característiques necessàries per a les pràctiques dels esports d'hivern; a les quals, per altra banda, també ha ocasionat destacats impactes sobre el medi natural. Al Pallars Sobirà, la pràctica del turisme d'hivern va començar a finals de la dècada de 1960, però amb la irrupció d'una nova modalitat turística, el ràfting i altres esports de riu, experimentà un nou impuls. La vitalitat del sector ha contribuït a la creació de llocs de treball a la comarca, la major part d'ells temporals, que han estat coberts per persones que venien de fora durant les temporades turístiques per ocupar aquests espais laborals vacants. Amb tot, la possibilitat de lligar més d'una temporada turística i les aspiracions de combinar feina, oci i estil de vida ha portat a molts joves urbans a instal·lar-se a la comarca d'una manera permanent o semi-permanent, encadenant diferents feines temporals al llarg de l'any. Paral·lelament, l'auge del turisme va provocar a partir de mitjans de la dècada de 1990 un fort impuls de l'activitat constructiva, fet que generà un important volum de llocs de treball i la consegüent arribada de nous habitants atrets per les possibilitats que ofería aquest sector econòmic. En aquest context és on s'inscriu l'arribada de població estrangera.

Més recentment, els avenços en les tecnologies de la informació i el coneixement, les noves formes organitzatives del mercat laboral, les oportunitats professionals i l'equiparació de les condicions de vida entre el medi rural i l'urbà han fet que les àrees rurals es presentessin per a molts habitants de la ciutat com a llocs atractius per establir llur residència. En aquest context es pot situar l'arribada de professionals liberals, com tècnics informàtics, dissenyadors, arquitectes, advocats, enginyers, que gaudeixen d'una certa llibertat de moviment i decideixen deslocalitzar el seu lloc de treball i ubicar la seva residència en un entorn atractiu per viure. Un

cop instal·lats realitzen la seva activitat bé a distància, per mitja de les noves tecnologies (teletreball), o bé creant el seu propi espai laboral a través de l'emprenedoria individual, en un context en què les àrees rurals ofereixen oportunitats per a la creació de nous jaciments d'ocupació que contribueixin al desenvolupament econòmic i social d'aquests territoris i a la fixació de població. La migració protagonitzada per persones amb aquest perfil sociodemogràfic ha donat lloc a parlar de la formació d'una nova classe mitjana a les àrees rurals del país del món occidental, amb un elevat nivell formatiu i un poder adquisitiu elevat. A més a més, l'arribada de població estrangera, el retorn de joves locals que després de formar-se i treballar durant un temps a la ciutat decideixen instal·lar-se a les àrees rurals, i de joves urbans que busquen sortides professionals en aquests territoris a allò que han estudiat, i persones que tenen a voluntat d'ocupar-se en el sector agrari acaben de completar els diferents perfils de migrants urbà-rural detectats en aquest cas d'estudi.

Consideracions sobre el procés migratori dels nous habitants

Així doncs, es tracta de persones que principalment procedeixen d'un entorn urbà, però, quines són les motivacions que els fan migrar cap a un entorn rural? quins són els factors que intervenen en el procés de decisió d'aquesta migració? A través de les entrevistes realitzades en el treball de camp d'aquesta recerca he pogut copsar que un dels motius que els fan abandonar la ciutat, com a pas previ a la decisió de migrar a un entorn rural, és un sentiment generalitzat d'insatisfacció amb la vida urbana, considerant els elements que la componen com un factor limitant en el procés d'assoliment de certes aspiracions personals i que els priva la oportunitat de dur una vida basada en llurs conviccions personals i en harmonia amb un mateix i amb l'entorn. La ciutat representa simbòlicament en els seus imaginaris els mals de la societat contemporània i consideren que en aquesta s'han desvirtuat i/o perdut molts dels valors que s'imaginen vinculats al passat i a la tradició, i que anhelan recuperar. És per això que consideren que "fugir" de la ciutat esdevé una estratègia per arribar a assolir aquests objectius vitals, en què es veu reflectida una clara voluntat per dur un estil de vida més senzill i pausat, més proper a la comunitat, més autèntic i diferenciat de la resta de la societat, en el que es sentin arrelats al lloc, com a espai singular i simbòlic, i propers a la natura, com experiència contraposada a la vida urbana. En aquest punt és on intervenen els imaginaris socials sobre la ruralitat detectats en la major part de persones entrevistades i present de manera latent en molts dels habitants de la ciutat. En aquest sentit, l'entorn rural esdevé un espai imaginat com a òptim per a dur un estil de vida en les condicions anteriorment descrites i per començar des de zero una nova experiència vital. Les representacions socials de la ruralitat que s'han anat generalitzant en les darreres dècades, després que aquestes deixessin d'ésser percebudes com a llocs marginals, pobres i endarrerits, han fet que els territoris rurals es percebessin des de la ciutat com a "refugi" d'una sèrie de valors "perduts", fent-los aparèixer com a llocs idealitzats, en els que les persones que així ho desitgen poden materialitzar els anhels d'un estil de vida alternatiu. En aquests imaginaris relacionats amb l'idil·li rural apareixen característiques i

valors vinculats amb l'entorn físic, com la proximitat a la natura, la tranquil·litat, la baixa densitat, la presència d'espais oberts i un menor grau d'antropització; amb l'entorn social, com la solidaritat, el veïnatge, relacions interpersonals més estretes que a la ciutat, la vida en comunitat; i amb el context cultural, com la tradició, l'autenticitat i el retorn a les arrels, són alguns dels factors que generen atracció entre aquests habitants urbans que decideixen instal·lar-se a les àrees rurals. Tanmateix, en el cas del Pallars Sobirà, també cal esmentar altres factors que potser no estan tan vinculats amb la construcció d'un imaginari concret sobre la ruralitat, com per exemple el desig de viure un estil de vida lligat a determinades opcions d'oci i/o modalitats esportives que tenen a la comarca un medi ideal per a la seva pràctica, o la voluntat d'ocupar-se o desenvolupar l'activitat professional en algun sector existent a la comarca, com per exemple el turisme, el sector ambiental o l'administració pública, com a via per aconseguir uns determinats objectius professionals. Això ens permet considerar, que encara que els factors de tipus ambiental, tant de l'entorn físic com del social, intervinguin de manera prioritària en el procés de decisió de les migracions dels nous habitants cap al Pallars, hi ha d'altres factors que els i les migrants també tenen en compte i que apareixen amb un pes variable en funció de les aspiracions individuals.

Sembla que les aspiracions i el desig de cercar una nova experiència vital, i un nou context per fer-ho, estan íntimament relacionades amb determinades etapes del cicle de vida de les persones i acostumen a coincidir amb situacions personals concretes. Un bon nombre de les persones entrevistades han manifestat que una de les causes que els ha fet migrar ha estat la “desvinculació” o “desarrelament” al lloc d'origen, causat per migracions anteriors, i que els ha impulsat a buscar un lloc nou on iniciar una nova etapa vital i tornar a experimentar un sentiment d'arrelament i de pertinença al lloc i a la comunitat. En alguns casos, al sentiment de desarrelament, també s'afegeix com a causa individual i conjuntural de la migració una situació personal delicada (crisi personal, separació de parella, esdeveniment traumàtic, acomiadament laboral, etc.) o un canvi en la etapa vital, moments en què s'amplifica el desig de trencar amb un estil de vida i experimentar un canvi radical. La major part de fluxos migratoris cap al Pallars es concentren en períodes de transició entre diferents etapes vitals, confluint en moments com l'emancipació (individual o en parella), l'assentament residencial i la formació d'una família, el canvi d'etapa formativa o l'accés al món laboral, esdevenint els períodes més mòbils de les persones. Aquests esdeveniments es concentren en un període relativament curt de temps, entre 10 a 15 anys, i es produeixen en persones amb edats compreses entre els 20 i els 40 anys; franja en la qual es troben la major part de nous habitants que arriben a la comarca, a excepció d'una petit grup conegut com els *revinguts* –pallaresos que retornen als seus pobles d'origen després d'haver migrat en el passat– i d'alguns (pocs) jubilats no pallaresos que decideixen viure en un entorn rural durant aquesta etapa de la seva vida.

Pel que fa a la tria de la destinació, és a dir, al perquè trien el Pallars com a lloc on materialitzar els anhels de viure en un entorn rural i no ho fan en un altre lloc, s'ha detectat

que hi intervenen, de manera clara, experiències i vincles anteriors amb la comarca. Les estades turístiques i l'existència de vincles familiars o amistats a la comarca esdevenen les causes principal que motiven l'elecció. En aquest sentit, els nous habitants que arriben al Pallars ho fan perquè l'han visitat en varies ocasions, fet que ha ajudat a construir una imatge determinada sobre el lloc, basada en sentiments, emocions i experiències vinculades amb estades realitzades en períodes vacacionals o visites a familiars i amics. A través d'aquest imaginari es procedeix a una idealització del lloc, el que fa créixer el desig d'experimentar possibles estils de vida que es perceben com a bucòlics, plaents i gratificants. Això ens fa considerar el turisme, i en aquest cas el turisme de muntanya, com un element destacat en la construcció de la noció d'idil·li rural, ja que a través de les entrevistes s'ha pogut detectar com les experiències turístiques passades intervenen en la idealització de l'entorn rural, percebent aquest com un emplaçament residencial atractiu en el que s'imagina possible dur un estil de vida plaent, ja viscut de manera prèvia durant períodes de vacances.

L'assentament i la construcció d'un nou context vital

Un cop realitzada la migració, les primeres etapes de l'assentament dels nous habitants són descrites com un període ple de dificultats, relacionades amb factors físics, com el clima; socials, com la solitud, un cert aïllament social i, en determinats casos, per l'hostilitat d'alguns veïns i veïnes; i culturals, com l'acomodació als nous codis i valors. A les entrevistes, però, es manifesta que aquestes contrarietats depenen també del lloc on els nous habitants emplacin llur residència, car no és el mateix fer-ho a alguns dels centres comarcals, com Sort, Esterri d'Àneu, Llavorsí o Rialp, que fer-ho en un nucli petit, on tots aquests factors anteriorment esmentats poden manifestar-se d'una manera més intensa. L'existència d'aquesta sèrie d'obstacles durant l'arribada a la comarca fan que aquestes primeres etapes d'assentament siguin percebudes com un període d'instabilitat; una instabilitat que abastat diferents àmbits de la vida quotidiana –social, laboral, residencial, personal– i que es singularitza en un seguit de reptes vinculats a la construcció, i negociació entre imaginari i realitat, de la nova vida quotidiana i a l'adaptació al nou entorn, físic i humà. Tanmateix, existeixen una sèrie d'estratègies que fan més suportable aquests primeres contactes amb el nou context vital. L'ajuda entre “semblants”, això és, el recolzament entre els mateixos nous habitants, juga un paper de gran importància per a fer més planer aquests primers mesos d'instal·lació a la comarca. En aquest sentit, els nous habitants “establerts” exerceixen una funció de suport i acompanyament als nous “nouvinguts”, emprant la seva posició de “veterania” per oferir l'ajuda necessària als més novells i fer que el començament d'aquesta nova etapa sigui menys hostil. Amb tot, la capacitat i habilitats que cada individu presenti a l'hora d'enfrontar i superar aquests obstacles inicials serà determinant per assegurar “l'èxit” de l'assentament i la permanència a la comarca.

Val a dir, que totes aquestes adversitats provoquen, en alguns casos, una certa insatisfacció o desengany amb les expectatives creades en origen sobre la vida en un entorn

rural. Aquest fet provoca que la relació entre la migració *imaginada* i les vivències reals viscudes durant el procés d'assentament presentin un cert biaix. És en aquest període en què l'imaginari sobre la ruralitat i la idealització de la vida en un entorn rural es desconnecta, almenys parcialment, de les experiències que els nous habitants tenen un cop instal·lats a la comarca. En alguns casos, la desconnexió entre imaginari i realitat pot ser tan fort que acabi per desencadenar experiències anti-idíl·liques, a partir de les quals queda patent que realment no és l'entorn que realment desitjaven per emplaçar la seva residència ni el tipus de vida que volien, sinó que la decisió presa estava altament influenciada per determinades representacions socials de la ruralitat.

Un dels processos en el que es deixa constància d'aquestes dificultats és en l'accés a l'habitatge. La cerca d'un lloc per viure esdevé en molts casos el primer contacte amb la comarca i el primer pas per fer efectiva la migració. Tanmateix, sovint no és una tasca tan fàcil com hom pot pensar, car s'associa (potser erròniament) l'entorn rural amb un territori on hi ha una gran oferta d'habitatges, a preus més assequibles que a la ciutat i amb unes característiques morfològiques concretes que es vinculen a certs imaginaris de com han de ser les cases rurals. Res més lluny de la realitat, els nous habitants es troben amb un mercat immobiliari altament influenciat per les dinàmiques del sector turístic, en el que l'oferta de pisos de lloguer està destinada principalment a l'allotjament turístic, sobretot per la temporada d'hivern, i en el que trobar cases amb unes característiques determinades, i en relació a les expectatives creades prèviament a la migració, esdevé una tasca realment complicada, almenys al principi, quan encara no es disposa de xarxes de suport que puguin ajudar en la cerca d'un habitatge més en concordança amb el que es desitja. En aquest sentit, l'accés al mercat d'habitatges de lloguer està exclusivament controlat pels propietaris i propietàries dels immobles, els quals prefereixen llogar els pisos i apartaments durant les temporades turístiques que no pas llogar-los durant períodes anuals. La pròpia lògica del mercat immobiliari, en el que els i les propietàries busquen el màxim benefici, fa que tot i l'elevada disponibilitat d'habitatges, els quals romanen buits la major part de l'any, els nous habitants, però també els joves locals, es troben amb obstacles per accedir a un lloc per viure. A aquests obstacles ocasionats per les dinàmiques del mercat immobiliari comarcal s'afegeixen d'altres com el recel que tenen els propietaris dels immobles a llogar els seus pisos a determinats sectors de la població nouvinguda. Aquest és un problema que si bé pot ser compartit amb la majoria de nous habitants, afecta principalment a grups que ocupen una posició socialment més distant en relació a la població local propietària i que no compleixen amb pautes acceptades com a "normals". Aquest és el cas de molts joves urbans vinculats als esports d'aventura. Pel que fa als habitatges de compra, l'impacte del turisme també és un fet patent i que afecta principalment al preu, condicionant l'accés en funció del poder adquisitiu. Les persones entrevistades manifesten que el preu dels habitatges de compra són excessivament elevats i que resulta difícil accedir a un habitatge en propietat, fet que pot arribar a condicionar la permanència a la comarca.

La feina, juntament amb l'habitatge, les relacions socials i l'adequació a la nova quotidianitat, esdevé un factor clau en el procés d'assentament, i és per això que hi he volgut aprofundir. Per alguns nous habitants, aquest element pot aparèixer fins i tot com un factor d'atracció o com un component que condicioni la temporalitat de l'assentament. És evident, com hom pot deduir, que les característiques de l'economia comarcal fan que el mercat laboral del Pallars Sobirà presenti certes particularitats, i que això influeixi en la cerca d'espais laborals per part dels nous habitants durant les primeres etapes d'assentament. L'extrema especialització de l'economia fa que la resta d'activitats econòmiques existents a la comarca girin al voltant del turisme, i que per tant estiguin influenciades per la estacionalitat pròpia d'aquest sector. Això, traduït en termes de mercat laboral significa que existeix un important volum de llocs de treball en règim de contractació temporal, les quals estan concentrades a les temporades d'hivern i d'estiu. Aquestes feines de caràcter temporal estan relacionades, principalment, amb empreses d'esports d'aventura, establiments turístics i comerços, però també afecten de manera indirecta altres sectors relacionats amb el turisme, com alguns organismes públics (Parc Natural, Parc Nacional, Ecomuseu de les Valls d'Àneu, etc.). Aquests tipus de feines de caràcter temporal són ocupades, principalment, per joves urbans que resideixen a la comarca, encadenant diferents feines en les temporades turístiques, o persones que venen de fora de manera temporal per a cobrir les demandes de mà d'obra al sector turístic. Alguns dels treballadors i treballadores entrevistades han exposat l'existència de condicions laborals precàries al sector, les quals han estat denunciades recentment a través d'accions de rebuig i manifestacions a la comarca.

El turisme, però, no és l'única via d'accés al mercat laboral ni l'única oportunitat d'ocupació pels nous habitants que arriben a la comarca. Existeix una important heterogeneïtat de perfils laborals, que van des d'aquelles persones que s'ocupen a l'administració pública, –el segon sector que ocupa més persones al Pallars Sobirà, després del turisme– fins a persones que desenvolupen iniciatives empresarials, creant elles mateixes els seus propis espais laborals. En aquest sentit, la relació entre la migració i l'activitat professional presenta continuïtats en alguns casos, i marca discontinuïtats en d'altres, a vegades desitjades i altres obligades. En algunes persones, el canvi de context vital s'associa també a un desig exprés d'experimentar canvis en la vessant laboral i professional. Això no obstant, en altres casos la continuïtat entre migració i treball esdevenia un requisit indispensable per a què el canvi residencial es produís, manifestant que si no s'hagués pogut adaptar l'activitat realitzada en origen al context comarcal, potser la migració no s'hagués materialitzat. Aquest darrer s'associa principalment a l'assentament de professionals liberals, que tenint certa llibertat per emplaçar la seva residència i treballar a distància o adaptar la seva activitat a diversos contextos geogràfics, decideixen migrar cap a un entorn rural per guanyar en qualitat de vida. Altres es mostren més flexibles, i tot i que confessen que els hi hagués agradat treballar d'allò en què s'han format o d'allò en el que tenen experiència, reconeixen que la flexibilitat a l'hora de buscar feina a la comarca, és a dir, treballar d'allò que s'ofereix i no tant d'allò que es vol, és un requisit

indispensable per a assegurar-se l'ocupació laboral i la permanència a la comarca; a més de ser un pas previ per accedir a feines en què les condicions siguin millors.

Tanmateix, l'accés al mercat laboral, de la mateixa manera que succeeix en el procés de la cerca d'un lloc per viure, està supeditat a certs mecanismes de control social i condicionat per l'existència (o no) de xarxes socials i de suport. A mesura que els nous habitants porten temps vivint a la comarca, les coneixences amb altres habitants es van fent més estretes, el que permet tenir accés a un major volum d'informació sobre l'oferta i la demanda del mercat laboral. Per altra banda, l'ampliació dels vincles amb altres nous habitants i, sobretot, amb la població local, pot esdevenir un factor cabdal en la cerca de feina, facilitant l'accés a llocs de treball concrets, degut al recurrent ús de referències de caire informal per a la contractació de personal laboral. Malgrat això, l'ampliació de les xarxes socials, o més ben dit, la relació amb certs sectors socials, no sempre és positiva. En una comunitat tan petita on els vincles de coneixença són estrets, la forma en què cada persona es relaciona socialment, el seu tarannà i l'actitud que pren davant les altres persones, són aspectes que poden influir (negativa o positivament) en múltiples dimensions de la vida quotidiana, una de les quals, i força evident, és la cerca de feina. Aquests mecanismes de control social poden limitar, a través d'estratègies d'exclusió o discriminació, o per contra veure incrementada, les oportunitats de feina, i per tant, les facilitats de romandre o no a la comarca.

Per altra banda, analitzant els estils de vida dels nous habitants, però també de la població local, ens adonem que les migracions urbà-rural prenen actualment tal magnitud degut a la progressiva equiparació de les condicions de vida que s'ha produït en les darreres dècades entre els territoris rurals i els urbans. Actualment és possible viure a un poble del Pallars Sobirà, (relativament) lluny de grans centres urbans, i gaudir d'un estil de vida amb totes les comoditats que ofereix la ciutat i els beneficis que es vinculen amb la vida al camp. Aquesta fet deixa entreveure algunes contradiccions existents en les migracions urbà-rural, i que tenen a veure, retornant al que s'ha expressat abans, amb la construcció de determinats imaginaris socials i idealitzacions sobre l'entorn i l'estil de vida que s'associa a la ruralitat. Tot i que actualment encara hi ha alguna persona que anhela viure amb un estil de vida pròpiament rural (acceptant l'ambigüitat i la dificultat de definir la idea), la majoria de nous habitants, i fins i tot els que en el seu moment migraren vinculats al moviment neorural, desenvolupen un estil de vida en el que es combinen certs elements identificats simbòlicament com a rurals o rústics i d'altres associats a la urbanitat. Es busca un estil de vida més senzill, més que no pas un estil de vida rural, en el que poder-se desprendre de les complicacions de la vida urbana i viure de manera més simple. A través dels estils de vida dels nous residents, però també de les noves generacions de joves locals, es pot percebre la introducció de determinats valors, hàbits i pràctiques culturals identificades com a urbanes, les quals contribueixen al naixement del que s'ha anomenat una nova ruralitat.

En el procés de negociació de la nova quotidianitat, les relacions socials hi tenen un paper destacat. La migració es percep com una reducció substancial en el dinamisme de la vida social i s'assumeix que el fet de viure en un lloc diferent al d'origen fa que les xarxes socials siguin menys extenses. Amb tot, les expectatives de molts dels nous habitants coincideixen en què amb el temps les relacions aniran sent més estretes i es podrà disposar d'uns cercles d'amistat més amplis. Nogensmenys, les persones nouvingudes entrevistades asseguren que a la comarca se'ls hi ha fet difícil conèixer gent nova i que han trigat temps en tenir una mínima xarxa d'amistats. La majoria de relacions s'estableixen amb altres nous habitants i amb algunes persones de la població local amb els que comparteixen inquietuds i aficions i estils de vida similars. Això fa que s'estableixi una certa distància social entre la població nouvinguda i la població local, la qual es pot veure reduïda en alguns casos concrets, amb joves locals que consideren "més sociables" i amb els que comparteixen certes afinitats, principalment amb aquells/es que han marxat fora per raons d'estudi o laborals i han acabat tornant a la comarca. Per aquest grup de joves locals, l'arribada de població forana es valora com un fet positiu que ha contribuït a dinamitzar socialment la comarca. Aquest fet es percep com un dels factors que els i les joves locals valoren a l'hora de decidir retornar a la comarca després de romandre un temps a la ciutat, ja que la renovació social es percep com un atractiu i com un símptoma d'un canvi en la situació que vivia la comarca abans que ells i elles marxessin.

La permanència dels nous habitants a la comarca és el resultat d'un seguit de fets enllaçats i progressius, que mica en mica van lligant el migrant al territori, i que tenen a veure amb algunes elements anteriorment esmentats, però que en la majoria dels casos no són el producte d'una planificació prèvia o d'un projecte migratori i vital ben definit. Moltes de les persones entrevistades no consideraven la migració com quelcom definitiu en el moment de realitzar-la, i actualment, tot i tenir un cert grau d'arrelament al territori, tampoc consideren que sigui una situació "per a tota la vida". Sembla que en el procés d'assentament a la comarca l'espontaneïtat prima per sobre de la planificació. La satisfacció amb la migració es va valorant en etapes successives, en funció de les condicions personals o familiars existents en cada moment. Els i les migrants, encara que estiguin completament satisfets amb la migració, mantenen sempre oberta l'opció de tornar al lloc d'origen o de provar-ho en un altre lloc, tenint la necessitat de saber que allò que estan vivint no és quelcom inalterable i que pot modificar-se i fer-se reversible en el moment que ells i elles ho considerin oportú. Tanmateix, existeixen una sèrie de factors que apareixen com a condicionants de la permanència, o com a motius del retorn o d'una nova migració, com per exemple el fet de no tenir feina, les dificultats en l'accés a l'habitatge o la manca de dotació de serveis i equipaments. Les persones entrevistades han expressant que si aquests requisits bàsics no es produeixin esdevenen motius per abandonar la comarca. A més, apareixen altres factors que, tot i no provocar de manera irrevocable la sortida de la comarca com pot ser el cas dels anteriors, poden presentar-se com un dels arguments que sustenti una nova migració, com per exemple la desconexió entre expectatives i realitat, relacions hostils amb els i les veïnes del poble i altres habitants de la comarca o la no integració

a les xarxes socials. No obstant, també hi ha altres factors o esdeveniments que provoquen l'efecte contrari: un major arrelament a la comarca, i que simbolitzen una clara intenció de romandre-hi. El fet de tenir fills, d'adquirir un habitatge en propietat o de formar parella amb alguna persona autòctona, tot i no ser garantia completa de permanència, representen simbòlicament una voluntat ferma de continuar vivint a la comarca i de fer efectiu un assentament permanent.

Identitat, ciutadania i convivència: la integració dels nous habitants a la comunitat

A part de tots aquests condicionants, la permanència de la població nouvinguda depèn d'altres factors, psicosocials i culturals, que es poden relacionar amb els processos d'integració i acceptació a la comunitat. Les societats receptores, en tot procés migratori, reaccionen de manera molt diferent, en funció dels codis socioculturals, les ideologies dominants i les estructures socials. L'arribada de nous habitants a un territori (gairebé) sempre requereix un procés d'adaptació, tant per part de la població nouvinguda com per part de la població establerta al lloc, entre la qual hi pot haver-hi tant *autòctons* com antics *nouvinguts*. En nombrosos casos, la població autoanomenada autòctona, és víctima del temor vers l'altre, l'estrany. Tanmateix, aquesta temença també és compartida pels nous habitants, ja que la instal·lació en un context que no els hi és propi reclama un esforç d'adequació si es vol formar part de la comunitat. En el cas del Pallars, igual que en la majoria de situacions provocades pels moviments migratoris, els processos d'integració dels nous habitants estan determinats, almenys, per dos factors: la identitat o la pertinença al lloc (ser o no ser del *país*) i la "ciutadania" o l'acceptació com a membre legítim de la comunitat (ser o no ser *veí*).

En el context d'arribada de nous habitants a la comarca, el sentiment de pertinença al lloc sorgeix com un component de primer ordre, que pot arribar a esdevenir l'element central en la creació de la identitat individual i col·lectiva i en la distinció entre els que són de fora i els que són del *país*. Aquest fet pren especial rellevància en el procés d'integració dels nous habitants del Pallars Sobirà, ja que la divisió entre autòctons i nouvinguts esdevé una estratègia de resistència local que condiciona l'acceptació d'aquestes persones a la comunitat. El recel a acceptar-les es justifica a través de determinats mecanismes de control social, com els estereotips i els prejudicis, i que fan créixer el sentiment de rebuig i por vers l'altre. Aquesta oposició a acceptar els nous habitants com a part de la comunitat local esdevé un mecanisme de protecció davant la temença d'una (suposada) invasió que pot implicar una pèrdua d'elements identitaris, però també de béns materials, essent una pràctica que antigament ja estava associada a l'ús i aprofitament dels recursos naturals, i especialment visible en els mecanismes de control de l'accés als comunals. Tanmateix, el fet de ser considerat de fora o del *país* no s'estableix en base a uns criteris objectius que hom aplica per igual a tota la població. La distinció entre el "ser d'aquí" i el "ser de fora" està construïda sobre elements subjectius i sobre certs imaginaris socials al voltant del sentiment de pertinença al lloc. Per exemple, tenir vincles afectius i familiars a la comarca, lligams amb la propietat, ocupar una posició social de prestigi o

relacionar-se amb certs sectors de població local pot desencadenar processos de reconeixement social com a “autòcton”, i per tant, ser acceptat com a membre de la comunitat. En aquest sentit, i en determinats casos, el rebuig o l'acceptació dels nous habitants no es produeix tant en base a una qüestió d'origen sinó per una qüestió de classe social i d'inserció en les estructures i pautes socials dominants a la comarca. Per contra, sembla que el fet d'haver nascut a la comarca no és un argument prou sòlid per a ser considerat del *país*, ja que en el cas dels fills i filles dels nous habitants la condició de “forà” dels seus pares i mares es transmet a la següent generació.

Per altra banda, l'acceptació a la comunitat no esdevé tan sols una qüestió de reconeixement social i d'arrelament al lloc en el que es resideix, sinó que també té a veure amb processos d'accés a la ciutadania, i per tant, de reconeixement i adquisició de certs drets. Entenent la ciutadania des d'un punt de vista crític, considerem que l'accés a determinats drets civils, polítics, socials, econòmics i culturals –i també l'assumpció d'una sèrie d'obligacions que comporta el fet de ser considerat ciutadà–, han de ser reconeguts de manera universal a tots els membres d'una societat, tan sols per la seva condició humana i pel fet de viure i desenvolupar les seves activitats quotidianes en un determinat àmbit territorial. Són abastament conegudes les irregularitats que presenta l'accés a la ciutadania, generant situacions d'exclusió, discriminació i injustícia social; visible en col·lectius especialment vulnerables com dones, immigrants estrangers i les classes socials més baixes. Tanmateix, el fet de tractar aquest tema a escala microgeogràfica ha fet aflorar algunes contradiccions que sovint poden passar per alt. En el cas del Pallars, l'accés a la ciutadania té a veure amb el fet de ser considerat *veí*, i per tant, mereixedor de certs drets, que a diferència d'altres contextos, no estan regulats pels organismes competents, sinó per la comunitat local. *Ser veí* està relacionat amb el fet de ser del país, via per la qual se li atorga a determinats habitants alguns privilegis que s'assoleixen per la via hereditària, i no pel dret bàsic i inalienable de la ciutadania. Aquestes irregularitats es produeixen per la falta d'un consens entre els discursos estatals i locals sobre la definició de local i forà; les quals no estan plenament acceptades ni per uns ni pels altres, sinó que són categories socialment construïdes, amb límits poc nítids i criteris de distinció no pautats. En aquest context, doncs, l'accés a la ciutadania està subjecte a les normes “no escrites” de la comunitat i a l'acceptació per part de la resta de membres, i no com a un procés controlat i pautat de manera justa per les institucions públiques competents. Evidentment no és quelcom generalitzable a la totalitat dels drets individuals i col·lectius que s'associen a la ciutadania ni a tots els nous habitants del Pallars, però el fet que apareguin algunes irregularitats i situacions discriminatòries, encara que sigui poques, ja és interessant que el fenomen s'analitzi en profunditat. L'accés desigual al béns comunals i l'exclusió en la participació política i social són alguns dels àmbits en què aquestes irregularitats són especialment visibles; a més d'altres àmbits en que aquests aspectes són potser més subtils, com en la cerca de feina o la cerca d'un lloc per viure.

Amb tot, l'arribada de nova població també genera importants transformacions en la societat receptora, sobretot pel que fa a la composició social. En les darreres dècades, i arrel de la irrupció de les migracions urbà-rural als països del món occidental, s'ha començat a parlar de processos de gentrificació als territoris rurals, un fenomen que anteriorment era detectat únicament en contextos urbans. El procés de gentrificació, tot i que no existeix una única accepció del terme, s'associa al canvi social que es produeix en un territori que, per les seves característiques, atrau a determinats grups socials, els que acostumen a tenir un capital econòmic i/o cultural més elevat que la població resident, la qual és expulsada a través de processos subtils o directes d'assetjament immobiliari. Tanmateix, sembla que la gentrificació en territoris rurals, tot i tenir certes similituds amb el procés generat a les ciutats, presenta certes particularitats, les quals difereixen en funció de les característiques de l'àrea estudiada. Per exemple, en el cas del Pallars Sobirà, a diferència del que succeeix a territoris rurals d'altres països d'Europa, no es produeix una substitució de la població local pels anomenats *rural gentrifiers*, sinó més aviat una coexistència, fet que potser dóna peu a una major conflictivitat i contraposició d'interessos. La revalorització del sòl produïda per l'atracció i l'augment de l'activitat turística a la comarca ha fet que la població local, gairebé en la seva totalitat propietària de terres i cases, es dotés d'uns mecanismes per a què l'arribada de nova població no desencadenés, com ha succeït en altres comarques de Catalunya (Cerdanya, Val d'Aran o l'Empordà), importants canvis en l'estructura de la propietat. Per contra, tot i que l'arribada de nova població no suposi el desplaçament de la població local, no desestimem que es produeixin determinats símptomes de processos de gentrificació. L'existència d'altres tipus de gentrificació, com la gentrificació marginal, protagonitzada per grups socials amb un baix capital econòmic, però elevat capital cultural, i la proliferació de segones residències, les quals tenen un important impacte sobre el mercat immobiliari, fa que puguem suposar que existeixen, si més no, símptomes de la presència d'aquest fenomen. Detectar-ne la magnitud, la capacitat gentrificadora de cada grup i els seus efectes específics sobre la població local requeriria un estudi complementari.

Per altra banda, l'arribada de població urbana a entorns rurals, en els que encara es mantenen vigents determinats valors i conductes considerades tradicionals, i perpetuades per certs sectors de la població local, provoca un important xoc cultural, degut a les asimetries entre els codis socioculturals i el comportament d'un i altre grup. Aquest fet, al Pallars, fou especialment destacat amb l'arribada dels primers habitants d'origen urbà. Actualment, tot i que la distància entre els diferents grups socials s'hagi escurçat considerablement, encara es mantenen algunes d'aquestes disparitats. El fet de sostenir discursos, estils de vida i valors clarament diferenciats, i en alguns casos fins i tot antagònics, produeix un cert distanciament social entre població local i nous habitants, derivant en possibles conflictes i tensions socials que en els casos més extrems poden arribar a dificultar la convivència a la comarca. Encara que aquests conflictes i tensions es poden percebre en diferents àmbits de la vida quotidiana, com per exemple en qüestions referents a la propietat, a certs comportament i conductes socials i a

L'incompliment o el no-respecte cap a certes "normes no escrites", són especialment observables en les qüestions ambientals i de desenvolupament econòmic de la comarca, ja que és en aquest tema en que es poden percebre posicionaments clarament contraposats entre autòctons i nousvinguts. Tanmateix, el canvi social i generacional a la comarca fa que aquesta distinció cada vegada sigui menys fidel a la realitat, ja que certs sectors de la població local es posicionen cada vegada més propers als interessos, valors i hàbits dels nous habitants, el que denota un canvi en el sistema de valors al Pirineu.

Malgrat l'existència d'alguns símptomes de tensió social i de conflictes, les persones entrevistades, tant les foranes com (una part de) les autòctones, han expressat els beneficis que ha tingut l'arribada de nova població per a la comarca. Tant els mateixos nousvinguts com una part de població local entrevistada consideren que l'assentament de nous habitants al Pallars Sobirà ha estat un fet cabdal pel desenvolupament econòmic i social. Per contra, altres sectors de la població local, els més conservadors, sustenten una posició poc inclinada a reconèixer els beneficis que ha comportat l'arribada de nova població a la comarca, i només n'atribueixen efectes negatius, com per exemple la voluntat de voler imposar la seva manera de veure el món en un territori que no els hi és propi o el poc respecte pels valors tradicionals. Tanmateix, crec que, independentment dels efectes negatius que pot haver ocasionat l'arribada de nous residents, que també hi són presents, els efectes positius semblen ser més abundants, i per això és important destacar-los. A banda de la contribució a la revitalització demogràfica, l'augment en el nombre d'habitants ha fet possible el manteniment i l'ampliació de serveis i justificada la millora en algunes infraestructures i equipaments. A més, la presència d'aquesta nova població ha beneficiat el desenvolupament econòmic de la comarca, ja que molts dels llocs de treball que es generen per l'activitat en diferents sectors, sobretot en el turisme i l'administració pública, han estat ocupats per persones procedents de la ciutat. Al mateix temps, altres nous habitants, juntament amb emprenedors i emprenedores locals, han tirat endavant iniciatives empresarials, creant noves estratègies de desenvolupament endogen per aquest territori. A banda de la vessant econòmica i demogràfica, la presència de nous habitants ha permès la creació d'un teixit associatiu més dens i diversificat, així com la existència d'una agenda cultural i d'activitats d'oci més àmplia, fet que té clars efectes positius en la fixació de la població jove a la comarca.

Espero que amb aquestes reflexions hagi contribuït una mica en l'avanç del coneixement dels fluxos migratoris de retorn al camp, els impactes que aquestes tenen i els processos de canvi social. Un cop feta tota la feina, confesso que no ha estat fàcil realitzar una radiografia del que ha succeït en les darreres tres dècades en una àrea rural de muntanya com és el Pallars Sobirà, i encara menys aprofundir en temes tan complexos com la identitat, la integració de nous habitants i la recomposició social. Les transformacions esdevingudes en aquestes territoris apleguen infinitat de processos en els que l'escala global i l'escala local, fins i tot l'escala individual i quotidiana, interactuen de manera constant, i que fan realment complicada la comprensió, i l'explicació, de les realitats rurals contemporànies. Tanmateix, no tenim

sensació de final, ja que d'aquestes consideracions sorgeixen nous dubtes, noves preguntes i noves línies de recerca que ens motiven a seguir investigant i a arribar, progressivament, a una major comprensió de les pautes contemporànies de mobilitat de la població i dels processos de canvi rural. A continuació, a mode de tancament d'aquest darrer capítol de la tesi, esbosso algunes d'aquestes inquietuds.

9.3. MIRANT ENDAVANT: (POSSIBLES) FUTURES LÍNIES DE RECERCA

A llarg del procés d'investigació han anat sorgint dubtes i interrogants que per manca de temps, espai o per desviació de l'objecte d'estudi no han estat tractades en aquesta tesi doctoral, però que no per això han deixat de despertar-me interès i de motivar-me a seguir indagant en aquest camp del coneixement. Em costa pensar en la recerca com si fos un camí amb un inici i un final concrets i ben delimitats, en el que l'investigador/a sap sempre quina és la traça (correcte) que ha de seguir i quan està segur d'haver finalitzat el seu recorregut. A mesura que s'avança van sorgint nous camins per explorar, temes que susciten interès i que et fan pensar en la recerca com quelcom inabastable; la necessitat de tornar enrere per afrontar amb més garanties els passos futurs; dubtes de si les coses s'han fet correctament i certes que allò que s'ha realitzat de ben segur es podria haver fet d'una altra manera. Són sentiments i emocions que considero inherents a l'experiència de l'investigador i que fan avançar el coneixement, deixant sempre una porta oberta a la que hom pot treure el cap i descobrir que encara queda molt (però molt) per aprendre, per conèixer i per (intentar) comprendre.

A continuació exposo alguns dels temes que han anat sorgint a llarg de la recerca, que m'han motivat i als que crec que seria interessant prestar part de la meva atenció.

- ✓ Després de veure la importància que tenen els imaginaris i les representacions socials sobre les transformacions produïdes als territoris rurals, crec que és un tema en el que seria important aprofundir. No existeixen gaires treballs que indaguin sobre **el significat dels imaginaris socials sobre la ruralitat en el context català, i encara menys centrats en el cas pirinenc**. Crec que seria especialment interessant realitzar una anàlisi en profunditat sobre les representacions socials de la ruralitat que apareixen als mitjans de comunicació, als programes de televisió, a la publicitat o a les obres literàries, amb l'objectiu de detectar imaginaris socials hegemònics i els elements sobre els quals es sustenten. A més, és interessant veure com l'existència d'aquests imaginaris i representacions socials dominants dóna lloc a determinats discursos que tenen un important impacte sobre l'evolució de les àrees rurals.

- ✓ Per altra banda, em motivaria especialment treballar sobre els **imaginaris i representacions socials de la ruralitat de grups no dominants** com per exemple infants, adolescents, joves, dones, persones grans, homosexuals, persones situades al llindar de la pobresa o grups ètnics residents a les àrees rurals, ja que els processos d'exclusió, discriminació i injustícia social poden presentar-se en aquests grups amb una major intensitat. Aquesta temàtica ha estat àmpliament tractada en contextos urbans, i tot i que existeixen importants treballs, com els realitzats pel Grup de Geografia i Gènere de la Universitat Autònoma de Barcelona i per l'Institut Català de la Dona, encara queda molt camí per recórrer, i seria interessant prestar-li part de la meva atenció.

- ✓ En el segon capítol d'aquesta tesi apareix una breu aproximació a **la construcció de l'idil·li rural en el context català**, però la falta de temps no ha fet possible que aprofundís en aquesta temàtica. Crec que la idea d'idil·li rural en el cas català presenta fortes connexions amb el procés de construcció nacional forjat des de la Renaixença i amb el paper del moviment excursionista; particularitats locals que precisen ser estudiades. M'interessa conèixer la construcció d'aquesta idealització de la ruralitat al llarg de la història, alhora que també apareixen imaginaris i representacions contraposades a aquesta idea bucòlica de la vida rural. Per altra banda, crec que el turisme ha tingut un impacte molt important en la construcció contemporània i en la territorialitat de l'idil·li rural a Catalunya. L'existència de certs imaginaris dominants sobre el paisatge i els territoris rurals han condicionant la proliferació de certes destinacions turístiques per sobre unes altres; fet que posteriorment crec que ha influenciat en l'elecció de certes preferències residencials en el marc de les migracions urbà-rural. Això permetria explicar, entre d'altres coses, el perquè es produeix una major concentració de nous habitants rurals en comarques com el Pallars Sobirà, la Cerdanya, la Garrotxa i l'Empordà, i no tant en la Terra Alta, el Priorat, l'Urgell o la Segarra.

- ✓ Al llarg del treball, m'he adonat que hagués estat interessant entrevistar a persones que havien residit al Pallars Sobirà en anys anteriors a la realització del treball de camp i esbrinar per quins motius van decidir marxar. Conèixer l'experiència d'aquestes persones pot ajudar a comprendre amb major profunditat els condicionants de la permanència dels nous habitants i a conèixer els factors que fan possible la integració a la societat receptora. Per altra banda, i tornant als imaginaris i les representacions socials sobre la ruralitat, crec que és especialment interessant **conèixer experiències no reeixides de retorn al camp** per tal de veure quins efectes sobre la permanència té la desconexió o el biaix entre allò que s'imaginava com a vida "ideal" en un entorn rural i la realitat viscuda durant la instal·lació a la comarca. A més, m'agradaria indagar fins a quin punt els

conflictives i les tensions entre població local i nous habitants poden arribar a generar experiències anti-idíl·liques i a condicionar la permanència a la comarca.

- ✓ De la mateixa manera, hagués estat especialment interessant **entrevistar a més persones i de tipologia més diversa**, per tal de copsar l'heterogeneïtat de discursos existents en relació al fenomen dels nouvinguts i sobre quins elements els sustenten. He pogut detectar que ni la població local ni els nous habitants són grups homogenis, en els quals es pot detectar un comportament social definit. Presenten una gran heterogeneïtat, i això fa que sigui realment difícil formular afirmacions generalitzables a tot el grup i que sempre s'hagi de matissar qualsevol interpretació. Realitzant més entrevistes es podria obtenir una representació més amplia de la societat pallaresa i conèixer les diferències dins de cada grup.
- ✓ Un dels temes que més ha suscitat el meu interès ha estat **les irregularitats en el reconeixement de determinats drets associats a la ciutadania**. El control per part de la comunitat, i no de l'estat, en la regulació d'aquests drets fa que es produeixen situacions d'exclusió i discriminació social pel fet de no ser acceptats com a membres legítims de la comunitat. Aprofundir en aquestes qüestions ens pot proporcionar algunes claus sobre quin pes tenen actualment algunes estructures tradicionals, com el poder de les cases i les famílies, en el control de la vida política i social d'aquests territoris de muntanya.
- ✓ Per altra banda, es té el coneixement que el Pallars Sobirà ha estat un territori de pas al llarg de la història, i que llur suposat aïllament físic esdevé quelcom més propi dels darrers 200 anys, més que no pas un fet present des d'antic. La connexió amb les terres de l'Aireja eren fluides i les migracions a través del Port de Salau i altres ports de muntanya eren força recurrents quan la situació econòmica, social i política es presentava difícil a qualsevol dels dos territoris. La presència de cognoms d'origen occità, el mal nom dels habitants d'algun poble de la comarca, algunes llegendes en el que els i les protagonistes són persones de l'altra banda de la frontera i les dades dels registres i arxius històrics, denoten l'existència d'aquests fluxos. A banda d'això, les migracions més recents, durant el segle XX, lligades a la construcció d'infraestructures com la xarxa viària i les centrals hidroelèctriques, també mostren aquest anar i venir de gent, que com a qualsevol procés migratori, té certs impactes tant en la població que arriba com en la societat receptora. **L'estudi d'aquests fluxos migratoris en perspectiva històrica, a través de documents històrics**, i en el cas dels més recents, de testimonis orals, esdevé un exercici interessant, car permetria saber els efectes d'aquesta migració, l'existència de possibles mecanismes històrics de resistència local (i veure quines connexions hi ha amb els que es produeixen actualment), el

comportament de la població nouvinguda i les relacions socials que s'estableixen entre els que acaben d'arribar i la població local.

- ✓ Tal i com he exposat anteriorment, crec que hagués estat interessant, i a l'hora hagués estat un gran repte, **contrastar el contingut de la investigació amb els subjectes d'estudi**. Aquest és una tasca que m'agradaria abordar de cara a futures línies de recerca, aplicant tècniques d'investigació-acció-participativa, en els que no sigui només l'investigador el que elabori una determinada interpretació sobre un tema concret, sinó que es realitzi de manera conjunta amb els subjectes d'estudi i altres agents implicats en allò que s'està estudiant, i que alhora aquest procés esdevingui un fet col·lectiu, una experiència educativa i un clar compromís per a la transformació social. Comprendre el fenomen, i alhora realitzar algunes accions a la fi de sensibilitzar a la població en relació amb alguns dels processos que s'han observat al llarg de la investigació o elaborar propostes i accions amb l'objectiu de millorar la cohesió social a la comarca, hagués estat una manera de veure la vessant pràctica que tan he anhelat al llarg de la realització d'aquesta recerca. El treball amb grups de discussió, la creació d'espais de relació en el que s'intenti trencar tòpics i barreres entre els diferents sectors de la comarca o la realització de tallers, exposicions i xerrades en el que es difonguin valors per la convivència i el respecte podria ser un punt d'inici per combatre la distància social entre autòctons i nouvinguts, són algunes de les idees i iniciatives que se m'han anat passant pel cap, però que per les vicissituds pròpies del procés d'elaboració de la tesi no han acabat de materialitzar-se. En altres territoris, funcionen experiències d'assessorament i suport pels nous habitants rurals, associacions que a més de fer un seguiment durant el procés d'assentament, actuen com a mediadors en el cas que sorgeixin possibles conflictes amb la població autòctona. Sóc conscient, per la pròpia experiència, que l'aplicació d'aquestes mesures no seria una tasca fàcil i no tindria, a priori, cap garantia d'èxit, però si més no, podria ser un camp a explorar.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- ABADAL, R. (1955). *Catalunya carolíngia III. Els comtats del Pallars i Ribagorça*. Institut d'Estudis Catalans: Barcelona.
- AGNEW, E. (2004). *Back from the land: how young Americans went ton ature in the 1970s, and why they came back*. Ivan R. Dee: Chicago.
- AGYEMAN, J.; SPOONER, R. (1997). "Ethnicity and the rural environment". CLOKE, P.; LITTLE, J. (eds.). *Contested countryside cultures. Otherness, marginalisation and rurality*, Routledge: 197-217.
- AJENJO, M. (2005). *Evolució i característiques de la mobilitat habitual per treball a Catalunya (1986-2001). L'accessibilitat com a variable intermèdia*. Tesi doctoral. Centre d'Estudis Demogràfic. Departament de Geografia. Universitat Autònoma de Barcelona: Bellaterra (Cerdanyola del Vallès).
- AJENJO, M.; SABATER, A. (2009). *Impacte de la crisi econòmica en la immigració internacional a Catalunya l'any 2008*. Informes breus, 27. Fundació Jaume Bofill: Barcelona.
- ALBET, A.; BENEJAM, P. (2000). *Una geografia humana renovada: lugares y regiones en un mundo global*. UAB i Vicens Vives: Barcelona.
- ALCOBERRO, R. (2006) "Walden, una aventura moral" (Introducció a l'edició catalana de). THOREAU, H. D. (or. 1854). *Walden, o la vida als boscos*. Símbol Editorial: Sant Cugat del Vallès (pàg. 11-18).
- ALDOMÀ, I. (1999a). *Amb el permís de Barcelona: l'altra Catalunya urbana*. Pagès Editors: Lleida.
- ALDOMÀ, I. (1999b). *La crisi de la Catalunya rural: una geografia dels desequilibris comarcals, 1960-1991*. Editorial Pagès: Lleida.
- ALDOMÀ, I. (2003). "Evolució del model econòmic de muntanya". *Espais. Revista del Departament de Política Territorial i Obres Públiques de la Generalitat de Catalunya*, 49: 66-73 (Monogràfic sobre la muntanya a Catalunya).
- ALDOMÀ, I. (dir.) (2009). *Atles de la nova ruralitat*. Fundació Món Rural: Lleida.
- ALDOMÀ, I.; MENDIZÁBAL, E.; PÈLACHS, A.; SORIANO, J. M. (2004). "La transformació del territori i del paisatge de l'Alt Pirineu". VICENDO, E. (coord.) *Medi, territori i història. Les transformacions territorials en el món rural català occidental*. Pagès: Lleida
- AMIN, S. (1983). *Dinàmica de la crisi global*. Siglo XXI: México DF.
- ANDERSON, W.P., PAPAGEORGIU, Y. (1992). "Metropolitan and nonmetropolitan population trends in Canada, 1966-1982". *The Canadian Geographer*, 36 (2): 124-144.
- ANTÓN, S.; CULEBRAS, X. (2003). "Turisme i muntanya: la sostenibilitat com a oportunitat". *Espais. Revista del Departament de Política Territorial i Obres Públiques de la Generalitat de Catalunya*, 49: 66-73 (Monogràfic sobre la muntanya a Catalunya).

- ARANGO, J. (1985). "Las "Leyes de las Migraciones" de E. G. Ravenstein, cien años después". *Reis: Revista española de investigaciones sociológicas*, 32: 7-26.
- ARENDT, H. (1989). *A condição humana*. Forense Universitária: Río de Janeiro.
- ARMESTO, X. (2005). "Notas teóricas en torno al concepto de postproductivismo agrario". *Investigaciones Geográficas*, 36: 137-156.
- ARQUÉ, M.; GARCIA, A.; MATEU, X. (1979). "Las agregaciones municipales en las áreas de montaña". *Ciudad y Territorio*, 4: 65-74.
- ARQUÉ, M.; GARCÍA, A.; MATEU, X. (1982). "La penetració del capitalisme a les comarques de l'Alt Pirineu". *Documents d'Anàlisi Geogràfica*, 1: 9-67.
- ARROYO, M. (2001). "La contraurbanización: un debate metodológico y conceptual sobre la dinámica de las áreas metropolitanas". *Scripta Nova. Revista Electrónica de Geografía y Ciencias Sociales*, 97.
- ATKINSON, R. (1998). *The life story interview*. Sage: Thousand Oaks, California.
- AUGÉ, M. (1992). *Non-lieux. Introduction à une anthropologie de la surmodernité*. Seuil: Paris.
- AUGÉ, M.; ANGUELA, A. (1998). "Llocs i no-llocs de la ciutat". *Revista d'Etnologia de Catalunya*, 12: 8-15.
- BABBIE, E. (2004). *The practise of social research (10th edition)*. Wadsworth, Thomson: Belmont, USA.
- BADAL, M. (1999). *Desenvolupament i gestió del territori als nuclis rehabilitats dels Pirineus*. Tesi de Llicenciatura de Ciències Ambientals. Facultat de Ciències. Universitat Autònoma de Barcelona. Bellaterra (Cerdanyola del Vallès)
- BALSLEV, H.; VELÁZQUEZ, M. A. (2011). "En búsqueda del México auténtico. Las comunidades norteamericanas en ciudades turísticas de México". MAZÓN, T., HUETE, R.; MANTECÓN, A. (eds.). *Construir una nueva vida. Los espacios del turismo y la migración residencial*. Editorial Milrazones: Santander (pàg. 61-80).
- BARQUÍN, A. (2009). "¿De dónde son los hijos de los inmigrantes? La construcción de la identidad y la escuela". *Educación*, 44: 81-96.
- BARRACHINA, M. (2007). *La transformació del paisatge ramader: el cas de la Vall Fosca (Pallars Jussà 1967/57-2004)*. Memoria de recerca. Departament de Geografia. Universitat Autònoma de Barcelona: Bellaterra (Cerdanyola del Vallès).
- BARRACHINA, M. (2011). *Perspectives per a la ramaderia del Pirineu català. Anàlisi multidimensional dels seus condicionants a partir de l'exemple de la Vall Fosca (Pallars Jussà)*. Tesi doctoral. Departament de Geografia. Universitat Autònoma de Barcelona: Bellaterra (Cerdanyola del Vallès).
- BARRACHINA, M., GUIRADO, C., TULLA, A. F. (2009). "Viejos problemas, nuevas respuestas: las áreas de montaña frente a las debilidades del sistema neoliberal. El caso del Pirineo Catalán".

- PILLET, F.; CAÑIZARES, M.; RUÍZ, R. (coord.). *Geografía, territorio y paisaje: el estado de la cuestión*. Actas del XXI congreso de geógrafos españoles, Ciudad Real, 27-29 de octubre de 2009.
- BARRACHINA, M., GUIRADO, C., TULLA, A. F. (2010). "Defying the odds: some alternative experiences of social and economic revitalization in the Spanish Pyrenees". *European Countryside under Globalization. EURORURAL '10. 2nd Moravian Conference on Rural Research. August 30-September 3, 2010*. Mendel University: Brno (Czech Republic).
- BARRERA, A. (1982). *Casa, herencia y familia en la Cataluña rural*. Tesis Doctoral. Departamento de Antropología Social. Universidad Complutense de Madrid: Madrid.
- BARRET, C.; CHARVET, J. P.; DUPUY, G.; SIVIGNON, M. (2000). *Dictionnaire de Géographie Humaine*. Editions. Liris: Paris.
- BARTLETT, P. (1986). "Part time farming: saving the farm or saving the lifestyle?". *Rural Sociology*, 51(3): 289-313.
- BATISTA, J. A. (1996). "La falacia de los comunes "abiertos": restricciones de acceso en un recurso de propiedad común". CHAMOUX, M.; CONTRERAS, J. (eds.). *La gestión comunal de recursos: economía y poder en las sociedades locales. Economía y poder en las sociedades locales de España y América Latina*. Editorial Icaria i Institut Català d'Antropologia: Barcelona (pàg. 51-66).
- BAUMAN, Z. (1998). *Globalization: The Human Consequences*. Polity Press: Cambridge.
- BAUMAN, Z. (2001). *Globalització. Les conseqüències humanes*. Edicions de la Universitat Oberta de Catalunya: Barcelona.
- BAUMAN, Z. (2003). *Amor líquido. Acerca de la fragilidad de los vínculos humanos*. Fondo de Cultura Económica de España: Madrid.
- BAUMAN, Z. (2003). *Comunidad. En busca de seguridad en un mundo hostil*. Siglo XXI: Madrid
- BAUMAN, Z. (2005). *Vida líquida*. Colección Estado y Sociedad, 143. Editorial Paidós: Barcelona.
- BAUMAN, Z. (2008). *The Art of Life*. Polity Press: Cambridge.
- BAYLINA, M. (1997). "Metodología cualitativa y estudios de geografía y género". *Documents d'Anàlisi Geogràfica*, 30: 123-138.
- BAYLINA, M. (2004). "Metodología para el estudio de las mujeres y la sociedad rural". *Estudios Geográficos*, 254: 5-28.
- BAYLINA, M.; GARCÍA RAMÓN, M. D. (2000). "Estudios rurales y de género en Europa y en España". BAYLINA, M.; GARCÍA RAMÓN, M. D. (eds.). *El nuevo papel de las mujeres en el desarrollo rural*. Oikos-Tau: Vilassar de Mar.
- BAYLINA, M.; GARCIA-RAMÓN, M. D. (2004). "Rural Gender Studies in Spain between 1975 and the Present". GOVERDE, H.; DE HAAN, H.; BAYLINA, M. (eds.). *Power and Gender in European Rural Development*. Ashgate: Aldershot.

- BAYLINA, M.; ORTIZ, A.; PRATS, M. (2007). "Construyendo puentes teóricos entre geografías: género e infancia". *Semata. Ciências Sociais e humanidades*, 20: 53-69.
- BAYLINA, M.; ORTIZ, A.; PRATS, M. (2008). "Conexiones teóricas y metodológicas entre las geografías del género y la infancia". *Scripta Nova. Revista Electrónica de Geografía y Ciencias Sociales*, 270 (41), vol. XII.
- BEALE, C. (1975). *The revival of population growth in non-metropolitan America*. United States Department of Agriculture, Economic Research Service.
- BEALE, C. L. (1977). "The recent shift of United States population to non-metropolitan areas, 1970-75". *International Regional Science Review*, 2: 113-122.
- BECK, U. (1992). *La sociedad del riesgo: hacia una nueva modernidad*. Ediciones Paidós Ibérica, 2002.
- BECK, U.; BECK-GERNSHEIM, E. (2001). *La individualización. El individualismo institucionalizado y sus consecuencias sociales y políticas*. Editorial Paidós: Barcelona.
- BELL, D. (1991). *El advenimiento de la sociedad post-industrial. Un intento de prognosis social*. Editorial Alianza: Madrid.
- BELL, D. (2003). "Homosexuals in the heartland: male same-sex desire in the rural United States". CLOKE, P. (coord.). *Country visions*. Pearson Education: Harlow.
- BELL, D. (2006). "Variation on the rural idyll". CLOKE, P.; MARSEN, T.; MOONEY, P. H. (eds.). *Handbook of Rural Studies*. Sage: London (pàg. 149-160).
- BELL, M. (1994). *Childerley: Nature and Morality in a Country Village*. University of Chicago Press: Chicago.
- BELTRAN, O. (1996). "Economía doméstica y gestión del comunal en el Pirineo Central". CHAMOIX, M.; CONTRERAS, J. (eds.). *La gestión comunal de recursos: economía y poder en las sociedades locales. Economía y poder en las sociedades locales de España y América Latina*. Editorial Icaria i Institut Català d'Antropologia: Barcelona (pàg. 67-86).
- BELTRAN, O. (2002). "Els comunals a l'alta muntanya en perspectiva: processos històrics i dinàmiques ambientals". MARUGAN, C. M.; LO PI NEGRE (coords.). *Els béns comunals i la gestió del territori al Pirineu Català*. Actes del Seminari "Què en farem dels comunals?". Sort, maig 2002. Departament de Medi Ambient: Barcelona.
- BELTRAN, O.; VACCARO, I. (2007). "El paisaje del Pallars Sobirà: pastores, centrales hidroeléctricas y estaciones de esquí". VACCARO, I.; BELTRAN, O. (eds.). *Ecología política de los Pirineos. Estado, Historia y Paisaje*. Garsineu Edicions: Tremp.
- BELTRAN, O.; VACCARO, I. (2008). "Els comunals al Pallars Sobirà. Els usos tradicionals de la muntanya en el marc dels espais naturals protegits". *Revista d'etnologia*, 33: 142-149.
- BENEDIKTSSON, K. (2000). "Recreating rural spaces: Iceland's agricultural regions in a post-productivist era". *MOST CCPP Workshop*. Joensuu (Finlàndia).

- BENHAMMOU, F. (2007). "Trajectòries socials i educatives dels fills i filles de les famílies immigrants". *Ausa*, 159 (XXIII): 99-112.
- BENSON, M. (2009). "A Desire for Difference: British Lifestyle Migration to Southwest France". BENSON, M.; O'REILLY, K. (eds.) (2009). *Lifestyle migration: expectations, aspirations and experiences*. Studies in migration and diaspora. Ashgate: Farnham, UK (pàg. 121-136)
- BENSON, M. (2011). *The British in Rural France: Lifestyle Choice, Migration, and the Ongoing Quest for a Better Way of Life*. Manchester University Press: Manchester.
- BENSON, M.; O'REILLY, K. (eds.) (2009a). *Lifestyle migration: expectations, aspirations and experiences*. Studies in migration and diaspora. Ashgate: Farnham, UK.
- BENSON, M.; O'REILLY, K. (2009b). "Migration and the search for a better way of life: a critical exploration of lifestyle migration". *The Sociological Review*, 57 (4): 608-625.
- BERMINGHAM, A. (1986). *Landscape and Ideology: The English Rustic Tradition 1740-1860*. University of California Press: Berkeley, California.
- BERRY, B. (1981). *Comparative Urbanisation. Divergent Paths in the Twentieth Century*. Mac Millan Press: London.
- BERRY, B. (ed.) (1976). *Urbanisation and Counterurbanisation*. Sage: Beverly Hills, California.
- BIAGORRI, A. (1995). "De lo Rural a lo Urbano. Hipótesis sobre las dificultades de mantener la separación epistemológica entre Sociología Rural y Sociología Urbana en el marco del actual proceso de urbanización global". *Actas del V Congreso Español de Sociología*: Granada.
- BILBENY, N. (2010). *Què vol dir integració? Nouvinguts i establerts a les nacions europees*. Editorial La Magrana: Barcelona.
- BLANC, M. (1997). "La ruralité: diversité des approches". *Economie Rurale*, 242: 5-12.
- BLANCO, A. (2005). *Teletrabajo, género y territorio. Una comparación entre Cataluña, Ardèche y Québec*. Tesis doctoral. Departament de Geografia. Universitat Autònoma de Barcelona: Bellaterra (Cerdanyola del Vallès).
- BLANCO, A.; CÀNOVES, G. (1998) "El teletrabajo, ¿Alternativa para el mundo rural?". *Actas del IX Coloquio de Geografía Rural*. Vitoria. Universidad del País Vasco (págs. 57-62).
- BLANCO, C. (2000). *Las migraciones contemporáneas*. Colección Materiales. Alianza Editorial: Madrid.
- BOGUE, D. (1959). "Internal migration". HAUSER, P; DUNCAN, O. (eds.). *The study of population: an inventory and appraisal*. University of Chicago Press: Chicago (pàg. 486-509).
- BOIVIN, M; ROSATO, A.; ARRIBAS, V. (2004). *Constructores de Otriedad. Una introducción a la Antropología Social y Cultural*. Antropofagia: Buenos Aires.

- BOLLMAN, R. D. (1992) (ed.). *Rural and small town Canada*. Thompson Educational Publishing: Toronto.
- BONNELL, V.E.; HUNT, L. (eds.) (1999). *Beyond the Cultural Turn*. University of California Press: Berkeley.
- BORDIEU, P. (2005) "Habitus". HILLIER, J.; ROOKSBY, E. (eds.). *Habitus: a sense of place*. Aldershot: Ashgate (pàg. 43-52).
- BORJAS, G. J. (1993). "The impact of immigrants on employment opportunities of natives". OECD. *The changing course of international migration*. OECD: Paris (pàg. 191-198).
- BOURDIEU, P. (1979). *La Distinction. Critique Sociale du Jugement*. Les Éditions de Minuit: Paris.
- BOWLER, I. R. (1992). "The industrialization of agriculture". BOWLER, I. R. (ed.). *The Geography of Agriculture in Developed Market Economies*. Longman Scientific and Technical: New York. (pàg. 6-31).
- BOWLER, I. R. (1996). "Agricultural land use and the post-productivist transition". LÓPEZ ONTIVEROS, A.; MOLINERO, F. (eds.). *La investigación hispano-británica reciente en Geografía Rural: del campo tradicional a la transición postproductivista*. Asociación de Geógrafos Españoles: Murcia.
- BOYLE, P.; HALFACREE, K. (eds.) (1998). *Migration into rural areas. Theories and issues*. John Wiley & Sons: Chichester, UK.
- BRADLEY, T.; LOWE, P. (1984). *Locality and Rurality. Economy and Society in rural regions*. Norwich: London.
- BRAUSTEIN, B.; MASSOT, J.; ALIER, R. (1976). *Els xuetes de Mallorca: els conversos i la inquisició de Mallorca*. Curial: Barcelona.
- BRETON, F. (1981). *Maisons et communautés dans la vieille Catalogne. Continuités et transformations sociales en Osona*. Tesi Doctoral. École des Hautes Etudes en Sciences Sociales: Paris.
- BRETON, F.; BARRUTI, L. (1978). *La família i el parentiu*. Dopesa: Barcelona.
- BREUER, T. (2005). "Retirement migration or rather second-home tourism? German senior citizens on the Canary Islands". *Die Erde*, 136 (3): 313-333.
- BRIDGE, G., DOWLING, R. (2001). "Microgeographies of retailing and gentrification". *Australian Geographer*, 32 (1): 93-107.
- BRINGUÉ, J. M. (1996). "Comunitats i béns comunals al Pallars Sobirà, segles XV-XVIII". *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, 7: 116-128.
- BRINGUÉ, J. M. (2002). "Els béns comunals al Pallars Sobirà en el seu context històric". MARUGAN, C. M. (dir.); ESTEBAN, A. (ed.). *Els béns comunals i la gestió del territori al Pirineu Català*. Actes del

Seminari “Què en farem dels comunals?”. Sort, maig 2002. Departament de Medi Ambient: Barcelona.

BRUCE, D., TAILLON, A., ORSER, J. (1999). *Population change in Atlantic Canada*. Rural and Small Town Programme. Department of Geography. Mount Allison University: Sackville.

BRUNET, I.; PASTOR, I.; BELZUNEGUI, A. (2002). *Tècniques d'investigació social. Fonaments epistemològics i metodològics*. Editorial Pòrtic: Barcelona.

BRYANT, C., RUSSWURM, L.; MCLELLAN, A. (1982). *The City's Countryside*. Longman: London.

BULLER, H.; HOGGART, K. (1994). *International counterurbanization: British migrants in rural France*. Avebury: Aldershot.

BUNCE, M. (1994). *The Countryside Ideal: Anglo-American Images of Landscape*. Routledge: London.

BUNCE, M. (2003). “Reproducing rural idylls”. CLOKE, P. (ed.). *Country Visions*. Pearson: Harlow. (pàg. 14-30)

BUNTING, T.; MITCHELL, C. (2005). “Artists in rural locales: market access, landscape appeal and economic exigency”. *The Canadian Geographer*, 45: 286-284.

BURCHARDT, J. (2002). *Paradise Lost: rural idyll and social change in England since 1800*. IB Tauris: London.

BURGUEÑO, J. (2004). “El eterno debate sobre la reforma del mapa municipal. El caso de Cataluña”. *Revista de Geografía*, 3: 7-33.

BURNLEY, I., MURPHY, P. (2004). *Sea change: movement from metropolitan to arcadian Australia*. University of New South Wales Press: Sydney.

BUTLER, R. W.; HALL, C. M.; JENKINS, J. (eds.) (1998). *Tourism and recreation in Rural Areas*. Wiley: London.

BUTTEL, F. H. (1992). “Environmentalization: Origins, Processes and Implications for Rural Social Change”. *Rural Sociology*, 57 (1): 1-27.

BUTTEL, F.; NEWBY, H. (1980). *The Rural Sociology of Advanced Societies: Critical Perspectives*. Croom Held: Allandheld & London.

BUTTNER, A. (1980). *Sociedad y medio en la tradición geográfica francesa*. Oikos-Tau: Barcelona.

BYRON, R. (1996). “Identity”. BARNARD, A.; SPENCER, J. (eds.). *Encyclopedia of social and cultural anthropology*. Routledge: London.

CADWALLADER, M. T. (1992). *Migration and residential mobility: macro and micro approaches*. The University of Wisconsin Press: Wisconsin.

- CALATRAVA, J. (2001). "Agricultura y turismo en el medio rural: aspectos conceptuales y algunas reflexiones sobre su interacción". BUENDÍA, J. D.; COLINO, J. (eds.). *Turismo y Medio Ambiente*. Civitas: Madrid.
- CALVO, L. (1997). *La Historia de la Antropología en Cataluña*. Departamento de Antropología de España y América. Consejo Superior de Investigaciones Científicas: Barcelona.
- CAMARERO, L. A. (1991). "Tendencias recientes y evolución de la población rural en España". *Política y Sociedad*, 8: 13-24.
- CAMARERO, L. A. (1993). *Del éxodo rural y del éxodo urbano. Ocaso y renacimiento de los asentamientos rurales en España*. Ministerio de Agricultura, Pesca y Alimentación: Madrid.
- CAMARERO, L. A. (coord.); CRUZ, F.; GONZÁLEZ, M; DEL PINO, J. A.; OLIVA, J.; SAMPEDRO, R. (2009). *La població rural d'Espanya. Del desequilibris a la sostenibilitat social*. Fundació "la Caixa": Barcelona.
- CAMARERO, L. A.; OLIVA, J. (2002). "Urban Sprawl, Rural Turnaround and the Changing Shape of Utopia". *XIII Congreso Mundial de Historia Económica Internacional*. Buenos Aires.
- CAMPILLO, X (1989). "Geografia i literatura a l'Alt Pirineu Català: bases per a un mètode de treball humanístic a partir de la literatura". *Documents d'Anàlisi Geogràfica*, 15: 111-122.
- CAMPILLO, X. (1992). *Geografia i literatura a l'Alt Pirineu Català*. Universitat de Barcelona: Barcelona.
- CAMPILLO, X.; FONT, X. (2004). *Avaluació de la sostenibilitat del turisme a l'Alt Pirineu i Aran*. Consell Assessor per al Desenvolupament Sostenible de la Generalitat de Catalunya (CADS): Barcelona.
- CAMPILLO, X.; SANCLIMENS, X.; VILLARÓ, A. (1988). "El despoblament i l'evolució de l'estructura socio-econòmica muntanyenca. Una proposta de desenvolupament a muntanya a partir de les capitals de vall". *Documents d'Anàlisi Geogràfica*, 12: 21-37.
- CÀNOVES, G.; BLANCO, A. (2006). "Teletrabajo, género y gentrificación o elitización en los espacios rurales: nuevos usos y nuevos protagonistas. Los casos de Cataluña y Ardèche (Francia)". *Geographicalia*, 50: 27-44.
- CÀNOVES, G.; VILLARINO, M.; HERRERA, L. (2006). "Políticas públicas, turismo rural y sostenibilidad: difícil equilibrio". *Boletín Asociación de Geógrafos Españoles*, 41: 199-217.
- CANTO, M. (ed.) (2005). *Derechos de ciudadanía. Responsabilidad del Estado*. Editorial Icaria: Barcelona.
- CARRERA, J.M. (2002). "Aproximacions a l'estructura espacial de l'Àrea Metropolitana de Barcelona. Diferents maneres d'ocupar el territori". *Papers de l'Institut d'Estudis Regionals i Metropolitans de Barcelona*, 18.
- CASELLAS, M. A.; PALLARÈS-BLANCH, M.; TULLA, A. (2009). "Women's political participation in parliamentary democracy in rural Catalonia (1970s – 2000s)". *Analele Universității de Vest din Timișoara, GEOGRAFIE*, vol. XIX: 11-26.

- CASTELLS, M. (1999). *La transformación del trabajo*. Los Libros de la Factoría: Barcelona.
- CASTELLS, M.; SERRA, N. (eds.) (2004). *Europa en construcción. Integración, identidades, seguridad*. Fundació CIDOB: Barcelona.
- CAWLEY, M. (1990). "Population change in the Republic of Ireland 1981–1986". *Area*, 22 (1): 67–74.
- CAYETANO, M. (2007). "Emigración extremeña durante el desarrollismo español (1961-1975)". *Revista de Estudios Extremeños*, 3: 1275–1310.
- CEBULA, R.; VEDDER, R. (1973). "A note on migration, economic opportunity, and the quality of life". *Journal of Regional Science*, 13: 205–211.
- CHAKRABORTI, N.; GARLAND, J (eds.) (2004). *Rural Racism*. William Publishing: Devon.
- CHAMBERS, I. (1994). *Migrancy, culture, identity*. Routledge: London.
- CHAMOIX, M.; CONTRERAS, J. (eds.) (1996). *La gestión comunal de recursos: economía y poder en las sociedades locales. Economía y poder en las sociedades locales de España y América Latina*. Editorial Icaria i Institut Català d'Antropologia: Barcelona.
- CHAMPION, A.G. (1981). "Population trends in rural Britain". *Population Trends*, 26: 20–23.
- CHAMPION, A.G. (1987). "Recent changes in the pace of population deconcentration in Britain". *Geoforum*, 18: 379–401.
- CHAMPION, A. G. (ed.) (1989). *Counterurbanization. The Changing Pace and Nature of Population Deconcentration*. Edward Arnold: London.
- CHAMPION, T., COOMBES, M., FOTHERINGHAM, S. (dirs.) (1998). *Urban Exodus*. CPRE: London.
- CHEVALIER, M. (1981). "Les phénomènes néo-ruraux". *L'Espace Géographique*, 1: 33–49.
- CHOAY, F. (1976). *El Urbanismo: utopias y realidades*. Lumen: Barcelona.
- CHRISHOLM, M. (1962). *Rural settlement and land use: an essay in location*. Hutchinson: London.
- CLARK, M. A. (2000). *Teleworking in the Countryside*. Ashgate: Aldershot, UK.
- CLOKE, P. (1977). "An Index of Rurality for England and Wales". *Regional Studies*, 11: 37–46.
- CLOKE, P. (1983). *An Introduction to Rural Settlement Planning*. Methuen: London/New York.
- CLOKE, P. (1985). "Counterurbanisation: a rural perspective". *Geography*, 70 (1): 13–23.
- CLOKE, P. (1993). "The countryside as commodity: new rural spaces for lesiure". GLYPTIS, S. (ed.). *Lesiure and the Environment: Essays in Honour of Professor J. A. Patmore*. Pergamon Press: London (pàg. 53–67).

- CLOKE, P. (1997). "Poor Country. Marginalisation, poverty and rurality". CLOKE, P.; LITTLE, J. (eds.). *Contested countryside cultures. Otherness, marginalisation and rurality*. Routledge: London.
- CLOKE, P. (1998). "Country backwater to virtual village? Rural studies and 'the cultural turn'". *Journal of Rural Studies*, 13 (4): 367-375.
- CLOKE, P. (2006). "Conceptualizing rurality". CLOKE, P.; MARSDEN, T.; MOONEY, P. H. (eds.). *Handbook of Rural Studies*. SAGE: London. (pàg. 18-28)
- CLOKE, P. (2006). "Rurality and otherness". CLOKE, P.; MARSDEN, T.; MOONEY, P. H. (eds.). *Handbook of Rural Studies*. SAGE: London (pàg: 447-456).
- CLOKE, P.; EDWARDS, G. (1986): "Rurality in England and Wales 1981: A Replication of the 1971 Index». *Regional Studies*, 20: 289-306.
- CLOKE, P.; GOODWIN, M. (1992). "The changing functions and position of rural areas in Europe". HUIGEN, P. PAUL, L. J.; VOLKERS, C. R. (eds.). *The changing functions and position of rural areas in Europe*. KNAG & University of Utrecht: Utrecht. (pàg. 19-40)
- CLOKE, P.; GOODWIN, M. (1994). "Conceptualizing countryside change: from post-Fordism to rural structured coherence". *Transactions of the Institute of British Geographers* (New Series), 17 (3): 321-336.
- CLOKE, P.; LITTLE, J. (eds.) (1997). *Contested countryside cultures: otherness, marginalisation and rurality*. Routledge: London.
- CLOKE, P.; MARSDEN, T.; MOONEY, P. H. (2006) (eds.). *Handbook of Rural Studies*. SAGE: London.
- CLOKE, P.; MILBOURNE, P.; THOMAS, C. (1997). "Living Lives in Different Ways? Deprivation, Marginalization and Changing Lifestyles in Rural England". *Transactions of the Institute of British Geographers*, 2 (Vol. 22): 210-230.
- CLOKE, P.; PHILLIPS, M.; THIRFT, N. (1998). "Class colonization and lifestyle strategies in Gower". BOYLE, P.; HALFACREE, K. (eds.). *Migration into rural areas. Theories and issues*. John Wiley & Sons: Chichister, UK (pàg. 166-185).
- CLOKE, P.; PHILLIPS, M.; THIRFT, N. (1995). "The new middle class and the social constructs of rural living". BUTLER, T.; SAVAGE, M. (eds.). *Social change and the middle classes*. UCL Press: Londres (pàg. 220-238).
- CLOKE, P.; THIRFT, N. (1987). "Intra-class conflict in rural areas". *Journal of Rural Studies*, 3 (4): 321-333.
- CLOKE, P.; THIRFT, N. (1990). "Class and change in rural Britain". MARSDEN, T.; LOWE, P.; WHATMORE, S. (eds.). *Rural Restructuring. Global Processes and Their Responses*. David Fulton: London. (pàg. 165-181).
- CLOKE, P.; LITTLE, J. (1990). *The rural state?: limits to planning in rural society*. Clarendon Press: Oxford.

- CLOUT, H. (1976). *Geografia Rural*. Oikos-Tau: Barcelona. (original en anglès de 1972)
- CLOUT, H. (1993). "European experience of rural development". Report of the Rural Development Commission. *Strategy Review Topic Paper*, 5.
- COHEN, E. (1988). "Authenticity and commodification in tourism". *Annals of Tourism Research*, 15: 371–386.
- COHEN, S. A. (2011). "Lifestyle travellers. Backpacking as a way of life". *Annals of Tourism Research* (en premsa).
- COLL, P. (1991). *El parlar del Pallars*. Editorial Empúries: Barcelona.
- COLLANTES, F. (2001). "La migración en la montaña española, 1860-1991: construcción de una serie histórica". *Revista Demogràfica Històrica*, 19 (1): 105-137.
- COLLANTES, F. (2005). "Declive demográfico y cambio económico en las áreas de montaña españolas, 1860-2000". *Revista de Historia Económica*, 23 (3): 515-540.
- CONDE, F. (2002). "Encuentros y desencuentros entre la perspectiva cualitativa y la cuantitativa en la historia de la medicina". *Revista Española de Salud Pública*, 76: 395-408.
- CORBETTA, P. (2010). *Metodología y técnicas de investigación social*. McGraw-Hill: Madrid.
- CORRALIZA, J. A.; GARCÍA NAVARRO, J.; VALERO, E. (2002). *Los parques naturales en España: conservación y disfrute*. Fundación Alonso Escudero: Madrid.
- COSTELLO, L. (2007). "Going Bush: the Implications of Urban-Rural Migration". *Geographical Research*, 45(1):85–94.
- CÓZAR, M. E. (1982). "Consideraciones sobre la emigración de Almería". *Cuadernos Geográficos*, 12: 71–86.
- CRESWELL, J. W. (2003). *Research design. Qualitative, Quantitative and Mixed Methods Approaches*. Sage: Thousand Oaks, California.
- CRUMP, J. (2003). "Finding a place in the country: exurban and suburban development in Sonoma County, California". *Environment and Behavior*, 35: 187-202.
- CUNILL, R. (2010). *Estudi interdisciplinari de l'evolució del límit superior del bosc durant el període holocènic a la zona de Plaús de Boldís-Montarenyo, Pirineu central català. Pedoantracologia, palinologia, carbons sedimentaris i fonts documentals*. Tesi doctoral. Departament de Geografia. Universitat Autònoma de Barcelona: Bellaterra (Cerdanyola del Vallès).
- D'ANDREA, A. (2007). *Global Nomads: Techno and New Age as Transnational Countercultures in Ibiza and Goa*. Routledge: London.

- DAM, F.; HEINS, S., ELBERSEN, B. (2002). "Lay discourses of the rural and stated and revealed preferences for rural living. Some evidence of the existence of a rural idyll in the Netherlands". *Journal of Rural Studies*, 18: 461-476.
- DARLING, E. (2005). "The city in the country: wilderness gentrification and the rent gap". *Environment and Planning A*, 37: 1015-1032.
- DE BOLÒS, M. (1966). *La comarca de Olot. Estudio de Geografía Regional*. Tesi Doctoral. Universidad de Madrid: Madrid.
- DE MIGUEL, J. M. (1996). *Auto/biografías*. Cuadernos Metodológicos, 17. Centro de Investigaciones Sociológicas: Madrid.
- DE PABLOS, J. C.; SÁNCHEZ, L. (2003). "Estilos de vida y revitalización del espacio urbano". *Papers: Revista de Sociologia*, 71: 11-31.
- DE RAVIGNAN, F. (1996). "Des citadins en mal de campagne". *Vivre Autrement*, 2.
- DE REPARAZ, G. (1928). *La Plana de Vic*. Eumo: Vic.
- DEL MÁRMOL, C. (2010). *Pasados locales, políticas globales. Los procesos de patrimonialización en un valle del Pirineo catalán*. Tesi Doctoral. Departament d'Antropologia Social i Cultural. Universitat de Barcelona: Barcelona.
- DELGADO, M. (1998). *Diverstat i integració*. Editorial Empúries: Barcelona.
- DELYSER, D.; HERBERT, S.; AITKEN, S.; CRANG, M.; McDOWELL, L. (eds.) (2010). *The SAGE Handbook of Qualitative Geography*. Sage: London.
- DENZIN, N. K.; LINCOLN, Y. (eds.) (1994). *Handbook of Qualitative Research*. Sage: Thousand Oaks, California.
- DEPARTAMENT DE POLÍTICA TERRITORIAL I OBRES PÚBLIQUES (2006). *Pla Territorial Parcial de l'Alt Pirineu i Aran*. Generalitat de Catalunya: Barcelona.
- DEPARTAMENT DE MEDI AMBIENT (2006). *Pla d'Espais d'Interès Natural*. Generalitat de Catalunya: Barcelona.
- DEWALT, K. M., DEWALT, B. R. (2002). *Participant observation: a guide for fieldworkers*. Rowman & Altamira: Walnut Creek, California.
- DÍAZ CORTÉS, F. (2009). *Espai públic, vida quotidiana i identitat de barri a Terrassa: la construcció, material i social de Can Palet i Ca n'Anglada a través d'una geografia de la proximitat*. Tesi Doctoral. Departament de Geografia. Universitat Autònoma de Barcelona: Bellaterra (Cerdanyola del Vallès).
- DÍAZ PARRA, I. (2009). "Procesos de gentrificación en Sevilla en la coyuntura reciente. Análisis comparado de tres sectores históricos: San Luis-Alameda, Triana y San Bernardo (2000-2006)". *Scripta Nova. Revista Electrónica de Geografía y Ciencias Sociales*, 304 (13).

- DIRKSMEIER, P. (2008). "Strife in the rural idyll? The relationship between autochthons and immigrants in scenic regions of South Bavaria". *Erdkunde*, 62 (2): 159-171.
- DOCUMENTS D'ANÀLISI GEOGRÀFICA, 12 (1988). *Número especial dedicat al Programa MaB 6 Alt Pirineu*. Departament de Geografia. Universitat Autònoma de Barcelona: Bellaterra (Cerdanyola del Vallès).
- DOMINGO, A., SABATER, A. (2009). *Impacte de la crisi econòmica en la immigració internacional a Catalunya l'any 2008*. Col·lecció Informes Breus, 27. Fundació Jaume Bofill: Barcelona.
- DUNN, K. (2005). "Interviewing". HAY, I. (ed.) (2005). *Qualitative Research Methods in Human Geography*. Second Edition. Oxford Press: Melbourne. (pàg. 79-105)
- DUQUE, R. (2010). "El concepto de gentrification en España: reflexión teórica y debate terminológico". *Biblio 3W. Revista Bibliográfica de Geografía y Ciencias Sociales*, 875 (15).
- DURÀ, A. (1995). *Mobilitat residencial, contraurbanització i canvi en l'estructura social de Santa Coloma de Gramanet. Un municipi de la primera perifèria metropolitana de Barcelona*. Tesis doctoral. Departament de Geografia. Universitat Autònoma de Barcelona: Bellaterra.
- DURAN HERRERA, A. M. (2007). "La actividad censal en España durante la primera mitad del siglo XIX en el contexto de las reformas liberales". *Espacio, Tiempo y Forma. Serie V, Historia Contemporánea*, 19: 339-359.
- DUVALL, E. (1977). *Marriage and family development*. Lippincott: Philadelphia.
- EIZNER, N; JOLLIVET, M. (1996). *L'Europe et ses campagnes*. Presses de Sciences Politiques: Paris.
- ELBERSEN, B. (2001). *Nature on the doorstep. The relationship between protected natural areas and residential activity in the European countryside*. Alterra: Wageningen, Netherlands.
- ELBERSEN, B.; PRADOS, M. J. (1999). "Desarrollo rural y calidad de vida en el entorno del Parque Nacional de Doñana". *Revista de Estudios Regionales*, 55: 47-76.
- ELIN, N. (1997). "Shelter from the Storm, or From Follows Fear an Vice Versa". ELIN, N. (ed.). *Architecture of Fear*. Princenton Architectural Press. Nova York: 13-26.
- ENCICLOPÈDIA CATALANA (2006). *Atles comar cal i municipal de Catalunya. Val d'Aran-Pallars Sobirà* (Volum 19). Editorial Enciclopèdia Catalana: Barcelona.
- ESPIAU, S. (2001). "La propietat de les muntanyes i les «societats de veïns» del Pallars Sobirà". VAQUER, A. (coord.). *El dret privat al Pallars Sobirà*. Generalitat de Catalunya: Lleida.
- ESPINET, F. (1994). *Teoría dels egodocuments*. Llibres de l'Índex: Barcelona.
- ESTALELLA, H. (1981). *Contribució a l'estudi de la propietat de la terra: el cas de la província de Girona*. Tesis doctoral. Departament de Geografia. Univesitat Autònoma de Barcelona: Cerdanyola del Vallès.

- ESTEBAN, A. (coord.) (2003). *La humanización de las altas cuencas de la Garona y las Nogueras (4500 aC-1955 dC)*. Ministerio de Medio Ambiente: Madrid.
- ESTRADA, F.; ROIGÉ, X. (2006). «Un mundo que ha desaparecido». La (re)construcción del pasado y el presente en las masías del Montseny”. FRIGOLÉ, J.; ROIGÉ, X. (coord.). *Globalización y localidad. Perspectiva etnográfica*. Estudis d'Antropologia Social i Cultural, 14. Publicacions i edicions de la Universitat de Barcelona: Barcelona. (pàg. 179-206)
- ESTRUCH, J. (1992). “El conflicte quantitatiu/qualitatiu: un fals problema”. *Tècniques qualitatives en Ciències Socials*. Cicle de conferències, març 1991. Societat Catalana de Sociologia. Institut d'Estudis Catalans: Barcelona.
- ETCHELECOU, A. (1991). “Population, Territory, Environment: A New Challenge for Social Regulation”. *Sociologia Ruralis*, 4 (31): 300-308.
- ETHERINGTON, J. (2010). “Nationalism, nation and territory: Jacint Verdaguer and the Catalan *Renaixença*”. *Ethnic and Radical Studies*, 30 (10): 1814-1832.
- FAIRWEATHER, S. J. (1998). “In Search of Arcadia: The Persistence of the Rural Idyll in New Zealand Rural Subdivisions”. *Journal of Environmental Planning and Management*, 41 (1): 111-128.
- FEBRER, V.; BRINGUÉ, L. (2007). *Vallferrera, lo parlar i molt més*. Col·lecció Lo Tamarro. Edició d'autor amb el suport de l'Ajuntament d'Alins i l'Associació del Patrimoni de la Vall Ferrera: Àreu.
- FEIXA, C. (1995). “La aventura imaginaria. Una visión antropológica de las actividades físicas de aventura en la naturaleza”. *Apunts*, 41: 36-43.
- FERNANDEZ GARCIA, A. (2003). “Las pautas del crecimiento urbano posindustrial: de la rurubización a la ciudad difusa”. *Ería*, 60: 88-92.
- FERRAJOLI, L. (1998). “Más allá de la soberanía y la ciudadanía: un constitucionalismo global”. *Isonomía*, 9: 173-184.
- FERRÁS SEXTO, C. (1994). *Contraurbanización, suburbanización y cambio rural en la Europa Atlántica. Estudio comparado de Galicia e Irlanda c. 1970-1990*. Tesis doctoral. Universidad de Santiago de Compostela: Santiago de Compostela.
- FERRÁS SEXTO, C. (1998). *La contraurbanización. Fundamentos teóricos y estudio de casos en Irlanda, España y México*. Universidad de Guadalajara y Xunta de Galicia: Guadalajara (México) y Santiago de Compostela.
- FERRER GALLARDO, X. (2008). *La reconfiguració de la frontera entre Espanya i el Marroc. Continuitat i discontinuïtat territorial a l'escenari fronterer Ceuta-Finideq*. Tesis doctoral. Departament de Geografia. Univesitat Autònoma de Barcelona: Bellaterra (Cerdanyola del Vallès).
- FERRÚS, J. (1980). *Els darrers pagesos. Estudio del modo de vida campesino en una comunidad de la Ribera d'Ebre*. Tesis de Llicenciatura. Universitat de Barcelona: Barcelona.
- FIELDING, A. J. (1982). “Counterurbanization in Western Europe”. *Progress Planning*, 17: 3-52.

- FIELDING, A. J. (1986). "Counterurbanisation in Western Europe". FINDLAY, A.; WHITE, P. (eds.). *West European Population Change*. Croom Helm: London (pàg. 35-49).
- FIELDING, A. J. (1990). "Counterurbanisation: threat or blessing?". PINDER, D. (ed.). *Western Europe: Challenge and change*. Belhaven: London (pàg. 226-239).
- FIELDING, N. G.; LEE, R. M. (1998). *Computer analysis and qualitative research*. Sage: London
- FIELDING, T. (1998). "Counterurbanisation and social class". BOYLE, P.; HALFACREE, K. (eds.). *Migration into rural areas. Theories and issues*. John Wiley and Sons. Chichester: 41-60.
- FIGUERES, J. M. (2003). *Història contemporània de Catalunya*. Editorial UOC: Barcelona.
- FINDEIS, J. L.; JENSEN, L. I., CORNWELL, G. T. (1997). "Rural Employment Alternatives: Wage Work versus Self-Employment among Rural Households." BOLLMAN, R, D.; BRUDEN, J, M. (eds.) *Rural employment. An international perspective*. CAB Int: Wallingford. p.277-290.
- FINDLAY, A.; ROGERSON, R. (1993). "Migration, places and quality of life (voting with their feet?)". CHAMPION, T. (ed.). *Population matters. The local dimension*. Paul Chapman: London (pàg. 33-49).
- FINDLAY, A.; SHORT, D.; STOCKDALE, A. (2000). "The labour-market impact of migration to rural areas". *Applied Geography*, 20: 333-348
- FITCHEN, J. M. (1991). *Endangered Spaces, Enduring Places: Change, Identity and Survival in Rural America*. Westview Press: Boulder, Colorado.
- FLICK, U. (2004). *Introducción a la investigación cualitativa*. Ediciones Morata i Fundación Paideia Galiza: Madrid, A Coruña.
- FOUND, W. (1971). *A theoretical approach to rural land-use patterns*. Edward Arnold: London.
- FREY, W. H. (1988). "Migración y despoblamiento de la metrópolis. ¿Reestructuración regional o renacimiento rural?". *Estudios Territoriales*, 28: 15-38.
- FRIGOLÉ, J.; DEL MÁRMOL, C. (2008). "Los contextos en la producción del patrimonio". PEREIRO, X.; PRADO, S.; TAKENAKA, H. (coords.). *Patrimonios culturales: educación e interpretación. Cruzando límites y produciendo alternativas*. XI Congreso de Antropología: retos teóricos y nuevas prácticas: Donosti-San Saebastián. (p- 187-203).
- FRIGOLÉ, J.; ROIGÉ, X. (coords.) (2006). *Globalización y localidad. Perspectiva etnográfica*. Estudis d'Antropologia Social i Cultural, 14. Publicacions i edicions de la Universitat de Barcelona: Barcelona.
- FROUWS, J. (1998). "The Contested Redefinition of the Countryside. An Analysis of Rural Discourses in The Netherlands". *Sociologia Ruralis*, 38 (1): 54-68.
- FUGUITT, G. V. (1985). "The nonmetropolitan population turnaround". *Annual Review of Sociology*, 11: 259-280.

- FUNDACIÓ MÓN RURAL (2009). *Món rural i joventut a Catalunya. Canvis residencials*. Elaborat pel Grup de Recerca Territori, Població i Ciutadania. Universitat de Barcelona.
- FUNDACIÓ MÓN RURAL (2011). *Valors urbans i valors rurals a Catalunya*. Fundació del Món Rural i Institut de Govern i Politiques Públiques: Lleida.
- FURUSETH, O. (1998). "Service provision and social deprivation". ILBERY, B. (ed.). *The Geography of Rural Change*. Pearson Prentice Hall: Essex. (pàg. 233-256).
- GARCIA COLL, A.; SÁNCHEZ AGUILERA, D. (2005). "La población rural en Cataluña: entre el declive y la revitalización". *Cuadernos Geográficos*, 36: 387-407.
- GARCÍA FERRANDO, M. (1976). "La investigación y la enseñanza de la Sociología Rural en España". *Revista de Estudios Agro-Sociales*, 74: 101-105.
- GARCÍA FERRANDO, M. (1976). "La Sociología Rural en perspectiva: una evaluación crítica". *Revista de Estudios Agrosociales*, 96: 25-59.
- GARCIA HERRERA, L. M. (2001). "Elitización: propuesta en español para el término *gentrificación*". *Biblio 3W. Revista bibliográfica de Geografía y Ciencias Sociales*, 332 (6).
- GARCÍA PASCUAL, F. (2000). "Una aproximación a los cambios sociodemográficos que se han desarrollado en los espacios rurales españoles en la década de los noventa". *II Simposio Anglo-Español de Geografía Rural*. Valladolid (pàg. 35).
- GARCÍA PASCUAL, F. (coord) (2003). *La lucha contra la despoblación todavía necesaria. Políticas y estrategias sobre la despoblación de las áreas rurales en el siglo XXI*. Centro de Estudios sobre Despoblación y Desarrollo de las Áreas Rurales: Zaragoza.
- GARCÍA PASCUAL, F.; LARRULL, A. (1998). "Los cambios recientes en la evolución demográfica de las áreas rurales catalanas: de la crisis al crecimiento". *Agricultura y Sociedad*, 86: 33-68.
- GARCÍA PASCUAL, F.; MATEU, J. J. (2003). "Cambios y permanencias en las dinámicas sociodemográficas de los Pirineos españoles. El papel de los movimientos migratorios". *Ager. Revista de Estudios sobre Despoblación y Desarrollo rural*, 3: 29-74.
- GARCÍA RAMÓN, M. D. (1974). "Aportaciones de la geografía teórico-quantitativa a la geografía agrícola". *Revista de Geografía*, VIII (1-2): 235-249.
- GARCÍA RAMON, M. D. (1975). *Estudio de los cambios en la agricultura del Baix Camp de Tarragona (1955-1971)*. Tesis Doctoral. Universitat de Barcelona: Barcelona.
- GARCÍA RAMÓN, M. D.; NOGUÉ, J. (1984). "L'evolució dels enfocaments metodològics en la geografia rural catalana, 1940-1984". *Documents d'Anàlisi Geogràfica*, 5: 149-166.
- GARCÍA SANZ, B. (2003). "¿Se acabó el éxodo rural? Nuevas dinámicas demográficas del mundo rural español". GARCÍA PASCUAL, F. (coord). *La lucha contra la despoblación todavía necesaria. Políticas y estrategias sobre la despoblación de las áreas rurales en el siglo XXI*. Centro de Estudios sobre Despoblación y Desarrollo de las Áreas Rurales: Zaragoza.

- GARCÍA, F. (1977). "Pouvoirs en souffrance: néo-ruraux et collectivités rurales du Pays de Sault Oriental". *Études Rurales*, 65: 101-108.
- GARCÍA, M. D., TULLA, A. F.; VALDOVINOS, N. (1995). *Geografía Rural*. Ed. Síntesis: Madrid.
- GARMENDIA, J. A. (1997). "Identificación". DD.AA. *Diccionario Unesco de las Ciencias Sociales*. Planeta-Agostini: Barcelona.
- GASSIOT, E.; ZAMORA, J. J. (2006). "El poblament prefeudal de l'alta muntanya dels Pirineus occidentals catalans (Pallars Sobirà i Alta Ribagorça)". *Tribuna d'Arqueologia*, vol. 2004/2005: 89-122.
- GHOSE, R. (2004). "Big sky or big sprawl? Rural gentrification and the changing cultural landscape of Missoula, Montana". *Urban Geography*, 25 (6): 528-549.
- GIL, X. (2000). *La Desamortització dels Bens Comunals al Pallars Sobirà: el cas de Llessui, Lleida*. Garsineu Edicions: Tremp.
- GILBERT, Y. (2010). "Migrations urbaines en milieu rural: diversification sociale et recomposition du politique". *Espaces et territoires*, 143: 135-149.
- GILG, A. (1985). *An introduction to rural geography*. Arnold: London.
- GILG, A. (1998). "Policies and planning mechanisms: managing change in rural areas". ILBERY, B. (ed.). *The Geography of Rural Change*. Pearson Prentice Hall: Essex. (pàg. 189-210).
- GILI, M. (2003a). "Las viviendas de segunda residencia. ¿Ocio o negocio?". *Scripta Nova. Revista electrónica de geografía y ciencias sociales*, 146 (52); vol. VII.
- GILI, M. (2003b). "L'ampliació de l'estació d'esquí de Baquéira. Espais protegits i model de desenvolupament a l'Alt Pirineu i l'Aran". NEL-LO, O. (ed.). *Aquí no! Els conflictes territorials a Catalunya*. Empúries: Barcelona. (pàg. 227-251)
- GILL, V. (1997). "Making Space. Lesbian separatism communities in the United States". CLOKE, P.; LITTLE, J. (eds.). *Contested countryside cultures. Otherness, marginalisation and rurality*. Routledge: London.
- GILLETE, J. M. (1913). *Constructive Rural Sociology*. Sturgis & Walton: New York.
- GINER, S. (1996). *Sociología*. Editorial Península: Barcelona
- GLASER, B. (1992). *Emergence vs. forcing: basics of grounded theory*. Sociology Press: Mill Valley, California.
- GLASER, B.; STRAUSS, A. L. (1967). *The Discovery of Grounded Theory*. Aldine: Chicago.
- GLASS, R. (1964). *London: Aspects of Change*. MacGibbon & Kee: London.
- GOLD, R. L. (1957). "Roles in sociological field observations". *Social Forces*, 36: 217-223.

- GÓMEZ-ULLATE, M. (2006). *Contracultura y asentamientos alternativos en la España de los 90: un estudio de antropología social*. Tesis Doctoral. Departamento de Antropología Social. Facultad de Ciencias Políticas y Sociología. Universidad Complutense de Madrid: Madrid.
- GONZÁLEZ RODRÍGUEZ, L. (2008). “La nueva vivienda en el Pallars Sobirà (Cataluña)”. GÓMEZ ESPÍN, J. M.; MARTÍNEZ MEDINA, R. (coords.). *Los espacios rurales españoles en el nuevo siglo. Actas XIV Coloquio de Geografía Rural, Murcia, 22, 23 y 24 de septiembre de 2008*. Univesrsidad de Murcia: Murcia.
- GONZÁLEZ RODRÍGUEZ, L. (2010). “La nueva vivienda en el Pallars Sobirà (Cataluña)”. PILLET, F.; CAÑIZARES, M.; RUÍZ, R. (coord.), *Geografía, territorio y paisaje: el estado de la cuestión*. Actas del XXI Congreso de Geógrafos Españoles, Ciudad Real, 27-29 de octubre de 2009.
- GOODMAN, D.; WATTS, M. (1997). *Globalising Food: Agrarian Questions and Global Restructuring*. Routledge: London.
- GORDEN, R. (1987). *Interviewing. Strategy, techniques and tactics*. Dorsey Press: Homewood, Illinois.
- GOTHAM, K.F. (2005). “Tourism gentrification: the case of New Orleans’ Vieux Carre (French Quarter)”. *Urban Studies*, 42 (7), 1099-1121.
- GRABER, E. (1974). “Newcomers and Oldtimers : Growth and Change in a Mountain Town”. *Rural Sociology*, 39: 504-513.
- GRAY, I.; LAWRENCE, G. (2001). *A Future for Regional Australia*. Cambridge University Press: Cambridge, Oakleigh.
- GRAZIANO DA SILVA, J. (2001). “Velhos e novos mitos do rural brasileiro”. *Estudos Avançados*, 15 (43): 37-50.
- GREEN, A.; HOGARTH, T.; SHACKLETON, R. (1999). *Long-distance living. Dual location households*. University of Warwick. Institute for Employment. Policy Press: Bristol.
- GREENWOOD, M. (1975). “Research on internal migration in the United States: a survey”. *Journal of Economic Literature*, 13: 397-433.
- GREGORY, D.; JOHNSTON, R.; PRATT, G.; WATTS, M. J.; WHATMORE, S. (eds.) (2009). *The dictionary of Human Geography (5th edition)*. Wiley-Blackwell: Chichester.
- GUASCH, O. (1997). *Observación participante*. Cuadernos Metodológicos, 20. Centro de Investigaciones Sociológicas: Madrid.
- GUBER, R. (2004). *El salvaje metropolitano. Reconstrucción del conocimiento social en el trabajo de campo*. Paidós: Buenos Aires.
- GUDE, P. H.; HANSEN, A. J.; RASKER, R.; MAXWELL, B. (2006). “Rates and Drivers of Rural Residential Development in the Greater Yellowstone”. *Landscape and Urban Planning*, 77 (1): 131-151.

- GUIMOND, L.; SIMARD, M. (2010). "Gentrification and neo-rural populations in the Québec countryside: Representations of various actors". *Journal of Rural Studies*, 26: 449-464.
- GUIRADO, C. (2007). *Del despoblament a la revitalització demogràfica. Canvis en el comportament de la població al Pirineu català (1860-2006). El cas de l'Urgellet i el Baridà (Alt Urgell – Cerdanya)*. Memòria de Recerca. Departament de Geografia. Universitat Autònoma de Barcelona: Bellaterra (Cerdanyola del Vallès).
- GUIRADO, C. (2008). "Dualidad territorial en espacios rurales de montaña. Repercusiones en el paisaje del Pirineo Catalán". *Scripta Nova*, 270. Número especial Actas del X Coloquio Geocritica.
- GUIRADO, C.; MENDIZÀBAL, E.; NADAL, J.; PÈLACHS, A.; SOLÉ, A.; SORIANO, J. M.; TULLA, A. F. (2008). "La resolució espacial com a condicionant del resultat cartogràfic: un estudi sobre el despoblament pirinenc". *Actes del Segon Congrés Català de Geografia. 29 – 31 de maig de 2008*. Societat Catalana de Geografia. Institut d'Estudis Catalans: Barcelona.
- GUIRADO, C.; TULLA, A. F. (2010). "Entre l'abandonament i l'ús intensiu del territori? Sistema d'assentaments i gestió del territori en espais de muntanya. El cas de l'Alt Pirineu català.". *Documents d'Anàlisi Geogràfica*, 56 (3): 607-623.
- GURRAN, N. (2011). "Migración residencial y transformación social en las costas australianas". MAZÓN, T., HUETE, R.; MANTECÓN, A. (eds.). *Construir una nueva vida. Los espacios del turismo y la migración residencial*. Editorial Milrazones: Santander (pàg. 103-128).
- GUSTAFSON, P. (2009). "Your home in Spain: Residential Strategies in Internacional Retirement Migration". BENSON, M.; O'REILLY, K. (eds.). *Lifestyle migration: expectations, aspirations and experiences*. Studies in migration and diaspora. Ashgate: Farnham, UK (pàg. 69-86).
- GUTIÉRREZ GONZÁLEZ, S. C. (2002). "La evolución reciente de la población rural ¿un episodio coyuntural o un verdadero cambio de tendencia?". *Los espacios rurales entre hoy y mañana: actas del XI Coloquio de Geografía Rural*. Santander, 2002: 359-368.
- HABERMAS, J. (1996). *La inclusión del otro. Estudios de teoría política*. Paidós: Barcelona.
- HALFACREE, K. (1993): "Locality and social representation: space, discourse and alternative definitions of the rural". *Journal of Rural Studies*, 9: 23-27.
- HALFACREE, K. (1994). "The importance of 'the rural' in the constitution of counterurbanization: Evidence from England in the 1980s". *Sociologia Ruralis*, 34 (2-3): 164-189.
- HALFACREE, K. (1995). "Talking about rurality: social representations of the rural as expressed by residents of six English parishes". *Journal of Rural Studies*, 11 (1): 1-20.
- HALFACREE, K. (1996). "Out of place in the country: travellers and the "rural idyll"". *Antipode. A Radical Journal of Geography*, 28 (1): 42-72.
- HALFACREE, K. (1998). "Neo-tribes, migration and the post-productivist countryside". BOYLE, P.; HALFACREE, K. (eds.). *Migration into rural areas. Theories and issues*. John Wiley & Sons: Chichester, UK (pàg. 200-216).

- HALFACREE, K. (1999). "A new space or spatial effacement: alternative futures for the post-productivist countryside". WALFORD, N., EVERITT, J., NAPTON, D. (eds.). *Reshaping the Countryside: Perceptions and Processes of Rural Change*. CAB International: Wallingford. (pàg. 67-76).
- HALFACREE, K. (2001). "Going 'back-to-land' again: extending the scope of counterurbanisation". *Espace, Populations, Societes*, 1-2: 161-170.
- HALFACREE, K. (2003). "Landscape of rurality: rural others/other rural". ROBERTSON, I.; RICHARDS, P. (eds.). *Studying cultural landscapes*. Arnold. London: 141-164.
- HALFACREE, K. (2004). "Introduction: turning neglect into engagement within rural geographies of childhood and youth". *Children's Geographies*, 2 (1): 5-11.
- HALL, P. (1985). "Capitales nacionales, ciudades internacionales y la nueva división del trabajo". *Estudios Territoriales*, 19: 21-30.
- HALSETH, G. (2004). "The 'cottage' privilege: increasingly elite landscapes of second homes in Canada". HALL, C. M.; MÜLLER, D. K. (eds.). *Tourism, mobility, and second homes: between elite landscape and common ground*. Channel View Publications: Clevedon.
- HALSETH, G.; MARKEY, S. P.; BRUCE, D. (eds.) (2010). *The Next Rural Economies: Constructing Rural Place in Global Economies*. CABI Publishing: Oxfordshire, UK.
- HALWEIL, B. (2002). "Una agricultura en interés de todos". WORLDWATCH INSTITUTE. *La situación del mundo 2002*. Icaria Editorial: Barcelona. (pàg. 103-140)
- HAMNETT, C. (1973). "Improvement grants as an indicator of gentrification in inner London". *Area*, 5 (4): 252-261.
- HARPER, S. (1991). "People moving to the countryside". CHAMPION, T.; WATKINS, C. (eds.). *People in the countryside*. Paul Chapman: London (pàg. 22-37).
- HARPER, S. (1993). "The greening of rural discourse". HARPER, S. (ed.). *The greening of rural policy. International perspectives*. Belhaven Press: London (pàg. 3-11).
- HARRINGTON, V.; O'DONOGHUE, D. (1998). "Rurality in England and Wales 1991: A Replication and Extension of the 1981 Rurality Index". *Sociologia Ruralis*, 38 (2): 178-203.
- HARRIS, C. (1987). "The individual and society: a processual approach". BRAYMAN, A.; BYTHEWAY, B.; ALLATT, P.; KEIL, T. (eds.). *Rethinking the life cycle*. Macmillan: Basingstoke (pàg. 17-29).
- HART, J. F. (1975). *The look of the Land*. Prentice Hall: Englewood Cliffs, California.
- HARVEY, D. (1990). *Los límites del capitalismo y la teoría marxista*. Fondo de Cultura Económica: México.
- HARVEY, D. (1998). *La condición de la postmodernidad. Investigación sobre los orígenes del cambio cultural*. Amorrurtu Editores: Buenos Aires.

- HAUER, J. (1984). "A multivariate approach to a rural typology of Dutch regions at different spatial scales". CLARK, G.; GROENEDIJK, J.; THISSEN, F. (eds.). *The changing countryside*. Geo Books: Norwich.
- HAY, I. (ed.) (2005). *Qualitative Research Methods in Human Geography*. Second Edition. Oxford Press: Melbourne.
- HERBERT, S. (2000). "For ethnography". *Progress in Human Geography*, 24: 550-568.
- HERRANZ, A. (2002). "Infraestructuras y desarrollo económico en el Pirineo Central (1850-2000)". *Ager. Revista de Estudios sobre Despoblación y Desarrollo Rural*, 2: 197-226.
- HERVIEU, B. (1997). *Los campos del futuro*. Serie Estudios, 118. Ministerio de Agricultura, Pesca y Alimentación: Madrid.
- HERVIEU, B.; VIARD, J. (2001). *L'archipel paysan. La fin de la republique agricole*. Editions de l'Aube: La Tour d'Aigues.
- HETHERINGTON, K. (2000). *New Age Travellers: Vanloads of Uproarious Humanity*. Cassell: London.
- HODGE, G. (1983). "Canadian small-town renaissance: implications for settlement systems concepts". *Regional Studies*, 17: 19-28.
- HOGGART, K. (1988). "Not a definition of rural". *Area*, 20: 35-40.
- HOGGART, K. (1997). "The middle classes in rural England 1971-1991". *Journal of Rural Studies*, 3: 253-273.
- HOGGART, K.; BULLER, H. (1987). *Rural Development: A Geographical Perspective*. Croom Helm: London.
- HOGGART, K.; BULLER, H. (1995). "Geographical differences in British property acquisitions in rural France". *Geographical Journal*, 161: 69-78.
- HOGGART, K.; BULLER, H.; BLACK, R. (1995). *Rural Europe. Identity and Change*. Arnold: London.
- HOGGART, K.; PANIAGUA, A. (2001a). "What Rural Restructuring?". *Journal of Rural Studies*, 17: 41-62.
- HOGGART, K.; PANIAGUA, A. (2001b). "Rural Restructuring in Spain?". *Journal of Rural Studies*, 17: 63-80.
- HOPKINS, J. (1998). "Signs of the post-rural: Marketing myths of a symbolic countryside". *Geografiska Annaler. Series B, Human Geography*, 80 (2): 65-81.
- HUBBARD, P. (2005). "'Inappropriate and incongruous': opposition to asylum centres in the English countryside". *Journal of Rural Studies*, 1 (21): 3-17.

- HUGES, A. (1997). "Rurality and 'Cultures of Womanhood'. Domestic identities and moral order in village life". CLOKE, P.; LITTLE, J. (eds.). *Contested countryside cultures. Otherness, marginalisation and rurality*. Routledge: London.
- HUGO, G. (1986). *Australia's Changing Population: Trends and Implications*. Oxford University Press: Melbourne.
- HUGO, G. (1988). "Counterurbanization in Australia". *Geographical Perspectives*, 61: 43-68.
- HUGO, G. (1994). "The turnaround in Australia: some first observations from the 1991 census". *Australian Geographer*, 25: 1-17.
- HUGO, G.; BELL, M. (1998). "The hypothesis of welfare-led migration to rural areas: the Australian case". BOYLE, P.; HALFACREE, K. (eds.). *Migration into rural areas. Theories and issues*. John Wiley & Sons: Chichester, UK (pàg. 107-133).
- HUNT, J. D. (ed.) (1992). *The Pastoral Landscape*. University Press of New England Press: London.
- HUWS, U.; KORTE, W. B.; ROBINSON, S. (1990). *Telework: Towards the Elusive Office*. Wiley: Chichester, UK.
- IBARGÜEN, J.M.; IBARGÜEN, S.; KERKHOFF, R.; LÓPEZ, J. A. (2004). "Neorrurales: dificultades durante el proceso de asentamiento en el medio rural aragonés. Una visión a través de sus experiencias". *Informes del Centro de Estudios sobre Despoblación y Desarrollo de la Áreas Rurales*, 5 (2004-3): Zaragoza.
- IBARRA, P. (2002). "El medio natural de los Pirineos: límites y condicionantes para el desarrollo de actividades económicas". *Ager. Revista de Estudios sobre Despoblación y Desarrollo Rural*, 2: 9-42.
- ILBERY, B. (1998). "Dimensions of the rural change". ILBERY, B. (ed.). *The Geography of Rural Change*. Pearson Prentice Hall: Essex. (pàg. 1-10).
- ILBERY, B.W.; BOWLER, I.R. (1998). "From agricultural productivism to post-productivism". ILBERY, B.W. (ed.). *The Geography of Rural Change*. Longman: Harlow. (pàg. 57-84).
- INDOVINA, F. (1998). "Algunes consideracions sobre la ciutat difusa". *Documents d'Anàlisi Geogràfica*, 33: 21-32.
- INDOVINA, F. (coord.) (2007). *La ciudad de baja densidad. Lógicas, gestión y contención*. Diputació de Barcelona: Barcelona.
- INGLEHART, R. (1991). *El cambio cultural en las sociedades industrializadas avanzadas*. Centros de Investigaciones Sociológicas: Madrid.
- IVANKO, J. D.; KIVIRIST, L. (2004). *Rural renaissance: renewing the quest for the good life*. New Society Publishers: Gabriola Island, Canadà.
- IVARS, J. A. (2000). "Turismo y espacios rurales: conceptos, filosofía y realidades". *Investigaciones Geográficas*, 23: 59-88.

- JACOB, J. (1997). *New Pioneers: The Back-to-the-land Movement and the Search for a Sustainable Future*. The Pennsylvania State University Press: Philadelphia.
- JAMIESON, L. (2000). "Migration, place and class: youth in a rural area". *Sociological Review*, 2 (48): 203–223.
- JANOSCHKA, M. (2011). "Imaginarios del turismo residencial en Costa Rica. Negociaciones de pertinencia y apropiación simbólica de espacios y lugares: una relación conflictiva". MAZÓN, T., HUETE, R.; MANTECÓN, A. (eds.). *Construir una nueva vida. Los espacios del turismo y la migración residencial*. Editorial Milrazones: Santander (pàg. 103-128).
- JANOSCHKA, M.; BORSODORF, A. (2006). "Condomínios fechados and Barrios privados: the rise of private residencial neighbourhoods in Latin America". GLASZE, G.; WEBSTER, C.; FRANTZ, K. (eds.). *Private Cities. Global and local perspectives*. Routledge: London.
- JEAN, B.; DIONNE, S. (2007). "La ruralité entre les appreciations statistiques et les représentations sociales: comprendre la reconfiguration socio-spatiale des territoires ruraux québécois". *Norois*, 202 (número monogràfic dedicat a la Recomposition des espaces ruraux): 9-19.
- JEAN, Y.; PÉRIGORD, M. (2009). *Géographie rurale. La ruralité en France*. Armand Colin: París.
- JIMÉNEZ, S.; PRATS, LL. (2006). "El turismo en Cataluña: evolución histórica y retos de futuro". *Pasos. Revista de Turismo y Patrimonio Cultural*, 4 (2): 153-174.
- JIMÉNEZ-DOMÍNGUEZ, B. (1999). "Investigación cualitativa y psicología social crítica. Contra la lógica binaria y la ilusión de la pureza". *Revista Universidad de Guadalajara*, 17 (Invierno 1999/2000). Dossier Investigación Cualitativa en Salud.
- JOBES, P. C. (1995). "Migration in the West: A Gallatin Valley, Montana Case Study". *Western Planner* (April/May): 10-13.
- JOLLIVET, M. (2001). *Pour une science sociale à travers champs. Paysannerie, ruralité, capitalisme*. Edition Arguments. Paris.
- JOLLIVET, M. (dir.) (1997). *Vers un rural postindustriel. Rural et environnement dans huit pays européens*. Éditions l'Harmattan: Paris.
- JORGENSEN, D. (1989). *Participant observation: a methodology for human studies*. Applied Social Research Methods Series, vol. 15. Sage: London.
- KAPLAN, R.; AUSTIN, M.E. (2004) "Out in the Country: Sprawl and the Quest for Nature Nearby". *Landscape and Urban Planning*, 69: 235-243.
- KAYSER, B. (1972). "El espacio rural y el nuevo sistema de relaciones ciudad-campo". *Revista de Geografía*, 6 (2): 209-217.
- KAYSER, B. (1990). *La renaissance rurale. Sociologie des campagnes du monde occidental*. Armand Colin: Paris.

- KAYSER, B. (dir.) (1993). *Naissance de nouvelles campagnes*. Éditions de l'Aube: La Tour d'Aigues.
- KEARNS, R. A. (2005). "Knowing seeing? Undertaking Observational Research". HAY, I. (ed.). *Qualitative Research Methods in Human Geography*. Second Edition. Oxford Press: Melbourne. (pàg. 192-206)
- KIRK, J.; MILLER, M. L. (1986). *Reliability and Validity in Qualitative research*. Qualitative Research Methods Series, vol 1. Sage: Newbury Park, California.
- KIRSCHENBLATT-GIMBLETT, B. (2001) "La cultura de les destinacions: teoritzar el patrimoni". *Revista d'Etnologia de Catalunya*, 19: 44-61.
- KLOEP, M.; HENDRY, L. B.; GLENDJAN-ERIK, A.; ARILD-ESPINES, G. (2003). "Peripheral visions? A cross-cultural study of rural youths' views on migration". *Children's Geographies*, 1 (1): 91-109.
- KONTULY, T. (1998). "Contrasting the counterurbanisation experience in European nations". BOYLE, P.; HALFACREE, K. (eds.). *Migration into rural areas: theories and issues*. John Wiley & Son: Chichester, UK (pàg. 61-78).
- KONTULY, T., WIARD, S., VOGELSANG, R. (1986). "Counterurbanization in the Federal Republic of Germany". *Professional Geographer*, 38: 170-181.
- KORPELA, M. (2009). "When a Trip to Adulthood becomes a Lifestyle: Western Lifestyles Migrants in Varanasi, India". BENSON, M.; O'REILLY, K. (eds.) (2009). *Lifestyle migration: expectations, aspirations and experiences*. Studies in migration and diaspora. Ashgate: Farnham, UK (pàg. 15-30).
- KVALE, S. (1996). *InterViews. An introduction to qualitative research interviewing*. Sage: London.
- LABRIANIDIS, L. (2004). *The future of Europe's rural peripheries*. Ashgate: Aldershot, UK.
- LAFER, C. (2003). *A construção dos direitos humanos: um diálogo com o pensamento de Hannah Arendt*. Companhia das Letras: São Paulo.
- LAGUNA M.; LASANTA, T. (2003). "Competing for meadows: A case study on tourism and livestock farming in the Spanish Pyrenees". *Mountain Research and Development*, 23: 169-176.
- LAGUNAS, D. (coord.) (2007). *Antropología y turismo: claves culturales y disciplinares*. Plaza y Valdés: México.
- LALIENA, A. C. (2004). "El movimiento neo-rural en el Pirineo aragonés. Un estudio de caso: la Asociación Artiborain". *Informes del Centro de Estudios sobre Despoblación y Desarrollo de la Áreas Rurales*, 6 (2004-4): Zaragoza.
- LAPPING, M. B. (2006). "Rural policy and planning". CLOKE, P.; MARSDEN, T.; MOONEY, P. H. (eds.). *Handbook of Rural Studies*. Sage: Thousand Oaks, California. (pàg. 104-122)
- LARDIÉS, R. (1999). "Turismo e inmigrantes extranjeros de origen comunitario: el desarrollo de empresas turísticas en el litoral catalán". *Geographicalia*, 37: 1-17.

- LARDIÉS, R. (2000). "Inmigrantes comunitarios y desarrollo de empresas turísticas en las zonas costeras de Cataluña". *Ería*, 53: 271-285.
- LARDIÉS, R. (2001). "Inmigrantes extranjeros europeos con empresas de turismo como alternativa al desarrollo de zonas de interior". *Scripta Nova. Revista Electrónica de Geografía y Ciencias Sociales*, 94 (87).
- LASANTA, T. (2002): "Los sistemas de gestión en el Pirineo central español durante el siglo XX: del aprovechamiento global de los recursos a la descoordinación espacial en los usos del suelo". *Ager. Revista de estudios sobre Despoblación y Desarrollo Rural*, 2: 173-195.
- LEE, E. (1966). "A theory of migration". *Demography*, 1 (vol. 3): 47-57.
- LEES, L. (2000). "A reappraisal of gentrification: Towards a 'geography of gentrification'". *Progress in Human Geography*, 3 (24): 389-408.
- LEES, L.; SLATER, T.; WILLY, E. (2008). *Gentrification*. Routledge, Taylor and Francis Group: New York.
- LEFEBVRE, H. (1972). *La vida cotidiana en el mundo moderno*. Alianza Editorial: Madrid.
- LÉGER, D.; HERVIEU, B. (1979). *Le retour à la nature: «Au fond de la forêt... l'État»*. Éditions du Seuil: Paris.
- LEWIS, G. (1998). "Rural migration and demographic change". ILBERY, B. (ed.). *The Geography of Rural Change*. Prentice Hall: Harlow.
- LEWIS, G. (2000). "Changing places in a rural world: the population turnaround in perspective". *Geography*, 85 (2): 157-165.
- LEY, D. (1986). "Alternative explanations for inner-city gentrification: a Canadian assessment". *Annals of the Association of American Geographers*, 76 (4): 521-535.
- LEY, D. (2003). "Artists, aestheticisation and the field of gentrification". *Urban Studies*, 40 (2): 2527-2544.
- LITTLE, J. (1999). "Otherness, representation and the cultural construction of rurality". *Progress in Human Geography*, 23 (3): 437-442.
- LITTLE, J. (2002). *Gender and Rural Geography: identity, sexuality and power in the countryside*. Prentice Hall: Harlow, Essex.
- LITTLE, J.; AUSTIN, P. (1996). "Women and the rural idilly". *Journal of Rural Studies*, 12: 101-111.
- LLUVICH, E.; ORTEGA, M. (2004). *Els nous rurals del Pallars Sobirà*. Secretaria de Joventut. Generalitat de Catalunya: Barcelona.
- LOCKWOOD, J. A. (1999). "Agriculture and biodiversity: finding our place in this world". *Agriculture and Human Values*, 16: 365-379.

- LONG, P.; LANE, B. (2000). "Rural tourism development". GARTNER, W. C.; LANE, D. W. (eds.) *Trends in Outdoor: Recreation, Leisure and Tourism*. CAB International: Wallingford (pàg. 299–308).
- LÓPEZ COLÁS, J. (2009). "Multiresidencia en España: perfiles sociodemográficos regionales". *Papers de Demografia*, 307.
- LÓPEZ COLÁS, J.; MÓDENES, J. A. (2005). "Segona residència i multiresidència a Catalunya. Una aproximació sociodemogràfica". *Documents d'Anàlisi Geogràfica*, 46: 41-62.
- LÓPEZ PALOMEQUE, F. (1996). "Turismo de invierno y estaciones de esquí en el Pirineo Catalán". *Investigaciones Geográficas*, 5, p. 19-39.
- LÒPEZ PALOMEQUE, F.; FELIP, R. A.; TULLA, A. F.; SORIANO, J. M. (1996). *Revitalització de pobles deshabitats del Pirineu*. Departament de Política Territorial i d'Obres Públiques de la Generalitat de Catalunya: Barcelona.
- LÓPEZ TRIGAL, L. (1991). *La inmigración extranjera en León: análisis de su estructura y distribución en la provincia y en las cuencas mineras*. Universidad de León: León.
- LÓPEZ-I-GELATS, F.; TABARA, J.D.; BARTOLOME, J. (2009). "The rural in dispute: Discourses of rurality in the Pyrenees". *Geoforum*, 40 (4): 602-612.
- LUKA, N. (2011). "Del espacio al lugar y al paisaje cultural: segundas residencias a orillas de ríos y lagos en Canadá central". MAZÓN, T., HUETE, R.; MANTECÓN, A. (eds.). *Construir una nueva vida. Los espacios del turismo y la migración residencial*. Editorial Milrazones: Santander (pàg. 21-46).
- MACCANNELL, D. (1976). *The Tourist: A New Theory of the Leisure Class*. MacMillan: London.
- MAJORAL, R. (1979). *La utilización del suelo agrícola en Cataluña*. Tesi doctoral. Univeristat de Barcelona: Barcelona.
- MAJORAL, R. (coord.); LÓPEZ, F.; FONT, J.; SÁNCHEZ, D. (2002). *Cataluña. Un análisis territorial*. Editorial Ariel: Barcelona.
- MALGESINI, G.; GIMÉNEZ, C. (2000). *Guía de conceptos sobre migraciones, racismo e interculturalidad*. Catarata i Consejería de Educació de la Comunidad Autónoma de Madrid: Madrid.
- MALLET, R. (1941). *Nécessités d'un retour à la terre*. Tesi Doctoral. Faculté de Droit. Université de Paris: Paris.
- MARIAL, G. (2007). "La montaña frente al llano: ecología política de un conflicto territorial". VACCARO, I.; BELTRAN, O. (coords.). *Ecología Política de los Pirineos. Estado, Historia y Paisaje*. Editorial Garsineu: Tremp (pàg. 101-116).
- MARSDEN, T.; LOWE, P.; WHATMORE, S. (eds.) (1990). *Rural restructuring. Global processes and their responses*. David Fulton Publishers: London.
- MARSDEN, T.; MURDOCH, J.; LOWE, P.; MUNTON, R.; FLYNN, A. (1993). *Constructing the countryside*. Restructuring Rural Areas, 1. University Collage London Press: London.

- MARSDEN, T.K. (1999). "Rural futures: the consumption countryside and its regulation". *Sociologia Ruralis*, 39: 501-520.
- MARSHALL, T. H.; BOTTOMORE, T. (1998). *Ciudadanía y clase social*. Alianza Editorial: Madrid.
- MARTÍNEZ ILLA, S. (1986). *El retorn al camp a Catalunya: els neorurals a la Garrotxa*. Tesina. Departament de Geografia. Universitat Autònoma de Barcelona: Bellaterra (Cerdanyola del Vallès)
- MARTÍNEZ ILLA, S. (1987). "Utopia, espai i migracions utòpiques. El "retorn al camp"". *Documents d'Anàlisi Geogràfica*, 11: 61-79.
- MARTÍNEZ RIGOL, S. (2001). *El retorn al centre de la ciutat. La reestructuració del Raval, entre la renovació i la gentrificació*. Tesis doctoral. Departamento de Geografía Humana, Universidad de Barcelona: Barcelona.
- MARUGAN, C. M.; RAPALINO, V. (coord.) (2005). *Història del Pallars. Dels orígens als nostres dies*. Arxiu Comarcal de Sort i Pagès Editors: Lleida.
- MARX, L. (1964). *The Machine in the Garden: Technology and the Pastoral Ideal in America*. Oxford University Press: New York.
- MAS PALACIOS, A. (2009). *Immigració estrangera a l'entorn d'espais d'interès natural. Estudi aproximatiu a cinc espais naturals protegits*. Treball de recerca. Departament de Geografia. Universitat Autònoma de Barcelona: Bellaterra (Cerdanyola del Vallès).
- MASSEY, D. (1984). *Spatial Divisions of Labour. Social Structures and the Geography of Production*. McMillan: London.
- MASSEY, D. (1990). "Social structure, household strategies, and the cumulative causation of migration". *Population Index*, 56: 3-26.
- MASSEY, D. (1995). "The conceptualization of place". MASSEY, D.; JESS, P. (eds.). *A place in the world? Place, Culture and Globalization*. Oxford University Press: Oxford (pàg. 45-85).
- MASSEY, D.; ARANGO, J.; HUGO, G.; KOUAOUCCI, A.; PELLEGRINO, A.; TAYLOR J. E. (1993). "Theories of International Migration: a Review and Appraisal". *Population and Development Review*, 19 (3): 431-466.
- MATTHEWS, H.; TAYLOR, M.; SHERWOOD, K.; TUCKER, F.; LIMB, M. (2001). "Growing-up in the countryside: children and the rural idyll". *Journal of Rural Studies*, 16: 141-153.
- MAZÓN, T., HUETE, R.; MANTECÓN, A. (eds.) (2011). *Construir una nueva vida. Los espacios del turismo y la migración residencial*. Editorial Milrazones: Santander.
- MCCARTHY, J. (2007). "Rural geography: globalizing the countryside". *Progress in Human Geography* (2007): 1-9.
- MCCORMICK, J. (1992). *Reclaiming Paradise: The Global Environmental Movement*. John Wiley & Sons Ltd: London.

- MELVILLE, K. (1976). *Las comunas en la contracultura: origen, teoría y estilos de vida*. Editorial Kairós.
- MENDIZÁBAL, E. (1991). "Les noves tendències del poblament". *Primer Congrés Català de Geografia* (Volum II. Ponències). Societat Catalana de Geografia. Barcelona.
- MENDIZÁBAL, E. (1992). "Els moviments migratoris a la Regió Metropolitana de Barcelona". SUBIRATS, M. (dir.). *Enquesta de la Regió Metropolitana de Barcelona 1990*. Institut d'Estudis Metropolitans de Barcelona: Barcelona.
- MENDIZÁBAL, E. (1993). "El temps en geografia humana". *Geografia i territori: professor Lluís Casassas*. Col·lecció Homenatges, 9. Publicacions de la Universitat de Barcelona: Barcelona. (pàg. 53-61)
- MENDIZÁBAL, E. (1996). *L'ús temporal del territori: l'exemple dels habitants de la regió metropolitana de Barcelona*. Tesi doctoral. Departament de Geografia. Universitat Autònoma de Barcelona: Bellaterra (Cerdanyola del Vallès).
- MENDIZÁBAL, E. (1999). "Algunes reflexions sobre la (nova) geografia cultural des de la perifèria". *Documents d'Anàlisi Geogràfica*, 34: 119-132.
- MENDIZÁBAL, E. (2009). "L'organització territorial administrativa de Catalunya, un problema irresoluble". *Treballs de la Societat Catalana de Geografia*, 67-68: 87-109.
- MENDIZÁBAL, E.; DEVOLDER, D.; PUJADAS, I.; CABRÉ, A. (1987). "Estudi demogràfic del territori de muntanya a Catalunya". *Papers de Demografia*, 18-19. Centre d'Estudis Demogràfics. Universitat Autònoma de Barcelona: Cerdanyola del Vallès.
- MENDRAS, H. (1984). *La fin des paysans. Suivi d'une réflexion sur la fin des paysans vingt ans après*. Actes Sud: Paris.
- MERCIER, C., SIMONA, G. (1983). "Le neo-ruralisme: nouvelles approches pour un phenomene nouveau". *Revue de Geographie Alpine*, 71: 253-265.
- MESÍA, R. (2007). "El contexto ético de la investigación social". *Investigación Educativa*, 19 (11): 137-151.
- MILBOURNE, P. (ed.) (1997). *Revealing rural 'others'. Representation, power and identity in the British countryside*. Pinter: London.
- MILLER, M.; LULOFF, A. E. (1981). "Who is Rural? A Typological Approach to the Examination of Rurality". *Rural Sociology*, 46: 608-625.
- MILLER, T. (1999). *The 60s communes: hippies and beyond*. Syracuse University Press.
- MILLS, C. W.; JACOBY, R. (2002). *White collar: the American middle classes*. Oxford University Press: Oxford.
- MINGAY, G. E. (1989). *The Rural Idyll*. Routledge: London.
- MITCHELL, C. (2004). "Making sense of counterurbanization". *Journal of Rural Studies*, 20: 15-34.

- MITCHELL, C.; BUNTING, T.; PICCIONI, M. (2004). "Visual artists: counter-urbanites in the Canadian countryside?". *The Canadian Geographer*, 48, 152-167.
- MOCOSO, D. J. (2007). "El fin del mundo rural. Sobre el ocaso de lo rural y el surgimiento de lo posrural". *XI Congreso Español de Sociología*. Comunicación del grupo de trabajo 04: Sociología Rural. Barcelona, 13, 14 y 15 de Septiembre de 2007.
- MÓDENES, J. A.; LÓPEZ COLÁS, J. (2005). "Segona residència i multiresidència a Catalunya: una aproximació sociodemogràfica". *Documents d'Anàlisi Geogràfica*, 46: 41-62.
- MÓDENES, J. A.; RECAÑO, J. (2003). *El territori i la mobilitat migratòria dels joves a Catalunya*. Aportacions, 22. Secretaria General de Joventut. Generalitat de Catalunya: Barcelona.,
- MÒDOL, J. R. (2008). "Pla Director urbanístic del Pallars Sobirà". TARROJA, À; CASTAÑER, M.; MERCADÉ, M. (dirs). Anuari Territorial de Catalunya 2007. Societat Catalana d'Ordenació del Territori: Barcelona (disponible online: <http://territori.scot.cat>, data de consulta 24/07/2011).
- MOLINA, D. (2002). "El proceso de desertización demográfica de la montaña pirenaica en el largo plazo: Cataluña". *Ager. Revista de Estudios sobre Despoblación y Desarrollo rural*, 2: 81-99. Centro de Estudios sobre Despoblación y Desarrollo de Áreas Rurales. Zaragoza.
- MONK, S.; HODGE, I. (1995). "Labour market and employment opportunities in rural Britain". *Sociologia Ruralis*, 2 (Vol. XXXV): 153-172.
- MOREN, R. (2007). *Bon cop de mà? Món casteller, immigració estrangera i integració a Catalunya*. Fundació Jaume Bofill: Barelona.
- MORÉN, R., SÁNCHEZ, E. (2004). "Inmigración y economía en territorios rurales: el caso del Bierzo". *IV Congreso sobre la Inmigración en España: Ciudadanía y Participación*: Girona.
- MORÉN-ALEGRET, R., SOLANA, M. (2006). "La immigració en àrees rurals i petites ciutats d'Espanya. Un estat de la qüestió". *Documents d'Anàlisi Geogràfica*, 47: 141-155.
- MORERA, E.; TORT, J. (1988). "Estudi de les unitats de població dels municipis de Catalunya". *Treballs de la Societat Catalana de Geografia*, 15: 103-139.
- MORMONT, M. (1990). "Who is rural? Or, how to be rural: towards a sociology of the rural". MARS DEN, T.; LOWE, P.; WHATMORE, S. (eds.). *Rural restructuring: Global Process and Their Responses*. David Fulton: London.
- MORRILL, R.; CROMARTIE, J.; HART, G. (1999). "Metropolitan, Urban, and Rural Commuting Areas: Toward a better depiction of the United States settlement system". *Urban Geography*, 8 (20): 727-748.
- MOSS, L. (2006). *The amenity migrants: seeking and sustaining mountains and their cultures*. CABI Publishing: Cambridge.
- MOYANO, E. (2000). "Procesos de cambio en la sociedad rural española. Pluralidad de intereses en una nueva estructura de oportunidades". *Papers*, 61: 191-220.

- MUCCHIELLI, A. (1991). *Les méthodes qualitatives*. Col·lecció “Que sais-je?”. Presses Universitaires de France: Paris.
- MUHR, T. (1996). *Atlas.ti short user manual*. Scolari: London.
- MÜLLER, C. M. (2007). “La ciudadanía como participación política”. RITORT, B. (coord.) (2007). *Indagaciones sobre la ciudadanía. Transformaciones en la era global*. Editorial Icaria: Barcelona. (pàg. 323-366)
- MUÑOZ JUSTÍCIA, J. (1995). *Análisis cualitativo de datos textuales con ATLAS.ti 5*. Manual inèdit. Universitat Autònoma de Barcelona: Cerdanyola del Vallès.
- MUÑOZ RAMÍREZ, F. (2004). *urBANALització. La producció residencial de baixa densitat a la província de Barcelona 1985-2001*. Tesi doctoral. Departament de Geografia. Universitat Autònoma de Barcelona: Bellaterra (Cerdanyola del Vallès).
- MÚNOZ RAMÍREZ, F. (2004). *Urbanalització. La producción residencial de baja densitat a la provincia de Barcelona, 1985-2001*. Tesi Doctoral. Universitat Autònoma de Barcelona: Bellaterra (Cerdanyola del Vallès).
- MURDOCH, J. (1995). “Middle-class territory? Some remarks on the use of class analysis in rural studies”. *Environment and Planning A*, 27: 1213-1230.
- MURDOCH, J. (2006). “Networking rurality: emergent complexity in the countryside”. CLOKE, P.; MARSEN, T.; MOONEY, P. H. (eds.). *Handbook of Rural Studies*. SAGE Publications: London. (pàg. 171-184)
- MURDOCH, J.; MARSDEN, T. (1994). *Reconstituting rurality. Class, community and power in development process*. Restructuring Rural Areas, 2. University Collage London Press: London.
- MURDOCH, J.; PRATT, A. C. (1993). “Rural Studies: Modernism, Postmodernism and the ‘Post-rural’”. *Journal of Rural Studies*, 9 (4): 411-427.
- NATES, B. (2008). “Procesos de gentrificación en Lugares rururbanos: presupuestos conceptuales para su estudio en Colombia”. *Virajes. Revista de Antropología y Sociología*, 10: 253 – 269.
- NATES, B.; RAYMOND, S. (2007). *Buscando la naturaleza. Migración y dinámicas rurales contemporáneas*. Editorial Anthropos, UAM Cuajimalpa: Barcelona.
- NEAL, S. (2009). *Rural Identities. Ethnicity and Community in the Contemporary English Countryside*. Ashgate: Surrey.
- NEAL, S.; WALTERS, S. (2009). “Strangers asking strange questions? A methodological narrative of reserching belonging and identity in English rural communities”. *Journal of Rural Studies*, 22: 177-189.
- NELLO, O. (1998). “Los confines de la ciudad sin confines. Estructura urbana y límites administrativos en la ciudad difusa”. MONCLÚS, F. J. (ed.). *La ciudad dispersa*. Centre de Cultura Contemporània de Barcelona: Barcelona (pàg. 35-57).

- NELLO, O. (dir); DURÀ, A. (coord) (1998). *L'emigració residencial del continu urbà del Barcelonès vers la resta de la Regió Metropolitana de Barcelona*. Consell Comarcal del Barcelonès y Institut d'Estudis Metropolitans de Barcelona: Barcelona.
- NELLO, O. (2001). *Ciutat de ciutats. Reflexions sobre el procés d'urbanització a Catalunya*. Editorial Empúries: Barcelona.
- NEVILLE, R. (1980). "Spatial patterns of population change: trends in rural areas and small towns". ANDERSON, A. (ed.). *The Land of Our Future*. Longman Paul: Auckland (pàg.262-289).
- NEWBY, H. (1986). "Locality and Rurality: The Restructuring of Rural Social Relations". *Regional Studies*, 20 (3): 209-215.
- NEWBY, H.; BELL, C.; ROSE, D.; SAUNDERS, P. (1978). *Property, Paternalism and Power: Class and Control in Rural England*. Hutchinson: London.
- NOGUÉ, J. (1984). "Un mètode de treball humanista". *Documents d'Anàlisi Geogràfica*, 6: 67-80.
- NOGUÉ, J. (1984). *Geografia humanista i paisatge. Una lectura humanista del paisatge de la Garrotxa a través de la literatura i de cinc grups d'experiència ambiental*. Tesi doctoral. Departament de Geografia. Universitat Autònoma de Barcelona: Bellaterra (Cerdanyola del Vallès).
- NOGUÉ, J. (1988). "El fenómeno neorrural". *Agricultura y Sociedad*, 47: 145-175.
- NOGUÉ, J. (1993). "La dimensió territorial del nacionalisme". *Treballs de la Societat Catalana de Geografia*, 35: 193-201.
- NOGUÉ, J.; ROMERO, J. (2006). "Otras geografías, otros tiempos. Nuevas y viejas preguntas, viejas y nuevas respuestas". NOGUÉ, J.; ROMERO, J. (eds.). *Las otras geografías*. Tirant Lo Blanch: València.
- O'REILLY, K. (2000). *The British on the Costa del Sol. Transnational identities and local communities*. Routledge: London.
- O'REILLY, K. (2007). "Intra-European Migration and the Mobility-Enclosure Dialectic". *Sociology*, 41 (2): 277-293.
- O'REILLY, K. (2007). "The Rural Idyll, Residential Tourism, and the Spirit of Lifestyle Migration". *ASA Conference 2007 Londres*. London Metropolitan University, 10-13 abril, 2007.
- OLIVA, J. (1997). "Estructuración y reestructuración de espacios y sociedades rurales: nuevas reflexions sobre unos procesos no esperados". *Zainak*, 14: 321-337.
- OLIVA, J. (2010). "Rural Melting-pots, Mobilities and Fragilities: Reflections on the Spanish Case". *Sociologia Ruralis*, 3 (50): 277-295.
- OLIVA, J.; CAMARERO, L. A. (2002). *Paisajes sociales y metáforas del lugar. Una exploración de la ruralidad itinerante en Navarra*. Universidad Pública de Navarra: Pamplona.

- OLIVER, C. (2008). *Retirement Migration: Paradoxes of Ageing*. Routledge: London.
- OLIVER-FRAUCA, L. (2006). "La ciudad y el miedo". NOGUÉ, J.; ROMERO, J. (eds.). *Las otras geografías*. Colección Crónica. Tirant Lo Blanch: València.
- ORTÍ, A. (1996). "La apertura y el enfoque cualitativo o estructural: la entrevista abierta semidirectiva y la discusión de grupo". GARCÍA FERRANDO, M.; IBÁÑEZ, J.; ALVIRA, F. (coords.). *El anàlisi de la realitat social. Mètodes y tècniques de investigació*. Alianza Editorial: Madrid. (pàg. 189-221)
- ORTIZ GUITART, A. (2004). *Gènere, espais públics i construcció del sentit de pertinença a Barcelona (els barris de Prosperitat, el Verdum i el Raval)*. Tesis Doctoral. Departament de Geografia. Universitat Autònoma de Barcelona: Bellaterra (Cerdanyola del Vallès).
- ORTIZ GUITART, A. (2006). "Uso de los espacios públicos y construcción del sentido de pertinencia de sus habitantes en Barcelona". LINDÓN, A.; AGUILAR, M. A.; HIERNAUX, D. (coords.). *Lugares e imaginarios en la metrópolis*. Anthropos Editorial i Universidad Autónoma Metropolitana: México. (pàg. 67-84)
- ORTIZ GUITART, A. (2007). "Geografías de la infancia: «nuevas formas» de ver el mundo". *Documents d'Anàlisi Geogràfica*, 49: 205-216.
- OTERO, R.; GÓMEZ, S. (2007). "La desconcentración urbana en el sistema territorial de Galicia: un enfoque conceptual y empírico". *Boletín de la Asociación de Geógrafos Españoles*, 44: 259-277.
- PACIONE, M. (1983). *Progress in Human Geography*. Croom Helm, Barnes & Nobel Books: London.
- PACIONE, M. (1984). *Rural Geography*. Harper and Row: London.
- PAJARES, M. (2009). *Inmigración y mercado de trabajo. Informe 2008*. Documentos del Observatorio Permanente de la Inmigración. Ministerio de Trabajo y Asuntos Sociales: Madrid,
- PANIAGUA, A. (1993). "The Rural State? Un comentario". *Documents d'Anàlisi Geogràfica*, 22: 190-203.
- PANIAGUA, A. (2002a). "Urban-rural migration, tourism entrepreneurs and rural restructuring in Spain". *Tourism Geographies*, 4 (Vol. 4): 349-371.
- PANIAGUA, A. (2002b). "Autoempleo de alta cualificación en la España rural". *Scripta Nova, Revista Electrónica de Geografía y Ciencias Sociales*, nº 119 (77).
- PANIAGUA, A. (2002c) "Counterurbanization and new social class in rural Spain: The environmental and rural dimension revisited". *Scottish Geographical Journal*, 118 (1): 1-18.
- PANIAGUA, A. (2004). "La geografía rural, entre el peso de la regulación y las orientaciones constructivistas". *Documents d'Anàlisi Geogràfica*, 43: 123-134.
- PANIAGUA, A. (2005). "Espacio, medio ambiente y nuevos grupos sociales en áreas rurales despobladas". *Ería*, 66: 45-55.
- PANIAGUA-MAZORRA, A. (2008). "La individualización del mundo rural. Dimensiones analíticas para ¿un concepto generalizable?". *Economía, Sociedad y Territorio*, 27 (vol. VIII): 639-659.

- PANIAGUA, A.; HOGGART, K. (2002). "Lo rural. ¿Hechos, discursos o representaciones? Una perspectiva geográfica de un debate clásico". *Información Comercial Española. Revista de Economía*, 803: 61-71.
- PARK, R. E. (1915). "The city: suggestions for the investigation of human behaviour in the urban environment". *American Journal of Sociology*, 20 (5): 577-612.
- PASCUAL, A. (1993). "La migración de retorno en Europa: la construcción social de un mito". *Polígonos: revista de geografía*, 3: 89-104.
- PASCUAL, A.; CARDELÚS, J. (1990). *Migració i història personal. Investigació sobre la mobilitat sobre la perspectiva del retorn*. Publicacions d'Antropologia Cultural. Universitat Autònoma de Barcelona, Servei de Publicacions: Bellaterra (Cerdanyola del Vallès).
- PASCUAL-DE-SANS, A. (2004). "Sense of place and migration histories. *Idiotopy and idiotopé*". *Area*, 36 (4): 348-357.
- PASCUAL, A.; ARTAL, C.; SOLANA, M. (2006). *Trajectòries migratòries de la població estrangera a Catalunya. Les poblacions marroquina, equatoriana i pakistanesa*. Grup de Recerca sobre Migracions. Universitat Autònoma de Barcelona: Cerdanyola del Vallès. Publicació en CD.
- PASCUAL, A. (dir.); DE MIGUEL, V.; SOLANA, M. (2007). *Redes sociales de apoyo. La inserción de la inmigración extranjera*. Fundación BBVA: Bilbao.
- PEACE, R.; VAN HOVEN, B. (2005). "Computers, Qualitative Data, and Geographic Research". HAY, I. (ed.). *Qualitative Research Methods in Human Geography*. Second Edition. Oxford Press: Melbourne. (pàg. 234-247)
- PÈLACHS, A. (2004). *Deu mil anys de geohistòria ambiental al Pirineu Central català. Aplicació de tècniques paleogeogràfiques per a l'estudi del territori i el paisatge a la Coma de Burg i a la Vallferrera*. Tesi doctoral. Departament de Geografia. Universitat Autònoma de Barcelona: Bellaterra (Cerdanyola del Vallès).
- PÉREZ PONT, J. L. (ed.) (2006). *Geografías del desorden: migración, alteridad y nueva esfera social*. Universitat de València, Cabildo de Fuerteventura i Gobierno de Aragón: València.
- PÉREZ RUBIO, J. A.; GURRÍA, J. L. (coord.). *Neorrurales en Extremadura. Una aproximación a los flujos y orientaciones de los nuevos pobladores. El caso de las Villuercas y Sierra de Gata (Cáceres)*. Universidad de Extremadura: Cáceres.
- PERRAMOND, E. P. (2007). "El localismo como nacionalismo". VACCARO, I; BELTRAN, O. (eds.). *Ecología política de los Pirineos. Estado, Historia y Paisaje*. Garsineu Edicions: Tremp.
- PERRY, R., DEAN, K., BROWN, B. (eds.) (1986). *Counterurbanization. Case studies of urban to rural movement International case studies of socio-economic change in the rural areas*. GeoBooks: Norwich.
- PHILLIPS, D.; WILLIAMS, A. (1984). *Rural Britain: A Social Geography*. Blacwell: London.

- PHILLIPS, M. (1993). "Rural gentrification and the processes of class colonisation". *Journal of Rural Studies*, 9 (2), 123-140.
- PHILLIPS, M. (2000). "Making space for rural gentrification". *Anglo-Spanish Symposium on Rural Geography*. Universidad de Valladolid (juliol 2000).
- PHILLIPS, M. (2004). "Other geographies of gentrification". *Progress in Human Geography*, 28 (1): 5-30.
- PHILO, C. (1992). "Neglected rural geographies: A review". *Journal of Rural Studies*, 8 (2): 193-207.
- PHILO, C. (1999). "Más palabras, más mundos: reflexiones entorno al 'giro cultural' y a la geografía social". *Documents d'Anàlisi Geogràfica*, 34: 81-99.
- PIORE, M. J. (1979). *Birds of Passage: Migrant Labour and Industrial Societies*. Cambridge University Press: Cambridge.
- PI-SUNYER, O. (1973). "Tourism and its discontents: the impact of a new industry on a catalan community". *Studies of European Society*, 1: 1-20.
- PLAZA GUTIÉRREZ, J. (2006). "Territorio, geografía rural y políticas públicas. Desarrollo y sustentabilidad en las áreas rurales". *Boletín de la Asociación de Geógrafos Españoles*, 41: 69-98.
- PLAZA, J. I. (2006). "Territorio, Geografía Rural y políticas públicas. Desarrollo y sustentabilidad en las áreas rurales". *Boletín de la Asociación de Geógrafos Españoles*, 41: 69-95.
- PORTA, C. (2005). *Tor: tretze cases i tres morts*. La Campana: Barcelona.
- PRADOS, M. J. (2006). "Los parques naturales como factor de atracción de la población: Un estudio exploratorio sobre el fenómeno de la naturbanización en Andalucía". *Cuadernos Geográficos*, 38 (1): 87-110.
- PRADOS, M.J. (ed.) (2009). *Naturbanization. New identities and Processes for Rural-Natural Areas*. Taylor and Francis Group: London.
- PRADOS, M. J.; DEL VALLE, C. (2010). "Naturbanización y cambios en la población de los espacios naturales de Doñana y Sierra Nevada". *Documents d'Anàlisi Geogràfica*, 56 (3): 435-460.
- PRAT, J. (1991). "El nacionalismo catalán a través de los demarcadores de identificación simbólica". LISÓN, C. (ed.). *Antropología de los pueblos del norte de España*. Universidad Complutense de Madrid i Universidad de Cantabria: Madrid.
- PRATS, LL. (1988). *El mite de la tradició popular. Els orígens de l'interès per la cultura tradicional a la Catalunya del segle XIX*. Edicions 62: Barcelona.
- PRATT, A. C. (1996). "Discourses of rurality: loose talk or social struggle?". *Journal of Rural Studies*, 12 (1): 69-78.
- PRECEDO LEDO, A., FERNÁNDEZ JUSTO, M. I. ; GUITIAN RIVERA, L. (1985). "El crecimiento demográfico de las periferias urbanas en España". *Acta, discursos, ponencias y mesas redondas : IX Coloquio de Geógrafos Españoles* (Vol. 2). Murcia, 16-21 de diciembre de 1985 (pàg. 35).

- PRICE, M. L.; D. C. CLAY. (1980). "Structural Disturbances in Rural Communities: Some Repercussions of the Migration Turnaround in Michigan". *Rural Sociology*, 45: 591-607.
- PRIES, L. (1991). "La migración internacional en tiempos de globalización. Varios lugares a la vez". *Nueva Sociedad*, 164: 56-67.
- PROVANZAL, D. (1994). "Autòctons, migrants i ciències socials". *II Congrés Català de Sociologia. Girona*, 15 i 16 d'abril de 1994. Grup de treball de Sociologia de les Migracions.
- PUJADAS, I.; ARRIBAS, R.; MENDIZÁBAL, E.; MÓDENES, J.A.; MIRET, P. (1991). "Moviments migratoris intermunicipals a la Regió Metropolitana de Barcelona". *Papers de Demografia*, 56 (número monogràfic).
- PUJADAS, I.; MENDIZÁBAL E. (1987). "La població de muntanya a Catalunya". *Treballs de la Societat Catalana de Geografia*, 1: 93-111.
- PUJADAS, J.; COMAS D'ARGEMIR, D. (1983). "Antropolgia catalana o Antropologia a Catalunya. Tradicions i nous enfocaments". *Arxiu d'Etnografia de Catalunya*, 2: 72-94.
- PUTNAM, R. D., (2000). *Per a fer que la democràcia funcioni: la importància del capital social*. Editorial Proa: Barcelona.
- RABOTNIKOF, N. (2005). "Ciudadanía y derechos". CANTO, M. (ed.) (2005). *Derechos de ciudadanía. Responsabilidad del Estado*. Editorial Icaria: Barcelona. (pàg. 29-48)
- RAFANELLI, C.; ALVAREZ, P.; MIRÓ, J. M. (2008). *Els treballadors argentins temporals a Andorra*. Pagès Editors: Lleida.
- RAMÍREZ, S. (2006). *La sociologia*. Editorial UOC: Barcelona.
- RAMONEDA, R. (coord.); ANGLADA, R. M.; FO, E.; GELATS, A.; ISUS, E.; JOVÉ, C.; MESTRE, A.; MUR, P.; ORTEU, G. (2007). *Aïna. Vocabulari temàtic del dialecte pallarès*. Grup d'Estudis de Llengua i Literatura de Ponent i del Pirineu: Lleida.
- RAMOS, E.; CRUZ, J. (eds.) (1995). *Hacia un nuevo sistema rural*. Serie Estudios. Ministerio de Agricultura, Pesca y Alimentación: Madrid.
- RATIER, H. (2002). "Rural, ruralidad, nueva ruralidad y contraurbanización. Un estado de la cuestión". *Revista de Ciències Humanas*, 31: 09-29.
- RAYMOND, S. (2003). *Du "Retour à la nature" au "Retour à la campagne". Migrants et recompositions territoriales dans le Midi de la France et en Californie du Nord*. Phd Thesis in rural studies and geography. Université Toulouse-Le Mirail: Toulouse.
- REDFIELD, R. (1960). *The Little community. Peasant society and cultura*. The Univesrity of Chicago Press: Chicago.
- RENKOW, M. (2000). "Commuting, Migration, and Rural-Urban Population Dynamics". *Journal of Regional Science*, 40 (2): 261-287.

- RICOEUR, P. (1997). *Soi-même comme un autre*. Points Essais: Paris.
- RITORT, B. (coord.) (2007). *Indagaciones sobre la ciudadanía. Transformaciones en la era global*. Editorial Icaria: Barcelona.
- RIVERA, M. J. (2009). "La ciudad no era mi lugar. Los significados residenciales de la vuelta al camp en Navarra". Universidad Pública de Navarra: Pamplona.
- ROBBINS, P. (2004). *Policial Ecology: A Critical Introduction*. Blackwell Publishing: New York.
- ROBERT, S., RANDOLPH, W.G. (1983). "Beyond decentralization: the evolution of population distribution in England and Wales, 1961–1981". *Geoforum*, 14: 75–102.
- ROBINSON, G. (1992). "The provision of rural housing policies in the United Kingdom". BOWLER, I. R.; BRYANT, C. R.; NELLIS, M. D. (eds.). *Contemporary Rural Systems in Transition. Volume 2: Economy and Society*. CAB International: Wallingford, UK. (pàg. 110-126)
- RODRÍGUEZ, A. B.; TRABADA, X. E (1991). "De la ciudad al campo: el fenómeno social neorruralista en España". *Política y Sociedad*, 9: 73-86.
- ROIGÉ, X. (2006). "Identidad, frontera y turismo en el Valle de Arán". FRIGOLÉ, J.; ROIGÉ, X. (coord.) (2006). *Globalización y localidad. Perspectiva etnográfica*. Estudis d'Antropologia Social i Cultural, 14. Publicacions i edicions de la Universitat de Barcelona: Barcelona. (pàg. 33-60)
- ROMA, F. (2004). *Del Paradís a la Nació: la muntanya a Catalunya, segles XV-XX*. Cossetània Edicions: Valls.
- ROQUER, S. (1976). *Población y transformaciones espaciales en la comarca de Osona (siglos XVIII-XX)*. Tesi Doctoral. Universitat de Barcelona: Barcelona.
- ROQUER, S.; CABISTANY, R.; BLAY, J.; GARCIA, A. (2005). "Els programes Leader a les zones de muntanya de Catalunya". *Millars: Espai i història*, 58: 191-212.
- ROSE, D. (1984). "Rethinking gentrification: beyond the uneven development of marxist urban theory". *Environment and Planning D: Society and Space*, 2 (1): 47-74.
- ROSE, G. (1995). "Place and identity: a sense of place". MASSEY, D.; JESS, P. (eds.). *A place in the world? Place, Culture and Globalization*. Oxford University Press: Oxford (pàg. 87-132).
- ROSSI, P. (1955). *Why families move: a study in the social psychology of residential mobility*. Free Press: Glencoe, Illinois.
- RUA, J. (2006). "Urbanidades no rural: o devir des novas territorialidades". *Campo-Território: Revista de Geografia Agrária*, 1 (1): 82-106.
- RUBIO, P. (1999). "El postproductivismo en los espacios rurales". GALDÓS, R.; RUIZ URRESTARAZU, E (dir.). *Postproductivismo y medioambiente*. Infomres técnicos, 82. Publicaciones del Gobierno Vasco. Departamento de Agricultura y Pesca: Vitoria-Gasteiz. (pàg. 15-78)

- RUIZ OLABUÉNAGA, J. I. (1996). *Metodología de la investigación cualitativa*. Publicaciones de la Universidad de Deusto: Bilbao.
- RUIZ OLABUÉNAGA, J. I.; ISPIZUA, M. A. (1989). *Descodificando la vida cotidiana. Métodos de investigación cualitativa*. Universidad de Deusto: Bilbao.
- SABARTÉS, J. M. (1998). *Població i territori a l'Alt Pirineu català. Anàlisi demogràfica de les comarques de l'Alt Urgell, Alta Ribagorça, Cerdanya, Pallars Jussà, Pallars Sobirà i Vall d'Aran*. Garsineu Edicions: Tremp.
- SAN MARTIN, J. (2008). "Capital social, expectatives i ideologia de la població immigrada". AJENJO, M.; BLANES, A.; BOSCH, J.; PARELLA, S.; RECIO, A.; SAN MARTIN, J.; SINTES, E. *Les condicions de vida de la població immigrada a Catalunya*. Fundació Jaume Bofill: Barcelona.
- SANCLIMENS, X.; MARTÍNEZ ILLA, S. (1987). "L'aplicació del programa MaB a la muntanya catalana: el programa MaB 6 Alt Pirineu". *Documents d'Anàlisi Geogràfica*, 11: 97-107.
- SANSCLIMENS, X.; CAMPILLO, X. (1988). "L'esquí nòrdic i el turisme de muntanya". *Documents d'Anàlisi Geogràfica*, 12: 151-162.
- SANTAMARÍA, E. (2002). *La incògnita del extraño. Una aproximación a la significación sociológica de la "immigración no comunitaria"*. Editorial Anthropos: Barcelona.
- SANTANA, A. (1997). *Antropología y turismo. ¿Nuevas hordas, viejas culturas?*. Editorial Ariel: Barcelona.
- SANTASUSAGNA, J. (1956). *Les serres encantades. Impressions pirinenques*. Llibres del Mirall: Barcelona.
- SANTOS, M. (1996). *A natureza do espaço, técnica e tempo, razão e emoção*. HUCITEC: São Paulo.
- SARABIA, B.; ZARCO, J. (1997). *Metodología cualitativa en España*. Col·lecció Cuadernos metodològics del CIS, 22. Centro de Investigaciones Sociológicas: Madrid.
- SARGATAL, M. A. (2000). "El estudio de la Gentrificación". *Biblio 3W. Revista Bibliográfica de Geografía y Ciencias Sociales*, 228 (3).
- SARGATAL, M. A. (2001). "Gentrificación e immigració en los centros històrics: el caso del barrio del Raval en Barcelona". *Scripta Nova. Revista Electrónica de Geografía y Ciencias Sociales*, 94 (66). Número extraordinario dedicado al III Coloquio Internacional de Geocrítica.
- SASSEN, S. (1988). *The mobility of labour and capital*. Cambridge University Press: Cambridge.
- SASSEN, S. (1991). *The global city: New York, London, Tokio*. Princeton University Press: Princeton.
- SAUER, C. (1956). "The education of a geographer". *Annals of Association of American Geographers*, 46: 287-299.
- SAYADI, S. (inv. pral); BERTUGLIA, A.; PARRA, C.; GUARINO, A. (2010). *Ciudad versus campo: el papel de los neorrurales en el desarrollo sostenible de la comarca de la Alpujarra*. Informes del Centro de Estudios sobre Despoblación y Desarrollo de la Áreas Rurales, 16 (2010-1): Zaragoza.

- SCHMIED, D. (2005). "Incomers and Locals in European Countryside". SCHMIED, D. (ed.). *Winning and Losing: The Changing Geography of Europe's Rural Areas*. Ashgate: Aldershot. (pàg. 141-166)
- SÉCULI, E.; BRUGULAT, P.; MARTÍNEZ, V.; MEDINA, A.; JUNCÀ, S.; MARTÍNEZ, D.; TRESSERRAS, R. (2003). "La planificación de la salud en Cataluña, 1990-2000. Algunas claves para afrontar el futuro". *Medicina Clínica (Barcelona)*, 121 (1): 4-9.
- SERVEI D'ACCIÓ COMARCAL (1992); "Elaboració dels nous plans comarcals de muntanya". *Espais*, 34: 33-35.
- SEVILLA GUZMÁN, E. (2007). *De la sociología agraria a la agroecología*. Icaria Editorial: Barcelona.
- SHORT, B. (2006). "Idyllic ruralities". CLOKE, P.; MARSDEN, T.; MOONEY, P. H. (2006). *Handbook of Rural Studies*. Sage: London (pàg. 132-148).
- SHORT, J. R. (1991). *Imagined Country: Environment, Culture and Society*. Routledge: London.
- SHUCKSMITH, M. (1981). *No homes for locals?*. Gower: Aldershot.
- SHUCKSMITH, M. (1990). "Still no homes for locals?". CHAMPION, T; WATKINS, C. (eds.). *People in the countryside*. Chapman: London. (pàg. 53-66)
- SILVERMAN, D. (1993). *Interpreting qualitative data. Method for analysing talk, text and interaction*. Sage: Londres.
- SILVESTRE, J. (2002). "Las emigraciones interiores en España durante los siglos XIX y XX. Una revisión bibliográfica". *Ager. Revista de estudios sobre despoblación y desarrollo rural*, 2: 227-248.
- SIMARD, M. (2007). "Nouvelles populations rurales et conflits au Québec: regards croisés avec la France et le Royaume-Uni". *Géographie, économie, société*, 2 (Vol. 9): 187-213.
- SIMARD, M., (2008). "Embourgeoisement rural: conséquences sur l'habitat et pistes de solution". ROY, C. (ed.). *L'habitation en milieu rural. Les impacts du vieillissement de la population*. Société d'Habitation du Québec, Direction de la Planification et de la Recherche: Québec (pàg. 75-87).
- SIMARD, M.; GUIMOND, L. (2010). "La migration de la ville vers la campagne au Québec? Portrait sociodémographique et économique de deux MRC contrastées et de leurs nouveaux résidents". CAMBON, P.; LADOUCEUR, S. (coords.). *Panorama des régions du Québec. Édition 2010*. Gouvernement du Québec, Institut de la statistique du Québec: Québec.
- SIMMEL, G. (1903/1998). *El individuo y la libertad*. Península: Barcelona.
- SIMON, J. (1989). *The economic consequences of immigration*. Oxford: Blackwell.
- SJAASTAD, L. (1962). "The costs and returns of migration". *The Journal of Political Economy*, 70: 80-93.
- SMITH, D.P., PHILLIPS, D.A. (2001). "Socio-cultural representations of greentrified Pennine rurality". *Journal of Rural Studies*, 17: 457-469.

- SMITH, D.P.; HOLT, L., (2007). "Studentification and 'apprentice' gentrifiers within Britain's provincial towns and cities: extending the meaning of gentrification". *Environment and Planning A*, 39: 142e161.
- SMITH, M; KRANNICH, R. (2000). "«Culture Clash» Revisited: Newcomer and Longer-Term Residents' Attitudes Toward Land Use, Development, and Environmental Issues in Rural Communities in the Rocky Mountain West". *Rural Sociology*, 65 (3): 396-421.
- SMITH, N. (1979). "Toward a theory of gentrification: a back to the city movement by capital, not people". *Journal of the American Planning Association*, 45: 538-548.
- SOLANA, M. (2000). *Treball, mobilitat i assentament de la població. Un cas comarcal: el Baix Empordà*. Tesis doctoral. Departament de Geografia. Universitat Autònoma de Barcelona: Cerdanyola del Vallès.
- SOLANA, M. (2005). "¿La constitución de una nueva ruralidad? Migración y cambio sociodemográfico en áreas rurales de Gerona: el caso del "Empordanet". *Documentos de Trabajo*, 2. Centro de Estudios sobre Despoblación y Desarrollo Rural.
- SOLANA, M. (2006). "Nuevas dinámicas migratorias en los espacios rurales: vivienda, cambio social y procesos de elitización. El caso del Empordanet (Gerona)". *Ager. Revista de Estudios sobre Despoblación y Desarrollo Rural*, 5: 57-87.
- SOLANA, M. (2007). *Anàlisi qualitativa geogràfica*. Dossier electrònic de l'assignatura curs 2007-08. Llicenciatura de Geografia en Xarxa. Departament de Geografia. Universitat Autònoma de Barcelona: Cerdanyola del Vallès.
- SOLANA, M. (2008). "El encanto de lo rural, los términos del debate sobre la migración hacia áreas rurales desde la geografía británica y las contribuciones españolas. Un estado de la cuestión". *Biblio 3W. Revista Bibliográfica de Geografía y Ciencias Sociales*, 776 (Vol. XIII).
- SOLANA-SOLANA, M. (2010). "Rural gentrification in Catalonia, Spain? A Case Study of Migration, Social Change and Conflicts in the Empordanet area". *Geoforum*, 41 (3): 508-517.
- SOLÉ SABARÍS, LL. (1951). *Los Pirineos. El medio y el hombre*. Editorial Martín: Barcelona.
- SOLÉ SABARÍS, LL. (2004). *El Pirineu: el medi i l'home*. Editorial Garsineu: Tremp.
- SOLÉ, A. (2008). *La incidència de la població estrangera en la dinàmica de la població de l'Alt Pirineu i Aran*. Treball de Recerca. Departament de Geografia. Universitat Autònoma de Barcelona: Bellaterra (Cerdanyola del Vallès)
- SOLÉ, A. (2010). *La incidència de la immigració estrangera a l'Alt Pirineu i Aran*. Institut per al Desenvolupament i la Promoció de l'Alt Pirineu i Aran. Departament de Política Territorial i Obres Públiques. Generalitat de Catalunya.
- SOLÉ, A.; GUIRADO, C.; SOLANA, M. (en premsa). "Cambios en la dinámica demográfica y migratoria del Pirineo Catalán. Análisis sociolaboral de la población extranjera". *Ager. Revista de Estudios sobre Despoblación y Desarrollo Rural*. Article acceptat a 01/10/2010.

- SOLÉ, C.; PARELLA, S. (2005). "Intereses y identidad". *Praxis Sociológica*, 9: 9-22.
- SORIANO, J. M.; TULLA, A. F. (2002). "El repoblament del Pirineu català: disseny o realitat?". *Mètode: Revista de difusió de la investigació de la Universitat de València*, 36: 65-70.
- SOROKIN, P., ZIMMERMAN; C. (1929). *Principles of Rural-Urban Sociology*. Nery Holt: New York.
- SORRIBES, R. (1993). *Les indústries tradicionals a les comarques de muntanya*. Col·lecció Estudis de Muntanya. Generalitat de Catalunya. Departament de Política Territorial i Obres Públiques. Direcció General de Planificació i Acció Territorial: Barcelona.
- SPECTORSKY, A. C. (1955). *The Exurbanites*. J. P. Lippincott Co.: Philadelphia.
- SPENCER, D. (1997). "Counterurbanisation and rural depopulation revisited: landowners, planners and the rural development process". *Journal of Rural Studies*, 13: 75-92.
- SPOONER, D. (2000). "Reflections on the place of Larkin". *Area*, 2: 209-16
- STAKE, R. E. (2010). *Qualitative Research. Studying how things work*. The Guilford Press: New York.
- STROPASOLAS, V. L. (2006). *O mundo rural no horizonte dos jovens*. Editora da UFSC: Florianópolis, Brasil.
- SUCARRAT, M. (2006a). "Experiencia local de la economía global. Trabajo, vivienda e identidad en el Pallars Sobirà". FRIGOLÉ, J.; ROIGÉ, X. (coords.). *Globalización y localidad. Perspectiva etnográfica*. Estudis d'Antropologia Social i Cultural, 14. Publicacions i Edicions de la Universitat de Barcelona: Barcelona.
- SUCARRAT, M. (2006b). "Ser Veí. Anàlisi dels criteris de distinció i pertinença social en una vall pirinenca del Pallars Sobirà." *Ripacurtia*, 4: 93-114.
- SWYNGEDOUW, E. (2000). "The Marxian Alternative: Historical.Geographical Materialism and the Political Economy of Capitalism". SHEPPARD, E.; BARNES, T. J. (eds.). *A Companion to Economic Geography*. Blackwell Publishers: Oxford (pàg. 41-59).
- TARRAUBELLA, X. (1990). *La Canadenca al Pallars. Repercussions socio-econòmiques de la construcció de l'embassament de Sant Antoni a la Conca de Tremp (1910-1920)*. Virgili i Pagès: Lleida.
- TAYLOR, S. J.; BOGDAN, R. (1987). *Introducción a los métodos cualitativos de investigación. La búsqueda de significados*. Paidós: Barcelona, 2009.
- TAYLOR, S. J.; BOGDAN, R. (1992). *Introducción a la observación participante*. Paidós: Barcelona.
- TERRADES, I. (1973). *Antropología del campesino catalán*. A. Redondo Editorial: Barcelona.
- TEULIERES, L. (2003). *Immigrés d'Italie et paysane de France (1920-1944)*. Collection Tempus, Press Universitaires du miral: Toulouse.
- THRIFT, N. (1987). "Manufacturing rural geography". *Journal of Rural Studies*, 3: 77-81.

- THUMERELLE, P. J. (1986). *Les peuples en mouvement. La mobilité spatiale des populations*. Colecció Dossiers des images économiques du monde, 9. Société d'édition d'enseignement supérieur: Paris.
- THUMERELLE, P.J. (1999). "Divergences et convergences dans l'évolution récente des populations européennes". GOZÁLVEZ, V. (ed.). *Europa, una demografia en transformació*. Universidad de Alicante: Alicante (pàg. 31-53).
- TICKAMYER, A. R. (2006). "Rural poverty". CLOKE, P.; MARSDEN, T.; MOONEY, P. H. (2006). *Handbook of Rural Studies*. Sage: London.
- TODARO, M (1976). *Internal migration in developing countries*. International Labour Office: Geneva.
- TODARO, M. (1969). "A model of labor migration and urban unemployment in less developed countries". *American Economic Review*, 59: 138-148.
- TONUCCI, F. (1997). *La ciudad de los niños. Un modo nuevo de pensar la ciudad*. Fundación Germán Sánchez: Madrid.
- TORRAS; E. (2008). *Serrat Gros. Història d'un formatge pirinenc*. Edicions Garsineu: Tremp.
- TORT, J. (1992). "Les entitats municipals descentralitzades: una alternativa al microfundisme municipal?". *Treballs de la Societat Catalana de Geografia*, 33-34: 269-284.
- TORT, J. (1994). "L'estructura municipal a Dinamarca i a Catalunya. Consideracions entorn de dos models contraposats". *Treballs de la Societat Catalana de Geografia*, 37: 165-175.
- TORT, J. (1998). "¿Posproductivismo en la era de la posmodernidad?: unas reflexiones críticas sobre la realidad actual del medio rural". *Actas del IX Coloquio de Geografía Rural (Comunicaciones)*. Univesridad del País Vasco: Gasteiz. (pàg. 191-196)
- TRAUGER, A. (2001). "Women farmeres in Minnesota and the Post-Productivist Transition". *The Great Lakes Geographer*, 8 (2): 53-66.
- TREMBLAY, R. (2011). "La efímera Floribec". MAZÓN, T., HUETE, R.; MANTECÓN, A. (eds.). *Construir una nueva vida. Los espacios del turismo y la migración residencial*. Editorial Milrazones: Santander (pàg. 47-60).
- TREMBLAY, R.; O'REILLY, K. (2004). "La mise en tourisme des communautés transnationales: le cas des Britanniques en Espagne et des Québécois en Floride". *Tourism Review*, 59 (3): 20-33.
- TREPAT, E., VILASECA, A. (2008). *Ruralitat i immigració: la integració de les persones immigrades en el món rural català*. Fundació del Món Rural: Lleida
- TUAN, Y. (1977). *Space and Place: the persoective if experience*. University of Minnesota Press: Minnesota.
- TUAN, Y. (1980). *Landscapes of fear*. Basil Blackwell: Oxford.
- TULLA, A.F. (1981). *Procés de transformació agraria en àrees rurals de muntanya: les explotacions de producció lletera com a motor de canvi a les comarques de La Cerdanya, El Capcir, L'Alt Urgell i el Principat*

- d'Andorra*. Tesi Doctoral. Departament de Geografia. Universitat Autònoma de Barcelona: Cerdanyola del Vallès (publicada per l'Institut Cartogràfic de Catalunya l'any 1993).
- TULLA, A. F. (1983). "El modelo de difusión de T. Hägerstrand: una aplicación a la ganadería del Pirineo catalán". *Documents d'Anàlisi Geogràfica*, 2: 69-162.
- TULLA, A. F.; VERA, A.; BADIA, A.; PALLARÈS, M. (2007). "Actividades económicas y naturbanización en el entorno de los Parques Naturales del "Cadí – Moixeró" y del "Alt Pirineu" (Pirineo Catalán)". *Actas del III Coloquio Hispano-Frances de Geografía Rural: Espacios Naturales Protegidos*. Baeza, 28 al 30 de mayo de 2007.
- UNIÓ GENERAL DE TREBALLADORS (2008). *Les cares de la precarietat laboral*. UGT de Catalunya: Barcelona.
- UNITED NATIONS, DEPARTMENT OF ECONOMIC AND SOCIAL AFFAIRS (1970). *Methods of measuring internal migration*. United Nations: New York.
- URGELL, A.; MAURI, M. (2007). "Camp de golf i urbanització de Ribera de Cardós (Vall de Cardós)". SOCIETAT CATALANA D'ORDENACIÓ TERRITORIAL. *Anuari Territorial de Catalunya 2007*. Societat Catalana d'Ordenació Territorial i Institut d'Estudis Catalans: Barcelona.
- URRY, J. (1995). "A middle-class countryside?". BUTLER, T.; SAVAGE, M. (eds.). *Social change and the middle classes*. UCL Press: Londres.
- URRY, J. (2000). *Sociology beyond societies. Mobilities for the twenty-first century*. Routledge: London.
- VACCARO, I. (2008). "Los Pirineos como proyecto de Estado: de municipios, comunales, ingenieros forestales, sociedades de propietarios y parques naturales". *Historia Agraria*, 46: 17-39.
- VACCARO, I.; BELTRAN, O. (eds.) (2007a). *Ecología política de los Pirineos. Estado, historia y paisaje*. Garsineu Edicions: Tremp.
- VACCARO, I.; BELTRAN, O. (2007b). "Consuming Space, Nature and Culture: Patrimonial Discussions in the Hyper-Modern Era". *Tourism Geographies*, 9 (3): 254-274.
- VACCARO, I.; BELTRAN, O. (2008). "The New Pyrenees: Contemporary Conflicts around Patrimony, Resources and Urbanization". *Journal of the Society for the Anthropology of Europe*, 8 (2): 4-15.
- VACCARO, I.; BELTRAN, O. (2009). "Livestock versus 'wild beasts': The contradictions of the natural patrimonialization of the Pyrenees". *Geographical Review*, 99 (4): 499-516.
- VALENTINE, G. (1997). "A Safe Place to Grow Up? Parenting, Perceptions of Children's Safety and the Rural Idyll". *Journal of Rural Studies*, 13 (2): 137-148.
- VALENZUELA, M. (1976). *Urbanización y crisis rural en la Sierra de Madrid*. IEAL: Madrid.
- VALENZUELA, M. (2003). "Spain". GALLENT, N. ET AL. (Eds.), *Housing in the European Countryside. Rural Pressure and Policy in Western Europe*. Routledge: London (pàg. 116-128).
- VALLÈS i PUJALS, J. (1928). *Elogi de Catalunya*. Llibreria Catalunya: Barcelona.

- VALLES, M. S. (1999). *Técnicas cualitativas de investigación social. Reflexión metodológica y práctica profesional*. Editorial Síntesis: Madrid.
- VALLES, M. S.; CEA, M. A. (2010). *Xenofobias y xenofílias en clave biogràfica. Relatos entrelazados de autóctonos y foráneos*. Siglo XXI: Madrid.
- VAN DER PLOEG, J.D. (2006). "Agricultural production in crisis". CLOKE, P.; MARSDEN, T.; MOONEY, P. (eds.). *Handbook of Rural Studies*. SAGE Publications: London. (pàg. 258-277)
- VANCE, J. E. (1972). "California and the Search for the Ideal". *Annals of the Association of American Geographers*, 62 (2): 1-26.
- VAZQUEZ VARELA, C. (1992). "Urban policies and gentrification trends in Madrid's inner city". *Netherlands' Journal of Housing & Built Environment*, 4 (7): 357-376.
- VAZQUEZ VARELA, C. (1996). *Espacio urbano y segregación social. Procesos y políticas en el casco histórico de Madrid*. Tesi doctoral. Departamento de Geografía Humana. Universidad Autónoma de Madrid: Madrid.
- VERA, J. (coord.); LÓPEZ PALOMEQUE, F.; MARCHENA, M. J.; ANTON, S. (1997). *Análisis territorial del turismo*. Editorial Ariel: Barcelona.
- VICENDO, E. (2004). *Medi, territori i història. Les transformacions territorials en el món rural català occidental*. Pagès Editors: Lleida
- VIDAL, T. (1973). *La despoblación del campo en Cataluña*. Tesi Doctoral. Departament de Geografia: Universitat de Barcelona. Barcelona.
- VILÀ VALENTÍ, J. (1970). *Campo y ciudad en la geografía española*. Salvat: Madrid.
- VILA, P. (1926). *La Cerdanya*. Barcino: Barcelona.
- VILA, P. (1930). *El Vallès. Assaig geogràfic*. Casa de Vallès: Barcelona.
- VILAGARSA, J. (2003). "L'Alt Pirineu i Aran, entre l'eficiència econòmica i la sostenibilitat". *Papers. Regió Metropolitana de Barcelona*, 39: 127-149.
- VILÀ-VALENTÍ, J. (1956). *La comarca del Bages: el medio físico y la evolución humana*. Tesi Doctoral. Universidad de Madrid: Madrid.
- VILÀ-VALENTÍ, J. (1970). *Campo y ciudad en la geografía española*. Salvat: Madrid.
- VILA-VALENTÍ, J. (1973). *El món rural a Catalunya*. Editorial Curial: Barcelona (reedició 2010 a càrrec de la Societat Catalana de Geografia, Institut d'Estudis Catalans)
- VINING, D. R.; STRAUSS, A. (1977). "A demonstration that the current deconcentration of population in the United States is a clean break with the past". *Environment and Planning A*, 9: 751-758.

- VINING, D.; KONTULY, T. (1978). "Population dispersion from major metropolitan regions: an international comparison". *International Regional Science Review*, 3: 49-73.
- VIOLANT i SIMORRA, R. (1981). *Etnología Pallaresa. Homenatge a Violant i Simorra*. Escudella: Pobla de Segur.
- VIOLANT i SIMORRA, R. (1997). *El Pirineo español. Vida, usos, costumbres, creencias y tradiciones de una cultura milenaria que desaparece*. Editorial Altafulla: Barcelona.
- WACQUANT, L. (2007). *Pàries urbans. Guetos, banlieues, Estat*. Edicions de 1984: Barcelona.
- WALKER, P.; FORTMANN, L. (2003). "Whose landscape? A political ecology of the "exurban" Sierra". *Cultural Geographies*, 10: 469-491.
- WARD, C. (1990) *The Child in the Country*. Bedford Square Press: London.
- WARD, N. (1993). "The agricultural treadmill and the rural environment in the post-productivist era". *Sociologia Ruralis*, 33: 348-364.
- WATSON, A.; TILL, K. E. (2010). "Ethnography and Participant Observation". DELYSER, D.; HERBERT, S.; AITKEN, S.; CRANG, M.; McDOWELL, L. (eds.). *The SAGE Handbook of Qualitative Geography*. Sage: London. (pàg. 121-137).
- WATZLAWICK, P. (1990). *La realitat inventada*. Gedisa: Madrid.
- WEBER, M. (1944). *Economía y Sociedad: esbozo de sociología comprensiva*. Fondo de Cultura Económica: México DF.
- WEEKLEY, I. (1988). "Rural depopulation and counterurbanisation: a paradox". *Area*, 20: 127-134.
- WENGRAF, T. (2001). *Qualitative research interviewing. Biographic, narrative and semistructured methods*. Sage: London.
- WHATMORE, S. (1999). "Hybrid Geographies: rethinking the 'Human' in Human Geography". MASSEY, D. B.; ALLEN, J.; SARRE, P. (eds.). *Human Geography Today*. Blackwell Publishers Ltd.: Cambridge.
- WHATMORE, S. (2002). *Hybrid Geographies: natures, cultures, spaces*. Sage: London.
- WHITE, S. (1980). "A philosophical dichotomy in migration research". *Professional Geographer*, 32: 6-13.
- WHYTE, W. F. (1982). "Interviewing in field research". BURGESS, R. G. (ed.). *Field Research. A Sourcebook and Field Manual*. Allen & Unwin: London.
- WILKINSON, D.; BIRMINGHAM, P. (2003). *Using research instruments: a guide for researchers*. Routledge, Taylor & Francis Group: London.
- WILLIAMS, A.; JOBES, P. (1990). "Economic and quality-of-life considerations in urban-rural migration". *Journal of Rural Studies*, 6: 187-194.

- WILLIAMS, R. (1975). *The City and the Country*. Paladin: St. Albans.
- WINCHESTER, H. (2005). "Qualitative Research and its Place in Human Geography". HAY, I. (ed.). *Qualitative Research Methods in Human Geography*. Second Edition. Oxford Press: Melbourne. Pàg. 3-17.
- WIRTH, L. (1938). "Urbanism as a way of life". *American Journal of Sociology*, 44 (1) : 1-24.
- WOODS, M. (2003). "Conflicting environmental visions of the rural: windfarm development in Mid Wales". *Sociologia Ruralis*, 43: 271-288.
- WOODS, M. (2005). *Rural Geography: processes, responses and experiences in rural restructuring*. SAGE Publications: Londres.
- WOODS, M. (2006). "Political articulation: the modalities of new critical politics of rural citizenship". CLOKE, P.; MARSDEN, T.; MOONEY, P. H. (eds.). *Handbook of Rural Studies*. SAGE: London.
- WOODWARD, R. (1996). "'Deprivation' and 'the Rural': an Investigation into Contradictory Discourses". *Journal of Rural Studies*, 1 (Vol. 12): 55-67.
- YARWOOD, R. (2005). "Beyond the Rural Idyll. Images, countryside change and geography". *Geography*, 90 (1): 19-31.
- ZAFRINI, L. (2004). *Sociologia della convivenza interetnica*. Editori Laterza: Roma.
- ZELINSKY, W. (1980). "The impasse in migration theory: a sketch map for potential escapees". MORRISON, P. A. (ed.). *Population movements: their forms and fuctions in urbanization and development*. Ordina editions: Lieja (pàg. 19-46).
- ZIMMERMANN, K. (1994). "The labour market impact of immigration". SPENCER, S. (ed.) *Immigration as an economic asset*. Trentham: Stoke on Trent (pàg. 36-64).

APÈNDIX

Annex A

ANNEX METODOLÒGIC

Annex A1. Guions de les entrevistes

Annex A2. Correu electrònic de contacte amb els i les (possibles) entrevistades

Annex A3. Calendari treball de camp

Annex A4. Exemples de codificació

Annex A5. Relació de codis amb el nombre de cites (*quotations*) vinculades

Annex A6. Relació de famílies creades a partir de l'agrupació codis

Annex A1. Guions de les entrevistes

GUIÓ ENTREVISTA Grup A. Autòctons

Bloc 0. DADES BÀSIQUES

Nom
Sexe
Edat
Nacionalitat
Lloc de residència
Lloc de naixement
Any d'arribada al lloc actual de residència

Data i hora de l'entrevista
Lloc on s'ha realitzat l'entrevista
Durada
Nombre de sessions
Forma de contacte
Numero de gent present a l'entrevista

Actitud durant l'entrevista

En general la persona s'ha mostrat:

- a. amb entusiasme
- b. amb col·laboració distant
- c. amb fluïdesa
- d. amb sintonia
- f. altres actituds (especificar)

En general hi ha hagut alguna actitud problemàtica:

- a. poca
- b. desconfiança
- c. desinterès
- d. tímidesa
- e. altres actituds (especificar)

Observacions

Bloc 1. BREU HISTÓRIA DE VIDA

[Principals esdeveniments de la seva vida]

1.1. Permanència/Temporalitat al Pallars

Temps de residència

Temporalitat de la residència. Altres llocs de residència. Motius del canvi

Permanència: expectatives. Motius que el/la poden fer canviar

1.2. Canvis de residència dins del Pallars

Temps de residència al mateix nucli. Canvis de residència dins la comarca

Motius

Valoració del canvi

Possibles canvis futurs. Motius

Bloc 2. CONTEXT FAMILIAR I PERSONAL

2.1. Llar

Formació de la llar

Pis compartit, en parella, membres de la família vivint a casa

Estat civil

2.2. Família

Nombre de fills

Tenir/criar/educar fills al Pallars. Valoració

Expectatives de futur per als fills

Escolarització dels fills

Activitats extraescolars

Relació amb altres pares/mares

Relació dels fills amb altres nen/es

Bloc 3. TREBALL I CONDICIONS ECONÒMIQUES

3.1. Professió i activitat

Professió i activitat

Canvis de feina. Cronologia i tipus. Raons

3.2. Condicions socials de treball

Tipus de feina

Lloc de treball

Horari laboral i valoració de la retribució

Treballa per compte propi o per compte d'altri

Compte propi

Tipus d'empresa i d'activitat

Lloc on s'ubica

Procés de creació i evolució

Perspectives de futur

Compte d'altri

Situació contractual

Valoració de les condicions de feina

Perspectives de futur

Atur

Situació laboral anterior

Motius de la pèrdua de l'ocupació anterior

Treballs eventuals

Recerca de feina. Expectatives i situació a la comarca.

Bloc 4. HABITATGE

4.1. Habitatge actual i canvi residencial

Règim de tinença

Tipus d'habitatge: pis, casa, borda...

Situació: dins del nucli, aïllat, complex residencial

Rehabilitació/Adequació de l'habitatge

Valoració de l'habitatge

Canvi d'habitatges: característiques i cronologia

4.2. Mercat immobiliari

Mercat immobiliari: Oferta, preus, problemes, conflictes, iniciatives...

Suggeriments per millorar la situació del mercat immobiliari

Bloc 5. PERCEPCIÓ DEL TERRITORI I DEL FENOMEN

5.1. Percepció del territori

Valoració del Pallars i del nucli/vall corresponent.

Canvis que s'estan produint en els darrers anys nucli/vall/comarca

Característiques de la gent que viu al poble

Suggeriments per millorar la situació del poble/vall i de la comarca

Quin futur pel Pallars (i per les àrees de muntanya de Catalunya)

5.2. Percepció del fenomen

Valoració del fenomen

Perfils de la gent que la protagonitza. Distinció de grups

Percepció dels nouvinguts

Repercussions del fenomen a l'àrea d'estudi (positius/negatius). Tipus

Aportació al desenvolupament de la comarca. Raons

Ajudes o iniciatives per l'assentament de nous habitants

Valoració de la manca/existència d'ajudes o iniciatives. Paper de l'administració

Suggeriments per a la gestió del fenomen

5.3. Percepció de la societat d'acollida

Valoració de la societat d'acollida
Opinió sobre la (pròpia) població autòctona
Fragmentació social entre nouvinguts i autòctons

5.4. Conflictes

Existència de conflictes. Tipus
Exemples al seu poble/vall
Motius

5.5. Identitat

Sentiment de pertinença i acceptació a la comunitat dels nouvinguts
Repercussions de l'arribada de nous habitants a la identitat del Pallars
Identitat dels fills dels nouvinguts

Bloc 6. RELACIONS I PARTICIPACIÓ SOCIAL

6.1. Relacions socials

Relacions socials amb altres veïns
Relacions amb els nouvinguts
Valoració de les relacions i els cercles socials dels nouvinguts

6.2. Participació de la vida del poble/comarca

Participació en el teixit associatiu del poble/comarca. Raons i tipus de participació
Valoració del teixit associatiu i de les iniciatives socials

Participació en la vida política. Valoració

6.3. Vida quotidiana/estil de vida

Activitats i espai de vida quotidià
Mobilitat quotidiana. Raons.
Estil de vida

GUIÓ ENTREVISTA

Grup B. Nous habitants

Bloc 0. DADES BÀSIQUES

Nom

Sexe

Edat

Nacionalitat

Lloc de residència

Lloc de naixement

Any d'arribada al lloc actual de residència

Data i hora de l'entrevista

Lloc on s'ha realitzat l'entrevista

Durada

Nombre de sessions

Forma de contacte

Numero de gent present a l'entrevista

Actitud durant l'entrevista

En general la persona s'ha mostrat:

- a. amb entusiasme
- b. amb col·laboració distant
- c. amb fluïdesa
- d. amb sintonia
- f. altres actituds (especificar)

En general hi ha hagut alguna actitud problemàtica:

- a. poca
- b. desconfiança
- c. desinterès
- d. tímidesa
- e. altres actituds (especificar)

Observacions

Bloc 1. HISTÒRIA MIGRATÒRIA

1.1. Origen

Origen
Situació personal al lloc d'origen
Percepció i valoració del lloc d'origen
Motius per marxar

1.2. Raons i motivacions

Raons per migrar
Factors d'atracció de la destinació
Motius per seleccionar el Pallars com a destinació
Lloc/poble/vall d'assentament

Participació del membres de la família/parella en la decisió del canvi de residència

1.3. Relació prèvia amb el Pallars

Relació prèvia amb el Pallars
Relacions amb altres nous habitants i/o pallaresos
Influències en la migració

1.4. Itinerari migratori

Altres canvis de residència previs
Raons i cronologia dels canvis
Valoració de la migració
Satisfacció/decepció respecte a les expectatives inicials

1.5. Canvis de residència dins del Pallars

Canvi de poble. Motius
Valoració del canvi
Expectatives de permanència al mateix nucli

1.6. Permanència/Temporalitat

Cronologia del procés migratori
Temporalitat de la residència
Expectatives de la permanència
Lloc on està empadronat
Elements que podrien provocar una nova migració

Bloc 2. CONTEXT PERSONAL I FAMILIAR

2.1. Llar i família

Llar
Formació de la llar
Pis compartit, en parella, membres de la família vivint a casa
Estat civil

Fills

Nombre de fills

Tenir/criar/educar fills al Pallars. Valoració

Expectatives de futur per als fills

Escolarització dels fills

Activitats extraescolars

Relació amb altres pares/mares

Relació dels fills amb altres nen/es

Bloc 3. TREBALL I CONDICIONS ECONÒMIQUES

3.1. Profesió i activitat

Profesió i activitat

Canvis de feina. Cronologia i tipus. Raons

Relació entre feina i canvi de residència

Accés al mercat de treball. Facilitat/dificultats

Valoració de la feina i mercat laboral del Pallars

Expectatives de futur

3.2. Condicions socials de treball

Tipus de feina

Lloc de treball

Horari laboral i valoració de la retribució

Treballa per compte propi o per compte d'altri

Compte propi

Tipus d'empresa i d'activitat

Lloc on s'ubica

Procés de creació i evolució

Perspectives de futur

Compte d'altri

Situació contractual

Valoració de les condicions de feina

Perspectives de futur

Atur

Situació laboral anterior

Motius de la pèrdua de l'ocupació anterior

Treballs eventuais

Recerca de feina. Expectatives i situació a la comarca.

Bloc 4. HABITATGE

4.1. Habitatge actual i canvi residencial

Règim de tinença

Tipus d'habitatge: pis, casa, borda...

Situació: dins del nucli, aïllat, complex residencial

Rehabilitació/Adequació de l'habitatge
Valoració de l'habitatge
Canvi d'habitatges: característiques i cronologia

4.2. Accés a l'habitatge

Accés a l'habitatge. Dificultats/facilitats
Valoració de les xarxes socials per accedir a l'habitatge
Mercat immobiliari: Oferta, preus, dificultats, iniciatives...
Suggeriments per millorar la situació d'accés a l'habitatge

4.3. Mercat immobiliari

Mercat immobiliari: Oferta, preus, problemes, conflictes, iniciatives...
Suggeriments per millorar la situació del mercat immobiliari

Bloc 5. PERCEPCIÓ DEL TERRITORI, DE LA SOCIETAT D'ACOLLIDA I DEL FENOMEN

5.1. Percepció del territori

Valoració del Pallars i del nucli/vall corresponent.
Canvis que s'estan produint en els darrers anys nucli/vall/comarca

Característiques de la gent que viu al poble

Suggeriments per millorar la situació del poble/vall i de la comarca
Quin futur pel Pallars (i per les àrees de muntanya de Catalunya)

5.2. Percepció del fenomen

Valoració del fenomen
Perfils de la gent que la protagonitza. Distinció de grups
Percepció dels nouvinguts
Repercussions del fenomen a l'àrea d'estudi (positius/negatius). Tipus
Aportació al desenvolupament de la comarca. Raons

Ajudes o iniciatives per l'assentament de nous habitants
Valoració de la manca/existència d'ajudes o iniciatives. Paper de l'administració
Suggeriments per a la gestió del fenomen

5.3. Percepció de la societat d'acollida

Valoració de la societat d'acollida
Opinió sobre la (pròpia) població autòctona
Fragmentació social entre nouvinguts i autòctons

5.4. Conflictes

Existència de conflictes. Tipus
Exemples al seu poble/vall
Motius

5.5. Identitat

Sentiment de pertinença i acceptació a la comunitat dels nouvinguts
Repercussions de l'arribada de nous habitants a la identitat del Pallars
Identitat dels fills dels nouvinguts

Bloc 6. RELACIONS I PARTICIPACIÓ SOCIAL

6.1. Relacions socials

Relacions socials amb altres veïns
Relacions amb els nouvinguts
Valoració de les relacions i els cercles socials dels nouvinguts

6.2. Participació de la vida del poble/comarca

Participació en el teixit associatiu del poble/comarca. Raons i tipus de participació
Valoració del teixit associatiu i de les iniciatives socials

Participació en la vida política. Valoració

6.3. Vida quotidiana/estil de vida

Activitats i espai de vida quotidià
Mobilitat quotidiana. Raons.
Estil de vida
Canvis en la seva vida quotidiana arrel del canvi de residència

GUIÓ ENTREVISTA Grup C. Informants clau

Bloc 0. DADES BÀSIQUES

Nom

Sexe

Organització/Empresa

Adreça postal

Correu electrònic

Telèfon

Web

Càrrec

Formació

Data i hora de l'entrevista

Lloc on s'ha realitzat l'entrevista

Durada

Nombre de sessions

Forma de contacte

Numero de gent present a l'entrevista

Actitud durant l'entrevista

En general la persona s'ha mostrat:

- a. amb entusiasme
- b. amb col·laboració distant
- c. amb fluïdesa
- d. amb sintonia
- f. altres actituds (especificar)

En general hi ha hagut alguna actitud problemàtica:

- a. poca
- b. desconfiança
- c. desinterès
- d. tímidesa
- e. altres actituds (especificar)

Observacions

Bloc 1. HISTÒRIA MIGRATÒRIA (si s'escau)

1.1. Origen

Origen
Situació personal al lloc d'origen
Percepció i valoració del lloc d'origen
Motius per marxar

1.2. Raons i motivacions

Raons per migrar
Factors d'atracció de la destinació
Motius per seleccionar el Pallars com a destinació
Lloc/poble/vall d'assentament

Participació del membres de la família/parella en la decisió del canvi de residència

1.3. Relació prèvia amb el Pallars

Relació prèvia amb el Pallars
Relacions amb altres nous habitants i/o pallaresos
Influències en la migració

1.4. Itinerari migratori

Altres canvis de residència previs
Raons i cronologia dels canvis
Valoració de la migració
Satisfacció/decepció respecte a les expectatives inicials

1.5. Canvis de residència dins del Pallars

Canvi de poble. Motius
Valoració del canvi
Expectatives de permanència al mateix nucli

1.6. Permanència/Temporalitat

Cronologia del procés migratori
Temporalitat de la residència
Expectatives de la permanència
Lloc on està empadronat
Elements que podrien provocar una nova migració

Bloc 2. CARACTERÍSTIQUES GENERALS DE LA ORGANITZACIÓ/ EMPRESA A LA QUÈ PERTANY

2.1. Aspecte generals

Activitat de la associació/empresa
Àrea d'actuació
Objectius de la institució/organisme/associació
Projectes duts a terme en els darrers anys
Principals problemàtiques abordades

Nombre de treballadors/es
Participació de persones nouvingudes. Valoració

Perspectives de futur: projectes a llarg termini

2.2. Característiques de l'entrevistat/da

Accés a l'associació/institució/organització/empresa
Raons i motivacions
Situació actual. Expectatives futures

Participació en el procés de creació: motivacions inicials
Valoració del procés creació: dificultats i problemes sorgits
Ajudes per part de l'administració en el procés

Bloc 3. RELACIÓ AMB LA SOCIETAT PALLARESA I AMB ALTRES INSTITUCIONS/ORGANITZACIONS/ASSOCIACIONS

3.1. Relació amb el nucli/vall/comarca i la societat

Grau de participació en el teixit associatiu del poble/vall/comarca. Raons
Implicació en la vida política del nucli/vall/comarca

Participació de la ciutadania en la seva activitat
Participació de persones nouvingudes: grau d'implicació, valoració

3.2. Relació amb altres institucions/organitzacions/associacions

Relació amb l'administració/altres organismes i associacions. Valoració
Condicionants d'aquestes relacions
Col·laboració i/o cooperació amb altres organismes, associacions, ajuntaments, etc.
Valoració de l'experiència

Bloc 4. SITUACIÓ ECONÒMICA I LABORAL DE LA COMARCA

4.1. Situació econòmica

Situació econòmica nucli/vall/comarca
Expectatives econòmiques per al futur
Suggeriments per a la planificació econòmica futura

Contribució de la seva associació a la millora de la situació econòmica

4.2. Mercat laboral

Situació del mercat laboral nucli/vall/comarca: oferta/demanda, facilitat/dificultat de trobar feina, atur, etc

Participació de persones nouvingudes

Nous jaciments d'ocupació i d'organització del treball (teletreball). Expectatives per al desenvolupament del nucli/vall/comarca

Bloc 5. HABITATGE I MERCAT IMMOBILIARI

Mercat immobiliari: oferta, preus, dificultats, iniciatives...

Accés a l'habitatge

Suggeriments per millorar la situació d'accés a l'habitatge

Incidència de l'arribada de nous habitants en la disponibilitat d'habitatge

Bloc 6. PERCEPCIÓ DEL TERRITORI, DEL FENOMEN I DEL PROCÉS D'ACOLLIDA

6.1. Percepció del territori

Valoració del Pallars i del nucli/vall corresponent.

Canvis que s'estan produint en els darrers anys nucli/vall/comarca

Característiques de la gent que viu al poble

Suggeriments per millorar la situació del poble/vall i de la comarca

Quin futur pel Pallars (i per les àrees de muntanya de Catalunya)

6.2. Percepció del fenomen

Valoració del fenomen

Perfils de la gent que la protagonitza. Distinció de grups

Percepció dels nouvinguts

Repercussions del fenomen a l'àrea d'estudi (positius/negatius). Tipus

Aportació al desenvolupament de la comarca. Raons

Ajudes o iniciatives per l'assentament de nous habitants

Valoració de la manca/existència d'ajudes o iniciatives. Paper de l'administració

Suggeriments per a la gestió del fenomen

6.3. Procés d'acollida

Valoració de la dificultat/facilitat d'assentament dels nous habitants

Convivència altres veïns

Actitud de autòctons i nouvinguts

Relacions entre ambdós grups

Suggeriments per millorar aquesta situació

6.4. Relacions socials

Relacions socials. Facilitat/dificultat de la seva creació

Relacions dels diferents grups i dels autòctons i nouvinguts
Espais de reunió específics i socialment segregats
6.5. Participació de la vida del poble/comarca

Participació en el teixit associatiu del poble/comarca.
Grau d'implicació en les activitats que es realitzen
Valoració del teixit associatiu i de les iniciatives ciutadanes

Participació en la vida política

Sinergies entre població autòctona i nouvinguts. Contribució al desenvolupament.

6.5. Vida quotidiana/estil de vida

Activitats que realitzen i llocs on les fan
Mobilitat quotidiana. Raons.
Canvis en la seva vida quotidiana arrel del canvi de residència

6.6. Conflictes

Existència de conflictes
Tipus de conflictes
Existència de conflictes al poble/vall. Exemples

Annex A2. Correu electrònic de contacte amb les (possibles) persones entrevistadesⁱ

Benvolguda Sr/a. XXXXX,

em poso en contacte amb vostè perquè estic duent a terme un projecte d'investigació amb el Grup de Recerca en Àrees de Muntanya i Paisatge del Departament de Geografia de la Universitat Autònoma de Barcelona, dirigit pel Dr. Antoni F. Tulla i el Dr. Miguel Solana, sobre les migracions contemporànies cap a àrees de muntanya i la dinàmica socioterritorial d'aquests territoris. Vull analitzar les causes que motiven l'arribada de nous habitants al Pirineu català i les repercussions que aquest fenomen té en la societat, l'economia i el territori pirinenc, concretament a la comarca del Pallars Sobirà, àrea que he seleccionat com a cas d'estudi. Estic realitzant un seguit d'entrevistes a nous habitants del Pallars Sobirà, a persones que hi han viscut tota la vida i a persones implicades directament en el teixit associatiu, empresarial i l'administració de la comarca, per tal de tenir una visió global del fenomen. És per això que m'agradaria, si li anés bé, trobar un moment per parlar sobre aquests temes. Estaré al Pallars la setmana XXXXXX per realitzar entrevistes a altres informants. Si li anés bé algun dia d'aquella setmana seria perfecte. Sinó fos així podríem mirar de trobar una altra data que li anés millor. Espero la seva resposta. Gràcies per endavant.

Fins aviat,

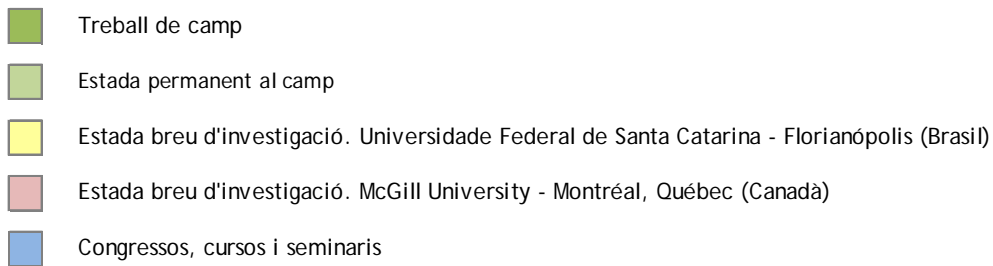
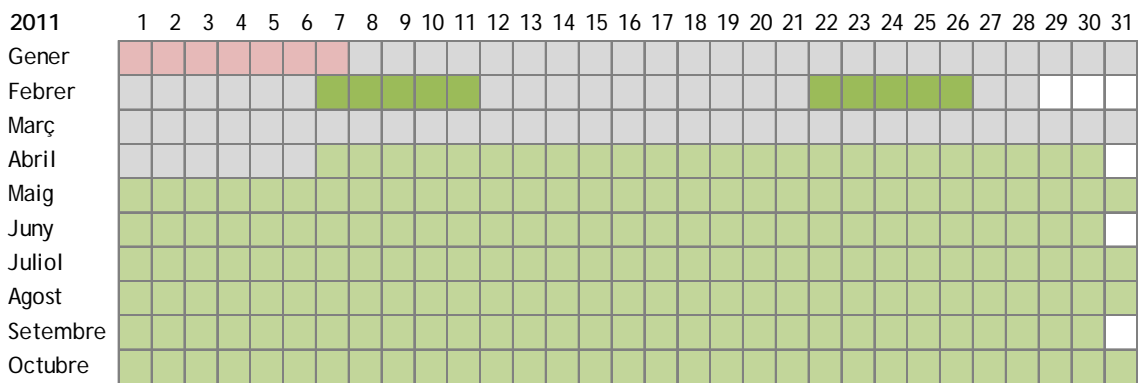
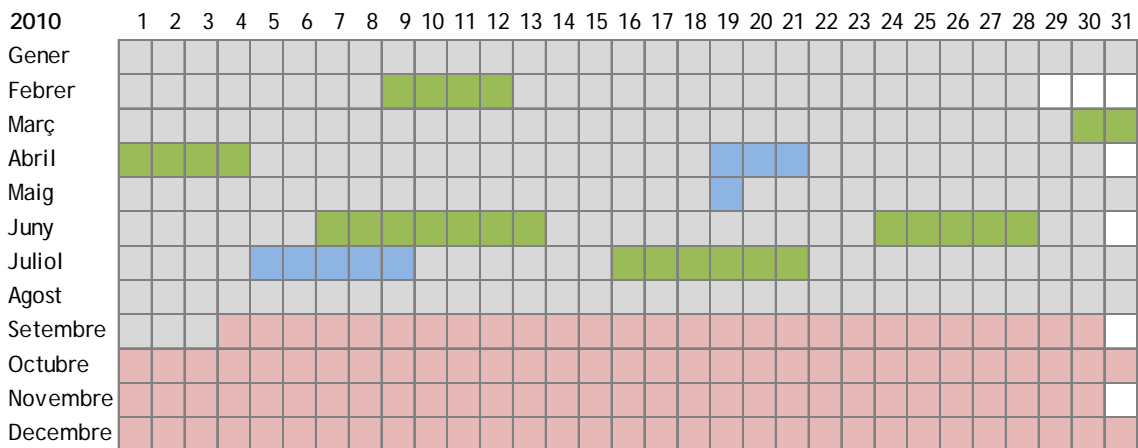
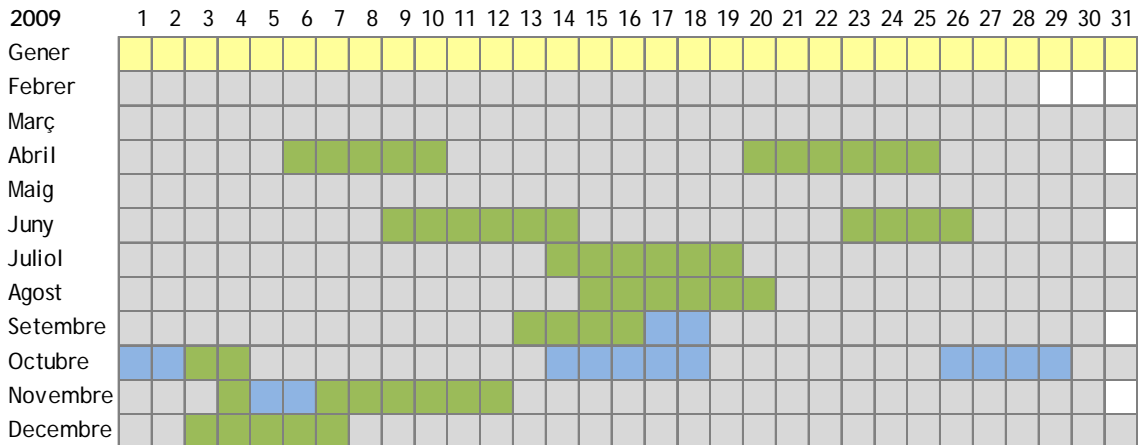
--

*Carles Guirado González
Departament de Geografia (despatx B9-1018)
Facultat de Filosofia i Lletres
Universitat Autònoma de Barcelona
08193 Bellaterra (Cerdanyola del Vallès)*

*e-mail: carles.guirado@uab.cat
telf1: (+34) 628.23.08.13*

ⁱ Aquest model de correu electrònic s'ha modificat en funció del o la destinatària, segons les condicions en que es realitzà el primer contacte, el grau de coneixença i l'interès de la seva aportació. S'adjunta només el model original a tall d'exemple.

Annex A3. Calendari de treball de camp

Annex A4. Exemples de codificació

EXEMPLE 1

Codi: [accés a l'habitatge]

P 7: A-07_08_06_10.rtf - 7:8 [Jo penso que per a la gent que..] (15:15) (Super)

Codes: [accés a l'habitatge] [serveis]

No memos

A-07: Jo penso que per a la gent que comparteix no és difícil, sobretot a Sort, perquè hi ha bastant moviment de pisos de lloguer per compartir. En canvi, una parella o una persona sola si que es pot trobar amb problemes a l'hora de trobar una habitatge a un preu que estigui disposat a pagar o que se'l pugui permetre. O per una persona d'aquí, nosaltres mateixos, els pallaresos, estem pagant lloguers molt cars. I no només has de contar el lloguer, has de contar també el transport, la benzina i el manteniment del cotxe. Aquí no tenim transport públic i això fa molt. Nosaltres aquí tenim uns desplaçaments mínims de 20-25 minuts en cotxe per fer qualsevol cosa, si no vius a Sort o a Esterrí, clar. No ho sé, jo crec que a una persona que vingui de fora li has d'oferir un mínim de serveis perquè se senti bé aquí dalt i tingui una mínima qualitat de vida.

P10: B-10_16_07_09.rtf - 10:13 [C: I quan vas arribar, el fet ..] (39:45) (Super)

Codes: [accés a l'habitatge]

No memos

E: I quan vas arribar, el fet de buscar allotjament va ser un problema?

B-10: No, cap problema. Primer vaig estar vivint a casa d'uns amics que hi havia gent de tot arreu i que es dedicaven als esports d'aventura. Després vaig estar compartint pis un altre cop i després vaig anar a un altre pis amb un amic. I després ja vaig anar a viure amb la meua parella i ja em vaig prendre les coses d'una altra manera. Però no, no vaig tenir cap problema. Vaig estar vivint al principi en pisos compartits, però buenu, igual que vivia a Barcelona, no? Quan vaig marxar de casa també vaig anar a compartir pis. No no, cap problema. Home, que no pots pretendre estar tota la vida així, no? Però amb l'edat que tenia tampoc m'importava. Em passava el dia al riu o a les pistes i tampoc entrava dins els meus esquemes comprar-me un pis. Això arriba quan arriba. Hi ha gent que té problemes a l'hora de buscar pis. Depèn qui ve i depèn molt de com ets.

E: Per què?

B-10: Home, perquè hi ha molts propietaris, no tothom, eh? Però segons la pinta que facis, si tens gossos, si duus rastes, etc... doncs ja costa més que te'l lloguin. Depèn de l'edat que tens també. Jo quan vaig pujar tenia 23 anys, més o menys. Però clar, depèn si vens i estàs amb amics, la gent ja veu que ja et relaciones més amb la gent d'aquí i de seguida ja hi entres. No ho sé, jo no he tingut cap mena de problema. Mai. Igual vaig tenir molta sort, saps? No ho sé.

P11: B-11_04_11_09.rtf - 11:19 [C: Quan estaves de lloguer vas..] (14:15) (Super)

Codes: [accés a l'habitatge]

No memos

E: Quan estaves de lloguer vas tenir problemes a l'hora de llogar pisos i això?

B-11a: Clar, i ha gent que té molts problemes, però jo al haver estat treballant amb alcaldes i això, sempre que he donat veus m'ha acabat sortint alguna cosa. No he tingut gaires problemes. Si he anat canviant ho he fet per anar millorant. Com he anat treballant sempre per l'administració local acabes trobant coses, si hagués treballat per una empresa crec que hagués estat bastant diferent.

EXEMPLE 2

Codi: [comunals]

P19: B-19_10_06_10.rtf - 19:18 [J: El tema més visible sempre ..] (48:55) (Super)

Codes: [comunals]

No memos

B-19a: El tema més visible sempre és el dels comunals.

B-19b: Si, per exemple, allò que arribis a viure a un poble, que arribi l'hivern i vulguis encendre la llar de foc i no puguis anar a fer llenya al bosc del costat de casa teva. O que passis a plegar llenya d'un lloc del comú i que et tirin la cavalleria per sobre perquè estàs fent servir recursos del comú quan tu no hi tens dret.

B-19a: Quan tu veus que estàs en un context d'infrautilització del recursos, doncs clar és quan situació estranya...

B-19b: Clar, tu saps que és seu, si és seu... però estàs veient que s'està podrint i ningú ho està fent servir. Llavors et plantejes qui està encertat i qui està equivocat. Perquè allò és seu, però tu ho estàs fent servir sense un ús econòmic, només ho fas servir com a veí, per ús propi. I no, has d'anar a demanar permís. Jo me'n recordo d'un amic que per treure llenya del bosc de *talpoble* va haver de passar per totes i cada una de les cases a demanar permís, i si hi hagués hagut només una que li hagués dit que no, doncs no podria treure llenya d'allà.

B-19a: Això demostra també una falta d'organització brutal.

B-19b: Si si, imagina't... si un veí et diu que no, doncs t'has quedat sense llenya!

B-19a: Però això és el que parlàvem abans. Els que no tenen un consell ho han de fer així. Normalment és la gent que queda allà i has de tenir el consentiment de tothom.

B-19b: Però clar, moltes vegades ells estan confrontats. Així que pot ben ser que si un t'ha dit que si, l'altre et digui que no només pel que t'ha dit l'altre (riu). Es que és això, com som pocs i ens coneixem molt ja veus quines són les regles del joc. Això passa a altres nivell en altres llocs... aquí aquestes coses són molt més evidents. Tens molta més informació que de vegades també et condiciona molt.

P23: B-04_14_07_09.rtf - 23:10 [C: Al final decideixen més els..] (35:37) (Super)

Codes: [comunals] [drets]

No memos

E: Al final decideixen més els que no hi viuen que els que esteu aquí tot l'any?

B-04: aquí si. En moltes coses si. Suposo que per això, perquè era la gent d'aquí. Hi ha mil temes com portar l'aigua, etc. Ara, per exemple, hi ha molt temes relacionats amb els comunals sobre els quals nosaltres tampoc tenim cap drets.

P30: C-02_22_04_09.rtf - 30:26 [A l'època moderna la societat ..] (38:38) (Super)

Codes: [comunals] [drets]

No memos

C-02: A l'època moderna la societat pallaresa té una sèrie de normes per acceptar o per incloure aquests forasters dins de la societat, dins dels privilegis dels comuns, de la possessió de terres, etc. Normes i regles que avui encara són vigents. Jo no formo part del comú de Tírvia, tot i que fa més de 10 anys que hi visc. No formo part perquè la normativa actual diu que a més de residir durant 7 anys, has de tenir o bé una hectàrea de terreny o bé no sé quants caps de bestiar. Llavors jo no tinc dret al comú i que tampoc el faria servir, però per formar part del comú pagués menys de llum perquè el comú té als seus terrenys una

minicentral hidroelèctrica que li proporciona llum al poble. Jo ara pago el doble de llum que la resta de gent que pertany al comú. És una norma obsoleta, però és la que hi ha.

EXEMPLE 3

Codi: [flexibilitat laboral]

P28: B-09_16_07_09.rtf - 28:18 [Jo crec que si, hi ha moltes i..] (59:59) (Super)

Codes: [flexibilitat laboral] [iniciatives] [oportunitats Pallars]

No memos

B-09: Jo crec que si, hi ha moltes iniciatives i molt potents que estan tirant endavant la comarca. La meva germana, per exemple, va pujar fa dos anys per portar una casa rural a *talpoble*, i cada vegada crec que hi ha més casos com aquests. Jo crec que si. Potser el turisme rural no és cap novetat, però ha omplert molts pobles del Pallars. I moltes de les cases de turisme rural de la comarca les porten gent de fora. I també hi ha gent que treballa a distància i pot venir a viure aquí a desenvolupar el seu negoci. Quan nosaltres teníem la formatgeria a *talciutat* havies d'anar una mica més en compte, perquè el mercat de formatge d'ovella està bastant més ple. Venen formatges de Castella, iogurts de l'Empordà, hi havia molta més competència. I en canvi aquí el mercat era molt més verge, i això et dóna una mica més de tranquil·litat. Aquí pots desenvolupar moltes idees, però tampoc poden ser molt rebuscades ni molt específiques, perquè sinó pot ser que no funcionin. Hi ha moltes botigues a Sort que obren i al cap de 6 mesos ja han tancat. Ve gent de fora i veu que no hi ha cap botiga de roba per nens, per exemple, i n'obren una. I clar, no veuen que la demanda aquí és molt relativa, perquè la gent meva molt a Lleida i a Barcelona a comprar i aprofita per fer moltes altres coses. No facis res que sigui molt específic, perquè no funciona. I a nosaltres ens va bé perquè som una empresa molt petita i només vivim la família, perquè si fos una megaempresa tampoc funcionaria.

P32: C-04_09_06_09.rtf - 32:3 [El que passa aquí al Pallars é..] (57:57) (Super)

Codes: [feina] [flexibilitat laboral]

No memos

C-04a: El que passa aquí al Pallars és que hi ha molta gent que té una formació específica, però que després no poden desenvolupar la seva branca professional aquí perquè no hi ha oportunitats per fer-ho. Aquí no hi ha indústria i per això una persona que ha fet enginyeria industrial haurà de marxar a treballar a un altre lloc. El moviment és en les dues vessants. Tu passes entre setmana per Sort o a Esterrí i veus que gent jove n'hi ha molt poca, estan tots fora estudiant o treballant.

P32: C-04_09_06_09.rtf - 32:4 [Si, però jo pensava més en aqu..] (63:63) (Super)

Codes: [feina de temporada] [flexibilitat laboral]

No memos

C-04a: Si, però jo pensava més en aquesta gent que ha de marxar a estudiar fora i que només puguen els caps de setmana, però que molts d'ells acabaran quedant-se a Barcelona o allà on aconseguixin feina. Aquí no poden treballar de lo seu. Els tipus de serveis que hi ha, el turisme, són feines temporals, que tampoc porten gent que es quedi a viure aquí dalt. Si vens a l'hivern doncs trobaràs que durant aquells mesos hi ha molta gent que ve a treballar a pistes, però que després de setmana santa marxa. I a l'estiu igual, no? Amb el ràfting passa el mateix, quan acaba la temporada marxen. I trobes un franja d'edat que pot anar dels 20 anys als gairebé 30 anys, però gent més gran que es dediqui a això doncs no trobes, perquè ja no poden... a excepció d'algú, està clar.

P33: C-05_09_06_09.rtf - 33:4 [les feines que em sortien a mi..] (5:5) (Super)

Codes: [flexibilitat laboral]

No memos

C-05: Les feines que em sortien a mi eren d'allò més diverses: un any treballant a la serradora tallant fusta, un altre any amb animals, un altre posant valles de la carretera, instal·lant una xarxa elèctrica. Tot tipus de feina que no tenien res a veure amb el que jo havia vingut a fer aquí dalt o el que m'hagués agradat fer aquí dalt.

P34: C-06_07_06_10.rtf - 34:8 [En els 10 últims anys ha vingut..] (21:21) (Super)

Codes: [flexibilitat laboral]

No memos

C-06: En els 10 últims anys ha vingut gent més formada, però potser aquesta gent ha tingut problemes per trobar feina en el seu camp. Perquè no és fàcil. A vegades has de fer coses que no estan relacionades amb el que has estudiat o en el que t'has format.

P34: C-06_07_06_10.rtf - 34:10 [Clar, és el que et deia fa un ..] (29:29) (Super)

Codes: [flexibilitat laboral] [mercat laboral]

No memos

C-06: Clar, és el que et deia fa un moment. Aquí has de venir amb una certa flexibilitat a l'hora de treballar, perquè sinó estàs perdut. I la formació et permet ser més flexible i t'obre moltes portes encara que no siguin ben bé de lo teu. Igual al principi no trobes una feina relacionada amb el que has estudiat o amb el que et motiva, però a la llarga, fent contactes i això, segur que alguna possibilitat se't presenta. Si vols treballar al Parc Nacional o a l'administració tens més portes obertes si estàs format. Si ets administratiu, clar que pots treballar de jardiner, però també podràs treballar de secretari en una ajuntament, en una empresa o portant la comptabilitat d'algun negoci. En canvi si no estàs format podràs treballar de jardiner i ja està, m'entens? Llavors la formació t'obre portes. Va haver un moment que el mercat laboral estava saturat de treballadors de baixa qualificació. Els hotels ja no necessitaven gent per fer llits, sinó recepcionistes que dominessin idiomes; o les empreses ja no necessitaven peons, sinó comptables. Per què? Perquè hem de consolidar l'estructura que tenim i renovar-nos. Perquè hem passat del boom, a la decadència una mica i ara toca la renovació, perquè sinó ens quedarem enrere.

EXEMPLE 4

Codi: [permanència]

P16: B-16_07_06_10.rtf - 16:14 [C: Hi ha molta gent que ho pro..] (11:12) (Super)

Codes: [perfil nouvinguts] [permanència]

No memos

E: Hi ha molta gent que ho prova i al final no ho aconsegueix i acaba marxant?

B-16: Si, hi ha gent que ve, ho intenta i marxa. S'estan uns anys, es queden sense feina o tenen problemes amb la casa i marxen. Hi ha alguns que han acabat tornant i ho ha provat una altra vegada. Però si, hi ha gent que ho prova i no ho aconsegueix. En determinats sectors això passa més. Per exemple, al sector de riu hi ha una mobilitat molt més gran i la gent, la que s'acaba quedant, s'està un any o dos i després acaba marxant, hi ha uns quants que es queden, però en aquest col·lectiu la permanència és molt més baixa que en d'altres. També és un sector que crema més i una gent que tampoc acaben d'interaccionar molt amb la societat d'aquí.

P18: B-18_09_06_10.rtf - 18:8 [Varem començar a pujar cap al ..] (25:25) (Super)

Codes: [fills] [no planificació] [permanència]

No memos

B-18: Varem començar a pujar cap al 1995 i anàvem arreglant al casa i al 1998 varem tenir la oportunitat de venir a instal·lar-nos de manera permanent. Al principi era una mica de prova i a veure com va, però de seguida em vaig quedar embarassada del *meu primer fill* i per mi

allò va ser com un "això va en serio". Em vingut aquí a fer el niu. I mira aquí estem. Va ser molt així, sense pensar-ho gaire.

P20: B-02_08_04_09.rtf - 20:27 [C: Tu et veus vivint aquí tota..] (119:121) (Super)
 Codes: [condicions ambientals] [desconnexió-baixar a ciutat] [permanència] [relacions socials]
 No memos

E: Tu et veus vivint aquí tota la vida?

B-02: Jo? Que va... jajaja. Jo no em veig vivint aquí. La meitat del temps estic amb els meus fills al Delta. Jo necessito sortir d'aquí, jo no aguanto. Aquí acabes sentint que estàs en un forat. Jo això ho podria definir com una relació d'amor-odi. Una gran passió i una gran saturació també. Perquè ja portes aquí mesos i sempre amb la muntanya... aquí per veure el cel has d'aixecar el cap. És com quan és fosc. Llavors hi ha moments, quan canvien les estacions, és preciós també. Lo bo d'aquí per mi és, sortir i llavors vens i ho agafes amb ganes. Però si sempre estàs aquí t'acaba caient a sobre, t'acaba pesant. Sempre la mateixa gent, sempre les mateixes històries, i a tot arreu et trobes a la mateixa gent. Vas a un acte cultural, la presentació d'un llibre, per exemple, i allà et trobes al ginecòleg que et va atendre quan vas tenir el nen, el mestre de la teva filla, el veí del poble que no se que, et trobes a tothom a tot arreu, és com molt limitat. I sempre van havent-hi històries. I no totes són bones... és una convivència molt estreta. Molt viciada. Hi ha molt prejudicis, moltes enveges, és un lloc petit. És a l'alta muntanya.

P12: B-12_10_11_09.rtf - 12:30 [C: Quines són les expectatives..] (59:62) (Super)
 Codes: [expectatives] [permanència]
 No memos

E: Quines són les expectatives de cara al futur? Teniu intenció de quedar-vos al Pallars? Què us podria fer canviar d'opinió?

B-12a: Si si, de moment estem molt bé aquí i la intenció és quedar-nos. A més, ens hem comprat una casa.

B-12b: S'haurien de torçar molt les coses per haver de marxar d'aquí. Ara mateix... potser amb els anys canvia la situació, però de moment aquí. En tot cas, si tornéssim Barcelona i rodalies seria molt dur per viure. L'opció podria ser una zona allunyada uns 70-80 km de la ciutat i si t'has de moure per anar a treballar, doncs et mous.

B-12a: Jo crec que és el mateix, no? És la idea de on vols ser quan pleguis de la feina... al mig de la ciutat o en un entorn rural. I a què vols dedicar el teu temps lliure, no? I ara per ara, aquest lloc per nosaltres no està a la ciutat.

P25: B-06_14_07_09.rtf - 25:6 [Jo a la llarga no hi penso gai..] (23:23) (Super)
 Codes: [condicions ambientals] [permanència]
 No memos

C: A la llarga et veus vivint aquí?

B-06: Jo a la llarga no hi penso gaire, però no crec que em quedi aquí. No tant perquè no estigui bé, sinó perquè porto una dinàmica de canviar el lloc on visc bastant sovint. L'altre dia ho parlava amb una amiga. Em va preguntar si m'hi veia tota la vida vivint aquí. I li vaig dir, ui, tota la vida és molt de temps, eh? No em veig ni aquí, ni a Barcelona ni a Reus. No ho sé, ja ho veurem. De moment estic aquí i fins que trobi una altra cosa que em motivi prou per decidir marxar. El que passa és que l'hivern... pensar en el proper hivern ja és una altra cosa. És que jo ho he passat bastant malament.

P25: B-06_14_07_09.rtf - 25:16 [N: Suposo que valoren aquest f..] (89:89) (Super)
 Codes: [factors d'integració] [permanència]

No memos

B-06: Suposo que valoren aquest fet d'assentar-se a un lloc, no? No és una segona residència, sinó que hi ha una voluntat de quedar-se, almenys per una temporada llarga. Amb els padrins et pares a xerrar, encara que no et coneguïn. Et pregunten d'on ets, que fas per aquí dalt...

P26: B-07_16_07_09.rtf - 26:4 [En realitat, jo estic aquí al ..] (17:17) (Super)

Codes: [motivació] [permanència] [viure a muntanya]

No memos

B-07: En realitat, jo estic aquí al Pallars per l'entorn, no pas per les persones o per la comarca en si, perquè això ho estic començant a conèixer ara, després d'un any. Bé, crec que també s'ha d'afegir el fet que jo tampoc volia viure al voltant de Barcelona. Però clar, jo tampoc m'agafo al fet que el Pallars sigui el meu destí, ara estic aprenent i estic veient a veure que em pot oferir aquesta comarca. Fins ara m'han ofert coses que m'han enriquit, amb les que he crescut i amb els que he après molt. A part, tot el contacte amb els boscos d'aquí. Però també s'ha de dir que també hi ha moltes dificultats, sobretot a nivell social. Penso que és una comarca dura, bastant àrida, no? Molt dura. Sempre ha estat una zona molt dura per viure i això crec que es nota amb el caràcter de la gent.

P26: B-07_16_07_09.rtf - 26:25 [Espiritual, si... Per això et ..] (117:117) (Super)

Codes: [no planificació] [percepció fenomen] [permanència]

No memos

B-07: Espiritual, si... Per això et dic, per mi estar aquí dalt és com estar de fugitiu. I a partir d'aquí ja aniré veient si al final em quedo o no, saps? Ja ho veurem. Potser és un procés meu, una etapa, no ho sé com anirà. Jo em sento com que estic evolucionant... Potser la comarca m'acaba atrapant o acabo sent un fugitiu d'aquí. Mai se sap.

P26: B-07_16_07_09.rtf - 26:26 [La majoria de nouvinguts no es..] (119:121) (Super)

Codes: [no planificació] [permanència]

No memos

E: La majoria de nouvinguts no es plantegen assentar-se aquí d'una manera temporal, sinó que tots dubten que això sigui el seu lloc per sempre. Que potser ho acaba sent, però mentrestant estan en un estat de provisionalitat...

B-07: Clar, i a la gent d'aquí això crec que no els hi agrada gaire, perquè deuen pensar, aquest està aquí però qualsevol dia marxa. I per això quan tens un fill les coses canvien, perquè llavors canvies els teus plans i com a mínim et quedaràs una temporada més...

P28: B-09_16_07_09.rtf - 28:20 [Ho tenim molt clar. Estem molt..] (67:67) (Super)

Codes: [permanència]

No memos

B-09: Ho tenim molt clar. Estem molt bé aquí. Està clar que mai saps com aniran les coses, però ara per ara la nostra idea es quedar-nos aquí. De moment, si tot va com ara, ens quedem aquí. Hem apostat per venir a viure aquí i ho tenim igual de clar que quan varem venir. Tot i així crec que no tornariem a Granollers ni a cap lloc urbà. Tampoc tindria gaire sentit anar a un altre lloc al Pirineu que fos més car que aquí, perquè a la Cerdanya no se'ns va passar ni pel cap anar-hi, saps que et vull dir? Però no ho sé, potser que amb el temps el Pallars acabi com la Cerdanya. O com Andorra, que encara és pitjor. Espero que no.

P30: C-02_22_04_09.rtf - 30:10 [Potser si no hagués sortit aqu..] (13:13) (Super)

Codes: [canvi rural] [permanència] [serveis]

No memos

C-02: Potser si no hagués sortit aquesta plaça jo ara no viuria aquí, potser estaria en un altre lloc on si que hi hagués plaça. El que passa és que si que és veritat que els funcionaris en uns

territoris tan allunyats de la ciutat tenien una rotació molt elevada. Molts s'estaven una temporada i després marxaven a un altre lloc. Però això també és un fet que va canviar. La presència d'un desenvolupament incipient que poc a poc es va consolidant i que va portant unes millores per a la societat pallaresa doncs fa que molta gent que potser hagués marxat en unes altres condicions acabés per quedar-se a viure aquí. Jo em vaig quedar, i com jo molts altres mestres, mossos, tècnics, etc... I gent que venia amb la idea de quedar-se, que també hi ha.

P32: C-04_09_06_09.rtf - 32:11 [És una qüestió de balances, no..] (105:105) (Super)

Codes: [permanència]

No memos

C-04: És una qüestió de balances, no? I els pesos no són fixes, van canviant en funció del que vols en cada moment de la vida. Aquí sempre estàs fent l'equilibri entre les coses negatives i positives, i de moment sempre pesen més les positives que no pas les negatives.

P35: B-01_06_04_09.rtf - 35:8 [Em quedaria aquí. Jo vull rular..] (34:34) (Super)

Codes: [permanència] [relacions socials]

No memos

B-01: Em quedaria aquí. Jo vull *rular* molt pel món, per que a mi viatjar m'agrada molt, però casa meva és aquí al Pallars ara. Ara i jo crec que per sempre, eh? Jo hi estic molt a gust. Buenu, és que s'hi conviu molt bé amb la gent. Sobretot la gent que venim de ciutat, es nota. No ho sé. A Barcelona, tothom ha sortit alguna nit i camines sol pel carrer i et ve el pensament: "Hóstia! a veure si em passarà alguna cosa". Aquí, *tio*, pots sortir a l'hora que vulguis de casa, estàs al carrer i estàs tranquil, estàs bé. I això també et fa perdre la por a les persones, encares més les coses. No ho sé.

Annex A5. Relació de codis amb el nombre de cites (*quotations*) vinculades

accés a l'habitatge {33}	desconeixença {1}
accés a la terra {8}	desconnexió/baixar a ciutat {5}
accés al mercat de treball {10}	desenvolupament econòmic {5}
acollida nousvinguts {6}	desenvolupament rural {17}
actitud {40}	desigualtats socials {1}
adaptació {1}	despoblació {7}
administració pública {39}	discurs (nouveinguts) {10}
adolescència {5}	discurs sexista {1}
aïllament {2}	distribució territorial fenomen {2}
ajuntaments {1}	diversificació econòmica {1}
Alt Pirineu {1}	drets/ciutadania {10}
arrels conflicte {9}	droga {4}
arribada {5}	economia {25}
artesanía {7}	educació {13}
aspecte físic {3}	efecte crida {1}
assentament {9}	EMD {5}
Ateneu de la Muntanya {1}	escola de pastors {2}
atracció àrees rurals {1}	escoles {11}
beneficis PNAP {1}	espais de relació {15}
Burg {1}	espais protegits {8}
canvi de vida {17}	esports d'aventura {26}
canvi generacional {11}	esquí {4}
canvi de residència {8}	estil de vida {15}
canvi rural {17}	estil de vida urbà {7}
canvi social {19}	estudi Nous rurals Pallars {2}
casar-se amb un pallerès/a {8}	etiquetes {4}
Centre d'Art i Natura {2}	expectatives {1}
cicles formatius {3}	expectatives laborals {3}
ciutat {5}	expectatives migració {3}
classe social {10}	facilitats assentament {2}
comissions de festes {2}	factors d'integració {34}
compartir habitatge {2}	factors expulsió {11}
comunals {9}	falsos censats {1}
condicions ambientals {11}	Farrera {5}
condicions laborals {20}	feina {90}
conflictes {33}	feina de temporada {20}
conflictes entre pallaresos {7}	feina en origen {6}
construcció {1}	fills {50}
contacte natura {1}	fixar població {2}
contribució nouveinguts {23}	flexibilitat laboral {27}
coop de consum {2}	flexibilitat/adaptació {3}
cooperativisme {1}	formació {1}
cost de la vida {6}	futur teletreball {4}
creació PNAP {2}	gent del riu {1}
crisi {3}	gossos {2}
cultura tradicional {16}	grups socials {1}
decisions polítiques des de BCN {6}	guardes refugi {1}
dependència cotxe {1}	Guerra Civil {5}

- habitatge {4}
- habitatge de propietat {3}
- història de vida {2}
- història laboral {3}
- història Pallars {3}
- IDAPA {1}
- identitat {32}
- immigració estrangera {32}
- infraestructures {1}
- iniciatives {16}
- iniciatives repoblació {4}
- inícis {12}
- integració {32}
- internet {4}
- itinerari migratori {5}
- jo-investigador {1}
- joves {1}
- Llavorsí {1}
- Lo Pi Negre {1}
- loteria {1}
- marca turística {4}
- mercat immobiliari {8}
- mercat laboral {10}
- mestres {2}
- metge {1}
- mobbing rural {4}
- mobilitat {14}
- mobilitat transfronterera {1}
- mOntanyanes {1}
- motivació {50}
- món rural/món urbà {2}
- nivell estudis {1}
- no planificació {20}
- oferta cultural {17}
- onades migratòries {38}
- oportunitats Pallars {67}
- origen {12}
- padrins {3}
- pallaresos no residents {17}
- parella {11}
- partits polítics {1}
- percepció com a nouvingut {7}
- percepció fenomen {78}
- percepció sobre els nouvinguts {7}
- percepció sobre els pallaresos {12}
- percepció territori {15}
- percepció urbanites/turistes {3}
- perfil nouvinguts {94}
- perfils laborals {4}
- perfils teletreball {1}
- permanència {28}
- pilum {3}
- pistes d'esquí {2}
- PNAP {5}
- política local {36}
- polítiques de conservació {3}
- professors {1}
- quotidianitat {2}
- ramaderia {35}
- rebuig {35}
- recolzament familiar {2}
- recuperació patrimoni cultural {4}
- recuperació pobles abandonats {1}
- relacions amb autòctons {39}
- relacions socials {48}
- relació prèvia Pallars {19}
- relació veïns {20}
- respectar legalitat {1}
- retorn lloc d'origen {18}
- retorn joves locals {31}
- retorn jubilats "revinguts" {1}
- Rurbans {1}
- sector primari {11}
- segmentació social {12}
- segones residències {8}
- ser de casa tal {6}
- serveis {20}
- serveis telecentre {1}
- societat pallesega {2}
- tarannà pallesega {41}
- teixit associatiu {34}
- telecentre {2}
- teletreball {9}
- temps lliure {2}
- territori de pas {1}
- tipologia pobles {1}
- Tornafort {1}
- tornar-se pallesega {6}
- transport {4}
- turisme {31}
- usuaris telecentre {1}
- valors rurals {12}
- vida a pagès {2}
- viure a muntanya {27}
- xarxes ajuda {8}
- xerrar pallesega {8}
- xoc cultural {21}

Annex A6. Relació de famílies creades a partir de l'agrupació de codis**Code Family: Origen i factors push**

Codes (3): [ciutat] [factors push] [origen]

Quotation(s): 21

Code Family: Motivacions i factors d'atracció

Codes (5): [atracció arees rurals] [canvi de vida] [contacte natura] [motivació] [valors rurals]

Quotation(s): 76

Code Family: Itinerari migratori i canvis de residència

Codes (2): [canvi residència] [itinerari migratori]

Quotation(s): 13

Code Family: Relació prèvia amb el territori

Codes (1): [relació Pallars]

Quotation(s): 19

Code Family: Procés d'assentament

Codes (11): [acollida nousvinguts] [adaptació] [arribada] [assentament] [condicions ambientals] [distribució territorial fenomen] [facilitats assentament] [flexibilitat/adaptació] [inici] [recolzament familiar] [xarxes ajuda]

Quotation(s): 57

Code Family: Accés a l'habitatge i mercat immobiliari

Codes (5): [accés a l'habitatge] [compartir habitatge] [habitatge] [habitatge de propietat] [mercat immobiliari]

Quotation(s): 44

Code Family: Estil de vida i quotidianitat

Codes (13): [cost de la vida] [dependència cotxe] [desconnexió-baixar a ciutat] [estil de vida] [estil de vida urbà] [flexibilitat/adaptació] [internet] [mobilitat] [oferta cultural] [quotidianitat] [temps lliure] [vida a pagès] [viure a muntanya]

Quotation(s): 93

Code Family: Expectatives, permanència i temporalitat

Codes (10): [adaptació] [condicions ambientals] [expectatives] [factors d'integració] [fills] [habitatge de propietat] [no planificació] [parella] [permanència] [retorn]

Quotation(s): 145

Code Family: Perfil(s) nous habitants

Codes (10): [gent del riu] [grups socials] [guardes refugi] [immigració estrangera] [joves] [mestres] [perfil nousvinguts] [professors] [retorn joves] [retorn jubilats "revinguts"]

Quotation(s): 157

Code Family: Percepció (nousvinguts) de la societat d'acollida

Codes (6): [cultura tradicional] [percepció com a nousvingut] [percepció sobre els pallaresos] [percepció urbanites-turistes] [societat pallaresa] [tarannà pallaresos]

Quotation(s): 73

Code Family: Percepció (autòctons) dels nous habitants

Codes (1): [percepció sobre els nousvinguts]

Quotation(s): 7

Code Family: Percepció del fenomen

Codes (5): [distribució territorial fenomen] [onades migratòries] [percepció fenomen] [vida a pagès] [viure a muntanya]

Quotation(s): 130

Code Family: Formació i feina en origen

Codes (5): [cicles formatius] [feina en origen] [formació] [història laboral] [nivell estudis]

Quotation(s): 14

Code Family: Feina i condicions laborals

Codes (11): [accés al mercat de treball] [condicions laborals] [esports d'aventura] [esquí] [feina] [feina de temporada] [flexibilitat laboral] [futur teletreball] [perfils laborals] [pilum] [teletreball]

Quotation(s): 166

Code Family: Mercat laboral

Codes (2): [flexibilitat laboral] [mercat laboral]

Quotation(s): 34

Code Family: Xarxes socials

Codes (7): [acollida nousvinguts] [casat amb un pallarès/a] [parella] [rebuig] [relacions amb autòctons] [relacions socials] [xarxes ajuda]

Quotation(s): 134

Code Family: Relacions veïnals

Created: 01/11/10 11:53:20 (Super)

Codes (5): [mobbing rural] [padrins] [pallaresos no residents] [relació veïns] [tipologia pobles]

Quotation(s): 43

Code Family: Teixit associatiu i participació social

Codes (9): [Ateneu de la Muntanya] [Centre d'Art i Natura] [comissions de festes] [coop de consum] [cooperativisme] [Lo Pi Negre] [pilum] [Rurbans] [teixit associatiu]

Quotation(s): 41

Code Family: Identitat, conflictes i fragmentació social

Codes (29): [actitud] [adaptació] [arrels conflicte] [canvi generacional] [canvi rural] [canvi social] [casat amb un pallarès/a] [classe social] [comunals] [conflictes] [conflictes entre pallaresos] [cultura tradicional] [desigualtats socials] [discurs (nouvingsuts)] [drets] [droga] [etiquetes] [identitat] [mobbing rural] [món rural vs món urbà] [padrins] [pallaresos no residents] [polítiques de conservació] [rebuig] [segmentació social] [ser de casa...] [tornar-se pallarès] [xerrar pallarès] [xoc cultural]

Quotation(s): 261

Code Family: Administració pública

Codes (6): [administració pública] [ajuntaments] [decisions polítiques dsd BCN] [EMD] [fixar població] [iniciatives repoblació]

Quotation(s): 49

Code Family: Accés i participació a la política local

Codes (2): [partits polítics] [política local]

Quotation(s): 36

Code Family: Situació actual de la comarca

Codes (6): [crisi] [desenvolupament econòmic] [desenvolupament rural] [diversificació econòmica] [economia] [percepció territori]

Quotation(s): 63

Code Family: Ramaderia i sector primari

Codes (12): [accés a la terra] [artesania] [comunals] [coop de consum] [cooperativisme] [escola de pastors] [mobbing rural] [montanyanes] [polítiques de conservació] [ramaderia] [sector primari] [vida a pagès]

Quotation(s): 72

Code Family: Turisme

Codes (11): [cicles formatius] [construcció] [espais protegits] [esports d'aventura] [esquí] [feina de temporada] [marca turística] [pistes d'esquí] [PNAP] [segones residències] [turisme]

Quotation(s): 95

Code Family: Sector serveis i oci

Codes (13): [beneficis PNAP] [Centre d'Art i Natura] [infraestructures] [internet] [mestres] [metge] [mobilitat] [montanyanes] [oferta cultural] [PNAP] [serveis] [serveis telecentre] [transport]

Quotation(s): 66

Code Family: Futur de la comarca

Codes (6): [canvi rural] [decisions polítiques dsd BCN] [IDAPA] [iniciatives] [iniciatives repoblació] [oportunitats Pallars]

Quotation(s): 106

Code Family: Contribució novinguts al desenvolupament social i econòmic

Codes (6): [contribució novinguts] [desenvolupament rural] [iniciatives] [iniciatives repoblació] [recuperació patrimoni cultural] [recuperació pobles abandonats]

Quotation(s): 60

Code Family: Canvi social al Pallars

Codes (3): [canvi generacional] [canvi rural] [canvi social]

Quotation(s): 43

Code Family: Ser o no ser del país

Codes (16): [actitud] [arrels conflicte] [aspecte físic] [canvi social] [casat amb un pallarès/a] [classe social] [comunals] [cultura tradicional] [factors d'integració] [fills] [identitat] [integració] [pallaresos no residents] [percepció com a novingut] [tornar-se pallarès] [xerrar pallarès]

Quotation(s): 236

Code Family: Història Pallars

Codes (5): [desigualtats socials] [despoblació] [Guerra Civil] [història Pallars] [territori de pas]

Quotation(s): 15

Annex B

ANNEX ESTADÍSTIC I GRÀFIC

Taula B1. Evolució població comarques Alt Pirineu i Aran (1860-2009)

Taula B2. Evolució demogràfica municipis del Pallars Sobirà (1860-2009)

Taula B3. Evolució del nombre d'habitants per nuclis de població (1970-2010)

Taula B4. Taxa de creixement anual acumulatiu (%tcaa) als municipis del
Pallars Sobirà (1860-2009)

Taula i figura B5. Procedència dels fluxos d'entrada a la comarca (1988-2009)

Figura B6. Mapa de les entitats de població de Pallars Sobirà

Annex B1. Evolució població comarques Alt Pirineu i Aran (1860-2009)

COMARCA	1860	1877	1887	1900	1910	1920	1930	1936	1940	1945
Alt Urgell	28896	23643	21897	19083	19709	20181	20933	20074	19274	22089
Alta Ribagorça	4756	4264	4069	3497	3728	3699	3333	3476	3198	3450
Cerdanya	13505	12801	12724	11932	11891	11298	10692	11355	10035	11467
Pallars Jussà	29086	25285	25622	20295	18996	20485	22108	20575	19991	19930
Pallars Sobirà	20112	15322	13878	12990	12475	13634	12507	12369	10483	11315
Val d'Aran	11272	7957	7410	6389	6650	6608	6182	5942	4681	4839
TOTAL	107627	89272	85600	74186	73449	75905	75755	73791	67662	73090

COMARCA	1950	1960	1970	1981	1986	1991	1996	2001	2006	2009
Alt Urgell	22134	20948	19897	19828	19444	19829	19006	19466	21257	22037
Alta Ribagorça	5296	6444	4590	4344	3415	3276	3542	3617	4074	4375
Cerdanya	11582	11850	12465	12456	12219	12528	12757	14516	17235	18656
Pallars Jussà	19792	19985	16210	15633	15052	13832	12817	12390	12648	13840
Pallars Sobirà	10223	10240	7700	5247	5438	5046	5815	6140	7067	7625
Val d'Aran	6555	6525	5055	5923	7011	7443	7130	7938	9554	10295
TOTAL	75582	75992	65917	63431	62579	61954	61067	64067	71835	76828

Taula B2. Evolució població dels municipis del Pallars Sobirà (1860-2009)

MUNICIPIIS	1860	1877	1900	1910	1920	1930	1936	1940	1950
Alins	1483	1000	826	803	797	741	743	719	635
Alt Àneu	1924	1083	1146	1201	1109	1078	1083	859	800
Baix Pallars	2603	2156	1562	1625	1564	1448	1375	1240	1109
Espot	552	347	310	306	307	313	340	295	607
Esterrí d'Àneu	847	687	707	698	662	548	611	501	511
Esterrí de Cardós	342	315	192	190	245	205	206	171	154
Farrera	627	494	444	453	545	469	510	330	334
La Guingueta d'Àneu	1911	1307	1126	1069	1165	1021	1063	912	868
Lladorre	798	657	592	467	534	606	552	412	397
Llavorsí	1017	869	662	757	757	686	730	638	588
Rialp	1296	1123	890	801	1035	929	822	740	595
Soriguera	1638	1343	962	869	1155	1111	1065	911	850
Sort	3405	2727	2478	2405	2580	2263	2201	1955	1969
Tírvia	516	448	405	308	348	285	288	162	213
Vall de Cardós	1153	766	688	523	831	804	780	638	593
TOTAL	20112	15322	12990	12475	13634	12507	12369	10483	10223
MUNICIPIIS	1960	1970	1981	1986	1991	1996	2001	2006	2010
Alins	567	355	313	294	307	287	273	251	313
Alt Àneu	791	480	319	333	311	375	418	457	446
Baix Pallars	997	622	422	437	318	351	353	381	406
Espot	380	269	212	224	239	272	308	360	360
Esterrí d'Àneu	720	650	559	524	446	611	658	803	946
Esterrí de Cardós	121	80	52	59	53	80	77	69	75
Farrera	234	92	72	81	88	88	97	104	133
La Guingueta d'Àneu	809	404	252	260	259	270	324	360	356
Lladorre	445	239	183	221	214	212	230	211	232
Llavorsí	601	461	284	240	208	273	281	334	380
Rialp	754	656	375	420	440	527	519	649	654
Soriguera	762	425	257	285	237	309	314	337	377
Sort	2117	1962	1496	1637	1511	1718	1829	2238	2387
Tírvia	219	133	91	99	90	116	125	120	159
Vall de Cardós	723	872	360	324	325	326	334	393	422
TOTAL	10240	7700	5247	5438	5046	5815	6140	7067	7646

Taula B3. Evolució del nombre d'habitants per nuclis de població (1970-2010)

	1970	1981	1991	2001	2006	2010
Alins	391	313	307	273	251	313
Ainet de Besan	57	55	54	41	34	44
Alins	87	75	67	66	58	88
Araós	56	36	54	32	30	42
Àreu	146	110	99	94	85	101
Norís	27	17	16	12	13	14
Tor	18	20	17	23	26	19
Besan			0	5	5	5
Alt Àneu	504	322	351	418	457	446
Alós d'Isil	41	17	29	31	37	32
Àrreu	21	5	0	11	6	4
Boren	39	20	22	22	24	18
Isavarre	41	25	25	33	23	24
Isil	99	65	92	86	83	78
Son	86	35	31	42	49	40
Sorpe	59	34	24	53	45	46
València d'Àneu	118	121	116	136	174	195
Ares (Les)			1	1		
Avets (Els)			8			
Jarda			0			
Borda de Joan			3	3		
Bonaigua (La)					16	9
Baix Pallars	627	451	350	353	381	406
Ancs	10	0	1	7	3	3
Baen	32	33	22	17	16	16
Balestui	10	2	2	8	12	12
Bresca	16	9	13	6	13	17
Bretui	39	39	31	23	17	17
Buseu	3	2	0	0	0	0
Comte (El)	10	0	0	1	2	2
Cortscastell	4	3	4	4	3	4
Enseu	9	10	2	3	4	4
Gerri de la Sal	188	145	122	128	128	148
Mentui	15	13	4	5	4	5
Montcortès	61	55	33	30	31	29
Peracalç	12	13	9	6	10	11
Peramea	126	87	70	74	88	82
Pujol	22	13	9	12	15	19
Sant Sebastià	0	0	1	0	0	0
Sellui	34	10	6	10	16	19
Useu	36	17	7	4	6	6
Cabestany			3	2	2	2
Canals			0	0	0	0
Masies de Llaràs			0	2	3	5
Sarroca de Baen			5	5	3	2
Vilesa			0	0	0	0
Castellnou			6	5	4	2
Cuberes			0	0	0	0
Pui			0	0	0	0
Soi			0	0	0	0
Solduga-Espluga			0	1	1	1
Espot	274	227	243	308	360	360
Espot	250	204	225	278	318	317
Estais	24	23	16	22	24	24
Berrade			0	0	3	2
Super Espot			2	8	15	17
Esterrí d'Àneu	687	566	496	658	803	946
Esterrí d'Àneu	687	566	496	658	803	946
Esterrí de Cardós	85	56	66	77	69	75
Arròs	28	27	23	22	21	22
Benante		6	5	5	5	5
Esterrí de Cardós	38	20	31	43	38	41
Ginestarre	19	3	7	7	5	7

	1970	1981	1991	2001	2006	2010
Farrera	109	75	88	97	104	133
Alendo		0	4	1	2	1
Burg	40	37	30	30	32	37
Farrera	20	11	29	33	32	49
Glorieta	8	2	1	1	1	1
Mallolís	0	0	4	4	3	7
Montesclado	41	25	20	28	34	38
Gingueta d'Àneu	417	264	268	324	360	356
Berròs Jussà	29	16	14	18	28	34
Burgo	13	5	7	10	5	7
Dorve	14	5	9	10	12	10
Escalarre	40	30	36	29	26	30
Escaló	87	77	63	75	96	99
Escart	30	18	16	18	16	12
Estaron	22	4	4	9	21	22
Gavàs	25	16	15	20	18	17
Gingueta (La)	54	55	57	70	73	67
Jou	30	11	23	20	27	22
Llavorre	11	4	4	5	5	6
Cerbi	40	9	7	25	20	19
Unarre	22	14	13	15	13	11
Berròs Sobirà	0					0
Lladorre	251	183	214	230	211	232
Aineto	14	12	17	18	20	20
Boldís Jussà	24	21	19	22	21	22
Boldís Sobirà	30	21	16	16	15	12
Lladorre	79	52	55	59	50	49
Lleret	5	2	14	15	17	19
Tavascan	99	75	93	100	88	110
Llavorsí	498	295	268	281	334	380
Aidí	43	14	14	10	9	15
Arestui	41	26	19	17	16	17
Baiasca	31	15	12	13	17	21
Llavorsí	314	211	185	212	243	292
Montenartró	42	14	13	13	34	22
Romadriu	15	11	21	14	14	12
Sant Romà de Tavèrnoles	12	4	4	2	1	1
Rialp	659	415	466	519	649	654
Berani	7	6	5	6	6	9
Caregue	46	17	19	20	24	29
Escàs	37	15	21	21	22	28
Rialp	444	301	363	392	493	482
Rodés	24	11	10	7	11	18
Roní	64	41	41	56	66	59
Surp	37	24	7	17	27	29
Soriguera	406	260	290	314	337	377
Arcalís	21	17	15	14	25	29
Baro	34	21	26	37	46	55
Embonui	18	14	13	15	9	12
Escós	27	22	14	18	22	26
Estach		14	13	17	19	21
Llagunes (Les)	39	26	54	54	45	54
Malmercat	40	23	18	17	22	23
Mencui	10	4	4	2	8	12
Puigforniu	17	9	6	9	11	9
Rubió	11	9	17	10	10	10
Soriguera	39	18	16	17	17	17
Tornafort	60	31	33	34	36	36
Vilamur	75	52	59	61	59	66
Sabarneda			0	7	6	6
Freixa	15		0	2	2	1
Llavanes			2	0	0	0

	1970	1981	1991	2001	2006	2010
Sort	1853	1548	1571	1829	2238	2387
Altron		49	37	37	53	59
Bastida (La)	19	11	13	15	15	30
Bernui		10	7	18	15	13
Bressui	12	6	13	16	17	19
Enviny	47	14	19	26	22	29
Llarven	30	16	8	14	13	14
Llessuí	162	122	119	98	113	112
Montardit de Dalt	45	35	51	48	29	35
Olp	98	52	33	36	45	51
Pernui		0				
Pujalt (El)	27	27	18	26	29	33
Montardit de Baix	26	20	29	51	86	108
Seurí	35	29	26	21	20	21
Sorre		29	26	19	19	14
Sort	1352	1128	1162	1397	1758	1846
Castellviny			10	7	4	3
Tírvia	149	106	107	125	120	159
Tírvia	149	106	81	109	107	147
Bana (La)			22	10	9	8
Terveu			4	6	4	4
Vall de Cardós	832	369	333	334	393	422
Ainet de Cardós	70	54	50	48	74	91
Anàs	51	22	31	29	38	29
Bonestarre	16	11	11	7	9	8
Cassibrós	37	30	28	18	20	24
Estaón		12	18	24	22	20
Lladrós	46	34	24	34	21	36
Ribera de Cardós	584	193	151	161	190	194
Surri	28	13	20	13	19	20

Font: dades extretes del nomenclàtor (INE)

Taula B4. Taxa de creixement anual acumulatiu (%tcaa) als municipis del Pallars Sobirà (1860-2009)

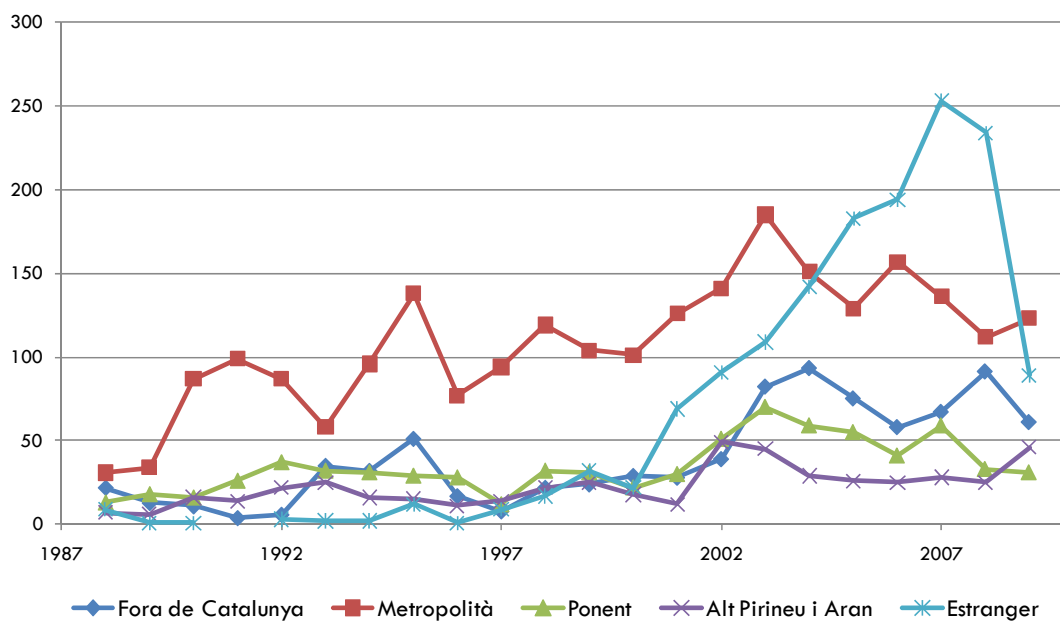
MUNICIPI	1860-1910	1910-1950	1950-1986	1986-1991	1991-1996	1996-2001	2001-2006	2006-2009
Alins	-1,22	-0,59	-2,12	0,87	-1,34	-1,00	-1,67	5,77
Alt Àneu	-0,94	-1,01	-2,41	-1,36	3,81	2,19	1,80	-1,71
Espot	-1,17	1,73	-2,73	1,30	2,62	2,52	3,17	0,37
Esterrí d'Àneu	-0,39	-0,78	0,07	-3,17	6,50	1,49	4,06	6,32
Esterrí de Cardós	-1,17	-0,52	-2,63	-2,12	8,58	-0,76	-2,17	2,82
Farrera	-0,65	-0,76	-3,86	1,67	0,00	1,97	1,40	8,54
Lladorre	-1,07	-0,41	-1,61	-0,64	-0,19	1,64	-1,71	2,47
Llavorsí	-0,59	-0,63	-2,46	-2,82	5,59	0,58	3,52	3,84
Rialp	-0,96	-0,74	-0,96	0,93	3,67	-0,31	4,57	0,36
Soriguera	-1,26	-0,06	-2,99	-3,62	5,45	0,32	1,42	3,16
Sort	-0,69	-0,50	-0,51	-1,59	2,60	1,26	4,12	2,10
Tírvia	-1,03	-0,92	-2,11	-1,89	5,21	1,51	-0,81	6,02
Vall de Cardós	-1,57	0,31	-1,67	0,06	0,06	0,49	3,31	2,24
Guingueta d'Àneu, la	-1,16	-0,52	-3,29	-0,08	0,84	3,71	2,13	1,10
TOTAL	-0,95	-0,40	-0,27	-0,20	-0,29	0,96	2,32	2,27

Font: dades extretes dels censos i padrons (INE, IDESCAT)

Taula i gràfic B5. Procedència dels fluxos d'entrada a la comarca (1988-2009)

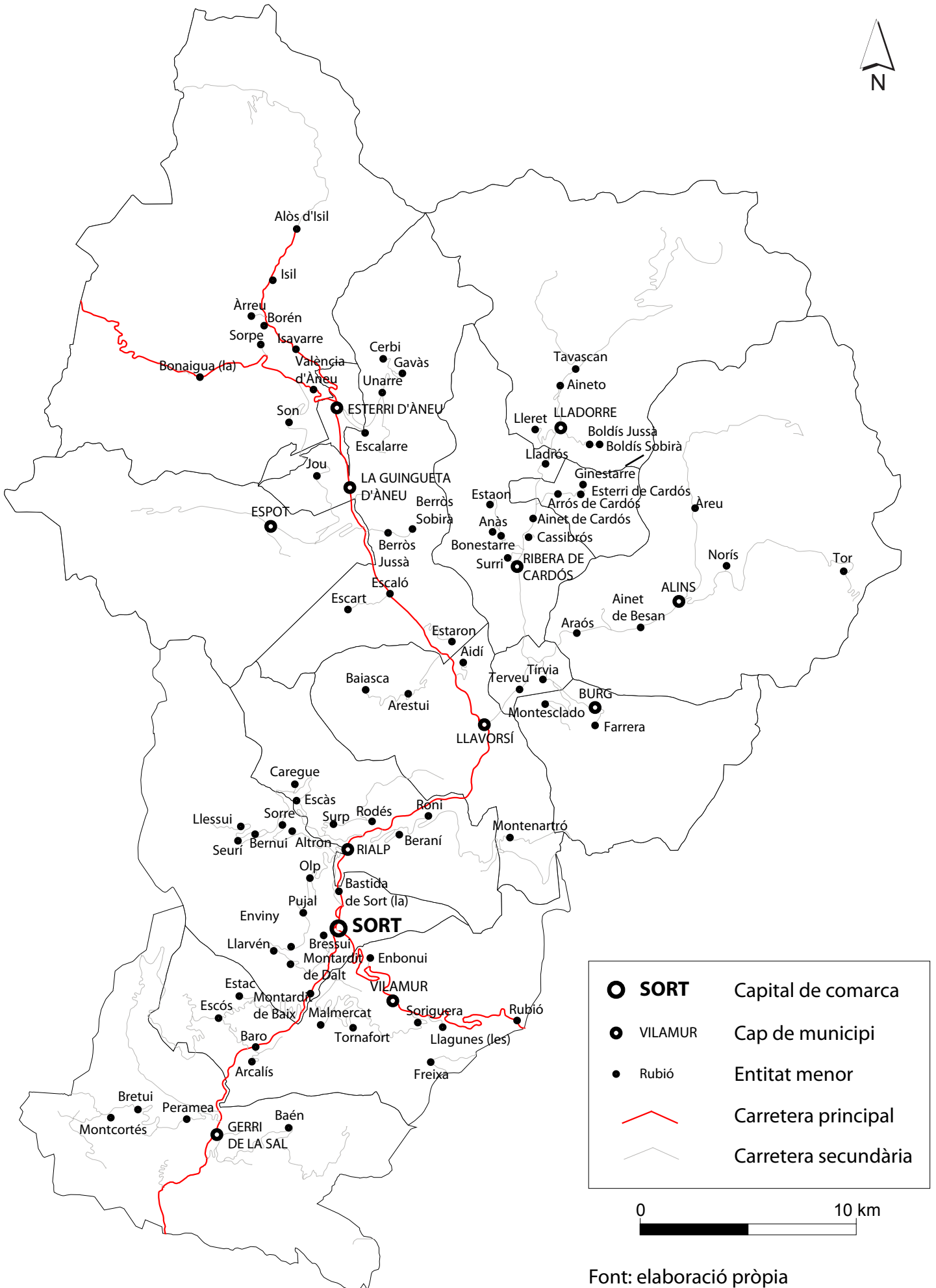
	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998
Fora de Catalunya	22	13	11	4	6	35	32	51	17	8	22
Metropolità	31	34	87	99	87	58	96	138	77	94	119
Comarques Gironines	3			1	5	10	7	8	4	1	2
Camp de Tarragona	2		13	1	5	3	12	21	1	9	3
Terres de l'Ebre			1				1	3	1	1	1
Comarques Centrals	5	1	3	9	10	14	5	9	13	10	6
Ponent	13	18	16	26	37	32	31	29	28	12	32
Alt Pirineu i Aran	7	6	16	14	22	25	16	15	11	14	22
Estranger	9	1	1		3	2	2	12	1	9	17
TOTAL ALTES	92	73	148	154	175	179	202	286	153	158	224

	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Fora de Catalunya	24	29	28	39	82	93	75	58	67	91	61
Metropolità	104	101	126	141	185	151	129	157	136	112	123
Comarques Gironines	4	4	7	10	9	9	8	4	8	12	5
Camp de Tarragona	9	9	9	5	12	10	16	19	8	7	14
Terres de l'Ebre	10	5	4	4	5	8	7	5	6	7	1
Comarques Centrals	4	19	14	11	18	12	15	26	10	18	23
Ponent	31	22	30	51	70	59	55	41	59	33	31
Alt Pirineu i Aran	25	18	12	49	45	29	26	25	28	25	46
Estranger	32	22	69	91	109	142	183	194	253	234	89
TOTAL ALTES	243	229	299	401	535	513	514	529	575	539	393

Font: dades extretes de l'EVR (INE). Dades cedides pel CED

Figura B6. Mapa de les entitats de població de Pallars Sobirà

Annex C

MISCEL·LÀNIA

Annex C1. Notícies sobre migracions cap a àrees rurals

Annex C2. Notícies sobre conflictes socials i assetjament (*mobbing*) rural

Annex C3. Notícies sobre el Pallars Sobirà

Annex C4. Llista de publicacions

Annex C1. Notícies sobre migracions cap a àrees rurals*MOVIMENTS DE POBLACIÓ***Pobles com Sort ja tenen més naixements que morts**

Joves urbans omplen els pobles del Pirineu

Esports d'aventura, turisme i parcs naturals han permès a les comarques de l'Alt Pirineu atreure joves de les grans ciutats i recuperar població. Ara, amb la crisi, el repte és retenir aquests nous veïns.

LAIA ALTARRIBA

SORT. | Actualitzada el 23/08/2011 00:00

www.ara.cat

Fa sis anys Agustí López, que aleshores era l'alcalde de Sort, va rebre una trucada del secretari de l'Ajuntament: "Fem un cafè, t'he d'explicar una cosa". Llavors li va donar la notícia: "És el primer cop en 30 anys que tenim més naixements que morts al municipi".

Ja feia anys que Sort, així com la resta de comarques de l'Alt Pirineu, havia aturat la davallada d'habitants que havia començat als anys 60. Ho havia fet possible l'arribada de joves provinents de les ciutats que buscaven la tranquil·litat de la muntanya i les noves feines vinculades als esports d'aventura i el turisme. Però durant els últims anys, i per primer cop en dècades, el creixement demogràfic es deu als naixements, una part dels quals són de persones que van pujar a viure a aquestes comarques i que ja han estabilitzat la seva situació. "Ara a Sort tenim 70 infants a l'escola de 0-3 anys", celebra Agustí López, que actualment és el president de la comissió d'Agricultura del Parlament de Catalunya per CiU.

Els esports d'aventura i els parcs

Un dels sectors que ha generat més feina durant els últims vint anys al Pirineu i que ha atret gent jove de les àrees metropolitanes han estat els esports de muntanya. Ho han fomentat els estudis de grau mitjà de conducció d'activitats físicoesportives en el medi natural, que ofereixen totes les comarques de l'Alt Pirineu. I bona part dels alumnes són nascuts a molts quilòmetres.

Un cop acabats els estudis, aquests joves poden trobar feina de monitors en empreses de ràfting, barranquisme, escalada, alpinisme i guiatge. Però com que són feines de temporada, a l'hivern treballen a les pistes d'esquí i a l'hostaleria.

Un altre dels motors econòmics són el Parc Nacional d'Aigüestortes i Estany de Sant Maurici i el Parc Natural de l'Alt Pirineu, que cada any atreuen desenes de milers de visitants. En feines directes, la directora i conservadora del Parc Nacional, Mercè Aniz, explica que actualment són entre 60 i 80 treballadors (la xifra s'ha reduït durant els últims mesos a causa de les retallades), a més dels que treballen a la xarxa de refugis que hi ha dins del parc. Però a aquesta xifra cal sumar-hi els ingressos que generen els visitants dels parcs als hotels, als restaurants i a les botigues de la zona. A més, Aniz destaca que el Parc Nacional no només anima el sector de l'hostaleria, sinó que també ha permès millorar els serveis per a la població: "Ha servit per millorar els punts d'atenció mèdica i el transport públic, tant per al visitant com per a la població local".

En el cas de la directora del Parc Nacional, ella també va venir de fora. Va néixer a Lleida, tot i que subratlla que el seu pare era fill del Pirineu, així que "ha estat com un retorn". Per estudiar, va haver d'anar-se'n del Segrià i anar fins a Madrid, l'únic lloc de l'Estat en què aleshores es podia estudiar enginyeria de ponts i camins. Aquests estudis li van permetre fa vint anys posar-se al capdavant del Parc, una de les poques feines d'aquestes comarques que requereixen un nivell formatiu alt.

L'empenta del turisme

Precisament per aquesta falta d'oferta de llocs de treball qualificats, sumat a la falta d'indústria i a una agricultura i ramaderia minvants, la majoria de gent que viu en aquestes comarques enfoca el seu futur professional cap als serveis. I bona part de les feines més qualificades les acaben ocupant persones que vénen de fora del Pirineu, com passa amb els llocs de treball més tècnics del Parc Nacional. Un altre dels grans revulsius econòmics per a les comarques de l'Alt Pirineu ha estat el turisme. Eduard Correa, cap de l'Oficina de Turisme de la Cerdanya, explica que ha permès crear feina tant en l'hostaleria com en la construcció. I destaca que l'obertura del túnel del Cadí va ser un canvi molt important: "Hi ha un abans i un després des que es va obrir el túnel el 1983. Va fer que el sector dels serveis, que ja tenia molta importància, es convertís en predominant. Ha permès que es passés de 8.000 segones residències el 1991 a les 14.000 actuals, amb tots els llocs de treball en la construcció que ha comportat. Cada una d'aquestes residències està ocupada una mitjana de 51 dies l'any i cada una gasta 125 euros per dia. Això és una quantitat de diners molt important que queden a la comarca".

I dona més dades: "El túnel també ha permès que s'hagi passat de 5 a 30 establiments de turisme rural, de 0 a 90 empreses d'esports i turisme actiu i que hi hagi 280 restaurants". I de tota aquesta feina nova que s'ha creat, Correa assegura que una part important s'ha cobert amb gent vinguda de fora de la comarca. Eduard Correa és una d'aquestes persones arribades a la Cerdanya després de l'obertura del túnel. Li agradava esquiar i fins i tot havia treballat algunes temporades a la Molina, però no de manera permanent. Així que quan es va obrir una plaça per treballar al Consell Comarcal s'hi va presentar i la va guanyar. D'això ja en fa 25 anys, així que va ser dels primers a pujar-hi després de la inauguració del túnel.

Futur incert

Però la directora del Parc Nacional no es mostra tan optimista amb el turisme i alerta del perill de basar tota l'economia en aquest sector. Lamenta que, malgrat que durant les últimes dècades els serveis han millorat, "encara hi ha malalties que al Pirineu no pots agafar perquè no hi ha les condicions per tractar-les".

Per millorar la situació, el diputat Agustí López apunta que cal fer créixer més la població: "Encara tenim una estructura demogràfica raquítica i això impedeix que aquestes comarques es puguin desenvolupar més. Penso que s'ha de potenciar la indústria agroalimentària". Però afegeix una dada que apunta un futur incert, ja que la crisi també afecta aquestes comarques: els últims dos anys se n'han anat 120 persones de Sort perquè la recessió econòmica ha comportat que hi hagi menys feina.

Del que està content Agustí López és que avui l'autoestima de la gent que viu al Pirineu és molt més alta que quan ell era jove. Recorda que quan ell se'n va anar als anys 70 a estudiar fora, els pares deien als seus fills que estudiessin per poder sortir de la comarca. Però al cap

d'una dècada la situació va fer un tomb. Ara celebra que l'autobús escolar torni a passar per pobles als quals feia molt temps que no anava a recollir nens per portar-los a classe.

La nueva utopía es vivir lejos y mejor

El teletrabajo y la comunicación están redibujando el mapa demográfico y urbano de España

FRANCESCO MANETTO 29/01/2008 – El País

Unos lo llaman urbanización descentralizada y otros la utopía vital del siglo XXI y está transformando la demografía y el paisaje urbano tras los pasos de las tendencias de EE UU: clases medias de las grandes ciudades se van a las medianas y los habitantes de los pueblos también.

La búsqueda de calidad de vida, las mejores comunicaciones, los avances tecnológicos y la seguridad de un entorno más controlable están redibujando España. Y lo hacen a dos velocidades.

Un día, el madrileño Alberto García le contó un cuento a su hija Inés. "Nos vamos a vivir a otra ciudad", le dijo. "Pero volveremos a Madrid todas las veces que queramos para ver a los abuelos, porque estaremos muy cerca. Yo vendré todos los días para trabajar y mamá te acompañará a una guardería con árboles". Entre estas palabras y la nueva rutina de Alberto ha pasado un año.

Ahora, él sube al coche cada mañana para recorrer los más de 55 kilómetros que separan una urbanización de Guadalajara, donde vive, y Barajas, su lugar de trabajo. Aunque reconoce pasar más tiempo al volante y sufrir a menudo los atascos, está seguro de haber ganado en calidad de vida. Probablemente estén de acuerdo los miles de personas que cada año abandonan las aglomeraciones urbanas para vivir en ciudades medianas o pequeñas, impulsando así un nuevo estilo de vida y experimentando nuevas formas de trabajar gracias a las nuevas tecnologías.

Se trata de una tendencia que, según el Instituto Nacional de Estadística (INE), está destinada a marcar los próximos flujos migratorios y el futuro del desarrollo urbanístico. Y es que, a partir de 2001, las ciudades y los alrededores de Guadalajara, Toledo, Valladolid, Segovia, Tarragona, Girona, y algunas zonas de Galicia, de la Comunidad Valenciana y del País Vasco han visto aumentar su población hasta un 30%.

¿Fascinación por los entornos rurales? Antes de nada, mejores condiciones de vida. En primer lugar, relacionadas con el precio de la vivienda. Porque, si hasta hace unos años podía condicionar la elección de un barrio u otro, ahora es uno de los factores determinantes de esa huida hacia ciudades pequeñas, más asequibles. Es el caso de José Rodríguez, de 31 años, que acaba de comprar un piso de 90 metros en Guadalajara por poco más de 258.000 euros. En Madrid, con el precio medio del suelo por encima de los 5.000 euros por metro cuadrado, se habría podido permitir poco más que un estudio. En concreto, las provincias de Guadalajara y Toledo son dos de las zonas que más han crecido en 2007, sobre todo a rebufo de Madrid: 4,95% y 3,9%, respectivamente. ¿Y el trabajo? En la gran mayoría de los casos, no cambia. Rodríguez, por ejemplo, seguirá trabajando en la capital. "Ahora nos podemos desplazar de forma mucho más rápida: el único inconveniente del coche y el autobús son los atascos. Pero con el AVE, pese a ser más caro, llegamos enseguida al centro", comentan los que han elegido cambiar de residencia. Es verdad. Desde ambas ciudades se puede llegar a la estación de Atocha en una media hora. Mucho menos de lo que tardaría en transporte público un madrileño residente, por ejemplo, en Tetuán o San Blas.

"Los modelos de convivencia han estado siempre asociados a procesos para la realización de uno mismo, favorecer la afloración del verdadero ser humano, la regeneración colectiva, o la reapropiación de la vida cotidiana por sus habitantes. Y nunca como ahora se ha dispuesto de tantos recursos, tecnologías e instrumentos para desarrollar y dinamizar estas utopías locales", destaca Jesús Oliva, sociólogo y docente de la Universidad Pública de Navarra. Estamos hablando de la calidad de vida. La consultora británica Mercer, que cada año publica una clasificación mundial de los mejores sitios para vivir, define ese concepto en función de factores como la seguridad, los servicios sociales, la densidad de

población, la difusión de los transportes públicos, la frecuencia de los atascos o la contaminación. Las mejores ciudades del mundo, según los últimos *rankings*, serían las suizas Zúrich y Ginebra, mientras que Barcelona y Madrid se situaban en 2007 en las posiciones 41 y 42, detrás Bruselas, Berlín, París o Londres.

Y es que, aunque algunos expertos consideren esa tendencia consecuencia natural de la expansión de las metrópolis españolas, la ilusión de vivir mejor parece cada vez más importante. "Al principio me fui a Guadalajara por razones estrictamente profesionales", confiesa Jorge Sánchez, periodista de 28 años, del madrileño barrio de Carabanchel. "Pero luego, al sentirme tan cómodo, decidí asentarme. Aquí todo está más cercano, parece más fácil, y el ambiente es muy familiar. Además, Madrid está al lado. Algunos dicen, en broma, que la capital es el barrio de ocio de Guadalajara", añade Sánchez, quien acaba de comprarse una vivienda en Horche, un pueblo de unos 2.000 habitantes situado a unos 12 kilómetros de la ciudad.

¿Otros factores que suelen condicionar la calidad de vida? La comodidad para hacer la compra, una mayor percepción de seguridad para los hijos, el poder hacer la mayoría de trámites de forma más rápida y teniendo, además, acceso en poco tiempo a los servicios de las grandes ciudades. Se trata de un modelo inspirado en la filosofía del *Slow city* (literalmente, ciudad lenta) que, en palabras de Massimo Borri, uno de los coordinadores de esta plataforma internacional, "incluye a las ciudades que cumplen con excelentes requisitos en política ambiental, gastronomía, infraestructuras y nuevas tecnologías".

El factor tecnológico es precisamente otra de las razones que puede animar a la población a encontrar un lugar más tranquilo más lejos de las aglomeraciones urbanas. "La posibilidad de utilizar una conexión de alta velocidad, el móvil o el correo electrónico nos permite también organizar nuestro trabajo de forma diferente o llevárnoslo a casa", apunta Oliva. De la difusión de estas herramientas depende también el éxito de algunas empresas que, como método de atracción de profesionales motivados, ofrecen horarios casi a la carta. Es el caso de algunas agencias de atención telefónica, que suelen ofrecer un cupo de puestos para quienes deseen trabajar desde casa. Además, según los expertos, la creación de teletrabajo es un 50% más barata que un puesto presencial. "Si trabajas con gente muy cualificada que quiere irse a vivir a una ciudad más pequeña, un caso cada vez más común, ¿por qué tenemos que prescindir de ellos?", se pregunta María del Pino Velázquez, directora general de Unísono, empresa de atención telefónica, con unos 3.000 empleados.

El teletrabajo, sin embargo, es aún poco practicado en España. En 2004, según una encuesta del portal Monster.es, 121.800 personas utilizaban esa fórmula: el 0,6% de los asalariados, frente al 5% de media de la Unión Europea. De todas formas, se trata de una tendencia al alza, como este fenómeno que algunos expertos definen como "urbanización descentralizada", y que parece tener dos dimensiones. Una huida de las áreas metropolitanas más extendidas del país (Madrid, Barcelona, Valencia, Bilbao, Málaga, Sevilla) hacia los centros más pequeños y económicamente más accesibles y otra fuga, esta vez a rebufo de las mismas ciudades de provincias, hacia los pueblos de sus alrededores. También en este último caso, el precio de la vivienda es un factor decisivo.

Un ejemplo: con las nuevas líneas de alta velocidad se ha disparado también el precio medio del suelo al que estaban acostumbrados la mayoría de los habitantes de ciudades como Valladolid, Segovia, Málaga o Zaragoza, que, en muchos casos, prefieren mudarse a los pueblos de las afueras. En concreto, el caso de Valladolid es especialmente significativo. Allí, las últimas revisiones del patrón apuntan a un incremento de la población de los municipios de los alrededores de la ciudad y confirman una pérdida significativa no sólo de la capital, sino también de algunas áreas rurales de la provincia. En general, 137 municipios de Valladolid pierden habitantes; sin embargo, el total de la provincia gana casi 5.000. No es un acertijo, ni un capricho de la estadística. Y en opinión de los expertos, no se trata tampoco de una consecuencia de la inmigración. Sencillamente, muchos residentes en la ciudad han empezado a buscar una vivienda más barata en algunas zonas de los alrededores, y al mismo tiempo, los que viven en los pueblos más pequeños han empezado a mudarse a esas mismas zonas en busca de nuevas oportunidades de trabajo.

De todas formas, Jesús Oliva, quien ha estudiado este proceso en Pamplona y sus alrededores, destaca también su lado más oscuro: "Esta tendencia puede fomentar la difusión de perfiles de ciudadanos de dos velocidades, un ciudadano *lento* y otro *rápido*". ¿Qué significa? "Estos hábitos, si bien son relativamente recientes en la mayoría de los países europeos, cuentan con ya con cierta historia en la llamada *service class* [profesionales liberales] estadounidense y británica. Y es que, si para un médico o un abogado, el mudarse a una ciudad más pequeña y desplazarse todos los días a su lugar de trabajo puede ser un alivio, para una señora ecuatoriana con pocos recursos puede ocurrir todo lo contrario. Porque para una persona que, por ejemplo, no puede permitirse pagar un abono de autobús, esta supuesta calidad de vida se convierte así en un problema cotidiano más".

Los estudios destacan también otras facetas de esta tendencia: la vuelta de los jubilados a las ciudades de provincias y a los pueblos en los que nacieron; la llegada de los inmigrantes que, tras residir algunos años en los centros de Madrid, Barcelona o Valencia, optan por buscar un entorno más tranquilo, con menos competencia y más oportunidades de encontrar trabajo; o las oleadas de norteeuropeos que deciden instalarse en algunas localidades costeras.

De todas formas, los que deciden abandonar su lugar de origen suelen ser en su mayoría trabajadores de clase media de alrededor de 30 años con estudios universitarios y que, en muchos casos, acaban de formar una familia. Entonces, ¿nos encontramos ante una de las utopías del siglo XXI? Y, ¿la vuelta al campo está demasiado idealizada? En realidad, también el *marketing* y las campañas publicitarias tienen mucho que ver con la fortuna de este modelo. "Sólo hace falta coger el coche y conducir por una carretera para verlo en las vallas publicitarias. La llamada huida hacia el campo desempeña un papel muy importante en el mercado inmobiliario", añade Oliva. "Si tú piensas de verdad que abandonando la ciudad tendrás mejores condiciones de vida y estarás más tranquilo, de alguna manera acabarás creyéndotelo y te irás".

Los efectos de las campañas de *marketing* se pueden reflejar, por otro lado, en el florecer de una nueva simbología comercial. Productos significativos en ese ámbito son los vehículos 4 - 4. "Es el símbolo por excelencia de ese proceso", que, según algunos estudios, ha conseguido cuajar en Europa también gracias al éxito de algunas series de televisión estadounidenses que transmiten un estilo de vida despreocupado y sereno. Precisamente Estados Unidos está redescubriendo ahora la vida en los entornos rurales, aunque, en este caso, son sobre todo los trabajadores con alto poder adquisitivo los que deciden comprar una casa en el campo. Sin embargo, lo hacen por la misma razón: impulsados por el deseo de vivir más lejos y mejor.

Qué bonito, pero qué duro es ser 'hippy'

Comunas y ecoaldeas atraen a quienes buscan modos de vida alternativos - Sin dinero, sin tecnología y, a menudo, sin títulos de propiedad

JULIÁN DÍEZ | 15/02/2009 | EL PAIS DIGITAL

En tiempos difíciles, se extiende un sueño: romper con todo. Acabar con la inestabilidad laboral, con la dependencia del Euríbor o la baja calidad de los alimentos que consumimos, buscando una vida más sencilla y con satisfacciones más básicas.

En tiempos difíciles, se extiende un sueño: romper con todo. Acabar con la inestabilidad laboral, con la dependencia del Euríbor o la baja calidad de los alimentos que consumimos, buscando una vida más sencilla y con satisfacciones más básicas. Desde hace décadas, cientos de personas han apostado por ese camino alternativo; aunque con irregular fortuna, esas sociedades distintas conviven con la nuestra.

La opción de las comunas anarquistas urbanas, en las que se sigue manteniendo relación continua con la ciudad y existe el problema del conflicto con la ley, no satisface a estos émulos de Henry David Thoreau, el escritor estadounidense que vivió dos años solo en una cabaña y escribió después: "Fui a los bosques porque (...) quise vivir profundamente y desechar todo aquello que no fuera vida (...) para no darme cuenta, en el momento de morir, que no había vivido".

Las dificultades son enormes: una exposición directa al clima a la que no está habituado el que vive en la ciudad, la necesidad de adquirir conocimientos con los que convertirse en autosuficiente... Y, en el caso de entrar en una sociedad ya existente, las incertidumbres a la hora de insertarse en un grupo muy cerrado al exterior, del que es difícil informarse previamente, y en el que la relación estrecha hace chocar con frecuencia las personalidades. La mayor parte de los experimentos apenas alcanzan el segundo invierno, la estación en que las dificultades afloran en toda su crudeza.

Resulta difícil calcular cuántas personas en España han optado por dar la espalda a la sociedad convencional. No hay datos al respecto. Si nos atenemos a los participantes en algunas reuniones como la de Ecoaldeas del pasado verano y a la actividad en páginas webs, y se aplica un redondeo al alza realista, se puede hablar, como mucho, de unas 2.000 personas.

Esa reunión de Ecoaldeas, con presencia de 30 iniciativas, se celebró en una de las poblaciones de este tipo pioneras en España: Matavenero, en las montañas de El Bierzo (León). Desde hace unos pocos años es posible acceder a ella con buen tiempo por una pista de tierra, construida por la empresa que gestiona un parque eólico cercano. Pero el camino queda helado en invierno y el acceso sólo puede hacerse a pie, tras horas de caminata desde la localidad de San Facundo.

Matavenero y la vecina Poibueno, dos poblaciones abandonadas, comenzaron a ser ocupadas hacia 1989, en una iniciativa en la que tuvieron importante protagonismo ecologistas alemanes. Los pueblos, muy aislados en un valle escarpado, llevaban años abandonados, y los primeros repobladores vivían en tipis indios en lugar de reedificar sobre las casas, que habían ardido en sucesivos incendios. Su aislamiento, que dificultó el desarrollo de la comunidad, posiblemente ha hecho posible su supervivencia: nadie reclamó las ruinas, progresivamente ocupadas, las autoridades pasaron por alto su existencia, y hoy forman parte aceptada del paisaje de la comarca.

La mayor parte de los habitantes de Matavenero, que han llegado a ser 120 pero ahora andan más bien por la mitad, trabaja fuera del pueblo, ayudando en tareas agrarias o en la construcción, o vendiendo la artesanía que elaboran allí. Los niños -han nacido 35 desde la ocupación del pueblo, incluso hay algún nieto de fundadores- bajan al colegio de San Facundo. En las últimas heladas, sin embargo, buena parte de los habitantes que estaban fuera no pudieron volver durante días.

La comunidad toma las decisiones en un consejo, por votación, y por lo demás, cada cual hace su propia vida; existe la propiedad privada y se usa el trueque para cambiar bienes y servicios. Los nuevos deben permanecer un año viviendo en alguna de las casas comunes rehabilitadas antes de que el consejo les autorice a construir la suya: en particular, se quiere que sufran un invierno -con duchas en la cascada del río incluidas-, para evitar abandonos.

Las normas comunes son, sobre todo, de carácter ecológico: prohibición de motores en el interior de la localidad, uso de paneles solares para conseguir energía eléctrica, se desaprueba el consumo de alcohol fuerte, tabaco o drogas; y empleo de letrinas secas, en las que los desechos se utilizan para compost. Sólo existe un teléfono en el pueblo y sólo se atiende una hora al día. Hay una jornada de trabajo comunal, el jueves; en esas sesiones construyeron el llamado Dome, en el que se celebró la reunión de Ecoaldeas. Entre los asistentes a esa reunión se encontraban representantes del proyecto valenciano Puente del Arco Iris. Una veintena de adultos -con una decena de niños- están a punto de formar una cooperativa para adquirir una finca de 100 hectáreas a unos 40 minutos de Valencia, y marcharse a vivir, confían, durante esta primavera.

"No hay ningún modelo similar al que nosotros queremos desarrollar, ahora mismo, en España", explica uno de sus fundadores, Manuel Alamar. En su casa y terrenos adjuntos, los integrantes del grupo practican la albañilería -incluyendo la construcción con materiales alternativos como balas de paja- y la agricultura.

La diferencia básica entre Puente del Arco Iris y otros proyectos es su deseo de convertirse en modelo, su mayor conexión con la sociedad; por ejemplo, piensan llevar a cabo todo su desarrollo legalmente, "sin la tensión que supone estar ocupando ilegalmente un lugar", pagando impuestos y llevando a cabo todas las gestiones que correspondan. Alamar se entusiasma cuando explica sus motivaciones para escapar del contexto urbano: "Estoy seguro de que hay mucha gente que, cada día, se pregunta si vale pena trabajar 40 años en algo que no le gusta para pagar la hipoteca de un piso minúsculo o si compensa estar siempre esforzándose para conseguir tan poco. Vivir es mucho más sencillo. Esperamos demostrárselo a mucha gente que tiene esas dudas".

El terreno que pronto comprarán los cooperativistas de Arco Iris no tiene la calificación de suelo urbanizable, muy costosa. Les sale a 10.000 euros por adulto, reembolsables en caso de abandono de la comunidad. Vivirán inicialmente en unas ruinas comunales, para luego ir construyendo poco a poco, con prudencia para no vulnerar las leyes urbanísticas. Hablan de compartir bastantes propiedades, no sólo vivienda: también coches o ciertos bienes. Esperan vivir de la agricultura, así como de tareas diversas por la comarca, e incorporar paulatinamente -a medida que se acerquen a los 100 habitantes que tienen como objetivo- labores como educación y alojamientos rurales.

"No nos da miedo trabajar, pero esperamos, a medio plazo, conseguir una gran calidad de vida con un esfuerzo no muy grande", explica Alamar, que está "impaciente" por echar ya su primer partido de fútbol con los compañeros, en su propia tierra. Admite cierta "preocupación espiritual" considerando la espiritualidad "como algo personal y de sentido común, sin que te aleje de la familia o los amigos". Además, pondrán en práctica las tres erres básicas de la vida ecológica: reciclar, reducir y reutilizar.

La crisis económica ha hecho que más gente se interese por el proyecto. "A veces hemos comentado que llegamos dos o tres años tarde, que si tuviéramos ya toda esa andadura podríamos cumplir nuestro objetivo de servir también de ejemplo para otras personas que tengan nuestras mismas inquietudes. Las dificultades administrativas son grandes, pero creo que estamos encontrando ya un camino que puede ser útil para otros". Diversas comunidades en distintos puntos de Europa, como Findhorn, en Escocia, o Sieben Linden, en Alemania, llevan décadas de existencia con un funcionamiento similar.

Además de las ecoaldeas, existen otras comunas de corte más ligado al hipismo o los movimientos contraculturales de los años sesenta, en particular en las islas Baleares, aunque ninguna ha tenido una vida continuada desde entonces. La navarra Lakabe, considerada como decana de las ecoaldeas -fue creada en 1980-, supone, por su combatividad y longevidad, una suerte de eslabón perdido entre esas comunas y las actuales.

También existen otras comunidades, ligadas al cristianismo. Al fin y al cabo, históricamente, los que deseaban retirarse del mundo encontraban la salida en el monacato. Además de las conocidas comunidades de religiosos ordenados, existen otras a las que tienen acceso seculares, incluyendo parejas.

La más afamada en España es Turballos, en la serranía de Alicante. Sus portavoces se niegan a permitir el acceso de periodistas a sus instalaciones, aunque sí invitan a título personal a quienes les llaman para visitarles. Fundada hace 30 años por el sacerdote Vicente Micó, se declara "Comunidad Ecuménica, de la No Violencia y Desnuclearizada". Residen de forma fija una veintena de personas. El pueblo ha sido bellamente restaurado y mantiene buenas relaciones con sus vecinos.

La vida de Turballos se reparte entre la oración y el trabajo, con cuyos frutos se mantienen. Siguen la ideología de un italiano discípulo de Gandhi, Giuseppe Lanza del Valle, que falleció en la comarca tras una vida aventurera en lo mundano y lo espiritual. "Nos esforzamos para limitar nuestras necesidades y no caer en el consumismo que contribuye a la explotación del Tercer Mundo". La comunidad es estrictamente vegetariana, y realiza una jornada de ayuno y silencio los viernes. Los rezos no responden

estrictamente a la ortodoxia católica actual: "Acogemos a toda persona independientemente de sus creencias religiosas, respetando su camino y su fidelidad a su tradición".

Además de las alternativas ecológicas y espirituales, otras apuestas siguen vivas en algunos puntos de España. Es el caso de Marinaleda, localidad de Sevilla de 2.700 habitantes, famosa por ser el origen del Sindicato de Obreros del Campo, y en la actualidad prácticamente comunista. El fundador del Sindicato, Juan Manuel Sánchez Gordillo, es alcalde desde hace casi tres décadas con mayorías absolutas imbatibles. Tras años de lucha, Marinaleda consiguió expropiar las 1.200 hectáreas de un cortijo propiedad del Duque del Infantado. El producto de la tierra -alcachofas, pimientos, aceitunas- se transforma en ocho cooperativas que dan trabajo a todo el pueblo. Oficialmente, no hay desempleo y todos cobran lo mismo, algo más de mil euros.

El pueblo afrontó el problema de la vivienda con métodos similares: todo el suelo rústico fue municipalizado y se abrió la puerta a que cualquier residente se construyera su vivienda de 90 metros cuadrados, con la ayuda de albañiles del ayuntamiento. El propietario paga los materiales y luego una renta vitalicia de 15 euros al mes.

Sánchez Gordillo es acusado poco menos que de estalinista por sus rivales políticos, y es un hecho que en las últimas ocasiones en que representantes destacados de otros partidos pasaron por Marinaleda hubo desórdenes públicos notables. Sin embargo, él exhibe la situación de su pueblo y argumenta que en él se da el mejor ejemplo contra la crisis: "Esto no ha sido más que la demostración del fracaso total del libre mercado. La única alternativa es el empleo público. En cuanto al Gobierno, que deje de dar dinero a los bancos, y ayude al pequeño campesino y al jornalero".

La vida roja de Marinaleda se extiende a lo cotidiano, por ejemplo con un calendario propio de festividades. La Semana Santa, es allí la Semana por la Paz, con actuaciones de Paco Ibáñez o Jarcha en lugar de procesiones. Ni siquiera los domingos son exactamente festivos. Una o dos veces al mes, se convoca una jornada de trabajo. "Apenas se pagan impuestos, pero de vez en cuando hay que reunirse todos para hacer obras públicas. Yo me paseo el día antes por el pueblo con un megáfono para avisar, y casi todo el mundo contribuye, salvo que tenga algún problema personal", afirma el alcalde.

© Diario EL PAÍS S.L. - Miguel Yuste 40 - 28037 Madrid [España] - Tel. 91 337 8200

© Prisa.com S.A. - Ribera del Sena, S/N - Edificio APOT - Madrid [España] - Tel. 91 353 7900

Enllaç:

http://www.elpais.com/articulo/sociedad/bonito/duro/ser/hippy/elpepusoc/20090215elpepusoc_1/Tes

Spanish ghost town buys new residents

<http://www.nrc.nl/> | 22/04/2010

The European countryside is slowly becoming deserted. The Spanish hamlet, Retortillo de Soria, guarantees young families jobs and housing if they relocate.

Unpacked boxes, tools and dust cluttered their house. Naked light bulbs dangled from the ceiling. But to Jordi Parraga and Ana García, every day they spend in Retortillo de Soria feels like a holiday. "The air is cleaner here. The pig's ribs, the oranges: everything tastes better," said Parraga, sitting in his live-in kitchen. "Also, being Catalan, we are treated as foreigners here." he laughed.

The 30-something couple moved with their son Jordi (4) and daughter Ana (2) from Terrassa last month. In an attempt to stop Retortillo from becoming a ghost town, the town's mayor, Yolanda Gil, in a TV address, had called upon willing Spaniards to relocate here. Parents with young children were promised one of the ten steady jobs opening up at a local care facility and a cheap rental home with assistance from the municipality.

Comparable to Oman

"I saw it and thought, 'this could be something for us'," said García, as she warmed herself at her gas heater. Over the past 18 months, even the worst paying temporary jobs had become scarce. Parraga had become unemployed a few months before when he was forced to close down his construction business, as more and more clients defaulted.

"We could have worked even harder to survive in Terrassa," Parraga said. "More people work long days, with the bar as the only place to unwind. But I now see my children more in a single week than I have in the entire last year. That is priceless."

In Spain, which is going through a deep economic crisis, the offer made by Retortillo's mayor piqued the interest of thousands of people. "In the weeks following the TV broadcast, dozens of families visited the village to have a look themselves," the mayor said, speaking in her office at the care facility, which she also manages.

What the visitors saw was a village like many in Soria, the most sparsely populated province in Spain. The population has actually decreased by some 40 percent in the last century. Today, population density is comparable to that of the desert state of Oman.

Outside the holiday season, most houses are vacant and boarded up to protect them from the snow. The 50 residents who remain during the winter are nearly all senior citizens. The village's vicinity is dotted with the ruins of deserted sheep stalls. A playground out front of the town's medieval gates has fallen into disuse.

A deserted land

Soria is not the only part of Europe that is gradually emptying out. Almost 90 percent of the European Union is considered countryside, but only half of its population lives in those areas. Regional, national and European governments spend billions of euros every year in an attempt to turn the tide, with only limited success.

Francisco Ayuso (77) has lived in Retortillo his entire life. Until a few years ago, he was a shepherd, he said, sitting in the town's central square that still bears the name of the former dictator Franco. "I have spent more nights up there," he said, pointing his cane at the surrounding hills, "than I have at home."

Since he quit working, there has been only one shepherd left in the area, Ayuso said, with a tone of regret in his voice. But he said he understood why. His own children had also chosen different lives from the harsh existence of a shepherd. "They all went to college," he said proudly. Today, they live in different parts of the country. "There was nothing for them here."

Retortillo has few facilities left. The baker supplements his income working as a mailman. Public transport only comes only once a day, on request. A local bank is only open two mornings every week, but it draws few customers.

Mayor Gil won the 2007 election with her promise to save the village by repopulating it. She was unable to say exactly how quickly the village was running out of citizens. "But it is clear that more people die here than are born," she said. When Gil became mayor, 250 people were still registered in her municipality, which includes 11 even smaller villages. Only 210 remain today.

Planting a new seed

"We need children if we want to give this town a future," Gil said. The possible arrival of ten new families would not be enough to reverse the trend, she agreed, "but it's a start." Thanks to the Parraga-García family's arrival, the regional government will now be forced to re-open the local school, which had been closed for a decade.

Gil was loath to make an example out of her village. "Our biggest advantage is that we were able to create jobs by expanding our care facility," she said. The expansion, which cost a million euros, was funded by money from a wind turbine battery. "Not all municipalities have that kind of money in the bank," the mayor said. Besides, the question remains how many people will actually come. García and Parraga are the only ones who have actually moved so far.

Even they sometimes doubt whether they have made the right choice. The expansion of the local care facility has been delayed by several weeks, leaving them without jobs and an income for the time being. The rental apartment they were promised has yet to be finished. When their family calls, they try not to mention these setbacks. "We are spending the very last money we have left," Jordi said. "We don't even have enough to go back to Terrassa."

Los neorruralistas asustan a Sarkozy

Una generación ecologista. Francia está plagada de pequeños pueblos habitados por jóvenes alterglobalistas, que votan por la verdadera izquierda y se preparan para la desobediencia civil

M. Andújar / PÚBLICO

ANDRÉS PÉREZ - CORRESPONSAL - 21/09/2009 03:00

Meterá Nicolas Sarkozy a esta mula en la cárcel? ¿Será acusada de "terrorismo", como lo fue el intelectual Julien Coupat? La idea puede parecer descabellada, pero no lo es. Marushka, igual que todas las mulas y caballos de tiro de este pueblo de montaña del centro de Francia, es sospechosa. No lleva herraduras, porque los humanos con quienes trabaja son ecologistas libertarios y piensan que así está más sana. Y, colmo de lo insoportable: con pezuñas descalzas, Marushka y sus amigas trabajan fuera de la economía de mercado y restauran servicios públicos en uno de los pueblos de la Francia neorrural.

Casi todos los nombres de équidos, humanos o lugares de este reportaje han sido camuflados para ocultar su identidad. En una Francia en plena revolución conservadora, existe una red de pueblos y zonas rurales donde jóvenes procedentes de las grandes ciudades, en su mayoría superdiplomados y eficaces, han decidido que otra vida es posible.

Se retiran del mercado de trabajo, salen del consumismo, crean asociaciones y cooperativas que les sirven de paraguas frente a la Policía o el fisco y, así, restauran servicios por vía autogestionaria. Al hacerlo, se ganan la simpatía de los abuelos abandonados en aldeas dejadas de la mano del Estado.

Eso es lo que hicieron hace unos años Julien Coupat y sus amigos en Tarnac, aldea mesetaria del centro de Francia. Equipados con diplomas elitistas de París, compraron una granja, reabrieron una tienda de ultramarinos y empezaron a rendir servicios gratuitos a los abueletes del pueblo semivacío.

La empatía fue inmediata, hasta que el 11 de noviembre pasado una espectacular operación de la Policía antiterrorista condujo a la detención del grupo, acusado nada menos que de "terrorismo". Tras seis meses y medio en prisión, Coupat, el último detenido, fue liberado recientemente.

Los jóvenes diplomados huyen de la urbe y se instalan en pueblos abandonados y vacíos

Terroristas sin causa

Según revelaciones de la prensa francesa, el dossier armado por la Fiscalía Antiterrorista para acusarle de una tentativa de sabotaje de líneas férreas está totalmente hueco. Así parece probarlo también el hecho de que el juez estimara que no hay riesgo alguno en sacar de la cárcel a tan peligrosos "terroristas". Los comités de apoyo en favor de los Nueve de Tarnac se van propagando por toda Francia, bajo el paraguas de un manifiesto de intelectuales: "No al Orden Nuevo".

El asunto empieza a cobrar tintes cómicos, porque la Policía antiterrorista está reincidiendo. En mayo pasado, los agentes procedieron a nuevas detenciones y una vez más golpearon en un pequeño pueblo. Esta vez le tocó el turno a la bucólica Forcalquier, en Provenza. Un grupo de cuatro editores de un nuevo "Comité de Sabotaje del Antiterrorismo" pasaron un día entero en el calabozo, para luego ser liberados sin cargos.

A diferencia del resto de la Francia rural, estos pueblos votan en masa a la izquierda

Desde entonces, el titular de Interior ha cambiado, y Nicolas Sarkozy, en lugar de seguir amenazando con mano dura, intenta vestirse a sí mismo de ecologista campestre y de enemigo del productivismo capitalista ultraliberal. Y es que Tarnac y Forcalquiers sólo son dos de la larga lista de pueblos de menos de 5.000 habitantes, esparcidos por toda la geografía francesa, donde impera una cultura que empieza a recibir el nombre de "neorrural", y que en realidad podría ser llamada "resistencia".

Los hay de llanura o de montaña, del norte o del cálido Mediterráneo, de casi 5.000 habitantes o con sólo 200 almas. Pero se les reconoce fácilmente. Están fuera de los grandes ejes, sólo tienen carreteras secundarias, y ni una sola de esas villas o esos inmensos barrios de casas adosadas, típicas de lo que, en Francia, la administración empieza a llamar "zona rural bajo influencia urbana".

Los de las Marushkas y los Julien Coupat son pueblos auténticos que a punto han estado de quedar abandonados. La llegada de jóvenes alter-globalistas con proyectos profesionales solidarios y con niños les han dado una nueva vida. Como en el de la mula Marushka: sólo 300 almas, una escuela que fue salvada por los pelos y ahora crece en alumnos.

El movimiento ofrece cursos para aprender a segar campos de cultivos transgénicos

Sólo 300 vecinos, pero también cuatro asociaciones culturales que crean desde óperas contemporáneas hasta libros incunables de materiales biológicos. Sólo 300 almas, pero también varias empresas de lo que se llama, en Francia, desde finales de los años noventa "el tercer sector": sociedades formalmente privadas, pero que no buscan generar dividendos sino crear plusvalía social.

Se les reconoce también, a estos pueblos, mirando sus resultados electorales en la base de datos del Ministerio de Interior. Tarnac, Forcalquier y tantos otros votan como las barriadas populares de las grandes ciudades, y no como la Francia rural conservadora de siempre. La derecha sarkozyana toca techo con facilidad en torno al 25%. Las fuerzas de la izquierda real el NPA y el Frente y los ecologistas arrasan, y el Partido Socialista aún tiene algo de fuerza.

Según un documentado estudio del instituto IPSOS, estos neorrurales jóvenes, de entre 25 y 34 años de edad, representaban en 2003 algo más de un millón de personas; esto es, en torno al 2% de la población adulta del país. Una gota de agua numéricamente, pero una gota muy activa e inquieta. La Policía antiterrorista volvió a alarmarse en julio pasado. Detectó la presencia de activistas del movimiento de Tarnac y Forcalquiers no ya en el campo, sino en dos duras periferias del norte y el este de París. Los activistas contactaron con adolescentes de Villiers-le-Bel y de Bagnolet, suburbios del extrarradio parisino donde existe un tenso cara a cara entre jóvenes y policías, debido a la muerte de tres chavales en supuestos accidentes con coches patrulla.

Enseñanzas subversivas

Uno de estos grupos estuvo en prisión por un supuesto sabotaje a las líneas férreas

Más señales de rebeldía: en uno de esos pueblos, se esconde una asamblea de hackers preparando el sistema que va a colapsar técnicamente los futuros robots anti P2P, previstos por la ley Creación e Internet de Sarkozy. En otro, 20 personas participaron en un intenso cursillo de 48 horas para aprender las técnicas de desobediencia civil y de resistencia activa, con el objetivo de saber algún día plantar cara a un capitalista, segar un campo de cultivos transgénicos o interrumpir la construcción de una autopista.

Ninguna de esas acciones responde a la tipificación penal de "terrorismo". Ninguno de estos pueblos es "terrorista". Como tampoco parece Marushka ser una "terrorista". Simplemente, tras las barriadas populares de las grandes ciudades, otra porción de Francia y de su diversidad, rural esta vez, empieza a ser vista como un peligro y una amenaza por la derecha sarkozyana.

Fa uns anys que el desenvolupament del turisme i altres activitats d'oci, així com l'arribada de neorurals, està provocant un procés de repoblament del Pirineu català

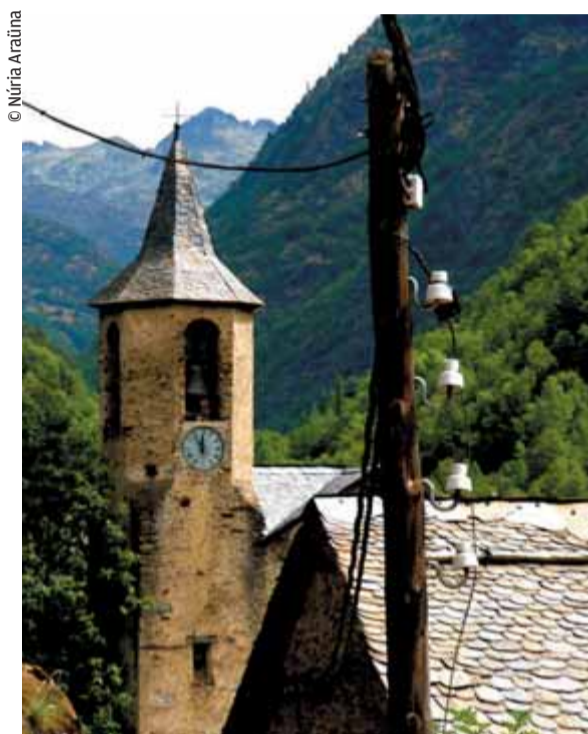
Tornant a la muntanya

Des de final del segle XIX, les comarques de l'Alt Pirineu i la Vall d'Aran han perdut més de 40.000 habitants, 60.000 si comptem els del Prepirineu i el Pirineu oriental. Fa tres dècades que hi ha en marxa un procés de repoblament.

els pocs veïns que encara quedaven a Ossera ja tenien les maletes preparades i el cor fet a la idea per marxar a viure a la Seu d'Urgell. Feia anys que en aquell poble només es tancaven cases i els osserencs estaven cansats després de tants comiats. Per això, quan a començament de la dècada dels vuitanta s'hi va establir aquell grupet de *hippies* van recuperar l'esperança. Fins a Ossera van començar a arribar neorurals, persones procedents de ciutat, alguns amb fills petits i que havien decidit dedicar-se a activitats artesanals, com ara a l'elaboració de formatge de cabra i pa de cereals biològics, a l'agricultura ecològica i a l'artesanía en fusta i pedra. A més de revitalitzar el poble, van aconseguir reactivar l'economia de la zona.

El cas d'Ossera és un dels més emblemàtics del procés de repoblament que, des de fa prop de 30 anys, viuen els Pirineus, però no és l'únic. Farrera del Pallars n'és un altre exemple. "Els pobles agonitzen quan es queden sols. Els carrers es converteixen en pastura d'esbarzers i les pedres, en niu de sargantanes" –recull l'escriptora Maria Barbal a *Camins de quietud* (2000)–. I potser és el que va pensar l'irlandès que el 1980 es va instal·lar a Farrera, determinat a no deixar-lo morir. Va impulsar la creació del Centre d'Art i Natura de Farrera (CAN), que gestiona un grup de cases deshabitades per a allotjament i tallers.

REDESCOBRIR EL MÓN RURAL
Des de la segona meitat del segle XIX i fins fa poc més de dues dècades, s'ha produït un procés d'emigració progressiva de les comarques pirinenques cap a les ciutats. "Primer en van marxar els fills segons i s'hi van quedar els hereus i les pubilles amb els pares i padrins. Més endavant, van començar a tancar-se algunes cases i finalment més de 200 pobles van ser abandonats. I tot en menys de 100 anys", expliquen els investigadors Antoni Tulla i Joan Manuel Soriano, del departament de geografia física de la UAB. I és que el desenvolupament industrial i el creixement de les ciutats de les valls dels rius Llobregat i Ter, així com de l'àrea

Vista de Tavascan, porta del parc natural de l'Alt Pirineu.

metropolitana de Barcelona, va atreure milers de pirinenques al llarg dels segles XIX i XX.

Però des de fa algun temps s'està produint un procés de tornada a la muntanya, propiciat en bona mesura per l'interès creixent pel turisme rural, les activitats d'oci com ara el trekking, l'esquí o el ràfting, així com la

Els neorurals revitalitzen els pobles on viuen a través del turisme rural

recuperació d'activitats artesanals i tradicionals, i l'expansió de segones residències.

ELS NEORURALS

Els protagonistes d'aquest repoblament són els neorurals, com la Glòria i el Koldo, a qui fa sis anys se'ls va presentar l'oportunitat d'emprendre un negoci d'allotjament rural. I no s'ho van pensar dos cops. "Va ser un canvi total i absolut –reconeix la Glòria. Vivíem a Barcelona i la gaudíem moltíssim; anàvem de concerts, d'exposicions, a passejar, de botigues. Al principi ens va costar acostumar-nos a la nova vida, però ara no ho canviem per res".

Aquesta parella de barcelonins van deixar la ciutat per anar a una masia de pagès perduda a les muntanyes de la Selva, a Susqueda, Mas els Terrats (<http://www.elsterrats.com>). Cada cap de setmana els arriben persones de tot arreu, però sobretot de les àrees metropolitanes, amb ganes de gaudir d'uns dies de tranquil·litat i relax, i també de la natura i la gastronomia de la zona. Un tipus de turistes que ajuden a revitalitzar algunes de les zones més castigades pel des- poblament.

Cristina Sáez

Els experts opinen

VEÍ DE SORT
Fermín Vallès

"Hi ha molts pobles recuperats"

"Hi ha molts exemples de pobles recuperats. Alguns com Farrera i Lleret van quedar abandonats i van ser restaurats per *hippies* bohemis; ara hi viu força gent. A la Mola fins fa poc no hi havia ningú i ara un grup de joves l'ha ocupat. El cas de Caregüe també és singular. És al vessant pendent d'una muntanya, i és molt pedregós; es pensa que el seu nom ve del francès *carrière* (pedrera). Les cases velles d'aquest poble, molt bonic, s'estan convertint en segona residència; durant l'any, només hi viu una família de pagesos-pastors i dues àvies soles".

CATEDRÀTIC DE GEOGRAFIA I DIRECTOR DEL DEPARTAMENT DE GEOGRAFIA FÍSICA DE LA UAB

Antoni Tulla

"Les comarques de muntanya tornen a créixer"

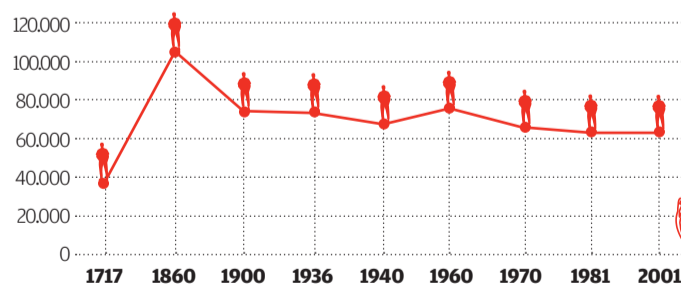
"Actualment, a l'Alt Pirineu hi ha 80.000 habitants. Totes les comarques de muntanya estan tornant a créixer i algunes de manera exagerada, com ara la Cerdanya, el Pallars Subirà i la Vall d'Aran, a causa del turisme. Segons la tesi de recerca elaborada per Carles Guirado, de la UAB, aquest repoblament obeeix a tres factors: molta gent que treballa a les capitals decideix viure en pobles de l'entorn; les noves tecnologies faciliten treballar a distància. I tercer, el desenvolupament d'activitats artesanals, com l'elaboració de formatges i embotits".

PIRINEU DESPOBLAT

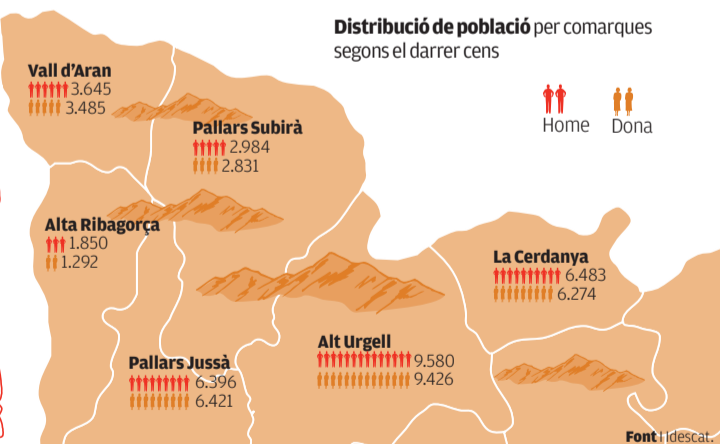
Les comarques de l'Alt Pirineu i la Vall d'Aran (Alt Urgell, Alta Ribagorça, Vall d'Aran, Pallars Sobirà, Pallars Jussà i la Cerdanya) configuren el 17,8% del territori de Catalunya. Concentren tan sols l'1% de la població.

Nombre habitants Alt Pirineu i Vall d'Aran

La pèrdua de població des del 1857 és evident a tot el Pirineu català, amb un procés diferent a cada comarca. A partir del mínim del 1996, es produeix una recuperació. Les comarques que guanyen població en les darreres tres dècades són les especialitzades en el turisme.

Distribució de població per comarques segons el darrer cens

Font: Idescat.

La repoblació al Pirineu

ESTUDI

La Generalitat de Catalunya, a través del departament de Política Territorial i Obres Públiques, està duent a terme un estudi per conèixer la situació dels pobles deshabitats i determinar els criteris d'intervenció i inversió. L'objectiu és prioritzar la restauració i repoblació dels pobles de Catalunya que van quedar deshabitats o que hi poden quedar els propers anys en lloc de potenciar la construcció de noves urbanitzacions.

NUCLIS

Preferentment s'intervindria en aquells nuclis que tenen les cases en bon estat, els accessos encara practicables i una xarxa de serveis bàsics assumible amb facilitat. Les primeres intervencions s'iniciarien en nuclis deshabitats com el d'Aramunt Vell, al municipi de la Conca de Dalt (Pallars Jussà).

AJUTS

De moment no hi ha cap subvenció o ajut específic, tret de les subvencions per a la rehabilitació d'edificis d'ús residencial, que gestiona el departament de Medi Ambient i Habitatge de la Generalitat de Catalunya.

INFORMACIÓ

Per obtenir informació sobre el servei, cal adreçar-se als punts d'informació del departament de Política Territorial i Obres Públiques, que és l'entitat responsable. Pàgina web: www.gencat.cat/ptop. Telèfons: 93 495 80 00 / 93 495 80 80.

Font: Generalitat de Catalunya.

Annex C2. Notícies sobre conflictes socials i assetjament (*mobbing*) rural

El futuro del campo

Los nuevos usos del campo enfrentan a los agricultores y ganaderos con urbanitas

Mientras unos demandan políticas de conservación de la fauna, la flora y el paisaje, otros perciben la protección del medio ambiente como una agresión a su modo de vida

Anxo Lugalde / Javier Ricou | Santiago / Lleida | 13/02/2009 | Actualizada a las 03:31h

El campo ya no sólo produce alimentos, sino también tranquilidad y formas de ocio saludable. Los nuevos usos del territorio rural enfrentan a sus habitantes tradicionales con los que llegan de la ciudades en busca del paraíso. Mientras unos demandan políticas de conservación de la fauna, la flora y el paisaje, otros perciben la protección del medio ambiente como una agresión a su modo de vida. A veces es difícil conciliar los intereses de todos.

Cruzada en internet

La información por internet corre a menos velocidad en el campo que en la ciudad, pero a la hora de introducir datos no hay diferencias entre los dos mundos. Y eso es lo que ha permitido al mundo rural iniciar su propia cruzada en Facebook para denunciar casos de mobbing rural. La campaña reza: "Les vaques porten esquella (cencerro) i la merda fa pudor (huele mal)". Decenas de internautas dejan cada día sus comentarios en estas páginas, donde también se recoge la denuncia del sindicato agrario JARC, que asegura haber detectado más de treinta casos de mobbing en las comarcas de Girona. La mayoría afecta a granjeros, acosados por la construcción de segundas residencias.

Como afirma Joan Nogué, director del Observatori del Paisatge, "el país se ha encogido", fruto del desarrollo de las vías de comunicación. "Son conflictos de usos", opina Edelmiro Iglesias, director general de Desarrollo Rural de la Xunta de Galicia. "Hay un contencioso social y cultural entre dos visiones del mundo rural", completa el geógrafo gallego Román Rodríguez.

El Estado, como sostiene Edelmiro Iglesias, debe ordenar los usos del territorio, compensar a los afectados por aquellas actividades que no retribuye el mercado y organizar la transición en territorios en los que las políticas de protección pueden generar riqueza en el futuro. En analogía con el principio de que "el que contamina paga", Jesús Arango, profesor de Economía de Oviedo, propone que "el que limite, compense".

A continuación, ejemplificamos con casos reales los conflictos de intereses entre el mundo rural y el urbano en diferentes pueblos de Catalunya, Asturias y Galicia.

AVES Y AGUA

Proteger las aves esteparias. Es la exigencia, bajo la amenaza de una millonaria multa, de la Unión Europea para dar luz verde a la eterna obra del canal Segarra-Garrigues. La UE, siguiendo la indicación de ecologistas, recorta en más de 20.000 hectáreas las 70.000 que se iban a convertir en terrenos de regadío.

La medida de protección de esta zona especial de protección de aves afecta a 18.000 payeses que no entienden que una lista de pájaros –algunos en seriopeligro de extinción– tenga más fuerza que su futuro. La solución no se apunta fácil. Todas las esperanzas están puestas en el Govern de Catalunya. Los regantes se manifestarán el lunes en la plaza Sant Jaume, en Barcelona. El rural sabe que para ser escuchado tiene que desplazarse hasta el centro urbano. Los conflictos por la protección de aves existen en otras zonas, como en A Limia (Ourense), donde enfrenta a agricultores y ecologistas, en una comarca

que sufrió grandes daños ambientales al secarse la laguna de Antela para cultivar patatas.

SEGUNDAS RESIDENCIAS

Joan Nogué, catedrático de Geografía Humana de la UdG y director del Observatori dels Paisatges de Catalunya, afirma que el "mobbing rural con mayúsculas" es el derivado de la presión urbanística que padece el entorno rural más virgen. Nogué opina que esta situación "debería ser rechazada y perseguida". Pero no toda la culpa la tienen los especuladores.

"La paradoja es que encontramos involucrados también a determinados actores locales", añade Nogué. Cuando la construcción de segundas residencias es desmesurada, el ambiente rural queda tocado y llegan los conflictos entre autóctonos y forasteros. En la Cerdanya nacieron los primeros movimientos para exigir un freno. Y otra paradoja: muchos de los que ahora no quieren más segundas residencias son los que ya tienen una en la zona que se quiere proteger.

GRANJAS MOLESTAS

Ahora que está tan de moda hablar de mobbing rural, algunos habitantes de ese entorno, cada vez más amenazado por agentes externos, no dudan en subirse al carro de aquellos que más levantan la voz para defender su modo de vida. Se han dado casos de granjeros que después de ser condenados a interrumpir la actividad de sus explotaciones, que los jueces han considerado ilegales, no han dudado en culpar de esas sentencias a los vecinos de las segundas residencias. Es la salida más fácil para justificar una actividad irregular que también molesta a los autóctonos. Pero a estos les cuesta más emprender acciones ilegales contra sus vecinos.

En Catalunya la ley es muy clara: está prohibido levantar granjas dentro de los núcleos de población. Y en la mayoría de los pueblos –ahora ya no hay corrales de siete vacas o de veinte ovejas– los ganaderos han ido adaptándose a esta normativa. Otra cosa es, como explica un pastor de Val d'Aran, que las sucesivas ampliaciones urbanísticas acaben afectando a los pocos corrales que quedan.

'MOBBING' RURAL FRACASADO

En Vilalba (Lugo) conviven 15.000 personas y 18.000 cabezas de vacuno. La potencia numérica de la boina ha ahogado los intentos de mobbing rural. El ex alcalde, Agustín Baamonde, cuenta que recibió a varios propietarios de segundas residencias que protestaban por el mal olor de los silos y la proliferación de moscas. "Les dije que el rural es así y que los campesinos llegaron antes. O se adaptaron o se marcharon", explica.

En Lalín (Pontevedra), la dueña de una residencia de fin de semana fue con un abogado al Ayuntamiento para exigir que su vecino no echase purines ni en sábado ni en domingo. "Si cerramos las granjas, ¿de dónde van a salir los alimentos y quién va a cuidar el campo?", expone Manuel Fernández, concejal de Lalín, un pueblo con 21.000 habitantes y 25.000 vacas. No hay constancia de que el mobbing rural haya provocado en Galicia el cierre de granjas, protegidas por una norma que legalizó las ya consolidadas.

CAMPANAS Y GALLOS

Quejas por el ruido de las campanas o el canto del gallo. Aunque esa es la anécdota en el conflicto rural-urbano, cuando uno de estos casos llega a los medios de comunicación tiene el éxito asegurado. En Alfés (Segrià) o Sort (Pallars Sobirà), las quejas de vecinos por el ruido de las campanas durante la noche llegaron a transformarse en contenciosos.

En algunos pueblos de Girona ese choque entre dos culturas se ha producido por las molestias causadas por el canto de un gallo o el ruido de los cencerros que llevan vacas y ovejas. En un pueblo del Pallars Jussà el agua sabía a cloro los fines de semana. Nadie se explicaba el porqué de este cambio de gusto, hasta que los vecinos descubrieron que uno de los dueños de una segunda residencia ponía pastillas en el depósito municipal. Los urbanitas demandan nuevos servicios, como alcantarillado o depuradoras, carísimos en algunas zonas, como señala el geógrafo Román Rodríguez.

OSOS, LOBOS Y HUMANOS

"Aquí nos meten de todo, sin consultar". Es la queja que más se oye en el entorno rural catalán. La sensación de que todo se decide en los despachos de Barcelona o Madrid es generalizada. Y eso ha pasado con el oso. Las críticas más duras llegan desde Aran con mensajes como: "Nos ponen el oso en nuestros bosques para que nos vayamos de nuestras casas".

La falta de un pacto rural-urbano en reintroducciones de especies abre todavía más la brecha que separa esos dos mundos. En Asturias, en cambio, el oso es ya una marca rural, de la que se enorgullece la población, aunque también hay conflictos con esta especie y otras como el lobo. Los ganaderos denuncian constantes ataques y los ecologistas critican las cacerías. En Galicia hay enfrentamientos periódicos por las batidas del zorro, tradicionales en varios pueblos. El economista Jesús Arango pone de relieve que en algunas áreas rurales asturianas el ser humano es también una especie en extinción.

NATURALEZA PROTEGIDA

Las administraciones saben que se mueven en tierras movedizas cada vez que se plantea ampliar la protección de un espacio natural. Desde la zona implicada estos planes se ven como una agresión al considerar que el objetivo es que los urbanitas puedan disfrutar de entornos vírgenes. Un ejemplo está en la propuesta de ampliación del parque nacional de Aigüestortes. Los vecinos de los valles con más hectáreas protegidas no quieren nuevos mapas, pues saben que esa ampliación les resta terreno para cazar y coger setas.

En O Courel (Lugo), una parte de los vecinos y los grupos ecologistas denuncian la proliferación de las canteras que arruinan la maravillosa sierra, pendiente desde hace lustros de ser parque natural. Otros lugareños apoyan a las empresas, como fuentes de trabajo. En 1927 varios naturalistas propusieron que otra sierra lucense, Os Ancares, fuese declarada parque natural, pero hoy aún no ha sido posible, por la oposición vecinal.

TRADICIONES IMPORTADAS

En Catalunya se han reinventado en algunos pueblos tradiciones que jamás existieron. Eso ocurre cuando los dueños de segundas residencias suman más que los autóctonos. En esos casos el poder de decisión de los que viven todo el año en esos núcleos se esfuma. Los de fuera deciden cómo se montan las fiestas y hasta se inventan actos tradicionales que se hacían en localidades vecinas pero que en el núcleo donde ellos viven nunca existieron.

Les campanes de Sant Mori han de deixar de repicar de nit

El TSJC dóna la raó a l'amo d'un allotjament turístic, que va denunciar que molestaven els seus clients

La sentència és ferma i obliga a aturar les campanes de nit

09/07/11 02:00 - SANT MORI
MAR VICENTE | EL PUNT (edició Girona)

El Tribunal Superior de Justícia de Catalunya (TSJC) ha donat la raó al propietari d'un allotjament turístic de Sant Mori que vol que les campanes deixin de repicar de nit perquè no deixen dormir els seus clients. La sentència –de 16 de juny– és ferma i obliga a aturar les campanes de l'església d'aquest poblet altempordanès des de les dotze de la nit fins a les vuit del matí.

Des de l'Ajuntament de Sant Mori asseguren que no estan gens d'acord amb la sentència però també admeten que no tenen cap més remei que fer-les aturar. “Pararan aquesta mateixa nit –deia ahir una representant de l'equip de govern– perquè ja ens ho han notificat i no podem fer res més”. L'equip de govern hi afegeix que si la decisió fos democràtica el poble votaria a favor que continuessin repicant. El demandant, el propietari del Castell de Sant Mori, Mariano Sanz, va portar el cas als tribunals l'any 2007, després d'haver demanat en diverses ocasions a l'Ajuntament de Sant Mori que aturés el toc de les campanes de nit sense èxit. L'any passat el jutjat número dos de Girona va desestimar la denúncia d'aquest empresari hotelier, però ara el TSJC li dóna la raó. El cas, de fet, es remunta a l'any 2000, que va ser quan el propietari va començar la seva batalla contra les campanes i l'Ajuntament.

Mariano Sanz va assegurar ahir a aquest diari que, d'una banda està “content” de la decisió del jutge, però de l'altra, lamenta que hagin passat gairebé onze anys per trobar una solució a aquest conflicte. “És una llàstima, nosaltres no volíem arribar a la via judicial. No es pot fer arribar les coses fins aquí, es poden acordar tranquil·lament”, va afegir-hi el denunciant. Sanz espera que la sentència judicial, que és ferma i no s'hi pot presentar recurs, es compleixi “immediatament”.

L'advocat del denunciant, Lluís Gallardo, explica que la decisió del TSJC revoca la sentència del jutjat de Girona, que qualifica de “burla”. Segons l'advocat, l'alt tribunal ha tingut en compte que el repic de les campanes superava els decibels permesos i també ha anul·lat l'ordenança municipal que volia protegir les campanes perquè es va fer després de la denúncia de l'empresari.

El capellà de la parròquia de Sant Mori, mossèn Joan Güell, no va voler ahir valorar la decisió del jutge perquè no tenia constància de la sentència i perquè fa pocs mesos que ha substituït l'antic rector, mossèn Antoni Viñas. El Bisbat de Girona tampoc es pronunciarà fins que hagi rebut la sentència del TSJC.

Polèmiques a Olot, Calella, Girona i Mont-ras

El repic de les campanes no ha portat polèmica només a Sant Mori. També hi ha hagut casos a Mont-ras, Olot, Girona i Calella de Palafrugell, els més sonats van ser el de Calella i Mont-ras.

Els pollastres molesten a Vilademuls

Les denúncies d'estiuejants contra sorolls de zones rurals s'estenen a altres àmbits. A Vilademuls, l'amo d'una segona residència va anar al Síndic de Greuges perquè li molestaven els pollastres.

Esquelles precintades a Llanars

L'any 2009, un ramader de Llanars, Joan Moret, va haver de precintat les esquelles de les seves eugues perquè uns veïns de la finca van denunciar que el soroll els molestava.

Un femer d'una granja de vaques de Das, allunyat

Un dels últims casos que ha transcendit és el d'un ramader de Das, a la Cerdanya, que haurà d'allunyar el femer de la seva explotació de vaques perquè els veïns diuen que fa pudor.

El pla urbanístic i les granges a Peralada

A Peralada el conflicte entre segones residències i explotacions ramaderes va fer que es prohibissin les granges al poble al pla general. Finalment s'ha canviat perquè es quedin les que hi ha.

Pagerols i pixapins

El conflicte entre el món rural i l'urbà té el seu reflex des de fa segles en la llengua per mitjà d'un ric intercanvi d'insults

Diumenge, 18 de setembre del 2011

JOSEP SAURÍ | BARCELONA

Uns són pixapins, camacus, de Can Fanga... i fins i tot dièsel, sí, dièsel, perquè contaminen, fan molt soroll i gasten poc. Però els altres també en tenen: de poble o de pagès, rústics, pagerols... El conflicte entre el món rural i l'urbà s'expressa en la llengua, tant en català com en castellà, i té el seu reflex en el lèxic.

El polèmic campanar de Sant Mori

La cosa no és nova d'ara, sinó que ja fa uns quants segles que rurals i urbans s'estomaquen verbalment. «De fet, els termes despectius antirurals són molt més antics que els antiurbans», explica Joan Avellaneda, geògraf, educador ambiental i promotor cultural sabadellenc resident a la localitat de Sóller (Mallorca), que va recollir tots aquests termes i molts altres en el seu Viatge a l'origen dels insults (Ara Llibres, 2006). Això es deu a «una qüestió de prestigi», afegeix. Ja els patricis romans consideraven uns bèsties els vilicus, els habitants de vil·les (hisendes rurals), i des de l'edat mitjana el terme vilà significa roí, desproveït d'honor i noblesa. Amb el ressorgiment de les ciutats i l'esplendor de la burgesia, els urbans van heretar i van ampliar l'arsenal lèxic amb el qual l'aristocràcia havia fustigat des de sempre la plebs camperola. «Tot el que era urbà es va convertir en políticament correcte, i les coses rurals eren vistes amb menyspreu», sosté Avellaneda.

Les invasions successives

El camp era percebut com a pobre, groller i insalubre, i la immigració massiva que en procedia, com una invasió. «De poble o de pagès era una de les pitjors coses que se li podia dir a algú que anava a viure a la ciutat», assenyala aquest estudiós. De tot això ens n'han arribat qualificatius com esclafaterrossos -que significa pagès però també taujà, inculte- o rústic, que a més de ser sinònim de rural ho és de tosc, barroer. I expressions com fer el pagès, referida a qui fingeix ignorància.

Però amb el temps, la concepció de la ciutat com a lloc ideal per viure-hi es va degradar. Van arribar la contaminació, les incomoditats, les presses, els embussos... El paradigma de qualitat de vida es va desplaçar al camp, amb la seva tranquil·litat, els seus bons aliments i el seu contacte redemptor amb la naturalesa. «La invasió ara es produeix a la inversa, de forma temporal -els caps de setmana i durant les vacances- però també massiva. I la gent dels pobles la rep així mateix amb artilleria verbal», apunta Avellaneda.

Així, la figura tradicional de l'estiuejant distingit i amb béns, el senyor de Barcelona, va deixar pas al dominguero i, més recentment, al dièsel i al pixapins, «visitants de cap de setmana massificats que únicament comporten molèsties i aporten ben poca cosa a l'economia local, perquè amb prou feines s'aturen a orinar en un pi», explica.

Altres termes pejoratius aplicats als barcelonins tenen arrels històriques: xava -de xaval, d'arrel caló- definia en les primeres dècades del segle XX el català castellanitzat que es parlava als barris obrers de la ciutat. I de Can Fanga va sorgir quan, a finals del segle XIX, les obres de traçat dels carrers de l'Eixample van coincidir amb episodis de pluges intenses que el van convertir en un fangar. El més modern camacu, en canvi, «va denotar la confrontació de dues cultures», segons el parer d'Avellaneda. «Ara la gent del camp ja aprecia el seu patrimoni -argumenta-, però uns quants anys enrere li xocava que els de ciutat

elogiessin tan vivament tot just baixar del cotxe el que als seus ulls no era més que l'avorrit paisatge de cada dia, i per aquest motiu se'n burlava».

La llei del pèndol marca, doncs, un fenomen que «no té característiques específiques a Catalunya», afirma Avellaneda. «És propi de totes les societats que hi hagi aquesta tensió entre camp i ciutat i que generi aquests termes, a vegades desdenyosos, a vegades humorístics. Depèn de la intenció de qui els diu», explica l'autor del Viatge a l'origen dels insults.

O la vaca o el chalé

Un establo enfrenta a un ganadero de Das con vecinos de segunda residencia

ANA PANTALEONI - Barcelona - 25/05/2009

¿Qué fue primero la vaca o la segunda residencia? "Allí donde tenemos las vacas levantaron una urbanización hace cuatro años". Así empieza su historia el ganadero de Das (Cerdanya) Pere Rosell. Una historia de conflicto entre el mundo rural y los urbanitas que disfrutan los fines de semana de ese mundo. "Uno de los bloques da al patio donde tengo las vacas. Los primeros años tuvimos una buena relación, los niños venían a ver las vacas, pero durante una fiesta en agosto vieron moscas sobre el pan con tomate y dijeron que la culpa era de las vacas", explica Rosell. El conflicto fue a más. El Ayuntamiento de Das intentó mediar, pero no funcionó y el caso está ahora en manos de abogados. Y en boca de los vecinos. En Bellver de Cerdanya un artículo de Regió 7 pegado en una pared titula: "Un grupo de segundos residentes obliga a un ganadero de Das a sacar las vacas".

El sindicato agrícola JARC ha detectado unos 50 casos de 'mobbing' rural

El sindicato de Joves Agricultors i Ramaders de Catalunya ha detectado una cincuentena de casos de mobbing rural. El conflicto surge en comarcas agrícolas con presencia de segundas residencias y turismo. En Cataluña hay 514.943 segundas residencias, según el censo de 2001.

"Nos referimos a distintas presiones directas a través de denuncias o indirectas por la problemática de la burocracia que recibe el sector agrario y ganadero para abandonar la explotación", explica Pere Rubirola, vicepresidente de esta organización agraria. El Parlament tratará en breve el tema del mobbing rural en la Comisión de Agricultura.

La comunidad de vecinos de Ermita de Tartera, afectados por el establo de Rosell en Das, representados por Leysters Abogados, argumenta que presentaron un escrito de alegaciones en el que denuncian que la explotación no cumple la normativa. "El estercolero del establo no está en condiciones ni de salubridad ni de capacidad de almacenamiento. No tenemos interés en que se vaya; sí en que cumpla la norma", asegura la abogada Ruth Caballé. La Generalitat informó a Rosell de que debe sacar sus 50 vacas del establo hasta que no construya con hormigón las paredes de su estercolero. Rosell, de momento, ha trasladado las vacas a un campo.

El director de Desarrollo Rural, Jordi Bertran, quita hierro al asunto: "Estos conflictos han existido siempre, son casos concretos". Bertran explica que la normativa sectorial es uniforme en todo el territorio; el problema está en que algunos ayuntamientos generan normas extras que pueden generar confusiones. Bertran niega que se trate de una guerra entre payeses y pixapins -gente de ciudad que disfruta de los pueblos en vacaciones-. "La relación entre personas coherentes ha sido siempre muy buena". Joan Carretero, ex consejero de Gobernación y ex alcalde de Puigcerdà, relató en una conferencia hace un mes cómo "los príncipes rojos de Barcelona están tratando de acabar con el Pirineo", informa Joan Foguet. Carretero recordó las quejas de los habitantes estacionales: "Un matrimonio se me quejó del ruido de las campanas de la iglesia. Preguntaban por qué tenían que tocar cada cuarto de hora".

Cencerros con celofán para no hacer ruido

NATALIA IGLESIAS - Girona - 25/05/2009

El caso de Das ha servido de aviso en el resto de explotaciones ganaderas de la Cerdanya. En Llívia están muy atentos al avance del fenómeno del acoso rural. "No nos han puesto problemas, pero ya veremos", comenta el propietario de la ganadería Elías Puig, una granja de vacas lecheras ubicada en el centro de la población. En Llívia hay otras explotaciones ganaderas muy próximas a las casas, según el alcalde del

municipio, Josep Joan Pous (ERC). "Tenemos claro que defenderemos a los vecinos que viven todo el año. Todos son vecinos, pero no es lo mismo venir de vacaciones que ganarse el sustento con una actividad tradicional". Aun así, el concejal reconoce que algunas granjas podrían "mejorar" su aspecto e instalaciones.

Donde sí han recibido quejas es en Camprodon (Ripollès). Propietarios de segundas residencias han denunciado el "impacto visual" que les supone la instalación de un depósito de agua para el ganado en una pradera de la montaña de Sant Antoni. El denunciado es Joan Moret, ganadero y presidente de la Asociación de Criadores de Yeguas del Ripollès. "Es una cuba de acero inoxidable que se pone para que pueda beber el ganado durante los tres o cuatro meses de verano, que es cuando no hay agua. El resto del año no está", explica Moret. La denuncia se interpuso ante la junta de propietarios de la finca, una especie de patronato en el que participan el Ayuntamiento, el juez de paz y otras instituciones del municipio. Hace unos meses Moret tuvo que "insonorizar" con celofán los cencerros de sus yeguas porque el ruido molestaba a los vecinos de fin de semana de Llanars. "Este año no pienso hacerlo, ya está bien", remacha.

Mobbing rural

Lea del Pozo | PÚBLICO

Girona 04/11/2007 17:28

Actualizado: 05/11/2007 10:48

Culpables. "Los payeses siempre lo somos". Josep Maria Batlle está sentado en una mesa muy grande en la sala de estar de su masía de Ultramort. Al lado tiene a su padre. También a Josep Palol. Su negocio son los cerdos de engorde. "Siempre buscan tres pies al gato". Eso lo dice Palol. "Ya llevamos diez años que el Ayuntamiento nos amarga la vida", añade. El padre de Batlle no dice nada, sólo manosea los papeles que están dispersos sobre la mesa. Más tarde sacará una lista de precios y años. En 1999 un cerdo costaba 13.125 pesetas. En 2003, 13.050.

Un grupo de ganaderos y agricultores, sobre todo de la zona del Empordà, se han organizado bajo el paraguas de la JARC (Joves Agricultors i Ramaders de Catalunya) para denunciar lo que ellos denominan mobbing rural. "Esto es la presión que hay desde distintos estamentos de la sociedad hacia el sector agrícola y ganadero", afirma Pere Rubirola, portavoz de la asociación.

Y es que existe una sensación generalizada en el sector de que "no quieren que haya granjas". Rubirola, como la mayoría, es tajante. "Si quieren que todo sea campos de golf y turismo que lo digan de una vez y acabemos".

La granja de Josep Palol huele. Cerdos y mierda. Aunque a él, a diferencia del resto, le molesta más el hedor de las vacas. "Vienen los de Barcelona, se compran una casa al lado de tu granja, les molesta el olor y al cabo de un mes ya empiezan las denuncias".

En los últimos años, el Empordà se ha convertido en una zona codiciada. Una masía restaurada puede llegar al millón de euros. Las clases pudientes barcelonesas pierden la cabeza por comprar una casa en la zona. Por supuesto, si es una masía mejor que mejor. Y cada fin de semana para allá que nos vamos. Paseos en bici y excursiones con el jersey del cocodrilo atado a la espalda.

Acoso encubierto

"Llevamos treinta años luchando con este señor". La familia de Montse Perich vive desde el siglo XIV en la pedanía de Farreres, cerca de Flaçà. Siempre han tenido granjas de cerdos. "Mi padre al principio tenía miedo". Ya no lo tiene. Pleitos, juicios y recursos. Montse explica que "al señor de Barcelona", vecino suyo, le molesta el olor de las granjas.

Y aquí aparecen los purines. Este abono compuesto de las orinas de los animales y de lo que rezuma del estiércol sirve para abonar las tierras donde crece lo que comen los cerdos. El purín es barato pero también conflictivo. "Piensa que en muchos pueblos, por ordenanza municipal ya no se pueden tirar purines en fin de semana para no molestar a los de fuera", dice Jack Massachs de la JARC.

Caldes de Maravella o Roses son algunos ejemplos que da. "Sin embrago, no está prohibido tirar de la cadena del water", afirma Rubirola. "Dicen que huele mal, pero el zoo también huele mal, y la gente va". No tiene pelos en la lengua. "Es que ya está bien, hombre", enfatiza.

Aunque este hartazgo no sólo se encuentra en Catalunya. Esteban López, de la UPA (Unión de Pequeños Agricultores y Ganaderos), explica desde Madrid que "hay cierta sensación de malestar, aunque pruebas no podemos dar". Y comenta que "gente ajena al sector invierte en estas actividades por otros motivos". El fantasma de la especulación urbanística aparece de nuevo. Y el papel de los ayuntamientos queda en entredicho.

Pisos por granjas

El problema es que la última palabra la tienen los ayuntamientos. Desde la JARC piden que esto no sea así. "Medio Ambiente nos ha aceptado el plan para aumentar en 150 cerdos la granja. Pero el proyecto

está parado en el Ayuntamiento", explica Batlle. Éste no es un caso aislado. En pueblos tan pequeños, las rencillas personales pasan del casino al consistorio. Las suyas son con la alcaldesa de su pueblo. Está harto. Casi vencido. Durante la conversación, a menudo se queda callado y mira los cientos de documentos que hay sobre la mesa como si buscara una respuesta o una solución.

La idea de que cada vez cuesta más poner en marcha una granja se repite de norte a sur. Trabas administrativas, ambientales, hartazgo... Y, sin embargo, las urbanizaciones sobresalen por todas partes. "Esto de aquí es Fuenteovejuna pero yo no tengo miedo, este es el problema". Habla Miquel Iglesias. Explica que él compró hace unos años un terreno en Torroella de Fluvià para poner una explotación de terneros. "El terreno estaba calificado como zona agrícola". Al cabo de unos pocos meses, desde el Ayuntamiento se le informó de que la propiedad pasaba a ser suelo protegido. "Y, ¿por qué?", se pregunta. Iglesias habla rápido. Quiere contar muchas cosas.

Y unas tropiezan con las otras. "Mira, ¿ves todo esto?". Señala terrenos contiguos al suyo. Están llenos de piedras. "Pues éstos no son terreno protegido". Y otra vez "¿Por qué?". Se encoge de hombros. Su tractor está al lado de unas cuantas balas de paja. "Es lo único que puedo hacer con este campo, guardar paja".

Detrás de él, preside la planicie una urbanización conocida como la de Los Alemanes. "Este alcalde es tocho, tocho y tocho", afirma Jordi Fortuny, agricultor de la zona. Fortuny dice lo que piensa. "Por desgracia, el Empordà se ha puesto de moda y ha pasado de ser una zona productiva a una zona especulativa".

Normas y más normas

"Tú no has visto nunca tanto dinero como el que verás si te vendes la finca", esto es lo que oímos, dice Rubirola. "Lo que la gente no tiene en cuenta es que nosotros hacemos un trabajo social y medioambiental".

Desde la JARC, se denuncia la poca sensibilidad que hay en la Administración a la hora de favorecer al sector. "Siempre hay complicaciones", afirman. Y como lugar donde las cosas son más fáciles, ponen Euskadi. "Allí se respeta la actividad agrícola". Pero no en Catalunya.

Y como siempre, el polémico tema del libre comercio. "No nos parece ético dejar entrar productos de otros países. No les podemos comprar lo único que tienen para comer". Rubirola continúa. Según él, estos productos entran sin pasar los controles que sí se les exige a ellos.

"El producto cada vez está más barato. Es insostenible", afirma Palol. Él ha alquilado su granja. A partir de ahora, los cerdos ya no serán suyos sino de una empresa grande. "Es la única manera de subsistir". Y antes de salir de la pira, pasa las botas por un cubo de agua. Tiene la cara alargada y en las mejillas, un rubor permanente. Para él parece que los días más duros ya han pasado. Ahora sólo le quedan algunos cerdos suyos. Pronto llegarán los de "alquiler".

El padre de Batlle, Palmiro, todavía no ha dicho nada. Se acaba la reunión. Y haciendo un aparte, "mira esto". Enseña la lista de precios y años. Siempre a peor. Está escrita a mano. Con esa letra que ya no se hace, clara y alargada, con alguna floritura. "Antes escribía muchos artículos".

Cincuenta años dedicado a los cerdos. Hoy sus movimientos son lentos. A veces olvida cosas. Pero el negocio no va bien. Eso lo sabe. Aunque las preocupaciones del día a día las deja a su hijo. Ley de vida. Él remueve los papeles y escucha.

"El objetivo es que el Ayuntamiento haga cumplir la normativa pero que no la utilice para cerrar granjas", afirma Batlle. "Sí, los payeses tienen que hacer el trabajo bien hecho pero les tienen que facilitar las cosas para que lo hagan", dice Massachs. "El fin es cerrar todas las granjas". Sentencia Batlle. Y sale del comedor. Afuera, el cielo. Y piedras viejas a precio de oro.

CONFLICTE SECULAR

L'auge del turisme rural fa aflorar noves friccions poble-ciutat

Unió de Pagesos reclama a la Generalitat una llei per protegir els sòls agraris
Sorolls, olors i l'ús del bosc enfronten els urbanites i els habitants de pagès

Diumenge, 18 de setembre del 2011

MARÍA JESÚS IBÁÑEZ | EL PERIÓDICO

MOLLÓ

El lloc es diu Fabert, vuit cases i una proliferació ingent d'insectes voladors. Un cartell diu que en 50 minuts es pot arribar a França a peu. A peu haurà de ser perquè el camí que condueix fins al pas fronterer llueix, des de fa unes setmanes, una claríssima indicació de prohibit el pas per a vehicles a motor. Es diria que el món s'acaba una mica en aquest petit nucli de Molló (Ripollès). El tancament de l'antiga via de transhumància, molt aplaudit pels veïns, s'inspira en el tall de camins que ja fa uns anys van aplicar municipis del Pallars i s'adopta com a prevenció davant de l'allau de boletaires prevista per a aquesta tardor.

A la plaça del poble, on encara hi ha restes de banderoles de velles festes majors, hi ha set gats prenent el sol i cinc cotxes aparcats a l'ombra. Un d'ells mostra, enganxat en una cantonada del vidre del davant, l'adhesiu que l'acredita com a abonat de la zona verda de Barcelona. Just el que buscàvem: un pixapins, un boletaire, un senderista o un estiuejant que aprofita les seves vacances a la recerca de pau i tranquil·litat. ¿Perquè realment busquen això, oi? ¿Pau i tranquil·litat?

«Doncs possiblement aquí rau el problema. La idea, l'escenari, que algunes persones de ciutat s'han format respecte del món de pagès o de la muntanya és el d'un lloc silenciós, un lloc on van a reposar, però obliden que hi ha una altra gent que viu allà tot l'any i que, per tant, cria bestiar, fa servir maquinària agrícola, produeix sorolls, vaja», respon Pere Jordi Piella, de la plataforma El Ripollès Existeix.

«L'auge del turisme rural, que tan de moda s'ha posat els últims anys, està accentuant alguns problemes de convivència entre els residents habituals i els qui només vénen de visita», admet Ann Gyles, alcaldessa d'Alfés (Segrià) i presidenta adjunta de l'Associació de Micropobles de Catalunya, que agrupa 71 municipis de menys de 500 habitants. Per Gyles, que fa més de 30 anys que viu en aquesta zona de secà pròxima a les Garrigues, «tot parteix d'una qüestió de respecte». «El més normal quan algú visita un país és que tracti d'adaptar-s'hi, no d'imposar-hi la seva voluntat», argumenta.

'MOBBING' RURAL / Tocs de campana cada quart d'hora, cants de gall a hores intempestives, esquelles de vaques que ressonen en desordre al costat de casa... Hi ha mil excuses que alimenten les desavinences entre urbanites i pagesos. Pudors, camins tallats, gastroenteritis

causades per aigües poc o gens depurades. L'estiu que està a punt d'acabar ha fet aflorar nous desacords o el que l'organització agrària JARC va batejar fa un parell d'anys com a *mobbing* rural. Hi ha hagut noves sentències judicials que obliguen a fer callar les campanes durant la nit (a Sant Mori, al Baix Empordà) i s'ha decretat el tancament de camins per evitar que continuïn patint destrosses perquè són molt freqüentats (a Molló).

El ritme amb què es registren conflictes poble-ciutat depèn, en bona mesura, del perfil sociològic de cada lloc. I encara que el fenomen, explica el professor Antoni Tulla, del departament de Geografia de la Universitat Autònoma de Barcelona (UAB), encara està poc estudiat se'n podrien determinar almenys tres causes. «La primera -explica Tulla- és el percentatge de segones residències utilitzades. Quan el pes dels turistes és més gran que el de la població autòctona, hi ha més probabilitat que els primers acabin imposant-se als segons».

GENT DE BARRI / El segon factor, prossegueix el professor, és «la temporalitat d'aquests turistes: les persones d'origen urbà que s'instal·len de manera permanent en un poble acostumen a ser més respectuoses que les que van a pagès de manera esporàdica». I la tercera, «la cultura rural» o el que és el mateix: «la gent que viu en barris urbans de forta identitat, com ara Gràcia o el Poblenou, a Barcelona, valoren la vida del poble pel que és i no hi exigeixen canvis, com sí que fan els que viuen en barris més impersonals».

Per tot això, perquè s'ha de preservar la identitat dels municipis rurals i mantenir les activitats tradicionals, el sindicat Unió de Pagesos reclama des de fa anys a la Generalitat una llei que protegeixi els espais per a ús agrari. «Coses que fins ara es consideraven pròpies del món rural, l'agricultura i la ramaderia, han deixat de ser tolerades perquè han perdut pes en l'economia. Ara molesten, perquè són minoritàries», denuncia Andreu Ferré, tècnic de l'organització agrària. «No té sentit -conclou- que les millors terres es destinin a infraestructures, a polígons industrials o a promocions de pisos».

La Garrotxa

Montagut alerta d'una fractura social a causa dels neorurals

L'alcalde assegura que aquest tipus de veïns s'han doblat i que arriben al 20% de la població

DIARI DE GIRONA | Dimarts, 29 de març de 2011

L'alcalde de Montagut i Oix, Narcís Ribas va alertar de fractura social entre la població neorural i la gent del municipi de tota la vida. Va explicar que en els darrers vint anys els neorurals s'han doblat i ara són quasi el 20% de la població del municipi. En va comptabilitzar 150 en un cens d'uns 900 habitants. Va argumentar que la fractura social es conforma a partir d'un concepte de vida diferent entre neorurals i gent del poble. Va indicar que l'Administració ha de prendre mesures per tal d'evitar que s'engrandeixi la fractura social.

Així, va explicar que gran part dels neorurals han optat per un sistema econòmic alternatiu basat en l'intercanvi. A partir d'aquest concepte, molts no es registren com a impulsors d'activitat econòmica. En canvi, va explicar que la majoria usen els serveis comuns, com són les escoles i els centres cívics. A més, els neorurals organitzen activitats, en les quals els veïns no participen. Solen ser jornades i festes a l'aire lliure. Va apuntar que a la inversa els neorurals tampoc participen dels actes organitzats per les entitats del poble. Va enumerar situacions d'ocupació il·legal de finques de titularitat pública. «Un dels problemes és que la mateixa Administració té edificis que ocupen els neorurals sense contracte», va assenyalar. També va indicar la necessitat de controlar les edificacions provisionals que els neorurals aixequen.

Va puntualitzar que existeixen dos tipus de neorural. «Uns que tenen projectes interessants d'agricultura tradicional i d'altres que no tenen un sistema de vida reconegut», va dir. Segons ell, la crisi econòmica ha provocat que gent de la ciutat s'hagi refugiat a la muntanya sense un projecte clar de vida. «Els neorurals d'abans eren hippies que cercaven una vida natural, ara n'hi ha que fugen de la crisi» va indicar. Va puntualitzar que la majoria dels neorurals sí que paguen l'impost de vehicles i la taxa per les escombraries. També va explicar que l'Administració ha de donar suport als neorurals amb projectes agrícoles sòlids i corregir les situacions de desarrelament.

El problema, segons Ribas, sorgeix a partir del fet que els neorurals demanen ajudes públiques a una societat en la qual no participen. Els diferents referents socials, segons Ribas, han creat situacions de crispació i comentaris, però no s'han concretat mai en autèntics conflictes.

Pla Especial

El Pla Especial de l'Alta Garrotxa que última l'equip tècnic La Vola per encàrrec del Departament de Medi Ambient entén la població de l'Alta Garrotxa com una comunitat única sense diferències. La directora del Consorci de l'Alta Garrotxa, Inès Carrillo, ahir, es va mostrar d'acord a no separar la població de la subcomarca en dues comunitats. Segons ella, «les problemàtiques que es poden produir es localitzen bàsicament al municipi de Montagut i Oix i són de caràcter puntual; en cap cas extrapolables al conjunt de l'espai natural». Pel que fa a Montagut i Oix va exposar: «Es tracta de problemàtiques relacionades amb la convivència veïnal o amb tràmits vinculats a les competències urbanístiques del municipi».

El copresident del Consorci i alcalde de Sales, Miquel Palomeras (PSC), va apuntar que es tracta de problemes puntuals de Montagut i Oix. Va indicar que no els considera extrapolables al conjunt de la subcomarca. Va dir que a Sales no hi ha problemes entre els neorurals i els autòctons.

Annex C3. Notícies sobre el Pallars Sobirà

Unes 200 persones reclamen els seus drets laborals a Sort

Pirineus - Societat

www.bondia.cat

Unes 200 persones es van manifestar diumenge pels carrers de Sort per reivindicar els seus drets laborals, la creació de convenis col·lectius per a aquells sectors que no en tenen, un sou digne i seguretat a la feina. Majoritàriament tots els manifestants van ser treballadors de les empreses d'esports d'aventura i de les estacions d'esquí.

Els manifestants també van demanar "la fi de la prepotència d'alguns empresaris del Pallars Sobirà" i van denunciar l'existència de llistes negres de treballadors entre els empresaris, i per aquest motiu alguns dels manifestants van recórrer els carrers de Sort amb careta. Van denunciar també que molts d'ells treballen sense contracte.

Davant l'absència de sindicats al Pallars Sobirà, el col·lectiu de treballadors de les empreses d'esports d'aventura van obrir un punt d'informació de drets laborals amb l'objectiu d'assessorar els treballadors. Aquests manifestants denuncien que "alguns empresaris utilitzen la coacció i l'abús de poder amb la intenció de mantenir la gent callada i espantada".

Albert Font va explicar que "el detonant que ha portat aquest col·lectiu a manifestar-se és una denuncia penal per part de la societat Gran Pallars, gestora de l'estació d'esquí de Port-Ainé, acusant-los de vexacions injustes per haver repartit uns fulletons on s'explicaven irregularitats de l'empresa".

Noemí Simaró va explicar que l'objectiu de la cercavila era unir esforços per aconseguir convenis col·lectius, ja que no n'hi ha al sector dels esports d'aventura, i que es puguin reclamar els drets laborals sense por a represàlies per part dels empresaris. Simaró va precisar que per aquest motiu treballen en la creació d'un sindicat per defensar els seus drets laborals. Simaró denuncia la presència d'una llista negra que els empresaris es van passant i diu que si algú reclama, no treballa més. Simaró explica que és una manera de reprimir.

A la manifestació es van poder llegir pancartes amb lemes com 'Demandar els nostres drets laborals no es cap delictiu', 'Jo, tu, ell treballem sense contracte. Nosaltres, vosaltres ens arrisquem. Ells s'enriqueixen'; 'Lleida 2009, onze morts en accidents laborals. Quants morts més per la precarietat?', i 'La llista negra no us hi cap a la llibreta', entre d'altres.

EL PERIÓDICO 16.03.09

Les antigues escoles del Pirineu acolliran vivendes per a joves

El Govern, el consell del Pallars Sobirà i la diputació recuperen el patrimoni local

MARÍA JESÚS IBÁÑEZ | SORIGUERA

Van ser construïdes en temps de la Segona República --algunes fins i tot abans, a l'època de la Mancomunitat de Catalunya--, quan la instrucció pública es va convertir per primera vegada en una prioritat. Van acollir centenars de nens que, fins a l'obertura de les seves aules, ho tenien molt complicat per anar a l'escola. Ara, 70 i fins i tot 80 anys després, aquests centres, que llangueixen abandonats, seran transformats per la Generalitat en vivendes socials de lloguer per a joves.

"Hi ha municipis, com ara Soriguera, on hi ha 14 col.legis tancats, un per cada nucli agregat", explica l'alcalde i president del Consell Comarcal del Pallars Sobirà, Vicenç Mitjana (PSC). El mateix passa a bona part de les comarques més rurals de Catalunya. Les primeres a sotmetre's a la remodelació seran sis de les antigues cases de mestres de Soriguera i dos centres de la Guingueta d'Àneu.

La iniciativa, pionera a Catalunya, té un triple objectiu: "Recuperar el patrimoni local d'aquestes poblacions, crear vivendes protegides en localitats petites, on és difícil fer promocions socials, i contribuir a fixar la població en el medi rural, facilitant un pis a la gent jove", destaca la secretària d'Habitatge de la Generalitat de Catalunya, Carme Trilla. La representant del Govern va firmar fa uns dies un conveni amb el consell comarcal i la Diputació de Lleida per posar en marxa el projecte, "que s'estendrà a altres zones de Catalunya", va precisar.

"En certa manera, també es recupera el propòsit amb què van ser construïdes les antigues cases dels mestres, que es van edificar per ser vivendes de joves", va destacar el president provincial, Jaume Gilabert (ERC), que va recordar que algunes construccions erigides els últims anys al Pirineu --en referència a les urbanitzacions de segones residències que acullen alguns pobles-- "han encarat el cost de la vivenda en aquestes zones i l'han fet de difícil accés per als joves que s'hi volen quedar a viure".

190 EUROS AL MES

Viure en una casa de mestre rehabilitada costarà "entre 190 i 230 euros de lloguer al mes", va assegurar la secretària d'Habitatge, que va avançar que "un altre dels avantatges d'aquest projecte és que, al tractar-se de condicionaments, es preserva la tipologia original de la construcció". A més a més, segons Trilla, amb aquestes actuacions també s'evita "la degradació i l'abandonament del patrimoni públic, un fenomen que la societat no veu amb bons ulls". L'Ajuntament de Soriguera ha recuperat ja l'escola del nucli de Tornafort, que està sent habitada. A continuació es restauraran els col.legis d'Arcalís, Escós, Malmercat i Estac i Baro, aquests dos últims catalogats com a bé d'interès local pel consistori. A la Guingueta es reformaran les escoles d'Escaló i d'Escart.

El difícil relleu dels pastors d'ovelles pirinencs

Es busca jove amb ganes de ser pastor

LAIA ALTARRIBA | Diari ARA

| Actualitzada el 26/08/2011 00:00

"El pastor neix, no es fa", assegura assegut en un banc a Llessui (Pallars Sobirà) Antoni Peiró, conegut com a Safalla. Unes quantes valls més enllà, en un bar de Taüll (Alta Ribagorça), sentim la mateixa frase, en boca d'Àngel Lapedra, de ca Bellita. Tots dos són pastors d'ovelles, tots dos són nascuts a la dècada dels cinquanta, i cap dels dos té perspectiva de relleu per al seu ramat.

La situació es repeteix arreu del Pirineu. Trobar joves que vulguin agafar el relleu dels ramats d'ovelles de les seves famílies és complicat. Els animals requereixen atenció constant i no entenen d'horaris laborals, vacances o caps de setmana, especialment en aquest tipus de ramaderia, anomenada extensiva, en què es passen gran part de l'any pasturant a l'aire lliure.

Però hi ha joves que s'hi han animat. David Moli ensenya satisfet la seva explotació a Sant Joan de Vinyafrescal (Pallars Jussà): "La meua família tenia 200 ovelles, però no tenia terres. Jo no tenia ganes de treballar manat per altres i vaig decidir fer créixer l'explotació familiar. He invertit molts diners i ara tenim terres, granges, instal·lacions modernitzades, maquinària..." I amb 31 anys ja té 1.800 caps de bestiar, que es passen deu mesos cada any pasturant en prats.

Més ovelles i cabres, però, assegura que no ha volgut dir més feina: "La dimensió gran del ramat és per tenir més qualitat de vida, ja que et permet llogar gent i això vol dir que pots fer dies de festa". Així que des de fa quatre anys té contractat l'Alexei, un romanès que ja coneixia l'ofici al seu país. En canvi, afegeix David Moli: "El meu tiet té 500 ovelles i no pot contractar ningú, i és molt més esclau de la feina que jo".

Contràriament al que ha fet aquest jove pallarès, ni el Safalla ni l'Àngel de ca Bellita han modernitzat les quadres on guarden les ovelles quan neixen, quan estan malaltes o a les nits de l'hivern (això últim en el cas del Safalla, ja que el pastor de Taüll a l'hivern fa la transhumància cap a Lleida). Diuen que pels anys que els queden portant el ramat ja no val la pena la inversió que haurien de fer. Quan parlen de relleu, tots dos pensen només en la família, on no hi ha cap jove que vulgui menar ramats. Cap dels dos confia gaire en la possibilitat que arribi algú que no ve de pagès a dedicar-se a cuidar bestiar. Tot i això, el Safalla col·labora amb l'Escola de Pastors, que des de fa tres anys impulsa l'associació Agrípia, del Pallars Sobirà, i ha acollit diversos estudiants en pràctiques.

Tant des de l'Escola com els mateixos ramaders saben que començar de zero és quasi impossible, i per això la solució que proposen des d'Agripia és trobar pastors grans sense relleu que vulguin traspasar l'explotació. Però no és fàcil l'entesa entre els més veterans i els joves.

Ovelles que netegen muntanyes

Malgrat la desconfiança cap a les possibilitats d'un relleu, els pastors consideren que és imprescindible que hi continuï havent ramats a les muntanyes del Pirineu per mantenir els prats i els boscos nets. "El dia que no hi hagi els ramats, què passarà?", es pregunta el

Safalla. I continua: "En un lloc ple de cabres i ovelles no calen agents forestals que netegin el bosc, perquè ja ho fan els animals". I l'Àngel, de Taüll, assegura que sense ramats "d'aquí uns anys no es podrà passar per la muntanya".

El pastor de Llessui, el Safalla, celebra que els últims 4 o 5 anys han rebut més suport de la Generalitat per aquesta funció dels ramats, però considera que encara en caldria més: "Els polítics han d'entendre que la nostra feina no implica només criar bestiar, sinó que treballem pel medi ambient".

Mentrestant, des de l'Escola de Pastors mantenen l'optimisme amb el convenciment que es podran mantenir els ramats a les muntanyes a través de la incorporació de noves generacions. I posen xifres als resultats que de moment ja ha donat l'escola: dels 45 alumnes dels dos primers anys (se n'han fet tres edicions), 10 ja estan tirant endavant una explotació ramadera, 10 estan contractats per cuidar temporalment o de manera indefinida un ramat i 10 més tenen clar el projecte que volen impulsar i estan buscant on ubicar-se.

Cada cop hi ha menys pastors al Pirineu que menin ramats d'ovelles. Molts dels seus fills no volen continuar amb un ofici que, sovint, ve de moltes generacions enrere i que s'està perdent. Però hi ha alguns joves, tant d'aquestes muntanyes com de més lluny, que estan disposats a garantir el futur de l'ofici.

Mor un monitor de ràfting al bolcar la seua embarcació i rescatar 6 turistes a Rialp

17/05/2009

<http://sortactual.wordpress.com>

Sinistralitat laboral * Els Mossos obren una investigació per esbrinar les causes de l'accident * Un veí de Rubí de 25 anys en un dels trams afectats per la crescuda de la Pallaresa * Un monitor de l'empresa Ràfting Llavorsí va morir ahir a la tarda ofegat a la Noguera Pallaresa al seu pas pel terme municipal de Rialp, a prop de l'encreuament amb Port Ainé. Segons sembla, Alexandre S.R., de 25 anys i veí de Rubí, que tenia diversos anys d'experiència en aquest esport d'aventura, portava un grup quan la barca va bolcar. El monitor va rescatar 5 dels turistes i quan només quedava un, la corda de rescat se li va enganxar al peu i es va ofegar. El van traure de l'aigua per intentar reanimar-lo encara que finalment va morir.

Accident laboral mortal registrat ahir a Rialp després d'uns dies amb restriccions a la Noguera Pallaresa per la crescuda del riu. El monitor de Ràfting Llavorsí Alexandre S.R., de 25 anys i veí de Rubí, va morir ahir ofegat en el rescat a un grup de persones que baixaven en una barca i que van caure a l'aigua al bolcar l'embarcació. L'incident va tindre lloc a Rialp, a prop del pont de pedra d'aquesta població del Pallars Sobirà, a l'altura de l'encreuament a Port Ainé. La barca havia sortit des de Llavorsí amb sis turistes i el monitor i en aquest punt va bolcar. El monitor es va encarregar de rescatar-los i acompanyar-los a una altra barca per seguir el recorregut. Però, per causes que s'estan investigant, quan només faltava que sortís de l'aigua un dels usuaris, es va quedar enganxat amb la seua pròpia corda de salvament, ja que se li va quedar enganxada al peu i en una altra zona del riu i es va ofegar.

Personal de seguretat que controla la baixada de les barques i altres companys del jove van aconseguir traure'l de l'aigua mentre avisaven el telèfon d'emergències. Sembla que a la zona on va passar el sinistre, just a mig recorregut, hi havia un remolí que hauria pogut dificultar el rescat. Quatre dotacions dels bombers, dos helicòpters, diverses dotacions dels Mossos, ambulàncies i especialistes en rescats, tant del grup de rescat de muntanya i salvament aquàtic dels bombers com dels Mossos, van participar en el rescat. Van intentar reanimar el monitor encara que finalment un metge en va certificar la mort. Florido Dolcet, president de l'Associació d'Esports d'Aventura del Pallars Sobirà, va explicar que «malgrat que alguns dies d'aquesta setmana hi havia alguns punts del riu restringits per la pujada del cabal, els paràmetres durant la jornada d'avui van ser els correctes per al ràfting». Va afegir que «concretament, estava al nivell 14 amb un cabal de 60 metres cúbics per segon mentre que comencem a fer restriccions a partir del nivell 17». La zona on va passar l'accident era una de les restringides durant la setmana encara que ahir van baixar practicant aquest esport unes 800 persones. Els Mossos han obert una investigació per aclarir les causes.

Sis accidents laborals mortals a Lleida el 2009

Els Mossos d'Esquadra van qualificar ahir la mort del monitor de ràfting com un accident laboral mortal i van obrir una investigació sobre les causes. Amb aquest són sis els accidents laborals mortals a la província de Lleida aquest any. L'últim es va produir el passat 24 d'abril al bolcar un tractor en una finca de Rosselló. El mateix va passar a Llardecans al febrer.

D'altra banda, una furgoneta va xocar contra una retroexcavadora a Raimat i dos obrers van perdre la vida per una caiguda a Guixers i Llavorsí al març.

ANTECEDENTS

Llavorsí

Un bomber de 43 anys i veí de Palma de Mallorca va perdre la vida per un accident a la Noguera Pallaresa, a Llavorsí, al maig del 2008, quan efectuava un curs de rescat.

Tremp

Un jove de 23 anys veí de Palamós va morir a l'abril del 2007 mentre practicava barranquisme a Tremp, després de precipitar-se fins a un estany, al fons d'un barranc a Gurp.

Ponts

Un veí de la localitat del Vendrell de 49 anys va morir al juny de l'any 2004 ofegat a Ponts després de caure a l'aigua quan participava en un descens de caiac pel Segre amb onze companys de feina.

Llistat de publicacions

A continuació es recullen les publicacions realitzades durant el període 2007-2011, en què s'ha completat el programa de Doctorat en Geografia i s'ha dut a terme aquesta tesi doctoral. La relació de publicacions es presenta organitzada en dos apartats: a) articles en revistes i b) capítols de llibre i aportacions a congressos.

a) Articles en revistes

SOLÉ, A.; GUIRADO, C.; SOLANA, M. (en premsa). "Cambios en la dinámica demográfica y migratoria del Pirineo Catalán. Análisis sociolaboral de la población extranjera". *Ager. Revista de Estudios sobre Despoblación y Desarrollo Rural*. Article acceptat l'1 d'octubre de 2010.

GUIRADO, C.; TULLA, A. F. (2010). "Entre l'abandonament i l'ús intensiu del territori? Sistema d'assentaments i gestió del territori en espais de muntanya. El cas de l'Alt Pirineu català.". *Documents d'Anàlisi Geogràfica*, 56 (3): 607-623.

GUIRADO, C. (2008). "Dualidad territorial en espacios rurales de montaña. Repercusiones en el paisaje del Pirineo Catalán". *Scripta Nova*, 270. Número especial dedicat al X Coloquio Internacional Geocritica "Diez años de cambios en el mundo, en la Geografía y las Ciencias Sociales, 1999-2008".

GUIRADO, C.; MENDIZÁBAL, E.; NADAL, J.; PÈLACHS, A.; SOLÉ, A.; SORIANO, J.M.; TULLA, A.F. (2008). "La resolució espacial com a condicionant del resultat cartogràfic: un estudi sobre el despoblament pirinenc". *Treballs de la Societat Catalana de Geografia*, 65. Número especial dedicat al II Congrés Català de Geografia. Societat Catalana de Geografia, Institut d'Estudis Catalans. Barcelona.

b) Capítols de llibres i aportacions a congressos

BARRACHINA, M., GUIRADO, C., TULLA, A. F. (2010). "Defying the odds: some alternative experiences of social and economic revitalization in the Spanish Pyrenees". *European Countryside under Globalization. EURORURAL '10. 2nd Moravian Conference on Rural Research. August 30-September 3, 2010*. Mendel University: Brno (Czech Republic).

BARRACHINA, M., GUIRADO, C., TULLA, A. F. (2009): "Viejos problemas, nuevas respuestas: las áreas de montaña frente a las debilidades del sistema neoliberal. El caso del Pirineo Catalán". PILLET, F.; CAÑIZARES, M.; RUÍZ, R. (coord.). *Geografía, territorio y paisaje: el estado de la cuestión*. Actas del XXI congreso de geógrafos españoles, Ciudad Real, 27-29 de octubre de 2009.

GUIRADO, C.; CUADRADO, S. (2008). "Los actuales procesos de urbanización y recuperación demográfica en las áreas rurales de Cataluña: los espacios de montaña (Pirineo catalán) y los espacios del traspais litoral (Empordà)". GÓMEZ ESPÍN, J.M.; MARTÍNEZ, R. (eds.). *Los espacios rurales españoles en el nuevo siglo. Actas del XIV Coloquio de Geografía Rural. Murcia, 22, 23 y 24 de Septiembre de 2008*. Universidad de Murcia. Murcia (p. 307-320)

GUIRADO GONZÁLEZ, C. (2008). “El paisatge de l’Alt Pirineu català: entre l’abandonament del territori i la naturbanització”. Memorias del “IV Simposio Internacional Territorios y Sociedades en un mundo en cambio. Miradas contrastadas desde Iberoamérica”, Barcelona, 25 a 28 de marzo 2008. Departament de Geografia Física i Anàlisi Geogràfica Regional. Universitat de Barcelona: Barcelona.

GUIRADO, C.; TULLA, A. F. (2008). “La estructura de los asentamientos rurales y la gestión del territorio: el Pirineo catalán”. GALVE, A., PASCUAL, V., RODRÍGUEZ, V. M. (eds.) XI Coloquio Ibérico de Geografía “La perspectiva geográfica ante los retos de la sociedad y el medio ambiente en el contexto ibérico”. Obras colectivas, Humanidades, 12. Universidad de Alcalá de Henares: Alcalá de Henares.

“Busco ideals que he après
Lluny de casa i no els trobo
Hi ha un desordre que em té preocupat
De petit no m'ho havien explicat
Costa d'acceptar que les coses van canviant
Simplement redefinir la manera de sentir
Però no accepto els canvis que hi ha hagut
Ideals que s'han perdut
Potser és que he llegit massa llibres d'altres temps
Potser m'he creat un bell lloc dins del meu cap
Però hi havia un temps de veritat
Tot allò per mi ja s'ha acabat

Busco un lloc meu

Refrans antics
Sense sentit
Paraules que s'han esvaït
Busco un vell corriol on jo de petit jugava
Busco racons que recordo que tots els amics hi anàvem
Però tots aquells llocs ja han canviat
Sota el ritme de la humanitat

Busco un lloc meu

Enyoro un temps mai viscut
Que em van explicar de petit a casa
Enyoro un lloc que potser era una país
Però ara veig només
Un piló de gent fent cua”

Corriol

Sanjosex. *Al marge d'un camí* (2010)

